

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

ZBORNIK

DOKUMENTA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM
RATU NARODA JUGOSLAVIJE

ZBORNIK

DOKUMENTA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE

TOM

XII

KNJIGA 3

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Z B O R N I K
DOKUMENATA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE

TOM
XII
KNJIGA 3

REDAKTOR
Antun Miletić, potpukovnik

Odgovorni urednik
Dragoslav Džinić, pukovnik

Izdaje
VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

ZBORNIK

**DOKUMENATA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE**

**TOM
XII
KNJIGA 3**

DOKUMENTI NEMAČKOG RAJHA 1943.

**BEOGRAD
1978.**

DOKUMENTI
JEDINICA, KOMANDI I USTANOVA
NEMAČKOG RAJHA

1. januar — 31. decembar 1943.

BR. 1

**ZAPOVEST KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH
OD 1. JANUARA 1943. GODINE 369. PEŠADIJSKOJ DIVIZIJI
ZA KONCENTRACIJU SNAGA ZA OPERACIJU „VAJS“¹**

Strogo poverljivo²

K-t nem. tr. u Hrvatskoj
Ia⁴, Br. 1/43. str. pov., za načelnika

O.U.³ 1. 1. 1943.
5 primeraka
4. primerak

Veza: K-t oruž. s. na Jugoistoku (K-da 12. A)
Ia, Br. 048/42. str. pov. za načelnika
od 27. 12. 1942.⁵

*Za načelnika!⁶
Samo po oficiru!⁷*

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta (dalje: AVII), Nacionalni arhiv Vašington (dalje: NAV)—T-315, rolna (dalje r.) 2154, snimak (dalje: s.) 543—4.

² U originalu: „Geheime Kommandosache“ (utisnuto pečatom). Isti je slučaj i u ostalim dokumentima koji se objavljuju u ovoj knjizi, te se dalje to neće više objašnjavati. U nekim dokumentima stoji samo „Geheim“ (tajno ili poverljivo).

³ Ortsunterkunft (komandno mesto)

⁴ Operationsabteilung (operativno odeljenje). U organizaciji Vermahta sva operativna odeljenja su imala ovu oznaku kao i načelnici tih odeljenja.

⁵ Ova zapovest za grupisanje snaga komandanta oružanih snaga na Jugoistoku general-pukovnika Lera nije pronađena. Vidi knj. 2, dok. br. 207.

⁶ i ⁷ Dopisano rukom.

Predm.: Operacija „Vajs“ [Weiss]⁹

Odeljenje Ia
4. jan. 1943.

8

Prilozi: 2¹⁰

prilozi: | oznake:

KORPUSNA ZAPOVEST
ZA KONCENTRACIJU SNAGA ZA OPERACIJU „VAJS“
(karta 1:200.000)

1) *Stanje kod neprijatelja*

Zbog nemoći hrvatskih jedinica¹¹ i nedovoljnog broja nemačkih jedinica može se očekivati opasnost od komunističke grupe severno od Save, koja postaje sve jača i preduzumljivija.

2) *Zadatak*

Radi uništenja te komunističke grupe i čišćenja oblasti severno od Save izvest će se od sredine januara veća nemačka operacija. Ona dobija šifrovani naziv „Vajs“.¹²

3) *Komandovanje*

Operacijom će rukovoditi k-t nem. tr. u Hrvatskoj.¹³ On jedini ima izvršnu vlast u operacijskoj zoni koja će biti po bliže označena.

4) *Sastav snaga*

Sastav snaga može se videti u prilogu 2. U rejon prikupljanja biće dovedene sve jedinice koje formacijski nisu potčinjene. One će biti potčinjene divizijama čim stignu.

5) *Prikupljanje*

Da bi se što duže držalo u tajnosti angažovanje snaga i pravac udara, treba da se prikupe:

- a) 717. peš. div. do 6. 1. u rejonu **Nova Gradiška — Okučani** — raskrsnica puteva 15 km severoist. od **Banje Luke**.

⁸ Pečat primaoca.

⁹ Vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 213: operacijska zapovest komandanta nemačkih trupa u NDH od 12. januara 1943. za izvođenje operacije „Vajs“.

¹⁰ Prilozi uz ovu zapovest nedostaju.

¹¹ Odnosi se na ustaško-domobranske jedinice.

¹² Vidi dok. br. 2, 12, 27, 29, 37 i 38, tom XIII, knj. 3, dok. br. 14, 16, 17, 23, 26, 33 i 36.

¹³ Der Befehlshaber der deutschen Truppen in Kroatien.

- a) 117. J. B. die 9. J. in Name BOVO QUARIZA - GONDANI
- Strassengabel 19 km nordostw. BANJA-LUQA.
- b) 153. (Kroat.) Inf. Div. die 11. J. in Name NOVINA -
- SINAC - BENTAJENICA - GUSTINA.
- c) 187. Inf. Div. "Princ Eugen" die 11. J. (mit Teilen 187.
Inf. Div. die 15. J.) in Name AGAR - SIMONO -
- VETINJA.

6.) Aufklärung:

In unserfälliger Form ist durch die Div. der Name etwa zwischen Versammlungsort und BUKOVAR aufzuklären, bzw. Feindschaften sammeln und zusammenstellen.

Das ausserordentliche Anwachsen des Partisanenlasten = SINAC - BENTAJENICA erfordert zur Sicherung des Rückens gleichfalls unserfällige Aufklärung.

Es ist wichtig:

Feindbild, Feindverhalten, Strassen-, Weg-, Eisenbahn-, Postverhältnisse. Wo halten sich noch Partisanen, Freiwillige?

7.) Sicherung:

Zur Sicherung der Unterküfte vor Überfällen ist der gesamte Versammlungsort durch kleinere Unternehmungen zu sichern.

8.) Wachposten:

nach Disposition in Kraft.

Die Div. usw. geben täglich bis 08.00 Uhr ihre Tagesmeldung an Hfh. d. dt. Tr. i. Kroatien, durch.

9.)

Dieser Befehl ist ab 7.1.43. "Geheime Kommandoache". Die Bekanntgabe des Inhalts ist nur auf den engsten Mitarbeiterkreis zu beschränken. 4

Verteilung:

117. J. B.	= 1
153. (Kroat.) Inf. Div.	= 1
187. Inf. Div. "Princ Eugen"	= 1
187. Inf. Div.	= 1
Hfh. d. dt. Tr. i. Kroatien	= 1
<u>zusammen</u>	<u>= 5</u>

Handwritten signature

Wf. 43

1. *Handwritten notes and signatures*

2. *Handwritten notes and signatures*

- b) 369 (hrv.) peš. div. do 12. 1. u rejonu **Novska — Si-sak — Kostajnica — Dubica.**
- c) SS-dobrov. div. „Princ Eugen“ do 13. 1. (sa delovima 187. rez. div. do 15. 1) u rejonu **Zagreb — Samobor — Petrinja.**

6) *Izviđanje*

Div. treba *neupadljivo* da izviđaju rejon između reiona prikupljanja i Bjelovara, odnosno da prikupljaju i sastavljaju izveštaje o neprijatelju. Veliko proširenje partizanske države oko **Bihac — Petrovac** nameće potrebu da se tu takođe *neupadljivo* vrši izviđanje u cilju obezbeđenja pozadine.

Važno je da se utvrdi:

Stanje kod neprijatelja, njegovo ponašanje, prilike na putevima, cestama, železničkim prugama i u poštanskom saobraćaju. Gde se još zadržavaju dobrovoljci verni vladi?

7) *Obezbeđenje*

Radi obezbeđenja smeštaja od prepada, treba očistiti ceo rejon prikupljanja izvodeći manje akcije.

8) *Izveštaji*

Posle stizanja na hrv. područje div. i ostali treba da dostavljaju dnevne izveštaje k-tu nem. tr. u Hrvatskoj svaki dan do 08.00 časova.

9) Ova zapovest je od 7. 1. 43. „strogo poverljiva“. Objavlji-vanje sadržaja treba ograničiti na najuži krug saradnika.

Liters¹⁴

Dostavljeno:

717. pd	1
369 (hrv.) pd	1
SS-dobrov. div. „Princ Eugen“	1
187. rez. div.	1
K-tu nem. tr. u Hrvatskoj	1

ukupno: 5

...¹⁵

¹⁴ Rudolf Lüters

¹⁵ Nečitka zabeleška rukom dopisana.

BR. 2

NAREĐENJE KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 2. JANUARA 1943. POTČINJENIM USTANOVAMA ZA PREMEŠTANJE BUGARSKE 9. PEŠADIJSKE DIVIZIJE U JUGOZAPADNU SRBIJU U CILJU SMENE SS-DIVIZIJE „PRINC EUGEN“¹

Komandujući general
i komandant u Srbiji
Ia, br. 6/43. str. pov.

Prilog 4²
H. Qu.,³ 2. 1. 43.
Strogo poverljivo

Veza: K-dujući gen. i k-t
u Srbiji, Ia, str. pov.
br. 1/43. od 1. 1. 43.⁴

5 primeraka
5. primerak

Predmet: Premeštanje 9. kralj.[evske]
bug.[arske] pd

1.) Železničke transporte treba predvideti tako da delovi bugarskih jedinica u rejonima osiguranja smene delove jedinica SS-dobrovoljačke div. „Princ Eugen“⁵. Zato je potreban sledeći redosled ovih transporta prema podnetim prijavama

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 248, s. 1118.

² Dopisano rukom.

³ Hauptquartier (štab, glavni stan ili komandno mesto).

⁴ U ovom naređenju između ostalog piše :

„[...] 1. *Smena SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“* od strane 9. kralj. bug. peš. d.v. mora se izvršiti ranije nego što je to prvobitno predviđeno.

2. *Transportovanje SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“* počće 6. 1. 43. Ono će se za tri dana u seriji od 8 vozova i za narednih 8 dana u seriji od 4 voza izvršiti tako da će zadnji delovi divizije napustiti svoje rejone smeštaja verovatno 16. 1. 43. uveče [...]

5. *Pojednostiti pokreta u cilju smenjivanja* treba da se regulišu neposredno između 1. kralj. bug. okupacionog korpusa i SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“.

Pre polaska jedinica koje treba da se smene moraju se:

a) komandanti bugarskih jedinica, koje treba da izvrše smenu, pažljivo uputiti od strane komandanata SS-jedinica u dosadašnje zadatke istih,

b) bugarske jedinice koje treba da izvrše smenu moraju stići u rejone smeštaja SS-jedinica t. u rejon jedinica koje treba da se smene [...]“ (AVII, NAV—T-501, r. 248, s. 1112—4).

⁵ Prvi delovi SS-divizije „Princ Eugen“ krenuli su železničkim transportom 6. januara, a poslednji 16. januara 1943. godine (AVII, NAV—T-501, r. 248, s. 1116—7).

za transport od strane 1. kralj.[evskog] bugar.[skog] okup.[acionog] korpusa i treba nastojati da se ovaj redosled postigne:

I/ 34. pp iz Niša u Rašku,

II/ 34. pp iz Niša u Kos. Mitrovicu,

Štab sa Štabnom četom 34. pp iz Niša u Rašku,

Štab 9. pd 1. ešelona iz Čuprije u Kraljevo.

Ovi delovi moraju stići u rejon za iskrcavanje do 7. 1.

I/ 36. pp iz Kruševca u Požegu,

II/ 36. pp iz Vrnjačke Banje u Užice,

Štab i Štabna četa 36. pp iz Kruševca u Užice.

Ovi delovi moraju stići u rejon za iskrcavanje do 10. 1.

Sve druge jedinice koje su prijavljene za transport, uključujući ih u srazmeri sa transportnim sredstvima koja stoje na raspolaganju.

2.) Ako se oprema i prtljag, koji za borbene ešelone `nisu odmah potrebni, usled nedostatka transportnih sredstava ne mogu transportovati zajedno sa jedinicama, onda iste treba otpremiti po završetku prevoženja trupa.

Za komandujućeg generala i komandanta u Srbiji

Načelnik štaba

Gem [Gehmm]

Dostavljeno:

Trans[portnoj] komandanturi,

DVO⁶ kod I. kralj. bug. okup. korpusa,

O. Qu.⁷

Ia

KTB⁸

⁶ Deutscher Verbindungsoffizier (nemački oficir za vezu)

⁷ Oberquartiermeister (načelnik za pozadinu)

⁸ Kriegstagebuch (ratni ili operacijski dnevnik)

BR. 3

ZAPOVEST 718. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 2. JANUARA 1943. ZA OSIGURANJE DOBOJA OD IZHENADNOG NA- PADA JEDINICA NOV I POJ¹

718. peš. divizija
Az. 8 Op³ Odelj. Ia

Ia, X, K.53²
Div. St. Qu.,⁴ 2. 1. 1943.

2. jan. 1943.

Poverljivo

DIVIZIJSKA ZAPOVEST BR. 59
za osiguranje Doboja

1) Partizanske snage nepoznate jačine zauzele su 2. 1. uju-
tro oko 05,00 časova Teslić; hrvatska posada⁵ je razbijena.⁶
Njihovo dalje nastupanje prema severoistoku ozbiljno bi ugrozi-
lo železničku raskrsluicu Dobj, koja je od životne važnosti.

2) Za osiguranje Doboja formiraće se Grupa „Šperling“.
Sastav: komandant major Šperling, komandant 668.
art. div.

Jedinice: — štab 668. art. div.

— 738. folksdojčerski bataljon (bez 1 čete)⁷

— hrvat. I/15. peš. puka (iz Žepča)

— 4/668. art. div.⁸

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII,
NAV—T-315, r. 2271, s. 331.

² Dopisano rukom.

³ Aktenzeichen 8 Operations (oznaka akta 8, operativno).

⁴ Divisionsstabsquartier (divizijsko komandno mesto ili štab di-
vizije).

⁵ U ovom i narednim dokumentima su zadržane reči koje često
neosnovano identifikuju ustaško-domobranske snage i vlasti NDH
s Hrvatima, četnike i Nedićeve jedinice i organizacije sa Srbima, a
partizane nazivaju banditima i sl. o čemu treba voditi računa pri ko-
rišćenju dokumenata.

⁶ Teslić su zauzeli 3. krajiška udarna i tri bataljona 1. proleterske
udarne brigade 1. proleterske udarne divizije NOVJ posle trinaesto-
dnevne borbe protiv domobranske 4. pješačke pukovnije (tom IV,
knj. 9, dok. br. 16, 22, 23, 170, 175, 176, 202 i 206).

⁷ i ⁸ Taj bataljon i artiljerijski divizion bili su formirani od folks-
dojčera iz NDH i pridodati nemačkoj 718. pešadijskoj diviziji polovinom
1942. godine. Formacija 738. bataljona je bila sledeća: tri čete u koj ma
je bilo 6 oficira, 3 podoficira i 259 vojnika, a 4. baterija 668. artilje-
rijskog divizion imala je dva voda s dva podoficira i 166 vojnika
(Antun Miletić, Vojne formacije folksdojčera u borbi protiv NOP-a
na njemačkoj okupacionoj teritoriji NDH (1941—1944), Zbornik br. 11,
Historijski institut Slavonije i Baranje, Slav. Brod, 1974, str. 93).

- 105. železnički oklopni voz;
sem toga
- još 1 nemački bataljon koga će komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj⁹ prebaciti u Doboj,
- delovi 718. čete za vezu
- svi hrvatski delovi jedinica u rejonu Doboj, Teslić, Tešanj.

3) Prikupljanje Grupe „Šperling“: 2. i 3. 1. 1943. u Doboju.

Svi gore navedeni delovi jedinica, sa izuzetkom hrvatskih jedinica koje se već nalaze u rejonu Doboj, Teslić, Tešanj, biće prebačeni u Doboj.

105. železnički oklopni voz sačekaće majora Šperlinga 2. 1. 1943. u Zenici.

Izveštaje o transportovanju dostavljati preko divizije.

4) *Zadatak*. U prvom redu osiguranje i odbrana Doboja protiv napada partizanskih snaga koje prodiru iz jugozapadnog pravca. Izviđati u pravcu Teslića da bi se utvrdilo dalje držanje partizanske grupe koja se tamo pojavila.

Po pristizanju nemačkog bataljona koga će dovesti komandant, namerava se izvršiti prodor sa celom grupom prema Tesliću i ponovo zauzeti grad.¹⁰

5) *Veze*:

Divizijski načelnik veza uspostaviće telefonsku i radio-vezu od divizije do Grupe „Šperling“.

6) *Divizijsko komandno mesto* ostaje u Sarajevu.

U konceptu potpisao:

Fortner¹¹

general-potpukovnik i k-t div.

F.d.R.¹²

Gajtner¹³

generalštabni major

⁹ *Der Befehlshaber der Deutschen Truppen in Kroatien*. U prevedenim dokumentima ove knjige ostavljen je bukvalan prevod ove funkcije koju je obavljao general-major Rudolf Liters. S obzirom na to da je nemačka okupaciona teritorija NDH obuhvatala i regione Jugoslavije koji ne pripadaju teritoriji Hrvatske, u naslovima dokumenata i objašnjenjima za tu funkciju je upotrebljena i njena odgovarajuća oznaka: „komandant nemačkih trupa u NDH“.

¹⁰ Vidi dok. br. 10. Delovi nemačke Borbene grupe „Šperling“ i Borbena grupa „Huber“ (u čijem sastavu su bile i ustaško-domobranske snage) potisnuli su delove 1. proleterske udarne divizije NOVJ i 5. januara 1943. zauzeli Teslić (AVII, NAV—T-315, r. 2271, s. 327—8, 337, 346—7, 359 i 367).

¹¹ Johan (Johann Fortner)

¹² Für die Richtigkeit (za tačnost)

¹³ Herbert Geitner

OBAVEŠTENJE OPERATIVNOG ODELJENJA KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 4. JANUARA 1943. KOMANDANTU SS I POLICIJE O FORMIRANJU SRPSKOG DOBROVOLJAČKOG KORPUSA¹

Prilog 10²

H. Qu., 4. 1. 1943.

Komandujući general i komandant u Srbiji
Ia, br. 10/43

Predmet: Srpski dobrovoljački korpus

Prilozi: 1

Komandantu SS i policije
na znanje: komandantu Policije bezbednosti i
komandantu Policije za održavanje poretka

Na osnovu naređenja komandujućeg generala i komandanta u Srbiji i odobrenja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku s dejstvom od 1. 1. 43, formiran je od dosadašnjih dobrovoljačkih odreda Srpski dobrovoljački korpus. Formacija Srpskog dobrovoljačkog korpusa sastoji se iz štaba korpusa (štab puka) i 5 samostalnih bataljona sa po 4 čete. Ukupno brojno stanje je 3.680 vojnika. Srpski dobrovoljački korpus kao nacionalna jedinica biće potčinjen komandujućem generalu i komandantu u Srbiji a bataljoni, u taktičkom, snabdevačkom i disciplinskom pogledu nemačkim divizijama.

Za komandanta Srpskog dobrovoljačkog korpusa postavljen je pukovnik Mušicki³ a za njegovog načelnika štaba rezervni major Tatalović.

U prilogu se dostavlja spisak oficira s molbom da se isti prover⁴.

Pošto je Srpski dobrovoljački korpus u disciplinskom pogledu potčinjen komandujućem generalu i komandantu u Srbiji, to će on preduzimati protiv pripadnika Srpskog dobrovoljačkog

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 248, s. 1124.

² Dopisano rukom.

³ Kosta

⁴ Redakcija ne raspolaže tim prilogom.

korpusa i sve odgovarajuće mere nastale iz političkih ili drugih razloga.

Ic⁵
KTB

Za komandujućeg generala i komandanta u Srbiji
načelnik štaba
Gajtner⁶

BR. 5

**DESETODNEVNI IZVEŠTAJ 718. PEŠADIJSKE DIVIZIJE
OD 6. JANUARA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI,
BORBAMA PROTIV SNAGA NOV I POJ, DIVERZIJAMA
NA PRUGAMA I OBOSTRANIM GUBICIMA U BOSNI¹**

Poverljivo

718. peš. divizija
Odelj. Ic

Ic, rezervni primerak²
Div. St. Qu., 6. 1. 1943.

Br. 59/43. pov.

IZVEŠTAJ O SITUACIJI

za period od 26. 12. 1942. do 6. 1. 1943.

Izvori obaveštenja: izveštaji jedinica,
izveštaji Abvera } ne mogu se proveriti
hrvatski izveštaji }

Karta 1:200.000

I — OPŠTE:

Susedstvo komunističkog područja, koje je navedeno u poslednjem izveštaju i koje se nalazi na jugozapadnoj granici divizijske zone, i nadalje se zapaža na neugodan način.

⁵ Nachrichtenabteilung (Obaveštajno odeljenje). U organizaciji nemačkih oružanih snaga (Vermahta) sva obaveštajna odeljenja su imala ovu oznaku kao i načelnici tih odeljenja.

⁶ Herbert

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 2271, s. 1255—60.

² Dopisano rukom.

Napregnuta privredna situacija u „Titovoj državi“³ prisiljava komuniste da neprekidno preduzimaju pljačkaške pohode u susedna područja da bi na taj način pljačkom došli do životnih potreba i oružja kako bi mogli lakše izdržati do kraja zime i ojačati svoje naoružanje za sledeću godinu. Uspeši u prošlosti stalno oživljavaju njihov ofanzivni duh. Izgleda kao da ih posebno draže uporišta koja posedaju samo hrvatske oružane snage ili ustaše, pošto su upravo tamo bez muke mogli doći do plena u hrani i oružju. Pri tome se ispoljava taktika da se iz zauzetog objekta ne prodire odmah dalje već da se mesto od neprijatelja najpre obezbedi, kako bi se pre svega plen mogao skloniti na sigurno mesto. Napadi u obliku prepada na uporišta sa nemačkom posadom očito se izbegavaju i preduzimaju verovatno tek nakon brižljive pripreme.

Zapadno od Jajca traje pritisak komunista kao i pre. Time očigledno nameravaju da vežu posadu na položajima oko Jajca, kako bi omogućili prolazak drugih komunističkih snaga severno od Jajca na istok. Takva pojačanja su se sjedinila u rejonu jugoistočno od Kotor-Varoša sa 3. udarnom divizijom [NOVJ] koju su, nakon njenog prodora u dolinu Bosne, nemačke jedinice potisnule prema severozapadu. Ojačana artiljerijom, ova jaka grupa je prodirala ka severoistoku i 2. 1. 1943. zauzela Teslić.⁴ Nemačke protivmere su sprečile dalje napredovanje do životno važne železničke pruge u dolini Bosne i do industrijskih postrojenja koja se tamo nalaze, i prinudile neprijatelja da 5. 1. 1943. napusti Teslić.

Hrvatske položaje severno od potoka Usore zauzeli su komunisti.

Jedna druga grupa, jačine oko 500 ljudi, dolazeći preko Vlašić-planine probila se kod mesta Turbe (7 km zapadno od Travnika) u pravcu juga i dalje prodirala u jugozapadnom pravcu. Treba pretpostaviti da ova grupa teži uspostavljanju veze sa komunistima koji se nalaze jugozapadno od Jajca.

Nezavisno od toga, na Travnik su bezuspešno napali delovi jedne veće komunističke grupe koja je sa juga prodrla u područje Rastova (20 km južno od Travnika). Nakon što su opljačkale Busovaču (22 km jugoistočno od

³ U originalu „Reich des Tito“.

⁴ i ¹² Vidi dok. br. 3.

Travnika),⁵ grupe, koje imaju karakter bandi, prodiru prema Fojnici (14 km južno od Busovače), koju ugrožavaju i slabije snage iz pravca Rastova. Pri tome se svuda može uočiti težnja da se bliže privuku železničkoj pruzi Sarajevo — Brod.

Komunističku grupu koja je našom akcijom na Majevici potisnuta preko rejona Šekovići na jugozapad, razbili su pravoslavni dobrovoljci Save Derikonje na dva dela.⁶

Jedan deo ove grupe prodire na jugozapad u pravcu Vareša (34 km severno — severozapadno od Sarajeva), drugi je potisnut u Romaniju. Izgleda kao da i ova grupa traži vezu sa onom u Rastovu, no dosad se nije moglo zapaziti da postoji zajedničko rukovodstvo ovih obeju grupa.

II — POJEDINOSTI:

Rejon Sarajevo:

Likvidacijom komunističke ćelije u Sarajevu hrvatska policija je otkrila velik deo komunističkog pokreta i organizacija, u čijem su rukovodstvu delovali uglavnom intelektualci. Među uhvaćenima nalaze se inženjeri, srednjoškolski profesori, advokati, maturanti i viši činovnici.

Slabije komunističke grupe prodrle su severoistočno od Sarajeva do Vranja (11 km severoistočno od Sarajeva) i njih su pravoslavni dobrovoljci Derikonje potisnuli na istok.

31. 12. prodrla je jaka komunistička grupa pravcem na železničku liniju zapadno blizu Sarajeva. Dovučena pojačanja pravoslavnih dobrovoljaca Save Derikonje i [sa] Romanije su uspela da pomenutu grupu zadrže i da je potisnu na sever.

⁵ i ¹⁴ Domobrasko uporište u s. Busovači (kod Travnika) posle osmočasovne borbe zauzela je 1. dalmatinska udarna brigada 3. udarne divizije NOVJ i porušila put Sarajevo—Travnik (tom IV, knj. 9, dok. br. 44, 171, 172 i 181).

⁶ Reč je o prodoru 6. istočnobosanske NOU brigade na Romaniju. Počev od 27. decembra 1942. pa tokom narednih dvadeset dana ona je prokrstarila Romaniju, Glasinac, Ozren i Zvijezdu i tom pril kom razbila delove četničke Sarajevske brigade Romanijskog korpusa pod komandom Save Derikonje (tom IV, knj. 8, dok. br. 252, knj. 9, dok. br. 181 i 193, knj. 11, dok. br. 140; R. Petovar, Šesta proleterska istočnobosanska brigada, VII, Beograd, 1951, str. 113—121).

Rejon Romanija — Rogatica — Vlasenica

Prema hrvatskim izveštajima, severno od Rogatice došlo je do borbe između pravoslavnih dobrovoljaca i komunisti koji su hteli da prodru na jug. Njih su pravoslavni dobrovoljci Kovačevića odbacili na sever.⁷

Kod Žeravice (16 km istočno — severoistočno od Olova) komunisti su izvršili prepad na putnički voz, opljačkali ga, a lokomotivu i 5 vagona zapalili. Isto tako je razoren jedan železnički most. Prekinut železnički saobraćaj.

Vođa pravoslavnih dobrovoljaca na Romaniji Kosorić⁸ stavio se na raspolaganje za borbu protiv komunista.

Hrvati izveštavaju o nekih 2000 komunista severno od Romanije u rejonu Kostreša (20 km severoistočno od Sarajeva) — Dragoradi (7 km južno od Olova).

Prema hrvatskim izveštajima, komunisti su razoružali žandarmerijsku stanicu Kalimanići (13 km severno od Rogatice). 6 žandarma je zarobljeno i opet pušteno na slobodu. Komandir stanice se priključio komunistima.

Savo Derikonja namerava da se nakon dovođenja pojačanja i dalje sopstvenim snagama bori protiv komunista u rejonu severno od Sarajeva i na Romaniji.

Iz Zaklopače (6 km istočno od Vlasenice) je javljeno o borbama hrvatske žandarmerije sa jakom komunističkom grupom.

Rejon Olovo — Kladanj:

Jake komunističke snage koje su pored Olova prolazile na jug probile su odbrambeni front pravoslavnih dobrovoljaca uprkos njihovog žestokog otpora. Ipak su komunisti razbijeni u dva dela, od kojih je čelna grupa prodrla 19 km severozapadno od Sarajeva, a druga je izviđala jugoistočno u pravcu Romanije.

Prema hrvatskim izveštajima, grupa pravoslavnih dobrovoljaca Borka Radovića vodi borbu protiv komunista kod sela Kruševci (4 km severozapadno od Knežine).⁹

⁷ U tom rejonu je dejstvovala četnička Kalinovička brigada Drinskog korpusa pod komandom Koste Kovačevića.

⁸ Radivoje, komandant četničke 2. romanijske brigade.

⁹ Odnosi se na četnički Knežinski bataljon Vlaseničke brigade.

Rejon Tuzla — Majeвица:

Čišćenjem rejona Tuzla — Zvornik koje su sprovele nemačko-hrvatske jedinice, potisnuta je komunistička grupa sa područja Majevice na jug. Prema dosad neproverenim izveštajima Hrvata, u ovim borbenim dejstvima su poginuli Kerović¹⁰ i srpski kapetan Slobodan¹¹ Damjanović („Leko“).

Rejon Bijeljina:

Prema nepotvrđenim hrvatskim izveštajima, pokušala je jedna komunistička grupa da kod Žeravince (18 km severno od Bijeljine) pređe preko Save na jug. Odvoženje žetvenih rezervi sprovodi se po planu.

Rejon Doboј — Ozren:

Na dan 26. 12. 1942. kod Karanovca (16 km istočno — jugoistočno od Doboja) iskočio je, uz materijalnu štetu, teretni voz usled popuštanja koloseka.

Rejon Teslić:

Nastupajući sa zapada, 3. udarna divizija je na dan 2. 1. 1943. rano u 05,00 časova, zauzela Teslić.¹² Dva bataljona hrvatskih oružanih snaga¹³ i jedan odred dobrovoljačke milicije, kao i haubičku bateriju od 100 mm, komunisti su većim delom razoružali i zaplenili 3 haubice. Hrvatski komandant pukovnik Binder je pao u ropstvo, komandant bataljona major Ludvig je poginuo. Samo su neznatni ostaci stigli u Tešanj. Odmah nakon zauzimanja, komunisti su železnicom odvezli u pravcu Pribinića (14 km zapadno od Teslića) znatan plen u namirnicama, oružju i drugom materijalu. Velika pilana je uništena. Komunističke predstraže nalaze se kod Mrkotića (5 km severoistočno od Teslića) i Raduše (9 km istočno od Teslića). Razorena je železnička pruga od Teslića prema zapadu. Zbog nemačkih protivmera, neprijatelj je 5. 1. evakuisao Teslić, koji su zaposlele nemačke jedinice. Glavnina neprijatelja otišla je preko Kamenice (12 km južno — jugoistočno od Teslića) u pravcu Blatnice (20 km južno od Teslića). Prema hrvatskim izveštajima, jača komunistička grupa nastupa pravcem Žepče — Zavidovići.

¹⁰ Radivoje, majevički vojvoda

¹¹ Pogrešno: treba Stevan.

¹³ Ovi bataljoni su pripadali domobranskoj 4. pukovniji.

Rejon Travnik:

Komunisti su uništili eksplozivom železnički most jugozapadno uz samo Turbe i prepilili oko 100 stubova za električni vod, što je mirno posmatrala hrvatska posada iz bunkera. Prilikom svog prolaska komunisti su zapalili i veliku pilanu i eksplozivom uništili električnu centralu i vodovod. Prema hrvatskom izveštaju, komunistička grupa kod Rastova (20 km južno od Travnika) dostigla je jačinu od 2000 ljudi.

Nadalje treba da se u rejonu severno od Travnika nalaze sledeće komunističke brigade:

1. hercegovačka brigada u Gluhoj Bukovici (13 km severno od Travnika),
2. hercegovačka brigada u Orahovici (18 km severoistočno od Travnika),
4. krajiška brigada u Gostilju (16 km severozapadno od Travnika),
1. dalmatinska brigada u nastupanju od Pećina (11 km jugozapadno od Travnika) na istok.

Noću od 2. na 3. 1. 1943. komunisti su bez uspeha napali na Travnik sa svih strana.¹⁴

Rejon Jajce:

Severno od Jajca transporti namirnica i municije na tovarnim grlima u pravcu Bešpelj — Barevo — Magaljdol (8 km severno od Jajca). Prema priznanicama, overenim pečatima, na dan 24. i 25. 12. u Barevu su se nalazili 1. bataljon 7. hrvatske narodnooslobodilačke brigade i Štab 1. udarnog bataljona 3. divizije NOVJ „Šolja“.¹⁵ U Bešpelju je stalna posada od 60 komunista sa mitraljezom i teškim minobacačem.

Rejon nemačko-italijanska interesna granica:

Na dan 29. 12. 1942, nakon artiljerijske pripreme (oko 300 hitaca iz 3 oruđa i 2 minobacača), komunisti su jed-

¹⁵ Ova divizija nije imala takav naziv. Verovatno se radi o grešci nastaloj prilikom kucanja i treba da piše „Šolja“. Međutim, 9. krajiška udarna brigada „Simo Šolja“ formirana je tek 22. januara 1943. godine, ali je u periodu o kojem je reč u ovom dokumentu u 3. krajiškom NOP odredu bio jedan bataljon pod imenom „Šolja“.

nim tenkom napali na Kupres.¹⁶ Hrvatske jedinice su odbile napad i zaplenile tenk, 13 sanduka municije, 3 mitraljeza, 2 puškomitraljeza i više pušaka. Komunisti su se povukli u pravcu Blagaja (8 km severozapadno od Kupresa).

Na dan 30. 12. 1942. ustaše su odbile jednočasovni napad na Bugojno.

III — SABOTAŽA U MESECU DECEMBRU 1942:

Sabotaža na železnici: 8 (Turbe — D. Vakuf, 3 km i. [istočno] od Broda, Karanovac dvaput, Nemila, Vranduk, 10 km južno od Jajca, šumska železnica Olovo).

Železnički mostovi: 1 (Žeravice).

Sabotaža na sredstvima veze: 3 (Turbe, Nemila, Vranduk).

Druge sabotaže: Električna centrala i vodovod u Turbetu uništeni eksplozivom, pilana Turbe spaljena, strugara Teslić spaljena.

IV — GUBICI U MESECU DECEMBRU 1942:

Sopstveni gubici:

poginulo	19,
ranjeno	44,
nestalo	—;

Hrvatski gubici:

poginulo:	139,
ranjeno:	99,
nestalo:	461,
zarobljeno:	1;

Neprijateljski gubici:

mrtvih:	104,
ranjenih: veći broj,	
zarobljeno:	3.

V — IZ NEPRIJATELJSKIH DOKUMENATA I SASLUŠANJA:

Naređenja su poverljivi dokumenti i smeju se saopštiti samo komandantu. Tek 1—2 dana pre akcije smeju se razrađivati zajedno sa članovima štaba.

¹⁶ Napad na Kupres su izvele 2. proleterska i 2. dalmatinska udarna brigada 2. proleterske udarne divizije NOVJ, ali ga, i pored velikih gubitaka, nisu zauzele zbog intervencije delova ustaškog 5. stajaćeg združenja iz Bugojna (AVII, a. NDH, k. 56, reg. br. 14/2; tom IV, knj. 8, dok. br. 220, 225 i 251, knj. 9, dok. br. 181).

Nijednom borcu ne sme se saopštiti naziv i sedište štaba.

Zarobljenike nakon zarobljavanja ne treba izvesti pred komandu divizije, pošto ona nema ratnog suda. Zbog toga zarobljenike treba predavati najbližem ratnom sudu. Nijednog zarobljenika ne treba odmah pustiti na slobodu. Najpre ih treba odvesti u pozadinu i tamo politički obraditi. Tek tada se mogu osloboditi.

Zapreke na putu treba izraditi širine 6—8 m i dubine 3 m kako bi stvarale prepreku za tenkove.

Streljanja zarobljenika smeju se izvršiti samo sa odobrenjem divizije.

U svakom osvojenom gradu 2. ili 3. dan treba održati 1—2 pozorišne priredbe. Na njih pozivati stanovništvo.

Muzika, koja je u poslednje vreme bila kod 14. brigade, sada je direktno potčinjena komandi 3. divizije. U sastavu ima 26 ljudi.

U Glamoču se nalazi veća bolnica i hirurška ekipa. Kada se bolesnici ne mogu uputiti u Bosanski Petrovac u centralnu bolnicu, primaju se u Glamoču.

Među komunistima je izbio tifus. Kao protivmera dodeljen je svakoj brigadi jedan srpski kazan, u kome se dvaput sedmično mora iskuvavati sve rublje komunista.

Komunisti ne smeju dobijati alkohol za vreme borbe i 3 dana nakon zauzimanja nekog grada. Ako se odmah nakon akcije naiđe na pijane vojnike, moraju se pozvati na odgovornost komandant bataljona i politički komesar.

Sa odećom stoji kod partizana veoma loše. Prilikom borbi oko Jajca i nadiranja pojedinih brigada u pravcu Turbeta, samo kod jednog bataljona smrzlo se na straži 5 ljudi.

U bataljonima i četama izdaju se dnevno 2 obroka i to pre podne i uveče. Pre podne obično samo čorba, naveče i meso. Da bi se nabavilo dovoljno hrane, divizija dodeljuje brigadama određene rejone za pljačku. Tako je 14. brigadi prilikom njenog nastupanja na Jajce dodeljen rejon Stuona — Perućica — Vračić i Sokolac. Svaka brigada mora uvek imati kod sebe rezervne hrane za 3 dana.

Pojedinim brigadama dodeljuje se municija za svaku akciju. 3. diviziji je dodeljeno 1.000.000 metaka za akciju

protiv Jajca. Kada brigada nije na borbenom zadatku, svaki borac sme imati kod sebe samo 50 metaka. Preostalu municiju treba predati štabu brigade.

Dostavljeno u konceptu.

Za komandu divizije
prvi generalštabni oficir
Gajtner
generalštabni major

BR. 6

**NAREĐENJE KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH
OD 7. JANUARA 1943. KOMANDI 718. PEŠADIJSKE DIVI-
ZIJE ZA REGULISANJE KOMANDNIH ODNOSA I POSTU-
PAK SA STANOVNIŠTVOM NA TERITORIJI NDH¹**

10. jan. 1943.

Strogo poverljivo

KOMANDANT NEMAČKIH TRUPA
U HRVATSKOJ³

Ia, br. 21/43. str. pov.

718. peš. div. prim : 10. 1. 1943. br. 8/43. str. pov. Odelj. Ia

²

O.U.⁴, 7. 1. 1943.

Predmet: Izvršavanje celokupne
vlasti.

16 primeraka
3. primerak

Razvoj situacije u hrvatskom prostoru čini neophodnim da se, uz sažimanje ranijih naređenja⁵, još jednom razjasne komandni odnosi.

1. Rejoni 714. i 718. divizije su operativna područja. Granica: nemačko-italijanska demarkaciona linija — Drina — Sava — linija Sisak — Bihać (do demarkacione linije). Linija razgraničenja između 714. i 718. divizije kao i do sada. Nosioци celokupne vlasti na njihovim područjima su general-potpukovnik Fortner⁶ i general-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 2271, s. 296—7.

² Četvrtasti pečat primaoca.

³ Der Befehlshaber der Deutschen Truppen in Kroatien

⁴ Ortsunterkunft (mesto smeštaja ili položaj)

⁵ Vidi knj. 2, dok. br. 205.

⁶ Johan (Johann)

-major Rajhert. Komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj pridržava pravo izdavanja direktiva.

2. Sve hrvatske oružane jedinice na prostoru označenom pod brojem 1 potčinjene su divizijama. Hrvatskim ustanovama prepustiće se, prema mogućnostima, izvesna odgovornost. Takođe nije poželjno cepanje podređenih hrvatskih jedinica.
3. Zbog potrebe čišćenja hrvatskih oružanih snaga, popunu i reorganizaciju vršiti energično. Ustaške jedinice, ukoliko to još nije učinjeno, imaju se uključiti u domobranske jedinice i prikupiti u jedinice ne ispod bataljonske jačine.
4. Prema stanovništvu imaju se primenjivati rigorozne mere.
 - a) Muško stanovništvo od 15—50 godina u nepouzdanim područjima treba prikupiti u sabirne logore. Predviđeno je otpremanje u Nemačku.
 - b) Partizani i oni za koje se sumnja da su partizani, četnici⁷, kao i civili u čijim stanovima se pronade oružje i municija, imaju se odmah bez formalnog saslušavanja streljati, odnosno obesiti, a njihove kuće spaliti.
 - c) Komande mesta (nemačke ili u čisto hrvatskim garnizonima hrvatske) mogu ustanoviti policijski čas za sve stanovništvo.
 - d) Pri svakom suprotstavljanju nemačkim naređenjima ima se bezobzirno i široko upotrebiti vatreno oružje.
 - e) Organe hrvatske države, čija saradnja ne bude dovoljna, uhapsiti zbog sabotaže.
5. Obaveštavanje javnosti u smislu ovih naredaba vršiće divizije. Dalje naredbe će izdavati nosioci celokupne vlasti predviđeni pod rednim brojem 1.
6. Nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj treba da dostavi ovu zapovest svim hrvatskim nadležstvima.

Liters⁸

Dostavljeno u konceptu.

⁷ Reč dopisana rukom.

⁸ Rudolf Lütters

BR. 7

DESETODNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 9. JANUARA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI, AKTIVNOSTI JEDINICA NOV I POJ, SOPSTVENIM PROTIVMERAMA I OBOSTRANIM GUBICIMA U SRBIJI¹

Komandujući general i komandant u Srbiji
Ia, pov. br. 96/43

Predmet: Izveštaj o situaciji za period
od 1. 1—10. 1. 43.

Prilog 25²
H. Qu., 9. 1. 1943.

Poverljivo

Prilozi: 2 (samo za k-ta Jugoistoka³)

Komandantu Jugoistoka
(K-di Grupe armija „E“)

I. POLITIČKA SITUACIJA I UPRAVA.

Posедanje ostalih delova Srbije od bugarskih jedinica još se nije odrazilo na držanje srpske vlade. Najrazličitije glasine u vezi sa posеdanjem bugarskih jedinica pronose se u službenim civilnim krugovima. Nije konstatovan porast neprijateljskog istupanja stanovništva. U neokupiranim područjima nemačka i srpska uprava, usled porasta aktivnosti bandi, ne mogu u dovoljnoj meri da sprovedu svoje zadatke.

II. SITUACIJA KOD NEPRIJATELJA.

U Srbiji obe ustaničke grupe sprovode povećanu aktivnost. Broj prepada i sabotaza povećao se za 30%. Srezovi Kruševac, Leskovac i Požarevac postali su žarišta nemira. Obe ustaničke grupe, pokret D. Mihailovića i komunisti, odvojeni jedni od drugih, bore se protiv okupacionih jedinica.⁴ Zbog toga se vrlo često ne može ustanoviti koja je grupa izvršila napade i atentate. Uprkos čvrstog antikomunističkog stava rukovodstva pokreta D. Mihailovića, različito se govori o izvesnoj saradnji ljudstva D. Mihailovića sa komunistima. Kod komunistima je i sada

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII NAV—T-501, r. 248, s. 1140—4.

² Dopisano rukom.

³ O. B. Südost — Oberbefehlshaber Südost.

⁴ Redakcija ne raspolaže podacima da su četnici DM izvodili neke akcije protiv nemačkih okupacionih trupa u Srbiji. Vidi dok. br. 49, objašnjenje 7.

kao i pre u prvom planu tendencija pljačkanja. Nasuprot dobrom rukovođenju pokretom D. Mihailovića, komunističke grupe su najčešće potpuno bez međusobne povezanosti.

Prema postojećim izveštajima engleski uticaj postao je opet приметniji. Izgleda da Englezi dalje izgrađuju svoju obaveštajnu organizaciju na teritoriji Srbije. Pored već do sada aktivnih engleskih oficira u odredima D. Mihailovića, treba još jedan engleski kapetan da se padobranom spusti na područje Homolja.

Oba ustanička pokreta promenila su nazive svojih oružanih jedinica kako bi stvorila širu osnovu za vrbovanje pristalica.

Vojska Ravne Gore = pokret D. Mihailovića⁵

Borci za slobodu, protiv fašizma = komunisti.

III. TAKTIČKA SITUACIJA I NAMERE.

Povlačenje nemačkih snaga sa srpske teritorije verovatno će dovesti do porasta aktivnosti neprijatelja. Jedinice (uključujući Ruski zaštitni korpus i delove Srpskog dobrovoljačkog korpusa koji se mogu upotrebiti) su više nego do sada vezane zadacima osiguranja, aktivna borba protiv neprijateljskih žarišta je prilično otežana. Snage Srpske državne straže, pošto su nepouzdanе, ne mogu se upotrebiti za važne zadatke osiguranja ili za borbene zadatke.

Prebacivanje SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“ samo je polovično sprovedeno.⁶ Rušenjem pruge Beograd — Zagreb kod Rume⁷ i usled manjih sabotaza i prepada na prugama u Srbiji, pokreti su delimično usporeni. Bugarska 9. kraljevska peš. divizija vrši smenu po utvrđenom planu.⁸

Za borbu protiv ustaničkog pokreta, koji je u porastu, predviđa se:

1. — Pojačana izviđačka delatnost na područjima nemira angažovanjem svih sredstava za izviđanje.
2. — Vođenje ofanzivne borbe protiv organizacijskih štabova.
3. — Određivanje udarnih rezervi (borbenih ešelona) i držanje u pripremi potrebnih transportnih vozova u Beogradu i Nišu.

⁵ Reč je o četnicima DM. Njihova komanda je imala sledeći naziv: Vrhovna komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini.

⁶ Vidi dok. br. 2, objašnjenje 4.

⁷ D'verziju na pruzi Stara Pazova—Ruma, između ž. st. Putinci i Golubinci, izveli su 7. januara 1943. delovi 4. bataljona 3. NOP odreda 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske (tom I, knj. 6, dok. br. 70 i 86; Petnaest vojvođanskih brigada, Pokrajinski odbor Saveza boraca Vojvodine, Novi Sad, 1953. str. 80).

⁸ Vidi dok. br. 2.

4. — Hitno privođenje kraju poslova u vezi formiranja Ruskog zaštitnog korpusa u Srbiji i Srpskog dobrovoljačkog korpusa.
5. — Brutalne mere odmazde za sabotaze i prepade.
6. — Dalje eliminisanje svih nepouzdatih elemenata iz srpske uprave i iz Srpske državne straže.

IV. SITUACIJA U VAZDUHU.

Slaba aktivnost neprijateljskih vazduhoplovnih snaga. Samo preletanje pojedinih aviona preko jugozapadne srpske teritorije. Oborena su 4 neprijateljska balona za uznemiravanje ili posle prizemljenja sklonjena.

V. SITUACIJA SAOBRAĆAJA BRODOVIMA.

Usled dosad blage zime, saobraćaj na Dunavu redovno se obavlja. Grupa „Nemačke dunavske flotile“ ostala je za zaštitu parobrodskog saobraćaja. Osim bezuspešnog vatrenog napada na jedan parobrod kod Smedereva i rušenja telegrafске linije kod Tekije, parobrodski saobraćaj nije bio ometan od neprijateljskih ljudi.

VI. PRIVREDA I SNABDEVANJE.

Ishrana stanovništva u celini je osigurana. Poteškoća ima u gradovima, kao u Nišu i Kragujevcu. Porasle poteškoće u vezi predaje letine kukuruza (razrez).

VII. OSTALO:

Prilaže se pregled gubitaka i izvršenih sabotaza.

Bader

Dostavljeno:

K-tu Jugoistoka, 2 primerka
 K-tu nemačkih trupa u Hrvatskoj
 Ia
 Ic
 O.Qu.
 KTB.

Sopstveni gubici u vremenu od 27. 12. 42.—5. 1. 43. —

	<i>Poginulo</i>	<i>Ranjeno</i>	<i>Nestalo</i>
Nemci	7	10	—
Bugari	—	—	—
Srbi	3	5	93
	10	15	93

17 srpskih žandarma, koje su banditi odveli, vratili su se.
U isto vreme u Beogradu je izvršeno 86 hapšenja. —

Gubici neprijatelja od 27. 12. 42.—5. 1. 43.

	<i>Poginulo</i>	<i>Ranjeno</i>	<i>Nestalo</i>
Neprijatelj	34	3	62

Ratni plen

32 puške	18 buradi cijankalija
4 pištolja	3 radio-stanice
7 ručnih bombi	1 automat
1 kama	2 art. granate
7 radio-aparata	

Sabotaže i prepadi

U vremenu od 26. 12. 42.—5. 1. 43. prijavljene sledeće sabotaže:

Sabotaže na žel. prugama	5 (3)
Sabotaže na putevima	1 (—)
Sabotaže na sredstvima veze	5 (6)
Prepadi na pripadnike nemačkog Vermahta	1 (3)
Ostali prepadi (uključno i prepadi na opštinske uprave)	126 (98)
	<hr/>
	138 (110)

(Brojevi u zagradama odnose se na period od 16. 12. do 25. 12. 42. god.)

**DESETODNEVNI IZVEŠTAJ NEMAČKOG OPUKOMOČE-
NOG GENERALA U NDH OD 11. JANUARA 1943. ODELJE-
NJU ZA OBAVEŠTAJNU I KONTRA OBAVEŠTAJNU SLU-
ŽBU VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA O USTAŠKO-DO-
MOBRANSKIM FORMACIJAMA I AKTIVNOSTI JEDINICA
NOV I POJ U SLAVONIJI I BOSNI¹**

IZVEŠTAJ O SITUACIJI ZA PERIOD OD 1. DO 10. I 43.

- I.) U unutrašnjoj politici je, čak i u odnosu na ustaše, tamo gde ne dopire uticaj ustanika nastupilo barem formalno izvesno smirivanje što, međutim, ne treba poistovetiti sa aktivnom podrškom širokih narodnih slojeva. To se vidno očituje u nezainteresovanosti za odbranu u pokrajinama koje su izložene partizanskom teroru, čime se ustaničkom pokretu pružaju mnogostruke mogućnosti da se, iako pomalo, ipak sve više i više širi. Tako se, na primer, ovih dana mađarski ambasador² požalio vladi da su partizani u pojedinim naseljima istočno od Bjelovara čak i tamošnje naseljene Mađare hteli prisiliti da „služe vojsku“ u njihovim redovima. Daleko najveći deo zemlje nalazi se sada kao i pre potpuno ili delimično van državne kontrole.

Od značajnih pojedinosti treba pomenuti da je maršal Kvaternik³ konačno penzionisan i da je dobio pravo useljenja u Nemačku, s tim što poglavnik još okleva sa davanjem dozvole za iseljenje. Dalje, 6. o. mj. otpočele su svečanom povorkom kroz zagrebačke ulice svečanosti Bogojavljenja nove hrvatsko-pravoslavne crkve, u kojima su učestvovali i predstavnici vlade i odeljenja ustaša. — Ustaški pukovnik Francetić,⁴ kojeg je poglavnik najviše cenio od svih ustaških rukovodilaca, poginuo je u brdima Like, najverovatnije kao žrtva avionske nesreće. — Hrvatska vlada čini pokušaje da u potpunijoj meri ustašku miliciju uključi u oružane snage, van kojih bi trebalo da ostane samo Poglavnikova tjelesna garda — to jest jedan puk sa artiljerijom. Pre, kao i sada, potpuna stagnacija u razvoju žandarmerije, pri čemu, kao što se i očekivalo, ni

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-77, r. 895, s. 564691—3.

² Ferenc fon Maroši (Ferenc von Marossy)

³ Slavko

⁴ Juraj

pod rukovodstvom potpuno neiskusnog 30-godišnjeg ustaškog „pukovnika“ Pečnikara⁵ nisu postignuti nikakvi rezultati.

9/10. I u Zagrebu boravio general Roata⁶ zbog službenih razgovora sa opunomoćenim generalom i komandantom nemačkih trupa. — Roata je posetio i generala Prpića,⁷ a u prisutnosti Lorkovića⁸ i poglavnika. Kod ovog održan je u prilično dramatičnoj formi razgovor o pitanju četnika koje izdržava Roata. Po obaveštenju koje je Roata dao nemačkom generalu, on želi četnike koji sada dejstvuju u Lici — navodno 4—6000 ljudi — da ubuduće angažuje zapadnije za jednu „akciju čišćenja“.⁹

II.) *Severno od Save:*

Ponovno oživljavanje delatnosti bandi u jugoistočnom Sremu usled povlačenja nemačkih jedinica i slabljenja žandarmerijskih stanica. Inače bez promena.

Južno od Save:

Jače komunističke snage, koje su došavši sa severa izvršile podilaženje ka Sarajevu, bile su potisnute od pravoslavni borbenih odreda.¹⁰

U rejonu Jajce — 106 km severozapadno od Sarajeva — Travnik — 72 km severozapadno od Sarajeva — posle privremenog zauzimanja naselja Turbe (7 km zapadno od Travnika) od strane komunista i uništenja tamošnje pilane, stanje nepromenjeno.¹¹ Komunisti zauzeli Teslić (94 km severozapadno od Sarajeva) pri čemu su razbili 3 hrvatska bataljona.¹² Nemačko-hrvatskim protunapadom mesto ponovo držimo u ruci. Ipak, jače komu-

⁵ Vilko

⁶ Mario

⁷ Ivan

⁸ Mladen dr

⁹ Broj tih četnika u Lici nije bio veći od oko 3450.

¹⁰ Reč je o četničkim jedinicama DM iz Romanijskog i Drinskog korpusa.

¹¹ De'stva u tom rejonu 7/8. januara 1943. izvodili su delovi 10. hercegovačke udarne brigade 3. udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 9, dok. br. 204).

¹² Vidi dok. br. 3 i 5.

nističke snage i nadalje ugrožavaju Teslić i železničku prugu za Sarajevo u dolini Bosne. U rejonu Banje Luke neprijateljski pritisak ponovo ojačan.

Italijanska okupaciona zona:

Pojačanje komunističkih snaga u rejonu Karlovca, posebno na pošumljenim brdima severno od grada.

III.) Okruženje većih komunističkih snaga u slavonskim brdima severoistočno od Broda koje je preduzela 717. peš. divizija, usled slabog sadejstva hrvatske brdske divizije, nije uspelo. Od komunista zauzeti Teslić uspelo je, usled brze intervencije nemačkih jedinica, gotovo neoštećen vratiti u naš posed. U rejonu Travnika odbrambene borbe protiv jačeg neprijatelja. U rejonu Banja Luka — Bosanski Novi nastavljaju se odbrambene borbe i akcije čišćenja. U rejonu Karlovca morale su se hrvatske jedinice iz Krašića (19 km severo-severozapadno od Karlovca) povući na sever.¹³ Ojačani delovima Poglavnikove tjelesne garde, uspjeli su da ponovno zauzmu to naselje i da komuniste odbace prema jugu.

717. peš. divizija stigla je iz Srbije na teritoriju Hrvatske. SS-divizija „Princ Eugen“ se premešta.¹⁴

IV.) Pojačana sabotažna delatnost na glavnoj pruzi Zagreb—Zemun, pri čemu je transportni voz 369. peš. divizije napadnut jugoistočno od Siska i gotovo kompletno uništen.¹⁵ Još jedan vojni transport iskliznuo je sa pruge 40 km zapadno od Beograda,¹⁶ kojom prilikom je poginuo i ranjen veći broj nemačkih vojnika. Obustavljeno je kretanje noću svih vojnih transporta izuzev vozova za snabdevanje. Saobraćaj se uspostavlja tek u zoru posle proveravanja pruge.

¹³ Jedinice 13. proleterske NOU brigade i 4. udarna brigada 8. divizije NOVJ zauzele su 2. januara 1943. s. Krašić (kod Jastrebarskog). Vidi tom V, knj. 11, dok. br 1, 3, 4, 5, 15, 17, 124, 126, 128 i 129, knj. 13, dok. br. 43.

¹⁴ Vidi dok. br. 2.

¹⁵ Petog januara 1943, između s. Blinjskog Kuta i s. Komareva (kod Sunje), jednice 8. brigade 7. divizije NOVJ minirale su prugu i napale transportni voz (63 vagona) kojim su se prevozili delovi nemačke 369. legionarske divizije i oklopni voz koji je intervenisao iz Sunje (tom V, knj. 11, dok. br. 22, 31 i 132).

¹⁶ Vidi dok. br. 7, objašnjenje 7.

V.) Situacija nepromenjena.

Nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj
Br. 205/43 pov. od 11. 1. 43.

Odeljenje za inostranstvo/Abver
Inostranstvo, br. 023/43, pov. IA/7/

13. 1. 43.

Poverljivo

Prepis dostavljen:

Abver I

VAA za Odelj. za inostranstvo

Inostranstvo II A

IA

Dostavljeno:

...¹⁷

...¹⁸

BR. 9

IZVEŠTAJ NEMAČKOG POSLANIKA U NDH ZIGFRIDA KAŠEA OD 11. JANUARA 1943. MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA RAJHA O USTAŠKO-ITALIJANSKIM ODNOSI- MA I ČETNIČKO-ITALIJANSKOJ SARADNJI U LICI, DALMACIJI I HERCEGOVINI¹

Nemačko poslanstvo
Pol. 2 br. 3-It-13/43

Poverljivo

Predmet: Italija — Hrvatska
4 dupla primerka

Radni primerak

Zagreb, 11. januara 1943.

MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA

Berlin

Ministar spoljnih poslova Lorković² i hrvatski poslanik u Rimu dr Perić,³ koji su danas bili kod mene u gostima, ispričali su mi u razgovoru sledeće:

¹⁷ Potpis nečitak.

¹⁸ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena uprava i komandi kojima je ovaj izveštaj dostavljen.

¹ Dokumentat (pisan na mašini) u AVII, reg. br. 42/14, k. 1. Na margini prve stranice utisnuta su dva nečitljiva pečata primaoca i nekoliko potpisa i oznaka.

² Mladen dr

³ Stjepo

General Roata, koji je u zadnja 3 dana bio ovde radi vođenja razgovora vojne prirode sa komandantom nemačkih trupa u Hrvatskoj, vodio je 10. 1. duži razgovor sa poglavnikom i Lorkovićem. U vezi razgovora koje je vodio sa komandantom nemačkih trupa u Hrvatskoj on se izjasnio da se radilo o uopštenom pretresanju bez utvrđivanja tačnih operacionih planova. Kada bi se planirane operacije vodile u 3. ili 2. zoni, on bi, samo se po sebi razume, učestvovao. Zbog toga će on *privremeno da odustane od daljnjih mera evakuacije*. Tada je Roata pokrenuo pitanje da li bi se hrvatske trupe u 2. zoni mogle uvrstiti u formacijski sastav italijanske vojske. U tom slučaju snabdevanje bi preuzela italijanska vojska. Poglavnik je ovo odbio. Ovde je Lorković primetio da takva ponuda predstavlja sasvim nešto drugo od onog što je hrvatska legija u nemačkoj vojsci, koja ne samo da je bila snabdevana od strane nemačke vojske, već su je oni formirali, naoružali i opremili. Po pitanju četnika, Roata se izjasnio da on momentalno ima 19.000 četnika u svojoj armiji. Njih 8.000 se nalazi u jugoistočnoj Hercegovini, 5.000 domaćih, a daljnjih 3.000 iz Hercegovine u rejonu oko Knina i Drniša, dok se 3.000 domaćih četnika nalaze južno od Vrhovina u Lici. On im je, osim tekućeg snabdevanja, dao ukupno 7.000 pušaka. Ovde je Perić primetio da mu je Roata pre 10 dana rekao da je do sada ovim četnicima bilo dato 1.500 pušaka. Konstatujem da je taj isti broj Roata bio saopštio našem generalu. Lorković je primetio da je Roata njemu pre nekoliko sedmica dao broj od 2.500 pušaka. To dakle znači da je poslednjih sedmica 4.500 do 5.500 pušaka liferovano četnicima od strane Roate. To je dakle urađeno posle razgovora poglavnika sa Hitlerom i posle preduzetih koraka protiv četnika kod italijanske Vrhovne komande. Dalje je Roata u razgovoru saopštio kako on mora u većim operacijama koje su u toku u severozapadnoj Hercegovini, dakle u rejonu Livna, da angažuje četnike. Poglavnik je rekao da on za to nikada neće dati svoj pristanak. Lorković je objasnio da će hrvatska vlada štaviše, protiv istupa Roate u vezi sa četnicima, preko Perića uložiti Dučeu službeni protest, a iz istih razloga i odgovarajući memorandum. U vezi sa razgovorom između Čana i Perića u Rimu, o čemu je već telegrafski izvešteno, kojom prilikom se Čano izjasnio protiv četnika, a Perić zahtevao da se preko nemačkog Vermahta podigne protest kod Komando Supremo, hrvatska vlada će odmah potom, verovatno preko Budaka,⁴ taj memorandum dostaviti i nama. Roata je još u pomenutom razgovoru rekao za Lorkovića kako on zna da mu Lorković pravi spletke

⁴ Mile, doglavnik

sa skrivenim ciljevima i podmeće mu kako on, Roata, vara Hrvatsku. On, Roata, nema uopšte takve namere i prijateljski je naklonjen kako prema poglavniku, tako i prema Hrvatskoj.

Perić, koji je pre kratkog vremena razgovarao u Rimu sa jednim članom komiteta crnogorske vlade — Radovićem,⁵ napomenuo je da mu je ovaj u razgovoru rekao kako je imao razgovor sa Mihailovićem. U Crnoj Gori se nalaze, povezani sa tamošnjom italijanskom armijom, 15.000 crnogorskih četnika i 6000 crnogorskih žandarma. Oni su svi u vezi sa Mihailovićem. Radović je objasnio kako Nedić sledi politiku čekanja, kao i crnogorska vlada, dok za to vreme prema Nemačkoj, odnosno Italiji, pokazuje lojalan odnos, a održava vezu sa Mihailovićem. Kako Crna Gora nije imala odlučan stav u sadašnjim evropskim obračunima, mogla je na taj način sebi osigurati najbolje moguće izgleda, pa bilo kakav ishod rata bio.

Na francusko pitanje, objašnjavao je Perić, u italijanskim političkim krugovima gleda se sa strogom uzdržljivošću. Sam Pjetromarki [Pietromarchi]⁶ je pre izvesnog vremena izjavio kako je Italija uvek upozoravala Nemačku da ne treba da ima veliko poverenje u Francuze. Nemačka, pak, vodila je preko Abeca⁷ profrancusku politiku, a, sa druge strane, proterivanjem Francuza u Lotaringiju pokazala suprotan stav. Događaji su dali zapravo Italiji.

Prigodom toga razgovora Pjetromarki mu je govorio i o situaciji u Sredozemlju. Nemačka se već dugo vremena vrlo malo interesuje za događaje u oblasti Sredozemlja. On, Pjetromarki, uvek je zastupao mišljenje da će rešenje pasti na Suecu. Nemačka vlada se tek u poslednje vreme pridružila tom mišljenju. Italijanska flota je malo pre englesko-američkog iskrcavanja u francuskoj severnoj Africi bila počela velike operacije, ali je bila prinuđena da prekine svoj poduhvat zbog tih iskrcavanja. Ova flota je morala da operiše skriveno kako bi ostala spremna za angažovanje i svojim prisustvom vezala Engleze i paralizovala ih. Perić je ispričao da su poslednjih meseci u Italiji uključena u službu 3 ratna broda sa 45.000 tona. Sada se nemačke trupe transportuju u vrlo velikom broju za južnu Italiju.

O opštem raspoloženju u Italiji Perić je saopštio da se narodne mase, kao i pre, malo interesuju za rat. Politički krugovi se i danas mnogo nose mišlju o separatnom miru. I danas se još uvek priča o tome da će pri jačem napadu Engleske na

⁵ Novica

⁶ Luka (Luca)

⁷ U dokumentu piše: „Abetz“. Verovatno je reč o Abveru, nemačkoj obaveštajnoj i kontraobaveštajnoj službi.

Italiju italijanska vojska sa kraljevskom kućom srušiti Musolinija i da će se Italija boriti na drugoj strani. Ako naše trupe u severnoj Africi budu konačno potučene, to će sa sigurnošću nastupiti. Perić je podvukao da je Dućeu veoma teško da svoje političke odluke svuda sprovede. To je dokazao njegov razgovor sa Čanom.

Lorković i Perić, kao i drugi ovdašnji vladini krugovi, ne izvlače ništa naročito iz ovakvih utisaka iz Italije. Ovim pojavama pridaje se velika ali ne i odlučujuća važnost za opšti ishod rata.

pot. Kaše

BR. 10

DESETODNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDE 718. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 15. JANUARA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI I BORBAMA PROTIV SNAGA NOV I POJ U BOSNI¹

Poverljivo

718. peš. divizija

Div. St. Qu. 15. 1. 1943.

Br. B, br. 145/43. pov.

Izveštaj o situaciji
za period od 7. 1. do 15. 1. 1943.

Izvori obaveštenja: izveštaji jedinica

izveštaji Abvera	} ne mogu se
hrvat.[ski] izveštaji	

Karta 1 : 200.000

I. OPŠTE:

Situacija kod neprijatelja je ostala u priličnoj meri nepromenjena u periodu za koji se podnosi izveštaj.²

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 2271, s. 1281—6.

² Vidi dok. br. 5.

U zoni osiguranja divizija sada se mogu uočiti 4 neprijateljske grupe i to:

1. — zapadno od Teslića,
2. — zapadno od Jajca,
3. — jugozapadno od Travnika,
4. — severozapadno od Sarajeva.

Obe grupe pred Teslićem i Jajcem ukopale su se odmah zapadno od ova oba grada. One drže svoje položaje na liniji do koje su ih potisnule nemačko-hrvatske jedinice očigledno kao nove polazne položaje za dalje nadiranje na istok. Njihova namera je verovatno da prodru do železničke pruge Sarajevo—Brod i stignu do industrijskih postrojenja koja se na toj pruži nalaze. Ovaj zaključak opravdava to što komunisti, kako pada u oči, suprotno svojoj dosadašnjoj taktici, drže i srazmerno daleko unapred isturene položaje, dovlače pojačanja sa zapada i severozapada u pravcu Teslića, a u samom Tesliću nisu vršili nikakva razaranja. Pred Teslićem se nalazi 1. proleterska divizija, jačine 3 brigade, sa komandnim mestom divizije u mestu Karač,³ kota 380 (15 km severoistočno od Kotor-Varoša, karta 1 : 100.000). Može se uzeti da su snage pred Jajcem iste jačine.

O dve brigade, za koje je javljeno da se nalaze u rejonu jugozapadno od Travnika, ima samo malo obaveštenja. Naše snage za izviđanje naišle su na žestok neprijateljski otpor 10 km južno od Travnika. Manje grupe su kretale severozapadno i severno od Travnika u rejonu Vlašić-planine. Sem pljačkanja Viteza (13 km jugoistočno od Travnika), nisu preduzimate druge napadne akcije. Nije se potvrdila namera ove komunističke grupe, o kojoj se nagađalo u poslednjem izveštaju, da dalje prodire prema jugoistoku u pravcu Fojnice.

Rejon severoistočno od Sarajeva očistili su četnici Save Derikonje.⁴ 6. komunistička brigada povukla se u severoistočnom pravcu i 11. 1. 1943. stigla u rejon zapadno od Zvornika.⁵ Odvojene delove, koji su se zadržavali na Romaniji i hteli da se probiju na jugoistok, sprečili su u tome i potisnuli u severnom pravcu četnici koje je iz Kalinovika poslao Dobroslav⁶ Jevđević. Progonjeni od četnika grupe Kosorića⁷ i onih iz Kalinovika, ovi delovi su se kretali u pravcu

³ Vidi dok. br. 3 i 5.

⁴ Komandovao četničk'm Romanijskim korpusom.

⁵ Reč je o 6. istočnobosanskoj brigadi NOVJ.

⁶ Dobrosav

⁷ Radivoje

severa prema planini Devetak (20 km severno od Rogatice), sa verovatnom namerom da stignu u rejon zapadno od Zvornika.

Izjave zarobljenika su potvrdile pretpostavku da je 6. komunistička brigada, koja takođe stoji pod vrhovnom komandom „Tita“, htela prodreti između Sarajeva i Zenice radi priključivanja glavnoj grupaciji koja se nalazi na jugozapadu.

Četničke grupe pokazuju živo interesovanje za borbu protiv komunističke grupe i svuda prihvataju borbu spontano po sopstvenoj volji. Njihove izveštaje i javljanja o uspesima treba ipak primati sa oprezom, pošto su im podaci veoma preterani. Ovo se naročito odnosi na izveštaje o utrošku municije i ručnih bombi, u kojima se sa određenom svrhom pojavljuju astronomski brojevi, pošto očigledno veruju da te količine mogu zahtevati kao naknadu i time umnogostručiti svoje dosadašnje količine municije.

Borbena dejstva kod četnika razvijala su se uglavnom u manjim grupama, koje su samo u retkim slučajevima bile pod jedinstvenom komandom, nego su vodile rat na svoju ruku. Kada im je ipak uspelo da proteraju komuniste, odnosno da ih razbiju, pokazalo se da ni ovi nemaju jedinstveno i zajedničko vojničko rukovodstvo i da je njihova borbena vrednost znatno ispod borbene vrednosti četnika.

Okolnost da je i Jevđević sa četničkom grupom iz rejona južno od demarkacione linije učestvovao u borbi protiv komunista upravo dokazuje da četnici u komunistima vide najozbiljnijeg protivnika u pogledu ponovnog uspostavljanja velikosrpske vladavine na hrvatskoj teritoriji.

II. POJEDINOSTI:

Rejon Sarajevo:

U Sarajevo je stigao preki sud iz Zagreba radi osuđivanja uhapšenih komunista.

Rejon Romanija — Vlasenica:

Prema četničkim izveštajima, komunistička grupa koja je prodrla do Kostreše (18 km severoistočno od Sarajeva) povukla se u pravcu Vlasenice. Prema ustaškom izveštaju, jaka komunistička grupa napala je 8. 1. 1943. Žljebove

(10 km istočno od Knežine) i likvidirala hrvatsku žandarmerijsku stanicu.⁸

Prema hrvatskim izveštajima, skupilo se 300 komunista u rejonu Sokolovići (8 km jugoistočno od Žljebova).

Komunistička grupa u rejonu jugozapadno od Bogovića (23 km istočno od Sarajeva), o kojoj je javljeno 10. 1. 1943, pokušala je da prodre na jugoistok. Nju su, međutim, potisnuli na sever četnici Kosorića, pojačani grupama iz Kalinovika, južno od demarkacione linije. Komunističke grupe su se nalazile 12. 1. 1943. u rejonu Bogovići—Kula (16 km severozapadno od Rogatice) i 13. 1. 1943. nastavile marš prema Sokolovićima. U ovom slučaju je reč o delovima 6. bosanske brigade.

Prema hrvatskim izveštajima, 10. 1. 1943. skupile su se u Romaniji jače četničke grupe koje su preduzele gonjenje komunističkih grupa prikupljenih oko Sokolovića.

Prema hrvatskim izveštajima, krenulo je 300 četnika od Visočnika (7 km severno od Žljebova) u severozapadnom pravcu na Žeravice (10 km jugoistočno od Kladnja).

U Kalauzovićima (18 km severoistočno od Sarajeva) predali su komunisti, prema četničkim izveštajima, 100 kg pšenice jednom seljaku sa nalogom da ih dađe samleti, pošto oni samo odlaze u Vlasenicu da dopreme pojačanje i municiju, a posle toga bi se opet pojavili.

Kod Poratka (3 km severno od Kalauzovića) nađena su 24 sveža komunistička groba. Prilikom povlačenja komunisti su sa sobom nosili 50—60 lica zavijenih u ćebad koja su sedela ili ležala na tovarnim grlima. Grupa Derikonje je imala 11 ranjenika. Po tragovima u snegu moglo se utvrditi da je oko 2500—3000 komunista otišlo u pravcu severoistoka.

Rejon granica na Drini:

Naš poterni odred ustanovio je kod Starog Broda (12 km severno od Višegrada) na Drini da je Stari Brod nenastanjen i evakuisan. Na raznim zgarištima nađeni su ostaci od oko 30—40 izgorelih Muslimana koje je, prema izjavama stanovnika susednog sela, ubila neka banda. Ispostavilo se da je preteran hrvatski izveštaj, po kome je našlo smrt u plamenu oko 320 lica.

⁸ Ovaj napad izveo je 3. bataljon 6. istočnobosanske brigade NOVJ.

Rejon Tuzla — Majeвица:

Kod Papraće (14 km zapadno-jugozapadno od Zvornika) došlo je do borbi između četnika i komunista. Samo mesto je češće menjalo držaoca, na kraju je ipak ostalo u rukama četnika. Komunisti su uzmaknuli na zapad i 11. 1. 1943. su zapaženi u rejonu Rakino Brdo—Pavlovići (8 i 18 km zapadno od Zvornika) u jačini od 1500 ljudi. Četnici Kovačevića, koji su im se suprotstavljali, potisnuti su prema Matkovcu (11 km zapadno od Zvornika).

Rejon Derventa:

Ustanici pod komandom Nikole Forkape prekinuli su, prema hrvatskim izveštajima, vezu Derventa — Prnjavor kod mesta Miškovci (9 km zapadno-severozapadno od Dervente).

Rejon Brčko — Gradačac:

Prema hrvatskim izveštajima, prolazila je 10. 1. 1943. komunistička grupa, jačine 200 ljudi, između sela Vršljani i Dragaljevac (18 km i 20 km istočno-jugoistočno od Brčkog) u pravcu Crnjelova (12 km severozapadno od Bijeljine). Štab u Ražljevu (11 km jugoistočno od Brčkog). U rejonu Žabara (18 km zapadno-severozapadno od Brčkog) pojava nove kompaktne četničke grupe od 200 ljudi.

Rejon Teslić:

Nakon što su nemačke jedinice zauzele Teslić, komunisti su iskopali rovove zapadno od grada i zaposeli mesta Žarkovina, Ruževići, Rankovići, Teslić Gusti i Vlajići (5 km severno odnosno zapadno od Teslića). Reč je o 1. proleterskoj diviziji, koja ima svoje komandno mesto u mestu Karač, kota 380 (15 km severoistočno od Kotor-Varoša, karta 1 : 100.000). Komandant: Koča Popović. 3 brigade potčinjene diviziji bile su ovako raspoređene:

1. srpska brigada u Čečavi (13 km severozapadno od Teslića),
3. krajiška brigada [Krajina-Brigade] u Pasjači (9 km zapadno od Teslića),
komandant: Nikola Karanović,
- i nepoznat štab brigade u školi Krčevine,
2 km južno od Rastuše (11 km severno-severozapadno od Teslića).

Na dan 11. 1. 1943. evakuisana je okolina mesta Teslić Gusti — Vlajići. Komunisti su se povukli na zapad u pravcu Jasenica (9 km jugozapadno od Teslića).

Prema hrvatskim izveštajima, kretala se komunistička grupa, jačine 200 ljudi, iz pravca Mravice (3 km južno-jugozapadno od Prnjavora) prema Rastuši.

Severno od potoka Mala Usora komunisti su se utvrdili na svojim položajima sa zaklonima za mitraljeze i teško naoružanje. Radovi na utvrđivanju položaja osmatraju se svaki dan.

Nije se obistinilo izveštaj o uništenju pilane Teslić. Industrijskim postrojenjima nije pričinjena nikakva šteta.

Noću uoči 15. 1. 1943, komunisti su napali Žarkovinu (3 km severno od Teslića). Hrvatska četa se povukla ka Tesliću. U isto vreme je napadnut Križ (9 km severno od Teslića).⁹ Železnički oklopni voz je na dan 15. 1. 1943. rano izjutra naišao na neprijateljski otpor kod Alibegovića (8 km jugozapadno od Doboja).

Rejon Travnik:

Nakon noćnog prepada komunista na Rankoviće (5 km južno od Travnika), ova komunistička grupa se povukla u jugozapadnom pravcu. Na dan 9. 1. 1943. temeljno je opljačkala Vitez (13 km jugoistočno od Travnika) grupa od 80 komunista,¹⁰ koji su se posle toga opet povukli u pravcu Rastova (20 km južno od Travnika). Naš poterni odred naišao je 12. 1. 1943. kod Pečuja (9 km južno od Travnika) na neprijatelja jačine 150 ljudi i odbacio ga prema jugu i zapadu. Područje južno od Pečuja je posjednuto jakim neprijateljskim snagama.

U Koričanima (17 km severozapadno od Travnika) komunistička škola za vojnu obuku.

Prema izjavama zarobljenika, na dan 6. i 7. 1. 1943. u rejonu Gos'itelj (16 km severozapadno od Travnika) i južno od njega nalazile su se 2. dalmatinska brigada 3. divizije i 10. hercegovačka brigada. Na dan 7. i 8. 1. 1943. neprija-

⁹ Reč je o bezuspešnom napadu jedinica 3. krajiške udarne brigade 14/15. januara 1943. na Teslić i uspešnom napadu delova 1. proleterske NOU brigade na Tešanj i Jelah.

¹⁰ U tom rejonu tada je dejstvovala 10. hercegovačka udarna brigada 3. udarne divizije NOVJ.

telj je držao ivicu Begovog konaka i mesto Šešići (5 km jugoistočno od Gostilja).

Rejon Jajce:

Severno od Jajca neprekidno traju transporti sa zapada na istok van dometa naše artiljerije. Nizom stražara odvojen je od juga Magaljdol (9 km severozapadno od Jajca) u čijem rejonu se nalazi 1500 komunista. U čitavoj okolini Jajca komunisti pljačkaju i otimaju namirnice i stoku. Njihova jačina u rejonu Jajca ceni se na 5—6000 ljudi.

Naš poterni odred odbacio je komuniste zapadno od Jajca na kotu 902 i odbio napad otpočet vatrenom pripremom iz teškog naoružanja.

Komunisti vrše prinudno regrutovanje u rejonu Bešpelja (9 km severno od Jajca). U slučaju odbijanja udaraju ratne namete.

Rejon Zenica — Zavidovići — Vareš:

Prema hrvatskim izveštajima, zenička četnička grupa posela je desnu obalu reke Bosne u rejonu Žepče — Zavidovići. Od hrvatske posade, nakon što je savladana, zahtevano je da se povuče na levu obalu reke Bosne, pošto, prema ugovoru sklopljenom sa hrvatskom vladom, desna obala Bosne pripada zeničkim četnicima.

Posada hrvatskog uporišta kod kote 204 (2 km jugozapadno od Zavidovića) je zarobljena, četnici su zaposeli visove južno od te kote. Na desnoj obali reke Bosne hrvatsko domobranstvo se nalazi još samo na istočnoj ivici Zavidovića.

III. IZ NEPRIJATELJSKIH DOKUMENATA I SASLUŠANJA:

Pri Vrhovnom štabu provizorno je organizovano odeljenje vlade. Ovo odeljenje delovaće sve do osnivanja Narodno-oslobodilačkog veća Jugoslavije, a tada će mu se neposredno potčinjavati. Zadaci ovog odeljenja su: organizovanje i kontrola vojnih vlasti u pozadini. Pozadina se organizuje ovako: operativne zone koje obuhvataju više područja. Područja se dele na pojedine komande mesta. Komanda mesta ima na raspolaganju partizanske i seoske straže. Izdavanje direktiva narodnooslobodilačkim odbojima koje pomažu i kontrolišu u njihovom radu. Organi-

zovanje službe osiguranja u pozadini oslobođenog područja. Propaganda u zemlji i u inostranstvu. Načelnik odeljenja vlade je drug „Čiča Janko“.¹¹

Ponovno se događalo da važna naređenja komunista padnu u neprijateljske ruke. Zato je naređeno da ubuduće bataljon nosi sa sobom samo najhitnija naređenja. Sva druga naređenja se zatvorena šalju nadležnim operativnim zornama.

Pošto komunisti ne raspolažu oružjem za protivavionsku odbranu, za borbu protiv aviona naređeno je sledeće: Svaki put gađa avion 10 strelaca. Kao cilj uzimaju se 2 dužine aviona ispred samog aviona. Nadalje, pri napadima iz vazduha strelci se koriste kako bi prinudili avione koji napadaju da lete na većoj visini i time umanjili dejstvo bombardovanja.

Komunisti angažuju zarobljene hrvatske vojnike za različite radove, naročito za razaranje puteva.

Pošto komunisti imaju veoma lošu odeću, u Glamoču je osnovana velika radionica za odeću i obuću. Ovde se izrađuju jednoobrazna odela (plave smučarske pantalone i prsluci) i jednoobrazna obuća (opanci).

Na 25-godišnjicu oktobarske revolucije, svim brigadama i bataljonima predate su zastave od „Tita“.

¹¹ Odlukom VŠ NOP i DV Jugoslavije formiran je sredinom oktobra 1942. Privremeni upravni odsek pri VŠ NOP i DV Jugoslavije sa zadatkom da do stvaranja NO odbora Jugoslavije organizuje pozadinske vojne vlasti (komande područja, komande mesta, partizanske straže, seoske straže) i kontroliše njihov rad, daje direktive NO odborima, pomaže ih da postanu stvarni organi demokratske vlasti i kontroliše njihov rad; organizuje službu bezbednosti pozadine oslobođenih teritorija; radi na propagandi u zemlji i inostranstvu. Za rukovodioca Privremenog upravnog odseka postavljen je član CK KPJ Moša Pijade. Vidi Hronologiju, str. 352. Posle obrazovanja AVNOJ-a, rukovođenje radom narodnooslobodilačkih odbora prešlo je na Izvršni odbor AVNOJ-a, rukovođenje pozadinskim vojnim vlastima ostalo je u nadležnosti Vrhovnog štaba. Za rad na organizaciji pozadine i za rukovođenje pozadinskim vlastima, Vrhovni štab je, mesto Privremenog upravnog odseka, obrazovao Pozadinski odsek, ali je on postojao vrlo kratko vreme, jer je, reorganizacijom Vrhovnog štaba, 24. decembra 1942, obrazovan Odsek za vojne vlasti u pozadini (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, Vojnoistorijski institut, Prva knjiga, Beograd, 1963, str. 337).

Partizanska zakletva!

Zaklinjem se svom narodu da neću ispustiti oružje iz ruku sve dotle dok i poslednji fašistički okupator ne napusti moju zemlju, i dok se ne iskoreni poslednji ustaški gad.

Zaklinjem se svom narodu da se neprijatelju, koji je preko naših sopstvenih izdajica i plaćenika ugnjetavao i pljačkao moju zemlju, moj narod, žene i decu ubijao, a mene iz mog sopstvenog poseda isterao, bezobzirno osvetim i to krv za krv i smrt za smrt, i da mu zadajem udarce.

Zaklinjem se svom narodu da ću se u nemilosrdnoj borbi protiv fašističkih zločinaca uzdržati od svakog samostalnog vršenja nasilja ili osвете na mirnom stanovništvu, ženama i deci, pa ma kojoj religiji i nacionalnosti oni pripadali, i da ću ih štiti. Zaklinjem se da ću svuda i vazda izlaziti u susret prijateljstvu i saradnji Srba, Hrvata i Muslimana kada se oni bore za čišćenje moje zemlje od zajedničkog neprijatelja, fašističkih okupatora, sopstvenih izdajica i plaćenika, bili oni iz srpskih, hrvatskih ili muslimanskih redova.

Zaklinjem se svom narodu da ću pre umreti nego što ću izdati sebe ili svoje drugove i našu svetu borbu, da ću pre umreti nego što ću pljačkom, vršenjem nasilja ili samovoljom uprljati zastavu za koju se borim.

Ako prekršim ovu zakletvu, ako pokažem slabost, malodušnost, kukavičluk, nedisciplinovanost, ili loše namere, i izdam interese svog naroda, tada neka sramno umrem od ruku mojih drugova.

Dostavljeno u konceptu

Za komandu divizije
prvi generalštabni oficir
Gajtner
generalštabni major

BR. 11

ZABELEŠKA KOMISIJE NEMAČKOG OPUNOMOĆENOG GENERALA U NDH OD 16. JANUARA 1943. O RAZVRSTAVANJU TALACA I POHAPŠENOG STANOVNIŠTVA NA GRUPE I UPUĆIVANJU NA RAD U NEMAČKU ILI NEMAČKE SPECIJALNE LOGORE U OSIJEKU, ZEMUNU I SISKU¹

Zagreb, 16. januar 1943.

BELEŠKA

o razmatranju pitanja u vezi sa očekivanim zatvorenici² 16. januar 1943. god.

Bili su prisutni: major E. Pot³
konjički kapetan Ge⁴
kapetan Valner [Wallner].

- 1) Komandant⁵ je u osnovi nameran da se hrvatske vlasti⁶ isključe iz proveravanja zatvorenika.
- 2) Nemački opunomoćeni general⁷ preporučuje da se u komisije za proveravanje pod komandantom nemačkih trupa uzmu kao savetodavni članovi pored pripadnika Službe bezbednosti i civilni komesari iz hrvatske državne službe. Uključivanje civilnih komesara pokazuje se kao nužno po svoj prilici zato da bi se izbeglo da jedinice čije je ljudstvo iz drugih krajeva postupaju radikalno u lojalnim selima, to jest da se ne bi hapsili ljudi koji treba da ostanu u selima u interesu akcije smirivanja.

Nemački opunomoćeni general predlaže da se u pukovima, odnosno u divizijama, upotrebe komisije za proveravanje zatvorenika, koje su pod odgovornim rukovodstvom Službe bezbednosti i kojima, kao što je napred rečeno, da se pridaju civilni komesari hrvatske državne službe i delegati Petersenovog nemačkog Štaba za posredovanje rada. Za veće logore, za proveravanje dolaze u obzir 369. i 717. pešadijska divizija, eventualno i 714.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 267, s. 428—30.

² Misil se na pohapšeno stanovništvo ili taoce u toku operacije „Vajs“.

³ Eugen fon Pott

⁴ Nečitko, prepravljeno rukom.

⁵ Odnosi se na komandanta nemačkih trupa u NDH general-majora Rudolfa Litersa.

⁶ Reč je o ustaškoj vladi u NDH.

⁷ Edmund Glez fon Horstenau.

U divizijama da se sprovede izdvajanje zatvorenika po ovim grupama:

- a) Ljudstvo za zamenu, ukupno oko 150 uglednih i 300 zatvorenika za odmazdu.
Ovi zatvorenici ostaju pod prismotrom komandanta [nemačkih trupa].
- b) Nepodozrivi, oni za koje se utvrdi da su podobni za rad u Nemačkoj; uputiti transportima u specijalan logor u Osijeku.
- c) Sumnjivi, oni koji dolaze u obzir za upućivanje u Norvešku; prebacivanje sabirnim transportima u specijalni logor u Zemunu.
- d) Zatvorenici o kojima komisija za proveravanje nije u mogućnosti da donese tačan zaključak i nad kojima treba sprovedi dalju istragu; upućivanje u specijalan logor I u Sisku.

Specijalni logori u Osijeku, Zemunu i Sisku biće pod nemačkom upravom; staranje o njima preuzima nemački opunomoćeni general. Komandant [nemačkih trupa] moli se da stavi na raspolaganje za komisiju za proveravanje u Sisku 1—2 organa Službe bezbednosti i odgovarajući broj vojnih žandarma za stražu u logoru.

Sa upućivanjem zatvorenika u logore u Sisku, Osijeku i Zemunu prestaje odgovornost komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj. Kao dalji logori uzeti su u obzir logor II u Sisku Petersenovog Štaba za posredovanje rada, kapaciteta 1.500 lica, i još jedan specijalni logor, za prijem 4—5.000 zatvorenika, kao pomoćni logor za Petersenov Štab za posredovanje rada; ovaj logor treba tražiti od Hrvata Komandant se moli da i za ovaj logor stavi na raspolaganje vojne žandarme za stražu.

Prema tome, nemački opunomoćeni general raspolaže ovim kapacitetom za zatvorenike:

Specijalni logor, Zemun: okruglo 9.000 (u slučaju nužde, kada se to naredi, u ovom logoru može se smestiti 18.000)

Specijalni logor Osijek:	5.000
Sisak I (tranzitni logor):	5.000
Sisak II (rezervni logor):	1.500
i logor koji će se tražiti od Hrvata:	okruglo 5 000
Ukupno	<hr/> 25.500

- 3) Za dovođenje 187. divizije kao sprovedne komande za željezničke Transporte od strane nemačkog opunomoćenog generala ne može se dobiti saglasnost, jer snage 187. divizije kojima se još raspolaže moraju biti spremne za eventualne zadatke obezbeđenja zapadno od Zagreba.

Za dovođenje 369. puka za davanje straža za transport zatvorenika, nemački opunomoćeni general je stavio primedbu da se hrvatski vojnici ovog puka moraju smatrati kao nedovoljno pouzdani za te zadatke.

- 4) U pogledu molbe hrvatskih vlasti za puštanje navodno nevinih zatvorenika koji se nalaze u logorima pod nemačkim opunomoćenim generalom, ovaj zadržava pravo odluke.

Valner

BR. 12

ZAPOVEST KOMANDANTA BORBENE GRUPE „VIST“ OD 16. JANUARA 1943. ZA BORBU PROTIV JEDINICA NOVJ U ZAHVATU KOMUNIKACIJE DOBOJ — TESLIĆ I ZA DEBLOKADU SNAGA U TESLIĆU¹

Prilog 2 uz izveštaj 750. gren. puka br. 168/43. pov. od
15. 2. 1943.²

Poverljivo

718. peš. divizija
prim. 18. feb. 1943.
Br. 483/43. pov.

³

BORBENA GRUPA „VIST“ [WÜST]

Br. B. Br. 1/43, pov.

Puk. kom. mesto, 16. 1. 1943.

ZAPOVEST ZA NASTUPANJE NA TESLIĆ

1. — *Neprijatelj, kao što je poznato*

Oko 600 partizana, uključujući i partizanski štab, nalazi se, kako izveštavaju, u Alibegovcima.⁴ Odatle oko 13,00

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 2271, s. 514—5.

² Redakcija tim izveštajem ne raspolaže.

³ Četvrtasti pečat primaoca.

⁴ U tom rejonu dejstva su izvodile 3. krajiška udarna brigada i 1. proleterska udarna brigada 1. proleterske udarne divizije NOVJ.

časova otvorena vatra na železničke oklopne vozove za vreme vožnje za Teslić.

2. — *Glavnina borbene grupe „Vist“* kreće 17. 1. 1943, posle zauzimanja polaznog položaja severno od puta Doboj — Teslić, u napad na Teslić, raščičava teren od neprijatelja i napada na Teslić radi deblokiranja tamošnje posade.⁵

3. — *Obrazuje se:*

a) — *Grupa „Poltnik“:*

Štab I/750.

1, 2, 4. i 9. četa

1 vod 4/668.

1 hrvatski vod brd. topova 3/IX;

b) — *Grupa „Mert“:*

Štab II/750.

5, 7, 8. i 10. četa,

1 vod 4/668.

1 hrvatski vod brd. topova 3/XI,

1 nemački železnički oklopni voz;

c) — *Grupa „Šperling“:*

1/ 668. art. div.

2 btr. brd. haubica hrvatskog III AK

1 vod protivtenkovskih topova 4/750.

1 vod za osiguranje II/750.

4. — *Za nastupanje zauzimaju raspored:*

Grupa „Poltnik“ desno,

Grupa „Mert“ levo.

Linija razgraničenja za polazni položaj i nastupanja:

Orašje (za Grupu „Poltnik“) — crkva u selu Ularice
— kota 288 (za Grupu „Poltnik“) — sredina mesta Sivša
— Stražba (za Grupu „Poltnik“) — kota 349 (za Grupu „Poltnik“).

⁵ Neprijateljsko uporište Teslić napale su jedinice 3. krajiške udarne brigade i dva bataljona 1. proleterske udarne brigade 1. proleterske udarne divizije NOVJ 17/18. januara 1943, ali su se morali povući zbog dolaska Bobbene grupe „Vist“ iz Doboja (tom IV, knj. 9, dok. br. 70, 71, 73, 83, 94, 130, 165, 169, 203, 205 i 222, knj. 10, dok. br. 22 i 35).

Prednja ivica polaznog položaja k. 305 — slovo „B“ od Bukovci — slovo „K“ od Makljenovac.

Ova linija se mora posesti do pada mraka ojačanom četom osiguranja. Pod ovom zavesom osiguranja grupe moraju podilaziti posle pada mraka.

5. — Vođenje borbe:

Borbena grupa „Vist“ podilazi 17. 1. 1943. do 07,00 časova uz intenzivno borbenu izviđanje na opštu liniju:

kota 329 — slovo „a“ od Ularica — k. 238

da sa te linije nakon artiljerijske pripreme zauzme liniju Ularice — Rajkovac — Alibegovci i da uništi partizane koji se tamo nalaze, a naročito partizanski štab.

U tom cilju, Grupa „Poltnik“ napada Ularice uz obezbeđenje desnog boka, i sa severa podržava napad Grupe „Mert“ na Alibegovce.

Pri tome je važno da se ubrzanim nastupanjem probije do Teslića i da se tamo deblokira jako pritešnjena Grupa „Mifek“.

Prvi etapni cilj, linija Jelah — Gojakovac, mora biti bezuslovno dostignut do 12 časova da bi se odatle prodiralo dalje ka Tesliću.

Polazak sa te linije narediće se preko radija.

Grupa „Mert“ je odgovorna za osiguranje levog boka uključujući i put. Nakon polaska, zajedno sa Grupom „Poltnik“ zauzimanje Ularica i zauzimanje Alibegovaca, tamo pravac glavnog udara. Sprečiti bežanje partizana na jug.

Artiljerija zauzima u rejonu Doboja takav položaj da koncentričnom vatrom može osigurati i podržati u prvom redu izlazak na polazni položaj, podilaženje, izlazak na jurišni položaj i zauzimanje navedenih mesta. Mora biti obezbeđeno neutralisanje bočne vatre sa severa i naročito iz južnog i jugozapadnog pravca.

Od 06,50 do 07,00 časova koncentracija vatre na rejon Alibegovaca, naročito na visove 259 i 248. Pod zaštitom ove koncentrične vatre pešadija vrši podilaženje. Grupama „Poltnik“ i „Mert“ pridati po 1 isturenog osmatrača.

Potčinjavanja: Hrvatska artiljerija potčinjava se komandantu 668. art. div.

Komandant artiljerije je odgovoran za osiguranje artiljerije. Pored toga, potčinjava mu se vod protivtenkovskih topova 4. čete, 1 vod II bataljona i hrvatski železnički oklopni voz.

Promenu položaja otpočinjati tako da se nakon zauzimanja Alibegovaca može podržavati dalje nastupanje grupa.

6. — Hrvatska divizija sprečava svako približavanje neprijatelja Doboju, naročito iz severnog, severozapadnog, južnog i jugozapadnog pravca, vođenjem aktivne odbrane.

Nastupanje Borbene grupe „Vist“ podržavati upućivanjem Jagdkomandi⁶ opštim pravcem Gradina — Tešanj. Prema Rudanki vršiti stalno izvidanje.

7. — *Veze:*

Obe grupe do 07,00 17. 1. 1943. žičana i preko radija. Od 07,00 časova preko radija.

8. — *Zbirna stanica za ranjenike, zarobljenike i ratni plen: Doboju.*

9. — *Pukovsko komandno mesto:*

17. 1. 1943. do 07,00 časova Doboju, od 12,00 časova verovatno Sivša.

Vist

Dostavljeno u konceptu

⁶ U originalu piše: „Jagdkommandos“ — poterna odeljenja.

ZAPOVEST SS-DOBROVOLJAČKE DIVIZIJE „PRINC EUGEN“ OD 18. JANUARA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA IZVOĐENJE OPERACIJE „VAJS“¹

SS-dobrovoljačka divizija O. U., 18. 1. 1943.

„Princ Eugen“

Ia, Delov. br. 22/43 str. pov.

Prema divizijskoj dnevnoj zapovesti
br. 7/43 od 19. 3. 43. oglašeno
za otvoreno²

Ratni dnevnik
prilog 18 d

...³

DIVIZIJSKA ZAPOVEST⁴

(1 : 100 000)

- 1.) Iz avionskog snimka se vidi da se na glavnom nastupnom drumu Karlovac — Veljun — Slunj, i to na njegovom prvom delu do Veljuna, nalaze *drumske zapreke* prema priloženoj skici.⁵ Drumske zapreke sastoje se od dubokih protivoklopnih rovova koji su, verovatno, i minirani. Južno od kote 121, oko 300 metara udaljeno od nje, u rejonu Tušilović, mogle bi u drumu da budu ugrađene i minske komore. Neposredno istočno odatle, na padini zapadno od s. Macuti, nalazi se neprijateljsko uporište ograđeno bodljikavom žicom.

Svi važni mostovi su miniranjem porušeni.

Most preko Korane jugozapadno od Leskovca još je ispravan i nalazi se u dometu vatrenog dejstva hrvatske čete koja je smeštena u Bariloviću. Na suprotnoj strani, na južnoj obalskoj padini, postoji betonirani neprijateljski mitraljeski bunker, dok je ova obala slabo posednuta od neprijatelja. Šta se od neprijateljskih snaga nalazi u rejonu nastupanja Borbene grupe „Zapad“⁶ nije se moglo saznati, ali su do sada konstatovane rasuto grupisane neprijateljske

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-354, r. 145, s. 3786489—98. Na margini prve stranice originala rukom je dopisano i precrtano nekoliko reči i brojeva.

² Dopisano rukom.

³ Nečitak paraf.

⁴ Vidi dok. br. 1 i tom IV, knj. 9, dok. br. 213.

⁵ Skica u prilogu nedostaje.

⁶ U originalu piše: „Gefechtsgruppe West“.

snage u jačini jednog bataljona u rejonu između Korane i Mrežnice, sve do visa iznad Veljuna.

Hrvatska izviđačka odeljenja iz rejona Turanjskih brda, Kamenskog (jugoistočno od Karlovca) neometano su prodrle poslednjih dana do nizije potoka istočno od Trebinje i u mesto Vukmanić.

Prvi neprijateljski ozbiljan otpor očekuje se u rejonu Babine gore, zatim neposredno južno od Tušilovića, na grebenu Brezove glave, kao i na severoistočnoj padini Galovog brda i južno od Radonje, pošto su u tome predelu izgrađeni neprijateljski položaji (avionski snimci).

13. neprijateljska brigada,⁷ koja je do sada bila u Uskočkoj planini, navodno je prešla u rejon mesta Bosiljevo (16 km severno od Ogulina).

- 2.) Italijanska divizija „Lombardija“ preduzeće 20. 1. nastupanje sa 2 bataljona ojačana artiljerijom iz rejona Ogulin i Dabar u opštem pravcu prema Slunju i očekuje se da će severna kolona 23. 1. stići u rejon Slunja, odakle će onda — razvučena na frontu Slunj — Dabar — obezbeđivati u pravcu jugoistoka.
- 3.) Izmenjujući divizijsku zapovest⁸ Str. pov. Delov. br. 9/43. od 15. 1. 43. grupisanje i *napad* u zapadnom rejonu divizije ima da se izvede na sledeći način:

⁷ Reč je o 13. proleterskoj NOU brigadi „Rade Končar“.

⁸, ¹¹ i ¹² Delovi neizmenjenog teksta ove zapovesti glase:

„2.) U sadejstvu sa nemačkim, hrvatskim i italijanskim divizijama, SS-divizija „Princ Eugen“ razbiće partizansku državu na prostoru Karlovac—Ogulin—Gospić—Knin—[Bos.] Petrovac i uništenjem bandi, uključivo svih ostalih nepouzdatih elemenata, stvoriti osnovu za sigurnost i urednu upravu u ovoj oblasti.

3.) Opšti napad počinje na dan x.

Nastupaju:

369 (hrv.) *divizija* u širokom frontu, sa linije Kostajnica—Glina u jugozapadnom pravcu, desnim krilom kroz dolinu r. Gline, pročešljavajući planski ceo predeo u pravcu na liniji Slunj—Bihać.

717. *divizija*, sa prostora Sanski Most, Velagići kod Ključa (u dolini Sane), u zapadnom pravcu, levim krilom na Petrovac i potom do Kovičjače (k. 933) kod Kulen-Vakufa, pročešljavajući jakim snagama šumsku oblast severno od ovog drumskog poteza i obezbeđujući ka jugu korpusnu oblast.

714. *divizija* zatvara šupljinu između gornje dve divizije.

5. *italijanski korpus* nastupa iz zapadnog pravca, sa:

divizijom „Lombardija“ sa linije Ogulin—Dabar na Slunj, zahodeći dakle prema jugu sa obrtnom tačkom Dabar;

divizijom „Re“ sa linije Vrhovine (12 km jugoistočno od Dabra) — Gospić, u opštem pravcu na B'hać;

divizijom „Sasari“, sa prostora Knin u pravcu Bihaća odnosno Kovičjače.

a) *Borbena grupa „Zapad“⁹*:

Komandant oberšturbanfiring Šmithuber
[Schmidhuber],

sa:

pukovskim štabom 2. lov. puka,
odeljenjem skijaša,

Divizija „Princ Eugen“ ima *zadatak* da, polazeći sa svim delovima na dan x i ističući motorizovane sastave napred, sa prostora Karlovac i zapadno od Petrinje prodire u pravcu Slunj—Bihać, s tim da uveče dana x jednim motorizovanim odredom dostigne Bihać, a drugim motorizovanim odredom Drežnik—Grad. Pešadija neposredno sledi motorizovane odrede i obezbeđuje drum Bihać—Karlovac protiv neprijatelja koji bi težio da izbegne u pravcu zapada ili bi sa zapadnog pravca preduzeo napadna dejstva.

Po stizanju u Bihać treba pomoću pokretljivih delova uspostaviti vezu sa napred isturenim odredom 717. divizije (koja dolazi iz Bosanskog Petrovca) i zaprečiti drum od Koviljače (isključno).

Sa delovima istočne grupe pukova pročešljati Petrovu goru [...]

Borbena grupa „Istok“:

Nastupa u zoru u zapadnom pravcu, sve do linije Prnjavor—Ostrožin kod Vrginmosta—Dugo Selo kod Zagreba, sa težištem na levom krilu, čisteći celu oblast između Kupe i drumu Glina—Vrginmost, uključivo, od bandita i svih za borbu sposobnih.

Sa desnim krilom 369. divizije održavati vezu i međusobno se potpomagati, naročito na grebenu između reke Gline i doline Čemernice.

Pridate kolone i službe privučući u prostor Glina, Glinsko Novo Selo, čim ovaj bude očišćen od neprijatelja [...]

7.) *Mesto obezbeđenja:*

Kod noćnog marša preduzeti najoštrije mere radi sprečavanja larme, razgovora, paljenja svetla i vatre. Trupa se mora naizmenično po četama nalaziti u pripravnosti, tako da svakog trenutka može preći u protivnapad za slučaj neprijateljskog prepada. Vatrom napadnuta odeljenja odmah se sklanjaju u rovove kraj puta, s tim da na neprijateljsku vatru ne sme da bude odgovoreno vatrom dok komandir čete (komandant bataljona) to ne naredi.

Na prenoćištima imaju se preduzeti najoštrije mere obezbeđenja od prepada, kako spolja tako i iznutra.

Oblik bezbednog postavljanja u vidu ježa svakako je najbolji i treba da ga primenjuju i jedinice divizijskih službi u obliku kružno postavljenih kola i grupnog sprezanja tovarnih grla kod trupa koje ova grla imaju.

Radi obezbeđenja službi dotura i linija dotura, angažovaće se pukovske i divizijske štabne lovačke čete, a dopunski još i tenkovi, što će regulisati komandanti borbenih grupa i divizijski rukovodilac dotura na odgovarajući način. Upotreba u grupama manjim od voda treba da bude izbegnuta kako bi došla do izražaja dovoljna snaga vatre.

Međutim, službe moraju uvek same, svojim oružjem, da obezbede svoju odbranu i ne smeju se libiti da u datom slučaju svojim udarnim odeljenjima napadnu neprijatelja.

Bezuslovno se mora sprečiti da se u ježevskim položajima paljenjem vatre ili osvetljavanjem smeštajnih objekata neprijatelju omogući pribavljanje nišanskih tačaka [...] (AVII, NAV—T-354, r. 145, s. 3786489—98).

⁹ U originalu piše: „Kampfgruppe West“.

III/2. lov. puka,
brdskom inženjerskom četom,
1 vodom tenkovske čete,
3. bat. brd. topova,
konjičkom grupom isturenog prednjeg odreda, sa konjičkim vodom inženjerske motorizovane čete,
lakom inženjerskom kolonom,
5 bolničkih kara,
2 sanitetska vozila,
materijalom za provizorni most, natovarenim na sanke,
odeljenjem civilnih radnika,

grupiše se u rejonu Barilović — Leskovac — Poljice na takav način da u svitanje dana 20. 1. suprotna neprijateljska obala može da bude stavljena pod vatru sa svim teškim oružjem bataljona i tenkovskih oruđa. Protivoklopna oruđa i oruđa oklopnih kola upraviti na bunker da bi se on uništio trenutno.

Da bi se most preko Korane osvojio u ispravnom stanju, mora se neprijateljski bunker — iz kojeg verovatno treba da bude izvršeno paljenje radi rušenja mosta — uzeti iznenadnim prepadom u drugom delu noći na 20. 1. Zauzimanjem bunkera uslediće i posedaње samog mosta, kao i uklanjanje svih mina i priprema za rušenje, što će izvršiti udarno inženjersko odeljenje.

Pripremiti sve potrebno da se posle rušenja bunkera prebaci jedna ojačana četa na gumenim čamcima preko reke, da bi u vidu mostobrana zaštitila most prema jugoistoku.

Ako ne uspe prepad, onda se u ranu zoru, pomoću teškog oružja, artiljerije i oklopa, mora iznuditi prelazak, pri čemu prevoženje treba obaviti gumenim čamcima nizvodno i uzvodno od mesta gde je most.

Ako je most porušen, onda se posle posedaња mostobrana mora odmah preduzeti podizanje mosta pomoću lake inženjerske kolone, a zatim privući borbenu grupu u njenoj celosti. Tenkove prebaciti skelom.

Posle zauzimanja južne obale, barbena grupa prodire energično duž drumu u jugoistočnom pravcu napred, isturajući ispred sebe konjičku grupu, da bi što pre posela rejon oko Blagavica brda. Skradsku goru prokrstariti pobočnicom koja bi potom u rejonu Živković preuzela obezbeđenje u pravcu zapada.

Po zauzimanju rejona oko Blagavica brda potrebno je obezbediti se ka istoku na sedlu Vratnik, a sa konjičkom grupom prodreti napred, po mogućstvu do Veljuna, gde se rejon oko njega mora odbraniti posedanjem u vidu ježa, kružno u sve strane.

U pravcu Galovog brda uputiti što pre jednu četvu sa zadatkom da pretpostavljeni neprijateljski položaj na severnoj padini ovog brda obuhvati s leđa i na taj način da olakša nastupanje Borbene grupe „Hedrih“ [Hedrich] iz rejona oko Tušilovića.

Pomoću provizornog mostovog materijala koji borbena grupa sobom nosi, uz bezobzirno angažovanje stanovništva, moraju se ukloniti sve eventualno postojeće zapreke i osloboditi drum za Krnjak radi dotura diviziji, pošto će za opravku glavnog drumu preko Tušilovića verovatno trebati nekoliko dana, dok ovaj ne bude osposobljen za redovan saobraćaj.

b) *Borbena grupa „Centar“*:¹⁰

Komandant, SS-štabartenfirer Hedrih, komandant pešadije u diviziji,

sa:

odeljenjem skijaša 2. lov. puka (najboljih skijaša),
I/2. lov. puka,
II/1. lov. puka,
pukovskom inžinjerijskom četom,
2 nemotorizovane čete II/2. lov. puka,
III/brd. art. puka,
1 vodom protivavionskih oruđa,
štabom čete i 3 voda tenkofske čete,
inžinjerijskom četom mot. (bez 1 voda na konjima),
1 brd. ešelonom bolničkih kara (10 kara)
1 brd. vodom nosača ranjenika,
5 sanitetskih vozila,
materijalom za podizanje provizornih mostova na sankama sa terena,
odeljenjem civilnih radnika,

preduzeće glavninom nastupanje 20. 1, u svitanje dana, duž glavnog drumu preko Tušilovića da bi — zajedno sa Borbenom grupom, koju sačinjava II/1. lovačkog puka — tako zahvatila istočno preko Trebinje, da bi glavnina Borbene

¹⁰ U originalu piše: „Gefechtsgruppe Mitte“.

grupe još uveče istog dana, grupisana duž glavnog drumu, mogla da prodre čelom do Blagavica brda. Borbena grupa II/1. lovačkog puka mora da dostigne rejon Vojnić — Kolaric, da se na njemu obezbedi u pravcu juga i istoka i da preko sedla Vratnik uspostavi vezu sa Grupom „Šmit-huber“.

Da bi se već konstatovane drumske zapreke kao i oslona tačka zapadno od s. Macuti što brže savladali, ima se postupiti na sledeći način:

Temeljno pripremiti vatrene položaje za III/brd. art. puka u blizini drumu, neposredno severozapadno od Turanjskih brda, radi dejstva na neprijateljsku oslonu tačku, kao i na ostala otporna gnezda na severozapadnoj padini Bobbene grupe, kao i u slučaju potrebe radi potpore koloni II/1. lov. puka, koja nastupa preko Trebinje i Vukmanića.

Postaviti na položaj teško oružje isturenog prednjeg bataljona radi vatrene zaštite nastupanja duž drumu protiv neprijateljskog položaja za koji se pretpostavlja da se nalazi na severozapadnoj padini Babine gore (opis Cerovac).

U ranu zoru uspostaviti dodir sa neprijateljskim položajem pomoću izviđačkih odeljenja (na samom drumu i u njegovoj neposrednoj blizini pomoću inženjerskih izviđačkih odeljenja). Nastupanje preduzeti u vidu napada južnim pravcem, sa težištem ka grebenu Babine gore, koji napadati obuhvatno. Odatle produžiti napad u pravcu zapada, prema drumu, slamajući neprijateljski front sa boka po dužini i prodirući isprva do Radonje. Sa jednom kolonom, zahvatajući Vukmanić (zapadni deo), preduzeti napad ka jugu preko s. Cvijanovići i pripremiti obuhvat Brezove Glave.

Babinu goru pročešljati skokovima, kako ona ne bi i nadalje služila kao zborni rejon za bande koje bi mogle sa nje da uznemiravaju linije divizijskog snabdevanja.

Odmah posle čišćenja zaprečenih drumskih mesta od neprijateljskih otpornih gnezda, inženjerske snage — ojačane civilnim radnicima — upotrebiti za osposobljavanje zaprečenih drumskih mesta da bi artiljerija i tenkovi još u toku 20. 1. mogli bez smetnje da prođu ovim drumom. Tek posle toga preduzeti dopunske radove za uredan saobraćaj do turnih službi. I ovde se mora zadatak najbrže ispuniti, u kome cilju bezobzirno angažovati radnu snagu u danonoćnom neprekidnom radu.

Posle dostizanja Radonje južno od Tušilovića, sa najmanje jednom ojačanom četom prodreti iz rejonu Tušilovića u jugozapadnom pravcu, preko Galovog brda i s. D. Budački, ceo predeo pročistiti i tražiti vezu sa Borbenom grupom „Šmithuber“.

Sa najistaknutijim bataljonom preći onda Radonju u južnom pravcu, pomoću bataljonskog inženjerskog voda provizorno osposobiti most za prelazak preko njega i dalje prodreti ka jugu, pročešljavati naseljena mesta sa obadve strane u blizini puta. Trebalo bi nastojati da se sa najistaknutijim delovima dovrši nastupanje na liniji visova Lipova glava — Čačilovac.

Dolinu Radonje izviđati uzvodno i zaprečiti je u tesnacu kod s. Jovići.

Sa II/1. lov. puka, koji kao istočna kolona treba da nastupa u rejon Vojnić, Kolarić, sa krajnjim levokrillnim odeljenjem prodreti duž železničke pruge sve do južno od železničke stanice Utinja. Za vreme ovog nastupanja pročešljati naseljena mesta sa obadve strane pruge i potom nastojati da se preko visa Medveđak u pravcu juga uspostavi veza sa glavninom, koja nastupa preko Trebinje — Vukmanića (istočni deo) — Velikog brda — Živkovića Kose, doline Radonje ka Kolariću.

Bataljon mora da bude spreman da se — po dostizanju doline Radonje — desnom kolonom obuhvatno angažuje u borbi glavne grupe južno od Radonje u pravcu s. Gojkovići, a po potrebi i da prokrstari Loskunjsku goru.

c) *Divizijska rezerva:*

Motorizovana grupa

Komandant oberšturbanfiring Vagner [Wagner] iz 2. lov. puka,

sa:

bataljonskim štabom IV/2. lov. puka,
motorizovanim delovima II/2. lov. puka,
patrolnim četama 1. i 2. lovačkog puka,
3. bat. protivavionskog divizionu, sa 2 voda,
1 vodom tenkovske čete,

ostaje počev od 20. 1. u 8,00 č, do daljeg naređenja, spremna u svome rejonu stanovanja severno od Karlovca da bude angažovana bilo u pravcu nastupanja Borbene grupe „Šmit-

huber“ bilo u pravcu Barilovića, ili u pravcu Borbene grupe „Hedrih“ (glavni drum ili put preko s. Kamensko). Sva tri pravca mogućnosti angažovanja moraju se izvideti.

d) *Divizijske službe dotura:*

ostaju u mestu pod obezbeđenjem pukovskih i divizijske štabne čete. Jedan vod protivavionskih oruđa i 2 tenka nalaziće se u rejonu Goljak, Draganići radi zaštite istovarenih kolona u Karlovcu i u njegovoj okolini (načelnik službe snabdevanja u Karlovcu, njegov zamenik u Goljaku).

- 4.) *Zadatak Borbene grupe „Istok“* ostaje neizmenjen,¹¹ ali se i ovde mora računati sa rušenjem i zaprečavanjem druma Glina — Vrginmost. Stoga treba već pri polasku komore i kolone uputiti na jedan od severnih puteva (Stankovac, Slatina, G. Taborište, Staro groblje, Prnjavor). Rekonstrukciju linije dotura Glina — Vrginmost požurivati angažovanjem snaga pukovske inženjerije, civilnog stanovništva i materijalom za provizorne mostove koji se nosi sa sobom, tako da se snabdevanje grupe — bazirano na Glinu — može najhitnije sprovesti upotrebom teretnih automobila.

Radi obezbeđenja ove linije dotura i radi veze sa desnom bočnom kolonom 369. divizije, mora se bezuslovno ovladati grebenom Gređani.

- 5.) *Komandne veze:* u zapadnom rejonu divizije, između divizijske komande u Karlovcu, Borbene grupe „Šmithuber“ i Borbene grupe „Hedrih“, pored već naređenih bežičnih veza ugraditi još i žičane veze duž druma nastupanja preko Barilovića, odnosno Tušilovića, uz priključak na korpusnu linijsku mrežu i na telefonsku mrežu italijanske divizije „Lombardija“ u Karlovcu.
- 6.) *Komanda divizije* ostaje 20. u Karlovcu, istaknuto borbeno komandno mesto ispočetka na visu Turanjska brda, a po potrebi kod Borbene grupe „Šmithuber“ u rejonu s. Barilović.
- 7.) *Tajnost:*

Izviđanje rejona neprijateljskih verovatnih položaja, predviđeno za noć na 20. 1, moraju izvršiti Borbena grupa „Šmithuber“ i Borbena grupa „Hedrih“ na takav način da ne privuku na sebe pažnju neprijatelja. (Svi u belim maskirnim mantilima a PK i konjanici samo u prostorima skrivenim od oka, zaklonjeno izvidati). Izviđačka odeljenja

održavaće dodir sa najistaknutijim hrvatskim odeljenjima i preduzeće sve šta treba radi što boljeg orijentisanja.

Kod noćnih marševa najstrožije dejstvovati u smislu izbegavanja larme i svetla. Ono što sam u tome pogledu morao da konstatujem na noćnom maršu od 17. na 18. 1. na drumu Zagreb — Jastrebarsko može se označiti samo kao zločinačka lakomislenost i potpuno nevođenje računa o merama bezbednosti, naređenim tačkom 7. divizijske zapovesti br. 9/43 str. pov.¹²

U održavanju tajnosti grupisanja i preduzetih mera za napad nalazi se težište uspeha, ovo neka jednom za uvek bude rečeno i svaki oficir, podoficir i svaki vojnik treba ovo stalno da ima na umu. Svakog ko deluje suprotno tome, staviću pod ratni sud radi „izdaje tekućih operacija neprijatelju“ i za takvo delo postoji samo smrtna kazna.

8.) *Borbeni izveštaji:*

moraju se dostavljati u određena vremena i u međuvremenu kod važnih događaja. Marševska grupa „Zapad“ (Šmithuber) propustila je 18. 1. ujutru da podnese izveštaj o prispeću u naređeni rejon posle izvršenog noćnog marša, već ga je dostavila tek u podne. Ako bi to dalje tako išlo, onda je nemoguće komandovanje divizijom i morao bih da se latim sredstava koja bi ometajuće delovala na harmoničnu saradnju.

- 9.) Pri pročešljanju predela kroz koje se prolazi, bezobzirno zarobljavati za oružje sposobno muško stanovništvo, a one s oružjem u ruci streljati po kratkom postupku. Ovako uhvaćena lica otpremiti sabirnoj stanici u Karlovcu, koja je pod komandom SS-hauptsturmfirera Gmindla.

Borbena grupa „Istok“, do spajanja sa Borbenom grupom „Zapad“, otprema uhapšene u Glinu, gde ih preuzimaju organi korpusa.

10.) *Sadejstvo vazduhoplovstva:*

Dogovoreno je sve potrebno o sadejstvu kod verovatne borbe, neposredno južno od Radonje, kao i kod savlađivanja uporišta zapadno od s. Macuti.

- 11.) Konji i tovarna grla koji pripadaju motorizovanoj grupi obrazuju zasebnu komorsku grupu i raspoređuju se na

čelo kolone divizijskih službi dotura. Ova komorska grupa potčinjena je komandantu divizijskog dotura.

Dostavljeno:

...¹³

Komandant divizije
A. Fleps
SS-grupenfirer i SS-general-pot-
pukovnik

BR. 14

DESETODNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 20. JANUARA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O AKTIVNOSTI JEDINICA NOVJ, PROTIVMERAMA, OBOSTRANIM GUBICIMA I ČETNICIMA DRAŽE MIHAILOVIĆA U SRBIJI¹

Komandujući general i
komandant u Srbiji
Odelj. Ia, br. 218/43. pov.

Prilog 66²

K. T. B.³

Predmet: Izveštaj o situaciji
za period od 11—20. 1. 43.

H. Qu. 20. 1. 43.

Poverljivo

Prilog 2 (Samo k-tu Jugoistoka)

K-TU JUGOISTOKA (K-DI GRUPE ARMIJA „E“)

I. POLITIČKA SITUACIJA

Izgleda da je srpska vlada prihvatila — iako preko volje — da bugarske jedinice posednu dalje delove Srbije.⁴ Nije primećen porast neprijateljstva u krugovima vlade i uprave, kao i u narodu.

II. STANJE KOD NEPRIJATELJA

U periodu za koji se podnosi izveštaj, stanje kod neprijatelja se nije promenilo. Jake snažne padavine i hladnoća sprečavali su aktivnost pokreta Draže Mihailovića⁵ i komunista.

¹³ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena odeljenja i jedinica kojima je ova zapovest dostavljena.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 248, s. 1190—3.

² i ³ Dopisano rukom.

⁴ Vidi knj. 2, dok. br. 207.

⁵ Vidi dok. br. 23.

Komunisti i dalje gone odrede Draže Mihailovića u Srbiji. U jednom letku koji je nedavno pronađen kod Trstenika, komunisti odbijaju svaku saradnju sa Dražom.

Stroge mere odmazde za sabotaze i ubijanje srpskih činovnika ponukale su Dražu Mihailovića da, pod pritiskom stanovništva koje postaje sve odbojnije, unese u svoja naređenja jedno ograničenje koje je praktično ličilo na ukidanje. Prilikom vođenja rata neposlušnosti treba u svakom slučaju nastojati da se ne ugrozi stanovništvo, tako da „ne dođe do mera odmazde“.⁶ Borbe između četničkih jedinica pod komandom Đurišića i Muslimana istočno od Lima u rejonu Sjenice mogle bi ugroziti jugozapadnu granicu Srbije. Do sada još nisu prešle granicu prema Srbiji jače neprijateljske grupe. Borbe su sada obustavljene. Muslimani se nalaze oko Buđeva (13 km južno — jugoistočno od Sjenice), a crnogorski četnici zapadno odatle. Prilikom borbi, crnogorski četnici su razorili 33 muslimanska sela, pobili 400 ljudi, 1000 žena i dece. Izgleda, međutim, da se pojačao otpor Muslimana, koji očekuju pojačanje iz Albanije. Na taj način su vezani jači delovi četničkih odreda.

III. TAKTIČKA SITUACIJA I NAMERE

17. 1. je završeno transportovanje SS-divizije „Prinz Eugen“ koju je bez smetnji smenila bugarska 9. pd.

I bugarski okupacioni korpus je posle premeštanja 9. pd iz dosadašnjeg područja rasporedio snage na područja 7. pd i 21. pd. Zbog mnogih zadataka u vezi sa stražarenjem i obezbeđenjem, vezane su sve snage tako da sada I bugar. okup. korpus ima na raspolaganju kao rezervu samo 1 1/2 četu u Nišu.

Takođe su, zbog velikog područja osiguranja, vezane i snage 704. pd. Za slučaj da na ugroženom mestu bude potrebno angažovanje pojačanja, predviđeni su borbeni ešeloni od 3 nemačka i 4 bugarska bataljona i 4 baterije. Transportovanje tih jedinica svakako bi dovelo do napuštanja izvesnih zadataka osiguranja.

IV. SITUACIJA U VAZDUHU

Zbog loših vremenskih prilika, nije bilo udela neprijateljskih aviona.

⁶ Reč je, verovatno, o naređenju Draže Mihailovića za tzv. građansku neposlušnost od 7. novembra 1942. upućenom cirkularnom depešom svima njemu potčinjenim jedinicama (AVII, Ča, reg. br. 14/1, k. 299).

V. KOPNENI I REČNI SAOBRAĆAJ

U izveštajnom periodu došlo je na kratko vreme do prekida saobraćaja zbog snežne vejavice. Angažovanjem jedinica i civilnog stanovništva osposobljene su za jedan dan glavne saobraćajnice, tako da je saobraćaj ponovo osposobljen 16. 1. Zbog leda i snežne vejavice, bio je obustavljen rečni saobraćaj na Dunavu i Savi, zbog čega je znatno otežano snabdevanje Beograda ugljem.

VI. PRIVREDA I SNABDEVANJE

Podela kukuruza u Banatu odvija se i dalje planski, dok u nekim srezovima stare Srbije postoje teškoće. Ishrana stanovništva je u pogledu hleba obezbeđena. U Beogradu je dnevno sledovanje povećano na 300 grama, a snabdevanje u pogledu masti naročito otežava crna berza.

VII. OSTALO

U prilogu je dat pregled gubitaka i sabotaza.

Bader

Dostavljeno:

K-tu Jugoistoka (2)

K-tu nem. trupa u Hrvatskoj

Ia

O. Qu.

K. T. B.

I c

Sopstveni gubici od 6. do 15. 1. 43.

	mrtvi	ranjeni	nestali
Nemci	—	—	—
Bugari	—	—	—
Pripadnici Ruskog zašt. korpusa	—	—	1
Srbi	2	7	23
Ukupno:	2	7	24

Gubici neprijatelja od 6. do 15. 1. 43.

	mrtvi	ranjeni	zarobljeni
	45	8	174

U isto vreme je u Beogradu uhapšeno 59 lica.

<i>Plen:</i>	49 pušaka	4 ručne bombe
	655 metaka	1 gas-mask
	4 pištolja	

Sabotaže i prepadi

U periodu od 6. 1. do 15. 1. 43. izvešteno je o sledećim slučajevima sabotaže (cifre u zagradama su za vreme od 26. 12. 42 — 5. 1. 43):

Sabotaže za žel. pruzi	3	(5)
Sabotaže na putevima	—	(1)
Sabotaže na linijama veze	—	(5)
Prepadi na pripadnike Vermahta	2	(1)
Ostali prepadi (uključujući i one na opštine)	89	(126)
	<hr/>	
	94	(138)

BR. 15

**DESETODNEVNI IZVEŠTAJ 718. PEŠADIJSKE DIVIZIJE
OD 26. JANUARA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI,
BORBAMA PROTIV SNAGA NOV I POJ I ČETNIČKO-US-
TAŠKOJ SARADNJI U BOSNI¹**

718. peš. divizija

Odelj. Ic

Poverljivo

Div. St. Qu, 26. 1. 1943.

Br. 229/43. pov.

Prilozi: 2

Izveštaj o situaciji

za period od 16 — 26. 1. 1943.

Izvori: izveštaji jedinica,

hrvatski izveštaji — ne mogu se proveriti

Karta 1 : 200.000

I. OPŠTE:

Četiri neprijateljske grupe, koje su navedene u poslednjem izveštaju o situaciji, ističu se kao i pre po uznemiravanju u

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 2271, s. 1309—14.

zoni osiguranja divizija, a pri tome se nije uspjelo da se njihova delatnost presudno ograniči.

Nakon što su komunisti 16. januara 1943. zauzeli Prnjavor,² jedna grupa je produžila marš u pravcu Dervente, udružila se sa dotad poznatom četničkom grupom Forkape,³ i zapadno, blizu same Dervente, obrazovala novu grupu za uzne- miravanje, koja je ozbiljno ugrožavala ne samo Derventu nego i železničku prugu Brod — Doboj. Pošto su sprečeni odbrambenim merama koje je naređivala nemačka strana a sprovodilo hrvatsko domobranstvo, izostala je njihova namera da dalje napreduju prema istoku. Na taj način nije ostvaren postavljeni cilj, obimna razaranja železničke linije. Grupa je zaokrenula prema jugu i spojila se sa proleterskom divizijom,⁴ koja vodi borbe zapadno od Teslića. Proleterska divizija je razvila živu delatnost. Iz rejona Teslić nadirale su jače grupe prema jugoistoku, na dan 18. 1. 1943. stigle su u dolinu reke Bosne, i nakon zauzimanja Žepča prodirale dolinom Bosne uzvodno, sa namerom da stignu do Zavidovića.⁵ Brzo pripremljena odbrana je uspela da spreči prodor na važno industrijsko mesto Zavidoviće i da potisne komuniste iz doline reke Bosne prema severozapadu preko Teslića. Na tom mestu neprijatelj se drži na nekoliko kilometara zapadno od grada i zajedno sa dovedenim pojačanjima pruža ogorčen otpor. Još uvek traju borbe za čišćenje rejona od neprijatelja i za raščišćavanje situacije oko Teslića.

Žilavi otpor pred Teslićem može se objasniti samo time što komunisti, kao i ranije, imaju nameru da drže ovaj položaj i da sa drugim snagama prodru u dolinu reke Bosne, što im je već kod Žepča privremeno bilo pošlo za rukom. Stvarno je javljeno o novim pojačanjima na oko 17 km zapadno od Teslića, koja već mora da su bačena u borbu.

Situacija pred Jajcem je nepromenjena. Nije došlo ni do kakvih borbenih dejstava.

² i ¹⁴ Prnjavor su zauzeli 2. i 4. bataljon 1. proleterske udarne brigade 1. proleterske udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 9, dok. br. 69, 70, 76, 83, 130, 186 i 205).

³ Nikola, komandant četničkog bataljona „Knez Arsen“. Redakcija ne raspožaje podacima o udruživanju pomenute četničke grupe s jedinicama NOV i POJ.

⁴ Odnosi se na 1. proletersku udarnu diviziju NOVJ.

⁵ U dolini r. Bosne, diverzije na pruži Doboj—Žepče, napade na neprijateljska uporišta i zauzimanje Novog Šehera i Žepča izvele su jedinice 3. udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 9, dok. br. 69, 70, 80, 86, 87, 92, 94, 196, 197, kn. 10, dok. br. 315 i 331).

Nisu se obistinili izveštaji po kojima komunistička grupa koja se zadržava južno od Travnika u rejonu Rastovo treba da širokim frontom nadire prema severoistoku. Samo su pojedine grupice stigle do puta Busovača — Travnik, uništile takode i železničku liniju Lašva — Busovača,⁶ ali su se vratile u polazni rejon nakon pljačkanja manjih mesta i naselja. Držanje ovih komunističkih grupa za sada je još u znaku iščekivanja.

Pošto je G. Vakuf (17 km jugoistočno od Bugojna) opljačkala neka komunistička grupa⁷, nije isključeno da se i komunističkoj grupi kod Rastova dovode pojačanja. 6. bosanska brigada, koja se nalazi zapadno od Zvornika, morala je da izdrži nekoliko borbi sa četničkom grupom Kovačevića.⁸ Prema izvještajima četnika, jedna jaka grupa je krenula u pravcu Zenice, a jedna druga u pravcu Doboja. Ako se ovi izveštaji potvrde, čini se da ova brigada, koja se takode potčinjava Vrhovnom komunističkom rukovodstvu,⁹ ima zadatak da dejstvom sa istoka naovamo rastereti 1. proletersku diviziju koja vodi borbe kod Teslića.

Četnici:

Hrvatska država je zaključila nov sporazum sa četničkim vođom Kosorićem i ustupila mu izvesna prava u uskom pojasu između Devetaka i Bogovića.¹⁰ Sem zabune kod Zavidovića, gde su četnici razoružali hrvatske stražare, četnici se drže uglavnom mirno. U rejonu zapadno od Zvornika, grupa Kovačevića učestvuje i nadalje u borbi protiv komunističkih.¹¹ Držanje Kerovića je još uvek nejasno.

⁶ Prugu su 20. januara 1943. porušili delovi 1. dalmatinske NOU brigade (tom IV, knj. 9, dok. br. 196).

⁷ U G. Vakuf, posle kraće borbe, 21. januara 1943. ušli su delovi 1. dalmatinske udarne brigade 3. udarne divizije NOVJ. Pošto su uništili postrojenja u pošti, povukli su se ka selima Rastovu, Ždrimcima i Pridvorcima (tom IV, knj. 9, dok. br. 189, 196 i 204, knj. 10, dok. br. 316).

⁸ i ¹³ U s. Capardima, 16/17. januara 1943, jedinice 6. istočnobosanske NOU brigade i Majevčkog i Birčanskog NOP odreda i tri bataljona 3. NOP odreda 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske napali su delove domobranske 3. pukovnije 2. pd i delove četničkog Drinskog korpusa (tom IV, knj. 9, dok. br. 191, 203, 205, 222 i 236, knj. 10, dok. br. 309, 331 i 335, knj. 11, dok. br. 140).

⁹ Verovatno je reč o VŠ NOV i POJ.

¹⁰ i ¹² Vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 188.

¹¹ Reč je o četničkom Drinskom korpusu.

II. POJEDINOSTI:

Rejon Sarajevo — Trnovo:

Prema hrvatskim izveštajima, četnici su napali i razbili južno od Pala jedan hrvatski radni bataljon. Hrvatski potpukovnik Borota je nestao.

Rejon Romanija — Rogatica — Vlasenica:

Prema ustaškom izveštaju, komunisti su iz rejona Sokolovići (16 km severno — severozapadno od Rogatice) otišli preko Berkovine (6 km zapadno od Han-Pijeska) u pravcu Ponjerke (11 km jugoistočno od Kladnja).

Četnička grupa Kosorića se opet vratila u Bogoviće.

Na dan 16. 1. 1943. u Kovanju (4 km severozapadno od Rogatice) potpisan je ugovor između četničkog vođe Radivoja Kosorića i hrvatske države, koji je stupio na snagu 20. 1. 1943. god.¹²

Četnički vođa Mile Radović takođe je ispoljio želju da sklopi ugovor sa hrvatskom državom.

Rejon granice na Drini:

Mala ustanička grupa je pokušala da pređe Drinu u rejonu Stari Brod (12 km severno od Višegrada). Ustaše su osujetile ovaj pokušaj.

Rejon Olovo — Kladanj:

Prema ustaškom izveštaju, poznati pljačkaš i razbojnik Smajo Starogorac iz Knežine predao se 25. 1. 1943. u Han-Kramu ustaškoj komandi.

Rejon Tuzla — Majeвица:

Prema hrvatskim izveštajima, na dan 15. 1. 1943. u rejonu 8 km južno od Caparda (10 km zapadno od Zvornika) došlo je do žestokih borbi između 6. proleterske brigade i četnika. U istom rejonu su navodno okupljene, sem pomenute, još i Sremska i Posavska brigada.¹³

Prema hrvatskim izveštajima, na dan 17. 1. 1943. napalo je oko 900 komunista hrvatske položaje kod sela Capardi. Napad je odbijen.

Prema hrvatskim izveštajima, napad na sela Osmaci (4 km zapadno od Capardi) i Bulatovci (2 km severno od Capardi), koji je počeo na dan 17. 1. 1943. nastavljen je do 24. 1. Komunisti su zauzeli oba mesta.

Prema četničkim izveštajima, jedna komunistička brigada (1000 ljudi) maršuje iz rejona Šekovića u pravcu Zenice, jedna druga, nepoznate jačine, u pravcu Doboja.

Rejon Brod — Derventa:

Prema hrvatskim izveštajima, na dan 16. 1. 1943. pao je Prnjavor u ruke komunistima.¹⁴ Hrvatska posada je većinom rasturena i povlači se u pravcu Dervente. Čete koje su nastupale radi deblokade bile su takođe zahvaćene povlačenjem i okrenule se natrag. Komandanta posade Prnjavora i stanovništvo okrivljuju za izdaju.

Kod Miškovaca (8 km zapadno od Dervente) četnici Forkape, zajedno sa komunistima, prihvatili su borbu protiv Hrvata.

Prema hrvatskim izveštajima, kod Detlaka i Kalenderovaca (8 km zapadno — jugozapadno od Dervente) skupljaju se jače komunističke grupe. O jednoj takvoj grupi, jačine 800 ljudi, 6 mitraljeza i 7 minobacača, javljeno je da je u rejonu Trstenci (8 km severozapadno od Dervente).

Prema hrvatskim izveštajima, komunisti, zajedno sa četničkom grupom Forkape, nameravaju prodreti na železničku prugu Brod — Doboj, da je za duže vreme onesposobe za upotrebu. Stanovnici Dervente prikazuju se kao nepouzdana (2000 Cigana).

Rejon Brčko:

Prema hrvatskim izveštajima, u mestima Sandići i Trnjaci (8 i 10 km jugoistočno od Brčkog) raspoređena je u nepoznatoj nameri četa četnika jačine 170 ljudi pod komandom Ace Medunića i Ljube Petrovića.¹⁵

Rejon Teslić:

Prema hrvatskim izveštajima, noću od 15. na 16. 1. 1943. Teslić je napadnut i konačno opkoljen.¹⁶

¹⁵ Aleksandar Medunić i Ljubomir Petrović, oficiri u četničkom Majevičkom odred.

¹⁶ Jedinice 3. krajiške udarne brigade 1. proleterske udarne divizije NOVJ napale su bezuspešno Teslić (tom IV, knj. 9, dok. br. 48, 57, 69, 70, 73, 130, 165, 203, 205, 222, knj. 10, dok. br. 22 i 35).

Na oklopni železnički voz otvorena je vatra kod Alibegovaca (7 km jugozapadno od Doboja).

15. 1. 1943: Javljeno je o nekih 3000 komunista u svim mestima oko Teslića i u rejonu Mrkotića. Jača kolona odmaršovala u pravcu Rudanke (4 km severozapadno od Doboja).
16. 1. 1943: Prema hrvatskim izveštajima, odbijen napad na Teslić. Komunisti su otvorili minobacačku vatru na Tešanj.
17. 1. 1943: Jak neprijateljski otpor južno od puta Dobj — Teslić. Na Debelom Brdu (3 km istočno — severoistočno od Teslića) jake neprijateljske snage. Partizanski štab, intendantske i sanitetske jedinice u Rankovićima (6 km zapadno od Teslića). Komunisti zauzeli železničku stanicu Tešanj.
18. 1. 1943: Ponovno odbijeni napadi na Teslić. Jačina komunista 3000 ljudi. Neprijatelj se povlači na jug.
19. 1. 1943: U mestima Teslić Gusti, Rankovići i Gomjenica jače komunističke snage u pripravnosti za napad na Teslić. Raspolažu protivtenkovskim i brdskim topovima. Jača neprijateljska grupa je stigla u Mekiš (4 km južno od Tešnja).
20. 1. 1943: Rankovići posednuti jakim neprijateljskim snagama. Pokreti neprijatelja južno od Teslića kod Komušine (10 km južno od Teslića) prema jugu. Prijateljski raspoloženi četnici u nastupanju preko Zmajevca (7 km jugozapadno od Tešnja) na Crni vrh (3 km istočno — jugoistočno od Zmajevca).
21. 1. 1943: Jako utvrđeni neprijateljski položaji i bunker i na liniji Gračanica — Rankovići — Teslić Gusti — Vlajići.
22. 1. 1943: Sudar između četnika i komunista kod Stanova (6 km zapadno od Rudanke).

Partizanska grupa od Novog Šehera (12 km južno od Tešnja) otišla na zapad prema Komušini (10. brigada).

800 komunista zapadno od mesta Malići (17 km zapadno od Teslića).

Vitkovce (11 km severozapadno od Tešnja) zapo-
seo neprijatelj. Nakon bombardovanja Rankovića,
neprijatelj se povlači na zapadna uzvišenja. Za-
padno od Teslića uklonjeno 150 nagaznih mina.

23. 1. 1943: Četnici Odreda „Borja“ nameravaju da se od Tre-
bavskog i Ozrenskog odreda formira borbena gru-
pa od 1500 do 2000 ljudi, koja treba da nastupi od
Rudanke na zapad.¹⁷
24. 1. 1943: Neprijateljski otpor zapadno od Teslića se učvrstio
usled dovođenja pojačanja.

Rejon Travnik:

Južno od Travnika operiše 3. brigada 3. divizije [NOVJ] sa
4 bataljona. Komandno mesto brigade: Rastovo (20 km južno
od Travnika). Pojedini bataljoni imaju sledeći raspored:

1. bataljon: južno od Viteza, komandant Zeko,
2. „ rejon Rastova, komandant Miki,
3. „ južno od Travnika, komandant poručnik Petar
Radović,
4. „ južno od Busovače, komandant Reić Srećko.

Komandant brigade: Mandić Gligo,

Komandant divizije: Tonic Nikola.

17. 1. 1943: Odbijen napad na železničku stanicu Busovača i
Vitez.

150 ljudi, 1 mitraljez, 5 puškomitraljeza, 1 mino-
bacač.

Grupa od 300 ljudi povukla se iz Rankovića (6 km
južno od Travnika) prema Pečuju. Zapažene jake
neprijateljske snage južno od Bare (3 km savero-
zapadno od Busovače), Rovna Gornja (zapadno od
tog mesta). Bezuspešan napad na hrvatski bunker
kod Turbeta.

18. 1. 1943: Partizani iz rejona Bare otišli na jug. Izviđačka
patrola u rejonu Rankovići — Bare bez dodira sa
neprijateljem.

20. 1. 1943: Tučenje Travnika slabijom vatrom sa severa.

¹⁷ Na teritoriji srednje Bosne nalazili su se četnički odredi „Borja“
i „Trebava“, a u istočnoj Bosni Ozrenski četnički odred.

21. 1. 1943: Železnička pruga Busovača — Lašva lako oštećena na 2 mesta.

Napad na Vitez:¹⁸ spaljeni škola, žandarmerijska kasarna, hrvatski dom. Železnički most kod Han-Bile (9 km jugoistočno od Travnika) razoren eksplozivom. Ustaški izveštaj: kod Pećine — Skakavci (12 km, odnosno 15 km jugozapadno od Travnika) jače koncentracije komunista.

Prema izjavama stanovnika, sela Koričani, Mudrike (15 km severozapadno od Travnika) zaposednuta jakim neprijateljskim snagama. Severno blizu Koričana komunistički štab.

22. 1. 1943: Od Viteza komunisti otišli na jug. Svoje mrtve su spalili u Kruščici (3 km južno — jugozapadno od Viteza).
24. 1. 1943: Partizanska izviđačka patrola u rejonu Bučići — Rankovići (6 km južno od Travnika) proterana.

Rejon Jajce:

16. 1. 1943: U Bešpelju nema neprijatelja. 3 bataljona su otišla u pravcu Ugara na sever.
17. 1. 1943: O borbi na dan 13. 1. 1943. ima izveštaja stanovnika da su gubici komunista zapadno od Jajca bili veoma visoki.¹⁹ U kućama naselja sakrilo se oko 400 ljudi, i tamo pretrpeli teške gubitke od mitraljeske vatre koja je prorešetala zidove kuća. Navodi se više od 100 mrtvih kod neprijatelja.
22. 1. 1943: Jake koncentracije kod Magaljdola.
25. 1. 1943: U Barevu nema neprijatelja. Komunistički izviđači dolaze svaka 2—3 dana, pljačkaju stoku i životne namirnice.

Agenturni izveštaj: 8 haubica u nastupnom maršu od Kupresa na Jajce.

¹⁸ Delovi 1. dalmatinske udarne brigade 3. udarne divizije NOVJ napali su 20. januara 1943. ovo neprijateljsko uporište (tom IV, knj. 9, dok. br. 196).

¹⁹ Reč je o borbama kod s. Magaljdola (blizu Jajca) sa 1. bataljonom 1. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 9, dok. br. 74 i 196).

Rejon Zenica — Zavidovići — Vareš:

16. 1. 1943: Zenički četnici su iznenada napali hrvatsku posadu na desnoj obali reke Bosne; zarobljeno 26 vojnika, zaplenjeno 26 pušaka.
17. 1. 1943: Jače komunističke grupe se približuju Novom Šeheru. Zauzeto je Žepče (10. brigada). Zapaljena železnička stanica.²⁰
18. 1. 1943: Dalje nastupanje na Zavidoviće. Zauzeto Vinište (5 km istočno od Žepča). Put Žepče — Brankovići (10 km istočno od Žepča) razoren na više mesta. Razorena železnička pruga kod Žepča. Neprijatelj jakim snagama zaposeo uzvisine severno od Žepča duž leve obale reke Bosne. Drveni drumski most spaljen, telefonski stubovi otpiljeni.
20. 1. 1943: Komunisti, proterani od Žepča, povlače se u severnom i severozapadnom pravcu prema Tesliću.²¹ U Žepču spaljeni: železnička stanica, 2 skladišta, žandarmerijska kasarna, sresko načelstvo, osnovna škola, domobransko skladište hrane, hrvatski dom, ustaški stan.

Rejon nemačko-italijanska interesna granica:

Na dan 21. 1. 1943. prodrlo je, prema hrvatskim izveštajima, 200 komunista u G. Vakuf, uništilo zgrade pošte i opštine, i sa plenom se opet povuklo na jugostok.

Javlja se o većoj koncentraciji četnika (3—4000 ljudi) u rejonu Bjelemića (17 km zapadno od Kalinovika).

Za komandu divizije
prvi generalštabni oficir
Gajtner
generalštabni major

Dostavljeno u konceptu.

²⁰ i ²¹ Posle petočasovne borbe, 20. januara 1943, jedinice 10. hercegovačke udarne brigade 3. udarne divizije NOVJ napustile su Žepče (tom IV, knj. 9, dok. br. 205).

**DESETODNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA
I KAMANDANTA U SRBIJI OD 31. JANUARA 1943. KO-
MANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ I PRI-
VREDNOJ SITUACIJI, AKTIVNOSTI JEDINICA NOV I POJ
I OBOSTRANIM GUBICIMA U SRBIJI¹**

Komandujući general i
komandant u Srbiji
Odelj. Ia, Pov. br. 295/43

Prilog 85²
H.Qu., 31. 1. 43
Poverljivo
KTB³

Predmet: Izveštaj o situaciji
za period od 21 — 31. 1. 43.

Prilozi: 2 (samo k-tu Jugoistoka)

KOMANDANTU JUGOISTOKA (K-DI GRUPE ARMIJA,,E“)

I. POLITIČKA SITUACIJA

Nema promena. Stanovništvo pažljivo prati slabljenje nemačkih okupacionih snaga u Srbiji u vezi sa situacijom na frontovima. Do sada se držanje stanovništva nije promenilo. Tamošnje stanovništvo, izuzev albanskog, primilo je sa olakšanjem vest da su brojno slabije i manje aktivne bugarske snage smenile SS-diviziju.⁴

II. STANJE KOD NEPRIJATELJA

Uglavnom bez promena. Lokalna aktivnost bandi nešto je porasla, a broj prepada se popeo sa 94 na 99. Nema znakova da se učvršćuje organizacija pokreta *Draže Mihailovića*. Sadašnjim načinom vođenja rata Draža Mihailović očigledno nastoji da preuranjenim angažovanjem ne ugrozi svoje snage i snage srpskog naroda, ali ipak umiruje svoje savezničke naredbodavce i niže starešine, koje su raspoložene za dejstva, akcijama koje, po mogućnosti, nisu rizične. Akcije su u prvom redu usmerene protiv Srpske državne straže i Granične straže od kojih su u periodu za koji se podnosi izveštaj razoružali, uglavnom bez otpora, preko 100 ljudi i to pretežno u istočnoj i jugozapadnoj Srbiji. Osim toga, primećena je i pojačana koncentracija odreda Draže Mihailovića.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 248, s. 1236—9.

² i ³ Dopisano rukom.

⁴ Vidi dok. br. 2, 5 i 14.

Aktivnost *komunističkih* bandi rascepkana je kao i ranije na niz pojedinačnih poduhvata lokalnog karaktera i često se ne razlikuje da li se radi o običnim drumskim razbojništvima ili o političkim akcijama. Komunisti nastavljaju jaku propagandnu aktivnost u rudarskoj oblasti Krupanj, Stolice i Zajača.

Nigde nije moglo biti ustanovljeno da *zajedno* nastupaju komunističke i četničke snage Draže Mihailovića. Naprotiv, u centralnoj Srbiji bilo je sukoba uz obostrane gubitke. Crnogorska milicija⁵ je vršila napade na razne srpske stanice graničnog obezbeđenja. Još nije stigao izveštaj ital. oficira za vezu.

III. TAKTIČKA SITUACIJA I NAMERE

Taktička situacija bez promena. Slabe snage 704. pd i 1. bugar. okupacionog korpusa koje nisu vezane zadacima stražarenja i obezbeđenja bile su posle smeštaja u nove rejone uspešno angažovane za manje poduhvate. Za borbu protiv bandi u okrugu Kruševac⁶ uspešno je od izvesnog vremena angažovan jedan nemački policijski bataljon. Da bi se sprečilo učestalo razoružavanje manjih odeljenja SDS i Granične straže, u toku je dovlačenje manjih straža uz veće jedinice i poštrena kontrola oficira SDS. Namere su uglavnom ostale iste. U cilju čišćenja oblasti istočno od Petrovca, 704. pd će izvesti operaciju zajedno sa Srpskom državnom stražom i delovima Srpskog dobrovoljačkog korpusa i Ruskog zaštitnog korpusa. Odobren je zahtev srpske službe državne bezbednosti da jedinice SDS, pod kontrolom nemačke policije, izvrše čišćenje rejonu oko Leskovca od ostataka komunističkih bandi.

IV. SITUACIJA U VAZDUHU

Noću 23/24. 1. nekoliko neprijateljskih aviona preletelo iz pravca jugoistoka u rejon severoistočne Srbije. Nekoliko puta avioni su nadletali Bor, Kučevo, D. Milanovac, Kostolac, V. Plana i Homoljske planine.

V. PRIVREDA I SAOBRAĆAJ

Poboljšalo se snabdevanje radnika u velikim pogonima. U Srbiji je do sada prikupljeno 8%, a u Banatu 25% od potrebnih količina kukuruza. Železnički saobraćaj odvijao se bez većih smetnji.

Bader

⁵ Reč je o kvislinškoj tzv. muslimanskoj miliciji formiranoj na teritoriji Sandžaka. Vidi dok. br. 14.

⁶ U rejonu Kruševca akcije su izvodili Jastrebački i Rasinski NOP odred.

Dostavljeno:

K-tu Jugoistoka (2 x)

K-tu nem. trupa u Hrvatskoj

Ia

Ic

O. Qu.

Za KTB

Sopstveni gubici od 16 — 25. 1. 1943.

	<i>poginulo:</i>	<i>ranjeno:</i>	<i>nestalo:</i>
Nemci	—	—	—
Bugari	—	3	—
Pripadnici Org. Tot	3	—	—
Folksdojčeri	1	—	2
Srbi	7	15	63
	11	18	65

Gubici neprijatelja od 16 — 25. 1. 1943.

<i>poginulo:</i>	<i>ranjeno:</i>	<i>zarobljeno:</i>
100	20	329

U Beogradu su u izveštajnom periodu uhapšena 94 lica.

Plen

21 puška	8 eksploziv. punjenja
219 metaka	25 lampi sa petroleumom
4 puškomitraljeza	1 radio-otpremnik
3 pištolja	1 radio-aparat
1 bodež	foto-materijal
4 ručne bombe	1 arhiva Mihailovićevo korpusa

Sabotaže i prepadi

U periodu od 16 — 25. 1. 43. izvešteno je o sledećim slučajevima sabotaže:

(u zgradama su cifre iz perioda od 6 — 15. 1)

Sabotaže na pruzi	2 (3)
“ na putevima	— (—)
“ na vezama	4 (—)
Prepadi na pripadnike Vermahta	1 (2)
Ostali prepadi (i prepadi na opštine)	92 (89)
	99 (94)

**ZAPOVEST BORBENE GRUPE „ANAKER“ OD 1. FEBRU-
ARA 1943. POTČINJENIM GRUPAMA ZA NAPAD NA JE-
DINICE NOVJ U ZAHVATU KOMUNIKACIJE TESLIĆ —
KOTOR-VAROŠ DO OBODNIKA¹**

Poverljivo!

Pril. 11 uz: 750. gren. puk, pov. br.
168/43 od 15. 2. 43

Borbena grupa „Anaker“ [Annacker]
Pov. br. 12/43 (E)

Puk. kom. mesto, 1. 2. 1943.

718. peš. div. Prim.: 18. 2. 43. Br. 483/43. pov.

²

ZAPOVEST ZA AKCIJU OD TESLIĆA DO OBODNIKA

- 1.) *Neprijatelj* se povukao u zapadnom, a verovatno i u jugo-
zapadnom pravcu.
- 2.) *Zadatak*: Bobrena grupa će nadirati s obe strane puta
Teslić — Kotor-Varoš do Obodnika i razbiće neprijatelja
tamo gde na njega naiđe.³
- 3.) *Sastav*: Bobrena grupa biće podeljena na 4 grupe:
 - a) *Grupa „Poltnik“*: I/750,
2 ustaške čete,
1 vod 4. art. div./668 (natovaren)
 - b) *Grupa „Rudat“*: Štab I/738,
3, 4. i 11/738,
1 ustaška četa,
1 hrv. vod brd. art. (natovaren)
 - c) *Grupa „Oberkofler“*: II/750,
1 vod 4/668 (nenatovaren),
pt vodovi pod komandom poruč.
Nikela [Nickel],
1 vod hrv. brd. art. (nenatovaren),
pionir. vod.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315,
r. 2271, s. 530—1.

² Četvrtasti pečat primaoca.

³ U tom rejonu dejstvovala je 3. krajiška NOU brigada. Vidi dok.
br. 20.

d) *Grupa „Štekl“* [Stöckl], kao rezerva:

9. i 10/750. i
komora štaba puka.

Pregrupisavanje treba tako izvršiti da se iz sadašnjeg polaznog rejona može krenuti 2. 2. 43. Hrvatske vodove brd. art. treba dovesti pojedinim grupama još 1. 2. 43.

- 4.) *Zadatak Grupe „Rudat“* da 2. 2. 43. izvrši čišćenje rejona severno od puta Teslić — Kotor-Varoš do Klupa.

Desna granica: Rankovići — 350 — 445 — 506 — 538 — 502 — Malići — Klupe.

Grupa „Oberkofler“ čisti na istoj visini sa Grupom „Rudat“ putem Teslić — Kotor-Varoš do Malića.

Grupa „Poltnik“ čisti teren južno od puta Teslić — Kotor-Varoš do Lipovčića, odmah južno od Klupa. Levo granica je duž ruba šume južno od puta.

Grupa „Štekl“ kao rezerva Borbene grupe nastupa iza Grupe „Oberkofler“. Operativni deo štaba nastupa sa Grupom „Oberkofler“.

- 5.) *Dnevni cilj za 3. 2. 43:*

Pavlovići — Raskršteni — Maslovar. Borbene zone za grupe biće saopštene radio-vezom, kao i zapovest za dalja dejstva.

- 6.) *Artiljerija* će, izuzev potčinjenih vodova brdske artiljerije, vratiti u njihove garnizone štab art. divizionu 668, 1/668, 2 voda brd. haubica 8/III [domobranskog] AK.

- 7.) Pukovnik Mifek je odgovoran za obezbeđenje Teslića i u tu svrhu mu se potčinjava folksdojčerski bataljon.⁴

- 8.) *Oklopni vozovi* će i dalje kontrolisati prugu Doboj — Teslić.

- 9.) *Služba veze:*

Borbena grupa, grupe „Rudat“, „Poltnik“ i „Oberkofler“ imaju radio-vezu.

⁴ Reč je o bataljonu formiranom od folksdojčera iz tzv. NDH. Oznaka mu je bila 738. folksdojčerski bataljon 718. pd, a jačina 268 ljudi (Antun Miletić, Prilog proučavanju nemačkog sistema komandovanja i okupacionih snaga na jugoslovenskom ratištu u 1942. godini, VIG, br. 1/1974, str. 196).

Divizijsko odeljenje za održavanje sredstava veze postaviće telefonsku liniju do puka.

Pojedine grupe će na vreme dostavljati izveštaje Borbenoj grupi.

10.) *Signalni znaci:* crveno: Ovde smo!
zeleno: Naišli smo na neprijatelja!
belo: Moramo se povući!
2 crvene: Art. vatra je suviše blizu prednjoj liniji.

11.) *Snabdevanje:*

Cela Borbena grupa treba da ponese hranu do 5. 2. 43. uključno.

12.) *Sanitetsko-veterinar. služba, mesto za prikupljanje plena:*
Mesto za prikupljanje ranjenika, konja i plena: Teslić.

13.) *Komandno mesto:* od 2. 2. 43. kod Grupe „Oberkofler“.

14.) *Opšte napomene:*

Posebno se skreće pažnja na pridržavanje vremena za radio-saobraćaj.

Artiljerijsku podršku grupama „Rudat“ i „Poltnik“ mogu davati samo dva voda brd. art. koja su potčinjena Grupi „Oberkofler“. Nju treba tražiti od Borbene grupe radio-vezom.

Major Poltnik treba da upozna komandanta ustaškog bataljona sa ovim naređenjem i da sa njim reguliše raspored ustaških četa.

Anaker

major i komandant Borbene grupe

Dostavljeno
po planu

**DESETODNEVNI IZVEŠTAJ 718. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD
6. FEBRUARA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI,
BOBAMA S JEDINICAMA NOVJ I OBOSTRANIM GUBI-
CIMA U BOSNI I SLAVONIJI¹**

718. peš. divizija

Odelj. Ic

Poverljivo

Div. St. Qu, 6. 2. 43.

Br. 354/43. pov.

*Izveštaj o situaciji
za period od 27. 1 — 6. 2. 1943.*

Izvori: izveštaji jedinica,

hrv. izveštaji (ne mogu se proveriti)

karta 1 : 200.000

I. OPŠTI DEO

Prema pristiglim izveštajima, u periodu za koji se podnosi izveštaj nije se bitno izmenilo stanje kod neprijatelja u rejonu osiguranja koji poseda divizija.

U poslednje vreme se primećuje koncentrisanje komunista u rejonu Jajce — Travnik. Nije došlo do većih borbenih dejstava zato što neprijatelj nije želeo da pretrpi poraz napadajući naše dobro utvrđene položaje oko Jajca.

Izgleda da komunisti žele da primene novu taktiku. Ranije su munjevito napadali pojedina mesta, uništavali imovinu stanovnika, pokušavali da zadrže zauzeta mesta i povlačili se tek kada bi naše jedinice izvršile jak pritisak, odvođeći veliki broj stanovnika. Sada, prilikom napada na određena mesta prethodno tajno upućuju u sela i gradove svoje grupe sa zadatkom da vrše propagandu, da bi kasnije, prilikom napada na ta mesta, istovremeno izvršili prepad na branioc s leđa. Razaranjem puteva za dotur oni postepeno izoluju mesta koja planiraju da napadnu, tako da za duže vreme prekinu dovođenje rezervnih jedinica. Čuvaju imovinu stanovnika, same stanovnike odmah pridobijaju svojom propagandom i spaljuju samo državne zgrade. Tako je bilo prilikom napada i zauzimanja gradova Jajca, Žepča i Teslića.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 2271, s. 1324—7.

Većom operacijom u zapadnoj Bosni² i energičnom intervencijom naših jedinica komunisti su naterani da se povuku iz severozapadnog dela rejona osiguranja (rejon Teslić) na zapad i jugozapad. Zato se primećuje jači pritisak neprijatelja na rejon Jajce -- Travnik.

Četnici:

Četnički odredi su još uvek u stanju iščekivanja. Draži Mihailoviću još nije pošlo za rukom da sve četničke odrede stavi pod svoju komandu. Njihov antikomunistički stav nije više tako uočljiv kao pre. U poslednje vreme stižu izveštaji o lokalnim zajedničkim akcijama manjih četničkih odreda, kao i o sporazumima sa komunistima. Komunisti, međutim, energično odbijaju svaku saradnju sa četnicima, a Dražu nazivaju izdajnikom zajedničke stvari.

U redovima četnika do sada nije bilo ni jednog Muslimana, dok je u poslednje vreme utvrđeno da su aktivnom propagandom vrbovali i Muslimane za svoje odrede.³ Prvi rezultati tog vrbovanja su zabeleženi kod antikomunista južno od demarkacione linije, ali izgleda da će i u našem rejonu osiguranja sprovesti tu meru u cilju jačanja svojih redova.

Ustaše:

Izgleda da se u redovima ustaša popravila disciplina i samo stiže poneka pritužba o nedelima.

Radi obuzdavanja njihovih dosadašnjih ovlašćenja, kod njih je nastupila velika rezervisanost prema nemačkim oružanim snagama.

II. POJEDINOSTI

Rejon Sarajevo:

Prema hrv. izveštajima, jači četnički odred razoružao je 31. 1. 43. jednu hrvatsku patrolu severno od Sarajeva.

Rejon Romanija — Rogatica — Vlasenica:

U poslednje vreme učestala su pljačkanja i prepadi četnika na motorna vozila na putu Sarajevo — Vlasenica.

² Misli se na operaciju „Vajs“. O tome vidi dok. br. 13.

³ Reč je o tzv. Muslimanskoj vojnočetničkoj organizaciji. Jedna od takvih jedinica formirana je u prvoj polovini januara 1943. u s. Bjelemiću, jače ne 300 četnika, pod komandom narednika Jusufa Uzunovića (AVII, Ča, reg. br. 14/1 i 15/1, k. 161; reg. br. 27/1, k. 172).

Prema izveštaju ustaša, četnički odred Miloša Čelonje izvršio je 28. 1. 43. prepad na Podžeplje (18 km jugoist. od Vlasenice), zapalio žandarmerijsku kasarnu i 4 kuće i povukao se na zapad. Taj odred (oko 700 ljudi) je prešao 1. 2. 43. put između Han-Pijeska i Kraljevog Polja (8 km južno — jugoist. od Vlasenice) i otišao prema Malom Polju (10 km jugozapadno od Vlasenice).

2. 2. 43. održani su razgovori između ustaškog pukovnika Stipkovića i četničkog komandanta Čelovića Dušana o obustavi neprijateljstva. Rezultat nije poznat.

Rejon Olovo — Kladanj:

Četnički komandant Relja Vasković je, prema ustaškom izveštaju, tražio da razgovora sa ustašama.

Rejon Tuzla — Majevisa:

Nastavlja se pritisak komunista na položaje kod Caparda (10 km zapadno od Zvornika). Hrvati i četnici Dušana Kovačevića odbili su sve napade.⁴ Ipak je komunistima pošlo za rukom da se noću 27/28. 1. 43. probiju jakim snagama na sever. Ovaj komunistički odred nalazi se sada u rejonu južno od Bijeljine.

Rejon Bijeljina:

26. 1. 43. prešao je Savu u južnom pravcu komunistički odred jačine 120 ljudi i sada se nalazi u rejonu Batković (11 km severno od Bijeljine).

Rejon severno od Broda:

Prema hrv. izveštajima, jake komunističke snage se prikupljaju na Dilj-planini (severno od Broda). Južno od Pake (15 km severno — severoist. od Broda) komunisti su, navodno, izgradili položaje sa jakim bunkerima. Iz mesta severno od Broda oni regrutuju sve muške stanovnike. Imaju nameru da napadnu sva hrvatska uporišta

⁴ Reč je o napadima jedinica 6. istočnobosanske NOU brigade, Birčanskog, Majevičkog i 3. NOP odreda 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske na s. Capardi i oko'na uporišta koja su posedali delovi domobranske 5. peš. pukovnije 4. pd i četničke snage pod komandom Dušana Kovačevića (tom IV, knj. 9, dok. br. 191, 203, 205 i 236, knj. 10, dok. br. 309, 331 i 335, knj. 11, dok. br. 140).

u tom rejonu, da bi pokupili zalihe municije, pošto kod njih vlada velika nestašica municije.

Rejon Brod — Derventa:

Prema hrv. izveštajima, komunisti su 29. 1. 43. napustili Prnjavor i povukli se u južnom i jugozapadnom pravcu. Domobranci i ustaše su 4. 2. 43. zaposeli grad bez borbe. Protiv četničkog odreda Forkape,⁵ koji se svojevremeno priključio komunistima i ostao u tom rejonu, Hrvati su započeli operaciju da bi ga razoružali.

Rejon Teslić:

26. 1. 43. jake komunističke snage i dalje posedaju rejon 6 — 8 km severozapadno, zapadno i jugozapadno od Teslića. 27. 1. 43. izvešteno je da se 2 brigade povlače u pravcu Banje Luke. 28. 1. 43. pojavili su se prvi put komunisti u nemačkim uniformama, sa nemačkim šlemovima i rancima, kao i u muslimanskoj ženskoj odeći. 1. 2. 43. počele su sve neprijateljske snage da se povlače iz tog rejona na zapad i jugozapad. Jedna kolona se povukla u pravcu Kotor-Varoša, druga u pravcu Skender-Vakuf — Mrkonjić-Grad. 4. 2. 43. su naše jedinice uspostavile vezu sa susednom divizijom.

Rejon Travnik:

26. 1. 43. stigla je iz rejona Skender-Vakufa jedna hercegovačka brigada sa velikom komorom i mnogo ranjenika u Mudrike (9 km severozapadno od Turbeta). 29. 1. 43. deo brigade koji je bio sposoban za borbu izveo je napad na Turbe, Goleš i Komar.⁶ Napad nije uspeo ali su porušili železničku prugu i telefonske linije.

Neprijateljski odredi južno od Travnika smenjeni su, i to: 1. crnogorska brigada smenila je 1. dalmatinsku.⁷ Crno-

⁵ Nikola

⁶ Na odseku s. Turbe—s. Komar, jedinice 5. crnogorske udarne brigade 3. udarne divizije NOVJ porušile su 28/29. januara 1943. prugu Travnik—D. Vakuf, a sledećeg dana napale na neprijateljske posade na ž. stanicama Turbe i Goleš (tom IV, knj. 9, dok. br. 202 i 204, knj. 10, dok. br. 3, 13, 315, 316 i 331).

⁷ Reč je o 1. proleterskoj NOU i 1. dalmatinskoj udarnoj brigadi.

gorska je donela i teško naoružanje. Štab se nalazi u Pećinama (9 km južno od Turbeta). Očigledno nameravaju da zajednički napadnu Travnik sa severa i juga.

Rejon Jajce:

Prema izjavama stanovnika, 29. 1. 43. stiglo je sa severa u rejon istočno od Jajca 10—12 komunističkih bataljona i izvršilo napad na Jajce sa juga i jugoistoka, ali bez uspeha. Iste noći porušili su železničku prugu D. Vakuf — Jajce i zarobili kod Vijenca (8 km južno od Jajca) hrvatsku posadu, 1 oficira i 20 domobrana.

Rejon oko Jajca gusto su poseli komunisti koji pristižu sa severa.

Rejon Zenica — Zaviđovići — Vareš:

Noću 27/28. 1. 43. prešao je jači četnički odred prugu Vareš — Podlugovi kod Pajtov-Hana i otišao u zapadnom pravcu.

Granica nemačko-italijanske interesne zone:

Komunisti su 30. 1. 43. zauzeli G. Vakuf.

III. SABOTAŽE U MESECU JANUARU 1943:

Na želez. pruzi:	6 (Lašva — Jajce) 1 (Žepče) 1 (Doboj — Tuzla) 1 (Doboj — Teslić)
Na žel. mostovima:	1 (Doboj — Teslić) 3 (Lašva — Jajce)
Na drum. mostovima:	1 (Miškovci, 9 km zapadno od Dervente) 1 (Žepče) 1 (Tešanka, 6 km s. od Tešnja)
Na linijama veze:	8 (Travnik — Jajce, Lašva — Jajce — Žljebovi, 10 km severoist. od Sokolca, Miškovci, 9 km zap. od Dervente, Žepče, Turbe, Busovača — Kiseljak, Memići, 14 km zap. — severozap. od Zvornika).

Ostale sabotaže:	Vitez (žand. kasarna, hrv. dom)
	Stojkovići, 4 km sev. od Travnika (žand. zgrada, opština)
	Žepče (stanica, žand. kasarna, srez, škola, domobran. skladište hrane, hrv. dom)
	Žljebovi (žand. kasarna)
	Podžeplje, 18 km jugoist. od Vlasenice (žand. kasarna).

IV. GUBICI U JANUARU 1943:

<i>Sopstveni gubici:</i>		<i>Gubici neprijatelja:</i>	
Poginulo:	38	Poginulo:	204
Ranjeno:	82	Ranjeno:	nije utvrđeno
Nestalo:	3	Zarobljeno:	286 (bez oružja)

Hrvatski gubici (samo III hrv. [domobranski] korpus, za II [domobranski] korpus izvestiće se naknadno)

Poginulo:	8
Ranjeno:	22
Nestalo:	52
Zarobljeno:	3

Za komandu divizije:
prvi generalštabni oficir,
Gajtner
generalštab. major

Dostavljeno u konceptu

**DESETODNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA
I KOMANDANTA U SRBIJI OD 10. FEBRUARA 1943. KO-
MANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ SITU-
ACIJI U SRBIJI¹**

Komandujući general i
komandant u Srbiji
Odelj. Ia, br. 397/43. pov.

Prilog 29²

H. Qu., 10. 2. 43.

Predmet: Izveštaj o situaciji
za vreme od 1 — 10. 2. 1943.

PoverljivoKTB³

Prilozi: 2 (samo k-tu Jugoistoka)

KOMANDANTU JUGOISTOKA (K-DI GRUPE ARMIJA „E“)

I. POLITIČKA SITUACIJA

Bez promena.⁴

II. STANJE KOD NEPRIJATELJA

Broj sabotaza i prepada o kojima je izvešteno povećao se sa 99 na 110. Oni su uglavnom bili usmereni protiv Srba, ili srpskih nadležstava, koji saraduju sa okupacionim snagama. Shodno novim direktivama koje je izdao Draža Mihailović, nije bilo ometanja akcije prikupljanja kukuruza. Potvrđena je davno uočena taktika Draže Mihailovića da svoje snage štedi, s obzirom na pomeranje odnosa snaga koje se na Balkanu očekuje. Iz istih razloga su se zaoštravale suprotnosti između njegovih snaga i komunista. On je odbijao sve pokušaje londonske i moskovske diplomatije da njega i komuniste zajedno upregnu u kola saveznika. Takvim držanjem je zadobio simpatije širokih masa srpskog naroda, koje su protiv komunizma.⁵

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 248, s. 1307—9.

² i ³ Dopisano rukom.

⁴ Vidi dok. br. 16.

⁵ U toku okupatorskih ofanziva, pod uticajem gubitaka oslobođenih teritorija, brutalnih represalja okupatorskih trupa nad narodom i četničke strahovlade, došlo je u toku 1942. god. i u Srbiji, kao i u nekim drugim oblastima, do pojave kolebanja u delu naroda. Međutim, narodne mase nigde nisu prihvatile buržoaske antikomunističke krilatice niti su bile spremne da uzmu učešća u građanskom ratu, pogotovu ne kao saveznici okupatora. I pored toga što se teror okupatora i kvistlinga i u 1943. godini nastavlja sa nesmanjenom žestinom, u Srbiji je u tom periodu došlo do novog poleta NOB: jačanja partizanskih odreda i for-

Do izmene držanja Mihailovića i srpskog naroda može doći tek ako neprijateljskoj propagandi pođe za rukom da i jedne i druge uveri u to da u Rusiji protiv nas ne stoji boljševizam nego ruski narod u borbi za svoja nacionalna prava.

Opšti utisak o neprijatelju može se sažeti rečima da bez bitnih pomeranja snaga na Balkanu ne predstavljaju opasnost ni pokret Draže Mihailovića ni komunizam u Srbiji.

III. TAKTIČKA SITUACIJA

U celini bez promena.

Pojedinosti:

Zbog izvršenih hapšenja članova organizacije Draže Mihailovića, u *Beogradu* se njegov pokret ne može više smatrati organizovanim. Stalnim akcijama hapšenja srpska Specijalna policija izvanredno suzbija komunizam.

U severozapadnoj Srbiji vlada mir.

U jugozapadnoj Srbiji drže se još razne mobilne grupe Draže Mihailovića. Situacija na demarkacionoj liniji je još nejasna. Uz saglasnost italijanske komande, nemačke policijske jedinice treba da uspostave vezu sa italijanskim jedinicama koje se nalaze u Novoj Varoši i Sjenici. *U jugoistočnoj Srbiji* su u toku operacije protiv tamošnjih komunističkih bandi s obe strane demarkacione linije, koje izvode bugarske jedinice, nemačka policija i Srpska državna straža. Pripadnici ove straže su u borbi uništili jednu komunističku bandu sa njihova dva komandanta. *U severoistočnoj Srbiji* se smanjila aktivnost ustanika. Rezultat operacije ojačanog bataljona 704. pd sa 3 dobrovoljačke čete bio je ukupno 79 zarobljenika, 7 neprijatelja poginulih, zaplenjeno: 4 puškomitraljeza, 21 puška i municija. Posle zatvaranja seoskih stanica srpske policije veoma je opao broj prepada ustanika, kao i razoružanja.

U srednjoj Srbiji je kao i ranije najviše nemira u srezu Kruševac, uprkos pojačanom angažovanju nemačke i srpske policije.

U Banatu je nemačka policija razbila jednu aktivnu komunističku grupu.

miranja prvih brigada NOV, stvaranja novih NOO, odbora NOF-a i AFŽ i proširivanja jedinstva narodnih masa koje nije više bilo moguće pokolebati frazama o „spasavanju naroda“ i „odlaganju borbe za pogodnije vreme“. Opširnije o tome vidi: Srbija u ratu i revoluciji 1941—1945, Srpska književna zadruga — Beograd, 1976, str. 199—287.

Namere:

Uglavnom iste. Veće operacije protiv pretežno komunističkih ustanika u rejonu Požarevac — Svilajnac — Petrovac. U oblastima gde su nemiri nastavlja se zatvaranje srpskih policijskih stanica. Pojačana propaganda uz korišćenje suprotnosti koje postoje u redovima neprijatelja.

IV. SITUACIJA U VAZDUHU

Vazдушna aktivnost ograničila se na doletanje 2 neprijateljska aviona 31. 1. 43. Nije osmotreno kada su odleteli.

V. PRIVREDA I SAOBRAĆAJ

Uprkos teškoćama koje donosi godišnje doba, obezbeđeno je snabdevanje velikih pogona. Na polju angažovanja radne snage i izvođenja radova primećuje se pasivna rezistencija srpskih vlasti. Zbog naglog topljenja snega, pogoršan je saobraćaj, što je negativno uticalo na isporuke kukuruza. Saobraćaj se inače redovno odvijao. Od sabotaža o kojima je izvešteno samo je 1 napad na sporednu prugu Lajkovac — Cačak izazvao duži prekid saobraćaja⁶, a time omeo i transportovanje preostalih delova SS-divizije.

Bader

Dostavljeno:

K-tu Jugoistoka (2)
K-tu nem. trupa u Hrvatskoj
Ia
O. Qu.
Ic
KTB

⁶ Kod s. Ugrinovaca i s. Krive Reke, 1. šumadijski NOP odred je 31. januara 1943. razrušio prugu Lajkovac—G. Milanovac (tom I, knj. 5, dok. br. 191).

**IZVEŠTAJ BORBENE GRUPE „VIST“ OD 10. FEBRUARA
1943. KOMANDANTU 718. PEŠADIJSKE DIVIZIJE O TOKU
BORBE S JEDINICAMA NOVJ U REJONU TESLIĆ — NOVI
ŠEHER — ŽEPČE¹**

Poverljivo!

718. peš. divizija
prim. 18. feb. 1943.
Br. 483/43.
17 strana

Borbena grupa „Vist“ [Wüst]

Br. 168/43. pov.

Puk. k-ndno mesto, 10. 2. 1943.

**IZVEŠTAJ
o akciji „Teslić“³**

15. 1. 1943:

U 16,00 časova utovar pri snežnoj mećavi i kiši. U isto vreme utovar I/750. Polazak u 21,30 čas. Noću padao sneg, 10 sm novog snega.

16. 1. 1943:

Dolazak u Doboj u 09,10 časova. Delovi koji su već stigli: Grupa „Volfart“ [Wohlfarth] iz Zavidovića, na dan 16. 1. u 06,40 časova štab I/750, štab i 1 baterija 668 (poslednji transport oko 22,15 časa) i Grupa „Hal“ [Hahl].

Na izviđačku patrolu „Pol“ [Pohl] u oklopnom vozu kod Alibegovaca otvorena vatra iz protivtenkovskog topa. 3 mrtva, 8 ranjenih.

Grupe „Mert“ [Merth] i „Poltnik“ [Poltnigg] zauzimaju još uveče rejon polaznog položaja za napad na Teslić kod Pridsada i Makljenovca.

Noć protekla mirno.

17. 1. 1943:

Grupe polaze na Teslić oko 3,30 časa i napreduju savlađujući velike terenske poteškoće. Pred centrom i desnim krilom neprijatelj se povlači prema severozapadu. Na putu i južno od njega

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 2271, s. 505—10.

² Četvrtasti pečat pr'maoca.

³ Vidi dok. br. 10, 12 i 17.

7. četa neprekidno nailazi na jak neprijateljski otpor. Železnička pruga je na mnogo mesta uništena eksplozivom. Najpre se moraju ukloniti postavljene mine. Do pada mraka zauzima se linija Križ (kota 307) — zapadna ivica Piljuzića — 176 — Jelah.

Pukovsko komandno mesto: Jelah.

Oko 23,15 časa stižu iz Teslića uznemiravajuće vesti. Partizani žestoko napadaju. Grupa „Mifek“ moli da se neodložno nastupa. Dok artiljerija tuče južnu ivicu Jelaha, grupe dobijaju naređenje da u 01,00 čas počnu pokret.

18. 1. 1943:

Čim su grupe počele pokret, neprijateljska grupa iz neposredne blizine napada levi bok (štab puka i artiljeriju). Pokret grupa se zaustavlja, ali su artiljerija i njena osiguranja u stanju da odbiju napad. Nakon duže borbe neprijatelj se povlači.

07,00 časova: grupe počinju nastupanje u pravcu Teslića. Grupa „Mert“ proteruje neprijatelja prema severozapadu i stiže do večeri u Žarkovinu. Grupa „Poltnik“ nastupa uz neprekidan dodir sa neprijateljem. Jaka mitraljeska vatra zadržava naročito desno krilo.

Uveče stiže grupa na visove severno i severozapadno od Teslića. 7. četa izviđa duž puta. Tenkovski vod ide u 12,00 časova do Vrela, tamo veza pogledom sa isturenim delovima Grupe „Mifek“. Neprijatelj se povlači tako da 7. četa, štab puka i artiljerija stižu u Teslić oko 17,00 časova.⁴

19. 1. 1943:

Grupa „Mert“ odlazi oko 08,00 časova za Jelah da odatle preko Tešnja nastupa pravcem Žepče i uspostavi vezu sa Grupom „Anaker“. Do večeri stiže u Tešanj i tamo dobija dodir sa neprijateljem. Grupa „Poltnik“ osigurava Teslić prema zapadu i severozapadu i čisti od neprijatelja odbrambeni odsek. Razbijaju se neprijateljski položaji za napad oko Teslića.⁵

20. 1. 1943:

Grupa „Poltnik“ prodire zajedno sa poternim odredom pod komandom potporučnika Herla [Hörl] u pravcu zapada na Rankoviće, ima tesan dodir sa neprijateljem, preti opkoljavanje,

⁴ Vidi dok. br. 12, objašnjenje 4.

⁵ Na položajima s. Gomjenica—s. Vlajići—s. Teslić Gusti i s. Teslić Gusti—s. Rankovići—s. Osivca nalazila se 3. krajiška udarna brigada 1. proleterske udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 9, dok. br. 130, 205, knj. 10, dok. br. 22 i 35).

poterni odred se mora odvojiti od neprijatelja koji ga goni sve do odbrambenog kruga. 6 ranjenih, 2 nestala.

Grupa „Mert“ prodire u najgušćoj magli i uz najjači neprijateljski otpor sa poternim odredima do Mekiša. Neprijatelj uporno drži visove s one strane puta, ima nameru da noću napadne Tešanj.

Grupa „Mert“ stoga se vraća u Tešanj i tamo ostaje preko noći. 3 ranjena (1 Namac i 2 Hrvata).

21. 1. 1943:

Pukovsko komandno mesto: Teslić.

Grupa „Poltnik“ napada Rankoviće i Potočane. Tamo je najjači neprijateljski otpor sa veoma dobro izgrađenih i maskiranih položaja. Neprijatelj ima velik broj mitraljeza i minobacača. Grupa ne može prodreti u Rankoviće.⁶ Da bi izbegla borbu u mraku, grupa se odvaja od neprijatelja. U ovoj akciji grupa je, na žalost, izgubila 1 oficira (potporučnik Herl). On je teško ranjen i umro je tokom prenošenja u Doboj. Poručnik Foland [Volland] dobio je pogodak u ruku, ali je mogao i dalje ostati u jedinici. Pored toga, 2. četa je imala 1 mrtvog.

9. četa se mora još u ovoj noći prevesti u Jelah, jer se severno od Jelaha, kod Križa, skupilo 1000 partizana.

Grupa „Mert“ prodire do večeri uz najjači neprijateljski otpor i po najgušćoj magli do Novog Šehera. Neprijatelj se povlači prema jugu i zapadu odnoseći sa sobom mnogo mrtvih i ranjenih.

22. 1. 1943:

Grupa „Poltnik“ ispituje pretpolje poternim odredima. 10. četa prema Miljevcu bez dodira sa neprijateljem. 1. četa otkriva u rejonu Brezika da se civilno stanovništvo seli na severozapad.

Poterni odred „Nikl“ [Nickel] izviđa prema jugu, nema dodira sa neprijateljem. Iz vazduha se bombarduju Rankovići, a Dolići i Vlajići tuku artiljerijskom vatrom.

Grupa „Mert“ uspostavlja vezu sa Grupom „Anaker“, potčinjava joj se i zajedno sa njom otpočinje marš na zapad i severozapad.

⁶ Jed'nice 3. krajiške udarne brigade 1. proleterske udarne divizije NOVJ, posle jednodnevnih borbi, 21. januara 1943. odbile su napad nemačkih borbenih grupa (tom IV, knj. 9, dok. br. 130 i 205, knj. 10, dok. br. 22 i 35).

23. 1. 1943:

Grupa „Poltnik“ otpočinje napad na Rankoviće. Prilikom spuštanja ka železničkoj pruzi, 1. četa na desnom krilu stupa u borbu sa neprijateljem koji se nalazi na koti 338. 10. četa je bila već u udoljici potoka, ostatak bataljona u spuštanju.

U tom trenutku neprijatelj otvara frontalnu i bočnu vatru iz mnogobrojnog automatskog oružja i teških minobacača i prekida telefonski vod u pozadini bataljona. Napad je zakočen. Sa visa Bijela zemlja, neprijatelj se upotrebom svih teških oružja prikiva za zemlju u tolikoj meri da se ljudi mogu povući pojedinačno i u malim grupama. Iznošenje ranjenika je krajnje teško, pošto neprijatelj vrši gonjenje jakim snagama uz veliki utrošak municije i prilazi na najmanja odstojanja. Mora se odbijati ručnim bombama i lakim minobacačima. Zatim neprijatelj pokušava obuhvat desnog krila, ali biva odbijen sve dok se svi ranjenici ne soasu. Moraju se ostaviti 2 mrtva. Uveče se bataljonu u susret šalju saonice da prihvate ranjenike. Grupa je toga dana imala 3 mrtva i 19 ranjenih. 2 od njih mogu i dalje ostati u jedinici. Štab puka je izgubio telefonistu usled teškog ranjavanja.

Iako su gubici neprijatelja daleko veći (nabrojeno 39 mrtvih i mnogo ranjenih), za Grupu „Poltnik“ 23. 1. je „crni dan“.⁷

Grupa „Anaker“, potčinjena Grupi „Vist“, prođire u rejon zapadno od Teslića i stiže do 13,00 časova zapadno od Teslić Gusti.

Komoru 3/738. iznenadno napadaju partizani u ženskoj odeći prilikom prolaska kroz Vujanoviće.

Levom krilu pretila veoma velika opasnost kod kote 339. Grupa traži artiljerijsku vatru. Do večeri se čitava Grupa „Anaker“ povlači do mesta Irice. Tamo zauzima položaj i osigurava se.

24. 1. 1943:

Grupa „Poltnik“ upućuje poterni odred na kotu 387. Odred se vraća bez dodira sa neprijateljem.

Grupa „Anaker“ ostaje u rejonu Irice — Dolići — kota 331.

Izviđanje nailazi na žestok neprijateljski otpor u Vujanovićima i na visovima severno od tog mesta.

25. 1. 1943:

Poterni odred Grupe „Poltnik“ nalazi da u rejonu Redak (6 km severozapadno od Žarkovine), nema neprijatelja. Pretpostavlja

⁷ Ove gubitke im je nanela 3. krajiška udarna brigada. Brigada je imala 3 mrtva i 24 ranjena borca (tom IV, knj. 9, dok. br. 122, 126—128, 130, 169 i 230, knj. 10, dok. br. 22 i 35).

se da je to četničko područje. Južno od toga je neprijatelj jakim snagama zauzeo čitav rejon Osivice i brda zapadno od Gračanice i Rankovića. Na Bijeloj zemlji, kota 383, i severno od nje zapažene su neprijateljske predstraže. Na koti 338 užurbani radovi na utvrđivanju.

Grupa „Anaker“ isteruje neprijatelja iz Vujanovića artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Neprijatelj drži zaštitnicama visove zapadno od linije Dolići — Vujanovići — kota 401 i dalje prema Buletiću. Borbenu grupu preuzima major Anaker umesto pukovnika Vista koji odlazi na odsustvo.

26. 1. 1943:

Za akciju na dan 27. 1. forsira se nova grupa — Grupa „Štekl“ [Stöckl] — koja se sastoji od 9. i 10/750, delova hrvatskog 8. pp, folksdojčerskog 738. bataljona, 2 hrvatske čete. Ova grupa preuzima rejon osiguranja Grupe „Poltnik“.

Grupa „Poltnik“ se prikuplja u Gomjenici (4 km južno od Teslića) da bi 27. i 28. 1. raščistila situaciju zapadno od Teslića. Zadatak: nastupanje preko mesta Podovi, odatle u jugozapadnom pravcu do kote 554. Tamo zauzimanje borbenog rasporeda tako da grupa može nadirati desnim krilom preko kote 623 — 560 — 602 i 339, sa jakim levim krilom preko kote 683 (Duge njive) — Ilića brdo na kotu 337 — Borak. Za ovu svrhu se Grupa „Poltnik“ reorganizuje i sada se sastoji od:

1, 2. i 4/750.

5, 7. i 8/750.

3, 4. i 11/738.

2 čete ustaša,

2 hrvatska [domobranska] voda brdskih topova.

Grupa „Nikl“ ima zadatak da neprijatelja uznemirava živom izviđačkom aktivnošću i da ga napadima sa ograničenim ciljem zavara o našoj nameri.

27. 1. 1943:

Grupa „Poltnik“ prodire prema jugozapadu i do 17,00 časova postiže dnevni cilj kod kote 554 bez dodira sa neprijateljem. Poseda položaj za kružnu odbranu i osigurava se.

Grupa „Štekl“ upućuje izviđačku patrolu na kotu 333, koja tamo ne dolazi u dodir sa neprijateljem i izveštava da na visu nema neprijatelja.

28. 1. 1943:

Istaknuto komandno mesto puka: ciglana 4 km zapadno od Teslića. Grupa „Štekl“ nadire u severozapadnom pravcu u re-

jon oko kote 338, u kome, prema izveštaju od prethodnog dana, nije bilo neprijatelja. Kod raskrsnice puteva u Paljikama, u gustoj snežnoj mećavi, 10. četa ugleda nemačke vojnike koje drži za pripadnike 9. čete, dok su to bili u stvari preobučeni partizani. Kada je čelo kolone bilo udaljeno još samo 30 m od raskrsnice puteva, i dok je 6 odeljenja još stajalo na zemljištu bez zaklona, neprijatelj, koji je držao zaposednutu ivicu šume, obasipa 10. četu iznenadnom vatrom, koja odmah ima za posledicu teške gubitke. Kada još i tobožnji nemački vojnici na raskrsnici puteva otvoriše vatru na četu, i kada neprijatelj započe protivudar zaobilazeći s desna, četa morade da zauzme prihvatni položaj na brdu Arapovine. Nije uspeo prethodni pokušaj da se neprijateljski protivudar zadrži pomoću povedene ustaške čete, što se može objasniti lošom obučenošću, pomanjkanjem sposobnih nižih starešina i razlikom u jeziku. Pošto je četa imala teške gubitke — 12 mrtvih, 9 ranjenih, povukla se na polazni položaj.⁸

Grupa „Poltnik“ nadire iz rejona oko kote 554 do Jasenice bez dodira sa neprijateljem. U daljem nastupanju nailazi na jaku neprijateljsku vatru sa zapada, juga i severa. Neprijatelj je poseo visove jakim snagama. I pored toga, zauzimaju se i drže visovi 337 i 295. Sa te linije vrši se zahodjenje prema istoku i čisti od neprijatelja rejon oko mesta Teslić Gusti.

Dockan uveče grupa stiže u Teslić.

I/738. i hrvatski [domobranski] vod brdskih topova VII upućuju se odmah železničkim transportom za Jelah, pošto su se severno od Jelaha, kako javljaju, pojavile neprijateljske grupe.

29. 1. 1943:

Grupa „Poltnik“ ostaje u Tesliću i može se odmarati 1 dan. Grupa „Štekl“ sa izviđačkom patrolom sklanja mrtve od prethodnog dana.

I/738. nalazi na kotama 310 i 300 neprijateljske predstraže.

Za 30. i 31. 1. priprema se jedna druga akcija. I/738. dobija zadatak da razbije neprijatelja kod Vitkovaca i da tamo uspostavi vezu sa Grupom „Poltnik“, kojoj će se bataljon potčinjavati od trenutka susreta.

Grupa „Poltnik“, koja se sastoji od:

- I/750, bez 1 čete,
- II/750, bez 1 čete,
- 3 ustaške čete, i

⁸ Reč je o borbama s 4. bataljonom 3. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 9, dok. br. 169, knj. 10, dok. br. 35).

hrvatskog [domobranskog] voda brdskih topova 3/IX, ima zadatak da preko Žarkovine, kote 417 — 359 nastupa na Vitkovce, tamo uspostavi vezu sa I/738. i da se, zatim, u rejonu Pijesak — Begovina pripremi za nastupanje prema jugu.

30. 1. 1943:

Grupa „Poltnik“ nastupa preko Žarkovine na sever, kod Vitkovaca i spaja se sa I/738, koji je onamo došao preko Piljuzića. Odatle je Grupa „Poltnik“ otišla u naređeni rejon Begovina — Pijesak.

Obe grupe bez dodira sa neprijateljem.

Kod Grupe „Štekl“ nikakvih naročitih zbivanja.

31. 1. 1943:

Grupa „Poltnik“, sastavljena od:

I/750, bez 1 čete,

II/750, bez 1 čete,

I/738, bez 1 čete,

3 ustaške čete i

2 hrvatska voda brdskih topova,

nastupa iz rejona Begovina na Rankoviće. Neprijatelj je to mesto evakuisao tokom noći. Grupa osigurava rejon Gračanica — Borak.

1. 2. 1943:

Grupe ostaju u rejonu Rankovića i poternim odredima izviđaju na zapad od Pribinića.⁹ Nigde se ne nailazi na neprijatelja. Povukao se, kako se saznaje, pre jednog dana na jug i zapad.

2. 2. 1943:

Cela borbena grupa maršuje na zapad. I/750. levo, I/738. desno od puta, II/750. i Štab puka na putu. Kod teškog stanja puteva stiže se u rejon oko Klupa. O neprijatelju se više ništa ne primećuje.

3. 2. 1943:

Marš za Maslovare. Noću pada jaka kiša, traje sve do prepodnevni časova, a drum i putevi se pretvaraju u glib. Od konna i tovarnih grla traži se veoma mnogo u ovim vremenskim uslovima i napornom maršu. Mnogo njih ispada iz stroja. Na planinskom prevoju kod kote 868 leži dubok sneg. Stara drvena zapreka na putu, koja mora da je preostala iz vremena borbi sa četnicima, zaprečava put na dužini od 3 km.

⁹ Položaje kod Pribinića držao je 28. januara 1943. godine 3. bataljon 3. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 9, dok. br. 149).

Grupa „Poltnik“ mora zaobilaziti ove zapreke i maršuje do Maslovara. U selu Maslovaru nema neprijatelja. Kako izgleda, tamo se nalazio glavni štab partizana. Prema iskazima stanovništva, treba da se tamo u uređenim vojnim bolnicama nalazilo 300 ranjenika i 200 tifusnih bolesnika.

Štab puka, II/750, I/738, 4/668. art. div., i 3 hrvatska voda brdskih topova ostaju na planinskom sedlu kod kote 868. I nadalje se penju gubici u tovarnim grlima.

4. 2. 1943:

Marš čitave grupe na povratku u Teslić. Moraju se poslati kamioni u susret Grupi „Poltnik“, pošto su tovarna grla potpuno iscrpena dugim zamornim maršem.

5. 2. 1943:

U Tesliću se jedinice sređuju, a oprema i oružje opravljaju.

6. 2. 1943:

Grupa odlazi iz Teslića.

I i II/750. i pukovska komora maršuju do Tešnja, I/738. i 9. i 10/750. u Žepče.

Operativni štab se prevozi do Maglaja, ali odatle ne može dalje do Žepča, pošto su putevi na više mesta jako razoreni. Povratak za Doboju.

7. 2. 1943:

I. i II/750. i pukovska komora stižu u Žepče. I/738, 9. i 10. ukrcavaju se u Žepču. Borbena grupa se raspušta.¹⁰

9. i 10/750. potčinjavaju se 738. puku.

Operativni štab se ukrcava u Doboju i prevozi do Zavidovića.

8. 2. 1943:

II/750, pukovska komora i 2 hrvatska voda brdskih topova maršuju do Zavidovića.

I/750. ostaje u Žepču.

Jedinice preuzimaju obezbeđenje rejona u koji su stigle.

I. V.
Anaker
major

¹⁰ Komandant Borbene grupe, major Anaker, podneo je 12. februara 1943. komandantu 718. pd izveštaj o stečenim iskustvima u borbi s jedinicama NOVJ oko Teslića, u kojem je dao ocenu partizanskih snaga i dejstava, kao i sopstvenih snaga, prikaz naoružanja i tehnike, podatke o upotrebi avijacije, sadejstvu s kolaboracionistima, ishrani, propagandi i tovarnim grlima i njihovim vodičima (AVII, NAV—T-315, r. 2271, s. 505—10).

NAREĐENJE KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 15. FEBRU-
ARA 1943. ZA ORGANIZACIJU ODBRANE I REGULISANJE
KOMANDNIH ODNOSA NA BALKANU¹

Strogo poverljivo

Komandant Jugoistoka
(Komanda Grupe armija „E“)

H. Qu., 15. 2. 43.

Ia, br. 025/43 str. pov.

Gen. St. d. H, 2. odelj. ²
Br. 1044/43, str. pov.
prim.: 13. 4. 43.

Samo za načelnika
Preko oficira

18 priloga

Gen. St., Oper. odelj. grupa II ³
23. 2. 1943.
br. 430200/43 za načelnika 18 pril.

50 primeraka
18. primerak

ODBRANA I KOMANDOVANJE NA JUGOISTOKU

I) Situacija na Sredozemlju omogućava da u dogledno vreme dođe do napada na Krit, nemačka i italijanska uporišta u Jegejskom moru i na Balkanskom poluostrvu.

Mora se računati sa time da će ovaj napad biti podržan od strane ustanika u zapadnim balkanskim zemljama.

Pojačani uticaj anglosaksonskih sila na držanje Turske takođe zahteva da se tome pitanju pokloni odgovarajuća pažnja.

II) 1) *Odbrana Jugoistoka*, uključujući i ostrva koja se nalaze u njegovoj zoni, stavljena je pod komandu komandanta Jugoistoka (Komanda Grupe armija „E“), koji po tom pitanju sadejstvuje sa komandantom Juža, Mornaričkom komandom Grupe „Jug“ i odgovarajućim italijanskim i bugarskim komandama.

Komandant Jugoistoka neposredno je potčinjen fireru.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301552—7. Na margini prve stranice originala rukom je dopisano nekoliko reči slova i brojeva.

² i ³ Četvrtasti pečat primaoca.

2) *Zadaci komandanta Jugoistoka su sledeći:*

a) *Priprema i izvođenje odbrane obala*, koje treba utvrditi sa težištem na Peloponezu [Peloponnes], Kritu [Kreta] i Dodekanezu [Dodekanes] u skladu sa firerovom direktivom br. 40. Od utvrđivanja su izuzeti Hios [Chios] i Mitilena [Mytilene].

Odredbe u pogledu sprovođenja napred rečenog vidi u prilogu 1.⁴

b) *Pripremu i komandovanje po pitanju protivvazdušne odbrane* vršiti prema direktivama komandanta Juga.

Odredbe u pogledu sprovođenja ovoga vidi u prilogu 2.⁵

c) *Preduzeti konačno smirenje pozadine i uništenje ustanika i bandi svih vrsta u sadejstvu sa italijanskom 2. armijom.*⁶

U ovom pogledu će se izdati specijalna naređenja.

d) *Pripremu svih mera* koje su potrebne u slučaju neprijateljskog napada na Balkan vršiti uz pomoć ili saglasnost Turske i u sporazumu sa bugarskom vrhovnom komandom.

U ovom pogledu će se izdati specijalne direktive.

U pogledu nemačkog okupacionog prostora:

e) *Obezbediti jedinstveno rukovođenje pomorskim transportom u Jegejskom moru, uključujući Krit i osiguranje tog prostora* (vidi zadatke date admiralu Jegeja — prilog 10).⁷

f) *Usmeravanje snabdevanja na kopnu i moru svih nemačkih jedinica koje se nalaze na Jugoistoku* vršiti prema njihovom zahtevu i prema potrebama i raspoloživom transportnom prostoru (vidi pitanje snabdevanja — prilog 21).⁸

⁴ Vidi AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301558—65.

⁵ U ovim odredbama za protivvazdušnu odbranu na Jugoistoku, komandant Jugoistoka je preneo nadležnost za okupaciono područje Srbije na komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, a za područje NDH na nemačkog opunomoćenog generala u NDH, koji je obezbeđivao i sadejstvo s vazduhoplovstvom NDH. U materijalnom pogledu za ovo područje bila je nadležna Vazduhoplovna komanda XVII u Beču. Naročito je skrenuta pažnja na obezbeđenje železničke pruge Beograd—Grdelica i industrijskog bazena Bor (AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301566—70).

⁶ Vidi dok. br. 42.

^{7, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20} i ²³ Ti prilozi su izostavljeni, jer se ne odnose na teritoriju Jugoslavije.

⁸ Vidi AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301610—2.

- g) Odluku o svim pitanjima koja se odnose na jedinstveno rukovođenje *transportom* i *upotrebom sredstava veze* na okupiranom Jugoistoku za sva tri vida oružanih snaga izdaje komandant Jugoistoka.

III) Regulisanje pitanja komandovanja

- 1) Komandant Jugoistoka je vrhovni predstavnik Vermahta na Jugoistoku i ima sva prava teritorijalnog komandanta:

- a) u odnosu na sva tri vida nemačkog Vermahta i formacija SS u oblastima koje su okupirale nemačke trupe u Hrvatskoj, Srbiji i Grčkoj, uključujući grčka ostrva i delove Hrvatske u kojima nemačke trupe izvode operacije,
dalje
- b) u odnosu na savezničke trupe koje su okupirale određene delove Srbije.

Komandant Jugoistoka vrši izvršnu vlast naročito nađ lokalnom civilnom upravom na teritorijama koje su okupirale nemačke trupe preko komandanata, odnosno komandanture utvrđenog Krita, koji su mu potčinjeni (direktive uputstva vidi u prilogu 3).⁹

⁹ U ovom uputstvu za vršenje potpune vojnoupravne vlasti piše:

„1) Opšte odredbe

Izvršna vlast obuhvata celokupnu najvišu državnu vlast (uporedi Službeno pravilo Kopnene vojske br. 90, I deo, tačka 20), to znači da ona predstavlja zbir svih ovlašćenja koja uživa nemačka okupaciona vlast s obzirom na vojnu hegemoniju u odnosu na vladu dotične teritorije, ustanove i stanovnike okupiranih područja. Ona obuhvata zakonodavstvo, sudsku vlast i upravu.

Izvršna vlast je u rukama komandanta Jugoistoka. Komandant Jugoistoka izvršnu vlast sprovodi preko potčinjenih mu komandanata i komandanta utvrđenog Krita, kojima su dalje potčinjeni oblasni i okružni komandanti.

Izvršnu vlast u delovima Srbije koje su okupirale bugarske snage vrši komandant Jugoistoka, prema uputstvima komandanta Vermahta na Jugoistoku, u saglasnosti sa bugarskim Ministarstvom rata od 17. 1. 42 (Odeljenje za pozadinu), Odeljenje za upravne poslove A 3 pov. uz dopis 2/42.

U delovima Hrvatske u kojima nemačke trupe izvode operacije, komandant Jugoistoka ima izvršnu vlast u okviru uputstava koja su utvrđena u zajednici sa hrvatskom vladom.

Naređenja koja se izdaju pojed. n. ustanovama koje su potčinjene komandantu Jugoistoka, a tiču se izvršne vlasti, i uz to imaju veći politički, ekonomski ili inače značajniji uticaj, moraju imati prethodnu saglasnost komandanta Jugoistoka.

Izvršna vlast se vrši samo utoliko, ukoliko se odnosi na odbranu, bezbednost okupacionih snaga i javni red i poredak.

Područja koja su naznačena pod III) 1) predstavljaju *operacijske prostorije*.

2) *Komandantu Jugoistoka su potčinjeni:*

a) za područje Hrvatske

„*nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj*“, izuzimajući ga od ovoga u svojstvu vojnog izaslanika (njegove

2) *Zakonodavstvo*

Komandant Jugoistoka, u cilju izvršavanja zadataka koji su mu postavljeni, ima neograničeno pravo izdavanja pravnih propisa. Isto pravo imaju i [njemu potčinjeni] komandanti, kao i komandant utvrđenog Krita uzimajući u obzir ograničenja koja su navedena u tački 1, stav 5. Feldkomandanti i krajskomandanti imaju pravo da izdaju pravne odredbe samo u okvirima koji su im dati od komandanata, odnosno od komandanta utvrđenog Krita.

Pravne uredbe koje je do sada izdala Komanda 12. armije i komandant Vermahta na Jugoistoku, a objavljene su u „Uredbama za okupirane teritorije Grčke“, ostaju i dalje na snazi na teritorijama Grčke koje su okupirale nemačke snage. Nove uredbe komandanta Jugoistoka biće objavljivane u službenom listu komandanta Jugoistoka za okupirane grčke teritorije (produženje ranijih uredbi Komande 12. armije i komandanta Vermahta Jugoistoka), a u Srbiji u službenom listu komandanta Srbije.

Zakoni pojedinih pokrajina ostaju na snazi ukoliko nisu u suprotnosti sa vojnim odredbama. Mogu se donositi i novi zakoni. Izdavanje zakona koje vrše pojedine pokrajine kontrolišu nadležne vojne ustanove tako da oni budu u skladu sa interesima nemačkog Vermahta (vidi tačku 1, poslednji stav). U tom smislu nadležnost je sledeća:

a) za Grčku komandant Jugoistoka u sporazumu sa nadležnim italijanskim komandama.

Opunomoćenik Rajha za Grčku se stara o tome da grčka vlada pre izdavanja zakona, uredbi itd. koji se tiču bezbednosti okupacionih snaga, javnog reda i poretka, kao i protivvazdušne zaštite, dobije prethodnu saglasnost komandanta Jugoistoka;

b) u Srbiji, po naređenju komandanta Jugoistoka, nadležan je komandujući general i komandant u Srbiji.

3) *Pravosuđe*

Za ratne sudove važi prilog 26.

Civilno sudstvo ostaje u osnovi i dalje ukoliko ne prelazi u nadležnost ratnih sudova.

4) *Uprava*

Uprava u načelu ostaje u nadležnosti pokrajinskih upravnih vlasti. Izuzetno vojne ustanove koje su nadležne za vršenje izvršne vlasti (vidi tačku 1, stav 2 — 4) preduzimaju neophodne mere umesto pokrajinskih vlasti ukoliko pokrajinske vlasti u pojedinim slučajevima nisu u mogućnosti da te mere preduzmu.

Pokrajinske uprave kontrolišu neprestano komandant Jugoistoka, njemu potčinjeni komandanti, komandant utvrđenog Krita, niži feldkomandanti i krajskomandanti, svaki na svom području, i to tako da

zadatke vidi u prilogu 4)¹⁰ i „komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj“ (zadatke vidi u prilogu 5),¹¹

b) za područje stare Srbije

„komandujući general i komandant u Srbiji“ (zadatke vidi u prilogu 6),¹²

je to u skladu sa interesima nemačkog Vermahta (vidi tačku 1, poslednji stav).

Kontrola nad pokrajinskim upravama pretpostavlja takođe i posedaње rukovodećih mesta u upravi. Na području Grčke koje su okupirale nemačke trupe, opunomoćenik Rajha za Grčku je dužan da pribavi mišljenje komandanata, odnosno komandanta utvrđenog Krita, ukoliko se radi o generalnom guverneru odnosno ministru guvernera ili o njihovim generalnim sekretarima, preko komandanta Jugoistoka.

Kontrola nad upravnim aparatom ne obuhvata staranje o ekonomskim pitanjima Rajha. Ova pitanja spadaju u Grčkoj u nadležnost opunomoćenika Rajha za Grčku (vidi prilog uz direktivu firera br. 47), u Srbiji u nadležnost generalnog opunomoćenika za privredu u Srbiji. Komandanti, komandant utvrđenog Krita, kao i niže feldkomandanture i krajskomandanture imaju zadatak da imenovane organe podržavaju“ (AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301571—4).

¹⁰ i ¹¹ Ovi prilozii nedostaju.

¹² U ovom službenom uputstvu za komandujućeg generala i komandanta u Srbiji piše:

„1) Komandujući general i komandant u Srbiji je vrhovni predstavnik Vermahta i vojne uprave na svojoj teritoriji. On je potčinjen komandantu Jugoistoka.

2) Komandujući general i komandant u Srbiji *drži u svojim rukama izvršnu vlast* prema prilogu 3.

3) U njegove specijalne zadatke spadaju:

a) Temeljito ugušivanje svakog ustaničkog pokreta u Srbiji.

b) Afirmacija neokrnjenog autoriteta Nemačke, javni red, bezbednost i poredak, staranje i obezbeđenje efikasne uprave i neometani razvitak privrede, saradnja sa italijanskim susedima po pitanju zajedničkih zadataka smirivanja teritorije.

c) Obezbeđenje saobraćaja i sistema veza, pri čemu težište mera obezbeđenja treba da bude na železničkoj pruzi Beograd—Niš—Solun i Lapovo—Kraljevo—Skoplje.

d) Zaštita svih vojnih i vojnoprivrednih važnih objekata i skladišta snabdevanja i ustanova koji se nalaze na području komandanta Jugoistoka.

e) Rukovođenje snabdevanjem svih jedinica nemačkog Vermahta koje se nalaze na teritoriji Srbije.

4) Komandujući general i komandant u Srbiji je teritorijalni komandant svih ustanova i jedinica nemačkog Vermahta koje se nalaze na njegovoj teritoriji. U taktičkom i trupnom pogledu njemu su potčinjene sve jedinice kopnene vojske prema „Formaciji komandanta Jugoistoka (Komande Grupe armija „E“).

Bugarske okupacione snage u Srbiji potčinjene su mu posebnim naređenjem. Njegov je zadatak da bude obavešten o snabdevanju i materijalnoj opremljenosti tih jedinica. Predlozi i inicijative u odnosu na ove snage upućuju se vojnom izaslaniku u Sofiji, ali se o istim tim stvarima obaveštava komandant Jugoistoka.

5) *Vojna uprava* je potčinjena komandujućem generalu i komandantu u Srbiji. U njegovom štabu nalazi se Upravno odeljenje koje se

- c) za područje Soluna i ostrva Lemnosa, Mitilene, Hiosa i Stratia [Strati], kao i za neutralnu zonu prema Turskoj i Trakiji, „komandant Soluna i Jegeja“ (zadatke vidi u prilogu 7),¹³
 - d) za područje *ortskomandanture* Pireja [Piräus] (uključujući Melos), kao i za garnizone i područje nemačkih trupa na Atici i Peloponezu „komandant južne Grčke“ (zadatke vidi u prilogu 8),¹⁴
 - e) za područje Krita
„komandant utvrđenog Krita“ (zadatke vidi u prilogu 9),
 - f) „admiral Jegeja“ po svim pitanjima odbrane obale (zadatke vidi u prilogu 10),¹⁵
 - g) „vojni izaslanik u Sofiji“, izuzimajući ga od ovoga u svojstvu vojnog izaslanika (zadatke vidi u prilogu 11),¹⁶
 - h) „Nemačka vazduhoplovna misija u Bugarskoj“ (zadatke vidi u prilogu 12),¹⁷
 - i) „Nemačka vazduhoplovna misija u Rumuniji“ (zadatke vidi u prilogu 13),¹⁸
- Detalje u vezi potčinjenosti vidi u prilogu 14.¹⁹

stara o ovim pitanjima. Komandujući general i komandant u Srbiji ima pravo izdavanja direktiva i kontrole nad srpskom vladom, koju on postavlja, i nad njenom aktivnošću. O osnovnim odlukama prethodno upoznaje komandanta Jugoistoka. Za sva policijska pitanja komandujućem generalu i komandantu u Srbiji potčinjen je viši SS i policijski vođa lično i neposredno. Njegovi zadaci i ovlašćenja su regulisani posebnim firerovim naređenjem.

6) Komandujući general i komandant u Srbiji sadejstvuje sa „Generalnim opunomoćenikom za privredu“ u čije zadatke spada ekonomska eksploatacija zemlje.

7) Za sva naređenja koja mogu imati spoljnopolitičke posledice potrebno je uspostaviti usku saradnju sa „opunomoćenikom Ministarstva spoljnih poslova pri komandujućem generalu i komandantu u Srbiji“. Takve uredbe podležu prethodnom odobrenju komandanta Jugoistoka.

U ove ne spadaju:

a) zadaci vojne uprave koji su neophodni radi rešavanja vojnih zadataka;

b) čisto vojne mere, koje proizilaze iz borbe protiv ustaničkog pokreta i saradnje sa delovima oružanih snaga savezničkih država.

8) Komandujućem generalu i komandantu u Srbiji potčinjeni su:

- a) za pitanja Abvera, nadležstvo Abvera u Beogradu; stručna uputstva dobija od Komande Abvera u Solunu;
- b) za pitanja propagande, propagandne trupe u Srbiji.

9) Kada se radi o pitanjima koja se tiču *Hrvatske* [NDH] potrebno je obezbediti konsultaciju sa nemačkim opunomoćenim generalom u Hrvatskoj i komandantom nemačkih trupa u Hrvatskoj“ (AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301580—2).

¹⁹ U ovom prilogu, komandant Jugoistoka razlikuje tri vrste potčinjenosti: trupnu, taktičku i teritorijalnu (AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301596—7).

3) *Rukovođenje ratom na moru*

Rukovođenje ratom na moru na području Jegejskog mora vrši *Mornarička komanda Grupe „Jug“* i admiral Jegeja, admiral Dodekaneza, koji su joj potčinjeni, a u izvesnim slučajevima i starešine pridatih pomorskih snaga prema odgovarajućem uputstvu komande pomorskih operacija.

Upotreba pomorskih oružanih snaga i ratnih sredstava na moru vrši se na osnovu naređenja *Mornaričke komande Grupe „Jug“*, a prema direktivama Štaba za rukovođenje operacijama na moru, a u izvesnim slučajevima od italijanske Komande Ratne mornarice, na osnovu sopstvene procene situacije na moru, tako da se najefikasnije spreče neprijateljske operacije na moru.

Odredbe u pogledu izvođenja odbrane obala vidi u prilogu 1.

- 4) *Rukovođenje ratom u vazduhu* na celokupnom području Sredozemlja spada u nadležnost komandanta Juga. Da bi se obezbedilo usko sadejstvo sa komandantom Jugoistoka kao odgovornim komandantom na Jugoistoku, 10. vazduhoplovni korpus, koji je potčinjen komandantu Jugoistoka, ima zadatak da saraduje sa komandantom Jugoistoka po svim pitanjima rata u vazduhu pri zajedničkom vođenju borbe pre svega kada se radi o odbrani obala (vidi prilog 1).
- 5) *Regulisanje komandnih odnosa italijanskih kopnenih snaga* na prostoru Grčke vidi u prilogu 15,²⁰ u Hrvatskoj, Crnoj Gori i Albaniji vidi u prilogu 16.²¹ Službena uputstva nemačkih štabova za vezu pri italijanskim komandama vidi u prilogu 17.²²
- 6) *Regulisanje komandnih odnosa bugarskih kopnenih snaga na Jegeju* vidi u prilogu 18.²³
- 7) *Regulisanje pitanja transporta* vidi u prilogu 19.²⁴
- 8) Pitanje saniteta vidi u prilogu 20.²⁵

IV) (Važi samo za nemačko okupaciono područje).

- 1) *Pitanje snabdevanja* vidi u prilogu 21.²⁶

²¹ Ovaj prilog nedostaje.

²² Vidi AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301601—2.

²⁴ Vidi AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301606—7.

²⁵, ²⁶, ³⁰, ³¹, ³² i ³³ Vidi AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301608—38.

- 2) *Politička pitanja, kontraobaveštajna služba i moralno-politički rad* vidi u prilogu 22.²⁷
- 3) *Inženjerijska pitanja* vidi u prilogu 23.²⁸
- 4) *Pitanja sredstava veze* vidi u prilogu 24.²⁹
- 5) *Pitanja u vezi vojne privrede* vidi u prilogu 25.³⁰
- 6) *Pitanja sudstva* vidi u prilogu 26.³¹
- 7) *Pitanja administrativnog saobraćaja* vidi u prilogu 27.³²
- 8) *Izveštaje* vidi u prilogu 28.³³

V) 1) Ovo naređenje treba dati izvodno, izostavljajući ono što je dato pod I), kao II) 2) d) i to utoliko ukoliko je to samo neophodno potrebno nižim komandama. Step en poverljivosti priloga je naznačen na samim prilo zima.

²⁷ Ovaj prilog sadrži zadatke po pitanjima izviđanja, politike, kontraobaveštajne službe, propagande i moralnog vaspitanja. U dodatku ovog pr loga, pod a), piše:

„Komanda Abvera, Tajna vojna policija i cenzura:

1) Na području komandanta Jugoistoka su potčinjeni:

a) *Komanda Abvera u Solunu* komandantu Jugoistoka, kao Komanda Abvera, a komandantu Soluna — Jegeja kao teritorijalno nadleštvo Abvera.

b) *Nadleštvo Abvera u Atini* komandantu južne Grčke.

c) *Nadleštvo Abvera u Beogradu* komandujućem generalu i komandantu u Srbiji.

d) *Ispostava Abvera u Hrvatskoj* nemačkom opunomoćenom generalu u Hrvatskoj.

e) *Ratna organizacija (Abver) Bugarske* vojnom izaslaniku u Sofiji.

f) *Grupa Tajne vojne policije* u teritorijalnom pogledu je potčinjena Komandi Abvera. Za Grupu Tajne vojne policije 510, koja je neposredno potčinjena komandantu Jugoistoka, obaveštajnom oficiru, postoji specijalno naređenje. Jed nstveno rukovođenje Tajnom vojnom policijom spada u *nadležnost glavnog komandanta vojne policije* pri komandantu Jugoistoka.

g) Cenzura je neposredno potčinjena komandantu Jugoistoka, obaveštajnom oficiru.

2) Dostavljanje izveštaja vrši se prema specijalnom naređenju, a u dodatku pod b) piše:

Propagandne jedinice i ustanove za moralno-političko vaspitanje

1) Na teritoriji komandanta Jugoistoka se nalaze:

a) *Propagandna četa 690* u Solunu,

b) *Propagandno odeljenje Jugoistoka* u Beogradu, sa propagandnim ekipama u Hrvatskoj, Srbiji, Solunu—Egeji i južnoj Grčkoj,

c) *Propagandni vod na Kritu,*

d) *Ispostava Vrhovne komande* u Beogradu,

e) *opunomoćenik Rajha nacionalsocijal'stičke zajednice „Snaga kroz radost“*, u Beogradu, sa ispostavama ove organizacije u Beogradu, Solunu i Atini,

f) *opunomoćenik rukovodstva Rajha za pitanja propagande* za prikazivanje filmova na celokupnom komandnom području Jugoistoka [. . .]“ (AVII, NAV—T-78 r. 344, s. 6301613—6).

²⁸ Vidi AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301617—20.

²⁹ Vidi AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301621—2.

- 2) Naredenja „komandanta oružanih snaga na Jugoistoku (Komanda 12. armije) — Ia, br. 1000/42. str. pov. od 1. 5. 42“³⁴ kao i „komandanta oružanih snaga na Jugoistoku (Komanda 12. armije) — Ia, br. 3000/42. str. pov. od 5. 11. 42“³⁵ stavljaju se van snage i treba ih uništiti.

Komandant Jugoistoka
istovremeno komandant
Grupe armije „E“
Ler [Löhr]
general-pukovnik

BR. 22

ZAPOVEST KOMANDANTA SS-DOBROVOLJAČKE DIVIZIJE „PRINC EUGEN“ OD 17. FEBRUARA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ U ZAHVATU KOMUNIKACIJE BOSANSKI PETROVAC — DRVAR¹

SS-dobrovoljačka divizija
„Princ Eugen“
Ia / delov. br. 35/43. str. pov.

OU., 17. 2. 1943.

Prema diviz. zapov. Dnevn. br. 7/43
od 17. 3. 43. objavljeno otvorenim.

...²

Strogo poverljivo!

Prilog 32³

DIVIZIJSKA ZAPOVEST

za produženje napada južno od prostora Bos. Petrovac⁴

karta: 1 : 100.000

- 1.) Prema dosadanjim izveštajima, protivnik se sa svojom 7. divizijom učvrstio sa obadve strane drumu Bosanski Pe-

³⁴ Vidi knjigu 2, dok. br. 66.

³⁵ Isto, dok. br. 205.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-354, r. 145, s. 3786432—8. Na margini prve stranice originala rukom je prečrtano „NA—24/43. g. k-dos“.

² Ova rečenica je naknadno rukom dopisana, a paraf je nečitak.

³ Dopisano rukom.

⁴ Vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 206: zapovest komandanta nemačkih trupa u NDH od 12. februara 1943. za izvođenje operacije „Vajs II“.

trovac — Drvar.⁵ Glavna borbena linija proteže se na visovima Rakića kosa, Oštrelj. Rezerve verovatno oko Drvara.

Sa 4. divizijom protivnik stoji pred odsekom 1. brdskog lovačkog puka, sa glavnom borbenom linijom na Srnetici, Cremužarici i duž ivice šume južno od Jasenovca.

Dalje jugoistočno nalaze se 5. i 1. neprijateljska divizija. U šumskoj oblasti južno od drumu Jasenovac — Ključ, pre svega u naseljenim proplancima G. Ribnik, južno od visa Javornik i oko železničkih čvorova Potoci, Srnetica i na km 104. osmotreni su smeštajni uređaji i pretpostavljaju se rezervne snage.

Južno od reke Unac prikupljaju se neprijateljske snage u oblasti Vijenac (severno od Bos. Grahova), na planini Šator (istočno od Bos. Grahova), gde također postoje smeštajne barake.

Može se očekivati da će neprijatelj pružiti svoj prvi otpor na delimično utvrđenim visinskim položajima južno od prostora prikupljanja divizije, a potom verovatno južno od Unca, oslonjen na planine Vijenac i Šator, a na kraju i u Dinarskim planinama.

Pošto je izvlačenje protivnika prema jugu i zapadu sada ograničeno, to će neprijateljski otpor postati sve žilaviji i čvršći, pa se može uzeti kao sigurno da će predstojeće borbe biti ozbiljnijeg karaktera no do sada.

- 2.) Divizije potčinjene komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj produžice do sada vođene uspešne operacije radi *uništenja komunističke države*.

Operacijski plan, izrađen za ovu svrhu, poslat je komandantima borbenih grupa i komandantu Brdskog artiljerijskog puka uz instrukciju br. 34/43, str. pov. od 16. 2. 43.⁶

- 3.) *Divizija će preduzeti napad dana x i pre svega se staviti u posed drumu Bosanski Petrovac — Drvar i tamošnjeg prelaza preko Unca i radi toga izvršiti zaokret, sa obrtnom tačkom na levom krilu.*⁷

⁵ Reč je o 7 (banijskoj) diviziji NOVJ koja se nalazila u ulozima zaštitnice u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi. Opširnije o tome vidi Zbornik radova „Neretva—Sutjeska 1943“, VII, Beograd, 1969, Trgo Fabijan, Četvrta i peta neprijateljska ofanziva, str. 9—52.

⁶ Redakcija tom instrukcijom ne raspolaže.

⁷ Delovi ove divizije su 27. februara 1943, posle niza uzastopnih žestokih borbi protiv delova 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ, zauzeli Drvar (tom IV, knj. 10, dok. br. 172, 301 i 306).

Po dostizanju ovog prvog operacijskog cilja, divizija će — saglasno sa 369. pešadijskom divizijom koja nastupa istočno od nje — izvršiti svojim levim krilom obuhvat i onda dalje prodreti opštim pravcem ka jugu.

4.) Izvršenje napada:

— *Borbena grupa „Smithuber“*, sa:

2. SS-brdskim lovačkim pukom,
3. baterijom SS-brdskog artiljerijskog puka,
- 1/2 brdskog voda nosača ranjenika,
- 10 brdskih bolničkih kara,

zauzima dana *x* — 1:

jednim alpinskim vodom, nastupajući preko Kosijera, vis Osječenica;

jednom ojačanom četom, nastupajući sa prostora Bje-laj, preko Ajsnara bunara i [M.] Očijevo, sedla severo-istočno od visa Šiljak.

omogućujući time prikupljanje glavnine puka, u noći uoči dana *x*, sa prostora Medeno Polje u prostor duž puta istočno od visa Osječenica, obezbeđujući glavninu puka u odnosu na ovaj vis.

Sa prostora istočno od Osječenice napada borbena grupa u ranu zoru, na dan *x*, u jugoistočnom pravcu, da bi isprva doprla do linije visova Dragaljevac, kota 1247, i do jugoistočnih izdanaka Rakića kose, Žagalja i Repišta. *Težište* je na levom krilu na visu Dragaljevac.

Preko visova Zelenik, Javor, Žagalj, uputiti jedan alpin-ski vod.

Polazeći od V. Očijevo, potrebno je obezbeđivati prostor ka jugu do reke Unac (pogodno mesto za prelaz kod Luke). Kada bude dostignut prvi cilj napada, onda sa levim kri-lom dalje udariti pravcem na Rakića kosu, da bi se ovla-dalo ovim dominirajućim visom i prevojem Oštre-lj. Cen-trom prodreti do linije Vrančev vrh, Kameniti vrh, a potom prikupiti glavninu borbene grupe iza sredine, severno od linije Satornica, Kameniti vrh, radi pripravnosti za pro-duženje napada na Drvar.

Da bi se vezale neprijateljske snage na Dragaljevcu, na Rakića kosi i na Oštre-lju, preduzeti nastupanje u širokom frontu sa 1. bataljonom i 2 voda protivavionskih oruđa, uz potporu brdskih haubičkih baterija. *Težište* je na Ra-kića kosi.

— *Borbena grupa „Brozer“*, sa:

1. SS-brdskim lovačkim pukom,
1. divizionom brdskog SS-artiljerijskog puka,
- 1 vodom protivavionskih oruđa,

1 vodom tenkova i 1 vodom izviđačkih oklopnih kola, nastupa u to vreme sa *jakim izviđačkim delovima* sa prostora Bravski Vaganac i Jasenovac prema prostoru Srnetica, Cremužarica, a potom iz prostora Turska voda, Oklinci prema jugu, da bi na taj način odvrtila pažnju protivnika sa zapada, ali i da bi jednovremeno prikupila obaveštenja o odbrambenim merama neprijatelja.

Ova borbena grupa obezbeđuje liniju Bosanski Petrovac — Ključ.

Mostobran Ključ braniće borbena grupa SS-majora Štratmana, u čijem su sastavu štabne lovačke čete 1. i 2. lovačkog puka i 1 vod protivavionskih oruđa.

Sledeći dan posle zauzimanja Rakića kose, *Borbena grupa „Brozer“*, ojačana sa 1/2 voda nosača ranjenika i 10 brdskih bolesničkih kara, potpomognuta divizionom brdskih haubica, napada glavninom — prema podacima prikupljenim na licu mesta — visove Cremužarica i Srnetica, kako bi kao prvo ovladala ovim prostorom. Potom ova borbena grupa prodire preko Borika do visa Miljakuša, ostajući sa glavninom ove kolone u prostoru oko Opaljenice.

Tada će borbena grupa glavninom prodrati sa prostora Ograde u južnom pravcu, da bi se stavila u posed prostora Sutorlija, Topla Kosa, ogoleli deo šume južno od Lipove glave, Crni potoci.

Ovaj pokret mora se obezbediti prema jugozapadu prethodnim zauzimanjem visa Šljeme kozilsko (jugoistočno od Drinića) i Kosice velike.

Posle zauzimanja visa Šljeme kozilsko, uputiti 2 alpinska voda preko Kosice velike na dominirajući vis V. Klekovača, odakle će se obezbeđivati dalje nastupanje borbene grupe.

Borbena grupa „Šmithuber“, *jednovremeno sa Borbenom grupom „Brozer“*, svojim levim krilom (glavnina 2. bataljona) preduzima napad na Oštrelj, obuhvatajući ovaj vis sa istoka.

Po zauzimanju Oštrelja, bezuslovno se mora izvršiti prodor ka jugu i ovladati visom Krmarova kosa i uspostaviti veza sa glavninom preko Krivodola kod Vrančevog vrha.

Na planini Lom obezbeđenje prema istoku mora da bude stalno.

Levokrilni bataljon Borbene grupe „Brozer“ obezbeđuje za vreme trajanja celog napada istočni bok divizije i zaprečava drum između Turske vode i Ključa.

Posle uspešnog izvršenja ovog napadnog pokreta, *Borbena grupa „Smithuber“* preduzeće, po naknadnoj zapovesti divizijske komande, napad u jugoistočnom pravcu, da bi — sa *težištem* na grebenu Šatornice, Male Šatornice, mesta Bubanj — zauzela najpre deonice drumu Crljivica — Zaseok.

Po dostizanju ovog napadnog cilja, treba udariti prema istoku i zauzeti visove Borova glava, Struge, Stražbenica, uz jednovremeni prodor na visove oko Kruškovca, koji dominiraju nad mostom preko Unca.

Levo krilo borbene grupe prodire sa prostora Krmarova kosa u jugoistočnom pravcu na Delinu kosu, izviđajući jakim izviđačkim odeljenjem sve do Svinjarice.

- *Inžinjerijski bataljon*, odmah po zauzimanju Rakića kose i prevoja Oštrelj, otpočeće sa osposobljenjem puta Bosanski Petrovac — Drvar za prolaz vozila, kako bi što je najbrže moguće bio upotrebljiv za privlačenje jednog hrvatskog bataljona i tenkova.

Po ovladavanju deonicom puta Crljivica — Zaseok, bataljon će odmah početi popravljati ovaj deo drumu, kako bi divizija njime mogla transportovati tenkove i teretne automobile.

Borbena grupa „Smithuber“ mora kod nastupanja sa linije Šatornica — Kameniti vrh biti spremna i očekivati da će neprijateljske snage iz prostora oko Drvara preći u protivnapad. Pri ovome treba računati sa *intervencijom divizijske rezerve* (hrvatski bataljon) duž drumu, pravcem od severa ka jugu.

Borbena grupa „Brozer“ ostaje za vreme ove operacije u dostignutom prostoru, solidno grupišući glavninu u prostoru Crni potoci, Lipova glava, Sutorlija, kako bi bila u stanju da odbije svaki neprijateljski napad i da bude spremna svakog trenutka za nastupanje u jugoistočnom pravcu, u prostor železničke stanice Potoci i proplanka južno od visa Javornik, koristeći pri tome postojeće puteve i industrijsku železnicu.

Levokrilni bataljon mora da bude spreman za nastupanje u južnom pravcu, u prostor G. Ribnik, radi angažovanja i potpomaganja glavnine borbene grupe.

Po ovladavanju visovima Struge, Stražbenica, *Borbena grupa „Šmithuber“* zauzeće most preko reke Unac u Drvaru i obrazovaće mostobran, na koji će se oslanjati Inžinjerijski bataljon da bi mogao otpočeti sa rekonstrukcijom mosta. Proširenje ovog mostobrana izvesti postepeno, pošto se brdske haubice bliže privuku drumom.

- 5.) Uporedo sa početkom *nastupanja 369. pešadijske divizije*, izvršiće zahodjenje i levo krilo divizije, i to:

Borbena grupa „Brozer“ prodire glavninom na putevima koji sa prostora Lipova glava, Crni potoci vode ka jugoistoku, najpre u prostor železničke stanice Potoci i mesta Uvala, pa odatle preuzima krstarenje u ogolelo šumsko područje ispred ovog prostora, izviđajući sve do industrijske železnice koja ga obuhvata sa istoka i uspostavljajući tamo vezu sa 369. pešadijskom divizijom.

Levokrilni bataljon (ukoliko već ranije nije privučen radi potpomaganja glavnine borbene grupe) nastupa u jugoistočnom pravcu, u prostor G. Ribnik, prokrstari ovo gusto naseljeno ogolelo šumsko područje, a na reci Ribnik uspostavlja vezu sa 369. pešadijskom divizijom, nastojeći, pored tožga, da nastupajući ka jugozapadu, duž industrijske železnice, ostvari i vezu sa glavninom borbene grupe, jednovremeno ovu obezbeđujući prema istoku.

Pošto se borbena grupa koncentriše na prostoru ogolelog šumskog područja južno od visa Javornik, preuzima nastupanje u jugozapadnom pravcu u prostor Prekaja, Poljice, severno od reke Unac, gde se priprema i grupiše za napad u opštem pravcu Bosansko Grahovo (težište desno). Posebno se treba postarati za obezbeđenje prema istoku i za vezu sa Borbenom grupom „Šmithuber“ duž industrijske železnice, severno od Šljeme.

Po dolasku u ovaj prostor, divizija će pomeriti snage sa prostora severno od Drvara, duž industrijske železnice, 5 km severno od reke Unac i pojačaće, po mogućstvu, Borbenu grupu „Brozer“ na 5 *bataljona*, da bi se potom preduzeo napad u pravcu Bosanskog Grahova.

Ovu operaciju pripremiću i vodiću ja lično sam.

6.) *Postavljanje snaga u pripremni položaj za napad:*

Borbena grupa „Šmithuber“ prikuplja snage u prostoru Medeno Polje i Bjelaj na taj način da može bez gubitka u vremenu da izvršava određene joj zadatke, pri čemu mora naročito da brine o održavanju u tajnosti ovog pokreta i da u vezi sa ovim ne dozvoljava po danu nikakve pokrete u prostoru Medeno Polje.

Obezbeđujuće snage, koje stoje na Uni kod Bihaća, biće u najbližim danima smenjene snagama 369. pešadijske divizije i pridružuju se svojim jedinicama. Također i krstarce čete Grupe „Vagner“ vraćaju se u svoje pukove, pa se i hrvatski bataljon privlači u Suvaju.

Konjički eskadron ostaje do svoje smene u Podglavici i tamo prima dalje zapovesti.

Borbena grupa „Brozer“ postavlja napadne grupe — u noći koja prethodi napadu — zaklonjeno u pripremni položaj i prelazi u zoru iznenadno u napad. Levokrilni bataljon mora već na dan x-1 da bude postavljen u pripremni položaj za napad, u prostoru železnička stanica Turska Voda i oslone tačke 663.

Odavde pukovske patrolne čete i 1 vod protivavionskih oruđa, pod komandom SS-majora Štratmana, prebaciće se, po posebnoj zapovesti, — verovatno teretnim automobilima — u Ključ.

Položaje za brdske haubičke baterije, komandant divizijske artiljerije mora pravovremeno pronaći, tako da se i tehničke osnove za gađanje ustanove na vreme, kako bi se potpomaganje borbenih grupa moglo izvesti bez ikakvih smetnji i sa punim uspehom.

7.) *Veze u toku borbe:*

Između obadve borbene grupe ispočetka u prostoru Drinić, onda severno od V. Klekovače i, najzad, duž industrijske železnice, južno od ovih visinskih masiva, polazeći sa obadva kraja.

Sa 369. pešadijskom divizijom vezu uspostavlja *Borbena grupa „Brozer“* duž granične linije odseka.

Vezu pogledom ostvariti korišćenjem dominirajućih visova V. Klekovača od strane *Borbene grupe „Brozer“* i korišćenjem visova Osječnica, Kosa, kote 1409, Oštrelja, kote

1309 od strane Borbene grupe „Šmithuber“ i održavati je neprekidno, pri čemu će biti celishodno da se ovim osmatračima pridaju uređaji za svetlosnu signalizaciju.

8.) *Komandne veze:*

Veza *bežično* i *žično* sa divizijskom stanicom Bosanski Petrovac, a pored toga i *optički* preko napred navedenih visova.

Divizijski istaknuti centar veze raspolaže kuririma-motociklistima, a nalaziće se istočno od Drinića i Medenog Polja i posle na drumu Bosanski Petrovac — Drvar, ukoliko bude prolazan za vozila.

9.) *Komore:*

Borbene grupe „Šmithuber“ i „Brozer“ vodiće sa sobom *samo brdske komore sa tovarnim grlima*, pored toga i *kare za teška oružja*, ukoliko to dozvoljavaju uslovi na putevima.

Sve ostale komore prikupiće se, i to: komore Borbene grupe „Šmithuber“ u prostoru severnog dela Bosanskog Petrovca i u s. Rašinovac, a komore Borbene grupe „Brozer“ u severoistočnom delu Bosanskog Petrovca, u s. Latinovići i severozapadno od tog mesta, gde ostaju do osposobljenja drumu Bosanski Petrovac — Drvar za prolazak vozila, da bi tada, po zapovesti divizijske komande, bile upućene svojim borbenim grupama.

Potrebno je da se obrati pažnja da *tovarna grla ne budu preopterećena* i da se stvarno ponese samo ono što je *bezuslovno najpotrebnije*. Preporučljivo je da se povedu sa sobom i *rezervna tovarna grla*, tako da se pri ispadanju pojedinih grla može odmah izvršiti pretovar.

Prtljažne komore ostaju u svome sadanjem grupisanju, kao prvi komorni ešelon divizijskih službi dotura.

Komandantu divizijske službe dotura naređeno je da, radi snabdevanja obadveju borbenih grupa, natovari kolone tovarnih grla provijantom i municijom, koje će biti vođene za ovim borbenim grupama.

Radi *obezbeđenja* komornih delova, moraju borbene grupe da preduzmu potrebne mere predohrane, kako ove kolone ne bi postale žrtve bandi.

10.) *Posebne odredbe:*

Svaki čovek i konj obadveju borbenih grupa ima da ponesu sobom 4 *rezervna obroka*. Pored toga, moraju se sve u prostoru nastupanja zatečene neprijateljske zalihe provijanta najracionalnije iskorišćavati.

Ljudstvu treba ponovo utuviti da *štedi municiju*, kako bi borbene grupe u odlučujućoj borbi južno od reke Unac mogle da budu angažovane u punoj borbenoj vrednosti.

- 11.) Iza Borbene grupe „Brozer“ sledi *1/2 brdske sanitetske čete*, sa zadatkom da u šumskom području postavi *glavno divizijsko previjalište*. Motorizovana sanitetska četa ostaje u Bosanskom Petrovcu, odakle će biti docnije privučena duž drumu preko Drvara.

12.) *Div. Gef. St.:*

najpre Bosanski Petrovac,
onda duž drumu prema Drvaru, i
najzad — radi rukovođenja napadom na Bosansko
Grahovo — u prostoru Prekaja.

- 13.) Komandanti borbenih grupa dostaviće Ia do 22. 2. 43. u 12,00 č svoj plan vođenja borbe, sa skicom 1 : 100.000.

Komandant divizije

A. Fleps

SS-gruppenfirer i

general-potpukovnik Vafen SS

Dostavljeno:

...⁸

⁸ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena potčinjenih jedinica, odeljenja i komandanata.

10.) Besondere Vorkehrungen:

Mann und Pferd beider Gefechtsgruppen haben 4 Einige Portionen mitzuführen und lassen alle in Versteckungsraum in Wald vorhandenen Feindverpflegenvorräte auf das rationellste ausgenutzt werden.

Der Mannschaft ist ersucht einzuschärfen, mit der Munition sparsam zu sein, damit die Gefechtsgruppen in entscheidenden Kampf stadi. des Unse vollkräftig eingesetzt werden können.

11.) 7. Gefechtsgruppe folgt 1/2 Geb. San. Kp. an den Hauptverbandplatz in dem Waldgebiet einstrichend; die San. Kp. 0 Mot. verbleibt in Bosan. Petrovna und wird späterhin längs der Strasse über Drvar vorgeschoben werden.

12.) Div. Gef. St. 1 anfangs Bosan. Petrovna, dann längs der Strasse auf Drvar und endlich zur Leitung des Angriffes auf Bos. Grubovo in Raum Prekaja.

13.) Die Gefechtsgruppen-Kommandeure legen der Div., I a bis 22.2.33. 12.00 Uhr den Gefechtsplan mit Stärke 1 : 100 000 vor.

Der Divisionskommandeur

A. Petrov

Gruppenführer u.
Generallieutenant der Waffen-4

Verteiler:

Gr. Geb. Jg. R. 1	1
Gr. Geb. Jg. Rgt. 2	1
Gr. Geb. art. Rgt.	1
Gr. Geb. Pl. Btl. 7	1
Kroat. Btl.	1
Stabf. Straht. an	1
Panzer-Kp.	1
I a	1
I b	1
I c	1
IV a	1
IV b	1
IV c	1
V	1
VI	1
Res.	1
	<u>10</u>

**ZAPOVEST KOMANDANTA 717. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD
17. FEBRUARA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA PRO-
ŠIRENJE MOSTOBRANA ISTOČNO OD KLJUČA¹**

Koncept

717. pešadijska divizija
Odelj. Ia Az. 16

Div. St. Qu., 17. 2. 1943.

DIVIZIJSKA ZAPOVEST

za proširenje mostobrana istočno od Ključa²

(Karta 1 : 50.000)

- 1.) *Neprijatelj* na južnom frontu divizije, usled napada jačih izviđačkih patrola, povlači se prema jugozapadu i jugu, — u dolini Ribnice i šumovitim predelima severno odatle verovatno još jače neprijateljske grupe. Na istočnom frontu divizije, naše izviđačke snage svuda su slabijeg neprijatelja potisile prema istoku. U Sitnici jače neprijateljske grupe (2—3000 ljudi).³
- 2.) 717. pd. proširuje mostobran prema istoku do linije D. Prevoja uklj. — 651 — Ljubinjke uključ.⁴
(1. cilj napada). Dostizanje ove linije do 18. 2., u 15.00 časova 737. gren. puk desno, 749. gren. puk levo, linija razgraničenja: Želin za 749. puk — 556 za 737. puk — 879 za 737. puk — zavijutak puta 1 km jugoistočno od Miletići.
- 3.) *Izviđanje*: jake borbene izvidnice, posle ovladavanja 1. ciljem napada, uputiti dalje prema istoku do linije Orahovljani — Čadavica — Sitnica (2. cilj napada). Stalo je do toga da se neprijatelj jakim izviđačkim patrolama odbaci prema istoku i da se što pre dobiju podaci o razaranjima na putevima i o držanju neprijatelja.
- 4.) 737. gren. puk sa potčinjenom inž. četom 369. peš. div., dva brdska oruđa 670. art. divizionu i jednom tenkovskom četom (posle opravke mosta se potčinjava) osigurava sa

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 2264, s. 41—2.

² Vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 206: zapovest komandanta nemačkih trupa u NDH od 12. februara 1943. za izvođenje operacije „Vajs II“.

³ Odnosi se na jedinice 5. NOU divizije.

⁴ O dejstvima 717. pd u operaciji „Vajs II“ vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 227, 244, 261, 272, 273, 274, 282, 289, 290, 293, 302, 303 i 306, knj. 11, dok. br. 168, 171, 176, 181, 189, 193, 198, 203, 206 i 212.

1. bat. desni bok divizije na liniji Majkići — 580 — 414, koju organizovati kao dnevno i noćno uporište, do smene od strane 369 (hrv.) pd.

Glavnina puka dostiže nastupajući duž puta i severoistočno odatle naređenu liniju. Uspostaviti vezu sa 749. gren. pukom.

749. gren. puk sa potčinjenom inž. četom 369 (hrv.) divizije i dva brdska oruđa 670. art. diviziona pročešljava šumoviti predeo do 1. cilja napada. Osigurava levi bok. 3. bataljon prikupiće se u Ključu kao *divizijska rezerva*; dalje angažovanje biće naređeno.

- 5.) *670. art. divizion* (bez brdske baterije) potpomaže nastupanje grenadirskih pukova sa po jednom baterijom lakih poljskih haubica kod svakog grenadirskog puka, pre svega sa položaja jugoistočno od Kojadinovića i istočno od Zgona. Treba predvideti blagovremenu promenu položaja i pojedinih oruđa pri dobrom odvijanju napada. Iskoristiti daljinu gađanja. Baterija anšazovana na odseku 749. gren. puka, posle ovladavanja 1. ciljem napada premestiće se na odsek 737. gren. puka. Obe baterije upućuju se na saradnju.
- 6.) *717. inž. četa*, posle opravke mosta kod Ključa biće na raspolaganju diviziji. Predviđeno je angažovanje na odseku 737. gren. puka.
- 7.) *202. tenk. bat.* (bez jedne čete) od 18. 2. u 12.00 časova biće u Ključu na raspolaganju diviziji. Time se ne menja potčinjavanje jedne tenkovske čete 737. gren. puku.
- 8.) *717. četa za vezu* uspostaviće žičanu i radio-vezu prema oba gren. puka.
- 9.) *Glavno divizijsko previjalište* od 18. 2. u Ključu.
- 10.) *Divizijsko komandno borbeno mesto* od 18. 2. u 12.00 časova u Ključu. Konačarsko odeljenje ostaje do daljeg u Sanskom Mostu.

Dostavljeno: II (bez 12—18 i 20, 21)

Inž. bat. 369. pd nač. za vezu div.

U štabu: Ia, Ib, IVa, IVb, IVc.

U konceptu potpisao:

Dipold⁵

gen. p.pukovnik i k-dant divizije

Tačnost prepisa

...⁶

generalštabni major

⁵ Benignus Dippold

⁶ Potpis nečitak.

BR. 24

DESETODNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA
I KOMANDANTA U SRBIJI OD 20. FEBRUARA 1943. KO-
MANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ I PRI-
VREDNOJ SITUACIJI I DIVERZIJAMA NA KOMUNIKACI-
JAMA I OBJEKTIMA U SRBIJI¹

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI
Ia, pov. br. 531/43

Prilog 66

H. Qu. 20. 2. 1943.
K.T.B.

Predmet: Izveštaj o situaciji
za vreme od 11 — 20. 2. 1943.

Poverljivo

Prilozi: 2 (samo k-tu Jugoistoka)

K-TU JUGOISTOKA (K-DI GRUPE ARMIJA „E“)

I. POLITIČKA SITUACIJA

Stanovništvo je više uznemireno zato što je neprijateljska propaganda vešto iskoristila razvoj situacije na Istoku i u Africi.

II. STANJE KOD NEPRIJATELJA

U periodu za koji se podnosi izveštaj nešto se pogoršala situacija. Broj sabotaža i prepada porastao je od 110 na 125. Događaji na istočnom frontu, a možda i Titov poziv da ga u njegovoj borbi u Hrvatskoj rasterete, doveli su do pojačane aktivnosti *komunističkih odreda*. Najveći broj sabotaža i prepada izvršili su komunisti, naročito one teške, kao što su prepad na k-ta 724. puka i njegovu pratnju,² kao i napadi na pruge i telefonske linije.

Aktivnost *odreda Draže Mihailovića* ograničila se na pojačane organizacione pripreme za očekivani narodni ustanak i akcije razoružavanja pripadnika Srpske državne straže. U periodu za koji se podnosi izveštaj nisu se mogli na području Srbije primetiti još nikakvi sigurni znaci zajedničkog nastupanja snaga Draže Mihailovića i komunista. Mora se, međutim, računati s time da će postići efekat pojačani pritisak anglo-ruske

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 248, s. 1353—6.

² Ovaj prepad kod s. Toponice (na putu Požarevac—Petrovac), 15. februara 1943, izveli su delovi Požarevačkog NOP odreda (tom I, knj. 5, dok. br. 22, 23, 24, 39, 158, 159, 161 i 192).

propagande, ako ne kod samog Draže Mihailovića, onda kod njegovih manje disciplinovanih istomišljenika.

Sažeto se može reći da u sadašnjem momentu još ne postoji akutna opasnost, ali da spremnost za ustanak u Srbiji utoliko više raste ukoliko se smanjuje rizik koji je s tim skopčan.

III. TAKTIČKA SITUACIJA

Punim angažovanjem u nizu efikasnih poduhvata, naročito u glavnoj oblasti nemira, slabe snage koje su ostale nisu ostavljale protivnike na miru. Oštre mere odmazde, koje su posle svakog napada preduzimate protiv istomišljenika izvršioca, delovale su zastrašujuće, bar na odrede Draže Mihailovića.

Odvlačenjem bugarskih protivavionskih topova 8,8 sm u Bor i odlaskom još 2 voda 12. okl. čete za specijalnu namenu, pomoćnog oklopnog voda i borbenog ešelona štaba, kao i dva bataljona 724. puka, još se više smanjila odbrambena snaga na području Srbije.

U *Beogradu* vlada mir. Stalnim akcijama hapšenja uspešno je sprečen pokušaj da se organizuju komunističke i Mihailovićeve centrale.

U *severozapadnoj Srbiji* vlada mir. U *jugozapadnoj Srbiji* osećala se neznatna aktivnost ostataka Mihailovićevih odreda. Nasuprot tome, komunistički štrajkaški pokret u rudniku Lisa, potpirivan terorom bandi, nametnuo je potrebu da se angažuju bugarske jedinice. U sporazumu sa Italijanima, naređeno je da se uspostavi veza između bugarskih jedinica i italijanskih bataljona koji se nalaze u Sjenici i Novoj Varoši. Trenutno postoji mala verovatnoća da dođe do ugroženosti jugozapadne granice, pošto su Mihailovićeve snage koje se nalaze u Crnoj Gori počele da obrazuju odbrambeni front protiv Titovih komunističkih odreda koji nadiru sa zapada. U *jugoistočnoj Srbiji* su bugarske jedinice, Srpska državna straža i nemačke policijske jedinice akcijom pod komandom Buğara odbacile komunističke bande u planine, ali ih nisu uništile. U *istočnoj Srbiji* su komunistički i Mihailovićevi odredi bili mnogo aktivniji zato što nije bilo dovoljno bugarskih jedinica. U *severoistočnoj Srbiji* bilo je težište neprijateljske aktivnosti, naročito komunističke (prepad na k-ta 724. puka, sabotaza u Boru i Kostolcu, koja je nanela veliku štetu privredi, kao i napad na žičaru Majdanpek). U nizu uspešnih i energičnih poduhvata 704. pd zarobljen je veliki broj aktivnih ustanika i sumnjivih lica, koji su, ukoliko nisu morali biti streljani, upućeni na prisilan rad. Ipak nisu mogli biti uhvaćeni komandanti bandi, tako da

se u tom rejonu mora i dalje računati sa pojačanom neprijateljskom aktivnosti. U *srednjoj Srbiji*, naročito u srezu Kruševac i na području severno od Rudnika, pojačala se komunistička aktivnost. U uspešnim operacijama protiv odreda Draže Mihailovića učestvovali su naročito Četa „Brandenburg“ za naročitu namenu i jedan policijski bataljon koji je bio angažovan protiv komunističkih bandi u srezu Kruševac.³

IV. NAMERE

Rasformiranje četničkog bataljona C-37 Matića⁴ i C-54 Mašana Đurovića⁵. Formiranje jednog muslimanskog bataljona na jugozapadu. Premeštanje IV bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa na područje četničkog bataljona C-37 radi obezbeđenja demarkacione linije na jugozapadu.

Privremeni odlazak borbenih ešelona dvaju bataljona, naređeno preformiranje 704. pd u lovačku diviziju⁶ i njena priprema za nove zadatke neminovno će dovesti do manje aktivnosti na tom području. Planirano izvlačenje 704. pd koje treba da započne 1. 3. nameće potrebu da se po svaku cenu na vreme dostavi dostojna zamena.

V. SITUACIJA U VAZDUHU

Vazдушna aktivnost neprijatelja bila je neznatna. Za 2 aviona koji su osmotreni, nije se moglo sigurno utvrditi da su neprijateljski.

VI. PRIVREDA I SAOBRAĆAJ

Ishrana radnika u pogonima važnim za rat obezbeđena je dopremanjem kukuruza. Još uvek je velika potreba za radnom snagom, a obavezan rad srpskih radnika sporo se sprovodi u delo. Nešto je porastao novčani opticaj. Otpremanje kukuruza i dalje se sabotira svim sredstvima i daje sve manje rezultate. Zbog ponovnog odlaska još nekih nemačkih jedinica, dok su zadaci ostali isti, nije se moglo staviti na raspolaganje dovoljno snaga za prisilno ubiranje poreza.

³ Reč je o akciji protiv Rasinskog NOP odreda u s. Slatini i na Velikom Jastrepcu protiv 3. jastrebačkog bataljona 1. južnomoravskog NOP odreda (tom I, knj. 5, dok. br. 25, 35 i 196).

⁴ i ⁵ Svi četnički odredi koji su saradivali sa Vermahtom nosili su oznake od C-21 do C-100. Opširnije o tome vidi Antun Miletić, n. č., VIG, br. 1, 1974, str. 189—209.

⁶ Prema naređenju Generalštaba Komande Kopnene vojske od 5. januara 1943, divizije 15. talasa (704, 714. i 718. pešadijska divizi'a) treba da se preformiraju u lovačke divizije do 1. aprila 1943, s gotovošću za upotrebu 31. maja 1943 (AVII, NAV—T-315, r. 1243, s. 1352—6).

U periodu za koji se podnosi izveštaj, zbog sabotaže kod Stalaca bio je prekinut saobraćaj 7 časova na glavnoj pruzi Beograd — Niš. Zbog miniranja skretnica i napada na stanice bio je po 16 časova u prekidu saobraćaj na sporednim prugama Lajkovac — Čačak, Mladenovac — Lajkovac i Stalac — Kuršumlja.

Bader

Dostavljeno:

K-tu Jugoistoka (2x)
K-tu nem. trupa u Hrvatskoj
Ia
O.Qu.
Ic
K.T.B.

Sabotaže i prepadi:

U periodu od 6. 2. do 15. 2. izvešteno je o sledećim slučajevima sabotaža: (brojevi u zagradama su za period od 26. 1 — 5. 2.)

Sabotaže na pruzi	6 (8)
Rušenje puteva	— (—)
Sabotaže na telefon. linijama	8 (1)
Prepadi na nemačke jedinice	1 (3)
Ostali prepadi (uključujući prepade na opštine)	110 (98)
	<hr/> 125 (110)

Gubici
od 6 — 15. 2. 1943.

	poginulo	ranjeno	nestalo
Nemaca	5	4	—
Bugara	4	—	—
pripadnika Rus. zaštitnog korpusa	2	—	—
pripadnika Org.	—	1	—
Tot	—	1	—
Srba	24	15	208
	<hr/> 35	<hr/> 20	<hr/> 208

Jedan pripadnik SDS, za koga je izvešteno da je nestao, vratio se sa oružjem, a 3 pripadnika SDS vratila su se bez oružja.

Gubici neprijatelja:

	<hr/> poginulo	<hr/> ranjeno	<hr/> nestalo
	191	2	701

38 zarobljenih crvenoarmejaca iskočilo (kod Niša) iz železničkog transporta. Ponovo je uhvaćeno 12 ljudi. U periodu za koji se podnosi izveštaj uhapšeno je u Beogradu 113 lica.

Plen

od 6 — 15. 2. 1943:

99 pušaka	2 gas-maske
740 metaka	6,5 kg baruta
16 ručnih bombi	1 rolna štapina
13 pištolja	1 radio-aparat (rastavljen)
11 puškomitraljeza	2 pisaaće mašine
1 mitraljez	2 pisaaće mašine
4 bajoneta	16000 dinara u srebru

Pored toga, zaplenjen je veliki broj oružja, municije i predmeta opreme, kao i spisa i propagandnog materijala.

BR. 25

**ZAHTEV GAULAJTERA RAJNERA OD 23. FEBRUARA 1943.
RAJHSFIRERU SS HAJNRIHU HIMLERU DA PODRŽI ITALIJANSKE
PLANOVE ZA ZAPREČAVANJE GRANICE IZMEĐU LJUBLJANSKE
POKRAJINE I NDH¹**

Telegram br. 110 23. 2. 43. 21.00

SS-gruppenfireru Rezeneru²

Salzburg

Po naredenju rajhsfirera SS, dostavljam vam tekst telegrama koji je gaulajter Rajner³ 23. 2. 43. uputio rajhsfireru SS, kao i odgovor rajhsfirera SS.⁴

¹ Snimak prepisa telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-175, r. 81, s. 2601683.

² Ervin (Erwin Rösener)

³ Friedrich Reiner

⁴ U ovom odgovoru Hajnrih Himler kaže: „Vi s jedne strane imate pravo, a s druge strane takve prepreke na italijansko-hrvatskoj granici za nas mogu biti samo od ograničene koristi, jer bande se već nalaze u tom području, i u najboljem slučaju moglo bi se sprečiti dolazak novih bandita. Međutim, to se ne bi moglo ostvariti samo izgradnjom tih prepreka. već je osim žičanih mreža potrebna jedna čvrsta i sveobuhvatna odbrana. Ja sumnjam da takva odbrana postoji. Na kraju, mišljenja sam da se italijanska vojska, ako joj je potreban materijal, može obratiti nemačkoj vojsci. Mi se zbog toga ne bi smeli posebno izlagati naporima“ (AVII, NAV—T-175, r. 81, s. 2601682—3).

Vodstvo oblasti Koruške, Klagenfurt [Celovac] 23. 2. 43. 21.50

Načelnik civilne uprave
u okupiranom području Koruške i Kranjske
telegram br. 1411

Rajhsfireru SS Hajnrihu Himleru
Komandno mesto rajhsfirera SS

Rajhsfireru!

Ustanički pokret koji se brzo širi u italijanskoj Ljubljanskoj provinciji, koja se graniči sa mojim područjem,⁵ naveo je visokog komesara u Ljubljani da na italijansko-hrvatskoj granici⁶ podigne isti zaprečni sistem kakav je prema vašem uputstvu podignut na granici između mog područja i Ljubljanske provincije. Visoki komesar se nadao da će tom merom moći da spreči stalno dolaženje bandi iz Hrvatske. On je za tu meru tim više zainteresovan što se treba bojati da će manji ili veći delovi bandi, razbijeni u dosadašnjim akcijama u Hrvatskoj, pokušati da preko navedene granice pređu u Ljubljansku provinciju. S obzirom na to da ustanički pokret u Ljubljanskoj provinciji ima veoma bitan uticaj na Gorenjsku, ja sam veoma zainteresovan za borbu protiv bandi na tom području. Zato, polazeći sa tog stanovišta, ja pozdravljam podizanje ovog zaprečnog sistema na granici. Izvršenju ovog plana visokog komesara suprotstavljaju se velike teškoće oko nabavke materijala. Posebno nedostaju potrebne količine bodljikave žice. Visoki komesar se stoga obratio svojim pismom od 5. 1. 43. meni s molbom da mu pomognem kod nabavke bodljikave žice.⁷ On smatra da mu je potrebna količina od 1.500 tona. S obzirom na interes za tu meru koju sam prikazao, ja sam u svojem pismu od 17. 1. 43. izjavio spremnost visokom komesaru da se založim za to da mu se spomenuta količina bodljikave žice stavi na raspolaganje.⁸ Pošto proizvodnja bodljikave žice sada u celosti stoji na raspolaganju vojsci, ja sam se u toj stvari obratio na Upravu za vojnu privredu pri OKW u Berlinu, W 35 Tirpitzufer 72—76, s molbom da se izda 1.500 tona bodljikave žice za navedenu svrhu.⁹ Posle dugotrajnih pismenih i usmenih pregovora, sada je Uprava za vojnu privredu pri OKW, svojim pismom od 8. februara 1943 Wi/inostr. III b 1 br. 955/43, negativno rešila moju molbu, jer nužne potrebe nemač-

⁵ Misli se na deo Slovenije anektiran u korist Nemačkog Rajha.

⁶ Odnosi se na granicu između teritorije Slovenije okupirane od strane fašističke Italije i tzv. NDH.

⁷, ⁸, ⁹ i ¹⁰ Redakcija tom prepiskom ne raspolaže.

kog Vermahta u sadašnje vreme ne dopuštaju izdavanje bodljikave žice.¹⁰ Visoki komesar mi se sad nedavno obratio i ponovno me zamolio da ipak omogućim isporuku bodljikave žice. Pošto za Nemački Rajh, po mom mišljenju, ne može biti svejedno kakva je situacija na Balkanu, pa bi zato svaka mera koja ima za cilj umirenje i obezbeđenje područja trebalo da dobije snažnu podršku, obraćam se sada Vama, rajhsfireru, s molbom da odlučite da li se stvar može smatrati od takve prvostepene hitnosti da bi, uprkos postojećim potrebama Vermahta, i dalje trebalo na njoj nastojati. Ja lično sam toga mišljenja. Ako biste i Vi, rajhsfireru, bili isto tako uvereni da je izgradnja ove granične prepreke i u sadanjem času potrebna i da bi je trebalo podržati i s nemačke strane, to Vas molim da izdejsstvujete da naznačena količina bodljikave žice bude od strane Vermahta izdata za navedene svrhe. U svakom slučaju, za prvi čas bi bio od koristi i deo naznačene količine od oko 500 tona, jer bi se njime najugroženiji granični prelazi mogli odmah obezbediti.

Hajl Hitler!
potp. Rajner

BR. 26

OBAVEŠTENJE NEMAČKOG OPUNOMOĆENOG GENERALA U NDH OD 25. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O ITALIJANSKIM PLANOVIMA DA SE ČETNICI DRAŽE MIHAILOVIČA ANGAŽUJU U OPERACIJAMA „VAJS“¹

Telegram²
25. 2. 1943.
u 23.20 č

Strogo poverljivo!
KR

NEMAČKI OPUNOMOĆENI
GENERAL U HRVATSKOJ

KOMANDANTU JUGOISTOKA (K-di Grupe armija„E“)

Danas, 25. 2, u podne, kod mene je bio šef italijanske Vojne misije u Zagrebu general Re,³ a očitno po nalogu generala Robotija,⁴ nastojeći da ja, u smislu njihovih želja, povodom situacije kod Mostara utičem na komandanta nemačkih trupa.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 268, s. 51—2.

² Iz popunjenog zaglavlja telegrama objavljeni su najbitniji podaci.

³ Karlo (Giovani Carlo Re)

⁴ Mario Robotti

Kao naročito „nužno“, postavio je zahtev da se nemačka 718. pd zadrži kod Jablanice, pri tom je ukazao na nastupanje dveju italijanskih kolona od Mostara uzvodno Neretvom, gde je nagovestio želju Robotija da se ubuduće i komandant 718. pešadijske divizije taktički uvrsti pod komandu komandanta italijanskog 6. armijskog korpusa.⁵ Prema ovom njegovom saopštenju ja nisam zauzeo nikakav stav, ali sam podsetio na mučnu situaciju u koju nas je doveo dolazak četnika u Mostar.⁶ Rekao sam da svoj stav baziram na direktivi firera da protiv ustanika svih boja treba nastupati s oružjem, a da u prebacivanju dveju italijanskih kolona prema severu vidim težnju Italijana da spreče susret između nemačkih trupa i četnika. Očigledno preneražen, Re me nije demantovao, ali je izrazio zabrinutost da bi takav sukob, s obzirom na situaciju u Mostaru, mogao dovesti do dosad najvećeg ustanka, koji bi mogao obuhvatiti i građane koji su do sada smatrani lojalnim, kao i one pravoslavce koji su se dosad tukli na našoj strani u dobrovoljačkim odredima⁷ na sektoru 714. i 718. pešadijske divizije.

Na moje pitanje, što će se desiti sa područjem boksita zapadno od Neretve ako Nemci ne dođu u Mostar, Re je odgovorio da i pomoću četnika postoji mogućnost za organizaciju pouzdane odbrane. Ja sam podsetio na već izvršen prodor partizana na boksitno područje severozapadno od Širokog Brijega i čudnovatu činjenicu da je italijanska komanda opozvala hrvatski garnizon iz naznačenog mesta.

Zaključak: Prema izveštajima koji su u međuvremenu prispeli, Jevđević će u Hercegovini raspolagati sa skoro preko 12.000 ljudi, a sa letkom potpisanim „S verom u boga za kralja i otadžbinu“ demantovao je izveštaje o dolasku jednog nemačkog komandanta, pošto se u italijanskoj interesnoj sferi smeju kretati samo jedinice koje Italijani dovedu. Pošto je, sa jedne strane, dolazak nemačkih trupa u Mostar u celoj okolini već naširoko poznat i od stanovništva hrvatskog se nestrpljivo očekuje, a sa druge strane se tvrdi da se održavanje boksitnog područja ne može zamisliti bez nemačkih trupa, zatim, pošto Italijani još dugo vremena neće biti u mogućnosti da četnike razoružaju, možda bi za odgovornu italijansku komandu bilo najsvrsishodnije da put Konjic — Mostar, — kojeg četnici ne smeju prekoračiti prema zapadu, — odmah stave na

⁵ O učešću delova ovog korpusa u operaciji „Vajs II“ vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 208, 225, 229, 241, 254, 255, 261, 264, 274, 276 i 279.

⁶ Reč je o dolasku iz Crne Gore četničkog Zetskog letoćeg odreda, jačine 2500 četnika, pod komandom pukovnika Bajke Stanišića. Odred je u toku februara i marta 1943. vodio borbu protiv Glavne operativne grupe VŠ u bici na Neretvi (VII, Ča, reg. br. 27/1, k. 134).

⁷ Odnosi se na četničke formacije DM.

raspolaganje 718. pd, da njime nastupa. Eventualni četnički otpor prema nemačkim trupama ne treba precenjivati, već bi, po mom mišljenju, gore pomenutim putem trebalo da se što brže pojavimo u Mostaru, bez nepotrebnog zadržavanja. Inače temeljito rešenje četničkog problema ostaje za razmatranje sa Vrhovnom komandom Italije.

Nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj — Ia
Br. 0398/43. str. pov., Zagreb, 25. 2. 1943.

Potp. Glez

4 primerka

1. prim. original — Op. odelj.
2. “ generalu
3. “ nač. štaba
4. “ Poslaniku (lično).

Nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj 27. 2. 1943 Br. 0398/43. str. pov. Odelj. Ia, Az. Pol. 13

8

BR. 27

NAREĐENJE KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 28. FEBRUARA 1943. FELDKOMANDANTURAMA I KRAJSKOMANDANTURAMA ZA OSNIVANJE LOGORA ZA TAOCE U SRBIJI¹

WB 1072, 15—C²

Poverljivo!

Prilog 101³

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI
Odelj. Ia, br. 650/43. pov.

H. Qu., 28. 2. 1943.

Predmet: Osnivanje logora za taoce

Da bi se ubrzalo i povećalo dejstvo *ustanovljenih mera odmazde*,

naređuje se osnivanje logora za taoce u
Beogradu za okruge Beograd i Požarevac,
Šapcu za okruge Šabac i Valjevo,

⁸ Četvrtasti pečat primaoca

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 248, s. 1410.

² i ³ Dopisano rukom.

Čačku za okruge Kraljevo i Užice,
Kragujevcu za okruge Kragujevac i Jagodina,
Kruševcu za okrug Kruševac,
Zaječaru za okrug Zaječar,
Nišu za okrug Niš,
Leskovcu za okrug Leskovac.

Za sada se odustaje od osnivanja naročitog logora za taoce okruga Mitrovica.

Logore (s izuzetkom već postojećih logora u Beogradu, Šapcu i Nišu) treba da urede krajskomandanture, oslanjajući se na postojeće prostorije (zatvori, barake, kasarne itd.). Oni će moći da prime najmanje 50 talaca. *Organizacija* i stalno *zbrinjavanje* logora je zadatak opština u kojima se isti osnivaju. Treba obezbediti *snabdevanje* i *sanitetsko zbrinjavanje* uzetih talaca. *Obezbeđenje* treba da regulišu krajskomandanti u sporazumu sa načelnicima sreskih policijskih stanica i komandantima mesnih jedinica. O teškoćama izvestiti na ovu instancu.

Do 20. 3. 43. izvestiti o osnivanju, kapacitetu i obezbeđenju logora za taoce.

Logori u Beogradu, Šapcu i Nišu potčiniće se komandantu Policije bezbednosti. Komandant SS i policije će do 15. 3. 43. izvestiti koje *druge logore* mogu preuzeti *ispostave službe bezbednosti*.

Dostavljeno:

4

Bader

⁴ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandi i jedinica kojima je ovo naređenje dostavljeno.

DESETODNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD 28. FEBRUARA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI, OBOSTRANIM GUBICIMA I AKTIVNOSTI JEDINICA NOV I POJ U BOSNI I HERCEGOVINI'

Koncept
Poverljivo

Komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj

Ia br. 1212/43. pov.

O.U., 28. 2. 1943.

PROCENA SITUACIJE U VREMENU

od 17 — 26. 2. 1943.

Politička situacija

Smirivanje zemlje uglavnom je napredovalo. Sve veće poštovanje pred snažnim udarima nemačkog oružja u borbi sa ustanicima i to što ima još samo pojedinačnih pojava manjih komunističkih bandi u našem području, probudilo je nadu širokih masa da će doći do poboljšanja celokupne situacije. Jedino u četničkom pitanju počinje da se oertava skorašnji sudar i snažna borba sa posadnim snagama. Četnici, doduše, još ispoljavaju utisak lojalne saradnje, ali samo po spoljašnosti, međutim, iz agresivnog držanja pojedinaca, razoružanja ostavljenih hrvatskih odreda i pljačkanja muslimanskih i hrvatskih domaćinstava, naslućuje se da oni smatraju da je došao njihov čas. Upadljiva je težnja svih četničkih odreda da na svaki mogući način dobiju municiju u ruke. Karakterističnu svetlost na pouzdanost Muslimana baca, u vezi sa četničkim pitanjem, činjenica da su dobrovoljni milicioneri Hadži-Efendića prodali svoju municiju četnicima.²

Neprijateljeva situacija

U prostoru jugozapadno od Bosanskog Petrovca do jugozapadno od Jajca stoje i dalje brigade 7. i 5. komunističke divizije³

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-314, r. 554, s. 359—64.

² Reč je o domobranskim dobrovoljačkim jedinicama, tzv. „Domdo-postrojbama“, formiranim od Muslimana u pojedinim područjima Bosne, da bi, kao neka vrsta milicije, obavljale pojedine službe i osiguravale komunikacije u korist Vermahta. Komandant jedne takve formacije u Tuzli bio je major Muhamed Hadžiefendić.

³ Odnosi se na 7. i 5. diviziju NOVJ.

sa verovatnim zadatkom da se pri napadima nemačkih jedinica na glavnu borbenu liniju, koja je označena na osnovu izveštaja poverenika na liniji: **Jadovnik — Šator — Smiljevac — Vitorog — Cincar** (25 severoistočno, 35 severoistočno, 62 istočno — severoistočno, 65 istočno — severoistočno, 67 istočno — jugoistočno od **Knina**), povrate radi odbrane **Glamoča**. Tito je koncentrisao svoje najbolje snage i to: 1, 3. i delove 2. divizije [NOVJ] za svoj napad, preko **Prozora**, na **Konjic** i **Jablanicu**, **Drežnicu**, gde mu je uspelo da potisne hrvatske posade i da opkoli italijanske snage. Njegova je namera, po svojoj prilici, da elastičnom odbranom izbegne napade nemačkih snaga koje on očekuje sa severa i severoistoka, da sa glavninom svojih najboljih brigada izbori put za Hercegovinu i da obezbedi evakuaciju iz rejonu **Glamoča**. Istovremeno da prihvati borbu protiv **D. Mihailovića**, odvoji od rukovodstva delom komunistički zaražene pripadnike **Mihailovića**, i da ih privuče u svoje redove. U Hercegovini, eventualno i u Crnoj Gori sigurno pretpostavlja da nađe prostor

- a) za koji su nemačke jedinice za sada malo zainteresovane,
- b) u kome će on naći bolje uslove za život i mogućnosti snabdevanja,
- c) iz koga, zbog blizine obale, može biti bolje snabdevan od strane saveznika,
- d) koji može poslužiti kao osnovica za eventualnu invaziju saveznika na Balkanu.

Iz Hercegovine on ugrožava jedinu železničku vezu sa obalom pravcem sever — jug; osim toga, putevi dotura nemačkih jedinica su otežani i oduženi, zbog čega bi za sigurnost ovih puteva bile vezane dalje nemačke snage. Ugrožavanje zapadnog krila je nastalo usled jakih komunističkih grupa na **Žumberku**, **Maloj** i **Velikoj Kapeli** i **Plješivici**. Glavna sobračajnica **Zagreb — Beograd** ometa se njihovim još preostalim jakim grupama severno i južno od Save.

Mihailović misli da je ugrožavanjem Hercegovine od strane komunisti i napredovanjem nemačkih snaga u pravcu **Prozora** i preko **Ivan-sedla** na **Konjic**, navodno došao trenutak za njegov ustanički pokret. On mobilise svoje pristalice u Hercegovini i privlači dalja pojačanja iz Crne Gore. U **Mostaru** je, putem letaka, već proklamovan opšti ustanak, i nije isključeno da relativno slabe italijanske snage napuste Hercegovinu i da se povuku na obalu. On hoće da se na levoj obali Neretve suprotstavi nemačkom nastupanju silom oružja. Prema svima izgledima, usled nastupanja nemačkih snaga u pravcu **Mostara**,

došao je za DM neočekivan trenutak, tako da bi hitno iskorisćenje ovog stanja stvari moglo sobom doneti povoljne uslove za njegovo uništenje.

U području koje mi obezbeđujemo uglavnom vlada mir u zapadnom delu, dok je u području 718. peš. div. nastupila ozbiljna ugroženost usled nastupanja komunističkih snaga preko **Ivan-sedla** prema severoistoku. Merama nemačkih snaga, opasnost je odmah otklonjena. Ipak, može se desiti da znatne neprijateljske snage, koje se nalaze između **Prozora** i **Ivan-sedla**, prodru prema severu, gde bi se za sada mogle suprotstaviti samo slabe nemačke snage.

Ukoliko se više celokupne operacije udaljavaju od komandnog položaja i naša oblast obezbeđenja ostaje bez nemačkih snaga, utoliko se više infiltriraju razbijeni delovi i kompaktne jedinice u stare rejone. Ove neprijateljske trupe drže se još pasivno i namerne su da izbegnu akciju čišćenja, pošto su operacijom „Vajs” za sada, kako u pogledu snabdevanja tako i u moralnom pogledu, jako stradale.

Kao rezime može se konstatovati:

- 1) Dosadašnji uspesi u operaciji „Vajs I i II“ dopuštaju da se očekuje razbijanje Titove države.⁴
- 2) Preostale neprijateljske snage u oblastima pročešljanim borbom nisu više u situaciji za vođenje otvorenog rata i ograničiće se na taktiku partizanskog rata.
- 3) Hitno rešenje četničkog pitanja je celishodno u vezi sa operacijom „Vajs II“.

Sabotažna aktivnost:

Sabotaže i prepadi u vremenu za koje se podnosi izveštaj su neznatni. Osim rušenja jednog manjeg železničkog mosta na pruzi **Brod — Sarajevo** i dvadeset četvoročasovnog prekida pruge **Jajce — D. Vakuf**, nije bilo nikakvih naročitih događaja da se zabeleže. Preko svakog očekivanja povoljno se odvija saobraćaj na pruzi **Banja Luka — Sunja** koja nije prekidana od svog puštanja u saobraćaj.

U vremenu za koje se podnosi izveštaj treba zabeležiti sledeće sabotažne akcije:

1. železnička sabotaža na magistralnoj pruzi	1
2. „ „ „ na neosiguranoj sporednoj pruzi	1

⁴ Vidi dok. br. 13, 22 i 23.

Sopstvena taktička situacija

Opsežnim razgolićavanjem sopstvenog sigurnosnog prostora s jedne strane, i povećanjem ukupnog područja, s druge strane, znatno su porasli zadaci obezbeđenja za preostale jedinice. Sigurnost važnih privrednih industrijskih bazena, sa izuzetkom **Tuzle** jedva je mogla biti obezbeđena.

Kod 714. pd moglo je dobro uspeti nekoliko mesnih operacija, naročito u međurečju **Una — Sana**. Jugozapadni deo proširenog divizijskog područja bio je posednut udarnim grupama 187. rez. divizije, koje su potčinjene 714. diviziji. **Šamara** je posednuta od strane [domobranske] 2. (hrv.) brdske brigade. Premeštanje 11. pešadijskog puka u novi rejon je sprovedeno.

Pored mnogobrojnih manjih akcija, bila je nastavljena obuka jedinica i specijalista i dalje pripremanje za popunjavanje lovačke divizije i formiranje 2. (hrv.) lovačke brigade.

718. div. morala se, zbog situacije oko Mostara i ugrožavajuće situacije na **Ivan-sedlu**, kompletno angažovati van svog područja obezbeđenja, izuzev slabijeg obezbeđenja industrijskih postrojenja i posade **Višegrada**. Iako sadašnji mir u području divizije dozvoljava privremeno jedno takvo razgolićavanje, bojati se da četnici i komunisti uskoro ne saznaju povoljnost situacije i iz toga izvuku svoje zaključke. Formiranje hrvatske lovačke brigade moglo se planski nastaviti uprkos pomenutim teškoćama.

Namere obadve divizije su zavisne od razvoja operacija „Vajs“ i „Mostar“. Da bi 718. divizija bila sasvim slobodna za angažovanje u operaciji „Mostar“, namerava se da 714. pešadijska divizija privremeno preuzme osiguranje jednog dela područja 718. divizije. Preformiranje i reorganizacija, kao i mesne akcije čišćenja, nastaviće se kod obeju divizija u okviru momentalne situacije.

Saobraćaj:

Dalje poboljšanje, usled povoljnog razvoja neprijateljske situacije.

GUBICI

Jedinica	Sopstveni						Neprijateljski						Plen		
	nemačkih vojnika			hrvat. vojnika			folksdojčera			gubici			u naoružanju i opremi		
	mrtvi	ranjeni	nestali	mrtvi	ranjeni	nestali	mrtvi	ranjeni	nestali	mrtvi	ranjeni	zarobljeni	mitraljeza	pušaka	municije
714. pd.	2	1	1	—	—	1				1	3	19		24	
718. pd.	21	86	—	5	30	19	5	—	7	116		8	1	11	—
Ukupno:	23	87	1	5	30	20	5	—	7	117	3	27	1	35	—
															2 motorcikla 9 bombi
															2 motorcikla 9 bombi

Objašnjenje:

...⁵⁵ Izostavljene nemačke skraćenice.

DESETODNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 1. MARTA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ I PRIVREDNOJ SITUACIJI I DIVERZIJAMA NA KOMUNIKACIJAMA I OBJEKTIMA U SRBIJI¹

WB 1081²

Poverljivo

Prilog 1³

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI
Ia, Pov. br. 689/43

H. Qu., 1. 3. 1943.

Predmet: Izveštaj o situaciji za period
od 21. 2. do 28. 2. 1943.

Prilozi: 2 (samo komandantu Jugoistoka)

KOMANDANTU JUGOISTOKA (Komandi Grupe arm. „E“)

I. POLITIČKA SITUACIJA

Raspoloženje širokih masa stanovništva je potišteno i puno iščekivanja. Govor Gebelsa⁴ i proklamacija firera, iz bojazni da bi posle sloma Nemačke i Balkan mogao biti preplavljen boljševizmom, imali su za nas povoljan odjek.

U vladi Nedića ponovo je došao do izražaja izvestan preokret u raspoloženju, jer se njihove nade o povećanoj samostalnosti, naročito u pogledu sopstvene izvršne vlasti, nisu do sada ispunile.

II. SITUACIJA KOD NEPRIJATELJA

Zaoštravanje neprijateljske delatnosti, koje je nastupilo krajem prethodnog perioda o kome se izveštavalo, opet se nešto smanjilo tokom ovog perioda. Broj sabotaža i prepada pao je od 125 na 99. U njima su glavni učesnici pretežno bili komunisti. Oštra, munjevito izvedena reakcija okupacionih snaga putem skoro 600 streljanja za odmazdu u periodu za koji se izveštava, za sada je sprečila pojačan odziv na Titove i DM-ove pozive na sabotažu. One bande, koje još uvek teraju svoje nepodobštine, ne mogu se, verovatno, ni još toliko strogim me-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 27—31.

² i ³ Dopisano rukom.

⁴ Jozef (Goebbels, dr Joseph Paul)

rama odmazde impresionirati. Njih treba uništiti samo ofanzivnim borbenim dejstvima.

Težište DM-pokreta leži za sada u hercegovačko-bosanskom području. U Srbiji je jedino DM-ov štab za železnice, prvi put u većem obimu, pokušao u ovom periodu da ošteti materijal koji se prevozio, postavljanjem paklenih mašina na delu pruge Niš — Skoplje. Mere nadzora, koje su naređene nakon što se saznalo za tu nameru, došle su do punog izražaja. Sve divizije, izuzev jedne, pravovremeno su otkrivene. Sabotaže su izvedene nestručno i primitivnim sredstvima. U međuvremenu su ponovno bile javno obnarodovane, duž železničkih pruga, oštre mere odmazde za svaki pokušaj sabotaže, uz napomenu na dosadašnju bezuspešnu sabotažnu delatnost.

Prema raspoloživim obavještenjima, za sada se ne može očekivati da će imati bilo kakve praktične posledice nastojanje da se postigne saradnja između Tita i DM [upr]kos oštrom diplomatskom pritisku preko Londona, sem ukoliko neki preurnjeni sukob nemačkih i DM-snaga u području Mostara ne da povoda ovim poslednjima da saraduju sa komunistima. U Srbiji, u svakom slučaju, traje u punoj oštini neka vrsta tajnog rata obeju grupa međusobno.

Situacija u Srbiji može se za sada sažeto oceniti da se odlučujući preokret na gore ne može očekivati bez podsticaja spolja, bilo iskrcavanjem neprijatelja ili razvojem u Hercegovini.

III. TAKTIČKI POLOŽAJ I NAMERE

U celini nepromenjeno. Ofanzivno suzbijanje bandi moralo je kod 704. pešadijske divizije uglavnom biti obustavljeno zbog povlačenja daljih borbenih delova i priprema za izmenu formacije. Ova [divizija] će se i ubuduće morati ograničiti na lokalne poduhvate. Bugari su izveli niz manjih poduhvata, koji su imali odličnih uspeha tada kada su nemačke policijske jedinice saradivale sa njima, kao, na primer, pri pretraživanju Kraljeva, gde je bilo uhapšeno preko 150 sumnjivih.

Srpska državna straža, u slučaju kakve ozbiljnije potrebe, nije, kao ni ranije, nikakav pojačavajući činilac naše borbene moći. U periodu za koji se izveštava, dezertiralo je 116 ljudi, a od toga su se tri čoveka vratila bez oružja. Uprkos tome Srpska državna straža je korisno poslužila u borbi protiv razbojnika i komunističkih bandi i njene usluge bi se, pod sadašnjim okolnostima, teško mogle zanemariti.

U toku jedne veće akcije uhvaćeno je 196 bivših jugoslovenskih oficira i otpremljeno u zarobljeništvo. Radi se pri tom o ofi-

cirima koji nisu pripadali ni Srpskoj državnoj straži ni Srpskom dobrovoljačkom korpusu ni državnom upravnom aparatu. Uklanjanje ovih oficira usledilo je samo kao mera predostrožnosti.

U Beogradu i severozapadnoj Srbiji vlada mir. Izviđanje i hvatanje veze sa hrvatskim službenim organima preko granice na Drini nije privremeno pokazalo nikakvu uznemirenost u pojasu pred Drinom. Ali situacija se tamo može ubrzo izmeniti zbog četničkih pokreta u Bosni i komunističkih snaga.

U jugozapadnoj Srbiji su, sada kao i ranije, aktivne pokretne DM-bande, čiju delatnost slabe bugarske snage nisu u stanju bitno da ometaju. Načelnik štaba bugarskog Okupacionog korpusa će sledećih dana uspostaviti naređeno povezivanje sa divizijom „Taurinenze“ u Pljevljima. Može se dogoditi da pomeranje demarkacione linije, koje treba sprovesti 15. 3. u skladu sa postignutim sporazumima u Rimu u novembru 1942. godine,⁵ dovede do pojačanog nemira, naročito što Italijani za poseda-nje nove linije upotrebljavaju crnogorsku miliciju (jedinice DM).

U jugoistočnoj Srbiji su nemačko-srpsko-bugarski poduhvati protiv komunističkih bandi, koji su bili u toku u proteklom periodu, doveli samo do potiskivanja bandi u planinu, ali ne i do njihovog uništenja. U južnom delu kruševačkog sreza, koji se i sada kao i ranije računa za najnemirniji u Srbiji, Policijski bataljon „Binder“, koji je tamo već duže vreme angažovan, imao je, uz sopstvene gubitke, dobre uspehe u borbi protiv komunista.

U severoistočnoj Srbiji su se sabotažna i banditska dejstva nadalje smanjila, nakon što su četnici DM u ovom području izgleda dali uputstvo da se ništa ne preduzima protiv nemačkih naređenja. Ipak, u stvarnosti, srpska uprava u nižim instancama u ovom području stoji ili potpuno pod uticajem četnika DM, ili su predsednici opština, osobito u požarevačkom srezu, najvećim delom pobešli u okružna i sreska mesta, nakon što im nije mogla biti obezbeđena mesna zaštita od strane srpske policije ili nemačkih snaga. Srpska državna straža je u ovom području prikupljena u dve čete, a akcije za razoružanje i dezertiranje imaju za posledicu da istovremeno prestaje svaka policijska zaštita mesne srpske uprave.

⁵ Dogovor o modifikaciji demarkacione linije između područja komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, s jedne strane, i teritorije „Velike Albanije“ i Guvernerata Crne Gore, s druge strane, održan je od 4. do 17. novembra 1942. u Rimu (AVII, NAV—T-77, r. 1291, s. 335—7).

U *centralnoj Srbiji*, naročito u severnom području Rudnika, komunističke bande su, pod veštim i poduzetnim vodstvom, stvorile izvesno težište prepadne i sabotažne delatnosti. Zbog banditskog terora, srpska uprava u ovom području radi uz najveće poteškoće. Angažovanje čete „Brandenburg“, delova Srpskog dobrovoljačkog korpusa, kao i bugarskih trupa, nisu još omogućili da se bande uhvate. Za sada nedostaju snage da se u jednom većem poduhvatu razbiju bande.

Hitno je poželjno da se što skorije otpuste glavni borbeni delovi štaba i 1. i 2. bataljona 724. puka.

IV. VAZDUŠNA SITUACIJA

Neprijateljska vazдушna delatnost bila je neznatna. U noći 18/19. 2. javljen je jedan, a u noći 19/20. 2. dva neprijateljska leta ka istočnoj Srbiji.

V. PRIVREDA I SAOBRAĆAJ

Snabdevanje velikih pogona bilo je zadovoljavajuće, a ono stanovništva nepromenjeno. Obavezna služba za rad sposobnog civilnog stanovništva na terenu se sabotira prema [raspoloživim] snagama, a u Beogradu pokazuje više uspeha. U Beogradu je, prema naređenju ministra unutrašnjih poslova, obaveza radne službe propisana za 17 — 21-godišnjake. Isporučivanje kukuruza je i sada, kao i ranije, nezadovoljavajuće. Značajnije ometanje saobraćaja ili zaprečavanje na cestama nije zabeleženo. Saobraćaj brodova Dunavom opet je započeo.

Dostavljeno:

...⁶

Bader

Sabotaže i prepadi:

U vremenu od 16. 2.—25. 2. javljeni su slučajevi sabotaže:
(Brojke za period od 6. 2.—15. 2. priključene su u zagradama)

Sabotaže na železnici	4 (6)
Razaranja na putevima	— (—)
Sabotaže na uređajima veze	6 (8)
Prepadi na nemačke trupe	— (1)
Ostali prepadi (uključujući prepade na opštine)	89 (110)
	<hr/>
	99 (125)

⁶ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandanata i odeljenja kojima je ovaj izveštaj dostavljen.

Gubici

od 16. 2.—25. 2. 1943.

	mrtvih	ranjenih	nestalih
Nemci	7	11	— —
Bugari	2	—	— —
Ljudstvo Organizacije Tot	—	1	— —
Srbi	30	19	— 24
	<hr/> 39	<hr/> 31	<hr/> — 24

U periodu za koji se izveštava dezertiralo je iz srpskih legalnih jedinica 116 ljudi, od toga se troje vratilo bez oružja.

	mrtvih	ranjenih	zarobljenih- -uhapšenih
Gubici neprijatelja	<hr/> 291	<hr/> 12	<hr/> 945

Jedan odbegli zarobljeni crvenoarmejac opet je uhvaćen.

Plen

od 16. 2. do 25. 2. 1943.

92 puške, od toga 1 lovačka puška
3733 zrna municije, od toga 50 protivavionskih metaka 12 mm

- 2 sanduka mitraljeske municije
- 34 ručne bombe
- 32 pištolja
- 7 lakih mitraljeza
- 2 kg baruta
- 2 teška mitraljeza
- 4 sanduka baruta
- 1 radio-aparat
- 3 pisane mašine
- 5 konja
- 3 vola
- 2 dogleda
- 1 mala avionska bomba

ZAPOVEST SS-DOBROVOLJAČKE DIVIZIJE „PRINC EUGEN“ OD 1. MARTA 1943. POTČINJENIM BORBENIM GRUPAMA ZA PRODUŽENJE NAPADA NA JEDINICE NOV I POJ U REJONU LIVNA¹

SS-dobrovoljačka divizija	OU., 1. 3. 1943.
„Princ Eugen“	NA-69/43 pov.
Ia, Del. br. 140/43 pov.	Prema diviz. dnevn. zapov. 26/43 od 22. 7. objavljeno kao otvoreno

Poverljivo!

Pahler

SS-potpor. i adutant²

Prilog 35³

DIVIZIJSKA ZAPOVEST
za produženje napada u pravcu **Livna**
karta 1 : 100.000

1.) *Divizija* na dan 3. 3. ponovo preuzima pokret, da bi u nezadrživom nastupanju najbrže dostigla prostor oko **Livna**, pošto to bezuslovno iziskuje operativna situacija. Moraće, dakle, svako da ulaže krajnje napore kako bi se ovaj operativni cilj — što brže, to bolje — ostvario.⁴

2.) *Nastupaju:*

a) *Borbena grupa*⁵ „Š m i t h u b e r“:

- 2. brd. lov. puk,
- 3. btr. brd. art. puka.
- 1 inž. četa,
- 1 vod protivavionskih oruđa,
- 1 vod okl. čete,

sa prostora **Drvar, Prekaja** (12 km jugoistočno od **Drvara**), isprva u prostor, ograničen visovima severozapadno i seve-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-354, r. 145, s. 3786419—24.

² i ³ Dopisano rukom.

⁴ i ⁷ Vidi dok. br. 13 i 28. Opširnije o borbama SS-divizije „Princ Eugen“ protiv jedinica NOVJ u martu 1943. vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 171, 175, 176, 181, 189, 193, 198, 203, 206, 212, 215, 218, 221, 227, 231, 234, 238, 241, 242 i 246.

⁵ U originalu piše: Gefechtsgruppe.

roistočno od **Bos. Grahova** i prevojem **Kruškovac** (8 km severoistočno od **Bos. Grahova**), i to:

Borbena grupa⁶ „Vagner“:

1. bataljon 2. brdskog lovačkog puka (bez alpskog voda):

lovačka i protivoklopna oruđa puka,

baterija brdskih topova,

pionirska četa,

vod protivavionskih oruđa

1 vod oklopne čete,

duž puta **Drvar — Resanovci**, preko visova **Glavica, Pešonci, Popovača** (težište) i severoistočno od **Bos. Grahova**. Ova grupa prodire najbrže kroz šumski predeo do s. **Resanovci**, ne obazirući se na opravku puta — prepuštajući ove inženjerskoj četi — i privlači sebi što pre tenkove i teško oružje.

Obezbeđenje prema zapadu (tj. prostor koji je posednut od četnika neprijateljski raspoloženih prema komunistima, koji će prema nama verovatno zauzeti pasivno držanje) — ograničiti samo na osmatranje, dok se *prema istoku* obezbeđenje mora ostvariti stojećim pobočnicama.

Po zauzimanju visova severozapadno od **Bos. Grahova**, pomoću jedne čete zauzeti raskrscopicu drumova u **Bos. Grahovu** i zaprečiti je.

Borbena grupa „Mekelburg“ [Meckelburg]:

3. bataljon 2. brdskog lovačkog puka (bez alpskog voda) prodire sa prostora **Šipovljani, Drvar-Selo**, u južnom pravcu, preko **Cicibora**, kote 1419, mesta **Zebe** na vis **Veliki Krš** i odatle preko visinskog grebena **Stankovača** — koji se proteže istočno duž drumu — prelazi na pošumljene visove severozapadno od **Bos. Grahova (V. Obljaj, kota 1094)**. Polazeći od **Zeba**, odvojiti jako bočno obezbeđenje, koje uputiti podnožjem brda preko **Korita, Klačina** ka visu kota 1094.

Ova borbeno grupa mora što pre da pređe planinski greben i da dostigne proplanak **Ivovi do**, kako bi zaštitila sa istoka nastupanje Borbene grupe „Vagner“ duž drumu.

Obezbeđenje prema istoku, po prelasku visinskog grebena, ostvariti pomoću stalnih pobočnica.

⁶ U originalu piše: Kampfgruppe.

Obadve borbene grupe moraju nastojati da još 3. 3. dostignu određene im ciljeve, pri čemu treba odustati od svih sitnih patroliranja kroz susedne šumske predele.

Ako neprijatelj prihvati borbu, mora se bezobzirno napasti. Borbena grupa „Vagner“ ukazuje Borbenoj grupi „Mekelburg“ artiljerijsku podršku, ukoliko joj takva bude potrebna.

Obadve borbene grupe, po izlasku iz šume, uspostavljaju međusobnu vezu, a isto tako sa prostora **Zebe**, **Veliki Krš**, kao i na visovima severozapadno i severoistočno od Bosanskog Grahova.

Alpinski vodovi obadveju borbenih grupa nastupaju sa **Grabovi Doci**, kote 784, zajednički — pod komandom najstarijeg oficira — preko **Markovog Kamena** kote 930, kote 743, kote 1072, na **Jedovnik** trig. 1539, sa koje treba — u zajedničkom napadu sa alpskim vodom 2. bataljona — odbaciti neprijatelja, za kojeg se veruje da se tamo nalazi. Ako je neprijatelj nadmoćan, energično ga zahvatiti i stvoriti pogodne uslove za intervenciju Borbene grupe „Diče“.

Posle završenog zadatka, alpinski vodovi nastoje da se priključe svojim bataljonima, i to: alpinski vod Grupe „Vagner“ konjskom stazom, južno od **Zebe** i **Baljevine**, a alpinski vod Grupe „Mekelburg“ konjskom stazom južno od **Crnog Vrh**a, kote 1545 i **Lisine**.

Borbena grupa „Diče“:

2. bataljon 2. brdskog lovačkog puka, polazi sa prostora **Prekaja** (prednje jedinice na visu **Kukrik** i severno od njega) i prodire u zapadnom pravcu, sa težištem preko **Graba**, **Vidova Sela**, na visoravan **Pod**, sve do **Visuća** i visa **Visoka**, sa zadatkom da odbaci neprijatelja koji se tamo nalazi i da glavnini puka obezbedi bok i pozadinu.

Posle toga produžuje se nastupanje, sa težištem polaska od **Vidova Sela**, preko **Trnjaka**, **M. Visoke**, **Suhobora**, da bi se dostigao prostor **Silješarski V.**, kota 1420. U isto vreme imao bi alpinski vod, polazeći iz **Šubića**, da prodire ka jugu pravcem **Jedovnik**, kota 1536.

Ukoliko bi visovi **Jedovnik** i kota 1536 bili posednuti od jakog neprijatelja, onda treba prema njima intervenisati sa **Silješarskog V.** u pravcu severozapada.

Potom borbena grupa prodire u jugoistočnom pravcu na sedlo **Kruškovac** (8 km severozapadno od **Bos. Grahova**), a sa

alpiskim vodom preko **Golog Vrh**, i **Jadovnika**. Odatle uspostavljaju vezu sa Borbenom grupom „Makelburg“ u pravcu šumice severozapadno od **Bos. Grahova**, kao i prema severoistoku sa Borbenom grupom „Brozer“.

Ako bi borbenu grupu zatekla noć na prostoru **Jedovnik**, **Silješarski vrh**, tada bi se moralo tamo prenoćiti, a nastupanje prema sedlu otpočeti tek 4. 3. (pri svitanju dana). *Borbena komandno mesto štaba puka* nalaziće se kod Borbene grupe „Vagner“, na drumu **Drvar — Bosansko Grahovo**.

Pregrupisavanje radi izvršenja ovog pokreta treba da bude izvršeno na sledeći način:

Borbena grupa „Mekelburg“ ostavlja na visu **Debelo brdo**, koti 1401, na **Mokronoškim Kolibama**, koti 857, jednu četvu i preuzima u toku 2. 3. sa jednom četom obezbeđenje na visovima **Runjevica** i **Gradina**.

Ova grupa prikuplja glavninu bataljona u noći od 1. na 2. 3. u prostoru **Šipovljani** i nastupa 3. 3. sa ovim snagama kao prethodnicom u naređenom pravcu. Četvu obezbeđenja privlači sebi, čim Borbena grupa „Diče“ izbije na visoravan **Pod**.

Borbena grupa „Vagner“ prikuplja svoj bataljon u toku noći od 2. na 3. 3. u prostoru **Dražica**, **Trnjak**, sa prednjim jedinicama na visoravni kod kote 745.

Alpinski vodovi bataljona „Mekelburg“ i „Vagner“ zameće u toku 2. 3. četvu 1. bataljona na **Grabovi Doci**, kota 784.

Borbena grupa produžiće nastupanje sa prostora **Bosansko Grahovo**, sedlo **Kruškovac**, duž drumu preko **Korita**, **Peulje**, obezbeđujući se prema Dinarskim planinama.

b) *Borbena grupa „Brozer“*

u njenom sadanjem sastavu,

prikuplja se *glavnom* u toku 2. 3. u prostoru **Prekaja**, sa *Borbenom grupom* „Han“ u prostoru **Poljice** i priprema se u toku prepodneva 3. 3. na ovim prostorima za nastupanje u pravcu juga.

Grupa se pojačava u toku prepodneva 3. 3. sa 3. divizionom brdskog artiljerijskog puka i sa oklopnom četom (bez 1 voda), kao i sa 2 voda protivavionskih oruđa.

Nastupaju:

na dan 3. 3. posle podne, ili 4. 3. u zoru (zapovest će se dati bežičnim putem):

- *glavnina* borbene grupe sa prostora **Prekaja** u južnom pravcu do južne ivice šume između **M. Tičevo** (12 km severozapadno od **Bos. Grahova**) i **Kuk** (1,5 km južno od **Podića**), sa težištem u prostoru **M. Tičevo** i rezervom u prostoru **Plečaš** (4 km severoistočno od **M. Tičeva**).

Odatle uspostavlja *vezu* sa Borbenom grupom „Diče“ na **Kruškovcu** i priprema se za produženje prodora u južnom pravcu, preko **V. Tičeva** na **Peulje** (na drumu **Bos. Grahovo — Livno**), sa desnim krilom preko visinskog grebena **Marino brdo**, a levim krilom preko visova **Visibaba**, **Vranjoša Greda**.

- *Borbena grupa* „**Han**“ (ojačana 1 vodom tenkova i 1 vodom protivavionskih oruđa) polazi sa prostora **Poljice**, po mogućstvu 3. 3. posle podne, u južnom pravcu radi ovlašivanja raskrslom drumova kod **Rore** i visova **M. Kik** i **V. Kik** (na ovim visovima je težište) i obezbeđenja borbene grupe prema jugu, prema planinskom masivu **Šator pl.** i radi obezbeđenja novog drumu, koji od **Rore** vodi ka zapadu u **Bos. Grahovo**.

Dalji pravac prodora ove borbene grupe je prema jugu, u prostor **Popovići**, a odatle glavninom — zaokrećući ka zapadu — na prostor **Međugorje**, potom grebenom preko **Veikog Brda** u prostor **Vaganj Dol**, **Dugi Dol**, a sa jednom ojačanom četom iz s. **Popovići** u jugoistočnom pravcu, preko **Okruglaša**, **Rastika** u prostor oko sela **Branješci**.

Borbena grupa obezbeđuje glavninu divizije, koja nastupa zapadno od nje i održava vezu sa najzapadnijom kolonom 369. divizije, koja nastupa na **Glamoč**, drumom istočno od **Šator Pl.**

Vod tenkova i vod protivavionskih oruđa, pri polasku iz prostora **Rore** upućuju se drumom u **Bos. Grahovo**, radi pojačanja glavnine puka.

Alpinski vodovi *Borbene grupe* „**Brozer**“, pri polasku sa linije drumu **Bos. Grahovo — Rore**, upućuju se na planinu **Šator**.

Borbena komandno mesto štaba puka: isprva kod rezerve, potom pravcem preko **V. Tičeva**.

c) 3. divizion brdskog artiljerijskog puka:

u početku, sa prostora neposredno severno od **Runjevice**, pomaže nastupanje Borbene grupe „Šmithuber“, uključivo i Borbenu grupu, „Diče“, i tek 3. 3. uveče prelazi u odsek Borbene grupe „Brozer“, i u prostor s. **Prekaja**, da bi potom — potčinjen ovoj grupi — učestvovao u prodoru do drumu **Rore — Bos. Grahovo**. Sa tog prostora će divizion, u skladu sa novim zapovestima, potpomagati obadve borbene grupe u njihovom daljem nastupanju ka jugu.

d) *SS-potpukovnik Šerhauser*, sa izviđačkom četom 1. brdskog lovačkog puka i neboračkim bataljonom 2. brd. lov. puka, obezbeđuje u **Bosanskom Petrovcu** ovaj važni saobraćajni čvor i ovu važnu osnovicu snabdevanja i odavde obezbeđuje krstarenjem drumove prema **Bihaću do Vrtoče**, prema **Drvaru** i prema **Ključu**.

S vremena na vreme preduzeti izviđanja u **Grmeč planinu**, serevno od **Bosanskog Petrovca**.

e) *SS-major Štratman*, sa

2 pukovske patrolne čete,

1 vodom protivavionskih oruđa,

brani mostobran u **Ključu**.

f) *Divizijska štabna — lovačka — četa i konjički eskadron*: obrazuju divizijsku rezervu u **Drvaru**.

3.) *Komandne veze*:

žično, bežično, pomoću kurira na motociklima i pomoću aviona tipa „Roda“, zatim optički, svetlosnim uređajem i signalnim zastavicama (naročito skrećem pažnju na signalne zastavice, da bi se veza između kolona stalno održavala).

Divizijski istureni centar veze:

Prekaja i na drumu **Drvar — Bosansko Grahovo**, u skladu sa napredovanjem radova na opravci i rekonstrukciji.

4.) *Divizijsko borbena komandno mesto*:

Počev od 2. 3. u 14,00 č.:

Rokvići (6 km severno — severoistočno od **Drvara**)

počev od 3. 3. ujutru: **Drvar**,

najzad na drumu **Drvar — Bos. Grahovo — Livno**, duž drumu.

5.) *Angažovanje vodova oklopne čete* ostvarivati uvek pod vatreanom zaštitom artiljerije i po mogućstvu pod zaštitom obezbeđujućih pešadijskih delova, što do sada, na žalost, nije uvek bio slučaj, te su usled toga morali da budu pro-

puštene mnogi povoljni taktički momenti i tenkovi bez potrebe bili izloženi opasnosti.

- 6.) Naročito se ukazuje na potrebu *koncentrisanog angažovanja teških oružja* u bataljonskom sastavu. Gde su protivoklopna i lovačka oruđa iz pukovskog sastava, zbog komunikacijskih teškoća, pridata jednom bataljonu, komandant ovog bataljona mora ovo oružje angažovati u smislu borbenog plana, a ne dopustiti da ono sledi bataljon pozadi, neupotrebljeno.
- 7.) Još jednom se ukazuje na potrebu da se bezuslovno moraju zahtevati *svetlosni znaci* po širini i dubini, pošto imamo nepotrebne gubitke.
- 8.) *Izveštaji o situaciji*⁷ moraju se dostavljati što češće, a isto tako obratiti pažnju na međusobnu orijentaciju operativno-taktičkih grupa pomoću bežičnih izveštaja i kurirskih kontakata.
- 9.) Obratiti pažnju na *avionske znake raspoznavanja* kod uočavanja sopstvenih aviona, kako ne bi nastalo nepotrebno ugrožavanje.
- 10.) *Teško oružje Borbene grupe „Brozer“* uputiće se 3. 3. iz **Drvara**, u skladu sa nastupanjem Borbene grupe „Diče“, na visoravan **Pod**, a odatle preko novog drumu u **Prekaju**.
- 11.) *Snabdevanje* Borbene grupe „Brozer“ i Borbene grupe „Diče“ hranom i municijom uslediće u toku 3. 3. u prostoru **Prekaje**.
- 12.) *Prtljažne komore* privući 3. 3. do **Drvara**.
- 13.) 369. *pešadijska divizija* dospela je 1. 3. sa desnim krilom do s. **Mihajlići**, **Palalići**, a sa centrom do **Mliništa** (24 km jugozapadno od **Mrkonjić-Grada**), gde je naišla na jak otpor neprijatelja⁸.
Borbena grupa „Han“ nastojaće stalno da sa njim održava vezu.

Komandant divizije

A. Fleps

Razrez dostavljanja:

...⁹

SS-grupni vođa i
general-potpukovnik Vafen SS

⁸ Nemačka 369. legionarska divizija zauzela je 1. marta 1943. s. Mlinište i produžila nadiranje u pravcu Glamoča. Pred ovim snagama i SS-divizijom „Princ Eugen“ i domobranskom 3. brdskom brigadom povukli su se u prostor s. M. Tičevo i s. Peulje 4. i 8. krajiška NOU brigada, 2. bat. 7. krajiške NOU brigade i Prateći bataljon i bolnica 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ (tom IV, knj. 11, dok. br. 8—10, 12, 168, 169 i 320).

⁹ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena borbenih grupa i odeljenja kojima je ova zapovest dostavljena.

**ZABELEŠKA NAČELNIKA ZA POZADINU KOMANDANTA
JUGOISTOKA OD 4. MARTA 1943. O ORGANIZACIJI PO-
LICIJSKE VLASTI NA TERITORIJI NDH¹**

NAČELNIK POZADINE²

4. mart 1943

Predmet: Hrvatska

Poverljivo

Vodeni su razgovori s jedne strane između firera, general-pukovnika Lera³ i feldmaršala Kajtela⁴, kao i razgovori između rajhsfirera SS i načelnika OKW po pitanju „kakve su mogućnosti za organizaciju izvršne vlasti na teritorijama Hrvatske koje su oslobodile nemačke jedinice“? U tom smislu general-pukovnik Ler je predložio jedan memorandum o političkoj eksploataciji vojnih uspeha u Hrvatskoj, koji se privremeno nalazi kod generala Jodla.⁵ Osnovna koncepcija memoranduma, prema interpretaciji generala Varlimonta⁶, je sledeća:

Radi unutrašnjeg jačanja hrvatske države i umirivanja očišćenih teritorija, potrebno je usoostaviti nemačku „upravu“ odozdo do gore. U tom smislu, rajhsfirer SS je dao svoju saglasnost da će u Hrvatsku uotiti nemačku žandarmeriju i policiju, koja treba u pozadini fronta da formira uporišta.⁷ Na osnovu ovakve policijske izvršne vlasti, docnije bi se postepeno formirala upravna izvršna vlast. Rajhsfirer SS smatra da ove snage treba da predstavljaju snage koje prate Vermaht na određenoj teritoriji, a u sklopu ugovora koji su skopljani sa hrvatskom državom u odnosu na operacijska područja. Biće

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-77, r. 788, s. 5517500—1.

² U originalu piše: „Chef Qu“.

³ Aleksander (Alexander Löhr)

⁴ Vilhelm (Wilhelm Keitel)

⁵ Alfred

⁶ Valter (Walter Warlimont)

⁷ i ⁸ Nemačka okupaciona uprava u NDH upotpunjena je 21. aprila 1943. organizovanjem nemačke policije i policijske uprave sa SS-brigadefirerom Konstantinom Kamerhoferom. On je na toj teritoriji formirao pet policijskih oblasti, koje je podelio na 18 policijskih okruga i u njima 110 žandarmerijskih komandi i 450 žandarmerijskih stanica (AVII, NAV—T-77, r. 788, s. 5517478—89; T-501, r. 268, s. 39—40; H. I. Neufeldt, I. Huck, G. Tessin „Zur Geschichte der Ordnungspolizei 1936—1945“ als Manuskript gedruckt, Koblenz, 1957, Teil Georg Tessin, str. 73—76; Antun Miletić, Prilog proučavanju eksploatacije prirodnog i privrednog potencijala Bosne i Hercegovine od strane Trećeg Rajha, AVNOJ i narodnooslobodilačka borba u Bosni i Hercegovini (1942—1943) Rad, Beograd, 1974, str. 254—278).

potrebno da se uspostavi sklad između vojnih komandi i angažovanja pomenutih snaga sa ciljem da se vojne snage oslobode a da se, na drugoj strani, policijskim akcijama ne poremete mere koje preduzimaju [vojne] jedinice. Prvi nacrt koji je bio predmet diskusije kod rajhsfirera SS (Komandni ured) je u pripremi. U projektu se nije govorilo o drugoj fazi, to jest o fazi kada jedinice budu napustile tu teritoriju.

Feldmaršal je danas po podne, u vezi pitanja njegovog razgovora sa rajhsfirerom SS, izneo sledeće:

Rajhsfirer SS će upotrebiti žandarmeriju i policiju sa namerom da u saradnji sa hrvatskom upravom (predsednici opština, odbornici) organizuje žandarmerijske stanice, jačine 5—8 ljudi, koje će držati u svojim rukama izvršnu vlast.⁸ Ove policijske stanice vrbovaće ljude u okviru stanovništva, pošto po mišljenju rajhsfirera SS u Hrvatskoj ne postoji policija, a ustaše predstavljaju razbojničku bandu. „Narodni zborovi na trgovima“, kako se feldmaršal izrazio, treba da predstavljaju prvu meru u uspostavljanju opšteg smirivanja. Nakon toga, postepeno će se vlast preneti na hrvatske gradonačelnike. Komandant SS-policije⁹ koji će biti tamo postavljen, radiće prema direktivama rajhsfirera SS, koji sam lično neće istupati, i, kao što je diskutovano, vojne uprave će u tom smislu predstavljati paravan.

Primedbe načelnika za pozadinu:

1.) Treba izdati direktivu u kojoj će se precizirati prostorija koja treba da predstavlja pozadinsku operativnu zonu i koja mora biti vojnički razgraničena. Za ovu teritoriju, kao organ za vezu sa višim SS i policijskim vođom treba da bude određen general fon Glez-Horstenau.

Ovaj organ će istovremeno predstavljati vojnu sponu sa hrvatskom državom.

2.) Projekt koji će regulisati pitanje komandovanja treba da predvidi zadatke jedne takve, zakamuflirane policijske izvršne vlasti na toj teritoriji.

Dostavljeno:

...¹⁰

Načelniku Qu.

Qu. (Uprava)

Qu. (V)

⁹ Na tu dužnost u NDH je postavljen Konstantin Kamerhofer.

¹⁰ Potpis nečitak.

**IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA
U SRBIJI OD 7. MARTA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA
O FORMIRANJU I DELATNOSTI SRPSKOG DOBROVO-
LJAČKOG KORPUSA¹**

Poverljivo

Prilog 19²TELEGRAM³

7. 3. 43.

Poverljivo

Komandantu Jugoistoka (K-di Gr. armija „E“)

1.) Stupanje u vojsku srpskih dobrovoljaca

Ideološku osnovu Srpskog dobrovoljačkog korpusa sačinjavaju osnovna načela takozvanog pokreta „Zbor“. Pokret „Zbor“ predstavlja jednu vrstu nacionalsocijalističke partije, koju je, kratko vreme po preuzimanju vlasti u Rajhu, formirao izvesni Ljotić⁴ i vodi je do sada. Njena osnovna načela su: borba protiv slobodnih zidara, protiv Jevreja, protiv komunista, protiv zapadnjačkog kapitalizma i njegovih oblika dotrajalosti. Njihovi spoljnopolitički ciljevi su: tesno povezivanje uz Nemačku jedne nezavisne Srbije, koja se ograničava na svoje nacionalne osnove. Oni su monarhistički nastrojeni. Njihov odnos prema sadašnjoj monarhiji je sledeći: kralj Petar je i sada kao i ranije kralj Srbije. Njemu su Saveznici oduzeli slobodu odlučivanja, osim toga on je i izvan zemlje, pa prema tome ne može imati moć odlučivanja među Srbima u Srbiji. Kada je u leto 1941, u vezi pohoda na Rusiju, izbio komunistički ustanak u Srbiji, formirao je Ljotić borbena odeljenja od mladih ljudi pokreta „Zbor“, koji su, sastavljeni najvećim delom od seljaka i studenata, energično se pridružili borbi protiv komunista. Od toga vremena potiče uska saradnja sa divizijama nemačkog Vermahta i organima komandanta Policije bezbednosti.

Kada se, posle suzbijanja komunističkog ustanka u jesen 1941,⁵ Draža Mihailović odlučio da borbu za oslobođenje

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 60—4.

² i ³ Dopisano rukom.

⁴ Dimitrije

⁵ Reč je o operaciji Vermahta protiv NOPO u zapadnoj Srbiji, u nas poznatoj kao 1. neprijateljska ofanziva. Opširnije o tome vidi knj. 1, dok. br. 155—270.

Srbije vodi uz pomoć Saveznika, dospеле su pod njegov uticaj gotovo sve srpske oružane formacije koje su bile angažovane protiv komunista, a pre svega takozvani legalni četnički bataljoni. Zbog toga je tokom 1942. godine nemački Vermaht razorio preko 12.000 četnika i, sem neznanog ostatka, ukinuo njihove jedinice.⁶ U međuvremenu su se dobrovoljci, na osnovu svoje ideološke povezanosti sa osnovnim načelima „Zbora“, razišli sa Dražom Mihailovićem. Njih su onda počeli u pojačanoj meri da gone i komunisti i DM, pa su radi svoga držanja stalno davali danak u krvi. U svojim poslednjim naređenjima, DM je borbu protiv Srpskog dobrovoljačkog korpusa stavio ispred borbe protiv nemačkog Vermahta. Na osnovu stava komandanta divizije, Ljotićeve jedinice, u jačini od 2.000 ljudi, nisu bile ukinute. Isprva je višem SS i policijskom vođi bilo ponuđeno da se Ljotićevi dobrovoljci uključe u Srpsku državnu stražu. Ostvarenje ovog plana slomilo se na činjenici da srpski dobrovoljci nisu hteli, [s obzirom na] svoju prethodnu obuku i stupanje u vojsku, da obavljaju policijske poslove, a Srpska državna straža ih je, osim toga, intimno odbijala zbog njenog sumnjivog odnosa prema Draži Mihailoviću. Zbog toga je traženo da se Srpski dobrovoljački korpus preformira i usko pridruži nemačkom Vermahtu, što je Generalštab Vrhovne komande Vermahta, svojim Op. (H) br. 0257/43 od 18. 1. 43. i odobrio.⁷

2.) Jačina Dobrovoljačkog korpusa:

Predviđena jačina: 5 bataljana, sa ukupno 3.650 ljudi
Stvarna jačina: 3.200 ljudi.

Komandant je pukovnik Mušicki,⁸ stari pripadnik pokreta „Zbor“, koga je komandant Policije bezbednosti ocenio kao

⁶ Reč je o kolaboracionističkim snagama na teritoriji Srbije čiju je reorganizaciju Vermaht započeo 4. oktobra 1942, a završio krajem iste godine. Ovom reorganizacijom su obuhvaćeni i „legal zovani“ četnički odredi Draže Mihailovića koji su se nalazili pod komandom Vermahta i nemačke policije. Oni su deo ovih snaga uključili u Nedićeve oružane formacije, Pomoćnu policiju i Srpsku državnu stražu. Jedan deo četnika Draže Mihailovića sklonio se u šume i stavio pod direktnu komandu Draže Mihailovića (AVII, NAV—T-312, r. 464, s. 8056660—2, s. 80507172—8; T-315, r. 2258, s. 1049—63; r. 2242, s. 412—7; Ča, reg. br. 1/1, k. 30; reg. br. 2/4, k. 61; reg. br. 1/3, k. 120; reg. br. 1/15, k. 18; Srbija u ratu i revoluciji, Srpska književna zadruža, Beograd, 1976, str. 161—162, 169—177, 252—258; Antun Miletić, Prilog proučavanju nemačkog sistema komandovanja i okupacionih snaga na jugoslovenskom ratištu u 1942. godini, VIG br. 1, 1974, str. 189—209).

⁷ Vidi AVII, NAV—T-77, r. 780, s. 5507096.

⁸ Kosta. Vidi dok. br. 4.

poгодnog i Nemcima naklonjenog. Oficiri su skoro svi proizišli iz pokreta „Zbor“.

3.) Svrha Srpskog dobrovoljačkog korpusa

Za uspostavljanje Srpskog dobrovoljačkog korpusa bili su merodavni sledeći razlozi:

- a) Brojčana slabost posadnih trupa, koje su se u međuvremenu još više smanjile, a biće verovatno i nadalje oslabljene odašiljanjem poslednje nemačke divizije.
- b) Iskorišćavanje onih snaga srpskog naroda koje u ideološkom smislu stoje najbliže nacionalsocijalizmu i koje isceljenje Srbije vide u zajedničkom putu s Nemačkom. Dobrovoljci su jedine srpske snage koje se istovremeno mogu angažovati i protiv komunista i D. M.
- c) Osnivanjem jedne disciplinovane srpske trupe biće učvršćen autoritet Nedićeve vlade, koju, posle njenog preformiranja priznaje i podržava vlada Rajha. Nedić, koji je ranije bio protivnik pokreta „Zbor“, vidi danas u dobrovoljcima glavni oslonac svoje pronemačke politike.
- d) Dobrovoljce je moguće upotrebiti kako za čuvanje objekata tako, i to naročito, za pokretne borbe protiv bandi, pri čemu se može koristiti njihovo poznavanje zemljišta i prikupljena iskustva iz borbi protiv komunista u 1941/42. godini.

4.) Držanje prema neprijatelju

Stare dobrovoljačke jedinice su se istakle u borbi protiv komunista 1941/42. Njihova lojalnost i požrtvovanje u službi nisu za poslednju polovinu godine uzdrmani ni time što ih gone komunisti i DM, što ih vlada nedovoljno podržava i što su veoma oskudno bili odevani i hranjeni.⁹ Činjenica da stari dobrovoljci predstavljaju jezgro novostvorenih bataljona, daje nade da će i ovi biti isti. Do sada su bili angažovani samo 1. 2. i 3. bataljon. 1. i 2. pretežno za čuvanje objekata, ali pojedinačne čete i protiv obeju ustaničkih grupa. 3. bataljon nalazi se već duže vreme na istočnom odeljku 704. pešadijske divizije. General-potpukovnik Juppe¹⁰ ga je povoljno ocenio, kako u borbi protiv komunista tako i protiv DM-ljudi.

Novoformirani 4. bataljon je od danas, zajedno sa 2. i 3. bataljonom, pod komandom zapovednika Dobrovoljačkog korpusa Mušickog, prvi put angažovan za čišćenje područja

⁹ Ova rečenica je naknadno dopisana mašinom na kraju dokumenta pod 1), s tim da se ubaci u tekst na mesto označeno sa 1).

¹⁰ Hans

južno od Požarevca, između Morave i Mlave. Nakon toga predviđa se akcija protiv DM-bandit u Homolju. Kod pukovnika Mušickog i kod svakog bataljona nalazi se po jedan nemački oficir za vezu. Samostalno angažovanje treba da bude osvedočavajuća proba upotrebljivosti obeju ustaničkih grupa protiv bandit.

Peti bataljon nije još formiran.

5.) Zaključna ocena

Mora se priznati da su i dobrovoljci srpski nacionalisti, ali koji isceljenje Srbije traže u osloncu na Nemačku. Patriotizam koji počiva na njihovim ideološkim osnovama, povezan sa izvesnom u borbi stečenom tradicijom, temeljito ih razlikuje od Srpske državne straže, koja u borbi protiv DM potpuno otkazuje. Iz razloga vojne sigurnosti, neodložno se moli da se, pri sadašnjim uslovima, odustane od rasformiranja.

Po službenoj dužnosti upozorava se na to da se zbog rasformiranja može očekivati pogoršavanje situacije u Srbiji u pogledu položaja Nedićeve vlade i u pogledu volje za saradnjom svih lojalnih Srba. Iz toga bi ispalo da je u pravu DM, koji svojom propagandom stalno opominje zbog saradivanja s Nemcima i izražava sumnju u njihovu pouzdanost.¹¹

6.) Doslovni tekst zakletve pri obavezivanju:

Obaveza.

Ja,, rođen u ovim izjavljujem svoje pristupanje Srpskom dobrovoljačkom korpusu, i za vreme trajanja svoje službe podvrgavam se sledećim zahtevima:

- 1.) Služiću verno srpskom narodu i oružjem štititi njegovu zemlju i uređenje.
- 2.) Sve one koji spolja ili iznutra narušavaju miran život građana, naročito komuniste i pripadnike Draže Mihailovića, nemilosrdno ću tući u borbi i dati, ako ustreba, i svoj život.
- 3.) Naređenja koja mi u tome smislu izdaju moji pretpostavljeni, izvršavaću bez pogovora, bez obzira na vreme, mesto i primenu.

¹¹ Ovaj stav i poslednja rečenica prethodnog stava naknadno su mašinom dopisani na kraju dokumenta pod 2), s tim da se ubace u tekst na mesto označeno sa 2).

- 4.) Prema nemačkim vojnicima, koji se tuku protiv istog neprijatelja, odnosiću se sa poštovanjem i predusretljivošću.
- 5.) Svojim ličnim ponašanjem uzdržavaću se od svega što bi u narodu narušavalo čast i dostojanstvo Srpskog dobrovoljačkog korpusa, kao pljačkanje i razvrat.
- 6.) Obavezujem se da ću služiti najmanje 6 meseci, računajući od današnjeg dana. Ukoliko se mesec dana pre isteka ovog roka ne izjasnim Komandi Srpskog dobrovoljačkog korpusa u pogledu istupanja, produžava se obaveza službovanja za daljih 6 meseci, i tako dalje.
- 7.) Svestan sam toga da će kršenje ovim preuzetih obaveza biti kažnjeno po ratnom pravu i dovesti do isključenja iz Srpskog dobrovoljačkog korpusa. Da se podvrgavam ovim obavezama potvrđujem svojom službenom zakletvom i svojim potpisom.
Tako mi Bog pomogao!

Komandujući general i komandant u Srbiji
Ia, br. 749/43. pov.

BR. 33

ZAPOVEST SS-DOBROVOLJAČKE DIVIZIJE „PRINC EUGEN“ OD 7. MARTA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NAPAD NA SNAGE NOV I POJ U DUVANJSKOM POLJU¹

SS-dobrovoljačka divizija
„Princ Eugen“
Ia /Tgb. br. 151/43, pov.

NA — 71/43. pov.²
O. U., 7. 3. 1943.

Prilog 39³

Poverljivo!

DIVIZIJSKA ZAPOVEST

- 1.) *Verovatne neprijateljske snage* nalaze se na zapadnim — jugozapadnim padinama Dinarskih planina u prostoru jugoistočno od **Livna**, oko **Tomislavgrada**.⁴ Glavnina protivnika navodno se izvukla prema jugu.⁵

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-354, r. 145, s. 3786408—11.

² i ³ Dopisano rukom.

⁴ Sada: Duvno.

⁵ Reč je o merama koje je preduzela Glavna operativna grupa VŠ za prihvati i zbrinjavanje ranjenika koji su se kretali iz Livna i Du-

369. pešadijska divizija prodire protiv neprijateljskih snaga u prostoru **Kupresa**, severoistočno od **Livna**.⁶

Treba računati sa prebacivanjem neprijateljskih snaga u **Livanjsko polje** i na planinske lance severoistočno od tog polja.

2.) *Divizija* produžuje 8. 3. svoje nastupanje i dostiže prostor **Livno**, **Karlov Han**, **Tomislavgrad**, **Šujica**, isključno.⁷

a) *Borbena grupa* „*Smithuber*“:

2. SS-brd. lov. puk (bez 1. i 2. bat.),
3. bater. SS-brd. art. puka,
2. četa inž. bataljona,
1. protivavionski vod,

nastupa iz **Prologa**, preko **Čuklića**, **Podhuma** u prostor **Prisoje**;

sa *jednom četom* od **Podhuma** ka severoistoku, sve do istočne ivice **Buljan str.**

Zadatak:

Izdvajanje prema istoku na **Stipanići**, a prema severu na **Korita**.

Linija obezbeđenja: **Grabovica** severni deo, **Gradac**, kota 1013, 1055, 1550, istočna ivica šumice **Buljan str.**

Borbena komandno mesto štaba puka: **Prisoje**.

b) *Borbena grupa* „*D i č e*“ (II/2. brd. SS-lov. puka), preduzima pokret preko **Livna** u prostor **Žabljak**, južno od **Livna**, **Smričani**, a sa *jednom četom* u **Grborezi**, jugozapadno od **Livna**.

Zadatak:

Izviđanje i uspostavljanje veze prema jugoistoku sa *Borbenom grupom* „*Smithuber*“, prema z. jz. **Čuklić**, prema jugu na **Podhum**.

vanjskog polja prema dolini Rame i Neretve. Forsiranje Neretve počelo je noću 6/7. marta, a već 15. marta 1943. i poslednje zaštitnice su prešle na levu obalu reke. Dva dana kasnije (17. marta) na Neretvu su izbile nemačke snage, ali su udarile u prazno (Fabijan Trgo, Četvrta i peta nepr. jateljska ofanziva, Beograd, 1968, str. 44 i 45).

⁶ Jedinice ove nemačke divizije su u Bosanskoj krajini probile odbranu 1. bosanskog korpusa i 2. marta ušle u Glamoč, a 3. marta 1943. u Livno. Jedinice 7. krajiške udarne brigade 5. udarne divizije NOVJ povukle su se ka pl. Cincaru i Kupresu (tom IV, knj. 11, dok. br. 18, 171, 176, 177 i 312).

⁷ Opširnije o dejstvima ove divizije protiv jedinica NOV vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 171, 175—6, 181, 189, 193, 198, 203, 206, 212, 215, 218, 221, 227, 231, 234, 238, 241, 242 i 246.

Linija obezbeđenja: kota 915, **Vidoši, Borovac** 2,5 km južno od **Smričani**, kota 921 oko 2 km jugozapadno od **Smričani, Držanlije i Grborezi**.

c) *Borbena grupa „H e d r i h“:*

1. SS-brd. lov. puk,
1. divizion SS-brd. art. puka,
1. četa inž. bat.
- 1 vod protivtenkovskih oruđa,

nastupa preko **Livna** u prostor **Zagoričani, Potočani**, ivica šume jugoistočno od **Livna (Livno isključno)**,

sa *jednom četom* iz **Livna** prema jugoistoku, preko kote 875, 3 km jugoistočno od **Livna**, kote 848 (**Sipovača, Orlovac**, kota 1512, Crni vrh,

sa *1. bat. i 1. bater. topova* u prostor oko s. **Borje**, 5 km severoistočno od s. **Zagoričani**,

sa *jednom četom* u severnom delu **Livna**, sa zadatkom obezbeđenja severnog dela i severne ivice šume **Bašajkovac**.

Zadatak:

Izviđanje prema jugoistoku na **Tomislavgrad**, prema istoku na drum **Tomislavgrad — Šujica**.

Održavanje veze sa Borbenom grupom „Šmithuber“, prema severu na **Buljan str.**, kao i sa 369. pešadijskom divizijom u prostoru **Šujice**.

Linija obezbeđenja: **Crni Vrh**, kota 1512, **Ivovik** 1407, 2 km severoistočno odatle, **Biliška Glava** 1190, **Lupoglava** 1129, **Borac** 1285, **Suhovrh** 1457, **Varda** 1297, 4 km severoistočno **Potočani, Konaci** 1260, 4 km severoistočno od **Livna**.

Borbena komandno mesto štaba puka: **Potočani**.

d) *Konjički eskadron*

nastupa preko **Livna** prema jugozapadu u severni deo **Prologa**.

Zadatak:

Izviđanje prema severu i jugu i jugozapadno prema drumu za **Sinj**.

Obezbeđenje serpentinskih visinskih prevoja 2 km se-

verozapadno od **Prologa**, sa najistaknutijim obezbeđenjima na najzapanjnoj ivici šume.

- e) *SS-brd. art. puk* (bez I. div'z. i 3. bater.) raspoređuje se na prostoru **Mali i Veliki Kablići**, grupa kuća neposredno severozapadno od **Livna, Livno** isključno.

Zadatak:

Blisko obezbeđenje sa obadve strane drumu. Borbeno komandno mesto štaba puka: Livno.

- f) *Oklopna četa: Livno.*
Zadatak: daće se usmeno.
- g) *Inž. bat. (bez dve čete): Livno.*
Zadatak: po posebnoj zapovesti.
- h) *Protivavionska baterija (bez tri voda): Livno* — južni deo.
- i) *Služba dotura:*

na prostoru **Lusnić, Priluka, Prisap.**
(prtljažne komore čelom u s. **Priluka**).

Zadatak:

Blisko obezbeđenje sa obadve strane drumu i izviđanje u severni šumski predeo.

Štab komandanta za dotur: Priluka.

- j) *Sanitetska služba sa divizijskim zavojištem: Livno.*
- k) *Veterinarska služba* (veterinarska četa, veterinarski park i ustanova za prikupljanje konja) u prostoru **Veliki i Mali Guber**, 3 km jugozapadno od **Livna**.
- l) *Neborački bataljon* (pekarnica, odn. pekarska četa, mešarska četa, divizijski centar snabdevanja i vojna pošta): **Livno**.
- m) *Feldžandarmerija: Livno.*

Zadatak: Prema posebnoj zapovesti.

- n) *Vod propagande i ratnih izveštača: Livno.*
- o) *Divizijsko borbeno komandno mesto sa odredom za vezu i divizijskom štabnom lovačkom četom: Livno, jugozapadni deo.*

- 4.) *Komandant mesta i obezbeđenja u Livnu:*

SS-pukovnik **K o n r a d**

Zadatak:

Obezbeđenje mesta i obrazovanje četa pripravnosti kod svih jedinica koje se nalaze u **Livnu**, uključno i divizijske službe.

Skicu smeštaja i plan uzbune dostaviti divizijskom operativnom odeljenju.

- 5.) *Borbena grupa „Vagner“* (I/2. SS-brd. lov. puka) ostaje u oslonj tački **Bos. Grahovo**.
Privlačenje ove borbene grupe uslediće posle premeštanja divizijske linije dotura preko **Glamoča**.
- 6.) *Borbena grupa „Šerhauser“* (izviđačka četa 1. i 2. puka) ostaje sa po jednom četom u Drvaru i u Bos. Petrovcu. Komandant borbene grupe u **Drvaru**.
Privlačenje ove borbene grupe uslediće posle premeštanja divizijske linije dotura preko **Glamoča**.
- 7.) *Borbena grupa „Štratman“* (pukovske stražarske čete 1. i 2. puka i 1 protivavionski vod) ostaje u Ključu radi obezbeđenja mostova.
- 8.) *Radionička četa*: prelazi u **Livno**.
- 9.) Slobodno vreme, koje stoji na raspolaganju do sledeće operacije, koristiti za osveženje i popunu četa (naročito čišćenje od vaši, dovođenje opreme u ispravno stanje, pokrivanje konja, nega konja i vozila).
- 10.) *Vreme polaska*:
Sve borbene grupe polaze 8. 3. 43., u 6,00 č izjutra.
Borbena grupa „Hedrih“ polazi iz **Livna** u skladu sa odlaskom ostataka 369. pd.
Bataljon „Diče“ (II. bat./2. SS-brdskog lov. puka) ima pravo prvenstva u maršu
Mot. inž. četa polazi u 5,30 č preko **Livna** do drumskog mosta **Karlov Han**. Odmah po prispeću počinje sa rekonstrukcijom mosta.

Komandant divizije
A. Fleps
SS-grupenfirer i
general-potpukovnik Vafen SS

Razrez dostavljanja:

...⁸

⁸ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena potčinjenih borbenih grupa, jedinica i odeljenja kojima je ova zapovest dostavljena.

NAREĐENJE HITLERA OD 10. MARTA 1943. DA SE NA TERITORIJI NDH POSEDNUTOJ OD NEMAČKIH TRUPA ORGANIZUJE I NEMAČKA POLICIJSKA UPRAVA¹

Prepis

Prilog 1²

Firer

F. H. Qu. 10. 3. 43.

OKW (WFSt) Qu. (Verw.)³
br. 001264/43, str. pov.

Strogo poverljivo

20 primeraka

14. primerak

Za potpuno smirivanje hrvatskih oblasti, koje su oslobođene od komunista naređujem:

1.) Oblasti obuhvaćene operacijom „Vajs“⁴ i, u vezi s tim, delovi područja hrvatske države, koji su proglašeni za operativna područja, ostaju do daljnjeg nemačka operativna područja.

2.) Rajhsfirer SS angažuje policiju na teritoriji koju su osvojile nemačke jedinice i stavlja je pod komandu svoga opunomoćenika,⁵ sa zadatkom da oslobođene oblasti konačno obezbedi i umiri. Lokalne snage u tom smislu mogu koristiti.

3.) Razgraničenje prostorije na kojoj će, unutar operativne zone, dejstvovati organi rajhsfirera SS, određuje k-dant nemačkih trupa u Hrvatskoj⁶ vodeći računa pri tome da gro vojnih jedinica što je moguće brže bude oslobođen za druge zadatke.

4.) „Opunomoćenik rajhsfirera SS pri komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj“ dobija direktive za svoj rad u vezi tačke 2 isključivo od rajhsfirera SS.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-77, r. 788, s. 5517499.

² Dopisano rukom.

³ Oberkommando der Wehrmacht/Wehrmachtsführungsstab, Quartier (Verwaltung) — Vrhovna komanda Vermahta/Generalštab, pozadina (uprava).

⁴ Vidi dok. br. 13, 28, 30 i 33.

⁵ Odnosi se na Konstantina Kamerhofera.

⁶ Rudolf Liders

Ukoliko razvoj situacije bude zahtevao da na toj teritoriji ponovo dođe do borbenih dejstava, sve angažovane policijske ustanove, u cilju jedinstvenog angažovanja svih snaga, izvršavaju naređenja nemačkog trupnog komandanta.

potp. Adolf Hitler
F. d. R. d. A.
generalštabni pukovnik
...⁷

BR. 35

ZAPOVEST ZA NASTUPNI MARŠ SS-DOBROVOLJAČKE DIVIZIJE „PRINC EUGEN“ OD 13. MARTA 1943. POTČI- NJENIM JEDINICAMA U CILJU OBEZBEĐENJA BOKSIT- NIH RUDNIKA U REJONU MOSTARA¹

SS-dobrovoljačka divizija
„Princ Eugen“
Ia/br. delov. 48/43 str. pov.

O.U., 13. 3. 43.

Strogo poverljivo!

Prema zapov. div. komande 7/43
od 18. 3. 43, oglašen otvorenim²

...³

DIVIZIJSKA ZAPOVEST

*Direktive kojima se menjaju ranije odredbe
o nastupnom maršu u jugoistočnom pravcu*

karta 1 : 200.000

- 1.) Usled sužavanja prostora nastupanja divizije i prisustva jednog ustaškog puka u **Imotskom**, uslovi se menjaju i *nastupni marš divizije izvršiće se na sledeći način:*

⁷ Potpis nečitak.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-354, r. 145, s. 3786393—6. Na margini prve stranice originala rukom je precrtano „NA—29/43. g. k-dos“.

² Dopisano rukom. Reč je o prekategorizaciji ovog dokumenta iz strogo poverljivog u obični.

³ Potpis nečitak.

— *Borbena grupa „Hedrih“:*

maršuje sve do dostizanja krajnjeg cilja u smislu divizijske zapovesti 44/43. str. pov. od 11. 3. 43., bez ikakve izmene.⁴

— *Borbena grupa „Šmithuber“ i konjički eskadron:*

na dan 14. 3.:

neizmenjeno.

na dan 15. 3.:

III/1. brd. lov. puka (bez pokretnih komora) maršuje prvo u **Imotski**, tamo uspostavlja vezu sa ustaškim pukom i potom produžuju marš drumom u jugoistočnom pravcu, sve do prostora **Drinovci, Dračevo**, obezbeđujući se pritom bočnom kolonom južno od **Matice**.

Konjički eskadron premešta se sa prostora **Bukova Gora**, preko **Sutine** i **Imotskog** u prostor neposredno zapadno od **Gorice** i tamo obezbeđuje u pravcu zapada raskrscnicu puteva tako dugo sve dok svi delovi kolone ne prođu kroz ovaj prostor.

Glavnina borbene grupe „Šmithuber“ maršuje prikupljena sve do raskrscnice puteva **Posušje** i tamo se deli:

1 bataljon,

pukovska pionirska četa,

vod protivavionskih oruđa,

1 baterija brdskih topova,

pokretno teško oružje 1. puka,

pokretna bojna i provijantska komora 1. i 2. brdskog lovačkog puka,

čelom ulazi u prostor **Gradac, Broćanac**.

Drugi deo:

štab puka

1 bataljon,

vod protivavionskih oruđa,

pokretno teško oružje 2. brdskog lovačkog puka,

⁴ U ovoj zapovesti, pod tačkom tri, o izvršenju nastupnog marša za Borbenu grupu „Hedrih“ piše:

„Polazi glavninom iz **Tomislavgrada**, preko s. **Srdani, Raščani, Borćani, Seonica**, potom skreće jugoistočnim pravcem u prostor visova **Ošljak 1256, Jaram 1125**, i mesta **Petrović** i **Vrhopolje**, *jednim bataljonom i jednom baterijom* polazi iz s. **Raščani**, preko **Kongore**, u prostor istočno od visa **Sinalj**, obezbeđujući se bočno prema visu **Vran**, kota 1961.

Protivoklopna oruđa i lovačke grupe imaju se pridati glavnoj koloni, s tim da sledećeg dana budu priključene začelju glavne kolone Borbene grupe „Šmithuber.“ (AVII, NAV—T-354, r. 145, s. 3786397—406).

pionirska četa, motorizovana,
3. divizion brdskog artiljerijskog puka,
pokretna komora 3. bataljona 1. brdskog lovačkog puka,
brdska sanitetska četa, dolinski ešalon,

preko **Gorice**, čelom ulazi u prostor **Bobanova Draga**.

Na deonici drumu **Gorica** — **Sovići** upotrebiti levu stranu drumu, pošto na desnoj strani nastupa 3. bataljon 1. brdskog lovačkog puka u pravcu s. **Drinovci**, kojem se kod **Gorice** mora priključiti njegova pokretna komora.

Prtljažne komore i službe dotura dolaze čelom do **Posušja**.

na dan 16. 3.:

- *III/1. brd. lov. puka* polazi iz prostora **Drinovci** putem severno od **Tihaljina** u prostor **Proboj**, **Vitina**, obezbeđujući se za vreme marša bočnom kolonom na visovima jugozapadno od **Tihaljina**, koja posle toga u prostoru **Orahovlje**, **Vašarovići** obezbeđuje nastupni put i smeštajni prostor u pravcu jugozapada.
- *Konjički eskadron* ostaje u prostoru zapadno od **Gorice**, u kojem se nalazi, sve dok začelja kolona „**Smithuber**“ i „**Vagner**“ — koje nastupaju preko **Bobanove Drage** — potpuno ne prođu i onda se priključuje njima kao zaštitnica do **Stražnice**, gde preuzima obezbeđenje ka severu i severozapadu.
- *kolona „Smithuber“* polazi iz **Bobanove Drage** preko **Pivčevine**, **Garišta** do s. **Pezer**, potom nastupa ka jugoistoku u šumski proplanak **Lipno**, pročešljavajući šumski predeo bočnim kolonama sa obadve strane, po potrebi i neposrednim traganjem u međuprostoru.
- *3. divizion brdskog artiljerijskog puka, sa obadva voda protivavionskih oruđa* i sa pokretnim delovima kolone, polaze iz **Pezera** i maršuju preko **Stražnice**, gde se priključuju 3. bataljonu 1. brdskog lovačkog puka.
- *Najsevernija kolona* polazi iz prostora **Gradac**, **Broćanac**, preko **Kočerina**, **Galića**, zatim prema jugoistoku preko **Dužica**, **Stojnice**, **Buhova** u prostor **Hamzići**, **Radišići**, **Čerin**, pročešljavajući šumu sa obadve strane nastupnog puta pomoću bočnih kolona i jakih patrola.
Polazeći iz **Galića**, teška pokretna oružja 1. brdskog lovačkog puka, vod protivavionskih oruđa, pokretne bojne i provijantske komore 1. i 2. brdskog lovačkog puka treba da budu pomerene u prostor **Lise**. Delovi koji pripadaju 1.

brdskom lovačkom puku i vod protivavionskih oruđa treba da budu grupisani od strane komandanta puka, dok delovi koji pripadaju 2. brdskom lovačkom puku maršuju sve do prostora **Dobrić**.

*Prtljažne komore i službe dotura dolaze čelom do s. **Galići**.*

na dan 17. 3.:

— *Borbena grupa „Hedrih“:*

grupiše se u prostoru u kojem se nalazi na taj način da bezbednost jamskih oblasti oko **Crnih Lokava, Solda, Izbična, Šodrove glave, Tribošića**, odnosno **Knežpolja, Uzarića**, bude osigurana odgovarajućim snagama.

Glavnina borbene grupe nalaziće se u prostoru **Lise**, spremna za mobilnu upotrebu u svakom pravcu.

Odredi odvojeni severno radi obezbeđenja ostaju još u prostoru **Bogodol** i na sedlu jugoistočno od **Češljara**, dok *četu koja se nalazi na sedlu istočno od Potklečana* treba privući u prostor visa **Bandurica**, kota 1271. Na taj način se oblast rudarske eksploatacije obezbeđuje prema severu.

— *Borbena grupa „Šmithuber“:*

maršuje sa *borbenom grupom*, koja se nalazi u prostoru **Hamzići, Rad šići, Čerin**, pravcem jugoistoka u prostor **Krehin Gradac, Blizanci, Vidovići**,

sa *jednom ojačanom četom* u prostor **Međugorje, Bijaković**, sa *borbenom grupom iz prostora Lipno* u prostor **Hamzići, Radišići, Čerin**.

Borbena komandna mesto štaba puka i pukovskih jedinica: **Čitluk, Primorci**.

3. bataljon 1. brdskog lovačkog puka, sa priključenim delovima, dolazi preko **Ljubuški, Crno, Primorci** u prostor **Sretnica, Krivodo, Podgorje, Čule**, gde ostaje kao *divizijska rezerva*.

3. divizion brdskog artiljerijskog puka ostaće sa obadve strane druma u prostoru **Služanj, Lakišić Kula**. (Konačno grupisanje narediće se posle izviđanja celog prostora.)

Jedan vod protivavionskih oruđa ostaje kod 3. bataljona 1. brdskog lovačkog puka, dok se *drugi vod protivavionskih oruđa* ima da potčini 2. brdskom lovačkom puku u **Čitluku**, Pokretni delovi koji pripadaju 2. brdskom lovačkom puku dobiće dalja naređenja od komandanta puka.

SS-potpukovnik Šmithuber staraće se o obezbeđenju na visovima jugozapadno od nizinske linije, onda prema seve-

rozapadu, a na Neretvi o samom području rudarske eksploatacije, održavajući u bataljonskim prostorima po mogućstvu što jače pokretljive i za angažovanje uvek spremne snage. (Konačno grupisanje uslediće posle iscrpnog izviđanja zemljišta.)

Na proplanku **Lipno** ostaviti jednu četvu, koja će zaprečiti ovu raskrsluicu puteva.

— 1. bataljon 2. brdskog lovačkog puka:

dolazi po svoj prilici 17. 3. uveče, a najdalje 18. 3. pre podne, u **Ljubuški** i obezbeđuje ovde sve drumove i puteve, zaključno sa visom **Humac 338** (na severu) i **Hrašljane** (na jugu), koji vode u južni deo rudarske oblasti. *Konjički eskadron* se priključuje.

— *Prtljažne komore i službe dotura* maršuju preko **Lise** u pravcu **Mostara** i dobiće istog dana zapovesti za njihovo konačno grupisanje u prostoru divizije. *Prtljažna komora 1. brdskog lovačkog puka* ostaje u postoru **Knežpolje**.

2.) Sve ostale odredbe divizijske zapovesti broj 44/43. strogo poverljivo ostaju na snazi.⁵

⁵ Između ostalog, te odredbe su sledeće:

„[...] 5). Ukoliko se, zbog zemljišnih teškoća ili zbog otpora neprijatelja, ne bi mogli dostići određeni dnevni ciljevi, onda se mora marš produžiti idućeg dana, u svemu po ovom planu nastupanja.

6.) *Linija razgraničenja između borbenih grupa:*

Kolo, Stepen, vis Muslići 1157, V. Glavica 1033, Kusanovac 1117, Magaonik 548, Stojnica 505 (sve ovo uključivo za grupu „Smithuber“).

7.) *Sa oklopnom četom* i sa vodom protivavionskih oruđa, pridatim divizijskoj artiljeriji, disponiraće se svakodnevno iz štaba divizije.

8.) *Veze:* [...]

9.) *Komandne veze:* [...]

10.) *Vozila za teška oruđa i trupne komore:*

3. bataljon 1. brdskog lovačkog puka vodi tovarna grla sa sobom, a pokretno teško oružje i pokretnu komoru priključuje odgovarajućim delovima 2. brdskog lovačkog puka.

Konjički eskadron priključuje svoj pokretni deo pokretnim delovima 3. bataljona 1. brdskog lovačkog puka.

Pokretna komora Borbene grupe „Hedrih“ biće na čelu pokretne komore 2. brdskog lovačkog puka; pokretno teško oružje uputiti iz **Seonice**, kod odvajanja prema jugoistoku, poljskim putem koji preko **Stepena** izvodi na drum nastupanja Borbene grupe „Smithuber“.

Pošto nastupanje divizije mora da se odvija žustro napred, to se bezuslovno mora izbeći svako pretovar vanje vozi'a i moraju komandiri komora u slučaju potrebe, a naročito kod zastoja, intervenisati svom energijom da se zaglavljena vozila oslobode što pre, bilo pomoću ljudstva, bilo zapregom. Načelo „svi za jednog“ mora i ovde da dođe bolje i više do izražaja [...]“ (AVII, NAV—T-354, r. 145, s. 3786397—406).

3.) *SS-pukovnik Hedrich*

u toku 14. 3. dovlači 2. bataljon 1. brdskog lovačkog puka, angažovan u prostoru istočno od **Raščana**, u prostor **Lipe**, **Kongora**, da bi u toku 15. 3. zaprečavao pravac sa istoka tako dugo dok glavnina borbene grupe ne prođe u celosti preko s. **Borčani**, da bi onda odmaršovao preko **Sinalja**. Tamo bi trebalo još rano u zoru uputiti jedan istaknuti odred.

- 4.) Sve oficire i celokupno ljudstvo treba obavestiti da se sve *ustaške i četničke formacije* koje se nalaze u prostoru nastupanja imaju smatrati kao prijatelji, obraćajući pažnju na eventualne manevre obmane bandita.
- 5.) U prostoru **Mostara** nalaze se *italijanske trupe*, sa kojima treba uspostaviti *vezu*. O njihovom grupisanju još će se dostaviti naknadno obaveštenje.

6.) *Divizijska borbena komandna mesta:*

14. 3. ujutru: u početku **Kolo**, a posle završenog marša u smeštajnom prostoru glavnine Borbene grupe „Šmit-huber“;

15. 3. : ostaje na prostoru noćenja, sve do završenog marševskog pokreta, onda se premešta napred u **Posušje**;

16. 3. : u početku **Posušje**, a potom se premešta u **Lise**;

17. 3. : **Mostar.**

Komandant divizije

A. Fleps

SS-grupenfirer i general-potpukovnik
Vafen SS

Dostavljeno:

...⁶

⁶ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena potčinjenih borbinih grupa, jedinica i odeljenja kojima je ova zapovest dostavljena.

NAREĐENJE KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH
OD 14. MARTA 1943. POTČINJENIM DIVIZIJAMA ZA RA-
SPORED I ANGAŽOVANJE NA TERITORIJI NDH¹

Komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj
Ia, br. 211/43 str. pov.

O.U., 14. 3. 1943.
7 primeraka
— primerak

Strogo poverljivo

Predmet: Rejoni osiguranja i zadaci
divizija posle završetka
„Vajs-Mostar“²

- 1.) Posle završetka operacije „Vajs-Mostar“ divizije će, osim 717. pd, biti prebačene u rejone osiguranja na teritoriji Hrvatske, odnosno dosadašnji rejoni osiguranja biće prošireni. Po pristizanju u navedene rejone, vreme do kraja aprila divizije će iskoristiti za obuku, popunu rezervi i popunu ljudstvom. Ukoliko situacija zahteva, mora se i dalje sprovesti smirivanje u okviru područja. Novi rejoni osiguranja vide se iz priložene karte.³
- 2.) 714. pd proširuje svoje dosadašnje područje osiguranja sa rejonom **Drvar — Glamoč — Mrkonjić-Grad**. Protezanje granice vidi u prilogu. Dopuštaju se lokalne ispravke granice, ali ih treba prijaviti k-tu nemačkih trupa u Hrvatskoj. Prilikom razmeštaja snaga u celom novom rejonu, težište osiguranja treba usmeriti na rejone **Bihać, pl. Grmeč i Šamarića** koji su ustanicama stalno služili kao utočište kome su davali prvenstvo. Na osnovu toga raspored snaga treba tako izvršiti da jedna pukovska grupa (187. napadna grupa)⁴ osigurava rejon **Bihać — Cazin — Bos. Krupa**; jedna pukovska grupa rejon **Vrtoče — Kulen-Vakuf — Drvar**; jedna brdska brigada rejon **Jasenica — Zapoljak**; jedna brdska brigada

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 2264, s. 432—4. Na margini prve stranice originala rukom je dopisano nekoliko nejasnih brojeva.

² O operaciji „Vajs“ vidi dok. br. 13, 22, 23, 33 i 35.

³ Ta karta nedostaje.

⁴ Reč je o delov ma 187. rezervne pešadijske divizije. U dokumentu piše: „Eingriff-Gruppe“.

6 143 1935

00

Stch.d.dt.Tr.i.Kroatien
in Nr.211 43 g.1935.

11. 11. 1935

betrf. Sicherungsgebiete und Aufgaben
der Div. nach Abschluss
WIKI - KUPAN.

1.) Nach Abschluss des Winterkriegs im Osten werden die Div. mit Ausnahme T14.J.D. innerhalb Kroatiens in Sicherungsgebiete verlegt bzw. die bisherigen Sicherungszone erweitert. Nach Erreichen genannter Zone steht den Div. die Zeit bis Ende April zur Ausbildung, Aufstockung und Auffrischung zur Verfügung. Soweit es die Lage erfordert, muss Befriedung innerhalb der Bereiche weiterhin betrieben werden. Die neuen Sicherungsgebiete sind aus der beigefügten Karte ersichtlich.

2.) T14.J.D. erweitert seinen bisherigen Sicherungsbereich um den Raum DRVAR - SLAKOC - MRKONJIC GRAD. Genaue Grenzverlauf s. Anlage. Örtliche Grenzberichtigungen sind zulässig, jedoch im Stch.d.dt.Tr.i.Kroatien zu melden. Bei Einsatz der Kräfte im neuen Gesamtraum ist Schwerpunkt der Sicherung auf die Räume BIRAC, BRNOC-Gebirge und SAMARICA zu legen, die den aufständischen stets als bevorzugtes Zufluchtsgebiet gedient haben. Dementsprechend hat die Gliederung der Kräfte so zu erfolgen, dass eine Rgt.-Gruppe (Eingr.187) den Raum BIRAC - CAKIN - BOS.KRUPA, eine Rgt.-Gruppe den Raum VITOCE - KULEN VAKUF PETROVAC - DRVAR, eine Geb. Brigade den Raum PRAV. JASENICA - LAPOLJAK, eine Geb. Brigade den ^{Samarica} SAMARICA, die Jäger-Brig. den Raum BANJA LUKA - ELJUC - MRKONJIC GRAD zu sichern hat.

Grenz-Rgt.741 wird durch Teile der 369.J.D. abgelöst und steht der Div. dann wieder zur Verfügung. 3.(Kroat.) Geb. Brig. tritt 19.J. zur T14.J.D. zurück. Auffrischung der 2. und 3. (Kroat.) Geb. Brigade wird bis Ende April durch D4.Sv.Gen.i. Kroatien durchgeführt. Div. verlegt vorläufig Gef. Stand (Führungsstaffel) nach BOS.SOVI.

T14.J.D.

Erreicht 19.J. antretend, Raum beiderseits Bahnstrecke BARI-

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 36.

rejon **Šamarica**, a lovačka brigada rejon **Banja Luka — Ključ — Mrkonjić-Grad**.

741. gren. puk⁵ smeniće delovi 369. pd i opet će biti na raspolaganju diviziji. 3 (hrvatska) brigada vraća se 19. 3. u sastav 714. pd. Nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj izvršiće do kraja aprila popunu ljudstvom 2. i 3 (hrvatske) brdske brigade. Divizija će privremeno premestiti komandno mesto (operativni deo) u **Bos. Novi**.—

717. pd:

Prebacuje se 19. 3. u rejon s obe strane železničke pruge **Sarajevo** (isklj.) — **Višegrad** (uklj.) i tamo spremna sačekuje transportovanje. Početak transportovanja verovatno 1. 4. Komandno mesto divizije premestiće se u **Sarajevo** i preuzeće dotadašnju zgradu štaba Komande nemačkih trupa u Hrvatskoj. Grupa „Fogel“ vraća se 19. 3. u sastav 718. pd.

718. pd:

Uključujući lovačku brigadu, preuzima od 20. 3. rejon naznačen u prilogu. Za sprovođenje izvršne vlasti u ovom rejonu ovlašćuje se general-major Kibler.⁶ Komandno mesto divizije za sada ostaje u **Sarajevu**. Divizija sa jednom ojačanom pukovskom grupom osigurava rejon **Jablanica — Konjic — Prozor** i rejon zapadno od Sarajeva. Put **Jablanica — Konjic** treba osigurati od prebacivanja ustanika koji su prodrli u rejon južno od **Konjica**.

Popuna divizija mora do kraja aprila da se privede kraju tako da divizije budu spremne za pokretna dejstva.—

Potčinjene bataljone 724. gren. puka⁷ treba blagovremeno pripremiti za marš kako bi transportovanje železnicom od **Sarajeva** moglo da započne 20. 3.

369 (hrvatska) pd:

Preuzima od 20. 3. dosadašnji rejon 718. pd. Jednu ojačanu pukovsku grupu prebacije u rejon **Sarajevo — Rogatica — Višegrad — Mrkalji** (8 km južno od **Vlasnice**). Divizija će 717. pd, do njenog transportovanja, dodeliti prikladne rejone na železničkoj pruzi **Sarajevo — Višegrad**. Komandno mesto

⁵ Ovaj puk je bio u sastavu 714. pd.

⁶ Jozef (Josef Kübler)

⁷ Ovaj puk je bio u sastavu 704. pd.

369. pd: **Sarajevo**. Nakon dolaska štaba divizije u Sarajevo, određujem general-majora Najdholda⁸ odgovornim za izvršnu vlast u obimu koji je do sada imala 718. pd. O primopredaji treba obavestiti komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj.—

202. *tenkovski bataljon*, radi popune, sa po jednom četom prebacuje se u **Bugojno, Sarajevo** i **Tarčin**. Štab bataljona u **Sarajevu**. — U službenom pogledu jedinice će biti potčinjene teritorijalnim komandantima. Pravo naređivanja angažovanja zadržava za sebe k-dant nemačkih trupa u Hrvatskoj. Sve vodove Tenkovske čete za naročitu upotrebu uputiti u **Zenicu**. Potčinjavaju se 718. pd. Pristizanje treba da javi k-dant 202. tenk. bataljona i 718. pd.

- 3.) Marševski pokreti za prebacivanje u nove rejone narediće se blagovremeno.
- 4.) Od 20. 3. dnevne izveštaje dostavljati do 09.00 časova. U slučaju naročitih događaja potrebno je dostavljati vanredne izveštaje.

Liters

Prilozi: 1

Dostavljeno:

714. pd

717. pd istovremeno i za 202. tenk. bataljon

718. pd

369. pd

na znanje: komandantu Jugoistoka (K-di Grupe armija „E“) nemačkom opunomoćenom generalu u Hrvatskoj Ia Ia (koncept)

⁸ Fric (Fritz Neudholdt)

BR. 37

IZVEŠTAJ 717. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 14. MARTA 1943. KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U NDH O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI I DEJSTVIMA DIVIZIJE U BOSNI¹

Poverljivo

717. PEŠ. DIVIZIJA
Odelj. Ia, br. 249/43. pov

Div. kom. mesto 14. 3. 1943.

Predmet: Podnošenje procene situacije.

Veza: K-dant nemačkih trupa u Hrvatskoj, Ia
br. 1378/43. pov. od 4. 3. 1943.²

KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U HRVATSKOJ

U vezi tačke 3 gornjeg naređenja, podnosi se sledeći izveštaj:

I. POLITIČKA SITUACIJA

Sam rejon koji je divizija u izveštajnom periodu (od 5. do 15. 3.) prošla je retko naseljen i, zbog bežanja i odvođenja ljudi kao i razaranja, skoro je nenastanjen.³ S obzirom na njihovo ranije živo učešće u ustaničkom pokretu, sadašnje lojalno držanje dela muslimanskog stanovništva prema nemačkom Vermahu izgleda protivrečno. Ova protivrečnost objašnjava se činjenicom da Muslimani uvek idu zajedno sa vladajućom silom i da na partizane gledaju kao na tako nešto.

Od pojave nemačkog Vermahta i poraza partizana, simpatije za ove su u naglom padu. Tamo gde još postoji suzdržavanje, to treba pripisati bojazni od povratka ustanika. Brzim i sigurnim posedaњem područja od strane hrvatskih upravnih organa i odgovarajućih izvršnih organa, područje bi se moglo brzo smiriti.

Prema izjavama zarobljenika, među ustanicima koji potiču iz krugova inteligencije prošireno je mišljenje da komuni-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 2264, s. 435—9.

² Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

³ Opširnije o dejstvima 717. pd vidi u dnevnim izveštajima od 5. do 15. marta 1943. u Zborniku, tom IV, knj. 11, dok. br. 189, 193, 198, 203, 206, 212, 215, 218, 221, 227 i 231.

stički pokret u Bosni ne bi nikada mogao da uhvati koren da mu postupci ustaša nisu pripremili put. Sedište malobrojnog dela obrazovanih i ubeđenih komunista treba tražiti u većim gradovima, dok je seosko stanovništvo delom iz straha za život i imanje a delom zbog pritiska prišlo ustanicima.

II. SITUACIJA KOD NEPRIJATELJA

Mestimični žilav otpor neprijatelja s obe strane doline Rame, poslednjih dana, treba pripisati poteškoćama koje neprijatelj ima u evakuaciji svojih više stotina ranjenika.

Iz izjava zarobljenika može se saznati da je neprijatelj prvobitno imao nameru da se prikupi u rejonu Gračanica — Rama i da se onda sa glavninom probije u pravcu severoistoka u severoistočnu Bosnu, odnosno zapadnu Srbiju. Kasnije izgleda da se razmatrala mogućnost da se kod Rame podeli i jedan deo (Srbi) da nađe pribežište u pokretu D. Mihailovića u Hercegovini i Crnoj Gori. Sada se može smatrati kao glavni pravac povlačenja neprijatelja jug i jugoistok, što se možda može pripisati sporazumu komunista sa D. Mihailovićem. Do ovog sporazuma je verovatno došlo na pritisak Moskve radi spašavanja glavnine potučenih partizana (članak u Donaucajtu „Kapitulacija pred Sovjetima“ od 11. 3. 43). Izgledi neprijatelja da se povuče u pravcu jugoistoka i da privremeno nađe sklonište od neprekidnog gonjenja u planinama Crne Gore, prema izjavama zarobljenika i prebeglica, izgleda da su takođe razlog nepokolebljive volje za otporom većeg dela ustanika.—

III. SOPSTVENA TAKTIČKA SITUACIJA I NAMERE 14. 3. 43.

Divizija nastupa prema Rami i Podhumu da bi tamo uspostavila vezu sa 718. peš. divizijom.⁴ Dizanje u vazduh mosta na Rami kod k. 341 (1 km severozapadno od Gorice) i teški terenski uslovi jugoistočno od Prozora usporavaju postizanje naređenih ciljeva.⁵

Namera divizije:

Sa 749. gren. pukom osigurati put Rama — Konjic na liniji k. 828 južno od Rame — Dobrigošće prema jugu. Sa glavninom divizije pročešljati teren s obe strane doline Neretvice

⁴ Vidi Zbornik, tom IV, knj. 11, dok. br. 234: dnevni izveštaj nemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija—Dalmacija“ od 16. marta 1943. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini.

⁵ Vidi dok. br. 36.

od Podhuma prema jugu i nadovezujući se na 749. gren. puk osigurati put Rama — Konjic do Ostrošca i sprečavati da se neprijatelj probije prema severu.

VII.⁶ SAOBRAĆAJNA SITUACIJA

Železnička pruga Travnik — Bugojno umnogome olakšava dotur sredstava za snabdevanje. Teškoće pričinjava put Bugojno — Prozor — Rama, jedini podesan za dotur. Razaranja puteva i mostova u većini slučajeva bila su uzrok velikog gubitka u vremenu. Sporazumom sa 369. peš. divizijom i strogim regulisanjem saobraćaja, nije došlo do većih zastoja na maršu.

VIII. SITUACIJA U POGLEDU SNABDEVANJA I DOTURA

Snabdevanje divizije bilo je osigurano, nije bilo nekih naročitih poteškoća ili nestašica. Prebacivanje od puta dotura do jedinica skoro isključivo tovarnim grlima.

Zadatak divizije, da jakim levim krilom prodre do Podhuma i da uspostavi vezu sa 718. peš. divizijom, imaće za posledicu da će se 737. gren. puk i Borbena grupa „Fogel“ sve više udaljiti od puta za dotur. Posledica toga, uprkos unapred predviđenim merama kako popuniti jedinice artiklima ishrane itd., biće da će neminovno doći do nestašice. Celokupan dotur u ovim najtežim planinskim uslovima obavlja se tovarnom stokom.

Pošto divizija kod svojih jedinica za snabdevanje ne raspolaze tovarnim grlima, to ne može odatle da se očekuje pomoć. Zbog toga će verovatno morati da se preduzme snabdevanje iz vazduha.—

IX. POJEDINOSTI

Snabdevanje divizije artiklima ishrane, odećom, novcem i ostalim potrebama bilo je osigurano i u vremenu od 1. do 15. 3. 1943. god. Hrane (tablica ishrane IV sa dodacima) je bilo u dovoljnim količinama, prehrambeni artikli su bili dobri. Povrće, odnosno kupus i krompir, nije moglo da se dotura zbog nedovoljnog transportnog kapaciteta. Posle završetka operacija predviđa se opšta zamena i čišćenje odeće, naročito veša i obuće.

Kao hrana za konje, zbog nedovoljnog kapaciteta *železnica*, mogla se doturiti samo zob. Transporti sena, koji su već u Novoj Gradiški bili utovareni, jednim delom nisu upućeni na odredište, pošto je transportovanje bilo obustavljeno. Umesto ne-

⁶ U originalu iza stava pod III stoji stav VII, VIII, IX, X, XI i XII.

dostajućeg sena, odobrenjem intendanta komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj, u periodu od 18. do 22. 3. 43. izdavan je 1½ obrok zobi.—

X. ZDRAVSTVENO STANJE

Zdravstveno stanje kod jedinica je relativno vrlo dobro. Uprkos prehladama i promrzlinama nastalim usled vremenskih prilika i nedostatka smeštajnih objekata, bilo je malo oboljenja. Zabrinjavajuće je što je trupa 100% vašljiva i što je dovelo do pojedinih slučajeva pegavog tifusa. Devaširanje nije moguće. Doturen je rusla-prašak i izdat jedinicama. Uprkos detaljnom podučavanju, izgleda da jedinice nisu ubedene u efikasnost rusla-praška. Na smetlištu jednog bivaka u G. Vakufu, napuštenog od jedinice, pronađena je kutija sa više stotina paketa rusla-praška.

Za obezbeđenje vitaminima bilo bi poželjno češće izdavanje jedinicama svežeg povrća ili kiselog kupusa.

XI. STANJE KONJA

Po formaciji: 2.267	Na licu: 2.067
	+ 106 u vet. bolnici
	<hr/>
	2.173

Izbačeno iz stroja usled dejstva neprijatelja	16 konja
Izbačeno iz stroja zbog drugih uzroka	11 „
Nesposobno za marš i predato vet. četi	90 „
Ozdravilo i vraćeno u jedinice	46 „

Prilikom premeštanja 717. vet. čete iz Prijedora u Travnik, 24. 2. 43., moralo se predati armijskom sabirnom centru u Prijedoru 73 konja delom nesposobna za marš i transportovanje.

Od armije od početka dejstava upućeno je diviziji 46 konja.—

Usled preteranog napora na marševima od Ključa do Jajca, gubici kod pojedinih jedinica zadnjih nedelja su u velikom porastu, tako da kapacitet 717. vet. čete nije više dovoljan, utoliko pre što je morala da preuzme i bolesne konje od vet. čete 369. divizije. Gasna komora za šugu sa 3 vojnika i 11 konja još se nalazi u Prijedoru. Što se tiče dotura stočne hrane, učinjeno je što se najbolje moglo; ipak propisani obrok stočne hrane praktično nije došao do punog izražaja, jer je samo zob mogla da se doturi u dovoljnim količinama. Seno se katkad izdavalo samo u količini 1/3 propisanog obroka a slama se uopšte nije izdavala.

Smeštaj je skoro za čitavo vreme bio nedovoljan ili uopšte ga nije bilo. Imajući u vidu ove činjenice i početak menjanja dlake kod konja, ne može se u dogledno vreme od konja zahtevati veće marševe na teškom terenu sa raspoloživim nepodesnim vozilima. Konji koji su dobijeni od armije dobri su što se tiče njihove konstitucije, ali su još premladi, tako da se privremeno ne mogu uključiti kao prikladni za trupnu službu, naročito sve dotle dok ne bude bilo prikladnih kola.

XII. STANJE POPUNE

U vremenu od 1. do 15. 3. 1943. za popunu došlo je: 3 podoficira i 42 vojnika.

U štab za formiranje u Zemun do sada je stiglo 17 oficira za preformiranje u lovačku diviziju.

Što se tiče vojnika, uputiće 13. odnosno 28. 3. 1943. g.:

K-da 11. vojnog okruga 845 podoficira i vojnika,

K-da 13. vojnog okruga 1792 „

K-da 17. vojnog okruga 2000 „

K-da Jugoistoka uputiće 442 podoficira.

Zastupa k-danta divizije

...⁷
pukovnik

BR. 38

PROCENA VOJNO-POLITIČKE SITUACIJE KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD 16. MARTA 1943. ZA PERIOD OD 1. DO 15. MARTA 1943. GODINE¹

Poverljivo

KOMANDANT NEMAČKIH TRUPA U HRVATSKOJ

Ia, br. 1504/43. pov.

O.U., 16. 3. 1943.

PROCENA SITUACIJE

za vreme od 1. 3 — 15. 3. 43.

I. POLITIČKA SITUACIJA

U dosadašnjem području komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj nema bitnih promena opšte situacije. Poverenje ci-

⁷ Potpis nečitak.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-314, r. 554, s. 365—72.

vilnog stanovništva prema nemačkom Vermahtu je poslednji oslonac za spasavanje hrvatske državne tvorevine od haosa. Temeljita izmena sadašnje situacije mogla bi se postići samo uklanjanjem sadašnjeg režima, koga podržava samo oko 20% stanovništva. Averzija svih delova stanovništva prema poglavniku i ustašama daje ustanicima jedno dalje pojačanje, tako da mere nemačkih oružanih snaga na smirivanju ne mogu dovesti do trajnog uspeha.

U novosmirenim oblastima stanovništvo je spremno da pomogne nemačkim vojnicima i zahvalno im izlazi u susret. Izuzetak čini samo pravoslavno stanovništvo, koje se drži plašljivo i uzdržljivo i uglavnom simpatiče sa ustanicima, u čijim se redovima bore mnogi njihovi pripadnici. Muslimani i Hrvati odbijaju crvenu vladavinu ili se bore na strani ustanika samo zato da bi oslobodili svoju zemlju od Italijana, koji bez sumnje vode jednu neumesnu politiku smirivanja. Masa stanovništva u oslobođenim oblastima nema nikakvog političkog cilja. Oni teže radu, miru, sigurnosti i ozbiljnoj upravi. Prema dosadašnjim iskustvima, izgradnja vlasti napreduje li samo „na papiru“ ili se veoma oteže.

Četničko pitanje nije se dalje zaoštrilo. U području 714. divizije nisu zabeležena nikakva prekoračenja u tuđu nadležnost. Četničko rukovodstvo se potčinilo naredenjima nemačkog Vermahta i potvrdilo svoju lojalnost.

Četnici koji se nalaze na području 718. pešadijske divizije, naročito u rejonu Zenice i Han-Pijeska, neprijateljski se suprotstavljaju hrvatskoj državi i nemačkom Vermahtu i pokušavaju da izazovu nemire putem sabotaža i razoružavanja hrvatskih odreda. Divizije koje su učestvovala u operaciji „Vajs II“² jedinstveno se povoljno izražavaju o držanju četničkih jedinica. Dragocenim izviđačkim podacima i napadima za rasterećenje pomagali su našim jedinicama, mada ni u jednom slučaju nije sa nemačke strane tražena podrška.

II. NEPRIJATELJSKA SITUACIJA

Neprijateljski otpor protiv nemačkih divizija koje su napadale uglavnom je slomljen. Neprijatelj koji se za borbu postavlja pretežno u šumi i planini, bio je svuda odbačen brzim i žestokim zahvatima. On skoro panično izbegava svako ugrožavanje sa krila i iz pozadine. On dalje daje prednost noćnim prepadima i pokušava da napad zadrži planinskim i tehnički dobro postavljenim preprekama. Infiltriranim manjim odredi-

² Vidi dok. br. 35 i 36.

ma pozadi nemačkih linija, počinje da aktivno ometa nemački dotur.

Ostaci ustanika, bez izuzetka teško tučene jedinice sa malo municije i ishrane, deprimirane nemačkim udarima i zadržavane mnogobrojnim ranjenicima i bolesnicima, stoje za sada južno od linije Konjic — Rama.³ Oni su na severu pritisnuti nemačkim jedinicama, na jugu četnicima, i pokušavaju da se izvuku prema jugoistoku, dolinom Neretve, na teritoriju Crne Gore. Italijani i četnici navodno hoće da ustanicima stvore mogućnosti odstupanja preko Foče i Rogatice, prema severu, na nemačko područje. Protivmere su pripremljene. Rastući broj dezertera i oko razbacano oružje ukazuje na povećanu zamorenost od rata kod ustanika. Naročito seljački slojevi komunistički naginju napuštanju borbe i hoće da se vrate u zavičaj.

Dok se mir dosad održava u oblastima koje su bile očišćene operacijom „Vajs II“, pošto su samo u dva pojedinačna slučaja razbijeni odredi izvršili prepade na naše kolone za dotur, dotle se u oblastima očišćenim operacijom „Vajs I“ može konstatovati povećana komunistička aktivnost. U Šamarici, rejonu Bosanska Krupa — Bihać i na planini Grmeču, već su se pojavile jedinice bataljonske jačine, koje doduše izbegavaju otvorenu borbu, ali predstavljaju stalnu opasnost za dotur i saobraćajne objekte. Neprijatelj, koji se sada pojavio u ovim oblastima, sastavljen je iz novoprikupljenih slabijih ostataka neprijatelja i jedinica koje su se povukle sa Plješivice i drugih delova italijanskog interesnog područja. Tako dugo dok se italijanski saveznici aktivno ne angažuju, ne može se računati sa definitivnim istrebljenjem komunističkog ustaničkog pokreta.

U ostalim područjima vlada relativni mir. Izveštaji o ponovnoj pojavi ustanika u prostoru Kotor-Varoš i Teslić, dosada nisu potvrđeni. Jedino u oblasti Vlasenica — Rogatica ustanovljene su tekuće borbe između ustaša i komunističkih, kojima se ipak pridaje samo lokalni karakter.

Ukratko, treba konstatovati:

- 1) Titova država je razbijena i njegoja vojska u raspadanju.⁴

³ Jedinice NOVJ su počele forsirati reku Neretvu 6/7. marta 1943. i do 15. marta sve jedinice, sa Centralnom bolnicom u kojoj je bilo oko 3000 ranjenika i oko 1000 obolelih od pegavog tifusa, prebacile su se preko Neretve (Zbornik radova „Neretva—Sutjeska 1943“, Beograd 1969, Trgo Fabijan, „Četvrta i peta neprijateljska ofanziva“, str. 45—47).

⁴ Komandant Jugoistoka, general Ler, u svom izveštaju od 1. aprila nemačkoj Vrhovnoj komandi je konstatovao da je gro partizanskih snaga pod Titovom komandom prebačen sa svojih područja preko Neretve. Vrhovni komandant NOVJ, ocenjujući bitku na Neretvi, zaklju-

- 2) Ugrožavanje nemačkog komandnog područja vrše ustanici koji prodiru iz italijanske oblasti.

III. SOPSTVENA TAKTIČKA SITUACIJA

Operacija „Vajs II“ je u suštini završena.

Daljem razbijanju neprijatelja postavljene su time granice, pošto gonjenje neprijatelja nije moguće na teritoriji južno, odnosno istočno od Neretve zbog političkih odnosa sa Italijanima. Stoga je sigurnost umirenih teritorija protiv ponovnog prodora ustanika glavni zadatak za najbližu budućnost.

Premeštanjem tri divizije na područje komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj i preformiranjem 714. i 718. pd dobile su nemačke jedinice priraštaj snaga koji isključuje ozbiljno ugrožavanje prostora koji obezbeđuju. Najavljeno dovlačenje policijskih jedinica treba da oslobodi glavninu jedinicu za manevarsku upotrebu.

SS-div.:

Divizija u svom rejonu jedva da je za sada izložena mogućnosti razračunavanja sa komunistima. Ipak je moguć sudar sa četnicima, koji su za sada naročito aktivni u boksitnoj oblasti. Divizija, pored obezbeđenja boksitne oblasti, baviće se oporavkom i obukom svojih jedinica, da bi krajem aprila bila spremna za dalje zadatke.⁵

369. pd

Preuzima teritoriju 718. pd i sprovede, pored traženog oporavka, pre svega umirivanje prostora Rogatica — Vlasevica i ugušivanje četničkih akcija u rejonu Zenice.⁶

717. pd:

Biće premeštena krajem maja na železničku prugu Sarajevo — Višegrad i tamo će se pripremiti za transport u novi rejon. Do evakuacije će produžiti preformiranje u lovačku diviziju i potrebni oporavak, i sadejstvovati na smirivanju rejonu Rogatica.

čuje: „[...] Planovi Vrhovnog štaba bili su ostvareni. Četvrta ofanziva je propala. Opkoljavanje naše slobodne teritorije i uništavanje naših snaga nije uspeo zahvaljujući kontra-manevru naše Udarne grupe kod Neretve i Gornjeg Vakufa. Ranjenici su bili spaseni [...]“ (AVII, NAV—T-78, r. 332, s. 6290035—72; tom II, knj. 1, str. 279; Zbornik radova „Neretva—Sutjeska“, Trgo Fabijan, n.č., str. 48).

⁵ Vidi dok. br. 35.

⁶ Vidi dok. br. 58.

718. pd:

Naređenom predajom svoje dosadašnje zone može se posvetiti u prvom redu preformiranju u lovačku diviziju i reorganizaciji hrvatske lovačke brigade. Pripreme za preformiranje su toliko napredovale da se nakon dolaska rezervi može odmah početi sa formiranjem pridolazećih jedinica. Formiranje hrvatske lovačke brigade bilo je usporeno time što je glavina 7. peš. puka učestvovala u borbenim dejstvima poslednje nedelje. Pored ovih organizacijskih i obrazovnih zadataka, divizija osigurava put dotura Bugojno i Ilidža prema Mostaru do Jablanice, sa težištem na pruzi Konjic — Rama.

714. pd:

Razbila je u više uspešnih operacija bande na Šamarici, u luku Sane i Une i u prostoru Bihaća. Povlačenjem 741. gren. puka, koji je za sada stigao tek južno od Jajca, kao i 3 (hrv.) brd. brigade i prebacivanjem ovih snaga na teritoriju Vrtoče — Petrovac — Grmeč-planina može se računati na smirivanje ove teritorije. Pored sopstvenih operacija sa obe strane Bihaća, na Šamarici i Kozari, divizija će ponovo produžiti reorganizaciju u lovačku diviziju i reorganizaciju hrvatske lovačke brigade.

VII.⁷ SAOBRAĆAJ

Uglavnom nepromenjen. Nekoliko napada na prugu Sunja — Banja Luka dovelo je do neznatnog usporenja železničkog saobraćaja. Punim zalaganjem svih transportnih nadležstava i strogim nadzorom snabdevačkog saobraćaja od strane načelnika pozadine, mogli su se ispuniti svi zahtevi i sprečiti zagašenje jako opterećenih železničkih stanica.

VIII. SNABDEVANJE I SITUACIJA DOTURA

Snabdevanje životnim namirnicama i stočnom hranom bilo je u prvoj polovini marta veoma nategnuto, zbog ispadanja 60 prehrambenih vozova, koji su bili doznačeni za januar, februar i mart, i koji ipak nisu stigli, kao i zbog toga što su rezerve Vojnog nadležstva za snabdevanje 877 već bile na izmaku. Mnogobrojni izveštaji i opomene kod organa načelnika pozadine u Beogradu nisu doveli ni do kakvog uspeha. Bitna pomoć bile su dobre zalihe 714, 717. i 718. pd, koje su bile dovučene radi savlađivanja oskudice.

⁷ U originalu iza stava pod III stoji stav VII, VIII, IX i X.

Stanje prehrane divizija koje su se borile u planini bilo je stoga više dana naročito kritično, jer skladišta za snabdevanje, usled snežnih padavina i jako zaleđenih puteva, nisu mogla biti korišćena od strane divizija. Jače korišćenje neprikosnovene rezerve nije se, pod ovim okolnostima, moglo izbeći. Naknadnim dovođenjem rezervnog sastava na nove puteve dotura i ustrojavanjem pomoćnih oslonaca, još više se pogoršavalo postojeće stanje. Nabavka mesa i kabaste stočne hrane sa terena još je zadovoljavala, izuzev 369. div. kojoj se meso moralo doturati.

Snabdevanje municijom bilo je zadovoljavajuće, izuzev defektne i svetleće municije. Snabdevanje pogonskim gorivom dovoljno. Stvaranje železničkih istovarnih postaja i istovarnih mesta pričinjavalo je naročite teškoće zbog stanja puteva.

Izvanrednom efektu rada i neustrašivom zalaganju auto-kolona ima se zahvaliti što se uspeo doturiti jedinicama potrebna snabdevna sredstva. Jednog dana morao se jedan puk snabdeti iz vazduha. Osim toga, i posada Organizacije Tot u Mostaru, u jačini od oko 400 ljudi, snabdeva se iz vazduha od 20. 2. 43.

Od 12. 3. 43. celokupni dotur, izuzev 714. pd, leži na pruzi uzanog koloseka Brod — Sarajevo — Travnik. Obezbeđenje ove pruge od rušenja je od naročitog značaja.

X. ZDRAVSTVENO STANJE

Pregled bolesti:

Javilo se za lekarsku pomoć (od 1. 3—15. 3)	491 (8)
Brojno stanje bolesnika	897 (19)
Ozdraveli vraćeni u jedinice	305 (2)

Povećani nastup gripa, zapaljenja krajnika bez zapaljenja pluća, delom su uslovljeni godišnjim dobom, ali uglavnom bivakovanjem pod vedrim nebom i neredovnom ishranom, često hladno pripremljenom, pored čestog uživanja neocedenog zaklanog mesa. Zbog borbenih dejstava, izostala je nega zuba i usta. Kod 187. grupe bio je rashod od stomačnih i crevnih bolesti naročito visok (94 u 8 dana). Oboljenja kože (97), uslovljena infekcijama usled nemogućnosti promene rublja i smanjenih mogućnosti pranja. Polne bolesti niske (19). Jedinice su devaširane. Za 10 dana prijavljeno 15 slučajeva trbušnog tifusa. U bolnicama svuda i uvek blag tok oboljenja. U poslednjoj nedelji za koju se podnosi izveštaj, kod 369. pešadijske divizije lagano povećanje pojave trbušnog tifusa.

Preventivne mere: stalno devaširanje u postojećim postrojenjima na komunikacijskim putevima. Dovlačenje medicinskih aparata iz sanitetskih ustanova na mesta hitnih potreba. Povećana podela sapuna, stalna upotreba talka. Priprema sanitetskog voza (od 14. 3) na pruzi Sarajevo — Zenica. Pre utovara 717. pd postavlja se 1 vod 1087. sanitetske čete za sprovođenje devaširanja premeštenih za Sarajevo.

Nije javljeno o nestašici pijaće vode zbog porušenih bunara, odnosno zarazi zbog pijenja zagađene vode.

U celini, prema prilikama, zdravstveno stanje jedinica je zadovoljavajuće.

XI. STANJE KONJA

Pri ukupnoj formaciji od 22.334 konja postoji 23.675, od toga: 4571 brdski konj (brdski konji SS-divizije nisu pri tom uračunati). Većina je sastavljena od trofejnih i iznajmljenih konja.

Veterinarskoj službi predato je 383 konja, ukupno brojno stanje bolesnih konja iznosi 847, uginulo je 311 konja, od toga samo kod 369. pd 290.

Izdržljivost i zdravstveno stanje kod 714, 718. i SS-div. zadovoljavajući su, kod 717. i 369 (hrvatske) pd, prema opštem zdravstvenom stanju, su dobri, uprkos stalnih bivakovanja.

Šugavost je mala i ima je kod svih divizija, najviše je ima kod 718. pd., 120 konja nalazi se na ambulantom lečenju.

Pot.: Liters

F. d. R.

...⁸

Ritmajster i O 1

Dostavljeno:

...⁹

⁸ Potpis nečitak.

⁹ Dopisano rukom nečitljivo.

ZAPOVEST SS-DIVIZIJE „PRINC EUGEN“ OD 16. MARTA 1943. POTČINJENIM PUKOVIMA ZA POSEDANJE I ODBRANU PODRUČJA BOKSITNIH RUDNIKA KOD MOSTARA¹

O.U. 16. 3. 1943.

NA-76/43. pov. Prilog 43b

Poverljivo

SS-dobrovoljačka divizija
„Princ Eugen“
Ia, Tgb. br. 168/43 pov.

Prema divizijskoj zapovesti br. 26/43. od 22. 3, ova zapovest oglašena za „otvorenu“.

Pahler

SS-potpor. i ađutant²

DIVIZIJSKA ZAPOVEST

za posedanje i odbranu rudarskog područja zapadno od **Mostara**

Karta 1 : 100.000

1.) *Divizija* treba da zaštiti rudarsko područje boksita zapadno od **Mostara** od unutrašnjih i spoljnih napada i da garantuje neometano iskorišćenje ove oblasti.³

2.) Divizijski prostor deli se na *dva odseka*, i to:

Linija razgraničenja: istočna i južna ivica **Mostarskog blata** do **Biogradci**, onda ka zapadu na vis **Dubovača**, potom pravo ka severozapadu do pola puta od deonice druma **Posušje** — **Gorica**, dalje dolinom **Ričine**, onda ka severozapadu do visa **Mošnjača**.

3.) *Grupisanje*:

Borbeni odsek⁴ Sever:

SS-pukovnik **Hedrih**, sa:

1. SS-brdskim lovačkim pukom
- 2 baterije brdskih topova
- 1 inžinjerijskom četom
- 1 vodom protivavionskih oruđa
- 3 kolone tovarnih grla

grupiše se na sledeći način:

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-354, r. 145, s. 3786379—83.

² Dopisano rukom.

³ Vidi dok. br. 34. Opširnije o posedanju boksitnog područja oko Mostara vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 234, 238, 242 i 258.

⁴ i ⁶ U originalu piše: Gefechtsabschnitt.

I bataljon:

na prostoru **Britvica**, obezbeđuje tamošnje jame boksita, koristeći se već izrađenim utvrđenjima od strane italijanskih trupa, koje dopunjava prema potrebi, imajući naročito u vidu pravac prodora sa severa.

Izviđanje obaviti što dalje napred, sve do grebena **Čabulje** planine i u šumski predeo južno od **Ugrovače**, do zaključno puta **Posušje — Lise**. Severozapadna linija ograničenja za izviđanje: nizija **Okrugljača** (južni deo istočno od **Posušja**), vis **Ošljara**, nizija **Sutina** (južni deo). Jugoistočna linija ograničenja: put koji od **Lise** vodi ka jugozapadu i dubinska klišurasta linija koja izbija ka severoistoku.

II bataljon:

obezbeđuje rudarska područja **Knežpolje**, **Uzarići**, iskorišćavajući italijanska utvrđenja, uz potrebnu dopunu, imajući naročito u vidu pravce uticaja sa severa i severoistoka, kao i sa šumskog predela južno od **Mostarskog blata**.

Izviđanje u pravcu **Čabulje** planine i šumskog predela istočno od **Goranci**, kao i šumskog predela južno od **Mostarskog Blata**.

Borbena komandno mesto puka sa štabnim jedinicama i pionirskom četom: **Lise**, s tim da zajedno sa divizijskim štabnim jedinicama preduzima potrebne mere za obezbeđenje ovog snabdevačkog čvora.

III bataljon:

u **Posušju**, izgrađujući ovaj komunikacioni čvor za upornu odbranu, čvrsto zadržavajući u ruci dominirajuće visove sa severne i severoistočne strane. Oslanjajući se na **Posušje**, bezuslovno se mora obezbediti sigurnost komunikacija dotura između **Tomislavgrada**⁵ i **Lise**, a isto tako i između **Imotskog** i **Lise**. Obezbeđenje ogarantovati patroliranjem i pridavanjem pratećeg ljudstva snabdevačkim kolonama.

Za ovu svrhu staviće štab puka bataljonu na raspolaganje nekoliko teretnih automobila iz sastava lake pešadijske kolone.

Izviđanje obavljati prema severu do nizinske linije **Roško Polje** i u južnom delu **Duvanjskog Polja**, potom u severoistočnom pravcu do nizije **Rakitno**.

⁵ Sada: Duvno.

Od *tri raspoložive kolone tovarnih grla*, jednu ostaviti u **Rastovači** (istočno od **Posušja**), a dve grupisati u severozapadnom delu **Mostarskog Blata**, gde ima vode i uslova za ispašu. Ove kolone upotrebiti za pribavljanje u brdskim predelima još postojeće zrnaste stočne hrane, a prema uputstvima komandanta odseka i nadležnog odeljenja divizijskog štaba.

Borbeni odsek⁶ Jug:

SS-potpukovnik **Šmithuber**, sa:

2. SS-brdskim lovačkim pukom
- 1 baterijom brdskih topova
3. divizionom SS-brd. art. puka
- 1 inžinjerijskom četom
- 1 vodom protivavionskih oruđa
- 3 kolone tovarnih grla

grupiše se na sledeći način:

Štab puka, III. bataljon, štabne jedinice i vod protivav. oruđa u **Ljubuškom** i njegovoj okolini.

Inž. četa, 2 kolone tovarnih grla i baterija brdskih topova: u **Vitini** i **Proboju**.

Jedna četa III bataljona u s. **Lipnom** ako dopuštaju uslovi snabdevanja vodom.

Obezbeđenje prostora do pola puta **Ljubuški — Čitluk**, odnosno **Ljubuški — Čapljina**, **Ljubuški — Mostar**, **Ljubuški — Imotski**.

Izviđanje šumskog područja severno od Ljubuškog sve do granice odseka.

Četa koja je ostala u **Livnu** mora da zadrži u svojim rukama ovaj važan saobraćajni čvor i da obavlja izviđanje puteva koji prilaze sa zapada i severozapada, sve do puta **Vitina — Gruda**.

II bataljon:

obezbeđuje rudarsko područje oko **Čitluka**, komore u prostoru **Blizanci**, koje su tamo smeštene da bi mogle lako da obavljaju pojenje konja i tovarnih grla u **Neretvi** kod želzničke stanice **Zitomislić**. Pre svega obezbeđuje u odnosu na unutrašnju sabotazu, a potom i u pravcu šumskog područja severoistočno od **Čitluka**. Održava red i disciplinu

u ovoj rudarskoj oblasti i obezbeđuje komunikacije snabdevanja prema **Ljubuškom** i **Mostaru**.

Pitanju *pribavljanja vode* mora se u ovom žednom prostoru pokloniti naročita pažnja i puk mora u slučaju teškoća da ispomogne buradima za vodu.

III divizion SS-brdskog artiljerijskog puka:

nalaziće se u **Bobanovoj Dragi**, odakle će obezbeđivati severni pretprostor i pravac prema s. **Drinovci**, gde se nalazi dobrovoljačka četa italijanske divizije. Pored toga se stara da linija dotura između **Grude** i **Imotskog** ostane slobodna.

Konjički eskadron u Gorici:

obezbeđuje liniju snabdevanja prema **Posušju** i **Imotskom**, izviđa u pretprostoru **Imotskog Polja** i održava vezu sa dobrovoljačkom četom u s. **Drinovci**.

I bataljon i 1 kolona tovarnih grla: Imotski.

Obezbeđuje ovaj saobraćajni i privredni centar od neprijateljskih poduhvata. Održava slobodne puteve dotura prema **Posušju** i **Bobanovoj Dragi**, a *izviđanje* obavlja u severnom i severozapadnom pravcu, sve do nizinske linije **Roško Polje**, vis **Zavelim**, **Rošnjača** i mesto **Studenci**.

Borbena grupa „Štratman“, sa 1 vodom protivavionskih oruđa, udarnom četom 1. i 2. puka, obezbeđuje saobraćajni čvor **Tomislavgrad** i odatle put dotura do **Šujice** i dalje ka jugu do s. **Petrovići**. Održava vezu sa garnizonom **Livno** (ustaški bataljon).

Štab puka i štabna baterija brdskog artiljerijskog puka: kod III divizona ovog puka u s. **Bobanova Draga**.

Divizijska rezerva:

oklopna četa
vod protivavionskih oruđa
lovačka četa divizijskog štaba,
štab i ostatak inžinjerijskog bataljona,
izviđačka četa 1. lovačkog brdskog puka,

nalaziće se u mestu **Lise**, gde zajedno sa 1. brdskim lovačkim pukom obezbeđuje ovaj garnizon. Izviđa u neposrednoj okolini, održavajući vezu sa I i II bataljonom 1. brdskog lovačkog puka.

Divizijske službe:

štab službe dotura,
neboraćki bataljon sa ogrankom vojne pošte,
radionička četa,
veterinarski park,
vod ratnih izveštača,
propagandni vod,

u mestu **Lise**.

Divizijska bolnica: Široki Brijeg.

Komandno mesto divizije: Lise (fabrika duvana).

- 4.) *Obezbeđenje garnizona* trebalo bi izvršiti po istim načelima po kojima se upravljalo u jugozapadnoj Srbiji, s tim da se pojedine oslone tačke ne izgrađuju kao karaule-brvnare, već u vidu kamenih karaula, slično onima već podignutim od Italijana, što se može uraditi lako i uspešno.

Smeštaj u postojećim kasarnama i kantonmanima, a gde se pokaže potrebno i u logorima pod šatorima.

Dalje obezbeđenje provesti živim krstarenjem u navedenim prostorima, patroliranjem, povremenim isticanjem predstraža na istaknutim zemljišnim tačkama, pre svega — međutim — ispitivanjem stanovništva i poverenika obaveštajne službe.

- 5.) U slučaju *pojave neke neprijateljske bande* na području odseka pojedinih borbenih grupa, ovakve bande treba juriti i uništiti prema metodama primenjenim u jugozapadnoj Srbiji.

U slučaju napada jačih snaga, mora se dati otpor u poseditim položajima i sačekati dok ne pristignu pojačanja.

Pojedini bataljoni, naročito oni u **Imotskom** i **Posušju**, kao i južnom odseku Borbene grupe „Šmithuber“, moraju uvek biti u pripravnosti da glavninom svojih snaga budu upotrebljeni za ovaj napad (ostavljajući posadu za obezbeđenje).

- 6.) Komandanti pododseka moraju da obave *iscrpno izviđanje putne mreže*, pošto su posebno u rudarskom području izgrađeni novi putevi, a poneke brdske staze osposobljene su za prolaz kara i drugih lakih vozila. Rezultati ovih izviđanja moraju se što pre, preko borbene grupe, dostaviti štabu divizije, operativnom odeljenju.

- 7.) *Snabdevanje* se obezbeđuje staranjem divizijskog štaba, a prema posebnim uputstvima.

8.) *Veze:*

Žičane i bežične veze, a pored toga i kuriri na lakim i teškim motociklima.

Konjički eskadron dostavlja pismene izveštaje putem bataljona u **Imotskom**; telefonska veza neposredno.

9.) *Izveštaje o situaciji* dostavljati svakodnevno tačno do 18,00 č i ne sme se čekati na požurivanje.

Dostavljeno:

...⁷

Komandant divizije

A. Fleps

SS-gruppenfirer i general-potpukovnik Vafen SS

BR. 40

PETNAESTODNEVNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 19. MARTA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ I PRIVREDNOJ SITUACIJI U SRBIJI¹

Prilog 50²

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI

H. Qu. 19. 3. 43.

Odelj. Ia, br. 920/43. pov.

Poverljivo

Predmet: Izveštaj o situaciji
za vreme od 1—15. 3. 1943.

K. T. B.³

Prilozi — 3 — (samo k-tu Jugoistoka)

**KOMANDANTU JUGOISTOKA (KOMANDI GRUPE
ARMIJA „E“)**

I. POLITIČKA SITUACIJA

Pod utiskom nemačkih uspeha na istoku, opala je nervoza kod srpske vlade i uznemirenost u lojalnom delu srpskog naroda.

II. SITUACIJA KOD NEPRIJATELJA

Aktivna neprijateljska delatnost traje u dosadašnjem obimu. U njoj i ovom prilikom komunističke bande imaju većeg

⁷ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena potčinjenih jedinica i odeljenja kojima je ova zapovest dostavljena.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 98—104.

² i ³ Dopisano rukom.

udela. Banditska aktivnost upravljena je, kao i ranije, protiv mesne srpske uprave.⁴ Ova je naročito tamo gde je Državna straža, radi lakšeg nadzora nad njom, prikupljena, pa su ta mesta izložena samovolji relativno malog broja manjih terorističkih grupa oba smera.

Nastojanje DM-a da pridobije legalne srpske jedinice koje nose oružje, bilo putem terora ili putem ponuda, traje i dalje. Pri tome privlačna snaga DM pokreta, koji se sada bori protiv komunista u Hercegovini, nije za potcenjivanje u odnosu na nacionalne elemente Srbije. Tako su morala i oba poslednja još postojeća četnička bataljona potpukovnika Matića i Mašana Đurovića biti rasformirana⁵ da bi se sprečilo njihovo sadejstvo sa bataljonima DM u Hercegovini i Crnoj Gori. Zbog nedostataka snaga, razoružanje široko razasutih bataljona uspeo je samo u neznatnoj meri. Od oko 900 ljudi, moglo je biti prikupljeno delomično posle borbe samo 110 ljudi i 221 puška, kao i 2 mitraljeza.

Uzgređni pokušaji od strane komunista da se približe DM-grupama imali su samo mesno značenje. Do saradnje obeju grupa, čemu teže u Londonu i Moskvi, u Srbiji još nije došlo.

U najnovijim propagandnim smernicama DM-a se tvrdi da srpski komunisti nemaju ničeg zajedničkog sa današnjom Rusijom, koja se bori za nacionalnu i panslavističku ideju. DM, s jedne strane, pokušava time da prema savezničkim naredbodavcima *opravda* borbu protiv komunista na Balkanu, a s druge strane da spreči da komunistima na Balkanu idu u korist pojačane simpatije za borbu Sovjeta, kao rusku nacionalnu borbu, i onih krugova na Balkanu koji su do sada bili neprijateljski raspoloženi prema boljševizmu.

Sažeto rečeno, može se proceniti da je situacija u tom pogledu takva da ne postoji ozbiljna opasnost za Srbiju ako se nastave borbe između komunista i DM, tim više što su poslednje borbe u Hrvatskoj dokazale da borbenu vrednost kompletnih odreda DM ne bi trebalo suviše visoko ceniti.

Neprijateljsko iskrcavanje u Dalmaciji sigurno će u Srbiji izazvati opšti ustanak uz učešće obeju neprijateljskih grupa. Međutim, pitanje je da li će u Srbiji doći do opšteg ustanka naroda ako DM bude u Hrvatskoj prisiljen na odlučujuću borbu za svoj pokret. U svakom slučaju treba računati sa jakim pojačanjem terorističkih i sabotažnih dela u Srbiji i istovremeno sa jakim opterećenjem slabih posadnih snaga.

⁴ Odnosi se na kolaboracionističku upravu Milana Nedića.

⁵ Vidi dok. br. 32.

III. TAKTIČKA SITUACIJA I NAMERE

U celini nepromenjene.

Ofanzivnu borbu protiv bandi nemačke trupe su morale da ograniče na patrolna i izviđačka dejstva iz garnizona.

Delatnosti *1. kralj. bug. okup. korpusa* štetile su pripreme za smenjivanje. Jer poduhvati izvedeni bez sopstvenih gubitaka mogu se prosuditi samo kao delimični uspesi.

Srpski dobrovoljački korpus je sa tri bataljona prvi put angažovan u jednom samostalnom poduhvatu u području **Požarevac — Petrovac — Kučevo**, ali nije uspeo da prisili na borbu pokretne grupe, koje su izmicale po naređenju DM. U razbijanju neprijateljske agenturne mreže i propagandnoj delatnosti u korist Nedićeve vlade, dobrovoljci su imali dobrih uspeha. Do sada 3 neprijatelja mrtva, 5 ranjenih, a zarobljeno 20 dražinovaca, 100 komunista i bandita.

Prikupljanje pripadnika Državne straže u srezu Požarevac u 2 čete, a sada i u srezovima Jagodina, Kruševac, Kraljevo i Kragujevac smanjilo je broj dezertiranja i razoružanja, a neposredna zaštita mesnih uprava je ipak još više oslabila. Naređeno je da se dezerteri iz redova SDS upute u specijalni logor.⁶ Držanje u borbi je i dalje bilo različito: pod nemačkim komandovanjem i protiv komunista mogu se upotrebiti, a ako su prepušteni sami sebi i u borbi protiv DM nepouzdati su.

U *Beogradu i severozapadnoj Srbiji* vlada mir. Hapšenjem majora Todorovića zadat je DM-organizaciji u Beogradu ponovo jedan težak udarac. Naprotiv, mir u severozapadnoj Srbiji ne bi smeo da zavarava da DM-organizacija u ovom području nije zabeležila dalji uspon.

U *jugozapadnoj Srbiji*, rasformiranjem Matićevih i Đurovićevih bataljona, došlo je do ponovnih nemira. Mora se računati da će najveći deo odbeglih četnika pristupiti pokretnim DM-grupama, koje su tamo aktivne. Dalje žarište nemira je muslimansko pitanje. Napad DM-četnika na Muslimane u Crnoj Gori, Italijani posmatraju s „puškom k nozi“.

Prema saopštenju Komando Supremo, Italijani su ponovno odložili posedanje nove demarkacione linije.

U *jugoistočnoj Srbiji* traje komunistička banditska delatnost nesmanjenom jačinom. Za vreme dok je u kruševačkom srezu postalo nešto mirnije, komunisti u leskovačkom srezu ne samo što su izvršili uspešan prepad na jedan rudnik olova, već su naneli i znatne gubitke dvema bugarskim četama angažovanim za njihovo gonjenje.

⁶ U originalu piše: „Anhaltelager“.

U istočnoj i severoistočnoj Srbiji ostaju DM i komunističke bande i nadalje aktivne. Među DM-bandama, usled nastupanja Srpskog dobrovoljačkog korpusa, zbog glasina o smešnjivanju DM-a, kao i zbog teškoća u ishrani, primećuje se izvesna nervoza i delimično zamor od borbe.

U centralnoj Srbiji ležalo je i u ovom periodu težište komunističke banditske aktivnosti. Potvrdilo se da su srpski dobrovoljci ubili komunističkog banditskog vođu Labuda.⁷ Veće policijske akcije izvođene su u području Lazarevca, Arandjelovca, Mladenovca.

Poduhvat izvršen 18. 3. protiv DM-ovog područnog komandanta Srbije, Trifunovića,⁸ severno od Trstenika, uz učešće nemačkih trupa i policije, kao i bugarskih snaga, nije doveo do očekivanog uspeha. Zaključni sud nije još moguć.

Namere:

Nastavljanje borbe protiv bandi, naročito u centralnoj Srbiji. Sprovođenje rekvizicije kukuruza nasilnim sredstvima.

IV. VAZDUŠNA SITUACIJA

Neprijateljska vazдушna delatnost je bila neznatna. U noći 3/4. 3. bacani su leci u srpsko-albanskom graničnom području istočno od Kos. Mitrovice.

V. SAOBRAĆAJNA SITUACIJA

Glavna pruga Beograd — Niš bila je usled sabotaže i nezgoda ukupno 16 časova van upotrebe. Saobraćaj se mogao zaobilaznim putem održavati. Saobraćaj na uskotračnim prugama Mladenovac — Lajkovac i Lajkovac — Čačak bio je u višechašovnom prekidu zbog razaranja železničkih postrojenja. Napadi na prevoženi materijal, zbog ponovno pooštrenih pretnji odmazdom, nisu se ponovili. Saobraćaj Dunavom odvija se uglavnom nesmetano.

VI. SITUACIJA U POGLEDU SNABDEVANJA I DOTURA

Uglavnom obezbeđena. Dotur iz domovine usporen je zbog prekida transporta za 14 dana. Poslednjih nedelja mesno stanovništvo sabotira isporuku tražene stoke za klanje, pa je potrebno da se angažuju nasilna vojna i policijska sredstva.

⁷ Odnosi se na Milorada Labudovića Labuda, poginuo februara 1943. kao komandant 1. šumadijskog NOP odreda u borbama sa četničkim 1. ravnogorskim korpusom.

⁸ Ilija

VII. PRIVREDNA SITUACIJA⁹

Snabdevanje velikih pogona ljudskom i stočnom hranom je obezbeđeno. Zbog neznatnog pristizanja kukuruza moralo je plansko snabdevanje srpskog stanovništva, izuzev gradova Beograda i Niša, biti obustavljeno. Pošto je dosadašnji ishod rekviriranja kukuruza pokrio samo 8⁰/₁₀₀ predviđene količine, ubuduće rekviriranje će vršiti specijalna odeljenja trupe, policija i Državna straža, po naređenju feld i krajskomandantura. Naređeno je oduzimanje sakrivenog kukuruza, kažnjavanje batinama i odvođenje na prinudni rad za seljake, a kolektivne kazne za opštine koje ne udovolje svojim obavezama isporuke. Odeljenja za rekviziciju kukuruza već su napadnuta i pretrpela su gubitke.

Potreba za radnom snagom pokriva se, uz sve povoljniji odziv, regrutovanjem za obavezni rad. Za rudnik Bor je u protekloj nedelji upućeno iz Beograda oko 1.500 pripadnika godišta 1917. i 21. Usled poboljšanih radnih uslova, u rudničkim pogonima kojima upravljaju Nemci primetno opada odvratnost prema radu u ovim pogonima, koju širi neprijateljska propaganda.

U prometu novčanica i u cenama nema izmena. Srpski ministar finansija raspisao je 4 ¹/₂⁰/₁₀₀ zajam od 1 milijarde dinara sa 30-togodišnjim rokom vraćanja, koga su najvećim delom preuzele banke.

VIII. ZDRAVSTVENO STANJE

Dobro.

IX. SITUACIJA U POGLEDU KONJA

Zatraženo je da se dodele konji potrebni zbog preformiranja 704. pešadijske divizije.¹⁰ Nastavljaju se kupovine u Hrvatskoj i Banatu.

X. SITUACIJA U POGLEDU POPUNE

Radi osposobljavanja 704. pešadijske divizije biće još u toku meseca dovedeno 4.700 ljudi za popunu. Landesšicen-bataljoni imaju za sada približnu formacijsku jačinu. Personalni razmeštaj godišta 1908. i mlađih je završen, a pripreme za personalni razmeštaj godišta 1906. i 1907. su započele.

⁹ Vidi prilog I uz ovu knjigu.

¹⁰ Reč je o preformiranju ove divizije u 104. Iovačku diviziju.

Za Ruski zaštitni korpus prispelo je 297 ruskih ratnih zarobljenika.

Dostavljeno:

K-tu Jugoistoka (4 ×)
Komandantu nem. trupa u Hrvatskoj
Ia, O. Qu, Ic i KTB.

Pot. Bader

F. D. R.
...¹¹
poručnik

Gubici za vreme od 26. 2. — 15. 3. 43.

	<i>mrtvih:</i>	<i>ranjenih:</i>	<i>nestalih:</i>
Nemci	3	2	2
Bugari	17	76	13*)
Srbi	23	24	112
Rusi (Ruski zašt. korpus)	1	2	—
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	44	104	127

U periodu za koji se izveštava, dezertiralo je iz srpskih legalnih bataljona 68 ljudi, najvećim delom s oružjem. Jedan od njih se dobrovoljno vratio, a tri su uhvaćena.

33 nestala pripadnika Srpske državne straže vratila su se bez oružja.

*) 10 nestalih Bugara vratilo se bez oružja.

Neprijatelj

mrtvih: ranjenih: zarobljenih ili uhapšenih:

Neprijatelj	212	30	972
-------------	-----	----	-----

Od 26. 2. — 15. 3. 1943. u Beogradu 290 hapšenja.

Plen:

320 pušaka	1 šapirograf
9079 municijskih metaka	19710 dinara (banknote)
13 ručnih bombi	2 laka mitraljeza
7 pištolja	3 teška
29,5 kg baruta	3 sablje
250 m štapina	16 ekrazit-patrona
2 pisaće mašine	1 šmajser
1 rotacioni aparat za umnožavanje	3 kazana za kuvanje
	500 kg životnih namirnica

¹¹ Potpis nečitak.

NAREĐENJE KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 23. MARTA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA BORBÜ PARTIZANSKIH SNAGA U ŠUMADIJI¹

Prilog 62²

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI
Ia, br. 972/43. pov.

H. Qu, 23. 3. 43.

Poverljivo

Predmet: Čišćenje

- 1.) Prema raspoloživim obaveštenjima, delatnost komunističkih bandi i četnika DM se u poslednje vreme, u prostoru Aranđelovac — Ljig — Rudnik, znatno pojačala.³ Pojediniosti se nalaze u izveštaju o situaciji komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 1—17. 3. 1943.⁴
- 2.) *1. kraljevskom bugarskom okupacionom korpusu* stavljeno je u zadatak da očisti prostor Aranđelovac — Ljig — Rudnik.
- 3.) Radi izvođenja čišćenja, četu „Brandenburg“ treba prebaciti u Belanovicu, 15 km jugozapadno od Aranđelovca. Četa „Brandenburg“ biće pojačana delovima 1. bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa, u jačini od najmanje jedne čete, koji nisu angažovani na osiguranju železnice.
- 4.) Dovođenje čete 1. bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa reguliše 704. pešadijska divizija u neposrednom sporazumevanju sa četom „Brandenburg“.
- 5.) Četa „Brandenburg“ smesta će se uputiti ka Belanovici. Ostaje podređena 1. kraljevskom bugarskom okupacionom korpusu.
- 6.) O početku poduhvata izvestiti.
- 7.) 704. pešadijska divizija postaraće se da se delovi 1. bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa snabdeju hranom za

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 118.

² Dopisano rukom.

³ U rejonu Aranđelovca dejstva je izvodio Valjevski NOP odred (nazivan i Suvoborskim).

⁴ Vidi dok. br. 40.

10 dana, u slučaju potrebe i uz dodelu kamiona sa vozačima. Preko toga [roka] potrebni dotur namirnica regulisaće četa „Brandenburg“.

Bader

Dostavljeno:

...⁵

BR. 42

STAV GENERALŠTABA VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 24. MARTA 1943. U VEZI PREDLOGA KOMANDANTA JUGOISTOKA ZA IZVOĐENJE OPERACIJE „ŠVARC“¹

Strogo poverljivo

WFSt Op. (H)
Br. 001490/43 str. pov.

KTB
F. H. Qu,² 24. 3. 43.
5 primeraka
2. primerak

*Stav WFSt
prema predlogu komandanta Jugoistoka³ u vezi izvođenja
operacije „Švarc“*

1.) Za angažovanje u operaciji „Švarc“ su predviđeni:⁴

A. Nemačke i hrvatske snage:

Komandant: komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj general pešadije Liters.

Snage: SS-div. „Princ Eugen“
118. lov. div.
2. hrv. [domobranski] brd. brig. [zdrug]
3. hrv. brd. brig.
pukovska grupa 369 (hrv.) pd
1. brd. div.
delovi 104. lov. div.

⁵ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena potčinjenih jedinica, komandanata i načelnika kojima je ovo naređenje dostavljeno.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301548—50.

² Führungshauptquartier (glavni štab ili komandno mesto)

³ Pošto je, prema proceni komandanta Jugoistoka Aleksandera Lera, operacijama „Vajs“ i „Mostar“ definitivno trebalo da budu uništene glavnina NOVJ i „Titova država“, on je predviđao posle toga preduzimanje operacije za razoružanje četnika Draže Mihailovića. U tom

B. Bugari:

Delovi bugarskih okupacionih snaga (u svrhe blokiranja).⁵

C. Italijani:

Prema rezultatu dogovora komandanta Jugoistoka sa guvernerom Crne Gore Pircijem Birolijem i komandantom italijanske 2. armije generalom Robotijem.

- 2.) O upotrebi ostalih divizija potčinjenih komandantu Jugoistoka početkom maja, vidi kartu 1.⁶ Njihovo, pa makar i de-

smislu, Ler 14. marta 1943. predlaže Vrhovnoj komandi Vermahta da naredi izvođenje operacije „Švarc“, čiji je cilj razoružanje četnika Draže Mihailovića na prostoru istočne Hercegovine, Sandžaka i Crne Gore (AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301544—7). U naređenju Hitlerovog glavnog štaba za izvođenje operacije „Švarc“ piše:

„[...] Nakon unštenja Titove komunističke države, treba pristupiti uništenju organizacije i oružanih snaga nacionalnog Srpstva pod komandom Draže Mihailovića, da bi se obezbedila pozadina u slučaju neprijateljskog iskrcavanja na Balkanu.

Borbena dejstva izvoditi brzo i bezobzorno.

Vreme početka operacije „Švarc“ javiti što pre.

- 2) S obzirom na uske veze komandanata D. M. sa italijanskim vlastima, fireru je naročito stalo da se akcija drži u strogoj tajnosti, kako u vezi njenog cilja tako i sve pripreme za akciju.

Komandant Jugoistoka će izvestiti gde i kada će se, zbog neophodnih taktičkih razloga ili zbog priprema u vezi snabdevanja, održati neophodna pripremna savetovanja, dajući podatke o tome koje italijanske vlasti učestvuju u tome. Vrhovna komanda zadržava sebi pravo da o tome donese odluku“ (AVII, NAV—T-78, r. 344, s. 6301543).

Nemačka Vrhovna komanda je ovakvu odluku o razoružanju četnika donela polazeći od pretpostavke da će Glavna operativna grupa VŠ u operacijama „Vajs II“ i „Mostar“ biti razbijena. U tom slučaju, četnici Draže Mihailovića, kako je smatrala Vrhovna komanda Vermahta, više joj neće biti potrebni. A kada je, u izmenjenoj ratnoj situaciji, iskrcavanje anglo-američkih trupa na Balkan postalo moguće, Vermaht je ocenio da bi četnici mogli biti opasni zbog svojih planova da uspostavljanje monarhije i starog društvenog sistema u Jugoslaviji ostvare uz pomoć zapadnih saveznika. Međutim, očekivanja u pogledu uništenja snaga NOVJ u dolini Neretve nisu se obistinila. Prema tome, operacija „Švarc“ nije bila uslovljena prvobitnom Lerovom zamišljju, već ishodom prethodnih operacija (četvrte neprijateljske ofanzive) u kojima okupatorsko-kvislinške snage nisu ostvarile svoje namere. Tok događaja je pokazao da je operacija „Švarc“ izvođena radi uništenja NOVJ i rukovodstva NOP-a sa Titom na čelu. jer je NOVJ predstavljala jedini faktor koji je ugrožavao borbenost Vermahta u odbrani Balkana. Opširnije o toku operacije „Švarc“ vidi Zbornik radova „Neretva—Sutjeska“, str. 52—79.

⁴ Vidi dok. br. 60.

⁵ Vidi dok. br. 44, 69 i 87.

⁶ i ⁷ Te karte nisu pronađene.

limično, angažovanje u operaciji „Švarc“ ne može se računati bez zapostavljanja obezbeđenja u Hrvatskoj i Srbiji.

- 3.) Namera da se Italijani, u načelu, samo upotrebe radi blokiranja područja koje treba očistiti, odobriće se, verovatno, nakon dosadašnjeg iskustva. Međutim, treba težiti da se barem brdska divizija „Taurinenze“ [„Taurinense“] obezbedi za ofanzivne akcije u operaciji. Takođe se smatra ispravnim da se o neophodnim merama za razoružanje četnika i za pripremu operacije „Švarc“ u detaljima, za prvo vreme, ne diskutuje sa Italijanima, da bi se sprečilo odavanje toga Draži Mihailoviću.

Međutim, *neophodno je da se što skorije uspostavi međusobni kontakt između komandanta Jugoistoka i italijanskih komandi, da bi se utvrdio obim italijanskog učešća, vodeći računa o napred iznetom, i da se ne bi zanemarili rezultati razgovora zamenika načelnika WFSt u Rimu i stekao utisak da Nemci nameravaju da se odreknu operacije „Švarc“.* Treba računati sa tim da će Italijani u svim razgovorima nastojati da se zona borbenih dejstava što je moguće brže nakon okončanja operacije oslobodi prisustva nemačkih jedinica. Ovo načelno treba odobriti, ali treba ukazati na to da vreme realizacije toga zavisi od razvoja situacije.

- 4.) Sa upotrebom nemačkih snaga (vidi kartu 2)⁷ i sa izloženim načinom dejstva u načelu smo saglasni.
- 5.) Prebacivanje 1. brd. div. sa istoka je otpočelo. Ona će stići u rejon Niša između 1. i 20. aprila (oko 60 vozova u 3 ture).
- 6.) Vreme, za koje će 1. brd. div. biti odmorna i spremna za dejstvo, odnosno za koje će vreme 118. lov. div. biti preformirana, određuje komandant Jugoistoka i o tome podnosi izveštaj.
- 7.) Sa početkom napada nakon razoružanja četnika saglasni.
- 8.) Komandantu Jugoistoka je saopšteno da za sada ne može doći u obzir smena 704. pd. Naknadno će se utvrditi kada će moći biti prebačena 373 (hrv.) pd.

Policijske snage koje se prebacuju (700 ljudi žandarmerije i 200 pripadnika Policije bezbednosti stavljeni su u Gracu [Graz] na raspolaganje brigadenfireru Kamerhoferu.

8
25/39

⁸ Paraf nečitak.

⁹ Dopisano rukom.

A.H. 44

J. J. Stauder

5 Ausfertigungen
Ausfertigung

Stellungsnahme 8724

zu dem Verbot der U.S. Militär für die Durchführung des Unternehmens

"Schwarz".

1.) Für den Einsatz bei dem Unternehmen "Schwarz" sind vorgeschrieben:

A. Deutsche und kroatische Kräfte:

Einzel: 875.3.41.7, in Kroatien, Gen. f. Inf. Jastars.

- Einzel:
- 1. Div. "Prinz Eugen" ✓
 - 116. Inf. Div. ✓
 - 2. Krust. Geb. Brig. ✓
 - 3. Krust. Geb. Brig. ✓
 - 4. Krust. Gruppe der 301. (Krust.) I. B. ✓
 - 1. Geb. Div. ✓
 - Teile 104. Inf. Div. ✓

B. Bulgaren:

Teile der bulgarischen Besatzungskräfte (zu Abwehrzwecken).

C. Italiener:

Je nach dem Ergebnis der Arbeit der Armee U.S. Militär mit dem Gouverneur von Montenegro, Generaloberst Piralo Mirali, und dem Oberbefehlshaber der italienischen 2. Armee, General Santilli, an führenden Besprechungen.

2.) Über den Einsatz der Kräfte, von U.S. Militär unterstellten Divisionen Anfang Mai siehe Karte 1. 1948 - wenn nicht nur teilweise - Vermeidung zu dem Unternehmen "Schwarz" zugeordnet, wenn Vermeidung der Abwehrzwecken in Kroatien und Serbien nicht möglich ist.

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 42.

Dostavljeno:

Načelniku WFSt	1. primerak
Zameniku načelnika	2. primerak
Oper. (H) ¹⁰	3. primerak
Oper. (L) ¹¹	4. primerak
Qu.	5. primerak

BR. 43

UPUTSTVO KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 24. MARTA 1943. GODINE 704. PEŠADIJSKOJ DIVIZIJI O NAČINU VOĐENJA BORBE PROTIV PARTIZANSKIH SNAGA U SRBIJI¹

Strogo poverljivo

Prilog 68 K.T.B.²

H. Qu., 24. 3. 1943.

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI

Odelj. Ia, br. 95/43. str. pov.

Strogo poverljivo

Predmet: vodenje borbe

12 primeraka

12. primerak

704. pd

1. kralj. bug. okup. korpusu

uz davanje na znanje [bugarskoj] 3. diviziji

komandantu SS i policije

F. K. 599, 816, 610, 809

- 1.) Uprkos odlučnim napadima trupe i uprkos oštrim merama odmazde, o nekom *umirenju zemlje ne može se govoriti*. Doduše, do sada nije došlo do saradnje obeju ustaničkih grupa (D. M. i komunista), ali, kako razvoj u Hercegovini i Crnoj Gori tako i mogućnost neprijateljskog iskrcavanja u Dalmaciji mogu prouzrokovati znatno zaoštavanje sadašnje situacije u Srbiji. Pojediniosti o situaciji kod neprija-

¹⁰ Operations (Heer) (Operativno odeljenje Kopnene vojske).

¹¹ Operations (Landesverteidigung) (Operativno odeljenje teritorijalne odbrane).

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 128—30.

² Dopisano rukom.

telja saopštavaju se trupama u izveštajima o situaciji odelj. Ic, komandujućeg generala i komandanta u Srbiji.

- 2.) Glavni zadaci na području komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, pored opšteg obezbeđenja zemlje, jesu i obezbeđenje saobraćajnih linija i privrednih pogona, naročito železničke linije Beograd — Niš — Solun, odnosno Sofija i Lapovo — Kraljevo — Skoplje, kao i dunavskog vodnog puta.
- 3.) Svi trupni delovi i službena mesta treba da saraduju na dopunjavanju izviđanja neprijatelja, što važi kako za neprijatelja unutar Srbije, tako i s druge strane granica i demarkacione linije, naročito preko Drine i jugozapadne granice. U pogledu sadejstva svih službenih organa koji učestvuju u izviđanju, upozorava se na naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, Ic, od 28. 1. 43. god.³
- 4.) Pri savlađivanju neprijatelja treba se u osnovi pridržavati toga da se neprijateljske bande traže u njihovim skrovištima i tamo uništavaju. Veliki poduhvati sa više bataljona, pri dobroj organizaciji neprijateljske obaveštajne službe, kriju opasnost da se pre vremena otkriju naše namere i da neprijatelj izmakne. Protiv slabijih neprijateljskih delova, prema svim dosadašnjim iskustvima, najcelishodnije je angažovati jagkomande do jačine čete. U pogledu njihove opreme upozorava se na dopis komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, Ia, br. 5107/42. pov. od 8. 10. 42. god.⁴
- 5.) Za sve trupne delove angažovane za obezbeđenje smeštaja trupe, saobraćajnih linija i privrednih pogona, borbeni zadatak glasi: *odbrana*, što znači držati se do daljeg naređenja. Treba stalno usavršavati izgradnju u vidu uporišta i obezbeđenje smeštaja trupa. Potrebna uputstva za najstrožu pripravnost data su naređenjem komandujućeg generala i komandanta u Srbiji Ia, br. 5290/42. pov. od 8. 10. 42. god.⁵ Briga svih komandanata treba da bude uvežbavanje jedinica i sastava za uzbunu i kontrolisanje preduzetih mera putem uzbuna za vežbu.

Potrebno je usavršiti odbrambene uređaje kod boravišnih mesta trupe, na železnicama, kao i privrednim pogonima.

³, ⁴ i ⁶ Tim dokumentima redakcija ne raspolaže.

⁵ Reč je o naređenju za pripremu u slučaju uzbune, sa preciziranim zadacima divizijama da aktivno suzbijaju i uništavaju neprijatelja, čemu treba da prethodi detaljno izviđanje i pronalaženje njegovih baza (AVII, NAV—T-315, r. 1981, s. 90—6).

Bodljikavu žicu i mine treba tražiti preko štabnog oficira komandujućeg generala i komandanta u Srbiji. Tehničke uređaje za brzo alarmiranje treba poboljšati.

- 6.) Komandujućem generalu i komandantu u Srbiji potrebne su brzopokretne rezerve. Njih kao borbene ešelone (komandujući general i komandant u Srbiji, Ia, br. 5549/42. pov. od 23. 10. 42)⁶ treba tako staviti na raspolaganje da se može obezbediti brzo pomeranje, po mogućstvu železnicom. U tu svrhu 704. pešadijska divizija treba da drži spremnim čitav pešadijski puk od tri bataljona sa dve baterije, 1. kralj. bug. okupac. korpus tri bataljona i tri baterije, a komandant SS i policije — jedan policijski bataljon (motorizovan).
- 7.) Na ugovorenu šifru „Šturmwind“,⁷ koju daje komandujući general i komandant u Srbiji, odmah započinje hvatanje onih Srba koji dolaze u obzir kao vodeća snaga u slučaju kakvog ustanka. Sve komandne ustanove nemačke i bugarske vojske i policije, uključujući feld- i krajskomandanture, sačinice u tu svrhu liste i držati ih ažurnim. Dalje saopštavanje ovog naređenja samo usmeno (ne telefonski) do bataljonskih i krajskomandanata, odnosno šefova srpskih okruga.
- 8.) Za uvežbavanje trupe za borbene zadatke, kao i za upotrebu i rukovanje oružjem, nikad nije dovoljno toga posla. Uvežbavanje u egzercirnoj službi treba svesti na najmanju meru. Za uvežbavanje nižih starešina u aktivnoj i pasivnoj borbi protiv tenkova, uključujući savlađivanje tenkova, biće u Beogradu održan kurs.

Bader

U komandi:
Ia,
KTB.

⁷ U naređenju komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 5. maja 1943, kao dopuna za ovu akciju pod nazivom „Šturmwind“, piše:

„1.) Opšte [odredbe]:

Radi predupređenja jednog opšteg ustanka, stalo nam je do toga da se pre njegovog izbijanja pohvataju sva lica koja, po svoj prilici, učestvuju u njegovom ostvarenju ili se sumnja da bi to moglo biti od njih zatraženo [...]

3.) Izvođenje

a) Šifru „Šturmwind“ saopštiće feld i krajskomandanturama komandujući general i komandant u Srbiji. One onda pokreću hvatanje lica sadržanih u listi, prema tački 2), preko u tu svrhu od njih zamoljenih organa, nadziru sprovođenje akcija i dva puta dnevno (11.00 h i 17.00 h) telefonski izveštavaju komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, Operativno odeljenje, o stanju akcije. Hvatan'a na svim mestima moraju biti iznenadno sprovedena[...]“ (AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 418—9).

NAREĐENJE KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 26. MARTA 1943. GODINE BUGARSKOM 1. OKUPACIONOM KORPUSU DA SPREČI PRODOR SNAGA NOV I POJ IZ BOSNE U SRBIJU¹

Prilog 74

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI
Odelj. Ia, br. 101/43. str. pov.

H. Qu., 26. 3. 43.

Strogo poverljivo

9 primeraka

2. primerak

- 1.) Množe se znaci da, pod pritiskom događaja u Hrvatskoj, *organizovane bande neprijatelja* nadiru ka jugozap. granici Srbije.²
- 2.) Mora se sprečiti da *organizovane neprijateljske snage* upadnu u Srbiju. Ovaj zadatak pada u deo 1. kralj. bug. okup. korpusu u odseku između desne korpusne granice do linije Sjenica — Duga Poljana — Muhovo (mesta isključno).
- 3.) Nadovezujući se na njega, dalje obezbeđenje preuzima jedna *nemačka jedinica* koja će od 31. 3. biti pridodata komandujućem generalu i komandantu u Srbiji i razmešetena u prostoru Raška — Novi Pazar — [Kos.] Mitrovica — Vučitrn — Podujevo — Kuršumlja — Blace — Dobroljupci — Piskanja.³ Ona će biti neposredno potčinjena komandujućem generalu i komandantu u Srbiji.
- 4.) U prvom redu radi se o tome da se prilazne komunikacije, koje vode iz jugoistočne Bosne i Crne Gore prema liniji Ušće — Ivanjica — Užice tako zatvore da se prelaz organizovanih snaga spreči, a delovi koji su promakli da se mogu uništiti: drum Užice — Višegrad, put Užice — Čajetina — Draglica, Užice — Ljubiš — Kokin Brod — Nova Varoš,

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 137—8.

² Verovatno je reč o dejstvima 1. proleterske udarne brigade 1. proleterske udarne divizije NOVJ kod Ustikoline i pokušaju forsiranja r. Drine kao i pokušaju forsiranja iste reke kod Broda od strane 2. proleterske i 2. dalmatinske udarne brigade 2. proleterske udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 11, dok. br. 143, 151, 154, 155, 303, 304 i 311, knj. 12, dok. br. 27 i 172).

³ Selo Piskanja u originalu je dopisano rukom. Na tom prostoru bila je razmeštena 1. brdska divizija.

Ivanjica — Okolišta — Prašovići — Sjenica, Ivanjica — Tutin — Kuližino — Brnjica — Štavalj.

Izvođenje zamišlja komandujući general i komandant tako da se na najvažnijim komunikacijama, po mogućstvu blizu demarkacione linije, postave utvrđene zapreke za najmanje jednu četu, a da pozadi budu spremne snage za pokretna dejstva. Moraju se uzeti u obzir poteškoće u pogledu smještaja.

U ovu svrhu biće celishodno da se upotrebe oni delovi 24. divizije⁴ koji su određeni za garnizone Raška, Novi Pazar, Mitrovica, a koji će odatle biti smenjeni po pristizanju novog nemačkog sastava.

IV/SFK⁵ moći će se korisno upotrebiti na desnom krilu odseka koji se obezbeđuje i za kontrolu civilne straže na željeznici Užice — Višegrad, uz izmenu naređenja komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, br. 970/43. od 23. 3. 43. pov.⁶

- 5.) Treba smesta započeti izviđanje. Uz to, 5. 4. 43. treba izvestiti kako se namerava sprovesti zadatak.

Bader

Dostavljeno:

1. kralj. bug. okup. korpus (preko D. V. O.)
D. V. O. kod 1. kralj. bug. okup. korpusa
Ic
K. T. B.
U rezervi 4

⁴ Reč je o bugarskoj diviziji.

⁵ Srpski dobrovoljački korpus

⁶ Tim naređenjem je regulisano da se 4. puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa, posle završetka akcije u rejonu severno i istočno od Petrovca, prebaci u rejon Užica. Zadatak ovog puka u tom rejonu je bio kontrola granice prema NDH s obe strane puta Užice—Višegrad, u rejonu Zemljice—Kokin Brod (AVII, NAV—T-315, r. 1242, s. 572).

BR. 45

IZVEŠTAJ GENERALŠTABA KOMANDE KOPNE NE VOJSKE
OD 1. APRILA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U
HERCEGOVINI, BOSNI, SLAVONIJI I SRBIJI¹

Z. d. A.²

Generalšt. Kopn. vojske, Oper. odelj./II ³ Prim. 2. apr. 1943.
Br. 3649/43. pov.

B, Ic⁴

Poverljivo

Komanda Kopnene vojske
Generalštab
Odelj. str. armija-Istok (III)
Br. 1677/43 pov.

H. Qu., 1. 4. 43.

Izveštaj o situaciji br. 8

Hrvatska, Srbija, Grčka (od 25. do 31. 3. 43.)

Hrvatska

Opšta slika

U Hercegovini se stalno vode borbe između komunističkih i četničkih jedinica (Mihailovića⁵).

Iz očišćenih hrvatskih oblasti izveštavaju da su se ponovo pojavile jače bande, po čemu bi moglo da se zaključi da se radi o reorganizaciji neprijateljskih odreda koji su bili razbijeni ili nisu bili zahvaćeni našim operacijama.

Pojedinosti

Hercegovina

Komunističke snage koje operišu na području 30 km ju-goistočno od Sarajeva dostigle su prednjim delovima *Drinu severno od Foče* ne naišavši na veći otpor i, prema još nepotvrđenim izveštajima, počele da se prebacuju preko Drine.

Neprijateljska grupa, jačine oko 1—2000 ljudi, probila se kroz četničke položaje zapadno od *Kalinovika* i 25. 3. zauzela

¹ Snimak prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-78, r. 332, s. 6290028—33.

² i ³ Pečati primaoca.

⁴, ⁵ i ⁶ Dopisano rukom.

grad Kalinovik.⁶ Na oko 10 km zapadno od Foče ta je grupa ponovo naišla na četničke jedinice.

Jače komunističke snage ponovo su 29. 3. okružile i zauzele *Nevesinje*,⁷ koje su italijanske i četničke jedinice osvojile prethodnog dana, 28. 3.

Protivnik nepoznate snage odbacio je prema Blagaju četničke odrede koji su se nalazili istočno od *Blagaja*.

Ukupno brojno stanje komunističkih odreda koji se bore u Hercegovini iznosi oko 8—10.000 ljudi. Pretpostavlja se da oni pripadaju 2. i 3. [udarnoj] proleterskoj diviziji [NOVJ].

Istočna i zapadna Bosna

Neprijateljske snage (oko 3—4000 ljudi) za koje je izvešteno da se nalaze u rejonu *Kladanj* i severoistočno od *Tuzle* povlače se u jugoistočnom pravcu.

Naša odbrana osujetila je kod *Kotor-Varoša* ponovne pokušaje neprijatelja da izvrši napad.⁸

U luku *Una* — *Sana* i na severnom obronku *Grmeča* pojačala se aktivnost komunističkih bandi. U porastu su neprijateljski prepadi na naša obezbeđenja (Vajs I⁹).

Južno i jugozapadno od *Bosanske Krupe* i južno od *Kostajnice* protivnik ponovo prikuplja svoje razbijene odrede.

Utvrđeno je da se dve komunističke brigade nalaze u rejonu 24 km južno od *Bos. Krupe*, a dve komunističke brigade, oko 2000 ljudi sa šest minobacača i četiri mitraljeza, jedan puškomitraljez, 10 do 20 km severozapadno od *Prijedora*. Oko *Bos. Krupe* nalazi se neprijatelj, jačine oko 2.500 ljudi.¹⁰

Naše *vazduhoplovstvo* uspešno je osujećivalo prikupljanje neprijateljskih snaga južno od *Kotor-Varoša*.

⁶ Jedinice 2. proleterske udarne divizije NOVJ i 1. proleterske NOU brigade zauzele su 23. marta 1943. Kalinovik, odbacivši četnike ka Foči i s. Dobrom Polju (tom IV, knj. 11, dok. br. 115, 118, 134, 278, 279, 288, 337, 338 i 339, knj. 12, dok. br. 27).

⁷ *Nevesinje* su 22. marta 1943. zauzele jedinice 4. proleterske (crnogorske) NOU i 5. crnogorske NOU brigade posle četvoročasovnih borbi sa delovima italijanskih divizija, „Marke“, „Murde“ i „Bergamo“ i delovima četničke Rogatičke i Sarajevske brigade. No, 26. marta 1943, posle dvodnevni borbi, ove partizanske snage su pred nadmoćnijim italijansko-četničkim snagama morale napustiti *Nevesinje*. Međutim, već 29. marta 1943. *Nevesinje* su ponovo zauzele jedinice 3. udarne i 9. divizije NOVJ odbacivši četnike prema s. Blaga'u (tom IV, knj. 11, dok. br. 110, 116, 119, 124, 147, 149, 152, 158, 270, 272, 282, 287, 291, 298, 325, 327 i 343, knj. 12, dok. br. 143; Hercegovina u narodnooslobodilačkoj borbi, II izdanje, Vo'no delo, Beograd, 1961, str. 610—611).

⁸ Reč je o dejstvima 1. krajiške udarne brigade 5. udarne divizije NOVJ.

¹⁰ U tom rejonu dejstvovala je 8. krajiška udarna brigada 4. udarne divizije NOVJ.

Italijanska okupaciona zona

Protivnik za koga je izvešteno da se nalazi kod *Slunja* dobio je pojačanje iz jugozapadnog pravca. Verovatno se radi o ostatku odreda koje su Italijani razbili kod *Brinja*.¹¹

Odbijeni su ponovni neprijateljski napadi u rejonu: *Gospić — Vrhovine*.¹²

Jedna od dve komunističke brigade koje su se nalazile zapadno od *Jajca*, povlače se u severozapadnom pravcu.

Prema izveštaju Abvera, istočno od *Livna* nalaze se, navodno, oko 3000 komunista koji se kreću u severnom pravcu.

Severno od Save

Istočno od [*Srem.*] *Mitrovice* i istočno od [*Slav.*] *Broda* iskliznuo je iz šina teretni voz usled sabotaže.

Posle žilavog otpora koji je u početku pružao, upotrebivši tom prilikom ponovo artiljeriju, neprijatelj na *Papuk-planini* povukao se sa 1—2 brigade u istočnom i zapadnom pravcu i ponovo se pojavio južno od *Našica* i na području *Pakraca*.¹³

Srbija

Opšta slika

Opšta situacija neizmenjena, osim pojačanih nemira u jugozapadnoj pograničnoj oblasti.

Pojedinosti

Južno od *Beograda* ponovo se pojavljuju komunističke bande.

Na području *Nova Varoš i Sjenica*, koje su očistile italijanske okupacione trupe, pristalice *Draže Mihailovića* progone muslimansko stanovništvo.

¹¹ Odnosi se na napad jedinica 14. brigade 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske od 25. do 31. marta 1943. na italijansko-četničko obezbeđenje Brinjskog klanca (tom V, knj. 13, dok. br. 90 i 175, knj. 14, dok. br. 21, 118 i 141).

¹² U tom rejonu dejstva su izvodile jedinice 8. divizije NOVJ, 6. brigada 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske i 9. udarna brigada 6. divizije NOVJ.

¹³ Od 20. marta 1943. ustaško-domobranske snage i delovi nemačke 187. rezervne divizije preduzeli su operaciju „Braun“ protiv 12. i 18. brigade 4 (slavonske) divizije NOVJ. Dejstva su vođena do 31. marta 1943, ali je 4. divizija vešt看 manevrom izbegla uništenje (tom V, knj. 13, dok. br. 67, 71, 72, 75, 154, 156, 158, 159, 164 i 165, knj. 14, dok. br. 50 i 144).

Saobraćaj na pruzi *Beograd — Niš* bio je privremeno u prekidu 20 km južno — jugoistočno od Beograda, usled rušenja skretnica eksplozivom.

Jedan bataljon Srpske državne straže, jačine 2000 ljudi, pobegao je navodno u Crnu Goru i priključio se Draži Mihailoviću.

Prilikom naših akcija uhapšene su 343 osobe.

Grčka

Opšta slika

U *Grčkoj* je i dalje u porastu aktivnost bandi, koja je, uglavnom, usmerena protiv železničkih pruga.

Bande, koje su nastrojene komunistički ili nacionalistički, povezane su sa ustanicima sa crnogorsko-albanskog područja. Utvrđeno je da upotrebljavaju savremeno englesko oružje i da među njima ima Engleza i Rusa.

Pojedinosti:

Neprijatelj nepoznate jačine pružio je žilav otpor italijanskim jedinicama na području zapadno i istočno od Kožana upotrebivši tešku artiljeriju.

Bande u albansko-grčkoj pograničnoj zoni dobijaju pojačanje iz južne Albanije.

Sa područja zapadno i istočno od Larise i severno od Lame prodrli su nekoliko puta mali odredi na železničku prugu Solun — Atina i porušili je.

Utvrđeno je da se zapadno od Lame nalazi dobro organizovana banda jačine oko 500 ljudi.

Bande su razorile rudnik boksita Amfisa, 40 km južno od Lame.

U Farsali streljan je 81 ustanik.

I. A. i I. V.
koncept potpisao
Here [Herre]

2 priloga¹⁴

Dostavljeno u konceptu

Tačnost prepisa overava
...¹⁵
generalštab. major

¹⁴ U prilogu se nalazi karta severozapadnog Balkana 1 : 750.000.

¹⁵ Potpis nečitak.

**ZAPOVEST KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA
U SRBIJI OD 1. APRILA 1943. GODINE 1. BRDSKOJ DIVI-
ZIJI ZA ANGAŽOVANJE U REJONU RAŠKA — NOVI PA-
ZAR — KOS. MITROVICA¹**

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI
Odelj. Ia, br. 1096/43. pov.

H. QUL. 1. 4. 1943.
Poverljivo!

ZAPOVEST ZA ANGAŽOVANJE 1. BRD. DIV.

1.) *Neprijatelj*

U razmeštajnom prostoru 1. brd. div.² momentalno se ne računa sa pojavom jačih neprijateljskih snaga.

Nasuprot tome, na čitavom području moguće su diverzantske akcije manjih aktivnih banditskih grupa.

Treba računati sa pojavom kako komunista tako i nacionalista (pristalica Draže Mihailovića).

U prostoru Prokuplje — Blace (24 km sev. od Prokuplja) kreće se jedna komunistička banda jačine 130—200 ljudi.³ U rejonu Madljike (13 km zap. od Kuršumlje) javlja se o pojavi jedne jake komunističke bande (300 ljudi?) pod vodstvom Janića.

Na planini Kopaoniku četnička grupa Keserović⁴ (jačine oko 40 ljudi) u stalnom pokretu.

Četničke grupe Jankovića⁵ (320 ljudi), Javorski⁶ i Katanić⁷ (350 ljudi) treba uskoro da se povuku iz svog područja (zapadni deo razmeštajnog prostora divizije) pravcem preko granice.

Razračunavanja između snaga Draže Mihailovića i ostataka Titovih jedinica u hercegovačko-crnogorskom prostoru još nisu okončana. Njihov ishod još se ne može sagledati. Svakako se mora računati sa infiltracijom potisnutih delova obeju neprijateljskih grupa preko demarkacione granice u razmeštajni prostor divizije.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 251, s. 21—2.

² U zapovesti br. 18 Prve brdske divizije od 2. aprila 1943. piše da će biti iskrcana u rejonu Kruševac—Kraljevo—Kuršumlja—Niš, a zatim prikupljena u rejonu Raška—Novi Pazar—Kos. Mitrovica—Prokuplje (isključno). Vidi AVII, NAV—T-315, r. 64, s. 571—2.

³ U tom rejonu se nalazio 1. južnomoravski NOP odred.

⁴ Dragutin

⁵ Milutin

⁶ Božo

⁷ Uroš

- 2.) *Zadatak komandujućeg generala i komandanta u Srbiji* je da kao šef izvršne vlasti uguši svaki ustanički pokret radi održavanja reda i mira, da obezbedi pravilno organizovanu vlast i neometani razvoj privrede i da osigura saobraćaj i veze, kao i zaštitu svih važnih vojnih i privrednih objekata.
- 3.) *1. brd. div.* angažuje se u tu svrhu u prostoru:
Granica na severu i istoku za 24. i 27. bug. div.: Duga Poljana — k. 1795 — k. 1075 — Ušće — k. 1785 — put: Ploča — Aleksandrovac — uključno Kondželj — Sokolovac — k. 1258 — vis 18 km istočno od puta: Prepolac — Lebane.⁸
Granica na jugu i zapadu: demarkaciona linija.
Zadatak: umirivanje i obezbeđenje dodeljenog područja u smislu iznetog pod 2), pri tome naročito:
- a) obezbeđenje ibarske železnice
 - b) obezbeđenje rudnika Trepča sa jamom Stari Trg i topionicom Zvečan, rudnika azbesta Korlaće sa žičanom železnicom i rudnikom Jarando
 - c) osmatranje granice prema zapadu.
- 4.) a) *1. brd. div.* potčinjavaju se na njenom području sledeće jedinice:
 II/3. puka Ruskog zaštitnog korpusa (R.S.K.) (obezbeđenje ibarske pruge)
 b) Dalje se u području nalaze:
 aa) Pomoćna policija u Mitrovici, Novom Pazaru i Dugoj Poljani
 bb) jedinice Srpske državne straže
 cc) jedan muslimanski dobrovoljački bataljon u Vučitrnu (u formiranju)
- 5.) *Obezbeđenje, izviđanje, komandovanje trupama*: Zapovesti izdate za područje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji su priložene.⁹
- 6.) *Izveštavanje*:
 1. brd. div. izveštava svakodnevno do 11 časova depešom o toku prethodnog dana komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, imajući u vidu naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji — Ia, br. 1451/42. pov.¹⁰

Dostavljeno:

Bader

...¹¹

⁸ U originalu ova rečenica za granicu na severu i istoku je vrlo nečitljiva i kraj nje je rukom dopisano: „Tiče se Ia, 1269/43, str. pov.“

⁹ i ¹⁰ Tim dokumentima redakcija ne raspolaže.

¹¹ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandi i jedinica kojima je ova zapovest dostavljena.

**ZABELEŠKA SA SASTANKA KOMANDANTA JUGOISTOKA
I NEMAČKOG OPUNOMOĆENOG GENERALA U NDH OD
4. APRILA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI I USA-
VRŠAVANJU OKUPACIONE UPRAVE U NDH¹**

RAZGOVOR

sa gospodinom komandantom² od 4. aprila 1943.

- 1) *Neophodnost jednog razgraničenja između nemačke i italijanske interesne sfere.*

Eventualno da granica između III zone i II zone bude nova demarkaciona linija.³ Rejon Mostara?

- 2) *Izvršna vlast na celom nemačkom okupacionom području Hrvatske.*

S obzirom na neophodnost da se javna uprava na celom nemačkom okupacionom području stavi pod strožiji nadzor i da se na nju u velikoj meri utiče, preporučuje se proširenje „izvršne vlasti“ i na teritoriju severno od Save. Momenat stupanja na snagu ovog proširenja: uspostavljanje jedinstvene komandne jurisdikcije južno i severno od Save.

Sa prigovorima od strane hrvatske vlade treba računati u svakom slučaju. Zbog toga, pre donošenja ove odluke pribaviti saglasnost W. F. St. i AA.⁴

- 3) *Organizacija komandovanja posle spajanja komandnih područja severno i južno od Save.*

Jedinstvena komanda i pri njoj „pridodati general“, koji će da rastereti komandujućeg generala po pitanjima obilazaka trupa i slično.

- 4) *Stavljanje celokupnih hrvatskih oružanih snaga na nemačkoj okupacionoj teritoriji pod nemačku komandu.*

Oružane snage pod komandu komandujućeg generala; žandarmerija, policija i ES⁵ pod komandu komandanta poli-

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501. r. 267, s. 415—7. Na margini dokumenta rukom je dopisano nekoliko nečitljivih napomena.

² Odnosi se na komandanta Jugoistoka.

³ O tome vidi knj. 1, dok. br. 1, 11, 15, 20, 27, 32, 44, 53, 54, 73 i 74, knj. 2, dok. br. 185.

⁴ Auswärtiges Amt (Ministarstvo spoljnih poslova Rajha).

⁵ Einsatzstaffel (odredi za angažovanje ili neka vrsta operativnih jedinica koje su pripadale folksdojčerima na teritoriji NDH).

cije. Najtešnja saradnja između ova dva rukovodeća organa. Široko korišćenje hrvatskog vojnog komandnog i upravnog aparata, ali pod punom nemačkom odgovornošću.

- 5) *Vraćanje II bat. 741. puka⁶ od strane komandanta nemačkih trupa.*

Neophodno je radi obezbeđenja Okučana nezamenljivim objektima WNO i Nove Gradiške velikim skladištima za snabdevanje, jer samo hrvatska posada nije dovoljna.

- 6) *Iskorišćenje situacije severno od Save stvorene operacijom „Braun“.⁷*

a. Zadržavanje regruta u 187. rez. diviziji moguće je do popune, da bi se moglo sprečiti okupljanje i organizovanje bandi.

b. Upućivanje jednog nemačkog bataljona u Srem da bi se sprečilo da se Fruška gora pretvori u jak oslonac neprijatelja. Obezbeđenje skladišta benzina u Vrdniku.

c. Preseljavanje folksdojčera u opustela srpska mesta duž železničke pruge.

- 7) *Poziv komunistima za predaju oružja nemačkim vojnim vlastima.*

U naknadu za to garantovanje života i prebacivanje u logor za upućivanje u Rajh u svojstvu radnika. (U vezi s ovim: predlog general-lajtnanta Braunera⁸).

- 8) *Štab za obezbeđenje železnica reorganizovati u diviziju.* Uključiti 20 hrvatskih bataljona (14 ranijih i 6 novih) i 4 ustaške saobraćajne brigade. Pod komandom general-majora Rajherta.

- 9) *Upotreba aviona*

a. Neophodnost upotrebe za bacanje letaka u Slavoniji. X vazduhoplovni korpus je zabranio ovu vrstu upotrebe; u slučaju da ta zabrana ostane na snazi, opunomoćenom generalu za tu svrhu pridati jedan stari avion za vezu.

b. Pridavanje jedne „rode“ opunomoćenom generalu, ili uputstvo komandantu avijacije da na zahtev opunomoćenog generala dodeljuje jednu „rodu“. Odgovornost za tu upotrebu snosi opunomoćeni general.

⁶ Ovaj 741. pp je u sastavu 714. pd.

⁷ Vidi dok. br. 52.

⁸ Jozef (Josef Brauner fon Haydringen)

10) *Cenzura štampe u Hrvatskoj.*

- a. Komandant Jugoistoka je naredio da se „ustaša“ u javnim glasilima svih vrsta ne pominje.

Pitanje: način obezbeđenja uticaja na hrvatske dnevne listove?

- b. OKW želi da se uspostavi *prethodna* cenzura. Do sada je kontrolu štampe vršilo Nemačko poslanstvo putem *naknadne* cenzure. U hrvatskom Ministarstvu oružanih snaga za sada ne postoji organ za cenzuru. Zahtev za uspostavljanje takvog organa postavljen je hrvatskom Generalštabu.

Politička cenzura ostavlja se i dalje u nadležnosti hrvatskog Ministarstva propagande. Postavlja se pitanje celishodnosti, jer politička obaveštenja imaju veliki značaj. Ispitati mogućnost proširenja *prethodne* cenzure i na politički sektor. Da je vrši Poslanstvo?⁹

- 11) *Namera poglavnika da u cilju smirivanja zemlje na položaje podžupana postavlja i pravoslavne.*
- 12) *Dodeljivanje nemačkih ordena.*

U osnovi, prema uputstvu AA, to treba da se vrši na predlog šefa misije (poslanika). U vezi s tim videti naređenje komandanta Jugoistoka od 24. 2. 43.¹⁰ Osetljivost Kašea!

- 13) *Dodeljivanje [odlikovanja]EK¹¹ — Hrvatima.*

- 14) *Službene karakteristike pukovnika fon Funka.¹²*

Predlog da mu se dodeli [odlikovanje] KVK¹³ I reda.

⁹ Misli se na Nemačko poslanstvo u Zagrebu na čelu sa Zigfriedom Kašoom.

¹⁰ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

¹¹ Eisernes Kreuz (gvozdeni krst)

¹² Valter (Walther Funck)

¹³ Kriegsverdienstkreuz (krst za vojne zasluge)

**TROMESEČNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA I
KOMANDANTA U SRBIJI OD 5. APRILA 1943. O VOJNO-
POLITIČKOJ SITUACIJI I FUNKCIONISANJU OKUPACIO-
NE UPRAVE, RADNOJ SNAZI I FINANSIJAMA U SRBIJI¹**

Poverljivo

Prilog 19, KTB²

Tgb. Br. 179/43. pov.

Izveštaj o situaciji br. 17

*Odeljenja vojne uprave kod komandujućeg generala
i komandanta u Srbiji
za januar, februar i mart 1943.*

Vojni događaji na frontovima u periodu za koji se podnosi izveštaj uticali su i dalje uopšte nepovoljno na raspoloženje stanovništva. Ipak se može zapaziti da je u krugovima inteligencije kao i u krugovima privrede i kod bogatih seljaka nastupio preokret saobrazno njihovom raspoloženju. Intimno shvaćanje u ovim krugovima uzima sve više maha u tome pravcu da bi slom nemačkog istočnog fronta značio to da Srbija bude preplavljena boljševizmom. U ovim krugovima se strepi od toga da bi u navedenom slučaju oni bili lišeni svog imanja, poseda, položaja pa i samog života. Izgleda da se došlo do ubeđenja da iz ovih razloga saradnja sa Nemačkom leži u interesu srpskog naroda. Međutim, promena u raspoloženju ne mora da znači i promenu mišljenja. Ovi krugovi podjednako se nadaju da će Nemačka u borbi sa boljševizmom, doduše, održati front, ali će pri tom, isto kao i Rusija, biti tako oslabljena da će Engleska biti u stanju da iznudi kompromisni mir, koji će Srbima ponovo doneti vodeći položaj na Balkanu. Postoji nada da će Nemačka na istoku biti toliko jako vezana da će joj na srpskom prostoru samo neznatne snage stajati na raspolaganju. Tako će vojna uprava biti u nemogućnosti da silom sprovede dobijena naređenja. Ovo donosi sa sobom pasivnu rezistenciju, otpor širokih slojeva stanovništva. Na osnovu ovakvog stanja može se delimično zaključiti zašto je akcija za predaju kuku ruza, koja je, po želji, bila prvo prepuštena srpskoj vladi, do kraja februara uspeła samo za malenkost preko 8% od predviđenog kontingenta. Naređenjem od 9. 3. 43. za uspeh ove

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 220—4.

² Dopisano rukom.

akcije bile su odgovorne feldkomandanture i krajskomandanture³. One su imale naređenje da svoje ekipe upute u akciju, s tim da protiv seljaka koji ne odgovore svojim obavezama postupaju najstrože, svim raspoloživim sredstvima, što su iste i uradile. Vlada Nedića je svim potrebnim merama kao i, takođe, neophodnim prinudnim merama na polju radnih akcija sebe još više opteretila, što je neprijateljska propaganda svim mogućim sredstvima iskoristila, šireći čitave priče o njenom strahovitom teroru.

Usled ustaničkog pokreta na srpskom prostoru, srpskoj vladi nije moguće da svoja naređenja sprovede do najnižih upravnih mesta, jer nema za to dovoljno egzekutivnih organa. U nekim područjima srpska uprava je potpuno zatajila. Usled ovih teškoća koje pritiskuju srpsku autonomnu upravu, ne bi smelo da se pogrešno oceni njena volja za rad. U periodu za koji se podnosi izveštaj registrovano je 985 akcija sabotaže i prepada, pri tome je izvršeno i 197 paljevina opštinskih arhiva, a delimično i zgrada opštinskih uprava, sem toga ubijeno je 58 opštinskih predsednika. Srpski opštinski službenici nalaze se stalno u najtežoj situaciji, jer su s jedne strane ugroženi od ustanika, a s druge strane prisiljeni od vojne uprave da ostanu na svojoj dužnosti. Srpska državna straža ne pruža upravi ni bezbednost ni potporu. Ona se u mnogo slučajeva pokazala kao nepouzdana. Izvesno smirenje nastupilo je u požarevačkom okrugu, pošto tamo ilegalne četničke organizacije kontrolišu najveći deo teritorije i pošto je tu angažovan i Srpski dobrovoljački korpus. Na albanskom području⁴ došlo je do velikih nereda i uznemirenosti, pošto su raširene vesti o ubijanju albanskih muslimana u oblastima oko Tutina (italijansko područje) i zapadno odatle. Raspoloženje Albanaca prema Italijanima zasada nije prijateljsko. Oni tvrde da Italijani ne ispunjavaju svoje obaveze. Prema Nemcima, pak, njihovo raspoloženje može se označiti kao dobro. Okrug kosovskomitrovački još nije završio rad na organizovanju uprave. Veliki deo službenika, naročito albanske narodnosti, nema ni potrebno iskustvo niti potrebno obrazovanje (stručnu spremu). Iz ovog razloga dosada nisu mogla biti izvršena postavljenja organa u duhu uredbe kosovskog okruga. Delatnost organa u tom okrugu je izrazito nezadovoljavajuća.

³ Reč je o naređenju da se na teritoriji Srbije pristupi oduzimanju kukuruza za potrebe Vermahta. Tu akciju su obezbeđivale sve snage Vermahta i Nedićeve uprave. Ista je trajala sve do 15. aprila 1943. godine (AVII, NAV—T-315, r. 1243, s. 455—8).

⁴ Misli se na područje Kosova.

Na ostalom srpskom području u prvom tromesečju morali su biti izvršeni premeštaji, razrešenja od dužnosti, nova postavljenja okružnih i sreskih načelnika. Izdata su naređenja da se u oblastima u kojima su angažovane nove nemačke trupe, posle zavodenja reda i bezbednosti, u njima mora bezuslovno ponovo obrazovati uprava.

U Banatu vlada mir. Uprava je tamo postigla pohvalne uspehe. 27 opština van gradova dobile su nemačke nazive. Promena naziva gradova za sada još je u pripremi. Folksdojčeri u Banatu rade zadovoljavajuće. Njihovim željama moglo se uglavnom izaći u susret. Zahtevi mađarske narodnosne grupe su sve veći. Njihovo ponašanje davalo je povoda za mnogo zamerki. Na nedozvoljiv način vršeno je prebacivanje lica preko granice tamo i ovamo, a vodeće mađarske ličnosti omogućavale su posete preko granice bez prethodnog odobrenja. Rumunskoj narodnosnoj grupi još nije uspelo da otkloni svoje unutrašnje razmirice.

Rad beogradske gradske uprave bio je pre i sada je zadovoljavajući. Jedan od najprećih zadataka, regrutovanje i privođenje predviđenih lica za radove, izvršen je sa znatnim uspehom. Ovakav uspeh bio je omogućen zahvaljujući jakoj propagandi i vanrednoj upravnoj delatnosti Feldkomandanture⁵, a naročito zahvaljujući tome što je upravnik grada bio ujedno i šef policije, te tako imao svu izvršnu vlast u svojim rukama. Od godišta 1912, 1913, 1917—1921. bilo je moguće staviti na raspolaganje radnoj akciji 3893 lica, što je bilo od naročite potrebe za Bor. Devetog tekućeg meseca upućeno je još daljih 700 radnika za Bor. Od ovog rada moralo je biti oslobođeno 6700 ljudi od gornjih godišta, jer su isti već bili zaposleni u preduzećima ratne industrije kod nemačkog Vermahta, ili u pogonima od životne važnosti. Kod oslobođenja od radnih akcija primenjivano je najstrože merilo. Načelno, sem malih izuzetaka, ni činovnici ovih godišta nisu bili oslobođeni od radnih akcija. Iz redova radnika na području grada bila je formirana ekipa od 450 ljudi, koja je stavljena na raspolaganje isključivo feldkomandanturi za potrebe nemačkih oružanih snaga (na primer za utovar i istovar vagona).

Snabdevanje prehrambenim artiklima diplomatskog koraa kao i kolonije rajhsdojčera i folksdojčera bilo je obezbeđeno. Snabdevanje stanovništva grada Beograda hlebom bilo je bez smetnji. Racionisanje mesa sniženo je od 200 na 100 grama. Stanovništvo je priznalo da je ove zime snabdevanje prehran-

⁵ Reč je o Feldkomandanturi 599 sa sedištem u Beogradu.

benim artiklima od strane nadležnih nemačkih i srpskih organa izvršeno u zadovoljavajućoj količini. Situacija u ishrani nepoljoprivrednog stanovništva na ostalim područjima nije se mogla poboljšati. Okruzi sa slabijom privredom trpe oskudicu, dok se imućniji snabdevaju namirnicama trampom ili preko crne berze.

Za obezbeđenje žetve i povišenje žetvenog prinosa produženi su melioracioni radovi u Banatu i Srbiji koji su otpočeli u 1942. Za Banat, koji je u 1942. godini zbog velikih poplava znatno podbacio u prinosu žetve, obezbeđeno je za tu svrhu, u okviru specijalnog programa, 75 miliona dinara. Zasada melioracioni radovi jednovremeno služe i za suzbijanje malarije.

U cilju suzbijanja zaraza upućeni su, na osnovu uredbe, beogradski lekari na prisilan rad u oblasti gde ima najviše zaraznih bolesti i u izbegličke logore. Radi se i dalje na tome da se izjednači broj lekara u Beogradu sa onima u unutrašnjosti zemlje. Pored toga, vrši se akcija vrbovanja srpskih lekara za rad u Nemačkoj u sporazumu sa nemačkom lekarskom komorom. Dosada je upućeno u Nemačku 38 lekara, 20 daljih molbi za sada se još rešavaju. U toku je jedna nova akcija vrbovanja koja se obraća specijalno mladim lekarima koji dolaze u obzir za upućivanje kao asistenti u nemačke bolnice.

U interesu izvršenja građevinskih radova na objektima važnim za Vermaht i za obezbeđenje materijala, transportnog prostora i radne snage za sve objekte, sužen je program izgradnje visokih, obimnih građevina teške industrije. Prekinuti su i radovi koji su po programu u toku izgradnje. Na predlog vojne uprave doneta je u oktobru 1942. god. uredba za zabranu izgradnje bazičnih objekata, a sada se namerava da se donese dopuna navedene uredbe, kojom će se još više pooštriti navedena zabrana u korist objekata važnih za Vermaht. Broj izgrađenih stražarskih kula i bunkera koji su predati trupama na srpskoj teritoriji povećao se na 203.

Razvoj finansijske situacije je takav da zadaje vojnoj upravi mnogo brige. Predlog budžeta srpske države za 1943. godinu izravnat je prihodima i rashodima na okruglo 5 1/2 milijardi dinara. Troškovi okupacije uglavnom zahtevaju vanredan doprinos državnom budžetu, tako da se ukupni iznos rashoda povećava na 8 1/2 milijardi dinara.

Vanredni izdaci su dosada pokriveni davanjem kredita od strane srpske Narodne banke, čime je povećana njena emisija novčanica. Da bi se ova inflacija ubuduće sprečila, sačinjen je

nov predlog finansijskog plana u sporazumu sa generalnim opunomoćenikom za privredu.⁶

O ovome sledi specijalni izveštaj.⁷

Komandujući general i komandant u Srbiji,
pot. Bader

Beograd, 5. aprila 1943.

general artiljerije

. . . 8 5 . 4 .

BR. 49

ZAPOVEST 1. BRDSKE DIVIZIJE OD 6. APRILA 1943. POT- ČINJENIM JEDINICAMA ZA POSEDANJE, OBEZBEĐENJE I PACIFIKACIJU PROSTORIJE NOVI PAZAR — RAŠKA — BRUS — KURŠUMLIJA — KOS. MITROVICA¹

1. brdska divizija
Ia, br. 401/43. pov.

Div. St. Qu., 6. 4. 1943.
14.00 časova

*Budi oprezan prilikom razgovora preko telefona i radija,
neprijatelj prisluskuje!*

ZAPOVEST KOMANDE DIVIZIJE ZA OBEZBEĐENJE I IZVIĐANJE
(BR. 19)²

(Karta 1:200.000)

Poverljivo

1.) *Neprijatelj*

a) Na prostoriji razmeštaja divizije za sada se ne računa sa pojavom jačih neprijateljskih snaga. Ipak treba računati sa pokušajima uznemiravanja od strane manjih grupa bandita (komunista i ljudi Draže Mihailovića).

b) Nedavno je došlo do borbi između Titovih jedinica (komunista) i nemačkih trupa koje su nastupale sa severozapada. U ovim borbama došlo je do uništenja jačih neprijateljskih snaga. Još nije završeno razračunavanje između snaga Draže Mihailovića i ostataka Titovih trupa na prostoriji Hercegovine

⁶ Franc Nojhauzen

⁷ Vidi prilog 1 uz ovu knjigu.

⁸ Neč tak paraf.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 64, s. 537—43.

² i ¹⁰ Zapovest 1. brd. divizije broj 18 od 2. aprila 1943. odnosi se na iskrcavanje u rejonu Kruševac—Kraljevo—Kuršumlja—Niš i prikupljanje u zoni razmeštaja Raška—Novi Pazar—Kos. Mitrovica—Prokuplje (AVII, NAV—T-315, r. 63, s. 571—2).

i Crne Gore; ne može se sagledati ishod ovih razračunavanja.³ Treba računati sa *infiltriranjem* potisnutih delova obe neprijateljske grupe preko jugozapadne granice na prostoriju 1. brd. div.

c) Na prostoriji divizije do sada su otkrivene sledeće neprijateljske grupe:

aa) Na prostoriji Prokuplje — Blace (24 km severozapadno od Prokuplja) jedna komunistička banda (150—200 ljudi).

bb) Na prostoriji Madljika komunistička banda pod komandom Janića (300 ljudi).

cc) Na planini Kopaoniku grupa Draže Mihailovića pod komandom Keserovića⁴ (40 ljudi) stalno u pokretu.

dd) Grupe Draže Mihailovića pod komandom Jankovića (320 ljudi), Javorskog⁵ i Katanića⁶ (350 ljudi) navodno su se nedavno povukle sa zapadnog dela prostorije razmeštaja 1. brd. div. preko granice na jugozapad.

d) Tito i Draža Mihailović izdali su svojim bandama uputstva da *pooštre rat u vidu vršenja sabotaza*.⁷

³ Po završetku bitke na Neretvi, Glavna operativna grupa VŠ produžila je ofanzivna dejstva u pravcu Crne Gore i Sandžaka. Cilj je bio stvoriti novu slobodnu teritoriju i razbiti četnike Draže Miha lovića u Crnoj Gori i Sandžaku. Da bi to sprečile, četničke vođe prikupljaju svoje formacije radi preduzimanja operacija protv snaga NOVJ na području Kalinovika i Nevesinja. Uočavajući namere četnika, Vrhovni komandant NOVJ je odlučio da sa Glavnom operativnom grupom što pre preduzme nameravanu operaciju. Opširnije o tome vidi, tom II, knj. 8, dok. br. 216, knj. 9, dok. br. 1, 2, 8, 11, 14, 20, 45 i 56; tom IV, knj. 12, dok. br. 17, 37, 46, 51 i 181.

⁴ Dragutin

⁵ Božo

⁶ Uroš

⁷ Dragoljub Draža Mihailović nikad nije izdao naređenje ili uputstvo za bilo kakvu akciju protiv nemačkog i italijanskog okupatora. On i njegovi potčinjeni su od avgusta 1941. saradivali sa nemačkim i italijanskim okupatorima u borbi protiv NOV i POJ na teritoriji okupirane Jugoslavije. Vidi dok. br. 74, 156 160 i 166. Opširnije o tome vidi knj. 1, dok. br. 232, 236 i 258, knj. 2, dok. br. 23, 50, 64, 79, 86, 89, 96, 138, 145, 154, i 181; tom I, knj. 2, dok. br. 60; tom II, knj. 2, dok. br. 78, knj. 3, dok. br. 122; tom IV, knj. 4, dok. br. 102, knj. 5, dok. br. 56; tom XIII, knj. 2, dok. br. 2, 44 i 73, knj. 3, dok. br. 17, 20 i 31; AVII, NAV—T-314, r. 1457, s. 1110—2: izveštaj oficira Abvera Jozefa Matla od 30. oktobra 1941. da D. Mihailović nudi i stavlja na raspolaganje svoje odrede za borbu protv NOV i POJ, AVII, NAV—T-314, r. 1457, s. 1240: poziv ovlašćenog lica načelnika štaba opunomoćenog komandanta u Srbiji od 30. oktobra 1941. D. Mihailoviću da dođe na pregovore u Beograd, AVII, NAV—T-314, r. 1457, s. 1348: izjavu D. Mihailovića od 1. novembra 1941. Komandi 342. pešadijske divizije da četničke akcije nisu usmerene protiv Vermahta već protv NOV i POJ, i da bi u toj akciji uspeli traže dovoljno oružja i municije, AVII, NAV—T-314, r. 566, s. 357—8: izveštaj komandanta nemačkih trupa u NDH od 18. novembra 1942. da su zaključeni sporazumi između četnika DM i ustaške vlasti

Kao glavni objekti napada navode se mostovi, materijal koji se prevozi železnicom, mašine u preduzećima važnim za vođenje rata. Pored toga treba napadati manje grupe i pojedinačna vozila nemačkog Vermahta itd.

2.) *Zadatak 1. brd. div.*

Obezbeđenje i pacifikacija prostorijske na kojoj je razmeštena. Ugušivanje svakog pokreta koji bi težio pobuni. Održavanje mira i reda, zaštita saobraćaja i sredstava veza, kao i objekata koji imaju vojnu i privrednu važnost.

Naročito su važni objekti:

a) Železnička pruga koja ide Ibarskom dolinom (Kraljevo, Raška, Mitrovica).

b) Rudnik Trepča sa rudokopom Stari Trg (u dolini 5 km severoistočno od Mitrovice) i topionica Zvečan (odmah severozapadno od Mitrovice).

c) Rudokop azbesta Korlaće sa žičanom železnicom (10 km severo-severoistočno od Raške) i rudnik Jarando (12 km severno od Raške).

d) Zapadna granica (demarkaciona linija prema Italijanima), koju treba kontrolisati i obezbediti.

3.) a) Severno od 1. brd. div. vrši obezbeđenje, kao sused, 24. bug. pd na opštoj liniji Duga Poljana — 12 km severoistočno od Sjenice — 26 km severno od Sjenice.

Delovi bugarskih trupa na prostorijske divizije:

1 bat. (64. bug. pp) u Mitrovici

1 bat. (34. bug. pp) u Novom Pazaru

1 bat. (34. bug. pp) u Raškoj, tamo je i štab 34. pp

1 bat. (65. bug. pp) na prostorijske Kuršumlija — Blace

1 bat. (67. bug. pp) na obezbeđenju železničke pruge
Kuršumlija — Prokuplje.

Naš je zadatak da smenimo pomenute delove bugarskih trupa, i to prikriveno i uz neposredan dogovor naših i bugarskih štabova bataljona i pukova. Po izvršenoj smeni, poslati izveštaj. Oficiri iz 16 pukova i bataljona koji obrađuju podatke o neprijatelju dužni su da, koristeći obaveštenja mesnih bugarskih komandi, detaljno uđu u situaciju po sledećim pitanjima:

na celoj teritoriji NDH; Petar Kačavenda, Saradnja četnika i ustaša u Bosni 1942, Vojnoistorijski glasnik br. 5/1966, str. 44—64; Antun Miletić, O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima, VIG, br. 2/1972, str. 135—145; Matteo J. Milazzo, The Chetnik Monument, The Yugoslav Resistance, 1975, Baltimore — London; Jozo Tomasevich: War and Revolution in Jugoslavija 1941—1945, The Chetniks, Stanford, California, 1975; dr Jovan Marjanović, Tajna i javna saradnja četnika i okupatora 1941—1944, Beograd, 1976, Arhivski pregled.

situacija u pogledu neprijatelja, stanje u pogledu raspoloženja i držanja stanovništva.

b) 1 italijanska alpinska divizija⁸ vrši obezbeđenje prostorijske oko Pljevalja (50 km zapadno-severozapadno od Sjenice).

1 italijanska divizija⁹ vrši obezbeđenje prostorijske oko Prizrena (u Peći štab 1 puka).

4.) *Prostorijska razmeštaja divizije:*

Duga Poljana — 1796 — 1076 — Ušće (isklj.) — 1785 — put Ploča, Aleksandrovac uklj. — Kondželj — Sokolovac 1258 — vis 18 km istočno od puta Prepolac — Lebane.

U svemu ostalom upravljati se prema divizijskoj zapovesti br. 18 (Ia, br. 400/43. poverljivo od 2. 4. 43).¹⁰

Pojedine rejone razmeštaja urediti kao oslonce, a promenu tih rejona vršiti prema izvršenju niže navedenih taktičkih zadataka.

Zabranjuju se pojedinačni razmeštaji; prilikom razmeštaja trupa najmanja jedinica na okupu mora biti vod.

5.) *Obrazovati u pogledu razmeštaja sledeće grupe koje će istovremeno vršiti i obezbeđenje:*

Grupa „Dauner“

Komandant: major Dauner (St. Qu. u Novom Pazaru)

Trupe: 99. brd. lov. puk,

II/79. brd. art. puka,

Grupa „Ajsgruber“ [Eisgruber]

Komandant: major Ajsgruber (St. Qu. u [Kos.] Mitrovici)

Trupe: 98. brd. lov. puk

I/79. brd. art. puka,

III/79. brd. art. puka,

2/659. (mot.) inž. bat.

Grupa „Majr“ ([Mayr]

Komandant: kapetan Majr (St. Qu. u Brusu)

Trupe: Brd. lov. bat. 54,

Brd. inž. bat. 54.

Grupa „Piloti“ [Piloty]

Komandant: kapetan Piloti (St. Qu. u Kuršumliji)

Trupe: IV/79. brd. art. puka,

44. brdski protivoklooni divizion;

delovi Bicik[lističkog] bat. 54.

Prema izdatim naređenjima razmeštaju se:

Brd. lov. bat. 54 na prostorijski Aleksandrovac, Brus,

Duoci (13 km južno od Aleksandrovcia);

⁸ Odnosi se na italijansku diviziju „Taurinenze“.

⁹ U tom rejonu se nalazila italijanska divizija „Pulje“.

Brd. inž. bat. 54 na prostoriји Blace, Beloljin (10 km južno od Blace)

III/99. brd. lov. puka na prostoriји Raške i severno.

6.) *Linije razgraničenja* za zadatke obezbeđenja, izviđanja i pacifikacije:

a) Demarkaciona linija (zapadna granica i južna granica) prema Italijanima ne sme se ni u kom slučaju prelaziti.

b) Između Grupe „Dauner“ i Grupe „Ajsgruber“:

Tutin (22 km jugozapadno od Novog Pazara) — ušće Jošaničke reke u Ibar (k. 450 — 21 km severno od Mitrovice) — Madljika.

c) Između Grupe „Ajsgruber“ i Grupe „Piloti“:

Madljika — Polatina (10 km južno od Madljike) — Siljevica — greben Kopaonika (1535, 1125, 830) — Babin Most (22 km jugoistočno od Mitrovice) (sve uključeno za Ajsgrubera).

d) Između Grupe „Piloti“ i Grupe „Majr“:

Madljika — Kuršumlija (uključno za Pilotija) — Grabovnica — prema istoku do divizijske granice.

e) Između Grupe „Majr“ i Grupe „Dauner“:

Madljika — Treska 1430 (10 km severozapadno od Madljike) — grebenom 1341 — 1139 — Ogledna 1456 — Palež 1559 — 1477 — 1335 — Nerade 1399.

Zadaci:

- a) Grupa „Dauner“ — Obezbeđenje prostoriје razmeštaja kao pod br. 2a i 2c.
Obezbeđenje zapadne granice (demarkaciona linija) sa težištem kod Duge Poljane, kao i u dolinama jugozapadno od Novog Pazara. Dugu Poljanu poseti sa jednom ojačanom četom.
- b) Grupa „Ajsgruber“ — Obezbeđenje prostoriје razmeštaja kao pod br. 2a i 2b.
Obezbeđenje zapadne i jugozapadne granice (demarkaciona linija) sa težištem u zahvatu puta Mitrovica — Peć, kao i u dolini Ibra.

- Važi i za pod a)
i za pod b):
- c) Grupa „Piloti“ — Pored ostalog, granicu između prelazâ treba kontrolisati sa izviđačkim odeljenjima.
- d) Grupa „Majr“ — Obezbeđenje prostorije razmeštaja sa težištem duž puta Kuršumlija — Podujevo — Lebane (8 km severno od Prištine).
- Obezbeđenje prostorije razmeštaja kao i puta i železničke pruge Kuršumlija — Kondželj (12 km zapadno od Prokuplja), gde se nasloniti na bugarske obezbeđujuće snage. — Obezbeđenje rudnika Jankova Klisura (8 km severozapadno od Blaca).

8.) Izviđanje:

Težište izviđanja je na zapadnoj granici. Važno je sprečiti neprijatelju da se u manjim ili većim grupama neopaženo infiltrira sa zapada.

Na užoj i široj prostoriji razmeštaja treba planskim pročešljavanjem zahvatiti neprijateljske grupe navedene pod br. 1.). Sada postojeći oskudni podaci o neprijatelju mora da budu dopunjeni, i to tako da se ubrzo stekne prava slika o jačini, skrivenim mestima boravka i pokretima pojedinih neprijateljskih grupa. Angažovati borbeno jaka izviđačka odeljenja, jačine najmanje jednog voda. Iskoristiti sve povoljne prilike koje se budu ukazale za uništenje organizacionih štabova neprijatelja. Treba bar postići to da se stalnim proganjanjem tih štabova iz mesta u mesto ometa planski rad neprijatelja.

Organe policije itd. treba prvenstveno angažovati za prikupljanje podataka uz eventualno korišćenje poverljivih vodiča koji dobro poznaju mesne prilike.

Demarkaciona linija prema zapadu i jugu se ne sme prelaziti.

9.) Način vođenja borbe:

a) Važno je da se sve veze koje izvode iz Crne Gore prema zapadnoj granici divizijske prostorije tako zatvore da bude sprečen prolaz organizovanih neprijateljskih snaga i da se stvori mogućnost za uništenje infiltriranih delova. Na najvažnijim mestima treba u blizini granice organizovati utvrđene

punktove i posesti ih sa najmanje jednom četom, a još predvideti i jače snage držeći ih u odgovarajućoj pripravnosti za potrebnu podršku snaga u punktovima.

b) Načelno treba tražiti da se neprijateljske bande pronađu u njihovim skrovištima i da se tamo unište. Veće akcije preduzete od strane više bataljona znače, pošto je neprijateljska obavestajna služba dobro organizovana, opasnost prevremenog otkrivanja naših namera, kao i opasnost izvlačenja neprijatelja.

Prema dosadašnjim iskustvima, najveće rezultate protiv slabijih nepr. grupa daje angažovanje poternih odeljenja jačine do čete. Kad se namerava izvesti akcija ovakve vrste, treba komandu divizije o tome izvestiti, te će se za te akcije izdati divizijska zapovest.

c) Sva mesta razmeštaja i zaštitne objekte treba *braniti* od svakog neprijatelja. Treba izgraditi sistem oslonih tačaka, koji treba stalno usavršavati. Trebovati od divizije potrebnu količinu bodljikave žice i mina.

d) Stražarsku službu i službu obezbeđenja treba toliko ojačati da budu u stanju da prilikom neprijateljskog napada održe odgovarajuće zaštitne objekte do pristizanja pojačanja. Objekti koji budu ugroženi moraju se braniti do poslednjeg čoveka. Stalno vršiti kontrolu nad stražama. Propuste u pogledu stražarske službe najoštrije kažnjavati.

Pojedinačne vožnje motornih vozila izvan rejona razmeštaja dopuštene su samo uz odobrenje komandanta bataljona. Patrole treba da budu jačine bar jedne grupe. Za službu obavestavanja i angažovanje feldžandarmerije treba izdati odgovarajuća naređenja.

e) Važi *načelo* da ni jedan pripadnik divizije ne sme da dopusti da bude napadnut a da napadaču ne uzvрати na taj način da ovaj i te kako oseti posledice. Slabičko ponašanje u ovakvim situacijama više škodi nego što koristi. Nema pregovaranja sa banditima. Jedini jezik koji ova horda razume jeste jezik oružja. Zato je svaki starešina i vojnik dužan da prema svakom banditu koji se pojavi upotrebi odgovarajuće oružje bez ikakvih ograničenja. Civile koji se uhvate da nose oružje odmah streljati. Sumnjive uhapsiti.

f) *U cilju omogućavanja brzog manevra sa rezervama* imati u pripravnosti:

98. brd. lov. puk i 99. brd. lov. puk po jednu ojačanu čet. Pukovi će pripremiti, angažujući sva raspoloživa motorna vozila (uključujući i vozila 16. čete), celishodno ukrcavanje pomenutih četa.

Za gore pomenuti cilj treba takođe da su pripravni za najbrže moguće angažovanje:

2 /659 (mot.) inž. bat.

2 voda protivtenkovske artiljerije 4,2 cm iz 44. brd. oklopnog diviziona,

54. motociklistički eskadron.

Gotovost za marš na šifru „Edelvajs“ [Edelweiss] mora da bude zagarantovana 4 časa posle njenog izdavanja.

10.) *Potčinjavaju se:*

2/659. inž. bat. — formacijski 54. brd. inž. bat., a u pogledu angažovanja u izvršenju taktičkih zadataka 98. brd. lov. puku. Četu razmestiti u Mitrovici.

Delovi biciklističkog bataljona

54 (motociklističkom eskadronu u formiranju)

— u prvo vreme 44. brd. okl. lov. divizionu.

II/3. puka Ruskog zaštitnog korpusa (RSK¹¹, štab bat. u Mitrovici):

— 98. brd. lov. puku. Za sada je nepoznata lokacija pojedinih četa.

98. brd. lov. puk i 99. brd. lov. puk da što pre izveste o jedinicima i snagama „RSK“, „Srpske državne straže (SSW)¹², kao i o policijskim snagama angažovanim na njihovim prostorijama razmeštaja.

11.) *Komandno mesto divizije*

Najpre u Nišu u Komandi mesta (telefonske veze preko kasnije u Mitrovici. centrale u Nišu),

12.) *Organizacija veza:*

Žičana veza sa 98. i 99. brd. lov. pukom, Brd. lov. bat. 54 (Brd. inž. bat. 54 priključuje se na vezu), 79. brd. art. pukom, IV/79. brd. art. puka (Grupom „Piloti“) (44 brd. okl. divizion priključuje se na vezu grupe).

Radio-veza sa 98. i 99. brd. lov. pukom, Brd. lov. bat. 54, IV/79 brd. art. puka.

¹¹ Russisches Schutzkorps (Ruski zaštitni korpus)

¹² Serbische Staatswache

Radio-mirovanje: Radio-vezu koristiti samo u slučaju opasnosti.

13.) *Izveštaji*:

- a) Pukovi i samostalni bataljoni podneće izveštaje, 4 dana po pristizanju štabova na *predviđene* prostorije razmeštaja, o preduzetim merama obezbeđenja. Isto tako će izvestiti i o imenima postavljenih komandanata mesta.
- b) Pukovi i samostalni bataljoni izvestiće najkasnije do 20. 4. o konačnim prostorijama gde su razmešteni i o preduzetim merama obezbeđenja. Uz izveštaje priložiti skice rejona sa zaštitnim objektima i plan zatvaranja prolaza.
- c) 98. brd. lov. puk i 99. brd. lov. puk podneće izveštaj o angažovanju snaga za izvidanje na dan 20. 4.
- d) Dnevne izveštaje podnositi prema divizijskoj zapovesti br. 18. Prilikom svakog sukoba sa banditima uvek neodložno izvestiti diviziju.

U konceptu pot. fon Štetner¹³

Za tačnost:

Prvi generalštabni oficir,

.....¹⁴
generalštabni major

Dostavljeno:

U konceptu.

*Paziti na stepen poverljivosti
naznačen u unikat u od strane
izdavača!*

.....¹⁵

¹³ Valter, fon Grabenhofen (Walter Stetner von Grabenhofen)

¹⁴ Potpis nečitak.

¹⁵ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena komandi i odeljenja na koje se ova opaska odnosi.

IZVEŠTAJ GENERALŠTABA KOMANDE KOPNE NE VOJSKE OD 8. APRILA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U BOSNI I HERCEGOVINI, SLAVONIJI I SRBIJI¹

Poverljivo

Gen. St. d. H. Op. odelj.²
Prim. 10. apr. 1943.
Br. 3949/43 pov.

KOMANDA KOPNE NE VOJSKE
GENERALŠTAB
Odelj. str[anah] armija — Istok (III)
Br. 1914/43 pov.

H. Qu., 8. 4. 43.

IZVEŠTAJ O SITUACIJI BR. 9

Srbija, Hrvatska, Grčka (od 1. 7. 43.)

Hrvatska

Opšta slika

Neprekidni veći neprijateljski pokreti u području 2. zone verovatno u vezi sa reorganizacijom jedinica koje su razbijene i raštrkane u operaciji „Vajs“.³

U južnoj Hercegovini (severno od Dubrovnika) pojačavaju se jedinice Draže Mihailovića dovođenjem više jedinica iz Crne Gore [za borbu protiv komunista].⁴

U ostaloj Hrvatskoj samo dejstva lokalnog značaja.

Pojedinosti

Hercegovina

Komunističke snage su u području Foče opkolile četničke jedinice u jačini od oko 3 — 4000 vojnika. Komunisti su navodno došli istočno od Foče u cilju okruženja Čajniča.⁵

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-78, r. 332, s. 6290077—81. Na margini je rukom dopisano nekoliko parafa i oznaka, a veći deo teksta je naknadno podvučen.

² Pečat primaoca.

³ Vidi dok. br. 13, 28, 30, 33 i 35.

⁴ Dopisano rukom na margini originala.

⁵ i ⁶ Reč je o ofanzivi Glavne operativne grupe VŠ, koja se odvijala na dva osnovna pravca. Na severnom, 1. i 2. proleterska divizija, posle neuspelog pokušaja (krajem marta 1943) da iz pokreta forsiraju Drinu,

Istočno od *Nevesinja* prodro je protivnik na četničke položaje jugozapadno od *Kokorine*, u jačini od oko 1 — 2 brigade, i zauzeo *Fojnicu* i *Gacko*.⁶

Južno od *Nevesinja* propao je pokušaj prodora jačih komunističkih jedinica usled žilave odbrane četničkih jedinica koje su se tamo nalazile. Jedna manja borbena grupa, angažovana zapadno odatle, dostigla je, navodno, u daljem toku borbe *Stolac*, zaokruženjem četničkih položaja.

Kod *Svinjarine* (jugoist. od *Mostara*), protivnik je pojačao svoj pritisak na italijanske i četničke položaje upotrebom teškog pešadijskog naoružanja.

Prema još nepotvrđenim izveštajima, stigao je general *Đukanović*⁷ — komandant crnogorskih četničkih jedinica — sa svojim štabom u područje severoistočno od *Dubrovnika*.

Istočna i zapadna Bosna

Dve-tri komunističke brigade koje se povlače iz područja *Kladanj* na jug dostigle su sa prednjim delovima liniju *Sarajevo* — *Rogatica*.

Jugozapadno od *Tuzle* razbio se o našu odbranu neprijateljski napad u jačini od oko 300 vojnika.

Pretpostavlja se da protivnik koji je najavljen južno od *Kotor-Varoša* ima jačinu od oko 300 vojnika.

Dve brigade najavljene severozapadno od *Prijedora* povlače se u pravcu zapada i dostigle su sa prednjim delovima područja severno od *Bos. Novog*.

Severno od *Otoka* skupile su se, navodno, dve velike komunističke brigade.

Jugozapadno od *Prijedora* povukao se neprijatelj, u jačini od dve čete, pred našim jedinicama u pravcu severa.

Južno od *Gline* dejstvuju manje neprijateljske grupe od oko 300 vojnika.

izvršile su to u prvoj dekadi aprila, savladavši najpre otpor četnika i delova italijanske divizije „Taurinenze“, a zatim blokirale Foču. Za to vreme je na južnom pravcu ojačana 3. divizija NOVJ prešla u nastupanje iz *Nevesinjskog* u *Gatačko* polje, oslobodila *Gacko*, *Avtovac*, *Kulu Fazlagića* i *naterala* na povlačenje u *Nikšić* i *Bileću* četničke snage predviđene za učešće u nameravanoj četničkoj protivofanzivi u *Hercegovini*. Tako je u aprilu i prvoj polovini maja 1943. Glavna operativna grupa VŠ nanela teške udarce italijanskim i četničkim jedinicama, a sebi stvorila veliku slobodnu teritoriju omeđenu mestima: *Nikšić*, *Šavnik*, *Kolašin*, *Bijelo Polje*, *Čajniče*, *Goražde*, *Kalinovik*, *Gacko* (*Zbornik radova „Neretva—Sutjeska“*, Trgo *Fabijan*, n.č., str. 50).

⁷ Blažo

Istočno od linije *Sarajevo — Tuzla* nastupaju u povećanoj meri manje jedinice Draže Mihailovića. Pritom se, verovatno, radi o formiranju letećih brigada, koje je naredio Draža Mihailović.

Dostavljen je izveštaj o pojedinostima:

- 700 vojnika u planini *Krstac* (potrebno potvrđivanje).
- Protivnik nepoznate jačine jugozap. i severozap. od *planine Krstac*.
- 700 vojnika u *planini Devetak* (potrebno potvrđivanje).
- 700 vojnika severno od Rogatice (potrebno potvrđivanje).
- Protivnik nepoznate jačine kod *Ajdinovića*.

Italijanska okupaciona zona

Ponovljeni neprijateljski napadi na *Glamoč* odbijeni su od tamošnjih jedinica.⁸

Potvrđena je vest o maršu neprijateljske grupe istočno od *Livna* prema severu.

Slabije komunističke jedinice su južno od *Brinja* zauzele tri mesta posle kratke borbe sa italijanskim posadama.

Između *Splita* i *Jesenica* na dalmatinskoj obali stalno su pristajale savezničke podmornice za podršku partizanima.

Severno od Save

Neprijatelj, za koga je izvešteno da se nalazi u planini *Kalnik* (južno od *Varaždina*), izviđao je slabijim snagama u južnom pravcu prema železničkoj pruzi *Križevci*.⁹

Severno od *Siska* prešla je neprijateljska grupa, jačine oko 600 vojnika, u šumu *Zutica*.

Severno od *Požege* protivnik je ponovo prikupio svoje jedinice, koje su prilikom našeg poduhvata bile rasturene u *planini Papuk*. Dosada su najavljene 3 brigade (oko 4000 vojnika) (potrebno potvrđivanje).¹⁰

Severno od [Srem.] *Mitrovice* nalaze se druge dve brigade.

Srbija

Opšta slika

U srpsko-crnogorskoj graničnoj oblasti (Sandžak), Draža Mihailović sprovodi prinudnim regrutovanjem svih muških stanovnika između 16 i 50 godina mobilizaciju svojih jedinica.

⁸ Dva bataljona ustaškog 5. stajaćeg zdruga 4. aprila 1943. potisli su delove 5. udarne divizije NOVJ i zauzeli Glamoč (tom IV, knj. 12, dok. br. 294).

⁹ U tom rejonu akcije je izvodio Kalnički NOP odred.

¹⁰ Vidi dok. br. 52 i 57.

Pojedinosti:

Proterivanje muslimanskog stanovništva od strane ustanika Draže Mihailovića, koje je najavljeno u području *Nove Varoši i Sjenice*, protezalo se do područja južno od Užica.

Zapadno od *Niša* i jugoistočno od *Beograda* pojedinačni prepadi na mesta.

Severozapadno od *Niša* sabotažom prekinuta pruga *Beograd — Leskovac*.

Prema vestima kontraobaveštajne službe, Draža Mihailović priprema veće rezerve u području severno od *Kolašina* (Crna Gora).

Sabotaža na železnici

U čitavom hrvatsko-srpskom području smanjila se sabotaža na železnici.

Utvrđenja bandi

1.) Snage Draže Mihailovića:

Utvrđeni su:

— Trebavski odred — jugoistočno od *Dervente*.

— Ozrenski odred — istočno od *Tešnja*.

(verovatno delovi Ozrenskog korpusa).

— Dinarska divizija — severno od *Knina*.

Nova nastupanja:

— Zrmanjska brigada — južno od *Bos. Petrovca*

— Kosovska brigada — jugoistočno od *Knina*.

— 6 letućih brigada — područje *Kalinovik — Foča* (formirane, verovatno, od delova razbijenih jedinica).

2.) Komunističke jedinice

Nema novih izveštaja.

11

I. A.

koncept potpisao
Gelen [Gehlen]

Tačnost overava

12

poručnik

¹¹ Izostavljeni tekst se odnosi na Grčku.

¹² Potpis nečitak.

PREGLED RASPOREDA POTČINJENIH I PRIDODATIH JEDINICA 118. LOVAČKE DIVIZIJE 10. APRILA 1943. U REJONU ZENICA, SARAJEVO, KONJIC¹

Poverljivo

Prilog uz: 118. lovačka divizija, Ia, pov. br. 1073/43. od 12. 4. 43.

PREGLED RASPOREDA 118. LOV. DIV.²

Stanje 10. 4. 43.

Jedinica	Garnizon
Štab 118. lov. divizije	Sarajevo
738. lov. puk.	Konjic
Štabna četa	"
I bat. — Štab	"
1. č	"
2. č	"
3. č	"
4. č	"
5. č	"
II bat. — Štab	Jablanica
6. č	"
7. č	"
8. č	"
9. č	"
10. č	"
III. bat. — Štab	Ostrožac
11. č	"
12. č	"
13. č	"
14. č	"
15. č	"
16. č	Konjic
17. č	"
laka brd. kol.	"

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 2, s. 435—7.

² Brojno stanje ove divizije 17. januara 1943. godine bilo je: 6.804 oficira, službenika, podoficira i vojnika. Njeni bataljoni imali su prosečno 7 oficira, 36 podoficira i 259 vojnika (Antun Miletić, Prilog proučavanju nemačkog sistema komandovanja i okupacionih snaga na jugoslovenskom ratištu u 1942. godini, VIG br. 1, 1974, str. 196).

Jedinica	Garnizon
750. lov. puk	Kiseljak
Štabna četa	"
I bat. — Štab	Fojnica
1. č	"
2. č	Bakovići
3. č	"
4. č	Fojnica
5. č	"
II bat. — Štab	Visoko
6. č	"
7. č	"
8. č	"
9. č	"
10. č	"
III bat. — Štab	Kreševo
11. č	"
12. č	"
13. č	"
14. č	"
15. č	"
16. č	Kiseljak
17. č	"
laka brd. kol.	"
<hr/>	
<i>Bicikl. izv. bat. 118</i>	
Štab	Hadžići
1. č	"
2. č	Blažuj
3. č	Hadžići
<hr/>	
<i>Protivtenkovski div. 118</i>	
Štab	Vitez
1. č	"
2. č	Busovača
<hr/>	
668. art. puk	
Štabna bater.	Ilidža
I (brd.) 668. ap, Štab. bater.	Konjic
1. bater.	"
2. bater.	"
3. bater.	"

Jedinica	Garnizon
II (1. F. H.) ³ 668. ap, Štab. bater.	Kiseljak
4. bater.	Visoko
5. bater.	Kiseljak
6. bater.	"
III (s. F. H.) ⁴ 668. ap, Štab. bater.	Iliđa
7. bater.	"
8. bater.	"
9. bater.	"
Inž. bat. 118 (ceo)	Zenica
Bat. veze 118 (ceo)	Sarajevo
<i>Služba snabdevanja:</i>	
K-t div. transport. jedinica	Sarajevo
Motorizovana četa 118	"
Četa za snabdevanje	"
Remontni vod 118	"
Transport. kol. sa konj. vučom 118	Alipašin Most
1. laka brd. transport. kol. 118	Podorašac
2. laka brd. transport. kol. 118	Moštre D.
<i>Intendantska služba</i>	
Div. intendant. uprava 118	Sarajevo
Pekarska četa 118	"
Mesarska četa 118	"
<i>Sanitetska služba</i>	
Sanitet. č 1/118	Sarajevo
Sanitet. č 2/118	Zenica
Bolnički auto-vod 1/118	Sarajevo
Bolnički auto-vod 2/118	Zenica
<i>Veterinarska služba</i>	
Brd. vet. č 118	Butmir (za sada još u Brodu)
<i>Služba vojne policije</i>	
Odeljenje feldžandarm. (mot.) 118	Sarajevo (predviđeno, još nije stiglo)
<i>Služba vojne pošte</i>	
Uprava vojne pošte 118	Sarajevo predviđena, još nije stigla)

³ Feldhaubitze (poljska haubica)

⁴ Schwere Feldhaubitze (teška poljska haubica)

Potčinjene nemačke jedinice

Jedinica	Garnizon
Tenk. č za spec. upotrebu 12 (Grupa Šter [Sterr]) 1/202. okl. bat. 2/202. okl. bat.	Zenica Bugojno Tarčin
Transp. kol. sa konj. vučom 10/220 Transp. kol. sa konj. vučom 12/220 Transp. kol. sa konj. vučom F	Podorašac Sarajevo Sarajevo
1 vod 501. bat. (mot.) feldžandarm.	Sarajevo

BR. 52

**IZVEŠTAJ REZERVNOG INŽINJERIJSKOG BATALJONA 86
OD 12. APRILA 1943. BORBENOJ GRUPI „ZAPAD” O TOKU
OPERACIJE „BRAUN” PROTIV JEDINICA NOVJ U SLA-
VONIJI¹**

Poverljivo

Renner br. 419²
Az. 54 Br.

Rez. inženjerijski bataljon 86
Odelj. Ia, Az. br. 4/8/9

O. U., 12. 4. 43.

Br. 305/43. pov.

Vojna pošta br. 48560³
12. april 1943.
Br. 2499/43. pov. Ia/E
Pril.

Veza: Grupa „Zapad“, Odelj. Ia/E
br. 130/D, pov. od 30. 3. 43. god.⁴

Predmet: Izveštaj o iskustvima iz
operacije „Braun“⁵

GRUPI „ZAPAD“

I. — Borbeni izveštaj

- 1.) Zapovest za uzbunu 18. 3. u 08.00 časova, početak ukrcavanja u 10.00 časova, polazak u 13.45 časova.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 1553, s. 1135—8.

² i ³ Pečat primaoca.

⁴ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

⁵ Vidi dok. br. 29 i 57. Ustaško-domobranske jedinice i snage 187. rez. div. izvodile su ovu operaciju protiv 4. slavonske divizije NOVJ.

Radi maskiranja, naveden je kao cilj puta Zemun. Međutim, već je u Novskoj iskrcan štab i jedna četa, zatim u Rajiću jedna četa, mot. odeljenje u Okučanima, sve po mraku. Obe čete su odmah krenule u pravcu Kričke.

2.) 19. 3. su 2 čete zaposele Kričke (7 km severozapadno od Rajića) čim je svanulo. Tamo nije bilo neprijatelja. Štab i jedna četa su krenuli dalje za Okučane radi smenjivanja 4. čete bataljona koja se do tada tamo nalazila, dok je jedna četa ostala u Goleši — Rađenovci. Tamo su oko 16.00 časova potisnute slabe neprijateljske snage prema Bijeloj Stijeni.

20. 3. su obe čete angažovane prema Rogolji i Bobare, nije bilo neprijatelja. Odatle su preko Širinci — Žuberkovac krenuli ka Okučanima.

21. 3. jedna četa obezbeđuje Okučane, a druga je motornim vozilima krenula prema Drežniku. Tamo nije bilo neprijatelja kao i u predelu oko Kapovca, 4 km severoistočno. Samo u istočnom pravcu primećena su u bekstvu 4 naoružana komunista. Četa je od 21 — 22. 3. ostala u Novoj Gradiški.

22. 3. upućena borbena izviđačka patrola u izviđanje prilika na putu od Okučana prema Rajiću. Nije došla u dodir sa neprijateljem. Četa se iz Nove Gradiške vratila u Okučane. Novi zadatak za borbenu grupu: čišćenje po odsecima i izviđanje rejona do linije Bijela Stijena, Rogolji, šumarija Konjska, sanatorijum Strmac, greben Psunja do Javorovice, k. 911, Orljavac, put Brestovac — Nova Gradiška, uz korišćenje kamiona u nastupanju. Zbog obimnosti zadatka, komandant je tražio da se prebaci u Okučane jedna landesšicen-četa. Odbijeno je, pošto nije potčinjena diviziji.

23. 3. angažovana 1 1/2 četa i štab, delimično motorizovani, u pravcu Bobare — Rogolji i Rastenjak do Marine kose. Polazak u 03.00 časa. Iznenada su zauzete Bobare, zarobljen i streljan 1 komunist. Posle toga je pročešljan Rastenjak i šumoviti predeo Marina kosa. Tom prilikom je pronađena nova komunistička baza koja se sastojala od 4 dobro uređene i zamaskirane barake, 400 m severoistočno od k. 701. Barake su porušene. Verovatno je to bila bolnica, jer je bilo štaka, sanitetskog pribora itd. Povratak preko k. 701 — 815 — šumarija Konjska — 734 — Bobare — D. Rogolji —

Okučani. Kod šumarije Konjska pronađene su 2 iskopane neeksplodirane avionske bombe iz kojih je izvađen eksploziv. Prema izjavama stanovnika, u šumovitom predelu 1,5 km severno od Bodegraji održavali su komunisti zbor. Izviđačka patrola otkrila je nekoliko komunista koji su pobjegli. Zadatak za 24. 3: očistiti rejon severno od puta Nova Gradiška — Brestovac — Vilić Selo do glavnog grebena planine Psunj. 24. 3. Komandant zatražio da se hitno donese naređenje da li otpada zadatak za osiguranje Okučana, pošto ima na raspolaganju samo 2 čete. Nije stigao odgovor. Jedna četa krenula u 05.00 časova pravcem: put Nova Gradiška — Cernik — sanatorijum Strmac — 984 do 901. Kod k. 905 primećena su i ubijena 4 partizana. Nije uspostavljena planirana veza sa Grupom „Ruckser“ [Ruckser]. Četa je u 19.15 časova stigla u Podvrško i tamo prenoćila.

25. 3. Jedna četa krenula od Okučana prema Čečavac — 467 — 905 — 860 — 984 — 811 — Marina kosa u pravcu Bobare. Kod mlina Rogolji imala lakši dodir sa neprijateljem, ubijen 1 naoružani komunist. Četa je prenoćila u Bobare. Iz Okučana je u 16.00 časova upućena borbena izviđačka patrola u predeo Rogolji da bi uspostavila vezu sa četom koja je dolazila sa istoka. Izviđačka patrola je postavila noću zasedu na putu kod Bijele Stijene kojim prolaze komunistički kuriri. Tom prilikom je zarobila 1 komunistu i streljala ga prilikom pokušaja bekstva. U 12.25 časova primljeno novo naređenje radio-vezom:

Borbena grupa treba da od 26. 3. u 08.00 časova zatvara glavni greben planine Psunj između kota Petkovića — 905 — Javorovića (911). Za taj zadatak borbena grupa je imala na raspolaganju samo 1 četu, a osim toga Okučani su ostali neobezbeđeni u noći 25/26. 3.

26. 3. Četa je na vreme posela naređenu liniju zaprečavanja. Na k. 911 došlo do lakog dodira sa neprijateljem, ubijen 1 komunist. U 14.00 časova kod k. 905 odbijen napad grupe od 40 komunista sa 2 mitraljeza. Druga četa se u 17.00 časova vratila od Rogolja da obezbeđuje Okučane.

27. 3. Jedna četa je na Psunju držala naređenu liniju, a druga zatvarala zapadni izlaz sa Psunja kod Rogolja i Bobara. U 10.55 časova stiglo je naređenje da se

i dalje drži linija zaprečavanja na grebenu Psunja i da se ojača. U 15.00 č krenula su 2 voda čete koja se nalazila kod Rogolja ka k. 905 preko Rastenjak — k. 984. Vodovi su prenočili u Marinoj kosi i 28. 3. u 09.30 časova dostigli liniju zaprečavanja. Na liniji je došlo do slabog dodira sa neprijateljem (kurir itd.). Borbeno izviđačka patrola koja je krenula iz Okučana otkrila je između Širinaca i Žuberkovca napuštenu komunističku brvnaru sa kuhinjom i bunkerom i porušila je.

28. 3.: U 08.30 časova napale su nadmoćnije neprijateljske snage, posle obuhvatanja desnog boka, četu na grebenu Psunja na desnom krilu linije zatvaranja. Posle upornog otpora, jako oslabljena četa povukla se pod komandom kapetana Degenharta na k. 905 i 901. Komandant je u Okučanima primio izveštaj u 13.00 časova i odmah angažovao celu borbenu grupu kao pojačanje. Istovremeno je još jedanput tražio naređenje da li otpada zadatak osiguranja Okučana. U 17.00 časova je po naređenju komandanta napuštena k. 901, a partizani su se takođe povukli. Bataljon je poseo položaj nasuprot ruba šume severno od Podvrškoog i tražio hitno pojačanje, naročito u teškom naoružanju, kao i artiljerijsku podršku na k. 911. Komandno mesto bataljona bilo je Podvrško. U 20.15 časova stigao je radiogram da bataljon „Marek“ 29. 3. rano ujutro krene sa 3 čete u napad za olakšanje situacije od Bjelajaca u pravcu k. 905 i 911. U 20.45 časova stiglo je naređenje da se i dalje vrši osiguranje Okučana. Trebalo je narediti odgovarajuće grupisanje svih snaga na odseku Nova Gradiška — Okučani.

29. 3.: Jedan vod je ponovo prebačen za Okučane jer nije bilo više snaga za dovoljno obezbeđenje. Jedna četa je izvršila izviđanje u pravcu k. 901, 905 i 911, pri čemu nije bilo dodira sa neprijateljem već samo tragovi da se neprijatelj povukao na zapad prema Marinoj kosi. Sa poginulih na razne načine koji su sahranjeni bile su opljačkane uniforme. Pronađeno je i 10 poginulih partizana na k. 911, dok su ostale odvukli. Borbeno izviđačka patrola je utvrdila da i u Šnjegavić nema neprijatelja. U 16.15 časova stiglo je radio-naređenje iz divizije: motorizovana grupa kapetana Hofmana krenula u 14.00 časova preko Daruvar — Brestovac da bi uspostavila vezu sa Grupom „Šal-

tenbrand“ [Schaltenbrand] i u sadejstvu sa Grupom „Rukser“ napala i uništila neprijatelja. Bataljon morao 2 dana odmora radi pokopavanja mrtvih i sređivanja oružja.

30. 3.: Dva voda upućena u izviđanje prema Šnjegavić iz Čečavac, nisu došla u dodir sa neprijateljem. Prema izjavama stanovnika, 28. 3. rano ujutro prošle su jače neprijateljske snage u severozapadnom pravcu.

Jedna četa je upućena u Novu Gradišku kao pratnja poginulima do železničke stanice, odakle su prevezeni za Sisak. Četa se posle toga vratila u Okučane.

31. 3.: Prebeglica koji je učestvovao u borbi izjavio je da su snage neprijatelja brojale 700 ljudi i 100 ranjenika. Posle borbe povukli su se prema Rogolji, gde su ostali do 31. 3, kada su rano ujutro krenuli u pravcu Lipika. Četa iz Podvrškog krenula za Novu Gradišku.

1. 4.: Pošto je izvešteno da je izviđanjem iz vazduha utvrđeno da se na k. 311, 317, 328 i 379 severozapadno od Okučana nalazi 200 bandita a južno od s. Kričke još 50 sa 4 vozila, prebačena su 2 voda iz Nove Gradiške za Okučane čim je pao mrak, radi pojačanja obezbeđenja.

2. 4.: Bobarna izviđačka patrola koja je upućena prema k. 311 nije došla u dodir sa neprijateljem. Kad je primljen novi izveštaj da će eventualno doći u opasnost Okučani, upućena su 2 voda iz Nove Gradiške u Okučane.

3. 4.: Ostatak čete prešao iz Nove Gradiške u Okučane.

4. 4.: Cela borbena grupa krenula u 03,00 časa rano ujutro u pravcu: Bobare, Rogolji, Bijela Stijena. Streljan je 1 naoružani komunist i opštinski načelnik iz Trnakovca, koji je aktivno pomagao partizane. Nije bilo dodira sa neprijateljem. Prema izjavama stanovnika, jake komunističke snage povukle su se na Psunj.

5. 4.: Prema izveštaju stanovnika iz Trnakovca, 4. 4. uveče došlo je 200 naoružanih komunista iz pravca Rogolji. Otišli su 5. 4. rano.

6. 4.: Oko 16.00 časova je u Okučane stigla 4. četa bataljona radi smenjivanja borbene grupe.

7. 4.: U 06.00 časova počelo ukrcavanje bataljona. U Sisak stigli u 14.30 časova.

- 3.) a — sopstveni gubici: 19 mrtvih, 15 ranjenih
 b — gubici neprijatelja: 21 mrtav, koliko su ih ostavili; osim toga, bilo je oko 100 mrtvih i ranjenih koje su odneli sa sobom.
- 4.) Zaplenjeno: 23 jugoslovenske puške, 19 bajoneta, 13 ranaca, 1 ručna bomba, oko 180 metaka (prebeglice). Zaplenjeno oružje je skoro sve uništeno još na Psunj u da ne bi palo neprijatelju u ruke.

II. — Opšta iskustva⁶

- 1.) Stalno osiguravanje i izviđanje velikog dodeljenog odseka osiguranja bilo je moguće samo zahvaljujući motornim vozilima. Koristeći vozila, jedinica je mogla biti prebacivana u blizinu operacijske zone sveža i odmorna. Takav način angažovanja bio je ograničen zbog neprohodnog brdskog terena, kao i malih sledovanja pogonskog goriva. Kao nedostatak ispoljilo se to što je kod vozila moralo ostati srazmerno jako obezbeđenje.
- 2.) Gde god je bilo moguće, korišćene su volovske zaprege. Velike visinske razlike i loše stanje puteva često nisu dopuštali ni njihovu upotrebu, tako da su same jedinice, koje su već bile iscrpljene napornim maršom, morale nositi oružje i opremu (radio-uređaje, mitraljeze, sanduke sa municijom, lafete). Zato je neophodno da jedinice raspolažu tovarnim grlima. Dobro bi došlo i opremanje snajperskim puškama i dodela snajperista. Komunistički snajperisti naneli su nam na Psunju znatne gubitke. Pomanjkanje oružja za verti-

⁶ I komandant 96. rez. art. divizionu 187. rez. div. kapetan Lony 4. aprila 1943. dostavio je izveštaj o iskustvima iz operacije „Braun“. U njemu, između ostalog, piše:

„[...] 9. — Po mome mišljenju, zemlja se može smiriti samo ako se postigne i duže održi sledeće:

a) ako velika sela posedne vojska i ustaše koji će ih štititi od bandi;

b) ako se upućuju jake motorizovane patrole u sve, pa i u najudaljenije, planinske oblasti, da bi se sprečilo ponovno prikupljanje jedinica i obnavljanje organizacije;

c) ako se preduzme rad kalno iseljavanje svih Srba i njihovih pristalica među hrvatskom inteligencijom, da bi se doprinelo pročišćavanju zemlje na čisto hrvatskim nacionalnim osnovama;

d) ako se u Zagrebu i drugim gradovima izvrši rad kalno pronalženje i uništenje izvora za pomoć bandama kao i čišćenje političkog i vojnog aparata od njihovih pristaša [...]“ (AVII, NAV—T-315, r. 1553, s. 1133—4).

kalno dejstvo (laki i teški minobacači) krajnje je nepovoljno delovalo. Šlemovi i gas-maske bili su suvišni.

- 3.) Radio-veza sa divizijom pomoću prijemnika od 100 W radila je besprekorno. Veze sa komandama potčinjenih jedinica nisu u potpunosti zadovoljavale zbog velike zone osiguranja. Čete koje su bile angažovane iz Okučana uglavnom nisu imale vezu sa komandnim mestom borbene grupe u Okučanima dok su izvršavale zadatak. Tako, npr., nije postojala radio-veza komandnog mesta Okučani sa četom na liniji zaprečavanja na Psunj, pošto je to bilo van dometa nosećeg radio-prijemnika. Zato su naređenja morali prenositi oficiri-kuriri, koji su mogli stići do čete najranije za 3 1/2 sata.
- 4.) Zbrinjavanje ranjenika bilo je dobro. Oni su sa Psunja evakuisani do Podvrškog volovskim zapregama, a zatim do Nove Gradiške kamionima i to veoma brzo. Transportovanje iz N. Gradiške vršilo se brzo i besprekorno.
- 5.) Snabdevanje se odvijalo bez nedostataka. Oprema ručnim bombama nije bila dovoljna. Četa koja vrši zatvaranje na šumovitom terenu mora bezuslovno da bude snabdevena dovoljnom količinom jajastih ručnih bombi (5 komada po vojniku).
- 6.) Neprijatelj je po pravilu veoma vešto izmicao našim jačim snagama. Da bi se neprijatelj iznenadio, neophodno je da se što bliže pride njegovim isturenim stražarskim odeljenjima koja su veoma oprezna. Predlog: ne ići suviše daleko vozilima, jedinice se moraju ponašati kao lovci, potkovane cipele obaviti krpom, da bi se što bešumnije moglo nadirati. Angažovati poterna odeljenja, ne manja od voda, naročito noću po mesečini, radi postavljanja zaseda na poznatim putevima kuda prolaze partizanski kuriri.

Saltenbrand

ZABELEŠKA NEMAČKOG OPUNOMOĆENOG GENERALA U
NDH OD 24. APRILA 1943. O ORGANIZACIJI NEMAČKE
POLICIJE NA TERITORIJI NDH¹

Tgb.² br. Ia, 1041/43. str. pov.
Strogo poverljivo

Prepis

sa prepisa

ZABELEŠKA PO SEĆANJU

Za sprovođenje dalje vojne akcije koju je Hitler naredio 12. 3. 43. za definitivno smirivanje i obezbeđenje hrvatske državne teritorije preko jednog opunomoćenika rajhsfirera SS, bilo je u Zagrebu 21. 4. 1943, u prisustvu SS rukovodioca brigade i general-majora policije Kamerhofera, dogovoreno:³

Opunomoćenik rajhsfirera SS za Hrvatsku će za sprovođenje svojih zadataka formirati jednu nemačku policijsku organizaciju od nemačkih, hrvatskih i folksdojčerskih snaga.

Stvaranjem ove nemačke policijske organizacije ostaje hrvatska policija i žandarmerija u osnovi nepromenjena.

Opunomoćenik je spreman da pomogne savetima hrvatskom rukovodstvu po svim pitanjima policije i žandarmerije kako po pitanju organizacije tako i angažovanja.

U zadacima koje je postavio opunomoćenik, naročito za ponovno uspostavljanje i čuvanje javnog reda i bezbednosti, hrvatska policija i žandarmerija su obavezne na tesnu saradnju sa opunomoćenikom. Pri angažovanju u borbi protiv svih snaga nemira i otpora organi hrvatske žandarmerije biće potčinjeni opunomoćeniku.

Ponovno uspostavljanje i obezbeđenje javnog reda i bezbednosti je ispred svih ostalih policijskih dužnosti.

Poglavnik je saglasan da se za sprovođenje zadataka opunomoćenika rajhsfirera SS obezbede neophodne sopstvene snage vrbovanjem, regrutovanjem ili prekomandom iz drugih hrvatskih jedinica.

Hrvatsko ljudstvo treba obući u nemačke uniforme sa hrvatskim amblemom, po mogućstvu na levom rukavu.

Pri postavljanju štabnih oficira potrebno je u svakom slučaju da se pribavi saglasnost poglavnika.

¹ Snimak overenog prepisa (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-77, r. 788, s. 5517475—7. Na margini prve stranice rukom je dopisano: „BDC—OKW—1647“.

² Tagebuch (delovodnik)

³ Vidi dok. br. 31 i 34.

Vreme provedeno u nemačkoj policiji uračunaće se kao služba u hrvatskoj vojsci.

Dalje postoji saglasnost da se u pojedinim slučajevima pripadnika hrvatske države koji nisu za policijsku i žandarmerijsku službu u Hrvatskoj pogodni, može naći mogućnost za upotrebu van zemlje.

Kao forma zakletve, uz saglasnost rajhsfirera SS, je utvrđena:

„Kunem se Bogom, svemogućim, sveznajućim i svim što mi je na ovom svetu dragoceno i sveto da ću vrhovnom komandantu nemačkog Vermahta, Adolfu Hitleru i poglavniku Nezavisne Države Hrvatske biti nesalomljivo veran i svim pretpostavljenim koje oni odrede bezuslovno biti poslušan do smrti“.

U kojim oblastima treba opunomoćenik rajhsfirera SS da preuzme svoje zadatke, narediće, prema prilikama, nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj,⁴ odnosno komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj.⁵ Hrvatsko rukovodstvo će biti povremeno obaveštavano.

Za utanačavanje pojedinosti sa nemačkim opunomoćenim generalom u Hrvatskoj, odnosno sa opunomoćenikom rajhsfirera SS i za sprovođenje predstojećeg sporazuma u hrvatskim jedinicama, poglavnik je opunomoćio državnog ministra dr Lorkovića.⁶

Ova zabeleška po sećanju je sa po jednim primerkom priložena poglavniku i nemačkom opunomoćenom generalu u Hrvatskoj. Opunomoćenik rajhsfirera SS za hrvatskku primiće jedan overeni prepis.

Sadržaj prednje zabeleške po sećanju stupa na snagu sa danom potpisivanja.

Zagreb, 24. april 1943.

Predao:

Glez.

General-potpukovnik i
nemački opunomoćeni general
u Hrvatskoj

Saglasan:

Ante Pavelić,

Poglavnik Nezavisne
Države Hrvatske

F. d. R. d. A.

potpis

kapetan i ađutant

F. d. R. d. v. A.

7

oberšturmфирer

⁴ Edmund Glez fon Horstenau

⁵ Rudolf Liters

⁶ Mladen

⁷ Potpis nečitak.

NAREĐENJE KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 24. APRILA 1943. KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U NDH, DA SVOJIM JEDINICAMA SMENI ITALIJANSKE TRUPE U NOVOJ VAROŠI, BISTRICI, PRIJEPOLJU I SJENICI¹

Telegram²

KR — HMYX/FUE 01883 24. 4. 43. 1300

— Poverljivo —

Primljeno: 24. 4. u 14.05

— Komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj

— Komandujućem generalu i komandantu u Srbiji

Guverner Crne Gore³ je zamolio da se *najhitnije* zaposedu mesta Nova Varoš, Bistrica, Prijepolje, Brodarevo i Sjenica, da bi se oslobodile italijanske trupe koje se tamo nalaze za operacije protiv komunista.⁴ Komandant Jugoistoka je udovoljio ovoj molbi i naređuje sledeće:

- 1.) Pomenuta mesta, osim Sjenice, *što je brže moguće* zaposesti ojačanom pukovskom grupom 104. lov. divizije. Sjenicu zadržati za 1. i 16. četu 4. puka „Brandenburg“.
- 2.) Zadatak: Umirenje područja koje je ograničeno pomenutim mestima uz bezobzirno uništenje bandi koje bi se pojavile i razoružanje četničkih grupacija koje se tamo nalaze; zaštita muslimanskog stanovništva.
- 3.) Nemačke grupacije koje se nalaze u tom rejonu ostaju potčinjene komandujućem generalu i komandantu u Srbiji.
- 4.) U dosadašnjim italijanskim garnizonima ostaju samo italijanski oficiri za civilne poslove, italijanska vojna policija i italijanski carinski stražari.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 250, s. 264—5.

² Iz popunjenog zaglavlja telegrama objavljeni su samo najbitniji podaci.

³ Pircio Biroli (Biroli, Alessandro Pirzio)

⁴ Na prostoru Goražde—Priboj—Prijepolje—Pljevlja—Foča nalazila se italijanska divizija „Taurinense“, na prostoru Ivangrad—Bijelo Polje—Kolašin divizija „Venecija“, a na prostoru Nikšića divizija „Ferara“.

- 5.) Detalje neposredno utanačiti s guvernerom Crne Gore putem nemačkog štaba za vezu (pukovnik Maholec [Macholz]). Izvestiti o namerama i vremenskom toku zaposedanja.⁵

Komandant Jugoistoka [K-da Gr. armija „E“]
Ia, br. 1034/43. od 24. 4. 43. pov.

BR. 55

NAREĐENJE KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 25. APRILA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA POSEDANJE SANDŽAKA S ANALIZOM VOJNO-POLITIČKE SITUACIJE NA TOM PODRUČJU¹

Prilog 88

KTB²

Poverljivo!

Komandujući general i
komandant u Srbiji

H. Qu, 25. 4. 1943.

Ia, br. 1449/43. pov.

Poverljivo!

- 1.) Komandujući general i komandant u Srbiji posešće nemačkim trupama delove područja u Sandžaku koji su dosad bili posednuti od strane Italijana.
- 2.) U pogledu situacije kod neprijatelja, kao i italijanskih garnizona, drugih prijateljski naklonjenih snaga i opšteg stanja kod stanovništva, vidi prilog.

⁵ U prilogu ovog telegrama piše: „*Granični prelazi Sandžak—Srbija, koje treba naročito kontrolisati:*

1. Puteve između Stupa i Brnjice (12 i 16 km ist. od Sjenice).
2. Drum Sjenica—Ivanjica kod Jankovog kamena (18 km sev.—severoist. od Sjenice).
3. Puteve kod Šitkova (23 km severno od Sjenice).
4. Drum Nova Varoš—Užice kod Kokinog Broda (6 km sev. od Nove Varoši).
5. Puteve kod Jablanice (28 km severozapadno od Nove Varoši).“ (AVII, NAV—T-501, r. 250, s. 266).

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 334—8.

² Dopisano rukom.

- 3.) 724. lov. puk, ojačan jednom biciklističkom četom, jednom brdskom i jednom baterijom poljskih haubica, jednom inžinjerijskom četom, delovima bataljona veze 104. lov. div. i jednom transportnom kolonom sa konjskom vučom, poseda najpre mesta Nova Varoš, Bistrica, Prijepolje i Sjenica. U tome cilju prelazi demarkacionu liniju 29 [4. 43.] pre podne, sa gro snaga kod Kokinog Broda, a sa jednim bataljonom kod Vasiljev v. (karta 1 : 100.000).

Ciljevi za 29.: desna kolona Nova Varoš i Bistrica, leva kolona Sjenica.

Italijansku posadu u Bistrici treba smeniti. Prijepolje treba posesti 30 [4. 43.] isto tako uz smenjivanje tamošnje italijanske posade. Komandujući general je obavestio Italijane o navedenim terminima smenjivanja.

Ojačani 724. lov. puk taktički je neposredno podređen komandujućem generalu i komandantu u Srbiji počev od 26. 4. [43.] a delovi upućeni za Sjenicu, po dolasku u Sjenicu, [stupaju] pod komandu 1. brd. div.

U pogledu trupne potčinjenosti 104. lov. div. ništa se ne menja.

- 4.) II/4. puka „*Brandenburg*“ biće nakon istovara u Raškoj upućen preko Novog Pazara — Duge Poljane za Sjenicu i i smenjuje tamo III. bat. 724. puka za čiju dalju upotrebu sledi naređenje.³

Četa „*Lau*“ II/4. puka, nakon izvršenja svog sadašnjeg zadatka, biće hitno pomerena ka Sjenici (dolazak se predviđa za 29. 4.).

- 5.) *Izviđanje* niže Prijepolja treba vršiti na grebenu zapadno od Lima, uz Lim do Brodareva, kao i na visovima zapadno i južno od Sjenice i do Buđeva.

Treba najpre ustanoviti:

- a.) Da li se niže od Prijepolja nalaze četnički bataljoni s obe strane Lima?
b.) Potvrđuje li se prisustvo četničkih sastava u Lopižama, 5 km severozapadno od Sjenice, kao i u Štavlju?

Ispostava Abvera stupiće u vezu sa ojačanim 724. lov. pukom.

- 6.) Nove garnizone treba urediti kao polazna uporišta za umirenje zemlje, a dominirajuće visove treba držati.
7.) Bande koje se pojave treba uništiti, sve *četničke jedinice* (legalne i ilegalne) treba razoružati bez obzira na njihovo

³ Vidi dok. br. 70, 73 i 78.

dotadašnje držanje prema italijanskim trupama. Samo muslimanski sastavi samozaštite zadržavaju svoje oružje.

- 8.) *Bugarska 24. divizija* ostavlja na dosadašnjim mestima osiguranja isturena prema demarkacionoj liniji.
 1. bug. okup. korpus, shodno naređenju pov. br. 368/43. k-ta okupacionog korpusa⁴, privlači javljenu operativnu rezervu u prostor Užica.
- 9.) Italijanski administrativni oficiri, vojna policija i carinski stražari koji se nalaze u mestima koja treba posesti, ostaju na mestu i dalje rukovode administracijom.
- 10.) I. *Žičane veze*
 - a.) *Komanda veze 32 uspostavlja* neposrednu telefonsku liniju Beograd — Užice.
 - b.) *Tehnička četa veze „S“ uspostavlja* u Užicu stanicu za dalekopisac (poljski dalekopisac).
 - c.) *Telefonske polazne tačke:*
 - aa.) Kokin Brod
 - bb.) Javor na putu Ivanjica — Sjenica, nedaleko od crnogorske granice.
 - cc.) Duga Poljana, približno na sredini puta od Novog Pazara ka Sjenici.

II. *Radio-veze*

724. lov. puk, posredstvom Radio-odeljenja f (mot.) i radio-čete 672, uspostavlja vezu sa komandujućim generalom i komandantom u Srbiji, kao i sa 104. lov. div.

- 11.) *Pukovska komandna mesta* za marševski pokret i poseda-
nje treba javiti; slede posebne odredbe za snabdevanje.

Bader

Dostavljeno:⁵

Zabeleška o Sandžaku

I. *Opšte*

Sandžakom se naziva područje koje se proteže od Prištine — Kosovske Mitrovice ka severozapadu, duž nove srpske granice,⁶ do područja Pljevlja — Čajniče, u širini od 40 do 50 km. Nastanjeno je pretežno Muslimanima. Vekovima je ovo područje

⁴ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

⁵ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena odeljenja i jedinica kojima je ovo naređenje dostavljeno.

⁶ Reč je o granici između nemačkog i italijanskog okupacionog područja.

predmet razmirica između pravoslavnih Srba i Muslimana Albanije i Crne Gore. Srbi polažu pravo na Sandžak, jer on deli staru Srbiju od srpskih Crnogoraca nastanjenih u srednjoj Crnoj Gori, dok Crnogorci ovo područje, zbog njegovog muslimanskog stanovništva, smatraju svojim.

II. Neprijatelj

Kao neprijatelj, u Sandžaku se mogu očekivati:

1. *komunisti* i 2. *DM-četnici*. (DM = Draža Mihailović, general, vojni ministar emigrantske vlade u Londonu).

1. *komunisti*. Oni nisu vezani za određeno zemljište, već su nemačkim akcijama proterani iz Hrvatske u Crnu Goru i Sandžak.

2. *DM-četnici*

a) *Četnički bataljoni*, nazvani „nacionalna milicija“, koje su Italijani *legalizovali*. Radi se o pristalicama DM, koje Italijani, za borbu protiv komunista, naoružavaju, hrane, pa čak i plaćaju. Oni su po svom unutrašnjem raspoloženju neprijatelji „okupatora“ i čekaju samo pogodan trenutak da započnu borbu protiv sadašnjih naredbodavaca i protiv Nemaca.

b) *Ilegalni četnički bataljoni*. Italijani ih ne priznaju ali trpe. Oni su neprijatelj, kao i legalizovani bataljoni.

III. Sastav

1. *Komunisti*. Komunisti su potisnuti iz Hrvatske i u jačini od 10—12.000 ljudi upali u Crnu Goru. Protiv Sandžaka operiše, pre svega, 1. proleterska divizija u jačini 2—3.000 ljudi.

Namera je verovatno sledeća: popuna hranom u Sandžaku, onda svijanje ka jugu i izbijanje na albansku ili dalmatinsku sredozemnu obalu.

2. *DM-četnici*

a) Glavni sastav u Sandžaku je grupa Vuka Kalaitovića, jačine, navodno, 2.000 ljudi. Nalazi se na planini Zlatar (6 km južno od Nove Varoši) sa slabijim snagama isturenim na planini Jadovnik (15 km jugo-jugoistočno od Prijepolja).

b) Sastav Selimira Popovića, jačine, navodno, 1.000 ljudi. Sedište štaba Lopiže (18 km jugoistočno od Nove Varoši).

c) Sastav Kajanovića, jačine, navodno, 1.700 ljudi, sedište štaba Seljane polje, srez Prijepolje.

Inače, skreće se pažnja na izveštaj o situaciji komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, Ic, od 18. 4. 43. god.⁷

IV. *Borbena vrednost*

1. *Komunisti.* Komunisti su, bez izuzetka, odeveni u uniforme, najčešće italijanskog i hrvatskog, a u neznatnoj meri i nemačkog porekla. Znak raspoznavanja — sovjetska zvezda na kapi. Oprema je usled višemesečnih borbi loša, naoružanje i municija u dovoljnoj količini. Usled najstrože discipline, koju nadziru politički komesari, trupa je čvrsto u rukama svojih vođa. Uprkos premorenosti borbom, pre svega prisilno regrutovanih, komunisti se bore do poslednjeg čoveka, jer računaju da će biti streljani ako prebegnu ili padnu u ropstvo.

2. *DM-četnici.* Opremu i hranu isporučuju Italijani, zbog toga je ima dovoljno. Naoružanja i municije ima isto tako u dovoljnoj količini. Nema gotovo nikakvog teškog oružja! Četnici nose delimično civilna [odela], delimično srpske ili italijanske uniforme, ali uvek sa srpskom vojničkom ili kakvom drugom kapom sa srpskim orlom.

Četnički sastavi su se u dosadašnjim borbama sa komunistima pokazali podređenim, i to iz sledećih razloga:

- a) Komandanti, DM na čelu, procenjuju borbenu vrednost svojih trupa a kvalitet nižih starešina tako da su se uvek pozimale operacije kojima četnici nisu bili dorasli.
- b) Nedisiplina i kukavičluk mnogih nižih starešina.
- c) Četničke jedinice su najvećim delom čisto samozaštitni sastavi, koji se izvan svog prebivališta samo nerado bore, u brojnim slučajevima dezertiraju da bi se vratili u svoj zavicačaj, a u mnogim slučajevima, štaviše, prelaze komunistima.

V. *Prijatelji:*

1. *Italijani.* U području Sandžaka nalazi se čitav niz italijanskih garnizona. Njihov uticaj ograničava se na gradove i mesta sa garnizonima, a ostalo zemljište je slobodno operacijsko područje komunisti i DM-četnika.

U Sandžaku se nalaze sledeći italijanski garnizoni:

Pljevlja: Čitava divizija „Taurinenze“, izuzev bataljona „Aosta“, koji se još bori u području Foče protiv partizana, nadalje jedan bataljon divizije „Veneција“.

⁷ Odnosi se na izveštaj o vojno-političkoj situaciji za period od 2. do 17. aprila 1943. na teritoriji Bosne, Srbije i Crne Gore (AVIL, NAV—T-315, r. 1243, s. 801—8).

- Priboj:* dva bataljona „crnih košulja“,
jedna ojačana pešadijska četa,
jedna mitraljeska četa,
jedna alpinska baterija,
alpinisti-regruti i jedan bataljon konjskih kola.
- Prijepolje:* jedan pešadijski bataljon bez jedne čete,
jedan mitraljeski bataljon bez jedne čete,
jedna baterija (tri topa).
- Brodarevo:* jedan pešadijski bataljon.
- Bistrica:* jedna pešadijska četa,
- Sjenica:* 100 ljudi carine i vojne policije.

2. *Muslimani.* Sandžak je pretežno obitavalište Muslimana. Ipak su četnici DM, početkom ove godine, na najgrozniji način istrebili čitavo muslimansko stanovništvo u srezovima gradova Prijepolje, Pljevlja, Priboj i Čajniče, a ostatak proterali.

Otuda smrtno neprijateljstvo između Muslimana i četnika. Oni očekuju spas od nemačkih trupa i treba ih smatrati i sa njima postupati kao sa dobrim saveznicima.

Kao samozaštitu, Muslimani su u Sandžaku uspostavili muslimansku miliciju, koja se pretežno sastoji od naoružanih seoskih straža. Ona ima oko 8—10.000 ljudi. Ove seoske straže, kao savezničke, *ne treba* razoružati.

VI. Ponašanje prema stanovništvu:

1. Prema delovima *srpskog* i *crnogorskog* stanovništva, umesno je krajnje podozrenje. Oba su po prirodi nacionalisti i misle uvek na oslobođenje svoje otadžbine.

2. Religiozni propisi Muslimana nalažu uzdržljivost prema njima u izvesnim stvarima: nikakve posete džamijama bez izričitog poziva, nikakvo fotografisanje u džamijama i prilikom molitvenih obreda u javnosti, nikakvim pozdravom ili rečju ne uspostavljati odnose sa muslimanskim ženama.

MESEČNI IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA 114. LOVAČKE DIVIZIJE ZA APRIL 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI, BORBAMA S JEDINICAMA NOVJ I OBOSTRANIM GUBICIMA U BANJI I BOSANSKOJ KRAJINI¹

114. LOVAČKA DIVIZIJA

Ia

Izveštaj o delatnosti

april 1943.

Sadržaj: Opšta politička i vojna situacija.
Neprijateljski pokret i borba protiv njega. Dnevni izveštaji.
Preformiranje i formiranje jedinica.
Obuka, kursevi.
Ideološko vaspitanje.
Personalne promene.
Razno.

Obradilo: odelj. Ia

Priloga: 37²
od toga 19 poverljivo,
11 divizijskih zapovesti

**OPŠTA POLITIČKA I VOJNA SITUACIJA
U APRILU MESECU**

Politička situacija: Nije bilo nikakvih promena u odnosu na prethodni mesec. Privredna situacija se još više pogoršala. Među stanovništvom se čuju sve češći glasovi da bi celokupnu civilnu upravu trebalo da preuzmu nemačka vojna nadležstva. Odnosi između jedinica i četnika na području divizije i dalje su zategnuti. Nije se moglo utvrditi da su četnici prestali sa ubijanjem i pljačkama.

Muslimani su velikim delom prijateljski raspoloženi prema Osovini.³ Oni govore o tome da bi poraz Nemačke

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 1294, s. 316—25.

² Ovim priložima redakcija ne raspolaže.

³ Reč je o predstavnicima muslimanske buržoazije, tj. ostacima političke stranke Jugoslovenske muslimanske organizacije. Neki njeni prvaci prišli su ustaškom taboru, među njima i šef JMO, Džaferbeg Kulenović. Većina, pak, posle iluzija o nekakvoj autonomiji Bosne i Hercegovine u okviru NDH, se umirila, dok nije u drugoj polovini 1941. došlo do stradanja nevinog muslimanskog stanovništva od četnika Draže Mihailovića i to ih pokrenulo tek toliko da upute nekoliko rezolucija

za njih značio propast, jer u novoj velikoj Srbiji ne bi mogli ostvariti svoja prava. Često su izražavali želju da bi nemački vojnici trebalo da češće prolaze kroz njihova sela da bi se osetila nemačka moć. Za put velikog muftije vezana su razna politička nagađanja koja su se pretežno vrtila oko držanja Turske. Politički cilj Muslimana je autonomija Bosne i Hercegovine. Neki izražavaju i želju da budu nemački protektorat.

Pravoslavci su i dalje u stavu iščekivanja. Uprkos tome što nisu pokazivali aktivno neprijateljstvo, nisu, ipak, mogli sakriti svoje interesovanje za uspehe partizana ili za njihove neuspehe. Postoje velike simpatije za Englesku.

Partizani: (iz saslušanja)

Komandanti VIII brigade su izjavili da je njihovo poslednje pribežište Kozara, koja pruža najbolje mogućnosti za prikrivanje. Osećaju da nisu dorasli Nemcima. Ne mogu da pruže otpor, zato moraju stalno lutati. Politički komesari imaju veću vlast od vojnih komandanata. Komunisti vrše veoma jaku propagandu među domobranima.

Jedan komandant partizanske divizije izjavio je da se u njegovoj diviziji nalazi jedan muslimanski i jedan ženski bataljon, kojim komanduju pretežno studentkinje. Žene uglavnom upotrebljavaju za straže na putevima i mostovima. Inteligentnije partizane upućuju u škole, gde dobijaju političko i vojno obrazovanje (prilozi 1—8).

STANJE KOD NEPRIJATELJA

Izvan područja divizije koncentrisale su se jake partizanske snage na jugu i zapadu i razvile za borbu. Na području divizije težište prikupljanja neprijatelja bilo je na Šamarici. Istočno od Vrbasa još uvek se nalazi I kra-

ustaškoj vladi sa zahtevom za jednakost u NDH. Zatim su predstavnici muslimanske buržoazije, koji su bili ubeđeni u pobedu s'la Osovine, osnovali Muslimansku legiju, ozakonjenu od ustaša i nemačkog okupatora. Te kolaboracionističke formacije, navodno stvorene za zaštitu svojih sela, osiguravale su pozadinu okupatoru iz koje je on crpeo priredna i prirodna bogatstva Bosne i Hercegovine za potrebe svojih trupa i ratne industrije.

Pravi odgovor na sve to je dala masa Muslimana koja je prihvatila političku platformu NOP-a i aktivno se uključila, sa svim narodima Jugoslavije, u jedinice NOV i POJ ili ilegalan rad po gradovima i selima, da zajedničkom borbom uništavaju okupatore i sve kolaboracioniste (Rodoljub Čolaković, O nekim pitanjima politike KPJ u istočnoj Bosni, savetovanje u Bijeljini 11. i 12. novembra 1976).

jiška brigada koju su četnici sprečili da prodre na sever. Partizani su izbegavali sukobe sa nemačkim jedinicama. U rejonu zapadno od Sane su II i IV krajiška brigada⁴ severno i južno od Petrovca prisiljene na borbu. Glavnina protivničkih snaga je jako potučena i razbijena. Posle operacije „Oto“ [Otto]⁵ neprijatelj, jačine 900 ljudi, povukao se u rejon Bihać i ugrozio put Bihać — Bos. Krupa. Neprijateljske snage su se ponovo ojačale u severnom luku Una — Sana i na Kozari. Manje neprijateljske snage postale su veoma aktivne i u južnom luku Una — Sana. Neprijatelj se još uvek nalazi na delu masiva Grmeč. Na Petrovoj gori hrvatske jedinice su potisnule neprijatelja na severozapad.

...⁶

Jedan nemački vojnik koji se vratio iz partizanskog zarobljeništva izjavio je: „Iznenaden sam dobrom organizacijom partizana. Nisam mislio da je moguće da kod njih vlada takva disciplina. Imaju dovoljno oružja i municije. To je uglavnom oružje italijanskog porekla i to plen iz Konjica, naročito mnogo automatskih pištolja. U poslednje vreme je raspoloženje lošije, jer vlada nestašica hleba“ (prilozi 1—8).

DEJSTVA

- 1.4. Borba izviđačke patrole na severnom delu Šamarice. Neprijatelj imao 2 mrtva. U rejonu Rujiška slomljen jači otpor neprijatelja.⁷ Zaplenjen 1 top (7,5 cm), artiljerijska i ostala municija.

⁴ Odnosi se na 2. i 4. krajišku udarnu brigadu.

⁵ i ¹³ Odnosi se na koncentričan napad iz Bos. Novog, Bos. Krupe, Bos. Petrovca, Ključa i S. Mosta, koji je počeo 20. aprila 1943, delova 114. lov. div., ojačanih bataljonom 187. rez. div., domobranskom 3. pukovnijom 2. pd i delovima 10. pukovnije 4. pd, na 4. udarnu diviziju NOVJ s ciljem da je nabace na pl. Grmeč i da je tu razbiju. Međutim, ova divizija je većim manevrom i infiltracijom u pozadinu snaga koje su je napadale izbegla udar, te je nakon pet dana operacija obustavljena (Hronologija, str. 455).

⁶ Izostavljeni tekst se odnosi na neke izvode iz dokumenata NOVJ i, navodno, saslušanja zarobljenih partizana.

⁷ Delovi 114. lov. i 187. rez. divizije sa domobranskim 3. brd. zdruhom, podržani avijacijom i artiljerijom, 1. aprila 1943. otpočeli su ovaj napad s ciljem da razbiju 4. udarnu diviziju 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ. Posle osmodnevnih borbi, ojačane nemačke snage su odbacile 12. NOU brigadu i delove 2. krajiške NOU brigade i prokrstarile Podgrmeč, ali se glavnina 4. udarne divizije izvukla ispod udara i održala na Podgrmeču (tom IV, knj. 12, dok. br. 38, 40, 45, 61, 103, 174, 180, 195, 199, 210, 213, 218 i 287).

- 2.4. Uspešno nastavljeno čišćenje Petrove gore. Izbrojano 11 mrtvih kod neprijatelja, 2 zarobljena. Oko Božića (6 km severno-severoistočno od Prijedora) odbačen je na sever, posle nekoliko vazdušnih napada, neprijatelj jačine bataljona, koji je pružao jak otpor. Kod neprijatelja je izbrojano 47 mrtvih, zaplenjen 1 puškomitraljez. Poginula su 3 Nemca. Poterno odeljenje upućeno prema Bos. Novom, Bos. Krupi, Bihaću.
- 4.4. Nastavljeno čišćenje Petrove gore. Neprijatelj imao 17 mrtvih, zaplenjeno 14 poljskih kreveta (pronađena neprijateljska bolnica). Uspešno čišćenje Šamarice.
- 5.4. Vođene uspešne borbe protiv partizanskih grupa kod Leskovca i u rejonu Dvora. Izbrojano 33 mrtva kod neprijatelja. Kod Hrvata 5 mrtvih. Zapadno od Sanskog Mosta razbijena neprijateljska grupa. 741. gren. puk nadire prema Petrovcu.
- 6.4. Čišćenje rejona zapadno i jugozapadno od Bos. Novog. Uspešna borbena aktivnost ojačanog 741. gren. puka južno od Ključa. Kod neprijatelja izbrojano 41, a posle vazdušnih napada 120 mrtvih.
- 7.4. Odbijen napad oko 300 partizana na Prav. Jasenicu. Neprijatelj imao 17 mrtvih.
- 8.4. Otkrivena poljska straža na jugoistočnom delu Šamarice. Zarobljena 23 partizana, uhapšena 22 sumnjiva lica. Kod Risovca uništena neprijateljska izviđačka patrola. Ojačani 741. gren. puk zauzeo Petrovac bez borbe.⁸
- 9.4. Uništena neprijateljska izviđačka patrola kod Starog Sela. Neprijatelj imao 12 mrtvih. Poginuo 1 Hrvat. Delova 741. gren. puka vodili snažnu borbu kod Bos. Petrovca.
- 10.4. U Banjoj Luci otkrivena komunistička diverzantska grupa. Kod Bos. Petrovca izbrojana 72 mrtva kod neprijatelja. Na jednom prevoju Grmeča, na putu Ključ — Bos.

⁸ Otpor delovima ovog ojačanog nemačkog puka pružili su 2. krajiška udarna i delovi 6. krajiške udarne brigade 4. udarne divizije NOVJ duž komunikacije Ključ—Bos. Petrovac, ali su ove snage posle trodnevnih borbi zauzele Bos. Petrovac (tom IV, knj. 12, dok. br. 45, 61, 112, 199 i 203).

Petrovac, neprijatelj izvršio prepad na kolonu za snabdevanje.⁹ Neprijatelj imao 92 mrtva. Naši gubici: 16 poginulih.

- 12.4. U periodu od 9—12. 4. izbrojano je 189 mrtvih koje je neprijatelj imao u ogorčenim borbama u rejonu Bos. Petrovac. Naši gubici iznosili su 27 mrtvih i 7 ranjenih. Izviđačke patrole vodile borbu na Šamarici i u luku Una — Sana.
- 13.4. Naše jedinice postigle uspeh kod Oštrelja.¹⁰ Neprijatelj imao 34 mrtva. Kod Bos. Dubice razbijena partizanska pljačkaška grupa. Čišćenje rejona Vrtoče, Bos. Krupa — Krnjeuša. Neprijatelj imao mrtvih.
- 15.4. Razbijena prethodnica II krajiške udarne brigade južno od puta Petrovac — Vrtoče. Neprijatelj imao 38 mrtvih. Borbena aktivnost u luku Una — Sana.
- 16.4. Čišćenje Petrove gore. Prebegao muslimanski partizanski komandant. Južno od Oštrelja izbrojano 20 mrtvih kod neprijatelja. Naši gubici: 6 mrtvih.
- 17.4. Partizani uhvatili hrvatsku jedinicu za obezbeđenje pruge (42 vojnika) u Poljavnici.¹¹ Severno od Dragotinje izvršen napad na partizansku grupu. Neprijatelj imao 10 mrtvih.
- 20.4. Južno od Široke Rijeke zarobljeno 6 partizana. Ubijen komandant IV bataljona 5. proleterske brigade pri pokušaju bekstva.¹² Počela operacija „Oto“.¹³ Već posle prvih napada izbrojano 99 mrtvih kod neprijatelja. Neprijatelj pretrpio velike gubitke i kod Lušci-Palanke.
- 24.4. Na južnom delu Šamarice borbe izviđačkih patrola. Prepad partizana na zarobljenički logor u Prijedoru. Savladana straža. Oslobodili 120 zarobljenika. Neprijatelj imao 2 mrtva.¹⁴

⁹ Ovu akciju iz zasede izveli su delovi 2. krajiške udarne brigade 4. udarne divizije NOVJ kod s. Paunovca, na putu Ključ—Bos. Petrovac (tom IV, knj. 12, dok. br. 112).

¹⁰ U oštroj borbi, delovi 741. pp 114. pd potisnuli su 4. krajišku udarnu brigadu 5. udarne divizije NOVJ prema Drvaru i zauzeli s. Oštrelj (tom IV, knj. 12, dok. br. 103 i 112).

¹¹ Ovu akciju izveo je 1. bataljon 5. krajiške udarne brigade 4. udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 12, dok. br. 241; knj. 13, dok. br. 89).

¹² Verovatno se odnosi na komandanta 1. bataljona 5. crnogorske NOU brigade Đorđa Premovića, narodnog heroja, koji je poginuo u borbi.

¹⁴ Akciju je izvela grupa od 17 boraca 5. krajiške udarne brigade 4. udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 13, dok. br. 89).

- 25.4. Borbe izviđačkih patrola na Šamarici i u luku Una — Sana. Neprijatelj imao više mrtvih. Kod Oštrjelja neprijatelj imao 20 mrtvih.
- 27.4. Borba kod Dvora. Neprijatelj imao 6 mrtvih, među kojima jedan politički komesar.
- 28.4. Manje akcije čišćenja.

Često je bila angažovana nemačko-hrvatska avijacija koja je uspešno intervenisala u borbama na zemlji. U toku celog meseca aktivnost neprijatelja bila je veoma živa. Mada je neprijatelj uvek uspevao da umakne nemačkim jedinicama, ipak je stalno imao gubitke. Cifra od 1000 suviše je mala kad se govori o gubicima neprijatelja (prilozi 9, 10 i dnevni izveštaji).

PREFORMIRANJE I FORMIRANJE NOVIH JEDINICA

1.4.43. godine divizija je dobila oznaku 114. lovačka divizija.¹⁵ Gren. pukovi su menjanjem naziva u lovačke zadržali svoje dotadanje brojeve. Artiljerijski puk preuzeo je broj art. divizionu. Sve ostale jedinice, uključujući i one za snabdevanje, označene su brojem divizije. Vodovi pešadijskih oruđa lovačkih pukova potčinjeni su štabnoj četi (prilozi 11, 11a).

8.4. stupio je na snagu novi raspored divizije. (Priložen je kao prilog 12.) Pošto su završena potrebna premeštanja, jedinice su dobile svoje tačne zadatke za dodeljene odseke osiguranja (pril. 13). U rejon jugozapadno od Sarajeva premeštena je 2. brd. brigada¹⁶ i privremeno potčinjena 118. lov. div. (prilog 14). Kod lovačkih pukova formirani su inženjerijski vodovi. U prilogu 15 nalaze se direktive za obuku starešina i vojnika.

U izgradnju i popunu divizije spadala je i organizacija pomoćnih snaga, što je sprovedeno energično i sa izvesnim uspehom (prilog 16).

O snabdevanju i naoružanju u toku popune dato je u prilozima 17—26.

U periodu od 19. 4. — 23. 4. 43. bilo je komandno mesto divizije u Prijedoru (prilog 27).

¹⁵ Dotad je bila 714. pd.

¹⁶ U Sarajevu se tada nalazila domobranska 5. pd, sastava 7. i 9. pukovnija i 9. art. sklop. Ova divizija je 1. avgusta 1943. preimenovana u 2. gorski zdrug.

OBUKA I SLUŽBA OSIGURANJA

Zbog popune divizije, stiglo je u toku meseca novo ljudstvo, većinom iz Rajha. Partizani su nastojali da vrše prepade baš na takve transporte, jer su s pravom pretpostavljali da se radi o vojnicima koji nisu uvežbani u borbi protiv bandi. Protivniku je pošlo za rukom da diviziji nanese gubitke. Da bi se to ubuduće izbeglo, izdata su pravila za ponašanje i jedinice na odgovarajući način poučene. Upadljivi plakati na svakom mestu, naročito na ugroženim, upozoravaju vojnike da stalno moraju računati sa prepadima i u svako doba biti spremni za odbranu. O ponašanju železničkog transporta u rejonima koje ugrožavaju bande izdat je podsetnik (prilog 28). Na celom području železničkog osiguranja u Hrvatskoj zabranjeno je kretanje prugom van železničkih stanica i naselja na 200 m širine s obe strane koloseka (prilog 29).

Obuka se izvodila prema novim direktivama k-ta divizije za jedinstvenost pogleda i rada u diviziji...¹⁷

Mesec april 1943.

1.) *Došli:*

- 3 oficira u štab divizije
- 16 oficira u 721. lov. puk
- 15 oficira u 741. lov. puk
- 10 oficira u 114. izv. bataljon
- 5 oficira u 114. protivtenk. divizion
- 23 oficira u 661. art. puk
- 5 oficira u 114. pionir. bataljon
- 8 oficira u 114. bataljon veze
- 8 oficira u 114. od. za snabdevanje
- 2 oficira u 114. sanit. auto-vod
- 1 oficir u 114. od. feldžandarmerije
- 3520 podoficira i vojnika za popunu divizije

2.) *Otišli:*

- 3 oficira u rezervu starešinskog kadra u raznim voj. okruzima,
- 2 oficira u rezervu starešin. kadra k-ta Jugoistoka,
- 5 oficira u rezervne jedinice
- 61 podoficir i vojnik

¹⁷ Izostavljeni tekst se odnosi na unutrašnji rad i ideološko vaspitanje u potčinjenim jedinicama 114. lov. div.

3.) *Gubici:*
40 poginulo,
76 ranjeno,
17 nestalo.

4.) *Brojno stanje na licu 1. 5. 1943:*
246 oficira
65 službenika
2 zonderfirera (Z)
13 zonderfirera (G)
1840 podoficira
10657 vojnika

Nedostaje po formaciji:

74 oficira (14 kandidata za ofic.)
24 službenika
267 podoficira
1533 vojnika

BR. 57

IZVEŠTAJ BORBENE GRUPE „ZAPAD“ OD 1. MAJA 1943. O REZULTATIMA I ISKUSTVU IZ OPERACIJA „BRAUN“ I „VIROVITICA“, VOĐENIH PROTIV NOVJ U SLAVONIJI¹

GRUPA „ZAPAD“
Odelj. Ia/E Az. 5UBr

KTB (1x sa 1 prilog)

Pril. 428²

Br. 2973/43. pov.

St. Qu, 1. maj 1943

Poverljivo

Predmet: Operacija „Braun“ i „Virovitica“.

IZVEŠTAJ O ISKUSTVIMA IZ OPERACIJA
„Braun“ i „Virovitica“
od 20. 3. do 5. 4. 1943.

I. Situacija pre operacije:

Prilikom operacije u februaru mesecu na Bilo-gori, kojom je zahvaćeno područje do severnih obronaka Moslavačke gore, us-

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 1554, s. 124—35.

² Dopisano rukom.

HEIM

Unternehmen "Braun" und "Violette".

Operationen "Braun" und "Violette"

Unternehmen "Braun" und "Violette"
Abt. Ia/E, Nr. 185/43

I. VERLEGENHEIT

Die am 1. Februar in der 1. SS-Div. durchgeführte Operationen "Braun" und "Violette" wurden durchgeführt, um die Fronten der 1. SS-Div. zu verfestigen und die Fronten der 1. SS-Div. zu verfestigen. Die Operationen wurden durchgeführt, um die Fronten der 1. SS-Div. zu verfestigen und die Fronten der 1. SS-Div. zu verfestigen. Die Operationen wurden durchgeführt, um die Fronten der 1. SS-Div. zu verfestigen und die Fronten der 1. SS-Div. zu verfestigen.

II. Unternehmen "Braun".

Operationsplan, Kraftverteilung, Aufmarsch und Kampfweisung für die eigenen und die auf Zusammenarbeit angewiesenen Kräfte des II. kroat. A. R., aus dem Befehl Gruppe West, Abt. Ia/E Az. 5 Nr. 185/43 g. Edos. hervor.

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 57.

tanovljeno je da se glavčina ustanika povukla na istok.³ Time je postalo ugroženo mesto Podravska Slatina od neprijateljskih snaga sa Psunja i Papuka, kao i glavna pruga južno od toga i pruge na zapadu i severu. Izviđanja su pokazala da se na tom području nalaze XII, XVI, XVII i XVIII komunistička brigada.⁴ Utvrđeno je da su glavni centri ustanika bili u rejonu oko Orahovice (XVIII brigada sa oko 1200 ljudi), u dolinama Voćinskog i Vojlovica potoka sa Slat. Drenovcem (XVII brigada), i Voćinom (XII brigada sa oko 2500 ljudi) i mestima na putu Pakrac — Požega i s obe strane puta (XVI brigada sa 500 do 600 ljudi). Nemački opunom. general u Hrvatskoj je prihvatio predlog 187. rez. div. da se u sadejstvu Grupe „Zapad“ sa II AK⁵ u Brodu (Grupa „Istok“) razbiju te snage oružanim napadom, a u razgovorima sa k-tom hrv. II AK regulisano je sadejstvo savezničkih jedinica.

II. Operacija „Braun“:

Naređenjem Grupe „Zapad“, Odelj. Ia/E, Az. 5, Str. pov. br. 185/43. regulisan je operacijski plan, raspored snaga, nastupanje i uputstvo za borbu za naše snage i snage hrv. II AK koje su upućene na sadejstvo.⁶ Tri dana pred planirani dan napada izvršila je komunistička XVII (?) brigada napad na Požegu, tako da Grupa „Istok“ (hrv. II AK) nije mogla izvršiti planirano posedaње južne zaprečne linije. Protivmere koje je preduzela Grupa „Istok“ nisu mogle da potpuno normalizuju situaciju, tako da je Borbena grupa „Rukser“ [Ruckser] morala 21. 3. da krene motorizovanim delovima (bataljon „Marek“) iz rejona Bučko Kamensko (20 km zapadno-severozapadno od Slav. Požege) u pravcu Stražeman (13 km severno—severozapadno od Slav. Požege) i M. Velika (14 km severno od Slav. Požege) u napad na levi bok partizana, što je dovelo do željenog olakšanja. Ostali delovi Grupe „Istok“ nastupali su po planu, ali u Orahovici već nije bilo neprijateljskih snaga. Grupa „Zapad“ je 20. 3. počela nastupanje. Pošto je izvešteno da u Voćinu nema neprijatelja, Grupa „Vukić“ je dobila naređenje da još X-dana (20. 3.) počne nastupanje na Voćin, koje je bilo predviđeno za 21. 3. i

³ Reč je o delovima 4 (slavonske) divizije NOVJ.

⁴ Odnosi se na brigade NOVJ.

⁵ Misli se na 2. domobranski zbor.

⁶ U Požeškoj kotlini, 20. marta 1943, jake ustaško-domobranske jedinice i snage 187. rez. divizije iz Podr. Slatine, Daruvara, Pakraca, Okučana, Nove Gradiške i Slav. Požege otpočele su ovu operaciju protiv 4 (slavonske) divizije NOVJ. Na planinama Papuku, Psunju, Dilju i Krndiji vođene su žestoke borbe do 31. marta, ali je 4. divizija veštım manevrom izbegla uništenje (tom V, knj. 13, dok. br. 67, 71, 72, 75, 154, 156, 158, 159, 164 i 165, knj. 14, dok. br. 50 i 144).

on je prema naređenju dostignut noću 20/21. 3. Sledećih dana je njegova okolina planski pročešljana i očišćena. Jedno udarno odeljenje koje je istovremeno angažovano u pravcu Zvečeva naišlo je na jake drumske zapreke i na žilav otpor neprijatelja.

21. i 22. 3. naišla je I. brd. brigada⁷ na jači otpor neprijatelja s obe strane potoka Vučjak. Uz podršku Grupe „Rukser“ (jedne čete) i bataljona „Šriber“ [Schrieber] otpor je slomljen. Partizani su noću 21/22. 3. izbegli pritisak sa severa i juga provukavši se kroz brešu na grebenu zapadno od Ravne gore koja je nastala povlačenjem jednog bataljona hrv. IV brd. brigade,⁸ protivno naređenju. Partizani su između Buča i Bučkog Kamenskog dostigli tamošnji put, opkolili jedan hrvatski transport sa municijom, jačine 60 ljudi, pod komandom ppuk. Simića i zauzeli Buč. Borbena grupa „Rukser“, koju je posle izvršenog napada za olakšanje situacije zadržao hrv. II AK, a zatim radio-vezom pozvao nazad, uspela je da . . .⁹ deblokira opkoljeni transport, ali nije mogla da zauzme Buč i mesta severno i južno od njega. Takođe je odbijen i napad na Buč koji je 22. 3. izvela sa zapada četa (mot.) „Vinter“ (1/I/130)¹⁰ koja je stajala spremna u Daruvaru kao rezerva grupe. U međuvremenu je skrenut prema Pakracu IV bataljon IV brd. brigade¹¹ koji je krenuo iz Gline radi čišćenja šumovitog područja severno od linije Rajić — Novska, tako da je 23. 3. mogao biti izvršen napad na Buč sa istoka i sa zapada. Pošto je zauzet Buč, Borbena grupa „Rukser“ je sa potčinjenim IV/IV brd. brigade očistila 24. i 25. 3. rejon južno i severno od Buča. Borbena grupa „Vukić“ uspostavila je levim krilom vezu sa borbenom grupom koja je prodrla iz rejona Feričanci (32 km severoistočno od Slav. Požege), Našice preko Orahovica kod Četekovac (18 km istočno od Voćina), a kod Papuka, k. 953, vezu sa snagama Borbene grupe „Istok“, koje su bile predviđene za obrazovanje južne linije zaprečavanja, tako da je bio opkoljen neprijateljski odred oko Slat. Drenovca.

Noću 22/23. 3. 43. probilo se neopaženo nekoliko stotina partizana s obe strane kolona koje su nadirale na Vučjak (20 km severozapadno od Slav. Požege). Za pojačanje i zatvaranje angažovan je 23. 3. bataljon „Šriber“ na liniji k. 856 (6 km severoist. od Buča) do V. Javornika (k. 778). Grupa „Šriber“ je to naređenje izvršila tek 25. 3. 43. ujutro. Partizanima koji su bili

⁷ Odnosi se na domobranski 1. gorski zdruk 1. gorske divizije.

⁸ Odnosi se na domobranski 4. gorski zdruk 1. gorske divizije.

⁹ Četiri reči na mikrofilmu originala nečitljive.

¹⁰ 1. četa 1. bataljona 130. pp

¹¹ domobranski 4. gorski zdruk

opkoljeni u Slat. Drenovcu pošlo je za rukom da se kod Grupe „Istok“ probiju na jug u pravcu Kaptola (12 km severno od Slav. Požege). Verovatno se radilo o 4. komunističkoj diviziji (XII i XVI brig.).¹² Tako su te snage izbegle uništenje. Grupa „Vukić“ očistila je 23. 3. severne obronke Papuka do Zvečeva, gde su partizanske grupe stalno pokušavale pojedinačno da se probiju u pravcu Bilo-gore. Grupa „Hofman“ (I/130), koja je 23. 3. bila pridata Grupi „Vukić“, bila je ojačana jednim vodom art. oruđa i 26. 3. 43. potčinjena Grupi „Sever“, pukovniku Grumu¹³ iz hrv. II AK, radi napada na Slat. Drenovac, odakle se grupa vratila 27. 3. 43. bez jačeg dodira sa neprijateljem. Grupa „Rukser“ očistila je područje južno od puta Buč — Dragović, čije je obezbeđenje od 26. 3. preuzela Grupa „Šriber“ sa kojom je 25. 3. uveče uspostavljena veza preko odaslate čete prilikom posedanja linije zaprečavanja na Ravnoj gori. Neprijatelj je pružio jači otpor na području Šumetlica — Cicvare — Bjelajci (8 km zapadno-jugozapadno, 8 km jugozapadno, 6 km jugo-jugozapadno od Buča), gde su 26. 3. 43. partizani prešli i u protivnapad. Borbeni avioni koji su bili angažovani 27. 3. raspršili su jake neprijateljske snage ispred Bobene grupe „Rukser“ i izviđanjem se 27. 3. nisu mogle ustanoviti nikakve neprijateljske snage. Naročito je veliki plen bio u Cikotama (4 km južno od Buča). Zaplenjeni su, odnosno uništeni, komandno mesto, radionica, štamparija, pogoni i skladišta namirnica, kao i arhiv.

U međuvremenu je Grupa „Šaltenbrand“ [Schaltenbrand] prodršla 23. 3. od Okučana do Bobare — Rogolje (11 km severno, 12 km severno od Okučana) i Marine kose (5 km severoistočno od Bobara) i 26. 3. zatvorila greben Psunja između Petkovic (14 km severno od Nove Gradiške) — k. 905 Javorovica (k. 911) (18 km severno-severoistočno od Nove Gradiške) u severnom pravcu. Pošto Grupa „Rukser“ nije 27. 3. krenula za protivnikom koji se povlačio, ovaj je imao priliku da u noći 27/28. 3. zaobiđe liniju zaprečavanja Grupe „Šaltenbrand“ sa istočne strane i ujutro 28. 3. izvrši koncentričan napad nadmoćnijim snagama u bok i leđa naših snaga. Krilna četa se posle dugih, ogorčenih borbi sa znatnim gubicima povukla preko k. 905 i 901, koje su kasnije takođe morale biti napuštene, na Podvrško (12 km severno-severoistočno od Nove Gradiške). Prilikom nadiranja koja su 29. 3. izvršile Grupa „Šaltendbrand“ i Grupa „Rukser“ nije se više došlo u dodir sa neprijateljem. Bataljon

¹² U svom sastavu 4 (slavonska) divizija NOVJ imala je: 12, 16, 17. i 18. brigadu.

¹³ Andro

„Hofman“ je 27. 3. 43. dobio zadatak da preko Bučkog Kamen-skog ojača Grupu „Šaltenbrand“, ali ipak nije stigao na vreme svojim motornim vozilima zbog raskvašenih puteva od kiše. On je 30. 3. povučen u Pakrac, pošto je njegov zadatak postao besmislen. Do završetka operacije „Braun“ 2. 4. 43, borbene grupe su prokrstarile svoja područja bez značajnijeg dodira sa neprijateljem.¹⁴ Tom prilikom je 1. brd. divizija¹⁵ pronašla u rejonu jugozapadno od Zvečeva još jednu veću, moderno uređenu bolnicu (25 baraka) i porušila je.

Time je organizacija bandi bila razbijena, ali se nije uspelo u tome da se uništi glavnina bandi. Poseban uspeh je uništenje skoro celokupne službe snabdevanja, kao i bolnica, skladišta namirnica, radionica i komandnih mesta. Tako je otežano pregrupisavanje većih jedinica, a možda i onemogućeno. Ipak se mora i dalje računati sa manjim prepadima na celom području.

III. — Operacija „Virovitica“:

Odmah posle operacije „Braun“ počela je operacija protiv 1500—2000 partizana za koje je javljeno da se nalaze na području Moslavačke gore i to sa 2 nemačka i 3 hrvatska bataljona. Naređenjem Grupe „Zapad“ Ia/E str. pov. br. 1/D od 31. 3. 43.¹⁶ dati su plan operacije, raspored snaga, nastupanje i uputstvo za borbu. Sve grupe su krenule po planu 3. 4. iz naređenih rejona. Prvog dana naišla je na, navodno, jačeg neprijatelja samo leva kolona hrv. I brd. brigade¹⁷ kod Mustafine Klade. Kao podrška, upućen je 3. 4. železničkim transportom iz Pakraca bataljon „Šriber“. U međuvremenu je slomljen otpor neprijatelja kod Mustafine Klade, tako da je Grupa „Šriber“ dobila zadatak da pročešlja šumovito područje između Čazme i Rajića. Kod Grupe „Zapad“ i „Istok“ pojavili su se samo pojedinačni partizani, delom u domobranskoj uniformi. Prema izjavama stanovnika, bande su znale za operaciju još 24 sata pre njenog početka.

Pošto je 5. 4. 43. ponovo pročešljan ceo rejon bez dodira sa neprijateljem, operacija je prekinuta.

IV. — Gubici:

U operacijama „Braun“ i „Virovitica“ Grupa „Zapad“ je imala sledeće gubitke (cifre su još naknadno ispravljene prema pristiglim izveštajima):

¹⁴ Vidi dok. br. 50, 52 i 57.

¹⁵ Odnosi se na domobransku 1. gorsku diviziju.

¹⁶ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

¹⁷ Odnosi se na domobranski 1. gorski zdrug.

Sopstveni gubici

Nemaca mrtvih	39
Hrvata mrtvih	32
Nemaca ranjenih	20
Hrvata ranjenih	50
Nemaca nestalih	1
Hrvata nestalih	40

Gubici neprijatelja¹⁸

mrtvih	944
zarobljenih	151

Ove cifre predstavljaju samo izbrojane žrtve i zarobljene.

Ukupno se može računati sa oko 2500 mrtvih kod neprijatelja i skoro 600 zarobljenih (uključujući i one kod hrv. II AK, Grupa „Istok“). Prema pronađenim spisima, među mrtvima kod neprijatelja nalaze se:

- 1 komesar brigade
- 3 komandanta bataljona
- 3 komandira čete
- 4 komesara čete.

Zaplenjeno je sledeće oružje, oprema, municija, vozila i ostalo:

- 249 pušaka
- 9 pištolja
- 1 automatski pištolj
- 24 bajoneta
- 16597 metaka puščane municije
- 2 puškomitraljeza,
- 2 rez. cevi,
- 2 topa,
- 216 ručnih bombi,
- 158 granata,
- 48 kg eksploziva,
- 1 poljska kuhinja,
- 1 putnički automobil,
- 3 telefonska aparata,
- 5 pisaaćih mašina,
- 6 radio-aparata,
- 1 sanduk spisa, delova arhive III op. z.,
- 2—3 vagona uštavljene kože,
- 16 konja,
- 2 kola,

¹⁸ U operaciji „Braun“, 4 (slavonska) divizija imala je 110 mrtvih, 135 ranjenih i 120 nestalih boraca (Hronologija, str. 443).

nekoliko skladišta namirnica i sanitet. materijala, kao i manji predmeti opreme.

V. — *Iskustva:*

...¹⁹
F. d. R.
Lajtler [Leitler]
major

Koncept potpisao:
Brauner²⁰
general-potpukovnik

Dostavljeno u konceptu!

Prilog 1 uz: Grupu „Zapad“,
Odelj. Ia/E, Ozn. 5U Pov. br.
2973/43. od 1. maja 1943.

Saradnja sa hrvatskim jedinicama

Taktičko angažovanje potčinjenih delova hrvatskih jedinica²¹ usledilo je u većini slučajeva linearno. Treba se boriti protiv sklonosti da se vrše pokreti za napad bez obrazovanja težišta. Za organizovanje vatrene zaštite postoji dovoljno teškog naoružanja. Nedostaje samo razumevanje za bezuslovno sadejstvo u jačini vatre i udara. Na tome se zasniva i osećaj manje vrednosti koji može naterati da se ustukne pred brojnim protivnikom. Osim toga, postoji i sklonost panici uopšte, a posebno u slučaju iznenadnog napada, pošto obični pešak ne poseduje osećaj da ga štiti teško naoružanje koje se nalazi iza njega. To dokazuju i odlični radovi 1. brd. baterije hrv. I brd. brigade koja je bila potčinjena Grupi „Šriber“. Uopšte se može reći da bi pojedini hrvatski bataljoni mogli postati dobre jedinice ako bi se dalje obučavali u gornjem smislu. Formacijska podela hrvatskih jedinica po nemačkim jedinicama, što je save-tovala jedna borbena grupa za vreme operacije „Braun“ i što je u operaciji „Virovitica“ uspešno sprovedeno u praksu, ne odgovara postavljenim zahtevima, jer bi moglo sprečiti konsolidovanje unutar hrvatskog vojnog rukovodstva, a s druge strane imati negativno dejstvo na disciplinu nemačkih jedinica. I pored očekivanih teškoća, hrvatske jedinice treba uvrstiti u sastave u koje ih je podelilo rukovodstvo nemačkih komandi.

¹⁹ Izostavljeni tekst se odnosi na planiranje operacije, tajnost, izviđanje, komandovanje, sastav grupa, sredstva veze, opremu i snabdevanje.

²⁰ Jozef (Josef Brauner von Haydringen)

²¹ Reč je o ustaško-domobranskim jedinicama.

Neophodno je da nemački komandanti kontrolišu izvršavanje mera hrvatskih jedinica. Samo na taj način se može uspešno nadoknaditi pomanjkanje inicijative kod hrvatskih vojnih starišina.

BR. 58

IZVEŠTAJ BORBENE GRUPE „POHE“ OD 4. MAJA 1943.
GODINE 369. PEŠADIJSKOJ DIVIZIJI O SARADNJI SA
ČETNICIMA DRAŽE MIHAILOVIĆA U REJONU ZENICE¹

Poverljivo KTB²

Borbena grupa „Pohe“
Br. B. br. 291/43 pov.
od 4. 5. 43.

Komandno mesto, 4. 5. 1943.

718. peš. divizija Prim.: 5. maja 1943. Br. 1328/43. pov. Odelj. Ia

³

Veza: Naređenje 369. peš. div. (hrv.), Odelj. Ia, br. 567/43. pov.
(na div. zapovest 43) od 1. 5. 43.⁴

Predmet: Zenički četnici⁵

369. PEŠ. DIV. (HRV.), KOMANDNO MESTO
na znanje
118. lovačkoj diviziji

Prema gore navedenom naređenju, 4. 5. u 8.00 časova počeo je razgovor sa predstavnicima zeničkih četnika koji su navedeni u pril. 1,⁶ sa zakašnjenjem o kome je izvešteno 3. 5. *Razgovor*

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 2, s. 599. Na margini originala rukom je dopisano nekoliko brojeva i parafa.

² Dopisano rukom.

³ Pečat primaoca.

⁴ U ovoj zapovesti regulisani su odnosi sa Ozrenskim i Zeničkim četničkim odredom (AVII, NAV—T-314, r. 566, s. 693—4).

⁵ Reč je o Zeničkom četničkom odredu pod komandom Dušana Đurića.

⁶ U zapisniku o razgovorima predstavnika Zeničkog četničkog odreda i komandanta nemačke Bobbene grupe „Pohe“, koji su potpisali nemački major Pohe i četnik Dušan Đurić, piše:

„1. — Zenički četnici još jedanput priznaju pravo nemačkom Vermahtu da se sasvim slobodno kreće i po teritoriji koju oni naseljavaju.

2. — Četnička straža na železničkom mostu već je odstranjena.

je završen u 17.30 časova, uključujući i obilazak rejonu mostobrana.⁷

U prilogu 1 dat je tekst razgovora i zahtevi koji su prihvaćeni stavljanjem potpisa.⁸ U prilogu 2 se nalazi privremeno naređenje za posjedanje mostobrana Zenica delovima Bobbene grupe „Pohe“.

Posjedanje mostobrana završeno je bez incidenata u 17.00 časova.

Oružje još nije predato i to će biti izvršeno 5. 5. između 12.00 i 18.00 časova, kako je navedeno u pril. 1, tač. 8.

Došlo je do posebnih poteškoća zato što se četnici nisu hteli složiti sa zahtevom da se skladište oružja koje treba da predaju premesti u rejon mostobrana. Oni su se pri tome pozivali na zapisnik sa razgovora od 30. 4. 43, čiji su original podneli, u kome je pod tačkom 2 navedeno da oružje treba preuzeti u mestu Gr. Vraca.⁸ Oni su zauzeli stanovište da oružje treba i da ostane u tom mestu. Na kraju je prihvaćen nemački zahtev i skladište je predviđeno u rejonu mostobrana.

3. — Postignuta je bezuslovna saglasnost sa zahtevom o obrazovanju nemačkog mostobrana, čiji su teren zajednički obišli pregovarači. Utvrđena je sledeća linija mostobrana:

kota 3 (4,5 km jug. ist. od Zenice) — Klopče uključ. — Široka stena — kota 776 uključ. — mlin 500 m jug. ist. od kote 617 — kota 617 isključno — mlin 1 km sev. ist. Ričice — D. Gračanica uključ. — Golovo uključ. — kota 326 ist. od Gradišće.

4. — Zenički četnici će ukloniti skelu koja saobraća preko Bosne između Gr. Vraca i Drivuša, a uže demontirati.

5. — Skela ostaje u posedu zeničkih četnika na istočnoj obali. Odstraniće se tamo postavljene četničke straže. Utvrđeno je da se demontiranje skele i povlačenje straža izvrši do 5. 5. 43. u 18.00 časova.

6. Zabranjuje se naoružanim četnicima da prelaze Bosnu na zapadnu obalu juž. od žel. mosta.

7. — Dozvoljava se pripadnicima Zeničkog četničkog odreda da se bez oružja i oznaka kreću po svojim naseljima na zapadnoj obali Bosne.

8. — Predaja oružja:

Prema naređenju 369. peš. div. (hrv.) Ia, 567/43 pov. (na div. zapovest br. 43) od 1. 5. 43, zenički četnici će do 5. 5. od 12.00 do 18.00 časova doneti 150 pušaka i 2 mitraljeza u školu Gr. Vraca, gde će ih preuzeti jedan nemački oficir i prateća komanda i zajedno sa četničkom stražom (od 3 čoveka) preneti ih u jednu kuću u selu Bilimišće. Tamo će oružje zajedno čuvati nemačka vojska i četnička straža. Oružje će biti uskladišteno odvojeno od zatvarača, koji će biti posebno upakovani [...]“ (AVII, Frajburg 2, s. 601—2).

⁷ Odnosi se na mostobran kojeg je obrazovao nemački inženjerski bataljon 118. lov. div. na liniji D. Gračanica—Ričice—Crkvice—Široka stena—k. 776—Klopče—k. 311 (AVII, Frajburg 2, s. 600).

⁸ U ovom zapisniku su regulisana pitanja pod kojim uslovima će pripadnici Zeničkog četničkog odreda predati oružje, i šta će za protivslugu dobiti (AVII, NAV—T-314, r. 2154, s. 1335—6).

Rejon mostobrana napustili su naoružani četnici do 5. 5. 43. u 12.00 časova.

5 priloga

Pohe

BR. 59

**IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA
U SRBIJI OD 6. MAJA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA
O ULOZI, ZADACIMA I ANGAŽOVANJU RUSKOG ZAŠ-
TITNOG KORPUSA I SRPSKOG DOBROVOLJAČKOG KOR-
PUSA U SRBIJI¹**

KTB²
Prilog 22

Strogo poverljivo

6. 5. 43.
KR

KOMANDANTU JUGOISTOKA

Predmet: Ruski zaštitni korpus i Srpski dobrovoljački korpus

Veza: F. S. k-danta Jugoistoka, Ia, 1101/43. str. pov. od 4. 5. 43³

U vezi gornjeg naređenja izveštava se:

A) *Ruski zaštitni korpus u Srbiji*

- uz 1) Komandant čitavog sastava je general-potpukovnik Štajfon. Bivši carski i Vrangellov oficir. U borbenim dejstvima Ruski zaštitni korpus je potčinjen nemačkim odnosno bugarskim divizijama.
- uz 2) Nadzor se sprovodi preko nemačkog oficira za vezu.
- uz 3) Držanje oficira, podoficira i vojnika je bez prigovora. Stariji oficiri Ruskog zaštitnog korpusa nisu još potpuno izgubili veru u povratak bivših carističkih odnosa. Mlađi oficiri i gro Ruskog zaštitnog korpusa nada se da će u novoj Rusiji, pod nemačkim vođstvom, nastupiti za njih povoljne okolnosti. Oni se izjašnjavaju za nemačko rukovođenje. Zaštitni korpus se u stražarskoj službi, a delimično i u ratu protiv bandi, pokazao i dokazao kao pouzdan.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 424—5.

² Dopisano rukom.

³ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

- uz 4) Za sada su pri 104. lov. div. 1. i 2. puk angažovani naročito za osiguranje proizvodnje u Krupnju, Boru i Majdanpeku i za osiguranje Drine. 3. puk je privremeno podređen F. K. 610 i osigurava železnicu u dolini Ibra i rudnik Trepča kod [Kos.] Mitrovice.
- uz 5) S obzirom da ratni zarobljenici tek od pre kratkog vremena pripadaju Ruskom zaštitnom korpusu, nema još dovoljno iskustva u pogledu držanja sovjetskih ratnih zarobljenika u borbi. Spoljni izgled i prvi utisak dobar. Njihovo držanje u proteklom periodu obuke takođe. Doduše, u dva slučaja došlo je do nepodnošljivosti. Počev od 1. 5. angažovani su u Službi bezbednosti.

B) *Srpski dobrovoljački korpus*

- uz 1) Komandant čitavog Dobrovoljačkog korpusa je pukovnik Mušicki,⁴ bivši austrougarski, a potom jugoslovenski inženjerski oficir, bio je ađutant kod ubijenog kralja Aleksandra I.

Pri angažovanju u borbi, bataljoni su podređeni nemačkim odnosno bugarskim divizijama.

- uz 2) Nadzor Srpskog dobrovoljačkog korpusa vrše nemački oficiri za vezu, koji svaki mesec podnose lično izveštaj komandujućem generalu. Osim toga, nadzor se sprovodi i preko komandanata kojima su povereni taktički zadaci.

- uz 3) Držanje Dobrovoljačkog korpusa, uzeto u celini, je dobro. Po svom unutrašnjem nastojanju, oni su izraziti protivnici komunista. Oni su više puta bili i u borbi sa DM-bandama. Njihov odnos prema kralju Petru, s obzirom na monarhističko raspoloženje svih Srba koji nisu komunisti, nije još potpuno razjašnjen.

I—IV bataljon su se prilikom angažovanja protiv komunističkih bandi i DM-sastava dobro pokazali u borbi. V bataljon je tek sada završio s obukom.

- uz 4) Za sada su za angažovanje I, II, III i V bat. podređeni 104. lov. div., a IV. bataljon 1. kralj. bug. okup. korpusu.

Komandujući general i komandant u Srbiji
Ia/Ic, br. 150/43. str. pov.

⁴ Kosta

**ZAPOVEST KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD
6. MAJA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA OPERACIJU
„ŠVARC“ PROTIV JEDINICA GLAVNE OPERATIVNE GRUPE
VRHOVNOG ŠTABA NA PROSTORU CRNE GORE, SANDŽAKA I HERCEGOVINE¹**

Strogo poverljivo

Komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj
Ia, br. 12/43, str. pov. načelnik

O. U., 6. 5. 1943.
Za načelnika!

19/43. str. pov.

Samo po oficiru!

A. Fleps²

**OPERACIJSKA ZAPOVEST ZA OPERACIJU
„ŠVARC“ [„SCHWARZ“]**

- 1.) Akcijom „Vajs II“ [„Weiss II“]³ *neprijatelj* je potisnut u jugoistočnom pravcu preko Neretve. Komunističke grupacije (oko 15.000 ljudi) nalaze se u Hercegovini i u Crnoj Gori u borbi protiv brojno nadmoćnih četničkih grupacija.⁴ Situacija može svakog časa da ugrozi nemačke interese, bilo za boksitna područja zapadno od Mostara, bilo za rudarska područja u jugozapadnoj Srbiji.

Za taj slučaj treba da se izvrše pripreme za operaciju „Švarc“.⁵

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 250, s. 274—283. Na margini prve stranice originala rukom je dopisano nekoliko nečitljivih reči.

² Dopisano rukom.

³ Vidi dok. br. 13, 35, 36, 37 i 38; tom IV, knj. 13, dok. br. 149—279.

⁴ Glavnu operativnu grupu VŠ sačinjavale su: 1. proleterska divizija, sastava tri brigade: 1. proleterska, 3. krajiška i 3. proleterska (sandžačka); 2. proleterska divizija, sastava tri brigade: 4. proleterska (crnogorska), 7. krajiška i 2. dalmatinska; 3. udarna divizija, sastava tri brigade: 5. crnogorska, 1. dalmatinska i 10. hercegovačka; 7. banijska divizija, sastava tri brigade: 7, 8. i 16. banijska. U Glavnoj operativnoj grupi bile su još i sledeće brigade: 3. dalmatinska, 6. istočnobosanska i Majevička brigada. Procenjuje se da je jač na ovih operativnih jedinica NOVJ bila oko 16.000 boraca (Zbornik radova „Neretva—Sutjeska 1943“, Trgo Fabijan, n.č., str. 57—58).

⁵ Vidi dok. br. 42 i 73. S obzirom da se nije ostvarila zamisao da se partizanske snage unište u dolini Neretve operacijom „Vajs I i II“, preduzeta je operacija „Švarc“ (u nas poznata kao 5. ofanziva ili bitka na Sutjesci) s ciljem da se unište NOVJ i rukovodstvo NOP-a sa Titom na čelu, a neke formacije Draže Mihailovića razoružaju u početku operacije, što je imalo samo sporedni značaj. U stvari, prihvaćen je stav italijanske Vrhovne komande da razoružanje četnika Draže Mihailovića može biti zadatak samo jednog kasnijeg trenutka (Zbornik radova „Neretva—Sutjeska 1943“, Trgo Fabijan, n.č., str. 52—54).

- 2.) U slučaju potrebe da se interveniše nemačkim trupama, njihov je *zadatak* da u sadejstvu s italijanskim okupacionim divizijama unište sve naoružane grupacije koje se nađu u rejonu, a koje ne pripadaju regularnim nemačkim, italijanskim ili hrvatskim oružanim snagama, i da oduzmu svaku mogućnost života bandama koje bi se eventualno formirale (skrovišta, snabdevačka uporišta, vodostanice). Naročito treba Mihailovičev štab uhvatiti i uništiti ga sa svim njegovim pomagačima i oficirima za vezu.⁶
- 3.) Operacijama će komandovati komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj.
Raspored prema prilogu 1.⁷
1. brd. div., delovi puka „Brandenburg“ i delovi 104. lovačke divizije potčinjeni su za operaciju komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj. Delovi 104. divizije od X — 3 dana.
- 4.) Operacija se deli na 3 vremenska perioda:
- A) Stešnjavanje neprijateljskih snaga na prostor:
Šavnik — Piva, sektor do crnogorsko-hrvatske granice, **Pljevlja — Šahovići** [sada: Tomaševo] — **Kolašin**, istovremeno čišćenje terena koji je pri tome pređen, van tog kazana.
- B) Smanjenje odstojanja grupacija, njihova pregrupacija i naknadno čišćenje.
- C) Uništenje opkoljenih neprijateljskih snaga.
- 5.) *Predvidljivo potrebno vreme*
za period A 10 dana
B 10 dana
C nekoliko nedelja.
- 6.) Početak operacije (dan X)⁸ biće naređen od komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj tako da zauzimanje rasporeda za borbu može biti izvršeno na dan X — 1 dana.
- 7.) Plan operacija za period A vidi u prilogu 2.
- 8.) Zadaci i vođenje borbe za operacijski period A:
a) SS-dobrovoljačka divizija „Princ Eugen“ nastupa u 3 kolone prema jugoistoku i poseda **sektor Pive** kod **Šavnika** — istočno od **Miloševića**.⁹ Pri tom je važno, da se jakim, pokretnim desnim krilom prodre preko **Stolac** —

⁶ Vidi dok. br. 42, objašnjenje 3.

⁷ U ovom prilogu je prikazan grafički pregled jedinica Vermahtha za operaciju „Švarc“ pod komandom Rudolfa Littersa.

⁸ Ova operacija je počela 15. maja 1943. godine.

⁹ Vidi dok. br. 76 i 89.

Bileća — **Nikšić**, da se sektor **Pive** s obe strane **Šavnika** rano dosegne i da se time prema jugu zatvori kazan koji treba formirati.

Desna kolona dosegnuće, kao međucilj, ponajpre drumsko raskršće **Planu**.

Srednja i severna kolona će, prodirući glavnim snagama južno odnosno severno od **Velež-planine**, najpre, kao međucilj, stići do drumu **Kifino Selo** — **Ulog**, da bi zatim preko **Gackog** doprle do sektora **Pive**, koji treba zatvoriti. Kao prvo će im pripasti zadatak da potuku neprijateljske snage koje se u ovom času još nalaze oko **Nevesinja**. Predviđena je podrška 118. lov. divizije.

- b) *118. lov. divizija s potčinjenom joj 4. hrv. lov. brigadom*, nastupa u više kolona tako da do stizanja na međucilj (drum **Ulog** — **Kalinovik**) pređeni teren bude sigurno očišćen.¹⁰ Jednu kolonu treba staviti u pokret u dolini **Neretve**, a jedna da prodire na drumu **Sarajevo** — **Kalinovik**.

U prvom delu operacije, za diviziju je važno to da jakim snagama najbrže stigne do **Kalinovika**. Delovima treba držati **Kalinovik**, a jačim, po mogućstvu pokretnim snagama, zatvoriti: drum **Kifino Selo** — **Kalinovik** protiv pokušaja proboja protivnika prema jugoistoku ili u obratnom pravcu, a time istovremeno podržati SS-dobrovoljačku diviziju „Princ Eugen“, koja će verovatno imati tešku borbu.

U sklopu daljeg pokreta iz međulinije, treba u tesnom sadejstvu sa SS-dobrovoljačkom divizijom „Princ Eugen“ zadobiti i zatvoriti sektor **Pive** do crnogorsko-hrvatske granice **Borje** — **Gradac** (15 km zapadno od Pljevalja).

SS-dobrovoljačka divizija „Princ Eugen“ i 118. lov. divizija treba da svoja nastupanja podese jedna prema drugoj i pobrinu se za to da, kako se predviđa, slabije neprijateljske snage, koje se nalaze u tom rejonu, budu tučene ili potisnute u jugoistočnom pravcu na Crnu Goru.

Nastupanje glavnih snaga iz međulinije 5. dana posle početka operacije (X + 4). S izviđanjem otpočeti po prispeću dovoljno jakih snaga na međucilj.

Od borbene grupe koja će biti u **Foči**, 2. bataljon 750. puka će u momentu početka operacije biti opet potči-

¹⁰ Vidi dok. br. 75, 76, 79, 90, 92 i 93.

njen 118. lov. diviziji. 369 (hrv.) pešadijska divizija treba da upotrebi svoje delove u svojoj zoni napada (vidi tač. 8c).

- c) *Pukovska grupa 369 (hrv.) peš. div.* za vreme prve faze akcije čisti rejon **Ustiprača — Gorazde — Foča — Čajniče**, zatim se oko **Čajniča** (međucilj) priprema za dalje nastupanje na **Pljevlja** i tamo sprečava pokušaje probijanja neprijatelja prema severu.¹¹

Nastupanje borbene grupe iz **Čajniča** biće već prema situaciji kod neprijatelja tako naređeno da bude obezbeđeno sadejstvo s levim krilom 118. lov. divizije.

Za borbenu grupu 369 (hrv.) peš. div. u daljem će biti važno da što pre stigne u rejon **Pljevalja** i da tamo u sadejstvu sa 724. lov. pukom spreči proboj neprijateljskih snaga ka severoistoku prema Srbiji.

U **Višegradu** treba ostaviti nemačku posadu. Treba stupiti u vezu sa severnim krilom bugarskih snaga koje vrše obezbeđenje oko Dobruna.

- d) *Borbena grupa 724. lov. puka* zatvara najpre sektor **Bistrica — Prijepolje — Brodarevo**.¹²

U kasnijem se toku predviđa, srazmerno napredovanju borbene grupe 369 (hrv.) peš. div. iz **Čajniča**, nastupanje na **Pljevlja**, u cilju preprečavanja na liniji **Vlaka — Gurdić**. Zatim, treba uspostaviti vezu s borbenom grupom 369 (hrv.) peš. div.

Delovima bugarske 24. divizije koji su potčinjeni diviziji¹³, treba već rano pre početka, kao podrška, zatvoriti sve drumove koji vode iz Hrvatske i Crne Gore za Srbiju kao i mogućnosti prelaza na liniji **Višegrad** (isklj.) — **Lešovići — Duga Poljana** u sklopu srpsko-crnogorske granice. Desno krilo bugarskih snaga vrši obezbeđenje oko **Dobruna** i postaviće na drumu **Dobrun — Priboj** pokretne snage sa zadatkom da uhvate vezu sa snagama koje se nalaze oko **Priboja**.

- e) 1. brd. div. nastupa na liniji **Berane** (sada Ivangrad) — **Andrijevića** u dve kolone i stiže na liniju **Šahovići — Polja** u dolini **Tare — Lipovo** (10 km severozapadno od Kolašina) i zatvara je.¹⁴ Važno je da račvanje puta za **Mateševo** i parče drumu puno serpentina zapadno od **Andrijevice** budu brzo i sigurno zauzeti i da budu

¹¹ Vidi dok. br. 85 i 91.

¹² Vidi dok. br. 78, 83 i 87.

¹³ Vidi dok. br. 42, 44, 60, 69 i 87.

¹⁴ Vidi dok. br. 61, 64 i 70.

držani prohodnim za diviziju. U tu svrhu treba rano pripremiti jače snage od jedinica „Brandenburg“. Priprema se tesno povezivanje s delovima komandanta vazduhoplovstva u Hrvatskoj.

Zatim će *grupacija „Brandenburg“* dobiti zadatak¹⁵ da brzo i iznenadno prodre sa račvanja puta za **Mateševo** i da onemogući glavni štab Draže Mihailovića (sada u **Kolašinu** ili severno odande). Posle izvršenja ovog zadatka i prispeća 1. brd. div. grupacija „Brandenburg“ stiže, potčinjavajući se 1. brd. div.[iziji], u rejon oko **Podgorice**, na raspolaganje komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj.

- 9.) *Izviđanje*. Pre početka napada, izviđanje se sme vršiti, izuzev ako o tome ne bude nikakvih posebnih naređenja, samo u tolikom obimu da se time ne otkriju operacijske namere. U momentu otpočinjanja operacija, za izviđanje u pravcu napada i u međuprostoru treba angažovati dovoljno snažne i odgovarajuće pokretne trupe koje imaju borbenu moć.

Naročiti značaj ima izviđanje međuprostora, koje treba koristiti za često povezivanje između marševskih kolona (i divizije koja obezbeđuje bokove).

- 10.) *Sadejstvo Italijana* će komanda Grupe armija „E“ blagovremeno da izdejstvuje od guvernera Crne Gore. Ono će se uglavnom ograničiti na ispomoć pri zatvaranju kazana, u prvom redu na jugu i istoku. U toku operacija, sve nemačke trupe treba da traže tesan kontakt sa italijanskim trupama. Sve mere potrebne za postizanje cilja treba preduzeti na licu mesta u međusobnoj saglasnosti.
- 11.) Angažovanje svih raspoloživih snaga komandanta vazduhoplovstva u Hrvatskoj uslediće u najtešnjoj saradnji s operacijom jedinica Kopnene vojske. Težište će najpre da bude kod SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“ i kod 1. brd. div. Glavni štab **Mihailovića** je najvažniji cilj. O traženju podrške od divizije i saradnji vidi prilog 3.
- 12.) *Veze svih vrsta*. Načelnik veza pri komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj će u saglasnosti sa načelnikom veza za Srbiju obezbediti:
- a) *Žičane veze* za pripremu za početak operacije: od komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj do SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“, 118. lov. div., borbene grupe 369 (hrv.) peš. div., ojačane grupe 724. puka, 1. brd. div. i komandanta vazduhoplovstva Hrvatske. U

¹⁵ Vidi dok. br. 61 i 63.

toku akcije žičana veza može da bude naknadno sprovedena samo tamo gde budu nađeni poštanski stubovi koje se može opraviti s malo sredstava.

- b) Radio-veza: od komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj do SS-dobrovoljačke divizije „Prin Eugen“, 118. lov. div., borbene grupe 369 (hrv.) peš. div., ojačane grupe 724. puka i 1. brd. div.

Posebnu naredbu za veze svih vrsta vidi prilog 4.

- 13.) *Trupe* treba da prema stanovništvu koje bi se pokazalo neprijateljskim postupaju bezobzirno i s brutalnom čvrstinom i da neprijatelju oduzmu svaku mogućnost života razaranjem napuštenih mesta i pohranjivanjem postojećih zaliha. Važne vodostanice, koje s obzirom na sopstvene potrebe i potrebe prijateljskog stanovništva ne budu razorene, moraju da budu pod kontrolom.

Miroljubive delove stanovništva treba poštediti i u najširem obimu upregnuti u službu za uništavanje neprijateljskih snaga. Muslimane treba naročito dobro tretirati, ukoliko se ne bi pokazali neprijateljskima. Biće ih moguće korisno upotrebiti, uz nagradu u novcu ili u životnim namirnicama, za usluge vodiča i informatora.

- 14.) *Komuniste i četnike* treba, ukoliko nisu uništeni u borbi, tretirati kao uhapšene (ne kao ratne zarobljenike); ako budu upotrebljeni u pozadinskom području za radnu službu, potrebna je dovoljna stražarska kontrola. Četnike koji se sigurno nisu borili protiv nemačkog Vermahta treba također razoružati, ali ih tretirati kao ratne zarobljenike.

U slučaju prigovora italijanskih instanci protiv razoružanja četnika, koje treba bezobzirno izvršiti, svi nemački komandanti treba da se pozovu na poznato *naređenje dučea za razoružanje četnika*. Neizvršenje tog dučevog naređenja treba označiti kao izdaju. S time treba upoznati sve oficire na X — 1. dan.

- 15.) *Tajnost*. Nameru izvršenja ove operacije i detalje treba držati u strogoj tajnosti. Znanje o tome treba unutar divizijskih štabova ograničiti na jedan, po mogućnosti, uski krug osoba. Ispod divizije smeju da budu upućeni za sada samo komandanti pukova i komandanti samostalnih bataljona i njihovi ađutanti u potrebnom obimu.

Dalje davanje u pismenom obliku ove zapovesti dozvoljeno je samo u izvodu.

Osobe, koje su van nemačkog Vermahta, pa i pripadnici savezničkih vojski, ne smeju o tome da budu informisani, pa ni u formi nagoveštavanja.

16.) *Izveštavanje*. O toku operacije treba izveštavati prema karti razmere 1 : 100.000.

Angažovane grupe će podnositi:

a) kratke izveštaje do 07.00 časova

b) glavni izveštaj do 11.00 časova.

Izveštaje treba tako odaslati da budu u korpusu bezuslovno u naznačena vremena. Važne događaje treba povrh toga odmah javljati.

17.) Komandno mesto korpusa od dana X — 1 Sarajevo.

Priloga: 4

Podela: ...¹⁶

Liters

Strogo poverljivo

Prilog 3

uz akt komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj Ia, br. 12/43 str. pov.
od 6. 5. 43

Posebne odredbe za angažovanje vazduhoplovstva

- 1.) Komandant vazduhoplovstva Hrvatske je u operaciji „Švarc“ upućen na saradnju s komandantom nemačkih trupa u Hrvatskoj.
- 2.) Zahtevi za podršku vazduhoplovstva treba da budu upućeni Komandi korpusa. Težišne divizije će već prema situaciji biti posebnim naređenjem upućene na neposrednu saradnju s delovima vazduhoplovstva.
- 3.) SS-dobrovoljačkoj diviziji „Princ Eugen“ i 1. brd. div. biće blagovremeno pridat po 1 vazduhoplovni oficir za vezu.
- 4.) Predviđena je dodela po 1 radio-oddeljenja C i F SS-dobrovoljačkoj diviziji „Princ Eugen“, 1. brdskoj div. i 118. lov. diviziji.
- 5.) Naročito se upućuje na uvažavanje H. Dv.¹⁷ 89/1, odeljak B, naročito odsek I i III i vojnu tablicu signala (H. DV. 425) odsek 6. (instrukcije Vazduhoplovstva 119).
- 6.) Žuta platna označavaju uvek prednju liniju.
- 7.) Bela platna i dimni znaci narandžaste boje, zajedno ili pojedinačno, znače sopstvene trupe ili „tu smo mi“.

¹⁶ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena jedinica, komandanata i odeljenja kojima je ova zapovest dostavljena.

¹⁷ Heeresdienstvorschrift (vojno pravilo)

- 8.) Ako jedinica Kopnene vojske oslobodi neki cilj za bombardovanje, mora da se istakne znak „W“. Ako neko zatraženo bombardovanje *ne treba* više da usledi, mora da se istakne znak strele u pravcu zatraženog cilja. Ako su utvrđena vremena po časovniku, mora se tačno njih i pridržavati.
- 9.) Znakovi raspoznavanja treba da se dadu sve do četa da ih ponesu sa sobom. Artiljerijsko gađanje s osmatranjem iz vazduha vrši se u skladu s instrukcijama br. 27, izdanje aprila 1942.
- 10.) Pre zahtevanja vazduhoplovne podrške divizije će odgovorno ispitati da li je zadatak kopnene jedinice moguće izvršiti bez podrške vazduhoplovstva. Svako uštedeno vazduhoplovno angažovanje kasnije opet dobro dolazi kopnenoj jedinici, jer postoji mogućnost da se u stvarno teškim situacijama uštedeno gorivo i municija za bacanje upotrebi za masirano angažovanje vazduhoplovstva na važnom mestu.

BR. 61

ZAPOVEST 1. BRDSKE DIVIZIJE OD 9. MAJA 1943. POTČI- NJENIM JEDINICAMA ZA PRIKUPLJANJE I ZAUZIMANJE POLAZNOG POLOŽAJA ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ NA PROSTORIJI ANDRIJEVICA — BERANE¹

1. brdska divizija
Ia, br. 563/43 pov.

Div. kom. mesto, 9. 5. 1943.
19.00 časova

*Budi pažljiv prilikom razgovora preko telefona i radija,
neprijatelj prisluškuje!*

DIVIZIJSKA ZAPOVEST

*za prikupljanje divizije i zauzimanje polaznih položaja za na-
pad na prostoriji Andrijevica — Berane.² (br. 23)³*

- 1.) *Glavnina divizije se prikuplja na prostoriji Berane— An-
drijevica.*

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 64, s. 687—9.

² Sada: Ivangrad.

³ Vidi dok. br. 64, 65, 67, 68 i 70.

2.) *Prikupljaju se:*

a) *Grupa „Remold“* sa svim svojim delovima (uključujući i III/99) do 13.5. uveče na prostorijski Berane — Bioča (10 km severno od Berana).

Grupa „Zalminger“ (uključujući i III/98. brd. pp) do 13.5. uveče na prostorijski Andrijevića — Velika (isključivo).

Brd. inž. bat. 54 (bez 2. čete i inž. mot. voda) do 14. 5. uveče u Velikoj.

III/79. brd. art. puka (bez 9. baterije) do 14.5. uveče u Andrijevići.

Brd. lov. bat. 54 do 15. 5. uveče u Peći.

II/4. puka „Brandenburg“ do 12. 5. uveče (sa delovima koji se mogu angažovati) u Andrijevići.

b) *Komandant pozadine divizije* (pukovnik Zomer [Sommer]) prebacuje grupu za obezbeđenje do 15. 5. uveče na prostorijski Peć i od 16. 5. preuzima obezbeđenje puta za dotur [Kosovska] Mitrovica, Peć, tesnac 1800.

(Pozadinsko komandno mesto divizije: Peć.)

Škola za obuku za sada i dalje ostaje u Mitrovici.

3.) *Prednji odred „Daumiler“* [Daumiller] ostaje i dalje u Andrijevići. Po pristizanju 1 bat. 98. brd. lov. puka, prednji odred sa *glavnikom svojih snaga* obezbeđuje tesnac 1600 (8 km zapadno od Andrijevice) i odbija svaki napad neprijatelja na ovaj tesnac.

4.) Po pristizanju u rejone prikupljanja, stupa na snagu sledeća raspodela trupa:

Grupa „Remold“

Komandant: — potpukovnik Remold

Trupe — 99. brd. lov. puk;
1/79. brd. art. puka;
2 /brd. inž. bat. 54, mot. vod 3/ brd.
inž. bat. 54;
delovi Brd. bat. za vezu 54

Grupa „Zalminger“

Komandant: — potpukovnik Zalminger

Trupe — 98. brd. lov. puk,
II/79. brd. art. puka,
1/brd. inž. bat. 54;
delovi Brd. bat. za vezu 54

Prednji odred „Daumiler“

Komandant: — kapetan Daumiler

Trupe — Štab i vod veze 54. AA;
Izviđačka četa (motociklista) 54. AA;
Teška četa 54. AA;
2 (mot.) 659. inž. bat.;
Štab i 2 čete II/4. „Brandenburg“ (mot.)

Grupa „Remold“ formira pomoćne prednje odrede.

- 5.) Grupa „Zalminger“ će najkasnije do 13.5. uveče prebaciti u Berane I/79. brd. art. puka.

Grupa „Zalminger“ će do 14.5. prebaciti u rejon prikupljanja II/79. art. puka.

Kapetan Daumiler (komandant prednjeg odreda) prebacuje na kamionima Grupe „Zalminger“ do 13. 5. uveče 1/brd. inž. bat. 54 u Murino.

- 6.) *Linija razgraničenja* u pogledu obezbeđenja između Grupe „Remold“ i Grupe „Zalminger“:

Buče (3 km jugo — jugozapadno od Berana) — dolina Bistrice — Lubnice — Mojkovac (uključno za 98. brdski lovački puk) — dolina Tare (uključno za 98. brdski lovački puk).

- 7.) *Izviđanje* do linije: Goduša (15 km severoistočno od Berana) — okuka Lima kod Zatona (18 km severozapadno od Berana) — Lubnice — Mateševo.

Izviđanje treba da se proteže, osim upotpunjavanja i proširivanje slike o neprijatelju, još i na prikupljanje podataka o putevima, kao i o mostovima i tesnacima. U slučaju potrebe, blagovremeno zauzimanje ovih mostova i tesnaca treba pripremiti i precizirati preko divizijske zapovesti.

- 8.) *Sa Italijanima* treba u rejonu polaznih položaja tražiti što bolje veze i održavati tesan dodir. Eventualno iskrsele teškoće u pogledu smeštaja, obezbeđenja, izviđanja, organizacije veza, treba prijateljski regulisati u neposrednom zajedničkom radu. Grupa „Remold“ poslaće u diviziju „Venecija“ oficira za vezu.

Za sada se neće zarobljavati niti razoružavati četničke jedinice, no treba izviđati njihove položaje i rejone i pripremiti kasnije efikasno zarobljavanje i razoružavanje. Sa ovakvom orijentacijom upoznati samo komandante pukova i samostalnih bataljona. I unutar samih štabova ograničiti ovu informaciju na najuži krug.

Prilikom neprijateljskog držanja četnika ili nekih drugih oružanih bandi treba intervenisati sa svom oštrinom. U ovom slučaju, bande koje daju otpor treba uništiti, odnosno zarobiti i razoružati.

- 9.) *Divizijsko komandno mesto* do 12. 5. u Zvečanu (Mitrovica), od 13. 5. predviđa se da bude u Andrijevići.

Potreban prostor za komandno mesto u Andrijevići trupe koje se tamo nalaze treba da oslobode.

- 10.) *Organizacija veza*: Prema divizijskoj zapovesti br. 22, osim toga još i telegrafska veza sa komandantom pozadine divizije.

fon Štetner⁴

Dostavljeno:

U konceptu

BR. 62

NAREĐENJE KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 11. MAJA 1943. FELDKOMANDANTURI 599 DA SE STRELJA 150 TALACA IZ OKOLINE MLADENOVCA, ARANĐELOVCA I SMEDEREVSKE PALANKE¹

WB 1811(1)²

KTB³

Prilog 46

H. Qu., 11. 5. 43.

KOMANDUJUĆI GENERAL I

KOMANDANT U SRBIJI

Ia, br. 540/43.

Feldkomandanturi 599

Veza: tamošnji dopis, odeljenje A/78/43, pov. od 5. 5. 43.⁴

Predmet: Mere odmazde.

Kao odmazdu za ubistvo 4 i ranjavanje 5 nemačkih vojnika u srezu Smederevo dana 23. 4. 1943., kao i zbog ubistva 12 srpskih policajaca, streljati ukupno 150 komunističkih talaca, po mogućstvu iz srezova Mladenovac, Aranđelovac i Palanka.

⁴ Valter (Walter Stetner von Grabenhofen)

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-501, r. 249, s. 454.

² i ³ Dopisnao rukom.

⁴ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

U oglasu se mora osobito ukazati na podmuklo i grozno izvođenje dela. Takođe treba napomenuti da se od spaljivanja okolnih sela samo zbog toga odustalo što su stanovnici udovoljili dužnosti da upoznaju srpska i nemačka nadležna mesta o prisustvu bande.

Javiti o izvršenju uz prilaganje primerka oglasa.

Bader

Na znanje:
104. lov. div.
BdS⁵

BR. 63

PREDLOG POTPUKOVNIKA HAJNCA OD 11. MAJA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA ZA ANGAŽOVANJE DELOVA DIVIZIJE „BRANDENBURG“ U CRNOJ GORI I ZA SARADNJU SA ČETNIČKIM ODREDIMA PAVLA ĐURIŠIĆA NAKON OBAVLJENIH PREGOVORA U KOLAŠINU¹

KR²

Strogo poverljivo³

2 primerka⁴

1. primerak /2 stranice

1. komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj Ia, preko 1. brd. div.
2. diviziji „Brandenburg“ na znanje

Sadržaj: Predlog oficira za vezu potpukovnika Hajnca [Heinz] u smislu naređenja komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj i Ia komandanta Jugoistoka o angažovanju delova „Brandenburg“.

- 1.) 6. četa 4. puka sa prednjim odredom 1. brd. div. već je otišla na zadatak i delimično je angažovana za obezbeđenje Mateševa. Zadatak u pogledu Kolašina prevaziđen. Vidi pasus pod br. 4.
- 2.) Ojačana 7. četa ušla je 11.5. u Andrijevicu. Zadatak: delom snaga izviđati prema Bijelom Polju, gde se pretpostavlja da

⁵ Befehlshaber der Sicherheitspolizei (komandant Policije bezbednosti).

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 64, s. 653—4.

², ³ i ⁴ Dopisano rukom.

je Draža Mihailović. Ako se to ustanovi, onda je zadatak isti kao i ranije u odnosu na Kolašin.

- 3.) Ostatak II/4. puka i dalje ostaje u Vučitrnu do pristizanja vozila i II/1. puka.
- 4.) 10. 5. bio sam u navodnom glavnom stanu Draže Mihailovića u Kolašinu na razgovorima sa četničkim vođom Đurišićem. Rezultat ovih razgovora:
 - a) Đurišićevi četnici su od Italije legalizovana domaća milicija na području Crne Gore. Jačina 2000 — 3000 pušaka.
 - b) Njihov stav je antikomunistički, njihova parola je red i mir.
 - c) Draža Mihailović od kraja 1942. godine nije više u Kolašinu. On gubi pristalice jer bi njegova politika, zbog nemačke nadmoćnosti i strogosti, dovela do istrebljenja najboljih ljudi.
 - d) Đurišić je početkom maja bio kod guvernera Crne Gore i zamolio ga da pozove nemačke trupe u Crnu Goru. Italijani se pred Titom povlače, četnici su vezani za određenu teritoriju, brane samo svoj rodni kraj, nemaju jedinstveno rukovodstvo!
 - e) Đurišić je nazvao Dražu Mihailovića nestalnim, po zemlji lutajućim fantantom, koga je propaganda uzdigla u nebesa i precenila. Jedini ozbiljan protivnik je Tito.
 - f) Đurišić stavlja na raspolaganje četničku miliciju za borbu protiv Tita. On je izjavio: moji ljudi su i suviše dugo vojnici, odvikli su se od rada, trebalo bi da se vrate poslu i porodici. Nakon uništenja Tita garantujem razoružavanje. Spreman sam da se sa jednim delom svojih ljudi na Istoku borim protiv komunizma pod nemačkim rukovodstvom. Nemačka oružana sila je jedina instanca reda. Sve naše porodice nalaze se u selima koja su zaposeli Nemci. Ovo je sigurna garantija da ne planiramo nikakvu dvostruku igru. Crnogorski čovek je od davnina srastao s oružjem. Nasilno i nepotrebno razoružavanje smatra se kao obeščašćenje pred rodom i plemenom. Razoružan čovek izmiče svojoj sopstvenoj kontroli, postaje ilegalac.
 - g) Moj utisak o Đurišiću: pametan i promišljen čovek sa autoritetom i smislom za realnost. Boriće se s nama zajedno sve do uništenja Tita, a potom će lojalno potpomagati nemačke namere, ukoliko se prema njemu ne učini neka psihološka greška.
 - h) Moj utisak o njegovoj miliciji: ratnici vezani za određenu teritoriju, koji brane svoj rodni kraj, slobodni brđani,

primitivni, polažu sve svoje nade u Nemačku. Pogodni su za angažovanje protiv Tita uz oslonac na naše trupe, a naročito na jedinice „Brandenburg“.

- i) Đurišićeva procena situacije u pogledu namera crvenih: Tito ima nameru da izvrši snabdevanje svojih jedinica na prostoriji Berane — Kolašin, da se dokopa puta koji ide duž primorja, da izvrši marš prema primorju, polaže nade u englesku pomoć.
 - k) Moj predlog, koji je ujedno i predlog 1. brd. divizije: upregnuti u borbu protiv Tita legalne četnike u Crnoj Gori sve do Titovog uništenja. Mi treba da Đurišića legalizujemo, te pomoću njega razoružamo ilegalne četnike.⁵ Posle uništenja Tita, Nemci da legalizuju slabu Đurišićevu miliciju.
- 6.) Širi predlog za angažovanje delova „Brandenburg“, što je ujedno i predlog 1. brd. div.: dati težište na otkrivanje i uništenje Tita lično, kao i njegovog štaba.⁶
 - 7.) Predlog za angažovanje snaga po završetku operacije „Švarc“: 4 bataljona divizije „Brandenburg“ koji će sredinom juna biti slobodni prebaciti i staviti u pripravnost na prostorijama gde preti iskrcavanje [Saveznika]. Prostorija oko Trsta. Prostorija u zahvatu dalmatinske obale. Prostorija oko Janjine, prostorija Trakija — Dodekanez. Zadatak: pripremiti mali rat. Ne suprotstaviti se frontalno invazionom talasu, voditi mali rat u pozadini. Prilikom nemačkog protivnapada, napasti neprijatelja s leđa. Bataljoni koji budu raspoređeni na prostoriji oko Trsta i u Dalmaciji da budu u pripravnosti da se brzo prebace u Italiju, ako tamo bude težište [savezničke] invazije.
 - 8.) Molim da ove predloge prosledite Ia komandanta Jugoistoka.

Hajnc
potpukovnik

⁵ Vidi dok. br. 65—67.

⁶ O angažovanju ovog puka u operaciji „Švarc“ tokom maja 1943. vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 188, 191, 211, 219, 224, 239, 247, 253, 265 i 271.

**ZAPOVEST 1. BRDSKE DIVIZIJE OD 14. MAJA 1943. POT-
ČINJENIM JEDINICAMA ZA IZVOĐENJE OPERACIJE
„ŠVARC”¹**

1. brdska divizija WB — 937 KTB²
Ia, br. 500/43. str. pov.

Div. kom. mesto, 14. 5. 1943. 4.00 časa
20 primeraka
10. primerak

*Budi pažljiv prilikom telefonskih i radio-razgovora, neprijatelj
pristluškuje!*

DIVIZIJSKA ZAPOVEST ZA OPERACIJU „ŠVARC”

(br. 24)³

Karta 1 : 100.000)

1.) *Neprijatelj*

Komunističke neprijateljske snage pod vođstvom Tita (prema dosadašnjim podacima ukupno 4 divizije)⁴, potisnute iz istočne Bosne, prodrle su na crnogorsko područje, savladavši slabiji otpor jedinica Draže Mihailovića, koje su se borile slabo. Dosadašnja namera ovih komunističkih snaga izgleda da je bila da se probiju prema Albaniji ili u bazen Peći. U poslednje vreme one su obustavile svoje nadiranje prema jugu i jugoistoku. Treba računati sa njihovim pokušajem da izvrše svoj glavni udar preko Lima na istok u Sandžak.

Pojedinosti se mogu videti u prilogu br. 1.⁵

Do 13. 5. njihovi prednji delovi su dostigli:

G. Lipovo (10 km severozapadno od Kolašina) — Mojkovac — most Rakita [Slepač Most] (9 km jugozapadno od Bijelog Polja) — planina 5 km jugozapadno od Bijelog Polja — zapadna obala Lima severno od Bijelog Polja.

2.) Sa četnicima postupati kao što je navedeno pod tačkom 6 i prema priloženoj dnevnoj zapovesti komandanta nemačkih

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV—T-315, r. 64, s. 610—13.

² Dopisano rukom.

³ i ⁸ Vidi dok. br. 61.

⁴ Vidi dok. br. 60, objašnjenje 4.

⁵ Tim prilogom redakcija ne raspolaže.

trupa u Hrvatskoj.⁶ Ako pruže otpor smatrati ih za neprijatelje.

3.) *1. brd. div. ima zadatak* da u sadejstvu sa drugim nemačkim i hrvatskim divizijama, kao i sa italijanskim okupacionim divizijama, uništi odnosno razoruža i zarobi na svojoj prostorijski sve naoružane jedinice koje naiđu a koje ne pripadaju regularnoj nemačkoj, italijanskoj i hrvatskoj oružanoj sili, a bandama koje se eventualno budu formirale da onemogući opstanak.

4.) U cilju izvršenja gornjeg zadatka, formirati borbeni porredak po sledećem:

Prednji odred „Daumiler“ [Daumiller]

Komandant: kapetan Daumiler

Trupe: Štab i izviđačka četa 54. A. A., izviđačka četa (motociklista) 54. A. A., teška četa 54. A. A., 1 četa 98. brd. lov. puka na kamionima 54. A. A.

Grupa „Remold“

Komandant: potpukovnik Remold,

Trupe: 99. brd. lov. puk, I/79. brd. art. puka, 2/brd. inž. bat. 54, delovi 54. G. N.

Grupa „Zalminger“

Komandant: potpukovnik Zalminger

Trupe: 98. brd. lov. puk (bez III bat.), II/79. brd. art. puka (bez 1 baterije), 1/brd. inž. bat. 54.

Linija razgraničenja između Grupe „Remold“ i Grupe „Zalminger“ u pogledu izviđanja i vođenja borbe:

Lubnice (9 km zapadno od Berana [sada Ivangrad]) — 1823 — 1915 — 1965 — 1174 (2 km istočno od Mojkovca) — 1513 (5 km sev. zap. od Mojkovca) — Jelin Vrh

5.) *Zadaci*

- a) Grupa „Remold“ nastupa 14. 5. u 5.00 časova iz svog tadašnjeg rejona razmeštaja i zauzima mostobran zapadno od Kisilici. Grupa „Remold“ tamo zauzima polazni položaj za napad u pravcu Šahovića
- b) Prednji odred „Daumiler“ nastupa u 5.00 časova preko Mateševa i zauzima Kolašin. Glavne snage za izviđanje angažovati na Mojkovac u cilju rasvetljavanja tamošnje situacije. Prema G. Lipovo obezbediti se i istovremeno aktivno izviđati.
- c) Grupa „Zalminger“ prodorom preko Mateševa i Kolašina prema Mojkovcu raščišćava tamošnju situaciju. U

⁶ Vidi dok. br. 60.

ovom cilju puk zauzima 14.5. najpre Mateševo. U sva-
nuće uputiti 1 bataljon prema Mateševu. Ovaj bata-
ljon će poslužiti kao oslonac za Grupu „Daumiler“. Glav-
nina puka se priključuje na tesnacu k. 1600; nastupanje
odatle tek po naredenju divizije.

Linija razgraničenja između 724. lov. puka i Grupe „Remold“:

Krstaći (10 km severno od Šahovića) — Gostun — Dub-
nica (4 km južno od Sjenice) (sva mesta uključno za
724. lov. puk).

6.) Tok borbe:⁷

a) U sadejstvu sa italijanskim okupacionim trupama (ko-
mandna mesta: Berane [sada Ivangrad], Andrijevića, Mateševo,
Kolašin), *sve naoružane jedinice koje se budu zatekle na dotič-
noj prostoriji*, a koje ne pripadaju regularnim italijanskim ili
hrvatskim oružanim snagama, razoružati i zarobiti, odnosno uni-
štiti. Važno je da se odmah nakon nastupanja, u toku samog
napredovanja, zahvate i razbiju sve naoružane bande i četnici.
Izvršenje zadataka po ovom naredenju odnosi se i na *sve* čet-
nike koji su do sada bili u savezništvu sa Italijanima, odnosno
koji su bili pod njihovom komandom. Njih se ima razoružati,
ako se ukaže potreba, i silom.

Sa četnicima koji upotrebe oružje protiv nemačkih trupa
postupati kao s neprijateljima. Inače, njih treba razoružati i
otpremiti kao ratne zarobljenike. Da bi se izbegli nepoželjni pri-
zori, četnicima koji nose italijanske uniforme, iste oduzeti pri-
likom razoružavanja. U prvo vreme ne dolazi u obzir predaja

⁷ Istog dana, 1. brdska divizija je u 23,15 časa izdala zapovest
br. 25 kojom je precizirala zadatke za naredni dan, i to:

„Grupa „Remold“ prelazi u napad 15. 5. u 5.00 sa polaznih položaja
u rejonu zapadno i severozapadno od Kisilici pravcem Šahovići i za-
uzima i zatvara liniju kako je naredeno. U rejonu zapadno od Bijelog
Polja potražiti vezu sa Italijanima i istu stalno održavati.

Grupa „Zalminger“ nastupa 15. 5. u svitanje i istog dana stiže
u rejon Kolašina i severno [od tog rejonu], gde puk treba da bude
u pripravnosti da po narednom naredenju divizije 16. 5. zauzme liniju
kako je naredeno. Po dostizanju dnevnog cilja, vršiti izviđanje, u prvom
redu prema severu u pravcu Mojkovca i prema zapadu u dolini
Platnice.

Prednji odred „Daumiler“ će smeniti Grupa „Zalminger“, te će
odred 16. 5. stići u rejon prelaza 1600 gde se stavlja na raspolaganje
diviziji.

5.) II bataljon 98. brdskog lovačkog puka (bez 1 čete) vraća se
pod komandu 98. brdskog lovačkog puka. 1 četa i dalje ostaje južno
od Andrijevice na raspolaganju diviziji.“ (AVII, NAV-T-315, r. 64, s.
616—7).

Italijanima oružja italijanskog porekla. Zahteve italijanskih službenih organa upućivati na diviziju.

Naročito je važno da se štab Draže Mihailovića uhvati zajedno sa pomoćnicima i oficirima za vezu i uništi.

b) Trupa mora da postupa bezobzirno i strogo sa stanovništvom koje se pokaže neprijateljsko i da razaranjem napuštenih naseljenih mesta i postojećih skrivenih zaliha neprijatelju onemogućiti svaki životni opstanak.

Deo stanovništva koje je nastrojeno miroljubivo treba štedeti i obilato angažovati u službi koja pridonosi uništenju neprijateljskih snaga. Naročito treba dobro postupati sa *Muslimanima*, izuzev onih koji se pokažu kao neprijatelji. Njih će biti moguće sa uspehom angažovati, uz nagradu u novcu ili u životnim namirnicama, na zadacima izviđanja i obaveštavanja.

Bandama koje bi se eventualno iznova formirale treba onemogućiti svaki životni opstanak (skrovišta, snabdevački punktovi, izvori vode, itd.)

c) Prilikom prigovora italijanskih instanci protiv bezobzirno sprovedenog razoružavanja četnika, svi komandanti treba da se pozovu na dučeovo naređenje za razoružavanje četnika, poznato nemačkim trupama. Nesprovedenje ovog naređenja treba okarakterisati kao izdaju. Sa ovim treba odmah upoznati sve oficire.

7.) *Saradnja s Italijanima* ograničavaće se uglavnom na njihovu pomoć u opkoljavanju i odsecanju [neprijateljskih snaga]. Traženo je da divizija „Venecija“ zatvori liniju kojom se proteže severno od Bijelog Polja. Svi delovi treba da teže da uspostave i održavaju dodir sa Italijanima. Sve mere za postizanje cilja treba na licu mesta preduzimati zajednički i sporazumno. Ipak, upoznavanje Italijana sa operativnim namerama vršiti samo u onom obimu koliko je stvarno nužno.

8.) *Izviđanje:*

Po postizanju prvih ciljeva, treba preduzeti pojačano izviđanje. Izviđanje mora obuhvatiti i teren koji se nalazi između puteva pošto će se neprijatelj u toku samog napredovanja nemačkih trupa pretežno povući na besputne terene. Cilj izviđanja mora da bude što brži zahvat neprijateljskog centra prikupljanja, da se dobije jasna situacija o njegovim pravcima pokreta i da se pomoću zarobljenika otkriju njegove dalje namere.

9.) *Divizijske rezerve:*

Sledeće jedinice će doći u odgovarajuće rejone i staviti se na raspolaganje diviziji:

— 14. 5. III/98. brd. lov. puka ojačan jednom baterijom iz II/79. brd. art. puka u Andrijevicu;

— Brd. inž. bat. 54 (bez 1. i 2. čete) do 15. 5. uveče u Andrijevicu. 2/ 659. inž. bat. i mot. vod 3/ Brd. inž. bat. 54 dolaze opet pod komandu Brd. inž. bat. 54;

— Brd. lov. bat. 54 do 15. 5. uveče na prostoriju zapadno od Murina;

— III/79. brd. art. puka do 15. 5. uveče u Andrijevicu.

Komandant pozadine divizije preuzima od 15. 5. obezbeđenje puta za snabdevanje do uključno Murina. U Murino prebaciti ostatke Izv. bat. 54. Škola za obuku da se odmah prebaci u rejon Peći, odmah po pokretanju grupe za obezbeđenje (koristiti železničku prugu [Kosovska] Mitrovica — Priština — Peć).

10.) *Raspoložive snage komandanta hrvatskog vazduhoplovstva* angažovaće se prema razvoju težišnih borbi u zoni 1. brd. div.

11.) Divizijsko komandno mesto: Andrijevicu.

12.) Organizacija veze i obaveštavanja: po divizijskoj zapovesti br. 23.⁹

13.) *Izveštaji:*

Prednji odred „Daumiler“ izveštava diviziju radijom svakog sata.

Svi izveštaji prema karti 1:100.000.

Grupa „Remold“ izveštava o dostizanju prostorije gde će biti polazni položaji za napad.

Grupa „Zalminger“ izveštava o otvaranju planinskog tesnaca k. 1600.

U pogledu vremena i sadržine izveštavanja upravljati se prema divizijskoj zapovesti br. 22.

Dostavljeno

fon Štetner

...⁹

⁹ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena jedinica i odeljenja kojima je ova zapovest dostavljena.

ZAPISNIK SA SASTANKA KOMANDANTA 1. BRDSKE DIVIZIJE I KOMANDANTA ITALIJANSKOG 14. ARMIJSKOG KORPUSA ODRŽANOG 14. MAJA 1943. U BERANAMA, O SADEJSTVU NEMAČKIH I ITALIJANSKIH TRUPA U OPERACIJI „ŠVARC“¹

Div. St. Qu., 14. maj 1943.

Razgovor između general-majora fon Štetnera² i ekselencije Ronkalje³ u 10,00 časova u Beranama

Razgovoru su prisustvovali: od strane Nemaca kapetan fon Amon, potporučnik Fišer. Od strane Italijana general Bonini⁴ (komandant divizije „Venecija“) i dva štabna oficira. Razgovor se odnosio na saradnju nemačkih i italijanskih trupa u operaciji „Švarc“.⁵

Posle pozdravnih reči, razgovor je tekao na sledeći način:

Pitanje eks. R[onkalje]: Koji su zadaci predviđeni za italijanske trupe?

f[on] Št[etner]: One treba da spreče da crveni pređu Lim i prodru ka istoku.

Eks. R.: Kakav je plan nemačkih trupa?

f. Št.: Sa mostobrana Kisilici napasti na Šahoviće i posesti naređenu liniju.

R.: Da li zadatke za italijanske trupe treba smatrati kao naređenje?

f. Št.: Ne, radi se samo o traženju saradnje.

R.: Za italijanske trupe prvenstveni je zadatak osiguranje puta Brodarevo — Bijelo Polje

a) prodorom divizije „Taurinenze“ iz Brodareva ka jugu,

b) prodorom divizije „Venecija“ iz Bijelog Polja prema severu.

f. Št.: I naš napad ima zadatak da osigura put.

R.: Da li isprva angažujete samo jedan puk?

f. Št.: Da, jedan drugi puk biće južno od prvog puka verovatno angažovan u pravcu Kolašina.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 632—7.

² Valter

³ Ercole (Ercole Roncaglia)

⁴ Silvio, divizijski general

⁵ Vidi dok. br. 60 i 67.

- R.: Briga za područje Kolašina nije potrebna, jer tamo ima dovoljno italijanskih snaga.
- Mišljenja sam da je jedan puk nedovoljan za napad na Šahoviće [sada: Tomaševo].
- f. Št.: Prvi cilj naše akcije je razbistravanje situacije.
- Eks. R.: Ponavljam da za područje Kolašina ne treba da brinete. (Poveo se razgovor o razoružanju četnika.)
- Eks. R.: Bez naređenja guvernera Crne Gore ne sme ni jedan četnik da bude razoružan.
- f. Št.: Koliko sam ja upoznat, postoji naređenje dučea o razoružanju četničkih odreda.
- Eks. R.: U toku je već telefonski razgovor sa Rimom o tome pitanju. Razoružanje se, dakle, može sprovesti tek nakon pristizanja naređenja iz Rima. Prema tome, treba ga [razoružanje četnika] smesta obustaviti.
- f. Št.: Zar nemate veze sa višim nemačkim komandnim instancama?
- Eks. R.: Ne. Od koga Vi primate naređenja?
- f. Št.: Od komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj u Sarajevu (do tada u Brodu). Šta Vam je poznato o jačini crvenih?
- Eks. R.: U području Šahovića ima navodno 2—3000 ljudi. Pošto su ove jedinice veoma pokretne, nije moguće tačno ustanoviti njihovu jačinu.
- Smatram da su jedan nemački puk i dva italijanska bataljona suviše slabi za akciju.
- f. Št.: Koliko italijanskih bataljona stoji na raspolaganju?
- Eks. R.: Dva bataljona za prodor iz Bijelog Polja ka severu, a treći bataljon mora ostati u Bijelom Polju kao rezerva i za osiguranje puta.
- f. Št.: Iz zajedničkog napada proizaći će ipak jedno rastećenje za italijanske trupe, pa osiguranje puta, u takvoj jačini, ne bi više bilo potrebno.
- Eks. R.: Jedan bataljon je neophodan za ovaj zadatak. Kada ćete Vi napasti?
- f. Št.: Veoma brzo, ako je ikako moguće, sutra rano izjutra.
- Gen. Bonini: Divizija „Venecija“ je sporazumna s tim. Ali, treba istovremeno preći u napad s divizijom „Taurinenze“, koja po svoj prilici do sutra izjutra neće moći biti spremna. Moramo da sačekamo odgovor divizije „Taurinenze“.
- Kratka pauza.
- Eks. R.: Koliko Vam artiljerije stoji na raspolaganju?
- f. Št.: Jedan divizion. (Telefonski poziv za ekscelenciju R.)

- Eks. R.: Kako se zove nemački general u Solunu?
- f. Št.: General-pukovnik Ler.⁶
- Eks. R.: 18. 5. održaće se u Solunu razgovori sa guvernerom Crne Gore. Guverner želi da se do tog razgovora ne preduzima ništa na području njegove suverenosti.
- f. Št.: Ja ću to smesta javiti mojim pretpostavljenim službenim instancama.
- Eks. R.: Nemački oficir za vezu u Tirani (pukovnik Mahold [Machold]) o tome je već obavešten. (Telefonski poziv za ekselenciju R.)
- Eks. R.: Kada nameravate sutra da napadnete?
- f. Št.: Rano izjutra, tačno naređenje nije još izdato.
- Eks. R.: Upravo sam razgovarao sa svojim načelnikom Operativnog odeljenja. Veza sa divizijom „Taurinenze“ biće uspostavljena. Odatle mogu da krenu u napad ka jugu dva bataljona sa artiljerijom. Ne znamo još da li do sutra izjutra divizija „Taurinenze“ može da bude spremna. Do popodneva će svakako prispeti neko obaveštenje. Time je ova stvar sasvim razjašnjena.
- Gen. Bon[inij]: Potrebna je stalna veza između nemačkih i italijanskih trupa za vreme ove akcije.
- f. Št.: U tom cilju moje komandno mesto biće u Bera-nama. (Dalji razgovor odnosio se ponovo na razoružanje četnika).
- Eks. R.: U pogledu razoružanja četničkih jedinica, odluka treba tek da dođe iz Rima.
- f. Št.: Onda guverner Crne Gore treba da stupi u vezu sa Sarajevom.
- Eks. R.: Pa 18. 5. održaće se razgovori u Solunu.
- f. Št.: Ja imam izričito naređenje mojih pretpostavljenih službenih instanci da četnike smesta razoružam.
- Eks. R.: Guverner Crne Gore neće to bez svog odobrenja ni pod kojim uslovima odobriti. Ako uprkos tome naređenje bude i dalje izvršavano, akcija će predstavljati povredu italijanskih suverenih prava.
- f. Št.: To nije ni u kom pogledu cilj nemačke akcije.
- Eks. R.: Zbog toga se razoružanje, do konačne odluke 18. 5. u Solunu, ne sme dalje sprovoditi.
- f. Št.: Molim još jednom da guverner Crne Gore stupi u vezu sa Sarajevom.
- Eks. R.: Postaraću se za to.

⁶ Aleksander (Alexander Löhr)

Sve do sada uhvaćene četnike treba smesta osloboditi i ponovo naoružati.

f. Št.: Uputiću smesta komandantu [nemačkih trupa] u Hrvatskoj pitanje u tome pogledu i javiti mu sve prigovore Vaše ekscelencije.

Skrećem pažnju da se nemački ulazak trupa zasniva na jednoj molbi guvernera Crne Gore.⁷

Eks. R.: To je tačno. (Telefonski poziv za ekscel. R.)
Upravo sam primio izveštaj da se četnici i dalje razoružavaju. (Eks. R. se veoma uzrujao.)

f. Št.: Postupam samo u skladu sa naređenjem mojih pretpostavljenih službenih instanci.

Eks. R.: (Veoma žučno). *Ja* komandujem u području Crne Gore. Ako se razoružavanje smesta ne obustavi, znaću da vas silom oružja sprečim. (Telefonski poziv za ekscelenciju R.)

Guverner Crne Gore je naredio da Đurišić⁸, koji je već u nemačkim rukama, smesta bude oslobođen i četnici opet naoružani. (Eks. R. vodi telefonski razgovor koji, izgleda, ima za posledicu kasnije premeštanje sedišta štaba u Andrijevicu.)

Po nalogu komandanta, potporučnik Fišer se za kraće vreme udaljio iz sobe da bi otišao po kola. Kada je ponovo ušao, stiglo je upravo uputstvo iz Rima, koje je Eks. R. saopštio.

Eks. R.: Upravo sam primio sledeće uputstvo iz Rima:
„Italijanska Vrhovna komanda je nemačkoj Vrhovnoj komandi predložila sledeće:

- 1.) Akciju protiv partizana u Crnoj Gori nemačke trupe treba da vode zajednički sa našim trupama.
- 2.) Akcija protiv nacionalista, koji su eventualno pristalice Mihailovića, može samo biti zadatak jednog kasnijeg vremenskog termina i mora u svakom slučaju biti utanačena između ekscelencije Pircija Birolija (guverner Crne Gore) i nemačkog generala Lera.
- 3.) Ukoliko nemačke komande smatraju potrebnim da krenu protiv nacionalista, moraju za to prethodno dobiti odobrenje guvernera Crne Gore.
- 4.) Na kraju OKW još jednom je zamoljena da u tome smislu izda naređenje nemačkoj Komandi Ju-goistoka.“

⁷ Vidi dok. br. 54.

⁸ Pavle. Vidi dok. br. 66.

- Eks. R.: Još jednom ponavljan zahtev da se pusti major Đurišić, a da se već razoružani četnici ponovno naoružaju. Vaša akcija mora smesta prestati, čak i u slučaju da primite suprotno naređenje iz Sarajeva.
- f. Št.: Sarajevo je, naposljetku, i samo moralo biti obavješteno o gornjem uputstvu iz Rima, pa će mi u odnosu na to izdavati naređenja. Stupiću smesta u vezu sa Sarajevom.
- Eks. R.: (Krajnje žučno.) Bude li se nemačka akcija i nadalje izvodila, smatraću to direktnom akcijom protiv Italije.
- f. Št.: Smatram da se akcija zasniva na međusobnim razgovorima firera i dučea.
- Eks. R.: Imam direktno naređenje iz Rima, pa se može smatrati da Rim sa time nije upoznat. (O razgovorima po tome pitanju između firera i dučea).
Ako više instance učine grešku, mi vojnici imamo zadatak da je po sopstvenoj inicijativi razbistrimo.
- f. Št.: Ja ću smesta stupiti u vezu sa svojom pretpostavljenom službenom instancom.
- Eks. R.: Razoružanje četnika morate smesta obustaviti, čak i pre no što primite nova naređenja.
- f. Št.: Tada ekselencija mora sama da stupi u vezu sa Sarajevom.
- Eks. R.: Razmislite tačno o tome, jer bi mogle nastati komplikacije.
- f. Št.: Zbog toga bih smesta telefonirao svojoj pretpostavljenoj službenojinstanci.
- Eks. R.: Vi morate svoju akciju smesta da obustavite, čak i protivno naređenju Vašeg pretpostavljenog.
- f. Št.: Vaše zamerke smesta ću proslediti.
- Eks. R.: Ali svoje naređenje možete odmah da saopštite. Upozoravam Vas da ću dalje akcije sa Vaše strane oružjem sprečiti.
Zašto niste pre početka akcije stupili u vezu sa italijanskim komandama.
- f. Št.: To je zadatak mojih pretpostavljenih. Ja sam Vas smesta po prijemu naređenja obavestio o početku akcije preko oficira za vezu, kapetana Bucija [Buzzi].
Time se završio prvi deo razgovora. Eks. R. čeka odluku koja treba da dođe iz Sarajeva.

11.20 časova

U 13.20 časova general-major fon Štetner je primio sledeći telegram komandanta [nemačkih trupa] u Hrvatskoj (predao ga je poručnik Rajmelt: [Reimelt]: „Major Đurišić i četnici uhvaćeni su po naređenju. Na ultimatum za sada odgovoriti da još nikakav odgovor nije prispeo iz Soluna.

Poželjno je da se razgovori sa italijanskim komandujućim generalom odugovlače do pristizanja odluke. Treba izbegavati sukobe.“

U 13,40 časova razgovor je nastavljen:

- f. Št.: Moji izveštaji biće prosleđeni OKW.
Eks. R.: Kada ćete moći računati sa pristizanjem odgovora?
f. Št.: Po svoj prilici danas ne više.
Eks. R.: Može se iz toga zaključiti da iz Berlina nije poslato nikakvo uputstvo. Pošto se tek javlja Berlinu, moraju do dolaska odgovora sve operacije biti obustavljene.
f. Št.: Komandant [nemačkih trupa] u Hrvatskoj potvrdio je moj zadatak. Učinićemo sve da izbegnemo nezgode.
Eks. R.: Još jednom tražim da se obustavi razoružanje do pristizanja odgovora iz Berlina.
f. Št.: Hoćemo li se složiti s time da dosadašnje zarobljenike zadržimo, a da se dalja hapšenja više ne vrše.
Eks. R.: Molim Vas da mi izručite majora Đurišića do konačnog rešenja.
f. Št.: Jamčim Vam da Đurišiću neće dlaka s glave nedostajati.
Eks. R.: Kada primim naređenje, Đurišića ću smesta predati nemačkim trupama.
f. Št.: Imam naređenje i molim Vas da ostavimo sadašnje stanje.
Eks. R.: Smatram da takav način postupanja nije u duhu [saradnje] osovinskih sila.
f. Št.: Svakako da postoji osnova naređenja za razoružavanje i pritvaranje četnika. Ja lično je ne znam.
Eks. R.: Činjenicu da mi ne predajete Đurišića shvatam kao izraz Vašeg nepoverenja i kao ličnu uvredu, jer se Vi uopšte ne obazirete na moju ličnu želju.

- f. Št.: Nisam u stanju da se obazirem na lične želje, jer imam svoja naređenja, koja kao vojnik moram ispunjavati.
- Eks. R.: Mišljenje sam da u kontakte treba stupati i od srca, a ne ravnati se samo strogo po naređenjima.
- f. Št.: Uveravam Vas da i srcem i dušom dolazimo k Vama, jer se radi, zaboga, o zajedničkom neprijatelju.
- Eks. R.: Moramo da čekamo na odluku. Pod ovakvim okolnostima je jedna dobra saradnja nemoguća.
- f. Št.: Akcija je ipak bila potrebna, jer i Vi sigurno znate da Mihailović stoji u vezi sa Engleskom.
- Eks. R.: U redu! Ali trebalo je smesta uspostaviti vezu.
- f. Št.: Mi smo vas odmah obavestili nakon što smo primili naređenje. Mislio sam da ste odranije upoznati sa suštinom stvari.
- Eks. R.: Vi ste istovremeno kada ste nas obavestili izdali naređenje i svojim bataljonima.⁹
- f. Št.: Naređenje sam primio juče uveče, a ono je glasilo za danas.

(Razgovor je time bio završen)

14.15. časova

Kratko opraštanje.

Za tačnost:

Fišer

potporučnik

⁹ Vidi dok. br. 60, 64 i 66.

**IZVEŠTAJ BORBENE GRUPE „ZAPAD“ OD 14. MAJA 1943.
NEMAČKOM OPUNOMOĆENOM GENERALU U NDH O VOJ-
NO-POLITIČKOJ SITUACIJI I BORBAMA PROTIV JEDINI-
CA NOV I POJ U SLAVONIJI I NA KALNIKU¹**

Poverljivo

GRUPA „ZAPAD“
Odelj. Ia/E Az. 5 LB
Br. 3317/43. pov.

KTB Pril. 448²
St. Qu., 14. maj 1943.

Predmet: Procena situacije

NEMAČKOM OPUNOMOĆENOM GENERALU U HRVATSKOJ

Procena situacije od 14. 5. 1943.

Pod. I: POLITIČKA SITUACIJA:

Komunisti i dalje nastavljaju sa prisilnim regrutovanjem. Pri tome hapse mnoge domobrane koji se nalaze na odsustvu u svojim selima, dok oni ne pružaju nikakav otpor, niti pokušavaju da izbegnu zarobljavanje. Komunisti dobijaju stalna pojačanja i na taj način što im se priključuju dobrovoljci kad im bude uništena imovina ili kada zbog opšte nesigurnosti ne mogu više ići na posao i brinuti se za svoj opstanak. Naoružavanje tih pridošlica ne zadaje im nikakve brige. U jednom letku u kome pozivaju narod da stupi u redove „narodnooslobodilačke vojske“ stoji između ostalog: „Ne smemo dozvoliti da jedan borac nosi 2 ili 3 puške“. Ako je taj podatak i preteran, ipak komunisti bez sumnje raspolažu znatnim količinama oružja, koje još povećavaju svakodnevnim prepadima na hrvatske straže i posade. Tako su kod V. Poganca zaplenili 2 puškomitraljeza i 1 minobacač hrv. biciklističkog bataljona, a kod Starog Sela jedan pt top, 2 mitraljeza i 2 puškomitraljeza. Takođe su stalno zaplenjivali znatan broj pušaka. Komunisti sve više angažuju žene u borbenim jedinicama. Tako je, npr., u borbama za Voćin³ (vidi stanje

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1554, s. 178—82.

² Dopisano rukom.

³ i ⁴ Posle dvodnevni borbi, 16. i 17. brigada 12. divizije NOVJ razbile su jedan bataljon domobranskog 1. gorskog zdruga 1. gorske divizije i zauzele 9. maja 1943. Voćin (kod Daruvara). Istovremeno su 12. i 18. brigada odbile napade delova Borbene grupe „Zapad“ iz Slatine i s. Đulaveca. Jedinice 12. divizije NOVJ imale su 53 mrtva i 165 ranjenih boraca (tom V, knj. 15, dok. br. 16, 17, 18, 34, 44, 46 i 61).

kod neprijatelja) učestvovalo u svakom komunističkom bataljonu po 15 žena, koje su većinom bile naoružane automatima. Žene koriste i za kurirsku službu, kao i za špijuniranje stanovništva i izveštavanje o pokretima jedinica.

Izjave zarobljenika kao i sam tok naših operacija stalno potvrđuju da su komunisti preko svojih veza sa hrvatskom vojskom na vreme obavješteni o svim planiranim operacijama i da zbog toga one ne postižu uspeh. Samo retko pođe za rukom da se uhvate njihovi saradnici u hrv. vojsci. 1. brd. diviziji je uspelo da optuži za saradnju sa komunistima 1 hrvatskog poručnika i 2 domobrana.

Komunistima pričinjava izvesnu teškoću snabdevanje. Dok su ranije sprečavali seljake da obrađuju svoja polja, sada traže od njih da ih obrađuju.

Disciplina komunističkih bandi je uglavnom loša. O nekoj jedinstvenosti nema ni govora. Mali broj su članovi Komunističke partije. Većinu je nemoć hrvatskih vlasti i nevolja oterala komunistima. Ima mnogo zaraza, naročito tifusa. Oni na svaki način pokušavaju da dođu do lekova i sanitetskog materijala. Tako su prilikom operacije „Voćin“ uhvaćena 3 civila iz Zagreba sa 6 kofera sanitetskog materijala koji je bio namenjen komunistima. Pošto komunisti ne mogu da obuzdaju zarazne bolesti, a posebno tifus, oni proturaju u narodu priče da su Nemci umesto vakcine protiv tifusa davali stanovništvu bačile tifusa.

Pod. II: STANJE KOD NEPRIJATELJA:

Glavnina komunističkih bandi na Papuku je 8. 5. 43. izvršila napad na posadu Voćina (1 hrv. bataljon) i zauzela ga 9. 5. 43. god.⁴ U tom napadu učestvovala su XII, XVII i XVIII komunistička brigada. XII i XVIII brigada napdale su sa severa i to XII zapadno od puta Voćin — Hum, a XVIII istočno od nje, dok je XVII nastupala sa juga. Uz te brigade nalazili su se i komunistički odred sa Bilogore⁵ i Češka brigada⁶. Ukupne snage iznosile su oko 2000 ljudi.

⁵ Bilogorski NOP odred

⁶ Reč je o Čehoslovačkom partizanskom udarnom bataljonu, koji je formirao Štab 3. operativne zone NOV i PO Hrvatske u Slavoniji 3. maja 1943. od pripadnika čehoslovačke narodnosti Tek 26. oktobra 1943, u s. Bučju (kod Pakraca), po naređenju GŠ NOV i PO za Hrvatsku, formirana je Čehoslovačka NO brigada „Jan Žižka“ (AVII, k. 1484, reg. br. 13/3, 23/1; k. 105, reg. br. 14/4; k. 471 A, reg. br. 5/9; k. 881 A, reg. br. 17/8).

Na Bilo-gori nalazi se oko 600 komunista, a osim toga još 500 žena i dece. Komandant te bande je Ivan Jelovica, učitelj iz St. Gradca. Štab se nalazi u Bačkovici. Osim pušaka, imaju 5—6 puškomitraljeza.

Na Kalniku se sada nalaze 2 komunističke brigade, jedna od oko 800 ljudi, naoružana sa 22 puškomitraljeza, 2 mitraljeza, 2 laka brdska topa, operiše u rejonu Ludbreg — Poganac — Rasinja, a druga, jačine 600 ljudi, naoružana sa 12 puškomitraljeza, 2 mitraljeza i 1 minobacačem, operiše u rejonu Carevdar — Lepavina — Sokolovac — Mučna.

Komunističke bande u Moslavini povećale su se na 400 ljudi i bile naročito aktivne u rejonu oko Čazme i severno od Garešnice.

U rejonu V. Gorice nalaze se manje bande koje potiču iz redova „zelenog kadra“ (domobrani koji su se pobunili) i koji iz svojih skrovišta u šumi Turopolje vrše prepade na sela i prugu Zagreb — Sisak.

U rejonu severoistočno od Gline nalazi se komunistička četa „Matija Gubec“⁷ i 1 bataljon jačine oko 300 ljudi.

Pod III: 1) NAŠA TAKTIČKA SITUACIJA:

Za deblokiranje posade u Voćinu angažovani su 8. 5. 43:

nemačke jedinice: Štab 462. rez. gren. puka, I/135, četa pešadijskih oruđa 462, čete veze 462, ojačani bat. II/135. puka, 1. btr. 96. rez. art. div., jedna četa II pripremnog bataljona „Maks Emanuel fon Bajern“ i jedna haub. btr. III pripremnog bataljona;

hrvatske jedinice: 1/IV brd. brig. [gors. zdruga] bez 1 čete, III/IV bez 1. čete i 1 četa II/IV brd. brig. Posle savlađivanja jakog neprijateljskog otpora, 11. 5. je ponovo zauzet Voćin. Još uvek traje čišćenje rejona oko Voćina. Od posade Voćina od sada se do jedinica koje su vršile deblokadu pribilo oko 380 ljudi, od toga 300 sa oružjem. Komunisti su ubili 37 ljudi a 60 zarobili. Ostali, oko 100—110 ljudi, među njima i komandant bataljona sa 2 komandira četa, nestali su. Jedinice za deblokadu imale su sledeće gubitke: Nemci — 6 mrtvih, 14 ranjenih; Hrvati — 12 mrtvih, 28 ranjenih i 9 nestalih. Gubici neprijatelja: 98 izbrojanih mrtvih. Pre-

⁷ Odnosi se na četvu „Matija Gubec“ Banijskog NOP odreda.

ma izjavama stanovnika i na osnovu našeg osmatranja, komunisti su imali još preko 100 mrtvih i oko 200 ranjenih. Plen: 2 puškomitraljeza, 15 pušaka, 12 topova 10 cm, 11 granata 8 cm, 3600 puščanih metaka.

Posada iz Voćina je uništila 2 brd. topa, 6 mitraljeza i 1 radio-uređaj od 30 vati, da ne bi pali komunistima u ruke.

Čišćenje Kalnika⁸ vršile su od 28. 4. do 6. 5. 43: III/IV brd. brig., XI ustaški bataljon bez 3. čete,⁹ biciklistički bataljon, 1. četa II regr. bataljona,¹⁰ 1. marš. četa 11. pukovije, 1. legionar. četa, 13. četa 2. pukovije [1. pd], 2. ustaška četa stražar. bataljona u Zagrebu, po pola baterije I i II art. divizionu [1. pd], 1. četa I art. divizionu pešačka, 1. konjički eskadron I konj. bataljona.¹¹ To čišćenje nije donelo željeni uspeh, jer su komunisti postavili zapreke i gonjenje nije moglo da počne na vreme. Naši gubici: 3 mrtva, 1 ranjen, 11 nestalo. Gubici neprijatelja: 22 mrtva, 4 zarobljeno. Plen: 3 kola sa hranom, 11000 puščanih metaka, arhiva i nekoliko konja. Izgubljeno je: 4 kare, 1 minobacač, 1 motocikl.

Čišćenje rejona koji je sa severa i istoka ograničen Savom, sa juga Kupom do Farkašića, sa zapada linijom Farkašić — D. i G. Hruševac — Kravarsko — Dragonožec — Odra — Mlaka do Save kod Jakuševca vršili su od 10—13. 5: XI ustaški bataljon bez 3. čete, III/IV brd. brig., 2 čete II/IV brd. brig., 1 četa odseka Lekenik i 1 ustaška četa operacijske zone Karlovac. Čišćenje je proteklo bez dodira sa neprijateljem, pošto su komunisti unapred znali za operaciju (vidi: politička situacija).

U operaciji čišćenja u rejonu oko Lipika ubijeno je 12 komunista. Plen: 4 puške.

Prilikom prepada komunista na 2 kamiona Poglavnikove tjelesne garde iz Podrav. Slatine, južno od tog mesta ubijeno je 50 komunista.

Naši gubici: 8 mrtvih, 5 ranjenih.

2) Naše namere:

- a) nastavljjanje čišćenja u rejonu oko Voćina;
- b) čišćenje šumovitog predela istočno od puta V. Gorica — Sisak.

⁸ Dejstva u rejonu Kalnika izvodio je Kalnički NOP odred (tom V, knj. 15, dok. br. 42, 89, 124 i 152; knj. 16, dok. br. 18, 122 i 164).

⁹ Reč je o ustaškoj 11. bojni 3. stajaćeg zdruga.

¹⁰ Odnosi se na jedinicu domobranske 2. novačke pukovnije.

¹¹ Ova jedinica pripadala je domobranskoj Zagrebačkoj konjičkoj pukovniji.

Pod IV: SITUACIJA U VAZDUHU:

Ponovo je uspešno upotrebljena avijacija za nasilno izviđanje iz vazduha u rejonu oko Voćina, a takođe i za transport municije za opkoljenu posadu Voćina. Rezultati izviđanja olakšali su komandi da izvrši svoj zadatak.

Pod VII¹²: SAOBRAĆAJ:

Povećan broj miniranja i prepada na železničke stanice i vozove na pruzi Zagreb — Sunja. Izvršen je po jedan prepad na pruzi Varaždin — Zagreb i Varaždin — Koprivnica. Došlo je do sudara kod Kutine. Na ostalom području Grupe „Zapad“ nije bilo prepada i miniranja na prugama. Porastao je broj rušenja telefonskih vodova na celom području grupe. Kod Daruvara porušen manji most.

Pod X: ZDRAVSTVENO STANJE:

Zbog nagle promene vremena došlo je do povećanog broja oboljenja od gripa, koja imaju lakši tok. Nema infektivnih bolesti, niti difterije i šarlaha, ali se povećao broj kožnih oboljenja. Kod regruta je zbog marševa došlo do pojava zagnojavanja plikova i čireva na nogama.

Dostavljeno: na znanje

K-tu nem. trupa u Hrvatskoj
Hrv. Generalštabu, Zagreb

u Štabu: Odelj. Ia/E
I c
KTB

I.A.
pot. Vit [Witt]
potpukovnik

F.d.R.
...¹³
poručnik

¹² U originalu iza stava pod IV stoje stavovi VII i X.

¹³ Potpis nečitak.

IZVEŠTAJ KOMANDANTA 1. BRDSKE DIVIZIJE OD 16. MAJA 1943. KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U NDH O NEMAČKO-ITALIJANSKIM ODNOSIMA U VEZI VOĐENJA ZAJEDNIČKIH DEJSTAVA PROTIV JEDINICA NOVJ I RAZORUŽANJA ČETNIKA U CRNOJ GORI¹

Divizijsko komandno mesto, 16. V 1943.
06,00 časova

Telegram

KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U HRVATSKOJ, BROD.

O događajima 14. V, divizija izveštava ukratko. Pojednostosti su već 14. V telefonom javljene Operat. odeljenju komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj. Po prijemu korpusne zapovesti² da odmah otpočne pokret i da se izda divizijska zapovest³ 14. V u 04,00 časa upućen je italijanski oficir za vezu pri diviziji u Berane, komandi italijanske divizije „Venecija“, sa zadatkom da izdejstvuje i dogovori sadejstvo Italijana pri zatvaranju doline Lima.

Rano ujutro, komandant divizije odvezao se lično u Berane, da bi tamo stupio u vezu sa italijanskim komandantom divizije, i savetovao se u pojedinostima o izvršenju otpočete operacije. Oko 11,00 časova stigao je tamo iz Podgorice⁴ italijanski komandant korpusa, ekscelencija Ronkalja.⁵ Savetovanje se, posle kratkog razmatranja taktičkog angažovanja, svelo uglavnom na hapšenje odnosno puštanje na slobodu četnika.⁶ Italijanski komandant korpusa zahtevao je ultimativno i u naročito oštroj formi puštanje na slobodu Đurišića i obustavljanje akcije protivu četnika. Pošto je komandant divizije odbio taj zahtev, podnet u raznim oblicima, italijanski komandant korpusa prekinuo je naglo pregovore. U toku pregovora usudio se, ništa manje, da zapreti da će silom oružja sprovesti svoj zahtev.

Italijani se pozivaju na sledeću zapovest svoje pretpostavljene komande:

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 848—9.

² Vidi dok. br. 60.

³ Vidi dok. br. 64.

⁴ Sada: Titograd.

⁵ O tome vidi dok. br. 65.

⁶ Razoružanje četnika Limsko-sandžačkih četničkih odreda pod komandom Pavla Đurišića počelo je 14. maja 1943. i tom prilikom bez otpora je razoružano 3764 četnika, s Pavlom Đurišićem na čelu (Zbornik radova „Neretva—Sutjeska“, Trgo Fabijan, n.č., str. 54).

1) Pismo italijanskog guvernera u Crnoj Gori:

„Po nalogu guvernera Crne Gore, molim da se u moje ime pozdravi 1. nemačka brdska divizija, ali molim da se doda, da je to područje pod mojom upravom i da zbog toga svaku akciju vojno-političkog karaktera moram prethodno odobriti ja ili Vaša ekselencija, te Vas opunomoćujem da sami rešavate u hitnim slučajevima.“

2) Italijanska vrhovna komanda predložila je nemačkoj Vrhovnoj komandi sledeće:

„Jedna akcija nemačkih trupa da se izvede u zajednici sa našim jedinicama protiv partizana. Jedna akcija protiv nacionalista, koji su moguće pristalice Draže Mihailovića, ne može se posmatrati drugačije no kao zadatak jednog kasnijeg trenutka i mora biti u svakom slučaju dogovorena između guvernera Crne Gore i nemačkog generala Lera. U slučaju da nemačke komande smatraju za potrebno da se protiv nacionalista odmah nastupi, moraju za ovo prethodno dobiti odobrenje od guvernera Crne Gore.“

Pri divizijskom komandnom mestu u Andrijevi, događaji su se odigrali ovako: odmah po privođenju Đurišića, italijanski komandant mesta pojavio se kod načelnika Ia divizije, i zatražio izručenje Đurišića. On ima striktno naređenje da Đurišića po svaku cenu dobije u svoje ruke. Mesto je u to vreme bilo od Italijana sa svih strana zaprečeno i opkoljeno. Izručenje je bilo odbijeno sa pozivom na jasno naređenje pretpostavljene komande. Situacija u Andrijevi ličila je vanrednom stanju koje su objavili Italijani.

Divizija je u datom vremenu obavestila odgovarajuće italijanske komande o otpočinjanju akcije i zapovestima koje su izdane višim komandama. Teškoće su nastale zbog toga, što više italijanske komandne instance — štabovi — verovatno nisu orijentisane u potrebnoj meri i obimu.

Divizija izveštava da će pri evakuaciji zarobljenih četnika, naročito Đurišića, u pozadini verovatno ponovo doći do otpora Italijana, i moli za odgovarajuća uputstva. Zasada Đurišića čuva jedna cela četa.

Način pregovora i postupak prema meni od strane njegove ekselencije generala Ronkalje, bio je nedostojan za jednog nemačkog generala. Ja sam to primio u interesu stvari, da bi se izbegle ozbiljne neprilike. Ipak, molim, da se diplomatskim putem uloži žalba protiv toga.

Pismena naređenja slede.

eks. Luger

pot. fon Štetner
br. 612/43. pov.

ZAPISNIK SA SASTANKA KOMANDANTA 1. BRDSKE DIVIZIJE I KOMANDANTA ITALIJANSKOG SEKTORA SKADAR — KOSOVO OD 16. MAJA 1943. O SADEJSTVU NEMAČKIH I ITALIJANSKIH TRUPA U BORBI PROTIV JEDINICA NOVJ I RAZORUŽANJU ČETNIKA U CRNOJ GORI¹

16. maj 1943.

Pribeležka o razgovoru između general-majora fon Štetnera s jedne i generala Negrija² i generala D'Arle³ s druge strane.

Osim toga prisutni: potpukovnik Moreli [Morelli], generalštabni major Tilo [Thilo], kapetan Tuni [Tunni], kapetan Grot [Groth], poručnik Savoja [Savoya] i poručnik Vran [Wrann], kao i tumač kapetan Buci [Buzzi].

Skraćenice: Š = general-major fon Štetner
N = general Negri

Pozdravljanje gostiju prema priloženom konceptu. Bitan sadržaj:

Š. Četnike treba razoružati. Mere koje je divizija preduzela radi postizanja toga cilja potvrđene su od strane pretpostavljenih službenih instanci.⁴

Odvijanje plana za uništenje ustaničkih bandi:

Cilj: Dostizanje odseka Pive. Severni delovi divizije treba da dostignu odsek Pive do Pljevalja. Divizija ima najpre zadatak da preko Peći i Andrijevice prodre do Šahovića [sada: Tomaševo]. Na toj liniji treba sačekati odbačene komunističke bande i okružiti ih.⁵

Mole se italijanske trupe da učestvuju u ovoj akciji. One pre svega treba da sprečavaju na Limu [prodor] prema jugu i prema istoku. Bitno je pri tome da se zatvori područje oko Podgorice. Operacije su se do sada planski odvijale.

O komunistima se ima predodžba da neki delovi izmiču ka istoku, očitno da bi se prebacili u Sandžak. Slabije snage pokušavaju da pobegnu prema jugu. Tu osiguravaju nemačke snage

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 836—8.

² Paride, komandant Sektora Skadar — Kosovo.

³ Federiko, komandant pešadijske divizije „Pulje“.

⁴ Vidi dok. br. 66.

⁵ O tome vidi dok. br. 64 i 70.

i italijanska divizija „Taurinenze“. Šta dalje južno stoji, diviziji nije poznato.

Ponavljam: Bilo bi dobro ako bi italijanske snage zatvorile dolinu u području Podgorice, pre jednog časa je stigao izveštaj da se neprijatelj tamo prikuplja. Opasnost preti iz doline Morače.

Napad 1. brdske divizije juče je započeo i, uprkos iz početka jakog otpora, dobro je napredovao.⁶ Pored nas napala su i dva bataljona divizije „Venecija“, koji su nas veoma dobro podržavali. Jutros rano nam je italijansko vazduhoplovstvo kod Šahovića veoma dobro pomoglo. Puk naše divizije koji tamo napada danas je u toku prepodneva dospeo skoro do Šahovića i biće veoma brzo u mestu.

Ima li ekselencija još kakvo pitanje u vezi ovog operativnog izlaganja?

N. Pita šta divizija dalje namerava kada ispuni predviđene planove.

Š. Najpre će navedena linija, kada bude dostignuta, biti zadržana. U zavisnosti od daljeg razvoja situacije kod neprijatelja, osvojeno područje biće onda po svojoj prilici očišćeno.

N. Dobro.

Razlog našoj poseti je sledeći. Pitam: Kako bi divizija mogla učestvovati u jednoj italijanskoj akciji koja bi bila upravljena protiv mogućih neprijateljskih napada na Mitrovicu ili na područje južno od Andrijevice?

U tome slučaju italijanski korpus bi se pomerio u područje severne Albanije, jer treba računati s time da će ustanici nastojati da se domognu Albanije.

Š. Jednoj takvoj akciji divizija se za sada uopšte ne bi mogla pridružiti. Dok se ovde situacija ne raščisti, divizija ne može na drugom mestu ništa da preduzme, jer bi se inače ovde teškom mukom zakrpljena rupa opet pocepala. Kasnije, po ispunjenju sadašnjih zadataka, bilo bi moguće da se divizija angažuje u smislu koji je ekselencija Negri naznačila i to prodorom iz područja Andrijevice prema jugu. Preduslov je ipak završetak sadašnje akcije.

N. Stoje li u Sandžaku nemačke trupe?

Š. Ne, samo Bugari, koliko je ovde poznato. To važi i za Novi Pazar i za [Kosovsku] Mitrovicu.

N. U tome slučaju morali bi dakle u prvom redu da pripomognu Bugari. Jesu li u Sjenici Nemci ili Bugari?

Š. Nemci.

⁶ U originalu ova reč je napisana na italijanskom jeziku.

N. Mogu li nemačke trupe u Sjenici zajedno s italijanskim trupama da spreče da ustanici prodru prema jugu? Trenutno, za to nema opasnosti, ali se mora računati s tom mogućnošću. Š. Ne smatram to mogućnim, jer, koliko ja znam, nema dovoljno nemačkih snaga na raspolaganju.

Predlog: Povezati se sa komandujućim generalom u Srbiji. Prostorija Sjenice prelazi područje moje divizije. Komandujućem generalu u Srbiji podređene su i raspoložive bugarske jedinice na njegovom području.

N. Koliko Bugara ima tamo?

Š. Jedan bugarski puk na odseku Novi Pazar — Mitrovica.

N. Gde je bugarska komanda divizije?

Š. U Kraljevu.

N. Nakon što se prebrodi prvi zadatak divizije na čišćenju ovdašnjeg područja, bilo bi svakako moguće da divizija uzme učešća i u naznačenom italijanskom poduhvatu.

Š. To zavisi od daljih naređenja, koja ću primiti od svojih pretpostavljenih. Moj neposredno pretpostavljeni je sada komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj, a viši pretpostavljeni je komandant Jugoistoka gneral-pukovnik Ler u Solunu.

N. Kolika je jačina divizije koja sada operiše u ovom području? Š. Dva puka.

N. Zahvaljuje se na informacijama. Ekselencija ima potpunu sliku i vidi jasno. Ekselencija stoji, ukoliko zatreba da se nemačkim trupama pomogne, i dalje na raspolaganju.

Š. Zamolio bih ekselenciju i generala D'Arlea da nam pruže podršku u našem zadatku. Mi svoj zadatak vidimo u tome da zajedno s italijanskim trupama uspostavimo ovde red i na taj način zajednički radimo na postizanju pobjede.

N. Iz istog razloga je ekselencija učinila današnju posetu da bi izjavila da stoji potpuno na raspolaganju diviziji i da će je na sve moguće načine potpomoći.

Š. Na tome se osobito srdačno zahvaljujem.

Poziv na ručak.

N. Zahvaljuje se na njemu i prihvaća ga.

Ručak je protekao u najboljem sporazumevanju.

... 7

⁷ Potpis nečitak.

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 17. MAJA 1943. KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U NDH DA JE BUGARSKO MINISTARSTVO RATA ODOBRILO UPOTREBU BUGARSKIH SNAGA U BORBI PROTIV JEDINICA NOVJ NA TERITORIJI CRNE GORE¹

TELEGRAM

KR GHMYX/FUE 002329

17. 5. 43, u 11,55 č

Hitno Str. pov.

Isti tekst: Komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj —
Komandujućem generalu i komandantu u Srbiji —

1.) Bugarski ministar rata² je dao saglasnost za upotrebu bugarskih snaga unutar Crne Gore do na oko 50—60 km od granice.

2.) Razvoj situacije sili nas da pojačamo zaprečne snage na liniji Prijepolje — Brodarevo — Bijelo Polje. Komandujući general i komandant u Srbiji će, prema mogućnosti, u tu svrhu staviti na raspolaganje komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj bugarske snage iz bataljona koji su predviđeni za zaprečavanje na srpsko-crnogorskoj granici.³

Utanačenja sklopiti neposredno.

3.) Izvestiti o namerama. —

Komandant Jugoistoka (Komanda Grupe armija „E“)

I A Br. 1237/43 str. pov. od

17. 5. 43.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 250, s. 235.

² Nikola Mihov, general

³ Reč je o bugarskom 61. pešadijskom puku koji je svoja borbena dejstva protiv jedinica NOVJ izvodio u sastavu Borbene grupe „Ludviger“ (vidi dok. br. 73).

**ZAPOVEST 1. BRDSKE DIVIZIJE OD 18. MAJA 1943. POT-
ČINJENIM JEDINICAMA ZA ORGANIZACIJU ODBRANE
NA LINIJI LIM — TARA¹**

1. brdska divizija
Ia, br. 623/43. pov.

K.T.B.²
Div. kom. mesto, 18. 5. 1943.
22,30 sati

Poverljivo

Oprez pri telefonskim razgovorima, neprijatelj prisluškuje!

DIVIZIJSKA ZAPOVEST ZA ODBRANU POLOŽAJA LIM — TARA.
(Br. 26)

1.) *Neprijatelj:*

Istureni odred „Daumiler“ je 14. V odlučnim i brzim zahvatom ovladao Kolašinom, centrom četničkog rukovodstva i zarobio vođe četnika Đurišića i Popovića.³

Grupa „Remold“ je u prvom naletu odbacila neprijatelja, koji se žilavo i ogorčeno borio, sa visoravni južno i jugozapadno od Šahovića [sada: Tomaševo].⁴ Mojkovac i visove zapadno od njega, kao i dominirajući visinski masiv severozapadno od Kolašina, delimično je preotela od neprijatelja Grupa „Zalminger“ u ogorčenoj borbi.

Visinski greben zapadno od Kolašina poseo je neprijatelj, jačine 1000—1500 ljudi. Za visove vodi se povremena borba. Izgleda, da se jače neprijateljske snage u dolini Morrače pomeraju prema jugu. Ne može se predviđati jačina novih neprijateljskih snaga koje će iz planine jugozapadno od Žabljaka biti upućene prema Žabljaku, odnosno dolini Tare. Mora se sa tim računati da će se neprijateljski pritisak u kratkom vremenu pojačati na prostoru severozapadno i zapadno od Kolašina. Severno od Potkrajca (5 km severoistočno od Bijelog Polja) — Šahovići, zjapi još jedna rupa, kroz koju neprijatelj možda provlači snage nepoznate jačine prema istoku.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 806—9.

² Dopisano rukom.

³ Vidi dok. br. 67.

⁴ U rejonu Šahovića nalazile su se jedinice 1. proleterske i 3. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 13, dok. br. 81, 82, 84, 210 i 218).

2.) 1. brdska divizija organizovaće se za odbranu uglavnom na liniji Šahovići — Kulina — 1247 (5 km severozapadno od Mojkovca) — 1862 (8 km južno-jugozapadno od Mojkovca) — Katun Potrk — D. Lipovo — planinski venac južno od doline Platnice (zapadno od Kolašina), i na toj liniji hvata i uništava komuniste koje su sa severa potisnule naše jedinice.

3.) *Upotrebljeni su:*

Desno: ojačani 99. brd. lov. puk. (Grupa „Remold“),
potčinjeni su: I/79. brd. art. puka i 1 baterija
III/79. brd. art. puka.

Centar: 98. brd. lov. puk (Grupa „Zalminger“),
potčinjeni su: 54. brd. lov. bat. (bez 1 čete)
II/79. brd. art. puka; III/79. brd. art. puka (bez 1 ba-
terije), 1/54. brd. inž. bat.

Levo: 54. brd. inž. bataljon (bez 1/54. brd. inž. bat.).

Na visovima zapadno od Berana [sada: Ivograd]: 3/54.
brd. lov. bat.

4.) *Granice odseka za vođenje borbe i izviđanje:*

Između italijanske div. „Venecija“ i 99. brd. lov. puka:
Bijelo Polje („Venecija“) — 921 („Remold“) — 966 („Re-
mold“) — 1509 („Remold“).

Između Grupe „Remold“ i Grupe „Zalminger“:

Zaostro — označene kote: 263 — 261 — 258 — vis 1823 —
vis 1915 dalje kao dosada.

Između Grupe „Zalminger“ i 54. brd. inž. bat.:

označene kote 313 — 312 — vis 1295 (3 km jugoistočno od
Kolašina) („Zalminger“) — dolina Vel. Pješčanice („Zal-
minger“) — 375 — 334.

5.) *Zadaci:*⁵

Određena zaprečna linija ima se izgraditi kao glavna bor-
bena linija, i *braniti od svakog neprijateljskog napada.*

⁵ i ⁶ U zapovesti 1. brdske divizije br. 27 do 19. maja 1943, za
dejstva pridodat h i sade'stvujućih snaga piše:

„1.) 724. ojačani lovački puk nastupa 20. 5. u 6.00 sa linije Prije-
polje — Gostun na jugozapad i zauzima visove južno od puta Pljevlja
— Šahovići.

2.) Linija razgraničenja za 724. lovački puk:

Gostun (uključno za 724. lovački puk) — Šahovići (uključno
za 1. br'sku diviziju).

3.) *1 bugarski puk* (2 bataljona), potčinjen 1. brdskoj diviziji, izvlači
se iz Prijepolja na desno krilo 1. brdske divizije.

4.) *Divizija „Venecija“* je zamoljena da drži do sada dostignutu
liniju Kneževići (8 km severno od Bijelog Polja) — 1262 — Orahovička

3/54. brd. inž. bat. drži otpornu tačku Lubnice, i time osigurava put Berane — Andrijevića od iznenadnih neprijateljskih ispada sa Bjelasice planine.

6.) *Vođenje borbe:*

Dominirajuće visove izgraditi kao otporne tačke (žičana prepreka), snabdeti ih sa toliko municije i hrane da se i pri okruženju jačim neprijateljskim snagama mogu efikasno boriti od pristizanja pojačanja. Voditi pokretnu odbranu, neprijateljske koncentracije razbiti artiljerijskom vatrom i neprijatelja pripremljenim snagama napasti i uništiti. U cilju stvaranja rezervi i udarnih grupa, treba zemljišne tačke, kao i delove položaja koje neprijatelj ne napada, posesti slabijim snagama, da bi se mogla obrazovati težišta na odlučujućim mestima.

7.) *Artiljerija:*

Komandant III/79. brd. art. puka, u sporazumu sa oba komandanta puka, postaviće divizion na položaj tako da po

kosa dok se 724. puk ne bude spojio sa 1. brdskom divizionom severno od Šahovića, a nakon toga da očisti od ostataka neprijatelja prostoriju severno od pomenute linije zapadno od doline Lima do Gostuna. Također je zamoljena i za izviđanje zapadno od doline Lima do Gostuna“ (AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 769).

U dopuni ove zapovesti piše:

„Grupa „Zalminger“ prelazi 27. 5. rano na severnom krilu s obe strane doline Tare u napad prema severozapadu držeći čvrstu vezu sa bugarskim 61. pešadijskim pukom, te zauzima najpre liniju: 1421 — Gostilovina — vis 1597 — vis 1781 (obeležena tačka 216). Težište napada imati na visovima južno od doline Tare, no sprečiti eventualni proboj neprijatelja kroz dolinu Tare

Bugarski 61. pešadijski puk ima nameru da u 6.00 časova sa sadašnje linije (granica s njim vis 1203, 1 km severno od visa 1247) pređe u napad prema severozapadu i da izbije na liniju: vis 1452 (obeležena tačka 164) — vis 1628 (obeležena tačka 145).

Grupa „Zalminger“ održava tesnu vezu sa bugarskim 61. pešadijskim pukom i tempo svoga napada podešava prema napredovanju ovog suseda.

Grupa „Remold“ [...]

Od artiljerijske Grupe „Grose Lege“, 4. bataljonu 79. brdskog artiljerijskog puka 27. 5. rano pomeriti prema rejonu Mojkovac tako da se i sa ovom baterijom može podržavati napad desnog krila Grupe „Zalminger“ [...]

5.) Grupa „Ludviger“ ima zadatak da zauzme i čvrsto zatvori put Pljevlja — Đurđevića Tara (karta 1 : 200.000) — dolina Tare do tačke 670 (obeležena tačka 113).

Italijanski XIV armijski korpus (Podgorica [sada: Titograd]) ima zadatak da sa linije Kisjelica (10 km jugozapadno od Lijeve Rijeke) — Podgorica izvrši napad prema severu i prodre duž doline Morače do Man. Morački (13 km zapadno od Mateševa) — i zapadno od linije Međedi vrh — G. Morakovo i da čvrsto zatvori dostignutu liniju“ (AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 1175-6).

mogućstvu što bolje ovlada zemljištem pred celim divizijskim položajem. Ispred Šahovića, u dolini Tare, i zapadno od Kolašina, predvideti koncentraciju vatre.

8.) *Izviđanje:*

Grupa „Remold“ prema severu do linije: Milovo (12 km severno od Bijelog Polja) — Pavino Polje (9 km severno od Šahovića) — M. Čuka (5 km zapadno od Šahovića), prema zapadu, pre svega u dolinu Tare.

U stvari, radi se o tome da se prema susedu kod Gostuna (724.pp)⁶ postojeća breša neprestano nadzire, te da se blagovremeno otkrije i sazna za povlačenje jačih neprijateljskih snaga prema istoku. Pri izviđanju na zapadnom frontu je važno da se blagovremeno utvrdi kada se neprijatelj povlači sa položaja, pomera prema severu ili jugu. *Grupa „Zalminger“* težište izviđanja u dolini Tare, Katun Milački, dolina Morače.

Ovde se radi o tome da se blagovremeno utvrde pravci kretanja i jačina neprijatelja, koji se očekuje sa severozapadnog pravca, kao i da se blagovremeno otkrije povlačenje snaga na jug u dolinu Morače.

9.) *Čišćenje pozadine dela borbene prostorije:*

Jednovremeno sa organizacijom glavne borbene linije, treba pozadinu borbene prostorije do linije Bijelo Polje — Berane — Andrijeвица očistiti od raspršenih komunista, ostalih bandi i četnika. Prostoriju planski pročešljati izviđačkim odeljenjima sposobnim za borbu; zatim, u narednom vremenu, neredovnom izviđačkom delatnošću neprestano nadzirati i hvatati neprijatelja na legalu u njegovim skrovištima (pojate, mesta za spravljanje drvenog uglja, bačila). Za izviđačka odeljenja urediti otporne tačke na koje će se pod borbom povući u slučaju nailaska na nadmoćnijeg neprijatelja. Napuštena naseljena mesta spaliti i pogodnim merama oduzeti neprijatelju sve životne mogućnosti.

U tom cilju određuju se sledeće *linije razgraničenja:*

između 3/54. brd. lov. bat. (Lubnice) i Grupe „Zalminger“:
vis 1915 — 1945 — 1827 — 1787 — označena kota 313;

između 3/54. brd. lov. bat. i 54. AA:

označene kote 319 — 317 — 316 — 313;

između 54. AA, 54. brd. inž. bat.:

označene kote 313 — vis 1783 — 347 — prevoj 1600 (visovi za 54. AA).

10.) *Rezerve:*

Na raspolaganju divizije biće 54. AA, prikupljen u Andrijevi. V. A.⁷ „Daumiler“ je rasformiran. Komandant 54. AA preuzima opet komandu nad celim bataljonom (komandno mesto Andrijevića), i komandant je divizijske rezerve. 54. AA, stalnim izviđanjem osigurava put Murino (zaključno) — Andrijevića — prevoj 1600, kao i Andrijevića — Berane. 2/659. mot. inž. bat. ostaje u Andrijevići i ulazi u sastav divizijske rezerve.

11.) *Komandant pozadine divizije* preuzima osiguranje do zaključno Murina. U neposrednoj vezi sa divizijom „Pulje“ (Peć) teži da italijanske jedinice i dalje produže sa osiguranjem objekata tako da nemačke jedinice osiguravaju važnije objekte i nadziru celu prostoriju. Predvideti izvlačenje 16/99. brd. lov. puka; 16/98. brd. lov. puka uputiti 98. brd. lov. puku.

12.) *Izveštaji za 21. V na oleati 1:100.000.*

98. brd. lov. puk i 99. brd. lov. puk:

- a) Protezanje glavne borbene linije, borbenog osiguranja; otporne tačke naročito istaknuti.
- b) Raspored snaga do čete zaključno.
- c) Rezerve.
- d) Upotreba — raspored artiljerije.
- e) Namere u pogledu čišćenja pozadine dela borbene prostorije.
- f) Putevi za održavanje veze, i snabdevanje životnim i borbenim potrebama.

54. brd. inž. bat.:

- a) Otporne tačke.
- b) Osiguranje Mateševa.
- c) Namere u pogledu čišćenja pozadine dela borbene prostorije.

54. A. A.:

- a) osiguranje,
- b) namere u pogledu čišćenja pozadine dela borbene prostorije.

Štetner

Dostavljeno:
U konceptu

⁷ Vorausabteilung (istureni odred)

DIREKTIVA BR. 48 B VRHOVNOG KOMANDANTA VERMAHTA HITLERA OD 19. MAJA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA ZA PREUZIMANJE JADRANSKE OBALE I OSTRVA OD ITALIJANSKIH ORUŽANIH SNAGA I ZA ORGANIZACIJU ODBRANE¹

Firer i vrhovni komandant Firerov glav. stan, 19. V 43.
Vermahta

Br. 661095/43. str. pov.

3 primerka

Generalštab Vrh. komande Vermahta

1. primerak

Strogo poverljivo

Za načelnika!

Koncept!

Samo po oficiru!

DIREKTIVA BR. 48b²

1) Razvoj situacije može zahtevati da se Balkan mora braniti samo nemačkim i bugarskim jedinicama.

2) U tom slučaju komandant Jugoistoka treba najpre da svim raspoloživim snagama što brže zauzme odnosno preuzme najvažnije delove obale i ostrva i da ih drži kao uporišta dok ne pristignu dovoljna pojačanja.

3) Radi izvršenja ovog zadatka predviđeno je da se, pored već naređenih pojačanja, dovedu sledeće snage sa Istoka:

a) u prostor Zagreba dve pešadijske divizije,

b) 1—2 oklopne divizije preko Bukurešta u Bugarsku (divizije treba predvideti za angažovanje u Grčkoj),

c) dve pešadijske divizije na Peloponezu, koje bi se kretale što bržim tempom putem za Atinu.

4) Sa bugarske strane se u tom slučaju može računati sa postavljanjem još 5 divizija. Njih treba predvideti za angažovanje u severoistočnoj Grčkoj kao i za smenjivanje nemačkih snaga u Srbiji. Sa Bugarima ipak ne treba radi toga stupati u vezu bez posebnog naređenja.

5) Komandant Jugoistoka mora već sada voditi računa o mogućnosti takvog razvoja situacije prilikom donošenja mera

¹ Dokument je objavljen u knjizi: Walter Hubatsch, Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939—1945, Beograd und Graefe Verlag, Frankfurt am Main, 1962, str. 217—218.

² Vidi dok. br. 111.

o stvaranju rezervi i snabdevanju kao i prilikom uspostavljanja veza svih vrsta.

6) Komandant Jugoistoka izveštava:

a) o daljim potrebama snaga (uključujući jedinice Kopnene vojske),

(1) za preuzimanje italijanske okupacione zone, uključujući ostrva;

(2) za odbranu Balkana pod pretpostavkom da Italija ostane u našim rukama;

(3) za odbranu Balkana ako izgubimo južnu i srednju Italiju;

b) o tome kako namerava da sprovede preuzimanje italijanske okupacione zone;

c) o rasporedu snaga koji je predviđen za odbranu Balkana pod pretpostavkama

(1) da Italija ostane u našim rukama i

(2) da izgubimo južnu i srednju Italiju;

d) o proceni mogućnosti za snabdevanje gore pomenutih snaga i naknadnim potrebama u transportnom i brodskom prostoru, pod pretpostavkama

(1) da će se moći koristiti pomorski put preko Jadranskog mora i

(2) da će se snabdevanje moći odvijati samo kopnenim putem.

7) Ratna mornarica treba neposredno sa komandom italijanske Ratne mornarice da reguliše plan za zaprečavanje na zapadnoj obali Balkana i izgradnju uporišta.

O dalekosežnim namerama u smislu ovog naređenja, naročito onim koje se odnose na pripremu izgradnje nemačke obalske artiljerije, treba izveštavati preko Generalštaba Vrhovne komande Vermahta, samo u sporazumu sa komandantom Jugoistoka, ne uzimajući u obzir italijanske komande.

Nepotreban brodski prostor u zapadnom delu Sredozemnog mora treba ubrzano prebaciti za Jegej, zadržavajući bezuslovno potrebnu rezervu.

8) Vazduhoplovstvo treba da pripremi sve mere koje će biti potrebne kad otpadne italijansko vazduhoplovstvo, a naročito:

(1) preuzimanje zadataka u vezi sa vazдушnim ratom koje su do tada izvršavali Italijani.

(2) preuzimanje, izgradnju i obezbeđenje aerodroma i protivavionske artiljerije koju su do tada koristili Italijani, uključujući i skladišta za snabdevanje i za rezervne delove, ukoliko dolaze u obzir za naše potrebe;

(3) onesposobljavanje aerodroma koji ne dolaze u obzir za naše potrebe, odnosno njihovo obezbeđenje od vazdušnog napada, u sporazumu sa komandantom Jugoistoka.

9) Proradu ovog naređenja treba ograničiti na uski krug lica koja treba poimence odrediti. Za obaveštavanje komandi koje se ne pominju u razrezu potrebno je odobrenje Vrhovne komande Vermahta.

Dostavljeno:

...³

BR. 72

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA SS I POLICIJE U KORUŠKOJ OD 19. MAJA 1943. RAJHSFIRERU SS HIMLERU DA SE ZBOG AKTIVNOSTI PARTIZANSKIH SNAGA NE SMANJUJU POLICIJSKE SNAGE U SLOVENIJI¹

Stanica br. 3306, 19/5, u 12,13 č

RAJHSFIRERU SS

Ratno komandno mesto

Rajhsfireru,³

Operativni štab Rajhsfirera SS ² kancelarija Az. br. 227

nalazim se u Berlinu na savetovanju i tražio sam general-majora Brenera⁴ da mi da obaveštenja. Brener mi je putem telegrafa dao sledeći opis situacije: „do sada su pre nepunih 14 dana 2

³ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandi i odeljenja kojima je ova direktiva dostavljena.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-175, r. 81, s. 2601672. Na margini prve stranice utisnuta su dva nečitljiva pečata i nekoliko datuma.

² Pečat primaoca.

³ U odgovoru na ovaj zahtev Himler piše: „Nije predviđeno da povlačenje četa bude trajno. Mora se naći zamena. Samo se po sebi razume da jednom može da se dogodi i neuspeh. On se mora mirno primiti.“ (AVII, NAV-T-175, r. 81, s. 2601672).

⁴ Karl Brenner

čete povučene zbog jedne akcije protiv kamniške [Steiner] odnosno moravčanske [Moraueutscher] bande na granici Gorenjske i Donje Štajerske.⁵ Dalje su od 17. do 18. maja bile čete iz Donje Štajerske povučene za 48-časovnu veliku akciju na Jelovici⁶, a snage žandarmerije, Vermahta i carinske i granične straže su odgovarajuće usmerene. Snage Zaštitne policije su već od 18. uveče vraćene u Donju Štajersku. Potpukovnik Nagel imao je naređenje da se ponovo javi u Donju Štajersku“.

General-major Brener mora od slučaja do slučaja da ponovo upotrebi snage (čete) iz Donje Štajerske da bi ih angažovao u Gorenjskoj, a isto tako će čete iz Gorenjske dejstvovati u Štajerskoj kada to bude bilo potrebno. Budući da se ove akcije uvek moraju za vrlo kratko vreme izvršiti, ja ne mogu zbog čuvanja tajnosti uvek da obavestavam ugrožena mesta. Ja moram naizmenično koristiti snage u Gorenjskoj i u Donjoj Štajerskoj.

Protivbande⁷ su donele veoma lepe rezultate, prirodno, moraju jednom i neki neuspeh da zabeleže.

Hajl Hitler!

Rezener⁸

SS-gruppenfirer

Stanica radio-relejnih veza Berlin Br. 3306, u 13,10: Herman

⁵ Na pl. Šipeku (kod Kamnika), nemačke policijske jedinice napale su Zasavski bataljon Kamniško-savinjskog NOP odreda (tom VI, knj. 6, dok. br. 10, knj. 7, dok. br. 75 i 157).

⁶ Akcija je izvedena 29. maja 1943. u s. Rakitovcu (kod Kamnika) gde su nemačke policijske jedinice napale Kamniški bataljon Kamniško-savinjskog NOP odreda (tom VI, knj. 6, dok. br. 18, knj. 7, dok. br. 157).

⁷ Bandenkampfverbände — odredi za borbu protiv partizana.

⁸ Ervin Rezener (Erwin Rösener), SS-gruppenfirer i general-lajtnant policije.

**ZAPOVEST KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD
20. MAJA 1943. BORBENOJ GRUPI „LUDVIGER“ ZA BORB
PROTIV JEDINICA NOVJ U CRNOJ GORI¹**

Poverljivo

KTB²

K-t nem. trupa u Hrvatskoj
Ia, br. 2524/43. pov.

O.U., 20. 5. 1943.

Prim. 24. 5. 43. F. 506, Ia,
br. 3/43. pov.³

BORBENOJ GRUPI „LUDVIGER“

1. brd. div.

Na znanje: 369 (hrv.) pd (istovremeno na znanje diviziji
„Taurinenze“)

Kom. generalu i k-tu u Srbiji.

- 1.) *Neprijatelj* je, posle neuspelog pokušaja da pređe preko **Lima** u **Sandžak**, pomerio težište na jug u rejon severno od **Podgorice** [sada: Titograd] i pokušava da se između **Mateševa** i **Podgorice** probije u jugoistočnom pravcu prema Albaniji.

Težište neprijatelja je severno od **Podgorice** i ispred levog odseka 1. brd. div.

Ispred Borbene grupe „Ludviger“ nalazi se 1 do 1 1/2 divizija (oko 3000 komunista), koja za sada očigledno ima defanzivni zadatak, verovatno bočnu zaštitu za pokret u južnom pravcu.⁴ Poblize je dato na skici.⁵

- 2.) 1. brd. div. treba odmah da izvuče nepotrebne delove 99. brd. lov. puka i da ih pomeri prema **Mateševu**. Ceo 99. brd. lov. puk treba izvući kad ga smeni Borbena grupa „Ludviger“. Prikupljanje u rejonu **Mateševo**.

Od 21.5. u 12,00 časova ponovo se puk „Brandenburg“ potčinjava 1. brd. diviziji.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1244, s. 278—80.

² i ³ Dopisano rukom.

⁴ Borbena grupa „Ludviger“ (724. pp 104. lov. divizije i delovi 61. bug. puka) bila je prikupljena na prostoriji Brodarevo, Prijepolje i započela napad preko Kovrena ka Đurđevića Tari, na kome pravcu je odbranu organizovala 3. proleterska (sandžačka) NOU brigada (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 443; Zbornik radova „Neretva — Sutjeska 1943“, Trgo Fabijan, n.č., str. 62).

⁵ Skica nedostaje.

- 3.) *K-t 104. lov. divizije* preužeće 19.5. komandu nad odsekom ojačanog 724. lov. puka, a 21.5. u 12,00 časova komandu nad severnim odsekom 1. brd. div. do doline Tare uključno. Oznaka: *Borbena grupa „Ludviger“*.
- 4.) *Granice:*
Desno prema dio. „Taurinenze“ (od 19. 5.): **Ljiljci** 460 (6,5 km južno od **Prijepolja**) („Ludviger“), **Goli krš** 1445 (18 km jugozapadno od **Prijepolja**) („Ludviger“), **Tulovo** („Ludviger“), 1233 (6 km zapadno od **Tulova**).
Levo prema 1. brd. div. (od 25. 5. u 12,00 časova): južni rub **Vrapča Polja** (5 km južno od **Bijelog Polja**), južni rub **Mojkovca**, 1781 (9 km zapadno-severozapadno od **Mojkovca**), 1814 (5 km zapadno od **Bistrice**).
- 5.) Jedinice koje su potčinjene Borbenoj grupi „Ludviger“: Ojačani 724. lov. puk,
Štab, I i II bataljon bugar. 61. pp (u dolasku, štab puka je već u **Prijepolju**). Na odseku su angažovana 3 bataljona divizije „Venecija“. Italijanske jedinice nisu potčinjene i njihovu upotrebu treba regulisati u sporazumu sa Italijanima.
- 6.) *Smenjivanje 99. lov. puka*
Novopridošli bugar. 61. pp treba da smeni još preostale delove. Treba imati u vidu da 99. brd. lov. puk mora što pre biti spreman za druge zadatke. Prikupljanje u rejonu **Mateševo**. Borbena grupa „Ludviger“ treba da utanači po-jedinosti za smenjivanje u sporazumu sa 1. brd. div.
- 7.) *Angažovanje avijacije* treba zahtevati od k-ta nem. trupa u Hrvatskoj.
- 8.) *Služba veze*
Borbena grupa „Ludviger“ preužeće od ojačanog 724. lov. puka dosadašnje radio-veze sa k-tom, 369. pd. i 1. brd. div. Telefonsku vezu sa k-tom održavati preko 369. pd. Telefonska veza sa 1. brd. div. preko ital. centrale je u pri-premi.
- 9.) *Snabdevanje* preko kom. generala i k-ta u Srbiji.
Bugarske jedinice će se same snabdevati.
Zarobljenički logor u **Užicu**.
- 10.) *Operacija ima za cilj uništenje svih naoružanih lica u Crnoj Gori* koja ne pripadaju regularnim nemačkim, ita-lijanskim, hrvatskim ili bugarskim oružanim snagama.
Sa *komunistima* koji ne budu uništeni u borbi treba po-stupati kao sa uhapšenima (ne ratnim zarobljenicima).
Četnike koji se sigurno nisu borili protiv nas treba razo-ružati i postupati sa njima kao sa ratnim zarobljenicima.
Sa svim ostalim četnicima treba postupati kao sa komu-

nistima. U načelu treba *sve* zatečene četnike razoružati i uhapsiti.

- 11.) *Izveštaje* (prema karti 1:100.000) svaki dan treba dostavljati komandantu telefonski ili radio-vezom (računa se vreme stizanja): *glavni izveštaj* o proteklom danu i nameru do 05,00 časova sledećeg dana;

kratki *jutarnji izveštaj* o protekloj noći do 10,00 časova; *međuzveštaj* do 18,00 časova.

O važnim pojedinostima treba, po mogućnosti, telefonski izvestiti. Prilikom izveštavanja praviti razliku između komunista i četnika. Prilikom izveštavanja o plenu, gubicima neprijatelja i sopstvenim gubicima dati brojčane podatke.

Liters

2 priloga (samo Borbenoj grupi „Ludviger“)

Pril. 1 ostao kod 724. lov.puka / 25. 5. . . .

— „ — 2 . . .⁶

BR. 74

BELEŠKE SA SAVETOVANJA PRI 1. BRDSKOJ DIVIZIJI OD 21. MAJA 1943. O ZAJEDNIČKIM DEJSTVIMA NEMAČKO-ČETNIČKIH SNAGA PROTIV JEDINICA NOVJ U REJONU KOLAŠINA¹

21. 5. 1943.

Beleške sa savetovanja, za korpus

Crnogorska milicija . . .²

1) Pitanje četnika. Na sektoru 98. brdskog lovačkog puka bile su, ne uzimajući u obzir Kolašin, angažovane u planini jake četničke jedinice. One su izdržale jak udar komunista na Kolašin i povukle su se prema istoku pod borbom, usled nadmoćnog pritiska. One su bile prihvaćene od nemačkih četa koje su od Kolašina prodrle u planinu, te su silom prilika, zbog vrlo napregnute situacije i zbog nedostatka naših snaga, bile

⁶ Jedna reč nejasna.

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 1194—6.

² Dopisano rukom. Poslednje dve reči su nečitljive.

angažovane kao osiguravajući zastor i u međuprostoru nemačkih jedinica.³

Bilo je to rešenje koje je nametnula nužda i samo takvom rešenju možemo zahvaliti što smo uspeli da u teškim borbama zauzmemo i očistimo visove zapadno od Kolašina, visove na kojima se nalazilo 2000—3000 komunista⁴ (naše snage su iznosile prvo samo 2, a kasnije 3 lovačke čete).

Borbe na ovom sektoru sada su u tolikoj meri završene da mi ovaj teren čvrsto držimo u svojim rukama. Sada se divizija nalazi praktično u situaciji da ove četnike koji su, boreći se zajedno sa nemačkim trupama, pretrpeli jake gubitke (za 3 dana 60 mrtvih) i koji su se pokazali verni i pouzdani, šalje u zarobljeništvo.

98. puk je imao u svakoj četničkoj jedinici po jednog nemačkog narednika kao taktičkog starešinu, a podnarednike kao komandire odeljenja i četničke saborce. Četničke jedinice drži njihov vođa čvrsto u rukama, a taj vođa je bivši crnogorski oficir, koji je u svoje vreme bio zadržan u 98. brdskom lovačkom puku kao talac. Svi su ovi ljudi sa svojim oružjem evidentirani u spiskovima.⁵

Pitanje četnika na teritoriji Crne Gore iz osnova je drukčije nego na teritoriji Srbije, odnosno Bosne. Crnogorski četnici mogu se uporediti sa nemačkim Frajkorpsom⁶, odnosno sa tirolskim strelcima. Iz okolnih naselja ljudi su pohrlili i uključili se u jedinice samozaštite protiv boljševičkih hordi koje navaľuju. Oni štite svoju porodicu i svoju zemlju. Oni nemaju nikakvih političkih ciljeva izuzev slobode i sigurnosti svog rodnog kraja. Ukoliko su imali vođe koji su bili privrženi višim idejama (Đurišić), te vođe su već pohvatani.

Dokazano je da su se pripadnici crnogorskih milicijskih jedinica razišli sa četnicima Draže Mihailovića. Ni neka povezanost u pogledu političkih odnosa ovde više ne postoji.

...⁷ Očito je nemoguće da mi teritoriju Crne Gore tako očistimo da svi komunisti budu pohvatani ili pobijeni, te da

³ i ¹⁰ Opširnije o tome vidi: Jovan Vujošević, Njemačko-italijanski odnosi i četnici u operaciji „Švarc“, Zbornik radova „Neretva — Sutjeska“, str. 143—150.

⁴ Reč je o delovima 1. i 2. proleterske divizije. Opširnije o tome vidi Trgo Fabijan, n. č., Zbornik radova „Neretva — Sutjeska“, str. 61—64).

⁵ Reč je o četnicima koji su svrstani u tzv. „Nosачki bataljon 54“. Vidi dok. br. 131.

⁶ U dokumentu piše: „Freikorps“ a reč je o tzv. frajkorima ili dobrovolačkim odredima.

⁷ Na margini sa leve strane duž celog ovog stava napisane su tri rečenice. Prva je nečitljiva. U drugoj piše: „Italijanske jedinice“ a u trećoj „Četnici u ital. logorima“.

na taj način ovde uobičajenom banditizmu oduzmemo svaku mogućnost. Posle odlaska nemačkih trupa, ratovanje bandita će pre ili kasnije opet oživeti, a rodoljubivi, nacionalno nastrojeni ljudi će biti u zarobljeničkim logorima, žene, deca i starci, kao i čitava privredom i stokom bogata zemlja biće ostavljeni bez ikakve zaštite u pogledu ubistava i paljevina. Posledica će biti mržnja protiv Nemaca, koji bi u tom slučaju napravili gore nego što su to već uradili Italijani.

Uzroke takvih problema moguće je proveriti samo na licu mesta. Generalna naređenja odnosno, netačne predstave službenih faktora, koji su o tome [samo iz daleka] obavesteni, nemoguće je bukvalno i bezuslovno primenjivati, ako se želi da iz svega ovoga ne nastane ozbiljna šteta.

Divizija je svesna da ovaj predlog i ovakva procena situacije protivureči izdatim naređenjima. Razume se samo po sebi, izdata naređenja će biti izvršena, divizija samo smatra za svoju dužnost da još jedanput, koristeći se poznavanjem mesnih prilika, detaljno iznese kako stvari stoje.

- 2) Pitanje civilne uprave, ishrane stanovništva.
- 3) Problem dotura.⁸
- 4) Organizacija vezâ.
- 5) Napregnuta situacija u pogledu artiljerijske municije.
- 6) Nedovoljan uvid u situaciju u odnosu na neprijatelja.⁹
- 7) Situacija u pogledu motornih vozila u diviziji (služba dotura, AA. 54, okl. brd. [divizion]44).
- 8) Pitanje novca i ovdašnje valute.
- 9) Odnos prema Italijanima.¹⁰
- 10) Jedinica „Brandenburg“.
- 11) Vazdušni napad na Kolašin. Posledice po diviziju.
- 12) Divizija je namenjena za borbe na frontu, naređenje u pogledu na ovo.¹¹
- 13) Pljačkanje [divizije] povlačenjem oficira [iz nje].
- 14) Dalje operativne namere. Naredna prostorija za angažovanje divizije.

. . .¹²

⁸ Sa leve strane ovog stava pod 3 rukom je dopisana jedna nečitljiva reč.

⁹ i ¹¹ Rečenica u dokumentu precrtana.

¹² Dopisano rukom nekoliko nečitljivih rečenica i reči.

BR. 75

**ZAPOVEST 118. LOVAČKE DIVIZIJE OD 23. MAJA 1943.
POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NAPAD NA SNAGE NOVJ
U ŠIREM REJONU ČELEBIĆA U OKVIRU OPERACIJE
„ŠVARC“¹**

Poverljivo KTB

118. lovačka divizija
Odelj. Ia, Az. 8 op

Div. k-dno mesto, 23. 5. 43.
u 22,00

1459/43. pov.

DIVIZIJSKA ZAPOVEST BR. 6
(karta 1:50 000)

- 1.) Utvrđeno je da se ispred fronta 118. lov. div. nalazi 2. srpska (proleterska) divizija. U trouglu Piva — Tara verovatno se nalazi II srpska brigada, a na celokupnom području Čelebić III dalmatinska brigada.² Treba računati sa time da će neprijatelj i dalje pružati žilav otpor našoj operaciji opkoljavanja, pre svega kod Čelebića, a pri tome će prelaziti i u protivnapade.³
- 2.) *Desno* od 118. lov. div. je SS. div. „Princ Eugen“ sa levim krilom, Borbenom grupom „Han“ [„Hahn“], dostigla Krivi Do, 11,5 km ji. od Čemernog i sada vodi borbu sa jakim neprijateljskim snagama, delimično u utvrđenim položajima. *Levo* od 118. lov. div. nalazi se desno krilo, 3. bataljon, 369. pd, u rejonu Metaljka, 6 km ji. od Čajniča, koje je u rejonu severno od Gradca, 15 km j. od Metaljke, prilikom izviđanja došlo u dodir sa neprijateljskim snagama na severnoj obali Čeotine.
- 3.) *Linije razgraničenja*
 - a) Između SS-div. „Princ Eugen“ i 118. lov. div.: Čemerno (118.) — Kuk 1821 (118.) — 1812 (118.) — 1705 (118.)

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 3, s. 181—2.

² U tom rejonu se nalazilo pet brigada pod komandom Koče Popovića, komandanta 1. proleterske divizije. Komandant 118. lov. div. u svojoj proceni misli na 2. proletersku diviziju, 2. proletersku NOU brigadu i 3. dalmatinsku brigadu.

³ Tražeći izlaz iz tadašnje situacije vrhovni komandant Tito je bio odlučio da se na fočanskom sektoru stvore uslovi za proboj iz neprijateljskog okruženja i da se sa Glavnom operativnom grupom prodre u istočnu Bosnu. U tom cilju, na fočanski sektor je bilo usmereno pet brigada, ali posle žestokih dvodnevnih borbi, uprkos izvanrednom zalaganju jedinica NOVJ, odbrana 118. lov. div. nije slomljena. Zato su 25. maja 1943. na tom sektoru prekinuti napadi, a snage NOVJ su prešle u odbranu (Zbornik radova „Neretva—Sutjeska“, Trgo Fabijan, n. č., str. 63—66).

- Kljusina (118.) — Pandurica (118.) — 1392 (118.) — Stolovi (118.) — Oštra kosa (SS).
- b) Između 118. lov. div. i 369. pd: Vranići, 7 km jz. od Goražda — D. Ifsar — Čardak, 8 km jz. od Metaljke — Kljun, 7,5 km i. od Čelebića — Kolijevka — potok Draga do ušća u Taru.
- 4.) *118. lov. div.* odbacuje neprijatelja preko odseka Piva — Tara, ukoliko se još nalazi z. i s. od tog odseka, i nastaviće napad na Čelebić, sa ciljem da dostigne opštu liniju Uzlup — V. Ravan — Čelebić — odsek Sklopočanje i da i tu izvrši zatvaranje.⁴
- 5.) *U tu svrhu naređujem:*
- a) Grupa „Anaker“ [„Annacker“] treba i dalje da upućuje jaka poterna odeljenja iz svoje sadašnje baze u dolini Sutjeske do Pive, da bi na svom odseku konačno očistila od neprijatelja rejon između Sutjeske i Pive i na kraju izvršila zatvaranje na Pivi. Stalno održavati vezu između bataljona u dolini Sutjeske!
- b) Grupa „Gertler“ treba konačno da očisti od neprijatelja severnu obalu Tare na svom odseku i da tamo izvrši zatvaranje. Važno je da se drže pod vatrom prelazi kod D. Kruševa i Uzlupa. Držati raspored po dubini. Sa I bat. 750. lov. puka nastaviti energičan napad za uništenje neprijatelja kod Jameline 1248 — Klinci. Pošto dostigne odsek Putišići — Ljutnica, taj bataljon ima zadatak da izvrši zahodjenje na ji. i da istočno od odseka Ljutnica izvrši napad u opštem pravcu Grdijevići — V. Ravan. U tom cilju bataljon se privremeno potčinjava Grupi „fon Štilpnagel“ [„v. Stülpnagel“], pošto uspostavi vezu sa izviđačkim odredom te grupe.
- c) *4. hrv. lov. brigada* nastaviće napad na Čelebić, angažujući sve snage. Grupa „Metikoš“ (7. lov. puk bez I bat.) treba da preuzme od 24. 5. bočno obezbeđenje divizije u rejonu Vikoč — Račići — Hajlovina — D. Papratno i krenuće u 05.00 časova. Sa desnim krilom 369. pd treba uspostaviti vezu s. od Odosina Brda, 10 km si. od Čelebića. Izviđati na i. do linije Čardak — Selište, 2 km sz. od Čardaka. K-dno mesto 7. lov. puka prema Glavici, 4 km s. od Vikoča. K-dno mesto brigade, bez I b odeljenja, koje ostaje u Foči, na Trovrhu.
- d) Grupa „fon Štilpnagel“ pridružiće se napadu 4. hrv. lov. brigade i najpre izboriti preko Mirići — Klinci vezu sa

⁴ Opširnije o dejstvima ove divizije vidi dok. br. 76, 79 i 82.

- I/750, koji se posle toga potčinjava grupi. Tako ojačana Grupa „fon Štilpnagel“ izvršiće jakim levim krilom napad iz opšteg rejona Klinci u pravcu Čelebića, u tesnom sadejstvu sa 4. hrv. lov. brigadom (uporedi tačku 5 b).
- e) Grupa „Grajner“ [„Greiner“] treba da krene u 06.00 časova iz Foče i da dostigne Trovrh 1386, stavlajući se na raspolaganje diviziji.
- 6.) *Veze*
 Div. bataljon veze obezbediće
 a) telefonsku vezu sa I/750
 Grupom „Gertler“,
 Grupom „fon Štilpnagel“ i 4. hrv. lov. brigadom;
 b) radio-vezu sa
 Grupom „Anaker“,
 Grupom „Gertler“,
 Grupom „fon Štilpnagel“,
 4. hrv. lov. brigadom
 i lov. pukom 7/4. hrv. lov. brig. (Grupa „Metikoš“).
- 7.) Div. k-dno mesto ostaje u Foči.

Kibler

BR. 76

ZAPOVEST KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD 25. MAJA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA SUŽAVANJE OBRUČA I UNIŠTENJE JEDINICA NOVJ U ŠIREM REJONU PIVE I TARE¹

Strogo poverljivo

Primlj. 26. 5. 43, F. 516, Ia,
 Str. pov. br. 2/43.²
 KTB³
 Ha-26⁴

K-T NEM. TRUPA U HRVATSKOJ
 Ia, br. 397/43. str. pov.

O.U., 25. 5. 1943.
 15 primeraka
 3. primerak

OPERACIJSKI PLAN ZA SUŽAVANJE OBRUČA

- 1.) Uglavnom je završeno opkoljavanje komunističkih ustanika, izuzev breše južno od Goražda.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1244, s. 289—92.

^{2, 3 i 4} Dopisano rukom.

Glavnina četnika je uspela da izmakne nemačkim jedinicama.

Neprijatelj (Titove snage) pokušava — posle odustajanja od plana da se probije prema Sandžaku i propalag pokušaja proboja prema Albaniji — da omete zatvaranje obruča na severu (jugoistočno od Foče) i na jugu (kod Nikšića). Na istoku, međutim, ne pruža značajan otpor.

Treba računati s time da neprijatelj prikuplja snage u unutrašnjosti Crne Gore, da bi koncentrisanim snagama izvršio proboj na nekom slabom mestu i izbegao uništenje. Nema znakova o verovatnom pravcu udara.⁵ Trenutno je naročito ugrožena otvorena breša, a takođe i italijanski front južno od Pljevalja.

- 2.) *Obruč* treba, uz čišćenje pređenog terena, *suziti* na liniju južno od Pljevalja, put Pljevlja — Šavnik, gornji tok Tare, Katun Milački [Priboj], Šavnik, odsek Pive, donji tok Tare, Čelebić, odsek Voloder.
- 3.) *Zadaci*:
 - a) *118. lov. divizija* zatvaraće odsek Piva od Brljeva (uključno) i zauzeti i zaprečavati liniju odsek Tare do Uz lup, Čelebić i Rijeke (uključno dolina potoka). U tu svrhu dovući prema Foči I/370, 1 bateriju teških polj. haubica 369. pd, 369. izv. bat., delove 369. pt divizionu i delove III/370, kao i II/734 (104. lov. div.) i privremeno ih potčiniti 118. brd. div. Delove 369. pd treba, po mogućnosti, staviti pod komandu komandanta 369. pd.
 - b) *Borbena grupa 369. pd* zatvaraće liniju Rijeka (isključno) — Kljun — Gradac — odsek Voloder do Pauče (6 km jugozapadno od Pljevalja, uključno). Delovi divizije koji su pridati 118. lov. diviziji ponovo će biti potčinjeni diviziji posle likvidiranja neprijateljskog proboja južno od Foče⁶.
 - c) *Italijanska divizija „Taurinenze“* treba da nadire prema zapadu i zatvara put na odseku Pauče (isključno), Bitine (uključno).
 - d) *Borbena grupa „Ludviger“* izvršiće napad i zatvarati put i odsek Foče između Bitine (17 km južno-jugozapadno od Pljevalja, uključno) i k. 670 (Tara).⁷

⁵ i ⁶ Postojala je ideja o izvlačenju probijem na fočanskom sektoru, u kom smislu je Vrhovni komandant NOVJ 23. maja 1943. naredio 1. diviziji NOVJ da energično napadne neprijatelja, sa težištem napada levom obalom doline Četine, i da ga nabaci na Drinu. Međutim, posle žestokih dvočevnih borbi, uprkos izvanrednom zalaganju jedinica NOVJ, odbrana 118. lov. divizije nije slomljena, ali je ovaj protivudar bio veoma značajan za olakšanje položaja cele grupacije NOVJ (Zbornik radova „Neretva — Sutjeska“, Trgo Fabijan, n.č., str. 66).

⁷ Vidi dok. br. 73.

e) *1. brd. divizija* nadiraće desnim krilom s obe strane doline Tare i izvršiti napad jakim levim krilom sa linije Kolašin — Lijeve Rijeka, najpre u zapadnom pravcu prema dolini Morače, a zatim uzvodno uz Moraču do odseka Tušinja i zatvarati liniju k. 670 (dolina Tare) — Katun Milački — odsek Tušinja do Luke (uključno).⁸

f) *Puk „Brandenburg“* treba odmah da krene u rejon Čajniče. Ukida se potčinjenost 1. brd. diviziji. Puk se potčinjava 369. pd čim stigne u Čajniče.

369. pd može upotrebiti puk za kratkotrajna čišćenja i obezbeđenje puteva. Mora se obezbediti brzo uspostavljanje pripravnosti. Komandant ne treba da angažuje puk za veća dejstva. Treba izviditi upotrebu na putu Goražde — Foča i Goražde — Pljevlja.

g) *SS-divizija „Princ Eugen“* nadiraće sa linije G. Morakovo — Nikšić na sever i zauzeti i zatvarati odsek Tušinja naslanjajući se na 1. brd. div.⁹ Treba zatvarati odsek Piva, kako je već naredeno.

Jakom motorizovanom grupom treba dalje prodreti u rejon Žabljak.

Važno je da se najpre brzo i iznenada zauzmu prevoji oko Šavnika. Vreme za ostvarenje tog cilja nije određeno.

Prilikom napada 1. brd. divizije i SS-divizije treba uskladiti nastupanje unutrašnjih krila.

h) *Italijanski XIV AK* je zamoljen da izvede napad sa linije Kisjelica — Podgorica — Nikšić u severnom pravcu, da prodre dolinom Morače do Manastira Morače (zapadno od Mateševa) i zapadno odatle do linije Međeđi vrh, G. Morakovo, Nikšić i da zatvara dostignutu liniju. Treba uspostaviti vezu 1. brd. div. i SS-div. sa ital. XIV AK i Nem. štabom za vezu u Podgorici (pukovnik Maholec).

4.) *Granice*

a) *između 118. lov. div. i 369 (hrv.) pd.:*

Crni vrh — k. 689 (8 i 8,5 km jugozapad. od Čajniča) — ist. obala Škopotnice — potok Rijeka do 1203 (3 km južno-jugoist. od Čelebića) — 1419 (11 km južno-jugoist. od Čelebića);

⁸ Vidi dok. br. 77.

⁹ Već 27. maja 1943. iz Podgorice (sada: Titograd), upućena je ka Nikšiću Borbena grupa „Šmithuber“ (14. puk SS-divizije „Princ Eugen“) i istog dana uvedena u borbu protiv jedinica 3. udarne divizije NOVJ (Sutjeska, zbornik sjećanja, knj. 1, Vojno delo, Beograd, 1958, str. 145; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 442).

- b) između 369. pd i ital. div. „Taurinenze“:
k. 975 (1 km severozapadno od Pljevalja) — Pauče (6 km jugozapadno od Pljevalja do 369. pd) — Gradina 1130, 1747 (Lisac planina);
- c) između ital. div. „Taurinenze“ i Borbene grupe „Ludviger“:
(mesta do „Taurinenze“):
Podkrajci (16 km jugoist. od Pljevalja) — Kobilovac 1318 (7 km zapadno — jugozapadno od Podkrajci) — Bitine, Tara kod k. 564;
- d) između Borbene grupe „Ludviger“ i 1. brd. div.:
visovi severno od doline Tare do Memića Kule (4 km severozapadno od Mojkovca) do k. 670 — Studenci (25 km severozapad. od Mojkovca 1. brd. div.);
- e) između 1. brd. div. i ital. XIV AK: Jablan, 1180 (9 km severozapadno);
do SS-div.:
Andrijevo — Mijoljica (11 km zapadno — severozapadno od Lijeve Rijeke) — 840 (11,5 km severozapadno odatle — 1887 — Luke — Suvo polje (13 km severno od Luke) (mesta do 1. brd. div.);
- f) između ital. XIV AK i SS-divizije:
Nikšić, G. Morakovo, Međeži vrh;
- g) između SS-div. i 118. lov. div.:
(mesta do 118. lov. div.)
Stabna (16 km istočno od Gacka) — Brljevo — D. Unac — Vitao (1755).
- 5.) Početak napada 27. 5. rano ujutro.¹⁰
- 6.) Po završetku naređenih pokreta, nadirati u обруч jakim *poternim odeljenjima*.¹¹

Dostavljeno kao u konceptu

Liters

Prilog: 1

¹⁰ Na Krnovskoj glavici, Ostrvici i Komandirovom brdu (na pravcu Nikšić — Šavnik), 5. crnogorska udarna brigada 3. udarne divizije NOVJ vodila je 28. maja 1943. žestoke odbrambene borbe protiv 14. puka SS-divizije „Princ Eugen“ i delova italijanske divizije „Ferara“, a potom se, 30. maja, prebacila na desnu obalu r. Komarnice, gde se povezala sa 1. dalmatinskom udarnom brigadom i 3. proleterskom (san-džačkom) udarnom brigadom 1. proleterske udarne divizije NOVJ (tom III, knj. 5, dok. br. 20, 22, 23 i 196; Sutjeska, zbornik sjećanja, knj. 1, str. 146—147, 352).

¹¹ Na prostori r. Tare — r. Komarnice — gornji tok r. Pive, četiri neprijateljske divizije (nemačke: 1. brd. i SS „Princ Eugen“ i italijanske: „Venecija“ i „Ferara“) uspostavile su 31. maja 1943. međusobnu taktičku vezu i zatvorile обруч oko Glavne operativne grupe VŠ (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 444).

**ZAPOVEST 1. BRDSKE DIVIZIJE OD 26. MAJA 1943. POTČI-
NJENIM BORBENIM GRUPAMA ZA NAPAD NA SNAGE
NOVJ U DOLINAMA TARE I MORAČE¹**

KTB²

1. brdska divizija
Ia, br. 666/43 pov.

Div. kom. mesto
26. 5. 1943. 24.00 časa

Poverljivo

*Budi oprezan prilikom razgovora preko radija i telefona, ne-
prijatelj prisluškuje!*

DIVIZIJSKA ZAPOVEST BR. 28

(Dopune za divizijsku zapovest br. 27)³

1.) *Zatvaranje obruča* oko komunističkih ustanika uglav-
nom je završeno. Neprijatelj sada pokušava — pošto je napu-
stio plan probijanja iz okruženja prema Sandžaku i prema Al-
baniji — da spreči zatvaranje obruča na severu i na jugu. Tre-
ba računati s time da će komunisti prikupiti svoje snage u unu-
trašnjosti Crne Gore, da bi sa prikupljenim snagama izvršili
napad i probili front na nekom njegovom slabijem delu i tako
izbegli uništenje.

Prema podacima dobijenim od poverljivih ljudi, neprijatelj
je napustio Bisticu, a jake neprijateljske snage koncentrisale
su se na prostoriji oko Okruglice (obeležena tačka 605) i na pro-
storiji oko Brajkovače (obeležena tačka 111).

2.) 26. 5. *korpus* je naredio da se obruč oko neprijatelja i
dalje sužava.⁴

3.) *1. brd. div.* ima zadatak da sa desnim krilom izvrši pro-
dor sa obe strane doline Tare, a sa jakim levim krilom da sa
linije Kolašin i južnije od ovog mesta izvrši napad na dolinu
Morače a zatim da napada uz Moraču do sektora Tušinja, te da
zauzme i čvrsto drži opštu liniju (ne dozvoljavajući proboj iste):
670 (u dolini Tare — obeležena tačka 113) — Katun Milački
[Priboj] — Tušinja — sektor do Luke (uključno).

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII,
NAV-T-315, r. 64, s. 1175—6.

² Dopisano rukom.

³ i ⁵ Vidi dok. br. 76, objašnjenje 4 i 5.

⁴ Vidi dok. br. 76.

4.) Zadaci:

Grupa „Zalminger“ prelazi 27. 5. rano na severnom krilu s obe strane doline Tare u napad prema severozapadu držeći čvrsto vezu sa bug. 61. pp, te zauzima najpre liniju: 1421 — Gostilovina — vis 1597 — vis 1781 (obeležena tačka 216). Težište napada imati na visovima južno od doline Tare, no sprečiti eventualni proboj neprijatelja kroz dolinu Tare.

Bug. 61. pp ima nameru da u 6.00 časova sa dosadašnje linije (granica s njim vis 1203, 1 km severno od visa 1247) pređe u napad prema severozapadu i da izbije na liniju: vis 1452 (obeležena tačka 146) — vis 1628 (obeležena tačka 145).

Grupa „Zalminger“ održava tesnu vezu sa bug. 61. pp i tempo svoga napada podešava prema napredovanju svog suseda.

Grupa „Remold“ izvršava zadatke kako je naređeno divizijskom zapovešću br. 27.⁵

Od Artiljerijske grupe „Grose Lege“ [Grosse Leege] 4/79. brd. art. puka 27. 5. rano pomeriti prema rejonu Mojkovac tako da se i sa ovom baterijom može podržavati napad desnog krila Grupe „Zalminger“. Ostali zadaci kako je naređeno divizijskom zapovešću br. 27.

5.) Grupa „Ludviger“ ima zadatak da zauzme i čvrsto zatvori put Pljevlja — Đurđevića Tara (karta 1 : 200.000) — dolina Tare do tačke 670 (obeležena tačka 113).

Italijanski XIV AK (Podgorica) ima zadatak da sa linije Kisjelica (10 km jugozapadno od Lijeve Rijeke) — Podgorica izvrši napad prema severu i prodre duž doline Morače do Man. Morački (13 km zapadno od Mateševa) — i zapadno do linije Međeži vrh — G. Morakovo i da čvrsto zatvori dostignutu liniju.

6.) Linije razgraničenja:

Između Grupe „Ludviger“ i Grupe „Zalminger“:

Najpre kao i do sada — Jelin vrh („Zalminger“) — 1623 („Ludviger“) — tačka 670 (obeležena tačka 113) — Studenci (7 km zapadno od tačke 670) („Zalminger“);

između Grupe „Zalminger“ i Grupe „Remold“:

Kao do sada do 2040 („Zalminger“) — 2121 („Remold“) — 1879 — 1881 — 1880 (sve „Remold“⁶);

⁵ Prema divizijskoj zapovesti br. 29 od 27. maja 1943, sastav Grupe „Zalminger“ bio je sledeći: Štab 98. brd. lov. puka, I bat. 98. brd. lov. puka i Brdski lov. bataljon 54. Istom zapovešću ponovo je formirana Grupa „Daumiler“, sastava: Štab brd. inž. bat. 54, I bat. 98. brd. lov. puka, II bat. 98. brd. lov. puka i 16. četa 98. brd. lov. puka. O njihovim linijama razgraničenja i zadacima vidi AVII, NAV-T-315, r. 64. s. 1168—70.

između Grupe „Remold“ i SS div. „Princ Eugen“:

Andrijevo — Mijoljica (obeležena tačka 412...⁷ km jugozapadno od Mateševa) — tačka 840 (11 km severozapadno od te tačke) — vis 1887 (obeležena tačka 734) — Luke — Suvo polje (13 km severno od Luke) — mesta i visovi uključno za „Remold“.

7.) *Brd. lov. bataljon* 54 kreće 27. 5. u 4.00 časa iz doline Pčinje i razmešta se u Kolašinu, gde se stavlja na raspolaganje diviziji.

potp. fon Štetner

Za tačnost prepisa:

Prvi generalštabni oficir:

Tilo [Thilo]

generalštabni major

Dostavljeno:

U konceptu

U tajnosti držati odredbe
sadržaja i dostave!

BR. 78

ZAPOVEST BORBENE GRUPE „LUDVIGER“ OD 26. MAJA 1943. GODINE 724. LOVAČKOM PUKU ZA NAPAD NA SNA- GE NOVJ NA ODSEKU REKE TARE¹

*Koncept*²

KTB³

Borbena grupa „fon Ludviger“

Komandno mesto

Ia/Op. Br. B. br. 12/43.

Borbene grupe, 26. 5. 1943.

— 14.00 č

Poverljivo!

ZAPOVEST BORBENE GRUPE BR. 1

- 1.) Uglavnom je završeno opkoljavanje komunističkih ustanika. Treba računati s time da neprijatelj prikuplja snage (Titove snage) u unutrašnjosti Crne Gore, da bi koncentričnim udarom izvršio proboj na najslabijem mestu fronta i izbegao uništenje. Nema još znakova o verovatnom

⁷ Nedostaje u originalu dokumenta koliko kilometara.

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1244, s. 302—4.

² i ³ Dopisano rukom.

pravcu udara. Za sada su naročito ugroženi severoistočni front i italijanski front južno od Pljevalja.

2.) Koncentričnim nastupanjem svih snaga koje su angažovane u operaciji „Švarc“, koje će početi 27. 5. rano ujutro sa linije južno od Pljevalja — put Pljevlja — Šavnik — gornji tok Tare — Katun Milački [Priboj] — Šavnik — odsek Piva — donji tok Tare — Čelebić — odsek Voloder, treba suziti obruč.⁴

3.) *Borbena grupa „fon Ludviger“* treba 27. 5. da nastupa u zapadnom pravcu i zatvori put i odsek Tara između Bitine (17 km južno-jugozapadno od Pljevalja) i kote 670 (Tara).⁵
Početak napada: 27. 5. u 6,00 časova.

U slučaju magle ili loše vidljivosti, pomeriće k-ti pukova početak napada prema sopstvenoj oceni, izveštavajući Borbenu grupu o tome.

1. *Cilj napada:*

linija k. 1377 (8 km zapadno-jugozapadno od Tulova) — k. 1309 (9 km jugozapadno od Tulova) — k. 1308 (5 km severoist. od Prencana) — k. 1511 (5 km ist. od Vaškova) — k. 1452 (Vitljanovo) — k. 1628 (1 km severno od Trubione).

Desno nastupa italijanska divizija „Taurinenze“ do puta Pljevlja — Bitine, a

levo 1. brd. divizija desnim krilom s obe strane doline Tare do linije k. 670 (Tara) — Katun Milački.

4.) *Granice:*

Desno prema ital. div. „Taurinenze“: Podkrajci (16 km jugoist. od Pljevalja) — Kobilovac k. 1318 (7 km zapadno-jugozapadno od Podkrajci) — Bitine, Tara kod k. 564.

Levo prema 1. brd. diviziji:
Visovi severno od doline Tare od Memića Kule (4 km severozapad. od Mojkovca) do k. 670 — Studenci (25 km severozapad. od Mojkovca) uz 1. brd. div.

⁴ Vidi dok. br. 76.

⁵ *Borbena grupa „Ludviger“* (724. puk 104. lov. div. i bug. 61. pp) izšla je 30. maja 1943. na r. Taru i proširila front do s. Bistrice (kod Mojkovca). Povukavši se pred nadmoćnim neprijateljem, 3. proletarska (sandžačka) NOU brigada je organizovala odbranu na liniji s. Razvršje — s. Pitomine — s. Tepca (kod Žabljaka) da bi obezbedila snage Glavne operativne grupe VŠ sa pravaca koji preko Durmitora izvode ka r. Pivi i Pivskoj planini. Opširnije o dejstvima ove borbene grupe u maju 1943. vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 243, 247, 251, 262, 271, 275 i 279.

Linija razgraničenja:

Između 724. lov. puka i bugar. 61. pp: k. 1032 (1 km zapad. od Šahovića) — k. 1465 (8 km zapad. od Šahovića) — k. 1536 (Kameno polje) — k. 1511 — k. 1439 (Balkan) — k. 1120 (1 km severozapad. od Prenčani) — južni rub Podgaja (6 km zapad. od k. 1120). Kote za bugar. 61. pp uključno.

5.) *Borbeni zadaci*

- a) *Ojačani* 724. lov. puk (724. lov. puk bez II bataljona, 1/654. brd. art. puka, 1/104. inžinjer. bat.) treba da nastupa 27. 5. u 6.00 časova u zapadnom pravcu i zauzme liniju k. 1377 — k. 1309 — k. 1308 — k. 1511. Vezu sa ital. div. „Taurinenze“ održavati preko izviđačkih patrola.
- b) *Bugarski 61. pp* treba da nastupa 27. 5. u 6.00 časova u opštem severozapadnom pravcu i zauzme liniju k. 1511 — k. 1452 — k. 1628. Vezu sa 1. brd. div. uspostaviti preko specijalne komande za obezbeđenje spoja II/724. lov. puka, koja treba da bude dovedena do 27. 5. u 6.00 časova i potčinjena.

6.) *Vođenje borbe*

U slučaju da stignu obaveštenja o većem broju neprijateljskih snaga, treba najpre prodreti borbenim izviđačkim patrolama do najbližih visova i obezbediti ih. Tek tada treba privući pojedine borbene grupe (ojačane čete ili bataljone) i pretražiti i očistiti teren. Neophodno je da se uspostavi tesna veza između borbenih grupa da bi se izbeglo međusobno izlaganje vatri. U slučaju slabijeg otpora neprijatelja treba, osim naređenog cilja napada, prodreti borbenim izviđačkim patrolama do odseka Tara.

7.) *Artiljerija*

K-t II/654. art. puka kontrolisaće i podržavati napad 724. lov. puka sa 6/654. art. puka i dodeliće 2 merničke čete III/724. lov. puka. 1 (brd.) /654. art. puka ostaje potčinjena 724. lov. puku. Vatrene položaj za 6/654. art. puka i puteve za nastupanje treba na vreme izvideti u daljem toku napada.

8.) *Rezerve*

II/724. lov. puka ostaje na raspolaganju Borbenoj grupi najpre u svom rejonu i biće doveden prema posebnom naređenju kada ga smene italijanske jedinice.

Komandu za obezbeđenje spoja sa bugar. 61. pp i 1. brd. div. treba dovesti prema posebnom naređenju bugar. 61. pp do 27. 5. u 6.00 časova.

9.) *Veze*

Komandir Mešovitog voda veze 104 treba da obezbedi:

- a) *telefonsku vezu*: kao do sada
- b) *radio-vezu sa*: k-tom nem. trupa u Hrvatskoj, ital. div. „Taurinenze“, 1. brd. divizijom, 724. lov. pukom, bugar. 61. pp.

10.) *Komandno mesto Borbene grupe*: Prijepolje, od 28. 5. pre podne Šahovići.

Dostavljeno:

U konceptu:

724. lov. puku	1. brd. div. . . . ⁶
II/724. art. puka	bug. 61. pp
II/654. art. puka	Ia
meš. vodu veze	Rezerva

BR. 79

IZVEŠTAJ KOMANDANTA 1. BATALJONA 738. PEŠADIJSKOG PUKA OD 30. MAJA 1943. KOMANDANTU 118. LOVAČKE DIVIZIJE O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ U REJONU ČUREVO — TJENTIŠTE¹

Major Bauer
komandant I/738.

Izveštaj o napadu I/738. od 30. 5. 43.

Posle neuspelog napada 2. čete 738. puka 29. 5. 43, Bataljon je dobio zadatak u noći 29/30. 5. 43. da ponovo izvrši napad sa celokupnim sastavom, ojačan Alarmnom četom „Projs“ [Preuss] i uz podršku 4 baterije.

Cilj napada bio je prelaz preko Pive kod D. Kruševa. Pošto je 2. četa izgubila svu municiju i komoru sa hranom u borbi 29. 5, trebalo je još u toku noći uzeti municiju od 1. čete i dati 2. četi. Zamolio sam Grupu „Gertler“² da vreme napada bude u 09.00 časova, ali mi je naređeno da napad počne u 06,30 časova.

⁶ Dopisano rukom nekoliko nejasnih reči i brojeva.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 4, s. 5E—9.

² Na ovu borbenu grupu 118. lovačke divizije, od 29. maja do 7. juna 1943. godine, izveli su delovi 2. proleterske NOU brigade niz napada na brdu Košur. u međurečju Sutjeske i Hračvke, ali je ona uspela da održi taj važan položaj (tom IV, knj. 14, dok. br. 108 i 131; Sutjeska, zbornik sjećanja, Vojno delo, knj. 2, Beograd, 1959, str. 82—85).

U 06,30 časova 30. 5. posela je Alarmna četa „Projs“ položaj zap. i juž. od Šadića u vidu mostobrana. U 07,30 časova je 2. četa, ojačana jednim mitraljeskim vodom i odeljenjem srednjih minobacača, proširila taj mostobran na ji. do Čureva uključno. Radi zaštite tog mostobrana, krenuo je u 08,00 časova jedan vod 1. čete strmim putem Čurevo — Stožeri. Posle 15 minuta krenula je glavnina čete, koja je kao i 2. četa bila ojačana jednim mitraljeskim vodom i odeljenjem minobacača. Kada je vod za obezbeđenje napustio mesto Čurevo, na njega je otvorena mitraljeska vatra sa jedne stene i zato je skrenuo sa puta na sever da bi zaobišao vatru. Istureni osmatrač koji je bio angažovan kod prednje čete nije mogao usmeriti artiljerijsku vatru na taj cilj, tako da je istureni osmatrač koji se nalazio kod Štaba bataljona vršio korekturu gađanja svojom baterijom. Zbog te neprijateljske mitraljeske vatre Bataljon je sporo napredovao, tako da je glavnina Bataljona tek u 13,00 časova stigla do šume Tuganje i tako se sklonila od te vatre. Od tog vremena prednja, 1. četa, pod komandom por. Caha [Zach], napredovala je veoma dobro. Iza nje je sledio Štab bataljona, a zatim 2. četa, dok je i dalje trebalo da Alarmna četa „Projs“ obezbeđuje desni bok Bataljona na liniji južni kraj Čureva — jugozapadni kraj Šadića. U 16,00 časova je vod za obezbeđenje ponovo naišao na neprijatelja prilikom uspona uz strme stene odmah zapadno od Stožera. Četa je tada dobila zadatak da izvrši napad i probije se prema k. 1481 da bi zauzela tu važnu kotu. Istovremeno je 2. četa dobila zadatak da iza 1. čete sa vrleti krene na kotu 1450. Pod neprijateljskom vatrom (mitraljeskom i puščanom) iz dobro utvrđenih gnezda otpora, sporo se napredovalo u napadu. Zbog terena nije bilo moguće da se zaobiđe neprijateljska vatra i da se izvrši opkoljavajući napad na neprijateljske položaje. Ipak su se 1. i 2. četa približile na nekoliko stotina metara svojim ciljevima napada i to 1. č. u 19,00 a 2. č. u 19,30 časova. Na zemljištu sa gustom šumom, artiljerija nije mogla da pruži podršku preko svojih isturenih osmatrača, tako da je Bataljon telefonom molio Grupu „Gertler“ za artiljerijsku podršku na k. 1481. Ta podrška je usledila artiljerijskim napadom u trajanju od 2 minuta. Tada je 1. četa nastavila napad na k. 1481 i u 20,00 časova se sa komandnog mesta Bataljona moglo jasno čuti i utvrditi da su delovi 1. čete zauzeli kotu. Međutim, 2. četa, koja je vršila napad na kotu 1450, ostala je pod nepr. vatrom. Da bi se zauzela kota, trebalo se uspentrati uz skoro okomitu stenu, visoku 30 do 40 m. Greben te stene bio je jako posednut, a napadači, koji su se nalazili dole, bili su najbolji cilj za gore angažovane bacače ručnih bombi. U 20,00 časova

primećeno je da nema dovoljno municije zbog toga što je prethodnog dana 2. četa izgubila dosta municije, a izostao je dotur koji je Bataljonu trebao da stigne još 28. 5. U 20,15 časova krenuo je protivnik jakim borbenim grupama u protivnapad i uspeo da prekine vezu između 1. čete i Bataljona. Protivnik je i sa kote 1450 izvršio nekoliko protivnapada ne levo krilo čete, uz upotrebu dosta municije i ručnih bombi. U 20,30 časova izvestio sam Grupu „Gertler“ da je municija Bataljona pri kraju i da ću vratiti konje i tovarna grla da bih to spasio. 2. četa, sa kojom sam imao vezu, i dalje je napadala, ali nije napredovala. Kod 1. čete vatra je bila sve slabija, tako da se moglo konstatovati da i njima nestaje municije. U 21,00 čas protivnik je ponovio protivnapade uz upotrebu velikog broja ručnih bombi i uspeo da delimično prodre u levi bok 2. čete. Posle toga sam izdao zapovest da se transportuju ranjenici i izdao četi poslednje male rezerve municije da ih utroši. U 21,30 časova sam Grupi „Gertler“ opisao situaciju i izvestio da bi trebalo spaliti sve poverljive spise. Tada mi je Gr. „Gertler“ postavila pitanje da li mogu da se odvojim od protivnika. Nisam mogao više dati odgovor jer je istog momenta protivnik napao 2. četvu i, pošto više nije imala municije, a bila iscrpljena i pod izvesnim šokom od napada prethodnog dana, uspeo je da je odbaci. Druga četa, koja se povlačila, zaustavljena je kod komandnog mesta Bataljona i tada sam naredio povlačenje. Sporazumevanje sa 1. četom i prenošenje naređenja nije bilo moguće. Povlačenje se odvijalo uz najveće poteškoće po skoro okomitim stenama. Delovi 2. čete su pri tome zadržavali protivnika koji je vršio pritisak, tako da su se delimično mogli skloniti povređeni i ranjeni. Nije se, međutim, moglo noću izbeći da se mnogi vojnici i tovarna grla survaju sa stena.³ U 01,00 čas, delovi 2. čete i Štaba bataljona stigli su do mosta kod Šadića. Naređeno je da zborna mesto budu ruševine 1,3 km si. od Šadića. Alarmna četa imala je i dalje zadatak da obezbeđuje desni bok Bataljona koji se povlačio. U 04,00 časa stigla je glavnina 2. čete i Štaba bataljona na zborna mesto, a utvrđeno je da su tamo stigli i prvi delovi 1. čete. Kada se razdani- lo, Alarmna četa je dobila naređenje da se povuče na Sutjesku i obezbeđuje prelaz kod Šadića. Sprečen nepoznatim okolnostima, kurir nije stigao do Alarmne čete, tako da je po gustoj

³ Ovim noćnim protivnapadom delovi 6. istočnobosanske NOU brigade i dva bataljona 1. proleterske NOU brigade razbili su 1. bataljon 738. pp i zbacili ga niz litice Stožera i Koritnika u dolinu r. Sutjeske, čime je sprečen njegov pokušaj da zatvori prelaz preko r. Pive (tom IV, knj. 13, dok. br. 271, 272 i 275; Sutjeska, zbornik sjećanja, knj. 1, str. 74—77; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. I, str. 442).

magli protivnik uspeo da pređe Sutjesku i u 7,00 časova izvrši napad na zbornu mesto Bataljona. Kružnom odbranom, uz upotrebu nešto malo postojeće municije, sprečen je prodor protivnika borbom koja je trajala 5 sati. Između 12,00 i 13,00 časova protivnik se ponovo povukao preko Sutjeske, pri čemu ga je uspešno tukla artiljerija.

O gubicima oficira, podoficira i vojnika Bataljona vidi posebni izveštaj Bataljona od 31. 5. 43.⁴

Gubici protivnika na koti Stožeri nisu se mogli utvrditi.

Kod neprijateljskog napada na ruševinu [objekta] imali su 12 mrtvih.

Do neuspeha u napadu Bataljona 30.5. došlo je zbog velike premorenosti i moralnog šoka koji je pretrpela 2. četa prethodnog dana, kao i zbog nestašice municije koja se i pored nekoliko telefonskih poziva i porudžbine 28. 5. nije mogla dobiti.

Bauer, major

BR. 80

MESEČNI IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA 114. LOVAČKE DIVIZIJE OD 31. MAJA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI, BORBAMA PROTIV JEDINICA NOV I POJ I OBOSTRANIM GUBICIMA NA PODRUČJU BANIJ E I BOSANSKE KRAJINE¹

114. LOVAČKA DIVIZIJA

Ia

Izveštaj o delatnosti
maj 1943.

Sadržaj: Opšta politička i vojna situacija. Saslušanja neprijatelja. Izjave zarobljenika i prebeglica.

Pokreti neprijatelja. Dejstva. Dnevni izveštaji. Obuka. Pomeranja jedinica. Zbrinjavanje i snabdevanje. Personalna pitanja.

Obradilo: odeljenje Ia, K. T. B.

Priloga: 64
18. prilog

OPŠTA POLITIČKA SITUACIJA

Primećeno je da se stanovništvo ponaša uzdržljivije prema nemačkom Vermahtu. Razlozi za to su vojna situacija u Tunisu,

⁴ Tim izveštajem o gubicima 118. lov. div. redakcija ne raspolaže (vidi dok. br. 82).

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1294, s. 493—500.

neizvesnost u pogledu držanja Turske, ponovno napredovanje partizana i njihovi uspjesi u ometanju nemačkih linija snabdevanja. Pošto nemački Vermaht nije uspeo da uništi partizane, stanovništvo strahuje da im se partizani mogu osvetiti zbog njihove saradnje sa Nemcima i da će ostati bespomoćni posle eventualnog povlačenja Nemaca.

Među hrvatskim oficirima ima i takvih koji su računali sa porazom Nemačke i delimično pozdravljali širenje nemira u Hrvatskoj. U hrvatskom oficirskom koru, kao i među ustašama, primećena je jaka anglofilska struja. Nosilac propagande bio je verovatno katolički kler. Izgleda da je propagandna centrala u Zagrebu, a izvori propagande u Kostajnici i Dubici. Otkrivanjem špijunske i diverzantske centrale u Dubici, došlo je do poboljšanja situacije, ali za kratko vreme.

Za lošu privrednu situaciju stanovništvo okrivljuje okupacione vlasti. Očigledno je da je popustila saradnja u krugovima stanovništva koji su do sada imali pozitivan stav.

Među stanovnicima tri različita dela vladala je i dalje zaletnutost, bar prikriivena.

Cilj Muslimana i dalje je bio uspostavljanje izvesne samostalnosti Bosne pod muslimanskim uticajem i nemačkim rukovodstvom. Planovi za formiranje muslimanske SS legije² pobudili su velike nade, ali je došlo do razočarenja, jer se izvršenje plana beskonačno odužilo. Izgledalo je kao da je znatan deo huškačke propagande protiv muslimanske legije poticao od ustaških krugova u Zagrebu, pošto se tamo strahovalo da bi civilna uprava u Bosni mogla preći u nemačke ruke.

Muslimani su zatim postali zabrinuti i zbog, navodno, planirane izmene hrvatskih upravnih srezova, što bi, zbog smanjenja broja župa, rasparčalo Bosnu kao za vreme Jugoslavije. Izvođenje takvih planova svakako bi oteralo Muslimane u tabor neprijatelja Osovine. U vezi sa Turskom, huškačka propaganda je širila vesti da u Bugarskoj stoje spremni znatni nemački vojni kontingenti radi upada u Tursku. U sreskoj upravi u Prijedoru čula se 7. 5. glasina da je Turska stupila u rat. Zbog toga je zavladała među Muslimanima velika potištenost. Oni su mnogo strahovali od četnika i partizana.

Pravoslavci su se veoma bojali katoličkih ustaša. Čak je i jedan katolik izjavio o ustašama: „Zašto naše novine (hrvatske) toliko pišu o zločinu u Katinskoj šumi?“³ Ako bi se skupili leševi ljudi, žena i dece koje su pobile ustaše, bilo bi više od 10.000.“

² Reč je o formiranju nemačke 13. SS-divizije „Handžar“.

³ Odnosi se na Katinsku šumu u Poljskoj.

U rejonima gde su se nalazili četnici, od hrvatske uprave ostao je samo naziv. Do sada nije bilo poznato o saradnji četničkih odreda sa partizanima, ali se moglo primetiti da su pojedini četnici bili povezani sa partizanima. Drenovićevi četnici⁴ i dalje se ponašaju besprekorno prema nemačkom Vermahtu.

Privredna situacija se još više pogoršala u celoj zemlji. Naročito su bile pogođene izbeglice. Industrijska proizvodnja bila je veoma slaba. Svako je cenio robu kao objekt razmene, pošto nije bilo poverenja u kune. Poljoprivredne obradive površine bile su delimično dobro obrađene. U rejonu Petrovca jedinice su pomagale u prolećnoj obradi zemlje dodeljivanjem zaprega. U rejonu Sanski Most — Prijedor naišla je na opšte priznanje isporuka 29 vagona krompira iz Rajha.

Na raspoloženje stanovnika nepovoljno se odrazilo to što su pojedini bogati očevi uspevali da izvuku iz vojske svoje sinove, mada su ti mladići delom bili obučavani u Nemačkoj (prilog 1).⁵

Prema jednom izveštaju koji je stigao Opštoj upravi OKW, neumesne izjave pripadnika viših nadležstava uznemirile su šire krugove stanovništva. Komandant je zahtevao poučavanje u tom pogledu, kontrolu i eventualno kažnjavanje (prilog 2).⁶

IZ SASLUŠANJA I NEPRIJATELJSKIH SPISA:

Jugoslovenska podmornica „Nebojša“ navodno je u službi partizana i prenosi iz Engleske municiju i oružje. Navodno ima torpeda i potopila je već nekoliko italijanskih brodova ispred hrvatske obale.

Partizani se, navodno, ozbiljno bave proizvodnjom bacača plamena. Prikupljaju sva neeksplozirana zrna, mine i ostalu neeksploziranu municiju da bi proizvodili novo oružje i eksploziv. Zarobljenici izjavljuju da se partizani veoma trude da udovolje stanovništvu. Tako je „narodnooslobodilačka vojska“ počela da vraća oduzete stvari i izriče smrtnu kaznu za pljačku. Pomažu u obradi polja i izdaju naređenja za ostalu socijalnu pomoć. Oni se prilagođavaju mentalitetu seoskog stanovništva. Tako su bili spremni da na dan zauzimanja Kotor-Varoša prirede veselo veče. Na taj način lako pridobijaju primitivno stanovništvo. U drugim krajevima partizani su naišli na otpor prilikom prisilnog regrutovanja. Prema jednom letku, obrazovan je „Pripremni odbor Antifašističkog veća narodnog oslobođenja

⁴ Uroš. Komandant četničkog odreda „Kočić“, a od juna 1943. komandant četničkog Bosanskokrajiškog korpusa. Poginuo maja 1944. godine prilikom savezničkog bombardovanja.

⁵, ⁶, ⁸, ¹², ¹⁵, ¹⁶, ¹⁷, ²³, ²⁴, ²⁵ i ²⁸ Tim priložima redakcija ne raspolaže.

Hrvatske“.⁷ Partizani su mnogo diskutovali o propusnicama i lecima koje su bacali nemački i hrvatski avioni. Neki su i prebegli. Stariji partizani su ostajali, jer su se saživeli sa životom „u šumi“. Često se dešavalo da partizani dezertiraju. Tako je jedna četa imala 1. 4. 43. god. 100 ljudi, a 15. 4. samo 85. Mnogi partizani počeli su da sumnjaju u rusku pobjedu. U ovom izveštajnom periodu takođe su bile protivrečne izjave zarobljenika i prebeglica. To je bilo uslovljeno političkim stavom onih koji su ispitivani, njihovim karakterom i poreklom u pogledu ličnosti i u pogledu jedinice kojoj su pripadali (prilozi 3, 4, 5, 6).⁸

STANJE KOD NEPRIJATELJA

4. krajiška udarna divizija, u čijem su sastavu bile V, VI, VIII, X i XII krajiška udarna brigada,⁹ brojala je sredinom maja oko 5500 ljudi. U 5. diviziji, jačine oko 4800 ljudi, verovatno su se nalazile I, II, IV, IX i XI krajiška udarna brigada.¹⁰ Obe divizije bile su u sastavu I bosanskog korpusa [NOVJ] koji se u vreme za koje se podnosi izveštaj nalazio 15 km južno od Jajca. Do sada je težište neprijateljskih dejstava bilo na planini Grmeč. Odlaskom velikog dela 5. divizije, težište se pomerilo u rejon jugoistočno od Kotor-Varoša. Moralo se računati sa njihovim prodorom u plodni rejon kod Prnjavora. Od četnika, koji su brojali oko 3000 ljudi, nije se mogao očekivati efikasan otpor. Drugo težište neprijatelja nalazilo se u severozapadnom delu divizijskog područja. U rejonu između Petrove gore i Šamarice, protivnik je jako potukao VIII i XX hrvatsku brigadu.¹¹ Severno od puta Petrinja — Kostajnica zadržala se veoma pokretna banda, jačine 400 ljudi.

U poređenju sa nemačkim napadnim i odbrambenim snagama, hrvatske borbene jedinice su se i dalje slabo držale u borbi, izuzev nekoliko primera izuzetne hrabrosti. U periodu za koji se podnosi izveštaj, uhapšena su 32 hrvatska dezertera (prilozi 5, 6).¹²

⁷ U s. Ponoru (kod Titove Korenice), 2. marta 1943. obrazovan je Inicijativni odbor sa zadatkom da privremeno rukovodi radom narodnih odbora i izvrši pripreme za sazivanje Prvog zasedanja Zemaljskog antifašističkog veća narodnog oslobođenja Hrvatske. Prvo zasedanje ovog veća održano je 13. juna 1943. u Otočcu i na Plitvičkim Jezerima (Leon Geršković, Dokumenti o razvoju narodne vlasti, str. 152; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. I, str. 515).

⁹ U tom periodu, u sastavu 4. divizije bile su 6, 8. i 11. brigada.

¹⁰ U sastavu 5. divizije, u tom periodu, bile su 1, 4. i 7, a zatim 1, 2. i 4. brigada.

¹¹ Reč je o domobranskim formacijama ustaške NDH.

BORBA PROTIV NEPRIJATELJA

Za uništenje partizanskih grupa VI i VII krajiške udarne brigade na severozapadnom delu Grmeča bile su angažovane:

Grupa „Istok“, pukovnik Gojić,¹³

Grupa „Jugoistok“, major Ulrich [Ulrich],

Grupa „Zapad“, pukovnik Šulce [Schulze],
delovi posade Bihaća i Bos. Krupe.

Akcija je počela 4. 5. u 4,00 časa ujutro¹⁴ (prilog 7).¹⁵

U rejonu Razboj lutala su, pljačkajući, 183 dezertera hrvatske vojske i 35 ilegalnih četnika. Da bi se rejon očistio od tih asocijalnih elemenata, 7. 5. su angažovani delovi divizije (prilog 8).¹⁶ U severnom luku Una — Sana, kao i na Kozari i južnom delu Prosare, prikupili su se 5. i delovi 7. krajiške partizanske brigade. Glavna žarišta bila su južni deo šume Pastirevo, rejon Podbrđani — Kriva Rijeka — Marini, Moštanica i Vojskova. U Moštanici su 1. 5. održali komunisti prvomajsku svečanost koja je bila veoma posećena. Partizani su pokušali da povećaju svoju borbenu snagu regrutovanjem i organizovanjem baza za snabdevanje. Oni su u velikoj meri ugrozili pozadinske veze Divizije. U operaciji od 8. do 12. 5. delovi Divizije su izvršili napad na neprijateljske odrede. Pojediniosti su u dnevnim izveštajima (prilog 9).¹⁷

DNEVNI IZVEŠTAJI

2. 5: Borbe izviđačkih patrola na Šamarici i južno od Slunja. Neprijatelj imao 7 mrtvih.

U Knezovljani je iznenadnim bombardovanjem rasturena komunistička prvomajska parada, uz teške gubitke neprijatelja.

Od sakrivenog oružja i municije je zaplenjeno:

221 puška bez zatvarača, 126 500 metaka peš. municije, 1 motocikl, 1 elektromotor, 30 čaura za top 105 mm, 80 čaura protivoklop. zrna, 20 kg mesinga, 125 kg čaura metaka, 120 000 jajastih ručnih bombi, neupotrebljivih.

3. 5: Jak neprijateljski odred prodro je u rejon severozapadno od Dvora. Poterno odeljenje I/661. art. divizionu izgubilo je posle snažne borbe 5 vojnika. Nestali su jedan oficir i 25 vojnika.

¹³ Nikola

¹⁴ i ¹⁸ Reč je o koncentričnom napadu ovih združenih neprijateljskih snaga u cilju uništenja 5. krajiške udarne brigade 4. udarne divizije NOVJ. Brigada je veštima manevrima izbegla sukobe s jačim neprijateljskim grupama i održala se na planini Kozari (tom IV, kn. 13, dok. br. 86, 170, 172 i 179).

- Južno od Sitnice neprijatelj je imao 9 mrtvih u borbi sa izviđačkom patrolom.
4. 5: Oko 250 partizana je, pošto su ih alarmirale njihove predstraže, opkolilo u rejonu Glavičani poterno odeljenje I/661. art. divizionu i posle snažne vatrene borbe zarobilo glavninu tog odeljenja. Oficir je pronađen u iscrpenom stanju, a 4 nestala vojnika vratila su se. Ukupni gubici: 6 mrtvih, 20 nestalih.
 5. 5: Severno od Slunja neprijatelj je izgubio 11 mrtvih.
 6. 5: U rejonu 12 km severozapadno od Kostajnice neprijatelj je imao 14 mrtvih, a kod Dvora 12 mrtvih. Nastavljena je operacija „Paula“.
 7. 5: U rejonu 11 km severozapadno od Kostajnice odbačeni su partizani, jačine bataljona, na jugozapad. Izbrojano je 17 mrtvih kod neprijatelja. Kod rudnika Ljubija ubijen je jedan partizanski komandant prilikom bekstva, a 2 partizana zarobljena. Na 24 km južno — jugoistočno od Sitnice odbačen je na jug neprijatelj jačine bataljona. Izbrojano 18 mrtvih kod neprijatelja.
 8. 5: Na 13 km južno-jugoistočno od Petrovca, partizani, jačine bataljona, izbegli su nemački napad. Neprijatelj je imao 15 mrtvih.
U rejonu Razboj uhapšeno 35 dezertera.
 11. 5: 7 km jugoistočno od Slunja iznenadena partizanska grupa. Kod neprijatelja izbrojano 27 mrtvih, oko 50 ranjenih. Severno od Risovca bande izvršile prepad na kolonu za snabdevanje. Uspešna odbrana. Neprijatelj ima 23 mrtva.
Sopstveni gubici: 1 mrtav. Nastavljena operacija „Ulrih“ [Ulrich],¹⁸ praćena stalnom kišom. Neprijatelj imao 7 mrtvih i 21 zarobljenog (rejon Bos. Dubica).
 12. 5: Završena operacija „Ulrich“.
Kod Kamenice borba sa partizanima jačine čete. Neprijatelj imao 16 mrtvih. Odbijen napad na Jasenovac. Gubici neprijatelja: 30 mrtvih, sopstveni: 2. Posle završetka operacije „Ulrih“ izbrojano je kod neprijatelja 39 mrtvih, 33 su zarobljena i uništeno skladište u barakama.
 13. 5: Partizanska grupa, jačine 1000 ljudi, zauzela je Staro Selo i prekinula put dotura za V. Kladašu. U rejonu V. Jasenice odbačena je na istok partizanska grupa jačine čete. Neprijatelj imao 18 mrtvih.
 14. 5: S obe strane Starog Sela snažne borbe.
 16. 5: Kod Starog Sela su uz podršku avijacije naneseni neprijatelju teški gubici. U rejonu Divan, 21 km istočno od

Banje Luke, odbačen je na jug neprijatelj jačine bataljona uz podršku četnika (Radića).¹⁹ Neprijatelj je imao 59 mrtvih. Sopstveni gubici: 3 mrtva.

17. 5: Istočno od Starog Sela slomljen otpor neprijatelja koji je imao 14 mrtvih.
18. 5: U G. Podgradcima zarobljeno 7 partizana, od kojih su 4 žene. Južno od Starog Sela, neprijatelj imao 7 mrtvih. Neprijatelj, istočno od Banje Luke, odbačen na istok. Imao 13 mrtvih i mnogo ranjenih.
19. 5: U rejonu Kladaša razbijena 8. kraj. brigada delimičnim opkoljavanjem.²⁰ Izbrojana 62 mrtva kod neprijatelja. Prema izjavama zarobljenih, u toku 4-časovne borbe, partizani su imali još 70 mrtvih i ranjenih, koje su odneli.
Kod Borojevića uništena neprijateljska izviđačka patrola. Na 13. km severozapadno od Bihaća razbijena neprijateljska predstraža. Neprijatelj imao 4 mrtva.
20. 5: Severno od V. Kladaše uništena neprijateljska izviđačka patrola. Kod Umetića borba sa neprijateljem koji se povlači. Gubici neprijatelja 11 mrtvih. Kod Jasenovca borbeni dodir sa neprijateljem jačine voda. Neprijatelj imao 7 mrtvih. Čišćenje doline Mlječanice. Gubici neprijatelja 34 mrtva, sopstveni gubici 2 mrtva. Na 8 km jugoistočno od Kotor-Varoša uništena neprijateljska izviđačka patrola.
Težak prepad zapadno od Brezičana (7 km severozapadno od Prijedora) na redovni putnički voz, pošto su prethodno lokomotiva i nemački vojni vagoni naišli na minu.²¹ Na vagone je otvorena jaka mitraljeska vatra i bacane ručne bombe. Poginulo je 15 nemačkih vojnika, 3 ranjena su spasena, a druga 2 su se vratila u jedinicu. Navodno je 20 vojnika odvedeno kao zarobljenici. 21. 5. vratilo se još: 3 oficira, 13 podoficira i vojnika. Neprijatelj je imao 7 mrtvih. Potera nije došla u dodir sa neprijateljem.
22. 5: Prema izjavama stanovnika, u Vrnograču su 4. i 8. partizanska brigada imale 500 mrtvih, ranjenih i nestalih u borbama od 15—18. 5. Kod Petrovog Sela slaba borbena aktivnost.

¹⁹ Radoslav, komandant četničke Komande bosanskih četničkih odreda. Kao ratni zločinac, osuđen na smrt i streljan jula 1946. godine.

²⁰ U tom rejonu dejstva su izvodili delovi Unske operativne grupe 4. korpusa NOVJ (AVII, a. NOP-a, reg. br. 3/1, k. 23-A).

²¹ Diverziju je izveo 1. bataljon 5. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 13, dok. br. 235, knj. 16, dok. br. 67).

26. 5: Na 13 km severozapadno od Kostajnice, borbeni dodir sa neprijateljem koji se povlačio. Neprijatelj imao 9 mrtvih. U istom rejonu 28. i 30. 5. uspješne borbe izviđačkih patrola.
30. 5: Na 8 km jugozapadno od Oštrelja uništena neprijateljska izviđačka patrola.

OBUKA I SLUŽBA OSIGURANJA

... 22

Osiguranje železničkog saobraćaja: Obrazovana su težišta osiguranja na najugroženijim prugama. Težište osiguranja u periodu za koji se podnosi izveštaj bilo je na pruzi Bos. Novi — Prijedor. Za osiguranje stajali su na raspolaganju: oklopni vozovi u Prijedoru i Bos. Novom, pomoćni oklopni voz u Banjoj Luci, 1 ojačani vagon u Bos. Novom. Odgovoran za osiguranje bio je 721. lovački puk (prilog 15).²³

Prilikom prepada pokazalo se da su hrvatski vojnici putovali bez oružja. Naređeno je da oni budu opremljeni puškom sa 30 metaka i da ih se pouči o osiguravanju transporta (prilog 16).²⁴

Zavedena je kontrola civilnih udruženja, uopšte celog civilnog stanovništva, pripadnika hrvatske vojske, kao i četnika. Ponovo je naređeno da se na svaka ulazna vrata stambene zgrade izvesi spisak svih domaćinstava. Zabranjen je saobraćaj između pojedinih mesta od 22,00 časa uveče do 4 časa ujutro (prilog 17).²⁵

U interesu gotovosti jedinica veze, naređeno je stalno zbrižavanje i kontrola od strane div. načelnika veze (prilog 18).²⁶

Ostali prilozi: Div. naređenje u vezi sa dostavljanjem izveštaja i specijalno naređenje za snabdevanje, Odelj. I b. . . .²⁷

²² Ispušten tekst u kome se govori o obuci i službi osiguranja u nemačkoj 114. lovačkoj diviziji.

²⁷ Dopisana rukom nečitka rečenica.

**ZAPOVEST 1. BRDSKE DIVIZIJE OD 31. MAJA 1943. POT-
CINJENIM JEDINICAMA ZA PROBOJ KROZ PLANINU SI-
NJAJEVINU I STVARANJE MOSTOBRANA KOD ŠAVNIKA¹**

1. brdska divizija
Ia, br. 682/43. pov.

KTB.²

Div. kom. mesto, 31. maja 1943,
18,00 sati

Poverljivo.

Oprez pri telefonskim razgovorima, neprijatelj prisluškuje!

DIVIZIJSKA ZAPOVEST ZA PROBOJ KROZ PLANINU SINJAJEVINU
I OVLADAVANJE MOSTOBRANOM KOD ŠAVNIKA (Br. 31).

- 1.) *Neprijatelj*: prikuplja, verovatno, svoje snage u Durmitor-
planini i zapadno. Sa jakim delovima, on je 30. 5. kod Mra-
tinja prešao Pivu i prodro prema zapadu. Moguć je proboj
kroz obruč u pravcu zapada.³ Na prostorijski 1. brd. div., iz-
među dosadašnjeg položaja i puta Đurđevića Tara — Šavnik
i nadalje je utvrđeno da nema jačih neprijateljskih snaga.
Most na Tari kod Đurđevića Tare je srušen i prelazi zapre-
čeni od neprijatelja. Ispred mostobrana kod Šavnika, kod
SS-div. „Princ Eugen“, 30. 5. [43] jači neprijatelj je odbi-
čen prema severu i severozapadu.
- 2.) *1. brd. div.*
ima *zadatak* da sa dosada dosegnute linije nadire prema za-
padu, ovlada putem Pljevlja — Đurđevića Tara — Šavnik
i isti zatvori, i, u vezi sa Grupom „Ludviger“ i delovima
ital. XIV AK, pročisti prostorijski južno od puta.⁴
- 3.) *U tom cilju, 1. brd. div. izbiće na opštu liniju:*
Obel. t. 556 — 573 — 596 (sve zapadno od puta Đurđevića

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 1132—5.

² Dopisano rukom.

³ VŠ NOV i POJ konkretizovao je 29. maja 1943. ideju o proboju preko r. Sutjeske. Ponovo je objedinio 2. proleTERSku, Majevičku i 6. istočnobosansku NOU brigadu pod rukovodstvom Štaba 2. proleTERSke NOU brigade da bi očistile dolinu r. Sutjeske i izbile na liniju s. Suha — s. Vrbnica — s. Zakmur — s. Trbušće, a 1. proleTERSkoj udarnoj diviziji NOVJ naredio da na odsecima s. Uzlup — s. Bastasi i s. Bastasi — s. Mratinje — Trnovačko jezero — s. Suha organizuje odbranu Tare i Drine i spreči prodor nemačkih snaga sa severa i juga ka Vučevu i Sutjesci, s ciljem da se omogući prebacivanje 7. divizije NOVJ na levu obalu Tare i prikupljanje ka Pivi (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, kn. 1, str. 441).

⁴ Vidi dok. br. 76 i 77.

Tara — Šavnik) — visinsko zemljište 1701 (obel. t. 595) — 1740 (obel. t. 613) — 1187 (obel. t. 662).

4.) *Zadaci:*

Dosadašnja Grupa „Ajsgruber“ [„Eisgruber“] (I/98. brd. lov. puka, Brd. lov. bataljon 54, art. divizion „Šmit“ [Schmitt] prikupiće se 31. 5. u rejonu Mojkovca; jedinice biće od 1. 6. potčinjene Marševskoj grupi „Zomer“ [Sommer].

Nova Grupa „Ajsgruber“ (do sada Grupa „Daumiler“) 31. 5. rano otpočinje nastupanje i čisteći pređeno zemljište izbija na liniju obel. t. 171—191—658.

Na toj liniji jedinicu snabdeti i pripremiti tako da može od 3. 6. rano, po detaljnoj divizijskoj zapovesti, i u nasloju na Grupu „Ludviger“, u 2, najviše 3 dana, pročititi zemljište i izbiti na put Đurđevića Tara — Šavnik. Blagovremeno izviđanje neprijatelja i puteva! Zemljište prema severu, do linije razgraničenja sa Grupom „Ludviger“ nadzirati pomoću izviđačkih odeljenja, sprečiti proboj neprijatelja preko Tare.

Sa Grupom „Ludviger“ blagovremeno uspostaviti vezu, i održavati.

Tovarni delovi 5. i 6/79. brd. art. puka ostaju potčinjeni za nastupanje prema zapadu. Sve ostale delove, kao i III/79. brd. art. puka, privući će komandant 79. brd. art. puka u rejon oko Kolašina. *Grupa „Remold“* ostavlja slabo osiguranje na dosadašnjem odseku do dolaska Italijana, 1. 6. pomera se južno od Tušinje prema Šavniku, tamo preuzima položaj — mostobran od SS-div. „Princ Eugen“ i pročišćava od neprijatelja zemljište, severno i severozapadno od Šavnika. Grupi „Remold“ biće 31. 5. prebačen i potčinjen I/99. brd. lov. puka. Bataljon isturiti preko Boana, D. Slatine, i odmah upotrebiti za pročišćavanje prostorije sa obe strane doline Bukovice.

Marševska grupa „Zomer“

Komandant: pukovnik Zomer, komandant 79. brd. art. puka.

Jedinice: Štab 79. brd. art. puka,

Art. grupa „Šmit“ [„Schmitt“], } bez delova u sastavu

Art. grupa „Grose [Grosse] Lege“, } Grupe „Ajsgruber“

I/98. brd. lov. puka,

Brd. lov. bataljon 54,

Zaprežna komora 98. brd. lov. puka,

Zaprežna komora Grupe „Remold“.

Marševska grupa „Zomer“ prikupiće se 31. 5. i 1. 6. u rejonu južno od Kolašina. Marševska grupa otpočinje marš

1. 6. preko Podgorice [sada: Titograd], Nikšića, i u toku 6-dnevnog marša (170 km puta) izbija u rejon južno od Šavnika. Zaprežna komora Grupe „Remold“ treba da otpočne pokret 1. 6. sa prvim delovima.

Izviđački bataljon 54 ostaje zasada na raspolaganju Divizije u rejonu Mateševa, i biće spreman da od 3. 6, po prijemu detaljne divizijske zapovesti, u 2 dnevna marša izbije u rejon južno od Šavnika.

Protivavionski guseničarski motociklistički vod (4/44. brd. protivtenkovskog lov. div.[iziona] — za sada u Andrijevici) potčinjava se Izviđačkom bataljonu 52 u pogledu tehnike marša, i ovaj će ga privući.

Brd. inž. bat. 54 (bez 2. čete) prikupiće se do 1. 6. u rejonu Mateševa, od 2. 6. kreće se pozadi Grupe „Zomer“ i izbija najpre u rejon Nikšića da bi se stavio na raspolaganje diviziji.

2/inž. bataljon 659 [mot.], potčinjava se Izviđačkom bat. 54 u pogledu tehnike marša.

- 5.) *Grupa „Ludviger“* (delovi 104. lov. div., bug. 61. pp) priključuje se pokretu 1. brd. div. i izbija na isti način na put Pljevlja — Šavnik.

Delovi ital. XIV AK

Nastupajući dolinom Morače, izbiće do 2. 6. na dosadašnji odsek Grupe „Remold“.

Italijani su zamoljeni da pročiste prostorije od odseka Tušinja pa do linije obel. t. 658—628—626—Timar.

Ostali delovi pročistiće odsek Tušinja zapadno od Luke do južno od Šavnika.

- 6.) *Linije razgraničenja:*

između Grupe „Ludviger“ i Grupe „Ajsgruber“:

670 (obel. t. 113 u dolini Tare) — Pašina Kosa (borbena linija) — 1735 (obel. t. 581 — borbena linija) — 1570 (obel. t. 559 — „Ajsgruber“) — Žabljak (borbena linija);

između Grupe „Ajsgruber“ i ital. XIV AK, odnosno Grupe „Remold“.

Visovi 1883 (obel. t. 685 — 2010 (obel. t. 628) — 1736 (obel. t. 616) — visovi za „Ajsgruber“ — 1712 („Remold“) — 1378 (obel. t. 596 — „Remold“) — 1750 (obel. t. 572 — „Ajsgruber“);

između Grupe „Remold“ i SS-div. „Princ Eugen“:

vis 1304 (obel. t. 673) — 1257 (1 km južno od obel. t. 643) — 1184 (obel. t. 622) — 1460 (1 km jugozapadno od obel. t. 591) — (sve tačke za „Remold“).

- 7.) *Komandant divizijskog pozadinskog područja (kapetan Fanler [Fahner])*
 dosadašnje osiguranje puteva predaje ital. div.[iziji] „Pulje“. Glavninu 44. brd. protivtenkovskog lov. divizona i IV/79. brd. art. puka prikupiti u rejonu Peći.
Zadatak: obuka. Opravku ubrzati svim sredstvima; obe jedinice moraju do 15. 6. biti spremne za pokret i svaku upotrebu.
 3 (prot. avion.)/44. brd. protivtenk. lov. divizona dolazi u Nikšić na raspolaganje diviziji.
- 8.) *Divizijsko komandno mesto:*
 Za sada Kolašin, verovatno od 3. 6. Šavnik.⁵
- 9.) *Brdski bataljon za vezu 54* postavlja i održava:
Telefonsku vezu do: Grupe „Ajsgruber“,
 Grupe „Remold“,
Telegrafsku vezu do: Grupe „Ajsgruber“,
 Grupe „Remold“,
 Marševske grupe „Zomer“
 Izviđačkog bataljona 54,
 Komandanta div. pozadinskog područja.
Radio-vezu do: Grupe „Remold“,
 Komandanta div. pozadinskog područja.
- 10.) *Izveštaji:*⁶
Grupa „Ajsgruber“ da izvesti do 1. 6. uveče o nameri za nastupanje i vreme završetka priprema, uključujući obezbeđenje snabdevanja.
Grupa „Remold“ da izvesti do 2. 6. ujutro o protezanju položaja mostobrana i o namerama u cilju posedanja linije zaprečavanja.
Grupa „Zomer“ izveštava do 1. 6. uveče marševski raspored.
Izviđački bataljon 54 izveštava o stizanju u rejon južno od Šavnika.

Dostavljeno:

fon Štetner

U konceptu

U tajnosti držati odredbe
 sadržaja i dostave.

⁵ Komandant 1. brd. div., 2. juna 1943, u svojoj prethodnoj zapovesti br. 32, regulisao je sve pripreme u vezi napada na snage NOVJ u rejonu Šavnika i severno (AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 1124).

⁶ Vidi dok. br. 103.

IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA 118. LOVAČKE DIVIZIJE OD 1. JUNA 1943. KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U NDH O PETNAESTODNEVNIM OBOSTRANIM GUBICIMA U BICI NA SUTJESCI¹

Telegram

Dostavlja: 118. lov. div. Ia

1. 6. 43. u 12,20 č

K-TU NEM. TRUPA U HRVATSKOJ

Predm.: gubici 118. lov. div. i

4. hrv. [domobranske] lov. brig. od 15—31. 5. 43.

I — GUBICI 118. LOV. DIV.²

- A) Nemaca: 58 mrtvih, od kojih 4 oficira
257 ranjenih, od kojih 11 oficira
96 nestalih, od kojih 2 oficira
189 bolesnih, od kojih 1 oficir.
Ukupni nemački gubici: 600, od kojih 14 oficira³.
- B) Hrvata (domobrana, pomoćne službe):
10 mrtvih, 13 ranjenih, 31 nestao.
Ukupni gubici Hrvata: 54.
- C) Konja i tovarnih grla: 44 mrtva i nestala,
4 nesposobna konja.
Ukupni gubici konja: 49⁴.
Tovarnih grla: 223 mrtva, 115 nestalo.
Ukupni gubici tovarnih grla: 338.
- D) Oružje i oprema: 5 tenkova (u remontu)
1 puškomitraljez.
- E) Vozila: 1 lokomotiva:

II — GUBICI 4. HRV. LOV. BRIG.

- A) Ljudstva: 21 mrtav (od kojih 1 oficir),
128 ranjenih (od kojih 7 oficira), 166 nestalih
(od kojih 4 oficira), 66 bolesnih (od kojih 3 oficira).
- B) Konja i tovarnih grla: 53 mrtva i nestala.
- C) Oružja i opreme: 70 pušaka, 12 puškomitraljeza, 6 mitraljeza, 2 automata, 5 pištolja, 1 minobacač, 2 peš. topa (od toga 1 u remontu).

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 4, s. 21.

² Vidi dok. br. 92.

³ i ⁴ Pogrešno zbrojeno u originalu.

III — GUBICI NEPRIJATELJA U ISTOM PERIODU

343 mrtva, 580 zarobljenih i prebeglih.

Plen: 539 pušaka, 3 mitraljeza, 14 puškomitraljeza, 1 t. minobacač, 2 lafeta, 86 bajoneta, 56.114 metaka peš. mun., 7 sanduka peš. mun., 10 sanduka i 44 pregrade granata 8 cm, 1024 komada granata 7,5 cm, 5735 minobacačkih bombi, 2043 ručne bombe, oprema, 1 pisaća mašina, spisi, 1 torba za sekcije, 7 tovarnih grla (puške i mitraljezi su uglavnom neupotrebljivi).

118. lov. div. Ia
Gajtner⁵

BR. 83

ZAPOVEST BORBENE GRUPE „LUDVIGER“ OD 1. JUNA 1943. POTIČINJENIM JEDINICAMA ZA SUŽAVANJE OBRUČA U REJONU BITINE — ŽABLJAK — ŠAVNIK¹

KTB/170²

Poverljivo!

Borbena grupa „Ludviger“ Komandno mesto
Ia/Op. Br. B. br. 33/43. pov. borbene grupe, 1. 6. 1943
— 16.00 časova —

ZAPOVEST BORBENE GRUPE BR. 2

- 1.) *Neprijatelj* je u zoni napada borbene grupe pružao od 27. 5. samo na pojedinim mestima slab otpor i povukao se na zapad preko odseka Tara. Na visovima zapadno od Tare, u rejonu Budečevica i južno, otkrivena je 30. 6. neprijateljska grupa sa više puškomitraljeza i mitraljeza i nekoliko minobacača, koja se 31. 5. takođe povukla u opštem pravcu zapad—severozapad. U toku 1. 6. uspeo je 724. lov. puk da obrazuje mostobran južno od Đurđevića Tare, ne naišavši na otpor neprijatelja.

Treba računati s time da će se protivnik u zoni napada borbene grupe i dalje povlačiti na zapad.

⁵ Herbert Geitner, major, od 1. juna 1943. unapređen u čin potpukovnika.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1244, s. 339—41.

² Dopisano rukom.

- 2.) Koncentričnim nastupanjem Borbene grupe „Ludviger“ i 1. brd. divizije u opštem severozapadnom pravcu do linije Bitine — k. 1570 (7 km jugoist. od Žabljaka) — Šavnik *sužava se obruč okruženja.*³
- 3.) *Borbena grupa „Ludviger“* treba da nastupa 3. 6. u 07,00 časova sredinom i levim krilom u zapadnom pravcu i zauzme i drži liniju k. 1553 (2 km zapadno od Bitina) — k. 1246 — k. 1440 — k. 1401 (Aluga) — k. 1322 — k. 1595 — k. 1570 (7 km jugoist. od Žabljaka).

Cilj napada za 3. 6.:

linija k. 1553 — k. 1440 — k. 1401 — Krš — Podgaj — k. 1615 — k. 1686 — Studenci. Levo nastupa 1. brd. divizija desnim krilom do linije k. 1423 (7 km južno-jugoistočno od Žabljaka) — pravac puta za Šavnik.

4.) *Granice:*

Desno prema ital. div. „Taurinenze“: kao do sada.
Levo prema 1. brd. div.: Studenci — k. 1717 — k. 1735 — k. 1362 — Pasji Nugao — most 2 km zapadno od k. 1570 — Žabljak (kote i mesta uključno za Borbenu grupu „Ludviger“).

Linija razgraničenja između 724. lov. puka i bugar. 61. pp: južni rub Podgaja — južni rub Krša — k. 1431 — južni rub Njegovuđe — k. 1511 (2 km severozapadno od Njegovuđe — k. 1455 (Medinovača). Kote i mesta za 724. lov. puk.

5.) *Borbeni zadaci*⁴

- a) *Ojačani 724. lov. puk* (724. lov. puk bez II bataljona, 1 (brd.) baterija 654. art. puka) proširiće do 3. 6. uveče zauzeti mostobran do linije k. 1440 — k. 1401 — Krš — zapadni rub Podgaja i očistiće teren.
 8/724. lov. puka treba 5. 6. izvući i dovesti II bataljon u rejon severno od Đurđevića Tare.
- b) *Bugar. 61. pp* nastupaće 3. 6. u 07,00 časova preko Tare na zapad i zauzeti liniju južni rub Podgaj — k. 1615 — k. 1686 — Studenci. Vezu sa 1. brd. divizijom treba obezbediti preko K-de za obezbeđenje spoja, koja do daljeg ostaje potčinjena puku.

³ Vidi dok. br. 77, 78 i 81.

⁴ Reč je o napadu ove nemačke borbene grupe, u sadejstvu sa nemačkom 1. brd. div. i delovima italijanskih divizija „Ferara“ i „Venecija“, na jedinice Glavne operativne grupe VŠ u donjim tokovima r. Tare i r. Pive.

Predviđeni mostić preko Tare kod k. 650 treba tako izgraditi da tovarna grla i zaprežna vozila mogu da prelade preko njega. Teška vozila treba naknadno dovući preko pomoćnog mosta južno od Đurđevića Tare na zapadnu obalu Tare.

Jedan vod 1/104. inž. bataljona ostaje u prvo vreme potčinjen puku.

6.) *Artiljerija*

K-t II/654. art. puka prikupiće prema posebnom naređenju divizion (bez 1. brd. baterije 654. art. puka) do 4. 6. u rejonu južno od Đurđevićkog ponora i izviđati za kasnije korišćenje vatreni položaj za 6/654. art. puka u rejonu Aluga — Njegovuđa — k. 1407.

1. brd. baterija 654. art. puka ostaje potčinjena 724. lov. puku.

7.) *Inžinjerija*

1/104. inž. bataljona, koji je od 3. 6. neposredno potčinjen borbenoj grupi, počće odmah posle izviđanja ili sa popravljanjem razorenog mosta na Tari ili sa izgradnjom pomoćnog mosta nosivosti do 8 t.

Dok ne bude gotova popravka odnosno izgradnja, treba obezbediti prelazak preko Tare skelama odnosno izgradnjom pomoćnog mostića.

1 vod inž. čete ostaje do daljeg potčinjen 61. pp.

8.) *Rezerve*

II/724. lov. puka će, prema posebnom naređenju, dostići do 5. 6. rejon severno od Đurđevića Tare da bi se stavio na raspolaganje borbenoj grupi.

Uz neposrednu saglasnost k-ta 724. lov. puka, u taj rejon treba 5. 6. dovući 8. čet.

9.) *Veze*

Komandir mešovitoz voda veze obezbediće:

- a) *telefonsku vezu sa*
 - k-tom nem. trupa u Hrvatskoj,
 - ital. divizionom, „Taurinenze“,
 - 1. brd. divizionom,
 - 724. lov. pukom,
 - bugar. 61. pp.

b) *Radio-vezu*

kao pod a).

c) Svim jedinicama je najstrože zabranjeno da se uključuju u stalne linije (poštanske), jer one stoje na raspolaganju isključivo operativnim štabovima komandi.

10.) *Komandno mesto borbene grupe: Šahovići.*⁵

Od 5. 6. verovatno Đurđevića Tara.

fon Ludviger⁶

Dostavljeno:

...⁷

BR. 84

ZAPOVEST 1. BRDSKE DIVIZIJE OD 5. JUNA 1943. POTČI- NJENIM GRUPAMA DA U SADEJSTVU S ITALIJANSKOM DIVIZIJOM „FERARA” I BORBENOM GRUPOM „LUDVIGER” OKRUŽE I UNIŠTE JEDINICE NOVJ NA DURMITORU¹

1. brdska divizija
Ia, br. 695/43. pov.

Div. kom. mesto. 5. 6. 1943.

11.15 sati

KTB²

Oprez pri telefonskim razgovorima, neprijatelj prisluškuje!

DIVIZIJSKA ZAPOVEST ZA NAPAD NA PLANINU DURMITOR
(Br. 34)³

1.) *Neprijatelj*

se bori sa glavninom na prostorijski između Pive—Drine—Sutjeske gde nastoji da se iz okruženja probije prema zapadu. Sa delom snaga nalazi se još i na južnim i istočnim prilazima Durmitor-planine i nastoji da nam spreči prilaz u istu planinu. Prema podacima iz izveštaja od 4. 6,

⁵ Sada: Tomaševo.

⁶ Hartvig (Hartwig von Ludwiger)

⁷ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena jedinica i odeljenja kojima je ova zapovest dostavljena.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 64. s. 1087—9.

² Dopisano rukom.

³ Već 6. juna 1943. u 23,00 časa, komandant 1. brdske divizije izdao je zapovest br. 35 za napad na Žabljak i južni deo planine Durmitor (AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 1069—71).

neprijatelj zatvara zemljište sa obe strane Žabljaka kao i prilaze dolinama Grabovice i Komarnice.⁴

2.) *1. brd. div.*

ima zadatak da sa linije Pešeljevica (isklj.) — centar Šavnika nadire prema istočnom i južnom delu Durmitor-planine, i u vezi sa Grupom „Ludviger“ desno, ital. div. „Ferara“ [Ferrara] levo, neprijatelja na Durmitor-planini okruži i uništi.⁵

3.) *1. brd. div. će, u tom cilju,*

sa unutrašnjim krilima Grupe „Zalminger“ i Grupe „Remold“, 6. VI u 07.00 časova, preći u napad i zauzeti kao prvi cilj liniju: vis 1680 (t. 571) — Sedlo (t. 952).

4.) *Napadaju:*

Desno Grupa „Zalminger“ sa:

II i III/98. brd. lov. puka,

I/79. brd. art. puka,

Levo Grupa „Remold“ sa:

I, II, III/99. brd. lov. puka,

II/79. brd. art. puka,

2/54. brd. inž. bat.

5.) *Zadaci:*

Grupa „Zalminger“ napada sa težištem na levom krilu i zauzima liniju vis 1587 — vis 1680. Desno krilo održava vezu sa bugarskim 61. peš. pukom, i izbija u toku nastupanja suseda do podnožja Durmitor-planine.

Grupa „Remold“ napada sa jako otkrivenim levim bokom, a sa težištem na desnom krilu, i zauzima najpre Sedlo (obel.[ežena] t. 952). Obezbeđenje puta Šavnik — G. Bukovica mora biti bezuslovno zajemčeno. Grupa „Remold“, po zauzimanju naređene linije, biće spremna da sa delovima napadne na vis 2066 i ovde zatvori dolinu Komarnice.

⁴ U Mratinju, 3. juna 1943, održano je savetovanje Vrhovnog štaba. Odlučeno je da se obrazuju dve grupe radi probijanja iz okruženja. Prvu grupu su sačinjavale 1. i 2. proleterska divizija (deset brigada). Prva proleterska divizija trebalo je da se probije iz doline Sutjeske (Košur — Vrbnica), preko komunikacije Foča — Kalinovik i dalje na sever preko Jahorine, u istočnu Bosnu, a 2. proleterska divizija, preko Sutjeske, Zelengore, Treskavice, u srednju Bosnu. Treća i 7. divizija sačinjavale su drugu grupu (šest brigada), koja se nalazila istočno od Pive, a trebalo je da se preko Tare probije u Sandžak ili, zavisno od situacije, preko Sinjajevine ili Golije na istok, odnosno jug. Centralna bolnica je bila s drugom grupom (Zbornik radova „Neretva — Sutjeska“, Fabijan Trgo, n. č., str. 70; tom IV, knj. 13, dok. br. 170, 171, 179, 185, 187, 188, 194, 204, 211, 218, 224, 253, 258—279.

⁵ Vidi dok. br. 81.

Sa levim krilom vezati neprijatelja i u slučaju njegova povlačenja, u vezi sa levim susedom, čistiti zemljište i goniti ga do linije vis 2226 (obel. t. 952) — 2027 (obel. t. 947).

6.) *Linije razgraničenja za rukovođenje borbom i izviđanje:*

Između Grupe „Ludviger“ i Grupe „Zalminger“:

vis 1785 (obel. t. 581) — vis 1570 (obel. t. 559) — vis 1529 — vis 1543 (obel. t. 893) — vis 2103 (obel. t. 890) — (svi visovi zaključno „Zalminger“).

Između Grupe „Zalminger“ i Grupe „Remold“:

obel. t. 601 („Remold“) — t. 1373 (obel. t. 596 — „Remold“) — t. 1488 („Zalminger“) — vis 1680 (obel. t. 571 — „Zalminger“) — vis 2477 (obel. t. 922 — „Zalminger“) — vis 2284 (obel. t. 888 — „Remold“);

Između Grupe „Remold“ i ital. div. „Ferara“:

Centar Šavnika — vis 1244 (obel. t. 621 — Italijani) — obel. t. 976 („Remold“) — vis 1721 (Italijani) — vis 1786 (obel. t. 946 — Italijani) — tačka 1766 (obel. t. 914, „Remold“).

7.) *Artiljerija:*

Potčinjavaju se:

I/79. brd. art. puka — Grupi „Remold“,
II/79. brd. art. puka — Grupi „Zalminger“.

Upućuje se na sadejstvo:

III/79. brd. art. puka sa Grupom „Remold“.

Zadatak: III/79. brd. art. puka postaviće se na položaj u rejonu severno od Šavnika sa zadatkom da potpomaže napad Grupe „Remold“ na levom odseku, pre svega u i sa obe strane doline Komarnice, i da može sprečiti bočno vatreno dejstvo protivu Grupe „Remold“, sa odseka italijanske divizije „Ferara“. Osim toga, divizion potpomaže u saradnji sa komandantom artiljerije ital. div. „Ferara“ napad te divizije preko odseka Komarnice.

Artilj.[erija] div. „Ferara“ postaviće na položaj 1 laku bateriju u rejonu Pošćenje (istočno od obel. t. 622), 1 laku bateriju i 1 bateriju 15 cm u rejonu južno od obel. t. 643.

8.) *Izviđanje:*

Do linije obel. t. 890 — obel. t. 922 — obel. t. 916.

Treba utvrditi:

Gde se nalazi neprijatelj, broj i vrstu njegovog teškog oružja. U vezi sa time, treba izvideti puteve i mogućnosti snabdevanja za dalji napad.

Osim toga, major Ajsgruber pripremiće jedan izviđački poduhvat na najviši vrh Durmitor-planine — Bobotov kuk.

Učesnici:

Po 1 četa, jačine 150 ljudi, iz 98. i 99. brd. lov. puka,

1 vod, jačine 50 ljudi, iz 79. brd. art. puka,

1 vod, jačine 30 ljudi, iz 54. brd. lov. bat.

1 vod, jačine 30 ljudi, iz 54. brd. inž. bat.

Delovi 54. brd. bat. za vezu, po naređenju majora Ajsgrubera, u sporazumu sa kapetanom Lindingerom.

Pripreme za poduhvat moraju 6. VI biti završene. Vreme polaska odrediću ja.

9.) *Brd. inž. bat. 54* (bez 1. i 2. čete).

dolazi u rejon južno od Šavnika.

Zadatak: opravka i održavanje puta Nikšić—Šavnik—G. Bukovica. Pojačanje mostova.

10.) *Divizijske rezerve:*

Na raspolaganje divizije stižu po mogućstvu što pre:

Izv. bat. 54, po predaji dosadašnjeg zadatka Brd. lov. bat. 54, 7. 6. u rejon oko G. Bukovice. Tamo izvideti mogućnosti pomeranja na odsek „Zalminger“ i na severno krilo. *Brd. lov. bat. 54* do 6. 6. na prostoriju oko Šavnika.

Zadatak: Osiguranje prevoja koji se nalazi južno i odmah do Šavnika. Pripremiti odbranu Šavnika od neprijateljskog napada sa severnog i severozapadnog pravca. Izvideti mogućnosti pomeranja na prostoriju Grupe „Zalminger“.

3. (Fla.)/Brd. tenk. lov. divizionu 44 ostaje za sada u Nikšiću.

11.) *Divizijsko komandno mesto:* od 5. 6. G. Bukovica

12.) *Veza:*

Brd. bat. za vezu 54 postavlja i održava:

Telefonsku vezu do: Grupe „Zalminger“,
Grupe „Remold“,
Izv. bat. 54, *Brd. lov. bat. 54*,
Pozadinskog odeljenja.

Radio-vezu do: Grupe „Zalminger“,
Grupe „Remold“,
Pozadinskog odeljenja.

Telegrafsku vezu do: Pozadinskog odeljenja.

fon Štetner

Dostavljeno: u konceptu

U tajnosti držati odredbe
po sadržaju i dostaviti

BR. 85

ZAPOVEST 369. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 7. JUNA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NAPAD U REJONU JELEČA I VRBNICE¹

Poverljivo

369 (hrv.) peš. div.
Odelj. Ia, br. 9
br. 804/43. pov.

Div. kom. mesto, 7. 6. 1943.

DIVIZIJSKA ZAPOVEST BR. 47

- 1.) *Neprijatelj* se ispred Bobene grupe „Fišer“ [„Fischer“] u rejonu zapadno od Pljevalja povukao prema jugu preko Tare. Neprijatelj je napao 118. div. jačim snagama na Tjentištu (20 km južno-jugozapadno od Foče).² Međuprostor između Tjentišta i Graba nije mogao biti zatvoren snagama 118. div.
- 2.) *Borbena grupa „Fišer“* izvučena je sa sektora Čeotina i nalazi se na maršu preko Goražda i Foče u pravcu Jeleča, da bi potom, verovatno, prešla preko zone dejstva 118. lovačke divizije u napad prema jugoistoku.
Borbena grupa „Vertmiler“ [Wörtmüller] (369. art. div., III/370. gren. puka, 369. protivoklopni divizion, 8/369. art. div. i 2 voda 12. tenk. čete za specijalnu namenu) je na dan

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 2154, s. 1489—90.

² Reč je o borbama 1. i 2. proleterske divizije od 5. do 9. juna 1943. za proboj iz doline Sutjeske između Suhe i Tjentišta na Zelenoru. Vidi dok. br. 81, 84 i 92.

7. 6. iz rejonu Jeleča prešla u napad u pravcu Vrbnice, da bi uništila partizane koji se nalaze u tom rejonu.³
I/370. puka je i dalje potčinjen 118. lov. div.

3.) *Kraljevski bugarski 63. pešadijski puk* stavljen je 6. 6. 43. pod komandu komandanta nemačkih trupa u Srbiji sa zadatkom da i dalje obezbeđuje komunikaciju i železničku prugu Višegrad — Priboj.⁴

3. četa 202. tenkovskog bataljona stavljena je 6. 6. 1943. pod komandu Borbene grupe „Ludviger“.

2 vođa 12. tenk. čete za specijalnu namenu potčinjena su od 5. 6. 1943. godine 369. div.

4.) *Izveštavanje o vežbama u gađanju*

Svaku vežbu u gađanju treba 6 dana ranije prijaviti diviziji da bi o tome mogla biti obavještena vazduhoplovna komanda za Jugoistok, odnosno da bi sa tim bile upoznate vazduhoplovne uprave.

Svaka komanda koja organizuje gađanje, snosi punu odgovornost za eventualno ugrožavanje aviona koji preleću dotičnu teritoriju, ukoliko divizija do sada nije dala odobrenje za održavanje gađanja.

U tim slučajevima prilikom preletanja aviona treba obustaviti vatru.

5.) *Komandna nadležnost na trupnom poligonu [Slav.] Brod*

a) Komandant trupnog poligona je najstariji oficir u garnizonu. Samo je on ovlašćen da izdaje odgovarajuća naređenja u pogledu smeštaja, vežbališta, stražarske službe i ostalih opštih pitanja garnizona.

b) Za obuku svake trupe odgovoran je trupni komandant U pogledu trupne potčinjenosti nema nikakvih izmena.

c) U slučaju opasnosti i elementarnih nepogoda, kada se zbog hitnosti ne može tražiti prethodna dozvola divizije, komandant poligona ima pravo upotrebiti jedinice koje se nalaze na poligonu ili njihove delove. O tome odmah treba poslati izveštaj preko komandanture nadležnoj diviziji (Ia) i komandantu (Ia). Ovo ovlašćenje treba koristiti samo u izuzetnim situacijama, da se ne bi ometala normalna obuka. Partizani još uvek ugrožavaju poligon. Neophodne akcije čišćenja komandant poligona ugovara sa starešinama jedinica koje vrše vežbanja na poligonu. Komandanti jedinica treba da dobiju odgovarajuće naređenje od svojih divizija, da takve akcije iskoriste u na-

³ Vidi dok. br. 91.

⁴ O dejstvima ovog bugarskog puka u bici na Sutjesci protiv jedinica NOVJ, vidi dok. br. 83 i 87.

stavne svrhe i da udovolje traženjima komandanta poligona.

- d) Svim jedinicama treba dostaviti odgovarajuća naređenja.
- 6.) *Pregled sedmičnih izveštaja* je pokazao da je, i kod jedinica koje ne učestvuju u borbi, borbeni deo pozadine glomazan. Komandanti treba da izdaju odgovarajuća naređenja starešinama osnovnih jedinica da borbeni deo pozadine ne ojačavaju preko formacijski utvrđene jačine.

*Spisak adresata
prema D*

BR. 86

NAREĐENJE KOMANDANTA 118. LOVAČKE DIVIZIJE OD 7. JUNA 1943. POTČINJENIM KOMANDANTIMA DA U REJONU TJENTIŠTA POHAPSE SVE STANOVNIKE SPOSOBNE ZA VOJSKU OD 15 DO 45 GODINA¹

Koncept²

118. LOVAČKA DIVIZIJA
KOMANDANT

Div. kom. mesto, 7. 6. 43.

Hitno!³

Predm.: Kontrola⁴ stanovništva sposobnog za vojsku i kontraobaveštajnu službu

Komandantima
Grupe „Gertler“,
750. lovačkog puka i
4. hrvatske lovačke brigade

Lično!⁵

Da bi se na svaki način sprečilo da se iz obruča izvuku partizani, itd., naređujem:

Od 10. 6. 43. u 6 časova, specijalna poterna odeljenja treba iznenada da *pohapse sve stanovnike* sposobne za vojsku (sve zdrave *muškarce od 15 do 45 godina starosti*) južno od linije

⁵ Potpis nečitak.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 4, s. 202.

^{2, 3 i 5} Dopisano rukom.

⁴ U originalu precrtana reč *Erfassung* i dopisana iznad nje *Kontrolle*.

Vrbnica — Beleni — Klinci — Rijeka (mesta uključno) i da ih najpre prikupe kod štaba puka odnosno grupe i brigade. O broju uhapšenih *hitno* izvestiti Diviziju.

Posle toga treba uhapšene detaljno saslušati (utvrditi lične podatke, mesto stanovanja, zanimanje, dosadašnju delatnost, itd.) i one za koje se može sigurno utvrditi da nisu nikada imali nikakve veze sa partizanima itd. otpustiti po naređenju komandanta puka itd. da se vrate u svoja sela. Tom prilikom im treba izdati jednostavnu potvrdu.

Sve ostale treba, uz *odgovarajuću* stražu, prebaciti u Foču, gde će ih Ib Divizije smestiti u logor koji treba organizovati. Tu će biti snabdeveni, a Ic Divizije će ih dalje ispitivati i kontrolisati. Treba paziti da se ta akcija *brizljivo primeni* i iznenadno sprovede.

Treba pretražiti i žene, da se ne bi među njima našao preobučeni muškarac.

*Ne sme biti nikakvih prestupa i zlostavljanja!*⁶

J. Kibler⁷
general-major

BR. 87

NAREDBA KOMANDANTA BORBENE GRUPE „LUDVIGER” OD 7. JUNA 1943. KOJOM SE OFICIRIMA, PODOFICIRIMA I VOJNICIMA BUGARSKOG 61. PEŠADIJSKOG PUKA IZRA- ŽAVA PRIZNANJE I ZAHVALNOST ZBOG DOBROG SADEJ- STVA U BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ U OPERACIJI „ŠVARC”¹

KTB²

Borbena grupa „Ludviger“
komandant

Komanda mesta
borbene grupe, 7. 6. 1943.

BUGARSKOM 61. PEŠ. PUKU

Puk je 5. 6. 43. izašao iz sastava borbene grupe.³ Tim povodom izražavam zahvalnost i priznanje svim oficirima, podoficirima i vojnicima na njihovoj uzornoj gotovosti za dejstva.

⁶ Ova rečenica je dopisana rukom.

⁷ Jozef (Joseph Kübler)

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1244, s. 370.

² Dopisano rukom.

³ Misli se na Grupu „Ludviger“.

Uprkos teškim terenskim i vremenskim uslovima, puk je ispunio zadatke koji su mu postavljeni na moje najveće zadovoljstvo.⁴

Raduje me što mogu da konstatujem da se ponovo iskazalo bratstvo po oružju koje je oprobano u I svetskom ratu i želim puku mnogo uspeha i sreće u daljim borbama.

...⁵

Na znanje:
Bugar. 24. pd

BR. 88

OPERACIJSKA ZAPOVEST KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD 8. JUNA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA SUŽAVANJE OBRUČA I UNIŠTENJE PARTIZANSKIH SNAGA U MEĐUREČJU PIVE I SUTJESKE¹

Strogo poverljivo

K-T NEM. TRUPA U HRVATSKOJ
Ia, br. 437/43. str. pov.

O.U., 8. 6. 1943. KTB²

16 primeraka
2. primerak

Br. 73/43
Pov. odelj.

³

OPERATIVNA ZAPOVEST

(U vidu pojedinačnih naređenja otposlato 5. 6.)

1.) *Glavne neprijateljske snage* se nalaze u međurečju **Piva — Sutjeska**.

Njegovi očajnički pokušaji proboja severno od **Tjentišta** u pravcu severozapada odbijeni su, pri čemu je neprijatelj

⁴ O tome vidi dok. br. 78 i 83; tom IV, knj. 14, dok. br. 153: dnevni izveštaj bugarskog 61. pp od 11. juna 1943. godine.

⁵ Paraf nečitak.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 2154, s. 1493—4. Na margini je rukom dopisano nekoliko brojeva i parafa.

² Dopisano rukom.

³ Pečat ekspedicije.

pretrpeo velike gubitke. Ponovo se primećuju pokušaji proboja neprijatelja u pravcu zapada.⁴

Severoistočno od **Tare** nisu otkrivene značajnije neprijateljeve snage, istočno i južno od Durmitora primećeni su samo zaštitni delovi.

Delovi neprijatelja koji su ostali istočno od **Pive** izvlače se u pravcu jugoistoka prema planini **Durmitoru**.

2.) NEMAČKE JEDINICE zatvaraju međuprostor u severozapadnom delu fronta okruženja i zajedno sa italijanskim snagama na istoku i jugu sabijaju neprijatelja na uzani prostor stezanjem obruča okruženja.

3.) ZADACI JEDINICAMA:

a) 118. div. drži dostignutu liniju. Levim krilom izbija na odsek **Tare** i vrši blokiranje. Divizija izvlači iz svoga sastava štab i 1/369. protivoklopnog divizionara, 9. i 11/370. gren. puka i upućuje ih u Jeleč pod komandu 369. lov. div.⁵

b) 369. lov. div. smenjuje 369. gren. puk počev od 5. 6., ostavljajući odgovarajuće obezbeđujuće delove, i prikuplja se, upućujući što pre odgovarajuće snage, u rejonu **Vrbnica — Jeleč**, da bi prodorom prema jugoistoku uništila neprijateljske snage koje se nalaze zapadno od **Pive**. Diviziji se pretpotčinjava 2. i 4. vod 12. tenk. čete za specijalnu namenu (u **Goraždu**).

Kao prvo, sa prvim delovima nastupati 8. 6. iz **Vrbnice** i udarom pravcem **Zamršten** (zapadno od **Treskavca**), preko **Hrčave** zatvoriti međuprostor između SS i 118. divizije, a zatim napadom na **Ozren** razbiti neprijateljske položaje severno i istočno odatle.⁶

c) *Italijanska divizija „Taurinenze“* nastupa od 6. 6. prema zapadu, da bi zauzela i blokirala odsek **Tare** od **Orašja** do ušća **Drage** (oba uključno).

⁴ Reč je o prelasku u napad, 5. juna 1943, 1. i 2. proleterske divizije u cilju probijanja iz doline Sutjeske na sever i severozapad. Do 9. juna 1943, 1. i 2. proleterska divizija probile su se preko Sutjeske (južno od Tjentišta i Milinklade) do Lučkih i Vrbničkih Koliba na Zelengori. Ojačana grupa „Anaker“ vršila je za to vreme snažan napad na bok grupacije NOVJ, koji je uspešno, na Gornjim i Donjim Barama, obezbeđivala 2. dalmatinska brigada NOVJ. Iako u teškoj situaciji, prva grupa se 9. juna 1943. probila uzanim koridorom od Sutjeske do Vrbničke reke (Zbornik radova „Neretva — Sutjeska“, Trgo Fabijan, n. č., str. 70—72).

⁵ Vidi dok. br. 85. Opširnije o tome vidi tom II, knj. 9, dok. br. 14.

⁶ Vidi dok. br. 85, 91 i 92; tom IV, knj. 14, dok. br. 111—151.

Za diviziju je važno da, koristeći momentalno grupisanje neprijatelja, brzo izbije na odsek **Pive**⁷.

- d) *Borbena grupa „Ludviger“* (bez 61. bugarskog pešadijskog puka) smenjuje se 6. 6. i premešta u rejon Pljevlja — Gotovuša, stavljajući se pod komandu komandanta [nemačkih trupa u Hrvatskoj]. Borbenoj grupi se potčinjava 3/202. tenk. bataljona (369. lov. div.).⁸

Komanda 104. lovačke divizije prelazi 9. 6. pod komandu komandujućeg generala i komandanta u Srbiji.

- e) *1. brd. div.* prelazi u napad 7. 6. u pravcu severozapada i severa⁹, zauzima visoravan **Žabljak** i prodire svojim desnim krilom duž reke **Tare**, levim krilom u istočni deo planine **Durmitor** prema severozapadu i severu i zaposeda i blokira liniju **Tara 512 — Crna Gora 1531 — Suva Rtina 2284**.

Delom snaga prodire duž izbočine **Sušice** i obrazuje mostobran u **Nedajnu** radi docnijeg nastupanja u pravcu severozapada ili zapada.

Divizija preuzima odsek do reke **Tare** od Borbene grupe „Ludviger“. Bugarski 61. pešadijski puk dolazi pod komandu divizije.

Prelaz **Đurđevića Tara** obezbediti.

Rezervu postaviti u **Šavniku**.

- f) *Italijanska divizija „Ferara“* prelazi u napad 7. 6. i nastupa između planine **Đurmitora** i **Pive** u pravcu severozapada, radi blokiranja linije **Prijespa — Boriče**.

- g) *SS-divizija [„Princ Eugen“]* preuzima 4. 6. komandu nad Borbenom grupom „Anaker“ i 118. art. diviz. i sa juga i zapada zatvara međuprostor između **Tjentišta** i **Suhe**. U južnom delu odseka **Pive** dovoljno je, u skladu sa nastupanjem divizije „Ferara“, ostaviti slabija obezbeđenja na mestima mogućih prelaza.

4) GRANICE:

Između 118. div. i div. „Taurinenze“:

mesto i dolina **Rijeka** (za 118. diviziju uključno) — 1479 (za 118. div. uključno) — **Orašje** (za diviziju „Taurinenze uključno) — **Sokolina 1503** (za diviziju „Taurinenze“ uključno).

Između div. „Taurinenze“ i 1. brd. div.:

Tara (za div. „Taurinenze“ uključno).

⁷ U originalu je reč Piva precrtana i rukom napisano Tara.

⁸ Vidi dok. br. 83.

⁹ Vidi dok. br. 84.

Između 1. brd. div. i div. „Ferara“:

Komunikacija **Nikšić** — **Šavnik** (za XIV AK uključno)¹⁰
— **Šavnik** centar grada — **Godijelji** — 1911 — **Sedlo**
2226 — **Bobotov Kuk** 2522 — **Orajevica** 1839 (sve za
1. brd. div. uključno).

Liters

Dostavljeno:

...¹¹

BR. 89

NAREĐENJE KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD 10. JUNA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA DALJE SUŽAVANJE OBRUČA I UNIŠTENJE SNAGA NOVJ U RE- JONU SUTJESKE¹

Prepis!

1. BRDSKA DIVIZIJA

Ia, br. 315/43 Str. pov.²

Strogo poverljivo!

Radiogram br. 1052 /10. 6. 23.15 časova/ stiglo 06.50 časova

Sva naređenja koja budu izdata na osnovu ove depeše tretirati kao str. pov.

1. brd. div.

1) *Glavnina* neprijatelja nalazi se još u luku između Pive i Sutjeske.³ Neprijateljske udarne grupe su se probile prema severozapadu i prodrle do na 4 km južno od Jeleča.⁴ Očito je da

¹⁰ Reč je o italijanskom 14. armijskom korpusu.

¹¹ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena jedinica, komandi i odeljenja kojima je ova zapovest dostavljena.

¹ Snimak prepisa originala radiograma (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 999—1000. Na marginama radiograma dopisano je rukom nekoliko parafa i nejasnih reči.

² Dopisano rukom.

³ U tom rejonu nalazile su se samo 3 divizije NOVJ i veći deo ranjenika, a 1. i 2. proleterska i 7. divizija probile su se od 9. do 11. juna 1943. iz neprijateljskog obruča na Zelengori krećući se na sever, prema Rataju i Miljevini, zatim dalje ka Jahorini (Zbornik radova „Neretva — Sutjeska“, Trgo Fabijan, n. č., str. 75).

⁴ Vidi dok. br. 91.

istočno od Pive nema više znatnijih neprijateljskih snaga. Mora se računati s tim da će se delovi neprijateljskih snaga koje su se probile povratiti nazad da izbore put za izvlačenje snaga koje su u okruženju.

2) Nemačke trupe i dalje sužavaju obruč sa ciljem da unište okruženog neprijatelja.

3) Zadaci:

a) 118. divizija napada sa svojim desnim krilom, zajedno sa levim krilom SS-div., prema istoku u pravcu Sutjeske i zadobija polazne položaje za likvidiranje prostorije.⁵ Na severu držati položaje Sutjeska — Drina.

Sa levog krila odmah skinuti snage u cilju pojačanja položaja na Sutjesci. Pripremiti se za osvajanje mostobrana Čurevo.

Granice prema SS-div.: Sedlo odmah južno od Ozrena — južna ivica Tjentišta.

b) „Taurinenze“ preuzima od 118. div. deo fronta do Vjerno⁶ — Vis (uključno).

c) 1. brd. div., u sadejstvu sa divizijom „Ferara“, nanosi udar između Tare i Pive prema severu do na Taru i obrazuje mostobran na zapadnoj obali Pive.

d) Div. „Ferara“ nanosi udar levo od 1. brd. div. duž Pive prema severu.

e) SS-div. zauzima sa desnim krilom visove severno od Martinja. Sa levim krilom, u sadejstvu sa 118. div., napada prema istoku i zauzima polazne položaje za likvidiranje okružene prostorije.

Treba težiti da se delovi 118. divizije, a naročito komandant 738. puka, što pre stave na raspolaganje 118. div.

f) 369. peš. div. napada prema jugu i zauzima visinski prelaz Ljubin grob — 1576, a odmah potom skreće prema jugoistoku sa ciljem prodiranja u okruženu prostoriju. Diviziji se

⁵ U međurečju Sutjeske i Hrčavke, 9. juna 1943, delovi 118. lov. div. i SS-divizije „Princ Eugen“ pokušali su da ovladaju tim rejonom u nameri da preseku Glavnu operativnu grupu VŠ i prekinu svaku vezu između njenih jedinica. Nemci su u toku dana ovladali s. Suhom, s. D. Barama i Medvedom planinom s juga i s. Krekovima i Milinkladom sa severa. Međutim, delovi 2. dalmatinske, 2. i 4. prolećerske, 6. istočnobosanske i 10. hercegovačke NOU brigade su održali uzak pojas grebena između Tisovog brda, Pleća (k. 1349) i Kazana, s jedne, i Milinklače, Ozrena i s. Tjentišta sa druge strane. Na taj način su izvučeni svi delovi 2. prolećerske udarne divizije NOVJ i u toku noći obezbeđen prihvat 7. divizije NOVJ (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 453; Sutjeska, zbornik sjećanja, Vojno delo, knj. 1, Beograd, 1958, str. 42 i 122; knj. 2, Beograd, 1959, str. 226).

⁶ Nije nađeno na karti.

pridaje II/724. puka (sada u Gotovuši). U cilju dovođenja ovog bataljona u Jeleč motornim vozilima, upućen je prema Gotovuši pionirski marševski vod (45 transportnih vozila u Ustikolini). 724. puk će staviti na raspolaganje sva raspoloživa motorna vozila.

g) 118. i SS-div. izvršice pripreme za odbranu od eventualnog neprijateljevog napada na njihov spoj sa zapada.

h) Potrebno je temeljno pročistiti teren preko koga se prelazi.

F. d. R. d. A.
...⁷

Komandant nem. trupa
Ia, br. 443/43 str. pov.

BR. 90

IZVEŠTAJ 118. LOVAČKE DIVIZIJE OD 10. JUNA 1943. KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U NDH O DOSTIGNUTIM LINIJAMA I NAREDNIM ZADACIMA U BORBI SA JEDINICAMA NOVJ U ŠIREM REJONU SUTJESKE¹

Telegram br. 1843

KTB²

Dostavlja: 118. lov. div. Ia

10. 6. 43. u 01,07 č

K-TU NEM. TRUPA U HRVATSKOJ
369. HRV. PEŠ. DIVIZIJI

OPŠTI IZVEŠTAJ

- I — 1) *Neprijatelj*, na izgled u rasulu, pokušava da se po delovima izvuče ispred desnog krila Divizije kod Tjen-tišta i južno od njega preko Sutjeske na istok, a sa druge strane dovlači pojačanja iz rejona Polje u luku Piva — Tara, koja kod D. i G. Kruševa prelazi preko Pive u zapadnom pravcu.³
- 2) *Grupa „Anaker“* dostigla je, savladujući otpor neprijatelja, vis ist. od 1722 — serpentine sev. od Gusni

⁷ Potpis nečitak.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 4, s. 268.

² Dopisano rukom.

³ Vidi dok. br. 88, 92 i 94.

Put, i izvestila posle podne o neprijateljskim pokretima od Stoca u severoistočnom pravcu.⁴

Ojač. izv. bat. dostigao je sa Grupom „Grajner“ [Greiner] vis sev. od slova V od Varde, a sa Izv. bat. kotu 1710, 1,3 km si. od D. Bare do s. od slova M od Medvede.⁵

Bat. „Lerh“ [Lerch] dostigao je do 17,00 časova, bez dodira sa neprijateljem, k. 1846 i dalje kreće ka Ljubinom grobu.⁶

Grupa „Gertler“ je u napadu sa 2 bataljona i uz dobru podršku avijacije dostigla: vis sa 2 drveta 1 km ist. od k. 1001 — greben 5—600 m ist. od k. 1405 — 900 — jugoistočni kraj Krekova.⁷ Na Ozrenu, k. 1405, u kasnim večernjim satima još veoma ogorčena odbrambena borba neprijatelja. Predveče jači pokret neprijateljskih snaga juž. od Tjentišta preko Sutjeske na istok.

750. puk: situacija neizmenjena. Naveče primećena jaka neprijateljska kolona, ukupno oko 700 ljudi sa mnogo tovarnih grla. koja dolazi iz luka Piva — Tara, prelazi kod D. i G. Kruševa krećući se na zapad. Prikupljaju se kod kolibe, 1 km zap. od G. Kruševa i Strmca. Pojačavaju se neprijateljske snage na Ravnoj stn., Stožerima i Obliku.

4. hrv. lov. brig. Situacija bez promena.

Artiljerijom tukli jaku neprijateljsku kolonu koja je po podne dolazila sa juga prema Polju. Neprijatelj je bežeći napustio Polje u juž. i jugozap. pravcu.

3) *Namera*: Nastaviti napad preko Milinklada — Ozren sve do spajanja sa Ojač. izv. bat., SS-bat. „Vagner“ i Grupom „Anaker“. Div. zahteva da Grupa „Anaker“, SS-bat. „Vagner“ i Ojač. izv. bat. nastave napad u pravcu Kazani — Ozren — Milinklada.

4) Sledi izveštaj o gubicima.⁸

118. lov. div.

Ia

G[ajtner]

^{4, 5 i 6} O dejstvima ovih nemačkih borbenih grupa vidi dok. br. 79, 86, 92 i 93.

⁷ Opširnije o dejstvima Borbene grupe „Gertler“ vidi dok. br. 93.

⁸ Vidi dok. br. 82 i 92.

**IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA 369. PEŠADIJSKE
DIVIZIJE OD 15. JUNA 1943. KOMANDANTU NEMAČKIH
TRUPA U NDH O PROBOJU SNAGA NOVJ IZ OKRUŽENJA
NA ZELENGORI¹**

Poverljivo

369 (HRV.) PEŠ. DIV.

Odelj. Ia, Az. 9

Br. 846/43. pov.

Div. kom. mesto, 15. 6. 1943.

K.T.B.²

Predmet: Borbeni izveštaj III/GR 369.
III/GR 370. i II/724. lov. puka.

KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U HRVATSKOJ

Divizija se nalazila od 7. 6. sa Borbenom grupom „Vertmiler“ (A. A. 369, III/GR³ 369. i 369. protivtenk. lov. diviz. bez 1. čete) kod Mrčin Klb. i Ljubina (8 km južno i jugoistočno od Jeleča). U 22,30 časa divizija je, posredstvom načelnika štaba komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj, a preko načelnika Operativnog odeljenja divizije, primila sledeći zadatak:⁴

1) Desno krilo 118. lov. div. angažovano je u žestokim borbama sa neprijateljem u Milinkladi (1001) i Ozrenu (1405), leva grupacija SS-div. (delovi 118. lov. div.) prodrla je do Boščija gl. (1710).⁵

2) Potrebno je da divizija zatvori međuprostor između Milinklade i Boščije glave. U tom smislu je neophodno da divizija iz rejonu Vrbnice nastupa pravcem kota 1089, kota 1529, Zamršten, kota 1576, izbije u rejon Hrčave i spreči svaki prodor partizana u pravcu zapada.

Divizija je izrazila bojazan da će u ovome, zbog slabih snaga, uspeti, ali je izjavila svoju spremnost da će sve učiniti, zbog izuzetno teške situacije, da izvrši naređenje komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj.

U 22,30 časa komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj je nazvao telefonom komandanta divizije i ukazao mu ponovo na hitnost i važnost zadatka.

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 2154, s. 1500—6.

² Dopisano rukom.

³ Gebirgsregiment (brdski puk)

⁴ Vidi dok. br. 85 i 89; tom IV, knj. 14, dok. br. 111, 115, 120, 122, 125, 127, 129, 131, 132, 135, 140, 143 i 147.

⁵ Vidi dok. br. 75, 89 i 90; tom IV, knj. 14, dok. br. 122, 125, 127, 129, 131, 134, 139, 143 i 167.

Borbena grupa „Vertmiler“ odbacila je 8. 6. žilavog neprijatelja sa kote 1380 i kote 1298 (1 km severozapadno i 1 km zapadno od Vrbnice), nastupala je u popodnevним časovima preko kote 1089 i kote 1529, ali nije uspela da odbaci žilavog neprijatelja sa grebena. U noći se povukla na kotu 1089. III/369. GR (bez 11. čete) je zbog nedostatka nosača i tovarne stoke upućen 8. 6, radi dopremanja hrane i municije za Borbenu grupu „Vertmiler“, od Jeleča do Vrbnice, da bi u Vrbnici obrazovao bazu za snabdevanje.

Divizija procenjuje situaciju na sledeći način:

Jakim partizanskim delovima je uspeo da se probiju iz obruča u pravcu zapada, sa ciljem da se preko Vrbnice probiju dalje prema severu. Izgleda da se divizija sudarila sa najisturenijim delovima neprijatelja.⁶ Moguća je i varijanta da neprijatelj u rejonu kote 1529 i kote 1871, koje takođe drži u svojim rukama, obrazuje front radi zaštite boka sa pravca severa, da bi na taj način obezbedio uslove za prodor i proboj novih snaga iz obruča u pravcu zapada prema Kalinoviku. Prodor sa Grupom „Vertmiler“ preko kote 1529 izgleda da više nije moguć, pošto neprijatelj na grebenu širokom 1 km poseduje veoma jake položaje. Prema tome, napad na kotu 1529 bez artiljerijske podrške nema nikakve svrhe. Na ovaj teren se ne može privući artiljerija. Postoji samo mogućnost da se neprijatelj veže za kotu 1529, da bi se sprečio njegov prodor preko Vrbnice u pravcu severa. Bilo bi dalje takođe potrebno da se dalje prema zapadu obrazuje što jača borbena grupa, koja bi nastupala prema jugu i, bez obzira na neprijateljske snage, koje bi prodirale prema zapadu, zauzela položaje u rejonu kota 1956 i 1622.

Na ovaj način je moguće formirati jaku udarnu grupu, jer put od Kalinovika prema koti 1441, do same kote 1361 (severozapadno) dozvoljava prilaz auto-transportu. Na taj način bi već na dan 9. 6. imali jaku udarnu grupu, dok bi za marš od Jeleča

⁶ Na tom pravcu, 9. juna 1943, komandant 1. proleterske divizije Koča Popović naredio je da se razbiju nemačke snage na pravcu Balinovac — Jeleč. Prva proleterska brigada, u smelom i energičnom napadu, razbila je 10. juna 1943. na Balinovcu delove 369. divizije i nagnala ih u panično bekstvo. Međutim, uprkos proboju neprijateljskog obruča koji je izvršila 1. proleterska divizija, vrhovni komandant Josip Broz Tito, vodeći računa o celoj grupaciji, obuzet brigom o sudbini Centralne bolnice NOVJ, još uvek se nije bio odlučio za brzi prodor svih jedinica prve grupe, zbog neizvesne situacije 3. i 7. divizije NOVJ (druga grupa). Rešen da iscrpe sve mogućnosti za prihvatanje druge grupe, on se sa 2. proleterskom divizijom 10. juna 1943. zadržao na prostori Lučkih i Vrbničkih Koliba, očekujući 3. i 7. diviziju sa Centralnom bolnicom (Zbornik radova „Neretva — Sutjeska“, Trgo Fabijan, n. č., str. 73—74).

do Balinovca bilo potrebno minimum 8 časova, pa bi zbog toga jedinice tek u podne 10. 6. prispele umorne radi produženja daljeg napada prema jugu.

Divizija je odlučila da sa Grupom „Vertmiler“ blokira liniju kota 1089 — 1298 prema severu, da od III/369. GR i III/370 GR, koji je izvučen iz Grupe „Vertmiler“, formira Borbenu grupu „Hene“ [Höhne] i uputi je pravcem severno od Vrbnice — Lipovac — Balinovac — Sremaška luka radi preduzimanja napada na kotu 1622, a sa delom snaga 369. puka, koji će auto-transportom biti upućen pravcem Kalinovik — kota 1441 (12 km jugoistočno od Kalinovika), napadne Videž i kotu 1914, da bi 9. 6, nakon pretpotčinjavanja Borbene grupe „Hene“ Borbenoj grupi „Fišer“ [Fischer] u rejonu Videž, kota 1914, kota 1622, imala jaku udarnu grupaciju u tom rejonu za dalje operacije.

Komandant divizije saopštio je svoju nameru u 21,30 čas Ia komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj; komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj izrazio je svoju saglasnost sa ovim planom. Divizija je telefonom izdala odgovarajuća naređenja komandantima GR 369. i 369. protivtenk. lov. div.[iziona] kao i Grupi „Hene“.

Na dan 9. 6. u 11,00 časova, načelnik štaba saopštio je Ia divizije da komandant Jugoistoka ne dozvoljava cepanje snaga radi napada na neprijateljske delove koji su se probili, već želi što skorije zatvaranje obruča. Zato Borbena grupa „Fišer“ treba direktno da pređe u nastupanje, bez ikakvih prethodnih pokreta i da sa planirane koncentracijske prostorije u rejonu kota 1441, Sremaška luka pređe u napad prema jugoistoku radi zatvaranja obruča u rejonu kote 1576. Ia divizije je odgovorilo da divizija ne namerava da vrši ma kakve dalje pokrete. Pokret preko Kalinovika imao bi samo svrhu da se što je moguće pre stvori jaka grupacija u rejonu Videž, kota 1622, gde se na drugi način ne može dospeti. Načelnik štaba je izrazio svoju saglasnost sa planovima divizije.

U toku celoga dana 9. 6. primećeni su pokreti neprijatelja od M. Košuta prema koti 1529. Sa Grupom „Hene“ u toku celoga dana, i pored dodele radio-sredstava, nije postojala veza. Pošto se sa komandnog mesta Borbene grupe „Fišer“ (kota 1441, 12 km jugoistočno od Kalinovika) čuo eho borbe sa opšteg pravca istočno od Videža, komandant Borbene grupe „Fišer“ dobio je zadatak da što je moguće pre uputi II/GR 369. puka i da još u toku 9. 6. zauzme kotu 1863, da bi na taj način pružio odgovarajuću pomoć Borbenoj Grupi „Hene“, koja se nalazi u teškoj situaciji. U 19,00 časova dobijen je radiogram od Borbene grupe „Hene“ preko 369. protivtenkov. lov. diviz., u kome

se kaže, da je Grupa „Hene“, nakon ogorčenih borbi protiv jakog neprijatelja, uspjela da oko 17,00 časova zauzme kotu 1642.

U 22,00 časa 369. protivtenk. diviz. javlja da je u njegov rejon prispeo ranjeni podoficir III/369. sa izveštajem, da je III/369. oko 17,00 časova zauzeo vis 1642, da je nakon toga napadnut od jakih neprijateljskih snaga i da je razbijen. Ranjeni podoficir je među poslednjima napustio vis.

U 23,00 časa komandant 369. GR (potpukovnik Fišer) javlja:

„III/369. je u 16,42 časova u borbi protiv jakog neprijatelja zauzeo vis 1642“. Neprijatelj je otvorio jaku koncentričnu vatra sa svih strana iz teških minobacača i mitraljeza na III/369, a nakon toga napao bataljon vrlo jakim snagama. Bataljon je bio prinuđen da se povuče na Balinovac. III/370. nalazio se kao rezerva u vreme borbe III/369. na Balinovcu, angažujući 11. četu radi obezbeđenja boka na koti 1592. Pošto je situacija bila sve kritičnija, major Hene je naredio da III/370, bez 11. čete, pređe na kotu 1642. III/370. nalazio se u nastupanju za vreme povlačenja III/369, koga je, i pored ličnog angažovanja majora Henea i njegovih oficira, uhvatila panika, pa je i III/370. podlegao psihozi povlačenja.

Komandantima i oficirima III/369. i III/370. uspjelo je da u rejonu Balinovca ponovo srede jedinice i da zauzmu položaje.

Divizija je stekla utisak da je Grupa „Hene“ zatajila u borbi. Komandant divizije je Grupi „Hene“ poslao sledeći radiogram: „Ogorčeni smo radi neizvršavanja zadatka Borbene grupe „Hene“ u rejonu kote 1642. Očekujem da će borbena grupa u svitanje dana ponovo zauzeti kotu 1642.“

Borbena grupa „Fišer“ sa I/369. zauzela je oko 22,00 časa Oštri kuk (2 km zapadno od Videža), izviđački delovi su se nalazili ispred kote 1863. Divizija je naredila za 10. 6. da Borbena grupa „Fišer“ izvrši napad na Videž i kotu 1914, a Grupa „Hene“ na kotu 1642. II/369. ući će u sastav borbene grupe „Fišer“, prebacivši se auto-transportom preko Kalinovika prema koti 1442, da bi se obezbedile dovoljne snage radi koncentričnog napada u pravcu jugoistoka.

Na dan 10. 6. u 7,00 časova javljeno je da je Borbena grupa „Hene“, savlađujući žilav neprijateljski otpor, prodrla u šumu Bavan i nalazi se u nastupanju na vis 1642. U 5,30 časova zauzete su kote 1696 i 1863 a u 8,30 časova kota 1914, nailazeći na slabiji neprijateljski otpor.

Izveštaji dobijeni od Borbene grupe „Fišer“ o udaljenom ehu borbe sa pravca severa govore o tome da je neprijatelj odbio napad Grupe „Hene“ i da se verovatno probija u pravcu severa.

Naknadno prikupljanje informacija je omogućilo sledeće zaključke:

Grupa „Hene“ je u toku svoga napada naišla na žestok neprijateljski protivnapad. Prema svim raspoloživim informacijama, izgleda da je neprijatelj na ovom mestu koncentrisao sve snage radi energičnog proboja. Borbeni moral borbene grupe je, zbog prethodne jake vatre iz minobacača i mitraljeza, bio veoma poljuljan i nije mogao više da izdrži jak pritisak. I pored upornog nastojanja oficira, borci su se povukli na polazni položaj. Istovremeno su dobijene informacije da je borbena grupa ugrožena na jednom boku od neprijatelja jačine 300 do 500, a na drugom jačine 1000 do 1200 partizana, pa je major Hene doneo odluku da se povuče na trig. 1605. Na žalost, planirano lično prisustvo komandanta divizije na ovom sektoru nije bilo moguće, jer situacija nije dozvoljavala njegovo odsustvo sa komandnog mesta u vremenu od 16 do 18 časova. Hene se probio kroz bočne partizanske napade, pošto je prethodno poslao izvesne delove radi posedanja novih položaja. Na ove položaje na visu 1605 povukle su se 2 čete III/370. Kada se Treća četa pela na trig. 1605, kod kapetana Pojlekea [Peulecke] došao je komandant III/370. i izdao mu nelogično naređenje da partizani vrše jak pritisak, te da Grupa „Hene“ neće moći blagovremeno da izbije na vis 1605, pa je potrebno da se zbog toga povuče na južnu padinu Jeleča. Kapetan Pojleke je izvršio ovo naređenje. Izgleda da major Hene nije bio upoznat da su 2 čete već bile posele vis 1605 i da nije poznavao stazu kojom bi izbio na trig. 1605. On je smatrao da izbijanje na trig. 1605 sa južne strane, zbog strmog kraškog zemljišta, nije izvodljivo, što je i tačno, imajući u vidu neprijateljsku vatru. Grupa „Hene“ se povukla prema severu i oko 14,00 časova izbila na južnu ivicu Jeleča, da bi posela položaj kod Govze. Izgleda da su se glavne snage ovih bataljona u ovo vreme nalazile čvrsto u rukama svojih komandanata, dok su se drugi delovi povlačili bez reda. 11/370. GR nalazila se kao i ranije na visu 1592 (1,5 km zapadno od Balinovca).

Divizija je u međuvremenu hitno uputila jednu bateriju i jednu četvu sa zadatkom da posednu i drže kote 1399, 1371, Sijljevac (trig. 1214) i da isture osiguravajuće delove na Sokolinu i kotu 1386.

Konačan uvid u situaciju divizija je stekla tek kada je major Hene u 16,00 časova došao na istureno komandno mesto divizije. On je izložio situaciju i razloge koji su ga rukovodili da donese ranije odluke. Izgledao je miran i hladnokrvan. Tvrdio je da jedinice čvrsto drži pod svojom komandom. Divizija je naredila majoru Heneu da sa grupom posedne liniju kota 1399 —

kota 1371 — Siljevac (trig. 1214) — Strahov u cilju sprečavanja prodora partizana prema severu, da bi na taj način ojačao slabe snage koje su posele te položaje. Oko 18,00 časova ustanovljeno je da se jaki delovi Borbene grupe „Hene“ nalaze južno od mesta Jeleč na položajima. Jedinice, koje su ranije na brzinu isturene, poslale su izveštaje da neće biti u stanju da održe položaje borbenog osiguranja protiv neprijatelja, čiji je napad sve intenzivniji. Komandant divizije, koji se nalazio na isturenom komandnom mestu u rejonu Jeleča, naredio je Grupi „Hene“ još 10. 6. da zauzme Siljevac. Grupa „Hene“ je ojačala Alarmne jedinice⁷ na koti 1399 i na Visu snagama III/370, a Alarmne jedinice 369. puka na Siljevcu jednim vodom i isturila, pošto zauzimanje Strahova nije bilo moguće, jake obezbeđujuće delove u dubinu istočnog boka, a sa ostalim delovima zauzela položaje na južnoj ivici Govze.

Divizija je u popodnevним časovima 10. 6. uputila I/369. iz rejona kote 1441 pravcem kota 1527, kota 1543 sa zadatkom da iz tog rejona pređe u napad na zapadni bok neprijatelja. Međutim, nije postojala mogućnost silaženja niz zapadnu i penjanja uz istočnu padinu doline Govze, o čemu je divizija bila obavještena tek u ranim jutarnjim časovima. Veza sa I/369. nije postojala u toku čitave noći 10/11. 6.

Divizija je naredila Grupi „Hene“ da 11. 6. sa svojim levim krilom istočno od Siljevca pređe u napad u pravcu juga radi razbijanja neprijatelja. Cilj napada: uspostava veze sa razbijenom Grupom „Vertmiler“. Borbena grupa „Fišer“ dobila je zadatak da ovaj napad potpomogne napadom u zapadni bok protivnika. III/370. je u sumrak izbio na Vis. Izviđački delovi i ofircske izviđačke patrole nisu uspeli na Visu da uspostave vezu sa III/370. i sa Alarmnim jedinicama, jer su sve vreme vodili neprekidnu borbu sa manjim partizanskim grupama koje su se probijale. Nije bilo uspeha ni u postavljanju telefonske linije do Visa. Major Hene, prema tome, nije znao da li je III/370. dobio naređenje za napad ili nije, jer se izvesni izviđački delovi nisu vratili.

Pre nego što je borbena grupa majora Henea 11. 6. prešla u napad, partizani su izvršili napad na Siljevac i odbacili tamo angažovane snage (Alarmne jedinice). Komandir Alarmnih jedinica 369. je izjavio da je do poraza došlo zbog nedovoljne borbenosti Hrvata.⁸ Major Hene je, zbog izmenjene situacije, odustao od napada, ne obavestavajući diviziju, i obavestio je

⁷ U dokumentu piše: „Alarmeinheiten“.

⁸ Reč je o vojnicima te divizije, čije je ljudstvo bilo s teritorije NDH.

da 300 do 500 partizana nastupaju od Siljevca prema severu. Izvestio je takođe da će snage sa kojima raspolaže angažovati radi obezbeđenja levog boka.

Divizija je naredila u 6,30 časova da se pre svega održe položaji i da se neprijateljevo nastupanje prema severu prebaci istočno od Siljevca. Protivnapad, prema zadatku dobijenom 10. 6, treba organizovati i što skorije preći na njegovo izvršenje. Major Hene je ovo naređenje divizije izgleda pogrešno razumeo. U 8.50 časova ponovo je komandant divizije izričito naredio: Borbena grupa „Hene“, grupišući jake snage na svom levom krilu, prelazi u napad na Siljevac obuhvatom sa istoka a u pravcu juga, radi uspostavljanja veze sa Borbenom grupom „Vertmiler“. II/724. puka, neposredno nakon pristizanja iz rejonu Rataj, prelazi u napad u pravcu juga, sa zadatkom da obezbedi bok bataljona koji se nalazi u napadu. Borbena grupa „Fišer“ preduzima napad sa snagama II/369, koje su prispele u rejon kote 809 (4 km južno od Jeleča), u zapadni bok neprijatelja.

Borbena grupa „Hene“ prešla je u 14,00 časova, protivno divizijskom naređenju, sa jakim snagama na svom desnom krilu, u napad između prevoja Vis i Siljevac. U forsiranom napadu, grupa je zauzela prevoj i produžila napad prema jugu. Kada je Siljevac skoro bio zauzet, borbena grupa je bila napadnuta od partizanskih snaga u svoj istočni bok. Grupa je obuhvaćena od neprijatelja sa pravca severa. Uspela je da se izvuče iz obuhvata, povlačeći svoje snage na odbrambene položaje u rejonu Govza — Jeleč.

Snage III/370. i isturene jedinice artiljerije održale su Vis i dalje u svojim rukama. Sa tim delovima prekinute su sve veze.

II/369. je u 14,15 časova takođe prešao u napad i, zauzevši vis 1399, produžio napad u pravcu juga na kotu 1605.

II/724. puka je oko 13,00 časova izbio u potpunom brojnomo stanju u rejon Ocrkavlja (2 km severoistočno od Jeleča) i nakon 1 1/2 časa odmora prešao u napad u pravcu juga. Bataljon je u početku dobio zadatak da nadire prema jugu radi sadejstva sa Grupom „Hene“, zauzimanja Siljevca br., kote 1417, kote 1434 (7 km južno od Ocrkavlja), čime bi bila uspostavljena veza sa Grupom „Hene“. Podršku je vršila 8. btr. 369. art. puka. Istureni artiljerijski osmatrač je upućen u bataljon. Divizija je nakon početka napada od strane Grupe „Hene“ saznala da je ona, suprotno divizijskom naređenju, prešla u napad na Siljevac, ali ne obuhvatajući ga sa istoka. Načelnik Operativnog odeljenja izmenio je nakon toga, posle telefonskog razgovora sa komandantom divizije, koji se nalazio na isturenom komandnom mestu, naređenje za II/724. puka na taj način što je II/724. puka dobio

zadatak da prodire istočnim padinama Glavice, kotom 1136, kotom 1214 prema jugu, da bi sprečio napad neprijateljevih snaga na Jeleč i bokove Borbene grupe „Hene“. Nakon obezbeđenja bokova, trebalo je zauzeti Siljevac br. Operativni oficir je upozorio komandanta II/724. puka da bataljon svojim glavnim snagama ne treba da nastupa dolinom južno od Rataja, već da uputi jake osiguravajuće delove na visove levo i desno od potoka Oteša, jer u suprotnom slučaju postoji opasnost da bude ugrožen neprijateljskim zasedama. Bataljon je oko 16,00 časova izbio na istočne padine Glavice. Kratko vreme nakon toga došlo je do borbe koja se razvijala u pravcu juga. Oko 19,30 časova, na komandnom mestu divizije stekao se utisak da se borba približava divizijskom komandnom mestu u Rataju. Divizija je izdala naređenje za premeštanje divizijskog komandnog mesta prema severnoj ivici Jeleča a da se napuste pozadinski rejon 369. bataljona za vezu i 369. izviđačkog bataljona, koji su se nalazili u rejonu južno od Bistrice. Oko 20.00 časova bilo je jasno da je bataljon upao u partizansku zasedu. Borba se vrlo brzo prenosila u pravcu severa. Već oko 20,15 časova pojavili su se prvi ranjenici i prvi borci koji su bežali sa bojišta. Oko 50 do 60 ljudi, primenom najoštrijih metoda, bili su vraćeni u borbu. Otprilike oko 20,45 časova istureni osmatrač je preneo izveštaj komandanta bataljona da je bataljon upao u zasedu i da se pod pritiskom nadmoćnijih neprijateljskih snaga povukao u ruševine na visovima Rataja. Komandant bataljona se nada da će uspeti da organizuje položaj za odbranu. Komandant divizije je izdao naređenje da se po svaku cenu moraju održati ruševine na visovima, produžujući položaj levo do železničkog mosta a desno do istočne padine Stolova. U prvo vreme, bataljon je održao položaje na ovoj liniji. U 23,30 časa, na komandno mesto divizije, koje je u međuvremenu premešteno u Jeleč, došao je ordonans-oficir III/369. puka i izjavio sledeće: Grupa „Hene“ je preko prevoja Siljevac odbačena u pravcu severa. Grupa je izuzetno oslabljena. Ona nije u stanju da održi dalje položaje kod Govze. Komandant divizije je naredio da grupa mora održati položaje po svaku cenu, s obzirom na postojeću situaciju. U 23,40 časa ordonan-oficir bataljona je došao i izjavio da je komandantu bataljona nemoguće da nakon svitanja održi ove položaje, koje će u toku noći svakako pokušati da odbrani.

Pošto divizija nije imala na raspolaganju drugih snaga, izdala je naređenje da bataljon u slučaju nadmoćnog neprijateljskog pritiska povuče svoje snage u pravcu severozapada, da bi na istočnoj i severnoj padini Stolova i na visovima severno od komunikacije organizovao odbranu.

U 23,55 časa, komandant divizije je obavestio načelnika štaba o situaciji kod Jeleča. On je izneo mišljenje da je u datoj situaciji moguće jedino da se u rejonu Jeleča izvrši prikupljanje i da se, odbranom mesta i visova istočno, obezbedi sređivanje Grupe „Hene“ i II/724. puka. Napad u pravcu Vrbnice sa ovim snagama nije moguće više organizovati. Načelnik štaba je izrazio svoju saglasnost sa tim predlogom.

Na dan 12. 6. u 00,10 časova, Grupa „Fišer“ je upoznata sa situacijom kod neprijatelja i sopstvenih snaga. Divizija je odlučila da prikupi snage u rejonu Jeleča, da bi izvršila pregrupaciju svojih snaga, oslanjajući se na odbranu sadašnjih položaja. Borbena grupa „Fišer“ dobila je zadatak da svoje snage prikupi u rejonu kote 1605 i južno radi preduzimanja napada prema severu, a u cilju zauzimanja Visa i Siljevac br. sa juga. U tom smislu, još u toku noći, I/369. puka iz rejona Videž (kota 1863) i kote 1914 povući prema koti 1441.

Namera divizije ne može se ostvariti na dan 12.6, pošto I/369. puka pristiže tek oko podne na kotu 1441, a razvoj situacije u rejonu Jeleč diktira da se Grupa „Fišer“ prebaci na visove zapadno od Govze (protiče kroz Jeleč), jer napad sa pravca juga prema severu ne obećava uspeh.

Na dan 12. 6. u 04,00 časa pojavili su se prvo pojedini borci, zatim cela odeljenja iz sastava II/724. puka u potpunom neredu, krećući se istočno od Jeleča kroz divizijska osiguranja pozadinskih delova. Komandiri odeljenja su izjavili da je njihov bataljon razbijen i da su partizani izvršili proboj. Dobili su naređenje da se povlače u pravcu Sarajeva. Kapetan Šolc [Scholz], komandant divizijskog osiguranja, obavestio je oficire II/724. puka o situaciji i naredio im da sa svojim snagama uđu u sastav divizijskog osiguranja, u cilju sprečavanja proboja neprijatelja u pravcu Kalinovika, kao i radi obezbeđenja povlačenja pozadinskih delova i premeštanja baza snabdevanja. Poručnik Hajhen [Heichen] izjavio je u ime oficira da će oni primiti naređenje samo od svog komandanta bataljona koji se nalazi 200 m istočno u pravcu neprijatelja. Preko podoficira bataljona, koji se nalazio u povlačenju, obavešten je komandant bataljona o situaciji, obaveštavajući istovremeno telefonski komandanta divizije o ovom slučaju. Komandant divizije je ponovo naredio da bataljon posedne istočne padine Stolova i visove severno od komunikacije u cilju sprečavanja proboja neprijatelja u pravcu Kalinovika i izdao je odgovarajuća naređenja da se četa, koja se nalazila u povlačenju, zaustavi. U tom momentu podoficir se vratio iz bataljona i preneo četi naređenje komandanta bataljona da odmah posedne nove odbrambene položaje. Čete su ponovo posele svoje odbrambene položaje prema istoku.

Na dan 12. 6. Borbena grupa „Hene“, zbog jakog bočnog ugrožavanja i flankirne vatre sa pravca jugozapada, jugoistoka i istoka, povukla se bez odobrenja divizije u rejon Jeleča i visova južno od komunikacije Kalinovik — Jeleč. Borbena snaga Grupe „Hene“ u to vreme bila je izvanredno mala a ljudi su bili potpuno iscrpljeni. U Grupi „Hene“ nalazili su se i delovi III/370. puka. O delovima III/370. puka i isturenim artiljerijskim delovima koji su se nalazili na Visu nije bilo nikakvih obaveštenja. Izgleda da su zarobljeni od strane neprijatelja, jer se neprijatelj nalazio na severnim padinama Visa. Ovi delovi su se docnije ponovo probili do svojih jedinica.

Borbena grupa „Hene“ dobila je u popodnevnim časovima od strane komandanta divizije, a po naređenju komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj, naređenje da posedne vis 836 (1 km jugozapadno od Jeleča).

Jako iscrpljeni i oslabljeni bataljon prešao je u 16,00 časova u napad i osvojio je vis i pored veoma jake flankirne vatre sa okolnih dominirajućih visova. Bataljon je u kratkom vremenu imao prilično velike gubitke. Nalazio se u flankirnoj vatri sa kote 1046 (2 km jugozapadno od Jeleča) i Jeleča. Jedinice su bile veoma demoralisane, nervoza se sa nastupanjem mraka izvanredno pojačala. Major Hene je došao u situaciju da je morao da opominje oficire i podoficire da ne izgube nerve.

Divizija je naredila, nakon upoznavanja sa stanjem bataljona od strane potpukovnika Kuhtnera [Kuchtner], koji je 12. 6, nakon pada mraka, preuzeo komandu u odseku Jeleč, povlačenje III/369. puka na visove severno od potoka, kao polazni položaj za napad na kotu 836.

U noći 12/13. 6, neprijateljski pritisak na III/369. puka je popustio, pošto je neprijatelj bio izložen jakom pritisku od strane Borbene grupe „Fišer“, koja je izbila u rejon visova jugozapadno od Jeleča. 13. 6. je iskorišćen za reorganizaciju III/369. puka i III/370. puka. III/370. puka je, usled gubitaka pretrpljenih u borbi bio potpuno razbijen. O snagama koje su se nalazile na Visu nije bilo nikakvih informacija. Verovatno su bile izgubljene. Delovi III/370. puka nalazili su se u sastavu III/369. puka (takođe u sastavu Grupe „Hene“).⁹ Oko 100 vojnika su do 13. 6. uveče prikupljeni kod Kalinovika. 11. četa 370. GR nalazila se od 11. 6. u sastavu Borbene grupe „Fišer“ i bila je skoro u punoj jačini.

Divizija je dobila zadatak da 13. 6., sa ojačanim delovima i uz podršku tenkova, nastupa komunikacijom prema Foči do

⁹ U dokumentu ove reči u zagradi su precrtane rukom.

Nozdre, radi hvatanja veze sa nastupajućim delovima 118. lov. div. Pošto divizija nije raspolagala drugim snagama, morala je za tu svrhu da angažuje jače jagdkomande¹⁰ II/724. puka. Divizija je skrenula pažnju komandantu II/724. puka na važnost vatrene podrške u pojedinim fazama borbe u toku nastupanja poternog odeljenja vatrom ruskih topova 7,62 cm, teških minobacača i mitraljeza, kao i na potrebu da se poterno odeljenje detaljno upozna sa svojim zadatkom. Jagdkomanda se u 09,00 časova vratila na polazni položaj ne izvršivši zadatak i pored tenkovske podrške. Jagdkomanda je ponovo oko podne pristupila izvršenju ranijeg zadatka. Međutim, nije uspela da prodre dalje od svojih polaznih položaja. Nakon ojačanja jednom ojačanom četom i preuzimanja komande nad jagdkomandom od strane komandanta bataljona, postignut je samo manji uspeh prelaskom preko Bistrice prema istoku. Stiče se utisak da nije postojao odgovarajući plan za napad. Prilikom prodiranja Borbene grupe „Fišer“ na dan 14. 6. pridate jagdkomande II/724. puka su uspešno izvršavale svoj zadatak.

Prikupljene informacije ukazuju na to da se majoru Heneu u pogledu komandovanja borbenom grupom ne mogu staviti nikakve primedbe. Stoji primedba da on 11. 6. nije zauzeo trig. 1605, možda zbog nepoznavanja situacije, već se odmah povukao na Jeleč. Prema iskazima oficira, između ostalih i komandanta III/370. puka, kapetana Pojlekea, major Hene u toku borbe nikada nije izgubio hladnokrvnost. Lično je bio veoma hrabar u borbi, nalazeći se uvek u prvoj liniji i još na dan 11. 6. sa uperenim pištoljem je vraćao ljude na položaj. Komandant GR 369. smatra da je major Hene izvanredan komandant bataljona. Komandant divizije je takođe prilikom napada na dan 11. 6. na Siljevac br. ocenio da je major Hene miran i hladnokrvan. Međutim, jasno je da je major Hene u okviru 369. pešadijske divizije postavljen na pogrešno mesto, jer ne ume da se prilagodi hrvatskim vojnicima, a ne poseduje ni potrebno stručno znanje za borbu u planini.

¹⁰ U dokumentu piše: „Jagdkommando“ tj. neka vrsta poternih odeljenja.

IZVEŠTAJ KOMANDANTA 118. LOVAČKE DIVIZIJE OD 16. JUNA 1943. O TOKU BORBI SA SNAGAMA NOVJ, OBOSTRANIM GUBICIMA I ISKUSTVIMA ZA VREME OPERACIJE „ŠVARC“¹

Poverljivo

118. LOVAČKA DIVIZIJA
Odelj. Ia

Div. kom. mesto, 16. 6. 43.

Br. 1817/43. pov.

Predm.: Operacija „Švarc“²

Izveštaj o iskustvima

- 1.) *Stanje 118. lov. div. i 4. hrv. lov. brigade sredinom maja:*
Na početku operacije „Švarc“, 118. lov. div. bila je popunjena svega oko 60⁰o.

4 baterije, ceo pt divizion i većina izv. bat. i bat. veze nisu uopšte bili sposobni za dejstva. Nedostajalo je mnogo oružja i razne opreme (zaprežnog pribora itd.).

Obuka nije uopšte bila završena. Divizija je nedavno dobila blizu 6000 ljudi popune (uglavnom ljudi koji su dugo vremena zauzimali neophodne položaje u privredi) koji nisu imali nikakvog iskustva u borbi — pre svega u planinama. *Kod 4. hrv. lov. brig.* stanje obuke i popune bilo je još znatno nepovoljnije. Uz velike poteškoće uspelo se da se u izvesnoj meri osposobe za dejstva 4 bataljona, delovi art. i nešto malo jedinica za snabdevanje.

Obuka ovde nije odmakla od početka.

- 2.) *Kratak pregled toka borbi:*

118. lov. div. i 4. hrv. lov. brig. bile su od početka do kraja operacije „Švarc“ u žarištu borbe.

21. 5. uveče krenuli su partizani u protivnapad u pravcu Foče iz opšteg rejona Čelebić, sa daleko nadmoćnijim snagama (1. div., koja se sastojala od I proleterske, III krajiške i III sandžačke brigade, ojačana VI bataljonom i Majevičkom brigadom, 2. div. koja se sastojala od II dalmatinske brigade i V bat. II srpske brigade, kao i delovi art. div.).

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 4, s. 427—31.

² Vidi dok. br. 70, 73, 75—79, 81, 84, 86 i 88; tom IV, knj. 13, dok. br. 153—279, knj. 14. dok. br. 125, 131, 134, 139, 143 i 155.

Pošlo im je za rukom da u noći 21/22. 5. razbiju 13. hrv. lov. puk i da ga jednim potezom potisnu do rejonu Trovrh (4 km sz. od Milića).³ Posle angažovanja svih raspoloživih rezervi, između ostalog i jakih *nemačkih* odreda (Izv. bat. 118, 7 alarmnih četa koje su formirane kod drugog dela Štaba i hitno prebačene kamionima, kao i Grupe „Vertmiler“ [Wörtmüller] (7 četa 369. pd)), ne samo da je krvavo odbijen taj prvi partizanski pokušaj proboja nego je protivnapadom neprijatelj odbačen dalje od Čelebića. Borbe od 21. 5. uveče do 28. 5. dokazale su da 4. hrv. lov. brig. još nije dorasla zahtevima (uporedi telegram od 26. 5. u 17,20 časova pov. br. 1468).⁴

Posle borbi oko Milići — Čelebić, koje su uglavnom imale za cilj da tu vežu što jače naše snage, partizani su krenuli u odlučujući proboj preko Sutjeske između Tjentišta i Suhe u pravcu Jeleća, koristeći vremensku situaciju koja je za njih bila naročito povoljna (*stalno nevreme sa najjačim padavinama*, neuobičajena magla i poplave). Tom prilikom se pokazalo da su sledeća pomeranja snaga bila štetna:

II/738. bio je još u početku borbi povučen na jugoistok i potčinjen SS-diviziji⁵ da bi rasteretio SS-grupu „Han“ [Hahn] koja je bila opkoljena kod Krivog Dola. Bili su odbijeni ponovljeni zahtevi Divizije da se taj bataljon vrati na područje Divizije.

I/738. morao je biti doveden u sliv Sutjeska — Drina (posle dovlačenja Izviđačkog bataljona 118 iz rejonu severno od Čureva u rejon Milići zbog iznenadnog udara kod 4. hrv. lov. brig.), da bi tamo odbacio neprijatelja koji je već nadirao preko Sutjeske u pravcu Brod — Foča.

Tako je na Sutjesci u rejonu Tjentišta ostao u prvo vreme samo III/738, koji je tu morao da izdrži najteže borbe protiv daleko nadmoćnijih partizana koji su jurišali.

Posle dovlačenja I/738. iz rejonu severno od Čureva, II/738. i delova brd. artiljerije za kojima su kasnije sledile i druge snage, Grupa pod komandom ppuk. Gertlera je uspela da održi odlučujuću prednost u borbama prsa u prsa i tako

³ Kod s. Čelebića (blizu Foče), Drinska operativna grupa NOVJ, ojačana 1. proleterskom NOU brigadom, protivnapadom je razbila 13. pukovniju domobranske 4. lovačke brigade (tom IV, knj. 13, dok. br. 103, 111, 304, 312 i 313; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. I, str. 434—435; Sutjeska, Zbornik sjećanja, knj. 1, str. 209—216, knj. 2, str. 10—18).

⁴ Tim telegramom redakcija ne raspolaže.

⁵ Odnosi se na SS-dobrovoljačku brdsku diviziju „Princ Eugen“.

konačno spreči neprijatelja da proširi mesto proboja u pravcu Vrbnice.

Posle toga je u protivnapadu zauzet greben Milinklada — Ozren a kasnije, u sadejstvu sa ojačanim izviđačkim bataljonom, dovučenim od Kalinovika, i sa Grupom „Anaker“, koja je prodrla iz pravca Graba, zatvorena je konačno i breša, a jake partizanske snage koje su se još nalazile između Sutjeske i Pive odsečene su od njihovih delova koji su se probili.

13. 6. u 04,00 časa, te neprijateljske snage su iskoristile jaku maglu i ponovo izvršile napad iz rejona južno od Tjentišta. Taj napad je takođe odbijen na odseku Div. uz neobično teške gubitke za neprijatelja (uporedi izveštaj od 13. 6. u 23,00 časa).⁶

Angažovanjem svih raspoloživih snaga od Foče na ovamo (privremenih jedinica sastavljenih od štabova i komora, delova inženjerije I/370, delova 369. div. koji su se povukli iz rejona Jeleč u pravcu Foče i na brzinu upotrebljene 2 teške i 2 lake poljske haubice) u pravcu breše 369. div. kod Jeleča, koju su tukle partizanske snage koje su se probile, kao i dovlačenjem Grupe „Vertmiler“ [Wörmüller], kod Jeleča su nanaseni od 13. do 15. 6. veliki gubici neprijateljskim snagama koje su se povlačile.

- 3.) *Neprijatelj*: Tok borbi je dokazao da su partizanske snage pod komandom Tita strogo organizovane, vešto vođene i poseduju začuđujuće visok borbeni moral. Neprijatelj je vodio veoma pokretnu borbu a i u odbrani bili su *aktivni*. Karakteristični su bili masirani udari koncentrisanim snagama na jednom mestu, po vremenu koje je pogodovalo neprijatelju (otpada avijacija!), i tamo gde nije dosegalo dejstvo naše artiljerije. Tako je partizanima pošlo za rukom da ponovo nadoknade nestašicu u teškom naoružanju i da, koristeći mrak, maglu i kišu, idu na juriš, borbu prsa u

⁶ Redakcija nije mogla utvrditi na koji se izveštaj odnosi. U rejonu s. Tjentišta, r. Sutjesku forsirala je glavnina 3. udarne divizije NOVJ (3. proleterska, 5. crnogorska udarna bez 1. bataljona, 2. bataljon 1. dalmatinske i Mostarski bataljon 10. hercegovačke NOU brigade), ukupno 1500—1800 boraca sa oko 700 teških ranjenika Centralne bolnice VŠ NOV i POJ. Svi pokušaji ove divizije da u toku dana proširi mostobran ostali su bez uspeha zbog višestruke nadmoćnosti neprijatelja, uprkos obostrano vrlo visokim gubicima. Više nego prepolovljene jedinice su se sledeća dva dana, po delovima i grupicama, probile prema Zelengori, Sandžaku i Borču, dok su nemačke jedinice poubijale najveći broj ranjenika, bolesnika i sanitetskog osoblja Centralne bolnice (tom II, knj. 9, prilozi: dok. br. 14; tom III, knj. 5, dok. br. 49; tom IV, knj. 11, dok. br. 20 i 48, knj. 14, dok. br. 165, 166 i 168; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. I, str. 458—459, knj. II, str. 669).

prsa. Pri tome su pokazali da su fanatični borci koji su malim zadovoljni, koji dobro poznaju težak planinski teren i koji se žilavo bore.

Naoružanje partizana bilo je dobro. Raspoložu sa iznenađujuće velikim brojem automatskog oružja (puškomitr., mitr., minobacač., itd.) i sa dovoljno municije. Izveštaji se slažu u tome, a i naši gubici dokazuju, da znaju da rukuju tim oružjem. Koristeći odličnu obaveštajnu službu (pomoć stanovništva, itd.), pogodnosti zemljišta i maskiranje (i uniformama svake vrste), ponovo im je pošlo za rukom da napadnu naše jedinice.

Nasuprot četnicima,⁷ partizani su, nema sumnje, protivnik koga treba ozbiljno uzeti, kome su dorasle samo jedinice koje su opremljene i naoružane svim onim što je potrebno za rat u planinama, koje su dobro obučene i navikle na najveće telesne napore.

4.) *Naše jedinice:*

a) Jedinice su naginjale kružnoj odbrani, što je partizanima davalo punu slobodu delovanja. Treba još više zahtevati da se jedinice vaspitaju da bezobzirno prelaze u *napad, da aktivno dejstvuju*. Takođe i rukovođenje mora biti još aktivnije i pokretljivije.

Bezuslovno je potrebno stalno obučavanje u iskorišćavanju zemljišta, u službi izviđanja i obezbeđenja.

Naoružanje i oprema uglavnom su bili dobri, kao i naša taktička načela.

b) Anagažovanje Divizije u operaciji „Švarc“ je ponovo dokazalo da se ne može *voditi uspešna borba u planini bez dovoljno opreme sa tovarnim grlima*.

118. lov. div. je u početku operacije raspolagala sa oko 2500 iznajmljenih tovarnih grla. Prema iskustvima, lovačkoj diviziji je potrebno najmanje oko 3000 tovarnih grla. *Improvizacije na tom polju imaju veoma loše posledice i dovode do neobično velikih gubitaka u konjima (ukupni gubici oko 1000 konja)*. Pribor za zaprezanje i sedla uopšte ne odgovaraju zahtevima, kao ni obuka konjovodaca. Da bi se ubuduće trajnije izbegli tako veliki gubici, potrebno je da sve jedinice koje se upotrebljavaju u planinama van puteva budu po formaciji *opremljene* sa potrebnim brojem tovarnih grla i pre upotrebe temeljno u vezi s tim obučene. Nije dovoljno da jedinica

⁷ Misli se na četnike Draže Mihailovića.

koja se bori raspolože odgovarajućim brojem tovarnih grla, potrebno je da *k-t* divizije raspolože kolonama tovarnih grla za dotur. Za vreme operacije „Švarc“, Divizija je morala da vrši dotur za sve borbene delove 4. hrv. lov. brig. i ojač. 118. lov. div. iz rejona Foče uglavnom po neprohodnim putevima na udaljenosti do 30 km, po teškom planinskom terenu. Divizija je uspela da reši taj teški zadatak i pored nepovoljne vremenske situacije tako što je uredila mnogobrojne baze za snabdevanje, angažovala sve raspoložive karete (koje su se na putevima veoma dobro pokazale), što je neprekidno gradila puteve i mostove raspoloživim inženjerskim snagama i dodatno prikupljenom radnom snagom od 1000 pripadnika domobrana, nemačke Radne službe i domaćeg stanovništva. Koliko su važne kolone tovarnih grla toliko su važne i kolone nosača. Oni se moraju angažovati tamo gde se ne može koristiti tovarno grlo i neophodni su za evakuaciju ranjenika, kada za 1 ranjenika treba angažovati prosečno 8 nosača (uporedi i prilog 1).⁸

- c) *Saradnja sa vazduhoplovstvom* bila je zadovoljavajuća. Diviziji je naročito dobro došlo angažovanje avijacije i pri lošem vremenu za snabdevanje vazдушnim putem. Loše je bilo što je nedostajao jedan vazduhoplovni oficir za vezu koga smo tražili. Najbolje sredstvo da se našim vazduhoplovnim snagama olakša da tuku one ciljeve na zemlji koje želi jedinica jeste ispaljivanje artiljerijskih zrna za obeležavanje.
- d) Angažovanje artiljerije pokazalo se kao dobro. Tamo gde je mogla da deluje naša artiljerija partizani su se upadljivo povlačili. U ovoj akciji se takođe primećivala *nestašica municije za brdski top 15 cm*. Artiljerija 4. hrv. lov. div., pod komandom pukovnika Do-manika⁹ dobro se borila i odgovorila svim zahtevima.
- e) Glavni zadatak *inženjerije* u planinskoj borbi je izgradnja puteva i mostova. U operaciji „Švarc“ zahtevi su bili naročito veliki (poplave itd.). Bilo bi potrebno da se dodeli još inženjerskih snaga za izgradnju mostova i puteva.
- f) Ponovo se pokazalo da je najpouzdanije sredstvo veze telefon. Kod radio-veze nedostajalo je *radio-uređaja*, a dolazilo je i do stalnih *atmosferskih smetnji*. Tu je situacija bila veoma teška i zbog toga što se od novih ure-

⁸ Ovaj prilog nedostaje.

⁹ Roman

5.) Verluste und Beute:

Die Einsatzbereitschaft und Tatkraft der Offiziere, Unteroffiziere und Mannschaften bewiesen die hohen Verluste der 119. Jäger-Div.:

262 Gefallene (darunter 7 Offiziere)
676 Verwundete (darunter 16 Offiziere)
130 Vermisste (darunter 2 Offiziere)

Sa.: 1068 Ausfälle durch Kampf

Die durch Krankheit entstandenen Ausfälle sind in dieser Zahl nicht enthalten. Sie hielten sich trotz ungünstigster Wetterlage in erträglichen Grenzen.

Die Verluste bei 4. kroat. Jäg. Brig. betragen:

25 Gefallene (darunter 1 Offizier)
133 Verwundete (darunter 7 Offiziere)
166 Vermisste (darunter 4 Offiziere)

Sa.: 324 Ausfälle

Darüber hinaus betragen die Verluste bei den der Div. vorübergehend unterstellten Einheiten anderer Divisionen, den Hilfsartillerie-Bataillonen usw.

95 Gefallene (darunter 3 Offiziere)
233 Verwundete (darunter 2 Offiziere)
68 Vermisste

Sa.: 396 Ausfälle

Gesamtausfall d. Kampf (119. Jäg. Div., 4. kroat. Jäg. Brig. usw.)

also: 1788 (darunter 42 Offiziere)

Die Feindverluste sind wesentlich höher. Sie betragen nach bisherigen Meldungen etwa:

a) Partisanen: Geschätzte Tote: 1711
Geschätzte Tote: 2-3000
Gefangene: 472 davon 274 erschossen

b) Cetniks: Geschätzte Tote: 6
Gefangene: 519

Summe Kampfausfälle: 5-6000 Mann

Bisher geändete Beute: 1100 Gewehre, 100 l.M.G., 30 s.M.G.,
21 s.Gr.W., 12 l.Gr.W.; 4 Pak., 5
Geb.Gesch., 2 I.G. usw.

Außerdem sahlreiche Munition und Waffenteile usw.

- 6.) Ein besonderes Merkmal der gesamten Kämpfe beim Unternehmen "Schwarz" ist das fast völlige Fehlen der feindlichen Artillerie und feindlicher Flieger. Es unterliegt keinem Zweifel, daß die gesamte Operation unvergleichlich schwieriger und die eigenen Ausfälle erheblich größer gewesen wären, wenn der Feind auch über diese neuzeitlichen Kampfmittel verfügt hätte.

J. J. J.

đaja radio-čete (za 20 odeljenja) nije nijedan mogao upotrebiti zbog pomanjkanja neophodnih delova (izvora struje, kabla). Za novo ljudstvo bilo je naročito teško neobičajeno odvijanje saobraćaja na 2 talasa pomoću signala. Ponovo se potvrdilo iskustvo da gusta magla neposredno iznad antene onemogućava vezu. Pokazalo se da je najbolji uređaj u planini onaj od 5 vati, koji se može natovariti samo na tovarno grlo i koji ima dovoljan domet. 4. hrv. lov. brig. nije uopšte bila dovoljno opremljena. Div. bataljon veze morao je dosta da ih ispo- maže iako je sam bio popunjen 50%.

- g) Neophodno je najstrože regulisanje saobraćaja upravo na uskim i teškim planinskim putevima. Angažovanjem delova protivtenkovskog diviziona i planskim usmeravanjem (jednosmerni saobraćaj, blok-sistem itd.) sprečene su veće nezgode.
- h) Angažovanje hrvatske civilne uprave u rejonu koji su osvajale jedinice usledilo je sporo i tek na ponovljene zahteve. Ono što se postiglo na tom polju nije ni u kom slučaju dovoljno. Tako su same jedinice morale da savlađuju najhitnije zadatke sopstvenim snagama i sredstvima.

5.) Gubici i plen:

Gotovost za dejstvo i hrabrost oficira, podoficira i vojnika dokazuju veliki gubici 118. lov. div.:

262 poginula (od kojih 7 oficira)
676 ranjenih (od kojih 16 oficira)
130 nestalih (od kojih 2 oficira)

Ukupno: 1068 gubitaka u borbi.

U tu cifru nisu uračunati gubici usled bolesti. Oni se kreću u snošljivim granicama, uprkos nepovoljnoj vremenskoj situaciji.

Gubici kod 4. hrv. lov. brig. iznose:
25 poginulih (od kojih 1 oficir)
133 ranjena (od kojih 7 oficira)
166 nestalih (od kojih 4 oficira)

Ukupno: 324 gubitka.

Osim toga, gubici jedinica drugih divizija koje su *privremeno bile potčinjene Diviziji*, pomoćnih konjovodaca itd. iznose:

95 poginulih (od toga 3 oficira)
233 ranjena (od toga 2 oficira)
68 nestalih

Ukupno: 396 gubitaka.

Ukupni gubici u borbi (118. lov. div., 4. hrv. lov. brig. itd.): 1788 (od toga 42 oficira).

Gubici neprijatelja su znatno veći.

Prema dosadašnjim izveštajima oni iznose oko:

- a) partizana izbrojano mrtvih: 1711
ocenjeno mrtvih: 2—3000
zarobljeno: 472, od toga
274 streljano
 - b) Četnika izbrojano mrtvih: 6
zarobljeno: 549
-

Ukupno gubitaka u borbi: 5—6000 ljudi

Prema dosadašnjim izveštajima, *zaplenjeno je: 1100 pušaka, 100 puškomitr., 30 mitr., 21 t. minobac., 12 lak. minobacača, 4 pt topa, 5 brd. top., 2 peš. topa itd.*

Osim toga, zaplenjeno je mnogo *municije i delova oružja* itd.

- 6.) Posebna karakteristika svih borbi u operaciji „Švarc“ je to što je potpuno izostala neprijateljska artiljerija i avijacija.

Nema sumnje da bi cela operacija bila neuporedivo teža, a naši gubici znatno veći da je neprijatelj raspolagao i ovim savremenim borbenim sredstvima.

J. Kibler

**IZVEŠTAJ KOMANDANTA BORBENE GRUPE „GERTLER“
OD 18. JUNA 1943. KOMANDANTU 118. LOVAČKE DIVIZIJE
O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOV U TOKU OPERACIJE
„SVARC“ OD 2. DO 13. JUNA 1943. GODINE¹**

Borbena grupa „Gertler“
komandant

F. P.,² br. 35400, 18. 6. 1943.

SUMARNI BORBENI IZVEŠTAJ
od 2. do 13. 6. 1943.

Na osnovu Div. zapovesti br. 11 od 1. 6. 43. tačka 3a,³ preuzeo sam Grupu obrazovanu od bataljona III/738, II/734. i I/738, pošto sam predao Puk. grupu 750. lov. puka majoru Tribukaitu, 2. 6. 43. u 20,00 časova. Komandno mesto je bilo odmah jugoistočno od mlina, 540 m sev. od Popovog Mosta.

Traženi brd. vod. „Glaninger“ krenuo je do Grupe.

Situacija je bila sledeća:

III/738. bio je angažovan na Košuru, kota 787 zapadno od zavoja Sutjeske i morao je da izdrži jači pritisak neprijatelja iz južnog i zapadnog pravca. Kota Košur bila je ključna tačka za zatvaranje doline Sutjeske i Hrčavke i puta u pravcu Vrbnice. I/738, čiji je komandant major Henčel [Hentschel] stigao istovremeno kad i ja, bio je angažovan da delovima obezbeđuje desni i levi otvoreni bok III/738, a drugim delovima da obezbeđuje severnu obalu Sutjeske na području kote 532 i levo kri-lo II/734. na području Popov Most.

II/734. je sa 8. i 6. četom veoma slabo poseo mostobran 819—706. Na području Popov Most nalazila se u rezervi 7. četa. Prema levom krilu Bataljona bio je usmeren jači pritisak neprijatelja iz jugoistočnog pravca u pravcu prelaza na Sutjesci. Protivnik je na obroncima Kikala dominirao linijom Bataljona i stalno je ugrožavao.

U toku noći 2/3. 6. protivnik je infiltriranjem pojedinih partizana uznemiravao vezu sa pozadinom II/734.

U ranim jutarnjim časovima između 5,00 i 6,00 časova neprijatelj je iskoristio loše vreme i gustu maglu i izvršio napad na sve položaje III/738. i II/734, sa očiglednom namerom da

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 4, s. 383—92.

² Feldpost (vojna pošta)

³, ⁶ i ⁷ Redakcija ne raspolaže tim dokumentima.

obuhvati desni otvoreni bok III/738. i prekine vezu sa pozadnom Bataljona preko prelaza na Hrčavki. Odbijeni su svi napadi na Košur, centar i levo krilo II/734. Protiv položaja na koti 819 protivnik je imao uspeha. Kota je izgubljena. Posle angažovanja rezervne čete (7. četa por. Albrehta) i prikupljanja razbijenih delova 8. čete, u toku dana je protivnapadom vraćena kota i ponovo uspostavljena glavna borbena linija.

Sutjeska i Hrčavka su u međuvremenu zbog neprestanih pljuškova postale značajne, duboke, bujičave prepreke u pozadini Bataljona. Upućivanjem isturenog osmatrača II/668 (ppor. Španenbergera) na uzvišenja jugozapadno od kote 540, znatno je rasterećeno levo krilo i centar II/734. jakom vatrom za ometanje.

Po naređenju divizije Borbenoj grupi je dodeljen i potčinjen I/750. Bataljon je imao zadatak da smeni II/734. da bi ga oslobodio za napad na desnom krilu Grupe radi zatvaranja postojeće breše na obruču.

Smenjivanje je 3. i 4. 6. ometano time što su neke prelaze kod Popovog Mosta odnele podivljale vode Sutjeske, a sama reka i neprijateljska dejstva usporavali su izgradnju novih.

Osim izviđanja patrola na obe strane, 4. 6. nije bilo većih borbenih dejstava. Utvrđeno je da je neprijatelj poseo jakim snagama „bezimenu kotu“ (u visini drveta) zapadno od Košura, rejon Krekovi — Poštarići, 819 i obronke Kikala.

5. 6. protivnik je uputio najbolje opremljene elitne jedinice da izvrše napad i proboj prema koti Košur i 819. Već u 2,00 časa počela je neuobičajeno jaka minobacačka i topovska paljba. Ponovljenim napadima na Košur i 819 neprijatelj nije postigao uspeh. Tek posle nekoliko napada uspeo je da u 6,30 časova zauzme k. 819. Zbog većih gubitaka i razbijanja 7. i 8. čete, II/734. je bio prisiljen da mostobran ograniči samo na posedovanje kote 706. Bataljon nije više raspolagao nikakvim rezervama za protivnapad, tim više što je od 5,00 časova bila nekoliko puta napadana i sama kota 706. Tim napadima neprijatelj nije postigao nikakav uspeh, dok je zaprečna vatra II/668, kojom je upravljao ppor. Španenberger, imala znatan odbrambeni uspeh. Rezerve iz I/750. nisu se mogle dopremiti zbog porušenih prelaza i veoma nabujale Sutjeske.

Nadiranjem protivnika preko kote 819 postao je mnogo jače ugrožen i levi bok III/738, koji je na tom delu angažovao jedan vod I/738. Ipak je jedan manji prodor neprijatelja odbijen hitnim protivudarom. Najteži napad protivnika imao je da izdrži III/738. On je pod komandom majora Štreckera [Strecker] pot-

puno izvršio svoj zadatak da po svaku cenu drži kotu. Gubitak kote imao bi nesagledive posledice. Zato taj uspeh u odbrani treba smatrati apsolutno pozitivnim. U njegovim teškim borbama, III/738. su znatno podržavale 1. i 3. četa I/738. i one zaslужuju isto priznanje, naročito 3. četa.

Nejasna situacija u pozadini Grupe navela je Grupu da odstane od smenjivanja II/734. I bataljonom 750. puka i da taj, sa 1. i 2. četom pod komandom k-ta bataljona, angažuje, upućujući ih duboko preko Halilovine, kota 898, prema dolini istočno od planinskog masiva Treskavac i da zatvori tu dolinu, podržavajući desni bok III/738. (I/738), da je očisti, da u daljem toku borbi zauzme kote 706 i 928, da bi pripremio napad na severnu ključnu tačku još mogućeg protivničkog prolaznog rejonu, kotu Ozren 1405 i greben Milinklada.

U kasnim popodnevnim satima, situacija II/734. bila je sve kritičnija. Snagu bataljona razbijali su stalni napadi na suženi mostobran oko k. 706, podržavani minobacačkom i mitraljeskom vatrom sa visova Kikala, veliki broj ranjenika koji se nisu mogli evakuisati, nemogućnost dotura municije i hrane, stalne provale oblaka i nesavladiva duboka bujica u pozadini, koja se nije mogla preći.

Sa odobrenjem Divizije, kasno uveče je izdato naređenje da se evakuše mostobran koji je pre svega gubitkom kote 819 taktički postao beznačajan.

Pod zaštitom 3. i 4/750. i zaprečne vatre II/668, evakuacija je sprovedena planski i završena do 6. 6. 43. u 3,00 časa.⁴ II/734. je angažovan za odbranu severne obale do I/738. s desne strane i Grupe „Tribukait“ s leve (Han) i privremeno potčinjen komandantu I/738, majoru Henčelu, za vreme dok je trajalo organizovanje novog odbrambenog fronta. Posle uspešne evakuacije, komandno mesto Grupe je 6. 6. 43. u 5,00 časova premešteno na južni kraj Mješaica, a II/734. je preuzeo komandno mesto Grupe.

⁴ Prva proleterska divizija NOVJ (1. proleterska, 3. krajiška, 6. istočnobosanska, Majevička NOU brigada i dva bataljona 2. proleterske NOU brigade) napala je 5. juna 1943. ovu nemačku borbenu grupu i pokušala da proširi mostobran na Sutjesci i stvori povoljniji pravac za proboj preko s. Popovog Mosta i s. Vrbnice. Međutim, Borbena grupa „Gertler“ i pukovska grupa 750. lovačkog puka („Tribukait“) održale su Košur i ostale utvrđene položaje na levoj obali Sutjeske, dok je 1. proleterska divizija u rejonu Mrkalji — Borovno uništila nemački mostobran na desnoj obali r. Sutjeske i time obezbedila nešto slabiji pravac proboja preko s. Krekova, odnosno uz Uzovički potok (tom II, knj. 9, prilog: dok. br. 8; tom IV, knj. 14, dok. br. 62, 108, 131, 133 i 135; Sutjeska, zbornik sjećanja, knj. I, str. 37, 222, 239 i 256; knj. II, str. 23—25, 45—46 i 82—85).

Jakim pokušajima proboja protivnika u pravcu Vrbnice 5. 6. nije moglo da se suprotstavi vazduhoplovstvo zbog neuobičajenog nevremena. Ceo teret odbrane pao je prvenstveno na pleća lovačkih jedinica koje je samo delimično mogao u prvom redu da podržava Vod brd. topova „Glaninger“ sa Košura, a povremeno i II/668. sa mostobrana 706.

6. 6. 43. ustanovljeno je da protivnik nije došao u evakuisani mostobran oko kote 706. Taj propust potvrdio je procenu situacije Grupe da suženi mostobran taktički više nema nikakav značaj za neprijatelja i da su prestali pokušaji protivnika da se probije u rejonu 787—819.

Osim obostrane izviđačke delatnosti u rejonu Košur i k. 706, nije bilo većih borbenih dejstava. I/750. sa 1. i 2. četom dalje je izvodio napade na slabijeg neprijatelja preko k. 810 Zamršten i k. 979. Čišćenje rejona zahtevalo je znatno vremena, pošto je neprijatelj poseo padine Treskavca, a slabiji delovi su stalno pokušavali da se probiju na severoistok iz pravca ruševina 928 i klanca Treskavac. Jedan vod 4. čete dovučen je I bataljonu 750. puka, a 3/750. i jedan vod 4/750. ostali su još kod II/734.

Izvidanjem i osmatranjem utvrđeno je da neprijatelj vrši pokrete u rejonu Krekovi — Ozren — Milinklada — kota 1379 u zapadnom pravcu i iz rejona Poštarića i 819 u južnom pravcu prema 947. Ove poslednje je tukao vatrom II/668. Po pokretima neprijatelja moglo se naslutiti da neprijatelj ili organizuje u zapadnom pravcu novi odbrambeni front ili namerava da se probije kroz verovatno još postojeću brešu između Vilinjaka (1764) — Ozren. Grupa ništa nije znala do koje su linije stigle jedinice potpukovnika Anakera i Izv. bat. 118 koji su napadali sa zapada i jugozapada.⁵

U 19,30 časova naše jače vazduhoplovne jedinice izvršile su napad na neprijatelja u rejonu 1001 — Ozren (1405) — Tjentište — Kikalo, postigavši dobro dejstvo.

Neprijateljski top sa položaja na Dragoš-sedlu ponovo je tukao Košur i kotu 706 Polje. Hrv. baterija brd. top. 3/IX dovučena je i potčinjena Grupi i očekivalo se da stigne 7. 6. u prepodnevni časovima.

8. četa 750. puka dovedena je i potčinjena Grupi. Ona je, kao rezerva pridata na Košuru III/738.

⁵ Nemačka Borbena grupa „Anaker“, u toku borbi ojačavana i podržavana, 5. juna 1943, napadom preko pl. Tovarnice pokušala je da le-vom obalom Sutjeske izbije u rejon s. Tjentišta (tom II, knj. 9, prilog: dok. br. 9, tom IV, knj. 14, dok. br. 108, 139, 142 i 143, knj. 15, dok. br. 168; Sutjeska, zbornik sjećanja, knj. I, str. 175—179 i 187—204).

7. 6. u 8,00 časova stigao je komandir hrv. brd. top. 3/IX sa baterijom u Mješaiće. Baterija je sa položajem u rejonu 898 južno od Halilovine upućena na sadejstvo sa I/750. I dalje je ostalo na snazi sadejstvo Voda brd. top. „Glaninger“ sa III/738. iz položaja južno od Halilovine i osmatračnice na koti 787. I bataljonu 750. puka dovučena je 3. četa i preostali vod 4. čete, a II/734. preuzeo je sam odbrambeni odsek na severnoj obali Sutjeske.

Posle uspelog vazdušnog napada naše avijacijske jedinice bombama i mitraljezima u rejonu „bezimena kota“, Milinklada, Ozren — Krekovi, krenuli su u 15,10 časova u napad:

I/750. prema liniji 928—706 i 8/750. prema koti 900. I/750. je dostigao i organizovao za odbranu:

706 — greben 928 sa frontom prema severozapadu i zatvaranje klanca Hrčavka. 3. četa je obezbeđivala pozadinu grupe u rejonu 800 m severno od kote 706 Polje. Komandno mesto I/750. bilo je 600 m severno od kote 706.

Savlađujući slabiji otpor neprijatelja, 8/750. je dostigla kotu 900, ali se zbog neprijateljske vatre sa „bezimene kote“ i obronaka Ozrena mogla teško održati i povukla se na polazni položaj.

Izviđačka patrola koju je uputio II/734. prema Kikalu ustanovila je da se neprijatelj ponovo povukao na tu uzvišicu. Nejasna situacija u pozadini Grupe u rejonu Vrbnica — Oštra glava nametnula je potrebu da se u rejonu Mješaići ostavi slaba rezerva (8/734 = 1 of. i 60 vojnika). U jutarnjim časovima 8. 6. pokušala je slabija neprijateljska grupica da se probije iz klanca Treskavac kroz liniju I/750. na severoistok. Pokušaj je odbijen vatrom. Takođe su razjurenene neprijateljske izviđačke patrole koje su pokušavale da prodru iz pravca k. 900 prema Košuru. Jedan ili dva neprijateljska brd. topa sa područja Ozrena tukli su dobro usmerenom vatrom položaje III/738. na Košuru.

III/738. je ustanovio jake pokrete neprijateljskih snaga iz rejonu Tjentišta u guste šume preko Lastve i izvestio o tome. U prepodnevnim časovima baterija brd. top. 3/IX (hrv.) tukla je marševske pokrete protivnika na Milinkladi sa odličnim uspehom, kako je kasnije (10. 6) utvrđeno.

Neprijatelj se povukao sa jakim snagama u zapadnom pravcu. Po naređenju Grupe, angažovane su u pozadini fronta izviđačke patrole i to: 1 poterno odeljenje 8/734. na Oštroj glavi, a jedno I/750. prema Vrbnici. Prvo je bez dodira sa neprijateljem otkrilo naše jedinice u Vrbnici osmatranjem, a drugo je uspostavilo direktnu vezu sa Grupom ppuk. Vertmilera u Vrbnici.

Otkriveni pokreti neprijatelja koji su se mogli dostići tučeni su artiljerijom i teškim peš. oružjem.

U 19.30 časova Grupi je telefonski unapred preneto naređenje Divizije pov. br. 1726/43.⁶ Prema tom naređenju, trebalo je računati sa novim napadima neprijatelja na Grupu „Gertler“. Trebalo je da se Grupa tako pregrupiše da bi sa jakim desnim krilom, posle odgovarajuće vatrene pripreme vazduhoplovstva, čvrsto zauzela rejon Krekovi i odatle mogla da odbaci neprijatelja sa dominirajućeg grebena 1405 (Ozren) — 1001 (Milinklada). Pri tome je trebalo voditi računa o bočnoj zaštiti od napada iz pravca 1349 — Lastva.

Grupi su stajali na raspolaganju: I/750, 8/750 i 12/738. Ostale čete nisu dolazile u obzir zbog svojih odbrambenih zadataka. Komandno mesto Grupe bilo je kod mlina kota Polje. U toku noći pokušale su manje neprijateljske grupe da se probiju kroz položaje I/750, ali su ponovo odbijene vatrom.

Izviđanjem je ustanovljeno da je i dalje jako posednuta linija greben Milinklada — Ozren — 1349.

Posle dobre vatrene pripreme vazduhoplovstva i art. podrške u rejonu „bezimena kota“, Milinklada — Ozren, krenuli su u kasnim prepodnevnim časovima u napad prema „bezimena kota“ — Milinklada — Ozren — rejon Krekovi:

I/750, sa 2. i 3. četom na čelu, 1. četom u rezervi, ostavljajući jedno poterno odeljenje na koti 928, prema „bezimenoj koti“ koja je zauzeta u 14,00 časova. Za njima je krenuo samo III/738, 8/750. desno i 12/738. levo u pravcu Ozren — Krekovi i dostigli su greben kota 900 — Krekovi — Poštarići.

Istureno komandno mesto Grupe na prednjoj liniji u Poštarićima rukovodilo je napadom.

Posle uspešnog dovlačenja teškog naoružanja, pregrupisavanja četa i nove vazduhoplovne vatrene pripreme, nastavljen je napad u 17,30 časova. Posle dobrog napredovanja u početku napada, znatno se pojačao otpor neprijatelja na zadnjim strmim padinama grebena Milinklada — Ozren. Težak teren, naročito ispred I/750. strmi klaneci, stenovite padine i gusto prašumsko šipražje, usporio je zauzimanje grebena do mraka. I/750. dostigao je zapadni rub „bezimene kote“, dok su jake izviđačke patrola već dostigle pola padine Milinklade, a 8/750. i 12/738. padinu zadnjeg vrha Ozrena. Noć 9/10. 6. 43. protekla je mirno.

10. 6. u 10,30 časova nastavljen napad posle ponovne vazduhoplovne vatrene pripreme. Posle veoma otežanog uspona i uspešnog penjanja, I/750. je sa 2. i 3. četom dostigao u 14,00 časova greben Milinklada posle kratke ali žestoke vatrene borbe, uništio protivnika koji je još pružao otpor, zarobio nekoliko njihovih boraca, zatvorio veoma prometan, delimično posednut raznim

komorama, prelaz s obe strane kote 1001 i gonio vatrom neprijatelja koji se povlačio na jugozapad, pri čemu mu je naneo velike gubitke. Izviđačka patrola, koja je odmah upućena, ustanovila je da je neprijatelj imao znatne gubitke u ljudstvu i konjima i da je mnogobrojan plen.

Istovremeno je 8/750. dostigla u 14,00 časova kotu 1405 (Ozren) posle izvanredno savladanog uspona. Zatečeni su mnogi mrtvi partizani, konji i u prvo vreme nepregledan plen, između ostalog peš. art. protivtenk. municija i ručne bombe, automat. oružje i 2 topa. Izdržljivost 2, 3. i 8/750. mogla se proceniti samo na zemljištu. Područje Ozrena postavljalo je u svim dosadašnjim borbama najveće zahteve jedinicama. Sa područja kote 576 u dolini Sutjeske, celog dana, a naročito u prepodnevnom časovima, pokušavali su razni jaki neprijateljski odredi da se probiju u pravcu Tjentište — dolina Uzovičkog potoka — Lastva. Na njih su odmah otvorili dobro usmerenu vatru 1. i 7/668, a III/738. ih je tukao vatrom iz teškog naoružanja, tako da su ih razbili i sprečili u njihovoj nameri.

Bataljoni su uspostavili vezu do kraja dana i uspostavljena je linija greben Milinklada — Ozren — kota 900 — Krekovi — Poštarići — spoj na dosadašnju liniju na istočnoj padini Košura. Tako su konačno onemogućeni dalji pokušaji protivnika da se probije na područje Ozren i Milinklada.

Osmatranjem je 10. 6. ustanovljeno da se na Vilinjaku (1764) nalaze naše jedinice. Nije se moglo videti niti doznati da li te jedinice nastupaju dalje u pravcu Ozrena sa jedne strane i Lastve sa druge.

Po svim izgledima postojala je još jedna neposredna breša u obruču i to između kote 1405 (Ozren) — 1764 (Vilinjak). Nju je delimično mogao da zatvori ojač. Izv. bat. 118 koji je u toku popodneva stigao u rejon Ozrena.

8/750. izvestila je u 22,00 časa preko I/750 (komandno mesto 600 m jugoistočno od 1001 Milinklada) da je na Ozrenu (1405) u 20,00 časova uspostavljena veza sa ojač. Izv. bat. 118.

Izv. bat. 118. koji je ojačan sa 2 alarm. čete „kapetan Grajner“ [Greiner] potčinjen je Grupi prema Div. zapovesti br. 12 od 11. 6. 43. u 13,30 časova⁷ i imao je u prvo vreme jedan front prema istoku a jedan prema zapadu. Po naređenju Grupe, odmah je upućen starešinski kadar iz Divizije u komandno mesto ojač. Izv. bat. 118 (oko 300 m jugozap. od 1405 Ozrena).

Noć 10/11. 6. protekla je mirno.

11. 6. 43. upućeno je 7 izviđačkih patrola.

- Izviđačka patrola 1: pod komandom komandira 1/750, por. Bergmajstera, od kote 1001 do Hrčave. Nije došla u dodir sa neprijateljem. Na putu su pronašli razbijene komore (i štabne), mnogo mrtvih i ranjenih partizana i veći plen.
- Izviđačke patrola 2 i 3: od Izv. bat. 118. i ojač. III/738. prema dolini Uzovičkog p. Obe su se vratile bez dodira sa neprijateljem.
- Izviđačka patrola 4: od III/738. prema Tjentištu do Sutjeske.
- Izviđačka patrola 5: od I/738. prema koti 554 Sutjeska.
- Izviđačka patrola 6: od II/734. preko 819 do Borovna. Patrole 4, 5 i 6 vratile su se bez dodira sa neprijateljem
- Izviđačka patrola 7 i izviđačka patrola 8: (oficirska izviđačka patrola Štaba Grupe ppor. Hauga) od kote 706—1089 južno od Vrbnice uspostavile su vezu sa Grupom „Vertmiler“ kod kote 956 jugoistočno od Vrbnice i ustanovile da su beznačajne neprijateljske grupe pokušavale da se iz klanca Treskavac prebace u rejon Zamršten kota 810. Utvrđeno je da se neprijatelj nalazio na visovima istočno od Sutjeske: Ravno borje i Siljevica 1349 — 1579 — 1712.

Umesto 1/750, angažovan je jedan vod 2/738. za obezbeđenje pozadine Grupe u rejonu 706. Poterno odeljenje 1/750. još je ostalo na stenovitij uzvisini 928.

Prema Div. zapovesti br. 12 od 11. 6. 43. u 13,30 časova, naređene su sledeće linije razgraničenja:

desno prema SS-diviziji: sedlo između Pleća i Ozrena (južno od 1405) — kota 576 (2 km juž. od Tjentišta) — 1712;

levo prema Grupi „Tribukait“: Halilovina 898 — 532 (Miholj Polje) — Kikalo (1349) — 1510.

Time je II/734. izašao iz sastava Grupe i dodeljen je Grupi „Tribukait“.

Istim naređenjem Grupa je dobila zadatak da, u tesnom sadejstvu sa severnim krilom SS-divizije, koja je bila angažovana od Vilinjaka do Kazani — Brijeg, odbaci neprijatelja na istoč-

noj obali Sutjeske s obe strane Tjentišta i tamo izvrši zatvaranje sprečavajući sve pokušaje proboja.

Osim toga, trebalo je da Grupa vrši obezbeđenje u pravcu Debela ravan — Zamršten i Vrbnica od neprijateljskih jedinica koje su se probile. Bilo je planirano da se II/738, koji je vodio borbu sa neprijateljskim jedinicama u rejonu Zamršten — 1627 zapadno od Treskavca, dovuče i potčini Grupi, da bi se I/750. mogao osloboditi za Grupu „Tribukait“. Grupa ppuk. Vertmilerera bila je takođe potčinjena našoj Grupi i uspostavljena telefonska veza.

Grupa „Vertmiler“ imala je sledeći položaj: 1 stalnu izviđačku patrolu na k. 1616 sev. od Ljubina, 1352 — 1048 Vrbnica — 1089 — 1022 sa frontom na zapad. Tu su bili angažovani: sa desna 1. i 2. protivtenk. četa 369, Izv. bat. 369. Jedna inž. četa obezbeđivala je kotu 956, a komandno mesto Grupe bilo je južnoistočno od kote 956.

Za 12. 6. ta je Grupa naredila upućivanje izv. patrola na kote 1283, 1181, 1380, 1298 i 1589.

U toku popodneva je SS-bat. „Vagner“ (verovatno severno krilo SS-divizije) pošao u napad iz pravca kote 576 preko rejona Tjentište, ostavljajući komoru na pašnjacima odmah južno od Tjentišta, prema visovima istočno od Sutjeske i zauzela je kote 947 i 819, u početku bez dodira sa neprijateljem. Tom prilikom se SS-bat. kretao ispred fronta naše Grupe. Raspored komore usledio je protivno upozorenju k-ta III/738. koji je uputio jednog oficira do SS-bataljona.

Još isto veče ta komora je razbijena vatrenim prepadima sa visova istočno od Sutjeske. SS-bataljon koji se kretao ispred fronta Grupe potpuno je sprečio efikasno dejstvo Grupe u pravcu istoka.

Noć 11/12. 6. protekla je mirno.

12. 6. 43. u 5,00 časova krenuo je ojač. Izv. bat. 118. u pravcu Tjentišta i posle pročešljanja prašumskog terena i stenovite padine dostigao liniju: div. granica jugozapad. od „drveta“ zapad. — jugozapad. od Tjentišta, dolina Uzovičkog p. — put u pravcu kote 900—200 m ist. od kote 900. III/738. i desno krilo I/738. zahodili su iza njih i tako je u 10,30 časova uspostavljena bez prekida posednuta linija. Posednuta zaprečna linija nije bila ugrožena vatrom sa visova ist. od Sutjeske i zahvaljujući zemljištu bila je jedina odgovarajuća odbrambena linija koja je mogla da služi kao zaštita od neprijateljskih pokušaja proboja. Kota 900 prema jugu bila je veoma stenovit teren sa gustom šikarom, a klisura doline Uzovičkog potoka bila je

uglavnom obrasla gustom prašumom. Ojač. Izv. bat. uspostavio je preko odeljenske izviđačke patrola vezu sa SS-div. na Kazanima, gde je ova ostavila veoma slabu posadu od 1 voda. Breša između desnog krila Grupe i tog voda bila je očigledno neposednuta.

U podnevnim časovima stigao je II/738. sa 7, 8. i 9. četom i ostatkom 11. čete u rejon Krekovi. Izviđačka patrola koju je uputio I/750. sa k. 1001 preko Hrčave, koja je trebalo da dovede II/738. prema 1001—1405, promašila je Bataljon jer se ovaj kretao preko sedla južno od Ozrena.

Bilo je naređeno da taj bataljon odmah izvrši smenjivanje I bataljona 750. puka i to 8. četa da obezbeđuje sa obe strane 1001, a 7. četa na Ozrenu. II/738. bila je ponovo potčinjena III/738. Kod k-ta 738. puka, ppuk. Anakera, nalazila se 6/738, na maršu od D. Bara prema koti 935 — Hrčava. Prema div. zapovesti, I/750. je oslobođen i po četama upućen u toku popodneva i noći u pravcu Mešaići, Grupi „Tribukait“.

Prema mišljenju Grupe, nije bilo potrebno da u rejonu Vrbnice ostane Grupa „Vertmiler“, utoliko više što su se sve izviđačke patrola koje su bile upućene na zapad vratile bez dodira sa neprijateljem. Na predlog Grupe, otpuštena je Grupa „Vertmiler“ i 13. 6. u 5,00 časova krenula je u pravcu Jeleča iza neprijateljskih jedinica koje su se probile.

13. 6. od 3,00 časa, veoma jake neprijateljske snage, prema kasnijim izjavama zarobljenika bila je to 1. dalm. divizija (I i II dalm., jedna crnogorska i jedna sandžačka brigada), izvršile su po gustoj magli ogorčen, nekoliko puta ponovljen napad na ojač. Izv. bat. 118, III/738. i desno krilo I/738, koji se stišao tek od 11,00 časova.

Težište napada bilo je na levom krilu ojač. Izv. bat. (Grupa „Grajner“) i desnom krilu III/738 (12. četa), dakle u rejonu k. 900 — Krekovi.

Nekoliko puta ponovljene napade podržavali su brd. topovi, jedan pt-top sa Tjentišta, mnogobrojni t. i l. minobacači i mitraljezi. Svi napadi su odbijeni, protivnik je pretrpio krvave gubitke, a hitnim protivudarom je raščišćen i manji prodor kod III/738. U gustom šipražju klisure Uzovičkog potoka, Grupa nije mogla da vidi jasno da li je neprijatelj uspeo da se infiltrira kroz prašumsku šikaru ka zapadu. Prema izveštaju ojač. Izv. bataljona, izgledalo je da je postojala breša između desnog krila Grupe „Grajner“ i levog krila 2. čete Izv. bat. 118. Kako se kasno po podne, posle protivnapada i nameravanog zatvaranja te breše, ispostavilo, breša je postojala samo preko klanca

od jednog do drugog kraja stene, dakle jedva 150 do 200 m. Moglo se pretpostaviti da je kroz duboki, prašumom obrastao klanac vodio partizanski put iz pravca Tjentišta. Pokazalo se da ni to nije bilo tačno.

7/738. je, osim toga, u rejonu Ozrena zatvarala i sedlo južno od kote 1405, tako da je bilo nemoguće da se protivnik infiltrira u većoj meri. Na pitanje Grupe, ta četa je izvestila da do tada na sedlo nije stupio protivnik, što je dokazivalo da se na odseku Grupe nisu neprijateljske jedinice ni probile ni infiltrirale. I pored toga su u toku popodneva preduzete mere za zatvaranje eventualno nastale breše, za ojačanje linije, kao i za pročešljavanje rejona između Ozren — Ozren-sedlo i 1. linije. Divizija je stavila na raspolaganje 1 četu (1 of. i 5 odeljenja) II/734. i ponovo dovukla 8/750, koja je još u toku noći dodeljena Grupi „Tribukait“. Grupa je stavila na raspolaganje: 2/738, koja je još vršila obezbeđenje u rejonu 706—928 i ojač. 7. i 8. četu 738. puka, ostavljajući na Ozrenu jedno mitralješko odeljenje. Napadom je rukovodio major Lerh [Lerch], komandant II/738. U 16,30 časova, grupa je posle zauzimanja polaznog položaja od Ozrena do rejona k. 900 krenula u sledećem poretku: desno 7/738, do nje 2 voda 8/738, četa II/734, 2/738, 8/750.

Komandant Borbene grupe, k-t II/738. i k-t III/738. išli su u prvim redovima. Planski je pročešljan ceo šumoviti i stenoviti teren. Uništene su pojedine neprijateljske grupice koje su se infiltrirale. U 18,55 časova dostignuta je prednja linija i posednuta tako jako da je četa koja je dovedena od II/734. mogla biti ostavljena kao rezerva severno od klanca Uzovičkog potoka.

Sam klanac zatvarala su 2 voda 8/738. Kada je komandant Borbene grupe obilazio klanac, utvrđeno je da dolinom Uzovičkog potoka uopšte ne vodi nikakav put iz pravca Tjentišta i da nema nikakvih tragova. Jedan prohodan puteljak vodio je od kote 900 na put ucrtan na karti u južnom pravcu a zatim se u zapadnom pravcu penjao jedan put dalje u klanac. Taj put protivnik nije mogao da koristi od 11. 6. 43, jer je od 12. 6. prilaz tom putu držala Grupa čvrsto u svojim rukama.

Protivnik koji je rano ujutro izvršio napad mogao je stići samo preko Dragoš-sedla — prevoja kod kote 576 kroz prednju brešu, koja je nastala tako što je SS-bataljon „Vagner“ nastupao ispred fronta Grupe. Pokazalo se da je operacija tog bataljona bila i u tom pogledu kobna.

U kasnim popodnevnim časovima 13. 6. dobio je SS-bataljon izričito naređenje od gospodina k-ta Divizije, kao i od gospodi-

na komandanta, da obrazuje zatvoreni zaprečni front naslanjajući se na desno krilo Divizije (Grupe) preko Kazana. Bataljon je još u toku noći 13/14. 6. uspostavio vezu sa Izv. bat. 118, odnosno komandant Izv. bat. 118. fon Štilpnagel [Stülpnagel] sporazumeo se sa k-tom tog bataljona ppuk. Vagnerom. Glavnina tog bataljona bivakovala je 14. 6. u rejonu oko kote 900, odmah iza linije naše Grupe, a zatim je linijom Grupe krenula prema Kazanima.

Posle odbijanja svih napada na desno krilo i centar Grupe, preživeli iz [partizanskih] brigada koje su vršile napade napustili su svoje položaje, ostavljajući oružje i municiju. Prema mišljenju Grupe, ti delovi mogli su da se probiju samo južno od desnog krila Grupe preko Lastve — 1349 — 935. To mišljenje potvrdila je i okolnost što je k-t 738. lov. puka, kada je 13. 6. 43. nastupao sa Štabnom četom, 6/738. i 1. vodom brd. topova 1/668, naišao kod kote 935 na neprijatelja, a kada su prelazili preko kote 1349 naišli su ist. od k. 1379 na novoutabani put. Grupa nije mogla da proceni kako se desilo da se delovi SS-divizije na Vilinjaku i Pleću nisu borili protiv neprijatelja koji je 13. 6. prelazio preko Lastve — 1379 i kako ga nisu primetili.

U večernjim časovima 13. 6. stigao je ppuk. Anaker, k-t 738. lov. puka u komandno mesto Grupe (bačija zap. od Košura). 6/738. koja je stigla sa njime ponovo je potčinjena k-tu njihovog II/738. i angažovana da vrši obezbeđenje na Ozrenu (1405) i zatvaranje sedla južno odatle.

Vod brd. topova kap. Kelca [Kölz] bio je spojen sa drugim vodom 1/668. sa položajem u Poštarićima. Noć 13/14. 6. 43. protekla je mirno, osim čarkanja sa pojedinim partizanima koji su se još krili po šumama i žbunju.

Plen koji je protivnik u panici ostavio za sobom ispred našeg fronta bio je značajan. Tu su bili topovi, peš. naoružanje, 1 puškomitraljez i puške i municija, naročito ispred fronta 12/738, koja je imala samo 24 vojnika više. Pošto je pred ostalim frontom bila gusta šuma i šikara, mora se pretpostaviti da se neće moći ustanoviti broj poginulih partizana ni količina plena.⁸

Ne uzimajući u obzir akcije pročešljavanja ispred i iza fronta u kojima je uništen veći broj skrivenih partizana koji su se delimično i ranjeni borili, 14. 6. 43. vladalo je potpuno zatišje.

Komandant Borbene grupe je sa ppuk. Anakerom obišao liniju Grupe sve do spoja sa SS-divizijom. Po direktivi k-ta 738. lov.

⁸ Vidi dok. br. 92.

puka, komanda nad Grupom je u 20,00 časova predata ppuk. Anakeru.

Na kraju treba napomenuti da su za celo vreme akcije, čak i po najgorem nevremenu i kiši, odlično funkcionisale telefonske veze. Pravovremeno dovođenje div. starešinskog kadra na isturena komandna mesta dalo je dobre rezultate. Grupa je, izuzev malih prekida, stalno imala vezu kako sa Divizijom, Grupom „Tribukait“ i art. grupom tako i sa potčinjenim bataljonima. Mora se napomenuti da je Štab Grupe morao kao art. puk češće da stavlja na raspolaganje pojedinim bataljonima telefonske aparate i kabl iz svoje opreme. Vod za vezu Grupe (art. puka) pokazao se iznenađujuće dobro, s obzirom da je tek formiran i kratko vreme obučavan. U pojedinim slučajevima, Grupa je mogla da stavi na raspolaganje bataljonima ili prednjim četama i art. radio-uređaje (B) koji su odlično funkcionisali (izuzev noću).

Može se reći da je služba veze (Bat. veze 118 i vod za vezu 668. ap) na najbolji način omogućila uspešno komandovanje. Velikim i neumornim zalaganjem intend. of. Grupe (668. ap) por. Bradača i organa koje je angažovalo Ib Divizije, iznenađujuće je dobro rešeno delimično veoma otežano snabdevanje.

Štab Art. puka, naročito por. Mitelbah [Mittelbach] i ppor. Haug, pokazao se izvanredno kao štab Borbene grupe prilikom rešavanja neobičnih zadataka.

U prilogu se podnosi sumarni pregled naših gubitaka, gubitaka neprijatelja u mrtvima, kao i plena.⁹

Gertler,

potpukovnik i komandant Borbene grupe

⁹ Redakcija tim prilogom ne raspolaže. O dejstvima ove borbene grupe vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 221, 226, 231, 234 i 275 i knj. 14, dok. br. 131, 134, 139 i 147.

BR. 94

**IZVEŠTAJ KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD
20. JUNA 1943. O OBOSTRANIM GUBICIMA I PLENU U TOKU OPERACIJE „ŠVARC“¹**

Prilog 3 uz dopis komandanta nemačkih trupa
u Hrvatskoj, Ia br. 458/43. god. str. pov.²

IZVEŠTAJ O GUBICIMA i PLENU U OPERACIJI „ŠVARC“

	118. lov. div.	369. div.	1. brd. div.	SS-div.	724. lov. puk	„Branden- burg“ puk, 659 inž. bat.	II/734. puka	II/724 puka	Ukupno
<i>Sopstveni gubici:</i>									
Nemački: mrtvih	262	92	43	120	2	12	46	6	583
ranjenih	676	263	195	460	3	46	84	33	1760
nestalih	130	233	2	33		15	3	9	425
Hrvatski: mrtvih	40								40
ranjenih	166								166
nestalih	205								205
<i>Bilo oslobođeno:</i>									
Italijana			371						371
Hrvata			3						3
<i>Neprijateljski gubici:</i>									
Mrtvih izbrođano	2030	1045	1260	3152	2				7489
Pored toga procenjeno (prema iskazima zaroblj.)									
1) mrtvih (pali u borbi)									3000
2) mrtvih od zaraza i gladi									1—2000

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 560, s. 750—1.

² Vidi tom II, knj. 9. II deo, dok. br. 14: izveštaj komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj od 20. juna 1943. Vrhovnoj komandi Vermahta o toku borbe i iskustvima u operaciji „Švarc“.

	118. lov. div.	369. div.	1. brd. div.	SS-div.	724 lov. puk	„Branden- burg“ puk 659 inž. bat.	II/734. puka	II/724 puka	Ukupno
Ukupni gubici komun. izbrojani i procenjeni, mrtvi i ranjeni ³									12—13.000
Četnici:									
mrtvi	6		10		1				17
ranjeni	549	1	3200		14				3764
<i>Plen od komunista:</i>									
Topova	7				3				10
Protivoklopnih topova	4				2				6
Teških mitraljeza	30	3			13	1			47
Lakih mitraljeza	89	23	21		38	2			173
Teških minobacača	20				12				32
Lakih minobacača	12	2	5		5	1			25
Pušaka	677	176	600		2012	143			3608
Pištolja		1			31				32
Protivtenkovskih pušaka									400
Munic. sklad. za 3 bat.					1				1
Bombi	1343								1343
Mina za minobacače									600
Metaka pešad. municije									140.000
Puščanih granata					55				55
Ručnih granata					1250	10			1260
Postolje minobacača									1100
Gumenih čamaca					2				2
Ostalo oruđe i oprema.									
<i>Plen od četnika:</i>									
Teških mitraljeza	1		25						26
Lakih mitraljeza	12								12
Teških minobacača	1		5						6
Pušaka	415		3000						3415

³ Glavna operativna grupa VŠ je podnela velike žrtve (preko 6000 ljudi), ali je izašla kao pobednik i u vojničkom i u moralno-političkom pogledu (Zbornik radova „Neretva — Sutjeska“, Trgo Fabijan, n. č., str. 78).

**NAREDBA RAJHSFIRERA SS HIMLERA OD 21. JUNA 1943.
KOJOM SE CELOKUPNA TERITORIJA OPUNOMOĆENIKA
RAJHSFIRERA SS U NDH PROGLAŠAVA PODRUČJEM
BORBI PROTIV JEDINICA NOVJ¹**

Rajhsfirer SS
39/149/43, pov.

Borbena komandno mesto, 21. juna 1943.

Poverljivo!

Lični štab rajhsfirera SS²
Kancelarija
Br. akta pov. 227

Načelniku odreda za borbu protiv bandi³ [partizana]

Zbog ugrožavanja opšte sigurnosti prepadima, sabotazama i celokupnom aktivnošću bandi, proglašavam, sa dejstvom od 21. 6. 1943. godine, celokupno područje⁴ opunomoćenika rajhsfirera SS u Hrvatskoj [NDH] za područje borbi protiv bandi.⁵

pot. H. H⁶

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-175, r. 140, s. 2667692.

² Pečat primaoca.

³ U originalu piše: „Bandenkampfverbände“.

⁴ U propratnom aktu SS-oberšturmbanfirera Branta (Brandt) od 21. juna 1943. SS-obergruppenfireru fon Bahu (Bach) piše: „Dostavljam naredbu rajhsfirera SS, kojom se celokupno područje opunomoćenika SS za Hrvatsku proglašava za teritoriju na kojoj se vodi borba protiv bandi. Rajhsfirer vas moli da o ovoj naredbi usmeno obavestite SS-brigadenfirera Konstantina Kamerhofera“ (AVII, NAV-T-175, r. 81, s. 2601647).

⁵ Vidi dok. br. 53.

⁶ Paraf Hajnriha Himlera.

Der Polizeiführer:—

Feld-Kommandostelle, am 21. Juni 1943.

39/1499/173 ✓

Reichheim

Der Führer des Reichsheimes
127/1499
am 21. Juni 1943

- 1.) An Herrn Kommandeur Dr. K a i s e r
- 2.) An Herrn Kommandeur U b e r r e i t e r
- 3.) An den Chef der Bundeskampfstände
- 4.) An den Höheren H- und Polizeiführer Alpenland

Wegen der durch Überfälle, Sabotageakte und die Gewerkschaftstätigkeit gestörten Sicherheitslage erkläre ich mit Wirkung vom 21.6.1943 vom Gesamtgebiet des Höheren H- und Polizeiführers Alpenland die Gebiete

Oberkrain und Untersteiermark
zum Besonderegebiet.

gez. E. Zimmer

**NAREDBA RAJHSFIRERA SS HIMLERA OD 21. JUNA 1943.
KOJOM SE TERITORIJA SLOVENIJE PROGLAŠAVA PO-
DRUČJEM BORBI PROTIV JEDINICA NOVJ¹**

Rajhsfirer SS
39/149/43, pov.

Borbeno komandno mesto, 21. juni 1943

Poverljivo

Lični štab rajhsfirera SS²
Kancelarija
Br. pov. 227

- 1.) Gospodinu gaulajteru dr Rajneru³
- 2.) Gospodinu gaulajteru Iberrajteru⁴
- 3.) Načelniku odreda za borbu protiv bandi⁵ [partizana]
- 4.) Komandantu SS i policije Alpenland⁶

Zbog ugrožavanja opšte sigurnosti prepadima, sabotажama i celokupnom aktivnošću bandi, proglašavam, sa dejstvom od 21. 6. 1943, celokupno područje komandanta SS i policije Alp-skog područja⁷

Gorenjska i Donja Štajerska —
za područje borbe protiv bandi.⁸

pot. **H. Himler**

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-175, r. 140, s. 2667688.

² Pečat primaoca.

³ Fridrih (Friedrich dr Reiner), SS-obergruppenfirer

⁴ Zigfrid (Ueberreither Siegfried)

⁵ Chef der Bandenkampfverbände

⁶ Misli se na područje Alpa u Sloveniji.

⁷ U originalu piše: Höhere SS und Polizeiführer Alpenland die Gebiet.

⁸ Hajnrh Himler je, u svom dopisu od 21. juna 1943. SS-obergruppenfireru i gaulajteru dr Rajneru, napisao da je Hitler ponovo naglasio da je borba protiv partizana isključivo stvar rajhsfirera SS i da će se on lično založiti da se u Sloveniju, za borbu protiv NOP-a, kao pojačanje upute nove policijske snage jačine do puka, i to najdalje do sredine jula 1943 (AVII, NAV-T-175, r. 81, s. 2601640-6 i 2601659). Hitleru je lično Himler 19. juna 1943. referisao o borbi protiv partizana i stanju bezbednosti. Tom prilikom, Himler je tražio saglasnost za predislokaciju nekih policijskih snaga u području ugrožena od partizana, tj. Sloveniju i NDH (AVII, NAV-T-175, r. 81, s. 2601629—30).

**OBAVEŠTENJE KOMANDANTA 187. REZERVNE DIVIZIJE
OD 23. JUNA 1943. 1. BATALJONU REZERVNOG 486. GRE-
NADIRSKOG PUKA O RASPISIVANJU NAGRADE ZA HVA-
TANJE DIVERZANATA DUŽ PRUGE NOVSKA — NOVA
GRADIŠKA¹**

Prilog 598 KTB²**Poverljivo**

187. rez. divizija
Odelj. Ia/E, Az. 16 EB

St. Qu, 23. 6. 1943.

Br. 4435/43. pov.

REZ. GREN. BATALJONU I/486.

U poslednje vreme su učestali napadi na prugu i puteve u rejonu Okučani — Nova Gradiška. Pretpostavlja se da su to partizani iz mesta duž pruge i puta Novska — Nova Gradiška, koji su organizovani u jednu ili više diverzantskih grupa. Oni preko dana žive kao mirni seljaci i obrađuju njive duž pruge, odakle neupadljivo izviđaju mesta koja nameravaju da napadnu, a noću vrše miniranja.

U ponoć 20/21. 6. 43. je na 282. km (8 km zapadno od Okučana) naišao na minu voz za snabdevanje i komunisti su na njega otvorili mitraljesku i puščanu vatru.³ Dva prva vagona i lokomotiva su iskočili iz šina. Komunisti su zapalili lokomotivu i prva službena kola i oni su izgoreli.

Divizija raspisuje nagradu od 10000 Kuna za hvatanje diverzantske grupe koja je izvršila sabotažu na pruzi. Osim toga, onim vojnicima koji postavljanjem zaseda omogućće da se uhvati diverzantska grupa ili koji otkriju njeno boravište, tako da se mogu uhapsiti ili uništiti komunisti za koje se dokaže da su učestvovali u diverziji, daje se specijalno odsustvo od 14 dana.

U konceptu potpisao:
Brauner⁴
general-ppukovnik

F. d. R.
Kraus,
major

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1554, s. 485.

² Dopisino rukom.

³ U to vreme je u tom rejonu dojstvovala 21. brigada 10. divizije NOVJ.

⁴ Jozef fon Hajdringen

DOPIS RAJHSFIRERA SS HAJNRIHA HIMLERA OD 24. JUNA 1943. KOMANDANTU SS I POLICIJE ALPSKOG PODRUČJA DA JE NEZADOVOLJAN DELATNOŠĆU POLICIJSKIH SNAGA U BORBI PROTIV JEDINICA NOVJ U TOKU MAJA 1943. GODINE NA TERITORIJI SLOVENIJE¹

RAJHSFIRER SS Borbeno komandno mesto, 24. jun 1943.
Del. br. 39/141/43. pov.
RF/Bn

Lični štab rajhsfirera SS ²
kancelarija
Br. pov. 227

KOMANDANTU SS I POLICIJE ALPSKOG PODRUČJA
SS-GRUPENFIRERU REZENERU

Salzburg

Ja sam nezadovoljan delovanjem, vašim i vaših jedinica, u toku meseca maja. Gubici neprijatelja su znatno niži od naših sopstvenih. Budite vi lično danju i noću na terenu. I sa malim snagama može se nešto učiniti ako se svi konci drže u rukama.

HH³

2) *SS-šturmbanfirer Grotman [Grothmann]*

dostavljen prepis s molbom da se upozna.

I. A.

Pot. Brant [Brandt]
SS-oberšturmbanfirer

3) *SS-standartenfirer Rode [Rode]*

dostavljen prepis s molbom da se upozna.

I. A.

pot.

R.

SS-oberšturmbanfirer

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-175, r. 81, s. 2601636—7.

² Pečat primaoca.

³ Paraf Hajnriha Himlera.

Situacija u pogledu bandi na području komandanta SS i policije u XVIII vojnom okrugu Bled u mesecu maju

Aktivnost bandi je u celini porasla.⁵ Naročito su putem prinudnog regrutovanja u velikoj meri popunjene bande koje su bile razbijene tokom zime i proleća. Njihovo se naoružanje skoro bez prestanka popunjava (puške, automati, laki mitraljezi). Isto tako neprekidno vrše ujednačavanje uniformi.

Zbog terora kojem je bilo izloženo, stanovništvo je naklonjeno bandama, ili se drži u najmanju ruku veoma suzdržano. U noći uoči 1. maja došlo je iznenada do pojačane aktivnosti bandi, koja se ogledala u paljenju vatri na planinskim vrhovima, u brojnim prepadima i paljevinama.

Neprijateljski gubici:

Gorenjska

19 streljanih, 10 zarobljenih, 27 dobrovoljno se vratilo kućama.

Donja Štajerska

4 streljana, 1 zarobljen, 1 se dobrovoljno vratio kući.

Sopstveni gubici:

Gorenjska

25 poginulih, 6 ranjenih, 1 nestao

Donja Štajerska

4 poginula, 4 ranjena

6

11. 6.⁷

⁴ i ⁷ Dopisano rukom.

⁵ Na teritoriji Slovenije, u mesecu maju 1943, veliku aktivnost su ispoljile: 2. slovenačka NOU brigada „Matija Gubec“, 3. slovenačka NOU brigada „Ivan Cankar“, 6. slovenačka NOU brigada „Ivan Gradnik“, 13. proleterska NOU brigada „Rade Končar“ i niz NOP odreda i bataljona (Hronologija, str. 480—482).

⁶ Potpis nečitak.

**IZVEŠTAJ BORBENE GRUPE „POŽEGA“ OD 26. JUNA 1943.
O REZULTATIMA OPERACIJE „PROZIT“ PROTIV JEDINI-
CA NOVJ U REJONU SLAVONSKE POŽEGE¹**

Prepis

BORBENA GRUPA „POŽEGA“
Ia

Prilog uz: Borb. gr. „Požega“, Ia
Pov br. 262/43 od 26. 6. 43. god.²

Poverljivo

BORBENI IZVEŠTAJ

o operaciji „Prozit“ u rejonu Stražeman, 22. 6. 1943.
Karta 1 : 100.000

Neprijatelj

Na osnovu izjava stanovništva i rezultata sopstvenog izviđanja, u rejonu Stražeman (13 km severno-severozapadno od Slav. Požege) nalaze se delovi XXI i XVII brigade [NOVJ] u mestima Draga — Stražeman — Doljanci. Sedište štaba je, navodno, u Kamenskom Vučjaku (7,5 km severozapadno od Stražemana). Bande u rejonu Stražeman treba smatrati kao isturena osiguranja. Jačina se ne može tačno utvrditi. Bande se delimično nalaze u poljskim položajima. Izviđanje je izvršeno do linije Golobrdci — Skomić — Aleksandrovac — M. Velika.

Sopstvene namere

4 borbene grupe trebalo je da iznenada napadnu i unište isturena osiguranja u rejonu Stražemana.³

Priprema bataljona u sledećim rejonima:

Bataljon „Hajs“ [Heiss], ojačan inž. četom, 1 vodom protivtenk. čete i 1 vodom peš. topova, kod Mrtovlasa.

Zadatak: Obezbeđenje otvorenog levog boka borbene grupe. U toku napada nadirati levim krilom preko Nježić — Klisa, de-

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1554, s. 523—6.

² Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

³ U rejonu s. Nježića (kod Slav. Požege), 22. juna 1943. godine, snage 21. brigade 10. divizije napale su Borbenu grupu „Požega“ koja je prodrla u oslobođenu Požešku kotlinu, te je posle teške jednodnevne borbe odbacila u Slav. Požegu. Brigada je imala gubitke od 8 mrtvih i 20 ranjenih boraca (tom V, knj. 16, dok. br. 83, 86 i 188).

snim krilom preko k. 383—490 ka G. Vrhovcima, zatim zahoditi na istok sa obe strane k. 577 i probiti se do Stražeman-skog p.

Bataljon „Jokiš“ (Jockisch), ojačan 1 protivtenk. vodom, severno i severozapadno od Tornja.

Bataljon „Šlezinger“ [Schlesinger], ojačan 1 protivtenk. vodom, kod k. 218 i 236 severozapadno od Trenkova.

II hrv. jurišni bataljon odmah istočno od Velike i najpre zavrta frontom prema jugoistoku.

*1/96 art. divizion*a poseda položaj na području k. 218. tako da može da dejstvuje kako u rejonu Stražeman, tako naročito prema putu Bučko Kamensko — Kamenski Vučjak i da podržava Bataljon „Hajs“ i u svako vreme obezbeđuje vatrom levi bok borbene grupe.

Tok borbe:

Ojačani bataljon „Hajs“ je prilikom marša u polazni rejon naišao u 02,00 časa u Oljasi na predstraže koje su se posle kratke borbe odmah povukle. Sa ivice šume, odmah južno od Mrtovlasa, pozvana je čelna jedinica i odmah posle toga otvorena vatra iz neposredne blizine. Bande su brzim napadom raspršene. U Mrtovlasima, koji su dostignuti u 04,00 časa, na prednju četvu je ponovo otvorena puščana vatra iz prvih kuća. U bliskoj borbi, isterani su dimom ljudi iz prvih kuća, nekoliko kuća je spaljeno i izbrojano je nekoliko mrtvih. Prilikom spaljivanja odletelo je u vazduh nekoliko skladišta municije.

Zbog borbi za zauzimanje polaznog rejona došlo je do znatnog zakašnjenja. Nježić je kasnije dostignut bez dodira sa neprijateljem. Odmah na početku napada, na levo krilo bataljona (inž. četvu), prilikom prelaza preko kote 442, otvorile su vatru jake bande sa položaja na južnom obronku k. 524. Odmah je počeo napad na tog protivnika uz podršku teških peš. oruđa, ali je prekinut zbog pojačane vatre bandi. Bande su se borile upotrebljavajući veoma velike količine municije.

Napred angažovanoj 5. četvi pošlo je za rukom da se probije preko k. 442. Dalje nastupanje bilo bi moguće samo uz teške gubitke, jer se inž. četa nalazila u krajnje kritičnoj situaciji, pošto je vatra bandi iz teških mitraljeza postajala sve jača. Peta četa je zaustavila neprijateljski napad sa 2 protivnapada i stvorila mogućnost inž. četvi da se povuče, što je ovoj i pošlo za rukom. U isto vreme, na bataljon je otvorena vatra iz predela Klisa — k. 412. Za neutralisanje te bočne vatre angažovana je

6. četa za napad na Klisu. Izvršen je juriš i tako je nešto olakšaća situacija na istoku i severu, jer su se bande povukle na visove. Znatno opasnija situacija bila je kada su bande izvršile jači napad na visove zapadno od Nježića. Protivnik je pokušao da izvrši napad obuhvatom sa juga. Zbog toga je odmah povučena 6. četa iz Klise da bi bila angažovana protiv neprijatelja koji su na južnoj strani približno na 200 m.

Prilikom tog masiranog napada bandi angažovano je naše teško naoružanje, naročito artiljerija, i protivnik je pretrpeo najteže gubitke. U 11,00 časova popustili su napadi zbog utroška velike količine municije i teških gubitaka i nastupilo je osetno olakšanje. Odmah je poboljšan odbrambeni položaj oko Nježića, uključujući k. 442.

Bandama je pošlo za rukom da skrenu pravac napada bataljona i da ga tako odvoje od desnog suseda. Bande na desnom boku kod Klise došle su iz rejona Doljanci — Poljakovci, gde su se povukle od artiljerijske vatre.

Na osnovu novostvorene situacije i pošto su se bande zbog uspešne artiljerijske vatre povukle iz rejona Draga — Stražeman, bataljoni „Šlezinger“ i „Jokiš“ su angažovani za novi zadatak.

Bataljon „Šlezinger“ preko Odžakovci — Mrtovlasi na Nježić. *Bataljon „Jokiš“* preko k. 490—500 na jug prema k. 412 i 442, da bi tako rasteretili Bataljon „Hajs“.

Osim toga, 50 ustaša je angažovano da krenu na kamionima preko Toranj — Mrtovlasi. U 11,00 časova stigli su u Nježić. Prilikom pokušaja da se sklone mrtvi i ranjeni, bande su ponovo otvorile vatra i tek kad je stigao Bataljon „Šlezinger“ u 12,00 časova, i uz podršku artiljerije koja je efikasno tukla bande na visovima zapadno od k. 442, uspeali smo da smestimo na sigurno mesto mrtve i ranjene.

Po naređenju borbene grupe, bataljoni su do 18.30 časova završili borbu bez teškoća. Nježić je spaljen.

II hrv. jurišni bataljon je u 13,00 časova krenuo iz Stražemana po naređenju pukovnika Šulcea [Schulze] u garnizon u Pleternicu. U bataljonu je nastupilo potpuno rasulo i nije više sposoban za borbu. Upućen je pismeni izveštaj Komandi II hrv. korpusa.⁴

Bande se, navodno, sastoje od 2 brigade od 1500—2000 ljudi. Dobro su naoružane i raspolažu sa mnogo municije. Primećeno je da ima izvestan broj žena — boraca, kao i dece od 10—20 godina sa oružjem.

⁴ Odnosi se na Komandu 2. domobranskog zbora.

Nasilno izviđanje iz vazduha

U operacijama je ponovo primenjeno nasilno izviđanje iz vazduha. U većini slučajeva avioni su mitraljirali i bombardovali sopstvene jedinice, pa se tako desilo i u ovoj operaciji. Izviđački avioni su leteli suviše visoko. Sa 1000 m visine ne može ni najbolji osmatrač jasno razlikovati na ovom terenu prijatelja od neprijatelja i pored svetlosnih signala. Odlučujuće je da osmatrač ima jasnu sliku o situaciji. Zato se predlaže da se ubuduće kao osmatrači angažuju pogodni oficiri borbenih odreda. Tada se neće moći desiti da bude na otvorenom putu mitraljirana i bombardovana marševska grupa koja se sastoji od 3 ojačana bataljona i koja se vraća sa mesta borbe u smeštajni rejon. Pri *dobrom osmatranju* moglo se ipak utvrditi da se radilo o čisto nemačkoj jedinici.

Sopstveni gubici: 14 mrtvih,
3 nestala,
25 ranjenih, od toga 7 ostalo kod jedinice,
1 konj
6 malih konja
1 puškomitraljez

Gubici bandi: 103 mrtva, izbrojana. Stvarni gubici su verovatno nekoliko puta veći, a uz to i veliki broj ranjenih. Jedan prebeglica je izjavio da na jednom mestu ima 30 mrtvih i 60 ranjenih.

Zaplenjeno: 4 tovarna grla
7 goveda
4 male svinje
8 pušaka

Utrošeno municije

s. s. o. L. ⁵ 21.505	Ei ⁹ ručnih bombi 12
s. S. L. ⁶ 5.432	ručnih bombi sa drškom 102
M. Pi ⁷ 1.226	Gew. Gr. Ger. ¹⁰ 52
S. Gr. W. ⁸ (8 cm) 114	svetlećih zrna 154

⁵ Schweres Spitzgeschoss ohne Ladestreifen (teška šiljasta zrna bez dopunskog punjenja)

⁶ Schweres Spitzgeschoss mit Ladestreifen (teška šiljasta zrna sa dopunskim punjenjem)

⁷ Maschinenpistole (automat). Ovde je verovatno reč o municiji za automate

⁸ Schwerer Granatwerfer (teški minobacač)

⁹ jajastih

¹⁰ Gewehrgranatgerät (tromblon)

Pz. Spr. Gran.¹¹ 94
Az.¹² 139
Nb.¹³ 9

signalnih metaka crvenih 114
signalnih metaka zelenih 59

potp. Šulce

F. d. R. d. A.¹⁴
Baumgartner
kapetan

BR. 100

NAREĐENJE KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 29. JUNA 1943. GODINE 297. PEŠADIJSKOJ DIVIZIJI DA NJENE DELOVE U SRBIJI SMENI BUGARSKA 25. PEŠADIJSKA DIVIZIJA¹

Prilog 88²

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI

H. Q., 29. 6. 1943

Ia. br. 242/43. str. pov. I Ang.

Strogo poverljivo
7 primeraka
4. primerak

297. peš. div.

na znanje: k-dantu Jugoistoka (K-di Grupe armija „E“)

- 1.) Počev od 6. 7. 1943. smeniće 297. pd[iviziju] do linije toka Kolubare (Obrenovac isključno), tok Ljiga do mosta zapadno od železničke stanice Kadina Luka — 700 — Građenik — 857 — Rajac — 816 — 529 — 703 — Galić — 628, 25. bug. div.³, koja će nakon preuzimanja [ovog područja] stupiti pod komandu I kralj. bug. okupacionog korpusa.

¹¹ Panzersprenggranate (protivtenkovska zrna)

¹² Aufschlagzünder (udarni upaljač)

¹³ Nebelbombe (dimna bomba)

¹⁴ Dopisano rukom.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 249, s. 702—3.

² Dopisano rukom.

³ Dogovor da bugarska 25. pešadijska divizija smeni nemačku 297. pešadijsku diviziju postignut je 25. juna 1943. u bugarskom Ministarstvu rata u prisustvu pukovnika fon Gajtnera i Gede, s nemačke strane, i bugarskih general-potpukovnika Lukaša i Nikolova, kontra-admirala Ivanova i pukovnika Popova i Harizanova (AVII NAV-T-501, r. 249, s. 687—9).

Vreme preuzimanja komande treba da predloži komandant 297. pd.

25. bug. divizija preuzima zadatke 297. peš div. sa izuzetkom osiguranja Bora.

Štab za osiguranje železnica z. b. V. 5 sa landesšicen-bat. 288, 923, 977 i delovima RSK⁴ i SFK⁵ koji se nalaze u području obezbeđenja, biće *taktički* podređeni komandantu 25. bug. div. U Boru ostaje dosadašnja posada; Komandantura Bora, nakon preuzimanja komande od strane 25. bug. divizije, stupiće pod *neposrednu taktičku* komandu komandujućeg generala i komandanta u Srbiji. Administrativna podređenost mesnih komandanata regulisana je naređenjem upravnog odeljenja, br. 344/43. pov. od 29. 6. 43.⁶

Područje komandanta grada Beograda ostaje netaknuto.

2.) *Smenjivanje* počinje verovatno na istoku.

Sa po jednim bugarskim bataljonom treba posesti:

Gvozdena vrata, Negotin, Kučevo, Petrovac, Mladenovac. Dva ostala bataljona treba za sada smestiti u [Smed.] Palanci i Kragujevcu. Oni će biti kasnije povučeni u prostor Topole, Arandelovca, Gornjeg Milanovca (vidi tačku 3b), poslednji stav).

3.) Za delove 297. peš. div. koji su dosada bili smešteni u prostoru koji treba predati, važi sledeće:

a) Delovi koji još nisu popunjeni i obučeni treba da budu prebačeni u Banat u sporazumu sa Krajskomandom 823 (Veliki Bečkerek⁷).

b) Od delova *sposobnih za borbu*, I/522, nakon što ga Bugari smene kod Gvozdenih vrata, treba najpre upotrebiti za prekontrolisanje zemljišta u luku Dunava iz pravca severoistoka ka jugozapadu. Nakon toga I/522, III/524. i potrebna artiljerija treba da budu tako razmešteni kako zahteva polazni položaj za napad poduhvata naređenog u tački 4). Za to stoji na raspolaganju prostor Topola — Arandelovac — Gornji Milanovac.

4.) 297. peš. div. priprema poduhvat protiv DM organizacije u planinskim masivima Rudnika (12 km severoistočno od Gornjeg Milanovca), Maljena (22 km jugoistočno od Valjeva), Medvednika (20 km jugozapadno od Valjeva), sekcija

⁴ Russische Schutzkorps (Ruski zaštitni korpus)

⁵ Serbische Freiwilligekorps (Srpski dobrovoljački korpus)

⁶ Taj dokumenat nije pronađen.

⁷ Sada: Zrenjanin.

1 : 200.000, na taj način da izvođenje može uslediti odmah nakon smenjivanja. U tu svrhu, pored divizijskih delova sposobnih za borbu, treba privući:

I/SFK, dva bataljona I kraljevskog bugarskog okupacionog korpusa nakon neposrednog sjedinjenja, 9. četu puka „Brandenburg“ u Užice i delove 1. puka Rus.[kog] zaštitnog korpusa sa zadatkom zaprečavanja.

Nameru javiti komandujućem generalu i komandantu u Srbiji do 9. 7. 43.

Čuvanje tajnosti je od odlučujućeg značaja za uspeh.

- 5.) Posle sprovođenja ovog poduhvata, jedan od pukovskih komandanata ove divizije preuzima komandu nad preostalim zapadnim odsekom 297. divizije, koji je taktički neposredno podređen komandujućem generalu i komandantu u Srbiji. Štab 297. peš. div. odlazi u Vršac.

Bader

Kopija:

...⁸

BR. 101

MESEČNI IZVEŠTAJ 114. LOVAČKE DIVIZIJE ZA JUN 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ I PRIVREDNOJ SITUACIJI, BORBA- MA PROTIV JEDINICA NOVJ I OBOSTRANIM GUBICIMA U BOSANSKOJ KRAJINI I BANJI¹

114. LOVAČKA DIVIZIJA

Ia

*Izveštaj o delatnosti
jun 1943.*

Sadržaj: Politička i vojna situacija. Stanje kod neprijatelja. Neprijateljski pokret. Dejstva jedinica divizije i potčinjenih hrvatskih jedinica. Dnevni izveštaji. Pokreti jedinica. Obuka. Zbrinjavanje, snabdevanje, školovanje. Kadrovske promene.

Obradio: Odelj. Ia, za ratni dnevnik.

Priloga: 51

⁸ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandi, odeljenja i jedinica kojima je ovo naređenje dostavljeno.

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1244, s. 669—76.

POLITIČKA SITUACIJA

U vreme za koje se podnosi izveštaj stanovništvo je postalo još uzdržljivije prema nemačkom Vermahtu, što je posledica neizvesne vojne situacije na svim frontovima i daljeg pogoršanja privredne situacije u zemlji. Često se čulo mišljenje da će se u Hrvatskoj situacija raščistiti tek posle odluke na Istoku. Do tada će se svako tako ponašati da u slučaju pobede ove ili one strane uvek bude na istom. Muslimani se dalje drže prijateljski, ne iz simpatija za Nemačku nego zbog toga što je tako svrsishodnije.² Oni veoma strahuju od velikosrpske propagande. Odnosi između tri dela stanovništva i dalje su zategnuti. Svi jugoslovenski narodi su i dalje otvoreno ili prikriveno neprijateljski raspoloženi prema nemačkoj narodnosnoj grupi. Ustaše i domobranci ne gledaju rado odlazak hrvatskih građana u SS-jedinice i onima koji su se prijavljivali priređivali su sve moguće teškoće. Samo iz straha od nemačke intervencije, ne prave grube is-pade. Jedan komandant ustaškog logora kaznio je ljude zatvorom zato što su hteli da se prijave u SS-jedinice. Držanje četnika prema Nalcima takođe se pogoršalo. Jasno se ispoljavalo anglofilsko držanje koje je inspirisala i podržavala katolička strana. Još se nije mogla ustanoviti saradnja sa partizanima, ali je u pojedinim slučajevima bila očigledna. Stav Drenovićeve grupe³ bio je i dalje lojalan (prilozi 1 i 2).⁴

PRIVREDNA SITUACIJA

Privredna situacija se još više pogoršala i širili su se glasovi da su za to odgovorne okupacione vlasti (posledica neprijateljske propagande). Razmena dobara skoro je potpuno potisnula normalnu kupovinu za novac. Huškačka propaganda je proširila vesti da u Nemačkoj vlada velika nestašica namirnica. Da bi to otklonili, oni eksploatišu okupirane oblasti. Sve vojne akcije u cilju smirivanja imale su delimično uspeha, ali ostaju bez efekta sve dok se upravnim putem ne poboljša privredni život i ne stvore u izvesnoj meri normalni i stabilni odnosi (prilozi 1 i 2).

VOJNA SITUACIJA

Rezervisanost stanovništva prema Vermahtu nije potisnula tihu nadu širokih krugova da će on ipak jednog dana uspostaviti mir i red. Još uvek poštuju Vermaht i od njega protivnik još mnogo strihuje. Popuna postojećih i dovodenje novih jedini-

² Vidi dok. br. 56, objašnjenje 3.

³ Uroš Drenović, komandant Bosanskokrajiškog četničkog korpusa

⁴, ⁵, ⁷ i ⁹ Ovi prilozi nedostaju.

ca nisu ostali nezapaženi. Uspesi u Crnoj Gori znatno su uticali na raspoloženje. Bande su nastojale da se izvuku, a pre svega da izbegnu veće sukobe. Na području divizije pritisak neprijatelja se pomerio sa istoka na zapad, menjajući snagu. Pruga Bihać — Bos. Krupa — Bos. Novi još je više ugrožena. Uopšte se može konstatovati da se krajem meseca za koji se podnosi izveštaj osetilo da su snage neprijatelja oslabile (prilozi 3 i 4).⁵

STANJE KOD NEPRIJATELJA (iz saslušanja i neprijateljskih spisa)

U izveštajnom periodu sve se češće primećuje da protivnik sve više primenjuje nemačka taktička načela i sprovodi budnost i školovanje po uzoru na nemačko. S jedne strane, da bi zaveli red u svojim demoralisanim redovima, a s druge strane da bi podigli borbenost više ili manje disciplinovanih grupa i obezbedili sigurnost, najviše partizansko rukovodstvo preduzeo je mere koje su imale za cilj čuvanje tajnosti, jer je odavanje vojne tajne već postalo „hronična bolest“.

Regrutovanje žena za rad i kurirsku službu poprimilo je široke razmere. Ženama su šišali kosu kratko da bi se zaštitile od tifusa. Zarazne bolesti i dalje divljaju u redovima bandi i ruše moral. Mnogi „drugovi“ su odbijali da pucaju na [naše] jedinice, ali su ih komesari na to prisiljavali. Dosadašnja partizanska taktika nije dorasla novoj taktici nemačko-hrvatskih jedinica (brzi manevar, energični prodori manjih udarnih patrola). Međutim, potučenim grupama bandi u bazama uspevalo je da delimično ponovo popune ljudstvo.

NEPRIJATELJSKI POKRET

U rejonu istočno od Vrbasa situacija se zaoštrila, a takođe i u rejonu između Une i Vrbasa. Odredi na Kozari dobili su pojačanja. Učestali su izveštaji o prisilnim regrutovanjima i oduzimanju stoke.

U rejonu zapadno od Une, operacijom „Klara“ oslobođeni su Vrnograč i Cetingrad, posle upornih i teških borbi, i deblokirane opkoljene hrvatske jedinice (11. pp) u Kladuši.⁶ Izbrojano je 1095 mrtvih kod neprijatelja. Jake neprijateljske snage su zauzele Slunj (prilozi 3 i 4).

⁶ U V. Kladuši, 2. udarna brigada 8. divizije NOVJ i 4. banijska brigada Unske operativne grupe, 20. juna 1943. napale su dva bataljona domobranske 11. gorske pukovnije. Napad je sutradan obustavljen zbog pristizanja delova nemačke 114. lov. div. i domobranskog 2. gorskog zdruza. Zarobljeno je 185, poginulo 40 i ranjeno 100 domobrana, dok su jedinice NOVJ imale 35 mrtvih, 121 ranjenog i 10 nestalih (tom V, knj. 16, dok. br. 80, 81, 96, 180 i 186, knj. 17, dok. br. 2 i 16).

NAŠA PROPAGANDA

Komandant je izdao direktive za jedinstvenu i efikasnu propagandu koja, između ostalog, posebno treba da naglašava da Tita slave kao junaka, dok on beži u času opasnosti, zatim da on želi haos umesto reda i da je kriv za privredne teškoće zato što je dopustio da se požanju još nesazrele žitarice. Ulecima je ukazano i na bekstvo Mihailovića, na njegovu poslušnost prema Engleskoj i na uzaludnost njegove borbe. Propagandni leci deljeni su hiljadama i bacani iz aviona. Izvešteno je da ih partizani skupljaju da bi ih uništavali. Oni strahuju od nemačke propagande (prilog 5).⁷

DEJSTVA

Osim uobičajenog izviđanja patrolama i aktivnosti udarnih patrola, izvedene su dve veće operacije „Pfungsten“⁸ i „Klara“. Poslednja je imala trajan uspeh. Operacija „Pfungsten“ imala je zadatak da očisti rejon Prnjavor — Kotor-Varoš — Teslić, po kome su vršljale potučene bande, pljačkajući i popunjavajući jedinice prisilnim regrutovanjem. Neprijateljske odrede trebalo je napasti i nastojati da se unište. Delovi divizije i [domobranskog] II hrvatskog korpusa krenuli su 13. 6. u 5 časova ujutro u napad (pojednosti vidi u dnevnim izveštajima).

Operacija „Klara“ imala je za cilj da se rejon V. Kladaša — Vrnograč i Cetingrad očisti od neprijatelja, da se oslobode opkoljene hrvatske jedinice i obezbedi put za dotur prema Glini. Naređeno je da se 20. 6. odnosno 21. 6. rano izvrši protivnapad na nadmoćniju bandu koja je započela napad 17. 6. (pobliže vidi u priložima i dnevnim izveštajima).

U delatnost spada i premeštanje divizije koje je usledilo po dolasku 373. hrv. pd.

U poslednjoj sedmici juna počelo je prebacivanje jedinica u nove rejone osiguranja sa sledećim težištima:

721. lov. puk	Bihać — Gudavac
741. lov. puk	Kulen-Vakuf — Bos. Petrovac — Risovac

⁸ i ¹³ Ovaj koncentričan napad preduzeli su delovi nemačke 114. lov. i 373. legionarske divizije „Tigar“ i domobranske 4. pešadijske divizije, te Bosanskokrajiški četnički korpus iz Banje Luke, Kotor-Varoša, Teslića, Dervente i Prnjavora, 14. juna 1943, protiv 12. udarne divizije 2. bosanskog udarnog korpusa NOVJ u srednjoj Bosni. Ova divizija je razbijala pojedinačne neprijateljske kolone i izbegavala sudare s glavnim kolonama, te na taj način izbegla okruženje i prisilila ovu neprijateljsku grupaciju da 17. juna 1943. obustavi operaciju „Pfungsten“ i povuče se u polazne garnizone (tom IV, knj. 14, dok. br. 42, 46, 48—50, 57, 157, 167, 172, 173, 175 i 177, knj. 16, dok. br. 67).

2. hrv. brd. brig.	Vrnograč — Pećigrad — Bužim — Žirovac
3. hrv. brd. brig.	Topusko — Kladuša — Slunj
114. izviđ. bat.	Cazin
114. pt. divizion	Bihać — Petrovac — Otoka
661. art. puk	rejon 741. lov. puka
114. inž. bat.	Bos. Krupa

Premeštanje u nove rejone izvodilo se uglavnom maršem. (Prilozi 6—12; prilog 12 je str. pov.)⁹

DNEVNI IZVEŠTAJI

2. 6.: U noćnom čišćenju zapadno od Bos. Novog uhapšeno 16 sumnjivih lica. Neprijatelj u rejonu 21 km severoistočno od Banje Luke odbačen u snažnim borbama na istok. Grupa „Huve“ dostigla Šarince. Izbrojana 42 mrtva kod neprijatelja. Sopstveni gubici: 2 poginula, među njima 1 oficir, 7 ranjeno. 2/1. hrv. lov. puka, koji je bio angažovan iz Prnjavora za zaprečavanje, razbijen je od bandi koje su se povukle ispred nemačkog pritiska. Neprijatelj je zarobio 2 čete, $\frac{1}{2}$ baterije i zaplenio 50 granata.¹⁰ Izvršen napad na nemačku radio-stanicu koja je isturena kao veza; poginula su 3 vojnika a 5 ranjeno. 7 km južno od V. Kladuše odbačen je neprijatelj jačine čete. Neprijatelj je imao 11 mrtvih. Poginula su 2 Hrvata. Artiljerijskom vatrom razbijena neprijateljska grupa jačine čete na 7 km južno — jugoistočno od Kostajnice.
3. 6.: 12 km južno od V. Kladuše pojavile se jače partizanske snage. Neprijateljska osiguranja na jugu su razbijena. Neprijatelj imao 14 mrtvih.
Kod Graduse borbe izviđačkih patrola.
Neprijatelj imao 3 mrtva.
Poterno odeljenje udarne grupe vršilo čišćenje Pećigrada. Neprijatelj imao 17 mrtvih.
Grupa „Huve“ dostigla Prnjavor i odbacila neprijateljsku zaštitnicu. Neprijatelj je imao 16 mrtvih.

¹⁰ Kod s. Vijačana (kod Prnjavora), 1. juna 1943. godine, 5. krajiška NOU brigada razbila je ojačanu 2. bojnu 1. pukovnije domobranske 1. pješ. divizije nanevši joj ove gubitke, a ostatak odbacila prema Prnjavoru (tom IV, knj. 14, dok. br. 117 i 130).

4. 6.: Hrvatski 11. pp razbio u snažnim borbama delove 4. partizanske brigade u predelu Strmačka.¹¹ Kod neprijatelja izbrojana 42 mrtva, 8 zarobljeno. Na 6 km zapadno od Cazina borba sa neprijateljem jačine bataljona. Neprijatelj imao 11 mrtvih. Poginula 2 Nemca. Kod Kukavice borbeni dodir sa neprijateljskim obezbeđenjima. Neprijatelj imao 9 mrtvih. Nestao 1 Nemač.
5. 6.: Neprijatelj nastavlja živu aktivnost južno od Prnjavora. U rejonu Debeljak — Bogovolja borba sa neprijateljem koji se povlači na zapad. Kod neprijatelja 18 mrtvih, poginula 3 Hrvata. Grupa „Huve“ je vodila borbu na 6 km južno-jugoistočno od Prnjavora sa neprijateljem koji se povlačio. Dobro raspoređenom vatrom artiljerijskih i teških pešadijskih oruđa naneti su neprijatelju veliki gubici.¹² Izbrojana 52 mrtva, a pretpostavlja se da ih ima više. Sopstvenih gubitaka nije bilo. Delovi II/721. lov. puka naišli na nadmoćnijeg neprijatelja 11 km južno-jugoistočno od Prnjavora. U odbrani i protivnapadu protivniku su naneti osetni gubici. Kod neprijatelja izbrojano 29 mrtvih. Ranjena 4 nemačka vojnika. Na 8 km jugoistočno od Kotor-Varoša razbijen protivnik jačine voda. Neprijatelj imao 10 mrtvih.
6. 6.: Hrvatski 11. pp probio je u večernjim satima neprijateljske položaje ist. od Slunja, pošto je slomio žilav neprijateljski otpor. Grad je u našim rukama.
7. 6.: Partizani u rejonu Slunja odbačeni na jug. Kod neprijatelja izbrojano 37 mrtvih, 5 zarobljeno, oslobođen 1 zarobljeni Nemač, poginuo 1 Hrvat. Grupa „Erdman“ [Erdmann] postigla uspehe u manjim borbama od Branešci. Neprijatelj imao 13 mrtvih. Kod Slunja neprijatelj imao još 19 mrtvih.
9. 6.: Južno od Slunja neprijatelj imao 7 mrtvih. Na 9 km jugoist. od Prnjavora razbijena neprijateljska

¹¹ Reč je o borbama jedinica 4. krajiške brigade Unske operativne grupe i 8. krajiške brigade, 3/4. juna 1943, protiv domobranske 11. gorske pukovnije, kojom prilikom je zauzet Slunj, ali su ga protivnapadom, 5. juna 1943, povratile domobranske snage (tom V, knj. 16, dok. br. 26, 125 i 130).

¹² Tu borbu s nemačkom Borbenom grupom „Huve“ vodili su delovi 3. krajiške NOU brigade 5. udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 14, dok. br. 127; Sutjeska, Zbornik sjećanja, knj. 1, str. 302).

- grupa posle nekoliko borbi uz art. podršku. Kod neprijatelja izbrojano 20 mrtvih.
10. 6.: Južno od Slunja neprijatelj imao 5 mrtvih. Kod Jase-
novca 14 mrtvih.
11. 6.: Južno od Slunja kod neprijatelja 13 mrtvih, poginula
2 Hrvata.
Južno od Mrkonjić-Grada neprijatelj imao 17 mrtvih,
poginuo 1 Hrvat a 1 nestao. Izgubljeno 1 zaprežno vo-
zilo.
13. 6.: Zauzet polazni položaj za operaciju „Pfungsten“.¹³
14. 6.: Borbe izviđačkih patrola zapadno od Otoke i južno od
Slunja. Neprijatelj imao 14 mrtvih.
Operacija „Pfungsten“ odvija se po planu.
16. 6.: Severozapadno od Bos. Krupe odbačen neprijatelj na
zapad. Imao 11 mrtvih. Na 16. km zapadno od Bos. Pe-
trovca odbačen na jug neprijatelj jačine bataljona. Imao
13 mrtvih. Kod Potoka zaplenjen jedan top.
U operaciji „Pfungsten“ dostignuta opšta linija 32 km
istočno od Banje Luke nakon savladavanja otpora ne-
prijatelja, koji je imao 63 mrtva i 7 zarobljenih. Pogi-
nula su 4 nemačka vojnika.
II/721. lov. puka nadirao na Kotor-Varoš. Neprijatelj
imao 15 mrtvih.
17. 6.: Na južnom rubu Petrove gore uspešna aktivnost izvi-
đačkih patrola. Zapadno od Potoka zaplenjena još 2
topa.
Neprijatelj imao 7 mrtvih.
Završena operacija „Pfungsten“. Zbog taktike protivni-
ka da izbegava sukobe, nije postignut odlučujući uspeh,
ali je bilo delimičnih zapaženih rezultata. Neprijatelj
imao još 29 mrtvih.
20. 6.: I/11. pp odbio u desetočasovnoj borbi 19 neprijateljskih
napada i preduzimajući protivnapade probio neprija-
teljske linije i izbio prema Cazinu. Delovi 11. pp opko-
ljeni u V. Kladuši.¹⁴
Početak operacije „Klara“.
21. 6.: „Klara“ U toku poslepodneva grupe „Centar“ i „Jug“
razbile obruč u V. Kladuši, naišavši u početku na nez-

¹⁴ Ovaj napad na V. Kladušu izvela je Unska operativna grupa 4. korpusa NOVJ, ojačana 2. udarnom brigadom 8. divizije NOVJ, ali, zbog intervencije delova nemačke 114. lov. divizije koja je preduzela opera-
ciju „Klara“, mesto nije zauzeto (tom IV, knj. 14, dok. br. 60, 104,
183, 189; tom V, knj. 16, dok. br. 73, 80, 81, 87—89, 103, 104, 180, 183
i 186, knj. 17, dok. br. 15, 58 i 59).

natan dodir sa neprijateljem. Uspostavljena veza sa opkoljenim Hrvatima. Grupa „Sever“ slomila je otpor neprijatelja jačine 2 čete kod Bijeljevine i dostigla predeo do samih Poljana. Kod neprijatelja izbrojana 92 mrtva. Sopstveni gubici: 2 poginula, 3 teško ranjena.

22. 6.: U poslepodnevnim časovima zauzet Cetingrad. Obustavljena operacija „Klara“.
24. 6.: Zauzet Radović, severozapadno od Cetingrada, u kome su bile neprijateljske snage.
27. 6.: Izvršen prepad na našu kolonu sa municijom 4 km zapadno od Petrinje.¹⁵ Poginulo 12 lica, 1 nestalo, uništena 2 kamiona.
28. 6.: U operaciji V. Kladuša — Cetingrad izbrojano kod neprijatelja 1147 mrtvih. Sopstveni gubici: 19 mrtvih. Hrvati: 60 poginulo, 20 nestalo.
29. 6.: Čišćenje rejona južno od Banje Luke.
30. 6.: Oko 200 partizana izvršilo prepad na uporište Rudice kod Bos. Novog.
Zarobljeno 26 Hrvata.

U izveštajnom periodu je uopšte bila veoma živa aktivnost neprijatelja. Neprijateljski pokreti su bili sračunati na veće operacije i na osvajanje teritorije, da bi u vreme žetve imali baze za ishranu. Zahvaljujući neumornom angažovanju nemačkih i potčinjenih hrvatskih jedinica, protivnik nije mogao da sprovede svoje planove. Neprijatelj je pretrpeo velike gubitke. Uspešima naših jedinica efikasno je doprinela nemačka i hrvatska avijacija, mada vremenske prilike u junu nisu bile naročito povoljne. Krajem meseca neprijatelj je imao skoro 2000 izbrojanih mrtvih. Međutim, broj poginulih je verovatno mnogo veći, jer se mnogi mrtvi nisu mogli izbrojati zbog neprijateljskih dejstava, a neke su partizani odneli sa sobom. Takođe se i veliki broj njihovih ranjenih može smatrati trajnim gubicima. Nasuprot tome, sopstveni gubici su bili mali. Oni iznose:

30 poginulih, među njima 1 oficir,
90 ranjenih, među njima 5 oficira,
4 nestala.

¹⁵ U rejonu s. Župića (kod Petrinje), 1. bataljon Banijskog NOP odreda i četa „Matija Gubec“ napali su iz zasede auto-kolonu nemačke 114. lov. divizije (tom V, knj. 16, dok. br. 103, 192, 193 i 205).

Mere protivvazdušne zaštite sprovodile su se u pojačanoj meri. Razni naleti neprijateljskih aviona zahtevali su pojačan oprez.

Početkom meseca je Operativna grupa 187. rez. divizije izvučena iz rejona Bihac — Bos. Krupa — Otoka. Morali su se obrazovati novi odseci osiguranja u jugozapadnom delu divizijskog položaja. Njih je najvećim delom posela 3. brd. brigada. Bos. Krupu i Otoku preuzeo je I/721. lov. puka, koji je stigao u nove garnizone maršem od Bos. Novog.

BR. 102

**ZAPOVEST SS-DIVIZIJE „PRINC EUGEN“ OD 7. JULA 1943.
POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NASTUPNI MARŠ U CI-
LJU UNIŠTENJA JEDINICA NOVJ U ISTOČNOJ BOSNI¹**

SS-dobr. brd. divizija
„Princ Eugen“
Ia, Tgb. br. 140/43. str. pov.

O. U., 7. jula 1943.
N. A. 78/43. str. pov.
Prilog 121²

**DIVIZIJSKA ZAPOVEST ZA ZAUZIMANJE POLAZNOG
POLOŽAJA ZA NASTUPNI MARŠ U ISTOČNU BOSNU**

Karta 1 : 100000:
sekcija Kladanj
sekcija Zvornik
sekcija Sarajevo
sekcija Rogatica

- 1.) *Neprijatelj* sa više grupa bandita izaziva nemire u istočnoj Bosni, razara železničke pruge, mostove i privredne objekte. U pitanju su grupe bandita koje su se probile iz Crne Gore i krajiške brigade, koje su ovamo došle iz 1. bosan-

¹⁶ i ¹⁷ Izostavljeno zbog ograničenog prostora.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-354, r. 146, s. 3786651—4.

² Dopisano rukom.

skog korpusa sa zapada.³ Kao centri okupljanja bandita ustanovljeni su rejonu Zvornik, Vlasenica, Olovo. Delovi se okupljaju u rejonu severno od Sokolca za nastupanje ka jugu. Neprijatelj pokušava da se sa glavinom povuče preko Zvornika na sever.

2.) *SS-brd. div. „Princ Eugen“* čisti rejon sa težištem duž obe strane ceste Sokolac — Vlasenica — Zvornik, te će uz podršku 369. pd u istočnoj Bosni izvršiti napad na neprijatelja i uništiti ga.⁴

3.) *Za nastupni marš u istočnu Bosnu zauzeće polazni položaj:*

a) *Borbena grupa „Bahman“ (Bachmann), desno:*

Jedinice: III/1.

2/ap⁵ 7

2. i 3. kolona tovarnih grla

3. kolona zaprežnih vozila

1/2 vod nosača ranjenika

10 bolničkih kareta

u rejonu: k. 1150 (10 km severoist. od Rogatice) — Kusturice (8 km sev. od Rogatice) — Zakomo — Karaula (6 km severozap. od Rogatice) — Podgaj — Terzići

Posedanje polaznog položaja završiti 11. 7. do 20,00 č.

b) *Mot. borbena grupa „Volf“ [Wolf] (levo od „Bahman“):*

Jedinice: Div. štab. lov. četa

Tenk. četa

2/inž. bat. 7 (mot.)

7/ap 7 (mot.)

1/A.A.⁶ 7

³ Prva proleterska udarna brigada 1. proleterske udarne divizije i 21. vojvođanska udarna brigada 16. udarne divizije NOVJ zauzele su 5. jula 1943. Zvornik, prisilivši jedan bataljon 369. pd, delove ustaškog 1. zdruga i domobransku 15. pukovnicu da se povuku preko Drine u Srbiju (tom IV, knj. 10, dok. br. 171, knj. 15, dok. br. 17, 20, 21, 35, 48, 178, 180, 262 i 268; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. I, str. 268, 467—468).

⁴ Reč je o napadu ojačane SS-divizije „Princ Eugen“ na Glavnu operativnu grupu VŠ u istočnoj Bosni. U žestokim borbama do 20. jula 1943, neprijatelj je zauzeo Zvornik, Kladanj, Olovo, Vlasenicu, Šekoviće i Han-Pijesak, ali su jedinice NOVJ u protivnapadima ponovo ovladale svim ovim mestima sem Zvornika (tom II, knj. 10, dok. br. 31; tom IV, knj. 15, dok. br. 48, 113, 166, 169 i 187).

⁵ U originalu piše: „Artillerie Regiment“ (artiljerijski puk).

⁶ Aufklärungsabteilung (izviđački bataljon)

u rejonu Baltiči (2 km zap. od Sokolca) — Gromile — Gazi-vode — Rešetnica — Sokolac.

Posedanje polaz. položaja završiti 11. 7. do 20,00 časova. Zauzimanje polaznog položaja na terenu će biti posebno na-ređeno.

c) Borbena grupa „Folmer“ [Vollmer] (levo od „Volf“)
Jedinice: I/1.

- I/ap 7 (bez 1 bater.)
- 1 kolona tovarnih grla
- 2. kolona zaprežnih vozila
- 1/2 vod nosača ranjenika
- 10 brd. bolničkih kareta

u rejonu Zidine (4,5 km severoist. od Sokolca) — Rastovača — Javor (k. 950) — Štitare — Pediše — Rajkovići.

Posedanje polaznog položaja završiti 11. 7. do 20,00 č.

d) 4. hrv. lov. brigada:

Jedinice: 7. lov. pukovnija
1 art. divizion

u rejonu Gajevi (20,5 km sev.-severoist. od Sarajeva) — G. Čevljanovići — Nišići — Gudelj — k. 1157 — Kapić — Šići.

Maršuju na polazne položaje:

- a) *desna kolona* (1 bat.), najpre duž obe strane šumske pruge, 12 km severozap. od Sarajeva, do Srednje, a dalje sa obe strane Kace do Šići.
- b) *srednja kolona* (1 bat.) preko Završja (4 km ist. Ilijaš — Stijena (k. 1115) — Taračin Do — Tikvići — Omanice — Malinište — k 1207 — Moševići — Čorović — D. Čevljanovići prema G. Čevljanovićima.
- c) *leva kolona* (1 bat.), najpre duž obe strane šumske pruge 16 km severozap. od Sarajeva do Orahova, zatim preko Zakutnica — Koračići — Kunosići — Đurići prema Nišići.

Posedanje polaz. položaja završiti 8. 7. do 20,00 č.

Prema nepotvrđenoj vesti, u Dubokom Potoku i Đurićima treba da se nalazi neprijatelj. Treba izvršiti potrebna izviđanja. Prednji izviđački delovi treba da prostor do polaznih položaja očiste od neprijatelja.

d) Borbena grupa „Petersen“, levo

Jedinice: Štab lov. puka 1
II/1 (Borbena grupa „Han“)
II/2 (Borb. grupa „Diče“)
3/ap 7

1/ inž. bat. 7
2. kolona tovarnih grla
Puk. stražarska četa 1
1/2 vod nosača ranjenika
10 brd. bolničkih kareta

u rejonu zapad. ivica Očevlja — Krčevina — Borinovići — Vijaka — Zubeta — Ravne — Šekovići. Odavde uspostaviti vezu sa 7. lov. pukovnijom.

Posedanje polaz. položaja završiti 7. 7. do 20,00 časova.

- 4.) *Prednja ivica polaznog položaja*: isturena linija rejona obezbeđenja.

Obezbeđenje polaznih položaja: putem borbenih grupa. Borbene grupe treba širokim frontom dovesti na rejone polaznih položaja.

- 5.) *Granične linije za polazne položaje*, izviđanje i borbu:

a) *Borbena grupa „Bahman“ ka Borbenoj grupi „Folmer“*: kota 933 (3,5 km jugoist. Sokolac) — Krusače — Sijerci — kota 1098 (1 km sev. od Sijerci) — put od k. 1098 ka severu do Geruše — Podomar — Gradina — Vrhovi — Ljuti Brijeg — Mironja — Balina poljana. (mesta i kote pripadaju „Folmeru“)

- b) *Borbena grupa „Folmer“ ka 4. lov. brigadi*:

Korito potoka Kaljina R. do Hasa — put Hasa prema Jabuka — Kruševci — Šaševci (mesta i korito potoka pripadaju 4. lov. brigadi).

- c) *4. lov. brigada ka Borbenoj grupi „Petersen“*:

Korito potoka (1 km severno od Nišići do Krivajevići — Prgoševo (uključno) — Stjenica — žel. pruga Olovo prema jugoist. Drapnići — od k. 787 do k. 871 (isključno žel. pruga). Težište je na Borbenoj grupi „Petersen“, na levom krilu sa obe strane ceste Očevlja — Olovo. Prema odgovarajućoj uskoj zoni napada.

- 6.) *369. pd* obezbeđuje prema jugu liniju **Živinice — Osmanci — Zvornik** sa zadatkom da spreči proboj neprijatelja prema severu.⁷

⁷ Delovi 369. pd i domobranske 4. pd, uz podršku delova 202. tenkovskog bataljona, 5. jula 1943. vodili su borbu kod s. Živnica (blizu Tuzle) sa 7. krajiškom udarnom i 8. banijskom brigadom 7. divizije NOVJ. Zatim, 8. jula 1943, isti ovi delovi, nastupajući iz s. Caparda (na putu Tuzla — Zvornik), zauzeli su posle trodnevnih borbi Zvornik (tom IV, knj. 15, dok. br. 28—30, 43, 44, 48, 120, 168 i 178; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. I, str. 469).

7.) *Izvidanje:*

izviđačku delatnost izvršiti:

- a) *Od Borbene grupe „Bahman“* do linije Mrkonjići (14 km severoist. od Rogatice) — Dumanjići — Džindići i ustanoviti da li se neprijatelj nalazi u naseljima. Gde se na ovoj liniji nalazi neprijatelj?
 - b) *Od Borbene grupe „Folmer“* do linije: Žljebovi — Pre-ljubovići — Knežina — Meljine i utvrditi da li se u naseljima nalazi neprijatelj. Gde se neprijatelj nalazi duž naznačene linije?
 - c) *Od 4. hrv. lov. brigade* do linije Rakova Noga — Sudići — k. 1950 (3,5 km sev. — sev. zap. od Sudići) i ustanoviti da li se u naseljima nalazi neprijatelj. Gde se nalazi neprijatelj duž navedene linije?
 - d) *Od Borbene grupe „Petersen“* do linije: Brezik (10 km južno-jugoist. Očevlje) — Zagone — Mižnovići — Čunište i utvrditi da li je neprijatelj razorio Čuništa? Privlači li neprijatelj snage cestom Kladanj — Olovo — Očevlja? Da li su pokreti neprijatelja prema severozapadu u dolini **Krivaje**?
 - e) *Od A. A. 7:* od Zavidovića duž obe strane Krivaje do okoline Krajnići. Treba ustanoviti da li se neprijatelj iz doline Krivaje povlači prema severozapadu.
Pre svega se radi o tome da se jednom stečeni borbeni dodir sa neprijateljem ne izgubi. Sve starešine su odgovorne da se dodir sa neprijateljem ne prekida ni danju ni noću. Tamo gde bude izgubljen, treba ga odmah ponovo uspostaviti.
- 8.) *Vazduhoplovstvo:* Od 9. 7. izviđa celokupno područje Zvornik — Rogatica — Olovo — Kladanj i ustanovljava marševske pokrete neprijatelja na cestama. Prilikom pojava aviona naše jedinice će na zahtev (ispaljivanje bele rakete iz aviona) postaviti signalna platna za avione ili će ispaliti jednu crvenu signalnu raketu.
9. *A. A. 7* sa po jednom četom u Zavidovićima i Žepču obezbeđuje ova mesta i sprečava prodor neprijateljskih delova preko Bosne između Zavidovića i Žepča.
 - 10.) *Artiljerija:* III/ap 7 će 9. 7. doći u Sokolac gde će biti na raspolaganju komandi divizije.
 - 11.) *Pt. lov. divizion 7:* Za sada ostaje u Sarajevu na raspolaganju komandi divizije.
 - 12.) *PA divizion 7:* Sa 3. baterijom (2 cm) ostaje na sadašnjem zadatku, a sa drugom baterijom (3,7 cm) preuće PA obezbeđenje žel. stanice u Sarajevu.

13.) *Komandna mesta:*

Borb. grupa „Bahman“ Guždelji (3,5 km sev. od Kovanja)
Borb. grupa „Folmer“ Mandra
Borb. grupa „Volf“ Sokolac
4. hrv. lov. brigada Srednje (16 km sev. od Sarajeva) -
Borb. grupa „Petersen“ Vareš

14.) *Divizijska baza:* u Sarajevu izdavanje pogonskog goriva, municije i mesto za izdavanje hrane.

15.) *Veterinarska služba:* Ojačan centar za prikupljanje konja u Sarajevu.

16.) *Sanitetska služba:* a) SS-vojna bolnica u Sarajevu.
b) H. V. P.⁸ od 11. 7. u Sokolcu i Varešu.

17.) *Održavanje veze:* N. A.⁹ 7 će uspostaviti i održavati veze:

a) žičanu vezu sa Bob. grupom „Petersen“, 4. lov. brigadom i Bob. grupom „Folmer“.

Divizijska osa veze duž ceste Sokolac — Vlasenica;

b) radio-veza sa

Borb. grupom „Bahman“ (brd. radio [stanica])

Borb. grupom „Folmer“ (mot. radio [stanica])

Borb. grupom „Volf“ (mot. radio [stanica])

7. lov. pukovnijom (brd. radio [stanica])

Borb. grupom „Petersen“ (mot. radio [stanica])

18.) *Izveštaji:*

u 7,00 jutarnji izveštaj, u 19,00 dnevni izveštaj, a od 06,00 svaka dva časa kratki izveštaji o situaciji.

19.) *Divizijsko KM* od 8. 7. 43. u Sarajevu, Konak.

Komandant divizije
fon Oberkamp
SS-brigadefirer i
general-major Vafen SS

⁸ Hauptverbandplatz (divizijsko previjalište)

⁹ Nachrichtenabteilung (bataljon za vezu)

SUMARNI IZVEŠTAJ 1. BRDSKE DIVIZIJE OD 10. JULA 1943. O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ U TOKU OPERACIJE „ŠVARC“¹

1. BRDSKA DIVIZIJA
Ia

Kom. mesto div., 10. juli 1943.

IZVEŠTAJ 1. BRD. DIV. O ANGAŽOVANJU U CRNOJ GORI

A.) SITUACIJA

Posle napuštanja kubanskog mostobrana,² 1. brd. divizija stiže u aprilu 1943. g. železničkim transportom u *Srbiju*. Divizija se prebacuje u područje Novi Pazar — [Kosovska] Mitrovica — Kuršumlija na odmor i remont. Za popunjavanje postojećih praznina, stalno pristižu personal, konji i oprema.

Krajem meseca divizija dobija *zapovest za pripremu* jednog poduhvata u Crnoj Gori za uništenje četnika (srpsko-crnogorskih nacionalista) i komunista.

Komunisti su u kasnu zimu i proleće 1943. razbijeni od nemačkih jedinica u Bosni i odbačeni na jugoistok.³ Naišli su na *četničke jedinice*, na organizaciju koja je formirana od bivših jugoslovenskih oficira najpre za zaštitu domovine od preovlađivanja komunista i angažovana za borbu protivu komunističkih jedinica. Onda su vođe ove organizacije, s obzirom na iskrcavanje Saveznika koje se kasnije očekivalo, s engleskom podrškom i uticajem na Balkanu pripremale ustanak i borbu protiv sila Osovine. Četničke jedinice koje su se nalazile na liniji zaprečavanja na Drini i Pivi nisu mogle doleteti naletu fanatički borbenih i strogo vođenih komunističkih jedinica i potisnute su. Postojala je opasnost da će komunisti prodreti do obale i severne Albanije.

Zemljište:

Za čitavo crnogorsko područje karakteristična je nepregledna neprohodnost planinskog zemljišta, izbrazdanog mnogim rekama i potocima koji mnogim često neposrednim promenama pravca daju jednu potpuno besistemnu sliku predela. Nigde

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-78, r. 332, s. 6289986—99.

² U originalu piše: „Kubanbrückenkopf“.

³ Reč je o operacijama „Vajs I i II“. Vidi dok. br. 13, 23, 30, 33 i 38.

se ne može utvrditi pravi sastav glavnih planinskih lanaca i masiva kao na primer u Alpima.

Zemljište između srpsko-albanske granice i doline Lima, koja se proteže koso ka pravcu nastupnog marša divizije, izdiže se postepeno od istoka ka zapadu i preseca se duboko usečenim, često uzanim dolinama. Najvažniji drum, koji preseca ove planine, vodi od Peći na zapad preko prevoja Čakor od oko 1800 m visine, koji se možda može uporediti sa jednim od prevoja u nizu dolomitskih drumova. Brda s obe strane drumu dostižu visinu do 2500 m. Istog sastava je i planina između *doline Lima i gornje doline Tare*. Na jugu crnogorsko područje zatvaraju krševita albanska brda.

Vegetacija do doline Tare sastoji se uglavnom iz lisnate šume koja je većinom prošarana gustim šumarcima. Četinarska šuma se retko sreće. Zapadno od gornje doline Tare uzdiže se kraški plato planine Sinjajevine. On se na istoku i severu ograničava dolinom Tare, na zapadu i jugozapadu dolinom Morače, Komarnice i Pive. Zapadno od planine Sinjajevine, od valovitog delimično bezrodnog planinskog predela, uzdiže se najviši planinski masiv Crne Gore, divlja, visokogorska planina Durmitor, koja daleko unaokolo nadvisuje sve visove. Zapadno odatle nastavlja se dalje valovita visoravan do trougla reka Tare — Pive. Obe ove rečne doline, koje su poput kanjona oko 1000 m duboke, delimično gotovo vertikalno usečene, samo su na nekim mestima prelazne i čine veliku terensku prepreku. U svojoj divljini i dubini one se ne mogu uporediti ni sa jednom, a takođe ni sa najdubljom dolinom u Alpima.

Vegetacija zapadno od Tare znatno je manja nego istočno od reke i sve više opada prema zapadu.

Stanje voda: U leto neki potoci potpuno presuše, tako da, osim nekih mesta za snabdevanje vodom, u čitavom predelu nema vode.

Klima: Još u maju i sve do početka juna na visovima preko 1500 m delimično ima snega. Veoma mnogo kiše, samo malo lepih dana. Preko noći temperature znatno opadnu.

B.) IZVOĐENJE OPERACIJE

I sektor

Prodor divizije u području Berane — Andrijevića i zadobijanje zaprečne linije Šahovići — Kolašin.

1.) Pripreme i koncentracija snaga od 1 — 12. 5. 43.

Početkom maja vrše se izviđanja 1. brd. div. za predstojeće angažovanje. U kamufliranoj formi oživelj su drumovi koje

oficiri izviđaju duboko u Crnu Goru, kao i prevoje i mogućnost zaprečavanja odnosno iznenadnog posedanja i vrše pripreme da bi, u slučaju potrebe, isturene male borbene grupe blagovremeno zauzele dominantne tačke. Mora se računati s time da će neprijatelj kad mi počnemo prelaziti granicu dizati u vazduh mnogobrojne mostove kao i da će zaprečavati presudne prevoje.

Usled zaoštrene situacije radi daljeg prodiranja komunisti, 1. brd. divizija nastupa 8. 5. iz područja Mitrovice na zapad.

Jedan prednji odred, koji se sastojao iz jedne motociklističke čete, jedne teške čete, dve lovačke čete ukrcane na kamione i jedne inžinjerijske motorizovane čete, otpočinje sa napadom na Andrijevicu, imajući pritom da savlada 1800 m visok prevoj na Čakoru, koji je obavijen oblacima i leži pod snegom. Već oko podne postignut je dnevni cilj, udaljen 150 km. Na prevoju 1600, koji leži 10 km zapadno od Andrijevice, vrše se osiguranja.⁴

Iz Novog Pazara i Mitrovice maršuje po *jedna ojačana pukovska grupa*. Marš severne grupe (99. brd. lov. puk) vodi preko Rožaja, a odatle preko teško prelazne planinske staze za Berane. Južna marševska grupa (98. brd. lov. puk) sledi prednji odred. Komandno mesto divizije prebacuje se 12. 5 iz Mitrovice u Adrijevicu.

2.) *Zauzimanje Šahovića i Kolašina. Prodor u planinu Sinjajevinu od 13. do 19. 5.*⁵

Situacija kod neprijatelja razvijala se do ovog dana toliko da izgleda da težište komunističkog udara dolazi iz severozapadnog pravca preko područja Šahovići — Mojkovac u pravcu Berane — Andrijevice. Inače jake komunističke snage pritiškuju sa severa na Nikšić.

Korpus je izdao diviziji *zapovest* da se zapreči Lim od Bijelog Polja do Andrijevice kako bi se sprečilo prodiranje neprijatelja preko ovog sektora na istok i jugoistok. Osim toga, divizija ima zadatak da izvrši prepad na četnički glavni stan u Kolašinu, u kome je još do pre neki dan boravio vođa ove organizacije, Draža Mihailović, kao i da razoruža i zarobi četničke jedinice. Sektor divizije koji je određen zapovešću pruža se u širinu od preko 60 km. Divizija stoji *pred odlukom* da reši zadatak napadom ili odbranom. Posle odmeravanja svih mogućnosti, komandant divizije se odlučuje da odbaci neprijatelja koji se nalazi sa težištem u području južno od Bijelog

⁴ Vidi dok. br. 61 i 64.

⁵ Vidi dok. br. 65, 66 i 70.

Polja i da prodre do Šahovića, da zauzme Kolašin sa ciljem da odmah potom zauzme u napadu visove zapadno od sektora puta Šahovići — Kolašin i da ih zapreči.

14. 5. kreće ojačani 99. brd. lov. puk iz Berana ka severu i posle kratke borbe zauzima raspored za borbu u području južno od Bijelog Polja, zauzima u delimično žilavim borbama 16. 5. Šahoviće i odbacuje narednih dana žilavog, borbenog neprijatelja sa kota jugozapadno od Šahovića na sektor zaprečne linije koja je određena zapovešću.

Prednji odred [„Daumiler“] divizije prodire u zoru 14. 5. u četničko gnezdo Kolašin, zarobljava vođe koji se tamo nalaze i razoružava preko 2000 četnika.⁶ Ovaj napad uspeva bez proleivanja krvi zahvaljujući planskoj pripremi, munjevitom zahvatu i mirnom držanju svih prisutnih vođa i jedinica. U toku oba naredna dana dolazi do različitih razilaženja u mišljenju i za-tegnutosti sa Italijanima, radi čije su se tolerancije i podrške organizovali i borili četnici. Niže italijanske komande nisu bile blagovremeno obavestene o naredbi 1. brd. divizije za razoružanje i razbijanje ove organizacije.

Ojačani 98. brd. lov. puk stiže iza prednjeg odreda u dva dnevna marša u Kolašin, delovi puka se transportuju kamionima po četama i probijaju se duž doline Tare na sever do Mojkovca. Pokazuje se da se prodor divizije u Kolašin izvršio baš u pravo vreme. Dok se 98. brd. lov. puk nalazi u maršu, prodiru jake komunističke snage na visove zapadno i severozapadno od Kolašina, odbacuju četnike i preispituju teren u dolini sa izviđačkim jedinicama. Stiže ojačani 98. brd. lov. puk i otima nerijateljju deo po deo posednutih visova. Napad se vodi u teško prohodnoj visokoj planini, otežan najgorim vremenskim prilikama. Pored borbenih trupa, ističu se i sve jedinice angažovane za snabdevanje i dotur.

Način vođenja borbe neprijatelja je savremen i težak. Mi smo bili naviknuti da izviđamo, da udarimo na neprijatelja, da ispitamo front pojačanim izviđanjem i tada da napadnemo i uništimo neprijatelja, odnosno da ga odbacimo. Ovde imamo puno posla sa neprijateljem čija snaga leži u taktici partizanskog ratovanja⁷ i koji je u najvećoj meri zaštićen terenom. On uvek uzmakne odlučnoj borbi. Noć i maglu obimno iskorišćuje, prodire u front i napada tada sa svih strana pojedina uporišta i istaknute visinske položaje. On je majstor u borbi u šumi. Osobnost planine omogućava da je jedan jedini mitraljez u stanju da na ovladanim položajima satima zadrži čitavu četu

⁶ Vidi dok. br. 66.

⁷ U originalu piše: „Kleintaktik“.

dok preko drugih kota ne uspe zamašnije okruženje od strane neprijatelja.

Napad ojačanog 99. brd. lov. puka u području Šahovića potiskuje neprijatelja na severozapad.⁸ Ovaj povlačenjem izbegava uništenje i izgleda da se na severu pregrupiše. Stiče se utisak da neprijatelj pokušava da iskoristi međuprostor širok oko 25 km koji još postoji između severnog krila divizije i južnog krila susedne divizije.

Da bi se ovo sprečilo, okreću se usiljenim maršom privedeni Brd. lov. bat. 54 i III/79. brd. art. puka iz područja Andrijevice na sever; oni treba, u slučaju potrebe, da udare u bok neprijatelja koji se probija duž drumu Bijelo Polje — Prijepolje. Dok se odvija ovaj pokret, zaoštava se situacija na južnom krilu divizije u području Kolašina. Pukovska grupa koja tamo napada, nalazi se u teškoj borbi. Samo korak po korak uspeła je da se probije na širinu fronta od blizu 40 km prema naređenoj liniji zaprečavanja. U dolini Morače pokušava neprijatelj, koji ponovo nastupa, da opkoli puk na južnoj strani i da napadne preko Kolašina na bok i pozadinu. Udar će ugroziti put za dotur i neprijatelj će se preko nezaštićenog međuprostora prebaciti u severnu Albaniju. Iz tog razloga prekidaju marš Brd. lov. bat. 54 i III/79. brd. art. puka i prebacuju se preko Andrijevice u Kolašin za ojačanje 98. brd. lov. puka. Delovi se prebacuju uz pomoć motorizacije.

Ova, pod prinudnim stanjem improvizovana, motorizacija, ranije prednjeg odreda, sada lov. bataljona, je naročito teška, pošto se za to potrebni transportni prostor mora uzeti od službi za dotur. Ove su u opremi i kapacitetu i same već ograničene, jer je upravo pitanje ovih nedostataka ostalo otvoreno usled još nezavršenog odmora i popune divizije. Zbog toga će se, usled hitne situacije, smanjiti porcije hrane, naročito hleba.

17. 5. se i dalje najavljuju jake neprijateljske snage u nastupanju kroz dolinu Morače ka jugu prema Podgorici [sada: Titograd]. I ovde preći prodor neprijatelja usmeren ka severnoj Albaniji. Tamo se dovodi i angažuje jedan, diviziji novopridodati, motorizovani puk sa zadatkom zaprečavanja. Pritom treba istaći podvige jedinice koja nije navikla na planine i koja nije opremljena za takve prilike.

Do 19. 5. je uspeło da se neprijatelj odbaci u područje zapadno i jugozapadno od Kolašina, da se ovlada kotama i da

⁸ Nemačka Borbena grupa „Remold“, uz snažnu podršku avijacije, potisnula je delove 1. proleterske NOU brigade i 17. maja 1943. zauzela Šahoviće (kod Bijelog Polja). Vidi tom II, knj. 9, II deo, dok. br. 2; tom IV, knj. 13, dok. br. 218.

se time otkloni opasnost opkoljavanja.⁹ Do 19. 5. uveče dostignuta je na celom frontu divizije linija zaprečavanja. Među-prostor u severnom sektoru divizije zatvara se novim dovođenjem jednog bugarskog peš. puka i u vezi sa 2 italijanska bataljona, koji nastupaju od Bijelog Polja na sever na neposredan zahtev 1. brd. div.

Neprijatelj je napustio svoje pokušaje da prodre u sektor 1. brd. div. i povlači se pred celim frontom na zapad. Vesti govore da on sada pokušava da sa glavinom prodre preko Podgorice u Albaniju. 20. 5. korpus izdaje zapovest da se ojačani 99. brd. lov. puk po dovođenju bugarskih snaga smeni sa fronta i da se pomeri iza levog krila divizije.¹⁰ Do 25. 5. smenjen je 99. brd. lov. puk, do 27. 5. izvršeno je pregrupisanje.¹¹

II sektor

Prelaženje planine Sinjajevine i zadobijanje puta Pljevlja — Šavnik

Zatvoren je veliki obruč oko komunističkih jedinica, koje se procenjuju na ukupnu jačinu od oko 12.000 do 15.000 vojnika. Sada je potrebno suziti obruč pritiskom sa svih strana i sabiti i uništiti neprijatelja između Tare, Pive, Šavnika i planine Durmitora.

Pritom se 1. brd. div. daje zadatak da pređe i očisti od neprijatelja visoko kraško područje planine Sinjajevine između Tare i gornje doline Morače. Glavne teškoće koje treba da se savladaju leže, pored teške prohodnosti zemljišta, na polju snabdevanja. Potrebno je snabdeti jedinicu hranom za 4 da-

⁹ U rejonu Mojkovca i Kolašina, 2. proleterska udarna divizija NOVJ, pod pritiskom delova 1. brdske divizije, povukla se preko r. Tare i na levoj obali organizovala odbranu s ciljem da spreči prodor ka Žabljaku. U međuvremenu, u dolini r. Platnice (kod pl. Umova), 4. proleterska udarna brigada okružila je delove Prednjeg odreda „Daumiler“, ali su je delovi 1. brdske divizije od s. Lipova i Kolašina napali s leđa i posle žestokih borbi deblokirali svoje okružene delove i zauzeli dominantne visove (tom IV, knj. 13, str. 509, 550 i 553; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 427 i 428).

¹⁰ Komandant nemačkih trupa u NDH naredio je 19. maja 1943. u 23,50 časa da se delovi 99. brd. lov. puka pomere u rejon Mateševa, a da njihov rejon preuzmu 724. puk 104. lov. div. i bugarski 61. pešađijski puk (AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 125—331).

¹¹ Komandant 1. brdske divizije formirao je tri pukovske borbene grupe: Bobenu grupu „Zalminger“ sa 1/98. i Brd. lov. bat. 54; Bobenu grupu „Daumiler“ sa 3/98. i 2/98. pukom i Bobenu grupu „Remold“ sa 99. pukom (bez 1/99) (AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 125—331; ratni dnevnik 1. brdske divizije).

na, pošto nije više moguć planski dotur na ovim udaljenostima i zbog neprohodnosti zemljišta. Osim toga i stanje voda pričinjava teškoće. Visoravni krasi potpuno presuše u početku leta. Da bi se udovoljilo svim zahtevima, improvizuje se u najskorije vreme jedan nosački bataljon iz snaga Koprnene vojske. Moraju se iznajmiti tovarna grla; ranci, samari i sedla se moraju prikupljati odnosno izraditi iz priručnih sredstava.

27. 5. nastupa na zapad ojačani 99. brd. lov. puk iz područja južno od Kolašina, dostiže dolinu Morače i nastupajući kroz ovu zauzima za tri dana sektor Gusinja za zaprečavanje kraške oblasti prema jugu.

31. 5. nastupa 98. brd. lov. puk, prelazi krašku oblast i dostiže u dva dnevna marša put Pljevlja — Šavnik. 99. brd. lov. puk pomera se u 14-časovnom maršu kroz planinu od sektora Gusinja u područje Šavnika. Pokreti se obavljaju gotovo bez kontakta sa neprijateljem. Komunisti su se, posle razbijanja njihovog pokušaja da probiju obruč na istočnom frontu, povukli na zapad u područje Šavnik — Žabljak — planina Durmitor.¹²

III sektor

Napad na planinu Durmitor i prodor do Pive¹³

1.) *Situacija*

Neprijatelj je dalje umakao. Sa prikupljenim snagama pošlo mu je od ruke da prodre sa delovima iz planine Durmitor na zapad preko Pive i da ovde probije obruč. Pregrupisavanjem i dovođenjem novih snaga, obruč se ponovo zatvara.

2.) *Napad na planinu Durmitor.*

Sa jakim zaštitnicama neprijatelj brani ulaz na planinu Durmitor od 1. brd. div. Njegova glavna borbena linija naslućuje se na prevojima. *Zadatak* divizije je da napadne neprijatelja na planini Durmitor, da izvojuje prevoje i da ih zapreči.

Posle detaljnog izviđanja, pripreme za napad i za snabdevanje, divizija stupa u napad 7. 6.

¹² Kod s. Đurđevića Tare (blizu Žabljaka), 27/28. maja 1943. godine, 3. proleterska (sandžačka) udarna brigada 1. proleterske udarne divizije NOVJ prešla je r. Taru, porušila most i delom snaga posela levu obalu reke a drugim delom se orijentisala prema pl. Sinjajevini. Preko Tare se prebacila i 7. divizija NOVJ u cilju organizovanja odbrane na levoj obali od ušća r. Sušice nizvodno do s. Šćepan Polja (Sutjeska, zbornik sjećanja, knj. 2, str. 435; knj. 3, str. 45, 46 i 107).

¹³ Vidi dok. br. 84.

99. brd. lov. puk prodire 7. 6. iz područja Šavnika i severno odatle sa juga i istoka prema prevojima južno od planine Durmitor. Pre svega, neprijatelj pruža jači otpor samo pred južnim krilom divizije. Na severnom krilu dolazi do oštrijih borbi tek u toku dana kada se čete iz kotline Dobri do penju prema prevoju zapadno odatle. Neprijatelj brani kotlinu na grebenima. Jedinica ostvaruje u pogledu planinarenja i borbe najveće uspehe.

98. brd. lov. puk zadobija 7. 6 rejon polaznog položaja za napad i zaposeda pri tom Žabljak uz slab neprijateljski otpor.

Na severu se između severnog krila i Tare priključuje bugarski 61. peš. puk, koji je podređen diviziji. Na zapadu se 99. brd. lov. puku priključuje itilijanska divizija „Ferara“ [Ferrara], čije je nastupanje i priključenje uvek u skladu sa molbama 1. brd. divizije.

Napad 98. brd. lov. puka na neprijatelja na grebenu zapadno od Žabljaka nailazi 8. 6. najpre na uporan otpor koji u popodnevnom časovima biva slomljen.¹⁴ Puk se probija i osvaja dominantne kote 2103—2196, prema kojima neprijatelj vrši u toku noći i u rano jutro 9. 6. snažne protivnapade, koji donose neznatne naše gubitke. Dobija se utisak da se neprijatelj utvrdio između Tare, Sušice (pritoke Tare, usečene poput kanjona) i planine Durmitora i da ovde hoće da se brani. Po mišljenju divizije, radi se o zaštitnicama glavnine neprijateljskih jedinica koje se bore zapadno od Pive, koje nisu mogle da pobegnu i koje se, izgleda, nemajući izlaza, ovde utvrđuju za ogorčenu borbu. Prema tome, komandant divizije se odlučuje da opkoli i uništi neprijatelja, počinjuci izdaleka sa zapada sa 99. brd. lov. pukom.

99. brd. lov. puk je oslobodio puteve koji vode preko klanaca kod Dobrog dola. Sada puk dobija zadatak da, uprkos teškim uslovima terena i znatnijim naporima, prodre zadnjih dana brzo na sever, da osvoji pozadinu neprijatelja i da dokrajči okruženje neprijateljskih snaga koje se drže pred 98. brd. lov. pukom.

Puk stupa 9. 6. u napad prema severu i osvaja do večeri dominantan greben u pozadini neprijatelja, koji je, pod utiskom da će biti opkoljen, napustio svoje položaje pred 98. brd. lov. pukom i povlači se prema severozapadu u trougao Tare i Pive.

Komandant divizije odlučuje se za gonjenje.

¹⁴ Reč je o snažnom pritisku na položaje 3. udarne divizije NOVJ na Pivskoj planini (tom IV, knj. 14, str. 313; Kladarin Đuro, Bitka na Sutjesci, Vojno delo, Beograd, 1959, str. 201).

3.) *Prodor do Pive*

99. brd. lov. puk stupa 10. 6. u poteru i do večeri istoga dana osvaja Polje. Pri tom hvata, razbija i uništava jake delove neprijatelja. Ojačani 99. brd. lov. puk je prevalio ove marševe i borbe pri velikoj žegi, kroz bezvodni kras i sa punim prtljagom.

98. brd. lov. puk zadaje udar neprijatelju koji se povlači i odbacuje preostale delove istog na sektor Sušice i uništava ih.

99. brd. lov. puk poseda 11. 6. liniju zaprečavanja na Pivi. Front prema zapadu. Time je obruč opkoljenog neprijatelja sužen na najmanji prostor. Vrše se pripreme da se sa jurišnim odredima upadne u kotlinu preko duboko usečene doline Pive, koja delimično leži na strmoj padini dubokoj 1000 m, u cilju vezivanja neprijateljskih snaga. U toku narednih dana po planu se čisti pređeno područje od neprijateljskih ostataka, svakodnevno se hvata veliki broj razbijenih delova, odnosno uništava.

Jedna četa, formirana od svih delova divizije uz učešće delova bugarskog 61. peš. puka i italijanske divizije „Ferara“, pod komandom komandanta divizije, dostigla je 11. 6. najviši vrh planine Durmitor, Bobotov kuk (2.522 m), i istakla na njemu ratnu zastavu Rajha kao i italijansku i bugarsku zastavu.

16. 6. divizija dobija zapovest za polazak na drugi zadatak.¹⁵ Borba za uništenje komunističkih bandi je završena, glavnina neprijatelja razbijena, pobijena odnosno zarobljena. Samo malim snagama je uspelo da probiju front na slabom mestu na severozapadu obruča.

C.) USPESI DIVIZIJE

1.) *Komunisti*

Izbrojano mrtvih 831.

U mestima mnogo mrtvih od tifusa, koji se tačno nisu mogli obuhvatiti zbog opasnosti od zaraze.

Zarobljeno: 498, od toga streljano 411.

2.) *Plen:*

5 minobacača,

21 mitraljez

¹⁵ Komandant nemačkih trupa u NDH saopštio je 16. juna 1943. u Sarajevu komandantu 1. brdske divizije da je njegova divizija stavljena na raspolaganje komandantu Jugoistoka i da će se od 21. juna 1943. prebaciti u Grčku. Opširnije o aktivnosti i dejstvima ove divizije od početka njenog prebacivanja u Jugoslaviju 24. marta 1943. pa do završetka bitke na Sutjesci, tj. njenog prebacivanja u Grčku, vidi ratni dnevnik Operativnog odeljenja 1. brdske divizije od 24. marta do 31. avgusta 1943. u AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 125—331.

okruglo 600 pušaka, automata, artiljerijske, minobacačke i pešadijske municije.

Po iskazu zarobljenika, neprijatelj je prilikom povlačenja zakopao mnogobrojno oružje, bacio u klisure i pre svega potopio u Pivu.

3.) Četnici:

a) Pri razoružanju četnika dobijeno je:

3.200 zarobljenika,
mrtvih nema.

b) Od ratnog materijala obezbeđeno je:

5 teških minobacača,
25 mitraljeza,
okruglo 3000 pušaka

mnogobrojna artiljerijska, minobacačka i pešadijska municija.

4.) *Prevaljene dužine marša i visinske razlike* 98. i 99. brd. lov. puka od polaska iz rejona zbora Mitrovica — Novi Pazar do završetka operacija (8. 5—10. 6. 1943):

— 98 brd. lov. puk: 365 marševskih kilometara. Visinska razlika oko 11.500 m

— 99. brd. lov. puk: 290 marševskih kilometara (Novi Pazar — Polje). Visinska razlika oko 12.500 m.

Podvizi divizije¹⁶ našli su svoje priznanje u jednom telegramu komandanta Jugoistoka i u završnoj dnevnoj zapovesti komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj. Ona glasi:

„Vojnici!

Operacije protiv četnika i komunista su završene. Glavnina neprijatelja je uništena. Samo delovima je uspelo da umaknu ostavljajući za sobom opremu i ranjenike. I njih ćemo razbiti. Krvavi gubici neprijatelja iznose najmanje 10.000, ispadanja iz stroja usled bolesti ne mogu se još sagledati. Plen je veliki.

Nemačke i savezničke trupe stajale su prema jednom neobično žilavom i ogorčeno borbenom neprijatelju i izvršile zadatke pri najtežim terenskim i vremenskim uslovima radi čega mogu biti s pravom ponosne. Posebno treba istaći podvige 1. brd. div. pri prodoru od Kolašina preko neprohodnih kraških planina i preko Durmitora do Tare i Pive i podvige SS-

¹⁶ U izveštaju o iskustvima 1. brd. divizije iz operacije „Švarc“, od 30. septembra 1943, drugi operativni oficir opisuje situaciju u pogledu snabdevanja i opreme i govori o pripremama za operaciju „Švarc“, zatim o iskustvima iz operacije uopšte, a posebno po pitanju snabdevanja pomoću tovarnih grla i četničkog nosačkog bataljona, o sanitetskom zbrinjavanju i evakuaciji ranjenika, snabdevanju municijom i opremom (AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 92—120).

-divizije, kojoj je uspelo da u najkraćem vremenu odbaci jedinice od Šavnika prema Čemernu i da prodre preko neprohodnih masiva u Mratinje. Jako velike teškoće mogle su savladati sve jedinice i komande angažovane za snabdevanje, kao i jedinice za vezu. I ovi zadaci su primerno rešeni.

Treba istaći podvige avijacije koja je neumornim angažovanjem znatno podržavala borbu jedinica kopnene vojske i nanosila neprijatelju znatne gubitke.

Zahvaljujem svim oficirima, službenicima, podoficirima i vojnicima za njihovu hrabrost i zalaganje.

S dubokim poštovanjem sećaćemo se onih drugova koji su pali na polju časti. Oni će nam uvek služiti za primer!

Mi ne znamo koji će nam se zadaci ubuduće postaviti, ali znamo da vršimo svoju dužnost.

Živeo firer!“

Prilozi:
5 skica¹⁷

BR. 104

ZAPOVEST SS-DOBROVOLJAČKE BRDSKE DIVIZIJE „PRINC EUGEN“ OD 11. JULA 1943. POTČINJENIM BORBENIM GRUPAMA ZA NAPAD NA SNAGE NOVJ U ZAHVATU PUTA SOKOLAC — VLASENICA¹

U ratnom dnevniku zavedeno pod brojem 122

NA. 79/43. str. pov.²

SS-dobr. brd. divizija
„Princ Eugen“

O.U. 11. 7. 1943.

Ia, Tgb., br. 151/43, str. pov.

Strogo poverljivo!

DIVIZIJSKA ZAPOVEST ZA PRODOR SA OBE STRANE CESTE SOKOLAC—VLASENICA³

Karta 1 : 100.000

sekcija Kladanj, Zvornik, Sarajevo, Višegrad

1.) *Neprijatelj*: nikakvih suštinski novih izveštaja. Izvidanjem je ustanovljeno da su jake ustaničke snage posele

¹⁷ Redakcija tim skicama ne raspolaže.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-354, r. 146, s. 3786649—50.

² Dopisano rukom.

³, ⁸ i ⁹ Vidi dok. br. 102.

područje i naselja 5 km istočno i zapadno duž obe strane ceste Sokolac — Vlasenica. Han-Pijesak i Vlasenica pripremljeni su za odbranu. U Han-Pijesku je Štab 6. brigade.⁴ Neprijatelj se nalazio u Smrtićima (6 km jugoist. od Sokolca), Sijercima (6 km istočno-severoist. od Sokolca), Margetićima (6 km severoist. od Sokolca) i Sokolovićima (jugoist. od Žljebova). Severna grupa (Taktička grupa „Petersen“ i 4. lov. brigada) odbacila je neprijatelja prema istoku i 11. 7. primila borbu u Olovu sa neprijateljskim zaštitnicama.⁵ Neprijatelj se ispred Severne grupe povlači prema severoistoku.

- 2). *SS-dobr. brd. divizija „Princ Eugen“* nastupiće 12. 7. sa Južnom grupom (Borb. grupa „Bahman“, Borbena grupa „Volf“ bez 1/A. A. 7, Borbena grupa „Folmer“) sa težištem duž obe strane ceste Sokolac — Vlasenica radi prodora ka severoistoku i nastaviti napad sa Severnom grupom najpre u istočnom pravcu.⁶

3). *Zadaci:*

- a) *Borbena grupa „Bahman“* prodire desnim krilom od Zakoma uzvišicama duž obe strane ceste za Kalimaniće i dalje preko Džindića, Grlca, Mićivoda, k. 1228 sev. od Mićivoda, a sa levim krilom od Karaule preko Senkovića, Smrtića, Sijeraca, k. 1098, k. 1318, k. 1053 na Žljebove. Prodor obezbediti jakim pobočnicama preko Behća, Točionika, Grbića, Vraneša prema severu i severoistoku. *Borbena izviđanje* vršiti preko Džimrija, Vrhova (t. 1177) do šumske pruge Kusače — Han-Pijesak.

Početak napada: 12. 7. 43. u 4,55 časa.

- b) *Borbena grupa „Volf“*, duboko ešelonirajući svoje snage i obezbeđujući istočni i zapadni bok, izvršiće prodor duž ceste Sokolac — Vlasenica najpre do Žljebova, a zatim biti spremna da, u zavisnosti od razvoja situacije kod

⁴ Reč je o 6. istočnobosanskoj NOU brigadi.

⁵ Delovi SS-divizije „Princ Eugen“ i domobranske 7. lov. pukovnije 4. lov. zdruga potisnuli su delove 7. krajiške udarne brigade i 7. brigade 7. divizije NOVJ prema Kladnju i zauzeli Olovo (tom IV, knj. 15, dok. br. 54 i 187).

⁶ Delovi SS-divizije „Princ Eugen“, nastupajući od Olova, razbili su delove 7. krajiške NOU brigade i 12. jula 1943. zauzeli Kladanj (tom IV, knj. 9, dok. br. 59, knj. 11, dok. br. 36, knj. 15, dok. br. 51, 54, 61, 68, 69, 120, 190 i 192).

neprijatelja, izvrši dalje prodore duž ceste do Han-Pijeska. Most kod Žljebova porušen. Jake motorizovane izviđačke snage sa inž. izviđačkim vodom, unapred će pripremiti mostove za prelaz reke kod Han-Pijeska.⁷

Borbena grupa „Volj“ će nastupiti čim *Borbena grupa „Bahman“* zauzme Sijerce.

- c) *Borbena grupa „Folmer“* prodire jakim desnim krilom preko Margetića, Košutice na k. 1049, 1 km zapadno od Žljebova, a sa levim krilom od Brajakovića preko Preljubovića, k. 1192 na Kuti. Napadne pravce obezbeđivati prema zapadu i severozapadu. Izviđanje vršiti do žel. linije Han-Pijesak — Pjenovac. Treba računati sa mogućnošću da će neprijateljski delovi pokušati da se neopaženo probiju sa pravca Olova duž pruge ka istoku. *Borbena grupa „Folmer“* će nastupiti čim *Borbena grupa „Bahman“* zauzme Sijerce.
- 4). *Granična linija za pokrete, izviđanje i borbu* je cesta Sokolac — Vlasenica. Važno je da se između borbenih grupa održava čvrsta veza.
- 5). *Severna grupa* će nastaviti napad na neprijatelja koji je uzmakao; 11. 7. sa [domobraskom] 4. lov. brigadom će zauzeti i držati osek Bioštica, a sa desnim krilom kod Banjalučice, sa Taktičkom grupom „Petersen“, obezbeđujući se sa levog boka, bez predaha nastaviti napad na neprijatelja na cesti Olovo — Kladanj, odbaciti ga i biti spremna da se kod Čude delom snaga okrene na jugoistok.
- 6). *Ap 7* sa III divizionom i *8/ap 7* (mot.) vatrom podržavaju borbu Južne grupe dejstvujući na uočenog neprijatelja i utvrđene položaje. Napominje se nužnost uske saradnje sa borbenim grupama „Bahman“ i „Folmer“ (Art. odeljenje za vezu kod *Borb. grupe „Bahman“*, a istureni art. osmatrač na desno krilo *Borb. grupe „Folmer“*).
- 7). *Divizijska rezerva*: Pt. lov. divizion 7 u Sarajevu.
- 8). *Veza*: vidi divizijsku zapovest o posedanju polaznih položaja od 7. 7, član 17. Radio-veza sa 7. lov. pukovnijom otpada.⁸

⁷ Ova borbena grupa nastupajući od Han-Pijeska 13. jula 1943, zauzela je Vlasenicu, potisnuvši 6. istočnobosansku udarnu brigadu 17. udarne divizije NOVJ prema Šekovićima (tom IV, knj. 15, dok. br. 74, 194, 249 i 265; R. Petovar, Šesta proleterska istočnobosanska brigada, VII, Beograd, 1951, str. 217).

- 9). *Izveštaji*: Vidi divizijsku zapovest o posedanju polaznih položaja od 7. 7., član 18.⁹ Važno je da se smesta i brzo prosleđuju rezultati izviđanja.
- 10). *KM divije* Sarajevo, Konak.

fon Oberkamp

BR. 105

MESEČNI IZVEŠTAJ KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD 18. JULA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ I PRIVREDNOJ SITUACIJI, AKCIJAMA JEDINICA NOVJ, PROTIVDEJSTVIMA SOPSTVENIH SNAGA I SNABDEVANJU NA TERITORIJI NDH¹

KOMANDANT NEMAČKIH TRUPA U HRVATSKOJ
Ia, br. 3705/43. pov.

O.U., 18. 7. 1943.

PROCENA SITUACIJE

za vreme od 16. 6—15. 7. 43.

I POLITIČKA SITUACIJA

Situacija u Hrvatskoj postaje svakim danom opasnija. Ustanički pokret, uprkos svih udara nemačkog Vermahta, stalno napreduje. Izgleda isključeno da se on razbije vojnim snagama koje stoje na raspolaganju. Sve dosadašnje operacije i čišćenja, u kojima se proliva mnogo nemačke krvi, nisu imale opipljivog uspeha,² izuzev velikih krvavih gubitaka kod neprijatelja, pošto hrvatska uprava nije u stanju da preduzme ostalo što bi doprinelo smirivanju. Svojevremeno poverenje naroda pretvorilo se u nepoverenje u širokim krugovima.

Shvatanje da se nemačka vojska nalazi u jednoj prijateljskoj zemlji davno je prošlo. Najveći deo stanovništva potpomaže ustanike, deo iz ubeđenja, deo iz straha, a deo iz proračuna, s obzirom na promenu situacije koju očekuju.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 554, s. 536—44. Na margini prve stranice originala rukom je dopisano nekoliko nečitljivih brojeva i parafa.

² Vidi dok. br. 92.

Pojačani ustaški kurs i hajke klerikalnih krugova izlažu sve veći deo stanovništva samovolji i proganjanju i tera ih u lager ustanika. Atentat bombama na velikog župana Banje Luke dr Hadrovića³ su, prema prvim istragama, po svoj prilici izvršili klerikalni ustaški krugovi.

Jedini spas zemlje leži, ukoliko to nije suviše kasno, u hitnoj izmeni političkog kursa i izgradnji jedne zdrave uprave pod opštom zaštitom nemačkog Vermahta.

II NEPRIJATELJSKA SITUACIJA:

Banditskim grupama pod Titovom komandom koje su se za vreme operacije „Švarc“ probile u istočnu Bosnu, stigle su za pojačanje i popunu iz Srema dve vojvođanske brigade i iz rejonu Travnik — Fojnica 3—4 brigade.⁴ Ove grupe pod Titovom komandom prekinule su železničku prugu Brod — Sarajevo u rejonu Kaknja, razorile rudnik, opustošile istočnu Bosnu i ugrožavaju tuzlanski rudarski bazen kao i železničku prugu Doboj — Tuzla.⁵ Nemačkim protivmerama bile su sprečene u nameri da se preko Majevice prebace za Slavoniju.

1) Titove grupe koje su se nalazile na prostoru Kladanj — Vlasenica vratile su se taktici partizanskog ratovanja. One su retko stupale u borbu i izvlačile su se u malim grupama od uništenja. Treba računati sa prepadima i sabotažnim akcijama ovih razbijenih grupa i njihovim ponovnim prikupljanjem.

U srednjoj i zapadnoj Bosni uspeo je komunističkom rukovodstvu, koje postaje sve strožije (potpomognuto engleskim oficirima za vezu), da putem prisilne regrutacije popuni svoje razbijene banditske grupe u ovim očišćenim oblastima, da ih ponovo prikupi, a prostor između Une i Vrbasa, pre svega planina Grmeč, ponovo je postao bazen prikupljanja jačih neprijateljskih snaga.

Vredno je primetiti da prisilno regrutovani vrlo retko prebegavaju, iako im se za to vrlo često pruža prilika.

Dalje jače neprijateljske snage (3 brigade) nalaze se u rejonu Ribnik (13 km južno od Ključa).

³ Dragan

⁴ Reč je o 1. i 2. vojvođanskoj NOU brigadi i 5. udarnoj diviziji NOVJ.

⁵ i ⁷ Peta udarna divizija NOVJ forsirala je 28/29. juna 1943. r. Bosnu i zauzela Kakanj. Uz pomoć radnika, uništena su postrojenja rudnika uglja i termoelektrana u Kaknju, ž. st. Jehovina, Modrinje, Čatići, Dobrin'e, Poriječani i Kakanj, 6 mostova, 4 lokomotive, oko 200 vagona i 25 km pruge, zbog čega je saobraćaj obustavljen 22 dana (tom II, knj. 1, str. 304; tom IV, knj. 14, dok. br. 88, 105 i 250, knj. 15, dok. br. 13, 238, 241 i 260).

U luku Una — Sana, Kozarski [NOP] odred se više nego udvostručio regrutovanjem.

Zapadno od Une u severnom delu Šamarice nalazi se IV i novoformirana V banijska brigada.⁶

U Sremu aktivnost lokalnih komunista ograničava se, mimo očekivanja, na neznatne sabotaže žetve.

2) U Slavoniji operacija „Paula“ bliži se svom kraju. Neprijatelju je i ovde uspelo da se na teškom, pošumljenom, zemljištu, primenjujući taktiku partizanskog rata, probije noću prema severozapadu u pravcu planine Kalnik, u istočni deo Papuka i malim delovima verovatno preko Save.

Na zapadnom delu komandnog područja primećuje se dalje jačanje komunista zapadno od Bihaća, čime je ugrožen rejon Bihaća, kao i oblast Korduna.

Na teritoriji Like, kojom su komunisti skoro neprekidno vladali, i na slovenačko-hrvatskoj granici već se ocrtava „pозadinski front“ za slučaj invazije koji pokušavaju produžiti dovođenjem daljih snaga iz slavonskog prostora u prostor Zagorja.

Pomoću eksploziva izbačenog iz engleskih aviona, neprijatelj pokušava da ostvari svoje sabotažne akcije protiv glavnih saobraćajnih linija.

III SOPSTVENA TAKTIČKA SITUACIJA I NAMERE

Operacije, koje su preduzimate u vremenu za koje se podnosi izveštaj, nisu i pored velikih napora jedinica donele puniji uspeh.

Operacije južno od Tuzle i u Slavoniji isterale su neprijatelja iz njegovih skrovišta i lišile ga skladišta i zaliha. Potpuno uništenje neprijatelja ipak nije uspelo, pošto je neprijatelj razvučen na velikom prostranstvu i nedostaju snage za njegovo opkoljavanje. Napadi na neprijatelja pogađali su uvek samo male delove, pošto je neprijatelj prihvatao bitku samo pod za njega povoljnim uslovima, a pri pretećoj opasnosti razdvajao se u manje grupe i provlačio se noću van puteva kroz neizbežno velike breše. Veličina terena, ogromne šume, nečuvene terenske teškoće su prednost za neprijatelja, a za nas veliki minus. Neprijatelj je izvanredno pokretan, pošto je formiran bez komora i bez naročito osetljivih uređaja za snabdevanje, dok su nemačke jedinice,

⁶ Na Baniji, po naređenju GŠ NOV i PO Hrvatske, 1. maja 1943. formirana je 4. banijska brigada Unske operativne grupe, a 30. juna 1943. u s. Obljaju (kod Topuskog), 2. brigada iste grupe. Ovde je reč o 5. udarnoj brigadi 8. divizije NOVJ, koja je 5. juna 1943. samo preformirana u 2. brigadu iste divizije (AVII, a. NOP, reg. br. 21/2, k. 814; reg. br. 49/1, k. 104; reg. br. 38/3, k. 105; reg. br. 18/1 i 22/1, k. 106 i reg. br. 3/23, k. 1614; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. I, str. 504 i 511).

ako hoće da iskoriste nadmoćnost svog naoružanja, mnogo sporije i ovisnije od terena. Kao borac pojedinac, pod istim uslovima, nemački vojnik, većinom malo obučen planinskoj borbi, često nije dorastao fanatično borbenim banditima, koji su potpuno srođeni sa terenom i koje stanovništvo podržava, tim više što obuka u gađanju pokazuje velike nedostatke.

Zadaci postavljeni našim jedinicama na ovoj teritoriji ne smeju se ni u kom slučaju izjednačavati sa borbom protiv bandi u ravnici ili na otvorenom karsnom terenu.

Nakon dugog nepokolebljivog zalaganja, delom mesecima, svima jedinicama je potreban mir i obuka. Divizije su u sadašnjem stanju nepripremljene za veliku borbu.

Usled neophodnosti da se nemačke jedinice izvuku za obuku, uz potpuno isključivanje iz zadataka obezbeđenja, i potrebe da se hrvatske jedinice sjedine u veće formacije, postaće neizbežno da se napuste mnoge važne oblasti.

Planirano je i uvedeno da se bataljoni i baterije na smenu dovode na poligone. S obzirom na nedostatak vremena i nemire u zemlji, mora se jednom delu jedinica ova mogućnost obuke zajemčiti u mestima smeštaja, isključujući sve ostale akcije. Nedostatak poleta u napadu pešadije, počev od najviših mesta, koji se tako štetno oseća i kod izviđačkih patrola i pri nasilnom izviđanju, rezultat je u prvom redu neprekidnog angažovanja, koje, prema iskustvu, otupljuje elan.

VI VAZDUŠNA SITUACIJA

Neprijateljska nadletanja radi snabdevanja bandi nastavlja se. Na osnovi različitih izveštaja od agenata i prema iskazima zarobljenika, spuštaju se ponovo engleski avioni u području 20 km jugozapadno od Bihaća. Nisu osmotrena neprijateljska dnevna izviđanja. Zbog nedostatka lovaca, odbrana je nemoguća.

VII STANJE SAOBRAĆAJA

Pokušaji sabotaže na glavnim prugama nisu popustili.

Prekidom pruge Brod — Sarajevo u okolini Kaknja, nastupila su znatna ometanja saobraćaja.⁷ Radovi na ponovnom uspostavljanju pruge su u punom jeku, ipak neće biti završeni pre početka avgusta.

VIII STANJE SNABDEVANJA

Opšte:

Olakšanje koje je nastupilo posle završetka operacije „Švarc“⁸ u pogledu snabdevanja i dotura, još više bi se osećalo

⁸ Vidi dok. br. 91, 94 i 103.

da divizije nisu morale da savladaju duge marševske puteve do njihovih novih smeštajnih područja.

Otpala je 1. brd. div., ali je ipak na svom suhoputnom maršu morala biti snabdevana svim artiklima dotura od strane komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj. Isto tako 118. lov. div., istina većim delom svojih snaga povučena iz komandnog područja, biće ipak dalje snabdevana preko Sarajeva od strane komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj.

Nakon što je 22. 6. 43. komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj preuzeo komandu nad svim nemačkim trupama u Hrvatskoj, ni po odlasku obeju ovih divizija nije nastupilo smanjenje brojnog stanja onih koje treba snabdevati. Ovo se daleko više povećalo stizanjem 100. lov. div. i drugih nemačkih jedinica, kao i policijskih jedinica koje se stalno pojačavaju.

Dotur snabdevačkih dobara teče neometano, isto takođe uz teškoće. Transporti na pruži uskog koloseka Brod — Sarajevo — Mostar i Mostar — Nikšić su se toliko uhodali da i posle povlačenja divizija sa tamošnje teritorije nisu nastupile nikakve nesavladive poteškoće. Rušenje železničkog mosta južno od Zenice, usled koga je dotur za sve jedinice u rejonu Sarajeva mogao biti ugrožen, nije se naročito štetno odrazilo, jer je predostrožno uskladištenje svih snabdevačkih dobara za operaciju „Švarc“ u Sarajevu i Mostaru sada iskorišteno pre svega za brojno stanje koje se tamo nalazi i tako se može savladati vreme do ponovnog podizanja mosta (najavljeno za 27. 7. 43). Neka hitna tražena skladišna dobra mogu se doturiti pretovarom na kamione od Busovače do Sarajeva.

U pojedinostima:

Ishrana:

Dotur iz domovine bio je dovoljan, iako su tek u poslednje vreme prehrambeni vozovi tako bili kombinovani da su se mogle popuniti praznine u zalihama pojedinih prehrambenih artikala. Dotur kabaste hrane za konje, naročito sena, bio je u prvoj polovini vremena o kom se izveštava nedovoljan, za drugu polovinu preobilan, zato što su raniji zaostali transporti sada naknadno dovoženi. Ovo sada pričinjava poteškoće u pogledu istovara i lagerovanja, koje su još bile time potencirane što su se ova kabasta dobra morala voziti pretovarom preko porušenog mosta. Jedan deo sena bio je pokvaren.

Do ozbiljnih posledica nije došlo zbog mogućnosti ispaše, kojih je bilo svugde.

Ponovo se sa terena dobavljalo sveže meso i sveže povrće. Dok je svežeg povrća bilo dovoljno u velikom izboru, dobavljanje potrebne stoke za klanje pričinjavalo je sve veće teškoće,

delom zato što je najplodniji pojas teritorije bio ugrožen od partizana. Meso je bilo veoma lošeg kvaliteta i malo se moglo iskoristiti.

Kupovina krompira na terenu, zbog visokih cena, mogla se obezbediti samo u minimalnim količinama a, pošto vozovi sa krompirom koji su stizali iz domovine nisu bili opterećeni do punog kapaciteta, nije se moglo uvek odgovoriti zahtevima divizije. To se moralo nadoknaditi uzimanjem mahunastih plodova iz rezervi.

Odeća:

Odeća svih jedinica je usled angažovanja u planini znatno propala zbog lošeg vremena. Nedostatak letnjeg odela kod 373 (hrv.) peš. div. mogao bi se otkloniti u narednom vremenu, pošto je sada odobrena oprema ove divizije ovom odećom. Na isti način mogla bi se i 369 (hrv.) peš. div. opremiti letnjom odećom.

Nedostatak vlada još u zavojima, pošto doznaka od 1 komada na 5 ljudi nije dovoljna.

Municija:

Stanje municije u periodu o kome se izveštava bilo je dospelo u kritični stadijum, čije razloge treba tražiti u stanju transporta. Nedostatak će se za nekoliko dana moći otkloniti.

O. Qu. Bfst.⁹ Beograd komandanta Jugoistoka savladao je, pomoću pozajmice manjih isporuka, najnužnije potrebe u oružju i tehničkim potrebama.

Dotur tehničkih potreba je skoro potpuno u zastoju. Naročito bi bio hitan dovoz traženih delova zaprežnog pribora. Oprema koja nedostaje za popunu 114. lovačke divizije izneta je u jednom izlaganju K-di Kopnene vojske.

Otpočela je isporuka vozila koja su uobičajena ovde i koja su poručena u zemlji. Prvih 50 kola pristižu za neki dan radi izdavanja jedinicama. U sledećim mesecima treba računati na po 150 kola.

Nakon savlađivanja velikih poteškoća što se tiče materijalnog obezbeđenja, sada je takođe osigurana izrada ovde uobičajene opreme za 3000 tovarnih grla. Izrada je u toku.

Pogonsko gorivo:

Dotur pogonskog goriva bio je do 30. 6. 43. zadovoljavajući i tekao je neometano. Teškoće su nastupile početkom meseca zbog mnogobrojnih slučajeva sabotaze na svim železničkim li-

⁹ Oberquartiermeister Befehlsstand (načelnik pozadine komande mesta)

nijama. Zbog dovoljnih zaliha korpusnih skladišta u Sarajevu i Mostaru, za jedinice nisu nastale štetne posledice.

Mesečni kontingent za komandno područje komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj bio je znatno smanjen. S obzirom na tekuća borbena dejstva, koja se za sada odvijaju na više mesta prostranog područja, bile su izdate specijalne doznake koje su ipak već utrošene. Bilo bi poželjno da se korpusu stavi na raspolaganje jedna obimnija doznaka, kako bi se izbegla svakodnevna telefonska potraživanja.

Uprkos odlaska 1. brd. div.,¹⁰ povećala se dalja norma ras-hoda na 218 cm³ Otoa i 20 cm³ Dizela.

Stanje vozila:

Odlaskom 1. voda 2. čete 393. transportnog bataljona koji je samo privremeno stavljen na raspolaganje, morale su se divizija-ma delimično oduzeti korpusne kolone za čisto korpusne za-datke.

Zatražena je doznaka novih vozila.

Nakon popune 118. lov. div. odlaze sada vozila postepeno za 114. lov. div. a naročito za 100. lov. div. i 92. gren. puk (mot.) (pre svega gusenični šleperi „Ost“). Uglavnom se žale na po-manjkanje školovanih vozača, što se naročito štetno odražava na nova vozila koja su stigla iz fabrike. Za razradu novih vo-zila nedostaje potrebno pogonsko gorivo.

Doznačavanje auto-guma ponovo je bilo nedovoljno. Bilo je dostavljeno samo 30 spoljnih i 21 unutrašnja guma.

IX VOJNOPRIVREDNA SITUACIJA:

Najvažnije privredne baze Hrvatske (poljoprivreda, šumarstvo i rudarstvo) mogu se sve manje iskorišćavati zbog povećanog nastupanja bandi u različitim delovima zemlje. Tako leže hiljade tona rude na hrpama i ne mogu se otpremiti. Samo u blizini Bos. Krupe lagerovano je 7—8000 tona boksita najboljeg kvaliteta (sastojaka gline 62—65%, i silicijevih kiselina 1—4%) čiji se transport stalno odlaže.

U vreme ovog perioda o kom se izveštava, partizani su razrušili razne rudnike. Kao protivmera obrazovana je oružana zaštita rudnika, koja je sastavljena od glavne i pomoćne rudarske straže, koje se mogu smatrati kao delimična zaštita, pošto nisu spremne za upotrebu zbog nedovoljne opskrbe. Teškoća u snabdevanju životnim namirnicama dovela je u rejonu Mostara do prekidanja proizvodnje i obustave rada. Preduzete su mere da se doture životne namirnice u predele koji naročito osku-devaju.

¹⁰ Vidi dok. br. 103, objašnjenje 14.

S obzirom na slab autoritet sadašnje vlade, ne može se računati s tim da se goruće radničko pitanje uskoro reši na zadovoljavajući način.

X ZDRAVSTVENO STANJE:

Broj oboljenja pegavog tifusa bio je srazmerno visok, stomaćna oboljenja opadaju a polne bolesti u porastu. Oboljenja od malarije rastu u skladu sa godišnjim dobom. Oboljenja gripa i zapaljenja krajnika, uslovljena promenljivim vremenskim prilikama za vreme borbi, bila su umerena.

XI STANJE KONJA:

Zdravstveno stanje konja uglavnom je dobro. Samo bolesni, uglavnom iscrpeni konji, vrlo loše su ishranjeni.

Zaraza nije bilo, osim što je postojala sumnja na sakagiju kod SS-divizije. Zbog gubitaka za vreme operacije „Švarc“, potreba za konjima je velika. Postojeće rezerve konja nisu dovoljne da se potpuno pokriju nedostajuća mesta. 118. lovačka divizija vratila je pre odlaska 1.800 tovarnih grla, koja su delom svakako u vrlo lošem stanju. Ovi će biti delom upotrebljeni za popunu kolona tovarnih grla a delom za novo formiranje hrvatskih jedinica.

XII STANJE REZERVI:

Kako je već specijalnim zahtevom predloženo, neophodna je veća popuna legionarskih divizija nemačkim oficirima. U tu svrhu dolaze u obzir samo oficiri telesno potpuno sposobni i koji su dorasli naporima planinskog ratovanja. Potpuno nezadovoljavajući ostaje i dalje broj tumača. Ozbiljno se postavlja pitanje odgovarajuće obuke 369. i 373. div. i lovačkih brigada.

XIII OSTALO:

Vazдушna zaštita:

Naređena rastresitost zahteva povećano angažovanje snaga obezbeđenja, koje otpadaju pri akcijama čišćenja. Civilna vazдушna zaštita je nedovoljna i njen nedostak je takođe opasnost za jedinice.

Dostavljeno:

...¹¹

Liters

¹¹ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandanata i odeljenja kojima je ovaj izveštaj dostavljen.

IZVOD IZ MESEČNOG IZVEŠTAJA KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 19. JULA 1943. KOMANDI KOPNE NE VOJSKE O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI NA JUGOISTOKU S PROCENOM MOGUĆNOSTI ODBRANE BALKANA U SLUČAJU SAVEZNIČKOG ISKRCAVANJA¹

Strogo poverljivo

KOMANDANT JUGOISTOKA

H. Q., 19. 7. 1943.

(K-da Gr. armija „E“)

17 primeraka

O Ia/Id — Br. 1700/43 str. pov.

3. primerak

— 1 — prilog²

Gen. štab H. Op. odelj. Prim: 24. juli 1943. Br. 7378/43. str. pov.

3

PROCENA SITUACIJE

K-DANTA JUGOISTOKA (K-DE GR. ARMIJA „E“)

Juli 1943

I OPŠTA SITUACIJA:

Opšta situacija u području Jugoistoka je *nepromenjena* u odnosu na prethodni mesec. Protivnik je sada pri napadu na Siciliju angažovao toliko snaga da zadnjih nedelja ne treba računati sa *većim napadom* na području komandanta Jugoistoka.

Situacija u unutrašnjosti dalje se zaoštrava. Uspeši protivniku u Sredozemlju podstakli su skoro sve stanovništvo u Grčkoj da stupi na stranu saveznika, a bande, koje se i dalje povećavaju (pod engleskom komandom i engleskim starešinskim kadrom) pojačavaju borbu.

II SADAŠNJA SOPSTVENA SITUACIJA:

1. Komandant Jugoistoka dobio je zapovest da iskoristi vreme vođenja borbe na Siciliji za pojačanje svoje odbrambene snage,⁴ da popuni postojeće praznine i da iskustva stečena pri vođenju borbi za Siciliju primeni na svoje područje.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-78, r. 332, s. 6290303—18. Na margini prve stranice originala rukom je dopisano nekoliko brojeva, parafa, reči i oznaka.

² Odnosi se na pregled jedinica koje su tražene, ali koje još nisu stigle.

³ Pečat primaoca.

⁴ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

Pri odmeravanju naših snaga, treba uzeti u obzir to da će delatnost unutrašnjeg neprijatelja znatno porasti i da će isti povezati druge svoje jake snage prilikom daljih uspeha saveznika, a naročito pri napadu na naše područje.

2. *Iz borbi za Siciliju*, komandant Jugoistoka izvlači za svoje područje sledeće pouke:

a) Napad protivnika na Siciliju u području Malte i Pantelerije pokazuje da neprijatelj u operaciji ne ide *najbržim, već najsigurnijim putem*.

Zato će protivnik, verovatno, prilikom napada na područje Jugoistoka, najpre oduzimajući pojedine rasprostrte baze, posesti aerodrome za lovačke avione. Otuda se u sadašnjoj situaciji jonska ostrva mogu smatrati najpre ugroženim.

b) Glavni udar neprijatelja bio je usmeren protiv Mesine kako bi se presekla žila kucavica ostrva.

U području Jugoistoka su potom naročito ugroženi: Korintski kanal, železnička pruga Beograd — Atina, železnička stanica i luka u Solunu, mostovi oko Beograda na Dunavu i Savi. Ovi delovi su naročito ugroženi sabotazama i napadima bandi, ukoliko nisu izloženi neposrednom napadu sa mora i iz vazduha.

c) Našim dobrim vazдушnim izviđanjem blagovremeno se saznalo za neprijateljske pripreme desanta i polazak desantne flote. Otuda uglavnom ne treba računati sa *iznenadnim velikim napadom*. Sada su svakako još uvek nedovoljne mogućnosti izviđanja vazduhoplovne komande. Izviđanje iz vazduha putem fotografisanja severnoafričke i sirijske obale kao i Kipra ne odgovara zahtevima, tako da je moguć iznenadni veliki nadap od Kipra prema Rodosu. Izveštaji kontraobaveštajne službe su najvećim delom neupotrebljivi.

d) Neprijatelj se iskrcao na *manje pogodnom*, pa otuda i *manje štićenom obalskom pojasu*, i izabrao za kasniju borbu delom manje prohodni teren.

Otuda je potrebno da se ovi delovi zemljišta osiguraju postavljanjem zapreka velikih razmera (fugasne i morske mine).

e) Potrebno je razbiti neprijateljske mostobrane u početnom stadijumu desanta. Pri velikoj neprijateljskoj vazdušnoj nadmoćnosti i našim neznatnim vazduhoplovnim snagama dobija naša avijacija, neposredno posle iskrcavanja neprijatelja, zadatak da razbije ploveće rezerve protivnika kako bi mu sprečila dovođenje drugih

snaga za napad. Otuda je od odlučujućeg značaja blagovremeno angažovanje rezervne vojske. Njen napad mora uslediti najkasnije drugog dana izjutra, da bi se sukobila sa neprijateljem još u vreme najvećeg trenutka slabosti.

Otuda se polazni rejon rezervi moraju nalaziti uz sama ugrožena obalska područja, kako bi njihovo angažovanje moglo uslediti najkasnije posle 24 časa, ali i na takvom rastojanju od obale kako ih ne bi razbili prethodni vazdušni napadi i vatra broskog oruđa. Ove zahteve mogu ispuniti samo motorizovane rezerve. Pešadijske jedinice sa zapregama, koje mogu stupiti u borbu tek posle više dana ili sedmica, bezvredne su za obalsku odbranu (npr., vreme potrebno za [prebacivanje] jedne lov. div. iz područja Lamijske u područje severozapadno od Agriniona: najmanje 6 dana; za 118. lov. div. iz istog područja u područje Kotor — Dubrovnik: najmanje 7 dana).

- f) Uspesi protivnika posle desanta ubrzani su time što su se susedni mostobrani neometano mogli povezati jedan s drugim.

Zato je važno da se zaprekama, upravno na front, blokiraju susedna mesta pod pretpostavkom da će se neprijatelj tu iskrcati.

- g) *Najvažnija mesta za iskrcavanje*, pre svega luke, moraju se pripremiti za temeljno uništenje.

- h) Borbena moć ital. jedinica je neznatna. Isto tako se ital. vesti moraju oceniti kao nepouzdana.

3.) Uzimajući u obzir ova saznanja procenjuje se odbrambena snaga pojedinih područja po sledećem:

- a) Rodos:

...⁵

- b) Krit:

...⁶

- c) Peloponez:

...⁷

- d) Južna Grčka:

...⁸

- e) Zapadna Grčka:

...⁹

- f) Područje Solun — Jegej i istočna obala Grčke:

...¹⁰

^{5, 6, 7, 8, 9 i 10} Izostavljeno jer se ne odnosi na teritoriju Jugoslavije.

g) *Albanija:*

Situacija nepromenjena. U južnom delu su u toku italijanske akcije čišćenja koje, pak, još nisu imale značajne uspehe.

Izviđanje zemljišta pokazalo je da ni u Albaniji nisu angažovane ital. divizije za obalsku odbranu.

h) *Hrvatska:*

Prema proceni situacije za juni — bez bitnih promena.¹¹ Pasivno i delom prema Nemcima neprijateljsko zauzimanje stava hrvatskih vojnih instanci, koje je opisano u proceni situacije, pokazalo se na novim primerima.

Prebacivanje 100. lov. div. i 92. gren. peš. puka (mot.)¹² u Grčku počinje krajem jula. Otrprike u isto vreme završiće se prebacivanje 173. rez. div. u severoistoč. Hrvatsku i Srbiju. Planirano je da se komanda 69. rez. korpusa za vreme izvođenja operacije potčini komandantu nem. trupa u Hrvatskoj i da joj se ustupi rejon severno od Save. Obe rez. divizije mogu se samo ograničeno *aktivno* boriti protiv bandi.

Za podizanje hrvatskih oružanih snaga nedostaje nemačko nastavno osoblje. Pre nego što se ono u predloženom broju dovede, ne mogu se jedinici izdavati već postojeće rezerve oružja, odeće, opreme, pošto bi bez nemačkog nadzora za kratko vreme najveći deo opreme bio neupotrebljiv.

Ne postoji obalska odbrana između Trsta i Albanije. Jedino su obezbeđene luke nedovoljnim snagama. Neke nemačke divizije u Hrvatskoj, koje služe kao rezerve za napad, ne dolaze u obzir za puno angažovanje u obalskoj odbrani pošto će ih u borbi vezati unutrašnji neprijatelj, čija će se delatnost umnogostručiti prilikom neprijateljskog desantnog napada.

i) *Srbija:*

Ustanička organizacija u Srbiji se dalje razvija.¹³ Još nije sprovedena hitno potrebna protivvazдушna zaštita prelaza na Dunavu i Savi.

4.) *Situacija u pogledu snabdevanja:*

Nisu nastale bitne promene stanja snabdevanja koje je opširno opisano u proceni situacije za mesec juni.

¹¹ Vidi dok. br. 90—94, 97, 99 i 101.

¹² Sa leve strane na margini piše: „92. na Krit“.

¹³ Vidi dok. br. 100 i 107.

Oslanjanje na snabdevanje isključivo na železn. pruzi Zagreb — Atina može imati vrlo teške posledice pri napadu glavnim snagama. Posle iskustava stečenih na Sicijili, može se sa sigurnošću primiti da će neprijatelj učestalim vazдушnim napadima i akcijom sabotaža porušiti ovu prugu, jedini put za dotur na području Jugoistoka. Komandant Jugoistoka ponavlja kao *naročito hitno* zahtev da se odmah dopremi vozni park nosivosti 16.000 tona.

III PROCENA SITUACIJE U BUDUĆNOSTI NA PODRUČJU JUGOISTOKA:

- 1.) Može se pretpostaviti da će protivnik posle posedanja Sicilije pre svega nastaviti svoj napad na italijansko kopno ili posle prethodnog zauzimanja Sardinije i Korzike ili neposredno, i da se pre toga neće okrenuti *jakim* snagama prema području Jugoistoka. Očekuje se da će protivnik posesti italijansku jadransku obalu usled čega će se konačno promeniti situacija na Jugoistoku. Udaljenost od obale do obale biće znatno kraća nego dosada od Afrike. Front na obali na području Jugoistoka produžiće se za okruglo 1000 km od jugoistoč. od Valone do Tršćanskog zaliva. Područje Jugoistoka dobiće time za vođenje opšteg rata veći značaj kao:
 - a) duboki desni bok istočnog fronta;
 - b) politička prepreka za eventualno ulaženje Turske u rat na strani protivnika;
 - c) oblast sirovina važna za vojnu privredu.
- 2.) U spoznaji značaja Jugoistoka za vođenje opšteg rata može se računati da će protivnik koristiti sledeće mogućnosti za vođenje operacija:
 - a) *Napad na Grčku*, sa namerom da borbom prodre kroz celo područje Jugoistoka. Ova operacija će naići na velike teškoće u pogledu terena, iziskivaće veoma mnogo vremena, a time i veoma mnogo snage. Ona zato nije verovatna. Napadaće se kao i ranije sa ograničenim ciljevima. Bilo bi pogrešno iz toga izvući zaključak da bi pri takvom razvoju situacije dosada predviđeno jako posedanje Grčke bilo suvišno. Grčka mora da bude ili tako jako posednuta da se kao celina može održati protiv *svakog* napada glavnim snagama, ili će se u njoj zadržati tako mali broj trupa kako bi, uz korišćenje teškoća na terenu, bilo moguće da se privremeno zadrži napadač. Ali privremeno zadržavanje i odbrana po odsecima (otprilike severno od Patraskog i Korinskog zaliva ili još nazad na glavnoj liniji Valona — Solun

— Lemnos), imali bi bezuslovno za posledicu, pri vazdušnoj nadmoćnosti protivnika, koja postaje sve veća, raniji ili kasniji gubitak celog područja Jugoistoka. Zato se neprijatelju po svaku cenu mora odmah onemogućiti svako iskrcavanje u Grčku, pre svega vazdušnih snaga.

b) *Prodor u Jegej i napad na tračko-makedonsku obalu.*

Preimućstvo ove operacije leži u brznoj mogućnosti sprečavanja snabdevanja Grčke. Pretpostavlja se zauzimanje Krita. Za to bi, s obzirom na odbrambeno stanje Krita, bile potrebne naročito jake neprijateljske snage. I s obzirom na opasnost od jednog takvog napada, naša avijacija će sa grčkog kopna dosta otežati ovu operaciju kao i mogućnost snabdevanja. Zato je ona potpuno neverovatna.

c) *Napad sa italijinskog kopna na severni deo područja Jugoistoka sa težištem na Tršćanski zaliv i pomoćni napadi na ostalu dalmatinsku obalu, na Albaniju i Grčku, u cilju zadobijanja vazduhoplovnih i pomorskih baza.*

Ovaj napad bio bi podesan

— da dovede u pitanje nastavljanje gotovosti za rat zemalja Jugoistoka,

— da parališe mogućnosti snabdevanja na celom području Jugoistoka i da se u dogledno vreme sa uspehom dovede do pada celo područje.

Time bi ova eventualna operacija trebalo da se smatra presudnom za rat.

3.) Iako se može pretpostaviti da se operacija, pomenuta pod 2c, neće moći izvesti pre proleća 1944, priznanje ove mogućnosti zahteva da se već otpočne sa brzim pripremama. Poznate teške saobraćajne i transportne prilike, kao i primer izgradnje Krita, ometanja od strane bandi, koja će se produžiti i u budućnosti itd., moraju dovesti do konstatacije da pripreme svih vrsta na ovom području mogu naročito dugo da traju i zato se ne mogu dovoljno rano započeti. Zato komandant Jugoistoka smatra za potrebno da se već sada preduzmu sledeće mere:

a) Ubrzanje snabdevanja grčkog područja za najmanje 3 meseca. Ono nije izvodljivo bez dopremanja voznog parka, za šta je ponovo dat predlog.

b) Znatno pojačanje zaštite železničkih pruga i najvažnijih puteva. Otpočelo je dovlačenje snaga koje su za to potrebne.

c) Blagovremeno pojačanje desnog boka po dubini na području Jugoistoka od Valone do Trsta

- 1) počinjući sa brzim podizanjem utvrđenja obalske odbrane,
- 2) brzim dovlačenjem nemačkih snaga van okvira predviđenih za [operaciju] „Konstantin“.

Za podizanje utvrđenja treba uzeti u obzir da teške transportne prilike iziskuju znatno duže vreme nego na drugim frontovima i da se na kraju uštedi utoliko više snage ukoliko se ranije i intenzivnije izvrši ova izgradnja. Pri tom se kao potrebna ne pojavljuje samo izgradnja mesta predviđenih za iskrcavanje nego i uporišta na kopnu u vidu zaprečnih forova duž puteva koji vode od obale u pravcu Dunava. Ova uporišta ne služe samo kao nekakve baze za obalsku odbranu nego su, s obzirom na ustanke koji se očekuju unutar zemlje, neophodna za obezbeđenje snabdevanja. Celokupna ova izgradnja može se izvesti samo sa jakom nemačkom inženjerijom i drugom radnom snagom.

Za dovlačenje odbrambenih snaga treba uzeti u obzir da italijanske jedinice koje se nalaze na području Jugoistoka verovatno neće pokazati veću snagu otpora od one koju su pokazale na Siciliji. Ako je gotovost za odbranu sopstvene otadžbine zatajila, onda se volja italijanskih jedinica za borbu na Jugoistoku nikako ne sme smatrati višom. Stanovništvo svih narodnosti čeka na to da upadne u pozadinu italijanskih jedinica. Ono bi preseklo Italijanima koji se povlače zadnju mogućnost za život. Ko bi iz toga hteo da izvuče zaključak da onda italijanskim vojnicima ništa drugo nije preostalo do da se bore na obali, taj ne poznaje njihov mentalitet. Mnogobrojni nagoveštaji, koji se pojedinačno ne mogu dokučiti, omogućuju da se zaključí o nameri Italijana da brzo napuste svaki otpor, pri čemu se pomisao na ropstvo izjednačuje sa mišlju o skraćenju opšteg rata.

I od delova hrvatskih jedinica ne treba u ovom slučaju očekivati borbenu gotovost u obalskoj odbrani ili u unutrašnjem umirenju zemlje. Osmatranja zadnjih nedelja daju pravo za ovu konstataciju. Porast unutrašnjih nemira, koji se očekuje, potpuno će vezati nemačke jedinice koje su sada angažovane na severnom delu područja Jugoistoka.

Time se pojavljuje potreba za blagovremeno pojačanje nemačkih jedinica.

Blagovremeno se mora početi sa snabdevanjem područja isto tako za jedinice kopnene vojske kao i za vazduhoplovne. Obezbeđenje ovog snabdevanja je naro-

čito važno. Odmah se mora ispitati mogućnost da se podignu aerodromi. Rezerve bi trebalo, po mogućnosti, opremiti za borbu u planini i motorizovati, odnosno učiniti pokretnim time što bi se obezbedio dovoljan vozni park.

- 4.) Komandant Jugoistoka ne može sagledati koliko se snaga može staviti na raspolaganje za ovaj zadatak i potpuno je svestan da će izvršenje zahteva koji su ovde postavljeni naići na znatne teškoće. Ali komandant Jugoistoka smatra sebe obaveznim, da, na osnovu iskustava stečenih zadnjih meseci, konstatuje da se *neodložno* moraju preduzeti sve mere koje treba da budu na snazi oko pola godine.

Dostavljeno:

...¹⁴

Komandant Jugoistoka
ovlašćen jednovremeno za
komandovanje Grupom
armija „E“
Ler
general-pukovnik

BR. 107

MESEČNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 19. JULA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI, ČETNICIMA DRAŽE MIHAILOVIĆA, DEJSTVIMA JEDINICA NOVJ, SOPSTVENIM PROTIVMERAMA I DIVERZIJAMA NA PRUGAMA U SRBIJI¹

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI

Prilog 63²

Ia, br. 2951/43. pov.

H. Qu., 19. 7. 1943.
Poverljivo!

Sadržaj: Izveštaj o situaciji za
vreme od 16. 6 — 15. 7. 43.

KOMANDANTU JUGOISTOKA (K-di GR. ARMIJA „E“)

I Politička situacija

Politička situacija nalazi se pod utiskom vesti o uspešnom iskrcavanju saveznika na Siciliji³ i početku velikih operacija na

¹⁴ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandi i odjeljenja kojima je ovaj izveštaj dostavljen.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 252, s. 1278—87.

² Dopisano rukom.

³ Pomorsko-vazdušni desant 5. i 8. savezničke armije na Siciliju počeo je 10. jula 1943. godine (Hronologija, str. 505).

istoku. Široki slojevi naroda se nadaju da će se nastupajući događaji prebaciti preko i tako dovesti, u dogledno vreme, takođe do aktivnih napada Saveznika na teritoriji Balkana. Spremnost za ustanak je usled ovih događaja ponovo oživela, što se još povećala izdatim direktivama Draže Mihailovića za pripremu sabotažnih akcija⁴, kao i sabotажom prikupljanja žetve, koju su preduzele obe ustaničke strane.

Nečovečni postupak vladajuće ustaške organizacije, koji se nedavno u pooštrenoј formi ponovo vrši u Hrvatskoј protiv srpskog stanovništva, izaziva baš u ovom trenutku naročito nepoželjnu uznemirenost srpskog nacionalnog osećanja. Akcije za smirivanje na srpskoј i hrvatskoј teritoriji ne mogu dati nikakav trajan uspeh ako se dopuštaju takve pojave, pošto se vera u bolju budućnost u savezu sa Nemačkom, pod takvim okolnostima, ne može očekivati ni od jednog naroda, a pogotovo ne od preterano nacionalno osetljivih Srba.

Srpska vlada⁵ je dokazala svoju dobru volju za saradnju na likvidiranju organizacije Draže Mihailovića kroz podatke o boravištu štaba Draže Mihailovića, čija se verodostojnost mogla ustanoviti iz priloženih izveštaja.

Pritisak Moskve na jugoslovensku emigrantsku vladu smatra se tako jakim da stalno kruže vesti o abdikaciji kralja Petra u korist njegovog brata.

Antikomunistički stav Draže Mihailovića ponovo je dokazan. On borbu protiv komunizma pretpostavlja borbi protiv okupacionih sila.

Sloboda delanja nižih organa srpske uprave u mnogim oblastima je u sve većoj meri paralisana organizacijom Draže Mihailovića, zbog nedostatka dovoljne zaštite. Treba shvatiti da je srpski državni aparat široko protkan pristalicama Draže Mihailovića. Za ovo su karakteristični bekstvo u inostranstvo šefa kabineta Državnog saveta za bezbednost, šefa biroa agenata ovog ministarstva i nekih agenata, povodom hapšenja jednog konfidenta.

Široki narodni slojevi vide spasenje svih svojih nevolja u oslobođenju od strane saveznika.

U graničnom području Sandžaka, muslimanski problem postaje ponovo važan. Muslimanske dobrovoljačke jedinice, koje su pružile mnoge dragocene usluge nemačkim snagama za vreme

⁴ i ⁶ Prema raspoloživim dokumentima, Draža Mihailović je 25. juna 1943. svojim potčinjenim naredio: „Ne možemo dići ustanak da bi spasili žetvu. Naša opšta akcija vezana je za invaziju, a invazija od nas ne zavisi“ (AVII, Ča, reg. br. 33/2, k. 292: knjiga poslatih depeša).

⁵ Misli se na vladu Milana Nedića.

junskih operacija, razoružane su delom od strane Italijana. Sprema se razoružanje i daljih jedinica. Postoji opasnost da tamošnje prijateljski raspoloženo stanovništvo prema Nemcima ne izgubi poverenje u nemačku vojsku, i da pod tim okolnostima bude oterano u neprijateljski lager.

II *Neprijateljska situacija*

Pripreme za opšti ustanak u slučaju savezničkog iskrcavanja na teritoriji Balkana nastavljaju obe ustaničke strane. I dok komunistički pokret u tom pogledu nije bio u stanju da pokaže bitnije rezultate zbog odbijanja seljačkog stanovništva, dotle je pokret Draže Mihailovića zabeležio veće uspehe. Ipak raspolagali smo podacima da su naoružani delovi pokreta Draže Mihailovića brojno daleko slabiji, nego što se to do sada pretpostavljalo. Sam Draža Mihailović, prema pouzdanim vestima, boravi u komandnom području, pa ipak se jedva mogao izvući sa svojim štabom, uključujući i englesku Vojnu misiju koja se kod ovog nalazi, od jednog poduhvata uperenog protiv njega. Pri tome se uspešno obezbediti dragoceni materijal.

Dražo Mihailović je ponovo izdao jednu naredbu, prema kojoj treba pružiti aktivan otpor nemačkoj vojsci u slučaju napada, dok nemačke jedinice na koje se naiđe i koje ne nameravaju napadati, treba dalje neuznemiravano pustiti.⁶ Protiv Ruskog zaštitnog korpusa i Srpskog dobrovoljačkog korpusa i dalje će se bande Draže Mihailovića žestoko boriti.

Na čitavoj teritoriji južne Srbije, neprijatelj je pojačao svoju aktivnost u obliku prepada na opštine i pojedine ličnosti, u pozivima na sabotažu liferovanja žetve i više slučajeva razaranja vršidbenih garnitura. Naročito su komunisti aktivni u istočnim i južnim delovima Srbije, dok u jugozapadnoj Srbiji pokret Draže Mihailovića pokušava da putem regrutacije dobije dalje borce.

Iz izveštaja se saznaje da su snage Draže Mihailovića koje se nalaze u severoistočnoj Srbiji koncentrisane između Velikog Gradišta i Negotina. Ove jedinice bez svake sumnje imaju zadatak da stalno ometaju dunavsku plovidbu.

U oblasti Rudnika ponova su se pojavile, pod komandom Kalabića⁷, jače grupe Draže Mihailovića dobro naoružane automatskim naoružanjem.

Prostor južno od Ravne gore, dosadašnji organizacioni centar pokreta Draže Mihailovića, je raščišćen. Ipak, usled izvanredne

⁷ Reč je o četničkom Korpusu Gorske garde pod komandom kapetana Nikole Kalabića.

neprijateljske obavешtajne službe, nije mogao biti zabeležen neki vidniji uspeh u odnosu na napred pomenuto obezbeđenje materijala engleske Vojne misije.

Hapšenjem vodećih ljudi štaba omladinskog pokreta Draže Mihailovića u Beogradu, razbijeno je rukovodstvo ovog pokreta.

O namerama jaćih Titovih grupa, koje su pobegle iz Crne Gore, da prodru preko jugozapadne i zapadne srpske granice prema Srbiji bilo je različito javljeno; ipak, kao glavni marševski cilj ovih snaga treba pretpostaviti kasnije kao i ranije Slavoniju. Hrvati su morali privremeno napustiti Zvornik pred nadmoćnijim neprijateljskim pritiskom, ali je uspeo sa ruskim i nemačkim snagama da se otkloni ugrožavanje te oblasti sa ove strane Drine u ovom prostoru.⁸ Draža Mihailović je izdao naredbu svojim pripadnicima da u većem stepenu osiguraju drinsku granicu u prostoru između Zvornika i Višegrada i da spreče prodiranje komunističkih snaga.

Povećava se podrška ustanika putem spuštanja materijala padobranima. Postoje izveštaji o bacanju materijala na Kopaoniku, Ravnoj gori i planini Deli-Jovan (zapadno od Negotina).

III Sopstvena situacija i namere

S obzirom na pozive Draže Mihailovića i komunista, treba očekivati ozbiljno ugrožavanje sabiranja letine i sabotaze. Treba računati sa aktivnijim angažovanjem jedinica Draže Mihailovića kroz sabotaze na važne vojne objekte.

Za očekivati je da se znatan deo srpskog stanovništva pobuni protiv okupacionih sila u slučaju neprijateljskog iskrcavanja. U ovom slučaju izgledaju naročito ugroženi saobraćajni putevi. Na teritoriji južne Srbije, niz manjih bugarskih akcija protekao je bez naročitih rezultata.

Uostalom, period izveštavanja stajao je u znaku smenjivanja. Dosadašnji istočni i srednji odsek 297. peš. divizije preuzima novodovedena 25. bugarska pešadijska div. Značajnije operacije nisu se dešavale u ovom prostoru za vreme perioda o kom se izveštava.

U prostoru Ravna gora — Maljen — Medvednik za sada se razvija operacija protiv organizacije Draže Mihailovića. U njoj

⁸ Prva proleterska udarna brigada 1. proleterske udarne divizije i 2. vojvođanska udarna brigada 16. udarne divizije NOVJ zauzele su Zvornik 5. jula 1943, ali su ga pod pritiskom 370. puka 369. pd, ojačanog delovima 202. tenkovskog bataljona, izviđačkim bataljonom 369. pd i jednim domobranskim bataljonom, 8. jula 1943. morali napustiti (tom IV, knj. 10, dok. br. 14, knj. 15, dok. br. 17, 20, 21, 35, 48, 178, 180, 202 i 268).

učestvuju 2 bataljona 297. pd, 1 bataljon 5. pol. puka, 2 bugarska bataljona i 1 kombinovani bataljon. Postavlja se pitanje da li će se još u daljem toku operacije postići značajniji rezultati, pošto se neprijateljske snage, zahvaljujući svojoj špijunskoj mreži, pravovremeno obaveste o pretraživanju širokog prostora. Smenjeni bataljon 297. pd na Gvozdenim vratima treba da pređe u banatski deo Homoljske oblasti na marš za evakuaciju.

297. pd biće uskoro prikupljena sa glavnom u južnom Banatu, da tamo okonča svoje formiranje i obuku. Van ovog prostora ostaju angažovani: inženjerski bataljon 297 na Gvozdenim vratima, 1 bataljon gren. puka 522 u Boru, 1 bataljon gren. puka 523 radi ojačanja železničkog obezbeđenja na pruzi Beograd — Lapovo i 1 ojačani bataljon gren. puka 523 u Beogradu.

Ruski zaštitni korpus se ponovo pokazao (borba kod Zvornika). Kod Srpskog dobrovoljačkog korpusa i Srpske državne straže nikakvih bitnijih promena dosadašnjeg stanja.

Namere:

Uprkos tromosti bugarskih jedinica i neznatnoj jačini za borbu spremnih nemačkih snaga, u narednom periodu će se čvrsto insistirati na tome da se prodre u organizacioni centar pokreta D M i da se omete dalja mobilizacijska izgradnja. Preduslov za to je izvesno slabljenje mesnih obezbeđenja i to se mora podneti.

Na prvom mestu planirana je od 23. [7. 43] operacija protiv snaga Draže Mihailovića u oblasti Rudnika, koje sve više ugrožavaju glavnu železničku prugu. U operaciji učestvuju 1 nemački bat., 2 bug. bat. i 1 bat. SFK.

VI⁹ Vazдушna situacija

Broj *neprijateljskih uletanja*, sa 19 aparata za 10 dana, održava se približno na istoj visini kao i u prošlom vremenu podnošenja izveštaja. Ponekada se uletanja izvode sa 1—4 aparata u ponoćnim časovima, uglavnom na teritoriji južne i srednje Srbije, a samo pojedinačno do Beograda i prostora neposredno južno od toga. Uletanja, kao i do sada, služe za dovlačenje dobara za snabdevanje, specijalista i ljudi za vezu sa ustanicama.

Vlastito vazduhoplovstvo sprovodilo je razne noćne napade za uznemiravanje na neprijateljske prostorije za spuštanje padobrana i rasturilo ukupno 26.000 letaka.

^{9, 10, 11, 13, 14, 16 i 18} Tako u originalu.

Uspostavljanje *aktivne vazdušne odbrane* za Gvozdena vrata, Bor i Beograd ostaje uvek neodložno.

VII¹⁰ Saobraćajna situacija

Opšta eksploataciona situacija na beogradskoj železničkoj stanici je stalno teška, sa izuzetkom železničke stanice Topčider. Zastarela postrojenja i ranžirno-tehnička šinska postrojenja nisu više dorasla rastućim potrebama vojnih transporata za Beograd — mesto i prelaz. Usled toga proističe stalno zakašnjanje vozova.

U ostalom saobraćajna situacija je zadovoljavajuća, znatnije smetnje nisu nastupile. Pruga Beograd — Grdelica bila je ukupno 10,5 časova zakrčena usled sabotaze, a pruga Kraljevo — Mitrovica 22 časa usled saobraćajnog udesa.

Lokalna situacija je zadovoljavajuća.

Postavljeni zahtevi pred saobraćaj u pogledu dotura i evakuacije prema Grčkoj bili su ispunjeni.

VIII¹¹ Situacija zbrinjavanja i snabdevanja

...¹²

IX¹³ — Privredna situacija

Snabdevanje pogona važnih za rat i stanovništva Beograda i Niša obezbeđeno je do kraja jula meseca ako se iskoriste sve rezerve. Kada počne nova žetva, snabdevanje potrošača će se organizovati na novim osnovama. Pripremni radovi za otkup novih setvenih prinosa su završeni u toku juna. Očekuje se prosečan rod žita.

Proizvodnja u rudnicima odvija se i dalje normalno i eksploatacija rude je delom iznad normale. Do sada se najviše postiglo u proizvodnji magnezita. Zbog toga što kasne isporuke bušilica iz Rajha, opala je proizvodnja u rudniku bakra Bor. Snabdevanje Bora ugljem bilo je otežano zbog prepada koji je početkom meseca izvršen na rudnik uglja Bogovinu.

Na proizvodnju uglja i isporuku jamskog drveta delom negativno utiče to što se većina radnika regrutuje sa sela, a seljaci su sada zaposleni oko žetve. Verovatno će posle žetve otpasti te poteškoće. Opšta proizvodnja je nešto opala u odnosu na prošli mesec.

¹², ¹⁵ i ¹⁷ Izostavljeno zbog ograničenog prostora.

Cene za poljoprivredne proizvode su ponovo utvrđene. Za žito su morale biti malo povećane, a za stoku, meso i mleko znatnije. Održavanje niskih garantovanih cena u odnosu na cene na crnoj berzi (10—20%) ugrožava privredni moral a time i upravljanje privredom odozgo. Trpe uglavnom službenici i potrošači sa malim sredstvima. Stanje se još više pogoršava zbog znatnog povećanja cena proizvoda u Hrvatskoj, Mađarskoj i Rumuniji. Opticaj novca pokazuje i dalje tendenciju porasta i dostigao je iznos od 18,7 milijardi dinara.

Sprovođenje svih privrednih mera nailazi na sve veće poteškoće zbog opadanja autoriteta srpskih vlasti i otpora stanovništva protiv svake državne prisile na privrednom polju.

X¹⁴ — *Zdravstvo*

... 15

XI¹⁶ — *Stanje konja*

... 17

XII¹⁸ — *Stanje popune*

Stanje popune je neizmenjeno u odnosu na prethodni izveštajni period. Akcija vrbovanja dobrovoljaca za rad u jedinicama nije donela znatnije rezultate. S obzirom na opštu situaciju, može se očekivati da će se prijaviti još samo poneko. Treba smatrati da je propala namera da se u području Srbije dobije pomoćna snaga vrbovanjem dobrovoljaca.

Za komandujućeg generala:
i k-ta u Srbiji
načelnik štaba
Gajtner

Dostavljeno:

... 19

¹⁹ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandanata i odeljenja kojima je ovaj izveštaj dostavljen.

**ZAPOVEST SS-DOBROVOLJAČKE BRDSKE DIVIZIJE
„PRINC EUGEN“ OD 22. JULA 1943. POTČINJENIM JEDINI-
CAMA O NJHOVOM RASPOREDU I ZADACIMA U ZONI
OBEZBEĐENJA U BOSNI I HERCEGOVINI¹**

SS-DOBR. BRD. DIVIZIJA

„PRINC EUGEN“

Ia, Tgb. br. 176/43. str. pov.

N. A. 92/43. str. pov.

U ratni dnevnik kao prilog 141²

O. U., 22. jul 1943.

24 primerka

11. primerak

**DIVIZIJSKA ZAPOVEST O NOVOJ PODELI PODRUČJA
ZA OBEZBEĐENJE I RASPOREDU SNAGA**

Karta 1 : 100.000

1. *Neprijatelj* (Titove bande) razbijen u tronedeljnim borbama u rejonu Zvornik — Stupari — Vareš — Sokolac — Vlase-nica.³ Nakon znatnih gubitaka, neprijatelj se povukao u ne-prohodna područja brda i prašuma. Sa jačim snagama de-limično se nalazi još na planini Devetak i jugoz. u Soko-lovićima, u šumskom području severozapadno od Žljebova kao i u rejonu Fojnica — Kreševo — Kiseljak. Momentalno je angažovan reorganizacijom jedinica. Zato treba računati sa pridolaskom jačih grupa, naročito u severoist. područje divizije.
2. *SS-brd. div. „Princ Eugen“*, sa potčinjenim joj hrvatskim jedinicama⁴, ima zadatak da, pre svega, obezbedi:
 - a) područja boksita zapadno od Mostara,
 - b) želj. prugu Zenica — Sarajevo — Mostar i Sarajevo — Višegrad,
 - c) rudnike i industrijska preduzeća severno od Sarajeva. Radi ovoga će protivu bandi biti preduzimane samo lo-kalne akcije, najviše u jačini bataljona. *Neumornim izvi-đanjem* i organizovanjem razgranate i pouzdane mreže agenata treba otkrivati skloništa, centre okupljanja i mar-ševske pravce bandita, pa potom iz zaseda i busija vršiti

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-354, r. 146, s. 3786620—6. Na margini prve stranice originala na-lazi se nečitljiv pečat primaoca od 24. jula 1943. godine

² Dopišano rukom.

³ Vidi dok. br. 102, 104, 105 i 107.

⁴ Odnosi se na ustaško-domobranske jedinice.

prepade i uništavati ih nanoseći im stalne krvave gubitke. Starešine treba da preduzmu sve mere da spreče popuštanje budnosti, do čega bi moglo doći usled dužeg boravka trupa na jednom mestu.

3. *Obuka*: Putem neumornih vežbi, odstranjivanja utvrđenih nedostataka i popunjavanjem rupa u obuci, osveženjem i reorganizacijom četa i bataljona, sređivanjem oružja i opreme u bataljonima i pukovima, treba u najkraćem vremenu stvoriti jedinice koje će biti osvežene, orne za borbu i dobro obučene.

Težište obuke treba da bude na borbenoj obuci.

Samo neumornim zalaganjem svakog rukovodioca i punom brigom za ljudstvo, može se postići da se od divizije stvori disciplinovana i dobro osposobljena jedinica za borbu.

4. Područje koje obezbeđuje divizija podeljeno je na *Severni odsek* (Pukovska grupa „Petersen“) i *Južni odsek* (Pukovska grupa „Smithuber“).
5. Granice između dva odseka vidi na karti 1 : 200.000⁵ (samo za lov. puk 1 i 2).
6. Raspoređuju se:

A. *Nemačke jedinice*:

Severni odsek:

<i>Štab brd. lov. puka 1</i>	Visoko
sa štapskom lov. četom	
<i>I/brd. lov. puka 1</i>	Sarajevo
<i>II/brd. lov. puka 1</i> (bez 2 čete)	Breza
2 čete <i>II/brd. lov. puka 1</i>	Vareš
<i>III/brd. lov. puka 1</i> (bez 2 čete)	Sokolac
1 četa <i>III/1</i>	Mokro
1 četa <i>III/1</i>	Žljebovi
<i>IV/brd. lov. puka 1</i> (bez 2 čete)	Visoko
2 čete <i>IV/1</i>	Kiseljak
SS-brd. bat. veze 7	Sarajevo
SS-brd. inž. bat. 7	Sarajevo
SS-PA div. 7 (bez 1 baterije)	Sarajevo
<i>Štab brd. ap</i> ⁶ 7	Sarajevo
<i>I/brd. ap</i> 7	Kiseljak
<i>III/brd. ap</i> 7	Sokolac
SS-A. A. ⁷ (bez 1 čete)	Zenica
1/A. A. 7	Kakanj

⁵ Tom kartom redakcija ne raspolaže.

⁶ Artiljerijski puk

⁷ Aufklärungsabteilung (izviđački bataljon)

Zadaci:

- a) Brd. lov. puk 1 štiti i obezbeđuje rudnike i industrijske objekte u Varešu, Brezi i Visokom.
- b) A. A. 7 štiti i obezbeđuje železaru u Zenici, rudnik Kakanj i žel. most kod Doboja.
- c) Brd. inž. bat. 7 sa inž. četom brd. lov. puka i inž. vo-dom A. A. 7 miniraće veštačke objekte na železničkoj liniji Zenica — Sarajevo — Čapljina i Sarajevo — Višegrad prema specijalnom naređenju.

Južni odsek:

<i>Štab brd. lov. puka 2</i>	Mostar
<i>I/brd. lov. puka 2 (bez 2 čete)</i>	Mostar
<i>2 čete I/2</i>	Stolac
<i>1 četa I/2</i>	Lise
<i>II/brd. lov. puka 2 (bez 1 čete)</i>	Kalinovik
<i>1 četa II/2</i>	Ulog
<i>III/brd. lov. puka 2 (bez 1 čete)</i>	Ljubuški
<i>1 četa III/2</i>	Čapljina
<i>IV (brd. lov. puka 2 (bez 2 čete)</i>	Mostar
<i>Pukovska stražarska četa</i>	Prozor
<i>Pukovska izviđačka četa</i>	Prozor
<i>II/brd. art. puka 7</i>	Nevesinje
<i>IV/brd. art. puka 7</i>	Mostar
<i>SS-lov. tenk. divizion 7</i>	Nevesinje
<i>1. konjički eskadron</i>	Gacko
<i>1. baterija PA-div. 7</i>	Mostar

Zadaci: Brd. lov. puk 2 obezbeđuje boksitno područje zapadno od Mostara.

B. Jedinice za snabdevanje

K-da div. odeljenja za dotur sa mot. kolonom i kolonom tovarnih grla	Sarajevo
1 auto-remont. vod	"
1 art. tehn. vod	"
Četa za snabdevanje	"
Štab sanitet. bataljona	"
Sanitetska četa (mot.) (bez 1 voda)	"
Centar za okupljanje konja	"
Korpurna veterin. stanica	"
Art. tehničko skladište	"
Uprava vojne pošte	"
Vojna žandarmerija (mot. vod)	"
1 vod. san. čete (delom mot.)	Sokolac

Privredni bataljon	Mostar
Art. tehnička četa (bez 1 voda)	"
Auto-remontna četa (bez 1 voda)	"
Vojna geološka četa	Mostar
1 vod sanit. čete (bez mot.)	"
Art. tehn. skladište	"
Voj. žandarmerija (konjički vod)	"
3. veter. četa	Dobrić
Sanitetska četa (delom mot. bez 1 voda)	Buna
Vod bolničkih kareta	"
Četa nosilaca ranjenika	"

C. *Hrvatske jedinice:*

Štab 2. lov. brigade	Sarajevo
Štab peš. pukovnije 9	Rogatica
I/peš. puk. 9	Prača
II/peš. puk. 9	Rogatica
III/peš. puk. 9	Višegrad

Zadaci: Obezbeđenje žel. pruge i veštačkih objekata na odseku Višegrad — Podgrab (uključno). *Izviđanja* sev. i južno od žel. pruge.

Štab I ust[aške] brigade	Han-Pijesak
XXIV/ust. bat.	"
XXII/ust. bat.	Vlasenica

Zadaci: Obezbeđenje Vlasenice i Han-Pijeska, te ceste Vlasenica — Kram. *Aktivno izviđanje* sa obe strane ceste do 5 km na istok i 5 km na zapad, kao i severoistočno i severozapadno od Vlasenice.

II/ust. bat. (bez 1 čete)	Pale
1 četa II/ust. bat.	Izvor Bistrice

Zadaci: Obezbeđenje žel. pruge i veštačkih objekata na odseku Podgrab (isključno) — Sarajevo. *Izviđanje* severno i južno od žel. pruge.

Štab 2. brd. puka	Jablanica
I/2. brd. puka i art. divizion	Konjic
II/2. brd. puka	Rama
III/2. brd. puka	Bradina
IV/2. brd. puka	Drežnica

Zadaci: Obezbeđenje žel. pruge i veštačkih objekata na odseku: Ivan-Sedlo (uključno) — Čapljina, težište na obezbeđenju Lukač-mosta. *Izviđanje* sa obe strane žel. pruge na sever i jug, odnosno istok i zapad.

<i>Štab V. ustaške brigade</i>	Livno
I/ust. bat.	Glamoč
VII/ust. bat.	Livno
XX/ust. bat.	Šujica

Zadaci: Obezbeđenje rejona Zloselo — Pribelja — Glamoč — Prolog — Tomislavgrad. Aktivno izviđanje na zapad na lancu Dinare.

I. bat. saobrać[ajne] brigade Sarajevo

Zadaci: Obezbeđenje žel. pruge i zaštita veštačkih objekata Sarajevo — Jablanica na odseku Plandište — Ivan-Sedlo.

Domobranski dobrovoljački bataljon Kupres

Domobranski dobrovoljački bataljon Gacko

Zadaci: Obezbeđenje Kupresa i Gacka.

7. Marševski pokreti:

Premeštaju se:

- a) *II/brd. lov. puka 2* 22. 7. 43. sa žel. transportom za Sarajevo, od 25. 7. 43. pešačkim maršom za Kalinovik preko Kotorca, Trnova. Dnevni cilj 25. 7. 43: Ilovica.
i *3/brd. ap⁸ 7*
- 3/brd. ap 7* 23. 7. 43. žel. transportom iz Sarajeva za Mostar, a dalje maršuje za Nevesinje.
- b) *I/brd. ap 7* 22. 7. 43. maršuje iz Sarajeva u Kiseljak.
- c) *Pt. lov. div[izion] 7* 27. 7. 43. maršuje iz Sarajeva preko Kalinovika za Nevesinje, odnosno dalje za Mostar.
i *7/brd. ap 7*
- d) *IV/brd. lov. puka 1* 25. 7. 43. žel. transportom iz Mostara za Visoko. Prijavu za transport predati brd. lov. puku 1.
- e) *A. A. 7* Pošto ga smeni 369. pd., premešta se iz Zavidovića u Zenicu i Kladanj.
- f) *II/hrv. peš. puk. 9* 24. 7. 43. ide žel. transportom iz Vareša za Rogaticu. Prijavu za transport predati III. hrv. AK.

⁸ U originalu piše: „G.A.R.“ (Gebirgsartillerieregiment).

Brd. lov. puk 1 će 23. 7. 43. do 20.00^h smeniti II/peš. puka 9 u Varešu i Brezi. Zatim će se delovi Pt. lov. divizionu iz Breze priključiti bataljonu u Sarajevu.

Izvršene premeštaje i pristizanje na određene ciljeve javiti operativnom odeljenju divizije.

8. Pri [komandama mesta] bataljona (divizionu) treba urediti aerodrome za avione „Roda“, obeležiti ih prema naređenju Ia divizije od 16. 7. 43. te o tome obavestiti Ia divizije do 30. 7. 43. sa skicom u prilogu.

9. Održavanje veze: N. A.⁹ 7 postavlja i održava vezu:

a) žičane veze ka:

Brd. lov. puku 1	I/1	IV/2
Brd. lov. puku 2	II/1	I/Brd. ap 7
Brd. art. puku 7	III/1	II/Brd. ap 7
Tenk. lov. bat. 7	IV/1	III/Brd. ap 7
Brd. inž. bat. 7	I/2	IV/Brd. ap 7
A. A. 7	II/2	Tenkovskoj četi
PA div. 7	III/2	Div. štapskoj lov. četi Konjičkom eskadronu.

b) radio-veza ka:

Brd. lov. puku 1 i II	III bat.
Brd. lov. puku 2 i II	III bat.
A. A. 7 (sopstvenom radio-stanicom)	

10. Div. kom. mesto: Sarajevo, Konak.

F. d. R.

pot. fon Oberkamp

...¹⁰

SS-hauptsturmfirer

⁹ Nachrichtenabteilung (bataljon veze)

¹⁰ Potpis nečitak.

NAREĐENJE KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 25. JULA
1943. KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U NDH ZA PRE-
DUZIMANJE MERA NA BALKANU U SLUČAJU KAPITU-
LACIJE ITALIJE¹

Prepis
Radiogram

Za načelnika

26. 7. 43. u 09,00 časova

KTB²

KOMANDANT JUGOISTOKA

KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U HRVATSKOJ

- 1) Prema tek pristiglim izveštajima, maršal Badoljo³ je preuzeo vlast u Italiji. Duče je odstupio i navodno je stavljen u pritvor. Maršal Badoljo namerava, tobož, da i dalje vodi rat na strani Nemačke. Uprkos tome, treba računati na odvajanje italijanskih snaga.
- 2) Naređenje o novom regulisanju komandovanja u Grčkoj pre svega se odlaže. K-nt Jugoistoka preuzima hitno komandu nad celokupnim snagama nemačkog Vermahta na teritoriji Jugoistoka.
- 3) Zadatak nemačkog Vermahta na Jugoistoku, u slučaju ispadanja iz stroja italijanskih jedinica,⁴ može postati preuzimanje odbrane obale u vidu otpornih tačaka. U tu svrhu preduzeti sve pripreme i pripremiti sledeće pokrete putem prikupljanja.

E) *Komandujući general u Srbiji:*

Za posedanje Skadra i Kotora od strane 118. lov. div., Gren. puk 92 (mot.) da se hitno prebaci u Skoplje i potčini komandujućem generalu u Srbiji. On je pred-

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 554, s. 188—9.

² Dopisano rukom.

³ Pjetro (Pietro Badoglio). U Rimu je 24. jula 1943, na sednici Velikog fašističkog saveta izglasano nepoverenje predsedniku italijanske vlade Benitu Musoliniju. Italijanski kralj Vitorio Emanuele III poverio je 25. jula 1943. maršalu Badolju mandat za sastav nove vlade i komandu nad itali'anskim oružanim snagama (Céré Roger — Rousseau Charles, *Chronologie du conflit mondial (1935—1945)*, Paris, 1945, str. 237; Šasen, *Istorija drugog svetskog rata*, Vojno delo, Beograd, 1955, str. 284, *Hronologija*, str. 506 i 541).

⁴ Bezuslovna kapitulacija Italije objavljena je 8. septembra 1943. godine

viđen za posjedanje Valone i Drača. SS-policijska četa, Gren. puk 2 i pristigli delovi Gren. puka 1 da se stave na raspolaganje komandantu Jugoistoka i prikupe u blizini željeznica. Javiti o mestima ukrcnih željezničkih stanica. Izvršiti podjelu na borbene i dopunske ešelone.

F) *Komandant Hrvatske:*

SS-div. „Princ Eugen“ dovesti u rejon Mostara radi posjedanja Dubrovnika i Splita.

114. lov. div. za posjedanje Šibenika i Zadra.

G) *Nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj:*

100. lov. div. premestiti za Skoplje u roku 6 dana. Potrebno odvajanje borbenih od dopunskih ešelona. Gren. puk 92 da odmah odmaršuje putem za Skoplje.

H) *Preduzimanje grupne odbrane biće u datom slučaju posebno naređeno.*

- 4) Naročito je važno u svim zonama obezbeđenje postojećih uzletišta. Osim toga, zavisno od okolnosti, obezbediti sa svim sredstvima željeznice, magistralne puteve i puteve nužne za pokret ka obali, kao u vezi obaveštenja. Dosadašnji važni vojnoprivredni objekti povlače se stoga pozadi. Policijski puk 14 da se upotrebi za pojačanu zaštitu željeznica u Hrvatskoj.
- 5) Ove pokrete treba prikrivati od italijanskih službenih mesta, a u slučaju potrebe obrazlagati drugim zadacima. Organizovati neupadljivo osmatranje držanja Italijana i takođe javiti pri pozitivnom zauzimanju stava.
- 6) U slučaju ispadanja italijanskih jedinica, važe sledeće direktive:⁵
 - a) Celokupno naoružanje i zalihe svih vrsta treba odmah zapleniti, a u slučaju potrebe uništiti. Jedinice razoružati.
 - b) Svako iskorišćavanje željeznica od strane Italijana prvenstveno sprečiti. O eventualnoj evakuaciji odlučuje komandant Jugoistoka.
 - c) U slučaju suprotstavljanja, bezobzirno upotrebiti oružje.
- 7) Svaku manifestaciju stanovništva, u svim oblastima, ugušiti najoštrijim sredstvima. Sve po život važne pogone koji dalje rade treba obezbediti.

Za tačnost

...⁶

pot. L e r
general-pukovnik
K-nt Jugoistoka — Ia
br. 0130/43. str. pov.
nalečnik od 25. 7. 43.

⁵ Vidi dok. br. 116 i 132.

⁶ Potpis nečitak.

**IZVEŠTAJ SS-DOBROVOLJAČKE BRDSKE DIVIZIJE
„PRINC EUGEN“ OD 25. JULA 1943. O ISKUSTVIMA IZ
OPERACIJE „ŠVARC“¹**

SS-DOBROVOLJAČKA BRDSKA DIVIZIJA
„PRINC EUGEN“

O.U., 25. juli 1943.

Poverljivo

Ia, Tgb. br. 469/43. pov.

IZVEŠTAJ O ISKUSTVIMA IZ OPERACIJE „ŠVARC“²

Pešadija

1) *Neprijatelj*

a) *Komandovanje:*

Četničke bande. Zbog iznenadnog nastupanja naših snaga ukrvanih na motorna vozila, četnici nisu stupili u borbu i bez borbe su se predali.

Italijani su pokušali pre svega da spasu četničke komandante od zahvata nemačkih snaga. Pravovremenim prekidom telefonskih veza, ovo je delimično sprečeno.

Komunističke bande. Neprijatelj se borio tvrdoglavo i lagano odstupao od jedne do druge linije otpora. Gde je situacija zahtevala, on je prelazio u protivnapad.

Komandovanje, protkano sovjetskim oficirima, mu je bilo dobro. Ono je čvrsto držalo jedinice u rukama. Mesto razmeštaja Vrhovnog štaba retko je poznato nižim starešinama. Prilikom teških bezizlaznih borbi, viši komandanti podrazumevaju da žrtvovanjem jednog dela svojih ljudi pravovremeno obezbede svoju sigurnost.

b) *Način borbe:*

Neprijatelj se borio lukavo i podmuklo, delom sa hrabrošću očajnika. Naročito mu je dobro dolazilo tačno poznavanje planine.

Položaje i gnezda otpora su izvrsno postavljali na najpovoljnijim terenskim tačkama. Neprijatelj je koristio lažne i rezervne položaje i sposoban je da obmane napadača u pogledu svoje jačine. On je iskorišćavao noć za male akcije i prepade, radi zaplene oružja, municije, životnih namirnica kao i predmeta opreme. U noćnim borbama na šumskom zemljištu, on je dokazao svoju nadmoćnost.

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 560, s. 802—7.

² Vidi dok. br. 89 i 103.

c) *Oružje i municija:*

Oprema lakim naoružanjem i municijom, većinom italijanskog porekla, je dobra. Na nekih 6—8 ljudi otpada jedan mitraljez. Teško oružje je italijanskog i srpskog porekla, i imao ga je u najmanjem broju.

Za rušenja je koristio pored ostalog na razne načine avionske bombe nemačkog porekla. Po kolibama, kućicama i plastovima sena koje su napustile bande, zaplenjivano je oružje i municija koji su bili sakriveni na teško primetnim mestima. Stoga su sva banditska skrovišta bila temeljito zaprečena.

d) *Odeća i oprema:*

Uobičajeno seljačko odelo. Delimično italijanske a takođe i nemačke uniforme. Oprema prosta i primitivna. Nikakvog ranca, laka obuća, stoga su bili pokretljiviji i brži u borbi.

e) *Ishrana:*

Stanje ishrane kod pojedinih banditskih grupa je bilo vrlo loše. Pošto je skroman u svojim zahtevima, on ipak izlazi sa ono malo što se zapleni. Privedeni zarobljenici bili su skroz nehranjeni. Za vreme leta se poboljšava prehrambena situacija. Italijanske vlasti zamenjuju životne namirnice za zarobljenike. Time se dakle dokazuje činjenica da Italijani štite i potpomažu izdržavanje bandi.

f) *Transportna sredstva:*

U većem broju imali su tovarna grla, opremljena samarom, koji je ovde uobičajen. Nepotrebni teret ne nose sa sobom. U korist pokretljivosti odriču se svega što bi moglo naškoditi borbi u planini i brzini.

g) *Sanitet:*

Sanitetska služba bandi leži na jevrejskim i srpskim lekarima. Kao pomoćno osoblje stoji im na raspolaganju izvestan broj žena, koje takođe u slučaju nužde učestvuju u borbi sa puškom u ruci. Zarobljene Italijane su raspoređivali kao nosioce ranjenika i vode ih sobom. Lekovi i medikamenti su im nedostajali. Bolesti kojima su podložni su: tifus, pegavi tifus i izgladnelost.

h) *Obaveštavanje i veza:*

Neprijatelj raspolaže jednom razgranatom obaveštajnom organizacijom. Sa zaplenjenim italijanskim predajno-prijemnim stanicama obavljaju radio-vezu. Njihova obaveštajna i agenturna mreža radi izvrsno.

Stanovništvo stoji skoro bez izuzetka na strani bandi, kao pripadnici „narodnooslobodilačke borbe“. O našim pokretima je većinom ranije obavješten.

2) *Naše jedinice:*

a) *Opšta taktička načela:*

Stara načela — izviđanje, osmatranje, veza i obezbeđenje moraju se takođe poštovati i u planini i u borbi protiv bandi. Ona dobijaju povećani značaj u borbi protiv jednog lukavog protivnika koji se tvrdoglavo bori. Ako se hoće postići cilj, jedinica se mora odmah obezbediti i preduzeti izviđanje neprijatelja. Jedinica je delimično suviše bezbrižna. Nejasni izviđački rezultati isključuju njihovo iskorišćavanje. Ovde jedinica mora još bolje biti obučena. Izviđačke jedinice moraju biti pokretne, komore se stoga ostavljaju u pozadini i naknadno privlače. Preostaje još da se poželi celishodnija upotreba teškog naoružanja³ i korišćenje vatre.

Privremeno motorizovanje pojedinih bataljona u cilju iznenađenja pokazalo se izvrsnim uprkos ogromnim poteškoćama. Sadejstvo sa tenkovima u borbi protiv jakog neprijatelja koji se branio u izgrađenim položajima bilo je dobro. Koncentrisanje komora i kolona tovarnih grla mora se izbegavati. Oni obrazuju naročito povoljne ciljeve na uzanim planinskim putevima i dolinama. Ako jedinica prelazi na odmor ili počinak, mora se celishodno maskirati prilagođavajući se okolini. Propusti u ovom pogledu imaju za posledicu ispadanje iz stroja i krvave gubitke. U planini, sa njenim malim i lošim planinskim putevima, potrebno je više no ma gde drugde održavati strogu marševsku disciplinu. Načelno, komore treba privlačiti samo na zapovest starešine jedinice. Treba zahtevati prethodno izviđanje mesta skloništa. Put mora biti slobodan. Potrebno je tesno održavati veze više komande sa svojim borbenim jedinicama.

Od naročitog značaja je prelaz od dnevnog na noćno obezbeđenje kao i obezbeđenje jako rastresite odbrane u vidu otpornih tačaka.

³ U izveštaju o iskustvima iz operacije „Svarc“ teške motorizovane artiljerije SS-divizije „Princ Eugen“ na planinskom zemljištu piše da je korišćenje divizionu u operaciji često bilo protivno osnovnim artiljerijskim načelima iako je bilo uslovljeno saobraćajnim prilikama. Opširnije o taktičkoj upotrebi, opremi i doturu municije, održavanju veze, prevoznim sredstvima i snabdevanju, vidi AVII, NAV-T-314, r. 560, s. 785—92.

Primer: Jedno teško mitraljesko odeljenje ostalo je noću da leži na svom dnevnom položaju. Noću se približio položaju jedan Italijan sa rukama u vis, koga su bande ranije poslale. Dok se grupa bavila sa Italijanom, prenebregavajući svaku opreznost i sigurnost, jedna banditska grupa zauzela je na juriš mitraljesko гнездо.

Posledica: sopstveni gubici: 4 mrtva i 2 ranjena.

b) *Držanje ljudstva:*

Sopstvene jedinice su borbeno učvršćene. Iskustva u sadašnjim borbama protiv bandi i iskorišćavanje borbenih pauza za proučavanje ovih iskustava, pokazali su dobre rezultate.

Kod pravilnog rukovođenja primeran borbeni duh.

Za vreme borbe od jedinica su zahtevani vrlo veliki fizički naponi, kojima se odolevalo izvrsnim držanjem. Novodovedeno ljudstvo borbenih ešelona nije se dobro pokazalo; manjkavi napadni polet, nedostajuća postojanost u borbi i nedovoljna obuka. Ružni običaj, koji se uglavnom proširio kod jedinica, da za vreme marša piju vođu, energično je sprečavan od svih starešina.

Potrebno je stalno podučavanje jedinica.

c) *Marševski pokreti:*

Disciplina za vreme prevoženja bila je besprekorna. Odstojanja za vreme zadržavanja moraju se poštovati. Striktno desno voziti. Načela utvrđena u podsetniku „Marš i organizacija saobraćaja“ moraju postati opšte dobro jedinica. Starešine svih stepena obavezne su da intervenišu pri prekidu saobraćaja. Samo pri najstrožem marševskom vaspitanju jedinica, može se omogućiti neometani saobraćaj na planinskim putevima. Saobraćaj u suprotnom pravcu na uzanim planinskim putevima nije moguć. Od početka treba preduzeti mere da se svaki saobraćaj u suprotnom pravcu odbije, zaustavi ili odstrani.

Naizmenično korišćenje puteva od strane pešačkih i motorizovanih jedinica pokazalo se celishodno. Pešadijske jedinice leti načelno marširaju samo noću, dok preko dana putevi treba da stoje na raspolaganju motorizovanim jedinicama.

Jedinstveno održavanje odmora čitave marševske kolone mora biti vaspitanjem usađeno kod jedinica. Na početku odmora nikakvo dalje kretanje. Istovremeno nastavljanje nastupanja mora se zajemčiti. Starešine tovarne stoke moraju stalno ukazivati na to da se pregleda s vremena

na vreme kako leži samar a time i tovar. Mnogi uboji konja prouzrokovani su neodgovarajućim opterećenjima konja. K tome još dolazi kao otežavajuća okolnost što je isporučeni konjski pribor bio i suviše veliki za male konje i time se pospešuje nastajanje uboja.

Skinuti ular 2. i 3. konju s desna, pošto bi se inače put zakrčio.

U slučaju ispadanja iz stroja ili ako se sruši neko tovarno grlo, kolonu odmah poviti, ne čekati, i time izbeći zastavljanje marša.

d) *Upotreba vazduhoplovstva:*

Prema iskazima zarobljenika, napadi avijacije bili su vrlo efikasni i izazvali su gubitke među bandama. Pored ovih gubitaka, treba istaći naročito moralno dejstvo.

Sadejstvo sa sopstvenim izviđačkim avionima bilo je dobro. Oni su ostvarivali korisne rezultate.

e) *Obaveštavanje:*

Veze obaveštenja artiljerije su bolje nego pešadijskog puka. Veze obaveštenja artiljerije bile su vrlo često iskorišćavane za potrebe pešadije. Kod planinskih lovaca nedostaju dobro obučeni vezisti. Oskudno poznavanje jezika i nedovoljno poznavanje pravopisa radio-vezista, usporavalo je čitavi radio-saobraćaj.

3) *Oružje i municija:*

Laki minobacač kod lov. čete nije se dobro pokazao, usled svog malog dejstva. Poželjno je, srazmerno postojećim tovarnim grlima, opremiti svaku lov. četetu sa po jednim odeljenjem teških minobacača. Isto tako se smatra nužnim ojačati 6. četetu (četa za diverzije) I—III bataljona jednom grupom teških mitraljeza.

Topovi Brdskog protivavionskog voda ispali su iz stroja usled naduvavanja cevi. Za transport brdskih protivavionskih oruđa potrebna su teška tovarna grla. Rasklapajući laki brd. top nedostaje jedinicama. Postojeći laki brd. top koji zamenjuje ovaj, vezan je za puteve i time uslovno upotrebljiv. Minobacač za zadimljavanje 35, kalibra 10 cm, pokazao se izvrstan. Dodela nedostajućih minobacača za zadimljavanje hitno je poželjna. Dejstvo teškog naružanja bilo je dobro. Artiljerijska podrška i sadejstvo sa artiljerijom primerno.⁴

⁴ Operativno odeljenje SS-divizije „Princ Eugen“, u izveštaju o iskustvima upotrebe artiljerije u operaciji „Švarc“, piše: „1) *Neprijatelj:*

Štetno se odražava nedostatak optičkih aparata na mitraljez 37 (t). Zato je praktično bila nemoguća upotreba mitraljeza 37 (t) kao teškog mitraljeza. Preoružavanje na mitraljez 42 je odlučujuće za nastupajuća borbena dejstva.

Snabdevanje municijom bilo je stalno obezbeđeno. Konačno, nastupala je povremeno nestašica municije za laki pešadijski top. Zbog nedostatka municije za protivavionski top, 3 oruđa su ispala iz stroja.

U borbi u planini dobro se pokazala ručna bomba. Njoj treba dati prednost u odnosu na ručnu bombu sa drškom.

...⁵

f) *Specifičnosti:*

a) Pri iznenadnom zauzimanju mosta u Čapljini htele su italijanske straže i stražari da se odmah predaju i polože oružje. Ovo je bilo karakteristično za moral i borbeni duh italijanskih jedinica, koje se nalaze na Balkanu. Njihova borbena snaga je odgovarajuća ovom.

b) Oslobođeni italijanski zarobljenici pljačkali su poginule bandite.

c) Kod Kruševa, zarobljeni Italijani pohitali su u susret jednoj diverzantskoj grupi uz povike „Živeo Duče, živeo Hitler“. Kada se pokazalo da su komandant i grupa pripadnici bandi, Italijani su vikali „Musolini“ i pri tom su mimikom pravili aluzije na skidanje glave ili vešanje.

Kod operacije „Švarc“ artiljerijski puk imao je da se bori delom protiv istog protivnika kao u operaciji „Vajs 1“ (Weiss 1) i „Vajs 2“ s tim što se ovde trebalo računati pored komunista (Titova armija) i sa legalnim i ilegalnim četnicima. Iako artiljerijski divizioni nisu imali neposredni dodir sa neprijateljem kao kod pešadije (prepadi i bliska borba), ipak se moglo konstatovati, da se ovog puta neprijatelj žilavije suprotstavljao i čak sa više teškog naoružanja. Kod Gornjeg Polja, na primer, bande su se branile izvanredno žilavo i tvrdoglavo. Naročito su pokušavale da teškim mitraljezima i artiljerijom po svaku cenu spreče naše napredovanje. Oni su čak prelazili i u protivnapade i zauzeli kotu 1371. Protivnik izvrsno razume da sopstveni teren iskoristi za odbranu, odlično se maskira i vrlo se teško otkriva. On je u prostoru Nikšić — Savnik popustio samo pod najtežim pritiskom naših snaga i uglavnom teškog naoružanja. On je bio angažovao u rejonu oko Gornjeg Polja, a verovatno i oko Šavnika, jedan laki, po svojoj prilici 7,5 cm, brdski top, a istočno od Vojnika laki minobacač. Ali, izgleda da on za svoj brdski top nije imao dovoljne količine municije na raspolaganju. Dosad je protivnik bio osetljiv na artiljerijsku vatru. On se odmah izvlačio ispred svakog artiljerijskog dejstva“. U daljem izveštaju su analizirane snage nemačkog artiljerijskog puka, njegova oprema, odeća i snabdevanje (AVII, NAV-T-314, r. 560, s. 810—2).

⁵ Izostavljeni tekst govori o odeći i opremi, snabdevanju, sanitetskom zbrinjavanju, stanju konja i furazhe, o motorizaciji i doturu pešadijskih delova SS-divizije „Princ Eugen“.

HITLEROVA DIREKTIVA BROJ 48 OD 26. JULA 1943. ZA ORGANIZACIJU KOMANDOVANJA I ODBRANU JUGOISTOKA¹

FIRER

Strogo poverljivo

OKW/WFSt

Op. Br. 661637/43. — str. pov. Načelnik

Za načelnika
Samo preko oficira

F. H. Qu., 26. juli 1943.

17. primeraka

4. primerak

DIREKTIVA 48
ZA KOMANDOVANJE I ODBRANU JUGOISTOKA

I. *Neprijateljska akcija u istočnom delu Sredozemnog mora* u vezi sa napadom na Siciliju² daje povoda da se može očekivati skori početak akcije iskrcavanja i napada na zaprečni front na Jegejskom moru, a na liniji Peloponez — Rodos i protivu grčke zapadne obale kao i na jonska ostrva koja se nalaze pred njom.

U slučaju prenosa neprijateljskih operacija na južnoitalijansko kopno, mora se računati i sa napadom na jadransku obalu severno od Otrantskog kanala.

Neprijateljsko komandovanje, osim toga, svoje planove oslanja i na banditske pokrete u unutrašnjosti Jugoistoka, kojima ono u sve većoj meri upravlja.

Neutralno držanje Turske je zasada izvan svake sumnje, ali i dalje iziskuje potrebnu pažnju.

II. Na osnovu ovakve situacije, a u dogovoru sa savezničkom Italijom, komandovanje na Jugoistoku je uređeno prema sledećim smernicama:³

A. *Vojska:*

1.) K-nt Jugoistoka na dan 27. 7. 43. u 00,00 časova preuzima komandu nad italijanskom 11. armijom.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-608, r. 1, s. 1002—7. Na margini originala rukom je dopisano nekoliko paraafa, datuma, brojeva i oznaka.

² Pomorsko-vazdušni desant savezničkih armija na Siciliji otpočeo je 10. jula i borbe su trajale sve do 15. avgusta 1943. kada je zauzeta cela Sicilija (Hronologija, str. 505 i 523).

³ Vidi dok. br. 115 i 117.

2.) Pod taktičkom komandom italijanske 11. armije biće sve nemačke jedinice koje se nalaze na njenom području, a na nemački LVIII arm. korpus biće preneto komandovanje svim nemačkim i italijanskim trupama na Peloponezu, s tim da se italijanski VIII arm. korpus premesti na prostor severno od Korinskog kanala.

Nemačke jedinice koje su angažovane za neposrednu odbranu obale stoje pod komandom italijanskih komandanata divizija koji dotičnim odsecima komanduju.

3.) Nemačke trupe koje privremeno dolaze u Albaniju, Crnu Goru i od strane italijanskih trupa posednuto područje Hrvatske u blizini obale, stavljaju se pod taktičku komandu italijanske Grupe armija „Istok“ odnosno italijanske 2. armije.

B. Ratna mornarica i Vazduhoplovstvo.

Za uticaj Ratne mornarice i Vazduhoplovstva na saveznike i dalje važe dosadašnje smernice. Komandujući admiral Jegerjskog mora osiguraće sprovođenje nemačkih načela u svim pitanjima odbrane obala od strane nemačke Mornarice na području italijanske 11. armije.

III. Najglavniji zadatak k-nta Jugoistoka je priprema odbrane grčkih obala na ostrvima i na kopnu. Kao preduslov za izvršenje ovog zadatka je uništenje bandi u Grčkoj, Srbiji i Hrvatskoj kojim bi se omogućilo osiguranje puteva za dotur, a naročito glavnih železničkih linija i pozadine.

Za odbranu obala, u pogledu posedanja i izgradnje istih, merodavna su samo nemačka načela, a ovo se odnosi i na italijanske jedinice.

Za potpomaganje Italijana na najugroženijim obalskim odsecima, upotrebiti nemačke tvrđavske bataljone, a, ukoliko ovih ne bude dovoljno, takođe i delove nemačkih divizija koje su predviđene kao rezerva i koje se nalaze na obali ili u njenoj blizini. Isto tako treba zahtevati da važne italijanske obalske baterije i ključni položaji budu pojačani nemačkim ljudstvom.

Ukoliko nemačke jedinice kao pomoćne rezerve ne budu dovoljne, upotrebiti pripremljene italijanske jedinice pod nemačkom komandom i prošarane nemačkim jedinicama.

Aerodrome koji se nalaze u blizini obala braniti nemačkim trupama.

Pri izboru i izgradnji odbrambenih postrojenja i pri izvođenju pripremnih položaja voditi računa o očekivanoj neprijateljskoj nadmoćnosti u vazduhu.

Najhitniji zadatak k-ta Jugoistoka u pozadini je da se unište bande u Srbiji i Hrvatskoj sa tačkom težišta na saobraćajnim linijama sa Grčkom.

Uskom saradnjom sa italijanskom Grupom armija „Istok“ odnosno italijanskom 2. armijom i eventualnim pomeraњem nemačkih snaga mora se postići da se suzbijanje bandi sprovede najvećom energijom, i to prvenstveno banditskih hordi koje se nalaze u blizini obala i koje bi prilikom neprijateljskog iskrcavanja mogle da pretpostavljaju naročitu opasnost. Osim toga, Grupa armija mora uvek da bude spremna da pri odgovarajućem razvoju situacije priskoči u pomoć sa što je moguće većim nemačkim snagama i odbrani obale u italijanskom području.

IV. Podela snaga koju je 26. 7. 43. predložio k-nt Jugoistoka, uglavnom je usvojena. Pojednostiti će se posebno narediti.

O dovođenju trupa iz rezerve Kopnene vojske sleduje naređenje.

Osim toga u sledećim mesecima je predviđeno prikupljanje jedne operacijske armije duž prostora Beograd — Larisa koja će se formirati od

2 tenkov. ili tenkov.-grenadirske divizije,

2 brdske divizije i

2 lovačke divizije —

a koje će biti dovedene sa Istoka.

Dalja naređenja po ovome će se naknadno dostaviti.

V. A.1.) Područje koje su posele nemačke trupe i bugarska 7. divizija, uključivo ostrva i neutralnu zonu u Trakiji, je *operacijsko područje*. K-nt Jugoistoka na ovom području ima izvršnu vlast i ima pravo da svoju punomoć prenese na *vojno-upravnog komandanta Grčke*.

Njegova ovlašćenja će urediti načelnik Vrhovne komande Vermahta posebnom službenom direktivom, prema načelu da, shodno situaciji, sve nemačke komande i ustanove koje se nalaze ili koje će doći u Grčku, a koje ne pripadaju trupama pod komandom komandanta Jugoistoka, budu potčinjene vojno-upravnom k-tu Grčke i pripojene njegovom štabu. Pravo stručnog upravljanja najviših vlasti Rajha, ovim potčinjavanjem neće biti povraćeno, samo će službeni put voditi preko vojno-upravnog k-ta.

2.) Od ovoga su do konačnog uređenja sa Min. spoljnih poslova izuzeti opunomoćenik Rajha kod grčke vlade i poslanik Nojbaheer,⁴ čija posebna ovlašćenja zasada ostaju neprome-

⁴ Herman

194

2. 1.) In dem Maße, wie die Besetzung von Ostpreußen und Westpreußen durch die Wehrmacht erfolgt, ist die Übernahme der Befehlsbefugnisse vollständig übergeben durch den Militärbefehlshaber Ostpreußen, der sich hierzu in Kenntnis des Reichskommandos der anderen Truppen in Kenntnis bezieht.

2.) Die Übernahme der Befugnisse des örtlichen Kommandos für die gesamte Verwaltung in Ostpreußen erfordert die Zusammenfassung aller deutschen Dienststellen, die werden die in Ostpreußen eingesetzten nichtmilitärischen Dienststellen dem Militärbefehlshaber Ostpreußen unterstellt und in seiner Hand eingegliedert.

Das föhliche Weisungsrecht der Obersten Reichsbehörden wird durch die Unterstellung nicht berührt, jedoch läuft der Dienstweg über den Militärbefehlshaber.

Die Dienststellen unterstehen der Oberkommandos der Wehrmacht.

3.) Der Befehlshaber der deutschen Truppen in Ostpreußen und der Ostpreußen Bevollmächtigte General in Krakau erhalten ihre bisherigen Aufgaben und Befugnisse.

VI. Die notwenigen Anordnungen über die Zustellung von Stäben und Kommandobehörden sowie auf dem Gebiet der Versorgung erlisst der Chef des Generalstabes der Wehrmacht in seinem Auftrag.

Handwritten notes:
Hauptstadt
Königsberg
Königsberg
(Königsberg)
Königsberg

Die dieser Sitzung intergouvernementlich beschlossen werden aufgehoben.

Gen. Adolf Hitler.

Handwritten signature:
Karl Doering
Generalkommandant.

E 100000

Fotokopija poslednje stranice dokumenta br. 111.

njena. Između ove dvojice i vojnoupravnog komandanta regulisati najužu saradnju službenom direktivom.

3.) Komandant Jugoistoka će na italijansku vojnu upravu u oblastima koje su posele italijanske trupe vršiti uticaj samo u onoj meri koja je potrebna nemačkom vojnom vođstvu. Ako se sa italijanskim službenim organima ne može da postigne sporazum, podneti odgovarajući predlog Vrhov. komandi Vermahta.

B. 1.) Na operacijskom području Srbije i Hrvatske će komandant Jugoistoka koristiti svoja ovlašćenja za vršenje izvršne vlasti koja ima kao „vojnoupravni komandant Jugoistoka“, služeći se pri tome u Hrvatskoj komandantom nemačkih trupa u Hrvatskoj.

2.) Izvanredan značaj srpskih prostora za vođenje borbe na Jugoistoku zahteva prikupljanje i sadejstvo svih nemačkih komandi i ustanova. Stoga će sva nevojna nadležstva i ustanove koji se nalaze u Srbiji biti potčinjeni vojnoupravnom komandantu Jugoistoka i uvršćeni u njegov štab.

Ovim neće biti povređeno pravo stručnog naređivanja najviših vlasti Rajha, ali će ipak službeni put ići preko vojnoupravnog komandanta.

Načelnik Vrhovne komande Vermahta izdaće potrebnu službenu direktivu.

3.) Komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj i nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj zadržavaju svoja dosadašnja ovlašćenja i zadatke.

VI. Naređenja potrebna za preformiranje štabova i komandnih vlasti izdaće načelnik Vrhov. komande Vermahta po mome nalogu.⁵

Sve odredbe koje stoje u suprotnosti sa ovom naredbom, ukidaju se.

pot. Adolf Hitler

F. d. R.
Varlimont⁶
general-lajtnant

⁵ Vidi dok. br. 121, 123 i 125.

⁶ Valter (Walter Warlimont)

**NAREĐENJE 369. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 29. JULA 1943.
POTČINJENIM JEDINICAMA O POSTUPKU PREMA ZAROB-
LJENIM PARTIZANIMA NA TERITORIJI NDH¹**

369 (HRV.) PEŠ. DIV.

Odelj. Ic, br. 873/43. pov.

Div. kom. mesto, 29. juli 1943.

POVERLJIVO

Veza: Komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj
Ia/Ic, br. 3356/43. pov. od 28. 7. 43.²

Sadržaj: Postupak sa banditima

Prema načelnim naređenjima za akcije čišćenja u operativnoj zoni Hrvatske — poslednje od 10. 7. 43³ — svi komunisti (banditi) trebalo je da budu streljani, a sumnjivi uhapšeni.

Pri tome su kao banditi tretirani:

a) Ko je učestvovao u borbi i bio zatečen sa oružjem.

b) Kome se komunistička delatnost dokaže.

c) Ko očigledno bez jačeg razloga luta oko naselja.

Pod ovim treba podrazumevati takođe žene i mlade.

Od sada, prema firerovoj odluci, ove bandite ne treba streljati, već se prema njima odnositi kao prema ratnim zarobljenicima.

Razlog je:

1) Da se dobije radna snaga,

2) da se banditima da podstreka da prebegavaju, i

3) suprotstaviti se neprijateljskoj propagandi da Nemci sve streljaju.

Članove bandi, starosti od 16—55 godina, treba privesti u sabirne zarobljeničke logore.

Za mere odmazde ostaje se pri starim odredbama.

Uhapšene za koje se sumnja da su aktivno ili pasivno potpomagali akta sabotaže treba privesti radi sprovođenja mera odmazde. Njih treba prijaviti Obaveštajnom odeljenju komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj sa podacima o razlogu

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 2155, s. 44.

² Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

³ Reč je o naređenju generala Litersa od 10. jula 1943. potčinjenim trupama kako da postupaju sa uhvaćenim partizanima, sumnjivim — simpatizerima NOR-a i ostalim licima u čijim se kućama nađe oružje i municija (AVII, NAV-T-314, r. 559, s. 374).

i mestu hapšenja i personalijama, te sa istim izveštajem prebaciti u zarobljenički logor u Zenici.

Mere sigurnosti za smeštaj i železnički transport imaju se sprovesti na dosadašnji način.

U borbi, strogi postupak protiv komunističkih bandi i dalje je razumljiv sam po sebi.

Dostavljeno: B

Za tačnost:

...⁴
poručnik

Za komandu divizije:
1. generalštabni oficir
pot. Busman [Bussmann]
generalštabni potpukovnik

BR. 113

IZVEŠTAJ GENERALŠTABA KOMANDE KOPNE NE VOJSKE OD 2. AVGUSTA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U SLAVONIJI, BOSNI I HERCEGOVINI, CRNOJ GORI I DAL- MACIJI¹

KOMANDA KOPNE NE VOJSKE
GENERALŠTAB

H. Qu., 2. 8. 1943.

Odeljenje stranih armija — Zapad (IV)

Br. 7302/43. pov.

Samo za lično obaveštenje.
Dalje širenje zabranjeno!

Generalštab, Op. odelj.
prim.: 4. avgusta 1943.
Br. 8253/43. pov

Poverljivo

IZVEŠTAJ BR. 64 O NEPRIJATELJSKOJ SITUACIJI NA JUGOISTOKU

Hrvatska:

Na teritoriji *severno od Save* ponovo se povećava diverzantska aktivnost na železničkim prugama i na žetvi, sa težištem u *Slavoniji*. Kod *Osijeka* su se prvi put pojavile manje

⁴ Potpis nečitak.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-78, r. 332, s. 6290333—5. Na margini prve stranice originala rukom je dopisano nekoliko parafa, slova i brojeva.

² Pečat primaoca.

bande koje izvode diverzantske akcije i prepade na železničke pruge.

Na *Bilo-gori* neprijatelj se ponovo ojačao stalnim pridolaskom bandi sa zapada. Potvrđena je prisutnost dve velike bande (XII i XVI komunistička brigada).³

U prostoru *Daruvar — Pakrac* novoformirane bande, verovatno prisilno mobilisane, pokušale su da u pravcu istoka dostignu planine *Papuk* i *Psunj*.

Kod *Slavonske Požege*, hrvatsko izviđanje konstatovalo je nova jaka prikupljanja bandi.

U *istočnoj Bosni*, komunističke bande razbijene, usled naših dejstava, razvijaju živahnu napadnu aktivnost.

Prema pouzdanim izveštajima, Tito je pokušao da sa oko 3 velike bande, iz rejona južno od *Maglaja*, pređe r. *Bosnu* u pravcu zapada.⁴

Gradačac koji je bila opkolila jedna velika komunistička banda, oslobodile su naše jedinice.⁵

Severno od *Tešnja* i južno od *Žepča*, jaki delovi dve velike bande (2. i 12. komunistička divizija) ugrožavaju železničku prugu *Sarajevo — Brod*.⁶

Južno od *Vlasenice* otkrivena je našim izviđanjem jedna veća komunistička banda (oko 3000 ljudi), koja se povlači u jugozapadnom pravcu.

U *zapadnoj Bosni*, manje bande su ponovile diverzantske akcije i prepade na železničku prugu *Zagreb — Sisak — Bihać*.⁷ Neprijatelj je napustio *Slunj*.⁸

³ Reč je o 12. udarnoj i 16. omladinskoj brigadi „Joža Vlahović“ 12. divizije NOVJ.

⁴ Prelaskom 1. proleterske udarne i 7. divizije NOVJ 1. avgusta 1943. preko pruge Doboje — Sarajevo — Konjic otpočela su ofanzivna dejstva šest divizija NOVJ u zapadnoj Bosni (tom II, knj. 1, str. 305; tom IV, knj. 16, dok. br. 1, 2, 9, 123, 129, 146, 158 i 184).

⁵ Gradačac je zauzela Majevička udarna brigada 17. udarne divizije 28. jula 1943. Međutim, nemački 202. tenkovski bataljon je istog dana mesto povratio, a sutradan odbacio brigadu prema Majevići (tom IV, knj. 15, dok. br. 167, 233 i 268, knj. 17, dok. br. 146; R. Petovar, Šesta proleterska istočnobosanska brigada, VII, Beograd, 1951, str. 225).

⁶ Odnosi se na 2. proletersku i 12. udarnu diviziju NOVJ. Na toj pruzi, kod Žepča, 27. jula 1943. naišao je nemački vojni transport na minu (tom IV, knj. 15, dok. br. 231, knj. 16, dok. br. 5).

⁷ Između ž. st. Volinje i Dobrljina (na pruzi Sunja — Bos. Novi), 28. jula 1943, uništili su delovi Kozarskog NOP odreda jedan vojni transport (tom IV, knj. 15 dok. br. 85, knj. 16, dok. br. 109).

⁸ Delovi nemačke 114. brdske divizije, 30. jula 1943, odbacili su delove 2. udarne brigade 8. divizije NOVJ i zauzeli Slunj (AVII, a. NOP, k. 419-A, reg. br. 13/8; k. 53, reg. br. 16/2-8; tom V, knj. 18, dok. br. 147).

Jugozapadno od Sanskog Mosta potvrđena je prisutnost jedne velike bande (4. divizija).⁹

Hercegovina — Crna Gora:

U Hercegovini ponovni porast aktivnosti četničkih — Draže Mihailovića — i komunističkih bandi doveo je do pojačanih diverzantskih akcija na železničke pruge i učestalih prepada na hrvatske žandarmerijske stanice.

Jugoistočno od *Sarajeva*, našim izviđanjem otkrivena je jedna velika banda koja nadire ka *Trnovu*.¹⁰ Severno od *Konjica*, delovi jedne dalje velike komunističke bande (delovi 5. divizije)¹¹ ugrožavaju železničku prugu *Sarajevo — Mostar*.

Prema do sada nepotvrđenim izveštajima, četnike sa teritorije Kosova¹² ponovo su naoružale italijanske jedinice.

Italijanska okupaciona zona:

Na odseku *Šibenik — Knin*, mnogobrojne komunističke bande pojačavaju svoje prepade i diverzantske akcije protiv italijanskih linija snabdevanja.¹³

Srbija:

Stanje u osnovi nepromenjeno.

U *Beogradu* je uhapšen komandant lične straže srpskog predsednika vlade Nedića, zbog dokazane saradnje sa Dražom Mihailovićem.

Dostavljeno:

Izveštaj o neprijateljskoj situaciji na Jugoistoku

I. A. u. I. V.
pot. Mec [Metz]
g-štabni potpukovnik

Za tačnost
Varnešterf [Warnesterff]
g-štabni major

⁹ Reč je o 4. udarnoj diviziji 2. bosanskog udarnog korpusa NOVJ.

¹⁰ Na maršu iz istočne u srednju Bosnu, 3. krajiška udarna brigada 1. proleterske udarne divizije NOVJ, posle kraće borbe, zauzela je 31. jula 1943. Trnovo (tom IV, knj. 16, dok. br. 25, 123, 149, 176, 178 i 184).

¹¹ Odnosi se na 5. udarnu diviziju NOVJ.

¹² Odnosi se na područje Kosovo kod Knina.

¹³ U tom rejonu dejstva su izvodili 2. udarna brigada 6. divizije NOVJ i Lički NOP odred.

PREDLOG NEMAČKOG POSLANSTVA U ZAGREBU OD 2. AVGUSTA 1943. MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA RAJHA ZA DELATNOST NA VOJNO-POLITIČKOM PLANU U SARADNJI S USTAŠAMA NA PODRUČJIMA POD ITALIJANSKOM OKUPACIJOM POSLE KAPITULACIJE ITALIJE¹

NEMAČKO POSLANSTVO
ZAGREB

Pov. šifrovanje

Br. 3226 od 2. VIII 43. god.²

MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA BERLIN

Kancelarija poslanstva

u 17,30

Poverljivo

U razgovoru sa generalom Glezom o opštoj situaciji, doneto je sledeće zajedničko gledište:

Razvoj situacije u Italiji diktira da se razmisli o svakoj mogućnosti u slučaju negativnog ishoda i da se preduzme na vreme sve što je potrebno:

- 1.) U političkom pogledu: čim se bar donekle pokaže sigurnim da će Italija da izađe iz rata,³ hrvatska vlada⁴ treba opet da istakne svoje neograničeno pravo na Dalmaciju i tamošnjju upravu. To zahteva sprovođenje odgovarajućih priprema i izdavanje proglašenja hrvatskom narodu. Svrha ovog proglašenja bi bila pre svega da Hrvatska objavi oslobođenje obalskog područja i da se istovremeno predusretne slična mogućnost od strane neprijatelja i bandi. Mi sa naše strane treba odgovarajućim proglašenjem da objavimo da smo saglasni sa proklamacijom hrvatske vlade. U pogledu slovenačkog područja Ljubljana, koje je pripalo Italiji, potrebno je da se ne daju nikakve definitivne izjave o njegovom statusu i državnoj strukturi, već da se jednim proglašenjem, upućenim narodu u tom prostoru, priznaju sva nacionalna prava i uređenje prostora prema volji naroda. S tim u vezi general Glez misli da bi takav proglašenje bio problematičan ukoliko u njemu ne bi bila obuhvaćena i Donja Štajerska. U pogledu Crne Gore potrebno je da se izda odgovarajuća izjava bez konačnog priznavanja ove države, u kojoj bi se

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 265, s. 001186—8. Na margini prve stranice originala, rukom je dopisano nekoliko parafa, brojeva i reči.

² Dopisano rukom.

³ Vidi dok. br. 109, objašnjenje 3.

⁴ Odnosi se na ustašku vladu NDH.

istaklo pravo na uređenje i na razvijanje državnog života prema volji naroda.

Muslimanima u Sandžaku treba u jednoj izjavi garantovati njihov nacionalni i kulturni opstanak. U pogledu nacionalnosti ne bi se trebalo pobliže izjašnjavati, pošto Hrvati sasvim razumljivo pretpostavljaju hrvatsku nacionalnost, ali njeno isticanje s obzirom na situaciju u vojno-upravnom području Srbije ne bi bilo korisno.

U crnogorskom području je potrebno da se odmah otvori nemački konzulat. Preporučujem da ovaj konzulat u pogledu vanjskih poslova bude vezan neposredno za Ministarstvo spoljnih poslova, a po unutrašnjim pitanjima za ovdašnje poslanstvo.

- 2.) *U vojnom pogledu:* nemačko-hrvatska vojna i policijska saradnja je poslednjim merama, o kojima je podnet izveštaj, sređena. Hrvatska bi sada trebalo da stvori neregularne formacije koje bi delovale u obalskom području. Trebalo bi osigurati da jedinice Vermahta koje se tu nalaze obezbede ove formacije oružjem, municijom i opremom. Dogovoreno je da mi u odnosu na hrvatsku službeno ne podstičemo i ne priznamo sprovođenje tih mera. Hrvati treba da odmah izbiju na obalu kada nastupi niže navedeni slučaj. Pomeranje naših jedinica i njima priključenih priznatih hrvatskih jedinica u blizinu obale preduzimati već sada u svim slučajevima u kojima je to moguće na osnovu dosadašnje saradnje sa Italijanima. Pre svega na području između ušća Neretve i granice kod Splita. U tom području je naše vojno angažovanje priznato zbog obezbeđenja nalazišta boksita. Naš stav prema partizanskim bandama određivati od slučaja do slučaja, ovisno od spremnosti ovih bandi da se priključe hrvatskoj državi. Prema četnicima je potreban veliki oprez radi pristajanja uz Dražu Mihailovića, a prema tome i uz neprijateljske sile, što ne isključuje taktičke obzire u posebnim slučajevima.⁵

Generalu Glezu sam objasnio da komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj treba da dobije punomoć da ovu saradnju sa Hrvatima i operacije u cilju obezbeđenja obalskog područja pretpostavi svim drugim vojnim operacijama. Zatim, da se postojeća ograničenja kod te komande u odnosu na hrvatsku državu odmah ukinu, pa i u pojedinim slučajevima kada bi ona mogla da budu opravdana.

⁵ O saradnji četnika DM sa Nemcima i Italijanima vidi dok. br. 74, 131, 156, 166 i 177.

3.) Što se tiče mene, potrebno je da dobijem na vreme instrukcije o merama koje treba da preduzmem u pogledu Italijana koji se ovde nalaze.

Pot. Kaše

BR. 115

SPECIJALNO NAREĐENJE BR. 2 VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 3. AVGUSTA 1943. UZ HITLEROVU DIREKTIVU BR. 48 ZA PRIPAJANJE JUGOSLOVENSКИH TERITORIJA POD ITALIJANSKOM OKUPACIJOM NEMAČKOM OKUPACIONOM PODRUČJU POSLE KAPITULACIJE ITALIJE¹

VRHOVNA KOMANDA VERMAHTA
Br. 661811/43. str. pov.

F. HQu. 3. 8 1943.

Generalštab/Qu., uprava

Za načelnika!
Samo po oficiru!

Strogo poverljivo

SPECIJALNO NAREĐENJE BR. 2 uz direktivu br. 48²

Za slučaj da nemački Vermaht preuzme oblasti Jugostoka koje su do sada zaposedale italijanske snage (plan „Akse“) naređuje se:

I 1) Pripajanje oblasti Grčke koje su do tada zauzimale italijanske jedinice području vojnoupravnog komandanta Grčke i proširenje njegovih prava na te oblasti. Generalštab Kopnene vojske treba već sada da za to pripremi potreban broj komandantura (sa odeljenjima vojne uprave) za vojnoupravnog komandanta Grčke.

2) Sledi posebno naređenje o sprovođenju plana „Akse“³ na odnose opunomoćenika Rajha i specijalnog izaslanika Noj-bahera⁴ prema vojnoupravnom komandantu Grčke i grčkoj vladi.

II Za pripajanje albanske i crnogorske teritorije koja se sada nalazi pod italijanskom vlasti treba Generalštab Kopnene vojske da najpre izvrši pripreme prema naređenju General-

¹ Dokumentat objavljen u knjizi „Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939—1945“. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht, Walter Hubatsch, 1962, Bernard und Graefe Verlag, Frankfurt am Main, str. 223.

² Vidi dok. br. 111.

³ O tome vidi dok. br. 109, 116 i 132.

⁴ Herman

štaba Vrhovne komande Vermahta (Qu. uprava) br. 661410/43. str. pov. od 1. VII 1943. god.⁵

III 1) Pripajanje celokupne hrvatske teritorije području nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj.

2) Ostale mere — naročito reorganizacija odnosa nemačkih vojnih i nevojnih nadležstava prema hrvatskoj vladi i jednih prema drugima — zavise od razvoja političke situacije u Hrvatskoj i od direktiva koje će u slučaju potrebe biti na vreme izdate. Generalštab Kopnene vojske priprema s personalne strane izvršenje zadataka koji bi mogli da iskrсну prilikom te reorganizacije.

Načelnik Vrhovne komande Vermahta
potp. Kajtel

BR. 116

NAREĐENJE KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD 6. AVGUSTA 1943. SS-DIVIZIJI „PRINC EUGEN” I 114. LOVAČKOJ DIVIZIJI ZA PRIPREME I POSTUPAK PRI RAZORUŽANJU ITALIJANSKIH ORUŽANIH SNAGA¹

Strogo poverljivo

K-t NEM. TRUPA U HRVATSKOJ
Ia, br. 20/43. Str. pov.

O. U., 6. 8. 1943.

3 primerka

Veza: Ia, br. 13/43. str. pov.²

3. primerak

114. LOV. DIVIZIJI
SS-DIV. „PRINC EUGEN“

Za načelnika!
Samo po oficiru!

6. 8. u 23,55³

Kao dopuna gore navedenog naređenja naređuje se:

- 1.) Naređenje za nastupanje trupa i za izvršenje ostalih mera biće izdato pod šifrom „Akse“.⁴

⁵ Taj dokumenat nije pronađen.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 557, s. 1036—7. Na margini prve stranice originala rukom je dopisano nekoliko nečitljivih reči i parafa.

² Obaveštenje od 26. jula 1943. da je maršal Badoljo (Badoglio) preuzeo vlast u Italiji i da ne treba više računati na Kraljevinu Italiju kao na saveznika Nemačkog Rajha (AVII, NAV-T-314, r. 557, s. 1028—9).

³ Datum i čas dopisani rukom.

⁴ Vidi dok. br. 109, 116 i 132.

- 2.) Kada nastupi vreme, treba zadržati na našoj strani one komandante italijanske vojske i milicije s njihovim jedinicama koji su voljni da se sa nama bore, a ostale razoružati. Sprovođenje ovih mera u slučaju šifre „Akse“ zahteva da odmah započnu pregovori komandanata sa mesnim ital. komandama i komandantima jedinica, da bi se doznao stav starešina. Pri tome nije merodavno samo prazno obećanje, nego stvarno držanje. To zahteva kontrolu. Pokreti jedinica koji moraju početi sa šifrom „Akse“ ne smeju se odugovlačiti.

Pripreme za taj korak moraju se do u tančine izvršiti, a nemačke oficire koji će voditi pregovore odrediti poimence.⁵

Imena određenih oficira treba dostaviti komandantu.

Krug osoba upoznatih sa tim merama treba svesti na neophodnu meru, da bi se na svaki način izbeglo opravdano poduzrenje ital. komandi. Svaki nepromišljen i preuranjen postupak nižih komandi može da dovede do najtežih posledica.

U slučaju da kod suprotne strane ne postoji spremnost za pregovore, treba starešine odmah staviti u pritvor. U tom smislu treba takođe izvršiti pripreme koje garantuju uspeh.

Prilikom pregovora treba se pozivati na viteštvo i dosadašnje drugarstvo po oružju, dok s druge strane treba jasno ukazati na novu izdaju koju sigurno nije želela italijanska vojska. Osim toga, treba naglasiti da u slučaju odbijanja saradnje nemačke jedinice imaju naređenje da ih razoružaju i da su spremne da to bezobzirno izvrše, već zbog njihove sopstvene bezbednosti. U tom slučaju snage nemačkog Vermahta ne bi im mogle obezbediti zaštitu od napada bandi koji se očekuju, niti organizovano povlačenje italijanskih jedinica.

- 3.) Da bi se sprečilo da Italijani prodaju oružje bandama, divizije su ovlašćene da preko odgovarajućih posrednika kupuju italijansko oružje. U tu svrhu će vojni intendant u Hrvatskoj dostaviti blagajnama 114. lov. div. i SS-div. „Princ Eugen“ telefonski 10 miliona kuna.

Iznose koji se daju za kupovinu oružja treba posebno čuvati i posle završetka akcije izvestiti.

Liters

Dostavljeno: Ia 3. primerak

114. lov. div.	1. primerak	} 6 7. 2. 43 ... 7
SS-div.	2. primerak	

⁵ Vidi dok. br. 74, 134 i 166.

⁶ Ove dve divizije kao primaoci su precrtane rukom.

⁷ Datum s nečitljivim parafom dopisan rukom.

BR. 117

SPECIJALNO NAREĐENJE BR. 3 VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 7. AVGUSTA 1943. UZ HITLEROVU DIREKTIVU BR. 48 ZA REORGANIZACIJU SISTEMA KOMANDOVANJA I SNABDEVANJA NA TERITORIJI JUGOISTOKA¹

VRHOVNA KOMANDA VERMAHTA
Generalštab/Qu., uprava (V)

F. H. Qu., 7. 8 1943.

24 primerka

Br. 004124/43. str. pov.

7. primerak

Strogo poverljivo!

SPECIJALNO NAREĐENJE BR. 3
uz direktivu br. 48²

Firer će preneti komandu u celokupnoj nemačkoj operacijskoj zoni Jugoistoka na komandanta Grupe armija „F“ — barona fon Vajksa (Beograd). Preuzimanjem komande ograničava se delokrug komandovanja Grupe armija „E“ na Grčku uključujući i ostrva, s tim što otpada dosadašnji naziv „komandant Jugoistoka“. Grupa armija „E“ biće tada potčinjena Grupi armija „F“.³

Na osnovu ove nove organizacije komandovanja dolazi do sledećih izmena u organizaciji snabdevanja i uprave na Jugois oku koja je naređena direktivom br. 48 i specijalnim naređenjima br. 1 i 2 (poslednje je dostavljeno samo u ograničenom broju):

I Snabdevanje:

1) Jedinstveno rukovođenje snabdevanjem na celokupnoj teritoriji Jugoistoka preuzima načelnik pozadine Grupe armija „F“, koji kao ispostava načelnika pozadine Generalštaba Kopnene vojske zadržava prava koja su mu preneti naređenjem od 2. VIII 43. (Generalštab Vrh. komande Vermahta /Qu., I, V, br. 003949/43. str. pov.).⁴ On ima pravo da svoja ovlašćenja prenese na načelnike pozadine potčinjenih komandi za njihove delokruge komandovanja.

¹ Dokument objavljn u knjizi „Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939—1945“, Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht, Walter Hubatsch, 1962, Bernard und Graefe Verlag, Frankfurt am Main, str. 224—227.

² Vidi dok. br. 111 i 115.

³ Vidi dok. br. 121, 123 i 125.

⁴ i ⁶ Taj dokumenat nije pronađen.

Prema njegovim direktivama, snabdevanjem treba da rukovode:

a) za jedinice koje su potčinjene Grupi armija „E“ načelnik pozadine te grupe armija,

b) za teritorijalna nadležstva u Grčkoj (osim Krita) načelnik pozadine pri vojnoupravnom komandantu Grčke (Atina),

c) za ostrvo Krit načelnik pozadine komandanta tvrđave Krit,

d) za jedinice potčinjene Komandi 2. oklopne armije koje su angažovane u Srbiji, Hrvatskoj, Albaniji i Crnoj Gori načelnik pozadine te komande,

e) za teritorijalna nadležstva u Srbiji načelnik pozadine vojnoupravnog komandanta Jugoistoka,

f) za teritorijalna nadležstva u Hrvatskoj načelnik pozadine pri nemačkom opunomoćenom generalu u Hrvatskoj.

2.) Za upravljanje železničkim transportima i dunavskom plovidbom za dotur i snabdevanje na celokupnoj teritoriji Jugoistoka nadležan je načelnik pozadine ispostave načelnika pozadine Generalštaba Kopnene vojske u Beogradu, koji saraduje sa generalom službe transporta koga treba da postavi pri Grupi armija „F“ načelnik Uprave za vojni transport.

3.) Za upravljanje pomorskim transportima u pravcu teritorije Jugoistoka i unutar nje nadležan je načelnik pozadine Grupe armija „E“, koji treba da saraduje sa mesnim komandama Ratne mornarice i komesarom Rajha za pomorsku plovidbu.

II Uprava:

1) Izvršnu vlast u celokupnoj nemačkoj operacijskoj zoni Jugoistoka sprovodi

„vojnoupravni komandant Jugoistoka u Beogradu“ — general pešadije Felber —

i komandanti koji su mu potčinjeni:

a) „vojnoupravni komandant Grčke“ (Atina)

— general avijacije Špajdel⁵ —

za celokupnu teritoriju Grčke koju su okupirale nemačke jedinice i bugarska 7. divizija, uključujući ostrva i neutralnu zonu u Trakiji;

b) „nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj“

— general Glez fon Horstenau —

za nemačku operacijsku zonu u Hrvatskoj, kao i

vojnoupravni komandant Jugoistoka u Beogradu neposredno za Srbiju.

⁵ Vilhelm (Wilhelm Speidel).

2) Vojnoupravni komandant Jugoistoka u Beogradu prima direktive za svoje zadatke koji proizlaze iz sprovođenja izvršne vlasti u operacijskoj zoni neposredno od Generalštaba Kopnene vojske. Za ostalo važe odredbe načelnika Vrhovne komande Vermahta br. 519/43. Generalštab, Qu., uprava od 23. 6. 43.⁶

3) Komandant Grupe armija „F“ ima pravo da izdaje direktive vojnim komandantima ukoliko to zahteva komandovanje. On može da prenese to pravo na komandante koji su mu potčinjeni.

4) Otpada odredba direktive br. 48 kojom je predviđeno da sva nemačka nevojna nadležstva koja su ili će biti angažovana u Grčkoj budu potčinjena komandantu Jugoistoka. Ta će nadležstva biti potčinjena vojnoupravnom komandantu Grčke specijalnom firerovom naredbom.

5) Kad komandu preuzme Grupa armija „F“, onda Štab komandanta Soluna — Jegeja treba pretvoriti u Oberfeldkomandanturu a teritorijalne zadatke u Hrvatskoj treba da preuzme nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj. U isto vreme će komandant tvrđave Krit biti potčinjen u teritorijalnom smislu vojnom komandantu Grčke.

6) Nemački vojni ataše u Sofiji je potčinjen komandantu Grupe armija „F“ za zadatke koji se nalaze van njegovih prava kao atašea.

III Do 12. 8. treba da određena vojna nadležstva dostave Generalštabu Vrhovne komande Vermahta predloge za reorganizaciju na polju službe transporta, vojne uprave, vojne privrede i službe bezbednosti u vezi sa novom organizacijom komandovanja.

Generalštab Kopnene vojske je zamoljen da što pre dostavi koncept službenog uputstva za vojnoupravnog komandanta Jugoistoka.

Načelnik Vrhovne komande Vermahta
pot. Kajtel

Dostavljeno:

...⁷

⁷ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena komandi, odeljenja i uprava kojima je ovo naređenje dostavljeno.

**IZVEŠTAJ KOMANDANTA NEMAČKIH TRUPA U NDH OD
12. AVGUSTA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O NA-
PADU JEDINICA NOVJ NA AERODROM RAJLOVAC KOD
SARAJEVA¹**

Poverljivo

Telegram

KOMANDANTU JUGOISTOKA (K-di GR. ARMIJA „E“)

Na znanje: Komandantu vazduhoplovstva Hrvatske
Nemačkom opunomoćenom generalu u Hrvatskoj

Predmet: Neprijateljski napad na aerodrom Rajlovac kod
Sarajeva 10. 8. 43. god.²

Na osnovu povedene istrage, javlja se:

- 1) 369. pd je odgovorna za bezbednost teritorije, komandant aerodroma pukovnik fon Lihtenberg [Lichtenberg] odgovoran je za bezbednost aerodroma.

Komandant 369. pd je još pre više nedelja pitao na aerodromu da li je posada dovoljna za bezbednost. Ojačanja nisu zahtevana iako je bilo ukazivano na jačinu posade aerodroma.

- 2) Posada aerodroma na dan 10. 8. 43.:
 - a) 240 nemačkih vojnika sa 14 mitraljeza, od toga 110 vojnika, zbog rastresitosti, smešteno na 2 1/2 km izvan aerodroma.
 - b) 450 hrvatskih vojnika sa 32 mitraljeza, 12 minobacača i 1 protivavionski vod.
- 3) 10. 8. u 21,00 čas, od strane stanovništva saznalo se o namerama napada, na to je komandant aerodroma alarmirao i preduzeo odbrambene mere.

369. pd bila je obaveštena tek u 22,40 časa, kada su već mašine bile u plamenu.

Dolazak prvih pojačanja u 23,30 časa.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 554, s. 475—6. Na margini obe stranice telegrama dopisano je rukom nekoliko brojeva, slova i parafa, a na kraju dva potpisa i parafa.

² Napad je izvršila 1. krajiška udarna brigada 5. udarne divizije NOVJ, dok su njeni delovi na obezbeđenju porušili na više mesta prugu prema Sarajevu i Visokom i usporili intervenciju neprijatelja (tom II, knj. 1, str. 302; tom IV, knj. 15, dok. br. 248, knj. 16, dok. br. 78, 118, 142—144, 147 i 149).

- 4) Početak neprijateljskog napada u 22.00 časa, povlačenje neprijatelja po svoj prilici već oko 24,00 časa. Potom do 02,00 časa verovatno samo pucnjava od nervoze.
- 5) Veći deo mašina nije zapaljen zapaljivim mecima, već zapaljivim flašama.
- 6) Nemačka eskadrila za uznemiravanje (7 mašina, 40 ljudi, komandir eskadrile kapetan Buse [Busse], koja je bila razmeštena na aerodromu, uspešno je branila mašine sopstvenim sredstvima (mitraljezima sa aviona) protiv nekoliko neprijateljskih napada, pri tome je imala 1 mrtvog, ali nikakve materijalne gubitke.

Odvojena treća grupa, uprkos hrabrog protivnapada, nije mogla da spreči gubitak od 5 mašina. Izgleda da se hrvatska eskadrila nije ozbiljno branila.³

Gubici:

Nemački: 1 mrtav (eskadrila za uznemiravanje)
2 ranjena.

Hrvatski: niko.

Neprijatelj: 4 mrtva.

Gubitak aviona: 5 nemačkih (3 Ju i 2 kurirske mašine)
12 hrvatskih (DO 17)⁴

Pfaferot⁵ Komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj
Ia, br. 4286/43. pov.
12. 8. 43.

³ Rečenica dopisana rukom.

⁴ Ovi gubici su naknadno dopisani rukom.

⁵ Verner (Werner Pfafferött).

PETNAESTODNEVNI IZVEŠTAJ NEMAČKOG ŠTABA ZA VEZU PRI ITALIJANSKOJ 2. ARMIJI OD 14. AVGUSTA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI, DIVERZIJAMA I OBOSTRANIM GUBICIMA NA ITALIJANSKOM OKUPACIONOM PODRUČJU¹

Poverljivo

NEMAČKI ŠTAB ZA VEZU
pri K-ndi ital. 2. armije

O. U., 14. 8. 43.

Ia, Tgb. 1457/43. pov.

Komandant Jugoistoka
(K-da Grupe armija „F“)
20. avg. 1943.
Odelj. Ia, Br. 2447, pov.

*IZVEŠTAJ O SITUACIJI
za period od 1—14. 8. 1943.*

I POLITIČKA SITUACIJA

Vojnička situacija na Siciliji, koja ulazi u svoju konačnu fazu, a naročito unutrašnji politički događaji poslednjih nedelja u Italiji, prirodno da se najnegativnije odražavaju na političku situaciju cele italijanske okupacione zone. Stanovništvo koje je usled katastrofalnih životnih uslova dospelo u najtežu situaciju, a pod uticajem najintenzivnije neprijateljske propagande, vidi jedinu nadu za sebe i za stvaranje boljih uslova života u skorom iskrcavanju saveznika na Balkan.

Glavni razlog ovakvog opasnog razvitka leži sigurno u političkoj nesposobnosti Italijana da normalizuju situaciju u delu Hrvatske i Dalmacije koji im je poveren i da uspostave normalne odnose kao i da otklone protivrečnosti ukoliko je to moguće. Maltretiranjem stanovništva, Italijani, koji su oduvek smatrani kao neprijatelji, još više su omrznuti.

Nacionalistički četnici, koji svoj glavni zadatak vide u uništenju komunističkog banditskog pokreta, a u cilju stvaranja velikosrpske države pod kraljem Petrom, tražili su i našli su kontakt sa Italijanima i borili su se zajedno sa njima protiv komunističkog ustaničkog pokreta, koji se sve više širio i

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453136—43. Na margini prve strane originala rukom je dopisano nekoliko parafa i oznaka.

² Pečat primaoca.

koji je i u vojnom i u političkom pogledu dobro rukovođen. Četnici su trpeli najveće gubitke, pa je demoralizacija bivala sve jača, što je delom dovodilo do prelaska u redove komunističke, jer su četnici od strane Italijana bili nedovoljno naoružavani i hranjeni. Neraspoloženje italijanskih jedinica, koje je nastalo kao rezultat poslednjih događaja u Italiji, a koje se ogledalo u nedostatku volje za daljom borbom, ohrabrilo je četnike da preduzmu mere u južnom delu Dalmacije i da napadnu na italijanske posade radi pribavljanja naoružanja, municije i opreme, a sve u cilju da bi pružili efikasnu podršku neprijateljskom iskrcavanju.

II SITUACIJA KOD NEPRIJATELJA

Slovenija: Komunističke brigade „Cankar“³, „Gubec“⁴, „Šercer“⁵ i „Tomšič“⁶ premeštaju se, s obzirom na buduće političke i vojne događaje, sve više u centar pokrajine. To predstavlja sve jače ugrožavanje glavne železničke linije **Rijeka — Trst — Ljubljana — Zagreb**. Uskoro treba očekivati napad većih razmera protiv ove glavne saobraćajnice. Iz zaplenjenih dokumenata proizilazi da bande planiraju da poruše tunel **Borovnica** (18 km jugozapadno od Ljubljane). U toku produženja akcija čišćenja na prostorijski **Ribnica — Črnomelj** (40 km jugoistočno od Ljubljane i 30 km zapadno od **Karlovca**), Italijani su imali manje gubitke.

Julijska krajina: Manji napadi bandi na italijanske posade. Nije bilo dezertera.

Hrvatska: Pojačana dejstva bandi u rejonu **Dubrava** (8 km severoistočno od **Ogulina**). U rejonu **Krivi Put** odbijeno je više neprijateljskih napada. Na komunikaciji **Rijeka — Ogulin** kod **Fužina** Italijani su pretrpeli izvesne gubitke od eksplozija mina.

Operacija čišćenja u rejonu **Brod** (30 km severoistočno od **Ogulina**) — **Mrkopalj** (30 km zapadno-severozapadno od **Ogulina**) — **Oštarije** postigla je neznatan uspeh. Neprijateljski

³ Reč je o 5. slovenačkoj udarnoj brigadi „Ivan Cankar“.

⁴ Odnosi se na 4. slovenačku udarnu brigadu „Matija Gubec“.

⁵ Reč je o 2. slovenačkoj udarnoj brigadi „Ljubo Šercer“.

⁶ Odnosi se na 1. slovenačku udarnu brigadu „Tone Tomšič“.

napadi na italijanske položaje u rejonu **Delnice — Fužine — Lokve** (30 km severno, 23 km istočno i 26 km istočno-severoistočno od **Rijeke**) odbijeni su. Dejstva neprijatelja protiv posada u **Oštarijama** i **Ravnicama** (6 km jugoistočno i 7 km jugozapadno od Ogulina) nisu imala uspeha. Bande su pokušale da ugroze komunikaciju **Senj — Crikvenica** (50 i 25 km jugoistočno od **Rijeke**).⁷ U rejonu [Novi] **Vinodol** (jugoistočno od **Rijeke**) napadnuta je jedna italijanska motorizovana kolona. Odbijen je napad koji je izvršen na posadu **Brod-Moravice**.

Prema izveštajima iz hrvatskih izvora, vrši se prikupljanje bandi u rejonu jugoistočno od **Bihaća**. Takođe se vrši koncentracija bandi u rejonu **Grizana** (7 km severoistočno od **Crikvenice** i u rejonu **Prokika** (3 km jugoistočno od **Senja**). Došlo je do sabotaža na železničkoj pruzi u rejonu **Ogulin — Oštarije. Krašić** (15 km severno od **Karlovca**) i druga mesta severozapadno od železničke pruge **Ogulin — Karlovac** zauzeta su od strane bandi.⁸ Stigle su informacije o pojačanju bandi zapadno od **Bihaća** i u rejonu **Slunja**.⁹

Bosna:

Situacija uglavnom nepromenjena. Pri italijanskim akcijama mešovitim jedinicama u rejonu **Bosansko Grahovo**, četnici su pretrpeli veće gubitke.

Dalmacija:

Situacija u pogledu bandi na celom dalmatinskom prostoru se i dalje znatno pogoršava. Akcije čišćenja na prostoru **Biokova** i **Mosora**, koje su u završnoj fazi, podržane delom od nemačkih snaga (jedan SS-bataljon), nisu dovele do osetnog poboljšanja situacije, jer su bande prime-

⁷ Između Crikvenice i Hreljina, jedinice 1. primorsko-goranskog NOP odreda napale su 4. avgusta 1943. auto-kolonu italijanske 14. obalske brigade (tom V, knj. 18, dok. br. 109 i 153).

⁸ Diverzije i napade na pruzi Ogulin — Karlovac izvodile su 1. udarna i 2. udarna brigada 8. divizije NOVJ (tom V, knj. 17, dok. br. 79, 87, 88, 100 i 193. knj. 18, dok. br. 6 i 13).

⁹ Delovi 3. udarne brigade 8. divizije NOVJ 11. avgusta 1943. zauzeli su Slunj (AVII, a. NOP, k. 419, reg. br. 49/6, 53/5, k. 801, reg. br. 30/6, k. 28, reg. br. 1/17, 1/39, 2/8 i 4/9; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 506).

nile svoju oprobanu taktiku izvlačenja. Italijanske snage su samo delimično naišle na jači otpor neprijatelja. Porušene su pozadinske ustanove a zaplenjena je manja količina naoružanja, municije i drugog materijala. Neprijatelj je imao oko 200 mrtvih.

Na prostorijski severozapadno i južno od **Knina** primećeno je jače grupisanje neprijatelja (oko 2500 ljudi).¹⁰ Pojačane su sabotaze protiv železničkih pruga, puteva i linija veza. Na celom priobalnom pojasu između **Metkovića** i **Zadra** zapaža se pojačana aktivnost bandi. Situacija u rejonu boksitnih rudnika oko **Drniša** se, prema izveštaju predstavnika ujedinjenog aluminijumskog preduzeća, ing. Jorgea, i dalje pogoršava. Italijanske snage koje se nalaze na toj teritoriji zadržavaju se isključivo u jako utvrđenim staničnim zgradama naseljenih mesta. Samo su **Knin** i **Drniš** potpuno posednuti. Borbeni moral ovih jedinica je loš. Teško se mogu upotrebiti za dejstva na otvorenom prostoru, jer svoje utvrđene položaje noću ne napuštaju, tako da se dešava da samo nekoliko stotina metara od njihovih uporišta neprijatelj u toku noći ruši odnosno minira železničke pruge. Jačina komunističkih bandi u rudarskoj oblasti ceni se na oko 6000 ljudi, ali njihov borbeni moral nije naročito visok, kao onih komunističkih snaga sa kojima su se naše jedinice borile u operaciji „Vajs“¹¹. Izgleda da se komanda ovih bandi nalazi u **Muču** (zapadno od **Sinja**) na komunikaciji **Sinj — Drniš**. Momentalno ne treba očekivati značajniju akciju bandi na ovoj teritoriji pošto se glavne snage koncentrišu u rejonu **Velebita**. Izgleda da se bande redovno snabdevaju iz vazduha. Prilikom čišćenja prostorijske **Vrlika — Knin** zaplenjen je materijal. Izgleda da su se jake neprijateljske bande povukle iz rejona **Vrlika** u pravcu **Kosova**, 10 km južno od **Knina**. Treba očekivati napad na **Kosovo** i blokadu **Knina**.

¹⁰ U tom rejonu izvodila je dejstva 2. udarna brigada 6. divizije NOVJ i Grupa sjevernodalmatinskih partizanskih bataljona, formirana po naređenju Štaba Kninskog sektora (tom V, knj. 18, dok. br. 58, 159 i 165).

¹¹ Vidi dok. br. 13 i 38.

Protivmere Italijana su u toku. Javlja se o pojačanju bandi u dolini **Zrmanje** u pravcu **Knina**.

I dalje postoji neprijateljski pritisak na rejon južno od **Sinja**.¹²

Preduzete su akcije čišćenja na ostrvima i dejstva izviđačkim trupovima u rejonima **Metković**, **Dubrovnik** i **Trebinje**. Minskim eksplozijama prekinuta je železnička pruga **Split — Sinj**.

Hercegovina: Živa aktivnost bandi koja se sastoji u napadima na italijanske i hrvatske posade, kao i sabotáže na železnicama. Svi napadi su odbijeni.

Bande su izvršile napad na nemački transportni voz kod **Velje Međe**, 35 km severno-severozapadno od **Dubrovnika** na dan 10. 8. Iz šina je izbačena lokomotiva i 3 vagona, pri čemu su 3 vagona izgorela. Ranjena su 4 vojnika, dok ih je 7 nestalo.¹³ Na lice mesta poslat je 1 italijanski bataljon. Od 5 nemačkih vojnika koji su pali u zarobljeništvo, jedan oficir se u međuvremenu vratio.

Postoje izveštaji o prisustvu bandi u rejonu **Bileća**, **Trebinje**, **Vrgorac**, **Hutovo**, **Mišljen — Vlahovići** (26 km južno od **Nevesinja**, **Ljubinja**). Javljeno je o postojanju bandi srednje jačine u rejonu severoistočno od **Ljubinja**.

Četnici: Na teritoriji **Slovenije** nema promena u držanju četnika. Prema izveštaju predstavnika ujedinenog aluminijskog preduzeća, ing. Jorgea, četnički komandant Momčilo **Đujić** je pre nekoliko meseci od strane bivšeg kralja Petra unapređen za hercegovačkog vojvodu¹⁴, pri čemu je dobio i visoko odlikovanje. Ceni se da

¹² U rejonu s. Ugljane i s. Biorine (kod Sinja), 3. avgusta 1943, po naređenju Štaba Grupe partizanskih odreda za Dalmaciju, formirana je Grupa udarnih bataljona Dalmacije, jačine 4 bataljona, a u s. Plavnom (kod Knina), 13. avgusta 1943, formirana je Kninska brigada (5. dalmatinska brigada 17. divizije NOVJ) (AVII, a. NOP, k. 842-A, reg. br. 56/2, k. 845-A, reg. br. 16/1, k. 104, reg. br. 52/3; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 514).

¹³ Napad na voz, koji su pratili vojnici SS-divizije „Princ Eugen“, izvršili su delovi 10. hercegovačke NOU brigade (tom IV, knj. 16, dok. br. 142 i 190, knj. 19, dok. br. 15; Hercegovina u narodnooslobodilačkoj borbi, Vojno delo, Beograd, 1961, prvo izdanje, str. 674).

¹⁴ On je bio komandant četničke Dinarske divizije.

na prostoru **Drniš — Knin** postoji oko 6000 četnika.¹⁵ Ove snage su pod komandom pravoslavne inteligencije, uglavnom aktivnih i rezervnih oficira bivše jugoslovenske vojske. Dobro su naoružani — pretežno francuskim puškama — a raspoložu i lakim i teškim automatskim oružjem. Ima već 14 dana kako četnici vrše mobilizaciju celokupnog za vojsku sposobnog muškog stanovništva pravoslavne vere od 17 do 55 godina starosti. Naređenje za mobilizaciju važi i za anektirane oblasti **Dalmacije** u kojima živi pravoslavno stanovništvo. Ko se ne odazove pozivu, prema vojnim zakonima biće kažnjen smrću.

Četnici su poseli sva naseljena mesta između **Sinja i Knina**. U **Kninu** raspoložu jednim kontingentom od 1000 ljudi stalno spremnih za dejstvo. Pored **Knina**, obezbeđuju prostoriju do **Bosanskog Grahova**. Još uvek se bore protiv komunističkih bandi a pre 10 dana izveli su jednu veću akciju u prostoru **Bosanskog Grahova do Tičeva**. Mada niže četničke starešine izjavljaju da nikada neće izvršavati direktive Londona da vode borbu protiv partizana, pošto sasvim sigurno znaju da će kao srpski nacionalisti i pravoslavni docnije od strane komunističkih likvidirani, ipak držanje četnika je nejasno. Može se kao sigurno računati da će se četnici u slučaju povlačenja italijanskih okupacionih snaga boriti zajedno sa komunistima protiv eventualnog ulaska nemačkih trupa na tu teritoriju.

Prema pouzdanim informacijama, pre nekoliko dana spustio se jedan avion u **Lici** sa 2 predstavnika izbegličke vlade. Ovi predstavnici su pokušali da postignu sporazum između četnika i komunističkih. Prema informaciji iz sigurnog izvora, sporazum nije postignut, a predstavnici su neobavljenog posla morali da se vrate. Prema informacijama iz italijanskih izvora, četnički major **Baćović**¹⁶ je dobio naređenje da

¹⁵ Reč je o Dinarskoj četničkoj diviziji.

¹⁶ Petar, komandant četničkih Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

svoje snage prikupi na dalmatinskoj obali, da bi napao tamošnje italijanske posade i zaplenio naoružanje i municiju. Pokreti ovih četničkih snaga stoje sigurno u vezi sa eventualnim anglo-američkim pomorskim desantom. Komanda italijanske 2. armije je izdala naređenje da se sve četničke snage, ukoliko pokušaju da se približe italijanskim posadama, smatraju neprijateljima.

III ZAKLJUČAK O SITUACIJI

Na celokupnoj italijanskoj okupiranoj teritoriji glavni napor bandi usmeren je na to da se, u slučaju neprijateljskog iskrčavanja, glavne saobraćajnice tako oštete da bi se što efikasnije ugrozio dotur svim našim snagama koje su angažovane na jugoistočnom prostoru. I komunisti i četnici očekuju da će u najskorije vreme doći do povlačenja daljih italijanskih snaga sa Balkana u Italiju. Tako bi oni došli u situaciju da zauzmu prostoriju koju bi napustile italijanske trupe, a koju nemačke snage, s obzirom na svoju slabost, ne bi mogle da kontrolišu, čime bi bili stvoreni preduslovi za uspešnu neprijateljsku invaziju.

IV VAZDUHOPLOVNA SITUACIJA

U ranim jutarnjim časovima na dan 12. 8. **Dubrovnik** su nadletali neprijateljski avioni u pravcu severa. Data je vazдушna uzbuna. I na dan 13. 8. između 01,30 i 04,00 časa data je vazдушna uzbuna. Konstatovan je šum motora na velikoj visini. Na prostorijski Sušak — Rijeka u noći na 14. 8. data je vazдушna uzbuna. Bombe nisu bacane.

V BROJ SABOTAŽA IZVRŠENIH NA ŽELEZNIČKIM PRUGAMA:

Pruga Rijeka — Ogulin	6
„ Ljubljana — Kočevje ¹⁷	1
„ Split — Sinj	1
„ Dubrovnik — Sarajevo	1

¹⁷ Ovu diverziju na pruzi Trebnje — Sevnica u blizini s. Gomile izveo je 2. bataljon 5, slovenačke NOU brigade „Ivan Cankar“ (tom VI, knj. 6, dok. br. 57, 64, 171 i 173).

VI GUBICI PRETRPLJENI U PERIODU IZVEŠTAVANJA

Područje korpusa	mrtvi	ranjeni	zarobljeni ili nestali
<i>XI armijski korpus:</i>			
Italijani	2	4	—
Hrvati	—	—	—
četnici	—	—	—
Nemci	—	—	—
bande	29	—	7
<i>V armijski korpus:</i>			
Italijani	13	13	8
Hrvati	—	—	—
četnici	—	—	—
Nemci	—	—	—
bande	3	3	3 + 9 sumnjivih
<i>XVIII armijski korpus:</i>			
Italijani	12	57	3
Hrvati	1	2	—
četnici	30	1	20
Nemci	—	—	—
bande	191	2	11 + 73 sumnjiva
<i>VI armijski korpus</i>			
Italijani	1	3	—
Hrvati	—	—	—
četnici	—	—	—
Nemci	—	4	7
bande	21	—	7 + 17 sumnjivih
<hr/>			
<i>Ukupno:</i> Italijani	28	77	11
Hrvati	1	2	—
četnici	30	1	20
Nemci	—	4	7
bande	265	5	28 + 99 sumnjivih

Materijalni gubici: 1 mitraljez
 1 automatska puška
 neutvrđen broj pušaka, ostalog naoružanja,
 municije i drugog materijala.

— Spisak primalaca nalazi se u konceptu dokumenta.

¹⁸ Potpis nečitak.

PETNAESTODNEVNI IZVEŠTAJ GENERALŠTABA KOMANDE KOPNE NE VOJSKE OD 15. AVGUSTA 1943. O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI I AKTIVNOSTI SNAGA NOVJ NA TERITORIJI JUGOSLAVIJE¹

Strogo poverljivo

15. avgust 1943.

KOMANDA KOPNE NE VOJSKE
GENERALŠTAB

Odelj. stran. armija—Zapad (IV)
Br. 3835/43. str. pov.

33 primerka
13. primerak

Generalštab — Opr. odelj. Prim.: 17. avgust 1943. Br. 8346/43 str. pov.

*Sažet pregled
Jugoistok*

(od 1. do 15. avgusta 1943)

I. *T u r s k a*

Opšta situacija

Ne postoje nikakvi znaci da Turska namerava da promeni pravac svoje spoljne politike.

Saveznički uticaj na vojnu i privrednu oblast je kao i ranije veoma jak. On se proteže dalje — preko odašiljanja instruktora, kao i tehničkog personala — prema novijim izveštajima, navodno, i na zahtev da se ustupe aerodromi.

I ovde postoji utisak da se Turska do sada ne može navesti ni na kakve ustupke.

Ponovo su se pronele glasine o ostavci maršala Čakmaka zbog starosti.

II. *B a l k a n*

Opšta situacija

Situacija u Italiji uticala je da se u okupiranim oblastima Balkana znatno poveća delatnost ustanika. Ovo je pobu-

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-78, r. 332, s. 6290342—7. Veći deo teksta naknadno je podvučen rukom a na margini prve stranice se nalazi nekoliko nečitljivih parafa.

² Pečat primaoca.

dilo savezničku Vrhovnu komandu na Srednjem istoku da savetuje da se sačeka zapovest za otpočinjanje napada.

U očekivanju povlačenja jačih italijanskih okupacionih jedinica, komunističko vodstvo je isto tako kao i vodstvo Draže Mihailovića naredilo pojačanje bandi koje operišu u obalskim rejonima. Pri tom bi presudno moglo biti gledište da se posedne ova oblast *pre* nego što se nemačke jedinice pomere u ovo područje. Mnogobrojni znaci osobito nagoveštavaju da se u obalskim rejonima Dalmacije i Albanije očekuje iskrčavanje saveznika.

Hrvatska

Prikupljanje mnogobrojnih komunističkih bandi u Bosni dovelo je do slabljenja snaga u području severno od Save.

Prema dostavljenim izveštajima, komunisti nameravaju da sa jačim snagama prodru u obalski rejon. I „Tito“ se navodno uputio u okupiranu oblast severno od Knina da komanduje svojim jedinicama.

I četnici DM su isto tako, u vreme za koje se podnosi izveštaj, u povećanoj meri stupili u akciju. Oni su u Hercegovini ponovo formirali izvestan broj jedinica, koje su prilikom naših poduhvata bile razbijene i sada nastoje da se duž crnogorske granice probiju do obale.

Pojedinosti:

Neprijatelj je u *Sremu* pojačao svoje planske sabotaze za uništenje žetve razbijanjem železnica i sprečavanjem stanovništva u prikupljanju žetve.

Inače, u području *severno od Save* smanjila se delatnost bandi i ograničila se na lokalne prepade i akcije sabotaze.

Velike komunističke bande, koje su se u toku naših operacija kod *Tuzle* probile, prešle su iz istočne Bosne reku Bosnu pravcem zapad i sada se nalaze sa glavinom svojih snaga u stalnim borbama protiv naših jedinica u području *Kotor Varoš — Tešanj — Travnik* („2, 7, 10, 12. div.“).³

³ Po naređenju VŠ NOV i POJ, 1. avgusta 1943, na odseku Vranduk — Begov Han, 1. proletarska, 1. dalmatinska udarna i 7. i 8. NO brigada 7. divizije NOVJ forsirale su reku Bosnu (tom II, knj. 1, str. 305; tom IV, knj. 16, dok. br. 1, 2, 9, 123, 126, 129, 158 i 184).

Komunističke bande su opkolile Brčko (severno-severo-istočno od Tuzle). U toku neprekidne borbe za *Bijeljину* sa jačim partizanskim snagama (verovatno delovi „16. div.“).⁴

Zapadno od *Sarajeva* prodro je neprijatelj sa oko 2 velike bande (2 brigade — delovi „3.“ i „5.“ div.) u zapadnom pravcu do Prozora.⁵ On je potisnut na zapad. *Prozor* je u našim rukama.⁶

Prilikom napada jedne komunističke velike bande na sarajevski aerodrom (Rajlovac) uništen je, kako izgleda, izvestan broj nemačkih i hrvatskih aviona.⁷

U *zapadnoj Bosni* ponovo je oživela delatnost bandi, verovatno usled završenih novih formiranja.

Istočno od *Kostajnice*, više bandi je prešlo *Savu* u severoist. pravcu. Verovatno se radi o delovima više velikih bandi koje su se prilikom naših poduhvata probile na jugozapad iz pl. *Papuk* i *Psunj* (Štab „2. slav. korpusa“⁸ i „21. brigada“⁹).

Prilikom naših poduhvata neprijatelj je pobegao južno od *Zagreba*.

Italijanska okupaciona zona:

U *Lici* je više bandi obnovilo svoju akciju na železničkoj pruzi *Zagreb — Rijeka* na sektoru *Ogulin — Moravice*.

Italijani su izviđanjem severno od *Gospića* konstatovali veliku bandu u jačini od oko 3000 ljudi, koja, prema nepotvrđenim izveštajima, pokušava da u južnom pravcu dospe na obalu.

Četnici u jačini od oko 5000 ljudi vode kod *Knina* lokalne borbe sa partizanima nepoznate jačine (delovi „4.“ i „10.“ div.).

⁴ Delovi 16. udarne divizije NOVJ, 9/10. avgusta 1943, zauzeli su *Bijeljину*, sem vojnih kasarni (tom IV, knj. 16, dok. br. 54, 74, 87, 145, 147, 151 i 209).

⁵ Odnosi se na 1. proletersku udarnu diviziju, koja je na maršu iz istočne i zapadne Bosne pod borbom prešla prugu Mostar — *Sarajevo* na odseku *Konjic — Ivan-Sedlo* (tom IV, knj. 16, dok. br. 25 i 184).

⁶ Delovi nemačke SS-divizije „*Princ Eugen*“ odbacili su 14. avgusta 1943. *Ramski NOP* odred i delove 7. krajiške udarne brigade 10. udarne divizije NOVJ i zauzeli *Prozor* (tom IV, knj. 16, dok. br. 146, 148 i 149).

⁷ Vidi dok. br. 118.

⁸ Reč je o 1. slavonskom, odnosno 2. hrvatskom korpusu NOVJ. Ovaj korpus je 5. oktobra 1943, naredbom vrhovnog komandanta NOV i POJ *Josipa Broza Tita*, preimenovan u 6. korpus NOVJ (tom II, knj. 1, str. 355—6, knj. 10, dok. br. 169).

⁹ Odnosi se na 21. brigadu 28. udarne divizije.

Zbog jakog neprijateljskog pritiska, hrvatska posada je morala napustiti *Vrliku* (jugoist. od Knina).

Prema nepotvrđenim četničkim izveštajima, jače komunističke bande su zaposele obalu na sektoru severozapadno i jugoistočno od *Šibenika*, severno od *Splita*, kod *Makarske* i između *Dubrovnika* i *Kotorskog zaliva* (Kotor).

U južnoj Hercegovini, u obalskim rejonima i severno od *Dubrovnika*, ponovo se pojavljuju bande Draže Mihailovića.

Srbija:

U *srpsko-crnogorskoj graničnoj oblasti* (*Novi Pazar*), verovatno pod engleskim rukovođenjem, mobilišu se jače bande Draže Mihailovića.

Crna Gora:

Situacija uglavnom nepromenjena.

Albanija:

U Albaniji se još povećala delatnost bandi. U Tirani i Skadru dezertirali su oficiri i vojnici albanske milicije i delimično u jedinicama u punom sastavu prebegli na stranu ustanika.

Italijanske okupacione trupe, opkoljene severoistočno od Tirane, mogle su se osloboditi posle dovođenja pojačanja.

Rumunija:

...¹⁰

Grčka:

...¹¹

1 prilog

Dostavljeno po planu

I. A.
pot. baron fon Rene

Tačnost overava:

...¹²
generalštabni major

¹⁰ i ¹¹ Izostavljeni tekst se ne odnosi na Jugoslaviju.

¹² Potpis nečitak.

NAREĐENJE GENERALŠTABA VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 18. AVGUSTA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA ZA REORGANIZACIJU SISTEMA KOMANDOVANJA NA JUGOISTOKU¹

Preformiranje na Jugoistoku od 18. 8. 1943.

Prepis

KR Telegram

F. H. Qu., 18. avgust 1943.

14 primeraka

10. primerak

1) K-TU JUGOISTOKA

2) *na znanje*: nemač. gen. pri Vrhov. k-di
ital. oruž. snaga

Sadržaj: Preformiranje na Jugoistoku.

I) Sa privremenom spremnošću za dejstvo novih štabova koji imaju da se formiraju, odnosno privedu (najdalje do 1. 9.) u *jugoistočnom prostoru, stupa na snagu sledeća organizacija komandovanja*:

1.) *K-nt Jugoistoka* (Gr. arm. „F“) — H. Qu u Beogradu — preuzima komandu na celom nemačkom operacijskom području na Balkanu.²

Granica prema Gr. arm. „B“: severozapadna granica Hrvatske.

2.) *K-tu Jugoistoka* (Gr. arm. „F“) su potčinjene:

a) Gr. arm. „E“ — H. Qu., u Solunu

b) K-da Okl. arm. — H. Qu u Kragujevcu.

Linija razgraničenja između Gr. arm. „E“ i K-de 2. okl. arm.: severna granica Grčke.

3.) Grupi arm. „E“ ostaju potčinjeni:

Komandant Krita	} sa njima potčinjenim trupama
Ital. 11. armija	
bug. 7. pd	
i u pitanjima komandovanja	
K-dant Soluna — Jegeja (kasnije Viša feldžand. Solun — Jegeja)	

¹ Dokument objavljn u knjizi „Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht“, Band III, 1. August 1943 — 31. Dezember 1943. Zusammengestellt und erläutert von Walther Hubatsch, Zweiter Halbband, Bernard und Graefe Verlag für Wehrwesen — Frankfurt am Main, str. 1453—1454.

² Vidi dok. br. 123.

XXII brd. arm. korpusu u prvome redu narediti *kamufli-ranu* pripremu akcije na zapadnoj obali Grčke, a onda predviđeno preuzimanje komande nad 1. brd. div. i 104. lov. divizijom. Pored ovoga, u skladu sa odlaskom ital. III arm. korp., na korpus preneti obezbeđenje i nadzor nad obalom istočne Grčke.

4.) *Pod komandu K-de 2. okl. arm. staviti:*

K-du III SS-okl. korpusa sa
SS-okl. gren. div. „Nordland“
373 (hrv.) pd
114. lov. div.
SS-pol. puk. 14

K-du XV (brd.) AK sa
SS-brd. div. „Princ Eugen“
369 (hrv.) pd sa
Lov. dopunskim pukom 1
4. puk. div. „Bradenburg“

K-du XXI (brd.) AK sa
297. pd
100. lov. div.
Gren. pukom 92 (mot.)
SS-pol. okl. gren. puk. 1 i 2

LXIX rez. AK sa
173. rez. div.
187. rez. div.
kao i trupe van sastava armija koje se nalaze
u Srbiji i Hrvatskoj.

5.) Bug. I okup. korpus ostaje potčinjen Vojnoupravnom k-dantu Jugoistoka.

II) *Zadaci koji će se dati Gr. arm. „E“ i K-di 2. okl. arm. izneti su u direktivi 48³ i naređenju OKW/WFSt, Op. (H) (Oper.) br. 661686/43. str. pov. za načel. od 28. 7. 1943. god.⁴*

III) *Promene u upotrebi snaga:*

1.) Po završenom formiranju, otprilike sredinom septembra, k-tu Jugoistoka (Gr. arm. „F“) biće dodeljen V SS-(brd.) AK. Pod njegovu komandu, između ostalih,

³ Vidi dok. br. 111.

⁴ i ⁵ Redakcija ne raspolaže tim dokumentima.

staviti i SS-brd. div. „Prin Eugen“. *Vreme privođenja ostalih snaga*, usled borbi na istočnom frontu, zasada se ne može predvideti. Dodeljivanje jednog operativnog štaba za područje Solun — Jegeja nije moguće.

K-nt Jugoistoka privremeno ne može da računa sa *mađarskim* ili sa još *bugarskih divizija*.

- 2.) Kao privremenu *naknadu za ital. III AK*, u istočnu Grčku prebaciti što je moguće pre SS-pol. okl. gren. puk. 1 i 2. Za smenu pukova, u Srbiju prebaciti glavninu 173. rez. div., koju osloboditi odgovarajućim pomeranjima 187. rez. div. i SS-okl. gren. div. „Nordland“. Pri ovome se mora pridržavati od strane k-ta Jugoistoka predviđenog posjedanja prostora oko Karlovca delovima SS-okl. gren. div. „Nordland“.
- 3.) K-nt Jugoistoka je saglasan sa premeštanjem 100. lov. div. i gren. puka 92 (mot.) o čemu je k-nt Jugoistoka, Ia izvestio 12. 8. 1943. br. 1911/43. str. pov.⁵

IV) K-nt Jugoistoka (Gr. arm. „F“) će izvestiti o:

- 1.) nameravanoj akciji najniže do divizija, na karti 1:1 milion;
- 2.) nameravanoj podeli trupa van sastava „armija“,
- 3.) vremenu preuzimanja komande Gr. arm. „F“, K-de 2. okl. arm. i novoformiranih odnosno novoprivedenih k-di korpusa;
- 4.) planu za premeštanje SS-pol. okl. gren. puk. 1 i 2 u Grčku i o ostalim premeštanjima koja su sa ovim u vezi.

potp. Kajtel

OKW/WFSt. Op. (H) br. 004375/43. str. pov.

⁵ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandi i odeljenja kojima je ovo naređenje dostavljeno.

MESEČNI IZVEŠTAJ KOMANDUJUĆEG GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI OD 19. AVGUSTA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ I PRIVREDNOJ SITUACIJI, ČETNIČKOM POKRETU, SOPSTVENIM PROTIVMERAMA I DIVERZIJAMA U SRBIJI¹

KTB prilog 78²

H. Qu., 19. 8. 1943.

KOMANDUJUĆI GENERAL I
KOMANDANT U SRBIJI
Odelj. Ia, br. 3582/43.

Pred.: Izveštaj o situaciji za vreme
od 16. 7. do 15. 8. 1943.

Poverljivo!

K-DANTU JUGOISTOKA (K-DI GRUPE ARMIJA „E“)

I. POLITIČKA SITUACIJA

Uticao Nedićeve vlade i njenih upravnih organa, usled povećane nade na skoro oslobođenje, je dalje opao. Uprkos tome, treba vladi, naročito ličnosti predsednika vlade — Nediću, i danas još pridavati važnost kao značajnom faktoru za okupacionu silu.

Na traženje srpske vlade za sređivanje zaoštrenih odnosa u srezu Kruševac, odobreno je postavljanje sa naročitim punomoćjem ministra Oljčana³, koji je blizak srpskom dobrovoljačkom pokretu. Za izvršavanje poverenih mu zadataka, stavljeno mu je na raspolaganje, radi provere, 2 bat. SDK i tamošnja srpska policija. Do sada postignuti uspesi u smirivanju već sada opravdavaju pokušaj.

Saznanje da će dobrom žetvom ubuduće unekoliko biti obezbeđena ishrana dovelo je do smirivanja stanovništva u gradovima kao i do daljeg povećanja antipatije protiv ustaničkih elemenata, naročito onih koji sabotiraju ubiranje letine. —

II. SITUACIJA KOD NEPRIJATELJA

*Pokret D. M.*⁴ izgleda da je uglavnom završio svoje mob. pripreme i sada očekuje podstrek spolja kako bi započeo sa op-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 253, s. 147—155.

² Dopisano rukom.

³ Mihajlo

⁴ Draže Mihailovića

štim ustankom.⁵ Dok se naspram pripadnika okupacionih snaga još suzdržava — npr. pušteni su na slobodu 1 nemački i 18 bugarskih zarobljenika usled pretnje strogim represalijama — započeo je D. M. borbu protiv SDK,⁶ pošto je propao pokušaj da ih pridobije na svoju stranu.

Borba protiv SDK u rejonu Užice — Čačak i u srezu Kruševac ima za cilj kako uništenje ovih jedinica tako i osiguranje oba glavna organizaciona centra i centra otpora pokreta D. M. i to:

- 1.) rejon Tara-planina, Čačak, Užice, Guča, Ivanjica sa zadatkom zatvaranje saobraćajnih puteva sever — jug i istok — zapad i izolovanje okupacionih garnizona koji se nalaze u tom rejonu;
- 2.) rejona Kopaonik i Jastrebac kao i novobugarskog rejona koji se nadovezuje prema jugu. Odavde treba, u sadejstvu sa savezničkim vazдушnim desantima velikog stila na Kosovu polju, da se prekinu žile kucavice nemačkih divizija koje vode ka jugu.

Obračunavanje pokreta D. M. sa komunistima se nastavlja i sada kao i pre i ono služi za eliminisanje neugodnog konkurenta za vlast u oslobođenoj Jugoslaviji kao i za čuvanje stanovništva od mera odmazde, a što se automatski isključuje bezobzirnim nadiranjima komunističkih grupa.—

O situaciji kod neprijatelja u pojedinostima i o situaciji u Albaniji, uporedi izveštaj Ia, pov. br. 3560/43. od 18. 8. 43. god.⁷

III. SOPSTVENA TAKTIČKA SITUACIJA I NAMERE

Od pokretnih nemačkih snaga koje su na raspolaganju, u toku izveštajnog perioda najpre je 297. pd prebačena u Banat i odande, po naređenju, u rejon Kos. Mitrovica — Kuršumlja — Pođujevo. Premeštanje još nije završeno. Prvobitna namera da

⁵ U toku 1941—1943. Draža Mihailović i njegovi komandanti Đujić, Jevđević, Drenović, Rokvić, Lukačević, Simić, Kalabić, Jovanović, Radić, Vranješević i niz drugih sklopili su sporazume o saradnji s predstavnicima Vermahta i italijanskih oružanih snaga u borbi protiv NOVJ. Vidi dok. br. 74, 156, 160 i 166. Opširnije o toj saradnji vidi AVII, Ča, reg. br. 8/3, k. 207: pismo načelnika štaba Komande bosanskih četničkih odreda S. Vranješevića od 2. marta 1943. o sastanku u nemačkoj komandi u Banjoj Luci; AVII, Ča, reg. br. 5/1, k. 293: depeša majora Bačovića od 21. juna 1943. Draži Mihailoviću da je između četnika i Nemaca u rejonu Doboj — Zenica zaključen 30. aprila 1943. sporazum; zatim niz sporazuma u 1943. u AVII, NAV-T-77, r. 882, s. 630907—8 i s. 630919; T-314. r. 566, s. 228—30 i 342—3.

⁶ Srpski dobrovoljački korpus

⁷ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

se u toku pokreta prema jugu pročešlja područje bandi na Kopaoniku i Jastrepcu morala se napustiti. Od sredine jula, 1 puk ove divizije, uz podršku bugarskih snaga, sproveo je veću operaciju jug.ist. od Valjeva, pri čemu je zaplenjena 1 engl. radio-stanica i materijal i uhapšena 453 sumnjiva lica. Uprkos najbrižljivijoj pripremi, nije uspelo da se na ovoj teritoriji opkole mobilne bande D. M.

1. i 2. SS-pol. okl. gren. puk. preuzeli su osiguranje severozapadne Srbije, zatim Đerdapa i Bora. 1. SS-pol. okl. gren. puku još nedostaju obučeni vozači motornih vozila, inače je u personalno-materijalnom pogledu potpuno popunjen, dok 2. puk, usled dolaska oko 1000 regruta, nije spreman za dejstvo.

100. lov. div. i 92. mot. puk izvršili su naređeni pokret u rejon Skoplja i Bitolja.

1. kralj. bug. okup. korpus je u toku izveštajnog perioda bio aktivniji. Sprovedene su operacije većeg obima, najčešće uz učešće jedinica SDK i nemačke policije, na planini Jastrepcu jugozap. od Leskovca i jugozap. od Lebana i na Rudniku. Dok je na Rudniku nastupilo izvesno smirivanje, dotle operacije u jugozapadnoj Srbiji nisu u potpunosti uspele. Poslednjih dana, zbog prepada jedinica D. M. na bugarske trupe, kojom prilikom su iste imale veliki broj mrtvih, započela je veća operacija u rejonu Užice — Čačak u sadejstvu sa SDK i nemačkom policijom.

Kako je znatan deo bug. Okup. korpusa angažovan na zaštiti fabrika i železnice, a neznatne pokretne rezerve potrebne su za nesmetano korišćenje saobraćajnih puteva i stalno smirivanje Srbije, i kako, s druge strane, oprema i naoružanje korpusa ograničava uspešnu pokretnu upotrebu istog, to će u vezi novog regulisanja komandnih odnosa bug. Okup. korpus morati i dalje da bude na raspolaganju vojnoupravnom komandantu Srbije za sprovođenje njegovih zadataka. (Uporedi dopis k-dujućeg gen. i k-ta Srbije, Ia, br. 3517/43. pov. od 16. 8. 43.)⁸

R. Z. K.⁹ u izveštajnom periodu nije imao značajnih angažovanja.

S. D. K. se sve više iskazivao kao značajna trupa za borbu protiv mobilnih bandi D. M. i komunističkih bandi. Raskid sa

⁸ Reč je o predlogu u vezi upotrebe i potčinjenosti jedinica za osiguranje teritorije Srbije od strane snaga pod komandom komandujućeg generala i komandanta u Srbiji i K-de 2. okl. armije (AVII, NAV-T-501, r. 253, s. 124—5).

⁹ Russisches Schutzkorps

pokretom D. M. izgleda da je kod većeg dela korpusa odsad potvrđen. Tri bataljona koja su bila angažovana za vođenje borbe u pokretu u rejonu Užica i Kruševca u izveštajnom periodu bili su stalno u dodiru sa neprijateljem. Uz svojih 28 poginulih, 19 ranjenih i 3 nestala, uspeli su da u borbi ubiju 143 neprijatelja (od toga 122 pripadnika D. M.) i zarobe 41 (od kojih 30 pripadnika D. M.). Mora se imati u vidu da im se pokloni veća pažnja i da se povremeno bat. povuku iz borbe radi popune.

Glavnina Srp. drž. straže bila je angažovana na ubiranju letine. Dok je u borbi protiv komunista ostala nepokolebljiva, dotle je njena podložnost prema pokretu D. M. ponovo porasla. Mnogobrojna obezbeđenja i navodna odvođenja već sada pokazuju da su SDS¹⁰ i SGZ¹¹ nesposobne za održavanje javnog reda i sigurnosti u smislu okupacionih snaga. U slučaju nacionalnog ustanka treba računati ne samo sa potpunom pasivnošću već i sa prelaženjem ostalih delova SDS i SGZ.

Jedinice nemačke policije bile su uglavnom angažovane sa SDS za osiguranje žetve i s 1 mot. bat. u stalnoj borbi protiv bandi.

*S. D.*¹² se i nadalje istakla u borbi protiv bandi i izviđačkoj delatnosti. Posebno joj je uspelo da likvidira železničku špijunsku organizaciju D. M. u Nišu.

Opšta procena:

U slučaju iskrcavanja Anglo-Amerikanaca treba sigurno računati sa izbijanjem ustanka u Srbiji. Njime će rukovoditi D. M. i biće potpomognut od pretežnog dela stanovništva uklj. i od većine činovništva i onda neće biti moguće da se spreči da ponegde na najvažnijim objektima i saobraćajnim putevima dođe do uspešnih sabotaza. Konfiguracija zemljišta na mnogim mestima omogućava približavanje jačih bandi, koje će navaliti preko slabih osiguranja.

Da bi se ovo *predupredilo* mora se svim sredstvima nastaviti stalno *gonjenje organizacionih štabova i bandi*. Protiv štabova koji se nalaze u nepristupačnim planinskim delovima (Homolje i drugim kraškim planinama) isplatilo bi se i angažovanje padobranskih jedinica.

Smanjenje snaga, kao na primer *povlačenje samo jednog dela 1. kralj. bug. okup. korpusa, ne može doći u obzir pri sada-*

¹⁰ Srpska državna straža

¹¹ Srpska granična zaštita

¹² Sicherheitsdienst (Služba bezbednosti)

šnjim okolnostima. Poželjno temeljno likvidiranje organizacionih centara, naznačenih u odeljku „Situacija kod neprijatelja“, zahteva, usled velikih terenskih poteškoća, angažovanje *dopunskih pokretnih* snaga, po mogućstvu sa planinskom opremom. Dosadašnja iskustva pokazuju da samo iz daleka nabačena gusta mreža daje izgled da se uhvate organizacioni štabovi, kod kojih se nalaze poznata sredstva neprijateljske obavestajne službe, inače treba računati sa njihovim blagovremenim izvlačenjem.

Za odbranu od samog ustanka takođe je potrebno prebacivanje u rejon jedne borbeno sposobne divizije trajne formacije, od koje mora najmanje 1 puk da se osposobi za pokretna dejstva.

IV. SITUACIJA U VAZDUHU

Nepr. aktivnost u preletanju teritorije od prošlog meseca (19) povećala se (29). Težište je bilo u južnom i istočnom srpskom području. 5 preleta stiglo je do Beograda. Sa 1 izuzetkom (bombardovanje razornim bombama železničke pruge u dolini Ibra juž. od Mitrovice) radilo se o angažovanju RAF-a u cilju snabdevanja.

Naša aktivnost u vazduhu: ukupno je bačeno 560.000 letaka iznad Srbije i Hrvatske. Jedno poletanje u cilju borbenog izviđanja mesta sastanka komandanata D. M. u Homoljskim planinama. Za protivvazдушnu odbranu Beograda (mesta na Savi i Dunavu, aerodroma Zemun) prispeo 1 teš. protivavionski divizion sa 4 teške protivavionske baterije, od kojih 3 spremne za dejstvo, i 1 laka btr.

V. SAOBRAĆAJNA SITUACIJA

Povećana aktivnost sabotaža na području hrvatske državne železnice imala je za posledicu povećani zastoj i na prugama Srbije, uklj. i Banata. Železnički čvorovi Beograd, Topčider, Lapovo i Niš su prenatrpani. Da bi se osigurao prolaz vojnih transporata, bilo je potrebno da se za izvesno vreme ograniči civilni ratni i putnički promet. Zbog preopterećenosti osoblja i materijala, porasli su nesrećni slučajevi na radu.

Do prekida saobraćaja došlo je:

I usled nesrećnih slučajeva na radu:

- a) na glavnoj pruzi Beograd — Grdelica 41 sat
- b) na pruzi Lapovo — Kos. Mitrovica 33 sata
- c) na uskotračnim prugama 17 sati

II usled neprijateljskog dejstva:

- a) na glavnoj pruži Beograd — Grdelica 8 sati
- b) na pruži Lapovo — Kos. Mitrovica 6 sati
- c) na uskotračnim prugama nije bilo.

VI. SITUACIJA U POGLEDU SNABDEVANJA I DOTURA

- a) *Ishrana*: Snabdevanje okupacionih jedinica, uprkos priličnom povećanju brojnog stanja, proteklo je uglavnom bez smetnji. Snabdevanje konja slamom i senom obezbeđeno je doturom dok je zrnastom hranom vrlo nategnuto.
- b) *Municija*: Uprkos više puta poslatim trebovanjima i usmenim intervencijama kod Gen. Qu/Mun,¹³ još nije izvršena naređena formacijska popuna. Usled nedostatka nekih vrsta municije, postoji delimičan manjak u bojevom kompletu.
- c) *Naoružanje i oprema*: Zahtevi za naoružanje za potrebe zaštite svakodnevno se povećavaju. Potrebe u karabinima, pištoljima, mitr. i autom. nisu mogle da budu pokrivena. Od vojne opreme pretežno nedostaju poljske kuhinje i tovarne kuhinje.
- d) *Mot. vozila na raspolaganju* za sada nema. Od 98 kom. koji se nalaze na popravci, jedan deo će do sredine septembra biti opravljen.

VII. PRIVREDNA SITUACIJA

Snabdevanje važnih vojnoprivrednih preduzeća moglo se već obezbediti sa pšenicom nove žetve. Od 8. 8. 43. uvedeno je u Beogradu snabdevanje na karte, na osnovu kojih se po glavi za nedelju dana izdaje 2000 g hleba ili 1500 g brašna kao i 100 g mesa i 60 g masti, kao i za dve nedelje 250 g šećera i 250 g soli. Takođe i snabdevanje onih koji se ne mogu samostalno snabdevati u gradovima Nišu, Kragujevcu, Jagodini poboljšano je specijalnim davanjima.

Vršidba pšenice, koja je trajala do kraja jula, dala je u Banatu do sada 60.000 t, na srpskim područjima samo, uz vojni i politički pritisak, 16.000 t. Od toga je 18.000 t otpremljeno u Rajh, a 10.000 t određeno za potrebe Vermahta.

Osiguranje radne snage se i dalje pogoršalo, pošto industrijski radnici, zbog boljih mogućnosti za snabdevanje, nastoje da nađu posao na selu a seljaci koji rade u radionicama za sada su za-

¹³ Generalquartier/Munition (načelnik za pozadinu/[Odelj. za] municiju)

posleni na žetvenim radovima. Angažovanjem 3.000 mađarskih Jevreja omogućeno je da se pre svega pokrije nedostatak radne snage u rudniku bakra Bor.

Vadenje gvozdene rude na srpskoj teritoriji odvija se normalno. Angažovanjem novih bušilica povećana je produktivnost kopanja rude u Boru.

Nasuprot tome, kopanje uglja usled nedostatka radne snage je prilično opalo, što je dovelo do prekida rada pojedinih industrijskih pogona.

Na području cena nema nekih značajnijih promena. Usled dobre žetve, spale su cene na crnoj berzi.

Novčani opticaj se usled finansiranja žetve povećao na 19,5 milijardi dinara. Već sada postojeće klirinško potraživanje u korist Srbije od 4,5 miliona, dalje će se povećati posle isporuke žetvenih prinosa.

VIII. ZDRAVSTVENA SITUACIJA

Zadovoljavajuća, snabdevanje sanitetskim materijalom i sada kao i pre zabrinjavajuće.

IX. STANJE KONJA

100. lov. div. dodeljeno je 105 konja iz Armijskog konjskog parka 530 i na taj način pokriven je nedostatak.

118. lov. div. ima manjak od 205 konja, čija popuna je tražena. 297. pd primila je iz domovine 2016 konja iz rezerve, tako da je skoro dostignuto formacijsko brojno stanje. —

Zdravstveno stanje konja kod 100. i 118. lov. div. zadovoljavajuće, kod 297. pd ne zadovoljava.

X. STANJE POPUNE

Dostavljeni su OKH zahtevi za popunu kadrovima potčinjenih divizija.

Za kom. gen. i k-danta Srbije
Načelnik štaba
Gajtner

Dostavljeno:

14

¹⁴ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena komandi i ustanova kojima je ovaj izveštaj dostavljen.

NAREĐENJE KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 20. AVGU-
STA 1943. POTČINJENIM KOMANDANTIMA O PREUZIMA-
NJU KOMANDE NAD SVIM SNAGAMA VERMAHTA NA TE-
RITORIJI JUGOSLAVIJE¹

Strogo poverljivo!

Telegram

37 primeraka

16. primerak

O. Qu.

K-t Jugoistoka

(K-da Grupe armija „F“)

Prim.: 21. 8. 1943.

O. Qu. br. 2467, str. pov.

Načelnik

- 1) K-tu nem trupa u Hrvatskoj, Ia
- 2) Kom. generalu i k-tu u Srbiji, Ia
- 3) Kom. generalu i k-tu južne Grčke Ia,
- 4) Nem. opunom. generalu u Hrvatskoj, Ia
- 5) K-di 2. okl. armije (VP)
- 6) Vojnom atašeu u Sofiji
- 7) Nem. štabu za vezu pri ital. Grupi armija „Istok“
- 8) ” ” ” K-di 2. A
- 9) Vazduhoplov. k-di Jugoistoka (ne kao telegram)
- 10) K-di Mornaričke grupe „Jug“
- 11) Admiralu Jegeja

Predmet: Preuzimanje komande

Veza: Komandant Jugoistoka, Ia/Id, br. 2354/43, str. pov.
od 15. 8. 43. god.³

I — *Komandant Jugoistoka (Komanda Grupe armija „F“)*
(Beograd) preuzima 26. 8. 43. u 12,00 časova komandu
nad

- 1) Grupom armija „E“,
- 2) 2. okl. armijom,
- 3) nem. opunom. generalom u Hrvatskoj u pogledu nje-
govih zadataka koji su van okvira njegovih ovla-
šćenja kao izaslanika i teritorijalnog komandanta,

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-311, r. 173, s. 161—3. Na margini prve stranice rukom je dopisano nekoliko nečitljivih parafa i datuma.

² Pečat primaoca.

³ Reč je o naređenju za novu organizaciju komandovanja na Jugoistoku (AVII, NAV-T-314, r. 560, s. 865—6).

- 4) vojnim atašeoem u Sofiji u pogledu njegovih zadataka koji su van okvira ovlašćenja koje ima kao ataše.

(Protivno namerama, ostao je naziv komandant Jugoistoka i prenet je na Grupu armija „F“.)

II — 26. 8. 43. u 12,00 časova preuzimaju komandu:

- 1) *K-da 2. okl. armije* (Kragujevac) nad III SS-okl. korpusom (po dolasku u Hrvatsku),
XV brd. AK
XXI brd. AK
LXIX rez. korpusom
- 2) *K-da XV brd. AK* (Banja Luka) nad jedinicama koje su do sada bile potčinjene k-tu nem. trupa u Hrvatskoj,⁴ bez LXIX korpusa.
- 3) *K-da XXI brd. AK* (Mitrovica) nad
118. lov. div.
297. peš. div.
100. lov. div.
92. gren. (mot.) pukom.
118. lov. divizija ostaje u taktičkom pogledu potčinjena ital. XIV AK.
- 4) *III SS-okl. korpus* (Zagreb) nad SS-okl. gren. div. „Nordland“ koja sada pristiže i nad 14. SS-pol. pukom.
- 5) *Vojnopravni komandant Jugoistoka u Beogradu:*
 - a) u svojstvu vojnopravnog k-ta Srbije nad svim jedinicama i odredima koji su do sada bili potčinjeni komandujućem generalu i k-tu u Srbiji, osim delova koji su prema tački 3) potčinjeni K-di XXI brd. AK, a ako bude potrebno angažovanje snaga [1.] bugar. okup. korpusa van okupacione zone, njih treba da zahteva K-da 2. okl. armije od k-ta Jugoistoka,
 - b) nad vojnopravnim k-tom Grčke,
 - c) nad nem. opunom. generalom u Hrvatskoj kao teritorijalnim komandantom.

III — Od momenta preuzimanja komandi upotrebljavaće se samo nazivi koji su korišćeni u ovom naređenju.

IV — Posebno će biti naređeno preuzimanje komandi na polju snabdevanja.

⁴ Komanda komandanta nemačkih trupa u NDH preimenovana je 26. avgusta 1943. u 12,00 časova u Komandu XV brdskog armijskog korpusa (AVII, NAV-T-315, r. 2156, s. 924—5).

- V — Dok ne stignu konačna naređenja, za *vojnopravnog komandanta Jugoistoka i vojnopravnog komandanta Grčke* važe „Nacrti službenog uputstva“.
- VI — Nem. štab za vezu pri ital. Grupi armija „Istok“ i Nem. štab za vezu pri ital. K-di 2. A potčinjeni su od 26. 8. 43. u 12,00 časova komandantu Jugoistoka (K-di Gr. armija „F“.)
- VII — Dnevne izveštaje treba od 26. 8. 43. do 15,00 časova teleprinterom dostavljati preko k-ta Jugoistoka (K-de Gr. armija „E“):
K-di Grupe armija „E“,
K-di 2. okl. armije,
Vojnopravnom k-tu Jugoistoka
Nem. štabovima za vezu pri ital. Gr. armija „Istok“ i ital. K-di 2. A. O tome sledi pismeno naređenje.

K-t Jugoistoka (K-da Gr. arm. „E“)
Ia/Id Br. 2434/43. str. pov. od 20. 8. 43.

Tačnost overava:
Glosman [Glossmann]
generalštabni major

Dostavljeno:

5

BR. 124

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 21. AVGUSTA 1943. VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA O RAZLOZIMA IZVOĐENJA OPERACIJE „LIKA”¹

STROGO POVERLJIVO

Telegram

9 primeraka
3. primerak

OKW/WFSt

obavestiti: komandanta Hrvatske
nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj

Predmet: Operacija „Lika“

Komandant Jugoistoka je na traženje italijanske 2. armije izdao naređenje komandantu Hrvatske, da sa 1 bataljonom SS-divizije „Princ Eugen“ zauzme Sinj, a da sa snagama 114. lov. div. posedne prostoriju Drniš — Knin — Gračac i da na

⁵ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandi i odeljenja kojima je ovo naređenje dostavljeno.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453919.

taj način smeni italijanske jedinice u ovim garnizonima. Na ovaj način je omogućeno 114. lov. div. da se približi prostoru svojih operacija u slučaju specijalnog naređenja.² U sklopu ove operacije biće potrebno izvršiti lokalna čišćenja. S obzirom na strmu obalu Senj — Karlobag — severozapadno od Obrovca i nepogodnost iskrcavanja sa mora, čišćenje rejona oko Gospića se usled nedostatka snaga odlaže za docnije (nakon postizanja gotovosti delova SS-divizije „Nordland“).

Tačnost prepisa overava
...³
Pukovnik u generalštabu
Dostavljeno:
...⁴

Komandant Jugoistoka
(K-da Gr. armije „E“), Ia,
Br. 1948/43. str. pov. od 21. 8. 43.

BR. 125

PRIVREMENE INSTRUKCIJE GENERALŠTABA VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 25. AVGUSTA 1943. GENERAL- ŠTABU KOMANDE KOPNE NE VOJSKE O NADLEŽNOSTI VOJNOUPRAVNOG KOMANDANTA JUGOISTOKA U BEO- GRADU¹

Poverljivo

uz br. 2928/43 pov., načelnik Gen. St. d.H.²

PRIVREMENA INSTRUKCIJA U POGLEDU NADLEŽNOSTI VOJNOUPRAVNOG KOMANDANTA JUGOISTOKA³

1.) Vojnoupравни komandant Jugoistoka potčinjen je načelniku
OKW, a uputstva prima od Generalštaba Kopnene vojske,

² Reč je o prodoru ovih nemačkih snaga u Dalmaciju u cilju pose-
danja ove teritorije, jer se očekivala kapitulacija Italije (tom V, knj. 18,
dok. br. 135; knj. 19, dok. br. 27).

³ Potpis nečitak.

⁴ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandi i ode-
ljenja kojima je ovo obaveštenje dostavljeno.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII,
NAV-T-78, r. 332, s. 6289837—40.

² Pečat primaoca.

³ U propratnom aktu uz ovu privremenu instrukciju piše da sve
komande i ustanove treba do 4. septembra 1943. da dostave Vrhovnoj
komandi Vermahta svoje predloge za dopunu i izmenu u cilju sastav-
ljanja konačne instrukcije kojom bi bili regulisani zadaci, nadležnost,
delokrug i saradnja svih komandi i ustanova u delokrugu vojnoup-
ravnog komandanta Jugoistoka. Osnova za sve predloge je Hitlerova di-
rektiva broj 48 od 26. jula 1943. a prema njoj delokrug nadležnosti voj-
noup-
nopravnog komandanta Jugoistoka je jedinstvo upravljanja i komando-
vanja na Balkanu (AVII, NAV-T-78, r. 332, s. 6289836).

komandanta za pozadinu, koji ih izdaje u duhu ukaza načelnika OKW od 23. 6. 1943. br. 519/43, WFSt/Qu (uprava).⁴

- 2.) Vojnoupravni komandant Jugoistoka ima potpunu vlast na nemačkom operacijskom području. Za Hrvatsku važe ograničenja prema naredbi OKW/WFSt/Qu (uprava) — br. 00379/43 od 20. 1. 43. god.⁵

Za sprovođenje izvršne vlasti, vojnoupravnom komandantu Jugoistoka potčinjeni su: za Grčku vojnoupravni komandant Grčke, a za Hrvatsku nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj.

U svojstvu savetnika po pitanjima koja imaju spolj-nopolitički značaj, vojnoupravni komandant Jugoistoka ima uza se posebnog opunomoćenika Ureda za inostrane poslove na Jugoistoku.⁶ Zadaci i nadležnosti ovog opunomoćenika biće regulisani posebnim firerovim ukazom.

- 3.) Štab vojnoupravnog komandanta Jugoistoka sastoji se iz načelnika grupe, Komandnog štaba, Vojnoupravnog štaba sa odeljenjima za upravu i privredu, sa višim SS i policijskim rukovodiocem. Načelnik grupe ima zadatak obrade čitavog područja u nadležnosti vojnoupravnog komandanta Jugoistoka, a ostali štabovi imaju funkcije koje u okviru njihovih dosadašnjih ovlašćenja ne izlaze izvan Srbije.

Rukovodilac vojne uprave, kao i komandant SS-policije u Srbiji potčinjeni su neposredno vojnoupravnom komandantu Jugoistoka.

4.) *Zadaci vojnoupravnog komandanta Jugoistoka*

- a) Preko svoga načelnika grupe, vojnoupravni komandant Jugoistoka izrađuje zajedno sa posebnim opunomoćenikom Ministarstva spoljnih poslova osnovne smernice za vojnu upravu svoga područja. Kao teritorijalni komandant reguliše na potčinjenim mu područjima sva teritorijalna pitanja (služba za održavanje poretka, korišćenje dotične zemlje za ciljeve Vermahta, itd.) kao i pitanje sigurnosti, ukoliko to na njega prenese komandant Jugoistoka.⁷

- b) Pored toga vojnoupravni komandant rukovodi ostalim delovima svoga štaba u pogledu rešavanja svih upravnih zadataka u Srbiji.

⁴ i ⁵ Redakcija tim dokumentom ne raspolaže.

⁶ Tu funkciju je obavljao Herman Nojbaheer.

⁷ Vidi dok. br. 121.

- 5.) Vojnoupravni komandant Jugoistoka dobija instrukcije:
- a) od Generalštaba Kopnene vojske — komandanta za pozadinu, prema tač. 1),
 - b) od komandanta Jugoistoka, ukoliko se radi o komandovanju trupama i o zadacima sigurnosti.

Komandant Jugoistoka je ovlašten da se uvek umeša tamo gde je to nužno i u interesu izvršenja njegovih zadataka suštinskog značaja. On ovo svoje ovlaštenje može preneti na njemu potčinjene komandante i ove ovlastiti da nadležnim teritorijalnim zapovednicima daju instrukcije.

- c) Od nadležnih najviših instanci vlasti u Nemačkoj i od službenih instanci OKW, ukoliko se radi o stručnim instrukcijama.

Izveštaji službenih instanci potčinjenih vojnoupravnom komandantu Jugoistoka upućeni najvišim instancama vlasti u Nemačkoj i službenim instancama OKW idu preko vojnoupravnog komandanta. Ovaj reguliše i pitanja ovlaštenja u pogledu potpisivanja i zastupanja unutar ovoga štaba.

- 6.) Vojnoupravni komandant Jugoistoka redovno izveštava komandanta Jugoistoka o svim bitnim događajima i preduzetim merama na svom području.
- 7.) Vojnoupravnom komandantu Jugoistoka potčinjene su feldkomandanture i mesne komandanture, i to na srpskom području neposredno, a na ostalim područjima posredno.
- a) Feldkomandantura se sastoji od komandanta, vojnog personala i grupe za administraciju koja obrađuje administrativne i privredne zadatke. Svakoju feldkomandanturu potčinjeno je više mesnih komandantura.
 - b) Mesna komandantura sastoji se od komandanta mesta, vojnog personala i od onolikog broja vojnih administrativnih činovnika koliko je potrebno za izvršenje administrativnih i privrednih zadataka.

Načelnik Generalštaba Vrhovne komande Vermahta
I. A.

Varlimont

F.d.R.

8

generalštabni potpukovnik

⁸ Potpis nečitak.

PODSETNIK OPERATIVNOG ODELJENJA VOJNOUPRAVNOG KOMANDANTA SRBIJE OD 27. AVGUSTA 1943. O VOJNOUPRAVNOJ ORGANIZACIJI, SNAGAMA VERMAHTA I POLICIJE KAO I KOLABORACIONISTA, O NARODNO-SLOBODILAČKOM POKRETU, STAVU PREMA STANOVNIŠTVU I MERAMA OBEZBEĐENJA U SRBIJI¹

H. Qu., 27. 8. 1943.

VOJNOUPRAVNI KOMANDANT SRBIJE
Odelj. Ia, br. 23/43. pov.

Poverljivo

Podsetnik za srpsko područje

K-da 2. okl. armije²
Prim: 30. avg. 1943.
Br. 86/43
Odelj.
Ia

A — OPŠTA SITUACIJA

- 1) Srbija je *operacijska zona*. Izvršnu vlast vrši vojno-upravni komandant Jugoistoka koji je istovremeno vojno-upravni komandant Srbije. Njemu je potčinjena *vojna uprava*. Ona vrši kontrolu nad srpskom državnom upravom, koja je potčinjena srpskom Ministarskom savetu na čijem je čelu predsednik Nedić. U Srbiji su sledeći organi nemačke vojne uprave:

F. K.³ 599 sa O. K.⁴ 378 u Požarevcu, F. K. 816 u Šapcu sa K. K.⁵ 861 u Valjevu, F. K. 610 u Vrnjačkoj Banji sa K. K. 832 u Kragujevcu, K. K. 833 u Kruševcu, K. K. 834 u Jagodini,⁶ K. K. 838 u Kos. Mitrovici, K. K. 847 u Užicu, F. K. 809 u Nišu sa K. K. 857 u Zaječaru, K. K. 867 u Leskovcu, K. K. 823 u Velikom Bečkerek⁷.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 174, s. 7454202—6. Na margini originala prve i poslednje strane rukom je dopisano nekoliko nejasnih reči, parafa i brojeva.

² Pečat primaoca.

³ Feldkommandantur (oblasna vojno-upravna komanda)

⁴ Ortskommandantur (komanda mesta)

⁵ Kreiskommandantur (okružna vojno-upravna komanda)

⁶ Sada: Svetozarevo.

⁷ Sada: Zrenjanin.

- 2) Srbija je posednuta *nemačkim i bugarskim jedinicama*... Za podršku posade postoje:
- a) *Ruski zaštitni korpus Srbije (RZK)*, formiran od ruskih emigranata. Ruski zaštitni korpus je pridat sastavu nemačkog Vermahta, a njegovi pripadnici za sada nose još delimično tamnosmeđe pored sivih uniformi.
 - b) *Srpski dobrovoljački korpus (SDK)*, kao domaća jedinica, koja je operativno potčinjena delom nemačkim i delom bugarskim jedinicama. Pripadnici Srpskog dobrovoljačkog korpusa nose maslinastozelene uniforme (oficiri za sada još nose uniforme bivše jugoslovenske vojske), a za oznaku imaju na desnoj strani prsa krst sa sv. Đorđem. Srpski dobrovoljački korpus se dobro pokazao u borbi protiv komunističkih bandi i bandi Draže Mihailovića i jedinice treba da se prema njemu ophode na odgovarajući način.
- 3) Pored ovih nalaze se i nemačke policijske jedinice i ustanove:
- a) *Nemačke policijske jedinice* se sastoje iz policijskih bataljona i bataljona Pomoćne policije (folksdojčeri, ruski emigranti i Albanci u nemačkim policijskim uniformama). One su potčinjene komandantu SS i policije (komandantu Policije poretka) u Beogradu.
 - b) Njemu je potčinjena i Srpska državna straža (SDS). Kontrolu nad njom vrše nemačke *policijske oblasne komandanture* u Beogradu, Nišu, Kraljevu i Šapcu, kao i *policijske okružne komande* u Zaječaru, Leskovcu, Požarevcu, Kragujevcu, Kos. Mitrovici, Užicu, Jagodini, Kruševcu, Valjevu i Bečkereku. Pripadnici SDS nose tamnozeleno uniforme i treba smatrati da su pouzdani samo u borbi protiv komunista.
 - c) *Ispostave Pol. bezbednosti i SD⁸* u Nišu, Negotinu, Leskovcu, Požarevcu, Kraljevu, Kragujevcu, Kos. Mitrovici, Užicu, Kruševcu, Šapcu, Valjevu, Loznici i Bečkereku, koje su potčinjene komandantu SS i policije (komandantu Policije bezbednosti).

⁸ Sicherheitsdienst (Služba bezbednosti)

- d) Pored toga postoji i *Granična straža*⁹ (Srbi u uniformi SDS) koja je potčinjena vojnoj upravi, a služi za podršku *nemačke Carinske granične zaštite*¹⁰ (graničnih kontrolnih stanica i karaula). O njihovoj pouzdanosti važi isto što i za SDS.

B — PONAŠANJE NA TERENU I PREMA STANOVNIŠTVU

- 4) Srbija je samo prividno smirena. Iako se bespravno posjedovanje oružja kažnjava smrću, u zemlji ima još mnogo oružja. Postoje dva stalna ustanička pokreta:
- a) *Pokret bivšeg jugoslovenskog generalštabnog pukovnika Draže Mihailovića* (DM) je nacionalistički. On u zemlji ima komandnu mrežu koja potajno priprema mobilizaciju. U štabovima DM nalaze se mnogobrojni engleski oficiri, a u porastu je snabdevanje vazдушnim putem preko engleskih aviona. Bande DM još se uzdržavaju od otvorene borbe protiv okupacionih snaga (zbog odmazde), ali napadaju snage SDK, organe srpske uprave i komuniste.
 - b) *Komunistički pokret* je slabiji ali tamo gde postoji on je beskompromisan. On se ispoljava u prepadi-
ma, sabotazama i pohodima.
 - c) Vođe oba pokreta borave „u šumi“, tj. u zabačenim planinskim selima (bačilima), okruženi bandama koje su dobro naoružane automatskim oružjem. One se pojavljuju kao naoružani *seljaci*, u uniformama SDS, u starim četničkim ili zaplenjenim nemačkim uniformama i engleskim uniformama izbačenim iz aviona.
 - d) Težište pokreta DM sada su jugozapadna Srbija, područje od planine Kopaonik do Lebana i Homoljske planine (severoistočna Srbija). Komunisti se, uglavnom, nalaze na području Lebana, Zaječara i s obe strane železničke pruge Beograd — Palanka.
- 5) a) Prema srpskom stanovništvu treba se ophoditi s krajnjim nepoverenjem. Srbin je po prirodi nacionalist i stalno misli na oslobođenje svoje otadžbine, pri čemu postoje razna mišljenja o načinu i tempu borbe.

⁹ Grenzwache

¹⁰ Zollgrenzschutz

Nasuprot načelno neprijateljskom stavu srpskog stanovništva, Muslimani na području Novi Pazar — Kos. Mitrovica — Podujevo su prijateljski raspoloženi prema Nemcima.¹¹

- b) Zbog verskih običaja Muslimana, treba se uzdržavati u izvesnim stvarima: ne posećivati mošeje bez izričitog poziva, ne snimati u mošejama i prilikom čitanja molitve na javnom mestu, ne pokušavati pozdravom ili rečima uspostaviti vezu sa muslimanskim ženama.
 - c) Treba imati u vidu jako razvijenu delatnost agenata, koja nalaže najveći oprez u saobraćaju sa svim Srbima, prilikom razgovora na javnim mestima, prilikom vođenja telefonskih razgovora itd.
- 6) *Pokrete treba vršiti samo uz marševsko obezbeđenje.* Pokrete kroz uske doline osigurati pratnjom koja će se kretati brdima.
- 7) Zabranjeno je *pojedinačno* kretanje van naselja, putovanje motornim vozilima, motociklima i ostalim vozilima. Vozove obezbediti pratnjom.
Svaki vojnik mora uvek nositi *vatreno oružje*. Patrole ne smeju biti slabije od poluvoda.
- 8) *Odbrana smeštajnih prostorija*
Sve smeštajne prostorije treba urediti za odbranu. Orediti rokove za pripremu za slučaj uzbune, izvoditi često vežbe uzbune, a pretpostavljeni treba da vrše kontrolu. Ako je glavnina jedinice (borbeni delovi, snabdevačke kolone, itd.) angažovana na drugom mestu, smeštajne prostorije treba da brani komora koja je ostala (Alarmne jedinice). Gotovost za odbranu mora stalno postojati. Za borbenu gotovost biće izdata zapovest i to:
- a) I stepen uzbune: pojačanje obezbeđenja, izvršenje pripreme za pokret rezervi, zabrana odsustva i obustava radio-veze.
 - b) II stepen uzbune: posedaње odbrambenih položaja, dovlačenje rezervi na polazni položaj.

¹¹ Reč je o kolaboracionistima sa navedenih područja.

U slučaju opšteg ustanka u zemlji, smeštajne prostori-
rije jedinica postaju uporišta za ugušivanje ustanka.
Bez naređenja ne sme se napustiti ni jedna smeštajna
prostorija.

- 9) Zbog podmuklih prepada i sabotaza vrše se mere od-
mazde, za koje naređenja izdaju feldkomandanture i
krajskomandanture. U slučaju napada treba najoštrije
intervenirati.

C — ŽELEZNIČKI SAOBRAĆAJ

10) *Bespravno korišćenje železnica*

Stanje saobraćaja na Balkanu nalaže najstrožu disci-
plinu transporta. Jedinice treba da izbegavaju svako
bespravno korišćenje železnice. Najstrože se zabranju-
je samovoljno zadržavanje vozova, oduzimanje loko-
motiva ili vagona, kao i zaliha, alata i mašina iz že-
lezničkih radionica ili korišćenje tih radionica za po-
trebe jedinice.

D — SNABDEVANJE I PRIVREDA

11) *Ishrana*

Privredom u Srbiji jedinstveno rukovodi glavni opu-
nomoćenik za privredu (G. B. W.),¹² s ciljem da sve
zalihe namirnica, sirovina i minerala prikupi za ratne
potrebe. Zato se *jedinicama* zabranjuje:

- aa) svako prisilno prikupljanje,
- bb) slobodno kupovanje namirnica i stočne hrane, izu-
zev povrća, voća, sena i slame. U svakom slučaju
treba plaćati srpskim novčanicama. Zabranjeno je
izdavanje potvrda za uslugu. Treba poštovati propi-
sane najviše cene; za njih treba pitati kod feld-
komandantura i krajskomandantura.

Stoka za klanje može se nabavljati samo preko
ispostava za otkup stoke po nalogu Uprave za
snabdevanje. Ispostave se nalaze u **Kos. Mitro-
vici, Kraljevu, Nišu i Kragujevcu.**

Ispostave za izdavanje hrane nalaze se u **Beo-
gradu, Kragujevcu i Nišu.**

12) *Novac*

U Srbiji važe samo srpske novčanice. Jedna Marka =
20 dinara.

Obveznice Rajha su van kursa.

¹² Generalbevollmächtigter für der Wirtschaft.

13) *Smeštaj*

Zauzimanje smeštajnih prostorija vršiti samo uz prethodnu saglasnost nadležne krajskomandanture, koju treba obavestiti i o odlasku. Krajskomandanture moraju imati tačnu sliku o popunjenosti svoga područja. Uprave za smeštaj nalaze se u **Beogradu, Nišu i Užicu**. Nabavka smeštajne opreme vrši se samo preko pomenutih uprava za smeštaj, ukoliko je opštine ne mogu staviti na raspolaganje uz davanje stana. Prilikom promene smeštaja zabranjeno je svako odnošenje smeštajne opreme.

14) *Sanitetska služba*

a) *Venerične bolesti*

Postoji velika opasnost od veneričnih bolesti, naročito sifilisa. Jedinica treba odmah po dolasku da stvori mogućnosti za pouzdano saniranje u mešnim bolničkim prostorijama.

b) *Pegavi tifus*

Zbog nekih endemskih žarišta postoji još opasnost od zaraze pegavim tifusom. Izbegavati vašljive smeštajne prostorije. Stalno vršiti raskuživanje u mnogobrojnim uređajima za raskuživanje kojima raspolažu jedinice i srpski zdravstveni organi (veliki raskužni centri u Beogradu i Nišu).

c) *Zaražene kuće* u Srbiji označene su tablom sa žutim krstom i podacima o postojećoj bolesti.

d) *Malarija*

U slučaju svih oboljenja sa groznicom mora se pomisliti na malariju i sumnjive podvrgnuti detaljnom ispitivanju u bolnici. Službene zdravstvene stanice u stanju su da daju podatke o malaričnim područjima.

e) *Voda*

Za pranje posuđa, kao i za piće i kuvanje upotrebljavati samo prokuvanu vodu.

f) Kod domaćih životinja jako je rašireno *besnilo*. Jedinice ne treba da drže pse i mačke. Treba izbegavati dodir sa svim domaćim životinjama. U slučaju da nekog ujede životinja, treba odmah potražiti trupnog lekara koji će narediti da se izvrši cepljenje protiv besnila u vojnoj bolnici u Beogradu.

g) *Trahom* (egipatsko oboljenje očiju) je naročito raširen u Banatu. Prenosi se dodirrom sa obolelim i predmetima koje on upotrebljava (ručnik i ostalo), kao i preko muva.

h) *Tuberkuloza* je jako raširena među stanovništvom. Zabranjuje se uzimanje nekuvanog ili dimljenog mesa koje ne potiče od nemačkih ustanova za snabdevanje, jer postoji opasnost od zaraze *trihinom*.

15) *Veterinarska služba*

Zabranjeno je rekviriranje i samostalna kupovina konja.

16) *Motorna vozila*

Pogonsko gorivo se izdaje samo na vojnim benzinskim pumpama uz predaju bona. Pumpe se nalaze u Beogradu, Vršcu, Šapcu, Velikom Bečkereku, Valjevu, Pančevu, Mladenovcu, Kragujevcu, Nišu, Kos. Mitrovici, Kruševcu, Užicu, V. Kikindi, Kraljevu, Požarevcu i Rudom.

Zabranjeno je uzimanje goriva na privrednim pumpama, kao i oduzimanje i rasturanje vozila.

Remontna služba: H. K. P.¹³ 533 u Beogradu sa ispostavama u Nišu i Pančevu i ogrankom u Kragujevcu.

Rezervni delovi za motorna vozila:

Z. E. L.¹⁴ u Beogradu.

17) *Municija*

Najveću pažnju treba posvetiti obezbeđenju i čuvanju oružja i municije, jer treba računati sa prepadima, naročito u večernjim i noćnim satima. Zbog povišene dnevne temperature municiju treba zaštititi od sunca.

Za vojnoupavnog komandanta Srbije
načelnik štaba
Gajtner

¹³ Heereskraftfahrpark (vojni auto-park)

¹⁴ Zentralersatzteilelager (Glavno skladište rezervnih delova)

PREGLED RASPOREDA JEDINICA I KOMANDI BUGARSKIH ORUŽANIH SNAGA U MAKEDONIJI OD 28. AVGUSTA 1943. DOSTAVLJEN KOMANDANTU JUGOISTOKA¹

Telegram²

Prim. 30. 8. u 21,25 čas

Poverljivo

KOMANDANTU JUGOISTOKA (GR. ARMIJA „F“) BEOGRAD

Veza: Tamošnja depeša 7045/43. Pov. od 27. 8. 43.³

Na novobugarskom području (zapadna Makedonija) nalaze se trenutno sledeći delovi bugarskih trupa:⁴

5. armijski korpus, načelnik generalštaba general Bojdev⁵, komandno mesto Skoplje. — 14. peš. div., komandant general-major Pop-Dimitrov,⁶ Skoplje. — 51. peš. puk, Skoplje. — 52. peš. puk, Vranje. — 53. peš. puk, Kumanovo. — 14. art. puk, Skoplje. — 1. konjički 14. art. puka, Skoplje. — 5. brd. art. divizion, Štip. — 1. konjička brigada, Skoplje. — 1. konjički divizion, Štip. — 2. konjički divizion, Skoplje. — 14. inž. bat., Skoplje. — 14. pozadinski bataljon, Skoplje. — 4. radni puk, Skoplje. — 9. radni bataljon, Skoplje. — 12. radni bataljon, Kočane. — 4. granični bataljon, Vladičin Han. — 5. granični bataljon, Bujanovac. — 6. granični bataljon, Žegra. — 7. granični bataljon, Kačanik. — 8. granični bataljon, Grupčin. — 15. peš. div., komandant general-major Mankov,⁷ komandno mesto Bitolj. — 54. peš. puk, Bitolj. — 3/54. peš. puka, Prilep. — 55. peš. puk, Ohrid. — 2/55. peš. puka, Resan. — 56. peš. puk, Veles. — 15. brd. art. divizion, Prilep. — Požadinski bataljon.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-311, r. 188, s. 42.

² Iz popunjenog zaglavlja telegrama objavljeni su samo najbitniji podaci.

³ Tim dokumentom redakcija ne raspolože.

⁴ Vrhovna komanda Vermahta u dopisu od 28. avgusta 1943. komandantu Jugoistoka nalaže da se u slučaju kapitulacije Italije, a u cilju rasterećenja trupa Vermahta, proširi bugarska okupacija i na teritoriju Kosova i Crne Gore, tj. da bugarske trupe preuzmu na sebe obezbeđenje tog područja (AVII, NAV-T-311, r. 188, s. 44).

⁵ Vasil, komandant bugarske 5. armije

⁶ Aleksandar

⁷ Tada je komandant bio Ivan Marinov, general-major.

ZAPOVEST 69. REZERVNOG KORPUSA OD 28. AVGUSTA 1943. O REORGANIZACIJI SISTEMA KOMANDOVANJA, PREDISLOKACIJI POTČINJENIH JEDINICA I ZADACIMA U REJONU OSIGURANJA SEVERNO OD REKE SAVE¹

K-DA LXIX REZ. KORPUSA

K. T. B.²

Ia, br. 72/43. str. pov.

K. H. Qu., 28. avgust 1943.

Strogo poverljivo

14 primeraka

15. primerak³

KORPUSNA ZAPOVEST BR. 2.

1.) *Preformiranje*

- a) K-di 2. okl. armije (Kragujevac) je od 28. 8. 43. potčinjeno srpsko-hrvatsko-crnogorsko područje.⁴
- b) LXIX rez. korpus, koji je potčinjen K-di 2. okl. armije, zadržava kao rejon osiguranja hrvatsku oblast severno od Save.

Zapadna granica prema III SS-okl. korpusu — Ludbreg — Dugo Selo, mesta za III SS-okl. korpus, gornji tok Save južno od Dugog Sela do ušća Une u Savu. O dodatnim rejonima osiguranja vidi pod c).

- c) 173. rez. div. preuzima od SS-okl. gren. puka 1 i 2 obezbeđenje industrijskog područja Bor, Gvozdenih vrata, grada Beograda i severozapadne Srbije, zadržavajući u Sremu istočno od linije Ilok — Rača (mesta uključno) posade jednog rez. gren. bataljona, 10. rez. art. diviziona i Rez. inž. bataljona 46.

Za osiguranje diviziji ostaje u sremskom području potčinjena u operativnom pogledu Sremska brigada.

Ojačani hrv. bataljon 939 će uskoro biti prebačen u Nemačku. On dotle ostaje u svom sadašnjem rejonu Gašinci — Trnava — Lapovci.

Divizija je u taktičkom pogledu potčinjena vojnoupravnom komandantu Jugoistoka, generalu pešadije Felberu, u Beogradu. Službeno ostaje potčinjena K-di LXIX rez. korpusa.

- d) 187. rez. div. preuzima celo područje označeno pod b) do linije Ilok — Rača (mesto uključno). Ona ostaje u svakom pogledu potčinjena K-di LXIX rez. korpusa.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 1544, s. 256—8.

² Dopisano rukom.

³ Verovatno je omaškom rukom napisano 15. primerak jer je ova zapovest umnožena u 14 primeraka.

⁴ Vidi dok. br. 121 i 123.

187. rez. diviziji ostaju u operativnom pogledu potčinjene sve hrvatske jedinice koje se nalaze na području divizije, naročito 1. i 4. hrv. brd. brigada.

2.) *Pomeranje jedinica*

- a) 173. rez. div. se premešta, kao što je usmeno naređeno prilikom savetovanja komandanata u Brodu 25. 8. 43. god.

Premeštanje treba izvršiti do 2. 9. 43., izuzev štaba rez. gren. puka 231, pukovskih jedinica i Rez. bataljona 170, koji će biti prebačeni nedelju dana kasnije brodovima u Beograd.

Treba predvideti zajednički smeštaj 46. rez. art. divizionu i peš. jedinica Rez. bataljona 186. u novom smeštajnom rejonu Rume.

Divizija treba da delovima potčinjenih hrv. jedinica preuzme već naređeno obezbeđenje mosta kod Novog Sada.

- b) 187. rez. div. postavlja, izmenom naređenja LXIX rez. korpusa br. 334/43 pov. od 25. 8. 43,⁵ 1 puk u rejon koji preuzima od 173. rez. divizije, u ovom slučaju štab puka sa pukovskim jedinicama i jednim bataljonom u rejon Borovo — Vukovar — Nuštar.

Bataljon stoji na raspolaganju K-di korpusa kao operativna rezerva.

Obezbeđenje železničke pruge posedanjem mesta Šid, Vinkovci i Mikanovci ostaje kao što je već naređeno. Treba nastojati da se posedne Đakovo da bi se obezbedilo sa zapadne strane gde su šumovite planine, kao i tamošnja nemačka sela.

Premeštanje jedinica u zapadnom delu sremskog područja treba usaglasiti sa premeštanjem jedinica 173. rez. divizije.

3.) *Smeštaji štabova:*

Štab LXIX rez. korpusa verovatno od 3. 9. 43. u Vukovaru;

Štab 173. rez. div. od 2. 9. 43. u Rumi;

Štab 187. rez. div. od 5. 9. 43. u Brodu.

- 4.) Divizije treba da do 4. 9. 43. izveste u 2 primerka na karti 1:750000 i pregledima smeštaja o nameravanim i izvršenim smeštajima nemačkih i hrvatskih jedinica, sa podacima o zadacima u njihovim rejonima osiguranja.

⁵ Ovim naređenjem su, namesto 231. rez. gren. puka i jednog bat. 17. rez. gren. puka, u rejon Vukovara, Šida i Vinkovaca premeštena dva bataljona 187. rez. divizije (AVII, NAV-T-314, r. 1544, s. 229).

- 5.) Zadaci divizije ostaju kao što je naređeno u korpusnoj zapovesti br. 1 od 16. 8. 43, tač. 3.⁶
- 6.) *Izveštaji*
Oznake mesta u dnevnim izveštajima treba, prema naređenju K-de 2. okl. armije, unositi samo prema karti 1:1000000. Dnevni izveštaj obuhvata razdoblje od jedne do druge večeri. Oni moraju stići najkasnije u 20,00 časova. O specijalnim događajima treba *odmah* izveštavati.

7.) *Kurirska služba*

Kurirsku poštu treba upućivati od divizija železnicom po kuririma do Vinkovaca.

Kurirski voz polazi po redu vožnje iz Beograda u 9,30 časova, a stiže u Vinkovce u 13,30.

Kurirski voz iz Broda polazi u 13,50, a po redu vožnje stiže u Vinkovce u 15,00 časova.

U Vinkovcima će se *prvi put* 3. 9. 43. izvršiti kod staničnog oficira razmena pošte sa K-dom korpusa.

8.) *Služba veze*

Dok ne stignu korpusne jedinice veze, za obezbeđenje veza između LXIX rez. korpusa i 187. odnosno 173. rez. divizije naređuje se:

187. rez. div. se u pogledu telefonskih i telegrafskih veza upućuje na centralu „Konrad“ u Brodu, na koju su neposredno priključeni svi dvojnici. Dosadašnje korpusne linije dvojnika ostaju i dalje, dakle mogu se koristiti za štab divizije.

Za radio-vezu stoji na raspolaganju radio-stanica (uređaj 100 W), koju je postavio XV brd. AK (bataljon veze 499) i u prvo vreme ostaje u Brodu.

U tu svrhu 187. rez. div. dostavlja do daljeg za korpusnu telefonsku centralu, teleprintersku i radio-stanicu:

jedno odeljenje telefonista (uključujući telegrafiste) sa uređenjem za 60 priključaka i teleprinterom,

jedno radio-odeljenje sa uređajem od 100 W. Oni stižu u Vukovar do 31. 8., da bi obezbedili besprekoran rad.

173. rez. div. ostavlja u Vukovaru postavljenu mrežu i interne priključke. Treba hitno tražiti kabel koji je potreban kao rezerva.

Dener⁷

Dostavljeno prema planu.

⁶ Vidi AVII, NAV-T-314, r. 1544, s. 206—7.

⁷ Ernst Dehner

**RADIOGRAM GRUPE ARMIIJA „F“ OD 3. SEPTEMBRA 1943.
KOMANDI 2. OKLOPNE ARMIIJE O ZAPOSEDANJU GRAČA-
CA, KNINA, DRNIŠA I SINJA I O KORIŠĆENJU PUTEVA
DOTURA DUŽ JADRANSKE OBALE¹**

Radiogram² br. 25/901

KR

Strogo poverljivo

Od: GRUPE ARMIIJA „F“

Za: K-DU 2. OKL. ARMIIJE

Poslato: 3. 9. 43. u 23,40 č

Primljeno: 4. 9. 43. u 17,33 č

Str. pov.: Samo preko oficira.

A) U toku razgovora generala Literisa sa Komandom ital. 2. armije pismeno je utvrđeno:

- 1.) Uspostavljanje nemačke posade u Gračacu (jedan ojačani puk).
- 2.) Posada u rejonu Knina (izvan nemačkog odbrambenog pojasa isto o r n e u³) jačine bataljona radi obezbeđenja dotura na pravcu Gračac — Knin (jedan bataljon). Konkretni sporazum treba postići sa komandom ital. 18. korpusa.
- 3.) Posedanje rudnika u rejonu Drniša (izvan italijanskog odbrambenog pojasa o z r e s⁴) od strane nemačkih snaga radi obezbeđenja rudničkih postrojenja (dva bataljona).
- 4.) Formiranje 2 nemačke jedinice za dotur u Kninu i Drnišu, svaka jačine po 50 ljudi (u disciplinskom pogledu potčinjene su komandi italijanskog garnizona).
- 5.) Smena italijanske posade u Sinju nemačkim snagama (jedan ojačani bataljon) i puno pravo korišćenja aerodroma od strane nemačkih snaga.
- 6.) Obezbeđenje železničke pruge Knin — Drniš — Solin — Sinj vršiće italijanske snage.
- 7.) K-da ital. 2. armije je od Komando Supremo zatražila odobrenje da se dotur vrši pomorskim pravcem Trst — Šibenik — Split radi dopune dotura nemačkim snagama koje se nalaze dublje u pozadini.

¹ Snimak radiograma (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453969—70. Na margini su rukom dopisane nečitke primedbe.

² Iz zaglavlja radiograma objavljeni su samo najbitniji podaci.

^{3, 4 i 5} Nedešifrovane reči.

- 8.) Do donošenja odluke od strane centralnih italijanskih vlasti u vezi nemačkog zahteva (tačka 7), Komanda ital. 18. korpusa će u slučaju potrebe preuzeti na sebe snabdevanje životnim potrebama nemačke posade u Sinju, što će joj biti nadoknađeno od strane nemačke komande u Hrvatskoj.
 - 9.) K-da ital. 2. armije p l r d w u i m⁵ da interveniše kod hrvatskog generalštaba da ustaški bataljon koji se nalazi u Sinju tamo i ostane i da bude potčinjen novoj nemačkoj komandi garnizona. Zadržava se pravo eventualnog povlačenja hrvatskih snaga, čija se reorganizacija već vrši u Sinju.
 - 10.) Celokupna odbrana postrojenja koja se nalaze u rejonu, a u koja će biti smeštene jedinice, biće predata Nemcima.
 - 11.) Sve ostale pojedinosti sporazuma regulisaće se kontaktom nemačkih okupacionih snaga i Komande italijanskog XVIII armijskog korpusa.
- B) Plan „Karola“: 1.) „Ela“ [Ella]⁶ 4. 9. polazi za Gračac, da bi nakon toga, a u duhu prethodnih dogovora i uz saglasnost Italijana, mogla dalje da nastupa.
- 2.) „Berbel“ [Bärbel]⁷ će u sporazumu sa Italijanima prebaciti što pre vazdušnim putem jedan ojačani bataljon u Sinj.
 - 3.) „Ela“ i „Berbel“ će uspostaviti vezu sa ital. 18. A. K. (u Zadru).
 - 4.) Nemački oficir za vezu sa ital. 6. A. K. (kapetan Tomiš [Tomisch]) biće upućen u ital. 18. A. K. Oficira za vezu sa ital. 6. A.K. obezbediće „Berbel“.

Karula,⁸ Ia, br. 735/43., str. pov. od 3. 9. 43.

Tačnost dešifrovanja
overava:

10

⁶ Šifrovani naziv za nemačku 114. lov. diviziju.

⁷ Šifrovani naziv za nemačku SS-brdsku diviziju „Princ Eugen“.

⁸ Naziv radio-stanice Operativnog odeljenja Grupe armija „F“.

⁹ Pečat Šifrantskog odeljenja.

¹⁰ Potpis nečitak.

OBAVEŠTENJE MINISTARSTVA SPOLJNIH POSLOVA RAJHA OD 4. SEPTEMBRA 1943. NEMAČKOM POSLANSTVU U ZAGREBU O REORGANIZACIJI KOMANDOVANJA, VOJNOUPRAVNIH ODNOSA I SNABDEVANJA NA JUGOISTOKU¹

Poverljivo

Dešifrovani telegram

Poslat iz Berlina 4. septembra 1943.
Prispeo u Zagreb 4. septembra 1943.

NEMAČKOM POSLANSTVU

Br. 1211 od 3. septembra

Zagreb

Za privremeno lično obaveštenje.

Na osnovu firerovog naređenja od 26. jula [43.] o jednoobraznom uređenju komandovanja i odbrane u jugoslovenskom prostoru, OKW je izdao novo naređenje o uređenju operativnog komandovanja i vođenja uprave i intendanture u ovome prostoru.³ Za zadatke uprave i snabdevanja Jugoistoka određen je vojnopravni k-dant Jugoistoka, sa sedištem u Beogradu, koji vrši izvršnu vlast u nemačkoj operacijskoj oblasti u Grčkoj, Srbiji i Hrvatskoj; pri ovome, za Hrvatsku vrede ondašnja ograničenja (vidi telegraf. naređenje Nemačkom poslanstvu u Zagrebu br. 83 od 23. januara 1943).⁴ U tu svrhu njemu su potčinjeni: za Grčku k-dant Grčke, a za Hrvatsku nemač. opunomoć. general u Hrvatskoj. Pored k-danta Jugoistoka, na koji položaj je postavljen general Felber, shodno firerovom naređenju, stoji poslanik Nojbaher kao „izvanredni opunomoćenik Min. spolj. poslova za Jugoistok“, sa sedištem u Beogradu, koji ima da se brine za jednoobrazno obrađivanje spoljnopolitičkih pitanja na Jugoistoku prema direktivama ministra spolj. poslova Rajha.⁵ Prema jednom službenom uputstvu, koje se priprema za k-danta Jugoistoka, njegov štab će se sastojati od načelnika štaba, komandnog štaba i upravnog

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, London—8, s. 302666—7.

² Vidi dok. br. 111.

³ Vidi dok. br. 121.

⁴ Taj telegram redakcija nije pronašla.

⁵ Opširnije o tome vidi AVII, NAV-T-501, r. 267, s. 1235—7.

štaba sa upravnim i privrednim odeljenjem, kao i komandanta SS i policije.

Dalja obaveštenja će se dostaviti posle konačnog uređenja ovog pitanja.

pot. **Frovajn** [Frohwein]

BR. 131

IZVEŠTAJ VODA FELDŽANDARMERIJE 54 OD 4. SEPTEMBRA 1943. GODINE 1. BRDSKOJ DIVIZIJI O DELATNOSTI I ULOZI OVOG VODA ZA VREME OPERACIJE „ŠVARC”¹

VOD FELDŽANDARMERIJE 54²

O. U., 4. 9. 1943.

Sadržaj: Izveštaj o radu u vremenu od 9. 4. do 20. 6. 1943. god.

Veza: 1. brd. div. Ib, od 18. 8. 1943. god.³

1. BRDSKOJ DIVIZIJI, Ib

Vod feldžandarmerije na putu sa istoka, iskrcan je 9. 4. u [Kos.] Mitrovici. Jedan deo ostao je u Kerču, da kao divizijski organ i dalje rukovodi otpremom pripadnika divizije u Srbiju. Pri prolazu, u Nišu ostavljena je na raspolaganju Ia i Ib jedna grupa od 1 oficira i 5 feldžandarma, radi patroliranja kroz mesto, kontrole kafana, nadgledanja večerj, oblačenja i ponašanja pripadnika divizije.

Vod feldžandarmerije za održavanje discipline i reda, uputio je grupu od po 4 čoveka u Mitrovicu i N. Pazar. Osim toga, organizovana je i kontrola saobraćaja. U zgradi voda feldžandarmerije u Zvečanu, uređeno je nekoliko prostorija za vojnike koji su osuđeni od vojnog suda. I osuđeni su, u pratnji od 2 feldžandarma, u tri transporta upućeni u vojni zatvor u Glacu [Glatz].⁴ Posredstvom 2 feldžandarma preduzeto je izvidanje i utvrđeno stanje puteva na kojima će dejstvovati divizija u narednom vremenu. Za taj posao upotrebljeno je više gra-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 64, s. 73—4.

² U originalu piše: Feldgendarmerietrupp 54 (vod ili odeljenje Vojne žandarmerije 54).

³ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

⁴ Redakcija nije mogla da utvrdi o kojem zatvoru je reč.

đanskih lica, i štabu divizije saopštena imena planinskih vođića. Vlastitim grupama u Mitrovici, N. Pazaru i Raškoj bili su pregledani i prikupljeni nosači, tovarna stoka i motorna vozila.

Prilikom pokreta divizije u Albaniju,⁵ odnosno Crnu Goru, na celom putu nastupanja upotrebljene su grupe za regulisanje saobraćaja i one su put obeležile saobraćajnim znacima. Na mnogim strmim putevima, koji u serpentinama prelaze preko prevoja, u cilju nesmetanog saobraćaja, bilo je potrebno da se urede mesta za regulisano mimoilaženje. U svemu bila su potrebna 4 takva mesta, koja su i posle prebacivanja divizije, zbog snabdevanja, produžila sa radom. U pojedinim kantonmanima bile su organizovane stanice za daljnje sprovođenje, u kojima su bila po 2 feldžandarma. Njihov zadatak je bio da pripadnike divizije koji su se vraćali sa odsustva materijalno obezbede, prikupe i upute u njihove jedinice. U Andrijevi, vod feldžandarmerije preuzeo je dužnost od komande mesta. U Peći, Andrijevi, Nikšiću i Šavniku bile su uređene stanice za prikupljanje zarobljenika. One su bile odgovorne za čuvanje, kao i daljnje transportovanje delimično kroz prolazni logor. Iz Peći, zarobljenici su upućivani železnicom u zarobljenički logor u Zemunu, delom preko Krajskomandanture Mitrovića⁶ za pogon u Zvečanu. U svemu je bilo čuvano i transportovano: 1.832 zarobljenika (34 oficira), 1.288 četnika i 77 komunista.

I u Albaniji⁷ su prikupljeni raspoloživi nosači i tovarna grla od divizije raspoređeni u kolone i upotrebljeni za snabdevanje.

U gradovima, u kojima su se nalazile italijanske posade, zadatak voda je bio da sa njima uspostavi vezu i saraduje. I, tako je dnevno patrolirano, u zajednici sa italijanskim karabinijerima. Naročito mnogo zamerki bilo je u javnim kućama i gostionicama, gde su vojnici pod uticajem alkohola vršili kažnjive ispade. U lakšim slučajevima, preko noći su bili zatvoreni, a zatim predavani jedinicama na nadležnost i kažnjavanje. U 10 slučajeva zatraženo je od nadležnih jedinica da se preduzme sudski postupak.

Prilikom potere za odbeglim četnicima iz Nosačkog⁸ bataljona 54, feldžandarmerijska grupa od 1 oficira i 9 žandarma uhvatila je 7, a ubila nekoliko četnika.

⁵ i ⁷ Misli se na teritoriju Kosova.

⁶ Reč je o Krajskomandanturi 838 — Kos. Mitrovica.

⁸ U naređenju komandanta 1. brdske divizije o formiranju Nosačkog bataljona 54 između ostalog piše: „Od muškog stanovništva sa prostorije Kolašina, Ib će formirati jedan nosački bataljon. Bataljon se može upotrebiti za izvršenje svojih zadataka samo uz angažovanje

Pošto ti različiti zadaci nisu mogli biti uspešno izvršeni od voda jačine 29 žandarma (3 nedostaju od formacijskog stanja, 2 u bolnici) vod je bio ojačan iz jedinica sa 1 oficirrom i 16 podoficira.

9
poručnik feldžandarmerije
i komandir Voda feldžandarmerije 54

BR. 132

NAREĐENJE GENERALŠTABA VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 8. SEPTEMBRA 1943. POTČINJENIM KOMANDAMA ZA RAZORUŽANJE ITALIJANSKIH JEDINICA I POSEDANJE NJIHOVE OKUPACIONE TERITORIJE NA BALKANU¹

WFST/Qu

Strogo poverljivo

F.H.Qu,² 8. 9. 1943.

FRR³ — telegram

4 primerka
4. primerak

Za načelnika!
Samo preko oficira!

- 1.) Grupi armija „B“
- 2.) K-tu Juga /F.A.⁴
- 3.) K-tu Zapada
- 4.) K-tu Jugoistoka /F.A.
- 5.) Vojnoupravnom komandantu Jugoistoka
- 6.) Ob. d. L. Lw. Fü. St.⁵

nemačkog rukovodećeg kadra u njemu. Za predviđeni zadatak uzimati samo one ljude za koje se dokaže da su iz Kolašina, odnosno njegove bliže okoline. Sve one koji nisu iz tog kraja, naročito Srbe, odvesti u zarobljeništvo.

Pripadnicima Nosačkog bataljona objasniti da se, kao i do sada, angažuju u borbi protiv komunista i da će u toj borbi njihovi rukovodioci biti Nemci“ (AVII, NAV-T-315, r. 69, s. 1188—9).

⁹ Potpis nečitak.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-77, r. 790, s. 5518735—6. Na margini je rukom dopisano nekoliko nečitljivih napomena i parafa.

² Führerhauptquartier (Firerov glavni stan)

³ Oznaka za direktnu vezu od Hitlera do komandanata i obrnuto.

⁴ Flugabwehr (protivvazdušna odbrana)

⁵ Oberbefehlshaber der Luftwaffe/Luftwaffenführungsstab (Komandant vazduhoplovstva/Generalštab vazduhoplovstva).

Informativno: 7.) Gen. St. d. H.

8.) OKM/Skl.⁶

9.) Načelnik Odeljenja za inostranstvo/Abw.

10.) Načelnik ANA⁷

Veza: 1. OKW/WFST br. 662108/43, str. pov. od 30. 8. 43. god.⁸

2. OKW/WFST/Qu 2/S/Verw. br. 662116/43. str. pov. od 31. 8. 43. god.⁹

Za sprovođenje naredenih mera se određuje:

Princip: Nikakvo naoružanje i nikakva oprema ne smeju da padnu u ruke neprijatelju. Sprečavanje kasnijeg angažovanja italijanskih snaga protiv nas.

Imajući u vidu ovaj princip, mesne uslove i različite nemačke snage — postupati po sledećem:

A. Italija

1.) Gornja Italija (Grupa armija „B“)

Ovde je sa postojećim nemačkim snagama moguće najbrže izvršenje akcije razoružanja.

Pripadnici italijanskih oružanih snaga i milicije koji su za dalje angažovanje na nemačkoj strani imaju se, do odluke o daljoj upotrebi, koncentrisati uz neupadljivo obezbeđenje. Ostale italijanske vojnike internirati do odluke o otpuštanju. Interniranje izvršiti prema sledećim uputstvima:

Italijanske oficire i ostala italijanska vojna lica koja su se protivila raspuštanju italijanskih oružanih snaga — čuvati nemačkim snagama.

Za interniranje ostalih italijanskih vojnih lica imaju se po mogućnosti angažovati pouzdani pripadnici italijanskih oružanih snaga i milicije koji žele da se dalje bore na nemačkoj strani.

Sprečiti oćicanje italijanskih snaga i snabdevačkih dobara preko Apenina ka jugu.

2.) Srednja i južna Italija.

...¹⁰

3.) Italijanska ostrva.

...¹¹

⁶ Oberkommando der Marine/Seekriegsleitung (Komanda mornarice/Odeljenje za vođenje rata na moru).

⁷ Allgemeinesnachrichtenamt (Opšte odeljenje za vezu).

⁸ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

⁹ Reč je o posebnom naredenju br. 1 za sprovođenje plana „Akse“ u slučaju kapitulacije Italije. Vidi dok. br. 109.

¹⁰ i ¹¹ Izostavljeno jer se ne odnosi na Jugoslaviju.

B. *Balkan*

Ukoliko ima dovoljno vlastitih snaga — postupati po tački 1.

U *Hrvatskoj* se hrvatske snage imaju angažovati za razoružanje Italijana i posjedanje obale. Dosadašnju italijansku obalsku zonu obećati Hrvatima.¹²

U *Albaniji* se, ukoliko nema dovoljno vlastitih snaga, ima za nas angažovati stanovništvo u oduzimanju italijanskog naoružanja. Pri tom Albancima najaviti državnu nezavisnost.

OKW/WFST/Qu

Br. 662242/43. str. pov.

Dostavljeno:

13

BR. 133

OBAVEŠTENJE 2. OKLOPNE ARMIIJE OD 9. SEPTEMBRA 1943. GODINE 3. SS-OKLOPNOM KORPUSU O RASPOREDU ITALIJANSKIH ORUŽANIH SNAGA U HRVATSKOJ¹

Telegram²

Poverljivo

Od: K-DE 2. OKL. ARMIIJE

Za: III (Germ.) SS-okl. korpus

Poslat: 9. 9. 43. u 20,30 č

Prim.: 11. 9. 43. u 9,10 č

Prema izveštaju nemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske 2. armije, a prema stanju od 8. 9. 43, raspored italijanskih snaga je slegeći:

u Sušaku K-da 2. armije, u Crikvenici 5. A. K., u Kraljevici korpusna artiljerija, 311. pp u Delnicama, 121. pp u Ogulinu, 122. pp i 153. art. puk u Delnicama;

¹² Misli se na ustašku NDH.

¹³ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena načelnika i komandi kojima je ovo naređenje dostavljeno.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7454067.

² Iz zaglavlja telegrama objavljeni su samo najbitniji podaci.

u Sušaku divizija „Evgenija Savojskog“ [Eugenio di Savoia], 12. konjički puk „Saluco“ [„Saluzzo“] u Senju, 14. konjički puk „Aleksandrija“ [„Alessandria“] u Novom, 11. bersaljerski puk u Kninu, 1. bataljon lakih tenkova (St. Giusto);

Divizija „Murde [Murge] u Senju;

Štab 259. pp u Splitu, 260. pp u Senju, 154. art. puk u Senju, 1. inž. bataljon u Senju, 1. mitraljeski bataljon u Senju. K-da 5. A. K.³;

227. streljački bataljon u Ogulinu, železnički inž. bataljon u Ogulinu;

železničke stražarske jedinice u H. Moravicama⁴;

železničke stražarske jedinice u Josipdolu.

Upozoravamo na mogućnost predislokacije snaga: vidi dopis K-de 2. okl. armije/Ia, br. 263/43. poverljivo od 9. 9. 43. godine.⁵

K-da 2. okl. armije/Ia
Br. 264/43. pov.

³ Reč je o Komandi 5 [grupacije] graničnih jedinica u Sušaku i 2. bat. u S. Moravicama. U telegramu Štaba za vezu pri ital. 2. armiji, o rasporedu italijanskih oružanih snaga piše:

[...] XI A.K. u Ljubljani, Komanda divizije „Kačatori dele Alpi“ [„Cacciatori delle Alpi“] u Ljubljani; 51. pp u Borovnici, 52. pp u Ribnici, 1. art. puk u Ljubljani, 105. legija Dobrovoljačke milicije u Grosuplju, Komanda divizije „Izonco“ [„Isonzo“] u Novom Mestu, 23. i 24. pp i 6. art. puk u Novom Mestu [...] K-da div. „Lombardija“ [„Lombardia“] u Karlovcu, 73. pp u Črnomelju, 74. pp u Karlovcu i Jastrebarskom, 57. art. puk u Karlovcu, 137. dobrovoljački milicijski bataljon (ranije crnokošuljaši) u Karlovcu i Ozlju, 20. mostovni batalion u Karlovcu, 54. dobrovoljački milicijski bataljon u Generalskom Stolu, K-da Granične zaštite u Logatecu, Komanda 18. A.K. u Zadru, Komanda divizije „Bergamo“ u Splitu, 25. pp u Sinju, 26. pp u Omišu, 4. art. puk u Splitu, 89. dobrovoljački milicijski bat. u Drnišu, Komanda divizije „Zara“ u Zadru, 292. pp u Kistanju i Benkovcu, 158. art. puk u Zadru; nakasnije do 15. 9. biće predislocirani: V A.K. iz Crikvenice u Sušak i divizija „Murde“ na prostoriju: Bakar — Delnice — Moravice“ (AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453998—9).

⁴ Reč je o Srpskim Moravicama.

⁵ Odnosi se na informaciju o pokretu jedinica, tj. napuštanju teritorije NDH iza linije Sv. Jakov — Mrkopalj — Ravna Gora — Vrbovsko — Severin na Kupi (AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7454066).

**ZAPOVEST 2. OKLOPNE ARMIIJE OD 9. SEPTEMBRA 1943.
POTČINJENIM KOMANDAMA ZA POSEDANJE TERITORIJE
JUGOSLAVIJE POD ITALIJANSKOM OKUPACIJOM I RA-
ZORUŽANJE NA NJOJ ZATEČENIH ITALIJANSKIH ORU-
ŽANIH SNAGA¹**

Strogo poverljivo

KOMANDA 2. OKLOPNE ARMIIJE
Odelj. Ia, br. 100/43. str. pov.

A. H. Qu., 9. 9. 43.
12 primeraka
—, primerak

ARMIJSKA ZAPOVEST BR. 1

*za posedanje jadranske obale i razoružanje
italijanskih oružanih snaga*

- 1.) Maršal Badoljo² je objavio bezuslovnu kapitulaciju itali-
janskih oružanih snaga i obavezao se da će se boriti na
strani saveznika protiv svakog onog ko podigne oružje
protiv Italije. Nasuprot tome, ital. 11. armija u Atini je
predala svoje teško oružje, obećala predaju lakog oružja
i izjavila da se ni u kom slučaju neće boriti protiv Nemaca.
Još nije jasan stav Grupe armija „Istok“, ital. K-de 2. A
i 9. A.³ Nemačka vlada je obećala Hrvatskoj⁴ dalmatinsku
obalu, i Hrvatskoj, Crnoj Gori i Albaniji autonomiju. Mora
se računati sa italijanskim otporom i pojačanom aktivnosti
ustaničkog pokreta. Ova činjenica ne sme da oslabi akcije.
Naprotiv, bez obzira na brojnu nadmoćnost Italijana, pro-
tiv njih se mora najenergičnije nastupati. Treba koristiti
mogućnost da se putem pregovora postigne da predaju
oružje, ali to ne bi smelo uticati na usporavanje akcije
razoružanja.
- 2.) Izvođenje operacije „Akse“ [Achse] naređeno je za 8. 9.
(prethodno telefonom).⁵
- 3.) K-da 2. okl. armije preuzeće odmah komandu nad celo-
kupnim hrvatskim, srpskim, crnogorskim i albanskim no-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 557, s. 1008—12).

² Pjetro (Pietro Badoglio). Italijanski kralj Vittorio Emanuele III (Vittorio) poverio je 25. jula 1943. maršalu Badolju mandat za sastav nove vlade i komandu nad italijanskim oružanim snagama, pošto je 24. jula 1943. u Rimu na sednici Velikog fašističkog saveta izglasano nepoverenje Benitu Musoliniju. Badoljo je objavio 8. septembra 1943. bezuslovnu kapitulaciju Kraljevine Italije (hronologija, str. 506 i 541).

³ Vidi dok. br. 164.

⁴ Odnosi se na NDH.

⁵ Vidi dok. br. 132.

Föderationsoberkommando 2
193. Jg. Nr. 100/43 a. K. u. s.

4. 8. 1941

1. Anfertigung
2. Anfertigung

A r m e e b e f e h l Nr. 1

Für die Besetzung der Adria-Küste mit
der Entwaffnung der ital. Wehrmacht.

- 1.) Personal beodoglio hat die bedingungslose Kapitulation der ital. Streitkräfte erklärt und sich verpflichtet, auf Seite der Alliierten gegen jeder zu kämpfen, der die Waffen gegen Italien erhebt. Demgegenüber hat ital. 11. Armee in Athen ihre schweren Waffen abgegeben, Abgabe leichter Waffen zugesagt und erklärt, Keinesfalls gegen Deutsche kämpfen zu wollen. Stellung Seereschiffe ital. A.O.K.2 und 9 noch nicht geklärt. Die deutsche Reichsregierung hat Kroatien die dalmatinische Küste zugesprochen und Kroatien, Montenegro und Albanien die Autonomie zugesichert. Mit der Möglichkeit bewaffneter ital. Widerstände sowie verstärkter Tätigkeit der Bandenbewegung muß gerechnet werden. Diese Tatsache darf die Energie des Handelns nicht schwächen. Im Gegenteil, es muß den Italienern gegenüber ohne Rücksicht auf ihre zahlenmäßige Überlegenheit mit größter Tatkraft durchgegriffen werden. Von der Möglichkeit, die Waffenabgabe auf dem Verhandlungswege zu erreichen, ist Gebrauch zu machen, ohne daß dadurch Verzögerungen der Entwaffnung eintreten dürfen.
- 2.) Durchführung "Achse" ist am 8.9. (fern-mündlich voraus) befohlen worden.
- 3.) We.A.O.K.2 führt ab sofort den Oberbefehl über den gesamten kroatischen, serbischen, montenegrinischen und albanischen Raum, besetzt unter Entwaffnung der ital. Streitkräfte die wichtigsten Stützpunkte und Küstenabschnitte und verteidigt sie gegen feindliche Landungsversuche.
- 4.) Wichtigste Aufgabe ist es zunächst, die italienische Wehrmacht so schnell wie möglich zu entwaffnen. Je nach Lage sind beson-
 derts kampfkraftige bewegliche Abteilungen vorzuziehen, Kw.Kol.-
 Raum für rückw. Teile auszunutzen.
 Die Auflösung ist zu erleichtern durch parole, da der Krieg für die Italiener beendet ist und jeder entweder nach Ablieferung der Waffen in sein Zivilverhältnis zurück oder auch als Helfer zu den

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 134.

dručjem i razoružavajući italijanske oružane snage izvršiće posjedanje najvažnijih uporišta i obalskih odseka, braneći ih od neprijateljskih pokušaja iskrcavanja.

- 4) Najvažniji zadatak u prvo vreme je da se *što je moguće brže* razoruža italijanska vojska. Treba, već prema situaciji, ubrzano isturiti borbene pokretne odrede, a auto-kolone iskoristiti za pozadinske delove.

Rasformiranje treba olakšati parolom da je rat za Italijane završen i da se svaki vojnik može po predaji oružja vratiti svom civilnom pozivu ili stupiti u nemački Vermaht kao pomoćna snaga. Najpre treba izvršiti razoružavanje najbližih ital. štabova i jedinica, a kasnije postepeno svih odreda. Pri tome treba uzimati sve oružje, u prvom redu teško, municiju, motorna vozila, kola, konje, tovarna grla, sredstva veze, pogonsko gorivo i ostali ratni materijal. Sopstvene jedinice treba da budu potpuno motorizovane, a eventualni manjak opreme treba popuniti. Posle razoružanja, od italijanskih vojnika formirati jedinice milicije ili radne formacije. Treba hitno obezbediti snabdevanje tih formacija.

- 5.) Linije razgraničenja:

- a) između *k-ta Juga i III (germ.) SS-okl. K.*: nemačko-italijanska i hrvatsko-italijanska državna granica;
- b) između *III (germ.) SS-okl. K. i XV brd. A.K.*: Bos. Novi (III SS) — Bihać (XV brd.) — Gospić (XV brd.) — Karlobag (III SS);
- c) između *XV i XXI brd. A.K.*: crnogorsko-hrvatska granica do kote Lastva — Gruda (XV brd.);
- d) između *XXI brd. A.K. i Grupe armija „E“ (XXII brd. A.K.)*: grčko-albanska granica.

- 6.) Zadaci:

- a) *III (germ.) SS-okl. K.*: razoružaće ital. jedinice na svom području, pre svega u rejonu Karlovac i Ogulin i uskladištiti na sigurno mesto zalihe koje se tamo nalaze. Treba pripremiti i što pre izvršiti posjedanje Senja. Bezuslovno neutralisati rejon oko Zagreba. Nastaviti sa obezbeđenjem pruge Lekenik — Bos. Novi i pripremiti preuzimanje daljeg obezbeđenja pruge od Bos. Novog do Bos. Krupe.
- b) *XV brd. A.K.*⁶: treba da posedne sa 114. lov. div. odsek

⁶ Komandant 15. brdskog armijskog korpusa general-lajtnant Liters izdao je 9. septembra 1943. zapovest za posjedanje italijanske okupacione zone i razoružanje italijanske vojske. U njoj, između ostalog, piše:

„[...] 5.) *Linije razgraničenja*: a) između III (germ.) SS-okl. K. i XV brd. A.K.: Bos. Novi (III SS) — Bihać (XV brd.) — Gospić (XV brd.) —

Zadar — Šibenik, a sa SS-dobrovolj. brd. div. „Princ Eugen“ odsek Split — Dubrovnik — Gruda i da brani obalu. Posle prebacivanja I bataljona za Sinj treba predvideti prebacivanje za Sinj daljih snaga do jačine puka radi skorog zauzimanja Splita. XV brd. A. K. treba najpre da razoruža ital. jedinice i štabove koji su angažovani na obalskim uporištima. I dalje ostaje naročito važno da se obezbeđuju putevi dotura do početnih železničkih stanica.

- c) XXI brd. A.K. treba da sa 118. lov. div. prodre na odsek Kotor — obala južno od Skadra (ovde težište), sa 100. lov. div. na odsek Drač, a sa 92. pp (mot.) na odsek Valone do obale, da posedne obalu po uporištima, izbacujući, po mogućnosti, pokretne rezerve i da brani obalu. XXI brd. A. K. treba hitno da razoruža ital. štabove i jedinice na svom području, pre svega na obali.

297. pd ostaje do daljeg potčinjena K-di XXI brd. A.K. Treba predvideti dalje pomeranje divizije prema Skadru sa isturenom motorizovanom grupom. Delovinia treba kontrolisati prugu Kraljevo — Skoplje na albanskoj teritoriji.

Karlovac (III SS); b) između 114. lov. div. i SS-div. „Princ Eugen“: Glamoč — Trogir (oba SS-div.); c) između SS-div. „Princ Eugen“ i XXI brd. A.K.: crnogorsko-hrvatska granica do kote Lastva — Gruda (SS-div.).

6.) *Zadaci*: a) 114. lov. div. treba da posedne odsek Zadar — Šibenik i brani obalu. Obezbediti dotur od Gračaca (uključno). Aerodrome koji se nalaze na tom području obezbediti od neprijateljskog desanta. U slučaju potrebe mirirati, ali prethodno tražiti odobrenje K-de korpusa. b) SS-div. „Princ Eugen“ treba da posedne i brani obalski odsek Split — Dubrovnik — Gruda. Posle prebacivanja vazдушnim putem jednog bataljona za Sinj, treba tamo prevesti 1 pukovski štab i najmanje još jedan bataljon, da bi se što pre angažovali za zauzimanje Splita. Marševske delove tih jedinica, art. divizion, itd., treba ubrzano dovesti za njima [...]. c) 373 (hrv.) pd obezbeđenje dotura za 114. div. od Bos. Novog (isključno) do Gračaca (isključno), kao i aerodrom Bihać. U tu svrhu treba osloboditi inž. bataljon i pt divizion. 4. lov. brigada smenjuje 373. inž. bataljon u Bos. Gradiški, a 3. brd. brigadu treba razvući na istok do Kozarca, uključno. Štab i 3/202. tenk. bat. potčinjava se diviziji. U Bos. Krupu se dovodi 3. tenkovska četa. Štab treba prebaciti u Banju Luku. Treba ubrzano izvršiti potrebno pomeranje radi smenjivanja delova 114. divizije. d) 369 (hrv.) pd obezbeđivaće liniju dotura za SS-div. prema do sada izdatim naređenjima. Treba ubrzano smeniti SS-jedinice na odseku Konjic (do Rame isključno).

1 bataljon 1. rez. lov. puka dodeljuje se 369. div. za angažovanje na zaštitu pruge (po mogućnosti do Sarajeva). Obezbeđivati aerodrom u Sarajevu. U tu svrhu izvršiti pripreme za angažovanje ostalih delova 1. rez. lov. puka [...]“ (AVII, NAV-T-314, r. 557, s. 1002—7).

- d) *LXIX rez. korpus* vršiče pre svega zaštitu pruge Beograd — Zagreb i Beograd — Novi Sad. Nestašicu snaga za obezbeđenje pruge do koje je došlo odlaskom 14. pol. puka treba nadoknaditi upućivanjem jakih patrola na to područje. Eventualne pokrete ustanika treba bezobzirno onemogućiti.
- e) *Vojnoupravni komandant Srbije* obezbediće paralisanje neprijatelja na srpskom području. On će preuzeti sa snagama bugar. I okup. korpusa najhitnije obezbeđenje železničke pruge do albanske granice.

7.) *Izvođenje dejstava:*

- a) III (germ.) SS-okl. korpus treba da brzom intervencijom improvizovano motorizovanih snaga zauzme Ogulin i Karlovac, da obezbedi tamošnje zalihe svih vrsta i time što pre osigura bolju gotovost za dejstva potčinjenih jedinica.

Pokretnim načinom borbe sa pojedinim koncentrisanim grupama treba, zatim, paralisati neprijateljske snage na području severno od planine. Treba što pre dostaviti K-di 2. okl. armije predloge za nastupanje prema Slunj.

- b) K-de XV i XXI brd. A.K. imaju prvenstveni zadatak da brzo zauzmu uporišta koja su odlučujuća za odbranu obale.⁷ Ta uporišta treba energično dalje utvrđivati, koristeći postojeća fortifikacijska postrojenja, ukopana oruđa itd., a u slučaju neprijateljskog napada braniti ih. Pripremanjem pokretnih udarnih rezervi na povoljnim saobraćajnim čvorovima, treba omogućiti obrazo-

⁷ U tom smislu Komanda 2. okl. armije izdala je 15. septembra 1943. zapovest za utvrđivanje jadranske obale, prema kojoj su zadaci ovih korpusa bili sledeći:

„XV brd. A.K., nakon borbi za oslobodenje oblasti Zadar — Šbenik — Knin, brani dalmatinsku obalu koja se nalazi u njegovoj zoni. Zavisno od okolnosti, korpus pre svega treba da spreči napredovanje savezničkih iskrcanih snaga preko reiona Knina i platoa sa obe strane ovog u oblast Bosanski Novi — Prijedor i preko okoline Mostara u Dunavsko-savski bazen.

Čišćenje zone potrebne za odbranu obale od bandi i obezbeđenje sigurnog dotura na dva korpusna komunikacijska puta su hitni zadaci, pošto je samo tako moguća planska odbrana obale. U ovom cilju treba osloboditi dalje snage iz pozadinskih područja Komande XV brdskog armijskog korpusa i upotrebiti ih.

Za borbu protiv neprijateljskih padobranskih desanata, pre svega na visoravnima istočno i zapadno od Knina, treba držati u pripravnosti potrebne snage.

XXI brd. A.K. brani crnogorsko-albansku obalu.“ (AVII, NAV-T-314, r. 554, s. 156—61).

vanje težišta na eventualnim mestima iskrcavanja neprijatelja. Treba nastojati da se za obezbeđenje puteva angažuju ital. ili alban. milicijske formacije.

- c) LXIX rez. korpus i vojnoppravni k-t Srbije treba da se brinu pre svega za osiguranje važnih pruga, puteva i pogona, stavljajući u drugi plan obezbeđenje ostalih manje važnih objekata. Uslov za ugušivanje ustanka u zemlji jeste živa i strogo vodena aktivnost patrola. U tu svrhu treba obrazovati odgovarajuća težišta, pri čemu treba vršiti smanjenja na drugom mestu. Od svih starijina zahtevati da odlučno preduzimaju mere.
- 8.) Teškoće u saobraćaju koje prouzrokuje neprijatelj i težak teren mogu se otkloniti samo planiranim regulisanjem saobraćaja i dovoljnom kontrolom, kao i besprekornom disciplinom. Divizije treba na vreme da preduzmu odgovarajuće mere.
- 9.) K-da 2. okl. armije je upućena na saradnju sa komandantom avijacije Hrvatske. Zahteve za izviđanje i borbena dejstva avijacije treba upućivati K-di 2. okl. armije, a u izuzetnom slučaju i neposredno komandantu avijacije Hrvatske. Ovaj je, međutim, vezan za direktive K-de 2. okl. armije u pogledu obrazovanja težišta napada.
- 10.) Na celom području XV brd. A.K. treba odmah proglasiti strogu pripravnost. Treba prekontrolisati i eventualno dopuniti izvršene mere pripravnosti. Takođe treba kontrolisati mere protivvazdušne zaštite. Treba pripremiti mere zamračenja na području korpusa, tako da se od 10. 9. u 18,00 časova mogu sprovesti u svako doba.
- 11.) Posebno će biti izdata naređenja za snabdevanje i veze uz armijsku zapovest br. 1.
- 12.) O svim posebnim događajima stalno izveštavati. Posebnu pažnju obratiti redovnom dostavljanju određenih izveštaja.

Komandno mesto Armije ostaje isto. Isturena komandna mesta treba, shodno specijalnom naređenju, tako pripremiti da se mogu posesti od 11. 9. u 07,00 časova.

Dostavljeno:
potčinjenim korpusima,
vojnoppravnom k-tu Jugoistoka,
K-tu avijacije Hrvatske,
Arko 305,
O Qu, Ic, Ia/KTB.

Za Komandu Oklopne armije
načelnik štaba
Grolman⁸

⁸ Helmuth, načelnik Štaba 2. okl. armije.

**ZAPOVEST 369. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 11. SEPTEMBRA
1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA ANGAŽOVANJE DUŽ
ŽELEZNIČKE PRUGE SARAJEVO — MOSTAR¹**

Poverljivo!

K.T.B.²

369 (hrv.) pd
Odelj. Ia, A.Z. 13

Div. kom. mesto, 11. 9. 1943.

Br. 1268/43. pov.

DIVIZIJSKA ZAPOVEST BR. 75

(prethodno pojedinačne zapovesti)

- 1.) *Italijani* su na odseku divizije razoružani bez otpora i za-
robljeni.

Banditi su opkolili Teslić³ i pokušavaju da noćnim napa-
dima zauzmu Travnik i Turbe. Njih je iz Goražda odbacio
na jug III/370. gren. puka sa 1 vodom tenkova.⁴

Četnici postaju aktivniji zbog kapitulacije Italije i oče-
kivanja da će se Englezi i Amerikanci iskrcati na dalmatin-
sku obalu. Prikupljaju se pre svega u rejonu Sarajevo i
vrše manje prepade na domobranske straže.

- 2.) *SS-div. „Princ Eugen“* je razoružala posade Sinja i Met-
kovića, posela 11. 9. Dubrovnik i nastupa prema Splitu da
bi sprečila ukrcavanje Italijana u brodove i izlazak bro-
dova iz luke Split.⁵
- 3.) 369. pd treba da uz dosadašnje zadatke preuzme zaštitu
žel. pruge i puta Sarajevo — Mostar do Ostrošca (uključ.)

- 4.) *U tu svrhu se angažuju:*

a) 370. gren. puk sa I bataljonom na odseku Ostrožac (uk-
ljučno), Ivan-sedlo (uključno). Bataljon treba 11. 9. da

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 2156,
s. 946—7.

² Dopisano rukom.

³ Ovo mesto su napale 8/9. septembra 1943. jedinice 11. udarne
divizije NOVJ. Zbog otpora posade domobranske 4. lov. pukovnije
1. lov. zdruga iz jakih utvrđenja, napad nije uspeo (tom IV, knj. 17,
dok. br. 40, 47 i 201; knj. 18, dok. br. 115).

⁴ U Goražde su ušli 6. septembra 1943. delovi 2. proleterske i 3.
udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 17, dok. br. 41, 150 i 189).

⁵ Od 11. septembra 1943. grad Split, čitav splitski bazen i Ma-
karsko primorje su bili u rukama NOV i POJ (tom V, knj. 19, dok.
br. 54).

preuzme odsek od bataljona SS-divizije koji je angažovan u Konjicu. Komandant bataljona treba već 11. 9. da uspostavi vezu sa komandantom SS-bataljona u Konjicu. Bataljon treba kompletan angažovati u Konjicu. Treba obezbediti dovoljnu zaštitu železničkog mosta kod Bradine i okoline, premeštajući tamo jednu čet. Snage koje su angažovane na odseku — I bataljon i 9. četa 2. brd. lov. puka — ostaju tu.

- b) *1. rez. lov. puk* sa jednim bataljonom na odseku Ivan-sedlo (isključno) — račvanje puta kod Rogaćića. Bataljon treba 12. 9. prebaciti za Hadžiće. Na odseku ostaje i dalje angažovan II bataljon ustaške saobraćajne brigade.

Bataljoni su odgovorni za dovoljnu zaštitu važnih objekata na putu i žel. pruzi. Mora biti obezbeđena najbrža pomoć postavljenim osiguranjima i stražama, da bi se sprečilo rušenje objekata.

Svakodnevnim angažovanjem poternih odeljenja i izviđačkih patrola do 15 km s obe strane dodeljenog odseka, mora se obezbediti da na tom području nema bandita.

- 4.) *370. gren. puk* treba da preuzme oklopne vozove 103 i 106 koje će SS-divizija prebaciti za Sarajevo. Divizija će telefonski javiti brojno stanje posada koje treba smeniti i vreme preuzimanja vozova.
- 5.) *III/370. gren. puka* sa potčinjenim vodom 3/202. tenk. bataljona treba da izvrši čišćenje okoline Goražda sa težištem prema Ustikolini. Povratak bataljona u Višegrad predviđen je po izvršenju čišćenja.

6.) *Artiljerija*

U taktičkom pogledu se potčinjavaju:

I/369. art. puka 369. gren. puku

II/369. art. puka 370. gren. puku.

Gren. pukovi su potpuno odgovorni za područje art. divizionu i kontrolišu mere odbrane kao i angažovanje poternih odeljenja i izviđačkih patrola.

- 7.) *3/202. tenk. bataljona* izlazi 14. 9. iz komandnog područja divizije i K-da XV brd. A. K. je dovodi 373. peš. div. Tenkovski vod koji je upućen za Travnik treba 14. 9. da krene prema Zenici. Tenkovski vod koji je angažovan kod Goražda može se 13. 9. dovesti za Sarajevo. Jedan teški tenk treba da krene tako da do 12. 9. uveče stigne u Zenicu kod 369. gren. puka.

8.) II ustaška saobraćajna brigada, I bataljon i 9. četa 2. brd. lov. puka potčinjavaju se u operativnom pogledu diviziji.

9.) Inž. bataljon 369. ostavlja u prvo vreme u Butmiru vod koji je dodeljen vazduhoplovstvu da bi nastavio sa miniranjem okoline aerodroma. Ukoliko vazduhoplovstvu ne stignu tražene mine do 13. 9, K-da aerodroma u Butmiru će uputiti vod za Zenicu.

Osim toga, bataljon će na traženje stavljati snage na raspolaganje načelniku divizijskog transporta za polaganje mina kao i potrebne mine. Načelnik divizijskog transporta treba da upostavi neposrednu vezu sa inženjerskim bataljonom.

10.) *Kurs za protivtenkovska odeljenja*

Inž. bataljon 369 organizuje kurs o naoružanju i upotrebi protivtenkovskih odeljenja u borbi protiv teških tenkova. Kurs se održava u Zenici 13. 9. u 10,00 časova kod 369. gren. puka.

U tu svrhu će 3/202. tenk. bataljona dostaviti 369. gren. puku 1 teški tenk.

Jedinice treba na taj kurs da upute iz svakog bataljona (divizion) po 1 oficira a iz svake čete (baterije, eskadrona) najmanje po 1 podoficira. Učesnici treba da stignu u puk do 13. 9. u 9,00 časova, a vratiće se istog dana. Treba da ponesu sa sobom marševski obrok hrane.

11.) Sve jedinice su od ovog momenta u stanju najstrože pripravnosti. Pukovi, samostalni bataljoni i divizioni treba neodložno da prekontrolišu da li su te mere u potpunosti sprovedene. Takođe treba kontrolisati mere protivvazdušne zaštite. Kad padne mrak, dakle oko 19,30 časova, treba zamračiti sve zgrade u mestima smeštaja. Sijalice na ulicama mogu da gore do početka zabrane kretanja za civile, a u slučaju uzbune centrala isključuje svetlo.

Za Komandu divizije
1. generalštabni oficir

.....⁶
g-štabni ppuk.

⁶ Potpis nečitak.

**GBAVEŠTENJE 2. OKLOPNE ARMIJE OD 12. SEPTEMBRA
1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O RASPOREDU KOR-
PUSA I DIVIZIJA I NJIHOVIM ZONAMA DEJSTVA U VEZI
ODBRANE JADRANSKE OBALE¹**

Telegram²

Poverljivo

Upućeno: 12. 9. 43. u 00,35 č

Prim.: 12. 9. 43. u 01,50 č

od: K-DE 2. OKL. A

za: K-TA JUGOISTOKA

Predmet: Regulisanje komandovanja u vezi odbrane obala.

Zone komandovanja:

1) *III (germ.) SS-okl. korpus komanduje u zoni:*

desna granica: hrvatsko-italijanska granica,

leva granica: Bosanska Dubica (isključno) — Bosanski Novi
(uključno) — Bihać (isključno) — Gospić (isključno) — Kar-
lobag (uključno). —

2) *XV brd. AK komanduje u zoni:*

desna granica: istovremeno leva granica III (germ.) SS-okl.
korpusa.

leva granica: srpsko-hrvatska granica — hrvatsko-crnogor-
ska granica.

a) *114. lov. div.:*

desna granica: desna granica korpusa,

leva granica: Vrlika (uključno) — Drniš (uključno) —
Rogoznica (uključno).

U odbrani obale su momentalno angažovane sledeće
snage:

Zadar: 1 mešoviti ojačani bataljon 741. gren. puka,

Šibenik: 1 ojačani bataljon 721. gren. puka (još nije pri-
mljen izveštaj o njegovom stizanju u Šibenik).

b) *SS-dobrovoljačka brd. div. „Princ Eugen“:*

desna granica: istovremeno leva granica 114. lov. div.,
leva granica: ista kao i leva korpusna granica.

¹ Snimak overenog prepisa telegrama (pisanog na mašini) u AVII,
NAV-T-313, r. 193, s. 7454079—80.

² Iz zaglavlja telegrama objavljeni su samo najbitniji podaci.

Snage koje su momentalno angažovane u odbrani obale:
ojačani 1. bataljon 1. SS-brd. lov. puka (momentalno se nalaze u borbi za prilaze Splitu),
2. bataljon 2. SS-brd. lov. puka Ploče (još ne postoji izveštaj o njegovom pristizanju),
Dubrovnik: ojačani 2. SS-brd. lov. puk (bez 1 bataljona),
Aerodrom Gruda: 1 brdsko-lovačka četa.

3) *XXI brd. AK:*

desna granica: ista kao leva granica XV brd. AK,

leva granica: grčko-albanska granica.

a) *118. lov. div.:*

desna granica: ista kao i desna korpusna granica,

leva granica: crnogorsko-albanska granica.

Prednji odred se nalazi u nastupanju prema Kotoru. Još ne postoji izveštaj o prispeću u Kotor.

b) *297. peš. div.:*

desna granica: ista kao i leva granica 118. lov. div.,

leva granica: komunikacija Prizren — Kukës (uključno)
— ušće Drima (uključno).

Prednje snage u nastupanju prema Skadru. Još nije stigao izveštaj o njihovom pristizanju u Skadar.

c) *ojačana 100. lov. div.:*

desna granica: ista kao i leva granica 297. peš. div.,

leva granica: ista kao i leva granica korpusa.

Snage koje su za sada angažovane u odbrani obale:

Drač: 3/227. gren. puka, 2/51 (mot.) AK, 15 (padobranska) četa puka „Brandenburg.“

Fieri — Valona: ojačani 92 (mot.) gren. puk.

K-da 2. okl. A, Ia
Br. 325/43, pov.

F. d. R.

3

major u generalštabu

³ Potpis nečitak.

**ZAPOVEST KOMANDANTA POLICIJE PORETKA ZA NDH
OD 17. SEPTEMBRA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA
AKCIJE PROTIV PARTIZANSKIH SNAGA NA PODRUČJU
SREMA¹**

KOMANDANT POLICIJE PORETKA
ZA HRVATSKU

Ic, del. br. 12/43. pov.

— Operativni štab² —

O. U., 17. 9. 1943.

F. P.³ br. 47942 A

Poverljivo

BORBENA ZAPOVEST BR. 1

1.) Prema izvidanjima, na srednjem odseku Fruške gore nalaze se *bande* jačine jedne brigade (3.) sa 4 bataljona po 4 čete od 60 ljudi. Osim toga, postoje još 6 četa za osiguranje, koje imaju zadatak da obezbeđuju logore i dolazne puteve. I bat. se nalazi na koti 312, 2,3 km severno od Ležimira.

II bat. se nalazi na koti 434, 3,5 km severoistočno od Ležimira.

III bat. ima logor na koti 426, 3,8 km severoistočno od crkve u Grgurevcima.

IV bat. se nalazi na koti 454, 1,2 km istočno od III bataljona. Celokupno naoružanje bandita sastoji se od:

1 srednjeg i 1 lakog minobacača,

1 nemačkog pt topa 3,7 cm,

1 ital. pt topa 3,5 cm,

8—10 mitraljeza,

oko 25 puškomitraljeza,

kao i ručnog vatrenog oružja i ručnih bombi.

Glavni štab [NOV i PO za Vojvodinu] tih bandi nalazi se u severnom delu rejona Bešenovački Prnjavor. Navodno je u vili Rajnbreht, sasvim desno od samostana Prnjavor, koji je severno od slova „V“ Bešenova. Prnjavor je čisto partizansko selo. Na rubu šume koja se nalazi severno od Prnjavora nalazi se, navodno, jedna njihova četa za osiguranje.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 1544, s. 320—4.

² Der Befehlshaber der Ordnungspolizei für Kroatien (skraćeno: BdO), Einsatzstab.

³ Feldpost (vojna pošta)

Bande češće menjaju logore. Moguće je da se deo nabrojanih bandi već nalazi u južnom delu luka Save.⁴

2.) *Sopstvene snage* (pregled)

I. bat. (major Verner [Werner]) sa 2 streljačke čete, 1 teškom četom, 1 konjičkim vodom i 1 mot. žandarm. četom. (Napomena) Oko 120 ljudi može biti natovareno.

II. bat. (major Ajcinger [Eitzinger]) sa 3 streljačke čete. (Napomena) Oko 120 ljudi može biti natovareno.

III. bat. (major Late [Latait]) sa 2 streljačke čete. (Napomena) Ne mogu biti natovarene.

6. pol. tenk. četa sa po 6 tenkova (lakših) i 5 guseničara. (Napomena) Potpuno motorizovani.

SS-specijalna komanda „Otto“.

(Napomena) Potpuno motorizovani.

Zatim su na raspolaganju žandarmerijske snage k-ta žandarmerije u Osijeku, ali se samo izuzetno koriste u napa-dima. One imaju načelno naređenje da sprečavaju noćne pokrete bandi na svom području.

Od strane *Vermahta* stoje na raspolaganju:

1. inž. četa,

(Napomena) Može biti natovarena.

1 protivtenkovski vod sa 3 pt topa 3,7 cm, 1 pt topom 5 cm i 1 pt topom 7,5 cm.

(Napomena) pt top 3,7 cm može se zakačiti za kamion, a ostalima su potrebni tegljači.

1 baterija topova 10,5 cm.

(Napomena) Sa konjskom zapregom.

1 nemački bataljon za obezbeđenje železničkih pruga.

(Napomena) Odsek C, Ruma, vezani za pruge sa čvrstom podlogom. Upotreba ograničena u pogledu mesta i vremena.

3.) Policijske snage imaju *zadatak* da najpre borbom oslobode područje Srema od bandi tako da se ponovo mogu bez veće opasnosti koristiti pruge i glavni putevi tog područja i da se osiguraju naselja nemačke narodnosne grupe. Prilikom smirivanja područja treba tu formirati predviđene nemačke žandarmerijske stanice i postaviti odgovorne opštinske načelnike.

⁴ U tom rejonu dejstva su izvodile 2. i 3. vojvođanska NOU brigada i 1. i 2. sremski NOP odred (tom I, knj. 6, dok. br. 134, 135, 136 i 179; knj. 17, dok. br. 120).

U planu je da se najpre izvedu akcije protiv pojedinih mesta ili banditskih gnezda, a tek posle toga da se smiruju veće oblasti.

Prvi poduhvat biće usmeren protiv višeg štaba bandi u vilu Rajnbreht i mesta Bešenovački Prnjavor, koji su navedeni pod tač. 1), a biće izveden 19. 9. 43. god.⁵

4.) *Plan izvođenja dejstava*

- a) 6. pol. tenkov. četa, Spec. k-da „Otto“, 2 žandarm. voda (mot.) I bataljona i 2 voda 46. inž. rez. bataljona (nato-vareni), pod zajedničkom komandom kapetana Zaštitne policije Badera, nastupaće od Rume i iznenada prodreti u mesto Bešenovački Prnjavor, zauzeti i posesti celo naselje, a naročito vilu Rajnbreht i okolne zgrade.

Rasplamsali ustanak treba svim sredstvima ugušiti. Imanja sa kojih bude otvorena vatra, kao i partizanska boravišta, treba spaliti do temelja.

Sve stanovnike treba skupiti na određena mesta. SD će doneti odluku o tome šta će se uraditi sa njima.

- b) Nemački bataljon za obezbeđenje železničkih pruga na odseku C sprečavaće bande da se povuku na sever u Frušku goru, otvarajući zaprečnu artiljerijsku vatru sa položaja oko 8 km od severnog kraja Rume (sa podloge pruge). Treba uništiti poznata gnezda otpora na južnom rubu šumovitog područja Fruške gore. Mernička četa bataljona za obezbeđenje žel. pruge javiće se na vreme kapetanu Baderu i priključiti njegovim snagama koje nadiru ka Prnjavoru.

- c) 1/II bat. (kapetan Molhin [Molchin] vršiće osiguranje iz predela kote 216 (1 km jugoistočno od južnog izlaza iz Prnjavora). Njoj će biti potčinjen 1 protivtenkovski vod sa topovima 3,7 cm. Pošto snage stignu u rejon kote 216, na mesto akcije treba najpre odvesti kamio-

⁵ Ojačane nemačke policijske snage, 19. septembra 1943. otpočele su prostorno najširu i vremenski najdužu operaciju u Sremu s ciljem da unište jedinice NOV i PO Vojvodine i oslobode se njihovog pritiska na komunikacije, opljačkaju i popale sela i odvedu sposobne muškarce u logore. Istog tog dana, na Fruškoj gori spaljen je Bešenovački Prnjavor, a zatim je neprijatelj preneo svoja dejstva na severoistočni (21—23. septembra), a potom na jugoistočni Srem (od 30. septembra do 8. oktobra 1943). Puk je, ne nailazeći na veći otpor, spalio i opljačkao veliki broj sela, masovno ubijajući i hapseći stanovništvo (tom I, knj. 6, dok. br. 166; Žarko Atanacković, Vojvodina u borbi 1941—1945, Forum, Novi Sad, 1959, str. 163—172).

nima snage koje nisu natovarene. Centar veze treba organizovati na saobraćajnom čvoru k. 120, 3 km jugoistočno od k. 216.

d) Ojačana četa I bat. koja je sastavljena od strelaca 4. teške čete i konjanika treba da vrši osiguranje iz predela planinskog lanca 1,5 km zapadno od k. 216 (vidi tač. c). Centar veze organizovati kod k. 171 (250 m severno od slova „m“ mesta Šuljam). Treba na vreme izvestiti o angažovanju snaga bataljona.

e) *Rezerva*

III bat. kreće usiljenim maršem u 6,40 časova iz Rume prema Bešenovu i na južnom izlazu iz Bešenova stoji pripravan za borbu.

5.) Vreme polaska snaga iz garnizona:

- pod 4 a) u 6,30 časova,
- pod 4 b) prema sopstvenoj proceni,
- pod 4 c) u 6,35 časova,
- pod 4 d) u 6,30 časova,
- pod 4 e) u 6,40 časova.

6.) *Predaja obaveštenja*

- a) Četa „Bader“ preko sopstvenih radio-uređaja,
- b) Nem. bat. za obezb. žel. pruge preko sopstvene radio-veze,
- c) Radio-veza od komandnog mesta do BdO,
- d) za ostalo po kuririma.

U tu svrhu će se Operativnom štabu⁶ javiti jedan žandarmerijski vod (mot.) žandarm. čete I bataljona. Javljanje 19. 9. 43. u 6 časova u zgradi štaba BdO u Rumi, ulica kapetana Meningena br. 156.

7.) Signalni znaci:

„zeleno“ — ovde smo.

„crveno“ — napadaju nas (treba ispaliti u pravcu odakle preti napad). Završetak akcije treba objaviti rogom ili po kuririma na motociklu.

(Napomena) Signalne znake treba koristiti vrlo oprezno, pošto i bande upućuju svetlosne signale i pokušavaju da ispaljivanjem svetlećih zrna izazovu zabunu.

⁶ Einsatzstab

- 8.) *Sabirna mesta za zarobljenike:*
Starešine jedinice treba da odrede ta mesta. Zarobljenike treba transportovati kamionima ili sprovesti pešice. Treba postaviti jake straže, po mogućnosti Nemce. Sve zarobljenike treba dopremiti u E. K.⁷ 3, Ruma, Kapetana Menin- gena br. 141.
- 9.) *Prihvatna stanica za ranjenike:*
Ruma, Hermana Geringa br. 169.
- 10.) *Sabirno mesto za plen:*
Nem. gimnazija u Rumi (smeštaj sreske žandarmerije). (Vidi dnevnu zapovest br. 1 BdO — Op. štaba od 15. 9. 43.)⁸
- 11.) *Opravka oružja i izdavanje municije:* (vidi dnevnu zapo- vest br. 1 BdO — Op. štaba od 15. 9. 43.)
- 12.) *Komandovanje akcijom prenosim na majora žandarmerije Mihalsena [Michalsen].*
- 13.) *Komandno mesto*
Operativnog štaba u prvo vreme u zgradi štaba BdO. Od 7,15 časova u crkvi Bešenovo, 11 km severno od zapadnog izlaza iz Rume.

Napomena:

Oznake mesta prema karti 1:100.000.

potp. Handl
pukovnik žandarmerije

F. d. R.
Keler [Köhler]
kap. Zašt. pol.

Dostavljeno:

...⁹

⁷ Einsatzkommando

⁸ Tu zapovest redakcija nije pronašla.

⁹ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena komandi i jedi- nica kojima je ova zapovest dostavljena.

**MESEČNI IZVEŠTAJ 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA
OD 19. SEPTEMBRA 1943. GODINE 2. OKLOPNOJ ARMIJI O
VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI, DEJSTVIMA I POKRETI-
MA JEDINICA NOVJ I SOPSTVENIM PROTIVMERAMA NA
PODRUČJU DALMACIJE¹**

Poverljivo

K-da XV (brd.) AK
Ia, br. 4984/43. pov.

O. U., 19. 9. 43.

K-da 2. okl. armije Prim. 23. sept. 43. 3 priloga Br. gl. knj. 256/43. Br. odelj. 549/43. pov. Ia	2
--	---

PROCENA SITUACIJE
za period od 16. 8—15. 9.

I — POLITIČKA SITUACIJA

Politička situacija je nepromenjena. Državno rukovodstvo je pokušalo da ojača vladu. Poglavnik je naimenovao za predsednika vlade dr Mandića,³ a za ministra rata, čijim je resorom on do sada istovremeno upravljao, generala Navratila.⁴ Prema mišljenju Hrvata,⁵ novi, vrlo stari predsednik vlade neće moći, i pored svog bogatog iskustva, da promeni korumpirane i haotične odnose, kao što ni ministar rata neće moći da zadrži rasulo hrvatskih domobrana.

Uticao vlade se danas, uglavnom, ograničava samo na veće gradove koji su posednuti nemačkim jedinicama. Seosko stanovništvo u poljoprivredno siromašnoj Bosni, Hercegovini i Dalmaciji sve više pada pod uticaj komunističke propagande, kao i radno stanovništvo gradova.

Izgleda da je u Hrvatskoj seljačkoj stranci došlo do rascepa. Dok se jedan deo pod dr Mačekom drži starog programa

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 194, s. 7454537—41.

² Pečat primaoca.

³ Nikola

⁴ Fridrih

⁵ Misli se na ustaško vodstvo NDH.

stranke, vodeći ljudi stranke u Dalmaciji idu uz narodnooslobodilački pokret.

Firerovo dodeljivanje Dalmacije Hrvatskoj, koje je usledilo posle Badoljove vlade,⁶ izazvalo je samo lokalna oduševljenja. Ipak, treba sačekati da se vidi da li će se to odraziti u stavu stanovništva i vojske prema Nemačkoj. U tom pogledu se za sada ne vide promene.

II — STANJE KOD NEPRIJATELJA

Povećanje komandnog područja do koga je došlo usled operacije „Aksa“⁷ i time uslovljeno predavanje i slabljenje pojedinih rejona jasno je ocenilo i iskoristilo rukovodstvo komunističkih bandi. Zato Titove snage vrše žive pokrete.

Obrazovala su se dva težišta:

Prvo, u cilju iskorišćavanja situacije koja je u obalskoj zoni nastala kapitulacijom Italije. Snage 4. operativne zone [NOV i PO Hrvatske] (div. u formiranju) i dalmatinske snage (9. div.) koje su bačene na obalu dobile su pojačanja u pravcu Splita i Knina od I hrvatskog i II bosanskog [udarnog] korpusa [NOVJ].⁸ Ova neprijateljska grupa ima prvenstveno zadatak da drži obalu otvorenu za invaziju. Toj grupi je uspelo da zauzme ostrva ispred luka, da veći deo italijanske obalske odbrane pridobije za sebe i da, verovatno, zapleni od Italijana veće rezerve oružja i opreme. Osim Splita, koga još drže snage crvenih,⁹ koje verovatno podržavaju Italijani i stanovništvo, ostale luke komandnog područja su u našim rukama, kao Zadar, Šibenik, Omiš, Makarska i obala od Ploča do Dubrovnika. Komunisti su opkolili Split, Omiš i Makarsku. Pošto crveni skoro već gospodare ostrvima ispred mesta na obali, oni će pokušati i njih da zauzmu, pošto dovedu još snaga i prekinu naše pozadinske veze, pre svega u rejonu između Zadra i Makarske.

Drugo težište je u istočnoj Bosni. U rejonu Cavarda je 16. divizija spremna za napad na Tuzlu. Tuzla je ozbiljno ugro-

⁶ Vidi dok. br. 109, objašnjenje 3.

⁷ Vidi dok. br. 132.

⁸ Naredbom vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita, 5. oktobra 1943. preimenovani su 2. bosanski udarni u 5. udarni korpus NOVJ, a 1. hrvatski u 4. korpus NOVJ (tom II, knj. 1, str. 355—6; knj. 10, dok. br. 169).

⁹ Split su zauzele snage nemačke SS-divizije „Princ Eugen“, 92. mot. puk i 27. ustaški bataljon 27. septembra 1943. posle dvodnevni borbi protiv 1. dalmatinske udarne i 4. dalmatinske (Splitske) brigade u rejonu Klisa (tom V, knj. 19, str. 735).

žena.¹⁰ Pored toga, u istočnoj Bosni se nalaze glavne snage I bosanskog korpusa¹¹ (štab korpusa, 12. divizija bez XII brigade,¹² 17. [udarna] divizija) NOVJ, koje prodiru u rejon Bosna — Sava i koje su u međuvremenu zauzele Bos. Šamac.¹³ Pošto u istočnoj Bosni samo hrvatske jedinice vrše osiguranje, treba strahovati od toga da komunisti ne samo da neće naići ni na kakav otpor, nego će od hrvatskih jedinica dobiti kako ljudstvo tako i oružje.

Pored toga, Sarajevo ugrožavaju 2. divizija,¹⁴ koja je već zauzela Trnovo, i delovi 5. [udarne] divizije iz rejona Busovača — Konjic.

Italijanska 2. armija bila je još pod komandom generala Roate¹⁵ poznata kao antifašistička. To delimično objašnjava današnje držanje Italijana na hrvatskom području. Do sada su se na nemačku stranu dobrovoljno stavili samo 1 legija crnih košulja i 1 domobranski bataljon u Drnišu i 4 bataljona crnih košulja i 1 legija u Dubrovniku, ali sa molbom da budu angažovani van Italije i Hrvatske. Italijanske jedinice, koje su potpuno demoralisane, predstavljaju zbog toga, kao i zbog velikog broja, opasnost dogod se nalaze na područjima koja ugrožavaju bande.

Dalje pristizanje engleskih generalštabnih oficira, koji imaju zadatak da izravnavaju razmimoilaženja između Tita i Draže Mihailovića, kao i angažovanje jedne sovjetske padobranske komande (verovatno balkanske misije),¹⁶ za koju se može sa sigurnošću uzeti da postoji, navode na zaključak da Saveznici pridaju poseban značaj hrvatskoj obalskoj zoni za nameravano iskrcavanje ili žele da u naredno vreme u velikoj meri podstiču ustanički pokret, kako bi vezali još više nemačkih snaga.

III — SOPSTVENA TAKTIČKA SITUACIJA I NAMERE

Na obali su na području 114. lov. div. u nemačkim rukama gradovi Zadar i Šibenik. Na području SS-div. [Princ Eugen]

¹⁰ Jedinice 1. bosanskog udarnog korpusa NOVJ, posle teških trodnevni borbi, 2. oktobra 1943. slomile su otpor nemačkih i ustaško-domobranskih snaga i zauzele Tuzlu (tom IV, knj. 18, dok. br. 167; tom II, knj. 1, str. 358).

¹¹ Prvi bosanski udarni korpus preimenovan je 5. oktobra 1943. u 3. udarni korpus NOVJ.

¹² Reč je o 11. udarnoj diviziji i 12. krajškoj NOU brigadi.

¹³ Ovo mesto je zauzela 16. septembra 1943. godine 6. istočno-bosanska udarna brigada 17. udarne divizije NOVJ (tom IV, knj. 18, dck. br. 66 i 79).

¹⁴ Reč je o 2. proleterskoj udarnoj diviziji NOVJ.

¹⁵ Mario Roatta

¹⁶ Vidi dok. br. 156, objašnjenje 9.

obalski pojas Ploče — Gruda posedaju SS-jedinice, a Makarsku ustaše.

Ostali delovi obale, mnogobrojna ostrva kao i deo obalskih utvrđenja još su u rukama neprijatelja.

Zauzeta obalska odbrambena postrojenja posednuta su — koliko je bilo moguće — i spremna za upotrebu. Tačan izveštaj biće dostavljen posle probnog gađanja. Na levom odseku (Ploče — Gruda) postoji redovan dotur. Na području 114. lov. div. moraju jake snage da izbore put za transporte, a rejon Split — Sinj može se za sada snabdevati samo vazдушnim putem.

Kod legionarskih divizija vlada još srazmerno mir, jer su bande žurile ka obali da bi se naoružale. Ako se naoružane bande, kako se očekuje, vrate, doći će do zaoštavanja situacije.

Zabranjuje se pojačana upotreba hrvatskih jedinica, s obzirom na nove neuspehe i pojave rasula, između ostalog i kod do sada najbolje hrvatske jedinice — 3. hrv. lov. brigade.

To uslovljava veliku angažovanost nemačkih divizija. Za osiguranje obale stoje na raspolaganju samo slabe snage. Svi ostali delovi biće angažovani delom za osiguranje dotura, delom za aktivnu borbu protiv bandi.

Za efikasno raščišćavanje situacije u Hrvatskoj i uspešnu odbranu obale, potrebno je da se dovede još snaga.

Komanda korpusa će sa 114. divizijom očistiti obalski pojas Zadar — Šibenik, a sa SS-jedinicama, angažujući 92 (mot.) puk, najpre rejon Split — Sinj. Posle toga je predviđeno čišćenje rejona odatle do Knin — Drniš.

VI — SITUACIJA U VAZDUHU

U vremenu od 18. 8. do 15. 9. 43. smanjio se broj dnevnih i noćnih naleta neprijateljskih aviona u odnosu na prošli mesec, naročito u drugoj polovini izveštajnog perioda.

Na hrvatskom području nije bilo neprijateljskih vazдушnih napada. Naleti po danu su verovatno služili širem izviđanju iz vazduha pomoću aero-snimaka, a noću za izbacivanje agenata, snabdevanje neprijateljskih snaga materijalom za sabotaze i ostalim materijalom razne vrste.

Nemačko-hrvatska služba javljanja je dalje izgrađena i već radi nešto brže i pouzdanije.

VII — SAOBRAĆAJ

Situacija u pogledu saobraćaja se znatno poboljšala popravkom pruge Sarajevo — Mostar. Inače nema promena. Zbog hrvatske birokratije odugovlači se sa nekoliko planiranih radova na pojačanju mostova. Sa namerama se ide dalje.

VIII — SNABDEVANJE

5. 9. 43. je K-da 2. okl. A preuzela celokupno snabdevanje na hrvatskom području.

Od kako je Odeljenje za pozadinu — ispostava Balkan — preuzelo *upravljanje transportom*, K-da XV (brd.) A. K. izgubila je svaki uticaj na dodelu vozova. Pored toga su dotur osetno ometali sve češći napadi bandi na prugu Zagreb — Beograd. Posledica: stalno opadanje *korpusnih skladišnih rezervi* hrane za ljudstvo i stoku. Samo zahvaljujući dobrom stanju rezervi iz prošlog meseca snabdevanje je za sada još obezbeđeno, izuzev masti i životnih namirnica. Potrebna je skora izmena da bi se zajamčilo izvođenje operacija.

Nabavljanje sa sela je dalje opalo. Zbog poskupljenja jako su porasle nabavne cene. U poređenju s tim porastom nedovoljna su novčana sredstva koja su dodeljena. Zato su jedinice morale zaostati sa raznim isplatama civilnom stanovništvu, jer se potrebni artikli, npr. drvo za loženje, nisu mogli nabaviti putem dotura, nego se moralo dovesti sa sela. To stanje šteti ugledu nemačke vojske kod stanovništva. Jedinice su mestimično prešle na samopomoć.

Dovoz pogonskog goriva takođe trpi zbog istih razloga kao i vozovi za snabdevanje. Ako duže potraju prekidi pruga, može doći do ugroženosti operacija zbog smanjenih rezervi goriva.

Gotovost u motornim vozilima, pre svega kamionima, stalno opada zbog stanja guma. U periodu za koji se dostavlja izveštaj nije bilo dodele guma.

Plen od Italijana će u izvesnoj meri verovatno popraviti stanje u pogledu snabdevanja.

X — ZDRAVSTVENO STANJE

Zaraza: pegavi tifus je skoro suzbijen, a malarija se stišava. Evakuacija ranjenika može se vršiti sanitetskim avionima. Poželjno je da se dostave dva sanitetska aviona tipa Ju.

XI — STANJE KONJA

Nema promena.

Stanje konja trpi zbog pomanjkanja stočne hrane.

XII — PROTIVVAZDUŠNA ZAŠTITA

1. — Pojačane su mere pasivne protivvazdušne zaštite kod jedinica.
2. — Civilna protivvazdušna zaštita je poboljšana.

3. — Služba vazdušnog javljanja ne zadovoljava. Hitno je potrebno da se proširi hrv. mreža vazdušnog saobraćaja na bivšoj italijanskoj zoni i da se opremi radio-uređajima. To je pitanje pokrenuto kod nemačkog opunomoćenog generala.

Liters

Dostavljeno:

17

BR. 139

IZVEŠTAJ 21. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 19. SEPTEMBRA 1943. GODINE 2. OKLOPNOJ ARMIJI O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI, AKTIVNOSTI JEDINICA NOVJ, SOPSTVENIM PROTIVMERAMA NA PODRUČJU KOSOVA I CRNE GORE¹

K-da 21. brd. AK
Odelj. Ia, br. 7374/43. pov.

K. H. Qu., 19. 9. 1943.

Poverljivo

	K-da 2. okl. armije Primlj. 19. sept. 1943. Gl. del. br. 154/43. pov. Br. odelj. 517/43. pov.	²
Odelj Ia		

KOMANDI 2. OKLOPNE ARMIJE

Izveštaj o situaciji

I — POLITIČKA SITUACIJA

U Crnoj Gori treba očekivati da se pogorša situacija zbog teškoća u ishrani (stanovništvo je snabdeveno samo do kraja septembra).

¹⁷ Zbog ograničenog prostora, izostavljena su imena komandanata i odeljenja kojima je ovaj izveštaj dostavljen.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 194, s. 7454531—6.

² Pečat primaoca.

U Albaniji je obrazovana nova vlada koja se lojalno drži prema Nemcima. Povala je sa najvažnijim vođama bandi pregovore koji mnogo obećavaju. Ako sada i pridobije stanovništvo, ipak se njen uticaj ne može visoko ceniti.

Prilikom transportovanja ital. jedinica, kojima se ostavlja lako naoružanje radi odbrane u slučaju prepada, treba očekivati da će doći do sukoba između naoružanih Albanaca i Italijana. U slučaju savezničkog iskrcavanja može se računati samo sa podrškom Albanaca sa Kosova koji su neprijateljski raspoloženi prema Srbima.³ U Albaniji, koja je odsečena od svakog dovoza, mogu se takođe odraziti na političku i vojnu situaciju teškoće u ishrani, koje su nastale zbog snabdevanja nemačkih i još brojnijih ital. jedinica.

II — STANJE KOD NEPRIJATELJA

Crna Gora

- 1) Poznata Titova namera da jakim snagama prodre na područje Crne Gore i Sandžaka do sada se ostvaruje samo u vidu izviđanja do otprilike 10 km severozapadno od Pljevalja.⁴ Četnici su pobjegli bez borbe. Ovde još nije izvešteno da ove dve grupe idu zajedno.
- 2) Treba smatrati da je završena mobilizacija četnika na planinama Zlatibor i Zlatar. Ta grupa vrši pritisak u pravcu juga i jugozapada, prema putu Novi Pazar — Prijepolje, kao i prema Priboju i Rudom.
- 3) Na području Bijelo Polje — Berane — Andrijevića — Kolašin — Mojkovac domaći četnici su očigledno uspostavili vezu sa divizijom „Venecija“ u Beranama.⁵ Navodno je planiran

³ Odnosi se na albanske kolaboracioniste i njihove formacije.

⁴ Reč je o pokretu 2. proleterske NOU brigade 12. septembra 1943. iz rejonu Kalinovika, preko Pljevalja, u Sandžak da, po naređenju Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ, reorganizuje 3. proletersku sandžačku NOU brigadu i tamo nastavi dejstva protiv neprijatelja (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 551).

⁵ Prilikom zauzimanja Kolašina 27. septembra 1943. od strane 4. proleterske udarne brigade 3. udarne divizije NOVJ, ovoj diviziji je pristupio 2. bataljon 83. puka italijanske divizije „Venecija“. Sporazum o prelasku italijanske divizije „Venecija“ na stranu NOVJ sklopio je načelnik Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ 10. oktobra 1943. u Beranama (sada Ivanograd). Vidi tom II, knj. 1, str. 349; tom III, knj. 5, dok. br. 51, 62, 83, 88, 100 i 104; tom IV, knj. 17, dok. br. 141.

zajednički napad na Muslimane. Napad bi mogao biti usmeren kako u severoistočnom pravcu protiv muslimanskih naselja između Sjenice i Berana, tako i u južnom i jugoistočnom pravcu na crnogorsko-albansku pograničnu zonu koja je naseljena Albancima.

- 4) Italijanska divizija „Emilija“ pokušala je da u rejonu Kotora pruži oružani otpor naoružavajući civilno stanovništvo, da bi tako sprečila razoružavanje svojih jedinica i da bi Kotski zaliv držala slobodnim za iskrcavanje neprijatelja. Taj otpor je slomljen. Divizija „Taurinenze“⁶ je pokušala da taktikom odguvlačenja izbegne razoružanje i nastojala je da se, naoružavajući bande, spoji sa divizijom „Emilija“ u rejonu Kotora. Ta namera je sprečena.

Usled navedenih pokreta bandi, koje se mogu pojačati italijanskim prebeglicama, ugroženi su putevi dotura 18. lovačke divizije. Putem Peć — Podgorica za sada još gospodare crnogorski četnici.

Albanija

Na području Kosova vlada mir, izuzev komunističkih puškaranja na putu Peć — Prizren. Otkrivene su komunističke bande: 1) u rejonu jugozapadno od Skadra, 2) 30 km severozapadno od Tirane, 3) odmah južno od Tirane, 4) u rejonu zapadno od Debra (jake bande), 5) u rejonu oko 30 km severno od Ohrida (regrutovanje među stanovništvom), 6) 30 km južno-jugoistočno od Tirane u Škumbin-dolini, 7) u rejonu južno od Elbasana do oko 20 km zapadno — severozapadno od Elbasana, kao i u Devol-dolini (20 km južno-jugozapadno od Elbasana), 8) u brdima jugozapadno od Ohridskog jezera, 9) istočno od Berata, 10) 50 km južno-jugoistočno od Valone.

Južnim delom zemlje, od Logara prevoja u pravcu Korča — istočna granica, potpuno gospodare komunističke bande, kojima često rukovode Englezi. Na južnoj granici prelaze grčke bande preko albanske granice. Zapadna obala južno od Logara prevoja do luke Palermo je u komunističkim rukama.

⁶ Delovi italijanske divizije „Taurinenze“, posle dužih pregovora, 5. oktobra 1943. pristupili su jedinicama 2. udarnog korpusa NOVJ (tom III, knj. 5, str. 32, 45 i 94).

III — SOPSTVENA TAKTIČKA SITUACIJA I NAMERE

Sopstvenih snaga nema dovoljno da bi se istovremeno:

- 1) obezbedilo oko 375 km obalske odbrane (vazdušne linije),
- 2) razoružalo i otpremilo oko 150.000 Italijana,
- 3) zaštitili od sabotaza i prepada važni saobraćajni i privredni objekti,
- 4) ugušio pokret bandi koji se stalno širi,
- 5) osigurali putevi dotura koji vode preko planina.

Na crnogorskom području situacija je teška, jer su znatne sopstvene snage (glavnina 118. lov. div.) vezane borbom protiv partizana i regularnih italijanskih jedinica. Južna Albanija je potpuno u rukama jakih komunističkih bandi, te zbog toga ne postoji veza sa 1. brd. div. Obala južno od Logara prevoja može se kontrolisati samo izvidanjem iz vazduha, pošto nema dovoljno snaga za izvođenje operacija.

Namera: Najpre ubrzano otpremiti italijanske jedinice, uz svesno slabljenje obalske odbrane i zapostavljanje ostalih zadataka. Kasnije, pre svega, izvesti operacije u cilju zaštite puteva za dotur.

IV — STANJE OBALSKE ODBRANE I IZGRADNJE POLOŽAJA

Kod 118. lov. div. je zbog borbi za Kotorski zaliv došlo do velikog zastoja u obalskom utvrđivanju i izgradnji položaja. Kod 297. peš. div., a naročito kod 100. lov. div. preuzete su za obalsku odbranu italijanske obalske baterije sa delimično ital. poslugom.

Izgradnja položaja kod obe divizije još je u početnom stadijumu, ali ipak stalno napreduje.

VI⁷ — SITUACIJA U VAZDUHU

1) *Aktivnost neprijatelja:*

Živa aktivnost neprijateljskih aviona za snabdevanje, koji u vremenu od 21,00 — 01,00 čas nadleću duž istočne obale Jadranskog i Jonskog mora u severnom pravcu na grčko-albansko-srpsko područje. Ne mogu se dati tačni podaci o avionima, jer više ne rade italijanske osmatračke stanice službe vazdušnog osmatranja u Albaniji.

U noći uoči 17.9 primećeno je 4—5 neprijateljskih aviona u vremenu od 21,00 — 01,00 čas iznad Elbasana i Bitolja, verovatno u cilju snabdevanja.

⁷ Tako u originalu.

Dana 7.9. od 09,00 — 11,00 časova osmotren je iznad Tirane jedan neprijateljski izviđački avion na oko 4000 m visine.

U periodu za koji se podnosi izveštaj nije bilo bombardovanja ili ostalih borbenih dejstava.

2) *Sopstvena aktivnost*

Stalno izviđanje obalskog pretpolja od severne obale Krfa do Zelenike i izviđanje do sredine Jadranskog mora.

Izviđanje luke i aerodroma Brindizi pomoću aero-snimaka i izviđanje obale između Brindizija i Barija.

Izviđanje i dejstva na ciljeve na zemlji u cilju podrške kopnene vojske.

VII — SAOBRAĆAJ

Situacija u pogledu saobraćaja na području korpusa je teška, jer postoji samo mali broj dobrih puteva koji su većinom teško prohodni i ugroženi od partizana. Železničkih pruga uopšte nema. Za 3 divizije postoje samo 2 puta za dotur i zbog toga su preopterećeni. Udaljenost od Skadra do istovarne stanice Uroševac iznosi 225 km, a od Valone do stanice Bitolj 300 km.

VIII — SNABDEVANJE I DOTUR

Postoje teškoće u snabdevanju stočnom hranom naročito kod 118. lov. div. Skoro da uopšte nema sena i slame, niti ispaše. Italijanske rezerve su potrošene, a iz ostalih je obezbeđeno tekuće snabdevanje.

Italijanske jedinice mogu se snabdevati iz zaplenjenih rezervi samo još nekoliko dana uz smanjenje obroka.

Nema dovoljno snaga za postavljanje potrebnih straža kod mnogobrojnih skladišta zaplenjenog materijala.

IX — VOJNA PRIVREDA

Važni vojnoprivredni objekti u Albaniji:

— naftonosno polje Kučova (Devoli), oko 160.000 tona sirove nafte godišnje, mala rafinerija za lokalne potrebe;

— naftonosno polje Pathos koje su sada zauzeli partizani još je nerazvijeno;

— fabrika asfalta Zelenika, 20000 tona godišnja proizvodnja, porušena od partizana, počela ponovna izgradnja;

— rudnik i topionica bakra Rubiku (Fani-dolina), nov, sposoban za rad;

— 5 rudnika hroma u rejonu Kukës—Kruma, sposobni za rad;

- rudnik hroma kod Podgradeca, razoren od partizana;
- rudnik uglja Kraba kod Tirane, delimično razoren od partizana, ali uglavnom sposoban za rad;
- Fabrika cementa Skadar, sposobna za rad, snabdevena gorivom za 2 meseca.

X — ZDRAVSTVENO STANJE

Zdravstveno stanje jedinica je zadovoljavajuće. Bilo je samo pojedinačnih slučajeva oboljenja od opakih zaraznih bolesti, dok je bilo češćih pojava lakših formi zaraznih crevnih bolesti.

XII — STANJE POPUNE

Popuna formacijskog sastava nailazi na teškoće. Prebacivanjem prekobrojnih iz 297. peš. div. u 118. lov. div. sada je popunjen broj koji je toj diviziji nedostajao. 297. peš. div. je kompletirana, a 100. lov. div. ima neznatan manjak po formaciji.

Po otpremanju dostavljeno:

Ic
Qu

Za komandu
načelnik štaba
...⁸

BR. 140

NAREĐENJE 2. OKLOPNE ARMIIJE OD 20. SEPTEMBRA 1943. GODINE 15. BRDSKOM ARMIJSKOM KORPUSU ZA NAPAD PROTIV JEDINICA NOVJ U SPLITU¹

„Gajzerih“ [„Geiserich“]²

Strogo proverljivo

K-DA 2. OKL. A.

20. 9. 43. 21,00

K-DI XV BRD. A. K.

- 1.) Komanda XV armijskog korpusa, koncentrišući celokupne raspoložive snage, ima zadatak da zauzme pomorsko utvrđenje Split i da razbije bande koje se nalaze na tom pro-

⁸ Potpis nečitak.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453804—5. Na margini originala rukom je dopisano nekoliko brojeva, oznaka, slova i jedan nečitak pečat.

² Dopisano rukom.

storu.³ Ova operacija vodiće se pod kodiranim tajnim imenom „Gajzerih“.

2.) Treba imati u vidu da pri zauzimanju Splita, a zbog jakih neprijateljskih snaga, postojećih utvrđenja i teških terenskih uslova, može doći do većih a, eventualno, i dugotrajnih borbenih dejstava. U tom cilju naređujem:

a) Komanda XV brdskog armijskog korpusa će obezbediti prikupljanje svih raspoloživih snaga korpusa za napad na Split.⁴ Od posebne je važnosti da se obrazuje jedna jaka grupa, koja će se sastojati od najmanje 3 brdske baterije, 3 lake haubičke baterije i 3 teške haubičke baterije, a u cilju obezbeđenja jedinstvenog komandovanja odrediti štab jednog artiljerijskog puka.

b) Pripremu i komandovanje u operaciji „Gajzerih“ preuzće komandant SS-brd. div. „Princ Eugen“.

c) U operaciji „Gajzerih“ pre svega treba otkloniti neprijateljski pritisak u rejonu Klis — Trilj — Sinj lokalnim ograničenim napadima da bi se dobilo potrebno vreme i prostor za neometan, planski i smišljeni napad na Split. Napad na Split ni u kom slučaju ne treba izvoditi samo duž komunikacije, već koristiti i zemljište van puteva, vodeći računa da se postigne i momenat iznenađenja.

d) Da bi se neprijateljske snage vezale na više mesta, paralelno sa operacijom „Gajzerih“ treba preduzeti napad jedne borbene grupe 114. lov. div. iz rejona Šibenik — Drniš u pravcu Trogira, sa ciljem da se neprijateljske snage privuku, ili jednu borbenu grupu uputiti iz rejona Drniš, koja će uzeti učesća u zauzimanju Splita.

e) Vreme početka napada na tvrđavu Split treba tako odrediti da se obezbedi prikupljanje dovoljnih snaga kao i učesće jakih snaga avijacije (još 2 grupe aviona „štuka“). Početak napada verovatno neće biti moguć pre 25. 9. Prethodno treba izvršiti akcije čišćenja.

³ Vidi dok. br. 135.

⁴ Već 22. septembra 1943, delovi SS-div. „Princ Eugen“ i 92 (mot.) puk otpočeli su prodor iz Imotskog ka Sinju i posle borbi s 1. proleterskom udarnom brigadom izbili u Sinj, gde su se spojili sa snagama koje su ranije avionima prebačene u grad. Iz Sinja, SS-div. „Princ Eugen“, nemačka 114. lov. div. i 92 (mot) puk, podržan ustaško-četničkim snagama, otpočeli su 25. septembra 1943. koncentričan napad ka Splitu. Snage 1. dalmatinske udarne i 4. dalmatinske NO brigade, sa 1. proleterskom udarnom i 4. udarnom divizijom NOVJ, prihvatile su borbu na svim pravcima, ali su morale 27. septembra 1943. napustiti Split pred nadmoćnijim nemačkim i kolaboracionističkim snagama (AVII, a. NOP, reg. br. 8/7, k. 706—A, reg. br. 8/7 i 39/2, k. 711, reg. br. 8/1—40, 9/1—37 i 69/1—25, k 30, reg. br. 5/7-a, 8-6a, 26-6a i 27a, k. 8; tom V, knj. 20, dok. br. 41).

f) Napadi avijacije u cilju iznuravanja danju i noću na zgrade u kojima su smeštene neprijateljske snage i štabovi, kao i na privredne ustanove, vodovod, električne centrale, kao i pozivanje na dezertiranje mogu u mnogome da oslabe volju neprijatelja za otpor.

g) Treba takođe predvideti angažovanje padobranaca, i u vezi toga postaviti zadatke; međutim, sa time ne treba računati sa sigurnošću.

K-da XV brd. A. K. poslaće izveštaj do 23. 9. 43. o planu izvođenja operacije „Gajzerih“ na karti razmere 1 : 50.000. Takođe je predviđeno lično referisanje komandanta, odnosno načelnika štaba, na korpusnom komandnom mestu XV brd. A. K. u isto vreme.

F. d. R.
...⁵
poručnik

K-da 2. okl. A, Ia,
br. 180/43. str. pov.

BR. 141

NAREĐENJE 69. REZERVNOG KORPUSA OD 21. SEPTEMA BRA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA ORGANIZACIJU OBEZBEĐENJA ŽELEZNIČKIH PRUGA U SLAVONIJI I SREMU¹

Poverljivo

Telegram K. H. Qu., 21. 9. 1943.

Koncept

- 1.) 173. rez. diviziji
- 2.) 187. rez. diviziji
- 3.) Nem. štabu za osiguranje železnica Hrvatske

Predmet: Obezbeđenje glavnih pruga

Veza: K-da 2. okl. A, Ia—Id,

br. 527/43, pov. od 20. 9. 43. god.²

K-da 2. okl. A je naredjenjem Ia—Id, br. 527/43. pov. od 20. 9. 43. naredila sledeće:

„1.) LXIX rez. korpus je odgovoran za obezbeđenje železničkih pruga Zagreb — Beograd, Indija — Novi Sad i Vinkovci

⁵ Paraf nečitak.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 1544, s. 330—1.

² i ³ Tim dokumentima redakcija ne raspolaže.

— Osijek. Naređenje stupa na snagu odmah. U tu svrhu je već naređeno u telegramu K-de 2. okl. A, Ia—Id, br. 456/43 pov. od 17. 9. 43. god.³ da se korpusu u svakom pogledu potčinjava Nemački štab za osiguranje železnica u Hrvatskoj,⁴ bez snaga koje su angažovane južno od Save. Potčinjene jedinice 187. i 173. rez. div. treba aktivno angažovati na zaštiti pruga, odlažući obuku.

- 2.) Na odsek pruge Brod — Nova Gradiška — Novska treba hitno premestiti:

Štab Operativne grupe 187.

Rez. gren. bat. II/133...⁵

Štab rez. gren. puka 462, Bjelovar⁶

Nastavni rez. gren. bat. II/462, Zagreb⁷

Rez. gren. bat. I/135...⁸ II/482⁹

O početku premeštanja izvestiti do 24. 9. sa pregledom pokreta (dnevne ciljeve marša i smeštajne rejone).

- 3.) Treba obezbediti besprekorne veze (radio i telefonske) između K-de korpusa i Nemačkog štaba za osiguranje železnica u Hrvatskoj.
- 4.) Svim sredstvima treba poboljšati postavljanje mina i žičanih prepreka kod važnih objekata i železničkih postrojenja na prugama navedenim pod tač. 1. O izvršenim i planiranim radovima izvestiti na karti 1:200000 (vidi tačku 5).
- 5.) O angažovanju svih snaga koje stoje na raspolaganju za zaštitu pruga izvestiti pismeno do 26. 9. prilažući kartu 1:200 000.“

Dodatak Komande korpusa:

I — Uz 1.) Obezbeđenje pruge Beograd — Inđija — Kukujevci (uključno) i Inđija — Petrovaradin prenosi se na 173. rez. div., a obezbeđenje pruga Kukujevci (isključno) — Dugo Selo (ist. od Zagreba) (isključno) i Vinkovci — Borovo — Osijek na 187. rez. diviziju. Snage Nemačkog štaba za osiguranje železnica u Hrvatskoj koje se nalaze na području divizije potčinjavaju se u operativnom pogledu divizijama.

II — Uz 2.) i 5.) — a) Početak naređenog premeštanja sa pregledom pokreta treba 187. rez. div. da dostavi u izveštaju K-di korpusa do 23. 8. u 16,00 časova.

⁴ Deutsche Eisenbahnsicherungsstab in Kroatien

⁵ i ⁸ Nejasne reči dopisane rukom.

⁶, ⁷ i ⁹ Nazivi mesta i broj jedinice dopisani rukom.

- b) O planiranom angažovanju svih snaga koje stoje na raspolaganju za zaštitu pruga treba obe divizije da dostave pismeni izveštaj u dva primerka K-di korpusa do 24. 9. u 16,00 časova, prilažući dve karte 1:200 000. Pre podnošenja plana treba sa Nemačkim štabom za osiguranje železnica usaglasiti angažovanje tih snaga.
- c) K-da korpusa predlaže da 173. rez. div. potčini pruge koje treba obezbeđivati *jednom* komandantu (K-tu Rez. gren. bataljona 186), kome stoje na raspolaganju sledeće jedinice:
 - Rez. gren. bat. 186. za prugu Beograd — Mitrovica (isključno),
 - Rez. inž. bat. 46 za prugu Mitrovica — Kukujevci (isključno),
 - treći bataljon za prugu Indija (uključno) — most kod Novog Sada (uključno), koji preuzima osiguranje i fabrike cementa u Beččinu.

U tu svrhu se naređuje:

Bataljon treba odmah formirati kao Operativnu grupu 173. divizije u Indiji ili Beški, uvrstivši i 500 regruta iz 187. rez. div.

- d) K-da korpusa zatim predlaže da 187. rez. div. podeli navedene pruge u 3 pukovska odseka pod komandom
 - Štaba Operativne grupe 187,
 - Štaba rez. gren. puka 45 i
 - Štaba rez. gren. puka 462

III — Uz 4.) Termine dostaviti u 2 primerka K-di 24. 8. u 16,00 časova.

IV — Treba izvršiti operacije koje je planirala 187. rez. div.
 - Umesto bataljona Operativne grupe II/133 koji nedostaje treba angažovati Peš. bataljon 939.

V — Prilikom unošenja znakova u kartu treba upotrebljavati „Nove taktičke znake za Kopnenu vojsku” od 6. 1. 1943. Jedinice Kopnene vojske ucrtavati crnom bojom, a hrvatske jedinice narandžastom. Posebno označiti ustaške jedinice.

Povesti sve jedinice za obezbeđenje pruga sa tog područja.

Dodatak samo za Nemački štab za osiguranje železnica u Hrvatskoj:

Odmah uspostaviti vezu sa 187. rez. div. Dati uputstva Štabu odseka u Rumi da uspostavi vezu sa 173. rez. div.

Dostavljeno:

K-da LXIX rez. korpusa

nakon upućivanja

Ia, br. 1119/43/1199 pov.

U komandi: odelj. Qu

...¹⁰

Ia, koncept

BR. 142

MESEČNI IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA 2. OKLOPNE ARMIIJE OD 22. SEPTEMBRA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ I PRIVREDNOJ SITUACIJI, AKTIVNOSTI SNAGA NOVJ I SOPSTVENIM DEJSTVIMA NA TERITORIJI NDH, CRNE GORE, KOSOVA I SRBIJE¹

K o n c e p t²

KOMANDA 2. OKLOPNE ARMIIJE

Odelj. Ia br. /43. str. pov.

A. H. Qu., 22. 9. 1943.

Predmet: Procena situacije za
period od 16. 8 — 15. 9.³

... primeraka
Koncept

K-TU JUGOISTOKA
(K-tu Grupe armija „F“)⁴

I — POLITIČKA SITUACIJA

- a) *Od spoljnopolitičkih događaja, najveći odjek je imao na Balkanu brzi slom italijanske vojske, koji je usledio brže nego što se u početku očekivalo. Toj okolnosti treba pripisati sve veće poštovanje nemačkog oružja, što dolazi do izražaja u povećanom oprezu četnika.*

¹⁰ Nečitak paraf.

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 194, s. 7454517—30.

² U produžetku ove reči rukom je dopisano: „Komandant je o ovome usmeno referisao komandantu Jugoistoka“.

³ i ⁴ Dopisano rukom.

- 1) S obzirom da je duče ponovo preuzeo političko vođstvo i Italiji, splasnulo je u *Hrvatskoj* raspoloženje koje je bilo izazvano izgledima na samostalnost.
 - 2) *Crnogorsko područje* je pod jakim uticajem komunističkih bandi. Nije sigurno da željama većine naroda odgovara obrazovanje nacionalne autonomije, čemu trenutno teže vodeći Crnogorci. Ovde, takođe, politički pravac određuje očekivanje savezničkog iskrcavanja.
 - 3) *U Albaniji* vlada ravnodušnost. Postoji težnja da se u svakom slučaju nađu u trenutku odluke u lageru jačeg, što se većinom traži kod saveznika. Zbog toga nailazi na slab odjek kod većine stanovništva pokušaj da se obrazuje nacionalni komitet. *Čak iako uspe pokret koji se širi među Albancima na Kosovu, treba svakako računati s tim da će se u slučaju iskrcavanja brzo promeniti raspoloženje.*
- b) *Unutrašnja politička situacija*

U strukturi država koje stoje pod nemačkom komandom nema nikakvih promena. Treba sačekati na uspeh podrške Nediću (poseta fireru). Verovatno će njega podržati samo intelektualni krugovi, dok većina naroda vidi, kao i ranije, svog pravog vođu u Draži Mihailoviću.

S obzirom na poboljšanu spoljnopolitičku situaciju Hrvatske, više je nego sumnjivo da će se uspeti u tome da se jače proдре u poglavlNIKOV režim, kao i da će novonaimenovani ministar rata Maralić⁵ moći još da zaustavi potpuni raspad hrvatske vojske. *Zahtevi koje je za Hrvatsku ponovo postavila 2. oklopna armija ne menjaju se ni posle novih političkih događaja.*

Snage koje pokreću celo jugoslovensko područje ocrtavaju se najjasnije kod bandi. Tito pojačano ističe važnost ruskog uticaja, pri čemu mu u punoj meri pomaže Sovjetska crkvena propaganda⁶. Pri tom koristi pomoć saveznika, a ipak ne zavisi od nje. Nasuprot tome, *Draža Mihailović* zavisi od te pomoći. Komunizam, iza koga stoji velika sila Rusija, i Saveznici pritešnjavaju ga na isti način svojim zahtevima. Do sada je njegov nepo-

⁵ Pogrešno. Tu dužnost je za sebe zadržao Ante Pavelić, a na čelu tog ministarstva se nalazio Vilko Begić. U vreme o kojem je reč na dužnost ministra Ministarstva domobranstva postavljen je Frđrih Navratil.

⁶ U originalu piše: „die sowjetische Kirchenpropaganda“.

sredni i zato najopasniji protivnik bio komunizam. U momentu iskrcavanja, za koje engleski oficiri za vezu stalno vrše na njega pritisak da se treba pripremiti, porašće opasnost od konačne zavisnosti od Saveznika, čije je sebične ciljeve Draža Mihailović uvideo. U njegovom pokretu se odražava izvesna nesigurnost i razmimoilaženje političkih gledišta kod nižih starešina. Nezavisno od toga Englezi i dalje podstiču na veliki ustanak pojačavajući svoje štabove za vezu i koristeći sva sredstva sile (kralj Petar). (Vidi: Situacija kod bandi.) Nije isključeno da će oni pokušati da tako pridobiju četnike da oni i bez iskrcavanja Saveznika podignu ustanak.

Držanje *Italijana je nejasno*. Nastojanje da se zajedno sa komunistima učvrste na pojedinim delovima obale bez sumnje se svodi na uticaj Saveznika.

II — STANJE KOD NEPRIJATELJA

- a) Vreme i obim eventualnog iskrcavanja Saveznika ne može se još jasno sagledati. Da li će uopšte doći do iskrcavanja zavisi, u prvom redu, od spoljnopolitičke situacije, naročito od odnosa između Saveznika i Rusije.

(Pojediniosti vidi u „Procena verovatnoće savezničkog iskrcavanja na albanskoj i dalmatinskoj obali”, koju je dala K-da 2. okl. armije, Ic/oficir Abvera, pov. br. 211/43. od 19. 9. 43.)⁷

Aktivnost bandi se pojačava pod uticajem Saveznika i Rusije. *Prema mnogobrojnim vestima, izgleda da nije isključeno da počne opšti ustanak, čak i ako ga ne pokrene operacija iskrcavanja.*

- b) *Slavonija*

Posle privremenog obrazovanja težišta severno od pruge Ivanić-Grad — Brod, pri čemu su bile dovučene sa severne granice dve divizije sa ukupno 6 brigada, došlo je do napuštanja tog težišta na odseku Nova Gradiška — Brod i prebacivanja na područje Slavonije (Moslavina — Bjelovar — planina Kalnik) (5000—7000 ljudi).⁸

- c) *Slovenačka pogranična zona:*

Poznato formiranje novih odreda u vezi je sa namerom da se kompletira nova divizija koja treba da

⁷ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

⁸ Vidi dok. br. 113 i 128.

uđe u sastav slovenačkog korpusa, zajedno sa postojećom 15. i 16. slov. divizijom.⁹

Dovučena je 8. divizija [NOVJ] u rejon južno od Karlovca, a 13. divizija [NOVJ] je posela rejon Ogulin — Sušak — Senj.

d) *IV zona (rejon oko Splita):*¹⁰

Na području IV [operativne] zone [NOV i POJ] stalno jačaju komunističke snage i to:

- 1) dolaskom jedne divizije I hrv. korpusa [NOVJ]
- 2) 3 divizije II bosanskog [udarnog] korpusa [NOVJ]
- 3) formiranjem 2 nove divizije,
- 4) opštim naoružanjem civilnog stanovništva,
- 5) angažovanjem ital. odreda pod komunist. komandom,
- 6) isporukom oružja od 2 ital. divizije.

e) *Severoistočna Bosna (rejon Tuzla — Bos. Šamac — Doboj):*

Komunisti su dobili pojačanje dolaskom štaba jedne divizije I bosanskog [udarnog] korpusa [NOVJ] sa jugozapada i jedne divizije sa juga.

f) *Hercegovina:*

Posle privremenog napuštanja težišta u luku Drine (Goražde — Foča), neprijatelj se vratio prvobitnoj nameri: prikupljanju snaga u luku Drine i regrutovanju u severnoj Crnoj Gori i južnoj Hercegovini, u cilju pridobijanja tamošnjih Muslimana i ometanja mobilizacije koju sprovodi Draža Mihailović.

g) *Srbija:*

Kad je došlo do kapitulacije Italije počela je mobilizacija u Sandžaku, Hercegovini, severnoj Crnoj Gori i na Kosovu.

Neprijatelj vrši pripreme za paralisanje plovidbe Dunavom i rušenje železničkih pruga u severoistočnoj Srbiji i Ibarskoj dolini, izdato naređenje da se počne sa sabotazama na širem području u cilju usporavanja nemačkih mera i vezivanja trupa. Vode borbu protiv

⁹ Na teritoriji Slovenije, 3. oktobra 1943, po naređenju VŠ NOV i POJ, formiran je 6. korpus NOVJ u čiji su sastav ušle 14, 15. i 18. divizija NOVJ. Ovaj korpus je 5. oktobra 1943. preimenovan u 7. korpus NOVJ (tom II, knj. 1, str. 355—6; knj. 10, dok. br. 169; tom IV, knj. 7, dok. br. 84).

¹⁰ i ¹¹ Vidi dok. br. 135 i 140.

komunističkog uticaja, razbijaju komunističke odrede, da bi, zatim, jakim snagama podržali iskrcavanje Saveznika, koje se očekuje na crnogorsko-hercegovačkoj obali.

h) *Albanija:*

Pojačana aktivnost komunističkih bandi i bandi albanskih nacionalista.

i) *Tako se obrazuju sledeća težišta bandi:*

- 1) Rejon oko Splita (Tito),
- 2) Sandžak, Crna Gora, Kosovo,
- 3) lokalna težišta: zapadna Slavonija i slovenačka pogranična zona.

III — SOPSTVENA TAKTIČKA SITUACIJA I NAMERE:

2. okl. armiji su sada postavljeni sledeći zadaci:

- a) odbrana dalmatinsko-crnogorsko-albanske obale (oko 1000 km),
- b) razoružanje i otpremanje Italijana (oko 250.000 ljudi),
- c) ugušivanje pokreta bandi koji raste po broju ljudstva i naoružanju,
- d) osiguranje puteva i pruga za dotur,
- e) zaštita važnih saobraćajnih i privrednih objekata.

Za ove zadatke nisu dovoljne snage kojima se raspolaže. Situacija se može učvrstiti samo ako se dovedu još najmanje 3 divizije, odgovarajuće jedinice (pre svega jurišni topovi i inženjerija) i dovoljan broj protivavionske artiljerije.

Zbog pomanjkanja snaga, za sada nije moguće da se trenutno raspoloživim snagama posedne obala na spojevima prema desnom susedu (odsek Karlobag — Sušak) i prema levom susedu (odsek južno od Valona — Porto Edda). Poželjno je da snage Grupe armija „B” preuzmu odsek Karlobag — Sušak. Posedanje ostalih delova obale samo na najvažnijim uporištima, isključujući pokretne rezerve čija je intervencija u slučaju iskrcavanja dovedena u pitanje zbog aktivnosti bandi.

Smirivanje područja Armije ograničeno je samo na mala lokalna dejstva koja ne mogu dovesti do promene opšte situacije, pošto se za to raspolaže nedovoljnim brojem jedinica čija je borbena vrednost nedovoljna, a oprema i stepen obuke manjkav. Nastavlja se rasulo hrvatskih jedinica, a zavedene mere ne pokazuju do sada znatan uspeh.

Oslobađanjem borbom puteva za dotur nije moguće obezbediti i njihovu zaštitu (udaljenosti do krajnjih stanica na želez-

ničkim prugama iznose od 150 do 300 km). Ostaje samo nezadovoljavajuće rešenje — sistem konvoja, uz oslonac na pojedina uporišta. Zaštita pruga na hrvatskom području je samo uslovno moguća na prugama Zagreb — Beograd, Vinkovci — Osijek, Indija — Novi Sad, kao i pruge za Bihać i od Broda preko Sarajeva za Mostar. U Srbiji je obezbeđena zaštita neophodnih pruga.

Zaštita važnih privrednih objekata mora se još ograničiti.

N a m e r e:

Napad na Split u cilju zauzimanja obalskih utvrđenja i razbijanja tamošnjeg težišta bandi.¹¹

Hitno otpremanje Italijana, uz delimično otkrivanje obale.

Izgradnja obalske odbrane civilnim snagama u cilju obrazovanja uporišta. Izgradnja zaprečnih, bočnih položaja na planinskim prevojima.

Čišćenje od bandi borbene zone koja je potrebna za obalsku odbranu obrazovanjem uporišta uz prikupljanje snaga sa celokupnog područja Armije.

Pojačanje osiguranja pruga na hrvatskom području koje su odlučujuće za vođenje borbi i snabdevanje, napuštajući osigurane privrednih objekata i sporednih pruga.

Namera je da se pomoću Kozačke divizije¹² koja pristiže najpre umire Slavonija i Srem.

IV — STANJE OBALSKE ODBRANE I IZGRADNJE POLOŽAJA

Odsek Karlobag — Sušak još je u rukama neprijatelja.

U ostalom dalmatinskom obalskom području, izuzev Splita, obalska utvrđenja su u našim rukama.

Za zauzimanje utvrđenja na ostrvima ispred obale i za čišćenje tih ostrva nedostaju potrebne snage.

U toku je preuzimanje stalnih odbrambenih postrojenja, obalskih baterija, protivavionske artiljerije itd. Ono se za sada može sprovesti samo angažovanjem italijanskog osoblja. Poželjno je da se to osoblje zameni našim stručnim snagama.

Na oseku K-de XXI brd. A.K. takođe je, uglavnom, izvršeno preuzimanje glavnine obalskih utvrđenja, obalskih baterija itd., delimično sa ital. poslugom.

Opšta obalska odbrana može se sprovesti samo u vidu uporišta. Dosadašnja izgradnja položaja nije uopšte dovoljna. Nju su naše snage intenzivno započele i radovi stalno napreduju. Hitno se dopremaju u velikoj meri mine i materijal za zaprečavanje.

¹² Reč je o nemačkoj 1. kozačkoj diviziji.

V — SITUACIJA NA MORU

U toku je formiranje potrebnih nadležstava Ratne mornarice. Za sada postoje još praznine.

VI — SITUACIJA U VAZDUHU

- a) Aktivnost neprijatelja: Na području Armije nije bilo borbenih dejstava neprijateljske avijacije. U prošlom mesecu znatno se povećao broj naleta neprijateljskih aviona u cilju snabdevanja bandi i izviđanja.
- b) Sopstvena aktivnost: Naše vazduhoplovstvo podržavalo je nastupanje naših jedinica prema obali, parališući mestimični otpor mnogobrojnim lokalnim akcijama. Avioni se pojedinačno angažuju za borbu protiv bandi. Vršiti se izviđanje i bacanje propagandnog materijala na obalskom području, kao i stalna izviđanja do sredine Jadrana.

VII — SAOBRAĆAJ

- 1) U proteklom mesecu je takođe bila jako ozbiljna situacija u pogledu transporta, zbog velikih zahteva u odnosu na prosečno mali kapacitet pruga. Ona se na hrvatskom području još znatno zaoštava nastavljanjem napada bandi, naročito na važnim prugama Zagreb — Beograd, Osijek — Vinkovci, Novi Sad — Indija. Kao posledica toga, na području oko Zagreba, a delimično i u Mađarskoj, došlo je do velikog zastoja ispred hrvatskih graničnih prelaza.

Mere za otklanjanje teškoća u Hrvatskoj:

- a) Povećan istovar u rejonu Zagreba i, ukoliko je moguće, u ostalim rejonima blizu granice. Princip: bolje je istovariti u severnoj Hrvatskoj nego zatvoriti dovoz iz Rajha. Za sada se počelo sa ovom merom.
- b) Pojačanje snaga za obezbeđenje železnica na važnim prugama Zagreb — Ogulin, Zagreb — Beograd, Osijek — Vinkovci, Novi Sad — Indija, Slav. Brod — Sarajevo — Mostar i Sarajevo — Kraljevo, odustajući od zaštite ostalih pruga, a time i mira na njima.
- c) Jače angažovanje železničkih inženjerijskih jedinica za brže otklanjanje zapreka na prugama. Popravke koje vrši hrvatsko železničko osoblje odnose mnogo vremena, te se tako povećava efekat napada.

- 2) Loše veze veoma otežavaju obradu prijave za transportovanje i regulisanje transporta. Komandanturu za transport u Zagrebu koja je nadležna za obradu transporta u Hrvatskoj može se dobiti samo putem teleprintera.
- 3) Na srpskom području nije bilo značajnih dejstava bandi. Tu se neprijatno uočava pomanjkanje neposrednog uticaja na upravu pogona na bugarskim prugama (narocito na novom bugarskom području). Usled toga što Bugari često odbijaju prijem vozova, dolazi do stalnog zastoja u snabdevanju za Grčku, a time i usporavanja robnog prometa.

VIII — SNABDEVANJE I DOTUR

Na području 2. oklopne armije stanje u pogledu snabdevanja je ozbiljno. S obzirom na mogućnost većih borbениh dejstava na obali i na povećanu aktivnost bandi, može se očekivati da će se to stanje odlučujuće i štetno odraziti na borbenu situaciju.

- 1) Razlog za to je, pre svega, nedovoljan transportni prostor i veoma teško stanje transporta. Zbog stalnih rušenja pruga ne može se sasvim popuniti kontingent vozova za snabdevanje kojim raspolaže Armija, a koji je ionako mali. Pored toga se dešava da, usled sadašnjeg postupka smenjivanja jedinica, iznenadne hitne potrebe mogu da se pokriju najranije za 3 sedmice.

U mnogim rejonima zbog bandi nije moguće sprovesti ispomoć kamionima za transport na području Armije pošto se ne može staviti na raspolaganje dovoljna pratnja.

Veliki delovi armijskog područja (Albanija, Crna Gora i deo dalmatinske obale) nemaju železničku prugu, tako da se preko 300 km dugi, najteži planinski putevi moraju savladati transportnim kolonama.

- 2) *Ishrana*¹³
- 3) *Municija*¹⁴
- 4) *Pogonsko gorivo*¹⁵
- 5) *Motorizacija*¹⁶

IX — PRIVREDNA SITUACIJA

Armija nema nikakav uticaj na korišćenje privrednih dobara u Srbiji i Hrvatskoj. Sve su češći zahtevi za

vojnomo zaštito, ali oni ne mogu biti zadovoljeni. Jedinice moraju često biti povučene iz privredno važnih oblasti, jer su hitno potrebne za zaštitu pozadinskih veza i železničkih pruga.

Još ne postoji pregled o privrednoj situaciji u novoposednutoj bivšoj italijanskoj zoni. Na albanskom području privreda je delimično zamrzla, pre svega eksploatacija rudnika i nalazišta nafte. Eksploatacija će zavisiti i od toga da li će se moći ponovo odvijati pomorski saobraćaj na Jadranu. Transportovanje preko planina je skoro isključeno.

X — ZDRAVSTVENA SLUŽBA

...¹⁷

XI — STANJE KONJA

...¹⁸

XII — STANJE POPUNE

...¹⁹

Za Komandu 2. oklopne armije
načelnik štaba

BR. 143

TELEGRAM VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 24. SEPTEMBRA 1943. KOMANDI 1. SS-OKLOPNE ARMIJE DA SE U SKLADU SA HITLEROVIM NAREĐENJEM UGUŠI NOP U ISTRI¹

Strogo poverljivo!

Komanda 1. SS-oklopne armije
Ic/AO

H. Qu., 24. 9. 43.

Br. 4/43. str. pov. Sch.

6 primeraka

Predmet: firerova naredba.

4. primerak

...²

la KTB

Sledeća depeša OKW na znanje:

Firer je još jednom naredio da se slovenački komunistički ustanički pokret u Istri uguši sa bezobzirnom surovošću i da se isko-

^{13, 14, 15, 16, 17, 18 i 19} Izostavljeno zbog ograničenog prostora.

¹ Snimak prepisa telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-354, r. 608, s. 1007.

² Nečitljiv pečat primaoca.

rene ustanici.³ Ko se sa oružjem u ruci nama suprotstavi, smesta ga streljati, svejedno da li se radi o Slovencima, bivšim italijanskim vojnicima ili o ustanicima drugih narodnosti. Angažovanje i masiranje snaga mora biti takvo da se sa sigurnošću postigne veliki uspeh i da tako većina jedinica postane slobodna za druge zadatke. Slovenački narod nakon akcije ne sme za nas predstavljati više nikakvu opasnost.

F.d.R.

...⁴

SS-untersturmfirer

Dodatak Komande armije

Tačka 1a specijalne naredbe Ic, br. 884/43. str. pov. od 23. 9. 43. prilog 1 za Ia/ stavlja se ovim van snage.⁵

Za Komandu armije
načelnik štaba
I.A.

...⁶

SS-hauptsturmfirer

³ Nakon velikog priliva boraca, u Istri je 24. septembra 1943, po naređenju GŠ NOV i PO Hrvatske, formirana 1. istarska brigada „Vladimir Gortan“, a u zapadnom delu Istre, 25. septembra, 2. istarska brigada i izabran privremeni Pokrajinski NO odbor za Istru (AVII, a. NOP, reg. br. 1/7, 6/3, k. 1321, reg. br. 1/7, 6/3 i 27/2, k. 105-B, reg. br. 35/2, k. 104-A, reg. br. 38/2, k. 106; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 539).

⁴ i ⁶ Potpisi nečitki.

⁵ Tačka 1a ove naredbe glasi: „Zarobljene pripadnike banditskih formacija slovenačke, srpske i hrvatske narodnosti, bez obzira bili oni u uniformi ili civilu, treba tretirati kao ratne zarobljenike. Isto tako treba postupiti sa pripadnicima bivše italijanske armije, izuzev sa oficirima, koje treba odmah streljati (AVII, NAV-T-354, r. 606, s. 977).

**RADIOGRAM KOMANDUJUĆEG ADMIRALA JADRANA OD
28. SEPTEMBRA 1943. GODINE 2. OKLOPNOJ ARMIIJI O RE-
DOSLEDU ZAUZIMANJA OSTRVA U JADRANSKOM MORU¹**

RADIOGRAM 156/901²

Strogo poverljivo

od: Grupe armija „F“

za: K-du 2. okl. armije

Poslato: 28. 9. 48 u 06,40 č

Primljeno: 28. 9. 43 u 13,40 č

SSD

2/2. okl. puka za vezu

Obavestiti: KOMANDANTA JUGOISTOKA (GRUPU ARMIIJA „F“)
preko mornaričkog oficira za vezu
GRUPU „JUG“
POMORSKU KOMANDU ZA DALMACIJU

Predmet: dalmatinska ostrva

Veza ranija: telefonski razgovor Cezar³ [Cäsar] Kuneld⁴ sa Ce-
zar admiral Jadrana na dan 26. 9. 43. god.

Redosled hitnosti zauzimanja.⁵

1.) Ostrva Uljan i Pašman

Obrazloženje: Otvaranje pomorskog transportnog puta kod
Zadra koga štite ostrva.

2.) Poluostrvo Pelješac, ostrvo Korčula, uz istovreme-
no dejstvo protiv ostrva Mljeta.

Obrazloženje: otvaranje pomorskog saobraćajnog pravca između
ostrva koja štite ovu komunikaciju od Gravosa do Metkovića.

3.) Ostrva Šolta, Brač, zaključno sa Hvarom.

Obrazloženje: da bi se oslobodio put za brodski saobraćaj unutar
južne grupe dalmatinskih ostrva prema severu.

4.) Ostrva Lastovo, Sušac, Vis.

Obrazloženje: otklanjanje mogućih osmatračkih tačaka i upori-
šta za male neprijateljske jedinice.

¹ Snimak radiograma (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453669—70.

² Iz zaglavlja radiograma objavljeni su samo najbitniji podaci, a ispušteno je i nekoliko rukom nejasno napisanih parafa i reči.

³ Nedešifrovana reč.

⁴ Iznad ove reči rukom je napisano: Pz AOK-2 (K-da 2. okl. A).

⁵ Vidi dok. br. 155, 157 i 176.

5.) Ostala severnodalmatinska ostrva.

Obrazloženje: isto kao i pod tačkom 4.)

Upotrebu ratnih brodova Konrad Martha nije moguće obezbediti. Odgovarajuća desantna vozila neće stajati na raspolaganju ili će biti obezbeđena samo u manjoj meri.

Predlog: Improvizovati ukrcavanje na raspoložive male i najmanje brodiće, koji se nalaze u zoni pomorske komande. Dotur tim snagama organizovati na odgovarajući način.

F. d.R

...⁶

Komandujući admiral Jadrana,
Oper.odelj.
135/43. str. pov.

BR. 145

TROMESEČNI IZVEŠTAJ UPRAVNOG ŠTABA KOMANDE 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA OD. 1. OKTOBRA 1943. VOJNOUPRAVNOM KOMANDANTU JUGOISTOKA O VOJNO-POLITIČKOJ I PRIVREDNOJ SITUACIJI NA TERITORIJI NDH¹

Poverljivo

K-DA XV BRD. AK.
Upr. br. 136/43. pov.

H. Qu., 1. oktobra 1943.

Prilog za KTB Br. I1

²

...³

VOJNOUPRAVNOM KOMANDANTU JUGOISTOKA

Upravnom štabu

Beograd

Predmet: Upravni izveštaj za
jul, avgust i septembar
1943 (četvrtgodišnji izveštaj).

I — POLITIČKA SITUACIJA

Politička situacija se još više pogoršala, nešto zbog političke i vojne situacije u Italiji i Rusiji, a ponešto zbog pojačane

⁶ Potpis nečitak.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 1455, s. 110—17.

² Pečat primaoca.

³ Nečitak paraf.

aktivnosti bandi u zemlji. Celo područje, izuzev većih gradova, treba smatrati banditskim. Na stanovništvo je veoma deprimirajuće delovalo to što su bandama ponovo prepušteni delovi zemlje koje je napustila nemačka vojska (to je bilo neophodno zbog oslobađanja snaga za jadransku obalu). Ranije oduševljenje stanovništva pretvorilo se u **odbojno** a delimično i **neprijateljsko** držanje prema nemačkom Vermahtu. Nemoć nemačkih okupacionih trupa da ugroženom stanovništvu pruže najneophodniju zaštitu od bandi poljuljala je ugled i početno oduševljenje prema nemačkim jedinicama. One imaju isključivo zadatak da obezbeđuju prugu Brod — Sarajevo — Mostar u pravcu obale i Sunja — Bihać — obala. Za greške i propuste vlade,⁴ kao i za nepravilnosti, optužuje se Nemačka kao tvorac i pomagač hrvatske države. Pošto Nemci nisu preduzeli energične i efikasne mere za smirivanje zemlje, polažu se poslednje nade u Engleze i Amerikance. Veliki deo stanovništva praktično nema šta da izgubi i ne vidi više nikakvu mogućnost na koji bi način trebalo doprineti temeljitoj promeni sadašnje ili neke druge hrvatske vlade. Osim toga je znatno otežano izvršenje zadataka koji su postavljeni nemačkom Vermahtu jer je ukinuto prenošenje **izvršne vlasti** u Hrvatskoj i ne može se uticati na suverenitet poglavnika.

Danas se ne može Hrvatska smiriti **samo vojnim sredstvima**. Katastrofalne političke, upravne i privredne prilike u zemlji mogu se izmeniti samo energičnim merama, a naročito temeljitom političkom reformom.

Lošim ekonomisanjem i ustaškim kursom, vlada je izgubila svaki oslonac ne samo kod pravoslavaca i Muslimana nego i kod hrvatskog stanovništva. Vlada ima stvarni uticaj još samo u nekim većim gradovima. Vlast i autoritet države više ne postoji. Komunisti nesmetano ubiraju porez, u poljoprivrednim oblastima u žitu, održavaju analfabetske kurseve. U oblasti koja im je prepuštena, a koja se proteže preko cele zapadne i srednje Bosne, oni sada imaju **svoju upravu** preko **narodnooslobodilačkih odbora**. To su civilni odbori u selu i gradu koji su preuzeli poslove opštinskih i sreskih uprava (i vojnu privredu). Pored njih postoje i **komunističke vojne vlasti u pozadini** koje se sastoje od komandi oblasti za jedan ili više hrvatskih okruga, i komandi mesta, za veća mesta i važne čvorove. Ti organi vode policijske i privredne poslove i vrše kontrolu u pozadini, kao i regrutovanje za bande. Danas praktično postoji **na velikim područjima**

⁴ Misli se na ustašku vladu NDH.

— kako u selima tako i u gradovima — **sovjetska država**.⁵ U svim selima održavaju se priredbe sa ciljem vrbovanja i stanovnici su izloženi stalnom pritisku, tako da se osećaju nezaštićeni. Pasivno držanje vladinih organa veoma ide naruku komunističkoj delatnosti. **Pravna nesigurnost**, bespravnost i **haotične prilike** u velikim delovima zemlje karakterišu stvarnu situaciju. Više nisu zagarantovani život i imovina.

Veći deo **činovništva** je zatrovan, korumpiran, podmitljiv, nepravedan i nesposoban. Plate su tako nedovoljne da su činovnici direktno upućeni na mito. Dodatak na skupoću koji je vlada dodelila svim službenicima i nameštenicima u javnim službama (od 10000 do 20000 kuna) nema nikakvog značaja, s obzirom na pad vrednosti novca. Sposobni činovnici koji žele da rade ne mogu se probiti, jer iza njih ne stoji nikakva **vlast koja bi ih štitila**. Nedostaje nacionalne svesti i ideja vodilja. Kada iza sposobnih i vrednih službenika stoji jako moćno rukovodstvo koje ima korena u narodu, oni su onda u mogućnosti da ispunjavaju svoje dužnosti. Stanovništvo je raspoloženo ako ima odgovarajuće rukovodstvo. Široki krugovi naroda imaju jedino želju da žive u miru, redu i pravdi.

Međutim, hrvatska vlada nije u stanju da potpuno sredi prilike sopstvenim snagama i da se stara za mir i red. Ta nesposobnost državne uprave u pojačanoj meri utiče i na snabdevanje stanovništva. Potpuno je opala poljoprivredna proizvodnja, nedostaje dobra organizacija u prikupljanju i podeli namirnica. Stalno rastu cene i inflacija.

Prilike u zemlji utiču na zabrinjavajući način i na vojno snabdevanje (železničke pruge i putevi), kao i na industriju naoružanja i sirovina.

Zato su široki krugovi stanovništva do sada videli poslednji spas u **nemačkoj upravi**. Od nje se očekivalo pravedno upravljanje zemljom, obezbeđenje ishrane, sigurnosti, mira i reda. Posle uzaludnog iščekivanja, sada je izgubljena nada u vladu koju bi usmeravala i kontrolisala Nemačka, koja se naročito razume u to da ponovo oživi privredu.

Ekonomska beda i siromaštvo, nepravilno poslovanje, pomanjkanje brige za ishranu, nezadovoljstvo sa postojećim prilikama gone ljude iz dana u dan u redove bandita. To koriste neprijateljske radio-stanice za huškanje naroda.

⁵ U originalu piše: „Sowjetstaat“.

Muslimani se ni na koji način ne zalažu za hrvatsku državu jer im nije ostvarila njihove nade u agrarnu reformu, a oni moraju i dalje služiti kao gromobran u sukobima Srba i Hrvata. Zato krugovi muslimanskih intelektualaca žele ili nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu, u kojoj bi odgovarajuće narodnosti držale teritorijalnu upravu, a Muslimani bi u odgovarajućem procentu učestvovali u vladi i ne bi kao do sada zavisili od samovolje vlade u Zagrebu, ili žele **protektorat** pod čijom bi vojnom upravom imali odgovarajuće mogućnosti za razvoj i delatnosti. Za sve jače težnje Muslimana za nezavisnošću karakteristično je između ostalog i formiranje Muslimanskog odreda pod komandom bivšeg banditskog komandanta Huske Miljkovića.⁶ Pod parolom: „Muslimani, ne idite u hrvatsku vojsku ili partizane, nego branite svoju imovinu od svih napadača, bez obzira s koje strane bi došli“, vešto je iskorišćen večiti san Muslimana za autonomijom.

Reorganizovanje vlade naimenovanjem političara **Mandića**⁷ za **predsednika hrvatske vlade** naišlo je na slabo interesovanje kod stanovništva. Mandić sa svoje 74 godine može malo uticati na poslove vlade. U širokim krugovima na selu postojala je nada da bi bivši vođa hrvatskih seljaka **Maček**⁸ mogao da smeni poglavnika. Pregovori koji su već duže vremena vođeni sa umerenijim članovima bivše Hrvatske seljačke stranke, naročito sa **Košutićem**,⁹ Mačekovim zetom, imali su za cilj da pozitivne snage te, nekada najveće i godinama jedine, hrvatske partije pridobiju za saradnju sa vladom.

General Begić,¹⁰ dosadašnji državni sekretar u Ministarstvu rata, naimenovan je za ustaškog doglavnika — to je najviši položaj posle samog šefa države. General **Navratil**¹¹ je postao **ministar rata** i komandant hrvatskih oružanih snaga.

Među katoličkim stanovništvom je prijem predsednika srpske vlade Nedića u firerovom Glavnom stanu pobudio strahovanja da je firer dao Nediću posebna obećanja za Srbiju.¹² Za stav izvesnih hrvatskih krugova je karakte-

⁶ Opširnije o tome vidi: tom IV, knj. 19, objašnjenje 20.

⁷ dr Nikola

⁸ Vlatko

⁹ Rudolf

¹⁰ Vilko

¹¹ Fridrih

¹² Adolf Hitler primio je 18. septembra 1943. u Glavnom stanu predsednika kolaboracionističke vlade u okupiranoj Srbiji Milana Ne-

ristično širenje glasina odnosno pretnji da bi srpski krugovi koji se oslanjaju na Nemce mogli posle rata svašta da očekuju, da će „folksdojčeri biti iseljeni i tako će se vršiti odmazda za sve“.

Stanovništvo Bihaća tvrdoglavo širi glasine koje mogu da potiču jedino od neprijateljskih radio-stanica. Zato je tamošnja divizija naredila 19. 8. da se pokupe svi radio-aparati u Bihaću. Na osnovu tada još važeće izvršne vlasti, ovlašćena je SS-divizija „Princ Eugen“ da u saradnji sa hrvatskim organima na području divizije pokupi civilne radio-aparate. Radio-emisije koje slušaju skoro svi stanovnici koji poseduju radio-aparate upućene su naročito pravoslavicima, obećavajući im utočište i bezbednost, a koristeći razlike u veri.

Za sreskog načelnika u Prozoru (65 km zapadno od Sarajeva) i njegovog vozača dokazano je da su aktivno učestvovali u prepadima na stanovnike — simpatizere Nemaca, kao i u ubistvu 3 lica. Oni su 2. 9. javno **obešeni** u Prozoru.

U izveštajnom periodu su ponovo mnoge opštine i hrvatska nadležstva tražili **vojnu zaštitu**. Za obezbeđenje žetvenih radova i berbe kukuruza angažovane su nemačke pokretne borbene grupe. Ostalim željama se nije moglo udovoljiti jer su za raspored snaga bili merodavni isključivo vojni interesi.

O **stavu izvesnih hrvatskih krugova** govori naročito sledeći slučaj. Ustaški kotarski rukovodilac Bjaltas iz Jajca je na početku izveštajnog perioda zabranio ženskoj omladini u mestu da se druži sa pripadnicima nemačkog Vermahta. Zatim je šef policije u Jajcu pljuvao na ulici pred hrvatske devojke koje su viđene sa nemačkim vojnicima. On je uhapšen i hrvatske vlasti su povele protiv njega disciplinski postupak. Na traženje službenog organa, nadležno ministarstvo je naredilo da se smeni okružni rukovodilac.

Na početku izveštajnog perioda poginuo je kao žrtva atentata veliki župan iz Banje Luke dr Hadrović.¹³ On je uživao poverenje ne samo nemačkih vojnih komandi nego i sve tri narodnosti. Kako je sa hrvatske strane poverljivo saopšteno, u ustaškim krugovima se smatra da je Hadrović morao biti odstranjen.

dića. Pre tog prijema, Nedića je primio i ministar spoljnih poslova fon Ribentrop. Razgovor se vodio o daljoj saradnji i pitanjima budućeg razvoja Srbije pod okupacijom Vermahta (Novo vreme, Beograd, 20. septembra 1943, broj 108).

¹³ Dragan

Ekonomska i nacionalna baza Hrvatske je **poljoprivreda**. Oko 80% zaposlenih otpada na poljoprivredu i šumarstvo, 7,4% na industriju, a ostatak na trgovinu i ostale grane. **Poljoprivredna proizvodnja** Hrvatske je znatno opala zbog iskorišćavanja od strane bandi i njihovog uznemiravanja velikih oblasti. Zbog dejstva bandi, pojedini delovi zemlje nisu mogli biti na vreme obrađeni, niti je obavljena žetva. Žito su palili još u klasu ili u snopovima, uništavali vršalice, a partizani su odnosili ili uništavali zalihe žita da ih ne bi uzeli Nemci. Ipak nije došlo do sabotaza žetve u očekivanom obimu.

Ekonomski položaj stanovništva nije se poboljšao i pored prikupljenih žetvenih prinosa, pošto je mogao da se obuhvati samo delić zemlje. Žetva pšenice dala je prinose iznad proseka što se već godinama nije desilo. Takođe su dobro rodili raž i ječam, kao i voće i povrće. Kukuruz je slabiji zbog dugotrajne suše i vrućine. Ipak je **veći deo žetvenih prinosa u rukama partizana**. Oni su već počeli da uskladištuju velike zalihe. Prepadima na sela i gradove, pljačkanjem i odnošenjem namirnica i stoke — kao i vozila i opreme — bande obezbeđuju sebi ishranu i ugrožavaju snabdevanje zemlje. Državni sekretar dr Kraft¹⁴ iz Generalne direkcije za ishranu u Zagrebu izjavio je da bi mogle biti pokrivene sve potrebe stanovništva i hrvatske vojske kada bi se moglo prikupiti bar 50% prinosa. Na drugoj strani su tvrdili da nije prikupljena ni četvrtina. Ti su podaci, međutim, dati da bi se već sada pribavilo opravdanje za njihovu nesposobnost da se reši problem ishrane.

Snabdevanje je veoma loše, naročito u većim gradovima. Bande planski ometaju dovoz namirnica u gradove. Naročito su se ponovo u Sarajevu pojavile znatne teškoće u pogledu ishrane civilnog stanovništva. Prema izveštaju 369 (hrv.) pd, do sada su ostale nerešene sve lične i pismene žalbe. Na telegram koji je sredinom avgusta uputio gradonačelnik neposredno Poglavniku, dobio je od njegove kancelarije obaveštenje da je za grad već utovareno 80 vagona brašna i 30 vagona krompira. Međutim, Generalna direkcija za ishranu je, prema saopštenju, do danas samo dala dispozicije, a utovar još nije izvršen. Nemački Vermaht je iz zalihe dao na zajam po 40.000 kg brašna za 3 grada: Sarajevo, Mostar i Dubrovnik.

¹⁴ Stjepan. Potpisivao se i sa Štefan.

Stanovništvo vidi glavni uzrok nedovoljnog snabdevanja i u lošem radu „Zempro“, državne organizacije koja je nadležna za prikupljanje i podelu poljoprivrednih proizvoda. Zadruga „Sap“, koja je odgovorna za snabdevanje radnika državnih i vojnoindustrijskih pogona, kao i folksdojčerska poljoprivredna zadruga „Agraria“ (severno od Save) rade bolje.

Posebne teškoće u pogledu snabdevanja civilnog stanovništva pojavljuju se u priobalskoj zoni koja je do sada bila pod italijanskom upravom. Italijani su delimično spalili zalihe namirnica na selu i iskopali maslinjake. Rezervi ima samo za kratko vreme. Naređene su potrebne mere. Jedina uskotračna pruga sa jednim kolosekom Brod — Sarajevo — Metković koja dolazi u obzir je ionako preopterećena. Drugom prugom do obale Zagreb — Ogulin — Gospić — Gračac — Split odnosno Šibenik saobraćaju na pojedinim delovima partizani. Takođe je sumnjiv i brodski saobraćaj od Rijeke odnosno Trsta, ali je privremeno jedini put za snabdevanje civilnog stanovništva.

Cene namirnica i predmeta potrošnje rastu i dalje. Službeno utvrđene cene bezobzirno rastu i na javnim tržnicama. Službeni organi nisu ni sposobni ni voljni da obuzdaju takav razvoj. Do izuzetnog porasta cena dovodi i situacija što se zbog ometanja od strane ustanika ne mogu više snabdevati gradske tržnice proizvodima sa sela.

Mada za razne namirnice, tekstil i duvan postoji kontrolisana proizvodnja i racionalizacija, oni se mogu većinom kupiti samo na **crnoj berzi** po veoma visokim cenama. Samo se mali deo stanovništva može snabdevati potrebnim namirnicama na crnoj berzi. Zaposlena lica i siromašniji stanovnici su ostajali praznih šaka. Glavni izvor nabavki postale su prevare i podmićivanja.

Glad vlada naročito među decom izbeglica. Briga hrvatske države za izbeglice krajnje je podbacila. Sve više ima nakaza, poremećaja u rastu i sklonosti ka oboljenjima. Nedovoljna ishrana se odražava i na radnu sposobnost stanovništva.

III — SAOBRAĆAJ

Zbog sabotaza i prepada, još se **više pogoršao** železnički saobraćaj. Miniranje pruga i skidanje koloseka skoro je **duplo** češće nego u prethodnom mesecu. Rušenjem pruga svakako je veoma pogođeno snabdevanje civilnog stanovništva i hrvatska privreda. Veliki gubici u vagonima zbog sabotaza i učestali napadi na lokomotive utiču na transport.

Takođe je ugrožen i saobraćaj skoro na svim **putevima**. On se može odvijati samo u konvojima.

Komunikacije su delimično veoma loše. Od hrvatskih vlasti je traženo da se **poprave važni putevi za snabdevanje i mostovi**. Međutim, pokazalo se da hrvatske vlasti nedovoljno rade na važnim poslovima i posle ponovljenih prekora završavaju ih tek posle nekoliko meseci. Mnoge energične predstavke ostale su bez rezultata.

Popravkom mosta kod Karaule i onog kod Jablanice znatno se poboljšao saobraćaj na putu Sarajevo — Mostar Metković (obala).

IV — DELATNOST UPRAVE

Ukoliko su dopuštale službene dužnosti, jedinice su u svojim mestima smeštaja bile angažovane stavljajući na raspolaganje radnu snagu, zaprege i, po potrebi, kamione kao **pomoć u žetvi**.

Opunomoćenik rajhsfirera SS za Hrvatsku¹⁵ formirao je nova **policijska nadleštva**.

Pošto deo hrvatskih stanovnika **posедује predmete** koji pripadaju nemačkom Vermahtu (kuhinjsko posude, vojničke čuturice, ćebad, odevne predmete i ostalu opremu) upućen je **poziv** stanovništvu da najkasnije do 15. 9. predaju te predmete najbližem nemačkom vojnom nadleštvu. Dosadašnji rezultati su sasvim negativni. Sada feldžandarmerija vrši kontrole.

Zbog prepuštanja velikih oblasti komunistima i četnicima, porasle su **nevolje izbeglica**. Zbog loše ishrane i smeštaja, među izbeglicama se širi pegavi tifus i tuberkuloza. Deo izbeglica je smešten pod vedrim nebom (npr., u Banjoj Luci oko 6.000 od 12.000), jer nema dovoljno prostorija za veliki broj izbeglica. Nabavka baraka je veoma otežana. Nemačka vojska uvek nastoji da pronade nove **moгуćnosti smeštaja**.

Zdravstveno stanje ostalog dela stanovništva je bez promena. Nešto je u povlačenju pegavi tifus. Smrtnost kod dece i milijarna tuberkuloza ne pogađaju samo izbeglice nego su opšta pojava. Nema dovoljno lekova i sredstava za prvu pomoć. U nekim gradovima nema bolnica za civilno stanovništvo, jer su ili porušene ili ih je posela nemačka vojska. Izveštaji civilnih lekara su nepotpuni i nepouzđani.

Ponovo je u prekidu **vodovod** grada Banje Luke — rezervoar se nalazi 25 km od grada u oblasti koju ugroža-

¹⁵ Konstantin Kamerhofer

vaju bande. Da bi se privremeno ublažila nestašica vode, komanda mesta je dodelila cisternu. Zato Vermaht naročito forsira radove na izgradnji novog vodovoda i nabavku potrebnog materijala i uređaja. Pošto ima teškoća sa radnom snagom, angažovana je hrv. držav. radna služba. Na odgovarajući pritisak gradska uprava je prešla na prisilno dovođenje na rad sposobnih muških stanovnika.

Isplata ratne plate kao i izdržavanje porodica hrvatskih vojnika u nemačkim jedinicama uopšte se ne vrši ili veoma usporeno, tako da je jedinicama naredeno da podnesu spiskove koji su prosleđeni nem. opunom. generalu.

Feld- i ortskomandanture koje su angažovane na komandnom području potčinjene su nem. opunom. generalu u Zagrebu (FK 605 u Brodu, FK 1034 u Sarajevu, FK 1035 u Mostaru, OK I 892 u Banjoj Luci i OK II u Sarajevu).

Za obaveštajne poslove na hrvatskom području privremeno su u nadležstvo prekomandovani vojnoupravni službenici višeg ranga.

Poglavnik je uređenje vlasti u „oslobođenim oblastima“ poverio opunomoćenom ministru dr **Bulatu**¹⁶ koji je naimenovan za državnog ministra. Za šefa civilne uprave pri XV brd. AK (ranije šef civilne uprave pri k-tu nem. trupa u Hrvatskoj) naimenovan je opunom. ministar dr **Benak**¹⁷ za velike župe Banju Luku, Bihać, Jajce, Mostar i Dubrovnik, sa sedištem u Banjoj Luci. Za velike župe Sarajevo, Tuzla i Travnik, šef civilne uprave je državni savetnik **Frković**¹⁸ sa sedištem u Sarajevu. Zatim je za šefa civilne uprave za velike župe Omiš i Knin naimenovan sekretar Vrhovnog suda dr **Nardeli**¹⁹ sa sedištem u Splitu, a drž. sekretar dr **Turina**²⁰ za šefa civilne uprave u Istri za Primorje, Liku i gradove Rijeku i Sušak, sa sedištem u Rijeci.

U poslednje vreme su učestali slučajevi da **hrvatske vlasti** zahtevaju istragu o zadiranju u hrvatska prava, koja navodno vrše jedinice ili nemačka nadležstva — naročito u merama za odmazdu. Ti zahtevi sadrže nečuvene optužbe i klevete protiv nemačke vojske i nemačkih nadležstava. Hrvatska uprava nije ni na koji način pokušala da ublaži te tvrdnje koje su joj dostavljene. Tu takođe postoji utisak da se sve neprilike planski pripisuju greškama Nemaca.

¹⁶ Edo

¹⁷ Aleksandar

¹⁸ Ivica

¹⁹ Bruno

²⁰ Oskar

Aktivnost bandi u povećanoj meri šteti **privredi**, naročito **vojnoj**.²¹ Zbog regrutovanja partizana i četnika i dobrovoljnog javljanja u vojsku, na svim poljima nedostaje radne snage. **Iskorišćavanje prirodnih dobara** pod posebnim okolnostima predstavlja samo delić onoga što bi se moglo učiniti kada bi vladao mir (rušenje rudnika, ometanje rada pogona, prekid u transportovanju).

Veoma bogata nalazišta visokokvalitetnih minerala, naročito železne rudače, boksita, antimona i magnezita — najveći i najvažniji rudnici i topionice nalaze se u Bosni — mogla bi mnogo da doprinesu **Nemačkoj** za vođenje rata kada bi se strogo vodilo računa o privredi i kada bi vladao mir i red u zemlji.

Ometanje proizvodnje **uglja** od strane bandi i sabotaze na železnici osetno su pogodili celokupni privredni život zemlje. Važne elektrane, gasovodi, vodovodi, vojnoindustrijski i ostali važni pogoni trpe zbog nestašice uglja.

VI — PROCENA

Potpuna nesposobnost vlade, haotične prilike na **svim** poljima, opasnost da bi komunistički ustanički pokret mogao konačno preuzeti vlast u Hrvatskoj i stvoriti jugoslovensku sovjetsku republiku, nedovoljno nemačkih snaga, kao i nepostojanje do sada nadležne izvršne vlasti nameću da se **hitno izvrši temeljita reforma na političkom, upravnom i privrednom sektoru, da bi se otklonila opasnost za Nemačku i Evropu, koja se ne može dovoljno ozbiljno ni sagledati.** Vojna i politička situacija u Italiji i time stvoreni uslovi za neprijateljske operacije protiv hrvatske teritorije zahtevaju brzu intervenciju. Potrebna je **jedna čvrsta ruka koja bi držala sve vojne, političke i privredne delatnosti, a ne tuce ili više komandi, kao što je to bilo do sada.**

Obrazovanje jedne sposobne vlade i uprave, smirivanje zemlje, obezbeđivanje ishrane i potpuno iskorišćavanje za nemačku vojnu privredu mogući su samo tada ako nemački Vermaht **preuzme izvršnu vlast tj. celokupnu državnu vlast** i ako bi on nadzirao i usmeravao hrvatsku upravu i privredu. Smirivanje zemlje pri katastrofalnim prilikama, raznim političkim strujanjima i **velikoj komunističkoj opasnosti, teže je nego u Srbiji.**

²¹ Vidi prilog 1 u ovoj knjizi.

Uspeh se može postići samo ako se angažuju dovoljno
jake snage.

Tačnost overava:

U konceptu
pot. Liters

. . .²²
viši savetnik vojne uprave

Na znanje: divizijama + specijalni razrez

BR. 146

HITLEROVO NAREĐENJE OD 4. OKTOBRA 1943. KOMAN- DANTU JUGA I GRUPI ARMIJA „B” ZA ORGANIZACIJU ODBRANE I PREDISLOKACIJU SNAGA NA TERITORIJI ITA- LIJE, ISTRE I SLOVENIJE¹

Telegram²

Od FRR³ WNOF 03020 od 4. 10. 43. u 17,30 č.

Obavestiti: OKM/SKL

Na znanje: K-tu Juga, Grupi armija „B“, K-tu D.L./WNN, K-tu
D.L./LW,⁴ generalštab.

Obavestiti: OKM/SKL, načelnika za transport

Obavestiti: WNV (ANNA)

Strogo poverljivo.

Za načelnika Samo preko oficira.

OKM Br. 3001/43 Prim. : 5. X

⁵

Sadržaj: Vođenje borbi na području k-ta Juga i Grupe
armija „B“

A.— Očekujem da će neprijatelj usmeriti svoju glavnu opera-
ciju iz Italije, a u datom momentu i sa delimičnim sna-
gama iz Afrike, prema području Jugoistoka. Međutim,

²² Potpis nečitak.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-608,
r. 1, s. 1019—24.

² Iz zaglavlja telegrama objavljeni su samo najbitniji podaci.

³ Oznaka Hitlerove direktne veze (vom Führer ausgehende und
an den Führer gerichtete Nachrichten).

⁴ Komandeur der deutsche Landwehr/Luftwacht — komandant
teritorijalne odbrane/vazduhoplovstvo

⁵ Pečat primaoca.

još se ne može sagledati da li će protivnik krenuti iz južne Italije, koju je zaposeo, prema Albaniji, Crnoj Gori, južnoj Hrvatskoj, ili nastoji da najpre potisne nemačke snage u Italiji dalje na sever, da bi time stvorio u srednjoj Italiji polaznu bazu za napad na severnu Hrvatsku i Istru.

B.— Za dalje vođenje borbe naređujem:

1.— a) Komandant Juga treba da nastavi zadržavajuću odbranu samo do linije **Gaeta — Ortona**. Nju treba držati u izviđenom pravcu. Vođenjem borbe ispred borbene linije koju treba držati dobiće se vreme koje je potrebno za organizaciju odbrane i dovlačenje pešadijskih divizija.

b) Na čelu položaja **Gaeta — Ortona** treba angažovati 5 divizija, od kojih dve pešadijske (305. i 65. peš. div.). Iza oba krila ešalonirati po jednu diviziju kao armijsku rezervu. Ostale divizije treba grupisati za osiguranje pozadnjeg obalskog rejona i područja oko Rima, sa težištem na zapadnoj obali Italije. Pri tom treba najsevernije smestiti divizije koje su najviše pretrpele.

c) Pregrupisanja koja su u vezi s ovim zadatkom potrebna treba iskoristiti za to da se sve divizije prikupe prema njihovoj ratnoj formaciji. Za svako razdvajanje odreda potrebno je moje odobrenje.

d) Komandant Juga treba da izradi jednu studiju za napad na Apuliju, za slučaj kad protivnik ne bi nastavio svoj napad u severnom pravcu ili bi ga nastavio samo slabim snagama, da bi sa područja južno od odbrambenog položaja napao na Balkan.

Komandant Juga treba da izvesti o namerama u vezu s tim, uključujući kopnene i vazduhoplovne snage koje bi mu bile potrebne, kao i vreme koje bi mu bilo potrebno za pregrupisanje.

e) Na Elbi ostaje i dalje 1 tvrđavski puk sa 2 tvrđavska bataljona.

2. — *Zadatak Grupe armija „B“:*

a) Uspostavljanje mira na tom području, pri čemu treba angažovati što jače snage da bi se ugušio ustanak u Istri⁶ i Sloveniji.⁷

⁶ Iz Trsta, Hrpelja, Rijeke i Pule, 2. oktobra 1943, otpočeo je koncentričan napad delova nemačke oklopne SS-divizije „Adolf Hitler“, SS-motorizovane divizije „Herman Gering“, 44. i 71. peš. div. u cilju uništenja novoformiranih partizanskih jedinica i zaposedanja Istre. U sedmcdnevnm borbama neprijatelj je razbio 1. i 2. istarsku brigadu i NOP odrede „Učku“, Pulski i Pazinsko-porečki (Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 562 i 563; Istra i Slovensko primorje, Rad, Beograd, 1952, str. 304—309).

b) Obezbeđenje pozadinskih veza, a na obali obezbeđenje po dubini bokova komandanta Juga, sa težištem na Ligurskom moru.

c) Organizacija odbrane severne Italije. U tom cilju: izviđanje, određivanje i izgradnja odbrambenog položaja na Apeninima i obali uz njih, sa težištem na Ligurskom moru. Osnovne snage za to treba da budu divizije komandanta Juga i Grupe armija „B“. U ovom slučaju treba računati sa odvlačenjem 2—3 divizije na područje Jugoistoka. Pošto uskoro ne treba računati sa velikim operacijama neprijatelja protiv obalskog rejona Grupe armija „B“, treba smanjiti obalsko obezbeđenje koncentrišući ga na najvažnije odseke i lučke gradove, da bi se mogle angažovati jake pešadijske snage u Istri i Sloveniji.

Zato treba ukoliko je to moguće, tamo angažovati celu 44. peš. div. pored 162. divizije, a 90. okl. gren. divizija treba da smeni 44. diviziju na njenim dosadašnjim zadacima obezbeđenja i osiguranja. 90. okl. gren. diviziju treba, bez daljeg, preformirati. Delove SS-okl. gren. divizije „L.A.H.“⁸ treba ponovo vratiti njihovoj diviziji posle čišćenja Istre, tim više što je ograničena vrednost oklopnih jedinica u borbi protiv bandi. U tom cilju treba italijanskim zaplenjenim oružjem što bolje opremiti 44, 71. i 162. diviziju za borbu na planinskom zemljištu. 901. okl. gren. puk i 1. bataljon 1. okl. puka ostaju još potčinjeni Grupi armija „B“ dok se ne završi operacija koja je u toku.

Treba izvestiti o namerama pod a/, b/ i c/.

C.— Dovlačenje i davanje snaga:

a) Grupa armija „B“ daje: 24. okl. div. za istočni front, a 305. i 65. div. komandantu Juga. Komandant Juga treba da opremi za borbu na planinskom zemljištu 305. pd, a Grupa armija „B“ 65 pd. Komandantu Juga treba što pre privući 764. art. divizion (topovi 17 cm) i 450. art. divizion (S.F.H.), kao i 1. divizion 56. minobacačkog puka. U planu je da se privuku sa zapada i ostali delovi 56. minobacačkog puka.

⁷ Opširnije o aktivnosti jedinica NOV i POJ na teritoriji Slovenije u septembru i oktobru 1943. vidi Hronologiju, str. 558—562 i 583—588.

⁸ Leibgarde Adolf Hitler — Telesna garda Adolfa Hitlera. Ova SS-okl. gren. divizija L.A.H. imala je u svom sastavu 508 oficira, 3.190 podoficira i 17.631 vojnika. Ukupno brojno stanje je bilo 21.329, a borbeno 11.669 vojnika, podoficira i oficira (AVII, NAV-T-354, r. 600, s. 418).

b) Komandant Juga daje: 90. okl. gren. diviziju, čim stigne na kopno, i 4 tvrđ. bat. koji nisu angažovani na Elbi, sa celokupnim naoružanjem koje im pripada. Inžinjerijsko-desantni bataljon smestiti, pošto izvrši sadašnje zadatke, na pozadinsku teritoriju radi osveženja. Predviđeno je da se kasnije upotrebi kod komandanta Jugostoka.

c) Grupa armija „B“ prima: od komandanta Zapada 371. pd.

d) U rejonu Padova — Venecija formiraju se dve nove padobranske divizije. Jurišnu brigadu rajhsfirera SS, koja treba da posluži kao osnovni sastav za formiranje nove SS-divizije, treba prevući u rejon oko Ljubljane. 361. i 362. pd treba kompletirati u pogodnim rejonima doline Poa (područje Verone).

e) Sve pojedinosti će biti posebno naređene. Delovi 305. i 371. div. koji su predviđeni za nove formacije ostaju kod Grupe armija „B“ odnosno kod komandanta Zapada.

D.— Ratna mornarica:

Ratna mornarica će podržavati zadatke Kopnene vojske svim raspoloživim sredstvima, naročito u obalskoj odbrani, s ciljem da spreči neprijateljsko iskrcavanje u leđa našeg fronta, zatim održavanjem priobalskog saobraćaja, koji može biti od odlučujućeg značaja ako bi neprijatelju pošlo za rukom da efikasno omete železnički saobraćaj na italijanskoj istočnoj i zapadnoj obali, kao i angažovanjem vojnopomorskih snaga protiv neprijateljskog pomorskog saobraćaja.

E.— Vazduhoplovstvo:

Glavni zadatak vazduhoplovstva u Italiji i dalje je borba protiv ciljeva na moru, naročito u slučaju daljih neprijateljskih desantnih operacija u leđa 10. armije ili na jadransku obalu Balkana. Pored toga mora biti obezbeđena podrška Kopненоj vojsci, bar u slučaju jakog neprijateljskog napada, zatim zaštite većih marševskih pokreta naših jedinica, kao i zaštite najvažnijih puteva za snabdevanje. Sa komandantom Juga treba utanačiti pripremu za dejstva i raspored snaga za podršku napadne operacije i odbrambenih borbi na položaju gde se najpre mogu očekivati.

Pot. Adolf Hitler

OKW/WFSt/Op. br. 662409/43, str. pov.

UPUTSTVO VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 7. OKTOBRA 1943. VOJNOUPRAVNOM KOMANDANTU JUGOISTOKA ZA RAD I ORGANIZACIJU VOJNE, POLICIJSKE, POLITIČKE I PRIVREDNE UPRAVE NA TERITORIJI JUGOSLAVIJE¹

Prepis

VRHOVNA KOMANDA VERMAHTA
Br. 005736/43. str. pov (WFSt/Qu./Verw.)

F.H.Qu., 7. 10. 43.

<p>Odeljenje za inostranstvo² (1. odel) Prim. : 10. okt. 1943. Br. 452. str. pov.</p>
--

Strogo poverljivo

60 primeraka
42. primerak

**SLUŽBENO UPUTSTVO ZA VOJNOUPRAVNOG
K-TA JUUGOISTOKA**

- 1.— Vojnoupravni komandant Jugoistoka potčinjen je načelniku OKW i prima direktive od Gen. St. d. H./Gen. Qu shodno naređenju načelnika OKW od 23. 6. 43. br. 519/43. WFSt/Qu (Verw.)³
- 2.— Vojnoupravni komandant Jugoistoka ima izvršnu vlast u nemačkoj operacionoj zoni Jugoistoka ukoliko su mu preneti ta ovlašćenja. Za Hrvatsku važe ograničenja naređenja OKW (WFSt) Qu (Verw.) br. 004932/43. str. pov. od 17. 9. 43. god.⁴ Za izvršenje poverenih zadataka njemu su potčinjeni za Grčku — vojnoupravni k-t Grčke, za Hrvatsku — nemački opunom. general u Hrvatskoj i za Albaniju — nemački opunom. general u Albaniji.
- 3.— Štab vojnoupravnog k-ta Jugoistoka sastoji se od:
 - a) Komandnog štaba,
 - b) Upravnog štaba, sa odeljenjima za upravu i opštu privredu,
 - c) Vojnoprivrednog štaba Jugoistoka,
 - d) komandanta SS i policije,

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-77, r. 883, s. 5631893—6. Na margini prve stranice rukom je dopisano nekoliko nejasnih oznaka, parafa i datuma.

² Pečat primaoca.

³ i ⁴ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže. Opširnije o organizaciji nemačkog sistema komandovanja i vojne uprave na Jugoistoku vidi dok. br. 111, 115, 117, 121, 123 i 125.

e) načelnika Intendantske uprave.

koji obrađuju pitanja srpskog područja i vojnopravni komandant Jugoistoka ih prema njihovoj stručnoj oblasti koristi za stručnu obradu pitanja na celom svom području. Izuzetak od toga je komandant SS i policije koji obrađuje samo poslove srpskog područja.

- 4.— Načelnik Upravnog štaba i komandant SS i policije su neposredno potčinjeni vojnopravnom komandantu Jugoistoka, a Komandni štab, Vojnoprivredni štab i načelnik Intendantske uprave potčinjeni su načelniku štaba. Poslove u štabu vojnopravnog k-ta Jugoistoka reguliše načelnik štaba.
- 5.— Za savetovanja po pitanjima spoljnopolitičkog značaja, komandantu stoji na raspolaganju „specijalni opunomoćenik Ministarstva spoljnih poslova za Jugoistok“ sa sedištem u Beogradu. Njegovi zadaci i ovlašćenja regulisani su posebnim firerovim naređenjima od 24. 8. 43. Shodno obavezama koje specijalni opunomoćenik Ministarstva spoljnih poslova za Jugoistok⁵ ima prema firerovom naređenju, vojnopravni komandant Jugoistoka treba da ga sa svoje strane uputi o namerama vojnog rukovodstva i uprave koje su od značaja za spoljnu politiku. Komandant treba da tesno i sa puno poverenja saraduje sa specijalnim opunomoćenikom.
- 6.— Načelnici Upravnog štaba, Vojnoprivrednog štaba i Intendantske uprave su stručni saradnici komandanta po svim upravnim i privrednim pitanjima koja dotiču celokupno područje, uz ograničenje da ovlašćenja koja su preneti izaslaniku Nojbaheru naređenjem ministra spoljnih poslova od 16. 10. 42. za regulisanje privrednih pitanja u Grčkoj ostanu izuzeta od ovog.
- 7.— Vojnopravni k-t Jugoistoka kao teritorijalni komandant reguliše u područjima koja su mu potčinjena sve vojne teritorijalne zadatke. Tu spadaju i zadaci osiguranja ukoliko ih na njega prenese komandant Jugoistoka. On daje direktive koje su potrebne za vojnu upravu njegovog komandnog područja van Srbije. U Srbiji on lično rukovodi izvršavanjem upravnih zadataka sa feldkomandanturama koje su mu potčinjene.
- 8.— Pored direktiva Gen. St. d. H./Gen. Qu. navedenih pod tač. 1, vojnopravni k-t prima direktive i od:
 - a) komandanta Jugoistoka po pitanjima koja su tesno u vezi sa borbenim zadacima i osiguranjem. U slučaju

⁵ Reč je o Hermanu Nojbaheru.

potrebe, k-t Jugoistoka može ta ovlašćenja preneti na potčinjene komandante i opunomoćiti ih da u tom smislu daju direktive nadležnim teritorijalnim komandantima;

- b) opunomoćenika za četvorogodišnji plan i od nadležnih viših organa Rajha i nadleštava OKW po stručnim oblastima.

Put dostavljanja izveštaja nadleštava koja su potčinjena vojnoppravnom k-tu Jugoistoka je sledeći:

- a) po pitanjima od načelnog i bitnog značaja vrhovnim organima Rajha preko vojnoppravnog k-ta Jugoistoka. Ako to u posebnim slučajevima (npr. zbog hitnosti) nije izvodljivo onda treba naknadno izvestiti vojnoppravnog k-ta;
- b) nadleštava OKW u svakom slučaju preko vojnoppravnog k-ta Jugoistoka.

Vojnoppravni komandant Jugoistoka reguliše poslove oko potpisivanja i zastupanja unutar svoga štaba.

- 9.— Vojnoppravni komandant Jugoistoka redovno obaveštava komandanta Jugoistoka o svim bitnim događajima i merama na svom području.
- 10.— Vojnoppravnom komandantu Jugoistoka potčinjene su feldkomandanture i ortskomandanture i to na području Srbije neposredno, a u ostalim komandnim područjima posredno.
 - a) Feldkomandanture koje se nalaze u oblastima koje su pod vojnom upravom imaju feldkomandanta, vojni personal i odeljenje uprave koje vrši zadatke uprave i opšte poslove privrede. Svakoju feldkomandanturi su potčinjene komande mesta i ispostave ili nekoliko ortskomandantura.
 - b) U svakoj ortskomandanturi postoji ortskomandant, vojni personal i vojnoprivredni službenici koji obavljaju poslove uprave i privrede.
- 11.— Sudska ovlašćenja vojnoppravnog k-ta Jugoistoka regulisana su posebnim naređenjem.

Načelnik Vrhovne komande Vermahta

F.d.R.

pot. Kajtel⁶

...

potpukovnik d. G.⁸

⁶ Vilhelm

⁷ Potpis nečitak.

⁸ des Generalstabs (generalštabni)

NAREĐENJE KOMANDE 2. OKLOPNE ARMIJE OD 7. OKTOBRA 1943. KOMANDI 69. REZERVNOG ARMIJSKOG KORPUSA ZA RAZBIJANJE JEDINICA NOV I POJ U SEVEROISTOČNOJ BOSNI¹

Telegram²

Strogo poverljivo

K-da 2. okl. A., Ia
Str. pov. 288/43.
7. 10. 1943. u 20,00 č

Primalac: K-da LXIX rez. korpusa

Obavestiti: K-du XV brd. korpusa

Vojnopravnog komandanta Jugoistoka

KR

- 1.) Povlačenje bandi iz Srema i njihova koncentracija na prostori Tuzla³ zahteva hitno preduzimanje operacije radi razbijanja ovih bandi u rejonu Brčko — Tuzla — Zvornik — ušće Drine. Operacija dobija kodirani tajni naziv „Vildzau“ („Wildsau“). Za pripremu operacije zadužena je Komanda LXIX rez. korpusa.
- 2.) Snage: 1. koz. div., delovi 187. rez. div., 3. hrv. lov. brigada, snage II hrv. korpusa koje se nalaze na toj teritoriji i 369. hrv. lov. div., policijske snage Kamerhofera, delovi vojnopravnog komandanta Srbije, delovi vazduhoplovnog komandanta Hrvatske, delovi 4. puka „Brandenburg“, kao i trupovi Abvera II.
- 3.) Planirani tok operacije (karta 1 : 100.000): x-dan: prebacivanje 1. koz. div. na prostori Gradište — Otok — Šid — Kuzmin.
 1. faza: prodor brežuljkastim zemljištem do severne obale Save na liniji Brčko — Sremska Rača.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313. r. 193. s. 7453870—1.

² Iz popunjenog zaglavlja telegrama objavljeni su samo najbitniji podaci.

³ Reč je o dejstvima jedinica 17. udarne divizije NOVJ, 1. vojvođanske udarne brigade 16. udarne divizije i Majevičkog NOP odreda u rejonu Doboj — Tuzla, kojom prilikom su 9. oktobra 1943. zauzeli Puračić i Lukavac (kod Tuzle). Vidi tom IV, knj. 18, dok. br. 66 i 107.

2. faza: izbijanje na liniju Brčko — raskrsnica puteva Pravoslavna Srnica — Tuzla.⁴
 3. faza: nastupanje prema istoku širokim frontom do izbijanja na liniju Zvornik — Tuzla — Brčko.
 4. faza: čišćenje terena prema istoku do Drine, gde vojni komandant Srbije obrazuje blokadu. Na reci Savi organizovati blokadu delovima LXIX rez. korpusa.
- 4.) Nakon završetka operacije „Vildzau“, a saobrazno celokupnoj situaciji, biće nužno pristupiti čišćenju prostorije Virovitica — Bjelovar.
 - 5.) K-da LXIX rez. korpusa obavestiće do 9. 10. teleprinterom o svojim planovima.⁵

K-da 2. okl. A., Ia,
br. 288/43. str. pov.

... 7

... 6

- ⁴ i ⁵ Plan dejstva u 1. i 2. fazi operacije „Vildzau“ bio je sledeći:
- 1.) Na D-dan zauzimanje polaznih položaja sa jačim grupisanjem snaga na desnom krilu u rejonu prikupljanja uz istovremeno pretraživanje polaznog rejona.
 - 2.) U periodu D — 2 do D uključno:
Dejstva dela snaga 187. rez. div. jačine 1½ bataljona podržanih teškim pešadijskim naoružanjem, 1 baterijom i 8 tenkova 12. okl. čete za specijalnu namenu. Čišćenje rejona Vođinci — Cerna — železnička pruga Županja — reka Sava — Jaruge — železnička pruga Vrpolje — železnička pruga Vođinci.
 - 3.) a) U periodu D + 1 i D + 2:
Prodor glavnih snaga Kozačke divizije ojačane sa 8 tenkova, kroz šumoviti teren sve do severne obale Save u rejonu Brčko — Sremska Rača. Levokrilni puk prodire u toku D + 1 samo do reke Bosut, gde vrši blokiranje, sem jedne krilne grupe ojačane pionirima, koja kod Sremske Rače obrazuje i uređuje mostobran na južnoj obali Save.
b) 3. lov. brigada obrazuje u toku D + 1 mostobran severno od Brčkog i poseda južnu obalu Save sa obe strane Brčkog.
 - 4.) U toku D + 3, Kozačka divizija prelazi Savu kod Brčkog i sa 2 puka i 8 tenkova dejstvuje u pravcu raskrsnice puteva u Srnici, da bi se docnije spojila sa Borbenom grupom „Fišer“ i ostalim pukovima koji dejstvuju u pravcu Brčko — Tuzla i Brčko — G. Tuzla (ovde će se sa Borbenom grupom „Fišer“ obrazovati težište napada na Tuzlu). Zauzimanje Tuzle predstavlja preduslov za preduzimanje 3. i 4. faze operacije. Na putu Brčko — Tuzla, blokadu organizuju određeni delovi iz sastava 3. lov. brigade i 1. kozačke divizije.
 - 5.) Policijske jedinice dovršavaju čišćenje pošumljenog zemljišta severno od Save, a vojnoupravni komandant organizuje blokadu na reci Drini“ (AVII, NAV-T-313 r. 193, s. 7453874—5).

⁶ Potpis nečitak.

⁷ Izostavljen nejasan pečat šifrantskog odeljenja.

NAREĐENJE KOMANDANTA 21. BRDSKOG ARMIJSKOG
KORPUSA OD 7. OKTOBRA 1943. KOMANDI 297. PEŠADIJ-
SKE DIVIZIJE ZA PREDUZIMANJE OPERACIJE PROTIV
ITALIJANSKE DIVIZIJE „VENECIJA” I JEDINICA NOVJ U
CRNOJ GORI¹

KOMANDA XXI BRD. A.K.

WB-823, KTB²

Odelj. Ia, br. 7658/43.

K.H.Qu., 7. 10. 43.

Predmet: Operacija protiv
divizije „Venecija“

Poverljivo.

KOMANDI 297. PEŠ. DIV.

radi znanja: 118. lov. div.

- 1.) Komanda korpusa namerava da u vremenu od 10—15. 10. 1943. sprovede operaciju u rejonu Berane³ — Kolašin sa ciljem da diviziju „Venecija“ izvuče iz planina i odvuče prema Peći i Mitrovici, odnosno da istu razbije, komuniste da odbaci i otvori put Peć — Podgorica.⁴
- 2.) U tom cilju planiran je napad sa dve borbene grupe i to:
297. peš. div. od Peći ka Beranama,
118. lov. div. od Podgorice ka Kolašinu,⁵
potom sjedinjenje obe grupe i čišćenje rejona Berane — Kolašin — Mateševo — Andrijevića pod komandom 297. peš. div.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 661, s. 836.

² Dopisano rukom.

³ U Beranama (sada: Ivograd), 10. oktobra 1943, posle dvodnev-
nih pregovora između načelnika Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ i
komandanta italijanske divizije „Venecija“, sklopljen je sporazum o
prelasku ove divizije na stranu NOVJ radi borbe protiv nemačkog
okupatora. Istog dana su delovi 2. udarnog korpusa NOVJ ušli u grad,
gde je divizija „Venecija“ reorganizovana u 5 istoimenih brigada (tom
III, knj. 5, dok. br. 83, 88, 100 i 104; Jovičević Niko, Od V ofanzive
do slobode, Vojno delo, Beograd, 1955, str. 88).

⁴ Sada: Titograd.

⁵ Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito, 10. oktobra
1943, pohvalio je borce i starešine 4. proleterske (crnogorske) udarne
brigade 3. udarne divizije i vojnike 2. bataljona 83. puka italijanske
partizanske divizije „Venecija“ za izvanrednu požrtvovanost u žesto-
kim višednevnim borbama pri oslobodjenju i odbrani Kolašina (tom II,
knj. 1. str. 358; Četvrta proleterska 1942—1945, VII, Beograd, 1952,
str. 15)

- 3.) Situacija na neprijateljskoj strani vidi se iz priloga 1), stanje puteva iz priloga 2), kao i iz priloženog aerofotosnimka.⁶
- 4.) 297. peš. div. i 118. lov. div. odmah će otpočeti sa potrebnim pripremama.⁷ Naročitu pažnju obratiti na prikupljanje podataka o putevima i izviđanju.
- 5.) 118. lov. div. i 297. peš. div. podneće što hitnije izveštaj o planiranom izvršenju sa podacima o upotrebi snaga svojih borbenih grupa.⁸

2 priloga,

Bader

1 dodatak (samo za 297. pd.)

⁶ Redakcija tim priložima i snimkom ne raspolaže.

⁷ U tom smislu 297. peš. divizija je 10. oktobra 1943. izdala divizijsku zapovest br. 9 za pripremu operacije „Berane“. Zauzimanje Berana, razoružanje italijanske divizije „Venecija“ i njeno sprovođenje u Peć je povereno 524. gren. puku. On je tu operaciju sproveo s dve borbenne grupe i to jednom borbenom grupom iz rejona Rožaja preko Adrovića, a sa drugom iz rejona Murina preko Andrijevice u sadejstvu sa ojačanim 738. lov. pukom 118. lov. divizije, koji je nastupao iz rejona Titograda u rejon Kolašina (AVII, NAV-T-315, r. 1979, s. 688—93).

⁸ U naređenju komandanta 297. peš. div. od 14. oktobra 1943. piše da severna borbeno grupa (524. gren. puk) kreće u napad 18. oktobra s ciljem da zauzme uzvišenja severno od Ivangrada kako bi s jedne strane odbila udar sa severa na Ivangrad a s druge strane sprečila povlačenje italijanske divizije „Venecija“ prema severu, dok je južna borbeno grupa na glavnom pravcu napada imala zadatak da najpre zauzme Andrijevicu, štiteći levi bok nastupa prema severu, sa ciljem da što pre pokrene delove divizije „Venecija“ u pravcu Peći. Osnovni plan dejstava ojačanog 738. lov. puka je bio da preko Mateševa i Kolašina nastupa ka Andrijevicu i Beranama sa ciljem da italijanskoj diviziji zađe za leđa i time rastereti ojačani 524. gren. puk. Po izvršenju tih borbenih zadataka, naredni plan je bio da se poruši aerodrom kod Berana, zapreče svi putevi i poruše mostovi u rejonu Berane — Andrijevice (AVII, NAV-T-315, r. 1979, s. 708—9).

BR. 150

OBAVEŠTENJE OPERATIVNOG ODELJENJA 181. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 7. OKTOBRA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA O ANGAŽOVANJU DIVIZIJE NA PODRUČJU KOŠOVA I ŠIREM PODRUČJU SKADRA¹

181. peš. divizija

Ia (V.P.)

Br. 1/43. pov.

O.U., 7. 10. 1943.

**OBAVEŠTENJE O ANGAŽOVANJU DIVIZIJE
U NOVOM REJONU**

1) *Komande:*

Grupa armija „F“, Beograd, k-t i gen. feldm. baron fon Vajks²

načelnik: gen. ppuk. Ferč³

(tel. br. 28000 — 28005)

PZ. A.O.K.,⁴ Vrnjačka Banja, jugoistočno od Kraljeva

k-t: gen. peš. dr Rendulic⁵

načelnik: g. štabni pukovnik

Grolman [Grolmann]

21 (brd.) AK, Tirana, k-t: gen. art. Bader

načelnik: g. štabni pukovnik

Kaulbah [Kaulbach]

2) *Div. komandno mesto 181. pd.*⁶ Skadar odnosno okolina.

Divizija kasnije pomera jedan ojačani puk između 118. pd (gen. major Kibler⁷) i 297. pd (gen. major Dojč⁸).

Granice prema 118. pd: okolina Bara,

prema 297. pd: oko ušća Drima.

3) Potrebno je da u Beogradu stoje na raspolaganju jedna

putnička kola. Najbolje je da se traže od ađutanta Grupe

armija (pukovnika fon Ajzenhart-Rote [Eisenhardt-Rothe])

ili od Feldkomandanture (majora Rezea [Reese], Ia Koman-

danture, tel. br. 27948 App. 240).

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 1544, s. 625—7.

² Maksimilijan (Maximilian von Weichs).

³ Herman (Hermann Foertsch)

⁴ Panzerarmeeoberkommando (komanda oklopne ili tenkovske armije).

⁵ Lothar Rendulitz

⁶ Ova divizija je 26. oktobra 1943. potčinjena 5. SS-brdskom armijskom korpusu i od 30. oktobra 1943. preuzela je celokupni obalski odsek koji joj je dodeljen radi organizacije odbrane (AVII, NAV-T-315, r. 1544, s. 801).

⁷ Jozef (Josef Kübler)

⁸ Fridrih (Friedrich Deutsch)

- 4) Javio sam se načelnicima štabova Grupe armija, K-de armije i Korpusa, kao i generalima dr Rendulicu i Baderu.
- 5) Preporučujem gospodinu generalu da se prvo javi Grupi armija i K-di armije, jer kasnije za to verovatno neće biti prilike. Do K-de armije može se doći samo avionom za Kraljevo. Objavu za aerodrom u pogledu hitnosti izdaje pukovnik fon Ajzenhart-Rote (Grupa armija).

Avion obezbeđuje: pukovnik Lampe L.V.O.⁹ (vazduhoplovni oficir za vezu pri Grupi armija). Kola K-de armije treba tražiti telefonski iz Kraljeva i istovremeno pitati da li odgovara dan javljanja i da li je uopšte potrebno javljanje.

Preporučujem da se K-di XXI brd. AK javlja iz Uroševca (najjužnija iskrčna stanica). Doživeo sam loše iskustvo sa avionima za Tiranu. Na auto-putu Uroševac — Tirana može se odmah nastaviti vožnja za Skadar, pošto se do Tirane može doći kolima samo preko Skadra.

- 6) *Iskrčna mesta za diviziju su:*
Uroševac Lipljan Priština
Ukinuto je iskrčno mesto Peć.
- 7) Divizija ima najpre *zadatak da se prikupi:*
sa jednim ojač. pukom u rejonu oko Prizrena,
sa drugim ojač. pukom i ostatkom divizije u rejonu Priština — Lipljan — Uroševac.
- 8) Kada prvi ojačani puk završi prikupljanje treba da krene za Skadar i da tamo smeni 523. gren. puk 297. pd na odseku obalske odbrane otprilike između Bara i ušća Drima (vidi tačku 2). Delovi druge grupe treba da smene snage obezbeđenja 524. gren. puka (Prizren) u Prizrenu, Kukesu i Peći. Predviđeno je da naše snage koje su tamo angažovane uskoro smeni 1. oklop. divizija, koja već sledećih dana kreće sa juga.
- 9) Sve komande treba da ubedljivo i ozbiljno ukažu na dve stvari:
 - a) Albanija je prijateljska zemlja. Zabranjena su rekviriranja, pljačke itd. i moraju se strogo kažnjavati, slično kao u Norveškoj.
 - b) Jedinice treba svakodnevnim ukazivanjem poučiti da u svakoj situaciji — na maršu, zastanku, u bivaku, u toku noći itd. — vrše obezbeđenje kao u ratu, takođe i od vazdušnih napada. Prilikom svakog uspelog neprijateljskog napada, do kojih često dolazi, mora vojni sud utvrditi da li za to snosi neku krivicu komandant jedinice.

⁹ Luftwaffenverbindungsoffizier

- 10) *Predstraža* se nalazi u *Uroševcu* i odatle rukovodi iskrcavanjem, kao i marševima u rejonu prikupljanja koji su navedeni u tački 7.

Tamo se može dobiti mene odnosno por. Hofmana [Hoffmann] ili podof. Hajdea [Heide] telefonom ili preko vojne telefonske centrale Uroševac.

10

6 priloga

- 1) Izveštaj o situaciji sa kartom 1:500.000.¹¹
- 2) Najvažniji podaci o stanju kod neprijatelja i ponašanju u Albaniji.¹²
- 3) Podsetnik „Ponašanje nemačkih vojnika u Albaniji“.¹³
- 4) Podsetnik „Albanija“.¹⁴
- 5) 1 karta 1:100.000 sa ucrtanim komandnim mestima i mestima iskrcavanja, kao i obalskim odsecima koje treba preuzeti.¹⁵

BR. 151

PREDLOG OPUNOMOĆENIKA MINISTARSTVA SPOLJNIH POSLOVA NOJBAHERA OD 9. OKTOBRA 1943. MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA ZA POSTAVLJENJE VOJNOUPRAVNOG KOMANDANTA I ORGANIZACIJU FELDKOMANDANTURE U CRNOJ GORI¹

Telegram
(teleprinterom)

Beograd, 9. oktobra 1943.

Prispeće, 10. oktobra 1943. u 1,45 čas

Br. 1151 od 8. 10. 43.

SPECIJALNI OPUNOMOĆENIK JUGOISTOKA ZA ALBANIJU

Za teritoriju Albanije i Crne Gore predviđen je general Gajb² kao opunomoćeni nemački general u Albaniji i vojno-

¹⁰ Paraf nečitak.

¹¹ i ¹⁵ Tim priložima redakcija ne raspolaže.

¹², ¹³ i ¹⁴ Vidi AVII, NAV-T-315, r. 1544, s. 630—635.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-120, r. 2955, s. 470179.

² Teodor (Theodor Geib). Poginuo jula 1944. u Albaniji.

Telegramm
(G-Schreiber)

Belgrad, den 9. Oktober 1943
Ankunft, den 10. Oktober 1943 1.45 Uhr

Nr. 1151 vom 8.10.43.

Sonderbevollmächtigter Südost.
Albanien.

Der Jen. Raum Albanien und Montenegro ist General Geib als Bevollmächtigter deutscher General in Albanien und Militärbefehlshaber Montenegro vorgehen. Aus Gründen der sehr verschiedenen Umstände in den beiden Gebieten würde ich große Wert darauf legen, daß das unabhängige Albanien und das letzte Gebiet Montenegro auch in Bezug auf die militärische Kompetenz getrennt werden, und zwar in der Weise, daß in Montenegro eine Oberfeldkommandantur (derzeit Feldkommandantur) eingerichtet wird, welche direkt vom Militärbefehlshaber Südost in Belgrad abhängt. Auch der wirtschaftliche Zusammenhang mit Serbien, aus dem die Versorgungen Montenegros bestritten werden muß, läßt diese Lösungen als beste erscheinen.

Ich habe die Angelegenheit mit Militärbefehlshaber Südost besprochen, der gegen eine solche Lösung nichts einzuwenden hat und bitte das Auswärtige Amt, diese Konstruktion, für die alle politischen und wirtschaftlichen Gründe sprechen, bei OKWH zu beantragen.

Neubauber

E470179

Telegramm Nr. 8

an den Oberbefehlshaber
an den Oberbefehlshaber
an den Oberbefehlshaber
an den Oberbefehlshaber
an den Oberbefehlshaber
an den Oberbefehlshaber
an den Oberbefehlshaber
an den Oberbefehlshaber
an den Oberbefehlshaber
an den Oberbefehlshaber

Geib
Leitung
Telefonapparat
ausgestellt

upravni komandant Crne Gore. Zbog veoma različite situacije u ove dve oblasti i njihovih specifičnosti, veoma mi je stalo da nezavisna Albanija i okupirana teritorija Crne Gore i po vojnim pitanjima budu odvojene teritorije, s tim što će se u Crnoj Gori obrazovati Viša feldkomandantura (za sada Feldkomandantura) koja će direktno biti potčinjena vojnoppravnom komandantu Jugoistoka u Beogradu. Ekonomski odnosi sa Srbijom, odakle se obezbeđuje snabdevanje Crne Gore, govore u prilog ovakvom rešenju, kao najcelishodnijem.

Ovo pitanje sam razmatrao i sa vojnoppravnim komandantom Jugoistoka, koji se nije protivio takvom rešenju, pa molim Ministarstvo spoljnih poslova da ovakvu strukturu, koju diktiraju svi politički i ekonomski razlozi, prenese OKW radi odobrenja.

Nojbaher

Gospodin ministar ... je upoznat sa ovim u vezi telefonskog razgovora ...³

***⁴

BR. 152

NAREĐENJE ŠTABA ZA PRIVREDU VRHOVNE KOMANDE VERMAHTA OD 15. OKTOBRA 1943. ZA REGULISANJE ORGANIZACIJE VOJNE PRIVREDE NA JUGOISTOKU¹

Poverljivo!

Prepis

Prilog 1

VRHOVNA KOMANDA VERMAHTA

W. Stb./Z/ 1/I (1) Br. 5081/43. pov. Berlin, 15. oktobar 1943.

Predmet: Regulisanje organizacije vojne privrede na Jugoistoku

1. — Vojnoprivredni štab Jugoistoka preimenuje se u „Vojnoprivredni štab Jugoistok“ (skraćeno: Wwi Stb. Südost²).

³ Rečenica dopisana rukom. Tačkicama su označena nečitljiva imena.

⁴ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena ustanova kojima je ovaj telegram dostavljen.

¹ Snimak prepisa dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-77, r. 1300, s. 201—2.

² Wehrwirtschaftstab Südost

Njegovo područje se poklapa sa područjem vojnoupravnog komandanta Jugoistoka.

2. — Načelnik Vojnoprivrednog štaba Jugoistok potčinjen je u disciplinskom pogledu vojnoupravnom komandantu Jugoistoka, a po ostalom njegovom načelniku štaba, dok stručne direktive prima od OKW/W. Stb.
3. — Zadatke koji se odnose na Srbiju izvršava Vojnoprivredni štab Jugoistok kao što je to i do sada bio slučaj. Za tu oblast je Štab po svim privrednim pitanjima upućen na stručne direktive „glavnog opunomoćenika za privredu u Srbiji“ kao rajhsmaršalovog opunomoćenika.
4. — Načelnik Vojnoprivrednog štaba Jugoistok ostaje istovremeno rukovodilac za privredu pri Komandi Grupe armija „F“ i kao takav on je savetnik i stručni referent Grupe armija za sva vojnoprivredna pitanja Vermahta.
5. — Privredna komanda u Atini preimenuje se u „Vojnoprivredni štab Grčke“ (skraćeno: Wwi Stb Griechenland) uz proširenje svih zadataka na celokupno područje Grčke. Snage ostaju iste. Vojnoprivredni štab Grčke je u stručnom pogledu potčinjen Vojnoprivrednom štabu Jugoistok. Uklapanje Vojnoprivrednog štaba Grčke u Štab vojnog komandanta Grčke reguliše načelnik Vojnoprivrednog štaba Jugoistok.
6. — Privredna komanda Solun (Wwi. Kdo Saloniki)³ u „Ispostavu Vojnoprivrednog štaba Grčke u Solunu“ (skraćeno: Aust Saloniki Wwi Stb Griechenland)⁴ i potčinjava se Vojnoprivrednom štabu Grčke. Zadaci i snage ostaju iste.
7. — Oficir za vezu koji je angažovan pri Komandi korpusa na Peloponezu menja se odmah u „Ispostavu Vojnoprivrednog štaba Grčke na Peloponezu“ (skraćeno: Aust Peloponnes Wwi Stb Griechenland). Ona je potčinjena Vojnoprivrednom štabu Grčke. Ta ispostava treba da se uklapa u ratnu formaciju Vojnoprivrednog štaba Grčke.
8. — Nadležstvo „Privrednog rukovodioca Grupe armija „E““ koje je formirano naređenjem OKW/W Stb Z 1/I—Z 1/II Br. 4361/43 pov. od 27. 9. 43.⁵ treba da se odmah rasformira. Naređenje o personalu stići će posebno. Na-

³ Wirtschaftskommando Saloniki (Solun)

⁴ Aussenstelle Saloniki (Solun) Wehrwirtschaftstab Griechenland (Grčka)

⁵ Tim dokumentom redakcija ne raspolaze.

čelnik Vojnoprivrednog štaba Grčke preuzima zadatke rasformiranog nadleštva. On postaje istovremeno rukovodilac za privredu pri Komandi Grupe armija „E“ i kao takav savetnik i stručni referent Grupe armija po vojnoprivrednim pitanjima. On je u stručnom pogledu potčinjen rukovodiocu za privredu pri Grupi armija „F“. Njega na sastancima Grupe armija „E“ zastupa načelnik Ispostave u Solunu kao njegov oficir za vezu.

9. — Dok se ne izdaju nova službena uputstva, važe i dalje dosadašnja službena uputstva za načelnika Vojnoprivrednog štaba Jugoistok, WO⁶ Atina WO Solun, ukoliko ne odstupaju od ovog naređenja.

Tačnost overava:
pot. Just
potpukovnik

Načelnik Vrhovne komande Vermahta
I. A.
pot. Rudelsdorf [Rudelsdorff]

Dostavljeno:
pp⁷

Na znanje:
pp

BR. 153

OBAVEŠTENJE OPERATIVNOG ODELJENJA 2. OKLOPNE ARMIJE OD 15. OKTOBRA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O OPERACIJAMA KOJE ĆE SE SPROVESTI U MAKEDONIJI, CRNOJ GORI, BOSNI I HERCEGOVINI I HRVATSKOJ, SNAGAMA KOJE ĆE U NJIMA UČESTVOVATI I VREMENU IZVOĐENJA¹

Telegram²

Strogo poverljivo

GHFIX 00928, 15. 10. 43, 02,30

KOMANDANTU JUGOISTOKA (K-DI GRUPE ARMIJA „F“)

NAMERE K-DE 2. OKL. A.

1.) Albanija — Crna Gora

A) Operacija „Alpenroze“ [Alpenrose]

. . . ³

⁶ Wirtschaftsoffizier

⁷ per procuration (prema spisku, naređenju ili planu).

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-311, r. 285, s. 768—71.

² Iz popunjenog zaglavlja telegrama objavljeni su samo najbitniji podaci.

³ Izostavljeno se odnosi na Albaniju.

- B) Operacija „*Edelwajs*“ [Edelweiss]:
 Svrha: Čišćenje rejonu Debra.
 Rukovodstvo: 297. pd
 Jedinice: 2 bat. 297. pd., delovi 1. okl. divizije.
 Vreme: Kraj oktobra — početak novembra.
- C) Operacija „*Balkanšluht*“ [Balkanschlucht]:
 Cilj: Razbijanje ital. div. „Venecija“ i komunističkih bandi oko Berana.⁴
 Rukovodstvo: 118. lov. div.
 Jedinice: 118. lov. div., bez 1 ojačanog puka; 524. gren. puk [297. pd], bez 1 bataljona.
 Vreme: 17. do otprilike 24. 10. 43. —

2.) Dalmacija:

- A) Operacija „*Distel*“:
 Cilj: Razbijanje banditske grupe oko Bileće.
 Rukovodstvo: SS-dob. brd. div. „Princ Eugen“
 Jedinice: Delovi 2. SS-puka „Princ Eugen“
 Vreme: 13 — 15. 10. 1943.
- B) Operacija „*Pac*“ [Patz]:
 Cilj: Privremeno čišćenje rejonu istočno od Šibenika i Primoštena.
 Rukovodstvo: 114. lov. div.
 Jedinice: 1 bat. 741. gren. puka.
 Vreme: 14—20. 10. 43.
- C) Operacija „*Adler*“:⁵
 Cilj: Razbijanje neprijateljskih snaga koje se nalaze na severnodalmatinskom obalskom sektoru u saglasnosti sa grupom armija...
 Rukovodstvo: 15. brd. AK.
 Jedinice: (privremeni proračun): 114. lov. div., Pol. puk 14; delovi 3 („Germanskog“) SS-okl. kor., delovi Grupe armija „B“.
 Vreme: Sredinom novembra.
- D) O akcijama u cilju čišćenja ostrva će se odvojeno izvesti.⁶

⁴ Cilj ove operacije bio je da se snage 2. udarnog korpusa NOVJ odbace od komunikacije Peć — Podgorica i da se opkole delovi italijanske divizije „Venecija“ u Beranama (sada Ivangrad). Posle višednevnih borbi, Nemci su 23. oktobra ušli u Andrijevicu, a potom zauzeli i Berane. Time je u dolini gornjeg toka r. Lima i r. Tare završena nemačka operacija „Balkanšluht“ (tom III, knj. 5, str. 278; Jovičević Niko, Od Pete ofanzive do slobode, Vojno delo, Beograd, 1955, str. 108).

⁵ Vidi dok. br. 180 i 183.

⁶ O tome vidi dok. br. 155, 157 i 176.

3.) Bosna:

- 1) Momentalno se namerava izvršiti više malih akcija (2—3 bataljona) na području Bosne. Usled vrlo promenljive banditske koncentracije detaljnije podatke na duži rok o tome nije moguće dati. Namerava se sprovesti veliko čišćenje područja Bosne uz angažovanje 118. lov. div., glavnine SS-div. „Princ Eugen“ i 369 (hrv.) pd kao i po mogućnosti delova 1. okl. div. u prvoj polovini novembra, pod komandom Štaba 5. SS-brd. AK.
Detalji će biti javljeni blagovremeno.

4.) Slavonija — Srem:

A) Operacija „*Arnim*“:

Cilj: uništenje bande u Fruškoj gori.

Rukovođenje: 1. kozačka div.

Jedinice: 1. koz. div., delovi 173. rez. div., delovi 12. tenk. čete za specijalnu namenu, 3 pol. bat. i 2 okl. voza.

Vreme: 14—17. 10. 43.

B) Operacija „*Vildzau*“ [Wildsau]:⁷

Cilj: Čišćenje rejona Brod — Doboj — Zvornik — ušće Drine.

Rukovodstvo: 69. rez. korpus.

Jedinice: ojačana 1. koz. div., delovi 187. rez. div.

(2 bat.), delovi 369. pd., 3 bat. vojnoupravnog komandanta Srbije i, po mogućstvu, 2 tenka gren. puka 1. okl. div.

Vreme: 20—25. 10. 43 (zavisno od popune 1. koz. div.)

C) Nadovezujući na to, namerava se čišćenje rejona Bjeleovar — Virovitica s 1. koz. div. i delovima 187. rez. div. a kasnije u rejonu Varaždin — Koprivnica — Ivan-Zelina uz učešće 3. SS-okl. korpusa.

Detaljniji izveštaji slede blagovremeno.

II. Predlozi:

- 1.) Potčinjavanje Okl. A.A. 1 tenk. div. za operaciju „Alpenroze“ i „Edelvajs“:
- 2.) Potčinjavanje dva ojačana tenka gren. puka 1. okl. div. za operaciju „Vildzau“ i, nadovezujući na to, za veliku akciju na bosanskom području.
- 3.) Sadejstvo delova Grupe armija „B“ u operaciji „Adler“,
- 4.) Skoro potčinjavanje 2. puka „Brandenburg“:
- 5.) Trajno efikasno sadejstvo ratne mornarice i vazduhoplovstva kod naročito teških akcija na ostrvima.

⁷ Vidi dok. br. 154 i 155.

- 6.) Vraćanje 15. čete 4. padobranskog bat. „Brandenburg“ za predviđenu akciju protiv banditskih štabova.⁸
- 7.) Obezbeđenje angažovanja vazduhoplovstva prema težištu za veliku akciju u Bosni i delova snaga vazduhoplovstva za druge akcije.
- 8.) Skoro dovođenje snaga za obezbeđenje na područje Crne Gore — Bosne, da bi se trupe mogle učiniti raspoloživima za aktivnu borbu protiv bande.
- 9.) Ishoditi dovođenje policijskih snaga od K-de 2. okl. A. kod nadležnih policijskih ustanova (do sada je uzaludno traženo) u cilju vršenja lokalnih zadataka na novoposjednutom području.

K-da 2. okl. A.
Ia, br. 332/43. str. pov.

BR. 154

ZAPOVEST KOMANDANTA AVIJACIJE U NDH OD 19. OKTOBRA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA PODRŠKU 1. KOZAČKE DIVIZIJE I OJAČANOG 92. GRENADIRSKOG MOTORIZOVANOG PUKA U OPERACIJI „VILDZAU”¹

Komandant avijacije Hrvatske
Ia, br. 491/43. str. pov.

Zagreb, 19. 10. 1943.

K-da 2. okl. A.
Prim.: 24. okt. 1943.
Br. 408/43. str. pov.
Ia

²

11 primeraka
3. primerak

Strogo poverljivo!

ZAPOVEST ZA PODRŠKU OPERACIJE „VILDZAU“

- 1.) Prostorija Vinkovci — Brod — Doboj — Tuzla — Zvornik — ušće Drine posjednuta je jakim bandama.

⁸ Generalštab Vrhovne komande Vermahta u svom telegramu od 14. oktobra 1943. postavio je zahtev komandantu Jugoistoka da se što pre podnese predlog diviziji „Brandenburg“ za akciju hvatanja vrhovnog komandanta NOV i POJ Tita. Isti zadatak imala je i Komanda Abver — 201 AVII, NAV-T-311, r. 790—1).

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 745394—5.

² Pečat primaoca.

- 2.) K-da 2. okl. A. je odlučila da ovu prostoriju očisti od bandi izvođenjem operacije „Vildzau“.³

U vezi toga:

- a) *1. kozačka divizija* (potčinjena LXIX rez. AK) prelazi u nastupanje 23. 10. iz rejona Vinkovci — Kuzmin, i do 24. 10. uveče čisti prostoriju do Save. Nakon toga prelazi Savu i prodire pravcem Modriča — Doboj — Gračanica — Tuzla.

Nakon toga prelazi u nastupanje iz rejona Tuzla u cilju pročišćavanja prostorije do ušća Drine.

- b) *Ojačani Gren. (mot.) puk 92* (potčinjen XV brd. AK) prelazi u nastupanje 23. 10. ujutru iz rejona Sarajevo i djelstvuje pravcem Sokolac — Vlasenica i do 24. naveče izbija na liniju blokade Zvornik — Tuzla. Od tog vremena puk se pretpotčinjava LXIX rez. AK.

- c) Vojnopravni komandant Srbije od 23. 10. uveče blokira liniju Zvornik — ušće Drine.

- 3.) Komandant avijacije Hrvatske podržava delom snaga izvođenje operacije „Vildzau“.

Ostalim snagama vrši podršku operacije „Volkenbruch“ [„Wolkenbruch“] koju izvodi 1. SS-okl. armija.⁴

4.) *Zadaci:*

- a) *Ajnzac-komanda Zemun*, koja sadejstvuje 1. kozačkoj diviziji, obezbeđuje podršku njenog nastupanja do Save borbenim i izviđačkim dejstvima iz Zemuna.

Nakon prelaska preko Save Ajnzac-komanda Zemun prelazi u Banju Luku i tamo se rasformira.

- b) Nakon prelaska 1. kozačke divizije preko Save, 2. *borbena eskadrila za uznemiravanje SO⁵* sadejstvuje ovoj diviziji i podržava njeno dalje nastupanje prema Tuzli borbenim i izviđačkim dejstvima.

2 aviona koji su iz sastava eskadrile Hrvatske za blisko izviđanje pridati Ajnzac-komandi Zemun, biće nakon rasformiranja ove komande pretpotčinjeni 2. borbenoj eskadrili za uznemiravanje SO.

³ Vidi dok. br. 153.

⁴ Iz Gorice, Tržiča i Trsta, ojačani nemački 2. SS-okl. korpus otpočeo prvu fazu ove operacije kojom je, zahvatajući područje Krasa i Vipavske doline, trebalo uništiti jedinice Primorske operativne zone NOV i PO Slovenije i osigurati jadranski obalski pojas od eventualnog iskrcavanja saveznika. U oštrim borbama do 30. septembra, jedinice Primorske operativne zone povukle su se glavninom na plato Trnovskog gozda, dok su nadmoćne nemačke snage uspostavile svoja uporišta u Vipavskoj dolini i na Krasu (Hronologija, str. 561).

⁵ Südost (Jugoistok)

- c) Izviđačko jato iz Mostara prebacuje 20. 9. 1 Hs 126 u Sarajevo radi izviđanja za račun Gren. puka (mot.) 92. Zadatak u vezi ovoga dobiće od Ia, XV brd. A. K. (Sarajevo). (Avizo-naređenje radiogramom).
- d) Dopunska upotreba ostalih snaga predviđena je ukoliko to situacija pri izvođenju operacije „Volkenbruh“ to dozvoli.
- 5.) Radi prebacivanja pomoćnog vazduhoplovnog osoblja iz Zemun u Banju Luku, izvršiti blagovremeno trebovanje vazduhoplovnih transportnih sredstava preko poručnika Švarce [Schwarze] pri komandantu avijacije IT.
- 6.) *Za vazduhoplovnog oficira za vezu*
kod 1. koz. div. određuje se poručnik Kord (hrvatska eskadrila za blisko izviđanje).
- 7.) *Regulisanje i organizacija veza*
- a) Veza 1. koz. div. sa operativnom komandom u Zemunu kao i do sada.
- b) Vezu 1. koz. div. sa 2. borbenom eskadrilom za uznemiravanje SO uspostaviti radio-sredstvima koja će obezbediti divizija.
- 8.) *Izveštavanje*
organizovati shodno naređenju komandantu avijacije, Ia br. 427/43. str. pov. od 11. 10. 43. od strane Ajnzac-komande Zemun odnosno 2. borbene eskadrile za uznemiravanje SO.⁶
- 9.) *Komandno mesto komandanta avijacije Hrvatske:*
Zagreb.

U konceptu
E r d m a n [Erdmann]⁷
general-major

F. d. R.

...⁸
kapetan

Dostavljeno:
samo u konceptu

obaveštena
Pz. A. O. K. 2⁹

⁶ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

⁷ Volf (Wolf Erdmann)

⁸ Potpis nečitak.

⁹ Dopisano rukom.

OBAVEŠTENJE KOMANDE 2. OKLOPNE ARMIIJE OD 21. OKTOBRA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O OPERACIJAMA KOJE ĆE SE SPROVESTI NA JADRANSKOJ OBALI I OSTRVIMA¹

Telegram

K-da 2. okl. armije
Načelnik Opšt. odeljenja
21. okt. 1943.
16.50 časova

Strogo poverljivo!

21. 10. 43. u 16.45

Pošiljalac: K-da 2. okl. A, Ia

K-TU JUGOISTOKA (K-DI GR. ARMIJA „F“)

Veza: Telegram 2. okl. A, Ia, br. 332/43. str. pov.
od 15. 10. 43.²

Predmet: Planovi.

U vezi napred pomenutog dopisa, tačka 2d, daje se sledeća dopuna:

- 1.) Predviđene su sledeće operacije radi zauzimanja ostrva:
 - a) Operacija „Zerojber“ [„Seeräuber“]:
Cilj operacije: zauzimanje istočnog dela ostrva Brač.
Komandovanje operacijom: ustaški pukovnik Vukić.³
Snage koje će izvoditi operaciju: 1 ustaški bataljon iz Makarske.
Vreme izvođenja operacije: 20—22. 10.
 - b) Operacija „Herbstgeviter“ [„Herbstgewitter“]:
Cilj operacije: zauzimanje poluostrva Pelješca.
Komandovanje operacijom: SS-div. „Princ Eugen“.⁴

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453682—3. Na margini originala rukom je dopisano nekoliko nečitljivih reči, brojeva i oznaka.

² Vidi dok. br. 153.

³ U Milni na o. Braču, 22/23. oktobra 1943. iskrcala se jedna četa ustaša 2. prometnog zdruga iz Makarske i poklala nekoliko ljudi. Brzom intervencijom jedinica 12. dalmatinske brigade 26. divizije NOVJ, ustaše su razbijene i prinuđene da se povuku u Split (tom V, knj. 20, dok. br. 231 i 232, knj. 21, dok. br. 15).

⁴ Na poluostrvo Pelješac, 23. oktobra 1943, izvršili su desant delovi SS-divizije „Princ Eugen“ iz Ploča i Metkovića uz jednovremeno sadejstvo 118. lovačke divizije iz Stona. Ove nemačke divizije su izne-

Snage koje će izvoditi operacije: 2 ojačana bataljona.

Vreme izvođenja operacije: 22—25. 10.

- c) Operacija u cilju zauzimanja ulaza u šibenski zaliv (vidi telegram K-de 2. okl. A., Ia br. 357/43. str. pov. od 19. 10),⁵ radi zauzimanja ostrva Prvić i Zlarin, morala je biti odgođena za 21. 10, pošto nisu prispele skele tipa „Siebel“. Još nije dobijen izveštaj o početku operacije“.⁶

2.) Osim toga, izvešće se još i sledeće operacije:

- a) Operacija „Landšturm“ [Landsturm]:

Cilj operacije: čišćenje obalskog pojasa od Omiša do nasuprot istočnog kraja ostrva Hvara i planine Biokovo. Komandu nad operacijom imaće SS-div. „Princ Eugen“. Operaciju izvode: 3 ojačana bataljona.

Vreme izvođenja operacije: 24. 10—4. 11.

- b) Operacija u Slavoniji (prethodna dejstva za operaciju „Vildzau“).

- 1) Operacija „Herbst 2“:

Cilj operacije: čišćenje prostorije Županja — Bosanski Šamac — Vrpolje — Vinkovci.

Komandu nad operacijom imaće LXIX rez. korpus.

U operaciji učestvuju: 3 ojačana bataljona 187. rez. div.

Vreme izvođenja operacije: 20—21. 10.

- 2) Operacija „Cipfel“ [„Zipfel“]:

Cilj operacije: blagovremeno zauzimanje i čišćenje trougla reka Sava — reka Bosut.

Komandu nad operacijama imaće LXIX rez. korpus.

U operacijama će učestvovati: 1 ojačani kozački puk i 1 mešoviti artiljerijski divizion 173. rezervne divizije.

- 3) Operacija „Vildzau“ počinje 24. 10.

F. d. R.

K-da 2. okl. A, Ia,

...⁷

br. 388/43. str. pov.

poručnik

nadile 13. dalmatinsku brigadu 26. divizije NOVJ, obrazovale mostobran i u trodnevnim borbama odbacile ovu brigadu u pravcu s. Trpnja. Od 26. do 28. oktobra prebačena je iz Podgore na Pelješac i 1. dalmatinska brigada 9. divizije NOVJ. Jake borbe su trajale do 9. novembra kada je, zbog pogoršane situacije na Biokovu, prebačena u Podgoru 1. dalmatinska udarna brigada, a 13. dalmatinska brigada se povukla na o. Korčulu (tom V, knj. 20, dok. br. 152, 189, 190, knj. 21, dok. br. 20, 38, 144 i 186).

⁵ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

⁶ Ova operacija, pod nazivom „Špac“ (Spatz), preduzeta protiv jedinica NOVJ, počela je 21. oktobra 1943. sa 2 bataljona 114. lovačke divizije (AVII, NAV-T-311, r. 285, s. 766).

⁷ Potpis nečitak.

**PROCENA KOMANDANTA JUGOISTOKA FELDMARŠALA
VAJKSA OD 1. NOVEMBRA 1943. VOJNO-POLITIČKE SI-
TUACIJE NA PODRUČJU JUGOSLAVIJE KRAJEM OKTO-
BRA 1943. GODINE¹**

Strogo poverljivo.

Samo za načelnika!
Samo po oficiru.

Prilog uz op. br. 075/43.

KOMANDANT JUGOISTOKA
Str. pov. op. br. 075/43.

Štab, 1. 11. 1943.

**PROCENA
SITUACIJE NA PODRUČJU JUGOISTOKA KRAJEM OKTOBRA 1943.**

I

Za iskrcavanje neprijatelja na kopno jugoistočne Evrope, koje bi trebalo uskoro da usledi, *nema dovoljno znakova.*

Tok borbi na Dodekanezu ukazuje da se zasad ne radi o uvodu u ofanzivu, nego o pokušaju da se sa novostvorenih pomorskih i vazdušnih baza blokiraju Rodos i Krit. Protivmere koje su usledile odmah posle našeg uspeha iznenadnom akcijom na Kos, otkrile su nadmoćnost neprijatelja na moru i u vazduhu, koja će duže vremena ozbiljno uticati na snabdevanje naših snaga, angažovanih u egejskoj zaprečnoj zoni a time i na otpornost egejskog fronta. Zbog toga je od naročitog značaja akcija radi zauzimanja Lerosa i Samosa, koja je u toku priprema.

Razlozi koji govore protiv iskrcavanja neprijatelja na Peloponez ili zapadnu obalu Grčke, zadržavaju i dalje nesmanjenu važnost. Pregrupisavanjem snaga, koje je većim delom završeno, vođeno je računa o njima u dovoljnoj meri. Međutim, sigurno je da će neprijatelj nastaviti sa napadima na aerodrome koji se nalaze na kopnu Grčke, a možda će upućivati i komandose radi prepada na važne objekte kao što je, npr., Korintski kanal.

U Albaniji predstoji kišni period, te se smatra da nema verovatnoće za iskrcavanje na širem frontu, kao i zima, koja znatno pogoršava prohodnost na visokoplaninskom zemljištu. Baza koja je dosad zadobijena u Italiji, još nije dovoljna za invaziju u Dalmaciji.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 189, s. 7449011—24.

Ukoliko Moskovska konferencija² ili neočekivani uspesi neprijatelja u južnoj Italiji ne dovedu do potpuno novih odluka, operacija prema području Jugoistoka mogla bi se očekivati tek u proleće 1944. g. To vreme mora se iskoristiti za izgradnju odbrane obale i raščišćavanje unutrašnje situacije.

II

Situacija u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva, u neposrednoj vezi sa zamišljenim, odnosno stvarnim tokom događaja na području Sredozemnog mora, *znatno se zaoštrila*. U očekivanju, da će kombinovani vojno-politički udar od 8. 9. [43.]³ dovesti do brzog sloma nemačkog južnog i jugoistočnog fronta, ustanički pokreti prerasli su u aktivna borbena dejstva. Delimično su vršene pripreme da bi se pružila ruka anglo-američkom iskrcavanju.

Borbene akcije, koje su se otuda razvile izgubile su *karakter gerilskog rata*. U stvarnosti, u borbama sa posadnim trupama na odlučujućim mestima pojavljuju se brojno jake, planiski vođene i — bar za planinsko ratovanje — dobro naoružane i opremljene jedinice. U sadejstvu sa anglo-američkim vazduhoplovstvom, koje ponovo napada železnička čvorišta i sa neprijateljskim lakim pomorskim snagama koje nastoje da parališu pomorski saobraćaj i na Jadranu, one otežavaju dotur u zabrinjavajućim razmerama. Osim toga, one sprečavaju privredno iskorišćavanje zemlje tako što drže u rukama važne industrijske oblasti i područja sa poljoprivrednim viškovima ili ih drže u šahu.

Prema tome, nepravilno bi bilo da se i dalje govori o „gerilstvu“ ili da se suzbijanje bandi smatra kao policijska stvar. *Radi se o tome da se uoči da je neprijatelj stao nogom na Balkan* i da ga treba uništiti pre nego što će veći deo trupa biti prisiljen da krene u odbranu obale.

III

Pretpostavka za organizaciju i održavanje velikih jedinica bandi leži u dobrovoljnoj saradnji stanovništva, dakle u duhovnoj predispoziciji unutar stanovništva okupiranih zemalja.

² U Moskvi je 19. oktobra 1943. otpočela konferencija ministara spoljnih poslova SAD, Velike Britanije i SSSR-a. Na njoj je zaključeno da se uspostavi nezavisna Austrija, demokratizuje Italija, ukinu sve fašističke organizacije u svetu i kazne ratni zločinci, kao i da se sporna pitanja pojedinih državnih granica reše posle rata. Posle završetka konferencije, 30. oktobra, izdato je zajedničko zvanično saopštenje, tzv. „Moskovska deklaracija“ (Hronologija, str. 569).

³ Reč je o kapitulaciji Kraljevine Italije.

Šta se je u tom pogledu odigralo na Balkanu i šta će se odigrati, može se shvatiti i pravilno oceniti samo onim što je u zaleđu celokupne ratne situacije. Novi poredak na jugoistočnom području pod nemačkim rukovodstvom nailazi na teškoće kod velikog dela stanovništva. Vešta engleska propaganda i komunistička i nacionalna ideologija poklapaju se sa nezadovoljstvom zbog materijalnih nevolja, izazvanih dugim ratovanjem.

Prema tome, masovan odlazak bandama, tajno potpomaganje bandi, često i zbog straha od ovih, potrajaće sve dotle dok jugoistočni Evropljani vide spas u iskrcavanju Engleza ili pobedi Sovjeta. Ova konstatacija mora da igra važnu ulogu pri procenjivanju neprijatelja i *svih domorodačkih snaga koje se bore u našim redovima.*

IV

Pored iste ove osnove, ustanički pokreti u pojedinim zemljama pokazuju velike razlike u pogledu ciljeva, organizacije i udarne snage.

- 1.) *U Grčkoj* uporedo postoje nacionalne grčke i komunističke bande. Ukupna jačina od 12—15.000 naoružanih lica verovatno je preuveličana. U oba lagera prisutni su britanski savetnici, ali do ujedinjenja, kome su oni težili, dosad nije došlo.

Razoružavanjem Italijana, nacionalnim delovima mnogo je oduzeto od njihovog unutrašnjeg podstreka. I političke razlike u mišljenjima u pogledu saradnje sa Engleskom znatno su oslabile međusobnu vezu. Komunistima još nedostaje stroža organizacija, ali ne može se poreći, da će sve veće osiromašenje i oskudica u životnim namirnicama postepeno znatno doprineti povećanju njihove moći.

Saobrazno tome, može se reći da je značaj grčkih bandi još uvek srazmerno mali. Uz pojačanu kontrolu za život važnih objekata, jedva bi se primećivala njihova razbojništva i pokušaji uznemiravanja. Prilikom rušenja železničke pruge Solun — Atina, koje je istovremeno izvedeno na 130 mesta, prvi put se pokazalo jedinstveno rukovođenje, koje se nalazi verovatno izvan Grčke.

Mora se računati sa *stavljanjem svih komunističkih snaga pod komandu Tita.* Postoje znaci za takav razvoj. Time će ove snage i u Grčkoj dobiti veći značaj.

- 2.) *U Albaniji* razlikuju se tri glavne grupe:
 - a) Plemenske i rodbinske jedinice, koje na svoju ruku sprovode nasilničku politiku, koja je u običaju u ovoj zemlji; ostaju u svom zavičaju, njihov vojni značaj je neznatan.

b) Grupe bandi seljačkog porekla, dobro naoružane, sa kojima rukovode engleski oficiri. Sposobne za vođenje žilavog gerilskog rata.

c) Komunističke bande, koje su u stalnom porastu, usudile su se da 18. 10, sa udaljenja od 5 km, artiljerijom gađaju Narodnu skupštinu koja je zasedala u Tirani.

Držanje *nacionalno orijentisanih Albanaca* može se okategorisati kao da je u stavu iščekivanja. Izgleda da niko neće da se kompromituje lojalnim saradivanjem sa nemačkim komandama i ustanovama. U pogledu milicije, koja je u toku formiranja, iz istih razloga ne treba mnogo očekivati ako se upotrebi izvan njihovog mesta formiranja. Situacija se može dalje odvijati na potpuno sličan način kao u Hrvatskoj, ukoliko jače nemačke policijske snage blagovremeno ne zavedu red. *Tito je već uspostavio vezu sa komunističkim bandama Albanije i sada se radi na jedinstvenom delovanju.*⁴ Takođe i u graničnoj Makedoniji pre kraćeg vremena Tito deluje u smislu *boljševičkih* odluka. Njegove pristalice ovde su ga priznale za svog vrhovnog komandanta.

3.) Situaciju u *Crnoj Gori* karakteriše gotovo potpuno protekiranje srpskih ustanika u sev. Crnoj Gori od strane komunističkih bandi.

4.) U *Srbiji* Draža Mihailović pokušava da mobilizacijom ubrza izgradnju *nacionalne srpske armije*.

U tom smislu apeluje na Srbe koji su ostali verni kralju i na iskonsku nacionalnu svest Srba. Sa aktivnim činovništvom vežu ga mnogi stari i novi odnosi. Otuda bi se moglo predvideti da bi u slučaju neprijateljskog napada koji bi imao sigurnog izgleda na uspeh državna moć prešla u njegove ruke.

Dosad postoje:

u Srbiji kadrovi i štabovi za 22 potvrđena korpusa i 13 verovatnih;

u Bosni kadrovi i štabovi za 7 potvrđenih i 2 verovatna korpusa.

⁴ U Tirani je 8. novembra 1941. održana partijska konferencija na kojoj je osnovana KP Albanije i formiran privremeni CK. U pripremi i radu konferencije učestvovali su delegati CK KPJ Miladin Popović i Dušan Mugoša. U martu 1943, u sedište CK KP Albanije u s. Labintu (kod Elbasana u Albaniji) stigao je delegat CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ Svetozar Vukmanović Tempo. On je 25. jula 1943. pismom obavestio CK KP Makedonije da je sa Glavnim štabom NOV Albanije postigao saglasnost o koordinaciji dejstava u borbi protiv okupatora i kolaboracionista (tom II, knj. 10, dok. br. 52 i 53; Hronologija, str. 145. 436 i 569).

U poređenju sa ovako visokim brojevima, bande D. M. *retko se pojavljuju*, pošto korpus raspolaže samo sa 500—1.000 pušaka i nešto automatskog oružja. Zato im je naređeno da se uzdržavaju od akcija. Sem toga, Mihailoviću je pre svega stalo samo da zadrži u rukama područja koja su mu potrebna za regrutovanje i snadbavanje i da u povoljnim prilikama zapleni što više oružja itd., ali da se izbegavaju mere odmazde. *Inicijativu za prelaz na dela, on očekuje spolja*. Pošto preti opasnost da do toga neće doći ove godine, to se pokret približava krizi. Jakog udela u tome ima sve veća zabrinutost zbog boljševičke opasnosti i saznanja da sa engleske strane ne treba očekivati ni spoljno-političku ni unutarpolitičku podršku.

Nasuprot tome, *kunizam u Srbiji ima sve veći uticaj*. Veliki deo sabotaza pada na njihov teret. Propusti organizacijske prirode, a pre svega nedostatak vojne organizacije komandovanja potčinjenim jedinicama, još ne dopuštaju ispoljavanje u većem obimu. Prema pouzdanom izvoru, u toku su mere koje treba da doprinesu poboljšanju stanja.

Krvava obračunavanja između grupa D.M. i komunističkih bandi sve su češća i žešća, naročito u istočnoj i centralnoj Srbiji.

U ovom trenutku glavna opasnost preti iz Hrvatske.⁵ Crvene snage nameravaju da prodru u Srbiju preko Drine.⁶ Mihailović vrši pripreme da ih odbije. On verovatno precenjuje borbenu sposobnost i gotovost svoje trupe isto onako kao i životnu snagu konzervativne ideje nasuprot revolucionarnim elementima.

Zbog toga Mihailović već traži vezu sa nemačkim komandama, da ne bi potpao pod komunističku vlast.⁷ Pri

⁵ Misli se na teritoriju NDH.

⁶ Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito uputio je 9. oktobra 1943. direktive GŠ NOV i PO Srbije (o daljem vojno-političkom radu) i Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, u kojoj je, pored ostalog, iznet i plan o prenošenju težišta dejstava NOVJ u Srbiju i Makedoniju (tom II, knj. 10, dok. br. 173).

⁷ Vidi dok. br. 74, 160 i 166.

Prvi pregovori Draže Mihailovića sa predstavnicima Vermahta održani su u s. Divcima (kod Valjeva) 11. novembra 1941. Sastanak je održan u gostionici preko puta železničke stanice s. Divci u 19,15 č. a završio se u 20.35 č. U zapisniku sa tog sastanka, između ostalog, piše:

„Gospodine pukovniče! Imam zadatak od najviše [nemačke] komande u Srbiji da izjavim:

Vi ste nam pre 2 sedmice saopštili preko svojih poverenika u Beogradu da je Vaša namera „da više ne prolivate uludo srpsku krv i da ne dozvolite da se dalje uništava srpska narodna imovina“. Istovremeno ste ponudili da se sa nemačkim oružanim snagama i organima Nedi-

tome igra ulogu takođe i nada da se njegove jedinice održe do „dana oslobođenja“. Cilj uspostavljanja veze sa D.M. mora u prvom redu da bude u tome da se on u svojoj daljoj borbi odvрати od borbi protiv nemačkih trupa. Borba D.M. na nemačkoj strani protiv Tita krije u sebi veliku opasnost od metoda ucenjivanja, kakve su primenjivane prema Italijanima. Sem toga, pod velikim znakom pitanja je pouzdanost njegovih starešina i boraca u antikomunističkom smislu. Komunistizam u velikoj meri unosi rastrojstvo u njegove redove. Pripadnici D.M. i pojedini dobrovoljci možda bi se mogli korisno upotrebiti za mesnu odbranu.

- 5.) U Hrvatskoj trenutno postoje četiri delokruga vlasti:
- a) područje posednuto nemačkim trupama,
 - b) područje na kome je hrvatska državna vlast,

ćeve vlade borite protiv komunista [...] Pukovnik Draža Mihailović je odgovorio: „Ja nisam zastupnik ni Londona ni ma koje druge zemlje. Zato me ne brinu ni vaše dosadašnje ni vaše buduće namere. Međutim, u Srbiji se preduzimaju mere zbog kojih prolivaju krv oni koji nisu krivi. Komunisti će i dalje izazivati nezgode da bi ubijali neđužne. Nedić nije mogao prodrati jer nije mogao raditi na otvoren način. Srpski narod voli slobodu i bez obzira što ju je izgubio on se nada da će je dobiti. Nedićeva vlada je nastupala potpuno otvoreno i stavila se na stranu okupatora, a to je bila greška. Nije moja namera da se borim protiv okupatora, jer kao generalštabni oficir poznajem snage obe strane. Ja nisam ni komunist, niti radim za njih. Ja sam, međutim, pokušao da ublažim i sprečim vaš teror. Sami Nemci su predali Užice, a time je počela trka između mene i komunista. Pošto su Nemci povukli svoje slabe garnizone, komunisti su izvršili napad na Gor. Milanovac, a to sam morao i ja da učinim. Oni su pošli na Čačak, morao sam i ja. Krenuli su na Kraljevo, morao sam i ja.

Napad na Krupanj nije moje delo nego ljudi poručnika Martinovića [Ratka] koji se odcepio od mene. Moji su ljudi, međutim, krenuli na Loznicu da je ne bi zauzeli komunisti [...]

Pretpostavljam da biste mi posle moje izjave mogli pokloniti više poverenja što se tiče moje ispravnosti i mojih namera i da bi mi mogli pružiti pomoć. Molim da tako shvatite situaciju, kako bi bilo korisno za obe strane. Još jedanput molim da mi se ove noći da određena količina municije. Razumljivo da bi obe strane morale da garantuju punu tajnost. Molio bih da mi, ako je moguće, još ove noći date odgovor u pogledu pomoći u municiji. Sve moje snage su prikupljene za borbu protiv komunizma [...]

D[raža] M[ihailović]: Mi se nećemo boriti protiv Nemaca, pa ni tada kada nam nametnu borbu.

K[ogard] [Rudolf]: U Čačku sam lično doživeo takvu borbu.

A[leksandar] M[išić]: Mi smo samo želeli da prikupimo naše snage, jer smo strahovali da će se odatle jednoga dana Nemci evakuisati. Tada bismo svi dospeli pod krvavi nož komunista.

D. M.: Znam da su za Nemce važne doline Morave i Dunava i zato sam pretpostavljao da preti opasnost da se napuste pojedini gradovi i mesta u istočnoj Srbiji i da to područje nije interesantno za nemačke oružane snage. Zato se nije moglo dozvoliti da komunisti zavladaju

- c) područje srpske autonomije,
 d) područje sa vladavinom komunista, kojim rukovodi Tito.
- Pod a) Nemačke trupe nalaze se u otpornim tačkama duž morskog obale i najvažnijih puteva i železničkih pruga. Njihove bočne i pozadnje veze stalno su ugrožavane. Sva kretanja trupa su pod kontrolom i registruju se. Na udaljenijim područjima Hrvatske nema nemačkih trupa.
- Pod b) Izuzev u Zagrebu, gde su se pod zaštitom Poglavnike tjelesne garde povukle hrvatske državne ustanove, ne postoji više *nikakav hrvatski državni autoritet*, čak ni na onim delovima zemlje koje još drže hrvatske trupe. Narod i vojska, a u poslednje vreme i ustaška milicija, nezadrživo popuštaju pred zahtevima ustanika za hranom, odećom, oružjem, informacijama itd.
- Pod c) Ovde se radi o grupama srpskog naroda, koje su se posle preuzimanja vlasti od strane ustaša, na područjima na kojima žive, zabarikadirale u *obliku ježa*. Obrazovane

tim područjem, utoliko više što u Srbiji ima veoma malo ideologa komunista.

K.: Završio sam svoju izjavu, kada želite gospodine pukovniče, da Vas vratimo na obezbeđeno mesto?

D. M.: Odmah...

A. M.: Da li se zna nešto o borbi koju mi trenutno vodimo protiv komunista?

K.: Mi nemamo potvrđenih vesti.

A. M.: Mi idemo tako daleko da Vas molimo da do nas uputite oficire za vezu da biste se, uz punu garantiju, mogli uveriti u našu borbu protiv komunista.

K.: Izvešću o tome generala. Zašto, međutim, vodite tu borbu tako kasno?

D. M.: Borba je uvek vođena, ali sa taktikom da se pridobije narod.

P.: Aktivna borba je počela tako kasno jer smo mi tačno znali da je većina naroda nastrojena rusofilski. Komunisti su prvi počeli borbu, dok je Mihailović stajao potpuno po strani i pripremao se za borbu u pravcu Bosne i Sandžaka. On je želeo da izvrši odmazdu nad ustašama koje su pobile stotine hiljada Srba. Komunisti su svoje akcije postavili na nacionalnu bazu i time su privukli na svoju stranu široke narodne mase. Narod je verovao da je počela oslobodilačka borba, a nije video da je krajnji cilj komunista bio politički a ne nacionalni. Trebalo je da prođu 3 meseca pa da narodne mase uvide kuda ih vodi komunizam i da to nije bila borba na nacionalnoj osnovi. Kada je to saznanje došlo zajedno sa kaznenim ekspedicijama, većina naroda je videla da je zavedena. U velikom broju prilazili su od komunista pokretu pukovnika Mihailovića koji je bio nacionalni i koji nikada ni u kom slučaju nije nameravao da se bori protiv nemačkih oružanih snaga.

D. M.: Veoma je teško da se u ovom momentu obustavi borba, jer bi komunisti pobili sve moje pristalice. Oko Užica, Čačka i Požege vode se borbe i sada se čisti taj kraj izuzev oko Valjeva, a u vojnom i ideološkom pogledu vodim završnu fazu borbe sa komunistima..." (AVII, NAV-T-314, r. 1457, s.1314-22).

su samozaštite osrednje jačine, koje ne dozvoljavaju prilaz ni organima hrvatske države ni bandama i održavaju red u unutrašnjosti. Prema D. Mihailoviću ne postoji postojan odnos. Prema Nemcima, već prema vremenu i prilikama, smenjuje se neprijateljska uzdržljivost sa spremnošću za pomaganjem.

Pod d) *Voda bandi Tito*, koji radi po uputstvima Staljina, stvorio je *sovjetsku državu* unutar Hrvatske i raspolaže sa dobrom civilnom upravom.⁸

Ceni se da su oružane snage jačine 100.000 ljudi i da su zasad formirane u 20 divizija i 14 samostalnih brigada. U pogledu naoružanja, iako se ono sastoji uglavnom iz lakog pešad. oružja, smatra se da zadovoljava, s obzirom na planinski karakter bojišta. Preuzimanjem materijalne opreme iz najmanje 2 italijanske divizije i delova razbijenih hrvatskih jedinica, te su oružane snage sve više upotpunjavane teškim naoružanjem, motornim vozilima itd.

Organizacija i komandovanje leži u rukama ruskih oficira.⁹ Britanski oficiri, koji su takođe prisutni, prema njima imaju samo savetodavnu ulogu.

Snadbevanje se vrši sa terena na licu mesta. Specijalno naoružanje i specijalna oprema, zatim novac, lekovi i skupe životne namirnice već mesecima dopremaju se vazдушnim putem. U toku je ubrzana isporuka prekomorskim putem; s obzirom na velike potrebe, ovaj način postao je nezamenjiv.

Može se pretpostaviti da će pitanje snadbevanja imati odlučujući uticaj i na vođenje zimskih operacija Titovih snaga, pošto se taj problem može rešiti samo u slučaju ako one budu preko zime razmeštene u ekonomski bogate predele ili ako budu imale prilaz ka moru.

Operacijski ciljevi do kraja septembra nalazili su se na obali. Posle pada Splita¹⁰ a naročito od kada je postalo jasno da anglo-američka invazija u Italiji nije napredovala kako se to očekivalo, težište je očito premešteno u unutrašnjost zemlje. Izveštajima koji govore o name-

⁸ Reč je o slobodnoj teritoriji pod kontrolom NOV i PO na kojoj su organizovani narodnooslobodilački odbori od najnižih do najviših.

⁹ Tek 23. februara 1944, na aerodrom kod Bos. Petrovca stigla je avionom iz Barija (u Italiji) sovjetska vojna misija pri VŠ NOV i POJ sa generalom Kornejevom na čelu (Vladimir Dedijer, Dnevnik, knj. III, Državni izdavački zavod, Beograd, 1950, str. 165—166 dr Leon Geršković: Dokumenti o razvoju narodne vlasti, Prosveta, Beograd, 1948, str. 388).

¹⁰ Vidi dok. br. 135 i 138.

rama da se izvrši napad na Srbiju treba pokloniti veru. Pokušaji da se drže neka ostrva (Brač i Pelješac) i plansko zauzimanje puta Livno — Travnik, ukazuju na docnije namere, odnosno na potrebu da se obezbedi snadbjevanje s mora.

Činjenica da Tito želi lično da rukovodi operacijama u istočnoj Bosni pokazuje kolika se važnost istima pridaje. Verovatno se radi o odluci: ko treba da zauzme Srbiju? Tito ili Mihailović? Time bi borba Rusije protiv Engleske za prevlast i ovde ušla u vidljiv stadijum.

V

U celini uzevši, *nacionalne snage su u opadanju a komunistički pokret u usponu*. Otuda proizilazi i pravac angažovanja naših snaga i formulisanje zadataka, kao što sledi:

Najopasniji neprijatelj je Tito.

Ako se u predstojećim mesecima ne uspe da se odlučno oslabe njegove snage dobijene usled propasti hrvatske države, onda će:

- a) doći do organskog spajanja svih komunističkih ustanika na celokupnom području Jugoistoka;
- b) odbrana jadranske obale od napada velikog stila, koji se očekuje spolja, biti neizvodljiva.

U narednim zimskim mesecima neće se više raditi o opstanku Hrvatske, Crne Gore i Albanije, nego o stvaranju ili sprečavanju stvaranja boljševičkog bojišta na celokupnom području Jugoistoka, u neposrednoj blizini granice Rajha. Polazna tačka ove opasnosti, koja je presudna za rat a time i polazna tačka za angažovanje protivmera, bila je i ostaje — Hrvatska. *Samo političkim sredstvima ova se opasnost više ne može savladati.* Vojne mere same po sebi sa sadašnjim snagama neće dovesti do rešenja, one bi donele samo prolazna i ograničena olakšanja. Jedini spas leži u saradnji oba sredstva u obliku uticaja nemačke moći na Hrvatsku. Ako se ova mogućnost u toku zime 1943/44. ne bude iskoristila, onda u proleće 1944. g. neće biti spreman za odbranu ni front na morskoj obali ni u pozadini, koji bi omogućavao snadbjevanje obalskog fronta i dovođenje pojačanja.

Za takav uticaj nemačke moći potrebne su energične i radikalne političke mere sa ciljem da se stvori *nova državna struktura*. Ovo bi se možda moglo još uvek postići u obliku nemačkog sistema kontrole. Ali pretpostavka za to leži u uništenju Titovih snaga obimnim vojnim sredstvima i *privremeno* posjedanje cele zemlje nemačkim trupama. Čišćenje, ukoliko se ne nadoveže na njega *trajno posjedanje*, ne bi dovelo do konač-

nog uspeha. Pregled potrebnih snaga vidi se iz odeljka VIII. Hrvatsku armiju¹¹ ne uzimati u obzir, jer se sve više raspada. Ovaj raspad ne može se više zadržati ni organizacijskim merama ni obećanjima. Hrvatski vojnik više nema vere u hrvatsku državu. Poboljšanje situacije može se očekivati tek onda kada se uspostavi nov hrvatski državni autoritet, tj. kada se slomi Titova vladavina i stvori *novi* poredak pod nemačkom zaštitom.

Komunističkim bandama koje se pojavljuju u Grčkoj i Albaniji, u vezi sa napred iznetim, treba da se posveti veća pažnja. Dokle god one operišu bez uzajamne veze i bez veze sa Titom, dovoljno je ako se prema njima upotrebe u aktivnoj odbrani i teritorijalne posadne jedinice. Ako ih uzme Tito, predstavljace pojačanje opšte boljševičke opasnosti na području Jugoistoka.

VII

Nezavisno od daljih odluka Vrhovne komande Vermahta, Komanda Jugoistoka ima

1.) nameru

da očisti ostrva, koja se nalaze ispred dalmatinske obale.¹² To je već izvršeno zapadno od Šibenika (Lupac, Prvić, Tijat, Logorun, Zlarin, Zmajan, Kaprije, Žirje). Borbe na Pelješcu još su u toku i, goneći neprijatelja koji je u povlačenju, dovešće do čišćenja Korčule. Dalje mere zavisice od smene 114. peš. div. jedinicama 264. peš. div. Tek kada se na taj način oslobode dovoljne snage i kada stigne 2. i 3. grupa obalskog lov. puka „Brandenburg“, moći će da se sprovede čišćenje ostalih ostrva.

Trajno posedanje svih navedenih ostrva, koje je inače nužno, nije moguće. Većina ovih moći će se povremeno kontrolisati samo krstarećim odeljenjima;

2.) nameru

da povede borbu protiv Tita u velikom stilu angažovanjem svih raspoloživih rezervi. Planirane su:

a) akcija „Kugelblic“ [Kugelblitz];¹³

cilj: uništenje Titovih snaga koje se bore u istočnoj Bosni, pošto će biti oslabljene posle borbi sa četnicima;

b) akcija „Adler“;¹⁴

cilj: zauzimanje obalskog pojasa Rijeka — Zadar i razbijanje tamošnjih jakih komunističkih snaga;

¹¹ Misli se na ustaško-domobranske snage NDH.

¹² Vidi dok. br. 157 i 176.

¹³ O tome vidi dok. br. 173 i 178.

¹⁴ Vidi dok. br. 153, 156, 180 i 183.

- c) 2—3 akcije da bi se razbile komunističke jedinice koje se nalaze severno od Save;
- d) akcija sa ciljem da se oslobodi deonica puta Split — Livno — Travnik, a u najmanju ruku da se na tom delu neprijatelju onemogući snabdevanje;

3.) nameru

da se obala izgradi po sistemu poljske fortifikacije a delimično i stalne fortifikacije. Usled odlaska jakih delova divizija, predviđenih za odbranu obale, izgradnja će biti znatno usporena.

VIII

Uspeh akcije zavisi uglavnom od *raspoloživih snaga*. Već sada može se sagledati da će, pored krajnjeg naprezanja trupa i iscrpljenja svih materijalnih sredstava, ipak biti nepotpun ako se ne dodele nove snage, pomoću kojih bi se omogućilo *posedanje* očišćenih područja.

Otuda, rezimirajući i dopunjujući dosadašnje predloge molimo:

- a) da se III SS-okl. korpus ostavi do proleća 1944. god. kao i njegova materijalna oprema;
- b) da se potčini 162. turkmenska divizija po završetku akcije koja je u toku;
- c) da se što pre dodeli popuna za 1. okl. div., koja je predviđena, a u danom slučaju i za III SS-okl. armijski korpus;
- e) da se pojačaju nemačke polacijske snage u Hrvatskoj radi obezbeđenja i organizovanja hrvatske žandarmerije;
- f) da se dodele najmanje 3 divizije radi posedanja očišćenih područja, a u danom slučaju osvežene istočne divizije.

IX

Molim da se ova procena situacije podnese fireru. Situacija na području Jugoistoka nije više stvar neke „okupirane teritorije“. Njena procena i zaključci koji se otuda mogu izvući dobijaju značaj koji je odlučujući za rat, s obzirom na operativne namere neprijatelja koje se očekuju u proleće, zatim s obzirom na držanje saveznika Mađarske, Bugarske i Rumunije i dobijanje sirovina važnih za vođenje rata. Potrebne su brze i potpune odluke.

Potpisao
general-feldmaršal
Vajks

Prilog br. 1: prostorno poređenje (saobrazno posebnoj podeli).
Prilog br. 2: karta sa ucrtanim bandama (samo za Vrh. komandu Vermahta i poslanika Nojbahera).

Napomena: nemački specijalni opunomoćenik za Jugoistok, poslanik Nojbaher, upoznat je sa ovom procenom situacije i, na osnovu njegovih političkih posmatranja, slaže se sa istom.

Za tačnost:

Zelmajr [Selmayr]
generalštabni pukovnik

BR. 157

IZVEŠTAJ KOMANDE 2. OKLOPNE ARMIIJE OD 1. NOVEMBRA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA DA SU SVA DALMATINSKA OSTRVA POSEDNUTA OD JEDINICA NOV I POJ I DA SE PLANIRA NJIHOVO PONOVO OSVAJANJE U ZONI DEJSTVA NEMAČKOG 15. I 5. SS-BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA¹

Poverljivo

Nakon prijema: strogo poverljivo!

K-da 2. okl. A. Načelnik Opšt. odeljenja Stanica: 2. okl. arm. Ia/16,08 č.

²

1. 11. 43. u 16,00 čas.

Telegram

K-NTU JUGOISTOKA (GRUPI ARMIIJA „F“)

Veza: Telegram k-nta Jugoistoka (Komande gr. armija „F“), Ia, br. 3370/43. pov.³

K-da 2. okl. A. izveštava:

- a) Sva dalmatinska ostrva (oko 600 ostrva) nalaze se u rukama bandi, sa izuzetkom očišćenih ostrva Žirje, Murter, Kaprije, Zmajan, Zlarin, Tijat i Prvić u rejonu Ši-

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453648. Na margini telegrama rukom je dopisano nekoliko brojeva, oznaka i reči.

² Pečat pošiljaoca.

³ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

benika, 2/3 poluostrva Pelješac i ostrvo Lokrum i Cavtat u rejonu Dubrovnika kao i ostrvo Saseno ispred Valone.

b) Nemačko ponovno osvajanje ostrva treba da se odvija sledećim redosledom:

u zoni dejstva XV brd. A.K.:⁴

ostrva Prvić i Zlarin ispred Šibenika (zauzeti), ostrva Mali i Veliki Drvenik jugoistočno od Primoštena, ostrva Ugljan i Pašman ispred Zadra, a docnije i ostrvo Pag ispred Karlobaga.

U zoni dejstva V SS-brd. A. K.:⁵

krajnji zapadni i istočni deo poluostrva Pelješac, istočni deo severne obale Korčule, uporišta na ostrvima Šipan, Lopud i Koločep.

U zoni dejstva XXI brd. A.K.:

ostrvo Saseno.

c) Očistiti i samo kontrolisati sledeće:

1.) *U prvoj fazi* Molat, Sestrunj, Dugi otok, Kornati, Žut, Vrgada, Žirje, Kaprije i okolnu grupu ostrva, Šolta, Vis, Lastovo, Mljet.

2.) *U docnijoj fazi* ostrva u blizini obale severno od Zadra.

Plansko izvođenje iznetih namera, pre svega je zavisno od podrške avijacije i ratne mornarice.

K-da 2. okl. A, Ia,
br. 1446/43. pov. Nakon
prijema: strogo poverljivo

⁴ Već 1. oktobra 1943, delovi nemačke 114. lov. divizije iz Zadra pokušali su desant na ostrvo Ugljan uz podršku artiljerije, ali ih je odbio Otočki partizanski bataljon. Međutim, uz sadejstvo delova 114. lov. div. i 264. peš. divizije, izvršen je desant na ostrva Ugljan, Pašman, Rivanj, Sestrunj i Iž od 22. do 25. novembra 1943, i sa njih su se Otočki NOP odred i mornaričke jedinice 3. pomorsko-obalskog sektora Mornarice NOVJ povukli na Dugi otok, Kornat i Vis (tom V, knj. 20, dok. br. 35, 141, 190, i 201).

⁵ Jedinice 13. dalmatinske brigade 26. divizije NOVJ odbile su 5. oktobra pokušaj desanta delova nemačke SS-divizije „Princ Eugen“ iz Ploča na poluostrvo Pelješac. Međutim, 23. oktobra 1943, na poluostrvo Pelješac izvršili su desant delovi SS-divizije „Princ Eugen“, potpomognuti delovima 118. lov. divizije. Ovaj jednovremeni napad nemačkih snaga, uz obrazovanje mostobrana, iznenadio je 13. dalmatinsku brigadu, koja je u trodnevnim borbama bila odbačena u pravcu s. Trpnja. Od 26. do 28. oktobra prebačena je iz Podgore na Pelješac i 1. dalmatinska udarna brigada 9. divizije NOVJ. Jake borbe su trajale do 9. novembra, kada je, zbog pogoršane situacije na Biokovu, prebačena u Podgoru 1. dalmatinska udarna brigada, a 13. dalmatinska se povukla na ostrvo Korčulu (tom V, knj. 20, dok. br. 56, knj. 21, dok. br. 95, 99, 106, 109, 110, 114, 136, 137, 150 i 203, knj. 22, dok. br. 12 i 145).

OBAVEŠTENJE POSLANIKA U NDH OD 3. NOVEMBRA 1943. MINISTRU SPOLJNIH POSLOVA RAJHA O ORGANIZACIJI UPRAVE U OPERACIJSKOJ ZONI „JADRANSKA OBALA“ I RAZGOVORU S PAVELIĆEM PO TOM PITANJU¹

TELEGRAM. —

General Glez²

3. novembar 1943.

Poverljivo.

u 11,30 č kancelarija Poslanstva

Ministarstvu spoljnih poslova za RAM³

Na povratku u Klagenfurt [Celovac] vodio sam razgovor sa gaulajterom Rajnerom,⁴ o kojem je izrađen sledeći protokol:

„Protokol o dogovoru poslanika SA-obergruppenfirera Kašea i gaulajtera dr Rajnera o pitanjima koja su proizašla iz stvaranja operacijske zone „Jadranska obala“⁵ sa Nezavisnom Državom Hrvatskom.

Posle detaljne diskusije o stanju stvari, zajednički je utvrđeno sledeće:

1. — Administrativna granica između operacijske zone „Jadranska obala“ i šefa susedne civilne uprave u Hrvatskom primorju je utvrđena. Na kopnu će granicu činiti hrvatsko-italijanska granica iz godine 1941, dok će na ostrvima granica ići starom granicom istarsko-dalmatinskih zemalja iz doba Austro-Ugarske Monarhije. Pitanja koja se budu pojavila iz ovako povučene granice biće sporazumno rešena između visokog komesara i šefa hrvatske civilne uprave. Za ovu svrhu će šef hrvatske civilne uprave uputiti jednog službenika za vezu u nadležstvo visokog komesara u Trst [Trieste].

2. — Poseban hrvatski interes u oblasti Sušak — Krk treba visoki komesar da obezbedi posebnim propisom za ovu oblast, to jest da se ova oblast, koja se sastoji iz velikih opština Sušak, Kastav, Bakar, Čabar i Krk objedini u jedan samostalni komesarijat. Doduše, on će sa Provincijom Kvarner činiti jednu upravnu jedinicu, ali će o posebnim hrvatskim

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 265, s. 1143—6. Na margini prve stranice mašinom napisano: „1 kopija za generala Gleza, 1 kopija za poslanika i policiju“.

² Dopisano rukom.

³ Reichsausienminister (ministar spoljnih poslova Rajha)

⁴ Fridrih (Friedrich Reiner)

⁵ „Adriatisches Küstenland“ — Jadranska obala ili Jadransko primorje. Opširnije o tome vidi Ferdo Čulinović, Okupatorska podela Jugoslavije, VIZ, Beograd, 1970, str. 152—157.

interesima voditi računa jedan njihov izvanredni komesar. Ovom komesaru treba dodeliti pravozastupnika dr Špehara iz Sušaka, kao predstavnika hrvatske izvršne vlasti. Sva pitanja koja neposredno zadiru u hrvatske interese, kao što su naročito policijska služba, sudstvo, školstvo i kultura, regulisaće za ovu oblast izvanredni komesar, dok će prefektura obavljati samo opšte zadatke koji ne zadiru u nacionalno-politička pitanja. Službeni jezik u ovoj oblasti je hrvatski.

Visoki komesar je dalje spreman da za obrazovanje komesarijata upotrebi i oficire i činovnike iz Hrvatske, ukoliko su oni poreklom iz oblasti Sušak — Krk i ukoliko je moguće njihovo isključivo potčinjavanje visokom komesaru. Trebovanje takvog osoblja dostaviće visoki komesar preko hrvatskog službenika za vezu.

3. — Regulisanje svih privrednih pitanja koja proizlaze iz stvaranja operacijske zone „Jadranska obala“ u odnosu na Nezavisnu Državu Hrvatsku biće preneto na posebnu mešovitu komisiju. Za stvaranje o pitanjima koja dotiču nadležnost inostranih poslova, predlaže se da se u ovu komisiju odredi jedan predstavnik Nemačkog poslanstva iz Zagreba.

4. — O tekućim lokalnim privrednim interesima koji proizlaze iz tranzitnog saobraćaja Hrvatske preko Sušaka, vodio bi računa hrvatski konzulat u Rijeci u sporazumu sa službenikom za vezu hrvatske vlade kod visokog komesara.

5. — Pošto je snabdevanje širih oblasti Dalmacije na sektoru ishrane usled razorenih komunikacija moguće samo preko operacijske zone „Jadranska obala“, hrvatska vlada će odmah uputiti jednog predstavnika visokom komesaru radi regulisanja daljeg transportovanja hrvatskih zaliha pšenice uskladištenih u Sušaku i u Trstu. Visoki komesar je saglasan s tim.

6. — Visoki komesar je obećao svoju podršku u slučaju da je ulazak hrvatskih organa na hrvatsku državnu teritoriju, usled razorenih saobraćajnih veza, mogućan samo preko operacijske zone „Jadranska obala“.

Klagenfurt, 31. oktobra 1943.

Potp. Z. Kaše

Završetak teksta.

Potp. Rajner

Pošto sam se vratio ovamo, ja sam o ovoj stvari razgovarao sa poglavnikom, koji je izjavio da je saglasan sa postignutim dogovorom. Zatim će Turina⁶ doći u kontakt sa Rajnerom, da bi se regulisalo pitanje postavljanja službenika za vezu i pitanje tekuće saradnje. Pre toga sam zamolio odobrenje za uspo-

⁶ Oskar dr

stavljanje nemačko-hrvatske komisije prema tački 3. protokola. Komisija će se, između ostalog, baviti: pitanjima carinske granice, hrvatskim tranzitnim saobraćajem za snabdevanje severnohrvatskih i dalmatinskih primorskih oblasti, pitanjima broskog saobraćaja, pograničnim saobraćajem, saradnjom sa graničnim organima u borbi protiv bandi. Članove komisije sa nemačke strane bi odredio gaulajter Rajner, a sa hrvatske strane hrvatska vlada. Za predstavnika naše službe za spoljne poslove predlažem ovdašnjeg privrednog atašea, savetnika poslanstva dr Kina,⁷ s tim da se istovremeno meni da ovlašćenje, kako bi ga sprečili da ne odredi zastupnika iz kruga svojih saradnika. U interesu potrebnog bržeg napredovanja praktičnog rada, koji takođe treba da bude koristan i za savlađivanje datih političkih teškoća, umoljavamo da se o ovome i u pogledu gaulajtera Rajnera brzo donese odluka. Hrvati su saglasni da mesto sadašnje komisije bude u Trstu, što je Rajner predložio.

Prilikom razgovora sa poglavnikom, ja sam ponovo ukazao na firerovu odluku da on ne bi mogao sada obarati definitivne državno-pravne odluke o granici. Naglasio sam da zbog toga treba sada određene granice posmatrati kao administrativne granice. Poglavnik mi je saopštio da je pre nedelju dana govorio o ovim pitanjima pred vladom i vodećim ustaškim ličnostima i da je naišao na uzdržani stav. Zapitao me je, ne bi li bar Turina mogao da otvori svoju kancelariju u Sušaku. Ja sam negativno odgovorio i predložio sam, ne ukazujući posebno na javnu delatnost Turine, da on prema sopstvenom nahodjenju može za prvo vreme vršiti službu u nekom drugom pogodnom mestu, na primer u Kraljevici. Poglavnik se s tim saglasio. Dalje sam zamolio da se preduzmu mere za obustavljanje javne diskusije o ovome pitanju. Poglavnik je načelno obećao, ali je ukazao na potrebu tačnog obaveštavanja javnosti. Mi smo razmotrili, ali bez definitivnog zaključka, da se u sklopu jednog stručnog kratkog izveštaja o radu privredne komisije, prema tački 3. protokola, objavi odluka da je određivanje administrativne granice bilo nužno pre svega iz ratnih razloga. — Ja ću se danas sa Turinom dogovoriti o pojedinostima u vezi sa ovim postupkom, kako bi se sadašnje nepoželjno stanje najbrže savladalo ubrzanjem praktičnog rada.

Samo pitanje je, kao i ranije, izvanredno zainteresovalo ovdašnju najširu javnost. Čak i krugovi koji su prijateljski raspoloženi prema Nemačkoj ispoljavaju znake srdžbe. Uopšte, svuda se naokolo može čuti reć „Jadranska oblast“.⁸ Vlada

⁷ Ernest dr Kühn

⁸ U dokumentu piše: „Es wird das Wort vom ‚Adria-Gau‘ allgemein herumgesprochen“.

ima potpuno razumevanje, ali zastupa opšte stanovište da joj ova oblast treba da bude priznata, ali da joj se sada još ne može vratiti, pre svega zbog posebnih ratnih okolnosti. Dakle, ona čvrsto računa sa kasnijim preuzimanjem te oblasti u njenu upravu. — Gaulajter Rajner je lično imao obzira prema hrvatskim osećanjima i radio je u okviru svoga zadatka na najbolji mogući način. Pretpostavljam da će se teškoće koje se budu pojavile na putu predloženog zajedničkog rada moći stručno odstraniti i da će doći do znatnog ublažavanja političke napetosti.

Potp. Kaše

BR. 159

IZVEŠTAJ KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 6. NOVEMBRA 1943. VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA O NAČINU ČIŠĆENJA OD JEDINICA NOV I POJ I OBEZBEĐENJU REJONA TETOVO — DEBAR — KIČEVO — STRUGA¹

KR

Telegram²

Strogo poverljivo

OKW/WFST/OP (H)

Veza: OKW/WFSt, Op. br. 006791/43. str. pov.³

Predmet: Čišćenje i obezbeđenje rejona Tetovo — Debar — Kičevo — Struga.

Izvršenje napred navedenog naređenja namerava se izvesti ovako:

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-311, r. 285, s. 717—8.

² Iz popunjenog zaglavlja telegrama objavljeni su samo najbitniji podaci.

³ U ovom naređenju piše: „1.) Fİrner je bugarskom predsedniku vlade, na njegovu hitnu predstavku, obećao čišćenje prostora Tetovo — Debar — Struga — Kičevo — Gostivar od komunista i formiranje lokalne samoodbrane pod zaštitom Nemačkog Vermahta i uz nemačku pomoć.

2.) Komandant Jugoistoka će pomenuto područje, ukoliko je to potrebno, hitno očistiti od bandita i držače mesta Tetovo, Gostivar, Kičevo i Strugu snagama Nemačkog Vermahta odnosno SS i policije dotle dok lokalna samozaštita ne bude u stanju da sama preuzme obezbeđenje i umirenje tog prostora.

3.) S formiranjem samozaštite treba, u neposrednoj saglasnosti s poslanikom Nojbaherom, po mogućstvu, zadužiti komandanta SS i policije u Grčkoj. Naoružanje i oprema samozaštite treba da usledi, koliko je to moguće i potrebno, iz italijanskog plena“ (AVII, NAV-T-311, r. 285, s. 713—4).

1.) Hitno zaposjedanje⁴

a) Tetova i Gostivara od I/524. puka. Taj bataljon, koji je određen za novo formiranje 367. pd, nalazi se sada u Prizrenu i može da stigne u rejon angažovanja najranije 12. 11. 43.

b) Struge i Kičeva od jednog bataljona ili AA 100. lov. div. Ta jedinica će biti izvučena iz obalske odbrane i na račun zapostavljanja evakuacije plena transportovana jednom kolonom na mesto angažovanja; najranije prispeće 12. 11. 43.

2.) Očekuje se da će zaposjedanjem većih mesta, prema 1a i b, najpre nastati umirenje a, osim toga, da će biti moguće uspostaviti vezu između zaposjednutih mesta i očistiti neposrednu okolinu. Ako snage ne budu dovoljne, moraće se uzeti delovi 1. brd. div., pošto su delovi 2. puka „Brandenburg“ već predviđeni za operaciju „Kugelblic“⁵ na osnovu specijalne obuke.

3.) Napad na Debar, koji su zaposeli komunisti, zahteva jače snage. One će biti na raspolaganju tek po završetku akcije „505“. Imajući u vidu potrebu u vremenu za pregrupisanje, početak ne pre 20. 11. 43. god.

4.) S formiranjem lokalne (bugarske) samozaštite zadužen je, u saglasnosti s poslanikom Nojbaherom, komandant SS i policije Albanije Fictum,⁶ dok general u Albaniji namerno ne uzima učešća. (U Tetovu je već u formiranju jedan *albanski* bataljon milicije.)

5.) Kraljevski bugarski generalštab će 6. 11. u 16,00 časova saopštiti da je za obezbeđenje drumova Bitolj — Ohrid — Kičevo — Prilep i Kičevo — Bitolj odaslao preko demarkacione linije stalna izviđačka odeljenja jačine 6—9 ljudi. Obezbeđenje demarkacione linije treba i nadalje da ostane kao i do sada.

⁴ U naređenju komandanta Jugoistoka od 6. novembra 1943. komandantu 2. oklopne armije stoji:

„1.) Po firerovom naređenju, rejon Tetovo — Debar — Struga — Kičevo — Gostivar treba hitno očistiti od bande. Nadovezujući na to, mesta Tetovo, Gostivar, Debar, Kičevo i Strugu treba snagama 2. okl. A. sve dotle držati zaposjednutima dok ne bude formirana lokalna samozaštita i dok ona ne bude u stanju da sama preuzme obezbeđenje i umirenje.

2.) Čišćenje i zaposjedanje poverava se 2. okl. A. Ona će izvestiti o angažovanju snaga u potrebnom vremenu. Za posjedanje pomenutih mesta sme da se predvidi najviše 2 bataljona, od toga 1 bataljon 254. gren. puka.

3.) Formiranje samozaštite uslediće putem poverenika specijalno opunomoćenog poslanika Nojbahera po naročitim direktivama. Naoružanje i oprema samozaštite ima da usledi, ako je to moguće i potrebno, iz italijanskog plena“ (AVII, NAV-T-311, r. 285, s. 715).

⁵ Vidi dok. br. 156, 173 i 178.

⁶ Jozef (Josef Vitztum)

Po pitanju postavljenom vojnom izaslaniku u Sofiji, zaposednuti rejonni će biti ograničeni⁷:

a) rejon Kičevo linijom Srbica — Premka — Čelopek;

b) rejon Ohrid linijom Trpezica — Leskovac — Asamati — [Visoka] Čuka.

Za tačnost:

Zelmajr [Selmayr]
g. štabni pukovnik

Komandant Jugoistoka
(K-da Grupe armija „F“)
Ia, br. 3529/43. str. pov.
od 6. 11. 43.

BR. 160

PODSETNIK OBAVEŠTAJNOG ODELJENJA 264. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 7. NOVEMBRA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA O REGIONIMA KOJE DRŽE JEDINICE NOVJ, NJIHOVOJ SNAZI I VOJNO-POLITIČKOJ AKTIVNOSTI NA TERITORIJI NDH¹

Poverljivo

Prilog 2 uz izveštaj o delatnosti za mesec novembar 1943.²

264. peš. divizija Div. k-dno mesto, 7. novembar 1943.
Odelj. Ic, br. 1036-43. pov.

2. PODSETNIK

o političkoj i vojnoj situaciji u Hrvatskoj prema stanju od 5. novembra 1943.

I — POLITIČKA SITUACIJA

Reorganizovanjem vlade nije došlo do promene političke situacije na području Hrvatske, kao što se očekivalo (vidi podsetnik od 19. oktobra 1943).³ Aktivno angažovanje u borbi protiv bandi u novoposednutim oblastima zapadne

⁷ Vidi dok. br. 167.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 8, s. 317—9.

² Verovatno se odnosi na izveštaje o radu 264. pd od 1. do 14. novembra i od 16. do 28. novembra 1943. O tome vidi AVII, NAV-T-315, r. 1839, s. 166—9, 276, 291, 386, 398, 399, 402, 406, 407, 409 i 410.

³ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

Hrvatske i Dalmacije i odgovarajuća propaganda doveli su do toga da su se vratili u svoja zavičajna mesta stanovnici koji su pobjegli zbog bandita. Svi slojevi stanovništva žele dalji miran razvoj, a, upoređujući nemački i italijanski period okupacije, dolazi do izražaja veće poverenje u nemačke cružane snage. Političko raspoloženje u toj oblasti ne može se, međutim, još označiti kao stabilno. Ako hrvatska država ne preduzme ništa da bi sama sprovela odgovarajuće mere i time učvrstila svoj ugled, neće duže vremena ostati efikasne ni sve mere nemačkih jedinica, kao što su unapređenje poštanskog saobraćaja, utvrđivanje najviših cena, izdavanje brašna civilnom stanovništvu, otvaranje pruge Knin — Šibenik radi brže razmene dobara između grada i sela. Vlasti postoje samo na papiru, a hrvatska vojska i žandarmerija su u rasulu. Raste nestašica životnih namirnica. U nedostatku odgovarajućih mera, gube se početni uspjesi koje su postigle jedinice u smirivanju zemlje, a glad će ponovo naterati stanovnike, većinom silom prilika, u redove ustanika, za šta se neće smatrati odgovornim hrvatska vlada nego nemački Vermaht.

II — OPŠTE STANJE KOD NEPRIJATELJA

Komunisti i četnici su u oktobru dalje učvrstili svoju vojnu organizaciju, koristeći oružje koje su preuzeli od Italijana. Kod obe grupe znatno je porasla borbena vrednost jedinica zbog nabavljanja italijanskog oružja i bolje opreme. Proširenjem oblasti kojima su zagospodarile bande, vojna snaga njihovih jedinica je porasla za onoliko koliko se hrvatskoj vojsci smanjila baza za popunu i snabdevanje. Oni su mogli dalje da vrše mobilizaciju i da u potpuno njihovoj oblasti formiraju i obučavaju odrede, kao i da školuju starešinski kadar i specijalne snage. Do sada nije doveo ni do kakvog rezultata anglo-američki pokušaj da se usaglase te dve neprijateljske grupe. Nigde se nisu pojavile regularne neprijateljske snage. Ukoliko kod bandi ima Badoljovih Italijana, oni će pre umanjiti nego povećati borbenu snagu bandi. Engleski štabovi za vezu postoje kako pri komunističkim tako i pri četničkim štabovima. Izgleda da na području 15 (brd.) AK nema ruske misije.⁴

1) *Komunisti*

Tito je u oktobru znatno povećao oblast kojom gospodari, naročito zauzimanjem gradova Livno, Tomislavgrad,⁵ Kup-

⁴ Vidi dok. br. 156, objašnjenje 9.

⁵ Sada: Duvno.

res, zatim zauzimanjem veoma važne istočnobosanske industrijske oblasti (Tuzla — Vareš) i plodnog područja Semberije, severno od Bijeljine. Ne obazirući se na čišćenje poluostrva Pelješac i ostrva ispred Šibenika, on gospodari svim većim ostrvima ispred obale.⁶

Zatvorena teritorija oslobađa komuniste briga koje donosi zima. Obezbeđeno im je kako materijalno snabdevanje tako i smeštaj jedinica i njihovo sanitarno zbrinjavanje. Tito se u borbi sa nemačkim jedinicama pridržavao taktike gerilskog rata. Bande su često uspešno ometale dotur na putevima za Zadar, Knin, Drniš — Split i Sinj — Split, a dugo vremena su veoma otežavale dotur na pruzi Brod — Dubrovnik.

Tito će kao i ranije nastojati da štedi svoje snage i da ih kompletne angažuje samo tamo gde zbog rasula hrvatske vojske može sa malo truda da izbori uspeh. Stalno se skoro bez otpora predaju jaki hrvatski garnizoni. U svim tim slučajevima do brzog uspeha bandi nije dovela njihova vojna nadmoćnost i rukovođenje nego samo njihova efikasna propaganda i pomanjkanje ideje kod domobrana.

Do danas još nije dolazilo do zajedničke upotrebe teškog naoružanja, tenkova i artiljerije, očigledno zato što još nemaju obučenih starešina i ljudstva.

2) Četnici

Četnici se kao i ranije drže nesložno. Na području Korpusa su veći četnički odredi imali lojalno držanje, a delom su i uspešno sadejstvovali sa nemačkim jedinicama u borbi protiv komunista.⁷

3) Stanje kod neprijatelja u rejonu Zadar — Knin — Split

Obalskim područjem severno od Zadra gospodari odred „Plavi Jadran“.⁸ U rejonu Benkovac — Knin — Gračac nalazi se 19. dalm. divizija sa 3 dalm. brigade i 1 malom brigadom koja je potčinjena 19. diviziji.⁹

⁶ Vidi dok. br. 129, 134, 138, 140 i 143.

⁷ O saradnji četnika Draže Mihailovića sa trupama i komandama Vermahta vidi dok. br. 74, 114, 156, 166, 177 i 184; knj. 1, dok. br. 232 i 236 i knj. 2, dok. br. 138. Ponudu za saradnju uputio je D. Mihailović Štabu 342. pd još novembra 1941. Opširnije o tome vidi AVII, NAV-T-314, r. 1457, s. 1240 kao i ponudu, početkom 1942. M. Nediću, da se zajednički bore protiv komunista jer i on nema nameru da se bori protiv Nemaca (AVII, NAV-T-120, r. 200, s. 153576—7).

⁸ Ovaj NOP odred je formiran sredinom septembra 1943. po naređenju GŠ NOV i PO Hrvatske (AVII, a. NOP-a, reg. br. 41/9 i 37/9, k. 419-A; reg. br. 29/2, k. 104-A; Osolobodilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 545).

⁹ U sastavu 19. divizije NOVJ su bile: 5, 6. i 7. dalmatinska brigada.

Između Vodica i Skradina pretpostavlja se da se nalazi jedan samostalni odred. Pojedine manje grupe ugrožavaju put i prugu Drniš — Šibenik.

Severno od Marine, koja je važna baza za snabdevanje „crvenih“, nalazi se Seget-Marina bataljon i Šibenska brigada.¹⁰ Rejon oko Trogira, ostrva Ciovo i Brač drži 9. dalmatinska brigada koja pripada 20. dalm. diviziji, koja se nalazi u rejonu Omiš — Makarska. Devetnaesta divizija ima oko 4400 ljudi, a 20. divizija oko 2700.

III — PROCENA SITUACIJE

U mesecu oktobru komunistima je pošlo za rukom da znatno prošire uticajnu zonu, da, zahvaljujući rasulu hrvatske vojske, dođu do bogatog plena i da formiraju veliki broj novih odreda. Na putu dotura Bihać — Gračac prema Zadru, odnosno preko Knina i Drniša prema Šibeniku i Splitu, i dalje će slabije snage praviti smetnje, utoliko više što ti putevi donose dosta poteškoća već po svom položaju i lošim vremenskim uslovima koji uskoro nastupaju. Komunisti će svim snagama nastojati da zadrže priobalska ostrva i neke delove obale jer računaju da će ih preko tih ostrva snabdevati Englezi znatnim materijalom, a verovatno računaju i sa dovođenjem njihovih i stranih jedinica za ispomoć.¹¹

Dostavljeno:
B
u štabu:
načelniku štaba,
i 2 kopije.

Za Komandu Divizije
Prvi generalštabni oficir
po naređenju
...¹²
kapetan

¹⁰ Osmu dalmatinska brigada

¹¹ U izveštaju o delatnosti 264. pešadijske divizije za period od 1. oktobra do 19. novembra 1943, između ostalog, piše: „[...] Uskoro po dolasku celog Štaba divizije u Bihać, otišao je k-t divizije sa malim radnim štabom u Drniš, gde je pripremano angažovanje divizije.

Divizija je 17. oktobra 43. imala prvi dodir sa neprijateljem. Jača banditska grupa izvršila je prepad na snabdevačku četu 9/602, koju je obezbeđivala 7/892, na putu dotura u serpentinama kod Zrmanja-Vrela. Naši su imali umerene gubitke [8 mrtvih, 21 teško ranjen], dok su banditi imali 86 mrtvih.

Nekoliko dana kasnije izvršen je prepad na mali konvoj 892. gren. puka, ali je potpuno odbijen.

Taj slučaj i razni drugi prepadi bandi na naše slabe konvoje nametnuli su potrebu da konvoje obezbeđuje najmanje jedna četa sa teškim naoružanjem.

25. 10. naišao je III/892. na jake bande na području Muć, kada se kretao od Drniša prema Splitu. K-t divizije, koji se nalazio na putu

**GOVOR KOMANDANTA FELDKOMANDANTURE 1040 U
CRNOJ GORI OD 8. NOVEMBRA 1943. POVODOM FORMI-
RANJA „NACIONALNE UPRAVE“ U CRNOJ GORI I POS-
TAVLJANJA NJENIH ČLANOVA¹**

Prilog br. 1

Prepis!

FELDKOMANDANTURA 1040
— KOMANDANT —

Cetinje, 8. novembra 1943.

Kao feldkomandant Crne Gore i Kotora² ustanovljavam danas na svečan način Narodni upravni odbor³ koji je odobren od strane specijalnog opunomoćenika firera za Jugoistok, poslanika Nojbahera.

Nemački Rajh želi da dobrovoljnim ustupkom koji daje crnogorskom narodu da saraduje u upravi svoje zemlje pokaže da nema nikakvih interesa da trajno posedne Crnu Goru, ali istovremeno smatra da ratne prilike za sada još uvek nameću potrebu da se sve vladine mere potčine vojnim interesima. Nemački Rajh je u više mahova dokazao da je nesebično i nekoristoljubivo žrtvovao živote svojih sinova za zaštitu evropskih naroda povezanih sa njim, za odbranu evropske kulture. Tako isto će svaki napad spolja na Crnu Goru biti krvavo odbijen upotrebom nemačke vojske, svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju.

Zbog toga crnogorski narod ima obavezu da se potpuno angažuje za mir i red u svojoj sopstvenoj zemlji. Svi poslovi Narodnog upravnog odbora moraju se u prvoj liniji vršiti sa ovog stanovišta. Samo onaj narod koji je odlučan da u slučaju opasnosti brani svoju nacionalnu čast zaslužuje svoju slobodu. Ona

za Split, da bi uspostavio vezu sa tamošnjim delovima SS-div. „Princ Eugen“ i komandantom Pomorskog sektora Dalmacije, lično je komandovao akcijom III/892. i marševske grupe II/264. ap koja je pristigla. Oni su brzom intervencijom odbacili neprijatelja [...]

Kada su jedinice stigle u novi rejon angažovanja, bile su potčinjene 114. lov. diviziji. Konačno preuzimanje komande na tom odseku naredio je K-t XV brd. AK 20. 11. 1943 [...]“ (AVII, Frajburg 8, s. 5—6). Opširnije o delatnosti 264. pd u 1943. godini vidi AVII, NAV-T-315, r. 1839, s. 228—49; ratni dnevnik 264. pd od 6. oktobra do 31. decembra 1943. godine.

¹² Potpis nečitak.

¹ Snimak prepisa dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 258, s. 694—5.

² Vilhelm Kajper (Wilhelm Keiper), general-major

³ U dokumentu piše: „nationalen Verwaltungsausschuss“.

se neće izvojevati političkom galamom i tvrdoglavošću već jedino i samo herojskim delima.

Sada objavljujem svima ovde prisutnima, a time i celom crnogorskom narodu, imena članova Narodnog upravnog odbora:

1. predsednik i unutrašnji poslovi	Ljubo Vuksanović
2. finansije	Voja Nenadović
3. pravosuđe	Savo Radonjić
4. ishrana, poljoprivreda i šumarstvo, trgovina i industrija, zastupnik predsednika	Živko Anđelić
5. pošta, saobraćaj i javni radovi	Bogdan Ivanović
6. socijalno staranje, zdravstvo	dr Ljubomir Barac
7. kultura, štampa i propaganda	Obren Novaković iz Kotora
8. milicija	p. pukov. Mitar Popović

Kao zamenik bez portfelja i za predstavljanje predviđen je Musliman Hasan Zvizdić.

Izabrani predstavnici crnogorskog naroda obavezali su se svečano da će svoje službene poslove voditi znanstveno, časno i lojalno. Da će volji svog naroda i zemlji stalno potčinjavati lične interese, te da će nemačku vojnu upravu potpomagati svim snagama. Kao spoljnje obeležje obavezaće mi se opunomoćenici Narodnog upravnog odbora kao predstavniku vojne sile Nemačkog Rajha rukovanjem i rečima:

„Obavezujem se“.

Molim gospodu da pojedinačno pristupe i da to izjave.

Sa ovim konstatujem da je Narodni upravni odbor konstituisan.⁴

⁴ Na ovom poverenju kraćim govorom se zahvalio Ljubo Vuksanović, obećavši punu saradnju sa Feldkomandanturoom 1040 na Cetinju (AVII, NAV-T-501, r. 258, s. 696).

Beograd, dan 11. Nov. 1941.

1. ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...

1.) Verzeichnis der ... :	Ljubo Y u k a n a n o v i c
2.) ... :	Voja R o s t a d i c
3.) ... :	Sava R a d o n j i c
4.) Erzeugung, Land-u. Forstwirtschaft, Handel u. Industrie, stellv. Vorsitzender :	Sivo A n d j e l i c
5.) Post, Verkehr u. öffentliche Arbeiten :	Bogdan M i l a n o v i c
6.) Soziale Bewegung, Gesundheitswesen :	Dr. Ljubomir B a r a c
7.) Kultur, Presse und Propaganda :	Obren H o v a k o v i c aus Kotor
8.) Militär :	Obstltm. Mitar P o p o v i c
- Als Vertreter ohne Fortsende und der Vertretungen ist der Anwalt M r a s t o E v i s d i c vorgesehen.

Die gewählten Vertreter des montenegrinischen Volkes geloben feierlich, ihre Amtsgeschäfte gewissenhaft, ehrlich und loyal zu führen, das Wohl ihres Volkes und Landes stets der eigenen Interessen

IZVEŠTAJ KOMANDE 1. KOZAČKE DIVIZIJE OD 11. NOVEMBRA 1943. O ANGAŽOVANJU U BORBI PROTIV JEDINICA NOV I POJ NA PODRUČJU SREMA I SLAVONIJE¹

1. kozačka divizija Div. k-dno mesto, 11. 11. 1943.
Ia Pril. 71²
Pov. br. 1671/43. KTB

Poverljivo

**IZVEŠTAJ O DOSADAŠNJEM ANGAŽOVANJU DIVIZIJE
NA HRVATSKOM PODRUČJU**

I — Angažovanje divizije

Posle formiranja 1. koz. divizije u Mielau, koje još nije završeno, 22. 9. 43. počelo je prebacivanje divizije u rejon oko Mitrovice, zapadno od Beograda. Glavnina divizije stigla je do 8. 10. 1943.

Divizija je od 25. 9. do 5. 10. 1943. bila potčinjena K-di 2. okl. A, a od tog vremena LXIX rez. korpusu u Vukovaru.

Za to vreme, dok su izvršavani manji zadaci na obezbeđenju i lokalni poduhvati u rejonu smeštaja, pristigli su ostali delovi divizije.

12. 10. 43. počeli su pokreti i divizija je pročešljala celo područje Fruške gore.³

U periodu od 14. do 16. 10. 43. očišćena je šumovita oblast i to prema jugu delovima divizije, na mađarskoj granici na Dunavu su Mađari vršili obezbeđenje, a uz podršku nekoliko potčinjenih tenkova i jedne policijske jedinice istovremeno je vršen napad sa istoka i zapada po utvrđenom planu.

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-135, r. 2281, s. 227—31.

² Dopisano rukom.

³ Ova koncentrična dejstva protiv jedinica NOV i PO na Fruškoj gori preduzeli su 1. kozačka i delovi 173. divizije s linije Ilok — Petrovaradin — Srem. Karlovci — Irig — Vrdnik — Ležimir. Deo 1. sremskog NOP odreda veštım manevrom se izvukao iz obruča. Delovi ovih divizija do 17. oktobra 1943. masovno su ubijali, hapsili, zlostavljali i pljačkali stanovništvo fruškogorskih sela. Potpuno su porušena sela Rakovac i Ledinci, dok je samo u s. Neštinu ubijen 71, u s. Suseku oko 100 i u ruševinama manastira Đipše 34 rodoljuba (tom I, knj. 6, dok. br. 116, knj. 17, dok. br. 125; Žarko Atanacković, Vojvodina u borbi 1941—1945, Forum, Novi Sad, 1959, str. 163—172).

Bande su tom prilikom imale 217 mrtvih i 89 zarobljenih. Obezbeđene su veće količine stoke, koje su zaplenjene od bandita. Sopstveni gubici: 3 kozaka poginula, 2 kozaka ranjena.

17. i 18. 10. jedinice su se vratile u svoje smeštajne rejone, gde su morali biti ostavljeni nepokretni delovi.

18. 10. počele su pripreme za operaciju čišćenja šumovitog predela u luku Save zapadno od Mitrovice.⁴

20. 10. počeli su pokreti za tu operaciju.

I brigada je 21. 10. iznenadnim napadom zauzela prelaze na Bosutu koji su bili potrebni za dalje nastupanje i opkoljavanje šumovitog predela.

23. 10. je u borbi završeno okruživanje tog područja (prečnik u pravcu jug — sever 25 km, istok — zapad 40 km). Od 24. do 26. 10. vršeno je pročešljavanje od zapada, severa i istoka, a sa juga na Savi vršeno je obezbeđenje. Protivnik je tom prilikom imao 266 mrtvih i 400 zarobljenih, sopstveni gubici iznosili su 13 mrtvih, 13 nestalih i 53 ranjena. Komandant divizije⁵ se usprotivio da divizija učestvuje u velikoj operaciji na Tuzlu⁶ koja je bila predviđena odmah posle prethodne zato što je to za Kozачku diviziju bio potpuno neprikladan brdoviti teren, a divizija nije bila potpuno pokretljiva. Osim toga, stanje obuke jedinica je bilo loše, a i Srbi su vršili uticaj na kozake.

27/28. 10. divizija je posela polazne rejone za planiranu operaciju južno od Save.

⁴ Reč je o nastavku dejstva „čišćenja terena“ 1. kosačke i delova 173. rez. divizije i policijskih jedinica između r. Bosuta i r. Save. Druga i 4. vojvođanska NOU brigada i deo 2. sremskog NOP odreda pod borbom su se povukli ka r. Savi i zajedno sa GŠ NOV i PO Vojvodine prebacili iz rejonu šume Lisnika (kod Srem. Rače) u istočnu Bosnu. Glavnina 2. sremskog NOP odreda sa delom 1. odreda probila se iz obruča u zapadni deo Fruške gore. Ove neprijateljske združene snage do 27. oktobra 1943. pljačkale su i terorizale stanovništvo u tom rejonu, mučile neđužne ljude i simpatizere NOP-a, a selo Jamenu spalile i streljale 30 ljudi (tom I, knj. 6, dok. br. 155 i 166; Žarko Atanacković, n.d., str. 164, 168, 170 i 171).

⁵ Helmut fon Panvic (Helmuth von Pannwitz)

⁶ Delovi nemačke 187. rez. divizije s domobranskim 5. i 8. lov. pukom otkočeli su 7. novembra 1943. napad iz Brčkog u cilju prodora u Gračanicu, Tuzlu i Bijeljini. Jedinice 16. udarne divizije NOVJ, u ogorčenim odbrambenim borbama do 15. novembra, sprečile su prodor neprijatelja i prinudile ga da se povuče u pravcu Brčkog (tom IV, knj. 19, dok. br. 43, 99, 109, knj. 20, dok. br. 1).

Pošto je došlo do promene angažovanja divizije južno od Save, 28. 10. počeo je ubrzani marš na područje Brod — Đakovo — Osijek, da bi se obezbedile železničke pruge na tom području i zaustavio pritisak jačih bandi iz brda sa zapada na Đakovo, sprečilo njihovo probijanje na istok ili jug i po mogućnosti da se unište. Tako je baterija jednog napred upućenog konjičkog divizionu odbila dobro usmerenom vatrom napad bande na Đakovo 29. 10. 43. god.⁷

Pošto je LXIX rez. korpus za delove divizije na maršu u novi rejon naredio i posebne zadatke za čišćenje s obe strane marševskog puta, poslednje marševske grupe su tamo stigle tek 6. 11. 43, dok su delovi divizije koji su prvi stigli već 2. 11. preuzeli svoje zadatke na obezbeđenju i jakim borbenim izvidanjem šumovite oblasti zapadno od Đakova stalno uznemiravali bande.

Na odseku osiguranja koji je držala divizija, bande su 3. 11. izvršile dva jaka napada na dva mesta koja su posele jedinice divizije (na Podgorač sa 400 ljudi i 5 puškomitraljeza). Dva bataljona sa 300—350 ljudi izvršila su 6. 11. napad na Kozачki inženjerski bataljon u Potnjanima. Bande su tom prilikom pretrpele velike gubitke u ljudstvu. Sopstveni gubici u ovim borbama bili su: poginuo 1 nemački oficir, 1 koz. podoficir, 5 kozaka; ranjena 4 Nemca, 7 kozaka; nestalo 10 kozaka.

Dok je još 5. 11. jedan eskadron konjičkog puka prebačen iz rejona div. radi upotrebe na drugom mestu, morala je radi specijalne upotrebe biti 7. 11. neposredno potčinjena Korpusu jedna borbena grupa sastavljena od jednog biciklističkog bataljona jednog puka, od jednog pešadijskog bataljona koji je motorizovan dovođenjem motornih vozila, kao i od jednog konjičkog eskadrona nekog drugog konjičkog puka. Ta grupa je morala forsiranim maršem da stigne u novi rejon angažovanja, 140 km udaljen, do 10. 11. u 12.00 časova.

10. 11. stiglo je novo naređenje da se divizija što pre premesti u rejon udaljen 150 km da bi smenila drugu diviziju,⁸ dok se jedinice koje su još potčinjene korpusu zadržavaju otprilike do 24. 11, a njihovi nepokretni delovi se nalaze u rejonu divizije.

⁷ Ovaj napad izveli su Brodska NO brigada 12. divizije NOVJ i Osječki NOP odred i tom prilikom, posle 12-časovne borbe, zauzeli s. Gašince kod Đakova (tom V, knj. 21, str. 207, 253, 299 i 600).

⁸ Vidi dok. br. 163.

II — *Iskustva prilikom angažovanja*

Prilikom dosadašnjeg angažovanja divizije pokazali su se razni nedostaci i to iz sledećih razloga:

- a) — Prilikom odlaska divizije iz Mielau, jedinice su upravo završile grupnu obuku i još nisu bile angažovane po vodovima i eskadronima.
 - Na jedinstvenost obuke je negativno uticalo i stalno dovođenje popune.
 - Zbog toga što je suviše kasno isporučeno teško naoružanje, nije se mogla dovoljno izvršiti obuka na tom oružju.
 - Prilikom angažovanja, komandovanje jedinicama bilo je otežano zato što su određeni morali da budu zbijeni, te se u borbama, naročito u šumi i na nepreglednom terenu, gubilo mnogo municije. Da se ne bi ugrozile sopstvene jedinice, vatra je bila neprecizna, a rafali iz puškomitraljeza i automata suviše veliki.
 - Prenošenje zapovesti i služba obaveštavanja još nisu bili zadovoljavajući. Nejasni ili kasno pristigli izveštaji pričinjavali su komandi teškoće u proceni situacije.
- b) — Zahtevi koji su postavljani diviziji nisu uzimali u obzir da nema dovoljno vozila i konja. U prvim poduhvatima veliki deo pukova bio je angažovan kao pešadijski. Zbog jahaćih čizama kojima su bili opremljeni kozaci kao i nedovoljne marševske obuke, dolazilo je do povreda stopala, što je smanjivalo sposobnost jedinice.
 - Srednji pt topovi mogli su se samo delimično pokretati, tako da do sada većina tih topova nije mogla biti korišćena u akcijama. Takođe se u doturu nailazilo na velike teškoće.
 - Veliki deo opreme morao se između pojedinih poduhvata uskladištiti, tako da su delovi divizije uvek morali biti korišćeni kao stražarska odeljenja. Veliki deo raspoloživog transportnog prostora koji je bio predviđen za druge svrhe morao se koristiti za sedla i zaprežni pribor, jer se deo uvek morao izdavati jedinicama.
 - Konji koji su imali kugu u početku takođe nisu odgovarali postavljenim zahtevima. Stanje konja se ipak popravilo i dovedeni konji poboljšali su pokretljivost divizije.

- c) — Najveće poteškoće pričinjavao je uticaj jugoslovenskih i komunističkih elemenata na kozake. Zbog toga što je divizija formirana na brzinu, nije bilo moguće na vreme otkriti i isključiti nepouzdanе elemente koji su podložni tom uticaju.
- Zbog bogatstva zemlje a istovremeno nedovoljnog snabdevanja jedinica, kozaci su naginjali pljačkanju, pre svega zbog toga što pri nejasnim prilikama koje su vladale u zemlji nisu mogli sami da procene da li su pred sobom imali stanovništvo koje je naklonjeno bandama ili pouzdano stanovništvo.
 - Velike količine rakije koje su se mogle lako zapleniti i suviše dugo uzdržavanje u pogledu žena doveli su do ekscesa. Samo najstrože komandovanje i najoštrije mere mogli su da to dovedu u snošljive granice.
 - Propaganda koja je sa raznih strana vođena protiv Kozачke divizije naduvavala je takve prestupe i pronalazila mnoštvo vesti o zverstvima kako bi srozala ugled divizije.
 - Pod uticajem vesti sa istočnog fronta kao i zbog kratkog odsustva k-ta kozачkog puka, ppuk. Kononova, što su kozaci pogrešno protumačili, u nekoliko dana je iz tog puka prebeglo više pripadnika zajedno sa oružjem. To je prestalo kada je hitno naređeno da se ppuk. Kononov vrati i kada su izbačeni svi nepouzđani elementi.

III — *Mere za otklanjanje nedostataka*

- Angažovanjem se poboljšalo stanje obuke u diviziji, ali bi bilo potrebno nekoliko sedmica odmora da bi se sproveda obuka i istovremeno manjim, dobro rukovođenim poduhvatima poboljšala borbena snaga.
- Posebnu pažnju treba posvetiti ideološkom odgoju kozaka uz istovremeno najstrože komandovanje.
- Organizovanjem specijalnih kozачkih sudova stvoren je sud koji je bio u stanju da odmah svim sredstvima stane na put prestupima. Do sada je 12 kozaka osuđeno na smrt, 80 kozaka upućeno u logor i isključeno iz oružanih snaga.
- Najstrože komandovanje i zadovoljavajuće snabdevanje jedinica dali su poslednjih dana dobre rezultate, tako da su na najbolji mogući način otklonjeni nedostaci.

NAREĐENJE KOMANDE 2. OKLOPNE ARMIJE OD 14. NOVEMBRA 1943. KOMANDI 3. SS-OKLOPNOG KORPUSA DA SVOJU ZONU OBEZBEĐENJA U NDH PREPUSTI 1. KOZAČKOJ I 367. PEŠADIJSKOJ DIVIZIJI¹

Strogo poverljivo!

14. 11. 43.

Pošiljalac:

K-da 2. okl. A., Ia.

Komanda 2. okl. A.
Načelnik Opšteg odeljenja
14. nov. 1943.
u 20,45 časova

Telegram

upućen: K-di III (germ.) SS-okl. korpusa,
K-di XV brd. AK
K-di LXIX rez. korpusa

- 1.) Komanda III (germ.) SS-okl. korpusa sa korpusnim jedinicom i SS-okl. gren. divizijom „Nordland“, napušta verovatno nakon 20. 11. 43. armijsku zonu, radi izvršenja drugih zadataka.²

Posebno naređenje o odlasku ovih snaga biće izdato po mogućstvu što ranije.

- 2.) Dosadašnju zonu obezbeđenja od SS-okl. gren. div. „Nordland“ preuzima, nakon njenog povlačenja, 1. kozačka divizija, koja će u tu svrhu biti prebačena naređenjem Komande III (germ.) SS-okl. korpusa u dosadašnju zonu obezbeđenja SS-okl. div. „Nordland“. Rukovođenje smenom pomenutih jedinica vrši Komanda III (germ.) SS-okl. korpusa.³
- 3.) Pošto 1. kozačka divizija preuzme zonu dejstva SS-okl. gren. div. „Nordland“, samim tim 1. kozačka divizija stavlja se pod k-du XV brd. AK. Nove divizijske granice biće

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 192, s. 7452968—9. Na margini originala rukom je dopisano nekoliko nečitljivih parafa i brojeva, a iznad naziva jedinica u tekstu njihovi šifrovani nazivi.

² Ovaj 3. SS-korpus je početkom decembra 1943. napustio teritoriju Jugoslavije. Njegovo ukupno brojno stanje je iznosilo 22.980 vojnika, podoficira i oficira: SS-div. „Nordland“ je brojala 11.764, SS-brigada „Niderland“ 3. 988 i SS-brigada „Viking“ 5.525 vojnika, podoficira i oficira a preostali broj su sačinjavale prištapske jedinice (AVII, NAV-T-313, r. 482, s. 141—2).

³ Vidi dok. br. 162.

posebno regulisane. K-da XV brd. AK će dostaviti izveštaj o smeni jedinica i preuzimanju komande.

- 4.) Vojničku stranu zadataka u vezi smirivanja situacije, obezbeđenja i snabdevanja nakon odlaska K-de III (germ.) SS-okl. korpusa, u gradu Zagrebu i na gradskom području Zagreba, preuzeće 367. pd koja će svoj štab divizije sa bataljonom za vezu, jednim bataljonom i jedinicama za snabdevanje smestiti u Zagrebu i oko Zagreba u dosadašnjim smeštajnim prostorijama K-de III (germ.) SS-okl. korpusa. Komandu pri smeni imaće K-da III (germ.) SS-okl. korpusa. Odlaskom K-de III (germ.) SS-okl. korpusa treba obezbediti nužne prostorije za tamošnje bolničke ustanove shodno izdatom naređenju. Do povlačenja K-de III (germ.) SS-okl. korpusa, 367. pd biće mu potčinjena. Nakon povlačenja III (germ.) SS-okl. korpusa, 367. pd biće potčinjena K-di LXIX rez. korpusa.
- 5.) Obezbeđenje prostorije Zagreb (isključno) — Oštarije preuzima 71. pd Sa njenim pristizanjem treba računati krajem novembra. 1. kozačku diviziju ne treba angažovati na ovoj prostoriji.
- 6.) Naređenje o potčinjenosti delova K-de III (germ.) SS-okl. korpusa (SS-okl. gren. brigade „Niderland“ i jedinica u formiranju SS-okl. gren. div. „Viking“) koji privremeno ostaju u Hrvatskoj, izdaće se tek po dobijanju direktiva od komandanta Jugoistoka (K-de Grupe armija „F“).
- 7.) K-da III (germ.) SS-okl. korpusa je odgovorna za kompletnu predaju svoje dosadašnje zone obezbeđenja divizijama koje su joj potčinjene: 1. kozačkoj diviziji i 367. peš. div.
Plan predaje sa podacima o vremenu izvršenja predaje, smeštajnim prostorijama, zadacima u načelu itd. treba što pre telegramom poslati K-di 2. okl. A.
- 8.) Italijanske tenkove koji su pozajmljeni K-di III (germ.) SS-okl. korpusa od strane K-de 2. okl. A., ukoliko su ispravni, treba kao kompletnu borbenu grupu predati SS-okl. gren. brigadi „Niderland“ za vreme dok se ona nalazi u Hrvatskoj. Izričito se zabranjuje da K-da III (germ.) SS-okl. korpusa ili njene potčinjene jedinice, uzmu sa sobom italijanske tenkove van prostora Hrvatske.

Dostavljeno:

K-da 2. okl. A., Ia,
Br. 586/43. str. pov.

⁴ Zbog ograničenog prostora izostavljena su imena odeljenja i komandanata kojima je ovo naređenje dostavljeno.

IZVEŠTAJ NEMAČKOG ŠTABA ZA VEZU PRI ITALIJANSKOJ GRUPI ARMIIJA „ISTOK“ OD 15. NOVEMBRA 1943. O TOKU RAZORUŽANJA ITALIJANSKIH ORUŽANIH SNAGA OD 8. DO 15. SEPTEMBRA 1943. U DALMACIJI, CRNOJ GORI, KOSOVU I ALBANIJI¹

Poverljivo

Centar za rasformiranje E. O.,² 15. novembar 1943.
bivšeg Nemačkog štaba za vezu
pri bivšoj ital. Gr. A. „Istok“

Pregled
o događajima u Albaniji od 8. do 15. sept. 1943.

TAKTIČKA SITUACIJA

Ital. Grupa armija „Istok“³ sa sedištem u Tirani imala je 8. septembra sledeće odseke:

- a) Albaniju
- b) Crnu Goru
- c) Oblast Dubrovnika (Ragusa)
- d) Ital. ostrva Jegejskog mora.

Njoj je bila potčinjena *K-da ital. 9. A* sa sedištem u Tirani. Ona je imala sledeće odseke:

- 1) *Odsek Skadar — Kosovo* sa
 - a) ital. div. „Pulje“, div. k-dno mesto *Prizren*,
 - b) dodeljene jedinice Armije u jačini manje divizije.
- 2) *Odsek ital. IV AK* sa štabom u *Draču* i divizijama:
 - a) ital. div. „Brenero“, div. k-dno mesto *Drač*
 - b) ital. div. „Parma“, div. k-dno mesto *Valona*
 - c) ital. div. „Peruđa“, div. k-dno mesto *Tepelene*.
- 3) *Odsek ital. XXV AK*, sa štabom u *Elbasanu* i divizijama:
 - a) ital. div. „Firence“, div. k-dno mesto *Debar*
 - b) ital. div. „Areco“, div. k-dno mesto *Korča*

Osım toga:

Armiji je neposredno bio potčinjen jedan odred za povremeno angažovanje koji se sastojao od 3 konj. puka:

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-501, r. 259, s. 26—40.

² Einsatzort (mesto angažovanja)

³ U originalu piše: „Die italienische Heeresgruppe Est“

- a) „Kvide“ [Quide],
- b) „Monferato“ [Monferrato]
- c) „Firence“.

Odsek Crne Gore (b):

sa ital. XIV AK, štab u Podgorici i divizijama:

- a) ital. div. „Emilija“, div. k-dno mesto Herceg-Novi,
- b) ital. div. „Ferara“, div. k-dno mesto Cetinje,
- c) ital. div. „Taurinenze“, div. k-dno mesto Nikšić,
- d) ital. div. „Venecija“, div. k-dno mesto Berane,
- e) nem. 118. lov. divizijom, div. k-dno mesto Brodarevo.

Odsek Dubrovnik (c)

sa ital. VI AK u *Dubrovniku* i divizijama:

- a) ital. div. „Murđe“, div. k-dno mesto Dubrovnik
- b) ital. div. „Marke“, div. k-dno mesto okolina Dubrovnika

Odsek ital. ostrva Jegejskog mora (d)

koji je sa oba ostrva Rodosom i Samosom bio neposredno potčinjen Gr. A „Istok“, sa divizijama:

- a) ital. div. „Regina“, div. k-dno mesto *Rodos*
- b) nem. jur. div. „Rodos“, div. k-dno mesto *južni deo Rodosa*,
- c) ital. div. „Kuneo“, div. k-dno mesto *Samos*.

Osim toga u Albaniji su postojali:

Ital. obalska zaštita 300 km duž obale sa 30 baterija topova 6,5, 7,6, 10, 12, 14,9 i 15,2 cm, uključujući 2 baterije 10 i 15,2 cm, na ostrvu Saseno ispred luke Valona.

Zatim je u Albaniji bila jaka vojna uprava i znatno jedinica za dotur i snabdevanje. Ukupna jačina svih ital. jedinica u Albaniji bila je 90.000 oficira i vojnika, a u Crnoj Gori 60.000, dok je u oblasti Dubrovnik bilo 30.000 ljudi. U julu ove godine, kada je u Tiranu stigao Nemački štab za vezu pri ital. Gr. A „Istok“, u Tirani (gradu sa 45.000 stanovnika) bilo je 1.200 ital. oficira i službenika, među njima 30 generala i generalštabnih službenika.

Osim toga, u Albaniji se nalazio od početka avgusta nemački vazduhoplovni operativni štab sa ljudstvom za posluživanje avijacije na zemlji i PAA obezbeđenjem na aerodromima Skadar, Šijak, Valona, Berat i Devoli.

OPŠTA SITUACIJA

4. i 5. sept. bio je u Tirani k-t XXI brd. AK general Bader,⁴ u pratnji jednog oficira, da bi uspostavio vezu. Tih dana nije

⁴ Paul

se primećivala nikakva napetost zbog događaja oko Badolja⁵ odnosno K-do Supremo u Rimu.

Vodeće ličnosti ital. Gr. A „Istok“ bile su:

- 1) komandant: general-pukovnik Rosi [Rossi], bivši načelnik Generalštaba ital. oružanih snaga, star 61 godinu,
 - 2) načelnik štaba: general-ppuk. Điljoli,⁶
 - 3) zamenik načelnika štaba: general-major Albert,⁷
 - 4) Ia (načelnik Operativnog odelj.): g-štabni pukovnik Flamini,
 - 5) Zamenik Ia (zamenik načelnika Oper. odelj.): g-štabni ppuk. Trabuki [Trabuchi],
 - 6) Ord. of. pri k-tu: por. Bjanki [Bianchi].
- uz 1) Eks. Rosi uvek se trudio da se prijateljski ponaša prema Nem. štabu za vezu i k-tu Jugoistoka,
- uz 2) general-ppuk. Điljoli imao je nejasno držanje,
- uz 3) general-major Albert je od početka imao učtivo-odbijajuće držanje,
- uz 4) g-štabni pukovnik Flamini retko se pojavljivao,
- uz 5) g-štabni ppuk. Trabuki imao je izrazito prijateljsko držanje prema Nemcima i uvek je pozitivno saradivao,
- uz 6) takođe i ord. of. por. Bjanki.

Vodeće ličnosti u ital. K-di 9. A bile su:

- 1) Komandant, general-pukovnik Dalmaco,⁸
 - 2) načelnik štaba, general-ppuk. Tući,⁹
 - 3) Ia (načelnik Operativnog odelj.), g-štabni ppuk Cinjani [Zignani],
 - 4) pomoćnik načelnika Oper. odelj. kap. Fredegoni.
- uz 1) Eks. general-pukovnik Dalmaco bio je poznat kao ubeđeni naci-fašista, prijateljski raspoložen prema Nemcima,
- uz 2) general-ppuk. Tući bio je izrazito prijateljski raspoložen prema Nemcima i Osovini,
- uz 3) ppuk. Cinjani bio je nejasan,
- uz 4) kap. Fredegoni prilagođava se svojim pretpostavljenim starešinama.

Zabeleške o razgovorima sa ovim oficirima i nekim događajima od kraja avgusta date su u sledećim prilozima:¹⁰

⁵ Vidi dok. br. 134, objašnjenje 2.

⁶ Emilio Giglioli

⁷ Alesandro (Alessandro)

⁸ Lorenzo (Lorenzo Dalmazzo)

⁹ Karlo (Carlo Tucci)

¹⁰ Tim prilozima redakcija ne raspolaže.

- Prilog:* 1) Razgovor od 1. 9: major Šlubek [Schlubeck] i por. Jos [Joos] sa ital. generalštabnim oficirima:
- 2) Razgovor od 3. 9: por. Jos sa k-tom eks. Rosijem.
 - 3) Razgovor od 4. 9: gen. Bader i por. Jos sa eks. Rosijem.
 - 4) Razgovor od 4. 9: gen. Bader i por. Jos sa k-tom 9. A, eks. Dalmacom.
 - 5) Razgovor od 4. 9: major Šlubek sa general-ppuk. Diljolijem.
 - 6) 8. 9. proglas K-de 9. A Albancima.

Prema opštem utisku u Tirani. pad Musolinija 25. jula je potpuno iznenadio kako Grupu armija tako i K-du 9.A.¹¹ Obe komande su, verovatno na ponovljene direktive K-do Supremo u Rimu, stalno ukazivale na to da će rat biti nastavljen još žešće nego do sada. Takođe je iznenada došlo i primirje. Jedini znaci za to bili su jedan razgovor, za koji je Nemački štab za vezu saznao nekoliko dana ranije, između eks. Rosija, eks. Dalmaca i kralj. namesnika Parijanija,¹² gde se između ostalog govorilo o privlačenju svih ital. jedinica na Balkanu prema Albaniji, prema naređenju K-do Supremo. Tu nameru K-do Supremo preneo je iz Rima eks. Parijani.

Posle objavljivanja primirja uveče 8. septembra, koje je prvi put preneo Radio-Rim u 20,30 časova, a ponovljeno i u 22,30, major Šlubek i por. Jos su odmah krenuli do Gr. A „Istok“. General-major Besel¹³ se još nalazio kod K-de 2. Okl. A.

Tek je u 00,10 časova moglo da se razgovara lično sa general-pukovnikom Rosijem. On je izjavio da nema nikakve direktive od K-do Supremo. O primirju je čuo nešto posle 18 časova preko Radio-Londona, a Radio-Tirana je odmah demantovao tu vest kao neprijateljsku propagandu. Tek u 20,30 časova on se uverio u činjenicu kada je slušao Radio-Rim.

Moralo se negativno odgovoriti na pitanje da li Nemački štab za vezu ima direktive; stvarno ih još nije bilo. Na molbu da kaže šta je njegova namera, on je izjavio da može samo reći šta verovatno mora da uradi, na osnovu uslova primirja koje je do tada objavio Radio-London, ako za to stigne naređenje K-do Supremo. Njegova namera bi tada bila da povuče ital. jedinice na obalu i da ih ukrca u brodove u lukama Kotor, Drač i Valona da bi krenule za Italiju. Na napomenu da su nemačke jedinice koje su sada verovatno već ušle u Albaniju

¹¹ i ¹⁴ Vidi dok. br. 109.

¹² Alberto

¹³ Arnold (Bessell)

sa istoka imale svakako kao cilj marša zaposesti obalu, a u prvom redu pomenute luke, on je rekao da ne bi mogao da trpi da nemačke jedinice posednu luke. U tom slučaju on ne bi imao u nas poverenja da ćemo dozvoliti slobodno povlačenje njegovih jedinica u Italiju. Takođe je stigla i radio-vest da je obrazovana republikansko-fašistička vlada,¹⁴ što on nije mogao da prihvati kao istinu. To smo mi, navodno, objavili sa određenim ciljem. Po njegovim rečima, ne bi došla u obzir predaja teškog naoružanja, jer bi njegove jedinice morale da ga zadrže za zaštitu od bandi.

Zatim mu je postavljeno pitanje da li bi on, sa namerom da ne pusti nemačke vojnike u luku Kotor, Drač i Valonu, naredio da se na njih otvori vatra, jer oni bi svakako zaposeli baš luke. Ako to ne bi učinili, Anglo-Amerikanci bi u tom slučaju imali mostobrane, jer on se, kako je već rekao, prema uslovima primirja ne bi više smeo njima suprotstaviti.

General-pukovnik Rosi je na to rekao da on ne bi prvi otvarao vatru, na šta mu je odgovoreno:

„Onda nas pustite u luke!“

Na kraju razgovora koji je trajao 30 minuta, general-pukovnik je bio veoma uzbuđen i uzrujano je povikao između ostalog:

„A zašto je sve to? Sve samo zbog vaše krivice, krivicom Nemačke! Ja sam kao načelnik Generalštaba ital. oružanih snaga, što sam nedavno rekao i por. Josu, uvek zastupao mišljenje da će rat biti odlučan na Sredozemnom moru, da je sa osvajanjem Aleksandrije, Sueckog kanala i Gibraltara rat bio odlučan još pre godinu i po dana.“

„Vaša strategija je bila usmerena prema istoku. Vi nikada nećete pobediti Rusiju! Izgubićete se u beskrajnom prostranstvu. Rusija je nepobediva, ona se povlači u svoje stepe!“

Odmah posle ovog razgovora (00,45 časova), major Šlubek i por. Jos su otišli kod gen. Gnama [Gnam], komandanta nemačkog Vazduhoplovnog operativnog štaba, koji je, ne obavestivši prethodno Nemački štab za vezu, otputovao u 22 časa do K-de 9. A. Gen. Gnam je, između ostalog, rekao da general-pukovnik Dalmaco nema više odbojno držanje prema rukovodstvu Gr. A „Istok“ kao što je imao pre nekoliko dana, mora da se nešto dogodilo. Zato je general Gnam smatrao da je izuzetno važno da se zna držanje general-pukovnika Rosija, jer se u luci Drač nalazi 7 ital. brodova koje treba PA artiljerija da spreči da isplove. Na jednom od tih brodova nalazilo se 700 jugoslovenskih civila interniraca na putu za Italiju, među kojima je bilo 70 lica koje su Italijani uhapsili zbog prijateljskog držanja prema Nalcima.

Dogovoreno je da Nemački štab za vezu i dalje održava vezu sa Gr. A „Istok“, a nemački Vazduhoplovni operativni štab sa K-dom 9. A. Oko 2 časa ujutro stigao je radiogram od k-ta Jugoistoka iz Beograda da je stupilo na snagu naređenje pod kodiranim nazivom „Akse“¹⁵ i da treba da se sprovedu mere. Ovde se nije znao značaj toga niti su stigli osnovni podaci.

Nešto oko 03,00 časa, major Šlubek i por. Jos su na telefon. poziv general-pukovnika Rosija ponovo otišli do njega i odrečno odgovorili na njegovo pitanje da li Nemački štab za vezu ima direktive. Od večernjih časova nije se mogla uspostaviti telefonska veza sa Beogradom ital. linijama, a nemačkih nije bilo.

Držanje gen. pukovnika Rosija bilo je tada nešto učtivije. Pokušavao je da pobudi razumevanje da on mora da zadrži luke za sebe i izrazio je mišljenje da bi mu možda pošlo za rukom da se sporazume sa Anglo-Amerikancima o luci Kotor da ona ostane eksteritorijalno isključivo njemu na raspolaganju za ukrcavanje njegovih jedinica. Još jedanput mu je jasno rečeno da je za nas imperativna nužnost da posednemo tri luke. On je govorio o svojoj nameri da rano ujutro putuje za Rim, ako mu bude dozvoljeno, da bi lično razgovarao sa K-do Supremo. On bi se nama obavezao da neće dozvoliti da u ruke Anglo-Amerikanaca padne teško naoružanje koje mora da zadrži za zaštitu od bandi, nego da će ga prethodno uništiti, pre svega tešku artiljeriju.

U 03,45 časa uspostavljena je telefonska veza preko ital. linije i Sofije sa Ia k-ta Jugoistoka (K-da Gr. A „F“), generalštabnim potpukovnikom Zelmajrom [Selmajr], koji je izvešten o događajima do tog momenta.

U 08,40 časova 9. sept. nazvao je general-ppuk. Ferč,¹⁶ načelnik štaba k-ta Jugoistoka i dao majoru Šlubeku, između ostalog, sledeće direktive za naše držanje prema general-pukovniku Rosiju:

- 1) ital. 11. A (u Grčkoj) predala je sve oružje i zadržala samo nešto za zaštitu od bandi. Tako je i na Kritu.
- 2) Svi brodovi i avioni u Grčkoj i na Kritu su u nemačkim rukama. U celoj Grčkoj je to slučaj i sa ital. imovinom. U celoj Srbiji i celoj Grčkoj je sve mirno.
- 3) K-t Jugoistoka će učiniti sve da ital. jedinice neometano odu za Italiju.
- 4) Eks. Rosi treba da u istom smislu saraduje na rešavanju problema u Albaniji i Crnoj Gori, da bi se ital. jedinice što brže mogle vratiti u domovinu.

¹⁵ Achse. O tome vidi dok. br. 132.

¹⁶ Herman (Hermann Förtsch)

- 5) Ako ital. komandanti žele da otputuju avionom za Italiju pomoći će im se u svakom pogledu.
- 6) Nemačke divizije nalaze se u pokretu prema Albaniji. Gr. A „Istok“ ne treba više da se brine zbog bandi.

U 09,30 časova saopštio je general Gnam da više ne sme da poleti ni jedan avion, osim 1 avion dnevno za Rim.

U razgovoru sa eks. Rosijem u 10 časova njegovo držanje bilo je još pomirljivije. Rekao je između ostalog:

- 1) da je sada primio naređenje od K-do Supremo da se povuče u tri luke: Kotor, Drač i Valonu, i da te luke obavezno drži, te da je izdao naređenje svojim potčinjenim jedinicama da krenu u tom pravcu;
- 2) da je izdao naređenje da ni jedna ital. jedinica ne započinje prva neku neprijateljsku akciju protiv nemačkih jedinica. Za njega bi pokušaj razoružanja važio kao neprijateljska akcija;
- 3) da svaka ital. jedinica ima naređenje da ponese sa sobom svoje formacijsko naoružanje, uključujući i artiljeriju. Ital. 11. armija je stvarno položila oružje, ali za to nije imala nikakvo naređenje.

Kada su mu major Šlubek i por. Jos predočili da će na taj način oružje pasti u ruke Anglo-Amerikanaca, jer bi ga Italijani morali njima predati, eks. Rosi je izjavio da on samo čini ono što naređuje K-do Supremo. Tom prilikom se ispostavilo da on ne želi odmah da preda oružje zato što nam nije poverovao da se njegove jedinice mogu slobodno vratiti u Italiju.

Mora se naglasiti da je eks. Rosi bio po svom držanju sklon pregovorima ali je bio pod uticajem načelnika štaba, gen. majora Alberta, koji je bio pored njega i koji mu je već prilikom prvog razgovora odmah posle ponoći došapnuo: „Ne verujte im!“ Uporno držanje u pogledu razoružanja objašnjeno je time što je gen. Gnam saopštio da će silom sprečiti poletanje svakog ital. aviona jer je dobio takvo naređenje od k-ta vazduhoplovstva Jugoistoka.

Eks. Rosi je tražio da se k-tu Jugoistoka prenese njegova molba da ovaj da obećanje da ćemo pomoći Italijanima da što je moguće brže napuste Albaniju, kako bi on zauzvrat mogao izići u susret našem zahtevu da predaju teško naoružanje. On je izričito tvrdio da K-do Supremo još nije dala nikakve direktive za ispunjenje uslova primirja (prilozi 7 i 8).¹⁷

¹⁷, ¹⁸, ²⁰, ²¹, ²², ²³, ²⁴, ²⁵, ²⁶, ²⁸, ²⁹, ³⁰, ³², ³³ i ³⁴ Redakcija ovim prilogima ne raspolaže.

U toku prepodneva stigla je vest da se 7 brodova i luka Drač nalaze pod kontrolom nemačkih baterija PAA. U podne je eks. Rosi saopštio Nemačkom štabu za vezu da je, prema izveštaju K-de ital. XXV A. K. u Elbasanu, tamo stigao sa istočne granice jedan nemački oficir sa Prednjim odredom,¹⁸ koji je verovatno nameravao da ide u Tiranu. Rosi je molio da se posreduje da nemačke jedinice krenu drugim putem do obale, a ne preko Tirane. On bi želeo da se, između ostalog, izbegne nepovoljan utisak na političko mnjenje Albanaca. Da bi se upoznao sa nemačkim namerama i da bi uspostavio vezu sa Prednjim odredom, Nemački štab za vezu je uputio u Elbasan majora Pirhla [Pirchl] da upozna komandanta Prednjeg odreda sa situacijom u Tirani i Draču, dozna njegove namere i izvesti o tome.

Eks. Rosi je u podne, između ostalog, rekao da je izdao naređenje ital. komandantima jedinica u Crnoj Gori da ne nastupaju protiv nemačkih jedinica na odseku Dubrovnik, odakle stižu izveštaji o teškim krvavim sukobima, naročito sa SS-div. „Princ Eugen“.

U međuvremenu su bande u blizini Tirane zahtevale od pojedinih ital. jedinica da im predaju oružje i da izjave da su zarobljeni. Posle podne 9. sept. stigao je izveštaj da neke bande kreću prema Tirani.

U 18,00 časova 9. sept. stigao je avionom general Besel iz K-de 2. okl. A iz Kraljeva sa jednom padobranskom četom, a uveče i prvi delovi Prednjeg odreda 100. lov. divizije pod komandom majora Laubnera.

Ujutro 9. sept. razgovarao je Ic Nem. štaba za vezu, maj. Distler, sa Ic ital. 9. A, g-štabnim majorom de Matejem [Mattei], koji je važio kao poverenik eks. Dalmaca i koji je tražio majora Distlera. Sadržaj razgovora prenet je radiogramom u 13,30 časova k-tu Jugoistoka (prilog 9).¹⁹ U tom razgovoru stekao je jak utisak da se k-t ital. 9. A još koleba da li sa nama da saraduje.

U 21 čas 9. sept. održan je prvi razgovor između generala Besela i eks. Dalmaca, k-ta ital. 9. A (prilog 10).²⁰ Uz tačku 1) treba dodati da je eks. Dalmaco izričito rekao da neće sprečavati nemačke jedinice u posedanju luka, samo će prikupljati jedinice u rejonu ta tri mesta. General-major Tuči je saopštio da eks. Dalmaca treba da smeni jedan general poznat kao slobodni zidar, koji je već stigao u Tiranu. Eks. Dalmaco je odbijao da preda komandu nad 9. armijom. Nem. štab za vezu je odbio

¹⁸ Ovaj odred je pripadao nemačkoj 100. lovačkoj diviziji 21. armijskog korpusa.

pokušaj K-de Gr. A „Istok“ da vodi razgovor sa generalom Beselom pre sastanka sa K-dom 9. A. O razgovoru sa eks. Rosijem u 23,00 časa vidi prilog 11.²¹

Nem. štab za vezu pri ital. 2. armiji u Sušaku su, prema jednom radiogramu koji je uhvatio Nem. štab za vezu u Tirani, zarobili Italijani. Nem. štab za vezu u Tirani je u svom smeštaju organizovao kružnu odbranu 8. sept. uveče i pripremio poverljive spise za uništenje. Međutim, nije došlo do sukoba. Situacija u Tirani i Draču bila je do 10. sept. uveče potpuno mirna, sve dok nije zapretila neposredna opasnost od bandi.

10. sept. je k-t avijacije u Albaniji saopštio Nem. štabu za vezu da od 10,00 časova stoje na raspolaganju „štuke“ za sadejstvo sa kopnenom vojskom, ako to situacija bude zahtevala, što je saopšteno Prednjem odredu 100. lov. div.

10. sept. u podne izjavio je eks. Rosi u prisustvu eks. Dalmaca, k-ta ital. 9. armije, da je u međuvremenu uvideo nelogičnost svoga zahteva i K-do Supermo da se ne puste nemačke jedinice u luke Drač i Valona, ali se nada — kao što je već jednom rekao — da će postići da mu Englezi dozvole da prikupi Gr. A „Istok“ u rejonu Kotora i odatle je prebaci u Italiju. Zatim je zamolio da Nem. štab za vezu hitno interveniše da se spreči bombardovanje Dubrovnika kojim je zapretila SS-div. „Princ Eugen“. Tamo je došlo do nezgodnih borbi zbog tvrdoglavog i beskompromisnog držanja nemačkog i ital. komandanta. Izdato je strogo naređenje da se borbe obustave i da se povuče već izdato naređenje K-de ital. IV korpusa da se opkoli i uništi jedan istureni nemački bataljon (prilog 12).²² Nem. štabu za vezu bilo je poznato da su delovi SS-div. „Princ Eugen“ pretrpeli znatne gubitke i bili odbačeni prilikom prvog pokušaja da na prepad razoružaju Italijane u rejonu Dubrovnika.

Kao garantiju da oružje ni u kom slučaju neće pasti u ruke Englezima on je predao prepis svog naređenja koje je izdao svim njemu potčinjenim jedinicama da u slučaju iskrcavanja Engleza unište teško naoružanje (prilog 13).²³ Naglasio je da bi bio spreman da odmah preda celokupnu obalsku artiljeriju na području Gr. A „Istok“.

Posle drugog razgovora sa eks. Dalmacom 10. sep. u podne (prilog 14),²⁴ por. Jos je posle podne pozvan kod načelnika štaba ital. 9. A i general Tuči mu je predao pismeni predlog eks. Dalmaca o privremenom razoružanju ital. 9. armije. On je upozorio na to da bi naftonosno polje Devoli trebalo što pre da preuzme jedan nemački bataljon da bi se sprečio prekid proizvodnje koja je znatna i molio da mu se saopšti koji je bataljon za to određen da bi mogla da se uredno obavi primopredaja. To je rekao da bi stavio do znanja da je kao i ranije prijateljski

naklonjen Nemcima. Istovremeno je poklonio Nem. štabu za vezu kao istorijski dokumenat original zahteva štaba komunističkih bandi u okolini Tirane (prilog 15)²⁵ koji je taj štab uputio ital. K-di 9. A radi kapitulacije. O tome nije pravio nikakvu zabeležku.

Ujutro 10. sept., luku Drač zauzela je jedna nemačka padobranska četa i tamo je zatekla 7 brodova, od kojih dva torpedna čamca.

Oko 22,00 časa 10. sept., general Besel je u pratnji por. Josa kategorički zahtevao da se preda sve teško naoružanje i upozorio na to da je ital. posada na Rodosu kapitulirala posle tročasovnog bombardovanja „štukama“. Celokupna nemačka vazдушna flota na Jugoistoku i njene „štuke“ sravnili bi Tiranu sa zemljom u slučaju da to odbije.

Eks. Rosi je očigledno bio pod utiskom energičnog nastupa, a pre svega pretnje „štukama“. Zamolio je za jedan sat razmišljanja i odmah naredio sastanak sa oficirima. Posle povratka generala Besela i por. Josa i jednog uzbuđljivog razgovora, eks. Rosi je 11. sept. u 01,30 čas. potpisao naređenje o razoružanju za celokupnu Gr. A „Istok“ (prilog 16).²⁶

Pošto je general Besel najavio posetu generala Rendulića²⁷ u toku prepodneva 11. sept., eks. Rosi je izrazio nadu da će general Rendulić biti saglasan sa naređenjem o razoružanju kako se ono ne bi moralo više menjati.

Posle potpisivanja naređenja izjavio je eks. Rosi da bi, prema njegovom ličnom ubeđenju, bilo svakako bolje za obe strane da se ital. vlada i dalje borila na strani Nemačke, iako se više ne može očekivati pobeda.

Posle potpisivanja general Besel i por. Jos su otputovali do nemačkog generalnog konzula Šlipa [Schliep] gde se nalazio i specijalni opunomoćenik firera za Jugoistok, ministar Nojbaher.

Oko 04,00 časa ujutro, general Besel je telefonom obavestio K-du 2. okl. A. Posle toga je upućen radiogram k-tu Jugoistoka (prilog 17).²⁸

10. sept. je K-da 2. okl. A uputila pitanje Nem. štabu za vezu da li je zgodno da general Rendulić poseti general-pukovnika Rosija 11. sept., a major Šlubek je odgovorio da bi to možda bilo poželjno jedan dan kasnije, 12. sept., jer bi se situacija do tada verovatno potpuno razvijala prema našim željama 11. sept. pre podne stiglo je saopštenje K-de 2. okl. A da je

²⁷ Lothar

general Rendulić odleteo u Tiranu u pratnji 6 oficira i da će stići odmah posle 10,00 časova.

Dočeku na aerodromu prisustvovali su general-major Besel, general Gnam (komandant avijacije u Albaniji), general Karganiko [Carganico] (nemački komandant aerodroma u Tirani), por. Jos i još nekoliko starešina vazduhoplovstva. U međuvremenu je saobraćaj na aerodromu Tirana preuzelo nemačko vazduhoplovstvo.

U razgovoru koji je posle toga usledio, general Rendulić je odmah rekao da je došao da uhapsi general-pukovnika Rosija i da postoje za to tri mogućnosti:

- 1) zamoliti eks. Rosija da dođe na aerodrom na razgovor i tamo ga uhapsiti, ili
- 2) uhapsiti ga za vreme ručka u hotelu Dajti ili
- 3) prodreti odgovarajućim snagama na prepad u zgradu štaba Gr. A „Istok“ i tamo ga uhapsiti.

General Rendulić se odlučio za poslednje i za izvršenje hapšenja eks. Rosija zadužio generala Gnama, kome su pridodati generalštabni major Zauerbruh [Sauerbruch] (Ic K-de 2. okl. A) i por. Jos.

Neposredno pred akciju, koja je izvršena na prepad u 11,30 časova, general-major Besel je, po naređenju generala Rendulića, još jedanput pozvao telefonom eks. Rosija da bi se uverio da se nalazi u zgradi. Eks. Rosi je izjavio da se raduje da može pozdraviti generala Rendulića.

Hapšenje je proteklo bez sukoba. Nije ispaljen nijedan metak. Eks. Rosi je izjavio da se čudi što se oko njegovog hapšenja napravila tolika buka kada on nije pomišljao na otpor.

Njemu, general-majoru Albertu i oficiru iz pratnje, por. Bjankiju, dozvoljeno je da uzmu prtljag. Posle toga su odvedeni na aerodrom odakle je poleteo avion za Beograd u 13,00 časova.

Po naređenju generala Rendulića, u podne su pozvani u hotel Dajti k-t ital. armije, eks. Dalmaco, i njegov načelnik štaba, general-ppuk. Tuči, posle čega je komanda nad Gr. A „Istok“ predata eks. Dalmacu. Na njegov prvobitni prigovor da taj zadatak ne može izvršavati zbog toga što nemački vojnici razoružavaju ital. oficire na otvorenom putu — pa i u samoj zgradi K-de 9. A gde su prodrli i oduzeli oficirima pištolje — kao i zbog toga što su presečene prethodnog dana linije veze sa njegovim k-dama korpusa i potčinjenim jedinicama, general Rendulić je dao garantije, te je eks. Dalmacu to preneto, da će se slučajevi odmah ispitati i obustaviti takve radnje.

Zatim je general Rendulić utvrdio način izvršenja razoružanja.

Od 9. sept. javljali su se pojedini ital. oficiri i male jedinice Nem. štabu za vezu sa molbom da im se dozvoli da se dalje bore zajedno sa nemačkim jedinicama. Oni su bili upućivani Štabu 100. lov. div.

Napadi na Tiranu, kojima su posle 9. sept. pretili ustanici, ograničili su se do sada na ital. skladišta i kasarne. K-da ital. 9. A je održala svoje ranije dobrovoljno dato obećanje da će pomagati svim sredstvima nemačke jedinice u borbi protiv bandi te je i dalje držala skladišta i odbrambene položaje oko Tirane. Bilo je svaki dan mrtvih i ranjenih iz noćnih borbi sa bandama.

Radiogram k-tu Jugoistoka od 12. sept. (prilog 18).

Dopis eks. Dalmaca od 12. sept. o nemačkoj propagandi u ital. jedinicama (prilog 19).²⁹

13. sept. je eks. Dalmaco uputio protestno pismo k-tu Jugoistoka da se ital. vojnici tretiraju kao ratni zarobljenici (prilog 20).

Eks. Dalmaco i njegov načelnik štaba, general-ppuk. Tući lojalno su i promišljeno izvršavali sve želje i naređenja nemačkih komandi u vezi sa neometanim sprovođenjem razoružanja. Na celokupnom albanskom području nije ni pod K-dom Gr. A „Istok“ ni pod K-dom 9. A došlo do sukoba kojima bi uzrok bilo držanje ital. jedinica. Ni na jednom mestu u Albaniji nije došlo do krvoprolića sve dok je Nem. štab za vezu bio odgovoran za održavanje veze sa Italijanima. Do malih ital. gubitaka prilikom posedanja luke Drač 10. sept. došlo je zbog nesporeda.

13. sept. saopštila je K-da 9. A u pismenom obrazloženju da više nije u stanju da drži obezbeđenje skladišta i vrši odbranu oko Tirane i da je odbrana Tirane raspuštena (prilog 21).³⁰ Do tog momenta u Tirani se nalazio samo slabi deo Prednjeg odreda 100. lov. div. Nem. štab za vezu je obrazložio lično general-ppuk. Tućiju da je u interesu samih Italijana da do sledećeg dana vrše obezbeđenje uz sopstvenu odgovornost. Kasno po podne istog dana stigao je jedan lov. bataljon 100. lov. div., koji je odmah preuzeo taktičko obezbeđenje na visovima oko Tirane po direktivama Nem. štaba za vezu.

Za K-du 9. A bila je situacija veoma teška u pogledu izvršenja zadataka koji su joj povereni zbog toga što su još 14. sept. bile presečene sve linije veze. Posle mnogo truda uspelo se u noći 14/15. sept. uspostaviti pojedine veze sa ital. k-dama korpusa, među njima sa K-dom IV AK u Draču, ali ipak je sama K-da 9. A mogla da se nazove samo izuzetno.

Nastojanja Nem. štaba za vezu da nemačke jedinice (100. lov. div.) preuzmu postojeće ital. linije veze koje su besprekorno funkcionisale bile su onemogućene zbog otpora potčinjenih organa pojedinih jedinica. To je sprečavalo da se stekne uvid u stvarno stanje kod Italijana i ostalo je prepušteno pojedinim komandantima ital. jedinica kako će se predavati nemačkim jedinicama koje dolaze.

Nem. štab za vezu uložio je najveći napor u to da sve jedinice 9. A privuče na nemačku stranu i da postigne da se teško naoružanje preda u upotrebljivom stanju. U Tirani je između ostalih bio konjički puk „Kvide“ [Quide], poznat kao veoma privržen silama osovine i fašistički orijentisan. Krajem avgusta napravljena je za druge potrebe pažljiva procena da su polovina oficira i vojnika ital. 9. armije pristalice Musolinija i fašisti. Italijani su, prema svojim procenama tzv. kolebljivih, verovali da je 60% svih oficira Grupe armija „Istok“ uključujući i k-de korpusa, prijateljski naklonjeni Musoliniju.

Italijanskim jedinicama koje su se prijavljivale, Nem. štab za vezu davao je samo uzdržane odgovore, iako su se bezuslovno stavljale Nemcima na raspolaganje, jer ih nijedna nemačka komanda nije htela da preuzme. Izgleda da je jedina direktiva nemačkim jedinicama bila da Italijane treba razoružati po svaku cenu. Samo tako se mogu objasniti prestupi nemačkih vojnika. Nastojanja pojedinih vojnika bila su usmerena na to da se dođe do plena. Za tadašnje stanje karakterističan je telef. poziv K-ta IV ital. korpusa u Draču, eks. Spatoka³¹ koji je priložen kao zabeleška (prilog 22).³²

14. sept. je K-da 9. A izdala potčinjenim jedinicama u Albaniji i Crnoj Gori naređenje za polazak na železničke stanice Peć — Skoplje — Prilep — Bitolj (prilozi 23 i 24)³³ za koje su 12. sept. stigle od K-de 2. okl. A načelne direktive o marš-rutama. Prvobitno se radilo o 4 marš-rute. Zatim je 15. sept. stigla dopuna naređenja, prema kojoj je ital. div. „Brenero“ trebalo da maršuje putem Debar — Gostivar. Italijani su ukazali na to da je na tom putu porušen most dug 50 m i da korišćenje tog puta nije moguće zato što je cela komora div. „Brenero“ bila motorizovana. lajor Raš [Rasch], Ia K-de XXI brd. AK, predložio je da se marš izvrši sa mazgama, ali su Italijani objasnili da samo div. „Taurinenze“ poseduje tovarna grla. Zatim je K-da XXI brd. AK naredila da se od div. „Taurinenze“ iz Crne Gore dovedu tovarna grla, a da se vozila komore div. „Brenero“ stave na raspolaganje diviziji „Taurinenze“. Međutim, pošto o tome nije mogla biti doneta zajednička odluka, jer se u to vre-

³¹ Karlo (Carlo Spatocco)

me XXI brd. AK nalazio još na maršu za Tiranu, privremeno je rešeno da se kasnije posebnom naredbom izda diviziji „Brenero“ zapovest za marš.

Odmah po dolasku načelnika štaba XXI brd. AK u Tiranu 15. sept., Nemački štab za vezu se u 11,00 časova razrešio svojih zadataka prema ital. Gr. A „Istok“. Njemu je privremeno bila poverena odbrana Tirane i poslovi komande garnizona. Od tada je saobraćaj sa Italijanima regulisao XXI brd. AK neposredno sa K-dom 9. A. U podne je Nem. štabu za vezu predato još jedno protestno pismo eks. Dalmaca, upućeno k-tu Gr. A „F“ (K-tu Jugoistoka), koje je u prevodu uručeno K-di XXI brd. AK (prilog 25).³⁴

Prema mišljenju Nem. štaba za vezu, nema sumnje da su sve divizije ital. Gr. A „Istok“, izvršavajući naređenja svoga komandanta, predale oružje i krenule prema mestima koja su bila određena naredbom. Takođe su i k-t Rosi i k-t ital. XIV AK u Crnoj Gori (Podgorica) kao prvi akt razoružanja ponudili predaju svih obalskih baterija. K-t korpusa je pri tome posebno ukazao na obalske baterije u Kotoru. Zbog preuranjenih poteza pojedinih nemačkih jedinica koje se nisu upuštale ni u kakve pregovore i zbog paralisanja ital. mreže veze, došlo je na pojedinim mestima, kao npr. oko Kotora ili pre toga kod Dubrovnika, do krvavih borbi sa pojedinim divizijama uz mnogo gubitaka. Te divizije su odbijale da predaju oružje, jer nisu mogle dobiti naređenje od pretpostavljenih ital. komandi, te su otišle u brda, kao npr. ital. div. alpinaca „Taurinenze“.³⁵ Kroz područje te divizije morala je da prođe 118. lov. div. na putu za zapad da bi dospela na obalu. Ital. divizija nije ni na koji način sprečavala prelazak nemačkih jedinica, ali je kategorički odbila da preda oružje bez naređenja pretpostavljenih komandi. Nemačka divizija se najpre sa time složila, jer je imala naređenje da što brže dođe do obale. Borbe su se tamo razbuktnale tek kada se silom pokušalo sprovesti razoružanje, a ital. štabovi (korpusa i armija) nisu više imali nikakvu mogućnost da divizijama saopšte naređenje za razoružanje i pokret. Italijani su stalno molili da nemačke upravne instance regularno preuzmu njihova skladišta uz izdavanje pismene potvrde i uz primopredaju inventara. To u većini slučajeva nije bilo moguće, pošto se nemačke jedinice nisu u to upuštale nego su u skladišta upućivale mala odeljenja. Ovi su razoružavali Italijane, uzimali ono što im treba ili što su mislili da im treba i ostavljali skladište bez straže.

³⁵ i ³⁶ Vidi dok. br. 149.

Tako je zbog nerazumevanja potčinjenih komandi uništena velika količina vrednog materijala, a naročito skladište sredstava veze. Oružje koje je u tim akcijama oduzeto Italijanima većinom je ostavljeno bez straže, pa je velikim delom palo u ruke banditima. Ovakvim postupcima bila je izgubljena svaka kontrola. Potčinjene ital. komande i vojnici osetili su tu zbrku tako da je često dolazilo do pljačke i razvlačenja u kojima su podjednako učestvovali kako Nemci, tako i Italijani i Albanci. Tek kasnije, kada je stiglo više nemačkih jedinica, uspelo se tome stati na kraj.

Od ital. jedinica u Albaniji posle 15. sept. priključile su se komunističkim bandama div. „Firence“ i „Peruđa“ i to po bataljonima i odeljenjima. U Crnoj Gori to su učinile div. „Emilija“, „Taurinenze“ i „Venecija“, koje su u međuvremenu bile prilično rasformirane odnosno razbijene nemačkim protivmerama.³⁶

Nema sumnje da je Rosijevo kolebljivo držanje, kao i njegovo iščekivanje i uplitanje, bilo glavni uzrok što je do svega toga moralo doći. On se nije mogao na vreme odlučiti da li da ide sa Nemcima ili da bezuslovno preda teško naoružanje.

Potpisivanje naređenja o razoružanju usledilo je suviše kasno i tok događaja se više nije mogao zaustaviti, jer su u međuvremenu nemačke jedinice dobile naređenje da silom razoružaju Italijane. Zbog takvog kolebljivog držanja eks. Rosija, nastojanja Nem. štaba za vezu nisu doživela puni uspeh. Međutim, njemu je potpuno uspelo da pripremi situaciju, tako da je 100. lov. div. mogla sa 2 lov. puka bez borbe da posedne obalu od Drača do Valone. Njoj je nasuprot stajala jedna ital. armija sa 6 divizija i armijskim jedinicama. Tek kasnije došlo je do sporadičnog otpora pojedinih ital. komandanata, koji nije ni u kom slučaju mogao da izmeni situaciju.

Teškoće koje su iskrsavale, Nem. štab za vezu je otklanjao putem pregovora. Pre početka svakog takvog pregovora, Nem. štab za vezu je izdavao naređenje ital. komandama da ni u kom slučaju ne dopuste da dođe do krvoprolića. Ital. jedinice nisu tada znale kako da se ponašaju, a tačnije ni nemačke. Tako su događaji uglavnom preticali rezultate pregovora. Tako je uspelo Nem. štabu za vezu da na pitanje ital. korpusa u Elbasanu 9. sept. da li se treba suprotstaviti ulasku nemačkih prednjih odreda, naredi ital. K-di 9. A da se ne pruža nikakav otpor, iako su tesnaci istočno od Elbasana veoma pogodni za odbranu.

Nem. štab za vezu danas smatra da je bila prednost što se velike ital. jedinice nisu pridobile za zajedničku stvar. One bi, pošto se u njima nalazilo mnogo nepouzdanih elemenata,

uvek pričinjavale poteškoće i u sebi nosile klice rasula. Tako gledano, bila je možda sreća što je K-t ital. 9. A na postavljeni zahtev u vezi s tim odgovorio:

„Vi ste uvek kao i mi osuđivali degolizam, bez obzira iz kojih motiva on nastajao. Ja ne mogu niti hoću da budem italijanski de Gol.“

Prilažu se³⁷, između ostalog:

- Pril. 26 — Zabeleška od 26. avgusta o poseti alban. ministra predsednika Libohova.
- „ 27 — Razgovor sa alban. ministrom unutrašnjih poslova, 9. septembra.
- „ 28 — Tačke programa ministra Nojbahera, specijalnog opunomoćenika firera od 10. septembra.
- „ 29 — Zabeleška od 11. septembra o poseti dva oficira kod ital. divizije „Firence“.
- „ 30 — Izveštaji Ic ital. K-de 9. A.
- „ 31 — Dopis o pokušaju odvođenja delova ital-alban. vatrogasaca od strane nemačkih jedinica radi upotrebe. (11. sept.)
- „ 32 — Izveštaji K-de 9. A od 14. septembra o stanju linije veze.
- „ 33 — Radiogram ministra Nojbahera ministru inostranih poslova Rajha od 14. septembra.
- „ 34 — Izveštaji K-de 9. A o sukobima u Kotoru.
- „ 35 — Izveštaj o hapšenju ital. komandanta vazduhoplovstva, gen. Feronija.³⁸
- „ 36 — Naređenje K-de 9. A od 14. septembra ital. posadi u Kumanu.
- „ 37 — Načelna uputstva za rad nem. oficira za vezu.

Centar za rasformiranje
bivšeg Nemačkog štaba za vezu
pri bivšoj ital. Gr. A „Istok“
Šlubek
major

Prilozi: 1 izveštaj sa 37 priloga

³⁷ Prilozi od 26 do 37 uz ovaj izveštaj nedostaju.

³⁸ Vito Ferroni

**IZVEŠTAJ VOJNOPRIVREDNOG OFICIRA U ZAGREBU OD
15. NOVEMBRA 1943. O EKSPLOATACIJI PRIRODNIH I
PRIVREDNIH BOGATSTAVA SA TERITORIJE HRVATSKE
I BOSNE I HERCEGOVINE ZA POTREBE VERMAHTA¹**

Poverljivo!

Nemački vojnoprivredni oficir

Zagreb

Zagreb, 15. novembra 1943.

Az. 65c 10, Gr. I, br. 2745 pov.

I

OPŠTA SITUACIJA

Na političkom polju protekli mesec bio je u znaku velike reorganizacije kabineta, koja je zahvatila skoro sva ministarstva.² Ministarstvo narodne privrede koje postoji od početka godine podeljeno je na 3 ministarstva:

- 1.) Ministarstvo za zanatstvo, industriju i trgovinu (dr Cabaso),³
- 2.) Ministarstvo za poljoprivredu i ishranu (dr Hefer),⁴
- 3.) Ministarstvo za šumarstvo i rudarstvo (dosadašnji ministar privrede ing. dr Balen).⁵

Ne primećuje se da je reorganizacija kabineta imala znatnijeg uticaja na raspoloženje i držanje stanovništva.

Prodor nemačkih jedinica sa hrvatskog kopna na Jadran bio je za ustanike znak za najveću aktivnost, jer su imali pred očima isti cilj — posedanje obale. U principu izbegavaju otvorenu borbu u većim odredima. Njihovi poduhvati su usmereni na rušenje pozadinskih veza (puteva, mostova, železničkih pruga, stanica) i ometanje dotura prepadima, te postaju opasni zbog planskog izvođenja. Tim načinom borbe najteže je paralisana industrija naoružanja i vojna privreda. Dejstva ustanika onemogućavaju započete radove u luci Ploče. Za sada još nema vesti o ishodu preduzetih vojnih mera. Radi se na putu Metković — Ploče.

Rudnike uglja u Kreki i Bukinju, solanu u Kreki, Fabriku špiritusa, kvasca i glicerina u Kreki i Fabriku sode u Lukavcu

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-77, r. 1318, s. 923—9.

² Misli se na ministarstva ustaške NDH.

³ Josip

⁴ Stjepan

⁵ Josip

ponovo su posele nemačke jedinice sredinom novembra. U toku su ispitivanja o stvarnom obimu razaranja.

Rudnici uglja u Zenici i Kaknju rade ograničenim kapacitetom zbog nestašice struje. Čeličana i valjaonica u Zenici ne radi. U toku su radovi na raščišćavanju. Izrada granata se nastavlja u ograničenom obimu iz zaliha čelika. Početak ponovne proizvodnje zavisi od popravke topionice Vareš koju su 21. 10. razorili ustanici⁶, kao i od popravke velikog turbogeneratorsa. Još nema izveštaja o stvarnom obimu razaranja u Varešu. Popravka turbogeneratorsa trajeće 2—3 meseca. Vojnoprivredni oficir u Zagrebu se angažovao oko nabavke rezervnih delova i pregovora sa AEG. Gasovod Tvornice gasa u Kutini koji su ustanici minirali početkom novembra i naftovod na Gojilu popravljani su za 24 časa.⁷ Teži je bio gubitak 24 vagona-cisterne sa 380 t nafte, koje su ustanici zapalili na pruzi između Banove Jaruge i Kutine.⁸

Kao posledica teške situacije u pogledu plovidbe na Jadranu i stalnog ometanja železničkog saobraćaja, došlo je do ozbiljne situacije na polju ishrane dalmatinskog obalskog područja. Počeo je dovoz žitarica za hleb u srednju Dalmaciju pomorskim putem. Angažovanjem vojnoprivrednog oficira u Trstu (Vojnoprivredni štab Jugoistoka) do sada je prevezeno brodovima u Šibenik oko 100 t raži.

⁶ i ¹⁵ Rudnik železa Vareš i železara u istom mestu bili su od velike važnosti za vojnu industriju Vermahta zbog toga što se ruda na licu mesta mogla preradivati. Mesečni iskop rude u Varešu bio je sledeći: u novembru 1942. godine 14.349 tona, u decembru 11.902 t, u februaru 1943. godine 12.000 tona, u martu 15.086 t, u aprilu 13.053 t i u junu 11.640 tona. Prema tome, za šest meseci izvađeno je 78.030 tona železne rude, a pošto je iskop rude bio i u ostalim mesecima na tom nivou, u periodu novembar 1942 — oktobar 1943. izvađeno je oko 150.000 tona rude. Kapacitet prerade železne rude u železari Vareš i eksploatacija rudnika za potrebe Vermahta prekinute su 20/21. oktobra 1943, pošto su jedinice 17. udarne divizije NOVJ zauzele Vareš i uništile visoke peći železare i rudnička postrojenja (AVII, NAV-T-77, r. 1318. s. 836—922; tom IV, knj. 18 dok. br. 128. 167, 202, 212 i 214; Antun Miletić, Prilog proučavanju eksploatacije prirodnog i privrednog potencijala Bosne i Hercegovine od strane Trećeg Rajha (novembar 1942 — novembar 1943). AVNOJ i NOB u Bosni i Hercegovini, Rad, Beograd, 1974, str. 258—260).

⁷ i ¹³ Eksploatacija nafte iz naftonosnih polja Gojila iznosila je u 1942. godini 9.605 t, u 1943. godini 21.582 t, a u 1944. godini 26.558 tona. Ova nafta je preradivana u razne derivate za potrebe Vermahta u rafinerijama u Capardima kod Siska i u Bos. Brodu (AVII, NAV-T-77, r. 1318, s. 836—922).

⁸ Ovu diverziju, 10. novembra 1943, izveo je 1. diverzantski bataljon 6. korpusa NOVJ i Posavski NOP odred (tom V, knj. 21, dok. br. 104 i 186).

Vrednost novca i dalje pada. Novčani opticaj je u periodu od 30. aprila do 15. oktobra 1943. porastao sa 22,2 milijarde na 33 milijarde kuna. Nemačko-hrvatski kliring pokazivao je 31. oktobra 1943. sledeće stanje:

Robni konto	RM 159.710.538,35
Konto radničkih šted. uloga	“ 557.749,07
Spec. kliring Koruške i Kranjske	“ 743.805,91
Specijalni konto „M“	“ 319.344.249,82.

U međunarodnom trgovinskom prometu bilo bi značajno da se zaključi sporazum o razmeni robe na bazi kompenzacije između Hrvatske i Slovačke, ako bi Hrvatskoj pošlo za rukom da isporučiti potrebnu robu na bazi kompenzacije.

II

ISHRANA

Prema podacima Ministarstva za poljoprivredu i ishranu, u periodu od 1. jula do 11. novembra 1943. godine preuzete su po tekućim ugovorima sledeće količine:

pšenice	5.700	vagona (po 10 t)
raži	180	“ “
ječma	972	“ “
zobi	1093	“ “
kukuruza	154	“ “
pasulja	178	“ “
krompira	2800	“ “
	11077	“ “
kukuruza i žita	8.899	“ “

Broj *nesnabdevenih* potrošača u Hrvatskoj iznosi 3,367.025 lica. Godišnje potrebe u žitu i kukuruza za potrošače iznose, na osnovu sada važećih sledovanja, oko 27.195 vagona, osim toga za Hrvatsku vojsku je potrebno oko 219.600 metarskih centi, tako da bi pri sada važećim sledovanjima, bilo potrebno godišnje oko 29 390 vagona žita i kukuruza. S obzirom na predviđeno povećanje sledovanja, ukupne potrebe bi se povećale na 35.210 vagona, dok je trenutno prikupljeno oko 8.100 vagona kukuruza i žita. Pod pretpostavkom da je od nove žetve već potrošeno za dvomesečne potrebe 4.900 vagona, iz navedenih cifara se vidi da od pristiglih količina žita i kukuruza preostaje zaliha od 3 200 vagona, tj. količina da se pokriju potrebe za oko 5 sedmica. Za sada je teško sagledati za koliko

će se taj rezultat poboljšati daljim ubiranjima žetvenih prinosa, s obzirom na ustanak. Izvestan oslonac bi mogla da pruži činjenica da je u periodu od 13. oktobra do 11. novembra 1943. prikupljeno oko 700 vagona kukuruza i žita. Hrvatsko Ministarstvo poljoprivrede je procenilo ukupne količine ovogodišnje žetve na 30.000 vagona žita i kukuruza. Bilo bi, dakle, teorijski moguće da se približno pokriju potrebe ako to ne spreče ustanici.

III

RADNA SNAGA

a) *Angažovanje radne snage u pogonima važnim za vojnu privredu*

Nije bilo izmena u odnosu na prethodni izveštaj. Ipak, treba ukazati na opasnost da bi u bosanskim pogonima koji su navedeni u uvodu, a koji su se poslednjih dana nalazili u rukama ustanika, radnici mogli postati žrtve prisilnog regrutovanja od strane ustanika ili bilo kako pasti pod uticaj nepovoljnih životnih uslova.

b) *Upućivanje hrvatskih radnika u Rajh*

U mesecu oktobru 1943. upućen je u Nemačku 591 hrvatski radnik. Razlozi za slab rezultat vrbovanja leže u nemirima koji vladaju u zemlji i čestim prekidima železničkog saobraćaja, koji su odvrćali stanovnike od putovanja. Vrbovanje koje je u oktobru trebalo sprovesti pravcem Sl. Brod — Doboj — Tuzla nije se moglo izvršiti zato što su ustanici zauzeli Tuzlu. Ukupan broj hrvatskih radnika koji su od 1. maja 1941. upućeni u Nemačku iznosi 141.200, od kojih se izvestan deo već vratio.⁹

IV

SNABDEVANJE UGLJEM I ELEKTRIČNOM ENERGIJOM

Proizvodnja uglja u mesecu oktobru iznosila je maksimalno 38.000 t, dok je moglo da bude proizvedeno 210.000 t. Trebalo je da Rajh isporuči 114.000 t, od kojih je primljena samo manja količina zbog loših prilika u pogledu transporta. U Indiji i Kostajnici došlo je zbog nestašice uglja do privremenog

⁹ Prema evidenciji nemačkog vojnoprivrednog oficira u Zagrebu, ukupan broj poslatih radnika i radnica u Nemački Rajh od 1. ma'a 1941. do juna 1943. iznosio je 136.400. Ako se ovom broju dodaju još u junu 1943. godine 1.365, u julu 768, u avgustu 1.242, u septembru 1.212, u oktobru 591 i u novembru 950 nasilno odvedenih ljudi i žena i minimalni broj dobrovoljaca, onda je ukupno do kra'a novembra 1943. u Nemački Rajh upućeno 142.528 ljudi i žena (Antun Miletić, n.č., AVNOJ i NOB u Bosni i Hercegovini, str. 264).

zastoja u radu električnih centrala, a nastupile su i ozbiljne teškoće u električnoj centrali u Zemunu.¹⁰

V

SAOBRAĆAJ

Saobraćaj na pruži normalnog koloseka Zagreb — Brod — Zemun i dalje stalno ometaju ustanici svojim prepadima. U periodu od 15. oktobra do 11. novembra 1943. izgubljeno je 38 lokomotiva i 147 vagona. Zapaljeno je 18 stanica. Dignut je u vazduh 21 most i nadvožnjak.

¹⁰ I aktivnost jedinica NOVJ uticala je da se nije mogla vršiti eksploatacija uglja u planiranim količinama. Tako je već polovinom jula 1943. otpala eksploatacija uglja u mnogim rudnicima, i to:

— Rudnik u Kaknju, kapaciteta 28.000 tona mesečno sa svim instalacijama i postrojenjima i termoelektranama uništile su, 28/29. juna 1943, jedinice 5. udarne divizije NOVJ uz pomoć 2.000 rudara, od kojih se većina uključila u njihove redove.

— Rudnik u Đurđeviku, kapaciteta 11.000 tona mesečno, čija su postrojenja i instalacije kod Tuzle spalili 2. jula 1943. borci 7. krajiške udarne brigade 7. divizije NOVJ.

— U Banovićima, kapaciteta 7.000 tona mesečno, u rudarskom basenu kod Tuzle (Banovići — Đurđevik, Radin i Begov Potok), godišnjeg kapaciteta 330.000 tona, borci 3. proleterske udarne brigade 2. proleterske udarne divizije NOVJ uništili su 7. jula 1943. instalacije i potopili rudničke jame.

— Rudnik u Ugljeviku, kod Bijeljine, kapaciteta 2.500 tona mesečno, porušio je 16. juna 1943. Majevički NOP odred, ojačan 1. bataljonom 2. vojvođanske NOU brigade.

— Isto su tako prekinuli rad rudnici u Radinu, kapaciteta 4.000 tona mesečno, i u Begovom Potoku, kapaciteta 6.000 tona mesečno.

Tim dejstvima jedinice NOVJ onemogućile su i sprečile eksploataciju 58.000 tona uglja mesečno za potrebe Vermahta, tako da su avgusta 1943. za eksploataciju uglja ostali Vermahtu rudnici na teritoriji NDH, čija je mesečna proizvodnja iznosila: 48.100 tona mrkog uglja i 7.570 tona lignita. A od rudnika u Bosni, Vermaht je i dalje u smanjenom obimu eksploataisao: Kreku, kapaciteta 33.000 tona mesečno, Brezu, kapaciteta 3.000 tona mesečno, Zenicu, kapaciteta 5.400 tona mesečno i Vrdnik, kapaciteta 2.000 tona mesečno. Takođe 1. oktobra 1943. poplavljen je i rudnik uglja i uništena električna centrala Kreka. Prema tome, zahvaljujući dejstvima jedinica NOVJ. ostali su neostvareni planovi Vermahta, jer najveća količina uglja koju su transportovali za svoje potrebe u toku jednog meseca nije prelazila 130.000 tona. Međutim, već u oktobru 1943. od njihovog plana eksploatacije od 210.000 t mesečno, otpalo je zbog rušenja 68% od ukupne proizvodnje uglja u NDH. Pod kontrolom Vermahta ostalo je svega 15% od ukupne proizvodnje uglja, a ostatak su ometale jedinice NOVJ (AVII, a. NOP reg. br. 25/7, k. 781; NAV-T-77, r. 1318, s. 915—22; tom II, knj. 1, str. 304; tom IV, knj. 14, dok. br. 88, 105, 161, 167, 176, 177, 179, 181 i 250; knj. 15, dok. br. 13, 14, 78, 238, 241, 260 i 270; Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1, str. 460. Sutjeska, Zbornik sjećanja, knj. 1, str. 312—315; Antun Miletić, n.č., AVNOJ i NOB u Bosni i Hercegovini, str. 263—264).

Dravska pruga je i dalje zakrčena, kao i veze prema Italiji. 11. novembra 1943. došlo je do zastoja na stanici Zagreb od 11 vozova sa 795 vagona. U Brodu stoji 668 vagona koji su određeni za prelazak na bosansku uskotračnu prugu.¹¹

¹¹ Situacija u pogledu saobraćaja, naročito železničkog, zbog aktivnosti snaga NOVJ, bila je veoma otežana od novembra 1942. do novembra 1943. što je uticalo i na smanjenu eksploataciju sirovina, uglja i drugih dobara sa nemačke okupacione teritorije tzv. NDH. Snage Vermahta su zato poklonile naročitu pažnju obezbeđenju železničkih pruga u Bosni i Hercegovini i glavne železničke pruge Zagreb — Slavonski Brod — Beograd kao i povećanju propusne moći tih pruga. Međutim, te želje i planove na jednosmernim uskotračnim prugama Slavonski Brod — Doboj — Sarajevo — Konjic — Mostar — Dubrovnik, Sarajevo — Višegrad, Banjaluka — Prijedor — Bosanski Novi — Kostajnica nisu mogli ostvariti zbog aktivnosti jedinica NOVJ. Naročito je bila ugrožena pruga u dolini reke Bosne, koju su krajem 1942. i početkom 1943. po direktivi Vrhovnog štaba NOV i POJ, rušile, napadale stanice i vozove i uništile stanična postrojenja jedinice 1. proleterske i 3. udarne divizije NOVJ. Dok su pripadnici Vermahta osposobljavali taj deo pruge za uspostavljanje saobraćaja, diverzije na pruži Bosanski Novi — Kostajnica i Banjaluka — Prijedor — Bosanski Novi vršile su jedinice 5. krajiške NOU brigade, a na pruži Konjic — Mostar Mostarski bataljon 10. hercegovačke NOU brigade. I tokom 1943. godine nastavljeno je još intenzivnije sa diverzijama na tim prugama i sa napadima na vozove (uništavane su lokomotive, vagoni i roba) i na železničke stanice. U takvim uslovima Vermaht se ograničio samo na obezbeđenje pruga i objekata od primarne važnosti za njih i na taj način uspeo i u takvim uslovima održavati železnički saobraćaj. Nemački komandanti i njihovi privredni savetnici preduzeli su zato radikalne mere ograničenja civilnog železničkog saobraćaja, davanja preimущества transportu operativnih jedinica, opremi i doturu hrane, a zatim transportu stratejskih sirovina i uglja. U tom cilju su vršili i raspodelu železničkih vagona, tako da je Železnička direkcija u Sarajevu, u proseku, mesečno imala na raspolaganju 18.000 vagona, od čega je u Slavonskom Brodu, zbog prelaska s uzanog na normalni kolosek, moralo biti pretovareno oko 10.000 vagona mesečno. U ovim vagonima su se, pored trupa Vermahta, najviše prevozile boksitne i železne rude i uglj. Broj angažovanih i pretovarenih vagona u pojedinim mesecima je bio sledeći:

Mesec	Broj dodeljenih vagona	Broj pretovarenih vagona u Slav. Brodu
Oktobar 1942.	21.607	12.404
Novembar	16.962	11.300
Februar 1943.	17.847	8.664
Mart	21.460	9.341
Jul	14.869	9.631
Avgust	14.951	7.853

Kad je reč o pretovaru sirovina i uglja, on je vršen i u Dubrovniku iz železničkih vagona na brodove, u proseku oko 500 vagona, i u Metkoviću, oko 400 vagona mesečno u toku 1943. godine (AVII, NAV-T-77, r. 1318, s. 836—922; tom IV, knj. 7, dok. br. 204. knj. 8, dok. br. 11, 129, 186, 215, 221, 227, 228, 241, 250—253, knj. 9, dok. br. 8, 11 i 347; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, knj. 1. str. 345—346).

Pruga Doboj — Tuzla je u prekidu. U mesecu za koji se podnosi izveštaj bilo je raznih prekida na pruzi Sarajevo — Mostar — Dubrovnik.

Pomorska plovidba

Plovidba Jadranom i dalje je nesigurna. Ispred Dubrovnika je potopljen parobrod „Fiser“ sa 8000 t robe, tako da je otpao važan brod za prevoz boksita.

Dunavska plovidba

Septembar:

Izvoz u Rajh od Osijeka:	dasaka	415 t
” ” ”	tanina	155 t
” ” ”	konoplje	
” ” ”	i kučine	55 t
” ” ”	pulpe	40 t
” ” ”	staklenih	
” ” ”	balona	15 t
” ” od Vukovara:	dasaka	110 t
” u Rumuniju: ”	sirovog	
” ” ”	gvožđa	410 t
” u Srbiji od Beočina:	cementa	900 t
” ” od Osijeka:	šibica	31 t

Dobijanje i otpremanje sirovina

Sljedeći pregled prikazuje razvoj situacije u pogledu seče drva u periodu od januara do septembra:

Područje seče

Mesec	Kri- vaja m ³	Gosto- vić m ³	Ivan- čići m ³	Hadžići m ³	Pale m ³	Mokro m ³	Sara- jevo m ³
Januar	4690	—	660	810	—	370	—
Februar	4770	160	570	790	60	360	80
Mart	4540	—	270	1090	3270	850	—
April	4850	—	210	1160	1835	715	110
Maj	4360	—	670	1170	2020	710	320
Jun	6100	—	—	1275	1175	925	510
Jul	—	—	—	1165	1200	980	—
Avgust	—	85	50	830	4030	820	1.420
Septembar	—	—	400	1170	1970	970	320
Ukupno:	29310	245	2830	9460	15560	6700	2760

Još nema podataka za mesec oktobar.

Rudnik železa Ljubija ne radi posle prepada ustanika.¹² Razoreni su električna centrala, sva postrojenja za utovar, deo jamskih lokomotiva i deo žičare. Za sada se još ništa ne zna o obimu razaranja u samom rudniku. Uprava rudnika namerava da utovari postojeće količine sa hrpišta. Sada ima na skladištu 200.000 t siderita i 20.000 t limonita. Za Jesenice je u oktobru otpremljeno 1.052 t. Iz Vareša nije otpremljeno ništa.

<i>Eksploatacija nafte</i> ¹³	<i>Gojilo kod Kutine</i>	
Oktobar		1920 t
1—10. novembar		665 t
<i>Eksploatacija boksita</i> ¹⁴	<i>Mostar</i>	<i>Drniš</i>
Oktobar	21.193 t	3.867 t
<i>Boksit na skladištu kod rudnika</i>	<i>Mostar</i>	<i>Drniš</i>
Oktobar	153.773 t	22.699 t
<i>Boksit na skladištu kod žel. stanica</i>	<i>Mostar odn. Žitomislići</i>	<i>Drniš</i>
Oktobar	27.670 t	—
<i>Prevezeno brodovima</i>	<i>Mostar</i>	<i>Drniš</i>
Oktobar	—	1.400 t (u novembru stiglo u Trst)
<i>Boksit na skladištu u lukama</i>	<i>Dubrovnik — Šibenik — Zelenika</i>	<i>Split</i>
Oktobar	26.681 t	14.325 t
<i>Utovareno na železnicu preko Broda</i>	<i>Mostar</i>	<i>Drniš</i>
Oktobar	55.501 t	—

¹² Dva bataljona 8. krajiške udarne brigade 4. udarne divizije NOVJ i Podgrmečki NOP odred, 14/15. oktobra 1943, zauzeli su, posle kraće borbe, rudnik Ljubiju (tom IV, knj. 18, dok. br. 88, 99, 100 i 101).

¹⁴ Iz sledećeg pregleda se vide količine boksitne rude u skladištima u rudnicima na području Mostara i Splita i na stovarištima u lukama, zatim, koliko je ove rude iskopano u navedenim područjima i koliko je

VII

PROIZVODNJA ZA NEMAČKI VERMAHT

(uključujući uskladištenje)

Pored fabrika koje su u poslednjem izveštaju navedne, is-
pali su iz proizvodnje i sledeći pogoni:

- 1.) Ustanici su 20. 10. 43. zauzeli i delimično porušili najveću
topionicu hrvatskih rudnika i topionica A.D.Vareš.¹⁵

boksita mesečno transportovano u Nemački Rajh od novembra 1942. do
novembra 1943.

Mesec	Na skladištima u rudnicima po područjima		Na stovarišti- ma u lukama		Iskopano u područjima		Trans- portovano
	Mostar	Split	Dubrov- nik—Ze- lenika	Split— Šibenik	Mostar	Split	
1942.							
Novembar	107.990	23.273	27.308	10.748	20.656	5.034	29.138
Decembar	115.924	25.544	9.023	11.203	18.610	5.170	34.979
1943.							
Januar	122.313	27.803	15.971	16.685	14.566	6.039	24.849
Februar	133.739	24.086	10.854	9.032	7.462	6.096	26.209
Mart	119.916	21.685	13.073	10.976	7.604	4.801	49.751
April	122.377	18.883	20.476	13.292	14.705	5.676	35.380
Maj	111.071	16.911	19.034	10.286	15.256	3.921	52.903
Jun	137.380	16.000	15.700	5.891	18.310	5.360	47.321
Jul	132.733	14.620	29.530	13.151	20.329	6.694	35.790
Avgust	132.130	15.780	29.020	14.320	26.290	5.260	40.573
Septembar	137.634	—	20.206	—	23.522	—	41.512
Oktobar	153.773	22.899	26.681	14.325	21.193	3.867	34.571

U ovom pogledu nisu prikazane količine eksploatisane rude bok-
sita iz reiona Bosanske Krupe, jer su one bile neznatne u odnosu na
rudnike u području Mostara i Splita. Tako se na skladištu rudnika oko
Bosanske Krupe nalazilo u februaru 1943. svega 7.232 tone a na stova-
rištu žel. stanice u tom mestu 800 tona boksita.

Celokupnu organizaciju ovako zamašnog plana eksploatacije i trans-
porta boksita organizovali su, pored nemačkog vojnoprivrednog oficira u
Zagrebu, savetnik nemačkog poslanstva u NDH dr Kin (Kühn), kapetan
Ros (Roos), direktor koncerna za boksit Koh (Koch) i Organizacija Tot.
Međutim, Vrhovna komanda Vermahta nije bila zadovoljna rezultatima
eksploatacije u 1941. i 1942. godini, jer se njihov plan od oko najmanje
450.000 tona boksita godišnje ostvario tek od kraja 1942. do oktobra
1943. godine.

Ovaj plan je uglavnom realizovala Organizacija Tot, koja je vršila
organizaciju eksploatacije boksita i transport do stanica i luka. Orga-

- 2.) Najveći pogon za izradu baraka u Hrvatskoj, pilana Zavidovići, morao je u oktobru da obustavi rad, jer se nisu mogle dovesti oblice iz šuma.¹⁶
- 3.) Fabrika stakla Hum na Sutli koja proizvodi flaše za vojsku morala je privremeno obustaviti rad jer su ustanici napali i porušili rudnik uglja Klenovac koji radi za fabriku. Proizvodnja municije morala se ograničiti na preradu postojećih malih rezervi sirovina, jer je čeličana Zenica zbog delimičnog razaranja prestala da isporučuje čelik za zrna.¹⁷

Snabdevanje pogona i električnih centrala ugljem i dalje je kritično i veoma se nepovoljno odrazilo na proizvodnju u skoro svim pogonima.

U prošlom mesecu je prikupljanje kožica bilo veoma slabo.

Od naloga iz prošlog meseca i to:

70 direktnih vojnih naloga

22 naloga za uskladištenje

11 manjih naloga i

9 hrvatskih naloga,

koji su zbog važnosti za vojnu privredu povereni Vojnoprivrednom štabu u Zagrebu, likvidirano je 6 direktnih vojnih naloga i predato 8 novih, jedan delimično a jedan potpuno storniran

nizacija Tot je za to imala na raspolaganju 108 kamiona, sa mogućnošću transporta 550 tona boksita, ali su praktično imali dnevno 63 ispravna kamiona sa 370 tona utovarnog prostora (AVII, NAV-T-501, r. 248, s. 601; T-77, r. 1318, s. 836-922; T-84, r. 8, s. 1368124 i 1368155; T-71, r. 6, s. 398799-801; T-77, r. 1290, s. 998; Zdravko Cvetković, Utjecaj nekih privrednih činilaca na borbenu aktivnost neprijateljskih snaga na području BiH u prvoj polovini 1943. godine, Zbornik radova „Neretva — Sutjeska“, str. 670—691).

¹⁶ Jedinice NOVJ i partizanski odredi su sprečavali dovoz drveta — oblica (koje su ležale posečene u šumama) u fabriku za proizvodnju montažnih baraka u Zavidovićima. Ovi proizvodi su bili poručeni za istočni front, a proizvodnja mu je tokom cele 1943. opadala, dok nije potpuno obustavljena. Kad je reč o drvetu, za potrebe Nemačkog Rajha posečeno je preko 8 miliona kubnih metara hrastavog, jasenovog, bukovog, jelovog i brestovog drveta (AVII, NAV-T-77, r. 1318, s. 915—22; Antun Miletić, n.č., AVNOJ i NOB u Bosni i Hercegovini, str. 258).

¹⁷ Ova oštećenja fabričkih postrojenja čeličane, valjaonice, električne centrale, rudnika uglja i skladišta u Zenici izvedena su 10/11. oktobra 1943. od strane ilegalaca iz Zenice i boraca 3. proleterske udarne brigade 1. proleterske udarne divizije NOVJ (AVII, a. NOP, reg. br. 8/2 i 40/2; k. 711; tom IV, knj. 18, dok. br. 196 i 212).

zbog nestašice materijala, tako da u novembru ima kod 54 firme i 2 udruženja:¹⁸

70 direktnih vojnih naloga,
 22 naloga za uskladištenje,
 11 manjih naloga,
 9 hrvatskih naloga,
 dakle, ukupno 112 naloga.

¹⁸ Stanje porudžbina i isporuka gotovih proizvoda i polufabrikata za potrebe Vermahta u fabrikama, uslužnim i zanatskim radionicama u NDH, vrednovano u rajhsmarkama, od decembra 1942. do novembra 1943. bilo je sledeće:

Mesec	Broj porudžbina	Isporučeno u RM	Ostalo za isporuku u RM	Broj fabrika i uslužnih i zanatskih radionica
Decembar 42.	84	14,167.000	37,271.000	41
Januar 43.	107	5,200.000	39,700.000	47
Februar	99	2,780.000	49,470.000	46
Mart	99	11,569.000	48,126.000	50 + 2
April	96	7,430.000	45,087.000	50 + 2
Maj	112	7,553.000	44,239.000	63 + 3
Jun	130	16,511.000	109,234.000	63 + 5
Jul	118	10,295.000	104,514.000	58 + 2
Avgust	109	13,984.000	95,351.000	54 + 2
Septembar	112	9,689.000	114,722.000	54 + 2
Oktobar	112	8,596.000	110,494.000	54 + 2
Novembar	137	9,904.000	106,825.000	58 + 2

Iz ovog pregleda proizlazi da je, u proseku, mesečno bilo 109 porudžbina kod fabrika i uslužnih i zanatskih radionica u NDH. Međutim, broj porudžbina u toku jednog meseca bio je znatno manji, s obzirom na to da je svakog meseca jedan deo porudžbina, zbog nerealizovanja, prenet u naredni mesec. Na primer, u decembru 1942. primljeno je 56 novih a preneto iz novembra 28 porudžbina za gotove proizvode i polufabrikate. Vrednost ovih novoprimljenih i prenetih porudžbina iznosila je 51,438.000 rajhsmaraka.

Ukupna vrednost porudžbina od decembra 1942. do novembra 1943. iznosila je 224,508.000 rajhsmaraka. Od ove sume vrednost isporučenih proizvoda iznosila je 117,683.000 rajhsmaraka ili svega 52,5%, dok je vrednost nerealizovanih porudžbina iznosila 106,825.000 rajhsmaraka (AVII, NAV-T-77, r. 1318, s. 836—9).

Stanje naloga u mesecu za koji se podnosi izveštaj u 1000 RM:

	Stanje naloga 15. 10. 43.	Priliv	Ispo- ručeno	Stanje naloga 15. 11. 43.
1.) OKH				
a) Odelj. za privr.	35990	340	420	35910
b) Odelj. za snabd.	30080	—	1760	28320
c) K-t Jugoistoka*	16927	4127	5000	15930
d) Org. Tot	720	—	—	720
e) Rajhsfirer SS	20	—	20	—
2.) Vazduhoplovstvo				
Odelj. tehn. snabd.	20190	—	820	19370
3.) Mornarica				
Brodogradnja	—	—	—	—
4.) Uskladištenje	10795	25	576	10244
	114722	4492	8596	110494

* 1 nalog u vrednosti od RM 100.000 i

1 ostatak naloga u vrednosti od „ 24.000

pot. Bem¹⁹

BR. 166

OBJAŠNJENJE KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 21. NOVEMBRA 1943. O SKLAPANJU SPORAZUMA S KOMANDANTIMA ČETNIČKIH ODREDA DRAŽE MIHAILOVIČA¹

Strogo poverljivo

Ic/AO, br. 2171/43. str. pov. II prilog

Prepis

8 primeraka

2. primerak

KOMANDANT JUGOISTOKA

H. Qu., 21. 11. 1943.

(K-da Gr. A. „F“)

Ic/AO, br. 2171/43. str. pov.

- 1.) Kao rezultat pregovora koje duže vremena vode, u najužoj saradnji, specijalni opunomoćenik Ministarstva spoljnih poslova² i komandant Jugoistoka sa vođama četničkih odreda, sklopljen je sporazum koji predviđa oružano primirje ogra-

¹⁹ Hans Behm, potpukovnik

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-77, r. 883, s. 5631870—1.

² Herman Nojbaheer (Hermann Neubacher)

ničeno na određeni prostor i povremeno zajedničko vođenje borbe protiv komunizma.³

- 2.) Preduslov za ovaj sporazum bio je, a ostaće i u slučaju sklapanja novih sporazuma, da četnički odredi:
 - a) prekinu sa borbenim i sabotažnim dejstvima protiv nemačkog Vermahta, njegovih saveznika koji se sa njim zajednički bore na svom zemljištu i Muslimana,
 - b) prilikom učestvovanja u zajedničkim borbama protiv komunista, budu potčinjeni nemačkom komandovanju,
 - c) prekinu sve veze sa silama koje se nalaze u ratu sa Nemačkom i da izruče štabove za vezu tih sila, koji se nalaze kod njih,
 - d) učestvuju u zajedničkoj propagandi protiv komunizma.
- 3.) Sve oficire treba obavestiti o sledećem:
 - a) Dosadanja zabrana za saradnju sa četničkim odredima i pojedinačnim bandama zasnivala se na čvrstoj orijentaciji najvišeg četničkog vođe Draže Mihailovića da bezuslovno vodi borbu protiv Nemačke i njenih saveznika, čega se on do sada *nije* odrekao.

³ Vidi dok. br. 160. Obaveštajno odeljenje 15. brd. A.K. izvestilo je 19. novembra 1943. Komandu 2. okl. A. da saraduje sa četnicima DM i da se to borbeno sadejstvo sastoji u tome što četnici DM obezbeđuju glavnu saobraćajnicu Bihać — Gračac — Knin — Drniš — Šibenik, vrše izvidanje u korist Vermahta i ubacuju se na oslobođenu teritoriju NOVJ. Kao najpouzdaniji četnički komandanti sa kojima se saraduje pomenuti su: Rokvić, Đujić i Drenović (AVII, NAV-T-314, r. 566, s. 342—3). Na području Bajina Bašta — r. Drina — Tara — Bijelo Polje — Rožaj — Kos. Mitrovića — r. Ibar — Kraljevo — Čačak — Užice sporazum o zajedničkoj borbi protiv snaga NOVJ sklopili su major Lukačević i vojnoupravni komandant Jugoistoka 19. novembra 1943 (AVII, NAV-T-77, r. 882, s. 630919). U telegramu komandanta Jugoistoka od 29. novembra 1943. Vrhovnoj komandi Vermahta piše:

„Komandant Jugoistoka javlja da je 28. novembra 1943. između vojnoupravnog komandanta Jugoistoka i četničkog vođe Kalabića sklopljen sporazum, za sada sa rokom do 31. decembra 43. da se obustave sva borbena i sabotažna dejstva i da će se omogućiti četnicima da neometano vode borbu protiv komunista.

U slučaju lojalnog pridržavanja zaključenog sporazuma, predviđeno je njegovo produženje.

Prednjim sporazumom obuhvaćeni su sledeći srezovi centralne Srbije:

Umka, Vračar, Grocka, podunavski, kosmajski, mladenovački, oplenački, Aranđelovac, lepenički, kragujevački, gružanski, kačerski, kolubarski.“ (AVII, NAV-T-77, r. 883, s. 5631872—4.) O zajedničkom sporazumu J. Simića i N. Kalabića sa vojnoupravnim komandantom Jugoistoka od 27. novembra 1943. opširnije vidi u AVII, NAV-T-77, r. 882, s. 630907—8.

- b) Izjava *pojedinih* četničkih vođa da žele voditi borbu protiv komunizma zajedno sa nemačkim Vermahtom, dobila je novu dimenziju posmatrana u svetlu opšte procene neprijatelja i njegovih pozicija na prostoru Jugoistoka i spoznaje da pokret komunističkih bandi, koji dokazano prima idejnu i materijalnu pomoć od SSSR, predstavlja glavnu opasnost. Zbog toga se moralo pristupiti preispitivanju četničkih ponuda.
- c) Od nedavna lojalna *orijentacija* pojedinih četničkih odreda *ne sme se* uopštiti, jer još i danas četničke bande izvode prepade i sabotaze.
- d) Jedinicama se i nadalje zabranjuje da stupaju u pregovore sa četničkim odredima. Pojave samovolje mogu samo da smetaju vezama koje su uspostavljene sa strane najviših vojnih i političkih ustanova i da time izazovu velike štete za opšte komandovanje na prostoru Jugoistoka.
- e) Lokalne četničke vođe, koje se nude da učestvuju u zajedničkoj borbi, treba upućivati na najbliže ustanove Abvera ili Službe bezbednosti.
- f) Propagandu protiv četničkog pokreta treba obustaviti, njeno ponovno oživljavanje zavisice od razvoja novostvorene situacije.

pot. baron fon Vajks
general-feldmaršal

Dostavljeno:

...⁴

F. d. R. d. A.

...⁵

generalštabni potpukovnik

Dostavljeno

...⁶

⁴ i ⁶ Zbog ograničenog prostora izostavljene su komande, ustanove i ličnosti kojima je dostavljeno ovo objašnjenje.

⁵ Potpis nečitak.

IZVEŠTAJ KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 2. DECEMBRA
1943. VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA O VOJNO-PO-
LITIČKOJ SITUACIJI I PRETENZIJAMA FAŠISTIČKE BU-
GARSKE U REJONU TETOVA, GOSTIVARA, DEBRA, KI-
ČEVA I STRUGE¹

Poverljivo

KOMANDANT JUGOISTOKA
K-da Grupe A. „F“

Štab, 2. 12. 43.

Operativno odelj. br. 3940/43. pov.

VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA/ŠTAB OPERATIVNOG
RUKOVOĐENJA/OPERATIVNO ODELJ. (KOPN. SNAGA)
JUGOISTOKA

*Stanje u srezovima Tetovo, Gostivar, Debar, Kičevo, Struga.*²

Niže navedene ocene oslanjaju se na izveštaj jedne vojne komisije, koja je bila odasлана u predmetno područje u vremenu od početka do sredine novembra.

Bugari tvrde da je na hiljade Bugara—Makedonaca oterano od kuće i kućišta, da su njihovi domovi spaljeni, da su nekažnjeno vršena ubistva i pljačke, da su žene napadane i silovane. Stanovništvo da nije bilo nastrojeno komunistički nego uvek pronemački. Umirenje situacije i mogućnost da zemlja bude dovedena u stanje mira Bugari vide *samo* u okupaciji područja putem bugarske vojske i pripajanju bugarskom kraljevstvu.

Nasuprot tome se sa zvanične albanske strane konstatuje:

Makedonsko stanovništvo nije ni na koji način bilo sistematski proganjano. Albanci su voljni da sopstvenim snagama stvore mir i red i spremni su u svako doba da makedonsko-bugarskom stanovništvu omoguće da dođe do svojih prava.

U porastu banditskog pokreta učestvuje ne samo albanski deo stanovništva, nego se pri bandama nalazi velik deo Crnogoraca, Srba i Makedonaca. Iz nacionalističkih albanskih krugova su se za borbu protiv komunista formirale protivbande, koje kao jedini cilj pred sobom vide uništenje komunista i razbojnika.

Prema ovim događajima vojna komisija zauzima stav kao što sledi:

Ako je u opštoj političkoj zbrci za poslednje dve godine došlo do borbi između nacionalističkih i komunističkih bandi, do

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-311, r. 188, s. 75—7.

² Vidi dok. br. 159.

nasilja, paljevina i tome slično, to krivicu u prvom redu treba tražiti u tipičnim balkanskim okolnostima na Balkanu. Pljačkanjem, paljevinama i ubistvima pogođeni su svi delovi stanovništva.

Nasuprot tome, Albanci se tuže na potlačivanje i progone albanskog stanovništva na *novobugarskom* području u rejonu Kačanik—Skoplje.³ Tamo živi, u zatvorenim naseobinama, oko 250.000 Albanaca, koji ni na koji način nemaju mogućnosti da učestvuju u javnom životu.

Rezime:

Razlog za nemir u spornom području je uglavnom u tome što je albanski upravni aparat zatajio, odnosno u tome što nedostaje državna izvršna vlast a time i državni autoritet. Usled italijanskog perioda okupacije kao i usled kapitulacije italijanske vojske, kriminalni instinkti delova albanskog stanovništva našli su podesno tlo. Komunistička i bugarska propaganda su doprinele tome da zaoštre suprotnosti između albanskih i makedonsko-bugarskih elemenata. Postoji utisak da bugarska strana treba da prema nekom koji to spolja posmatra pokaže nužnost bugarske intervencije.

Albanska vlada pa i albanski narod pokazuju težnju da s Bugarima — Makedoncima žive u miru i prijateljstvu. Velik deo bugarsko-makedonskog stanovništva zato i ne želi pripajanje bugarskom kraljevstvu. Kod Bugara međutim nikad ne dolazi do izražaja volja da se slože s Albancima.

Albanci daju izvanredno borbeni utisak. Njih treba u tom pogledu oceniti znatno više nego Makedonce.

Bugarska okupacija u sadašnje vreme bi izazvala nove nemire. Određivanje jedne nove granice u korist Bugara osetljivo bi povredilo albanski nacionalni osećaj koji se budi.

U cilju upotpunjavanja slike prilažu se dva izveštaja.

U prilogu 1, major fon Štokhauzen [von Stockhausen], od vojnoupavnog komandanta Jugoistoka, daje kratak izveštaj o tome što je doživeo kao učesnik na gore navedenom putu vojne komisije.⁴

³ Reč je o teritoriji Jugoslavije koju su okupirale bugarske oružane snage, odnosno teritoriji SR Makedonije.

⁴ U izveštaju majora Štokhauzena stoji da u stručkom srezu živi 36.882 Makedonca i 15.117 Albanaca, zatim piše o njihovim suprotnostima u verskom, kulturnom i političkom pogledu, kao i o nepostojanju želje kod Makedonaca za pripajanje Bugarskoj. U vezi s tim on predlaže da to područje okupira Nemački Rajh (AVII, NAV-T-311, r. 188, s. 72—3).

Što se tiče priloga 2, to je prepis jednog izveštaja rukovodioca ratne organizacije Bugarske.⁵

Podela:
K-da 2. okl. A.
Vojnoupravni komandant Jugoistoka
u kući:
Obavešt. odelj.
Operativno odelj.
Operac. dnevnik

Za komandanta Jugoistoka
(K-da Grupe A. „F“)
Načelnik štaba
Po ovlašćenju
Zelmajr [Selmayr]

BR. 168

ZAPOVEST KOMANDE 5. SS-BRDSKOG KORPUSA OD 2. DECEMBRA 1943. ZA OPERACIJU „CITEN“ PROTIV JEDINICA NOV I POJ NA PODRUČJU DALMACIJE I JUGOZAPADNE BOSNE¹

Strogo poverljivo

KOMANDA V SS-BRD. KORPUSA
Ia, Del. br. 190/43. str. pov.

H. Qu, 2. 12. 1943.

10 primeraka
1. primerak
823/43, str. pov.³

K-da 2. okl. A.		
Prim.: 8. dec. 1943.		
Br. 823/43. str. pov.		
Odelj.	Komandant	načelnik
Ia		

²

KORPUSNA ZAPOVEST za operaciju „Citen“ [Ziethen]

Karta: 1:100.000

1.) *Neprijateljska* III i IV brigada 9. div. NOVJ nalazi se u odbrani na liniji južno od Livna, 11 km severoistočno od

⁵ Reč je o izveštaju šefa Ispostave Abvera u Sofiji (kamufliran naziv: Kriegsorganisation) od 23. novembra 1943. o vojno-političkoj situaciji na području Tetovo — Gostivar — Debar — Kičevo — Struga (AVII, NAV-T-311, r. 188, s. 80—3).

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453852—4.

² Pečat primaoca.

³ Dopisano rukom.

Posušja, severno od **Posušja**, 10 km severno od **Imotskog**, **Aržano**, 10 km jugoistočno od **Trilja**, dolina reke **Cetine**.

Štab IV brigade: **Buško Blato** (severno od **Aržana**)

Štab 9. div.: **D. Brišnik**.

U i oko **Livna** delovi VIII korpusa [NOVJ], Štab korpusa u **Livnu**.

Verovatna namera: da sa delovima VIII korpusa podrži pokrete i operacije I bosanskog korpusa [NOVJ] u rejonu **Bugojno — Travnik** prema jugu, zapadu i severozapadu. Pored toga moguć je prodor 9. div. [NOVJ] ka obali.⁴

- 2.) *V i XV brd.* AK u tesnom sadejstvu nastupaju borbenim grupama na **Livno** radi razbijanja neprijateljskih snaga. XV brd. AK nakon toga vrši demonstrativni napad od **Livna** prema **Bugojnu**, radi vezivanja snaga I bosanskog korpusa.

- 3.) *Za izvršenje napred pomenutih zadataka nastupaju:*

— *Južna grupa* (komanduje: 118. lov. div.)

sa

- a) *jednom borbenom grupom:*

SS-korpusni art. div. 105 (mot.),
glavnina 1. čete SS- korpusnog okl. bat. 105,
1 ustaški bataljon V brigade,
5/668. art. puka,
1 trofejna baterija hrvatske milicije, iz rejona **Posušja** u severnom pravcu na **Duvno**.

Zadatak: Što brže zauzeti rejon istočno od **Livna** i sprečiti izvlačenje partizana prema istoku.

- b) *jednom borbenom grupom:*

118. art. div.,
5 tenkova SS-korpusnog okl. bat. 105,
1 hrvatski milicijski bat. (pukovnik Šimić⁵),
6/668. art. puka, iz rejona **Studenci**, **Lovreć** prema severu na **Aržano** i **Buško Blato**.

Zadatak: Razbiti neprijateljske snage u rejonu **Aržano**.

- c) *jednom borbenom grupom:*

II/738. puka (bez 1 1/2 čete),
4 tenka korpusnog okl. bat. 105.
8/668. art. puka,

⁴ Opširnije o tome vidi: Fabijan Trgo, Nemačka operacija „Citen“ i protivnapadi 8. korpusa NOVJ, VIG, br. 2/1957, str. 21—53.

⁵ Franjo. Ubijen je 9. avgusta 1944. u 23.10 č. u Mostaru kao general NDH i komandant operativnog područja Hum — Dubrovnik.

9/668. art. puka, iz rejona **Zadvarje** u severozapadnom pravcu preko reke **Cetine** na **Trilj**.

Zadatak: Razbiti neprijateljske snage koje su u prikupljanju jugoistočno od **Trilja**.

— *Severna grupa:* (komanduje: XV brd. AK)
sa

a) *jednom borbenom grupom:*

štab 741. puka,
III/741. puka,
1 protivoklopna četa,
2 baterije,

iz rejona **Sinja** u severoistočnom pravcu na **Livno**.

b) *jednom borbenom grupom:*

štab 721. puka,
Art. div. 144,
2 protivoklopne čete,
1 art. div. (3 baterije privremeno motorizovane),
3/Inž. bat. 114, iz rejona **Knina** preko **Bosanskog**

Grahova na **Livno**.

4.) Operacija dobija konspirativni naziv: „**Citen**“.

5.) Nastupanje svih borbenih grupa 4. 12. 43. *ujutro*.⁶

6.) *Organizacija veze:*

vezu sa 118. lov. div. održavati: radiom, telefonom, sa XV brd. AK: radiom, telefonom preko komande V korpusa. Između 118. lov. div. i levog suseda nakon dobijanja radio-dokumenata održavati radiom.

7.) Prilikom izvođenja operacije „**Citen**“ naročitu pažnju treba obratiti na *morsku obalu* — težište **Makarska**, planina **Mosor**, jer treba računati sa mogućnošću iskrcavanja neprijatelja.

8.) *Podnošenje izveštaja:*⁷

Svaka 4 sata radiom ili telefonom.

A. Fleps⁸

Dostavljeno:
(u konceptu)

⁶ U borbama vođenim od 4. do 8. decembra, združene nemačko-kolaboracionističke snage uspele su zauzeti Livno i Duvno, ali nisu uspele razbiti snage 8. korpusa NOVJ. Snage ovog korpusa su do 17. decembra tri puta pokušale zauzeti Livno, ali bezuspešno, jer je neprijatelj u tehnici i naoružanju bio mnogo nadmoćniji. No, zato su u borbama koje su trajale od 22. do 27. decembra uspele osloboditi Vrličku krajinu (Fabijan Trgo, n.č., str. 36—53).

⁷ Vidi dok. br. 175.

⁸ Artur, SS-brigadenfirer

NAREĐENJE 369. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 2. DECEMBRA 1943. O POSTUPKU SA ZAROBLJENIM PRIPADNICIMA NOV I POJ, ČETNICIMA DRAŽE MIHAILOVIĆA I ITALIJANSKIM VOJNICIMA¹

Samo za službenu upotrebu

K. T. B.²

369 (HRV.) PEŠ. DIV.
Ic

Štab divizije, 2. decembra 1943.

Predmet: Postupak sa zarobljenicima.

1. Od sada, bez izuzetka, svi živi pripadnici bandi i Talijani, pristalice Badolja, koji padnu u ruke našim jedinicama, imaju se tretirati kao ratni zarobljenici, odnosno vojni begunci.

Italjanske oficire izdvojiti i po skraćenom postupku uputiti u zarobljeničke sabirne centre.

2. Da bi naša propagandna akcija pozivanja na dezertiranje imala što bolje rezultate u redovima neprijatelja, svim ustanovama treba ukazati na važnost da se zarobljenici i begunci odmah upućuju u pozadinu. Samo na takav način biće obezbeđeno njihovo blagovremeno snabdevanje, što predstavlja bitnu komponentu pozitivnih rezultata u okviru akcije pozivanja na dezertiranje.

Ni u kom slučaju jedinice ne smeju da streljaju zarobljenike ili begunce.

3. Zarobljenike koji izjave da su radili za nemačke ustanove, uputiti diviziji, obaveštajnom odeljenju. Samo se na taj način mogu izbeći eventualni gubici dragocenih saradnika naše obaveštajne službe.
4. Na isti način tretirati i četnike koji imaju neprijateljski stav prema nama.

Četnike koji potpomažu naše jedinice pustiti na slobodu.

Četnicima ne davati municiju i naoružanje (eventualno o tome izvestiti diviziju).³

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVIL, NAV-T-315, r. 2155, s. 164.

² Dopisano rukom.

³ Vidi dok. br. 74, 156 i 166.

5. S ovim naređenjem upoznati sve jedinice za-
ključno sa četom.

Dostavljeno: Obaveštajnom
odeljenju

. . .⁴

BR. 170

**OBAVEŠTENJE NEMAČKOG OPUNOMOĆENOG GENERALA
U NDH OD 3. DECEMBRA 1943. MINISTARSTVU UNUTRA-
ŠNJIH POSLOVA NDH DA KOTOR DO DALJNJEG POT-
PADA POD NEMAČKU VOJNU UPRAVU¹**

U prepisu min. Periću
na znanje, spis na-
trag²

Zagreb, 3. 12. 1943.

NEMAČKI OPUNOMOĆENI GENERAL U HRVATSKOJ

Odelj. IIa/Pol. br. 01995/43 Str. pov.

Strogo poverljivo

4 primerka

Predmet: Uprava u Kotoru

1. primerak

HRVATSKOM MINSTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA,
na ruke gospodinu ministru dr Lorkoviću³
Z a g r e b

- Na znanje:* 1) K-di V SS-brd. korpusa
— veza sa Ia, br. 165/43. od 23. 11. 43. str. pov.⁴
2) Nemačkom poslanstvu,
na ruke gospodinu poslaniku
SA-obergruppenfireru Z. Kašeu — Zagreb

Pošto na području ratne luke Kotor mogu u prvo vreme da budu u upravno-tehničkom pogledu isključivo merodavna vojna gledišta u okvirima celokupne obalske odbrane, komandant Jugoistoka je naredio da do daljnjeg u Kotoru bude nemačka vojna uprava, čime se ni na koji način ne prejudicira državna pripadnost tog područja.⁵ To je poznato hrvatskoj vladi.

⁴ Potpis nečitak.

¹ Original (pisan na mišini) u AVII, Na, reg. br. 31/3, k. 27-B.

² Dopisano rukom na srpskohrvatskom jeziku.

³ Mladen

⁴ Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

⁵ Nemačka okupaciona uprava na teritoriji NDH, na čelu s generalom Edmundom Glezom i Zigfridom Kašedom, postojala je od aprila 1941. s tim što je 21. aprila 1943. upotpunjena organizovanjem i nemačke policije i policijske uprave pod komandom SS-brigadenfirera

Uprkos tome učestali su izveštaji nemačkih nadleštava sa tog područja da hrvatski organi — verovatno neovlašćeno — stalno pokušavaju da utiču na mere uprave, nastojeći da ubrzaju hrvatsku civilnu upravu.

Zato je bezuslovno potrebno da se svim hrvatskim opunomoćenicima koji se pojavljuju na području Kotora nedvosmisleno ukaže na preduzete mere i da ih se opomene da ne vrše nikakav uticaj. U suprotnom se neće moći izbeći neprijatne posledice.

Molimo da saopštite ovo naređenje.

Za nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj
načelnik štaba

• • •⁶
pukovnik

BR. 171

OBAVEŠTENJE KOMANDE 2. OKLOPNE ARMIIJE OD 7. DECEMBRA 1943. KOMANDANTU JUGOISTOKA O DEJSTVIMA I GRUPISANJU SNAGA ZA OPERACIJU „PANTER“ PROTIV JEDINICA NOV I POJ U REJONU GLINE, PETROVE GORE I ŠAMARICE¹

Ia² Telegram — *Strogo poverljivo!*

7. 12. 1943.

u 01.00 čas

K-da 2. okl. A., Ia

KOMANDANTU JUGOISTOKA (K-DI GRUPE ARMIIJA „F“) Ia/01

Predmet: Angažovanje i grupisanje snaga
za operaciju „Panter“.

Operacija ima zadatak da razbije snage u prostoru Gline i da uništi njihove baze za snabdevanje u Petrovoj gori i Šamarici.³

Konstantina Kamerhofera. Vidi dok. br. 31 i 53; Antun Miletić, Prilog proučavanju eksploatacije prirodnog i privrednog potencijala Bosne i Hercegovine od strane Trećeg Rajha, AVNOJ i NOB u Bosni i Hercegovini, Rad, Beograd, 1974, str. 254—256.

⁶ Potpis nečitak.

¹ Snimak overenog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453124. Na margini prepisa originala rukom je dopisano nekoliko nečitljivih parafa i brojeva.

² Dopisano rukom.

³ Reč je o snagama 4. korpusa NOVJ. Do 20. decembra 1943, snage nemačke 371. pd, 373. legionarske, 1. kozačke i domobranskog 2. lov. zdruga slomile su otpor jedinica 4. korpusa NOVJ i prodrle na slobodnu teritoriju (Hronologija, str. 624).

- 1.) 2 ojačana puka 371. pd, 1 pukovska grupa nastupaju pravcem od Ogulina preko Cetingrada i Vrnograča, 1 pukovska grupa nastupa od Karlovca prema jugu-jugoistoku u pravcu Vojnića. Odatle južno, pored Gline, u rejon severozapadnog dela planine Šamarice.
- 2.) Delovi kozačke div., 1 puk, 2 bataljona iz Petrinje i Kostajnice i 1 bataljon iz Divuše (12 km severoistočno od Bosanskog Novog) nastupaju u severoistočnom delu Šamarice. Ostale snage sprečavaju izvlačenje neprijatelja prema severoistoku preko Save i Une.
- 3.) 2 ojačana bataljona 373. pd i delovi 2. lovačke brigade za prodor do južne ivice planine Šamarice.
 - a) 1 ojačani bataljon, iz Bosanskog Novog prema severozapadu na Žirovac.
 - b) 1 bataljon iz Otoka, preko Bužima, prema Vrnograču.
 - c) 1 ojačani bataljon iz Ličkog Petrovog Sela (15 km severozapadno od Bihaća), prvo u pravcu severa, zatim u pravcu zapada, preko Cazina, a odatle prema severu preko Kladuše.
- 4.) Delovi 371. pd nastupaju 7. 12. = dan x. Nastupanje ostalih delova dan x + 4.

K-da 2. okl. A., Ia, br. 818/43. str. pov.

F. d. R.

...⁴

kapetan

K-da 2. okl. A.
Načelnik veze
7. dec. 1943.
u 01.20 čas.

⁴ Potpis nečitak.

⁵ Pečat primaoca.

**IZVEŠTAJ GAULAJTERA I DRŽAVNOG NAMESNIKA U
KORUŠKOJ OD 7. DECEMBRA 1943. RAJHSFIRERU SS
HAJNRIHU HIMLERU O SISTEMATSKOM PALJENJU
ZGRADA KOJE KORISTE NEMAČKE USTANOVE¹**

Nacionalsocijalistička nemačka
radnička partija

Klagenfurt [Celovac]
7. 12. 1943.

Pokrajinsko vodstvo za Korušku Telegram br. 2732, 10,00 čas
Gaulajter i državni namesnik u
Koruškoj

Najhitnije!

Poverljivo!

Odmah dostaviti!

Rajhsfireru SS Hajnrihu Himleru
Državnom ministru unutrašnjih poslova

Ratno komandno mesto

Rajhsfireru!

Saopštavam vam da je stanje u Gorenjskoj opet postalo veoma opasno. Već nekoliko nedelja banditi imaju novu taktiku. Oni pale sistematski, od mesta do mesta, zgrade koje služe za nemačke ustanove. Danas sam dobio izveštaj o sledećim paljevinama koje su izvršene u toku poslednja dva dana:

porodilište u Lukovici
škola u Šent Vidu
škola u Zgornjem Tuhinju
dečki dom u Brdu
partijski dom u Lukovici
partijski dom u Šent Vidu
škola i dečki dom u Radomlju
škola i partijski dom u Homecu
sajamska zgrada u Šent Valentinu
štedionica, škola i zgrada domovinskog saveta u G. Polju.

Ova metoda je veoma pogodna jer slabi nemačke akcije. Ja sam molio Rezenera da se koncentrisanim sredstvima borimo protiv ovoga. Ali i u Dolenjskoj stanje je takođe teško. Takođe je u provincijama Gorica, Istra i Rijeka znatno porasla aktivnost bandi. Nesrećnom politikom plata i nadnica, koja je sa propagandne tačke gledišta određena i pod uticajem je marksističkih shvatanja, fašisti su doprineli da je među radnicima počeo da se širi pokret za povećanje plata. Radnici iz Monfalkona [Tržič]

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-175, r. 81, s. 2601528.

— 9000 ljudi — danas su prefektu Trsta postavili zahtev za povećanje plata od 80 procenata pod pretnjom štrajka. Ja ću kod pretnji štrajkom nastupiti sa najoštrijim merama. Ja smatram da su za celu Italiju neophodne odlučne i oštre mere u neposrednoj budućnosti, jer je inflacija u punom zamahu, a fašistička vlada se pokazala nesposobnom da stabilizuje stanje u privredi tako da preti privredna katastrofa. Ona se može jedino vanrednim sredstvima i merama zadržati ili bar odstraniti od obe zone operacija.

Ako stanje postane kritično, ja ću vas, rajhsfireru, smesta obavestiti o razvoju stvari.

Hajl Hitler!
potpis **Rajner**²

BR. 173

ZAPOVEST KOMANDANTA 5. SS-BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 9. DECEMBRA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NASTAVAK OPERACIJE „KUGELBLIC“ PROTIV JEDINICA NOV I POJ U ISTOČNOJ BOSNI¹

Poverljivo

H. Qu, 9. 12. 1943.

K-da V. SS-brd. korpusa
Ia, del. br. 636/43. pov.

	K-da 2. okl. A. 13. dec. 1943. Prilozi:	²
Odelj. Ia	br. 2008/43. pov. Del. br. 2425/43. pov.	

KORPUSNA ZAPOVEST

za

*nastavak operacije „Kugelblic“
nakon izbijanja na zelenu liniju³*

(Karta 1:200.000)

- 1.) **Neprijatelj**, jačine oko 3 divizije (8.000—10.000 ljudi), nabačen je u rejon **Rogatica — Javor-planina — Sokolac**.

² Fridrih

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453489—94. Na margini prve stranice originala rukom je dopisana nečitljiva napomena i paraf.

² Pečat primaoca.

³ Snage 5. SS-brdskog armijskog korpusa sa pridodatim i sadejstvujućim snagama otpočele su operaciju „Kugelblic“ 3. decembra 1943. s ciljem okruženja i uništenja delova 2. i 3. udarnog korpusa NOVJ na

Treba računati sa pokušajima proboja u pravcu severa i severozapada preko puta **Sokolac — Vlasenica**, naročito u zahvatu industrijske železničke pruge **Han-Pijesak — Olovo** i preko **Knežine**. Pojednostiti o ovome vidi u informaciji o neprijatelju (koja sledi).⁴

2.) **Odlučio sam** da *glavnim snagama V. brd.* AK napadnem neprijatelja pravcem jug-sever i da postupno sa napredovanjem levog krila napadne grupacije ojačavam snage koje vrše okruženje na pravcu puta **Sokolac — Vlasenica** a sa ciljem sprečavanja proboja neprijatelja prema severozapadu. Na severu sprečiti proboj neprijatelja duž reke **Jadar** i preko visa **Tovarnica** (10 km južno — jugozapadno od **Srebrenice**). Na istoku zatvoriti na reci **Drini**.⁵

3.) **U tom smislu naređujem:**⁶

a) *1. brd. div.* zauzima polazni položaj za napad do 12. 12. uveče severno od komunikacije **Višegrad — Rogatica**, spremna da po naređenju, sa težištem iz rejona severno od raskrsnice puteva kod **Pešurića**, krene u napad prema severu.

Prvi cilj napada:

Vratar — Babljak — Vidova gora (1293).

U toku napada, teren između Drine, duž koje treba da deluje desno krilo divizije, i levo od divizijske granice, planski i temeljito pročistiti. Uputiti iz rejona **Rogatica**, pozadi levog krila, a u zahvatu divizijske granice, jaku borbenu grupu (najmanje jedan ojačani bataljon). *Izviđački bataljon 1. brd. div.* treba uputiti do 12. 12. u **Rogaticu** na raspolaganje komandi korpusa.

b) *7. SS-div. „Princ Eugen“* zauzima polazni položaj za napad do 12. 12. naveče na visovima južno od komunikacije **Rogatica — Gromile**, da po naređenju sa jakim levim krilom krene u napad sa kote 869 (težište pravac **Kula — Sokolovići**) u pravcu sever — severoistok.

prostoriji Rogatica — Srebrenica — Vlasenica. Združene nemačke snage otpočele su nastupanje iz Sarajeva, Tuzle i Zvornika prema Kladnju i Vlasenici i s teritorije Hercegovine i Sandžaka prema istočnoj Bosni (Hronologija, str. 618).

⁴ Ova informacija nije pronađena.

⁵ U ovim operacijama učestvovali su delovi nemačke 1. brdske divizije i 7. SS-divizije „Princ Eugen“ protiv 5. udarne divizije NOVJ. Snage 5. udarne divizije su se probile preko puta Han-Pijesak — Sokolac i produžile pokret ka Kladnju i probile se iz okruženja. Operacija „Kugelblic“ je završena 16. decembra 1943. bezuspešno (Hronologija, str. 618).

⁶ Vidi dok. br. 178 i 180.

Prvi cilj napada:

Vis severozapadno od **Vidove gore** (tt 1293) — **Pločnik** — kota 1268 — **Geruša**.

U toku napada, koji će biti podržan korpusnom artiljerijskom grupom iz rejona **Gromile**, osnovnu pažnju obratiti da se prostorija između desne divizijske granice i grupa za zaprečavanje duž komunikacije **Gromile** — **Sokolac** — **Han-Pijesak** temeljito i planski očisti od neprijatelja. U tom cilju, levo krilo divizije mora biti u neprekidnoj vezi sa grupama za zaprečavanje.

Izviđački bataljon 7. SS-div. treba do 12. 12. u podne u **Gromilama** da se stavi na raspolaganje K-di korpusa.

- c) *Borbena grupa* 369. peš. div. (1. lovački rezervni puk, delovi 369. peš. div., I ustaška brigada, 105. baterija samohodnih topova) zatvara odsek visovi istočno od **Gromile** — visovi jugoistočno od komunikacije **Gromile** — **Mrkalji** (isključno) sa desnim krilom kod kote 869 (jugoistočno od **Gromila**) i težište kod **Žljebova** i sprečava proboj neprijateljskih snaga prema zapadu i severozapadu. Treba obezbediti najefikasniju vatrenu podršku levom krilu 7. SS-div. „Princ Eugen“ u toku njenog napada da bi moglo da napreduje po vodovima. U skladu sa napredovanjem napada 7. SS-div., delovi 369. peš. div. koji su prestignuti treba da se prikupe na komunikaciji po bataljonima na dalje raspolaganje korpusu. Ustaške snage i dalje vrše obezbeđenje rejona **Sokolac** — **Kula**.
- d) *Borbena grupa* 187. rez. div. (Operativna grupa 187, Okl. gren. nastavni puk 901, II/51. art. div., Okl. izv. četa 369. peš. div.) zatvara odsek **Mrkalji** (uključno) — visovi jugoistočno od **Vlasenice** — visovi južno od **Milića** — dolina reke **Jadar** — okuka reke **Drine** (10 km južno — jugozapadno od **Srebrenice**) sa težištem na desnom krilu i na visovima jugoistočno od **Vlasenice**, da okruženi neprijatelj ne može da se probije prema zapadu, severozapadu ili severu. U tom smislu operativnu grupu 187 treba postaviti u rejon **Mrkalji** — visovi jugoistočno od **Vlasenice**, a Okl. gren. nastavni puk 901 — u rejon južno od **Milići** — okuka **Drine** (10 km južno — jugozapadno od **Srebrenice**).
- e) *Borbena grupa* „Severozapad“ vojnoupavnog komandanta *Jugostoka* sprečava na svom odseku proboj neprijateljskih snaga preko **Drine** u Srbiju time što će do 12. 12. odsek **Ljubovija** — **Rogatica** tako ojačati svim raspoloživim snagama da se uspešno može braniti.

- f) 24. *bugarska peš. div.* prodire glavnim snagama do 12. 12. širokim frontom do linije **Derventa — Veliki Stolac** (tt 1673) — **Stari Brod**, izbacuje borbeno osiguranje na reku **Drinu** i zatvara snagama odseke **Rogatica — Bajina Bašta i Stari Brod — Višegrad**.
Napad 1. brd. div. podržati artiljerijom i teškim naoružanjem sa istočne obale reke **Drine**.
Osnovni zadatak divizije: sprečiti prebacivanje neprijateljskih snaga preko dodeljenog odseka **Drine**. —
- g) *Gren. puk 92.* stavlja se do 12. 12. na raspolaganje korpusu sa štabom puka i 1 bataljonom u **Han-Pijesku**, sa 1 bataljonom u **Vlasenici**, stalno spreman za izvršenje protivnapada na odseku dejstva 369. peš. div. i 187. rezervne divizije.
- h) *Korpusna art. grupa* (SS-oberfirer Kornad, IV/7. SS art. puka bez 1 baterije, teška artiljerija 369. peš. div.) do 12. 12. uveče zauzima vatreni položaj u rejonu **Gromila**, tako da može uspešno podržavati napad levog krila 7. SS-div. „Princ Eugen“ i odbranu desnog krila 369. peš. div. Sa napredovanjem napada 7. SS-div. treba postepeno duž komunikacije **Gromile — Vlasenica** menjati vatrene položaje.
- 4.) **Linije razgraničenja** za izviđanje i borbeno dejstva:
- a) Između 1. brd. div. i 7. SS-div. „Princ Eugen“: **Rogatica — potok Rakitnica — mlin kod kote 591 — mlin istočno od Mrci — mesto Radevići — Mislovo** (sve zaključno za 1. brd. div.).
- b) Između 369. peš. div. i 187. rez. div.:
Mrkalji — Džimrije — Brestovača — Mandre (sve zaključno za 187. rez. div.).
- 5.) **Način izvođenja borbenih dejstava:**
- a) *Napadne grupe:*
U toku ovoga napada ne radi se o brzini i osvajanju terena, već o planskom i temeljitom okružavanju i potiskivanju neprijatelja. Spoljna krila napadnih grupa treba dublje ešelonirati. Rezerve treba tako postaviti da su u mogućnosti da protivnapadima odbace neprijatelja koji bi pokušao proboj, odnosno da su u stanju da ga unište. Unutrašnja krila divizija i borbenih grupa treba da obezbede uzajamnu vatrenu podršku teškog naoružanja.
Posebno je važno: veza sa susedima ne sme da zataji. — Sledeće ciljeve napada korpus će postavljati za svaki dan. Ne smeju biti prekoračeni.

b) *Grupe za zaprečavanje*

Svoje zadatke zaprečavanja izvršavaju *odbranom*. Nije dozvoljeno nikakvo povlačenje! *Rezerve* treba postaviti tako pozadi pravaca na kojima se pretpostavlja mogućnost proboja neprijatelja, da su u stanju da odmah, ukoliko je to neophodno, pređu u protivnapad.

Pokretne oklopne delove treba odmah, ukoliko je to ikako moguće, prebaciti u rejone u kojima se vrši zaprečavanje. Na otkrivene neprijateljske delove koji su u prikupljanju treba *što ranije* otvoriti artiljerijsku vatru.

c) *Sadejstvo sa avijacijom:*

Vazduhoplovni komandant Hrvatske će podržavati operaciju.

Obeležavanje prednjih linija mora se vršiti efikasnije nego do sada. (Prednja linija: žute zastave, ostali delovi: zastava sa kukastim krstom!)

Radi obeležavanja ciljeva na koje treba da dejstvuje avijacija, dimne granate su pokazale zadovoljavajući uspeh. Komandi korpusa treba odmah i precizno dostaviti ciljeve za avijaciju!

6.) **Veza:**

Načelnik veze korpusa obezbeđuje:

a) telefonsku vezu sa

1. brd. div.

7. SS-div. „Princ Eugen“

369. peš. div.

187. rez. div.

A.A.⁷ SS-div. „Princ Eugen“

A.A. 1. brd. div.

Gren. (mot.) pukom 92

Borbenom grupom „Severozapad“ vojnoupravnog komandanta Jugoistoka

vojnoupravnim komandantom Jugoistoka

Isturenim centrom veze korpusa u **Gromilama i Vlase-nici**.

b) *Radio-vezu sa:*

1. brd. div.

7. SS-div. „Princ Eugen“

369. peš. div.

187. rez. div.

Gren. (mot.) pukom 92

vojnoupravnim komandantom Jugoistoka.

⁷ Aufklärungsabteilung (izviđački bataljon)

- Značaj *svetlosnih signala* kao i do sada.
- 7.) Specijalna naređenja po pitanju veze i snabdevanja slede.
- 8.) **Korpusno komandno mesto:** Komandna grupa od 12. 12. u Sarajevu.

Komandujući general
A. Fleps
SS-obergruppenfirer
i general Vafen SS.

Dostavljeno:
(u konceptu)

BR. 174

PREGLED DISLOKACIJE JEDINICA 181. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD 9. DECEMBRA 1943. GODINE¹

Prilog uz: 181. peš. div.
Ia, str. pov. br. 1140/43 od 11. 12. 43.²
KTB³

PREGLED SMEŠTAJA

za područje 181. pd

Stanje: 9. 12. 1943.

A — 181. PEŠ. DIVIZIJA

Štab 181. pd	
Operativno odeljenje	= Kotor
Ib odeljenje	= Risan
359. gren. puk	= Trebinje
I/359	= Lapad (Dubrovnik)

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 7, s. 415—21.

² Tim dokumentom redakcija ne raspolaže.

³ Dopisano rukom.

⁴ Brojno stanje 181. pd 1. decembra 1943. godine bilo je sledeće: 248 oficira, 1.800 podoficira, 7.496 vojnika i 214 dobrovoljaca (italijanskih); ukupno 9.758 lica. Po formaciji, brojno stanje ove divizije iznosilo je 11.317 vojnika (AVII, Frajburg 7, s. 232).

1/359	= Cavtat (1 vod Gruda)
2/359	= Slano (1 vod Zaton)
3/359	= Lapad, za sada angažovana u rejonu Tuli (8 km j. ji. od Trebinja)
4/359	= Lapad (po 1 vod Slano i Cavtat)
II/359	= Nikšić
5/359	= Danilovgrad
6/359	= Nikšić
7/359	= Nikšić
8/359	= Nikšić
III/359	= Bileća
9/359	= Trebinje
10/359	= Bileća
11/359	= Bileća
12/359	= Bileća
13/359	= Trebinje (1 vod Slano)
334. strelj. puk	= Prčanj
I/334	= Cetinje
1/334	= Čekanje (1 vod Cetinje)
2/334	= Cetinje
3/334	= Cetinje
4/334	= Budva (delovi u Cetinju, Čekanju i Vrelu)
II/334	= Bar
5/334	= Bar
6/334	= Podgorica ⁵
7/334	= Petrovac (po 1 vod u Budvi i Sutomoru)
8/334	= Bar (deo u Petrovcu)
III/334	= Bijela
9/334	= Vrnjačka Banja
10/334	= Ledenice
11/334	= Radovići (deo na raskršću puteva [Sv.] Trojica)
12/334	= Herceg-Novi (delovi u Ledenicama, raskršću [Sv.] Trojica i Radovićima)
13/334	= Muo (2,5 km sz od Kotora) (1 vod angažovan na putu Cetinje — Podgorica, 1 vod u Baru).

⁵ Sada: Titograd.

<i>Pt divizion 222</i>	= Podgorica (po 1 vod u Budvi i Baru)
<i>Izv. bataljon 222</i>	= Podgorica (1/2 1/Izv. b. 222 angažovano na putu Cetinje Podgorica)
222. art. puk	= Perast
<i>I divizion</i>	= Bar
1. bat.	= Bar
2. —“—	= Nikšić
3. —“—	= Podgorica
<i>II divizion</i>	= Dubrovnik
4. bat.	= Dubrovnik
5. —“—	= Cetinje (angažovan na putu Cetinje — Podgorica)
6. —“—	= Trebinje (1 vod Bileća)
<i>III divizion</i>	= Tivat
7. bat.	= Radanović
8. —“—	= Gomilica
9. —“—	= Igalo
<i>Inž. bat. 222</i>	= Tivat — Jakonja
2/ inž. bat. 222	= Kupari (vodovi po odeljenjima angažovani na zaprečavanju)
3/ inž. bat. 222	= Kotor (vodovi po odeljenjima angažovani na zaprečavanju)
1. inž. kol. 222	= Skadar
<i>Bat. veze 222</i>	= Kotor
1. četa	= Kotor
2. četa	= Kotor
1. kol. za vezu 222	= Kotor
<i>Dopun. bat. 181</i>	= Cetinje
<i>K-t div. dotura 222</i>	= Podgorica
1. auto-četa 222	= Podgorica
2. auto-četa 222	= Podgorica (po 1 vod u Risnu i Herceg-Novom)
Snabdev. četa 222	= Podgorica
Remont. četa 222	= Podgorica
<i>Intendantske jedinice</i>	
Pekar. četa 222	= Cetinje (delovi u Podgorici, Kotoru i Dubrovniku)

Mesar. četa 222	= Dubrovnik (deo u Podgorici)
Div. odelj. za snabd. 222	= Herceg-Novi (stanice za izdavanje u Podgorici, Risnu i Dubrovniku)
<i>San. jedinice</i>	
1. san. četa 222	= Podgorica (1 vod u Risnu)
1. san. auto-vod 222	= Risan
2. san. auto-vod 222	= Podgorica
<i>Vet. jedinice</i>	
Vet. četa 222	= Prizren (bolnički vod u Podgorici)
<i>Feldžandarm. odelj. 222</i>	= Risan
<i>Odeljenje vojne pošte 222</i>	= Herceg-Novi

B — OSTALE JEDINICE KOPNE NE VOJSKE

Div. obal. art. 949, Štab	= Dubrovnik
Div. obal. art. 950, Štab	= Tivat
Feldk-tura 1040	= Cetinje
Plack[omandan]-tura 1	= Podgorica
—“— 2	= Kotor
Ortsk-tura Cetinje	= Cetinje
Plack-tura Dubrovnik	= Dubrovnik
Tvrđ. inž. odelj. II/33	= Herceg-Novi
Ispostava IVa	
V SS-brd. AK	= Dubrovnik
Stanica za prikupljanje ranjenika V-SS brd. AK	= Dubrovnik
Feldžandarm. ispostava 1035	= Dubrovnik
K-da stanice Dubrovnik	= Dubrovnik
—“— Zelenika	= Zelenika
K-da za kontr. žel. saobraćaja	= Dubrovnik
—“— —“—	= Gruda
Železnička inž. četa 53	
po 1 vod	= Dubrovnik i Trebinje
Vojno oporavilište	
118. lov. div.	= Dubrovnik

C — MORNARICA

Komandant luke Dubrovnik	= Dubrovnik
Mornarička radio-stanica	= Dubrovnik

Mornarička signalna stanica	= Dubrovnik
Mornaričko odelj. tvrđ. inž.	= Dubrovnik
1 vod 4/313. morn. bat. tvrđ. inž.	= Dubrovnik
Mornarička intendantura	= Dubrovnik
Komandant luke Kotor	= Tivat
Torpedna baterija	= Kobila
—“— —“—	= Kabala
Mornarički arsenal	= Tivat
K-da art. naoružanja	= Lepetane
K-da sredstava za zaprečavanje	= Pristan
Mornarička signalna stanica	= Tivat
Mornarička signalna stanica	= Oštra
Mornarička intendantura	= Tivat
Mornarička bolnica	= Herceg-Novi
Uprava za pomorski transport	= Zelenika
Kapetan pristaništa Bar	= Bar
Lučka kontrolna stanica	= Bar
Div. obal. art. 612, Štab 1/612	= Herceg-Novi
	= Platamon
	Trašte
2/612	= Arca
	Kobila
3/612	= Cavtat
	Lokrum

D — VAZDUHOPLOVSTVO

K-tura avio-baze 29/XVII	= Podgorica
K-da aerodroma B 29/XVII	= Gruda
K-da aerodroma C 136/XI (na moru)	= Kumbur
Vazdhopl. odelj. veze 1 — ppor. Majer (vazd. of. za vezu 181)	= Kotor
Vazduhopl. odelj. veze 1 — pomor. radio-st. [anica] k-ta av.[ijacije] Albanije	= Kumbur
2/vazd. morn. odelj. za spec. upotr. 13, Freja III	= Bar

I/9 pa puka — Legija „Kondor“ — sa 3 t.[op- ovske] bater. i 1 l.[aka] bater. (samohodni laf. [et])	= Podgorica
2 voda 5/pa puka 9 — Le- gija „Kondor“	= Kumbur
1 vod 2/l.[akog] pa div. 885	= Bar
4/l.[akog] pa div. 885	= Podgorica
Vazduhoplov. kol.[ona] po- gon. gor. 505/III	= Zelenika
Snabdev. četa vazduhopl. za spec. upotr. 16/XVII	= Zelenika
K-t dotura vazduhopl. (kap. Hilebrand [Hille- brand])	= Zelenika
Vazduhopl. landesšicen- -vod 305/VI	= Zelenika
Vazduhopl. transport. kol. 33/VI	= Kumbur
—“— —“— 116/6	= Kumbur

E — *Hrvatski odredi*⁶

6. hrv. peš. div., Štab	= Dubrovnik
Mostar — straž. četa	= Dubrovnik
Dubrovnik — straž. četa	= Dubrovnik
3/auto četa	= Dubrovnik
Hrv. k-da mesta	= Dubrovnik
Feldžandarm. odeljenje	= Dubrovnik
Hrv. mornarica	= Dubrovnik
14. pp (hrv.), Štab	= Trebinje
13. č	= Trebinje
14. č	= Trebinje
15. č	= Trebinje
Štab I bat.	= Hum
1. č	= Jasenica
2. č	= Diklići
3. č	= Hum
4. č	= Duži
Štab II bat.	= Zavala
5. č	= Zavala

⁶ Odnosi se na domobranske trupe NDH.

6. č	= Poljice
7. č	= Trebinje
8. č	= Trebinje
Štab III bat.	= Lastva
9. č	= Dubrovnik
10. č	= Lastva
11. č	= Lastva
12. č	= Trebinje

BR. 175

IZVEŠTAJ OPERATIVNOG ODELJENJA 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 12. DECEMBRA 1943. KOMANDI 2. OKLOPNE ARMIJE O TOKU I REZULTATIMA OPERACIJE „CITEN“ PROTIV JEDINICA NOV I POJ U DALMACIJI I JUGOZAPADNOJ BOSNI¹

OPERACIJA „CITEN“²

*Radiogram*³

Strogo poverljivo

Od 12. 12. u 22,50 č KR

Šalje: XV brd. AK

Prima: K-da 2. okl. A.

SUMARNI IZVEŠTAJ O OPERACIJI „CITEN“⁴

Delovi snaga grupe „Adolf“⁵ i severne grupe „Paul“⁶ prešli u nastupanje 4. 12, a južna grupa 5. 12. Neprijatelj je od 5. 12. izvukao svoje glavne snage iz Livna opštim pravcem prema severu. Bržim i iznenadnim prodorom snaga „Paul“ preko Bo-

¹ Snimak radiograma (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-315, r. 193, s. 7453855—6.

^{2, 8} i ⁹ Dopisano rukom.

³ Iz popunjenog zaglavlja radiograma objavljeni su samo najbitniji podaci.

⁴ Vidi dok. br. 168.

⁵ Odnosi se na 5. SS-brdski armijski korpus.

⁶ Odnosi se na 114. lovačku diviziju.

sanskog Grahova 6. 12. razbijene su samo neprijateljske zaštitnice, Štab 4. operativne zone i jedan vazduhoplovni banditski štab u formiranju na prostoru Livna. Iz rejonu Travnika neprijatelj je uputio 1. proletersku diviziju. Do sadejstva sa snagama „Adolf“ nije došlo zbog prostorne udaljenosti, porušenih mostova, prevremenog povlačenja osnovnih snaga i otežanog održavanja veze. 105. izviđački bataljon nije uspeo da prodre svojim izviđačkim delovima preko Duvna prema severu. Divizija je sa svoja 2 bataljona angažovana na obezbeđenju Livna i puteva dotura. Severna grupa „Berger“⁷ je svojim glavnim snagama, nedovoljno naoružanim, koje su prethodno napustile svoja vozila zbog nedostatka goriva i razrušenih puteva, vodila borbu sa jakim bandama istočno od Livna (najmanje 4000 ljudi, 150 puškomitraljeza, 36 mitraljeza, 22 srednja minobacača, 4 brdska topa, 4 italijanska protivoklopna topa) pri čemu su bande u snegom zavejanoj planini pružale žilav otpor našem napadu. Opoljavanje neprijatelja nije uspeo zbog stanja komunikacija.

Neprijatelj: 349 izbrojanih mrtvih, 14 zarobljenih, 45 prebeglih. Stvarni gubici bili su daleko veći.

Zaplenjeno je: 204 puške, 12 puškomitraljeza. 17 mitraljeza. Sopstveni gubici: 16 mrtvih, 83 ranjena.

Odelj. Ia, br. 1037, str. pov.

„Adolf“: V SS-brdski armijski korpus⁸

„Paul“: 114. lovačka divizija⁹

10

⁷ Reč je o pukovskoj Borbenoj grupi „Berger“, koja je 6. decembra 1943, nastupajući iz Bos. Grahova, slomila otpor dvaju bataljona 6. brigade 19. divizije NOVJ kod s. Luke i zauzela Livno (tom IV, knj. 20, dok. br. 38; tom V, knj. 22, dok. br. 33, 134 i 135).

¹⁰ Nejasan pečat.

**ZAPOVEST KOMANDANTA 5. SS-BRDSKOG ARMIJSKOG
KORPUSA OD 13. DECEMBRA 1943. POTČINJENIM JEDI-
NICIMA ZA ZAUZIMANJE OSTRVA MLJET, KORČULA,
HVAR, BRAČ, ŠOLTA I VIS¹**

Strogo poverljivo!

KOMANDA V. SS-BRD. KORPUSA

H. Qu, 13. 12. 1943.

Ia

Del. br. 207/43, str. pov.

15 primeraka

1. primerak

K-da 2. okl. A. 13. dec. 1943. Br. 907/43. str. pov. Ia
--

2

**KORPUSNA ZAPOVEST
za zauzimanje ostrva³**

Karta: 1 : 100.000

- 1.) **Neprijateljska 26. div. [NOVJ]** zauzela je sledeća ostrva: **Mljet, Korčulu, Hvar, Brač, Šoltu i Vis.**

Kako se saznaje iz pouzdanih izvora, *I i II jugoslovenska prekomorska brigada*, koje se prebacuju iz Italije, iskrcale su se delom snaga na **Korčulu** odnosno na **Hvar**.⁴

26. div. dobila je naređenje da se sa ostrva Brača prebaci na kopno sa početkom prebacivanja 19. 12.⁵

Engleski štab za vezu se verovatno nalazi na ostrvu **Visu** i ostrvu **Lastovu**.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini), u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453762—7. Na margini prve stranice originala rukom je dopisano nekoliko parafa, brojeva, oznaka i reči, ali nečitljivih.

² Pečat primaoca.

³ Operativno odeljenje V SS-brdskog korpUSA je već 11. decembra 1943. dostavilo Komandi 2. oklopne armije plan, po etapama, operacija „Herbstgeviter“ II, III, IV, V i VI s ciljem zauzimanja ostrva Mljet, Korčula, Hvar, Brač i Šolta a, po mogućnosti, i ostrva Vis, koji su bili u rukama jedinica NOV i POJ (AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453414—5).

⁴ Opširnije o formiranju svih pet prekomorskih brigada NOVJ i njihovom prebacivanju iz Italije na teritoriju Jugoslavije vidi tom VIII, knj. 1, dok. br. 57, 124 i 127.

⁵ Reč je o prebacivanju jedne čete Petog bataljona 11. brigade 26. divizije NOVJ brodovima „Turst“ i „Partizan 2“ na kopno, sa zadatkom da napadne Drvenik (tom VIII, knj. 1, dok. br. 127 i 128).

(Detaljniji pregled stanja kod neprijatelja vidi iz priložene karte i informacije o neprijatelju).⁶

- 2.) **118. lov. div.** u tesnom sadejstvu sa avijacijom i ratnom mornaricom čisti pomenuta ostrva.⁷

Potrebno je iznenadnim iskrcavanjem i planskim čišćenjem ostrva, sprečavajući izvlačenje neprijatelja, razbiti bande i neprijateljsko brodovlje.

Radi sprečavanja *neprijateljskog pomorskog desanta na obalu*, treba ojačati odbranu obale sa težištem na odseku **Makarska — Omiš**.

Pozadinu obalskog odseka obezbediti sa težištem u rejonu južno i istočno od Trilja i u rejonu **Imotski — Studenci**.

- 3.) **Komandujući admiral Jadrana** — koji sadejstvuje V korpusu — obezbeđuje pomorska transportna sredstva za desantnu operaciju i njihovo snabdevanje i u zajednici sa borbenim delovima preuzima:

- a) izvršenje desanta,
- b) zaprečavanje i osiguravanje kanala između ostrva i na obali od napada neprijateljskih brodova.
- c) obezbeđenje puteva dotura.

- 4.) **Komandant avijacije Hrvatske** — koji sadejstvuje snagama V korpusa — *priprema planski napad* na ostrva i to:

- a) uništavanjem neprijateljskog brodovlja,
 - b) tučenjem otkrivenih neprijateljskih ciljeva na ostrvima, o kojima 118. lovačka divizija redovno podnosi izveštaje,
 - c) izviđačkom delatnošću,
 - d) slobodnim lovom na prostori **Split — Dubrovnik** *podržava na početku i u toku operacije za zauzimanje ostrva*:
- a) sopstveni desant jakim obezbeđenjem iz vazduha,

⁶ Karte i informacije nema u prilogu ove zapovesti.

⁷ Snage NOVJ su nakon četiri dana borbi, 26. decembra 1943, evakuisale Korčulu i prebacile se na ostrva Šćedro, Hvar i Vis (tom VIII, knj. 1, dok. br. 134 i 136). Hvar su jedinice NOVJ evakuisale 29. decembra 1943. prebacivanjem na Vis (tom V, kn. 23, dok. br. 57; tom VIII, knj. 1, dok. br. 137). Zbog nepostojanja mogućnosti da se brane sva ostrva, Štab 4. pomorskog obalskog sektora naredio je 31. decembra 1943. da se 26. divizija NOVJ koncentriše na ostrvu Vis i da organizuje upornu odbranu (tom V, knj. 23, dok. br. 57; tom VIII, knj. 1, dok. br. 141).

- b) tučenjem otkrivenih neprijateljskih ciljeva (pre svega artiljerije i brodova),
- c) organizuje lovačku zaštitu pri pojavi neprijateljskih vazduhoplovnih formacija.

5.) Raspored i vreme zauzimanja ostrva:

- a) o. **Korčula** = „Herbstgeviter“ [Herbstgewitter] II
x-dan = 16. 12. 1943.
- b) o. **Mljet** = „Herbstgeviter“ III
x-dan = 24. 12. 1943.
- c) o. **Hvar** = „Herbstgeviter“ IV
x-dan = 3. 1. 1944.
- d) o. **Brač** = „Herbstgeviter“ V
x-dan = 9. 1. 1944.
- e) o. **Šolta** = „Herbstgeviter“ VI

izvršiće se u isto vreme snagama XV A. K. kada se izvodi i operacija „Herbstgeviter“ V.

Zauzimanje ostrva **Lastova** i **Visa** izvršiće se nakon niza operacija „Herbstgeviter“, ukoliko za to budu bile dovoljne vazduhoplovne i pomorske snage.

6.) Snage za zauzimanje ostrva:

- a) jedinice:

Štab 750. lov. puka 118. lov. div.,

I/750. puka,

II/750. puka,

III/750. puka,

Brd. art. divizion/668. art. puka,

1 četa/inž. bat. 118,

2 voda brd. protivavionske čete 118,

delovi 2. brd. san.[itetske] čete 118,

5 tenkova 1. čete/SS-korpusnog tenkovskog bataljona 105,

2. btr. protivav. diviz. SS-divizije „Princ Eugen“ (radi obezbeđenja ukrčnih luka);

pored toga: Obalski lovački bataljon „Brandenburg“ sa delovima opremljenim čamcima (potčinjen V korpusu),

I/738. puka 118. lov. div. (prema situaciji spreman da preuzme ulogu snaga za podršku),

delovi 738. lov. puka 118. lov. div. } „Herbst-
1 hrvatska borbena grupa } geviter“ V

b) *Ratna mornarica:*

2 skele tipa „Sibel“ (kasnije više),
4 čamca tipa „Ida“,
4 čamca za zaštitu luka (kasnije više),
čamci Obalskog lovačkog bat. „Brandenburg“,
više motornih i jurišnih čamac,
2 torpedna čamca,
krstarica „Kotor“,
1 topovnjača,
1 brod na parni pogon.
Brzi čamci su u izgledu kasnije.

c) *Avijacija:* (sa aerodroma Mostar)

1 eskadrila 12. grupe za blisko izviđanje
13. eskadrila 151. grupe jurišne avijacije
(eskadrila „štuka“)
1 eskadrila IV podgrupe 27. lov. grupe
(lovci).

7.) **Izvršenje operacije zauzimanja ostrva:**

„Herbstgeviter“ II — **Korčula**

a) *Zadatak:* U početnoj fazi čišćenje istočnog dela ostrva, uz obuhvatni pomorski desant sa severa i juga, do linije **Račišće — Klupca** (568) — zaliv **Vela Luka**, da bi se obezbedio slobodan prolaz kroz Pelješki kanal. Zatim, posle pregrupisavanja snaga, planskim napadom (uz eventualni pomorski desant u pozadini) i uz podršku ratne mornarice i avijacije, zauzeti zapadni deo ostrva. Za ovo od posebne je važnosti zaorečavanje kanala severno i južno od ostrva **Korčule** kao i vatrena podrška sa mora od strane pomorskih jedinica.

b) *Angažovanje snaga* (i sprovođenje nakon dogovora sa divizijama):

Iskrčavanje izvesti:

sa I/750 puka i Obalskim lovačkim bat. „Brandenburg“ sa zapadne obale **Pelješca (Vela Luka)** na severnu obalu **Korčule** sa obe strane **Račišća**. Čim se obrazuje mostobran od **Račišća**, bataljon prodire prema istoku i jugoistoku sa težištem prema **Pupnatu**, obezbeđujući se prema zapadu;

sa III/750. puka (bez 1 čete) iz polazne luke severno od **Drače (Pelješac)** i severno i zapadno od **Pelješca**

b) Kräfteansatz (und Durchführung nach Besprechung mit Div.):

Die Landung erfolgt:

Mit I./750 und Küstenliger "Brandenburg" von Westküste PELJESAC (Vest. IZBA) auf Westküste KORČULA beiderseits RACISTE. Ist Brückensystem RACISTE gebildet, sstbst Btl. nach O und SO als Schwerpunkt PUPNAR, bei Abschirmung nach W, vor.

Mit III./750 (ohne 1 Kp.) von Ausgangshafen N BRACE (PELJESAC) entlang N und W PELJESAC, durch PELJESACKI-Kanal in Raum 3 W Ort KORČULA. Dann Vorstoss nach O und SO auf HERRERA zur Inbesitznahme Ostrand KORČULA, Verbindung als I./750 nach W ist sicherzustellen.

Mit einer vermt. Kp. III./750 von TRSTENIK (PELJESAC) auf Westküste KORČULA (Ostteil) in ORLANDOVA-Bucht. Von hier Vorstoss nach NW auf DURJAVA, aus Raum DURJAVA ist Verbindung zu III./750 und I./750 entlang Strasse aufzunehmen.

Artilleristischer Schwerpunkt für Unterstützung der Landung, besteht aus KANON KLOJISE, VIGASJ (PELJESAC). Kreuzer "Cattaro" ist für ar-ti. Unterstützung des I./750 während der Landung in Raum PELJESACKI-Kanaleingang (N KLOJISE) einzusetzen.

Sollte starker Feindwiderstand schnelle Inbesitznahme Ostteil KORČULA erschweren, muss Deckungs-Btl. II./750 auf PELJESAC als Angriffsgruppe auf KORČULA angesetzt werden. I./750 ist dann als Deckungsgruppe auf PELJESAC heranzuziehen.

Ansatz der Seetransportmittel und Einsatz des Marinestützpunktes befindet Edr. Admiral AGRIA unmittelbar.

c) Beginn Unternehmen

X - Tag = 16.12.1943 in Korčulana.

"Herbstwetter III" - KLIMA.

a) Auftrag

Nach erfolgreicher Säuberung KORČULA und Desimpfung ist, unter Belassung 30 I. Btl. auf KORČULA und PELJESAC als Deckungstruppen, die Landung auf MLJET durchzuführen, um die dort stehende roto MLJET-Abt. zu zerschlagen.

kroz **Pelješki kanal** na prostoriju 3 km zapadno od mesta **Korčule**. Zatim napad u istočnom i severoistočnom pravcu na **Lumbardu** radi zauzimanja istočne ivice **Korčule**. Obezbediti vezu sa I/750. puka prema zapadu. Sa ojačanom četom III/750. puka od **Trstenika** (na poluostrvu **Pelješcu**) na južnu obalu **Korčule** (istočni deo) u zaliv **Orianduz**a. Odavde napada u severozapadnom pravcu na **Dubravu**. Iz rejonu **Dubrava** obezbediti vezu sa II i I/750. puka duž komunikacija.

*Težište artiljerijske podrške pomorskog desanta obezbediti prvo iz rejonu **Kučiste, Viganj** (na poluostrvu **Pelješac**). Krstaricu „Kotor“ treba angažovati za artiljerijsku podršku I/750. puka pri njegovom iskrcavanju u rejonu ulaza u **Pelješki kanal** (severno od **Račišća**).*

Ukoliko neprijatelj pruži jači otpor i oteža brzo zauzimanje istočnog dela **Korčule**, uputiti II/750. puka sa poluostrva **Pelješca** u napad na **Korčulu**.

U tom slučaju I/738. puka treba ostaviti na poluostrvu **Pelješac** kao rezervu.

Komandujući admiral Jadrana neposredno naređuje upotrebu *pomorskih transportnih sredstava i angažovanje pomorskih borbenih jedinica.*

c) *Početak operacije:*

x-dan = 16. 12. 1943. godine u svitanje.

„Herbstgeviter“ III — **Mljet**

a) *Zadatak:*

Nakon uspešnog čišćenja **Korčule** i pregrupisanja snaga, ostavljajući po jedan bataljon na **Korčuli** i **Pelješcu** kao snage za obezbeđenje, izvršiti iskrcavanje na ostrvo **Mljet** sa zadatkom da se razbije tamošnji crveni **Mljetski odred**.

b) *Angažovanje snaga:*

Sa 1 bat. 750. lov. puka i *Obalskim lovačkim. bat. „Brandenburg“* sa istočnog dela **Pelješca** na severnu obalu ostrva **Mljet**, uz artiljerijsku podršku od strane pomorskih snaga.

c) *Početak operacije:*

x-dan = 24. 12. 1943. godine planirano.

„Herbstgeviter“ IV — **o. Hvar**

a) *Zadatak:*

Iskrcavanje na južnu i istočnu obalu ostrva **Hvar** i zauzimanje ostrva.

b) *Anjažovanje snaga:*

Sa 2 bat. 750. lov. puka sa ostrva **Korčula** i poluostrva **Pelješac**.

Sa jednom borbenom grupom 738. lov. puka iz obalnog rejonu **Podača, Igrane**.

Kao snage za obezbeđenje na ostrvu **Korčuli** i poluostrvu **Pelješac** ostaje 1 bat. 750. lov. puka raspoređen po uporištima.

c) *Početak operacije:*

x-dan = 3. 1. 1944. godine planirano.

„Herbstgeviter“ V — O. Brač

a) *Zadatak:*

Desant na južnu, istočnu i severnu obalu ostrva **Brača** i zauzimanje ostrva.

b) *Angažovanje snaga:*

Sa 2 borbene grupe 750. lov. puka sa severnog dela ostrva **Hvar**,

1 bataljon 738. lov. puka iz rejonu **Makarske**,

1 hrv[atska] borbeni grupa iz rejonu **Omiš**, ostavljajući

2 uporišta na severnom delu ostrva **Hvar** i 1 uporište na krajnjem istočnom delu ostrva **Hvar**.

c) *Početak operacije:*

x-dan = 9. 1. 1944. godine planirano.

8.) 118. lov. div. dostavlja Komandi V korpusa nakon prvih iskustava na ostrvu **Korčula** plan o preduzimanju operacija „Herbstgeviter“ III — V.

9.) Umoljava se komandujući admiral *Jadrana* da detalje u vezi transporta i upotrebe borbenih snaga, a u vezi izvođenja operacije, neposredno reguliše sa 118. lovačkom divizijom.

10.) *Konačno naređenje o držanju odnosno izgradnji uporišta* na očišćenim ostrvima izdaće se nakon završetka „Herbstgeviter“.

11.) *Operacija sistema veza:*

sa 118. lov. div.: žična i radio-veza;

sa 750. lovačkim pukom: zvezdasta veza.

Od armije su tražena 2 *decimetar-uređaja* ali do sada nisu prispela.

12.) Komandujući admiral *Jadrana* i vazduhoplovni komandant Hrvatske se umoljavaju da upute oficira za vezu u Štab 118. lov. div.

13.) *Način dostavljanja izveštaja:*

Do početka svake operacije svi izveštaji i naređenja u vezi operacija „Herbstgeviter“ treba da budu tretirani kao *strogo poverljivi*. Zabranjeno je korišćenje telefona. Izveštaje o taktičkoj situaciji dostavljati Komandi V korpusa, Operativnom odeljenju *svaka 3 sata*.

14.) *Komandno mesto 118. lov. div. (istureno) za operaciju „Herbstgeviter“ II predlaže se Janjina (Pelješac).*

15.) *Pitanje snabdevanja regulisaće se specijalnim naređenjem načelnika pozadine Komande V korpusa.*

16.) *Skreće se pažnja da se uočljivo obeležavaju sopstvene jedinice i brodovi (kukastim krstovima) za sopstvenu avijaciju.*

Dostavljeno: (prema konceptu)

Komandujući general
A. Fleps
SS-obergruppenfirer i
general Vafen SS

BR. 177

TELEGRAM PREDSTAVNIKA OPUNOMOĆENIKA MINISTARSTVA SPOLJNIH POSLOVA RAJHA NOJBAHERA OD 15. DECEMBRA 1943. POSLANIKU U BEOGRADU O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U CRNOJ GORI¹

Strogo poverljivo

Tretirati isključivo
kao poverljivo

TELEGRAM

Cetinje, 15. decembra 1943.

Primljeno: 16. decembra 1943. u 16,00 časova

Br. 4 od 15. 12.

Vrlo hitno
Strogo poverljivo

U vezi ovdašnjih događaja.

Na Cetinje sam prispeo 11. 12. nakon vožnje od pet dana preko Albanije zbog blokiranih puteva. Službene prostorije i

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-120, r. 2955, s. 470174—7.

stan za poslanika Nojbahera su smešteni u bivšoj italijanskoj banci, čije su prostorije najvećim delom preuzete. Uspostavljen je kontakt sa nemačkim ustanovama a vođeni su duži razgovori sa članovima upravnih vlasti i partijskim funkcionerima. Sa nemačke strane naročito me podržava i pomaže mi u snalaženju dr Folmar [Volmar] iz Abvera. Situacija u Crnoj Gori nakon prvih utisaka je sledeća:

1. vojnička situacija:

teritorija Crne Gore nalazi se pretežno u rukama partizana. Nemačka vlast se prostire na samo 5 od ukupno 15 srezova, a tu spadaju pre svega priobalni pojas kao i gradovi Cetinje, Podgorica, Danilovgrad, Nikšić, izuzev okoline tih mesta.²

Komunikacije između gradova su delimično blokirane, a pokret je omogućen samo u konvoju. Podgorica predstavlja vojnički najjače uporište, Cetinje naprotiv momentalno ima samo 96 nemačkih vojnika. Četničke grupacije, u vidu žandarmerije i milicije, koje saraduju sa Vermahtom broje oko 2500 ljudi.³ Spremnost moralno pokolebanih četnika i njihovih političkih pristalica da saraduju sa nama diktirana je izostankom engleske pomoći i strahom da bez podrške Vermahta, a u uslovima svog slabog komandovanja i nedostatka automatskog naoružanja, budu uništeni od strane vrlo dobro naoružanih Titovih bandi. Efikasnija upotreba tih snaga koje nam se priključuju mogla bi se ostvariti ako bi im se pridale manje nemačke jedinice — lovačke grupe koje bi predstavljale skelet tih snaga — i ako bi te snage dobile dovoljno automatskog naoružanja. Lokalne vlasti predlažu da se regrutacija vrši na licu mesta, da se izvrši mobilizacija u zemlji, što bi partizanima barem onemogućilo bazu za regrutovanje.

2. Stanovništvo Crne Gore u pretežnom delu nije ni za partizane ni za četnike, ali je rezignirano, a nema ni političkog ni vojnog rukovodstva da bi moglo sopstvenim snagama da pruži otpor. Upravni odbor se ne može smatrati političkim rukovodstvom, pošto je sam po sebi slab, a sa nemačke strane do sada na tu vlast nije prenet potrebna odgovornost da bi se ona na odgovarajući način mogla predstaviti narodu i javnosti.⁴

² U visini ovog stava na margini sa leve strane izostavljen je pečat sa imenima ličnosti i odeljenja kojima je dostavljen ovaj izveštaj.

³ Vidi dok. br. 74, 156 i 166.

⁴ O tome vidi dok. br. 161.

Može se očekivati da će politički sukobi i lične netrpeljivosti, koje su duže vremena u prvom planu, popustiti ako Upravni odbor stvarno preuzme svoje zadatke, a Feldkomandantura⁵ se ograniči na, usmeravanje i kontrolu.

3. Ne samo prosrpski elementi = bjelaši, već i autonomisti = zelenaši zastupaju mišljenje da u krajnjoj liniji nije moguće postojanje samostalne Crne Gore već je nužan veći naslon na jednu veću državnu zajednicu. Zelenaši se ne slažu sa безусловnim potčinjavanjem Beogradu, a time i potpadanjem pod vlast četnika koji su prema njihovom mišljenju, a uz pristanak Nemaca, već napravili od žandarmerije svoj instrument. Bjelaši prigovaraju zelenašima da zastupaju komunističke ideje, navodeći primer da su sin i zet vođe pripadnika zelenaša, Popovića, Titovi partizani⁶. Ovo bi se moglo objasniti time što su ove struje, koje su svojevremeno Italijani progonili kao autonomiste, potražile kontakt sa partizanima. Moguće je ujedinjavanje obeju grupa na bazi federativnog priključenja Srbiji.
4. Privredna situacija teritorije koja je stvarno pod našom kontrolom je ozbiljna, pošto su do sada raspoložive javne i prikrivene rezerve kao i italijanske rezerve na izmaku. Brašno će u Albaniji verovatno istrajati do pristizanja transporta životnih namirnica čije je upućivanje najavio generalni opunomoćenik za privredu. Pošto transporti preko najkraće komunikacije od Peći nisu u stanju da priđu zbog dejstva partizana, ostaje jedino dostupan put preko Albanije — Skadra. Međutim, za ovo je neophodno obezbediti gorivo, jer transportovanje raspoloživim kamionima iz Uroševca nije moguće realizovati. Sa Feldkomandanturom je uređeno da se pristizanje životnih namirnica iskoristi u političko-propagandnom smislu. Zbog nedostatka goriva već 4 dana je obustavljeno snabdevanje Nikšića i Podgorice električnom strujom, a električna centrala Cetinje obustavlja rad 20. decembra.
5. Monetarna situacija zahteva nužno rešenje. Stanovništvo kao platežno sredstvo priznaje samo liru. Prema mišljenju lokalnih vlasti, količina lira iznosi oko 300 miliona i 292 hiljade. Sa naše strane, prema grubom

⁵ Reč je o Feldkomandanturi 1040 za Crnu Goru pod komandom general-majora Kajpera.

⁶ Sin Krste Popovića je narodni heroj Nikola Popović.

proračunu, do sada je stavljeno u promet 5—10 miliona obveznica rajhsmaraka, koje stanovništvo veoma nerado uzima. Možda su potrebne lire, ali treba imati u vidu da je, zbog razlike u kursu, njihovo prelivanje moguće na teritoriju Hrvatske ili u deo Italije koji su okupirali Englezi. Stručnjaci lokalnih vlasti predložili su sopstvenu valutu, ali, u situaciji političkog i ekonomskog naslona na teritoriju Srbije, čini mi se da bi najbolje rešenje bilo uvođenje dinara kao platežnog sredstva.

6. Što se tiče prigraničnih problema, treba pre svega pomenuti gubitak solane u Ulcinju, koja leži na morskoj obali. Sopstvena proizvodnja soli omogućuje uštedu velikih izdataka, a sa druge strane nudi mogućnost razmene sa Albanijom. Pored pograničnih problema izgleda da je pretvaranje preduzeća koje su osnovali Italijani u privatno preduzeće i njegova predaja Crnoj Gori na svom mestu. U pogledu Kotora sledi specijalni izveštaj.⁷
7. U odnosu na Feldkomandanturu i Upravni odbor, stojim na stanovištu da se Upravnom odboru, bez obzira na buduću sudbinu zemlje, daju veća prava i odgovornost da bi mogao preuzeti vođstvo u partijskom predsedništvu u borbi protiv za sada postojeće stvarne i ideološke nadmoćnosti boljševizma.
8. Predstavnik Upravnog odbora je zamolio da poslaniku Nojbaheru isporučim srdačne pozdrave i zahvalnost za njegovu zainteresovanost za zemlju, jer poslanik Nojbaher predstavlja za Crnu Goru ono što je „majka za svoje dete“.

Kramarz

Dodatno uputstvo šifrantskom birou: Molim vas prednji izveštaj dostavite Poslanstvu u Beogradu.

Nojbaher⁸

⁷ Vidi dok. br. 170.

⁸ Herman

**NAREĐENJE OPERATIVNOG ODELJENJA 2. OKLOPNE
ARMIJE OD 18. DECEMBRA 1943. KOMANDI 5. SS-BRD-
SKOG ARMIJSKOG KORPUSA ZA PRODUŽENJE OPERA-
CIJE „KUGELBLIC“ POD NAZIVOM „ŠNEŠTURM“ S CI-
LJEM GONJENJA JEDINICA NOV I POJ I NJIHOVOG UNI-
ŠTENJA U ISTOČNOJ I CENTRALNOJ BOSNI¹**

Strogo poverljivo!

Pošiljalac:
K-da 2. okl. A.

18. 12. 43. u 05,20 č

Telegram

K-DI V SS-BRD. A.K.

odnosi se i na: vojnopravnog komandanta Srbije
E-Staffel² div. „Brandenburg“

K-da 2. okl. A načelnik veza 18. dec. 1943. 05.30 č Ben.

³ (za Grupu „Zigfrid Pfajfer“
[Siegfried Pfeiffer])
obavestiti: k-ta Jugoistoka
(K-du Gr. armija „F“)
Komandanta vazduhoplovstva
Hrvatske
K-du LXIX rez. korpusa

- 1.) Nakon završetka operacije „Kugelblic“, koja je uspešno završena oslobađanjem istočne Bosne od Titovih snaga, komanda V SS-armijskog korpusa ima zadatak da uporno i neprekidno goni protivnika koji se izvlači iz istočne Bosne prema zapadu,⁴ a da nakon toga na prostoriji Jajce — zapadno od Travnika — Gornji Vakuf — severno od Šujice — Glamoč razbije grupaciju crvenih koja se sa Glavnim štabom Hrvatske nalazi na toj prostoriji.
- 2.) Za ovu operaciju upotrebiti sledeće snage:
 - a) Motorizovana grupa (Okl. gren. nastavni puk 901. i Gren. puk (mot.) 92) dejstvuje iz rejona Zvornika, u

¹ Snimak nemačkog prepisa originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7653467—9. Na margini poslednje stranice originala rukom je dopisano nekoliko nečitljivih i nerazumljivih brojeva, parafa i oznaka.

² Einsatzstaffel (specijalni ešalon — odredi za angažovanje)

³ Pečat primaoca.

⁴ Cilj operacije „Šnešturm“ je bio da se okruže i unište 17. i 27. udarna divizija 3. udarnog korpusa NOVJ i 5. udarna divizija NOVJ u dolini r. Krivaje. Međutim, snage NOVJ probile su se iz okruženja do 28. decembra 1943 (AVII, a. NOP, reg. br. 2/1, k. 11; tom IV, knj. 20, dok. br. 229; Oslobodilački rat, knj. II, str. 17 i 18).

cilju razbijanja neprijateljskih snaga (16. crvena divizija) severno od Zvornika, prelazi liniju Bijeljina — Priboj i dejstvuje prema Savi,⁵ zatim zaokreće svoje snage prema zapadu preko Gradačca u pravcu Doboja. Nakon toga, ovu grupaciju treba predvideti radi ojačanja obezbeđenja železničke pruge na prostoru Doboj — Kakanj.

- b) Grupa „Brauner“ (Operativna grupa 187 i Lov. rez. puk 1) dejstvuje u zahvatu komunikacije Zvornik — Tuzla — Doboj sa južnim krilom ka Maglaju.⁶
 - c) 1. brd. div. (bez Brd. izv. bat. 54 i Protivokl. div. 44, koji privremeno vrše obezbeđenje komunikacije Sarajevo — Vardište) dejstvuje iz rejonu Vlasenice sa naslonom svog severnog krila na Grupu „Brauner“, a svojim južnim krilom dejstvuje prema Vranduku.
 - d) 7. SS-brd. div. sa svojim severnim krilom hvata vezu sa 1. brd. div. a sa južnim krilom dejstvuje u pravcu Busovače.
 - e) Grupacija 369. peš. div. hvata vezu sa 7. SS-brd. div. a svojim južnim krilom dejstvuje u pravcu zapadno od Sarajeva.
- 3.) Po izbijanju u rejon reke Bosne treba predvideti angažovanje Lov. rez. puka 1 radi obezbeđenja proizvodnje Tuzla — Gračanica i odlazak odnosno prevoz železnicom Operativne grupe 187 u sastav 69. rez. korpusa (radi učešća u operaciji „Kane“ („Cannae“).⁷

4.) *Raspored vremena:*

- a) Dolazak motorizovane grupacije radi čišćenja prostorije između Save i Spreče postići što pre. Početak dejstva javiti što je moguće ranije.

⁵ i ⁶ U tom rejonu su se nalazile snage 16. udarne divizije NOVJ. Posle trodnevnih teških borbi na prostoru s. Sapna — s. Rastošnica — pl. Jelica, 2. i 4. brigada su se probile preko puta Tuzla — Zvornik i uputile u rejon Šekovića, dok su se 1, 3. i 5. vojvodanska NOU brigada 16. udarne divizije NOVJ našle u poluokruženju na uzanom prostoru Trebave, ali su se 27. decembra probile na Majevicu (tom IV, knj. 20, dok. br. 182, 231 i 235).

⁷ Cilj ove operacije bio je čišćenje rejonu Zagreb — Sisak — Bělovar od snaga NOVJ. Međutim, to je bio samo uzgredan zadatak za trupe Vermahta koje su se prikupljale u severozapadnoj Hrvatskoj i Međumurju radi upada u Mađarsku i n'ene okupacije u cilju sprečavanja njenog istupanja iz rata na strani Nemačkog Rajha. Operacija „Kane“, tj. okupacija Mađarske, ali pod šifrom „Margareta I“, počela je 19. marta 1944. godine (AVII, NAV-T-314, r. 1544, s. 665—8, r. 672, s. 21—4; r. 1546, s. 589—698; r. 1548, s. 442—690; tom I, knj. 8, dok. br. 46, 53, 58, 59, 63 i 66; tom V, knj. 25, dok. br. 72—80.

Izbijanjem na reku Bosnu, motorizovana grupacija dobija zadatak da što je moguće ranije ojača obezbeđenja železničke pruge Brod — Sarajevo, koja je od izvanredne važnosti za celokupni ishod operacija, da bi se na taj način onemogućilo trajnije razaranje pruge od strane bandi, koje će verovatno pokušati da se probiju prema zapadu.

- b) Početak pokreta Grupe „Brauner“, uključujući i grupaciju 369. peš. div., treba otpočeti što pre. U toku gonjenja treba obezbediti da se postavljaju što je moguće dublji dnevni zadaci obezbeđujući vezu između pojedinih divizijskih borbenih grupa.

Pri davanju planova o dejstvima treba davati i dnevne zadatke.

- 5.) Grupacija vojnoupavnog komandanta Srbije (ojačana 24. bugarska divizija — bez 1 bat. Policijskog puka 5), koja je učestvovala u operaciji „Kugelblic“,⁸ izlazi 18. 12. u 18,00 časova ispod komande V SS-brd. korpusa. Zadatak vojnoupavnog komandanta Srbije sastoji se u tome, zavisno od situacije kod neprijatelja, da se spreči prodor crvenih snaga preko srpsko-crnogorske granice u Srbiju.

Molim da u vezi ovoga dostavite pregled upotrebe snaga.

- 6.) Grupa „Zigfrid“ (komandant: komandant 2. puka „Brandenburg“ sa potčinjenim 2. pukom „Brandenburg“, Muslimanskom legijom „fon Krempler“⁹ i Grupom „Lukačević“¹⁰) pretpotčinjava se od 18. 12. u 18,00 časova neposredno K-di 2. Ok. A.

Grupa „Zigfrid“ ima zadatak da spreči prodor crvenih snaga u severni deo Crne Gore (preko linije Pljevlja — Brodarevo) i da do daljeg obezbedi puteve dotura 1. brd. div.

Komandno mesto Pfajfera u Prijepolju.

Komandno mesto Lukačevića u Pljevljima.

Komandno mesto fon Kremplera u Sjenici.

Obezbediti prostorno odvojena dejstva Muslimana i četnika.

- 7.) Operacija nakon okončanja „Kugelblic“ (od 18. 12. u 18,00 časova) dobija kodirani tajni naziv „Šnešturm“ [Schneesturm].

⁸ Vidi dok. br. 173.

⁹ Karl

¹⁰ Vo'islav. O saradnji četnika DM i Vermahta vidi dok. br. 74, 114, 156, 160, 166 i 177.

Posebna naređenja u vezi snabdevanja, veze i inžinjerije za operaciju „Šnešturm“ izdaće se posebno.

8.) Sledi armijska zapovest za operaciju „Šnešturm“.

Komanda V SS-brd. A.K. prenosi prispela naređenja u vezi operacije „Šnešturm“ teleprinterom K-di 2. OkA.

Istureno komandno mesto V SS-brd. AK ostaje u toku operacije „Šnešturm“ privremeno u Sarajevu.¹¹

F. d. R.

K-da 2. OkA, Ia

. . .¹²

Br. 912/43. str. pov.

potporučnik

. . .¹³

BR. 179

ZAPOVEST KOMANDANTA 5. SS-BRDSKOG KORPUSA OD 18. DECEMBRA 1943. POTČINJENIM KOMANDAMA ZA OPERACIJU „ŠNEŠTURM“ PROTIV JEDINICA NOV I POJ U ISTOČNOJ BOSNI¹

KOMANDA V SS-BRD. KORPUSA

H.Q., 18. 12. 1943.

Ia/V.G.

Del. br. 16/43. str. pov.

K-da 2. okl. A
Prim.: 20. dec. 1943.
Br. 953/43.
Ia

²

Strogo poverljivo!

15 primeraka

1. primerak

KORPUSNA ZAPOVEST

za operaciju „Šnešturm“³

(čišćenje istočne Bosne)

1.) **Neprijatelj** za sada raspolaže u istočnoj Bosni sledećim snagama:

¹¹ Vidi dok. br. 179.

¹² Potpis nečitak.

¹³ Zbog ograničenog prostora, izostavljeni su, rukom dopisani, nazivi komandi i imena komandanata kojima je ovo naređenje dostavljeno.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453454—9. Na margini prve stranice originala dopisano je rukom nekoliko nečitljivih parafa, brojeva i reči.

² Pečat primaoca.

³ Operativno odeljenje 2. oklopne armije, u osnovnoj zamisli za preduzimanje ove operacije od 13. decembra 1943, između ostalog, piše:

16. div. sa delovima na prostori **Memići — Međeđa** severno od komunikacije **Zvornik — Tuzla**, i delovima na planini **Majevice** do severno od **Gračanice**.

12. div. verovatno na prostori donjeg međurečja reke Save i reke Drine.

17. div. glavnim snagama na prostori **Živinice — Đurdevik**.

5. div. glavnim snagama na prostori **Kladanj — Slivnje**. Glavne snage 27. divizije [NOVJ] verovatno u rejonu **Olovo** i južno od njega. Ukupna jačina oko 10.000 ljudi. Treba računati sa time da će neprijatelj pokušati da se provuče između naših napadnih grupa da bi ostao na toj prostori.⁴

(O pojedinostima vidi informacije o neprijateljskim snagama).⁵

2.) **V SS-brd. korpus** napašće ove neprijateljske snage i najpre će ih odbaciti preko reke Bosne u zapadnu Bosnu da bi ih zatim na toj prostori uništio.

Detalje vidi u prilogu (namenjeno samo komandantima!)⁶

3.) **U tom smislu naređujem:**

a) *Borbena grupa „Brauner“:*

nastupa 20. 12. iz rejon **Zvornika** da očisti prostori između reka **Drina — Sava — Bosna** i **Spreča** i raz-

„1. Nakon završetka operacije „Kugelblic“ izvešće se još jedna operacija u cilju razbijanja Titovih snaga koje se nalaze u Bosni. Operacijom će komandovati: Komanda 5. SS-brdskog armijskog korpusa.

2.) Snage koje će učestvovati u toj operaciji: sve snage koje su učestvovala u operaciji „Kugelblic“, izuzev Operativne grupe 187 i delova snaga vojnopravnog komandanta Jugoistoka. Pored toga, u operaciji će učestvovati i delovi 373 (hrv.) lov. div. i naše snage koje se nalaze na prostoru Banja Luka — Bjelovar kao i 114. lovačka divizija.

3.) Cilj operacije: razbijanje bandi koje se nalaze na prostori Travnik — Sujica — Glamoč — Mrkonjić-Grad — Jačice nakon prethodnog čišćenja prostori između Sarajeva — Tuzle...“ (AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453481—2). Komandant 5. SS-brdskog korpusa izdao je 17. decembra 1943. zapovest za marš i pregrupisanje snaga nakon završetka operacije „Kugelblic“ u jugoistočnoj Bosni (AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453474—7).

⁴ Komanda 5. SS-brdskog armijskog korpusa je 12. decembra 1943. izradila detaljan plan za izvođenje operacije „Šnešturm“ u kojem su precizirane polazne linije i pravci nastupanja svih jedinica i borbenih grupa za napad kao i zadaci sadejstvjujućih snaga i konačan cilj preduzetih operacija protiv jedinica NOVJ u istočnoj, a zatim i centralnoj Bosni (AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453483—6).

⁵ i ⁶ Tim informacijama i prilogom redakcija ne raspolaže.

bija pre svega neprijateljske snage koje se nalaze na planini **Majevici** ili ih odbacuje prema zapadu.

U vezi toga 901. okl. gren. nastavni puk nastupa iz **Zvornika** prema **Bijeljini** a odatle, nakon čišćenja prostorijske između **Drine** i **Save**, u **Brčko**;

187. operativna grupa nastupa širokim frontom svojim glavnim snagama u zahvatu komunikacije **Zvornik** — **Sapna** — **Čelić** (17 km južno od **Brčkog**), svojom desnom borbenom grupom, preko **Trnovica** (17 km severno od **Zvornika**) — **Banjica** (18 km jugozapadno od **Bijeljine**) prema **Čeliću**;

92 (mot.) ojačani gren. puk nastupa komunikacijom **Zvornik** — **Tuzla** i severno od nje. Puk nakon toga ostaje u rejonu **Tuzla** na raspolaganju armijskom korpusu.

1. cilj napada: Opšta linija **Brčko** — **Čelić** — **Tuzla**. Pokreti se moraju odvijati tako da grupe uvek mogu uspostaviti međusobnu vezu. Međuprostor, naročito između operativne grupe 187. i 92. gren. puka, pročititi dovoljno jakim izviđačkim delovima. Otkrivene neprijateljske snage treba odmah napasti i uništiti.

b) 1. brd. div.:

nastupa 20. 12. sa prostorijske **Capardi** — **Tupanari** i sa svojim jačim desnim krilom dejstvuje duž reke **Spreče** prema **Živinicama** i izbija na liniju **Živinice** — **Stupari**. Pri tome temeljito treba pročešljati i očistiti međuprostor, a pre svega rejon **Šekovića** (20 km severozapadno od **Vlasenice**).

U toku daljeg razvoja planirano je da divizija širokim frontom izbije na liniju **Doboj** — **Zavidovići**.

c) 7. SS-div. „Princ Eugen“⁷

nastupa 18. 12. sa jakim desnim krilom sa prostorijske **Han-Pijesak** — **Mrkalji** i 19. 12. posle podne izbija na liniju **Kladanj** — **Olovo** gde vrši pregrupisanje tako da 22. 12. može, sa težištem levo, da nastupa dalje prema zapadu.

Nakon izbijanja na liniju **Ribnica** — **Vareš** predviđa se da divizija sa jednom svojom pukovskom grupom i 1. rezervnim lovačkim pukom prodre prema zapadu

⁷ SS-dobrovoljačka brdska divizija „Princ Eugen“ je 19. novembra 1943. dobila naziv: 7. SS-brdska divizija „Princ Eugen“ (AVII, NAV-T-313, r. 189, s. 7449603).

do reke Bosne, a glavne snage divizije da se prebace preko **Visoko — Kiseljak** u prostor **Konjica**.

1. lov. rez. puk, koji je diviziji potčinjen od 18. 12. u 12,00 časova, treba 19. 12. iz rejonu **Žljebovi — Koštica** uputiti tako da do 20. 12. uveče izbije na prostori **Kamenica — Donji Čevljanovići** (10 km zapadno — jugozapadno i 14 km jugozapadno od **Olova**). Levim krilom napadati pravcem **Šahbegovići — Rakova Noga — Donji Čevljanovići** a planinu **Ozren** pročešljati poternim odeljenjima.

d) 369. pd:

sa 2. kozačkom brigadom koja joj se potčinjava, ojačava obezbeđenje železničke pruge duž reke **Bosne** na odseku **Doboj — Sarajevo**, naročito na poznatim prelazima i to tako da važni objekti na železničkoj pruzi ne budu oštećeni u toku očekivanog prelaza reke **Bosne** od strane neprijatelja. Pored toga, divizija mora biti spremna da sa posadama koje se nalaze na ovom odseku u uporištima, nakon dobijanja naređenja, napadima i akcijama jurišnih grupa sa ograničenim ciljem, rastereti jedinice koje dolaze sa istoka, odnosno da uništi neprijateljske grupe.

Od posebne je važnosti odmah organizovati što dalekosežnije *izviđanje iz svih uporišta* u pravcu istoka i severoistoka. Sa linije **Mokro — Sarajevo** treba uputiti jake izviđačke delove u planinu **Ozren** sa ciljem da se spreči konsolidovanje neprijatelja na tom rejonu. Osim toga, divizija obezbeđuje da jake poterne grupe 370. puka očiste prostori **Konjic — Ulog — Kalinovik — Trnovo** kao i docnije obezbeđenje puta do tura **Višegrad — Rogatica — Gorazde**. Jedan bataljon uputiti u **Kalinovik**.

4.) **Linije razgraničenja:**

a) Između Borbene grupe „Brauner“ i 1. brd. div. **Zvornik — Capardi** — severna obala reke **Spreče** (sve uključno za Borbenu grupu „Brauner“).

b) Između 1. brdske divizije i 7. SS-div.:

Kameniti Dolovi — Jasen (9 km severozapadno od **Vlasenice — Gojakovići** (5 km severno — severoistočno od **Kladnja**) — **Olovo — Ribnica potok — Krivaja potok** (sve uključno za 7. SS-diviziju).

5.) **Za korpusnu rezervu** izdvojiti i držati spremnim:

a) *Iz 1. brd. div.:*

Izviđački bataljon i Protivoklopni divizion sa dosadašnjim zadatkom: obezbeđenje komunikacije **Pljevlja — Gorazde — Rogatica — Gromile**.

Predviđena je smena.

b) *Iz 7. SS-div.:*

Ojačani izviđački bataljon (7. izviđački bataljon i 2. baterija 7. protivoklopnog divizion), IV divizion 7. teškog artiljerijskog puka (bez 1 baterije) uputiti u **Sarajevo**. Štab, ostali delovi protivoklopnog divizion i konjički eskadroni kao i do sada.

c) 1. baterija 103. SS-samohodnog divizion u **Sarajevo**.

6.) **Način izvođenja borbenih dejstava:**

Osnovno načelo je sledeće:

Neprijatelja treba tako dugo iznuravati, dok se ne primora da stupi u otvorenu borbu ili dok ga se potpuno ne iscrpi.

Divizije treba da obezbede takvo ešeloniranje svojih snaga na krilima i mesta rezervi pozadi krila da se spreči proboj neprijatelja i da pripreme obuhvatna dejstva.

Nije planirano stvaranje obruča, međutim sve starešine moraju da teže obuhvatu neprijatelja i da odmah podrže borbeno dejstva suseda udarima u bokove i pozadinu neprijateljskih snaga koje se nalaze ispred suseda.

7.) **LXIX rez. A.K.**

se umoljava da podrži čišćenje prostorije severno od komunikacije **Zvornik — Doboj** napadima koje će preduzeti iz rejonu **Brčko** a koje će vremenski uskladiti sa borbenim dejstvima Borbene grupe „Brauner“.

8.) **Sadejstvo sa avijacijom:**

Avijatičari se neprekidno žale na nedovoljno obeležavanje prednjih linija.

Prednja linija = žuta platna ili zastave sa kukastim krsom. Ostale naše jedinice: zastave sa kukastim krsom.

Svetlosne rakete za obeležavanje ne ispaljivati vertikalno naviše već više vodoravno duž fronta.

Jurišnoj avijaciji („štukama“) pokazivati ciljeve dimnim granatama.

9.) **Organizacija veze:**

105. korpusni SS-bataljon za vezu obezbeđuje:

a) *Telefonsku vezu i to:*

sa Borbenom grupom „Brauner“

1. brd. div.,

7. SS-div. „Princ Eugen“,

369. peš. div.,

LXIX rez. A. K., Izviđačkim bataljonom 1. brd. div.

b) *Radio-veze:*

sa Borbenom grupom „Brauner“, i to:

1. brd. div.,

7. SS-div. „Princ Eugen“,

369. peš. div.

Izviđačkim bataljonom 1. brd. div.,

LXIX rez. A.K.

c) Svetlosni signali: kao i do sada:

10.) **Snabdevanje:**

Snabdevanje će biti regulisano posebnim narednjima. Pošto će snage koje učestvuju u borbi u pročešljavanju neprohodnog terena između komunikacije **Zvornik — Sokolac** i reke **Bosne** biti lišene svake mogućnosti snabdevanja, to će se 1. brd. div., 7. SS-div. „Princ Eugen“ i 1. lov. rez. puku izdati jedno specijalno sledovanje hrane za poterna odeljenja.

Dalje snabdevanje 1. lov. rez. puka obezbediće 369 (hrv.) peš. div.

11.) **Istureno korpusno komandno mesto: Sarajevo.**

KOMANDUJUĆI GENERAL

A. Fleps

SS-obergruppenfirer i
general Vafen SS

Dostavljeno: (u konceptu)

**ZAPOVEST KOMANDANTA 5. SS-BRDSKOG KORPUSA OD
23. DECEMBRA 1943. POTČINJENIM KOMANDAMA ZA
OPERACIJU „NAPFKUHEN“ PROTIV JEDINICA NOV I POJ
U CENTRALNOJ BOSNI¹**

KOMANDA V SS-BRD. KORPUSA

Ia

Del. br. 6/24 /43. str. pov.

V. G. St.² 23. 12. 1943.**Strogo poverljivo!**

10 primeraka

4. primerak

<p>K-da 2. okl. A. 27. dec. 1943. Br. 997/43. str. pov. Ia</p>
--

3

OPERATIVNA ZAPOVEST
za operaciju „N a p f k u h e n“⁴

Karta: 1 : 100.000

- 1.) Već duže vremena *neprijatelj* na prostoriji **Save, Dervente, Doboja, Teslića, Kotor-Varoša i Vrbasa** sa uspehom izvodi napade i razaranja na železničkoj komunikaciji **Brod — Dobj.**

Grupisanje neprijatelja prema poslednjim izveštajima:

11. divizija sa štabom u **Stanojevići** (12 km severozapadno od **Teslića**), sa V kozarskom i XII krajiškom brigadom u

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453545—8. Na margini prve strane originala rukom je dopisano nekoliko brojeva i nečitljivih parafa i reči.

² Vorgeschobener Gefechtsstand (istureno komandno mesto)

³ Pečat primaoca.

⁴ U vezi ove zapovesti, Komanda 2. okl. A. izdala je 25. decembra 1943. naređenje da u operaciji „Napfkuhen“ učestvuju sledeće snage: Operativna grupa 187, 2. kozačka brigada (bez 1. puka), Okl. gren. nastavni puk 901 i Gren. (mot.) puk 92, a zatim, između ostalog, piše:

„3.) Nakon završetka operacije, Operativnu grupu 187 prebaciti preko Bosanske Gradiške u sastav LXIX rez. korpusa u rejonu severno od Save. II kozačka brigada će se nakon završetka operacije uputiti u sastav XV brd. A.K., odnosno pretpotčiniće se 1. kozačkoj diviziji. Okl. gren. nastavni puk 901 i Gren. (mot.) puk 92 ostaju pod komandom V SS-brd. A.K. radi docnijeg izvođenja operacije „Šnešturm“.

- 4.) 297. pd će odmah napustiti zonu dejstva armije. XV brd. A.K. obezbeđuje prostoriju južno od Zagreba snagama 371. divizije.

Potrebno je da se operacija „Vajmahtsman“ okonča što brže da bi se oslobodile snage 371. divizije radi obezbeđenja prostorije južno od Zagreba. II kozačku brigadu treba nakon završetka ope-

rejonu 10 km severno i severozapadno od **Teslića**, sa XIV bosanskom brigadom u rejonu **Prnjavora**, sa XII slavonskom brigadom u rejonu 10—12 km severozapadno od **Prnjavora**.⁵

Ukupna jačina neprijateljskih snaga: oko 4.000 ljudi.

- 2.) *Komanda V SS-brd. korpusa, radi čišćenja ovog rejona izvodi posle prelaska reke **Bosne** u operaciji „Šnešturm“⁶ koncentrični napad na **Prnjavor** radi razbijanja neprijateljskih snaga koje se tamo nalaze i njihovog odbacivanja dalje na zapad prema **Vrbasu**.*

Operacija će imati konspirativni naziv:

„N a p f k u h e n“.

Početak operacije:

x-dan, verovatno 28. 12. 1943. godine.

- 3.) *Rukovođenje operacijom „Napfkuchen“:⁷*

II kozačka brigada⁸,

Jedinice: II kozačka brigada,

I hrvatska lov.brigada,

Operativna grupa 187⁹

- 4.) *Prikupljanje snaga i zauzimanje polaznog položaja za napad:*

II kozačka brigada raspoređuje:

*5. kozački puk u rejonu **Bosanski Dubočac, Kulje-
novci,***

racije „Napfkuchen“ uputiti što pre u sastav 1. kozačke divizije da bi bila angažovana na prostoriji južno od Zagreba i severozapadno od Siska.

Komanda 2. okl. A. namerava da revidira dosadašnje planove time što će 392 (hrv.) legionarsku diviziju (njeno pokretanje se planira za 1. 1. 44) da prebaci u rejon Zagreb — Karlovac, da bi na taj način oslobodila 371. diviziju radi izvođenja operacije „Adler“.

- 5.) *Komanda V SS-brd. A.K., nakon izbijanja na reku Bosnu, smenjuje Lov. rez. puk 1 i izvlači ga iz operacije „Šnešturm“ i sa ovim pukom i delovima 369. divizije i ustašama obezbeđuje komunikaciju i železničku prugu Sarajevo — Vardište. U sklopu toga 1 bataljon treba poslati u Višegrad. Docnije treba predvideti smenu 3. lov. brigade u rejonu Tuzla snagama Lov. rez puka 1. Nakon toga će 3. lov. brigada što pre smeniti kozački puk koji privremeno vrši obezbeđenje železničke pruge Brod — Sarajevo. Obezbeđiti naimanje 3 bataljona 369. divizije, koja će preuzeti obezbeđenje železničke pruge Sarajevo — Vardište“ (AVII, NAV-T-313, r. 193, s. 7453540—1).*

⁵ Reč je o 5. krajiškoj (Kozarskoj), 12. krajiškoj udarnoj, 14. srednjobosanskoj udarnoj i 12. udarnoj brigadi 12. udarne divizije.

⁶ Vidi dok. br. 179.

^{7, 8 i 9} U originalu podvučeno rukom, a na margini s leve strane stavljen je znak pitanja.

6. *kozački puk* u rejonu **Gradina, Vranduk, Kotorsko**,
3. *kozački puk* (posle obavljenog posla u rejonu **Ma-
glaj — Žepče**) u rejon **Miladići, Jotanovići** (12 odno-
sno 19 km zapadno od **Teslića**).

I hrv. lov. brigada raspoređuje:

4. lov. puk u rejon **Dervente**, sa jednim bataljonom se-
verno i glavnim snagama južno od **Ukrine**,

6. lov. puk u rejon **Jelah, Teslić**.

Operativna grupa 187 raspoređuje se na prostorijski **Doboj**
— **Ularice** — **Sivša**.

5.) *Borbene zadaci:*

a) 5. *kozački puk*

nastupa desnim krilom duž reke **Save**, čisteći širokim
frontom šumski teren između **Bosanskog Kobaša — Ras-
kršje**, prema zapadu i izbija prvo na liniju ušće **Vrbasa**
— **Berina glava** (kota 179, 12 km jugoistočno od ušća
Vrbasa). Isturiti jake izviđačke delove prema komunika-
ciji **Derventa — Prnjavor**, a docnije prema odseku **Jado-
vica i Poveljić**.

4. *lov. puk*

napada širokim frontom desnim krilom severno od **Ukri-
ne**, sa težištem na levom krilu, prema jugozapadu na **Pr-
njavor**.

6. *kozački puk*

napada sa polaznog položaja, sa težištem na levom krilu
dolinom **Ilove** prema **Prnjavoru**.

Operativna grupa 187

čisti planski u nastupanju prema saverozapadu pošumlje-
no zemljište zapadno od **Doboja**, sa ciljem napada na **Pr-
njavor**.

6. *lov. puk*

nastupa desnim krilom duž komunikacije **Jelah — Prnja-
vor**, planski čisti, naročito rejon oko **Rastuše, Stanojevića**
(12 km severozapadno od **Teslića**) i u daljem toku napada
preko **Ukrine** na **Prnjavor**.

3. *kozački puk*

čisti pre svega rejon polaznog položaja i istovremeno iz-
viđa u pravcu **Maslovare** (15 km jugoistočno od **Kotor-
-Varoša**). Nakon toga puk, u nastupanju prema severu na

Prnjavor, treba planski da očisti pošumljeno zemljište i tom prilikom da izviđa prema zapadu vododelnicu i dolinu **Jošavke**.

b) *II kozačka brigada*

nakon zauzimanja **Prnjavora**, svojim 3. i 6. pukom vrši čišćenje u zahvatu komunikacije od **Prnjavora** prema zapadu a 5. pukom sa dostignute linije nastupa prema jugozapadu do **Vrbasa** gde se prikuplja i stavlja pod komandu XV brdskog armijskog korpusa.

I hrv. lov. brigada

nakon čišćenja rejonu **Prnjavora** odlazi u svoj raniji odsjek obezbeđenja.

Operativna grupa 187

verovatno će iz **Prnjavora** poći preko **Dervente** da se stavi pod komandu LXIX rezervnog korpusa.

6.) *Način izvođenja borbenih dejstava:*

II kozačka brigada će *preciziranjem dnevnih zadataka* voditi računa o tome da snage koje napadaju na **Prnjavor**, obezbeđujući jače ešeloniranje spoljnih krila, ostanu u istoj visini.

Operacija će postići svoj cilj samo u slučaju ako jedinice širokim frontom planski pročiste teren. Prema tome, treba obezbediti, u prvo vreme jakim izvidnicama a u daljem toku dejstva tesnim dodirima, međusobnu vezu i održavanje. Ukoliko neprijatelj stupi u otvorenu borbu, treba težiti da se obuhvatnim dejstvima napadne u bokove i pozadinu, vezujući istovremeno, uz podršku teškog naoružanja, njegove snage za front. Ukoliko se neprijatelj izvlači, treba pristupiti energičnom gonjenju i uništenju.

7.) II kozačka brigada će, radi obezbeđenja rukovođenja operacijom, trebati potrebna *sredstva veze* od Korpusnog bataljona za vezu 105.

8.) *II kozačka brigada* dostaviće do 26. 12. *svoje* naređenje za izvođenje operacije Komandi V SS-korpusa.

9.) *Posebna naređenja* dostaviće se *naknadno*.

10.) Brigadno komandno mesto u **Doboju**.

Komandujući general

A. Fleps

SS-obergruppenfirer i
general Vafen SS

Dostavljeno: (u konceptu)

IZVEŠTAJ OBAVEŠTAJNOG ODELJENJA 15. BRDSKOG
ARMIJSKOG KORPUSA OD 23. DECEMBRA 1943. KOMAN-
DI 2. OKLOPNE ARMIIJE O NAPADU NA AERODROM SU-
HOPOLJE NA GLAMOČKOM POLJU I POGIBIJI IVE LO-
LE RIBARA¹

Dep e š a

K-DI 2. OKL. A

23. 12. 43.

Ic oficir Abvera

Informativno: komandantu vazduhoplovstva Hrvatske²

Iz zaplenjenog izveštaja I vazduhoplovne baze³ od 29.
11. 43:

Pri napadu naših „henčela“ [Hentschel] na komunistički
„dornije“ (Do-17), koji je leteo od Mostara prema Livnu, po-
ginuli su 27. 11. na aerodromu Glamoč:

Lola Ribar⁴, sin dr Ribara⁵, britanski oficir major Ver-
derli⁶ i kapetan Najt⁷, komandir aerodromske grupe Uršić⁸,
aviomehaničar⁹, politički komesar komunističkog vazduhoplov-
stva¹⁰ i 1 stražar¹¹.

Prema spisku, I vazduhoplovna baza raspolagala je počet-
kom decembra sa 78 ljudi, od toga 20 pilota, 6 oficira izviđa-
ča, 1 inženjer vazduhoplovni kapetan, 1 meteorolog, 2 pilota
bombardera, 1 radista i mnogobrojni mehaničari.

XV (brd.) AK

Ic, br. 6631/43. pov.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-314, r. 560,
s. 537.

² Reč je o general-majoru Volfgangu fon Šamije-Glicinskom (Wol-
fgang von Chamier-Glyczinski).

³ Prva vazduhoplovna baza NOV i POJ

⁴ Na aerodromu Suhopolje (kod s. Čoslije, na Glamočkom polju),
spremajući se da, kao šef Vojne misije VŠ NOV i POJ kod saveznika,
poleti avionom u Italiju, pognuo je od bombe bačene iz aviona sekretar
SKOJ-a i član CK KPJ i VŠ NOV i POJ Ivo Lola Ribar, narodni heroj
(tom II, knj. 12, dok. br. 6; tom X, knj. 1, dok. br. 18; VIG, br. 5/1958,
str. 35—38).

⁵ Ivan

⁶ Robin

⁷ Donald

⁸ Bio je aerodromski stražar. Redakcija mu nije saznala ime.

⁹ Petar Hercigonja, mehaničar-artiljerac aviona Do-17

¹⁰ Savo Kerković, politički komesar 1. vazduhoplovne baze

¹¹ Petar Kuzmanić

**OBAVEŠTENJE OPERATIVNOG ODELJENJA 2. OKLOPNE
ARMIJE OD 26. DECEMBRA 1943. KOMANDANTU JUGOIS-
TOKA O PREDUZIMANJU OPERACIJE „VAJNAHTSMAN“
PROTIV JEDINICA NOV I POJ JUGOISTOČNO OD
ZAGREBA¹**

Strogo poverljivo!

Pošiljalac:

...²

K-da 2. okl. A, Ia

26. 12. 43. u 20,30

Telegram

K-TU JUGOISTOKA (K-DI GR. ORMIJA „F“)

Predmet: operacija „Vajnahtsman“³

Operacija „Vajnahtsman“ ima zadatak da prosto-riju jugoistočno od Zagreba (Sisak — Glina — Gra-dac — Jastrebarsko — južna ivica Zagreba — tok reke Save do Siska) očisti od neprijatelja.

Početak: 26. 12. 43, sa linije Sisak — Glina.

Rukovođenje: 371. pd.

Način izvođenja: 2 ojačana gren. puka 371. pd polaze u napad iz rejona Glina, prebacuju se preko reke Kupe na odseku Stankovac — Slatina — Gra-dac, prodiru prema severu širokim frontom kroz brdovito zemljište sa isturenim desnim krilom. 1 ojačani kozački puk dejstvuje iz rejona Sisak — Petrinja prema severozapadu istočnim padinama br-dovitog zemljišta. Nakon toga, celokupne snage uputiti kroz Turopolje u severoistočnom pravcu prema reci Savi.

Zatvaranje na liniji Jastrebarsko — Zagreb sa težištem na odseku Zdenčina — Goli Breg uglav-

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-313. r. 193. s. 7453507. Na margini telegrama rukom je dopisano nekoliko brojeva, parafa, reči, oznaka i datuma.

² Nejasan pečat primaoca.

³ Ova operacija je preduzeta u cilju uništenja jedinica NOVJ u Pokuplju i Turopolju. Pošto se 28. udarna divizija NOVJ, po naređenju GŠ NOV i PO za Hrvatsku, 26. decembra premestila iz tih rejona, nemačke snage su oko 30. decembra prokrstarile ovu prostoriju bez dodira sa snagama NOVJ (tom V, knj. 22, dok. br. 117 i 127; knj. 23, dok. br. 11 i 42).

nom će vršiti hrvatske snage, a zatvaranje glavnih prelaza preko Save izvršiće delovi 367. div. i Hrvati.

F. d. R.
...⁴
poručnik
Kopija:
O. Qu.

K-da 2. okl. A., Ia
br. 992/43, str. pov.
Upućeno: 26. 12. 43.
...⁵
u 22,30 časova

BR. 183

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 29. DECEMBRA 1943. VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA O PLANIRANIM OPERACIJAMA PROTIV JEDINICA NOV I POJ POČETKOM 1944. GODINE¹

Telegram²

Strogo poverljivo!

OKW/WFSt, Op. (H) Jugoistok³

Januarske operacije 2. okl. A.

<p>K-dant Jugoistoka (K-da Grube armija „F“) Prim.: 31. dec. 1943. Br. 560/43. str. pov.</p>
--

⁴

1.) *Nastavak „Šnešturm“⁵:*

Cilj: Razbijanje Titovih grupacija u rejonu južno od Banjaluke — zapadno od Travnika — Livno — Glamoč.

Rukovođenje: V SS-brd. A. K.

⁴ Potpis nečitak.

⁵ Nečitljive reči i oznake centra za vezu pošiljaoca.

¹ Snimak telegrama (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-311, r. 285, s. 676—7.

² Iz delimično popunjenog zaglavlja telegrama objavljeni su najbitniji podaci.

³ Oberkommando der Wehrmacht / Wehrmachtführungsstab, Operative (Heer) Südost (Vrhovna komanda Vermahta, Generalštab, Operativno odeljenje za Kopnenu vojsku — Jugoistok.

⁴ Pečat primaoca.

⁵ Vidi dok. br. 178. Opširnije o toj operaciji vidi knj. 4, dok. br. 6 i 14, i tom IV, knj. 35, dok. br. 201.

Trupe: 1. brd. div., 7. SS-brd. div., glavnina 369. leg. div., 114. lov. div., Okl. gren. nastavni puk 901, Gren. puk (mot.) 92.

Potrebno vreme: do otprilike 15. 1. 44. godine.

- 2.) U nastavku „Šnešturm“ (oko 15. 1. 44.) predviđa se jedna druga veća operacija uglavnom s 1. brd. div. i 7. SS-brd. div. Početak operacije će uslediti već prema razvoju situacije kod bandi.⁶

3.) *Operacija „Napfkuhen“⁷:*

Cilj: Razbijanje banditskih snaga između Save i linije Dobo — Banjaluka.

Početak: Po prelazu Bosne u toku operacije „Šnešturm“.

Snage: Operativna grupa 187, II kozačka brigada, Okl. gren. nastavni puk 901, Gren. puk (mot.) 92.

Rukovođenje: Štab V SS-brd. A. K.

Izvršenje: Prodor s linije Brod — Doboj prema zapadu, čišćenje područja između Bosne i Vrbasa.

II kozačka brigada će nastupiti na ravničastijem brežuljkastom terenu koji se prostire otprilike s obe strane linije Derventa — Martinac. Po stizanju u rejon Vrbasa, Operativna grupa 187 će preko Bos. Gradiške ponovo doći u sastav 69. rez. korpusa, a II kozačka brigada u sastav 1. kozačke divizije. Gren. puk (mot.) 92. i Okl. gren. nastavni puk 901 (ovaj do 15. 1) ostaju potčinjeni K-di V SS-brd. A. K. za nastavak operacije „Šnešturm“.

4.) *Operacija „Adler“ I:⁸*

Cilj: Zaposedanje obalskog odseka Novi (uklj.) — Karlobag (uklj.).

Rukovođenje: 15. brd. A. K.

Trupe: 371. peš. div., ustaška formacija Gospić.

Potrebno vreme: do oko 20. 1. 44.

⁶ Operacija „Šnešturm“ je nastavljena pod nazivom „Valdrauš“ [Waldrausch] a trajala je od 4. do 20. januara 1944. Opširnije o ovoj operaciji vidi knj. 4, dok. br. 3, 6 i 9; AVII, NAV-T-77, r. 781, s. 5507484—5; T-314, r. 558, s. 755—60; r. 561, s. 82, 83, 154—9; r. 563, s. 1014—5, 1017—8 i 1025; T-311, r. 285, s. 639—40 i 676—7; tom IV, knj. 21, dok. br. 38, 48, 54, 57—58, 60—62, 68, 82, 100—104, 117 i 134.

⁷ Operacija je počela 3. i trajala do 6. januara 1944. Opširnije o tome vidi u AVII, NAV-T-311, r. 285, s. 676—7; T-313, r. 193, s. 7453531, 7433540—1 i 7453545—8; T-314, r. 1544, s. 660; tom IV, knj. 21, dok. br. 3, 19, 20, 32, 33, 71, 72, 85 i 188.

⁸ i ⁹ O tome vidi dok. br. 153 i 156.

5.) Operacija „Adler“ II.⁹

Cilj: Zaposjedanje i čišćenje obalskog odseka uklj. i priobalnih ostrva između desne granice grupe armija i Zadra (isklj.). Razbijanje banditskih snaga koje se nalaze u Lici.

Rukovođenje: K-da 15. brd. armijskog korpusa.

Trupe: 392 (hrv.) leg. div., 114. lov. div., ukoliko još bude na raspolaganju usled naređenog odlaska.

6.) Operacija „Vajnahtsman“: (kao što je izvešteno aktom k-ta Jugoistoka, Ia, br. 4263/43 str. pov. od 28. 12. 43).¹⁰

7.) Grupacija „Kane“: (kao što je javljeno aktom k-ta Jugoistoka, Ia, br. 4163/43 str. pov. od 20. 12. 43).¹¹

8.) Nastavak „Herbstgeviter“:¹²

Cilj: Zaposjedanje dalmatinskih ostrva između Splita i Dubrovnika.

Rukovođenje: K-da V SS-brd. A. K.

Trupe: Delovi 118. div., bataljon obalskih lovaca „Brandenburg“, delovi 264 (stacionirane) pd.

Potrebno vreme: (potpuno ovisno od angažovanja dovoljnog broskog prostora) otprilike do sredine februara.

9.) Jedinice koje su aktom OKW/WFSt, Op. (H) Zapad, br. 663138/43, str. pov. od 27. 12. 43. određene,¹³ biće angažovane za čišćenje rejona između mesta na kojima budu angažovane i mesta utovara.

Za tačnost
kapetan
...¹⁴

K-t Jugoistoka
(K-da Grupe armija „F“), Ia
Br. 4296 str. pov.
od 29. 12. 1943.

¹⁰ Vidi dok. br. 182.

¹¹ Vidi dok. br. 178.

¹² Vidi dok. br. 176. Operacija „Herbstgeviter“ IV — zauzimanje Hvara — izvedena je 3. januara, a „Herbstgeviter“ V — zauzimanje Brača i Šolte — 9. januara 1944. Međutim, ove operacije nisu tekle po planu a i menjani su njihovi nazivi. Tako je akcija na Brač dobila naziv „Morgenvind“ a na Šoltu „Morgenvind“ II pa i operacija „Šolta“ (AVII NAV-T-313, r. 189, s. 7448929—34, r. 193, s. 7453414—5, r. 7453762—72; T-311, r. 285, s. 676—7; tom II, knj. 11, dok. br. 199, knj. 12, dok. br. 175).

¹³ Redakcija tim dokumentom ne raspolaže.

¹⁴ Potpis nečitak.

NAREĐENJE KOMANDE 264. PEŠADIJSKE DIVIZIJE OD
29. DECEMBRA 1943. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA ČIŠ-
ĆENJE OD SNAGA NOVJ REJONA ZELEVO — KLADNJICE
— PRGOMET — BRŠTANOVO¹

Strogo poverljivo KTB²

264. PEŠ. DIVIZIJA
Ia, br. 620/43 str. pov.

Div. k-dno mesto, 29. 12. 1943.

11 primeraka
9. primerak

NAREĐENJE

ZA ČIŠĆENJE REJONA ZELEVO — KLADNJICE —
PRGOMET — BRŠTANOVO

(Operacija „Hazenjagd“ [Hasenjagd])
karta 1 : 100.000

1.) Stanje kod neprijatelja

Zelevo: Sedište štaba bandi (part.[izanski] k-t Bu-
jenj)³, verovatno posednuto bandom srednje
jačine. Njihova baza za tranzitni saobraćaj.
Muslimi Gornji: prebivalište bandi. Živo na-
izmjenično saobraćanje Zelevo — Bitelić.

Bitelić: Do 25. 12. garnizon VIII dalm. brig.⁴ (sada
angažovana juž. od Vrlike). Sada verovatno
sedište Štaba 20. div., skladište za snabde-
vanje trupa, baza za tranzitni saobraćaj. Tu
se, navodno, u pećinama i seoskim kućama
(pod zemljom) nalazi skladište ital. auto-gu-
ma, municije i vozila. Put Bitelić — Panj
— Hrvace — Sinj bio je nekoliko puta one-
sposobljen usled prekopavanja i postavlja-
nja zapreka od stenja.
Porušen most kod Panja.

Put Postinje — Muć: Partizani saobraćaju od Primoštena —
Rogoznica prema rejonu Livno prelazeći put
na tom odseku, zbog čega se stalno pojav-

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u AVII, Frajburg 8, s. 299—302.

² Dopisano rukom.

³ Tako piše u originalu. Verovatno je reč o Vici Buljanu.

⁴ Reč je o 8. dalmatinskoj brigadi 20. divizije NOVJ.

ljuju jake bande koje vrše prepade na naše kolone.

Put obezbeđuju naše jedinice, nema izveštaja o neprijatelju. Bande često koriste skrovišta: kod Postinje — Kambelović — kuće juž. od kote 560 (1 km s. od Postinje) i podrum u brdu Movran (tt 834, 2,5 km juž. od Postinje). U rejonu Muć otkriveno 25. 12. skladište municije bandi.

Nisko: Baza bandi za tranzitni saobraćaj. Izvešteno 23. 12. da se u rejonu Nisko — Lećevica nalazi IV dalm. brig. (1500 ljudi).⁵ Očekivala je odeću od Brač. brig., sada na povratku preko Muć — Bitelić u rejon Glamoč.

Lećevica: Baza bandi za tranzitni saobraćaj. Skladište za snabdevanje trupa. Nalaze se delovi Trogirskog udar. bataljona.⁶

Brštanovo: Baza bandi za tranzitni saobraćaj.

Prgomet: Baza bandi za tranzitni saobraćaj. Izvešteno 20. 12. da se 200 bandita nalaze na prolasku ka obali. Verovatno je posednut delovima Trogirskog udar. bat.

Trogir: Mesta sev. i sev. zap. od Trogira poseduju delovi Trogirskog udar. bat. (Maljkovići, Jadrčići, Muštre, Ševo). Štab u Maljkovići. Bande opremljene teškim peš. naoružanjem. Između Trogira i Splita ponovo pokušali da poruše mostove. Jači otpor treba očekivati prilikom prodora prema Zelevu (obezbeđenje pozadine odreda oko Vrlike) i kod Prgometa (Trogirski udarni bat.).

2.) 264. peš. div.

treba delovima da očisti od bandi rejon Zelevo — Kladnjice — Prgomet — Brštanovo.⁷ Operacija će početi x-dana koji će biti pravovremeno saopšten i nosiće kodirani naziv „Hazenjagd“.

⁵ Odnosi se na 4. dalmatinsku brigadu 9. divizije NOVJ.

⁶ Verovatno je reč o jedinicama Trogirske brigade (9. dalmatinske brigade 20. divizije NOVJ).

⁷ Snage ove divizije, podržane tenkovima, odbacile su 30. decembra 1943. iz Knina i Drniša delove 20. divizije NOVJ i ponovo zauzele Vrliku, a 3. januara 1944. iznenadnim napadom ugrozile pozadinske delove 20. divizije NOVJ u s. Biteliću (tom V, knj. 23, dok. br. 10, 145, 152).

3.) *Snage koje stoje na raspolaganju:*

- a) I/892 bez 4. čete, ojačan 1 vodom 13. čete.
- b) Štab III/893 sa 9. i 12/893 i po 1 vodom 13/892 i 13/893.

4.) *Zadaci*

a) *x-dana*

Ojač. I/892, koga će 114. lov. div. uputiti 30. 12. za Sinj, treba da nadire prema Hrvace i obezbeđuje u zapadnom pravcu kod kote 524 (2 km zap. od Hrvace).

b) *x + 1 dan:*

I/892 treba da izvrši nasilno izviđanje u severnom pravcu preko Panja prema Biteliću.

c) *x + 2 dana:*

I/892 krenuće u 6,00 časova iz rejona k. 524 prema Zelevu desnim jakim krilom preko k. 870 (1 km s. od Zeleva).

Zelevo i mesta juž. od njega treba temeljito pročešljati sa severa na jug i očistiti od bandita.

Štab III/893 sa 12. četom, ojačanom 1 vodom 13. čete, krenuće takođe u 6,00 časova sa zapada od Sv. Franjo prema Zelevu.

*Četnički odredi*⁸ biće angažovani iz Crivac preko Pribude — Milešina prema Zelevu.

9/893, ojačana 1 vodom 13/892, treba da nastupa od Muća na severoistok i zatvara Zelevo na liniji kota 855 (6 km i. si. od Muća) — Radinje (4,5 km i. si. od Muća) — kota 827 (3,5 km s. si. od Muća) u severnom pravcu. Potrebno je da sve grupe održavaju vezu.

Ojač. I/892 i *9/893* prenoćiće u rejonu Muć — Neorić, a *Štab III/893* i *12/893* u Zelevu.

d) *x + 3 dana:*

I/892, kome se dodatno potčinjava vod 13/892 koji je do tada bio potčinjen 9/893, nastupaće preko Gizdavca u pravcu Brštanova.

Štab III/893 sa 12/893 i 1 vodom 13/893 treba da dostigne Sinj preko Hrvace i kada stigne biće potčinjen Gren. puku 892, radi obezbeđivanja Sinja i držanja puta Sinj — Muć pokretnim vođenjem borbi.

9/893 treba da dostigne za 2 dana marša Drniš, prenoćivši u rejonu Umljanović, i kada stigne biće potčinjen

⁸ Reč je o četnicima Draže Mihailovića iz tzv. Dinarske divizije, pod komandom vojvode popa Momčila Đujića. O njegovoj saradnji s Nemcima vidi AVII, Ča, reg. br. 14/4 i 28/12, k. 153.

Dopun. bat. 264 radi smenjivanja jedinica koje su do tada bile angažovane na obezbeđenju Drniša.⁹ O angažovanju biće usmeno data detaljna uputstva.

e) $x + 4$ dana:

I/892 treba da ostane u Brštanovu, vrši nasilna izviđanja u svim pravcima i temeljito pročešljava rejon tražeći skrovišta bandi (skladišta sa zalihama).

⁹ U izveštaju Dopunskog bataljona 264 od 3. januara 1944. o angažovanju oko Vrlike piše:

„Prema izdatom naređenju, borbena grupa, koja se sastoji od 2 ojačana voda i 1. voda 5. bat.[erije] 264. art. puka krenula je 28. 12. 1943. godine u 5,00 časova iz Drniša i u 9,00 časova, bez dodira sa neprijateljem, stigla u Vuković. Četnici su stigli u grupama u vremenu od 9,00 do 10,00 časova U 10,15 stigao je i njihov vođa kapetan Mijović [Novak, nač. štaba četničke Dinarske divizije] [...]

Oba ojačana voda kretala su se sa obe strane puta za Vrliku. Glavnina četnika kretala se preko visova južno od ovog puta. Jedna manja grupa četnika nadirala je preko visova saverno od puta. Prvi vod 5. btr. 264. art. puka zaposeo je vatreni položaj kod Vukovića sa zadatkom da borbenu grupu obezbeđuje vatrenom zaštitom i da na primećene ciljeve samostalno odmah otvori vatru.

Nešto pre 12,00 časova, na borbenu grupu je sa k. 877 i južno odatle iz izgrađenih zaprečnih položaja od kamena otvorena jaka mitraljevska vatra. Istovremeno je usledila vatra i sa bokova i iz pozadine sa visoravni koja se nalazila severno od puta.

Na primećene ciljeve najpre je otvorena vatra iz teških mitraljeza i srednjih minobacača, a kasnije i vatra 1. voda 5. btr. 264. art. puka. Četnici, koji su već bili stigli do više od polovine k. 877, posle prvih pucnjeva obustavili su dalje napredovanje [...]

29. 12. 1943. tek u 10,00 časova bilo je nastavljeno dalje napredovanje sa linije koja je bila dostignuta prethodnog dana. Sa četnicima smo se sreli tek posle jednog i po sata nakon zakazanog vremena.

K. 877 bila je zauzeta bez borbe. Neprijatelj je pružao otpor iz izgrađenih bunkerskih položaja koji su se nalazili na k. 1087, 1146 Bajina gradina (levo od „a“ od Gradina) i k. 1301. U toku dana Bajina gradina je, po teško prohodnom zemljištu i uz jak otpor neprijatelja, uz artiljerijsku podršku bila delimično posednuta, dok se neprijatelj bio učvrstio dalje u pozadini. Do planiranog napada uveče na k. 1146, kao i na zadnji položaj na Bajinoj gradini ništa došlo, pošto su se četnici posle spuštanja mraka bili povukli sa svim grupama sa položaja, uprkos protivljenja njihovog vođe [...]

30. 12. 1943. ponovo je nastavljeno nastupanje [...] Veći deo četnika i jedna naša grupa kretali su se preko visoravni južno od puta, pri čemu su k. 1146, 1082 Bajina gradina i k. 1301 „posle slabijeg neprijateljskog otpora bili zauzeti [...] Grupa koja je napredovala sa obe strane puta dostigla je bez dodira sa neprijateljem Golo brdo, koje su još posedali partizani. Na južnom delu. krećući se zajedno sa jednom četničkom grupom, uspeo je da se minobacačkom vatrom neprijatelj primora na povlačenje. Ovde se uspostavila i prva veza sa nemačkim jedinicama koje su se nalazile u Vrlici. Posle povlačenja protivnika na Golo brdo, stigli smo u Vrliku i tamo zanoćili [...] (AVII, Frajburg 8, s. 303—4).

f) $x + 5$ dana:

I/892 treba da dostigne rejon Prgomet preko Kladnjice. Treba računati sa istovremenim nadiranjem ustaških jedinica iz rejona Unešić (14 km juž. od Drniša) u jugoistočnom pravcu.

g) $x + 6$ dana:

I/892 treba da nastupa sa po jednom borbenom grupom duž puta Prgomet — Trogir i uglavnom duž pruge Prgomet — Split u rejon Trogir — Divulje sve do obale. Delovi 892. gren. puka koji su angažovani u rejonu Trogir — Divulje podržavaće nasilnim izvidanjem nadiranje I/892 prema obali. Kada stigne u rejon Trogir — Divulje I/892 se potčinjava 892. gren. puku radi angažovanja u obalskoj odbrani.

5.) Gren. puk 892

obezbeđuje snabdevanje i borbenu pokretljivost I/892 za vreme trajanja operacije.

6.) Veze:

Radio-veza Divizije sa I/892 i III/893. U tu svrhu će Gren. puk 892 dodeliti I/892 radio-stanicu od 5 vati iz Trogira. Za vreme operacije održavaće se telefonska veza između Splita i Trogira.

... 10

Dostavljeno:

Gren. puku 892	= 1.	prim.
Gren. puku 893	= 2.	„
I/892	= 3.	„
III/893	= 4.	„
F.E.B. 264	= 5.	„
NA 264	= 6.	„
Div. Ib	= 7.	„
Ic	= 8.	„
za KTB	= 9. i 10.	„
za Ia (koncept)	= 11.	„

¹⁰ Potpis nečitak.

PRILOZI

Prilog

I

**SUMARNI IZVEŠTAJ NEMAČKOG GLAVNOG OPUNOMO-
ĆENIKA ZA PRIVREDU U SRBIJI FRANCA NOJHAU-
ZENA O EKSPLOATACIJI PRIRODNIH I PRIVREDNIH BO-
GATSTAVA JUGOSLAVIJE ZA POTREBE NEMAČKOG
RAJHA OD DRUGE POLOVINE 1942. DO KRAJA 1943.
GODINE¹**

PRIVREDNA SITUACIJA NA PODRUČJU KOMANDUJUĆEG
GENERALA I KOMANDANTA U SRBIJI

*Treći sumarni izveštaj
glavnog opunomoćenika za privredu u Srbiji²*

1. — Opšti deo
2. — Poljoprivreda i ishrana
 - isporuke za Nemačku
 - uzgoj stoke
 - prikupljanje žita itd.
 - dodela namirnica
3. — Eksploatacija ruda
4. — Rudnici uglja i energetika
 - eksploatacija uglja
 - nadnice rudara
 - snabdevanje električnom energijom
5. — Šumarstvo i drvna industrija
6. — Industrijska proizvodnja
 - železo i metali

¹ Snimak dokumenta (pisanog na mašini) u AVII, NAV-T-75, r. 69, s. 75—172

² Vidi knj. 2, prilog II: sumarni izveštaj nemačkog opunomoćenika za privredu u Srbiji Franca Nohhauzena od jula 1942. o eksploataciji prirodnih i privrednih bogatstava Banata i Srbije za potrebe Nemačkog Rajha u prvoj polovini 1942. s osvrtom na 1941. godinu. Nohhauzen je kao ratni zločinac osuđen od Vojnog suda u Beogradu 31. oktobra 1947. god. na 20 godina robije.

- građevinski materijal
- tekstil
- koža i obuća
- hemikalije
- hartija
- kaučuk
- mineralna ulja (petrolej)
- roba pod monopolom
- 7. — Spoljna trgovina
- 8. — Ostali izvoz
- 9. — Saobraćaj
- 10. — Cene i nadnice
- 11. — Radna snaga
- 12. — Finansije
 - državne finansije
 - Srpska narodna banka
 - obračunski kurs
 - novčani promet
 - devize
- 13. — Bankarstvo i kreditna služba
 - služba osiguranja
- 14. — Imovinsko-pravno poravnavanje sa bivšom jugosl. državom
 - Jugosl. narod. banka u likvidaciji
- 15. — Jevrejska imovina
- 16. — Imovina neprijatelja
- 17. — Banat

Završna napomena

Januar 1944.

Samo za službenu upotrebu

1. — OPŠTI DEO

Ovaj 3. sumarni izveštaj glavnog opunomoćenika za privredu u Srbiji obuhvata period od jula 1942. do kraja 1943. godine. Izveštaj je nastavak 2. sumarnog izveštaja od jula 1942. godine. Odnosi se, dakle, na period u kome su se odigrali važni politički i vojni događaji koji su se odrazili na privredu Srbije i znatno povećali značaj tog područja za celokupnu ratnu privredu. U ranijim izveštajima moralo se ukazati na to da je glavni opunomoćenik za privredu morao rešavati zadatke pod posebno teškim političkim i vojnim uslovima. Ni na jednom ni na drugom polju nije se situacija popravila. Događaji na Istoku i u Africi, a naročito izdaja Italije, dali su novi podstrek svim snagama koje rade protiv okupacione vlasti. Nemiri su porasli

i ometali su mere koje su potrebne na polju privrede. Vojne snage koje su bile angažovane za red i sigurnost morale su biti upotrebljene za druge zadatke. Važni pogoni ostali su bez dovoljno zaštite. Prikupljanje poljoprivrednih proizvoda moralo se vršiti sa malo snaga. Srpska privreda morala se preorijentisati na duže trajanje rata. Sve mere koje su u privredi bile preduzete pod pretpostavkom da će rat kratko trajati morale su da budu izmenjene, što je zahtevalo obimna planiranja i sitne poslove.

Politička situacija u nekoliko susednih zemalja i dalje je imala negativan uticaj na privredu u Srbiji. Pošto su novim povlačenjem granica rascepkane privredne snage koje su u bivšoj Jugoslaviji bile uigrane, privredu u Srbiji je utoliko teže dovesti u ravnotežu što su nesređenije prilike u oblastima koje su ranije bile sa njom ekonomski povezane.

Već je u ranijim sumarnim izveštajima i u drugim prilikama glavni opunomoćenik za privredu naglašavao da se od srpske vlade ne može očekivati znatnija pomoć. U izveštajnom periodu potpuno bi bio poremećen tok privrednog života u Srbiji, koji je u izvesnoj meri bio regulisan, da nismo uspeali sami sebi da pomognemo. To je izvedeno na tri načina:

1. — Ranijim merama glavnog opunomoćenika za privredu uopšte je oživela srpska privreda u periodu od jeseni 1942. do jeseni 1943.

2. — Dobri rezultati žetve i preorijentacija proizvodnje u privredi poboljšali su stanje snabdevanja.

3. — Rajh se odrekao određenih isporuka i pružio znatnu pomoć u granicama svojih mogućnosti za ponovno oživljavanje srpske privrede.

Uprkos svim nedaćama, pošlo je za rukom da se polako ponovo pokrene privreda, da se otpreme veće količine u Rajh i da se u povećanom obimu prihvate zadaci na polju ratne privrede. Dokaz za to su navedene cifre za pojedina područja.

U poslednja dva meseca 1943. godine prekinut je, na žalost, ovaj povoljni razvoj, pošto su

1. — porasli okupacioni troškovi na 2 milijarde dinara (pri nacionalnom dohotku od 5 milijardi dinara mesečno),

2. — razoreni važni rudnici uglja, te je znatno opalo snabdevanje ugljem i električnom energijom,

3. — zbog teške situacije u pogledu transporta ostali neotpremljeni proizvodi koji su već bili pripremljeni za Rajh.

Ostalo se čvrsto pri načelima upravljanja privredom koja su se pokazala kao dobra, tako da se uspeo da se privredni razvoj Srbije održi u znatno mirnijim tokovima nego što je to

slučaj u drugim zemljama Jugoistoka koje imaju mnogo povoljnije uslove. Pri proceni rezultata privrednih mera ne sme se prevideti da je svaka vrsta gazdovanja uz pomoć državnih organa potpuno u suprotnosti sa mentalitetom srpskog naroda. Stotinama godina staro nepoverenje u mere državnih vlasti veoma se pojačava ako se okupaciona vlast, ili vlada koja zavisi od nje, iznenada neposredno umeša u privatno vlasništvo i pri tome bude često prisiljena da primeni forme koje uslovljavaju potrebe rata, a koje često izgledaju grube. Tako, na primer, prikupljene količine žita nisu ozbiljno opterećenje za poljoprivredu u odnosu na celokupnu žetvu. Međutim, seljak neće da isporuči žito zato što on to mora da učini. Pošto ima novca, on takođe nije prisiljen da prodaje svoje proizvode. On je stotinama godina učio veštinu da izigrava naredbe države. Kako ima naklonost za trgovinu, on će pre svega pokušati da tajno proda svoje proizvode. Njega u tome živo podržavaju mnogobrojni stručni i vešti trgovci. Iz hiljadu malih poslova koji su zaključeni protivno naređenjima, nastaju snage koje dižu cene i plate, koje ograničavaju kupovnu moć novca i otežavaju snabdevanje gradova.

Pod tim uslovima ostaje težak zadatak: snabdevanje pogona važnih za rat i gradskog stanovništva. Ipak je taj zadatak rešen. Uprkos zastoja u dovozu životnih namirnica zbog aktivnosti bandi, u Srbiji niko ne gladije. S obzirom na glad u oblastima koje su zauzele neprijateljske snage, ova konstatacija zaslužuje posebnu pažnju.

Iako se s jedne strane upravljanje privredom po načelima koja vladaju u Rajhu nije moglo potpuno sprovesti zbog karaktera stanovništva, ipak bi odustajanje od upravljanja ubrzo dovelo privredu ovog područja do haosa inflacije. Mora se naći prihvatljiv srednji put. Uspeh koji je postignut i pored svih teškoća potvrđuje da je pravilan postupak koji je glavni opunomoćenik za privredu do sada sledio.

Sa svim nemačkim nadležstvima dobro je saradivano. Posebno se ističe dragocena saradnja nemačke narodnosne grupe u Srbiji, pre svega u Banatu.

Ne uzimajući u obzir izuzetke, nije se moglo očekivati da srpske centralne vlasti daju znatniju podršku privrednim merama koje je preduzeo glavni opunomoćenik za privredu. Niži i potčinjeni organi delimično su izloženi neposrednom teroru tako da se na njihovu saradnju uopšte ne može računati. Nasuprot tome, samoupravne korporacije u industriji, koje je stvorio glavni opunomoćenik za privredu, sve se više uklapaju u svoje zadatke.

Na osnovu koncentrisanja nadležstava na Jugoistoku, koje je naredio firer, glavni opunomoćenik za privredu u Srbiji naimenovan je za šefa Vojne uprave pri vojnom komandantu Jugoistoka. On će ubuduće izvršavati svoje zadatke u Glavnom odeljenju za privredu Vojne uprave Jugoistoka

Oblast Banat je kao i ranije ekonomski odvojena od područja stare Srbije. Tamo gde je bilo potrebno, rezultati rada obe oblasti su odvojeno prikazani. Zbog jednostavnosti, napravljena je razlika između „Srbije“ i „Banata“, pri čemu se pod Srbijom podrazumeva područje stare Srbije. Pogoni važni za rat prikazani su posebno.

2. — POLJOPRIVREDA I ISHRANA

Katastrofalne poplave u proleće i početkom leta 1942. na celom području Srbije i u Banatu znatno su uticale na prinose žetve. Iako je još u junu najveći deo poplavljenih obradivih površina (samo u Banatu bilo je 250.000 ha) zasejan kasnim sortama suncokreta ili kukuruza, a krajem leta i u jesen bile izuzetno povoljne vremenske prilike, ipak su prinosi bili ispod očekivanih.

Nisu postignuti žetveni prinosi koji su prikazani u sumarnom izveštaju za privrednu 1941/42. godinu. Rezultati prikupljanja bili su još neuporedivo slabiji od rezultata žetve. To je posledica opšte situacije na području stare Srbije. Banat je ispunio sve opravdane zahteve. Tu su kao uzor služili pripadnici nemačke narodnosne grupe. Na području Srbije nije se mogao upotrebiti autoritet države. Seljaci nisu ništa dobrovoljno isporučili.

Prikupljanje pšenice, kojim je u prvo vreme rukovodila srpska vlada i koje je potpuno neuspelo, preuzeli su u svoje ruke još u avgustu 1942. glavni opunomoćenik za privredu i njegove ispostave pri feld- i krajskomandanturama i u izvesnoj meri ga sproveli na zadovoljavajući način. Međutim, iz političkih razloga, moralo se prikupljanje kukuruza ponovo prepuštiti srpskoj vladi. Rezultat je bio da se od ukupne berbe prikupilo samo 36.000 tona i da ni kasnija intervencija u februaru 1943. nije mogla doneti bitnije poboljšanje.

Što je prikupljeno još preko 100.000 tona žita i skoro 80.000 t semena suncokreta za Vermaht može se samo zahvaliti naporima Banata. Količine sa srpskog područja, koje su — kao što je rečeno — bile veoma male, prikupljene su najoštrijim merama i brižljivo razrađenim planom tako upotrebljene da je otklonjena opasnost od gladi koja je, s obzirom na držanje srpskih seljaka, pretila Beogradu i pasivnim krajevima Srbije.

Od poljoprivrednih proizvoda 1942. godine mogle su se za nemačku privredu pripremiti sledeće količine, u koje su uključeni i proizvodi za Vermaht:

- 5.000 t mesa i mesnih proizvoda, uključujući konzerve i živinu
- 700 t masti, uključujući buter
- 10,500.000 komada jaja
- 67.750 t uljarica
- 57.000 t pšenice
- 54.000 t kukuruza, uključujući količine za preradu
- 1.000 t kukuruznih klica
- 7.300 t žitarica (raži, zobi, geršle)
- 450 t namirnica [raznih]
- 9.400 t sena i slame
- 4.000 t šećera
- 4.250 t voćne pulpe
- 2.800 t marmelade, pekmeza
- 16.600 t konzervi voća i povrća, uključujući sušeno voće
- 1.900 t svežeg voća
- 5.000 t svežeg povrća
- 13.000 hl vina i špiritusa.

To znači da je, i pored toga što je propala skoro trećina obradivih površina i što je letina bila u proseku loša, dobijeno proizvoda kao u 1941. godini kada je bila rekordna žetva. Pregled br. 1 pokazuje kako su potrošačima podeljene pojedine količine.

Prikupljanje i uzimanje žetvenih proizvoda može da bude samo delimični zadatak onih koji rukovode poljoprivredom. Glavni zadatak ostaje i dalje proizvodnja i stručno aktiviranje rada na selu.

S obzirom na nemačku opštu ratnu ekonomiku ishrane, kao najhitnijoj meri prišlo se *planiranju obrađivanja zemljišta*. Pošto je još u proleće 1942. godine glavni opunomoćenik za privredu počeo sa planiranjem obrađivanja za područje stare Srbije i Banat, u jesen 1942. godine je izrađen i izdat opsežan plan obrađivanja za žetvenu 1943. godinu. U Srbiji je za sprovođenje tog plana bio odgovoran ministar za poljoprivredu i ishranu, a u Banatu okružno načelstvo i pokrajinska zemlioradnička uprava. Iako kasnije sve obradive površine nisu bile obrađene strogo po planu, rezultat je bio zadovoljavajući. Zato se i za 1944. godinu moglo uglavnom ostati pri istom planu.

Bile su određene obradive površine za uljarice, biljke koje treba okopavati, kukuruz i žito. Povećane su površine za krom-

pir, biljke za stočnu ishranu, povrće i konoplju, a naročito za uljarice.

Očekuje se da će se 1944. godine još više povećati uspeh koji je planiranjem obrađivanja postignut u 1943. godini. To usmeravanje obrađivanja zemljišta čini osnov za sve mere u cilju daljeg povećanja proizvodnje.

U prvom redu sprovedena je *bolja obrada* samog zemljišta. Duboko oranje se, međutim, može postići samo upotrebom železnog pluga i odgovarajućim spravama. To se moglo koristiti samo u ograničenoj količini. Za ugar strništa u jesen i bolje đubrenje zemljišta data su detaljna uputstva i naišlo se na razumevanje.

Radi poboljšanja setve izvršena je klasifikacija semena, iako na najjednostavniji način. Uvozom i podelom visokokvalitetnog semena stvoreni su bitni uslovi za povećanje prinosa. Tako je u novembru 1943. prevezena iz Banata na područje stare Srbije količina od preko 1000 t pšenice proverene sorte „Bankut“ u prečišćenom i dezinfikovanom stanju. U proleće 1943. uvezeno je iz Rajha visokokvalitetno seme za povrće i krompir za sađenje pogodnih sorti. To će se moći učiniti i za setvu 1944. godine.

Unapređena je *zaštita bilja* pripremom sredstava za prskanje i borbu protiv štetočina. Zahvaljujući prikupljanju starog bakra i proizvodnji plave galice postignuti su dobri rezultati u berbi grožđa u 1943. godini.

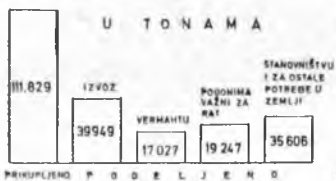
Potpuno ozdravljenje poljoprivrede, kako u Banatu tako i u staroj Srbiji, može se postići samo ponovnim uspostavljanjem organske ravnoteže između biljaka, zemljišta i stoke. Uzgoj stoke, koji je veoma opao, imao je za posledicu da je na mnogim mestima zemljište već skoro zapušteno, jer se zbog nedostatka stočnog đubriva postepeno gasio život bakterija. Za ponovno oživljavanje zemljišta neophodno je da se više drži stoke, naročito goveda. Za unapređenje stočnog fonda izdata su najpre potrebna naređenja o *držanju priplodnih grla*, obeležavanju, kontroli mlečnosti krava i prodaji stoke, iako u najprimitivnijoj formi. Te mere su utoliko bitnije što je stočni fond veoma smanjen, u prvom redu zbog trošenja tih rezervi za snabdevanje „crne berze“. Mora se naglasiti da stočni fond nije ugrožavalo prikupljanje u cilju podmirjenja nemačkih potreba i redovnog snabdevanja srpskog stanovništva. Pored opštih mera za unapređenje stočnog fonda, uvezena su iz Rajha i Mađarske priplodna grla. Do sada je od virtemberških uzgajivača priplodnih grla uvezen 21 bik, a zatim je usledilo nekoliko stotina krava za priplod — takođe simentalske rase — iz rumunskog Banata i Erdelja. Za poboljšanje uzgoja svinja, iz Ma-

PODELA PRIKUPLJENIH KOLIČINA ŽITARICA U PRIVREDNOJ GODINI 1942/43.
I U PRVA ČETIRI MESECA 1943/44.

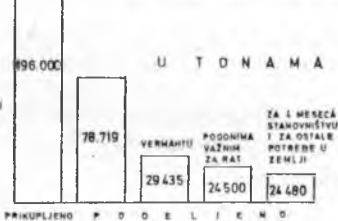
PREGLAD br. 1

GODINE 1942/43.

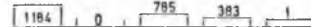
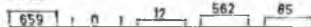
PŠENICA

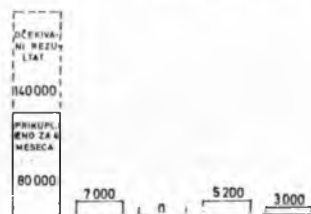
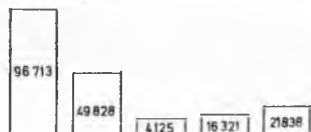
GODINE 1943/44 (do 31. XII 1943)

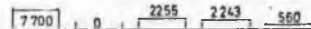
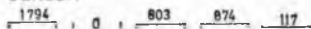
RAŽ

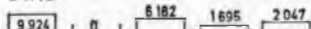
KUKURUZ

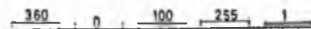
GERŠLA

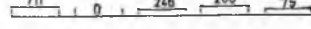
OVAS

PASULJ

GRAŠAK

đarske je uvezeno 50 nerasta sorte „mangulica“, a iz Rajha 80 nerasta plemenite rase. Te mere za poboljšanje rase u stočnom fondu upotpunio je uvoz 13 pastuva iz Mađarske i 2 iz Rajha, kao i 350 priplodnih ovnova.

Uslov za držanje većeg broja stoke svakako je obezbeđenje odgovarajućih uslova za *ishranu stoke*. Panonska klima u ravninama i nedovoljno kiše u brdima uzrok su što u tim oblastima ima malo livada i pašnjaka. Zato se nastoji da se prošire površine za ispašu stoke i da se proizvedu velike količine koncentrata. Zatim je u toku i proširenje obradivih površina sa biljem za stočnu hranu. To je nametnulo potrebu da se izgradi dosta silosa za stočnu hranu i da se u Banatu pruži pomoć do polovine građevinske vrednosti objekta. Unapređenje uzgoja goveda služi istovremeno za bolje snabdevanje Vermahta buterom. Izgradnja 4 velike mlekare u Banatu sa 17 ... [nečitkom] treba da posluži kao osnov za držanje većeg broja muzara. Novac za građenje mlekara obezbeđen je delom iz javnih sredstava. Uz pomoć ministra za ishranu i poljoprivredu obezbeđeno je da se za redovan rad mlekara stave pogonima na raspolaganje iskusni stručnjaci koji rukovode radom, a istovremeno se u Rajhu obučavaju mladi stručnjaci iz Banata.

U okvirima pokušaja da se poveća *opšti stočni fond* u zemlji pridaje se poseban značaj *borbi protiv zaraza*. Na području Jugoistoka redovno se pojavljuju u širim razmerama bedrenica, svinjska kuga, svinjski crveni vetar, ovčije boginje itd. Borba protiv njih je uslov za uspešan uzgoj stoke. Pošto posle sloma Jugoslavije nije ostala na ovom području nijedna fabrika za proizvodnju vakcina a uvoz iz susednih zemalja pričinjavao je teškoće, osetile su se negativne posledice već u 1942. godini. Ipak se uspelo da se osnivanjem 3 instituta za proizvodnju serumu ne samo obezbede količine koje su potrebne za ovo područje nego i da se od leta 1944. godine daju znatne količine susednim oblastima.

Za kultivisanje tla izvršen je čitav niz *melioracija*. Na području stare Srbije dobijeno je oko 23.000 ha novih obradivih površina, a u Banatu oko 200.000 ha.

Preduzimanje ovih raznih mera za povećanje proizvodnje, koje su ovde samo kratko navedene, došlo je do izražaja u stanju polja u leto 1943. Skoro sve kulture, naročito kukuruz, sunčokret i pšenica, pokazale su u prolećnim mesecima razvoj po kome se pri povoljnim vremenskim prilikama mogla očekivati rekordna žetva.

Međutim, sve su nade iznenada propale kada je u julu 1943. godine došlo do suše kakva se i ovde retko pamti. Rezultat te katastrofe vidi se iz sledećih cifara:

Poslednjih 40 godina prosek godišnjih padavina iznosio je 629 mm, dok je poslednje godine količina padavina iznosila u proseku samo 363 mm.

Na žetvu pšenice to nije više moglo štetno uticati, ali su kod kukuruza i suncokreta umesto očekivane rekordne berbe dobijene izuzetno male količine. Što su i pored toga rezultati prikupljanja kod pšenice i kukuruza u izvesnoj meri zadovoljavajući razlog leži u prvom redu u načinu prikupljanja stvaranjem opštinskih kartoteka. Ove opštinske kartoteke, po uzoru na one u Rajhu, daju po prvi put uvid u stvarno stanje obradivih površina, način obrade pojedinih kultura, broj članova u opštini koji imaju pravo na snabdevanje i time omogućavaju prvi put pravedan razrez isporuke. Razumljivo je da je taj način utvrđivanja obrade i proizvodnje nov za poljoprivredu ovog područja, tako da se nije mogla očekivati potpuno kvalitetna statistika kod prvog pregleda. Ona se mora stalno dopunjavati i poboljšavati.

Utvrdjivanje razreza ipak se nije moglo upravljati samo prema ovim kartotekama, nego je na to upravo u kasnu jesen 1943. godine uticao i politički momenat. Ta neophodnost uzimanja u obzir političkog momenta svakako je umanjila količine razreza, tako da je znatno uticala na rezultat prikupljanja.

Upoređivanjem rezultata prikupljanja sa onima iz 1942/43. vidi se ipak povećanje primljenih količina iz žetve 1943. godine (uporedi preglede br. 2, 3 i 4).

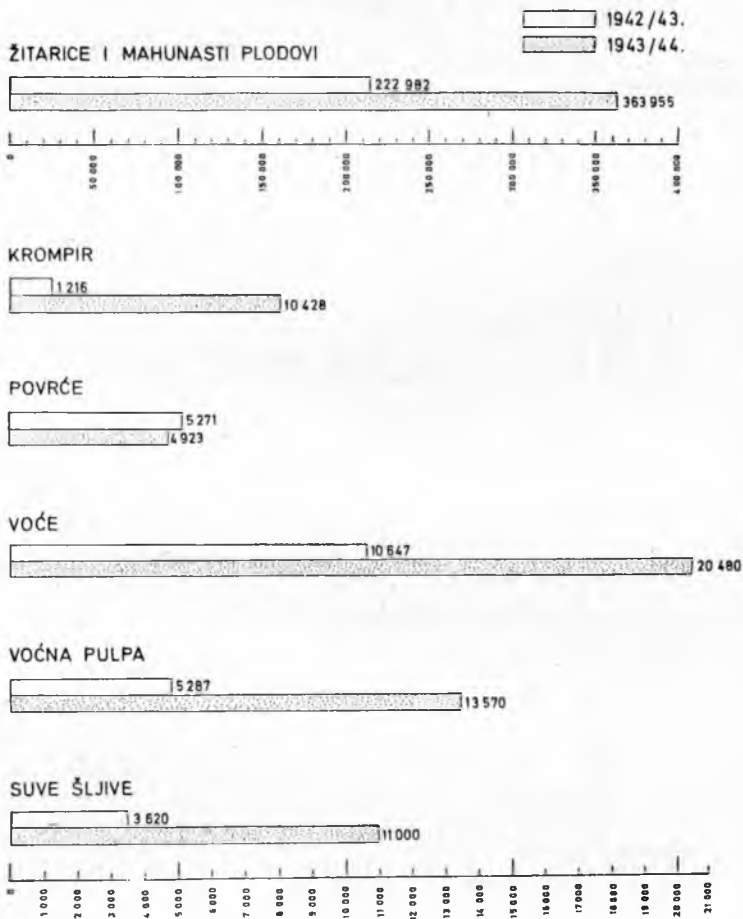
Kod ovih pregleda treba imati u vidu činjenicu da su za letinu 1943. mogli biti uzeti podaci samo za prva četiri meseca posle žetve do 31. 12. 1943, dok su za 1942/43. prikazani rezultati cele privredne godine. Rezultati su za Srbiju i Banat posebno prikazani i prema svrsi upotrebe.

S obzirom na opštu situaciju, izuzetno dobri rezultati prikupljanja u prva četiri meseca posle žetve postignuti su ne samo zahvaljujući dobroj pripremi za utvrđivanje pravednog razreza nego naročito reorganizaciji prikupljanja. Pojedine firme su angažovane kao ispostave Centrale za prikupljanje i na njih je preneti puna odgovornost za područje koje im je dodeljeno. Takva struktura se pokazala kao dobra, čak i tamo gde se prikupljanje pulpe i sušenog voća obavljalo u oblastima koje su partizani jako ugrožavali. To, međutim, treba naročito zahvaliti požrtvovanom angažovanju nemačkih komandi za prikupljanje i energičnoj intervenciji i zaštiti k-ta SS i policije, kao i feld- i krajskomandantura.

Da bi prihvatanje proizvoda bilo u skladu sa mogućnostima uskladištenja, stvoreni su materijalni preduslovi. Isporuke

UKUPAN REZULTAT PRIKUPLJANJA VAŽNIH POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA
ŽETVI 1942/43. i 1943/44. U TONAMA

PREGLED br. 2

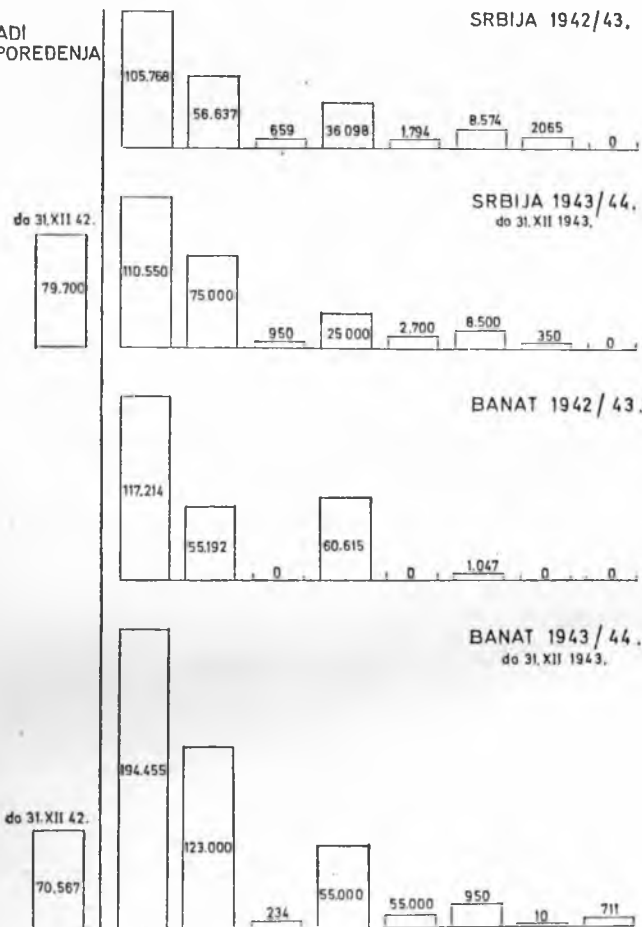

PRIKUPLJENE KOLIČINE PRIVREDNE GODINE 1942/3. i PRVA 4 MESECA
1943/44, POSEBNO ZA SRBIJU I BANAT, U TONAMA

PREGLED br. 3

ŽITARICE I
MAHUNASTI
PLODOVI
UKUPNO PŠENICA RAŽ KUKURUZ GERŠLA OVAS PASULJ GRAŠAK

RADI
UPOREDENJA

PRIKUPLJANJE I PODELA POVRĆA I VOĆA 1942. I 1943. U SRBIJI I BANATU U TONAMA

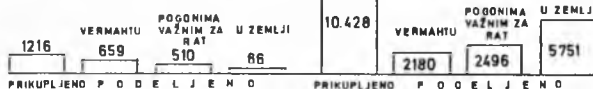
PREGLED br. 4

SRBIJA BANAT

GOD. 1942.
KROMPIR

GOD. 1943.

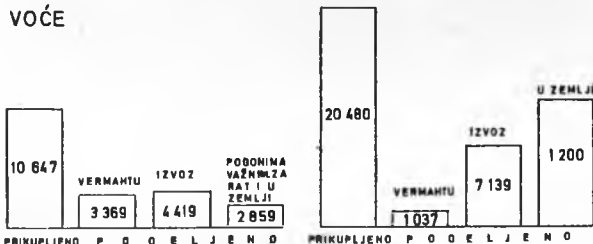
do 1 XII 1943.

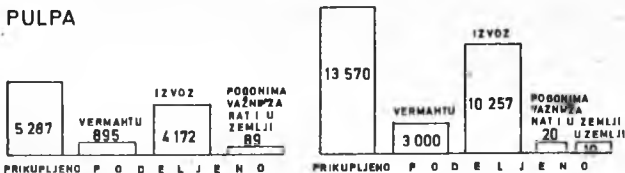
POVRĆE

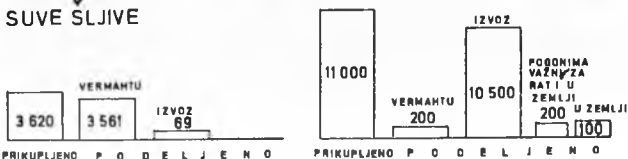
VOĆE

PULPA

SUVE ŠLJIVE

kukuruza u klipu su zavisile od postojanja hambara. „Centrala za žito“ je zato naredila da se u glavnim oblastima sa kukuru-
zom na području stare Srbije podignu takva skladišta. Do po-
četka berbe bilo je na taj način obezbeđeno da se može uskla-
dištiti oko 25.000 t kukuruza u klipu.

U pogledu *stoke, mleka i masti* privreda je još od ranije
raspolagala sličnom organizacijom. Prikupljanje *stoke* ispunilo
je očekivanja. Mogle su se u potpunosti pokriti potrebe Verma-
hta i pogona važnih za rat, dok su potrebe civilnog stanovništva
pokrivane u skromnom obimu. Zbog opadanja fonda svinja na
području Srbije znatno je bilo ugroženo snabdevanje u pogle-
du masti, a isporuka svinja bila je moguća samo u Banatu.

Proizvodnja *mleka* je još u početnom razvoju. Uspelo se u
tome da se u Banat dopremi većina krava muzara radi prikup-
ljanja mleka. U Srbiji se tek započelo sa pripremanjem za priku-
pljanje mleka zbog nesigurne situacije i tehničkih poteškoća.

Prikupljanje *jaja i živine* preneto je od 1. 9. 1943. na „Cen-
tralu za stoku, mleko i mast“ koja sada kontroliše delatnost fir-
mi koje vrše prikupljanje ili preko svojih ispostava sama vrši
prikupljanje. Time je poboljšan rezultat, ali osobenost područ-
ja ne dopušta da se pravila kruto primenjuju.

Berba šećerne repe u 1942. kao i u 1943. godini pretrpela
je štetu od nevremena. U oba slučaja radilo se o slabim rezul-
tatima. Sledeće cifre pokazuju prinose:

	1942	1943
	1. 9. 42—31. 8. 43.	1. 9. 43—31. 12. 43.
Šećerne repe	87.062 t	140.401 t
<i>Od toga prerađeno</i>		
šećera	12.170 t	17.143 t
melase	3.816 t	7.484 t
suvih rezanaca	5.106 t	8.856 t
vlažnih rezanaca	5.540 t	12.000 t

Na polju industrije šećera završena je u kasno leto ove go-
dine i puštena u rad fabrika glicerina kao udruženo preduzeće
3 fabrike šećera. Već su isporučene prve količine u Rajh za pot-
rebe industrije eksploziva.

U prikupljanju *vina* sada se vrši reorganizacija koja je bila
predviđena još 1942. godine. Prikupljanje koje je u početku vr-
šio Vermaht, u 1942. godini su skoro potpuno preuzele na sebe
firme za prikupljanje u vinogradskim područjima. Za berbu
1943. godine Vermaht nije više jedini prikupljač nego dobija
potrebne količine koje su određene prema dnevnim obrocima

hrane. Time je postignuto da su u Rajh već otpremljene znatne količine vina. U ovoj godini će se za tu svrhu moći računati sa oko 2.000 vagona vina i oko 500 vagona rakije. Izgleda da je imao povoljno dejstvo dogovor sa srpskim ministrom finansija, po kome se prvih 50% prinosa moraju isporučiti po utvrđenoj ceni, dok se drugih 50% mogu prepustiti slobodnoj trgovini po slobodnim cenama.

Rezultati u pogledu duvana, konoplje, lekovitog i aromatičnog bilja i bilja za začine, kao i vune, otprilike su isti kao prošle godine.

U sadašnjem trenutku dva momenta određuju poljoprivredu ovog područja:

- 1.— politički zahtev da se ekonomika ishrane u jačoj meri preorijentiše na snabdevanje civilnog stanovništva,
- 2.— činjenica da treba zadovoljiti izuzetno velike zahteve Vermahta.

S obzirom na osobenost područja i psihološko stanje stanovništva, pomišljalo se da se snabdevanje organizuje po uzoru na Nemce preko bonova. Ipak se od toga odustalo. Uveden je način snabdevanja koji odgovara prilikama. Potrošači dobijaju bonove za hleb ili brašno, meso, mast i šećer. Sledovanja su ujednačena sa drugim okupiranim područjima. Radnici u pogonima važnim za rat dobijaju znatno veće sledovanje od normalnog.

Ovde su date dodatne količine za pojedine grupe u odnosu na nedeljna normalna sledovanja:

VI		V		IV	
Obični potrošači		Radnici		Radnici u noćnim smenama i sa produženim vremenom	
brašna	1500 gr	+ 800 gr		+ 1.220 gr	
mesa	100 gr	+ 150 gr		+ 200 gr	
masti	40 gr	+ 60 gr		+ 100 gr	
šećera	115 gr	+ 25 gr		+ 25 gr	
III		II		I	
Teški radnici		Najteži radnici		Radnici u oknu	
brašna	+ 1.960 gr	+ 2.650 gr		+ 4.040 gr	
mesa	+ 250 gr	+ 300 gr		+ 600 gr	
masti	+ 120 gr	+ 140 gr		+ 160 gr	
šećera	+ 70 gr	+ 70 gr		+ 70 gr	

U okviru tih količina često su davana sledovanja za učinak. Taj sistem se pokazao kao dobar. Na taj način je danas dodatno snabdeveno oko 305.000 radnih ljudi. Pri tom je pogonima omogućeno da organizuju pogonske kuhinje. Takođe je bilo dobro što su bonovi za namirnice davani potrošačima koji se ne snabdevaju sami. Time je omogućeno da se redovno snabdevaju i članovi porodica onih koji su zaposleni.

Sredinom septembra 1943. Vermaht je znatno povećao zahteve za sve namirnice. Broj jedinica na snabdevanju je tako veliki da se zahtevi ne mogu pokriti samo sa područja Srbija — Banat. Zbog tih zahteva obustavljen je izvoz za Rajh. Razumljivo je da je potrebno da se iz Rajha ili drugih zemalja vrši snabdevanje, jer malo područje Srbija — Banat nikad neće moći samo ishraniti jedinice celog područja Jugoistoka. Količine koje su do sada sa tog područja mogle da budu stavljene na raspolaganje Vermahtu, odlučujuće su doprinele da se raste-reti dotur. To naročito važi za snabdevanje jedinica u Hrvatskoj i Grčkoj, kao i u Albaniji i Crnoj Gori.

3. — EKSPLOATACIJA RUDA

O razvoju rudarstva podnošen je od juna 1941. iscrpan mesečni izveštaj opunomoćeniku za četvorogodišnji plan i Odeljenju za rudarstvo Ministarstva privrede Rajha. Zato će ovde biti dat samo kratak pregled rezultata postignutih u periodu za koji se podnosi izveštaj.

9. 12. 1942. osnovano je nadležstvo „Glavnog opunomoćenika za rudnike metala — Jugoistok“ čiji krug delatnosti, osim rudnika u Srbiji i Makedoniji, obuhvata od 1. 1. 1943. i rudnike u Grčkoj. Kad je posедnuta Albanija i ti rudnici su ušli u njegovu nadležnost. Zbog opasnosti od partizana na području Grčke ne radi najveći deo rudnika hroma zapadno od Vardara, kao i svi rudnici boksita i magnezita.

Eksplotacija: U periodu 1. 7. 1942. do 31. 12. 1943. na području koje je povereno gl. opunom. za rudnike metala dobijene su u rudnicima sledeće količine ruda:

Rude bakra		Tone
a) siromašne rude	454.938	
b) bogate rude	423.972	
Ukupno rude bakra		878.910
Rude olova/cinka		668.334

Rude hroma	
a) preko 40 ⁰ / ₀ Cr ₂ O ₃	78.519
b) 30—40 ⁰ / ₀ — „ —	100.376
c) 20—30 ⁰ / ₀ — „ —	89.878
Ukupno rude hroma	268.773
Rude antimona	42.707
Rude nikla	35.548
Rude molibdena	74.335
Sirovog magnezita	20.939
Azbestnog kamena	3.753
Sirovog liskuna	2.039

Otpremanje u Rajh: Sledeći pregledi (br. 5, 6, 7) daju grafički prikaz sadržaja metala u proizvodima rudnika i to zlata, srebra, bakra, olova, cinka, bizmuta, antimona, hroma, molibdena, nikla, sumpora, sirovog magnezita, prepečenog magnezita, azbesta i liskuna, koji su u periodu od 1. 7. 1942. do 31. 12. 1943. *otpremljeni* u Rajh i savezničke zemlje.

Za ove cifre nije potrebno objašnjenje. One govore same za sebe, već po svom značaju za rat. Zbog sadašnjih teškoća, naročito u pogledu radne snage i nabavke materijala, nije se mogao potpuno ispuniti prvobitno utvrđeni program, naročito kod bakra i pirita. Hrom, koji je naročito važan za program proizvodnje tenkova, dopreman je u Rajh u izveštajnom periodu skoro isključivo iz ovdašnjeg područja koje spada u nadležnost gl. opunom. za rudnike metala. U 1943. godini približno su dostignute potrebne količine (minus 8⁰/₀). U Mačkatici je otvoren novi rudnik molibdena. Prve isporuke su krenule već posle 12 meseci. U situaciji kada je otežano snabdevanje Rajha ovim važnim oplemenjivačem čelika, još se ne može sagledati značaj ovog pogona.

U Boru, Mačkatici i rudnicima hroma u Makedoniji i Albaniji, gl. opunom. za rudnike metala je angažovao Organizaciju Tot, uz čiju pomoć su postignuti pomenuti rezultati.

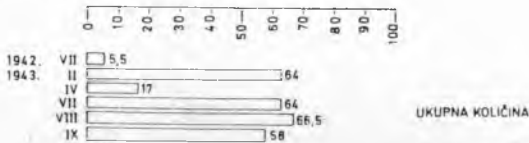
Za izvršenje zadataka Rajha na polju rudarstva na Jugovistoku osnovana je korporacija „Südost Montan GmbH“ sa kapitalom od 30 miliona RM. Srodna udruženja ove su „Bulgari-sche Südost Montan GmbH“ u Skoplju i „Montan Handelskontor AG“ u Atini, podređeno grčkom zakonodavstvu. „Montan Handelskontor“ je tesno sarađivao sa specijalnim opunomoćenikom Ministarstva spoljnih poslova Rajha u Atini i Nemačko-grčkim trgovinskim udruženjem (Degriges).

Zbog povećanih teškoća u pogledu radne snage, u leto 1943. je, po firerovom naređenju, angažovan u srpskim i makedonskim rudnicima Vojnoprivredni rudarski bataljon sa oko 1000

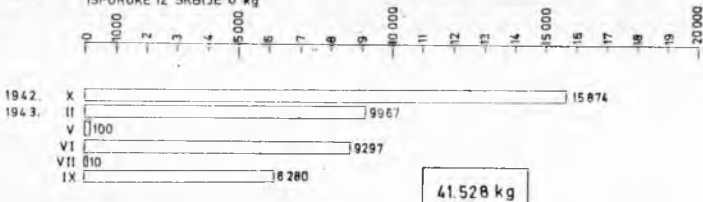
ISPORUKA PROIZVODA RUDNIKA SA PODRUČJA GL. OPUNOM, ZA RUDNIKE METALA-JUGOISTOK - SADRŽAJ METALA U KG

PREGLED br. 5

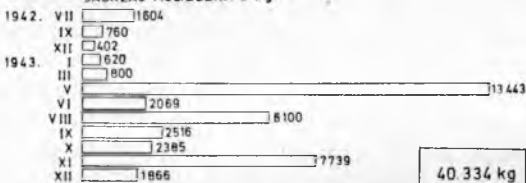
ZLATO ISPORUKE SIROVOG ZLATA IZ SRBIJE
SADRŽAJ KVALITET. ZLATA U kg

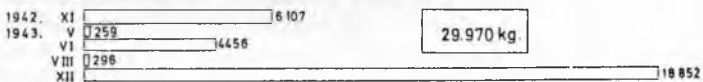
BIZMUT BIZMUT RAFINAT METALA
ISPORUKE IZ SRBIJE U kg

MOLIBDEN KONCENTRAT MOLIBDENA
ISPORUKE IZ MAKEDONIJE I GRČKE
SADRŽAJ MOLIBDENA U kg

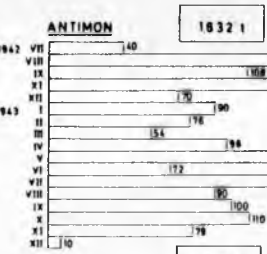
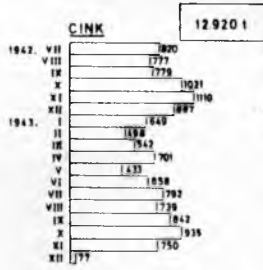
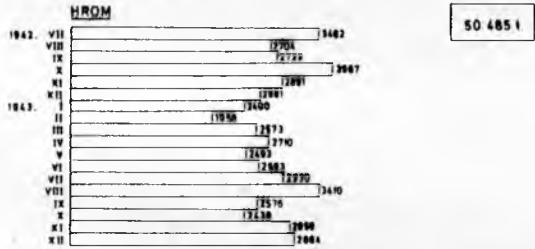
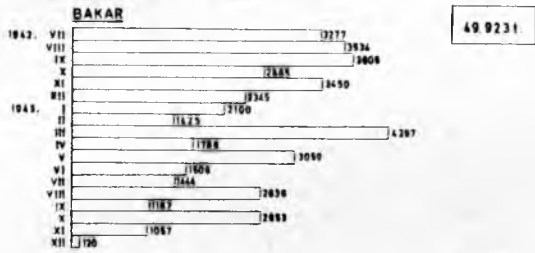
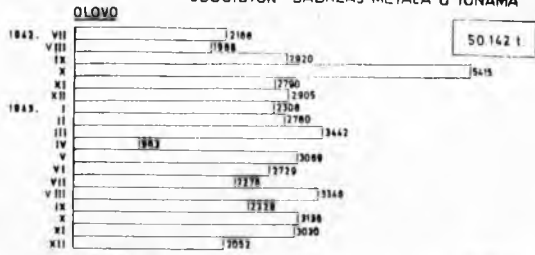

SREBRO SIROVO SREBRO I BOGATE RUDAČE
ISPORUKE IZ SRBIJE - SADRŽAJ ČISTOG SREBRA U kg

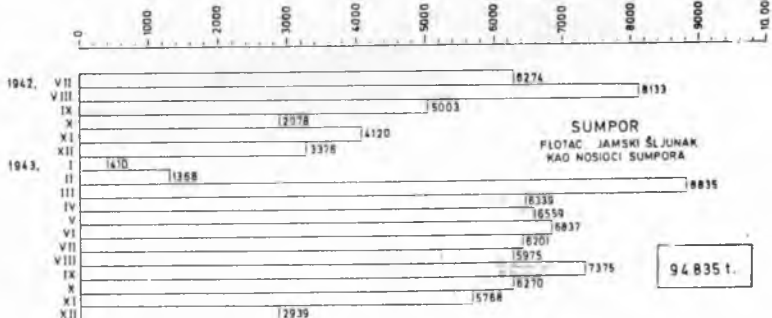
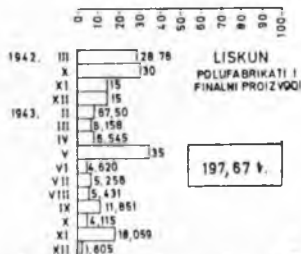
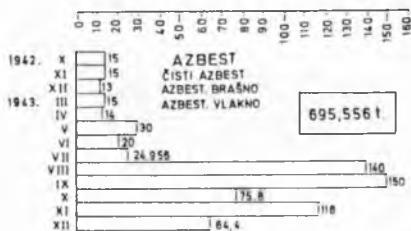
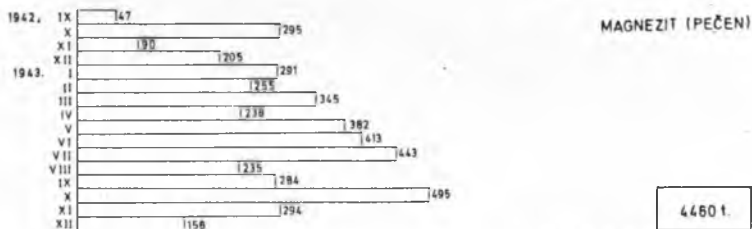
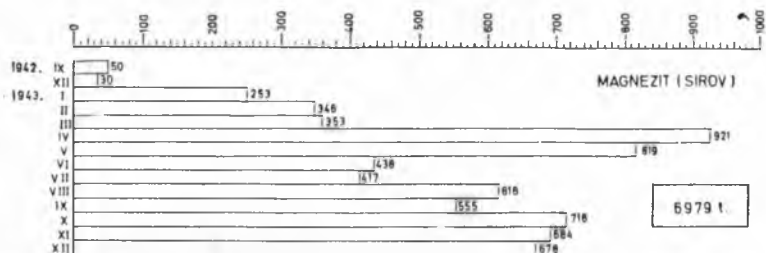

NAVEDENI SU SAMO MESECI U KOJIMA SU
USLEDILE ISPORUKE

ISPOROKA PROIZVODA RUDNIKA SA PODRUČJA GL. OPUNOM ZA RUDNIKE METALA -
JUGOISTOK - SADRŽAJ METALA U TONAMA

ISPORUKA PROIZVODA RUDNIKA SA PODRUČJA GL. OPUNOM, ZA RUDNIKE METALA-JUGOISTOK U TONAMA

ljudi, čime je posebno naglašen značaj rudarstva na Jugoistoku za rat. U važnim rudnicima u Srbiji i Makedoniji sada se nalazi jezgro od nemačkih nadzornika i stručnjaka, kojima pre svega treba zahvaliti što se proizvodnja odvija po planu. Na sličan način angažovan je u Grčkoj i Albaniji 26 (mot.) tehnički bataljon „Rudarstvo“.

4. — RUDNICI UGLJA I ENERGETIKA

Eksploatacija uglja u Srbiji (uporedi pregled br. 8) povećala se u 2. polugođu 1942. od 85.000 t u julu mesecu na 120.000 t u decembru. Zatim se u 1. polugođu 1943. zadržava na mesečnom proseku od 106.000 t, a do decembra 1943. opala je na 60.000 t mesečno. Taj pad je usledio zbog pojačane aktivnosti bandi i razaranja 9 pogonskih uređaja. Pojačan teror koji su partizani vršili nad rudarima doveo je do toga da su rudari odlazili a proizvodnja je veoma opadala (uporedi pregled br. 9).

Led i magla na Dunavu u zimskim mesecima 1942/43. veoma su otežali uvoz goriva. U letnjim mesecima 1943. godine postignuta je najveća količina sa preko 80.000 t mesečno. Najveći deo uvoza pokrivaio je Rajh. Bugarska nije isporučila svoje kontingente i poslednjih meseci 1943. godine znatno je opao uvoz (uporedi pregled br. 8).

Slaba eksploatacija i smanjenje uvoza doveli su celokupnu energetiku u najtežu situaciju. Neposredne posledice bile su zavođenje mera štednje kao i obustava rada u najvažnijim granama industrije i pogonima za snabdevanje.

Gradsko stanovništvo je do jeseni bilo stalno snabdevano ugljem za kućne potrebe. Međutim, u oktobru se moralo potpuno obustaviti davanje uglja za potrebe domaćinstava. Povoljne vremenske prilike doprinele su da se nestašica goriva do sada nije jako osetila.

Nadnice rudara su u julu 1942. povećane za 35%. Povećanje nadnica zavisi od broja smena, tako da su najveće nadnice isplaćene za 25 smena u mesecu. Daljim povećanjem nadnica za još 35% u avgustu 1943. godine izjednačene su nadnice rudara sa nadnicama kvalifikovanih radnika u industriji. Strogo kontrolom kretanja nadnica postignuto je da prosečne nadnice ne pređu zakonom propisane okvire.

Svako povećanje nadnica neminovno je dovodilo do povećanja cena uglja. U julu 1942. povećane su cene uglja za 25—65% za pojedine vrste, a u avgustu 1943. još za 60—95%.

Za snabdevanje rudnika uglja namirnicama izdate su 1. 11. 43. nove direktive. Zadržan je princip da se puno sledovanje namirnica dobija samo ako se odradi najmanje 25 sme-

PREGLED br. 8

**EKSPLOATACIJA UGLJA U SRBIJI
(I.VII 1942 do 31.XII 1943) U TONAMA**

	KAMENNO UGLJA			MRKNO UGLJA			LIGNITA			UKUPNO:
1942. JULI	13 062	30 580						41 017		85 489
AVGUST	14 559	36 966						45 558		97 083
SEPTEMBAR	15 843	38 908						46 904		101 715
OKTOBAR	17 008	42 690						51 547		111 245
NOVEMBAR	15 110	41 853						46 869		103 832
DECEMBAR	17 055	50 267						53 301		120 623
1943. JANUAR	15 811	38 470						44 375		96 656
FEBRUAR	15 976	39 649						50 085		105 710
MART	16 662	40 024						52 381		112 067
APRIL	16 545	36 811						50 711		104 117
M A J	17 656	37 427						51 454		106 537
J U N I	16 692	32 511						50 946		100 149
J U L I	14 983	22 459						44 194		81 636
AVGUST	13 014	19 571						47 254		79 839
SEPTEMBAR	12 845	19 437						45 613		77 895
OKTOBAR	11 721	18 770						40 210		70 701
NOVEMBAR	9 410	18 601						34 327		60 338
DECEMBAR	7 156	21 517						41 692		70 520

KAM UGALJ 259 200 MRKI UGALJ: 584 814 LIGNIT: 83 298

UKUPNO: 1 683 112

**UVOZ UGLJA U SRBIJU
(I.VII 1942 do 31.XII 1943) U TONAMA**

	KOKS UGALJ IZ RAJHA UGALJ IZ BUGARSKO ZEMALJA			UKUPNO	
1942. JULI	12 764	18 019	20 719	4716	36 220
AVGUST	7 983	21 348	18 162,1	8750,2	54 249,6
SEPTEMBAR	13 236,5	19 684,4	11 530,03	6837,2	50 840,53
OKTOBAR	4 747	22 611,9	12 970,9	5675,24	46 005,58
NOVEMBAR	8 074,9	24 428,5	8759,6	8499,64	45 759,24
DECEMBAR	4 980	23 389	9051	7128	44 548
1943. JANUAR	3 960	15 950	4 530	6 389	30 829
FEBRUAR	4 414	21 728	19 978	7 948	48 060
MART	8 425	23 064	16 554	6 856	54 899
APRIL	11 049	33 157	5 885	5 505	55 596
M A J	9 535	34 216	12 491	5 373	61 515
J U N I	8 261	45 428	17 070	5 670	76 469
J U L I	10 098	52 180	5 924	5 107	73 309
AVGUST	8 410	59 162	10 954	3 897	82 423
SEPTEMBAR	4 324	56 575	6 681	4 780	72 866
OKTOBAR	8 064	32 876	4 468		47 428
NOVEMBAR	2 57	42 420	6 539	8 029	56 458
DECEMBAR	8 144	45 006	4 895	8 029	66 074

KOKS 135 135,3 UGALJ IZ RAJHA 591 172,8 UGALJ IZ BUGARSKO: 188 705,83 UKUPNO: 1.023 548,95
UGALJ IZ DRUGIH ZEMALJA 108 374,08

BROJ ZAPOSLENIH U RUDNICIMA SRBIJE

(od 1.VII 1942 do 31.XII 1943)

ZAPOSLENI U RUDNICIMA NA DOBIJANJU:

	KAMENOS DOBJA	MRKOS DOBJA	LIGNITA	
1942. JULI	1.908	4.447	2.517	8.872
AVGUST	1.810	4.339	2.853	9.002
SEPTEMBAR	1.928	4.392	3.011	9.331
OKTOBAR	2.181	5.165	3.242	10.588
NOVEMBAR	2.321	5.245	3.600	11.166
DECEMBAR	2.490	5.413	3.882	11.785
1943. JANUAR	2.783	5.117	3.770	11.670
FEBRUAR	2.708	5.306	3.838	11.852
MART	2.627	5.215	3.628	11.470
APRIL	2.653	5.255	3.723	11.631
MAJ	2.878	5.215	3.662	11.755
JUNI	2.752	4.867	3.823	11.442
JULI	2.714	4.440	3.591	10.745
AVGUST	2.339	3.881	3.701	9.921
SEPTEMBAR	2.415	3.888	3.624	9.927
OKTOBAR	2.422	3.785	3.386	9.593
NOVEMBAR	2.046	3.651	3.230	8.927
DECEMBAR	2.084	4.016	3.451	9.551

na. Količine namirnica za radnike u dnevnom i podzemnom kopu ostale su uglavnom iste. Smanjene su količine za članove porodica. Dodeljivanje namirnica je obavljano na vreme i u dovoljnoj količini.

Doprema jamskog drveta nailazila je stalno na teškoće i ostalo se na željama u pogledu kvaliteta i količine. Bila je nedovoljna i dodela sredstava za podmazivanje. Kao neizbežna posledica toga došlo je do habanja celokupnog mašinskog parka. Prolazna nestašica karbida brzo je otklonjena razmenom među rudnicima. Dodela tekstila i obuće pokrila je najhitnije potrebe.

U julu 1943. godine ostvareno je udruživanje srpskih posednika rudnika kome se duže vremena težilo. Zadatak tog udruživanja je u prvom redu savetodavne prirode. Između ostalog, to je bila efikasna pomoć prilikom poslednjeg određivanja cena i nadnica. Namera je da se udruženje posednika uključi i u raspodelu materijala.

Tendencija pada proizvodnje u srpskim rudnicima i teškoće oko uvoza koje se sve više povećavaju ne obećavaju dobre izgleda za budućnost srpskih rudnika uglja. Ponovna izgradnja rudnika koje su porušile bande odvija se sporo, finansijsko stanje rudarskih preduzeća je slabo, javljaju se poteškoće u nabavci materijala i opšta nesigurnost, što sve skupa ubija radnicima i preduzimačima volju za rad i akcije. Veća materijalna pomoć, koja se ne može ni ostvariti bez pomoći srpske države, podnošljive cene uglja i dovoljna snabdevenost pogonskim materijalom čine, pored stvaranja stalnog rudarskog podmlatka, preduslov za stvaranje zdravog srpskog rudarstva.

U srpskim rudnicima uglja angažovan je Vojnoprivredni bataljon, bez čije bi efikasne pomoći rezultati proizvodnje bili još slabiji.

Proizvodnja *električne energije* takođe je pretrpela posledice nestašice uglja u 2. polugodištu 1943. Time što su partizani porušili jedan od najvećih rudnika uglja u Srbiji, stavljena je van pogona najveća električna centrala u Srbiji. Time je prekinuto snabdevanje strujom većeg dela zemlje. Električna centrala u Beogradu je pokrila tu nestašicu u jednom delu tog područja. Zbog toga je bilo neophodno da se zavedu stroge mere štednje u glavnom gradu.

Mreža visokog napona između velike električne centrale Vreoci, centrale „Kraft und Licht“ u Beogradu i nove centrale koja se gradi u Kostolcu podiže se na sledeći način: od transformatorske stanice preduzeća „Makiš“ u Beogradu gradi se vod visokog napona za 60.000 volti u dužini od 8 km da bi se povezale centrale u Vreocima i u Beogradu. Centrala „Kraft und

Licht“ u Beogradu povezuje se preko Smedereva sa Kostolcem vodom od 100.000 volti. Već su u gradnji oba dalekovoda i za nekoliko meseci će biti pušteni u rad.

5. — DRVNA INDUSTRIJA I ŠUMARSTVO

Zbog slabog pošumljavanja i lošeg stanja šuma, Srbija se još pre rata ubrajala u oblasti siromašne drvetom. To što se tada nestašica drveta nije osetila može se objasniti velikim uvozom drveta iz susednih pokrajina. Slavonija i Bosna, koje su u bivšoj Jugoslaviji važile za pokrajine sa velikim količinama drveta, isporučivale su velike količine po tako malim cenama da nije bilo ni potrebno ni rentabilno da se troše poslednje rezerve drveta u Srbiji koje se nalaze u neprohodnim starim šumama.

Sa podelom Jugoslavije situacija se potpuno izmenila. Srbija je morala da pokriva svoje potrebe u drvetu iz sopstvenih šuma. Treba konstatovati sledeće:

1. — Šume u Srbiji imaju samo 7% četinarara. Potrebe u mekom drvetu koje služi kao građevinski materijal ne mogu pri normalnim uslovima nikako biti pokrivene u zemlji. Zato se četinari moraju uvoziti u većim količinama.

2. — Pokrivanje glavnih potreba u tvrdom drvetu teorijski je moguće, pošto se u planinskim neraskrčenim šumama nalaze dovoljne količine drveta za potrebe od nekoliko godina. Krčenju šuma koje se sada preduzima, i koje je još u doba mira bilo značajan zadatak, suprotstavljaju se posebne poteškoće.

Uslov za snabdevanje drvetom je obezbeđenje šuma od bandi. U tom pogledu se u toku poslednjih godinu i po dana stalno pogoršava situacija. Velike šumske oblasti u celoj Srbiji utočišta su bandi svake vrste. Akcije čišćenja su imale samo prolazan uspeh. Bande gospodare velikim delom važnih šuma, naročito malim brojem četinarskih šuma u zapadnoj Srbiji, koje se u poslednje vreme ne mogu koristiti za proizvodnju. Isto važi i za velike šumovite oblasti u južnoj Srbiji. Bande su na mnogo mesta spalile obrađeno i uskladišteno drvo i tako je rezultat od nekoliko meseci rada pao u vodu.

Pod tim okolnostima, od količine drveta koje je u 1942/43. trebalo poseći u visini od 2,4 miliona šumskih metara, posećeno je samo 55%, što znači oko 1,375 miliona šumskih metara. Od toga je odvezeno i dato na upotrebu 1 milion šum. metara, dok je ostatak od 375.000 morao ostati u šumi, odnosno delimično su ga odnele ili spalile bande. Osim toga, stanovnici su posekli i upotrebili još oko 1/2 miliona šumskih metara ogevnog drveta. U Banatu, koji je siromašan šumama, uključujući

i ostrva na Dunavu, posečeno je i dovezeno za upotrebu 200.000 šumskih metara drveta. Učešće tih šuma u drvenoj industriji iznosilo je 15%, dok po veličini površina nije bilo ni 2%. Seča drveta nije moguća ako se šume ne obezbede.

Zbog većeg broja jedinica na području Srbije i predviđenog građenja objekata važnih za vojsku, još su se povećale potrebe u drvetu u odnosu na ranije zahteve. One iznose, ne računajući lokalne manje potrebe, oko 1,5 milion šumskih metara drveta. Pod sadašnjim okolnostima ne može se uopšte računati na Hrvatsku koja je trebalo da isporuči 100.000 šumskih metara četinarskog drveta. Rumunija, koja je bogata drvetom, sada nije mnogo zainteresovana da izvozi privredna dobra. Poslovi koji se na tom planu vode već 2 godine samo su malim delom realizovani. Još je nepovoljnija situacija u Mađarskoj, koja i sama nema dovoljno drveta i daje samo onu vrstu drveta koja se nalazi u krajevima nepovoljnim za saobraćaj. Količine koje su do sada uvezene iz tih zemalja beznačajne su. Posledica tako slabog uvoza iz balkanskih zemalja je ta što je trebalo tražiti od Rajha da se drvo doveze iz Slovačke ili Austrije, naročito za vojne potrebe. Do sada nisu isporučene znatnije količine.

Osim naročito osetne nestašice četinarskog drveta, postoje i sledeća uska grla u snabdevanju:

1. — Podmirenja izuzetno velikih potreba u železničkim pragovima. Za 1944. godinu iznose oko 500.000 komada, za koje je potrebno oko 100.000 šumskih metara drveta za pragove. Te potrebe je teško pokriti jer su ovdašnje bukove šume veoma stare i zato ima malo drveta koje se može koristiti. Osim toga, nema obučениh drvoseča za pragove, koji su ranije dolazili iz Hrvatske, kao ni pilana za pragove. Oporezivanjem će se dobiti deo potrebnih pragova, ali ni približno potrebna količina.

2. — Dopremanje ogrevnog drveta za potrošačke centre, naročito za Beograd i Banat. Tu je naročito teško pokriti potrebe jer je ranije Beograd trošio oko 85%, a Banat još više, drveta uvezene u Srbiju. Ranije potrebe Beograda u ogrevnom drvetu iznosile su oko 850.000 kubnih metara, pošto se ovde uglavnom ložilo drvima a ne ugljem, a Banata oko 500.000 m³. Isključeno je da se te velike količine mogu dopremiti iz unutrašnjosti Srbije. Pojačanom sečom na ostrvima Dunava mogu se pokriti najhitnije potrebe Banata, ali snabdevanje Beograda ogrevnim materijalom je veoma otežano, pogotovo što drvo delimično mora da zameni uglj koga nema dovoljno.

3. — Dopremanje jamskog drveta za rudnike. Tu je snabdevanje nepotpuno, naročito rudnika koji su ranije dobijali

drvo iz šuma koje su sada posele bande. Prebacivanjem proizvodnje na ono malo oblasti u kojima se može raditi, pokušava se da se savladaju teškoće nastale u snabdevanju.

Da bi se obezbedio dovoz drveta u 1944. godini, određen je porez u drvetu od 1,5 milion šumskih metara, podjednako za državne i privatne šume. Velike firme za preradu drveta više su uključene u dopremanje drveta i tako stvoreni uslovi za veću seču. Tako su, na primer, predviđene, pored dosadašnjih stalnih seča, i 2 velike seče u šumskoj oblasti Majdanpeka, najvećoj u Srbiji, odnosno one su u toku i za njih je omogućena izgradnja šumske pruge. Takođe su u toku takve akcije na Goču, u oblasti Loznice i drugim.

Upotrebom 19 šlepera za drvo rasteretiće se u izvesnoj meri transport prilikom odvoženja drveta. Njih je stavilo na raspolaganje Odeljenje za šumarstvo iz trofejnih zaliha. Seoske volovske zaprege ipak ostaju i dalje nezamenjivo sredstvo za transport. Da bi se transportovanje odvijalo na vreme neophodno je da se dodeli materijal za potkivanje, stočnu hranu i životne namirnice, obuća i odeća.

Za izvoz u Rajh dolazi, kao i ranije, u obzir samo bukovo oplatno drvo za industriju aviona i drvo topole. Pošto je regulisano pitanje plaćanja plemenitog drveta, a preko načelnika vazduhoplovno-tehničkog snabdevanja obezbeđeni šleperi za prevoz bukovih trupaca, može se računati sa povećanjem izvoza. Takođe će se moći staviti na raspolaganje veće količine topolovine sa ostrva na Dunavu. Hrvatskoj industriji šibica isporučuje se 2.500 šumskih metara, a ova sa svoje strane pokriva potrebe Srbije u šibicama.

Čistu protivrečnost u situaciji drvne industrije na Jugoslaviji karakteriše činjenica da se sada za potrebe Vermahta izvozi drvo iz Srbije u Hrvatsku.

6. — INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA

Industrijska proizvodnja je do prošle jeseni pokazivala jak porast. Mnoge fabrike koje od početka rata nisu radile ponovo su nastavile rad ili su bolje iskoristile svoje kapacitete. Mnoge fabrike su počele sa radom. Dodatno proizvedena roba dostavljena je u prvom redu pogonima važnim za rat. U nekim područjima je nešto poboljšano i snabdevanje stanovništva važnom potrošnom robom.

U jesen ove godine proizvodnja je ponovo opala. Razlozi su ležali pre svega u nedovoljnom snabdevanju ugljem i električnom energijom, u opštem poremećaju nadnica i cena i konačno u opštoj situaciji u pogledu saobraćaja.

I pored viška robe iz tekuće proizvodnje, dolazilo je prilikom raspodele do uskih grla, pošto je skoro potpuno nestalo rezervi. Pored toga su postali veći i zahtevi Vermahta za robom koja je proizvedena u zemlji ili uvezena. Pošto su se ti zahtevi javili u momentu kada je bilo potrebno da se poboljša snabdevanje civilnog stanovništva zbog povećanja radnog učinka, i kada je to bilo poželjno u vezi s novom političkom linijom, to nije bilo nimalo jednostavno za privredu. Jedan od najvažnijih zadataka na polju proizvodnje sastojao se u tome da se raščisti sa nadležnim vojnim intendantima koliko od proizvedene i uvezene robe treba da ostane civilnom sektoru, a koliko treba dati Vermahtu.

Pri tom se pokazalo kao povoljno što je sva važna roba u toku poslednje dve godine bila obuhvaćena u privredni sistem i što su srpski centralni organi koji su zaduženi za privredu bili organizaciono učvršćeni. Zato sada stoje na raspolaganju svi podaci potrebni za razgraničenje civilnih od vojnih potreba a koji se odnose na mogućnosti proizvodnje i najhitnije potrebe civilnog sektora. Zatim se izgradnjom privrednog sistema sprečilo da nove vojne jedinice ne poremete privrednu snagu zemlje povećanom neregulisanom kupovinom na štetu proizvodnje važne za rat.

O razvoju najvažnijih grana industrije može se uglavnom izvestiti sledeće:

Železo i metali:

Jači razvoj privrede i veliki vojni građevinski radovi koji su bili potrebni zbog vojne situacije u jugoistočnoj Evropi nametnuli su veće potrebe u železu svake vrste. Izgradnja rudnika i separacija dobijene rude zahtevala je da se obezbede jamske šine, sajle za vuču i železo za armirani beton, a aktiviranje poljoprivrede nametalo je potrebu za poljoprivrednim mašinama i alatkama, crpkama, silosima i rashladnim uređajima, dok je zbog boljeg prikupljanja poljoprivrednih proizvoda i drveta bilo potrebno da se obezbede potkovice, potkivački ekseri i železni obruči.

Ove povećane potrebe u železu pokrивene su:

1. — Preko „Sartida“, jedine industrije železa u Srbiji. Ona je uspela da u prvoj polovini 1943. poveća proizvodnju na 5.800 tona železa, količinu koja poslednjih godina nije postignuta. Međutim, u jesen je proizvodnja počela da opada zbog nestašice uglja i nedolaska velikog broja radnika na posao. Novi udarac nanet joj je kada je krajem decembra sav ugallj

koji je bio namenjen „Sartidu“ otpremljen za električnu centralu u Beogradu.

2. — Boljim iskorišćavanjem postojeće prerađivačke industrije železa. Treba posebno pomenuti proizvodnju plugova u „Vistadu“, koji je postigao dobar uspeh prošlog leta proizvodnjom od 1000 plugova mesečno, zatim početak radova u livnici „Braća Bon“ u Kikindi (Banat), koja sada proizvodi velike količine peći, kao i proizvodnju od po 70 teretnih vagona u dve fabrike vagona „Jasenica“ i „Kruševac“. Da bi se povećala i racionalizovala proizvodnja postojećih pogona, osnovano je 5 stručnih grupa na polju proizvodnje železa i metala. Te grupe su u svom radu bile odgovorne referatu za železo.

3. — Uvozom debelog lima, zavrtanja i jamskih sajli iz Mađarske, kao i potkivačkih eksera iz Hrvatske. Zbog nemira u Hrvatskoj, još se nije mogao realizovati sporazum sa Hrvatskom o većem uvozu livenog sirovog gvožđa i isporuci njima kovačkog materijala.

4. — Uvozom iz Rajha. I pored potpunog iskorišćenja proizvodnih mogućnosti u postojećoj industriji železa i mogućnosti uvoza iz susednih zemalja, moralo se najmanje 2/3 železa, koje je bilo neophodno, uvesti iz Rajha, koji je u poslednje dve godine obezbedio za civilni sektor sledeće kontingente železa i čelika:

u IV kvartalu 1942. —	3.600	tona
I	1943. —	3.051
II	1943. —	2.520
III	1943. —	3.915
IV	1943. —	3.645

Ove količine su još pre 2 godine bile u izvesnoj meri dovoljne, jer je tada železo dobijano iz kranjske železare i čeličane a postojale su i znatne rezerve od pre rata. Sada to više nije slučaj. Pored toga, ratne potrebe su se, po proceni, utrostručile. Zato je neophodno da se povećaju kontingenti.

Smanjene isporuke železa iz Rajha do sada su ipak unekoliko zadovoljavale najvažnije potrebe zahvaljujući organizacionim merama kojima se uspelo da se izbegnu veće štete za izvesno vreme. Civilne potrebe koje nisu važne za rat svedene su na minimum opštom zabranom gradnje i pooštrenom kontrolom prilikom izdavanja građevinskih dozvola, a postojeće rezerve su skoro potrošene. Zatim je osnivanjem udruženja uvoznika, u koje su ušle samo stare i sposobne firme, postignuto racionalnije korišćenje i bolja podela kontingenata.

Pokazali su se kao korisni i razgovori sa nadležnim vojnim intendantima o pokrivanju potreba Vermahta. Pronađeno je re-

šenje po kome Vermaht za svako korišćenje železa za vojne svrhe priprema odgovarajući kontingent železa. Istovremeno su preduzete mere da se prekine sa praksom da same jedinice uzimaju železo.

Prilikom dodele železa posebno je uzet u obzir Banat. O korišćenju železa u Banatu nisu više odlučivala centralna nadležstva za železo i metale nego je to preneto na referat za železo Okružnog načelstva u Banatu.

Građevinski materijal

U izveštajnoj godini znatno je povećana proizvodnja cementa, cigle i stakla.

Cement: Najveća srpska fabrika cementa u Popovcu dostigla je u letnjim mesecima proizvodnju od 2 500 tona cementa mesečno. Osim toga ponovo je proradila fabrika cementa u Rajli koja je godinama mirovala i sada proizvodi prosečno 900 t cementa mesečno. Obe fabrike su mogle lako da pokriju potrebe Srbije do proleća. Kada je počelo građenje velikih vojnih objekata, koje naročito vrši vazduhoplovstvo, to više nije slučaj. Bilo je potrebno da se angažuje hrvatska fabrika cementa u Beočinu, koja ima prosečnu mesečnu proizvodnju od 10 000 tona, da bi se cementom snabdeli Vermaht i Organizacija Tot. To je bilo olakšano time što je tu fabriku snabdevala Srbija namirnicama, džakovima za cement i hranom za konje, a delimično i ugljem. Ona sad isključivo radi za vojne potrebe. Međutim, ni sa cementom iz Beočina ne mogu se pokriti trenutne potrebe Vermahta i Org. Tot na području Jugoistoka, tako da je potrebno da se cement doprema iz Rajha.

Cigla: U izveštajnom periodu je, i pored najveće nestašice radne snage i uglja, porasla proizvodnja cigle. U leto 1943. godine proizvedeno je:

	Srbija		Banat
cigle	15 055 000	komada	42 885 000 komada
crepa	8 131 000	„	16 151 000 „

Te količine nisu bile dovoljne. Zato su izvršene pripreme za povećanje proizvodnje cigle od sledećeg proleća.

Staklo: u julu 1943. ponovo je počela proizvodnja stakla u fabrici prozorskog stakla u Pančevu, koja od marta 1941. nije radila. Do kraja 1943. već je proizvedeno 1 900 000 m² prozorskog stakla, tj. daleko više nego što je potrebno u zemlji, tako da su preostale velike količine za izvoz. Zato je, između ostalog, fabrika u Pančevu mogla pokriti obaveze Rajha prema Hrvatskoj.

Zbog nestašice uglja mora se ponovo obustaviti rad fabrike stakla krajem januara 1944. godine.

Tekstil:

Snabdevanje Srbije predivom je kao i ranije nedovoljno. Nedovoljno snabdevanje odećom radnog stanovništva već je dovelo do zastoja u proizvodnji. Zato je poslednjeg proleća morala biti upućena najhitnija predstavka glavnog opunomoćenika za privredu i zajedno sa Ministarstvom privrede Rajha izrađen je plan koja se prediva moraju dodeliti da bi se obezbedilo najneophodnije snabdevanje stanovništva tekstilom i održao radni učinak.

U razgovoru sa ministrom privrede i Odeljenjem za tekstilnu industriju, taj plan, u kome je predviđeno i snabdevanje jedinica u Srbiji, smanjen je na 71⁰/₀.

U plan su bila uključena i prediva, konac i finalni proizvodi, koji su se očekivali iz Italije. Pošto se još ne zna da li će stići zaostale isporuke iz Italije, snabdevanje srpskog stanovništva moralo se smanjiti za još 40⁰/₀. Snabdevanje srpskih vojnih formacija ostalo je na 71⁰/₀.

Kako su male dodele vidi se po tome što na 100 radnika u pogonima važnim za rat, koji su u najpovoljnijem položaju u pogledu snabdevanja, a koji imaju oko 300 000 radnika i službenika, dolazi godišnje:

40 garnitura donjeg rublja
12 odela i
24 radna odela.

Banat je dobijao za civilno stanovništvo skoro duplu količinu odeće od one za Srbiju, što je ipak iznosilo godišnje samo 15 1/4 tačkica za muškarce i 7 tačkica za žene nemačkih bonova za odeću. Poslednje godine je stvarna dodela bila još manja nego što je bilo predviđeno planom. Stanovništvo nema više rezervi u tekstilu.

Za izvršenje plana tekstilne industrije stoje na raspolaganju sledeće sirovine:

a) *Vuna*: Pr. kupljanje vune od poslednjeg šišanja dalo je dobre rezultate i pored nemira i za 40⁰/₀ smanjenog fonda ovaca. U Srbiji je prikupljeno 820 tona a u Banatu 340 tona vune, tj. daleko više nego 1942. godine. Prema sporazumu sa Min. privrede Rajha i Odeljenjem za tekstilnu industriju, od te količine otpremljeno je u Rajh 500 tona.

b) *Isporuke cel-vlakna iz Rajha*: Kao naknada za vunu iz Srbije i Banata i kao priznanje za izuzetno velike količine

prediva, u odnosu na proizvodne snage zemlje, koje je u toku poslednje dve godine dobio Vermaht, obećana je isporuka od 100 tona cel-prediva mesečno.

Osim toga, za 4. kvartal 1943. i 1. kvartal 1944. upućeno je iz Rajha 24 tone konca.

c) *Krpe*: Pošto već duže vremena prikupljanje krpa nije dalo skoro nikakve rezultate, izdavanje novog tekstila vezano je za predaju krpa. Na taj način mesečno se prikupi oko 67 tona krpa, od čega je trećina vunениh, koje se prerađuju u ovdajšnjim fabrikama. Ostatak se izvozi za Nemačku. Tu dolazi još i 150 tona pamučnih otpadaka i 120 tona vunениh krpa koje se uvoze iz Turske na osnovu sporazuma o kompenzaciji za staklo.

d) *Od prediva*, koje je uvezeno iz Italije na osnovu nemačko-italijanskog sporazuma od 16. decembra 1942, u martu 1943. stiglo je više od polovine obećanog kontingenta. Dve trećine kupljenog gotovog prediva stiglo je u Beograd. Ministar za naoružanje i vojnu privredu obećao je da će biti isporučena i poslednja trećina. Pitanje je da li će moći biti isporučena druga polovina ugovorenog kontingenta.

Ako stigne i ta očekivana količina sirovine, biće ispunjen pomenuti plan u pogledu sirovina. Međutim, uslov za izvršenje plana je pre svega poboljšanje snabdevanja ugljem. Sadašnje snabdevanje je nedovoljno, tako da pojedini pogoni ne rade, ili rade smanjenim kapacitetom. Ako uskoro ne dođe do poboljšanja, neće se više moći nadoknaditi gubitak. Zbog smanjenih zaliha morale su biti ukinute specijalne dozname za pripadnike Vermahta u Srbiji, koje su privremeno izdate prošle godine. Uvedeno je strože ekonomisanje sa predivom.

Koža i obuća

Za proizvodnju kožne obuće stoji na raspolaganju samo količina od 100.000 kg mesečno goveđe i teleće kože. Zato nije moguće da se stanovništvo dovoljno snabde obućom.

U Srbiji se proizvede za pola godine na 6 stanovnika 1 par cipela, a u Banatu na 3 stanovnika po 1 par. Od 35.000 pari teških cipela sa kožnim đonom, mora se 15.000 isporučiti srpskim odredima. Zato za svu industriju, uključujući i rudnike, ostaje polugodišnje na raspolaganju samo 20.000 pari teških cipela. Veliki deo ostalih cipela proizvodi se sa đonom od drveta ili stare gume.

U Banatu se raspodela vrši prema potrebama preko opština. Količina koja je predviđena za Srbiju deli se isključivo pogonima važnim za rat, koji su prema utvrđenom ključu primili obuću razne vrste za 60% zaposlenih.

Osim za proizvodnju obuće, koža se pretežno koristi za popravku cipela. Trećina materijala za popravku obuće deli se preko pogona važnih za rat, a ostatak preko opština.

Količina kožica od sitne stoke iznosila je u 1943. godini 300.000 komada. Od toga je 250.000 komada izvezeno u Rajh radi prerade u kožu za odeću i krzno. Količina od preostalih 50.000 kožica koja je ostala u Srbiji prerađena je u kožu za postavu za fabrike obuće.

Hemikalije

Najvažnija hemijska fabrika „Zorka“, koja pripada udruženju „Aussiger Verein“, povećala je proizvodnju *sumporne kiseline* sa 3.700 t u 1942. na 5.950 t u 1943. godini i *oleuma* sa 670 t na 1.240 t. Od daljeg povećanja, koje bi bilo tehnički izvodljivo, moralo se odustati zbog toga što ne postoje mogućnosti prodaje. To je za tekuću godinu rešeno razgovorima sa Odeljenjem za hemiju. „Zorka“ će ubuduće umesto Rajha snabdevati sumpornom kiselinom i oleumom Rumuniju, Bugarsku i Hrvatsku. Za proizvodnju te sumporne kiseline upotrebljava se magnetni pirit koji otpada prilikom flotacije olova i cinkove rude, koji prema dosadašnjim iskustvima ne može biti transportovan u Rajh zbog svojstva da je lako zapaljiv. Tako će Rajh biti rasterećen, ne smanjujući svoje količine pirita. Postoji nada da će uskoro moći da se isporuči Rajhu taj nosilac sumpora na osnovu opita koji su započeti. On je do sada propadao i na insistiranje gl. opunom. za privredu sada se iskorišćava.

U „Zorku“ je takođe stigao novi uređaj za proizvodnju *kiseline za zamrljavanje*, čiji se kapacitet postepeno penje na 60 t mesečno.

Velika „Zorkina“ postrojenja za proizvodnju *sulfata bakra* (plave galice) korišćena su neznatnim delom zbog nestašice sirovina. Odeljenju za hemiju je predloženo da ubuduće obaveze Rajha za pokrivanje potreba Rumunije, Hrvatske i Bugarske u plavoj galici ispunjava „Zorka“. To bi ujedno značilo znatnu uštedu transportnog prostora, pošto bi iz Bora morale biti dopremane potrebne količine bakra. To bi imalo i prednosti jer bi kiselina za pranje, koja u „Zorki“ otpada prilikom proizvodnje oleuma i koja se do sada morala beskorisno odvoditi u Savu, mogla u tom slučaju da se iskoristi za rasterećenje Rajha u pogledu sumpora.

Sapun: Domaća industrija snabdeva okupacione jedinice i stanovništvo sredstvima za pranje. Zbog nestašice tehničke masti i ulja, sledovanja su znatno niža nego u Rajhu. Gradsko stanovništvo dobija mesečno po glavi komad sapuna od 80 gr i

100 gr sapunskog praška. Zbog pomenute nestašice, nije se mogla vršiti predviđena podela 40 gr sapuna seoskom stanovništvu. Zbog toga je seoskom stanovništvu isporučivana soda u zamenu za životinjsku mast, kako bi sami pravili sapun.

Lepak i želatin: U januaru 1943. preuzela je firma „Hemos“ u Beogradu, kao jedini pogon u Srbiji, proizvodnju lepka i želatina. Zbog nestašice kostiju, nije se mogao iskoristiti njen kapacitet od 23 t lepka mesečno. Do kraja godine proizvedeno je 53.000 kg lepka i 2.000 kg želatina.

Lakovi i boje: Do jeseni 1943. godine domaće fabrike su mogle da proizvedu količine uljanih lakova i boja za maskiranje, koje su bile potrebne za civilni sektor i okupacione jedinice. Od oktobra 1943. su potrebe Vermahta, naročito u nitrolaku, tako porasle da proizvodnja više ne zadovoljava.

Karbid: Snabdevanje rudnika i ostalih pogona važnih za rat teklo je do kraja 1942. bez smetnji. Po naređenju Odeljenja za hemiju, od januara 1943. potrebe Srbije u karbidu ne pokriva više Rajh nego Rumunija. Od tada isporuke stižu neredovno i u nedovoljnim količinama. Vanrednim ograničenjima u potrošnji karbida uspeo se do sada da se spreči obustavljanje rada u važnim pogonima.

Soda: Najvažnijeg liferanta, Fabriku sode u Lukavcu (Bosna), porušile su u oktobru bande. Prema dogovoru sa Odeljenjem za hemiju, ubuduće će snabdevanje Srbije vršiti delimično Rajh, a delimično Rumunija. Međutim, do danas još nisu stigle obećane isporuke. Iz Rajha nisu stigle pošiljke zbog poteškoća u transportu, a iz Rumunije zbog trenutnih trgovinski-političkih odnosa. Time su, između ostalog, ugrožene topionice olova i antimona.

Plava galica: Za vinograde u Srbiji i Banatu mogla se do deljivati plava galica u dovoljnoj količini, jer je akcija prakupljanja starog bakra dala iznenađujuće dobre rezultate. U prošloj godini podeljeno je u Banatu 580.000 kg, a u Srbiji 1.332.000 kg plave galice. U Banatu je podela vršena preko Udruženja vinogradara, a u Srbiji preko Udruženja poljoprivrednika i to onim vinogradarima koji su mogli da dokažu da su dali odgovarajuću količinu starog bakra i da su ispunili svoju obavezu u isporuci vina

Hartija

Industrija hartije proizvela je u 1943. godini 3.500 t hartije i kartona. Da je bilo dovoljno uglja količine bi bile daleko veće, pošto je bilo dovoljno sirovine. Isporuke Rajha u celulozi i drvenjači (pulpi) porasle su sa 2.000 t u 1942. na 2.600 t u 1943.

godini. Takođe je zadovoljavala i količina stare hartije iz Srbije od 2.300 t u 1943. godini.

Manjak u snabdevanju hartijom, koji je nastao zbog smanjene proizvodnje, morao se nadoknaditi povećanim dovozom hartije iz Rajha. Domaćom proizvodnjom i količinama iz Rajha bile su pokrivenne potrebe civilnog sektora i jedinica koje se nalaze u Srbiji, Rumuniji i Grčkoj.

Kaučuk:

Snabdevanje Srbije automobilskim gumama bilo je posebno nepovoljno. Kontingenti iz Rajha nisu bili dovoljni da bi se snabdelo ono malo kamiona koji se ovde nalaze. Skoro svakodnevno su kola ispadala iz saobraćaja zbog nestašice guma. To je paralisalo dovoz prehrambenih namirnica, drveta, uglja i ruda, pošto su važni transporti upućeni na kamione zbog slabe železničke mreže. Ruda hroma iz Albanije može se transportovati samo kamionima. Njih nema dovoljno. Ti koji postoje nemaju guma.

Mineralna ulja:

Zahtevi su još više porasli i pored rekonstrukcije kamiona i nekoliko stalnih postrojenja da rade na generatorski pogon. Poslednjih meseci stigli su i dodatni zahtevi zbog nestašice uglja. To je dovelo do toga da parne mašine koje su radile na raznim mestima zaustave rad i da se upotrebe pomoćni dizel-agregati da bi se obezbedilo snabdevanje važnih pogona strujom. Zatim su ograničenje ili prekid isporuke električne energije doveli u mnogim pogonima važnim za rat do toga da oni takođe upotrebe pomoćne agregate koji rade sa tečnim pogonskim gorivom. Pošto se kontingenti nisu povećali, nisu često mogli da se zadovolje ni hitni zahtevi.

U oktobru je puštena u rad rafinerija nafte u Smederevu, koja je još pred rat bila skoro završena. Ona treba da prerađuje naftu dopremanu iz Rumunje za srpsko područje. Zbog nekih još neizgrađenih postrojenja i nedovoljnog dovoza nafte, rafinerija za sada ne radi punim kapacitetom.

Pripremni radovi za dobijanje nafte u Banatu napredovali su takođe u prošloj godini. Može se računati da će prvi toranj biti postavljen u proleće 1944. godine. Ukoliko se dobije nafta, ona će se prerađivati u smederevskoj rafineriji.

Artikli pod drž. monopolom

Duvan: Dok je 1942. berba duvana dala tri puta veću količinu od one u 1941. godini, prošle godine nisu postignuti veći

prinosi iako su povećane obradive površine, pošto su seljaci koji gaje duvan povučeni na rad, a suša, štetočine i crna berza naneli dosta štete. Prinos u 1943. godini od 2.400 t bio je približan prinosu iz prethodne godine. Kao posledica ranijih isporuka duvana Rajhu, kapacitet fabrike cigareta u N.šu bio je iskorišćen samo sa 2/3. Prema ovom skraćenom programu proizvedeno je mesečno:

	Količina za preradu u tonama		Proizvedena količina (preračunato na broj cigareta)	
Za nemački Vermaht	68 t	75	miliona komada	
Za rat. zarobljenike	16 t	20	„ „	
Za civil. stanovništvo	96 t	110	„ „	
	180 t	205	milioma komada	

Osim toga, od sredine oktobra 1942. puštena je u pogon mala fabrika cigareta u Banatu u kojoj se isključivo prerađuje banatski duvan. Postojeće rezerve duvana su dovoljne da se do kraja 1944. proizvede sadašnje količine cigareta. Preko tih količina moguća je proizvodnja samo za civilne potrebe još do sredine 1945. dakle dok ne stignu prinosi berbe iz 1944. godine.

Čivilno stanovništvo sada prima 42% od mirnodopske potrošnje cigareta. Svi muški stanovnici preko 20 godina starosti dobijaju u proseku 2,5 cigarete dnevno. Iz političkih i finansijskih razloga, ta se količina ne može više smanjivati. Veću količinu primaju samo radnici koji rade u pogonima važnim za rat, gde se deli 4—7 komada dnevno po radniku. Povremeno se daju i specijalna sledovanja srezovima u kojima je bilo prikupljeno dovoljno poljoprivrednih proizvoda.

Fabrika nikotina, koja se nalazila uz fabriku cigareta, proizvodila je u prošloj godini samo 600 kg mesečno zbog nestašice otpadaka koji sadrže nikotin, dok je mesečna proizvodnja 1942. godine iznosila 1000 kg. Čine se pokušaji da se iz Bugarske ili Grčke dopreme veće količine otpadaka. Od proizvodnje nikotina iz prošle godine otpremljeno je u Rajh 4.000 kg.

So: Srbiji i Banatu potrebno je godišnje 60 000 tona soli. Potrebe su pokrивane isporukama iz Mađarske i Rumunije. Ni u buduće ne treba strahovati od nekih teškoća u pogledu snabdevanja solju.

Šibice: Potrebe Srbije i Banata iznose godišnje oko 100 miliona kutija sa po 40 šibica. Zbog nesigurnog transporta, odustalo se od dopremanja iz Rajha. Potrebe se pokrивaju proiz-

vodima fabrike šibica u Osijeku u Hrvatskoj. Isporuke su do sada vršene bez smetnji. Do povremene nestašice je dolazilo zato što se cicijalo prilikom kupovine. Za proizvodnju u Hrvatskoj isporučivane su potrebne količine drveta iz Srbije. Ubuduće će se manje količine šibica uvoziti i iz Rajha.

7. — SPOLJNA TRGOVINA

Napredak u najvažnijim granama privrede odražava se i na razvoj spoljne trgovine. Poboljšani rezultati u poljoprivredi, rudarstvu i ostalim granama industrije omogućili su da se povećala izvoz u Rajh i po nalogu Rajha u druge zemlje. Od 1,3 milijarde u privrednoj 1941/42. godini, novčana vrednost izvoza povećala se na 2,8 milijarde u 1942/43. godini, dakle za 120%. Količina izvezene robe se u stvari povećala za jednu trećinu, a ostalo povećanje novčane vrednosti posledica je povećanja cena (upoređi pregled br. 10).

Uvoz se u isto vreme povećao sa 1,2 milijarde na 2,1 milijarde. Ovde novčana vrednost povećanja iznosi samo 70%. Od toga se količina uvezene robe povećala za oko jednu četvrtinu, a ostale tri četvrtine otpadaju na povećanje cena. Povećanje uvoza uglavnom je posledica uvoza sirovina i polufabrikata za izgradnju rudnika, postrojenja za separaciju i za aktiviranje poljoprivrede. Ovaj dodatni uvoz bio je jedan od najvažnijih preduslova za razvoj privrede.

Pregled spoljne trgovine po zemljama (pril. br. 11) pokazuje da je najrazvijenija sa *Rajhom*. U privrednoj 1942/43. godini Srbija je uvezla iz Rajha robe u vrednosti 1,2 milijarde dinara, 59% od ukupnog uvoza. U isto vreme je izvezla u Rajh u skoro dvostrukoj vrednosti robe, naime za 2,3 milijarde dinara, što iznosi 82% ukupnog izvoza.

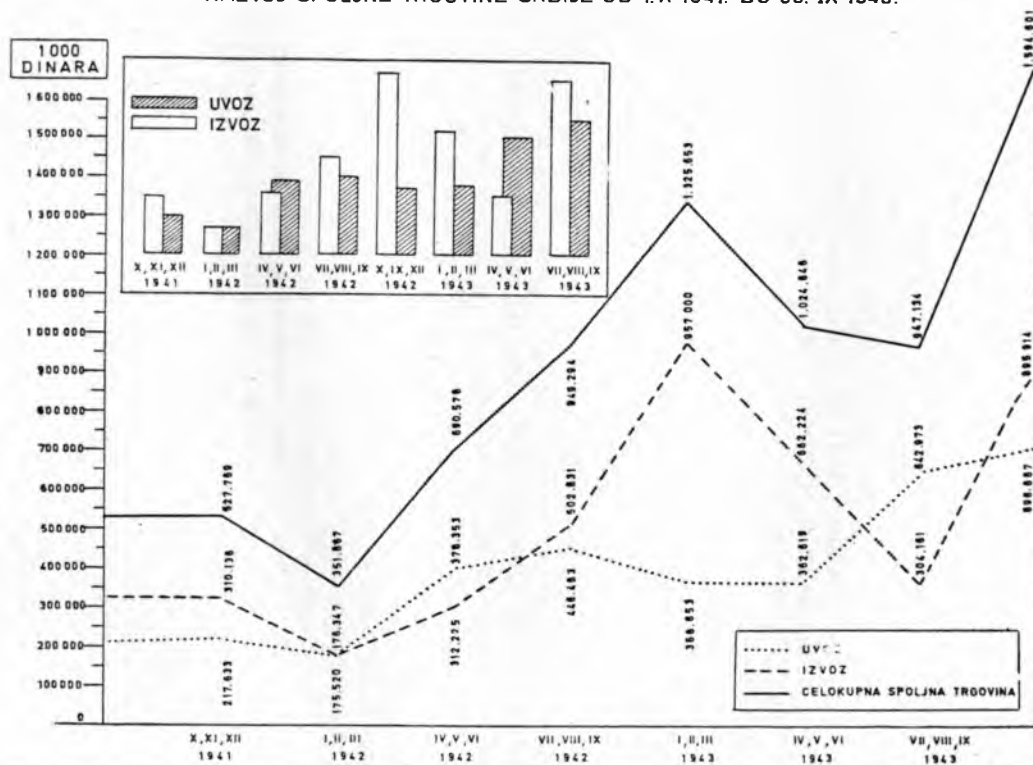
Prevaga izvoza nad uvozom dovela je u izveštajnom periodu. pored ostalog, do daljeg porasta kliringa u odnosu na Rajh, koji je krajem privredne godine (30. 9. 43) već iznosio 7,2 milijarde dinara = 325 miliona RM. Pri tome treba naročito imati u vidu da porast kliringa počiva na stvarnom porastu izvoza a ne na razlikama u kretanju izvoznih i uvoznih cena, kao što je to slučaj u drugim zemljama jugoist. Evrope. Detaljni obračuni su pokazali da su još u proleće 1943. cene najvažnijih srpskih izvoznih dobara samo malo odstupale od cena nemačkih izvoznih dobara. Prema tadašnjim obračunima, cene robe koju je Nemačka izvozila u Srbiju porasle su od početka rata u proseku za 58%, a cene srpske izvozne robe za 66%. Od tada su cene srpske izvozne robe delimično znatno porasle.

O razvoju spoljne trgovine sa *Rajhom* i ostalim susednim zemljama, uglavnom se može reći sledeće:

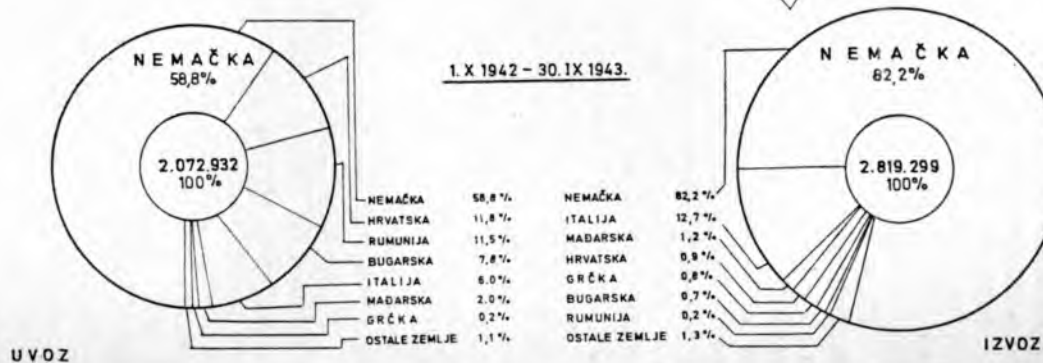
PRILOG br.10

RAZVOJ SPOLJNE TRGOVINE SRBIJE OD 1.X 1941. DO 30.IX 1943.

TABELA II

SPOLJNA TRGOVINA SRBIJE
U 1000 DINARA

Na čelu artikala izvoza u *Rajh* u privrednoj 1942/43. godini stoje poljoprivredni proizvodi sa 72%. Od toga na pšenicu otpada 25%, na kukuruz 8% i na uljarice 26%. Za njima slede proizvodi rudarstva sa 28%.

Roba koja se uvozi iz *Rajha* pretežno je određena za izgradnju onih grana privrede koje posredno ili neposredno rade za *Rajh*. Na železnu i metalnu robu otpada 35%, na hemikalije 16%, na uglj 11% i na hartiju 8%.

Posle *Rajha*, najvažniji partner u spoljnoj trgovini je *Italija*, koja u srpskom izvozu učestvuje sa 13%, a u srpskom uvozu sa 7%. Osnov za trgovinski saobraćaj sa Italijom bio je i u prošloj godini nemačko-italijanski sporazum od 19. 6. 1941, prema kome treba 30% poljoprivrednih viškova isporučiti Italiji. Prema tom sporazumu, isporučeno je Italiji u privrednoj 1942/43. godini 6.700 tona pšenice, 11.900 t kukuruza, 15.300 t uljarica. Time se udeo Italije u izvozu poljoprivrednih proizvoda iz Srbije popeo sa 3% u prethodnoj godini na 16%. Tim količinama *Rajh* je uglavnom pokrio svoje obaveze prema Italiji.

Nasuprot tome, Italija je samo delimično ispunila svoje obaveze za isporuke u Srbiju koje su utvrđene u nemačko-italijanskom protokolu od 16. 12. 1942. godine. Tim protokolom utvrđene su opšte granice izvoza iz Italije u Srbiju i to za tekstil od 16,8 miliona lira i za hemikalije od 11,5 miliona lira. U proleću 1943. su u Majlandu i Rimu zaključeni sporazumi o isporuci robe u visini do polovine tih granica. Do sada je od tih količina stiglo tekstila oko dve trećine i hemikalija oko tri četvrtine.

Na trećem mestu u srpskoj spoljnoj trgovini stoji *Hrvatska* sa udelom od 12% u srpskom uvozu i 0,8% u izvozu. Najvažniji hrvatski izvozni proizvodi bili su građevinsko drvo i rezana građa, cement, šibice, soda, štavilo i hlor. Usled nemira u Hrvatskoj, porušene hemijske fabrike u Jajcu i fabrike sode u Lukavcu, sasvim su od poslednje jeseni prestale isporuke drveta, sode i hlora. Zato se u toku ove godine mora računati da će znatno opasti uvoz iz Hrvatske.

Srpski izvoz u Hrvatsku je tako mali da je bez značaja.

Skoro isto mesto u trgovini zauzima *Rumunija*, sa udelom od 12% u srpskom uvozu i 0,2% u izvozu. Srbija uvozi iz Rumunije, između ostalog, mahunasto povrće, krompir, rezanu građu za Bor, ogrevno drvo za Banat i, posle razaranja najvažnije hemijske fabrike u Hrvatskoj, hlor, sirćetnu kiselinu i sodu.

U trgovini sa *Bugarskom* na prvom mestu stoje bugarske isporuke uglja (uporedi tekst pod tač. 4). Isporuke, međutim, nisu bile redovne. Bugarska zatim isporučuje veće količine povrća.

Srpske isporuke u Bugarsku su neznatne, ako se izuzmu isporuke drveta i železa za rudnike na području koje je priključeno Bugarskoj. Pored manjih količina sumporne kiseline, Bugarskoj je isporučeno 2.600 t plave galice koja je dobijena preradom iz bugarskih ruda bakra. Pored toga, na osnovu sporazuma o kompenzaciji, izvezeno je u Bugarsku 160 t železne robe u zamenu za staro gvožđe. Na osnovu poslednjeg sporazuma u decembru preuzeta je nova obaveza za izvoz 150.000 m² prozorskog stakla.

Spoljna trgovina sa ostalim susednim zemljama je beznačajna.

Mađarska isporučuje robu samo na osnovu kompenzacije, koja se ne može ostvariti jer Rajh zahteva robu koja bi za Srbiju bila poželjna. Prošlog leta je, samo iz političkih razloga, došlo do većih isporuka semena za povrće Beogradu bez kompenzacije.

Od ostalih zemalja vredno je pomenuti samo trgovinu sa *Turskom*. Sklopljeno je nekoliko sporazuma o razmeni gvoždarije za konopljino seme i prozorskog stakla za pamučne otpatke, vunene krpe i duvan. Sporazumi se izvršavaju na zadovoljavajući način.

Kao posledica političkih događaja iz poslednjih meseci, može se računati da će se ove godine povećati, do sada neznatna, trgovina sa *Albanijom* i *Crnom Gorom*. Zbog velikih poteškoća koje još postoje u pogledu plaćanja i isporuke, trgovina će se ograničiti samo na robu putem kompenzacije. U prvom redu će se iz Srbije izvesti 400.000 kg šećera u zamenu za pasulj. Zatim će se, na primer, vršiti isporuka hartije u zamenu za duvan i lekova za kožu.

Pregled spoljne trgovine Srbije pokazuje da se poslednje godine u tom pogledu situacija pogoršala. Zbog događaja u Italiji, ugrožene su isporuke italijanskog tekstila i hemikalija koje su Srbiji neophodne. Zbog nemira u Hrvatskoj, potpuno su prestale hrvatske isporuke drveta, sode i hlora. Stav koji su zauzeli u Bukureštu sprečavao je do sada da Rumunija isporučuje drvo, mahunasto povrće i hemikalije. Opadanje proizvodnje uglja u Bugarskoj zbog mobilizacije i pogoršanje situacije u pogledu transporta doveli su privremeno do potpunog prekida bugarskih isporuka uglja.

Pa i pored toga uspelo se, uključivanjem u razne trgovinske pregovore Rajha, da se uvoz Srbije iz susednih zemalja poveća u odnosu na prethodnu godinu. Međutim, može se sa sigurnošću reći da će se u ovoj godini uvoz Srbije iz tih zemalja moći održati na istoj i potrebnoj visini samo ako se nemačka vlada više nego do sada založi za izvršenje srpskih želja ili ako

se bar jedan deo srpskih izvoznih dobara određenih za Rajh oslobodi da bi se izvršili kompenzacioni sporazumi.

Razvoj srpske spoljne trgovine u izveštajnom periodu sam po sebi nije bio nepovoljan. Posredne i neposredne isporuke Srbije za Rajh ipak nisu dovoljno priznate prilikom odmeravanja isporuka Rajha i drugih zemalja Jugoistoka za Srbiju. I pored većih izvoznih kapaciteta Srbije, ona od Rajha prima manje robe od ostalih zemalja.

8. — OSTALI IZVOZNI KAPACITETI ZA RATNU PRIVREDU

Mora se ukazati i na izvoz koji se vrši preko Vermahta i organizacija koje su mu priključene, dakle onaj izvoz koji ne ide preko državnih ustanova za izvoz. Ti podaci prikazuju ostale izvozne kapacitete Srbije za nemačku ratnu privredu.

Radi se pretežno o sledećim isporukama:

Vojnim intendantima:	razne namirnice, začini i slično,
Of. inž. u štabu: (Stopi)	razni građevinski materijal naročito drvenarija i gvoždarija,
Srpskim železnicama:	za popravke lokomotiva i vagona, rez. delovi, pogonsko gorivo,
Vazduhoplovstvu: Zemun	aparati, građevinski radovi, namirnice,
Građevin. odeljenju: (gl. opunom. za privredu)	građevinski materijal i mašine za rudnike,
Gl. odelj. za nabavke: (gl. opunom. za privredu)	razna oprema za rudnike.

Pri tom je jasno da se u susedne zemlje izvoze namirnice kao i alkohol, vino, cigarete i voće, mada ih tamo imaju u dovoljnim količinama, a delimično su i bolje i jeftinije.

Sledeći pregled pokazuje raspored, pri čemu se mora napomenuti da su nadležstva dala približne podatke. Prema dosadašnjim iskustvima, prikazani su suviše mali iznosi. Treba, dakle, računati sa znatno većim kapacitetima. Do sada je mogla biti obuhvaćena samo 1942. godina i 1. polugode 1943. godine. Za 1941. godinu nisu se mogle utvrditi količine, jer ustanove više ne raspolazu podacima.

Rasporedi isporuka i kapaciteta za:

	1942.	1. polugode 1943.
I— <i>Nemačku</i>		Dinara:
voj. intendanti	115 640 000	212 541 155
II— <i>Gen. guvern. Poljsku</i>		
voj. intendanti	119 920 000	197 896 000

III— <i>Bugarsku</i>		
1) Građ. odeljenje	23 000 000	30 401 751
2) Gl. od. za nabavke	3 745 185	519 046
3) Org. Tot	29 347 400	23 292 100
4) Srp. železnice	31 418 955	2 419 262
	<hr/>	<hr/>
	87 511 540	56 632 159
IV— <i>Hrvatsku</i>		
1) Voj. intendanti	17 208 903	125 619 466
2) Stopi	52 000 000	13 340 004
3) Org. Tot	337 440	875 000
4) Srp. železnice	46 360	— —
5) Vazduhopl. Zemun	2 271 880	— —
Troškovi izgradnje aerodroma Zemun koje Hrvatska treba da vrati, što još nije učinjeno	165 781 780	— — —
	<hr/>	<hr/>
	237 646 363	139 834 470
V— <i>Grčku</i>		
1) Voj. intendanti	215 720 661	59 328 027
2) Stopi	53 950 160	90 454 285
3) Org. Tot	28 163 520	33 914 080
4) Srp. železnice	35 355 594	59 513 640
5) Hartija int. Grčke	— — —	9 473 814
6) Nafta „Roges“	9 132 754	— — —
7) Südostmontan (šećer Mohako)	— — —	12 000 000
	<hr/>	<hr/>
	342 322 689	264 683 846
VI— <i>Rumuniju</i>		
Voj. intendanti	86 000 000	— — —
Hartija intend. Rum.	— — —	1 245 380
VII— <i>Srpske drž. železnice</i>		
Troškovi vojnog tranzita u svim pravcima	— — —	202 642 770

Prema tome su za nemačku ratnu privredu sa područja Srbije dobijene sledeće vrednosti koje nisu statistički obuhvaćene:

989 405 592 dinara u 1942. godini i 1 075 475 780 dinara u 1. polugod. 1943. godine, a za njih Srbija nije dobila robe u odgovarajućoj vrednosti.

Te iznose treba priključiti izvoznim kapacitetima koji su statistički obuhvaćeni i napred prikazani. Oni potkrepljuju činjenicu da Srbija, s obzirom na svoj kapacitet proizvodnje, više daje nego druge zemlje Jugoistoka.

9. — SAOBRAĆAJ

Vojni zahtevi u pogledu saobraćaja stalno rastu i otežavaju redovno transportovanje privrednih proizvoda.

Železnica: Dok se prošlog leta i jeseni vršio veliki dotur za Afriku koji je opterećivao glavnu prugu kroz Srbiju i zahtevao lokomotive, dotle se sada vrši pojačan dotur za jedinice na području Jugoistoka. Osim toga, moraju se stalno vršiti manji ili veći pokreti jedinica radi borbe protiv partizana, tako da ostaje vrlo malo vremena za redovan prevoz privrednih proizvoda. Ipak se može reći da je uglavnom prevezena prugom i brodovima sva prispela roba i da je saobraćaj u jesen 1942. a naročito 1943. godine bio opterećen vagonima za prevoz poljoprivrednih proizvoda (pšenice, semena suncokreta, kukuruza, šećerne repe, voća itd.).

1. septembra 1943. godine došlo je do znatnih izmena u transportnoj službi, kada je načelnik te službe naredio da se u Beogradu osnuje nadležstvo generala transportne službe Jugoistoka. Time je veliki deo ovlašćenja Uprave za vojni transport — Jugoistok u Beču prešao na to nadležstvo. Istovremeno je upravljanje celokupnim saobraćajem u pravcu Jugoistoka, sa izuzetkom Rumunije i Mađarske, preneseno na K-du 2. oklopne armije odnosno načelnika pozadine Grupe armija „F“ u Beogradu. U saradnji sa nadležnim vojnim ustanovama i Transportnom upravom — Jugoistok nastojalo se da se u okviru datih mogućnosti pronade sve da bi se uspostavila ravnoteža između vojnih potreba i potreba privrede u pogledu transporta. To je znatno olakšano time što se srpska privreda orijentisala na ratne potrebe, pogotovo što pri sadašnjoj strukturi srpske privrede nema jasne granice između čisto vojnih transporta i onih koji posredno služe oružanim snagama.

Na saobraćaj u Srbiji veoma se nepovoljno odražava velika nesigurnost na hrvatskim prugama.

Dunavska plovidba. Međunarodnim saobraćajem u srpskim lukama upravlja Glavna rečna plovidba kojoj pripada i bivša Jugoslovenska rečna plovidba (JRP) koja radi pod komandom remačkog komesara. Putnički brodovi JRP održavaju nekoliko linija na području Srbije, npr. Beograd — V. Gradište, Beograd — Šabac, Beograd — Smederevo. U unutrašnjem saobraćaju radi izvestan broj šlepova JRP koji prevoze drvo i kamen od Đerdapa za Beograd i Banat, kao i žitarice unutar srpskog

područja. Velikim delom srpskog utovara i istovara upravlja čitav niz manjih plovidbi, među kojima je i nekoliko udruženja za bagerisanje koja pretežno rade za nemačka vojna nadležstva i Organizaciju Tot, kao i Rečna plovidba Kostolac koja transportuje lignit iz Kostolca za Beograd. Ostali plovni objekti prevoze ogrevno drvo, ugalj, kamen, šećernu repu, povrće itd. Da bi se moglo sprovesti jedinstveno transportovanje i kontrola, glavni opunomoćenik za privredu je isposlovao preko Ministarstva za saobraćaj osnivanje organizacije Savez malih prevoznika. Time je takođe omogućeno da se saobraćaj reguliše određivanjem odgovarajuće tonaže.

10. — CENE I NADNICE

U periodu za koji se podnosi izveštaj, posebne poteškoće je pričinjavalo regulisanje cena i nadnica.

Glavni opunomoćenik za privredu je od početka nastojao da drži cene i nadnice i da dopusti povećanja samo tamo gde je to bilo neophodno radi održanja i povećanja proizvodnje važne za rat. Pri tom je bilo potpuno jasno da se — surotno Rajhu — ne može postići stvarna stabilnost pri ovdašnjim prilikama, odnosno kad rat duže traje. Zbog nestašice svih potrošnih dobara koja su potrebna za život, a koju uslovljava rat, kao i zbog stalnog porasta okupacionih troškova koji prevazilaze snage zemlje i uslovljavaju stalan porast novčanog prometa, približna stabilnost cena i nadnica mogla bi se održati pod uslovom

a) da je državni aparat u stanju i da je odlučan ne samo da prati cene i nadnice nego i da kontroliše izvršenje naredjenja i odlučno interveniše u slučaju prestupa,

b) da samo stanovništvo uviđa nužnost stabilnosti cena i nadnica i da podržava mere vlasti,

e) da postoje sredstva i putevi da se smanji prevelika kupovna moć do koje dolazi zbog nestašice robe i izdataka za rat,

d) da postoji mogućnost da se prikupi i uvozi dovoljno proizvoda za snabdevanje stanovništva.

Izuzev Banata, gde upravom rukovode folksdojčeri i gde uz punu saradnju nemačke narodnosne grupe vlada red na polju cena i nadnica, gde seljak svoje isporuke vrši po zakonskim cenama i gde crna berza ne igra nikakvu ulogu, na području Srbije ne postoje prva dva uslova koja su gore navedena. Srpska vlada se iz političkih razloga nije mogla odlučiti za efikasno smanjenje prevelike kupovne moći putem poreza, naročito kod srpskih seljaka koji uglavnom koriste pad vrednosti novca i crnu berzu, a iz istih razloga nije ni okupaciona vlast mogla da izvrši odgovarajući pritisak na vladu.

Zato princip glavnog opunomoćenika za privredu da se čvrsto drže cene i nadnice nije mogao da postigne stvarnu stabilnost, ali je trebalo da po mogućnosti *zaustavi* razvoj koji je uticao na porast cena, pad vrednosti novca i na inflaciju.

To je i postignuto. Već sredinom 1942. godine su utvrđene cene bile za 100—200% više od onih od 5. 4. 1941, dok su cene na crnoj berzi bile za 600—700% više od „zamrznutih“. U drugoj polovini 1942. godine, a pre svega u 1943. godini, cene za svu robu i usluge rasle su brzim tempom, tako da su krajem 1943. godine utvrđene cene u proseku bile za 300—400% više od onih od 5. 4. 1941, a cene na crnoj berzi za 1400—1600%. Pregledi br. 12 i 13 prikazuju razvoj za grupu važnih prehrambenih artikala i grupu industrijskih proizvoda. I pored toga se moglo vršiti snabdevanje jedinica i — kao što se vidi u delu o spoljnoj trgovini — izvoz u Rajh proizvoda važnih za rat po cenama koje su i sa stanovišta Rajha bile snošljive. Što se tiče nekretnina — kad je skoro potpuno obustavljen promet nekretninama — formalno se nije dozvoljavao porast cena, dok se u praksi, kada je izuzetno odobrena prodaja, u okvirima mogućnosti koje uvek postoje prilikom procene vrednosti nekretnina, uvek u izvesnoj meri vodilo računa o opštem poskupljenju. To formalno utvrđivanje cena nekretnina, ne menjajući ni najamnine, bitno je pripomoglo da se smanji tempo povećanja nadnica.

Uporedo sa merama na polju monetarne, novčane i kreditne politike (ograničenje svih javnih izdataka, povećanje stalnih državnih prihoda radi delimičnog pokrivanja okupacionih troškova, propaganda za štednju, oštra restrikcija kredita), ta politika „obuzdavanja“ cena i nadnica dovela je do toga da je krajem 1943. ne samo u Banatu nego i u Srbiji vladala situacija na polju cena i privrede koja je bila snošljiva u odnosu na druge zemlje Jugoistoka.

Porast cena koji je bio naročito veliki u 1943. godini imao je razne uzroke.

a) U prvom redu je *razvoj u susednim zemljama* delimično direktno uticao na cene finalnih proizvoda zbog poskupljenja uvoznih sirovina (naročito veliko poskupljenje industrijskog drveta iz Hrvatske), a delimično indirektno, pošto je poskupljenje poljoprivrednih proizvoda, pre svega u Hrvatskoj, a i u drugim susednim zemljama, dovelo do toga da i ovdašnji seljaci povećaju cene.

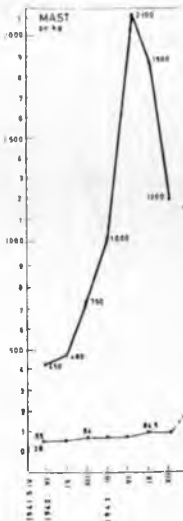
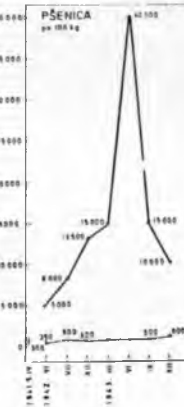
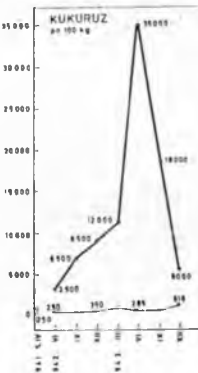
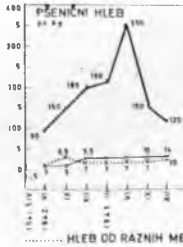
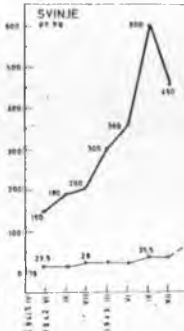
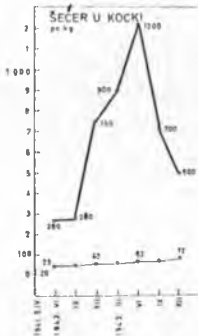
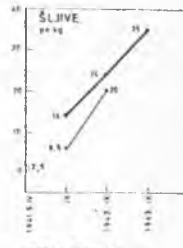
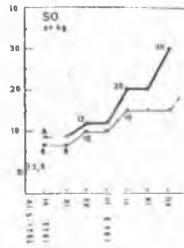
b) Na jak porast cena uticala je i *crna berza*. Tu su naročito porasle cene u leto i jesen 1943. Pored psihološkog dejstva celokupne vojne i političke situacije na Istoku i u Sredozemlju, ovde su imale uticaj pre svega političke prilike u Srbiji kojom

KRETANJE CENA ZA POLJOPRIVREDNE PROIZVODE I SO U VREMENU OD 5. IV 1941. DO 20. XII 1943.

PRILOG br.12

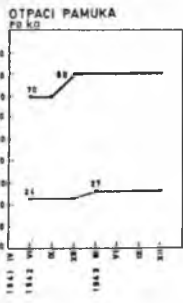
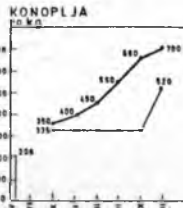
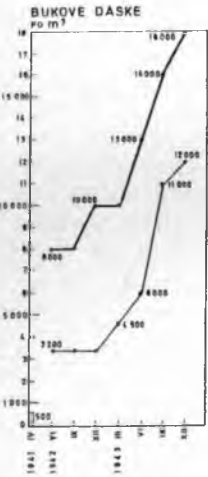
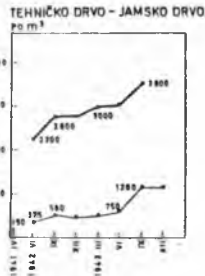
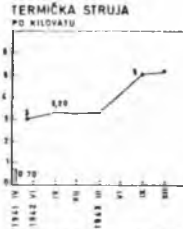
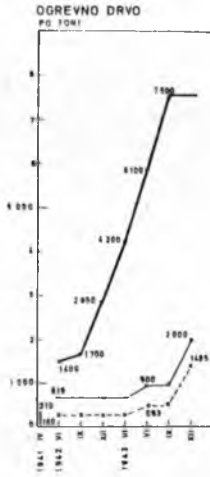
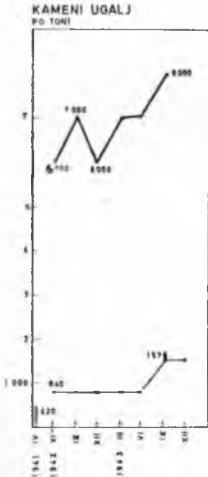
DANA 20 NA VAJAJU SVAKOG KVARTALA
- IZUZEV ZA ŠLJIVE
ZA SVINJE - OTKUPNE CENE - PO kg
ŽIVE VAŽE
SVE OSTALE MALOPRODAJNE CENE

— CENA NA CRNOJ BERZI
— ZAKONOM ODREĐENA CENA
- - - - - EVENTUALNO POVEĆANJE

KRETANJE CENA ZA ELEKTRIČNU ENERGIJU DRVO I PREDIVO OD 5. IV 1941. DO 20. XII 1943. U DINARIMA

CRNA BERZA ————— DANA 20 NA KRAJU
CENA NA VELIKO SVAKOG KVARTALA
ODREĐENA ZAKONOM
MALOPRODAJNA CENA - - - - -

su u velikom obimu gospodarile bande Draže Mihailovića i komunistički teroristički odredi. Više nije moglo biti reči o autoritetu srpske vlade. Ni okupaciona vlast nije mogla da angažuje dovoljno jedinica da bi obezbedila taj autoritet. Zbog toga je srpski seljak čuvao svoje proizvode i davao ih samo po zelenaškim cenama, ukoliko nije zahtevao razmenu za robu. Najveća glad za robom nepoljoprivrednog stanovništva zajedno sa stalno nepoznatom finansijskom sposobnošću mnogih krugova stanovništva koji bilo kako utiču na crnu berzu i zarade dizali su cene svim važnijim namirnicama, mada je tu uspostavljena ravnoteža znatno poboljšanim snabdevanjem radnika u pogonima važnim za rat, a od leta 1943. stupila je na snagu garantovana minimalna ishrana celokupnog gradskog stanovništva putem kartica, koja je u svakom slučaju bila ograničena zbog loših isporuka. Zbog rastućih potreba i postepenog trošenja rezervi iz zatečenih skladišta, još više se traži važna industrijska potrošna roba, pre svega obuća i odeća, koja je stajala i još uvek stoji na vrhu liste crnoberzijanskih cena.

c) Koliko na cene deluje delimično neposredno i nesigurnost u zemlji pokazuje primer *cena drveta*. U vreme velike nestašice građevinskog i ogrevnog drveta i nemogućnosti da država naredjenjem ili prisilom obezbeđuje seču i dovoz drveta iz oblasti koje su ugrožene bandama, morale su se cene drveta izuzetno povećati, delimično davanjem „premija za dovoz“ da bi firme i seljaci bili zainteresovani da iz šuma dovoze drvo do železničke pruge i pored opasnosti od bandi. Slično je bilo i sa cenama prevoza. Samo uz znatno povećana sledovanja, prevoznici su bili spremni da i pored pritiska bandi preuzimaju transportovanje privrednih proizvoda ma koje vrste van gradova i većih mesta.

d) Povećanje cena jamskog drveta i troškova transporta zajedno sa opštim povećanjem troškova rudnika uglja nametnuli su, u interesu održanja proizvodnje, potrebu da se *povećaju cene uglju*, što je, prirodno, imalo za posledicu povećanje cena električne energije i slično.

e) Sve te činjenice uticale su na porast cena *industrijskih finalnih proizvoda*, čije su se cene određivale isključivo na osnovu troškova proizvodnje. Na osnovu detaljnih kalkulacija, fabrikanti su često od početka uspevali da kod srpskog Komesarijata za cene isposlaju srazmerno visoke cene.

Tako oni i sada koriste crnoberzijanske cene pri ispostavljanju svojih računa, izgovarajući se da inače ne mogu izvršiti izvesne isporuke ili usluge.

Od industrijske robe je u izveštajnom periodu poskupeo tekstil za 30%, koža za 40%, proizvodi metaloprerađivačke

industrije za 125⁰/₀, hartija za 40⁰/₀, cigla za 140⁰/₀, cement za 100⁰/₀. Istovremeno je prevoz brodovima poskupeo za 200⁰/₀, a železnicom za 33⁰/₀.

f) Pošto je industrijska roba daleko odmakla u poskupljenju, postoji pored raskoraka između cena na crnoj berzi i utvrđenih cena već duže vremena nepoželjan raskorak između utvrđenih cena za *poljoprivredne proizvode* i industrijske robe koja je potrebna seljacima. To se negativno odrazilo pre svega u Banatu, gde seljaci isporučuju svoje proizvode po utvrđenim cenama. Poskupljenje industrijske robe nametnulo je, s obzirom na Banat, potrebu da se povećanjem cena poljoprivrednih proizvoda ponovo postigne rentabilnost poljoprivredne proizvodnje. Zbog neuobičajene suše prošlog leta, došlo je do slabih prinosa kod kukuruza i suncokreta što se moralo poravnati specijalnim dodatkom za sušu.

Da bi se što više smanjio uticaj poskupljenja poljoprivrednih proizvoda na optičai novca, deo cena za žito, kukuruz i suncokret pokriven je državnim bonovima koji su mogli da se koriste samo za plaćanje poreza ili za državni zajam.

Prošlog leta se odustalo od utvrđivanja najviših cena za povrće i voće, jer se ti proizvodi teško mogu prisilno prikupiti i intervencije u tom pravcu dovode do toga da na tržištu nestane proizvoda, a ispod ruke ih prodaju po još višim cenama. Rezultat je bio da su cene voća i povrća bile visoke ali ga je zato bilo u velikim količinama.

Krajem *prošle godine* cena na *crnoj berzi* su osetno opale. Do toga je došlo zbog izvesnog smirivanja na srpskom području, dobre žetve pšenice i zbog činjenice da sroski seljak nije isporučivao proizvode nego je znatne količine prodavao na crnoj berzi pošto nije došlo do daljih povećanja cena koja je očekivao. S druge strane, zbog redovnog snabdevanja gradskog stanovništva minimalnim količinama brašna, šećera, masti i mesa po utvrđenim cenama i obezbeđenja važnih sledovanja svim radnicima (vidi deo o ishrani), opala je potražnja za namirnicama po visokim crnoberzijanskim cenama. Osetan podstrek za takav preokret dala je slobodna prodaja izvesne količine šećera uz znatno povećanje cene u korist državnih finansija, ali ipak po ceni znatno nižoj od one na crnoj berzi. Rezultat je bio taj da je cena šećeru jako opala što se odrazilo i na cene drugih prehrambenih artikala.

Ubuduće će se, kao i do sada, prema mogućnostima usporavati porast utvrđenih cena, a pri tome koliko je moguće smanjivati razlika između crnoberzijanskih i utvrđenih cena što većom ponudom robe. Elastična borba protiv crne berze, naime crnoberzijanske trgovine poljoprivrednim proizvodima, kao i

veće ograničenje u uzimanju proizvoda koji su važni za opštu ishranu u ratu (žito, meso, mast), olakšaće postizanje tog cilja. Preduslov za to je red i mir u zemlji, što omogućava efikasno prikupljanje poljoprivrednih proizvoda i time bolje snabdevanje gradskog stanovništva. Osim toga, pored povećanja domaće proizvodnje, treba poboljšati snabdevanje Srbije a pre svega Banata potrošnim dobrima iz Rajha, otprilike u obimu u kome se vrše isporuke prijateljskim balkanskim zemljama. U Banatu treba pre svega dalje smanjiti raskorak cena između poljoprivrednih i industrijskih proizvoda na snošljivu meru. Pri tome se moraju utvrditi cene za industrijske proizvode, naročito za uvozu robu, koje bi bile niže od onih za domaću robu. Razlika u cenama između Banata i stare Srbije izjednačiće se većom pomoći blagajne koja interveniše u obostranom saobraćaju robe. Takav razvoj je sam po sebi nepoželjan ali je neophodan u interesu banatskih seljaka.

Službeni naredbodavci su se do sada većinom upravljali prema propisima o cenama. Osnivanjem vojnog nadležstva za kontrolu cena pokušaće se da se poveća disciplina u pogledu cena za najvažnije proizvode (prehrambene artikle, drvo itd).

U robnom prometu sa Rajhom prilikom uvoza robe koja nije određena za investiranje u pogone važne za rat ili se posredno ponovo vraća u Rajh kao izvozni proizvod, podignute su omedavno cene za 100% od dosadašnjih izvoznih cena koje su već nekoliko puta povećane. Ukoliko je roba određena za srpske potrošače, vrše se delimično dalja otvaranja [robnog prometa] u korist blagajne za izjednačenje cena. Kod velike razlike do koje dolazi između kupovne moći i novčanog pariteta, nastoji se da se preko ovdašnje blagajne za izjednačenje preduzme otvaranje i zatvaranje robnog prometa Rajh — Srbija, da bi se moglo što više voditi računa o potrebama ratne privrede i prilikama koje se menjaju.

U pogledu *kontrole cena* nije se ništa napredovalo i pored postojećeg srpskog aparata za kontrolu i privredne policije (500 ljudi). Dok stanovništvo odbija sve propise u pogledu cena i dok je loš ekonomski položaj službenika koji sprovode naređenja, nije nikakvo čudo što uzdržano držanje srpskih vrhovnih vlasti prema nemačkim naređenjima deluje kao kočnica na polju kontrole cena. Mora se nastojati da se i srpski aparat za kontrolu cena uzdržava od manjih intervencija koje samo uznemiravaju stanovništvo, nego da interveniše protiv grubih prestupa koji nanose štetu narodu.

Sa razvojem cena tesno su povezane *nadnice*.

Izmenom pitanja radne snage na području Srbije došlo je i do načelne promene na polju nadnica. Pošto je došlo do iz-

vesne nestašice radne snage, liberalni srpski poslodavci su odu-
stali od svoje dosadašnje navike da daju što manje plate i
nadnice i pokušali da privuku radnu snagu većim nadnicama.
Zato je još u proleće 1942. godine bilo potrebno da se utvrde
najviše nadnice, a kasnije i najviše plate. To je postignuto tarif-
nim pravilnikom gl. opunomoćenika za privredu ukoliko je tre-
balo ostvariti čisto nemačke interese, a u ostalim slučajevima
naredbama nadležnih srpskih ustanova. Pri tome je glavni po-
sao pao na Nemce, jer su srpske ustanove bile malo zaintere-
sovane i nedostajalo im je inicijative. Do leta ove godine su na
taj način donesene naredbe o nadnicama i platama za sve
struke (Zbirku naredaba izdao je Komesarijat za cene i nad-
nice) i time postavljeni temelji za jedno pravedno i socijalno
sređivanje radnih odnosa u Srbiji.

Utvrđivanje najviših nadnica i plata (vidi pregled br. 14)
izvršeno je prema direktivama gospodina rajhsmaršala o nad-
nicama u okupiranim oblastima, prema kojima je u okupiranim
oblastima trebalo zadržati niže nadnice nego u Rajhu.

Održavanje nadnica i plata utvrđenih na toj osnovi nije
pričinjavalo nikakve poteškoće sve dok su cene stajale u pri-
hvatljivom odnosu prema platama, a radnici i službenici mogli
za svoje zarade da kupe ono što im je neophodno za život.
Mada su nadnice i plate ostale iste, morale su se u toku pos-
lednje godine povećati utvrđene cene za niz artikala neophod-
nih za život. Da bi se prilagodili povećanim izdacima, mnogi
službenici su prodavali svoje pokućstvo i ostale nepotrebne
stvari. Radnici su iz istih razloga tražili takva radna mesta gde
su im, protivno propisima, davali visoke nadnice ili su za iz-
vesno vreme napuštali posao i bavili se crnom berzom. Mnogi
pogoni su pomagali svojim radnicima i službenicima na taj
način što su kupovali robu na crnoj berzi i prodavali je rad-
nicima po zvaničnim cenama ili su im prepuštali proizvode
svog pogona da ih ovi prodaju na crnoj berzi.

To je stanje svakako postalo nepodnošljivo za pogone koji
su se pridržavali propisa u pogledu plata i nadnica i na taj
način bili oštećeni. U većini slučajeva bili su to pogoni koji su
radili za ratnu privredu ili su pripadali vojnim nadležstvima.
Zato su se morala pronaći sredstva i putevi da se ponovo uspos-
tavi red na tom planu. Vraćanje nadnica i plata na staro iz-
ricanjem primernih kazni onima koji otvoreno ili prikriveno
krše postojeće propise moglo se, zbog manjkavosti državnih
izvršnih organa, sprovesti samo u pojedinim slučajevima i nije
mošlo odstraniti nevolju radnika. Zato je ocenjeno da treba po-
većati nadnice za određene pogone ili privredne grane. Ta zami-
sao je postala neizvodljiva zbog vanrednih velikih pomeranja

NA JVIŠE ZARADE PO SATU ZA INDUSTRIJSKE RADNIKE U SRBIJI
UKLJUČUJUĆI DODATAK NA SKUPOĆU **U DINARIMA**

ŠEFTI

1	
2	
3	
4	

RASPORED SKUPOĆE 1: BEOGRAD I
100% PREDRADE

RASPORED SKUPOĆE 2: NIŠ, Smederevo,
80% PANČEVO I DR

RASPORED SKUPOĆE 3: LESKOVAC, SOČEREK,
75% I DR

RASPORED SKUPOĆE 4: VAROŠICE I
90% SELA

MLADE RADNICE

1	
2	
3	
4	

MLADI RADNICI

1	
2	
3	
4	

NEKVALIFIKOVANE RADNICE

1	
2	
3	
4	

NEKVALIFIKOVANI RADNICI

1	
2	
3	
4	

PRIUČENI RADNICI

1	
2	
3	
4	

KVALIFIKOVANI RADNICI

1	
2	
3	
4	

MAJSTORI

1	
2	
3	
4	

D I N A R A

vojnoprivrednih zadataka i sa time povezane mogućnosti kontrole. Ostala je, dakle, samo mogućnost da se opštim poboljšanjem prihoda radnika i službenika izravna poskupljenje. Za to su bili odlučujući i politički razlozi.

Nije bilo potrebno menjati postojeće naredbe o nadnicama, nego je bilo dovoljno da se radnicima, pored dosadašnjih nadnica, odobri iznos kao dodatak na skupoću, koji radnik sa najmanjim primanjima mora da ima pored svoje nadnice da bi mogao da obezbedi minimum egzistencije sebi i svojoj porodici. Tačni proračuni su pokazali da jedan nekvalifikovan radnik koji danas u Beogradu prima na sat 12 dinara mora da ima najmanje 22 dinara na sat ako želi da sebi i porodici obezbedi ono najneophodnije za život. Pri tom se pretpostavlja da i supruga svojim radom doprinosi izdržavanju porodice. Na osnovu naredbe o davanju dodatka na skupoću, treba načelno svakom radniku i radnici isplatiti pored zakonom propisane nadnice i dodatak na skupoću od 10 dinara koji je oslobođen od svake vrste poreza i obaveza za socijalno osiguranje. Taj dohodak poprima tom naredbom i karakter premije za učinak. Naredbu je u prvo vreme trebalo da izda nemačka vojna uprava, ali je ipak izdata kao srpska. Isplatom tog dodatka u formi premije za učinak treba ponovo da se uspostavi ravnoteža i poboljša standard vrednih i marljivih radnika.

Sa isplatom tog dodatka na skupoću radnicima mora se svakako povezati isplata odgovarajućeg dodatka službenicima, pošto bi inače primanja jednog visokokvalifikovanog radnika bila veća od mesečnih primanja jednog njemu pretpostavljenog rukovodioca fabrike. Počeli su pripremni radovi za donošenje takve naredbe.

11. — RADNA SNAGA

Angažovanje radne snage karakteriše, kao i ranije, činjenica da se pretežan deo srpskog naroda suprotstavlja potrebi redovnog zapošljavanja u privredi pod ratnim uslovima. Unekoliko zadovoljavajuća situacija postignuta je samo u nekim većim gradovima u kojima je određen sloj stanovništva upućen na redovan radni odnos i može da spreči nepoželjnu fluktuaciju.

Zato se pokazalo kao prednost to što su preduzeća koncentrisana oko gradova i pored toga što to zahteva koncentrisanje radne snage. Tako nametnuta potreba vrbovanja radnika u gradovima prisilila je da se preduzmu mere regrutovanja čiji su rezultati skoro zadovoljili lokalne potrebe. Na selu, van neposrednog područja vlasti okupacionih organa, takve mere se ne mogu sprovesti.

Situacija se pogoršala tek kada se u poslednje vreme pojavila potreba za radnom snagom za nova vojna nadleštva, koja se iz dana u dan povećavala. Pokušava se da se potrebe zadovolje dovođenjem na kratkotrajan obavezni rad velikog broja pripadnika zanatlijskog srednjeg staleža i slobodnih profesija.

Znatno nepovoljna situacija bila je kod građevinskih radova izvan gradova. Povećana potreba za radnicima i dosadašnja iskustva zahtevali su obimne organizacione pripreme. Prema opštem stavu Srba, po kome se lakše i voljnije prihvataju sve kolektivne mere nego individualne, određen je jedan kontingent radnika iz koga su mogle da se zadovolje sve potrebe za „mere od posebnog značaja“. Taj kontingent je popunjavan po pojedinim srezovima i opštinama, srazmerno broju stanovnika. Izbor radnika — obveznika kao i njihovo otpuštanje posle četiri meseca, a za kvalifikovane posle šest meseci, prepušteno je isključivo srpskim vlastima, kojima su i pored ovoga data široka ovlašćenja na radnim mestima. U slučaju da se ne popuni opštinski kontingent, okupacione vlasti su predvidele oštre kolektivne kazne. Taj postupak se pokazao kao dobar. Na radove važne za rat dovedeno je oko 40.000 radnika.

Na žalost, neprijateljska propaganda i teror bandi koje su bile svesne cilja veoma su pokvarile početne zadovoljavajuće rezultate. Više od polovine radnika napustili su radna mesta pre isteka roka. Mere da se to spreči ostale su bezuspešne. naročito u pogledu radnika iz seoskih opština. Od 17.000 radnika koji su pobešli sa posla i za kojima se tragalo, uhvaćeno je samo oko 1.000 i dovedeno na prisilan rad. Opštine nisu uopšte slale smene ili su slale u nedovoljnom broju. Kolektivne kazne nisu se mogle izricati jer nisu mogle biti izvršene. Nisu, dakle, kao što se tvrdi, ishrana i smeštaj onemogućavali da se radnici zadrže na radnim mestima, nego opšta politička situacija.

Pod takvim uslovima su utoliko značajniji rezultati mera regrutovanja u ostalim opštinama.

Sa intenziviranjem srpske privrede povećala se *nestašica kvalifikovanih radnika*. Za njeno otklanjanje preduzete su dve mere.

Naredbom vojnog komandanta u Srbiji, sva građevinska preduzeća, metaloprerađivački pogoni i industrijski pogoni za proizvodnju gvožđa i metala koji zapošljavaju više od 10 radnika obavezni su da od 1. 9. 1943. stalno obučavaju nekvalifikovane radnike upućujući ih u posao na radnom mestu da bi postali kvalifikovani (priučeni radnici). Ovaj propis važi i za javno-pravna preduzeća koja u svojim pogonima zapošljavaju građevinske ili metalske radnike. Obuka se vrši po planovima koje izdaje srpsko Ministarstvo za narodnu privredu u sarad-

nji sa stručnim predstavnicima ili grupom stručnjaka za svaku granu. Broj neobučениh (nekvalifikovanih) radnika koji se obučavaju treba da iznosi 50% od kvalifikovanih i visokokvalifikovanih radnika zaposlenih u pogonu uključujući i majstore.

Kao meru na dalji rok, srpska vlada je morala da prilagodi sadašnjim potrebama propise o držanju i obuci šegrta u strukama gde vlada nestašica. Od 1. 9. 1943. udvostručava se broj do sada obučavanih šegrta u svim pogonima građevinske i metalurgijske struke, kao i u rudnicima. Osim toga, vreme obuke se skraćuje za godinu dana ukoliko je trajala četiri godine, a za pola godine tamo gde je trajala tri godine i manje.

Pošto je nastala uopšte teža situacija, smanjeno je *vrbovanje radnika za rad u Rajhu*. U izveštajnom periodu obavezalo se za taj rad 16. 474 muškarca i 5.363 žene. Ukupan broj Srba koji su otpremljeni u Rajh iznosi 63.000. Stvarno se zaposlilo 30—35.000, pošto su se u međuvremenu mnogi radnici vratili ili prekršili ugovor. Ti se radnici nisu mogli zaposliti u Srbiji, jer se delom radi o takvima koji su želeli da se sklone od terora u sigurnost ili čije je zapošljavanje van Srbije poželjno iz političkih razloga.

12. — MONETARNA POLITIKA I FINANSIJE

Državne finansije. U ovom izveštaju biće navedeni samo oni podaci o srpskim državnim finansijama koji su potrebni da bi se razumeli odnosi i postupci na polju monetarne politike u Srbiji u vreme za koje se podnosi izveštaj. Tekstovi pojedinih odluka (o porezima, itd.) nalaze se kod Upravnog štaba.

Redovni budžet. Za 2. polugodište 1942. godine srpski ministar finansija je imao dovoljno sredstava iz redovnih prihoda za pokrivanje redovnih izdataka i to ne samo za budžet od 5 milijardi, predviđen predračunom za 1942. godinu, nego i za izdatke koji su prešli taj predračun za oko 1,5 milijardu dinara. Glavni prihodi su mu priticali preko indirektnih poreza i ratnog dodatka na porez na zemljište koji je naređen krajem 1942. godine.

Predračun za 1943. godinu iznosio je na strani prihoda i rashoda po 8 milijardi dinara. Taj plan je u celini i ostvaren. Čak i kredit za savlađivanje sezonskog manjka u porezu, koji je srpskom ministru finansija odobrila Srpska narodna banka u iznosu od 400 miliona dinara, samo je delimično upotrebljen.

Vanredni budžet. On obuhvata sve rashode koji su u vezi sa okupacijom. U 2. polugodištu 1942. godine, Srpska narodna banka je stavila na raspolaganje za te izdatke ukupno 3,3 mi-

lijarde dinara. Isplatom za bonove za nemačku kreditnu blagajnu, koji su istekli 1. jula 1942, u visini od 1,5 milijarde, porastao je dug srpske države kod Srpske narodne banke krajem 1942. godine na 9,5 milijardi. Ovaj iznos je za oko 2,5 milijarde manji nego što je procenjeno u drugom sumarnom izveštaju gl. opunomoćenika za privredu od jula 1942. godine. Iznosi iz prethodnog predračuna nisu u potpunosti iskorišćeni. Između ostalog, nije isplaćen iznos od 250 miliona godišnje kamate i amortizacije za srpski udeo u jugoslovenskom državnom dugu.

Za 1943. godinu bilo je predviđeno da vanredne rashode ne finansira kao prethodne godine samo Srpska narodna banka. Veliki deo tih sredstava trebalo je pribaviti putem novih poreza i zajmova.

Prvi predračun za vanredne rashode za 1943. godinu, koji je iznosio 6 milijardi dinara, nije se mogao održati pošto je već za prvih 6 meseci izdato 4 milijarde. S obzirom na izmenjenu vojnu situaciju na Balkanu, moralo se do kraja godine računati sa daljim porastom izdataka. Stvarni rashodi za celu 1943. godinu iznosili su 12 milijardi dinara.

Taj iznos od 12 milijardi dinara prikupljen je na sledeći način:

1,5 milijarda din.		raspisivanjem dugoročnog srp. državnog zajma od 4,5% (preuzimanje vršile privatne banke),
3,1	“ “	uplatom srpskog ministra finansija (uglavnom ubiranjem poreza),
7,4	“ “	štampanjem novčanica u formi kredita Srpske narodne banke srpskoj državi, čime je dug srpske države kod Srp. nar. banke porastao na 16,9 milijardi dinara.

Iz toga proizilazi da se nije mogao sprovesti prvobitni plan da se za finansiranje okupacionih troškova u 1943. godini manje koristi štampanje novčanica, ali je ipak 40% vanrednih rashoda pokriveno porezima i zajmovima. Da okupacioni troškovi, naročito u poslednja 3 meseca izveštajnog perioda, nisu za 3—4 puta premašili one iz prvih meseci bili bi još bolji odnosi. To je povoljan rezultat u poređenju sa drugim okupiranim oblastima i s obzirom na činjenicu da srpski ministar finansija pokriva svoje redovne rashode redovnim приходima. To se moglo postići samo svesnom i efikasnom saradnjom svih

nadležnih ustanova koje preduzimaju mere za uštedu novca i forsiraju najveću štednju.

Pri sadašnjem stanju srpskog nacionalnog dohotka, koji se procenjuje na oko 5 milijardi dinara mesečno, moraju ukupni okupacioni troškovi, koji su porasli na skoro 2 milijarde dinara mesečno, veoma brzim tempom zadužiti srpsku državu.

Srpska narodna banka. Monetarna politika u Srbiji koja se zasnivala na čisto ekonomskim principima imala je za cilj da doprinese stabilizaciji kupovne moći, što se teško moglo postići bankovnim sredstvima. Pri postojećoj nestašici potrošnih dobara i pri velikim okupacionim troškovima koje treba da plaća Srbija a srpski ministar finansija ne može da ih pokrije porezima, to su mogle samo da budu mere deflacije, pre svega najstrožije ograničenje kredita za sve što nije ekonomski opravdano i hitno, kao i usporavanje novčanog opticaja. Tako povećanim zadacima Srpske narodne banke suprotstavile su se velike poteškoće, jer deflacione tendencije monetarne politike nisu smele dovesti do toga da finansiranje jedne velike žetve trpi zbog toga ili da ratom uslovljeni izdaci ne budu isplaćeni na vreme.

Finansiranje žetve 1942. i 1943. godine moglo je da bude obavljeno uz veliko angažovanje Srpske narodne banke. Ukoliko su žetveni prinosi odlazili u Nemačku, plaćanje je vršeno putem kliringa. Srpska narodna banka je u izveštajnom periodu isplatila srpskim izvoznicima skoro na vreme sva potraživanja preko centralnog kliringa. Samo u mesecima januaru i februaru 1943, u kojima novčana potraživanja od Srpske narodne banke nisu držala korak sa mogućnošću izrade platežnih sredstava, došlo je do zakašnjenja u isplati od 2—3 nedelje.

Stanje potraživanja i dugovanja iz posrednog i neposrednog *obračunskog prometa* (robni promet i promet kapitala) kao i odnos u poređenju sa prethodnom godinom vidi se u pregledu br. 15. Iz toga proizilazi da saldo centralnog kliringa u korist Srbije iznosi 15. 12. 1943. oko 6,8 milijardi dinara. To znači povećanje od 4,2 milijarde dinara u odnosu na saldo centralnog kliringa od kraja 1942. godine. Potraživanja Srbije u Nemačkoj iznose 9,8 milijardi dinara, što predstavlja povećanje od 5,4 milijarde u istom vremenskom periodu. Posebno se ukazuje na to da Srbija duguje *Hrvatskoj* i *Bugarskoj* po 1 milijardu dinara. Znatan deo tih dugovanja nastao je transferom kapitala.

Prilikom *transfera* kapitala za Nemačku vrši se od sredine 1943. godine, uz saglasnost Ministarstva privrede Rajha, kod svih iznosa koje su potražiocu stekli u Srbiji posle 17. aprila 1941. godine odbijanje u korsit nemačke eskontne banke, a taj

IZNOSI U RM		KLIRIŃSKI PROMET I STANJE KLIRINGA				IZNOSI U RM	
Z E M L J E	UKUPNE PLATE U		OD TOGA PLATE U GODINI 1943.		SALDO 31.12.1943.		
	BEOGRADU (7. IV 1943.)	BERLINU (7. IV 1943.)	U BEOGRADU	U BERLINU	U KORIST SRPSKE NARODNE BANKE	NA TERET SRPSKE NARODNE BANKE	
NEMAČKA	798 807 785,42	757 728 862,18	175 098 868,08	454 116 147,99	458 520 866,78		
NEMAČKA-UKRAJINA	9 150,-	318,-	8 750,-	816,-		8 734,-	
NEMAČKA-ISTOK	200,-	10 801,90	200,-	10 801,90	10 401,90		
ITALIJA	21 211 098,-	23 968 548,45	10 578 778,54	19 331 158,97	2 757 450,81		
ITALIJA-RAZNI PRENOSI	828 458,72		744 482,79			828 458,72	
ITALIJA-INTERIMSKONTO	1 827 272,11		1 827 272,11			1 827 272,11	
ITALIJA-CRVENI KRST	15 580,80		15 580,80			15 580,80	
ITALIJA-STARI DUGOVI	85 658,33		85 658,33			85 658,33	
RUMUNIJA	13 488 118,25	2 035 887,87	7 932 775,26	1 018 788,85		11 371 308,38	
HRVATSKA	79 988 839,45	8 930 277,89	44 534 824,37	5 810 382,23		70 658 561,58	
HRVATSKA-KONTO „K“	53 817,65		14 181,81			53 817,65	
MAĐARSKA	10 885 655,50	925 980,89	7 828 808,78	488 488,53		9 659 874,61	
MAĐARSKA-KAPITAL-KONTO	49 118,20		27 439,55			49 118,20	
BUGARSKA	52 249 783,22	8 349 882,55	31 268 871,34	2 958 770,20		45 899 894,67	
DANSKA	290 082,05	110 705,50	40 082,05	110 110,90		179 276,15	
ČEŠKA I MORAVSKA	25 388 958,11	13 035 031,03	15 871 815,12	8 868 870,98		12 331 928,08	
GENER GUVER POLJSKA	31 169,98	111 876,07	17 17 805,41	108 287,07	20 708,09		
FRANCUSKA	135 802,55	40 830,08	43 788,73	28 287,81		84 972,48	
BELGIJA	285 818,18	73 747,20	48 183,58	51 808,28		212 088,98	
HOLANDIJA	71 972,12	123 148,35	54 184,53	100 845,34	51 174,23		
SLOVAČKA	1 558 850,48	1 085 887,87	975 141,74	34 150,83		483 182,52	
SLOVAČKA-KAPITAL-KONTO	8 389,80		8 389,80			8 389,80	
ŠVEDSKA	9 510,75					9 510,75	
GRČKA	887 338,-	3 998 103,97	160 588,38	3 247 280,81	3 208 787,97		
ŠVAJCARSKA	55 271,83	1 408,12		1 408,12		53 863,51	
NORVEŠKA	96,50	5 872,27	25,-		5 775,77		
FINSKA		19 170,81		77	19 170,81		
LETONIJA	223,50		223,50			223,50	
	507 239 600,13	817 994 023,21	298 002 581 02	494 081 283,85	484 694 313,94	153 939 890,86	
U CENTRALNI KLIRING NISU OBLUČENI SLEDEĆA KONTA OSTMARENJA SPECIJALNIM SPORAZUMIMA IZMEĐU SRPSKE NARODNE BANKE I NARODNIH BANAKA MAĐARSKE I HRVATSKE					153 939 890,88	310 754 423,08	
KONTO MAĐARSKE					22 929 480,27	NA TERET SRPSKE NARODNE BANKE	
* JUŽNE MAĐARSKE „A“					32 195 100,10	-	
* JUŽNE MAĐARSKE „B“					8 378 752,31	-	
* „A“ HRVATSKE					583 426,40	U KORIST SRPSKE NARODNE BANKE	
* „B“ HRVATSKE					15 658 232,02	*	
					6 869 853,85	UŠTEDE OD RADNI NADNICA	
					28 350 917,08	UPUŠTICE ZAMOLJENIKA	
					5 900 000,-	NEREŠENI IZNOSI	
					351 874 388,02		

odbitak odgovara otprilike valuti dobijenoj promenom dinara u marke. Time se sprečava da tom prilikom ne dođe do neopravdanog bogaćenja, kada bi se dinari koji su stečeni u Srbiji i koji su izgubili vrednost prebacivali u Nemačku po neizmenjenom kursu $1 \text{ RM} = 20 \text{ dinara}$.

Povlačenje bonova *Nemačke kreditne blagajne* koje je usledilo 1. jula 1942. godine nije izmenilo njihovo svojstvo platežnog sredstva koje je u Srbiji zakonom dopušteno, te je zahtevalo zamenu za srpske dinare u visini od 1,5 milijarde. Tada su prestale pritužbe o tome da stranci kupuju robu u Srbiji pomoću tih bonova. Nije nigde došlo do nesporazuma prilikom plaćanja između pripadnika Vermahta i stanovništva, jer su uređene menjačnice na mestima gde prolazi mnogo jedinica. Bonovi koji su tamo stigli radi zamene daju mesečno iznos od 300 000 RM.

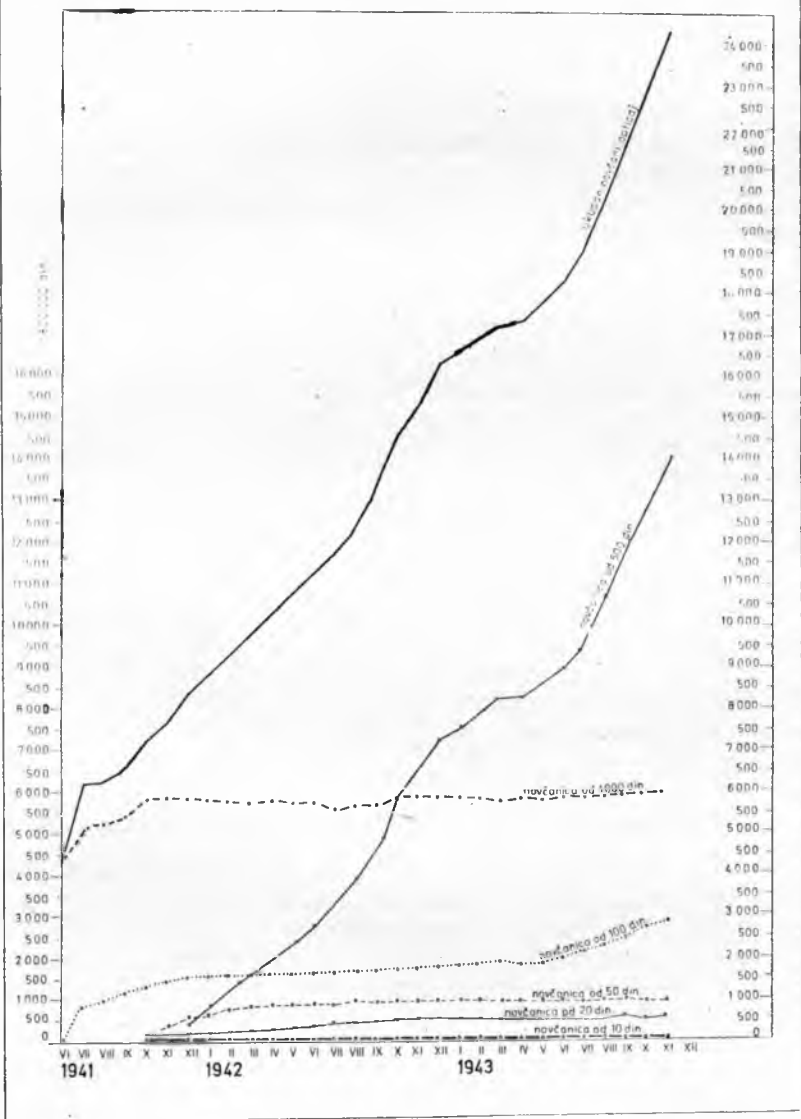
Za raspodelu novca u zemlji pojavile su se poteškoće pošto, s obzirom na nesigurnost, nije bilo preporučljivo da filijale Srpske narodne banke drže velike iznose novčanica. Zbog toga je za snabdevanje unutrašnjosti zemlje i vojnih blagajni u okupiranoj oblasti bilo potrebno češće transportovanje novca nego u normalnim prilikama. Od ukupno 1200 transportovanja koja su izvršena u izveštajnom periodu sa ukupnim iznosom od 8 milijardi dinara, izvršen je prepad samo na jedan transport, kojom prilikom je opljačkano 6,5 miliona dinara.

Opticaj novca je grafički prikazan u prilogu br. 16. U poređenju sa novčanim opticajem na početku izveštajnog perioda, koji je iznosio 11,2 milijardi dinara i onim od 31. 12. 1942. od 16,2 milijardi dinara, stanje od 31. 12. 1943. u iznosu od 25,5 milijardi dinara predstavlja jak porast. Uzrok leži, kako je već opisano, u tome što je Srpska narodna banka morala tome pribeći zbog isplata okupacionih troškova i klirinških potraživanja. To povećanje novčanog opticaja znači povećanje kupovne moći u Srbiji, ali to ne bi trebalo da ima uticaj na formiranje cena od koga se strahovalo zato što u Srbiji još uvek vlada težnja da se sklanja i čuva novac. Mere koje su preduzete na drugim područjima, kao na primer, zabrana prometa nekretnina i građenja novih zgrada, naredba o robnom prometu itd. sprečile su da se špekuliše novcem.

Osim ovih naređenja sprovedeni su ili su počeli da se sprovode pojedini postupci u cilju smanjenja kupovne moći ili novčane štednje, pored redovnog ubiranja i razrezivanja poreza, kao što su:

NOVČANI OPTICAJ (I RASPODELA) U SRBIJI

U MILIONIMA DINARA NA KRAJU SVAKOG MESECA OD 1941 DO 1943.

1. — Izdavanje bonova Srpske narodne banke sa rokom od 3, 6, 9 i 12 meseci i kamatom od 2 1/2 i 3 1/4 %. Upisana svota novca iznosi 1,6 milijardu dinara.

2. — Raspisivanje srpskog državnog zajma sa rokom od 30 godina i 3 1/2 % kamate. Upisana je za sada 1,5 milijarda dinara.

3. — Organizovanje plaćanja pomoću bonova preko obračunske blagajne u Beogradu. Obrtni bilans iznosi oko 2 milijarde mesečno.

4. — Proširenje mreže Srpske narodne banke osnivanjem 3 nove filijale pored 16 postojećih.

5. — Finansiranje žetve državnim bonovima u visini od 20%, koji se kasnije mogu naračunati na porez i prebaciti u državni zajam sa 4 1/2 % kamate.

Sve te mere svakako ne mogu sprečiti sve veći opticaj novca zbog visine okupacionih troškova i klirinških isplata, ali se mora ponovo ukazati na to — imajući u vidu druge zemlje — da su one izvršile i da dalje još vrše jako usporavanje tog opticaja.

Stanje novca na dan 31. 12. 1943. vidi se iz sledećeg pregleda:

1. — Iz razmene jugoslovenskih novčanica u srpske	7,200 milijardi din.
2. — Krediti državi	16,900 „ „
3. — Saldo klirin. isplata	7,100 „ „
4. — Krediti privatnicima	0,600 „ „
5. — Kupljene devize	0,015 „ „
	<hr/>
	31,815 milijardi din.

Dinari pušteni na taj način u promet daju na drugoj strani

1. — Novčani opticaj od	25,500 milijardi din.
2. — Primanja na žiro i tekućim računima kod Srp. nar. banke (tzv. „menice po viđenju“)	4,700 „ „
3. — Upisani bonovi Srpske nar. banke (na rok od 3 1/2 meseca)	1,600 „ „
	<hr/>
	31,800 milijardi din.

Eskontno poslovanje prilikom menjanja bilo je u 1943. godini znatno življe nego u prethodnoj do čega je došlo zbog refinansiranja žetve. Treba očekivati da će narednih meseci u ovoj grani poslovanja biti još življi promet, jer je obustavljen

izvoz žita za Nemačku i zbog toga srpski prekupci žita moraju vratiti Nemačkoj novac koji su unapred primili za kupovinu žita.

Devizni promet je znatno veći. Primljene devize u iznosu od 21,4 milijardu dinara (ukupna odgovarajuća vrednost) isključivo su upotrebljene za vojnu privredu.

S tim u vezi je i smanjenje deviznog fonda za oko 15 milijardi dinara i to uglavnom zbog isplate iznosa u lirama, kunama i alb. francima. I pored malog deviznog fonda, zadovoljena su sva potraživanja, naročito za putnički saobraćaj.

Komanda za zaštitu deviza je svojim traganjem uglavnom doprinela prilivu deviza. U izveštajnom periodu je rešeno u krivičnom postupku 738 slučajeva prestupa.

Radi otklanjanja nestašice sitnog novca iskovan je pomoću cinkanih pločica iz Nemačke metalni novac od 10 dinara, koji je sredinom decembra 1943. pušten u saobraćaj odobrenjem srpskog ministra finansija.

Kovnica novca Srpske narodne banke mogla je da udovolji svim postavljenim zahtevima u pogledu količine i roka samo zahvaljujući prekovremenom radu.

13. — BANKARSKA I KREDITNA SLUŽBA

Uprava za nadzor banaka. Kada je ova upravo započela delatnost na području Srbije, pronašla je:

- 292 banke,
- 15 štedionica
- 31 filijalu banaka i štedionica
- 23 kreditna udruženja osnovana na osnovu Trgovačkog zakona
- 751 kreditno udruženje osnovano na osnovu Zakona o privred. udruživanju.

Već sredinom novembra 1942. bile su gotove prve statistike o stanju banaka i štedionica na području Srbije do 30. juna 1942. Na osnovu tih podataka bilo je moguće da se početkom 1943. izradi plan o racionalizaciji bankarske službe u Srbiji. Najpre je 6. 4. 1943. preko srpske vlade izdata naredba o likvidaciji kreditnih zavoda, koja je obezbedila brz i jeftin likvidacioni postupak, kao i efikasnu kontrolu banaka. Mada likvidacioni postupak još nije završen, ukupan broj banaka i štedionica, kao i kreditnih udruženja osnovanih na osnovu Trgovačkog zakona, koji je u prvom polugodištu 1942. godine iznosio 330 sa 31 filijalom, smanjio se na 113 banaka i štedionica sa 31 filijalom i 7 udruženja. Od tih je samo 47 ustanova sa 25 filijala dobilo konačnu dozvolu za rad, dok je ostalih 73 sa 6

filijala upućeno da se fuzionišu sa drugim ustanovama ili da povećaju kapital i uloge.

Takođe je preduzeta i racionalizacija zadružnih kreditnih zavoda, pre svega u vezi sa reorganizacijom privilegovane Agrarne banke.

Od kreditnih zavoda zatraženo je da prikupe više štednih uloga, povećaju kapital, smanje troškove i da se zadovolje sa malim dividendama i tantijemama. U periodu od 30. 6. 1942. do 30. 6. 1943. povećani su štedni ulozi za 26%, dok su se potraživanja poverilaca povećala za 42%. U istom periodu povećanje kapitala iznosi 4% (vidi prilog br. 17).

Naredbom od 22. maja 1942, Uprava za nadzor banaka utvrdila je provizije na poslove banaka i štedionica koje se zaračunavaju strankama kao minimalni iznosi. Da bi se podržao način plaćanja bonovima (čekovima), postignuto je kod ministra finansija da se čekovi oslobode taksii.

Da bi se rasteretio optičaj novca naročito je kontrolisano kreditno poslovanje banaka. Za dodeljivanje kredita preko 20.000 dinara potrebno je odobrenje. Na taj način se sprečava dodela čisto potrošačkih kredita. Zato se ukupan iznos meničnih kredita od 30. 6. 1942. do 31. 8. 1943. povećao samo za 9,175.000 dinara, dok su se u istom periodu ostali zajmovi povećali od 3.936,582.000 na 5.454,716.000 dinara.

Nastoji se da se raspoloživa sredstva banaka u povećanom iznosu ulažu u državne obveznice, bonove i menice Srpske narodne banke. Za preuzimanje prvog dela dugoročnog državnog zajma od 4 1/2 % kamate osnovan je sindikat banaka.*

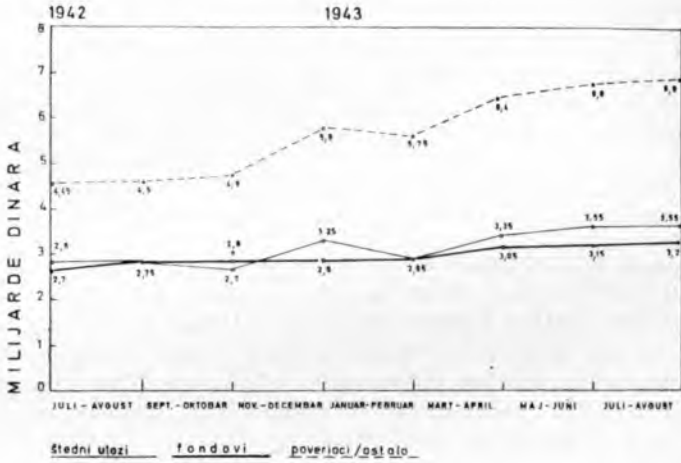
Ulozi u vrednosne papire banaka i štedionica povećali su se u periodu od 28. 2. 1943. (početak raspisivanja dugoročnog državnog zajma) do 31. 8. 1943. od 2.645,322.000 na 3.704,690.000 din. Treba očekivati da se ti ulozi i dalje povećavaju. Istovremeno su se u periodu od 30. 6. 1942. do 30. 6. 1943. povećala sredstva koja su kreditni zavodi uložili u bonove Srpske državne banke od 572,484.000 na 1.631,730.000 dinara.

U pregledu br. 17 prikazana su kretanja aktive i pasive kod kreditnih ustanova.

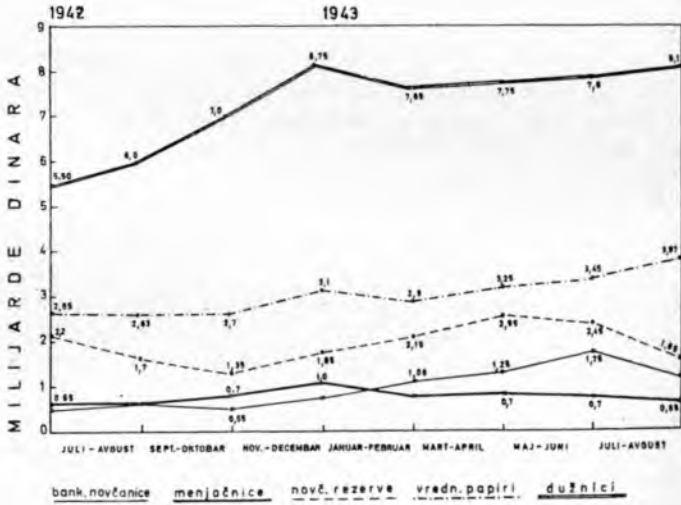
Govoreći o delatnosti Uprave za nadzor banaka treba pomenuti i dopunu naredbe o reorganizaciji službe banaka i štedionica od 16. 9. 1942, kojom su ponovo određene olakšice u dažbinama i taksama za banke koje se fuzionišu.

* Napomena: Statistički podaci ne obuhvataju povlašćenu Agrarnu banku u Beogradu, pošto je ona, zbog rekonstrukcije temelja koji su porušeni u ratu, tek 28. 2. 1943. stavljena na spisak.

KRETANJE ŠTEDNIH ULOGA, STANJE FONDOVA I OSTALIH POVERILACA KOD SRPSKIH KREDITNIH INSTITUCIJA

KRETANJE NAJVAŽNIJIH AKTIVA KOD KREDITNIH INSTITUCIJA U SRBIJI

Osiguranje

Po prenošenju fonda Opšteg osiguravajućeg društva A. D. „Anker“, Direkcije za Srbiju u Beogradu, na Asikuracioni generalni (Assicurazioni generali), sada u Srbiji radi 19 osiguravajućih zavoda. Nemački osiguravajući zavodi su se ujedinili u jednu radnu zajednicu. Zatim su zaključili ugovor po kome osiguravajuća društva treba da prema određenim kvotama pokrivaju folksdojčerska preduzeća koja rade sa rizikom. Ugovor stupa na snagu 1. 1. 1944. godine.

14. — IMOVINSKO-PRAVNA PORAVNANJA BIVŠE JUGOSLOVENSKE DRŽAVE

Na osnovu dopune sporazuma od 22. 7. 1942. godine, imovinsko-pravna poravnanja sa bivšom jugoslovenskom državom treba da se nastave i posle događaja u Italiji. Glavni opunomoćenik za privredu čini sve da bi ubrzao taj rad — naročito u pogledu izrade bilansa poravnanja Državnog kreditnog zavoda. Ipak nedostaju odgovarajući bilansi ostalih zemalja korisnica. Stalno se vrši obostrano prenošenje aktiva i pasiva.

Prenošenje delova aktiva i pasiva koji pripadaju Srbiji nailazi na poteškoće kod pojedinih zemalja korisnica.

Likvidacija Narodne banke Kraljevine Jugoslavije.

Rešene su uputnice iz obračunskog prometa bivše Jugoslavije sa Rajhom, Protektoratom, Italijom i Mađarskom.

Kod Narodne banke Kraljevine Jugoslavije u likvidaciji se nalaze samo neki nalozi iz bugarsko-jugoslovenskog kliringa. Nije se mogla izvršiti podela, jer bugarska Narodna banka nije odgovorila Narodnoj banci Kraljevine Jugoslavije u likvidaciji ni na ponovljeno traženje.

Nešto zaostalih isplata nastalo je kod pozajmica na vrednosne papire. Ta su potraživanja, ipak, u potpunosti pokrivena.

Nepriistrasni stručnjaci su izvršili procene nekretnina i zemljišta bivše Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, ali ipak još nije postignuta saglasnost zbog preuzimanja od strane zemalja korisnica.

O daljem toku likvidacije izdate su direktive, koje su predate pojedinim zemljama korisnicama prilikom potpisivanja dodatnog sporazuma u Beču 2. septembra 1943.

Otpadanje Italije nema naročiti uticaj na nastavljanje likvidacije. Privremeno ostaje nezadovoljen deo koji prilikom podele, prema ključu državnih dugova, otpada na Italiju. Italijanski opunomoćenik koji je učestvovao u poslovima likvidacije isključen je.

15. — JEVREJSKA IMOVINSKA I KOMESARSKA UPRAVA

O likvidaciji jevrejske imovine u Srbiji i stanju fiducierne uprave, koju je sproveo glavni opunomoćenik za privredu, detaljno je izvešten opunomoćenik za četvorogodišnji plan 11. 11. 1943. Pozivajući se na taj izveštaj ovde će to biti ukratko izneto.

15. 12. 1943. bilo je pod kontrolom još 60 jevrejskih i 31 arijevska firma na srpskom području, osim Banata. Znatnim delom se radi o firmama koje zbog svog značaja za rat moraju i dalje ostati pod komesarskom upravom. Ostala imovina firmi u Srbiji, osim Banata, je likvidirana ili je predata Državnoj hipotekarnoj banci. Osim nešto izuzetaka, rešeno je i pitanje vlasništva jevrejskih kuća ili je preneto na Drž. hipotekarnu banku. Upravljanje jevrejskom imovinom je u međuvremenu uglavnom završeno.

Na području Banata je do 15. 12. 1943. prodana 431 okućnica u ukupnoj vrednosti od 126,783.225 dinara. Izvršena je procena svih jevrejskih kuća. Od jevrejskih njiva prodato je 385 jutara, za procenjenu sumu od 3,133.252 dinara. Sa likvidiranjem jevrejskog poseda kuća u Banatu može se računati tek za 3 meseca. Procena njiva zahteva obiman rad jer se većinom radi o malim parcelama.

Od prenosa na arijevece i likvidacije jevrejske imovine na području Srbije stečena dobit na dan 15. 12. 1943. iznosi oko 1 milijardu dinara. Od toga je dodeljeno 600,000.000 dinara Odeljenju vojne uprave radi regulisanja ratne odštete Nemaca. Zahtevi nemačkih poverilaca (ne za ratnu odštetu) zadovoljeni su u 172 slučaja sumom od 3,903.000 dinara.

16. — NEPRIJATELJSKA IMOVINA I STARATELJSKI KOMESARIJATI

I — *Neprijateljska imovina*

Osim beznačajnih naknadnih izmena, završeno je popisivanje neprijateljske imovine. Prema prijavljenim vrednostima (kod vrednosnih papira nominalna vrednost a kod nekretnina prodajna vrednost), dobija se sledeća slika:

1.— *SAD, uključujući sve posede:*

a) pogoni ili učešće	132 050 750, 45 din.
b) pojedinačno prijavljena imovina	126 469 693, 99 “

2.— *Francuska sa posedima, kolonijama, protektoratima, uključujući Monako:*

a) pogoni ili učešće	355 682 606, 02 din.
b) pojedinačno prijavljena imovina	132 343 829, 14 “

- 3.— *Britanija i Severna Irska sa posedima, kolonijama, protektoratima, dominionima, uključujući Egipat, Sudan i Irak:*
a) pogoni ili učešće	275 910 024, 52 din.
b) pojedinačno prijavljena imovina	235 561 122, 09 “
- 4.— *SSSR, uključujući učešće u pogonima:* 5 308 581, 08 “

Ukupna vrednost neprijateljske imovine ceni se na 1 236 326 607, 28 dinara.

Vrednost neprijateljske imovine u sadašnjem trenutku može se smatrati samo kao otprilike procenjena vrednost. Treba računati sa znatnim odstupanjima na gore ili na dole.

II — *Italijanski starateljski komesarijati*

Od 10. septembra 1943. blokirana je imovina italijanskih firmi u Srbiji. U sporazumu sa Srpskom narodnom bankom zatvorena su sva potraživanja i depoziti, a same firme stavljene su pod komesarsku upravu prema naredbi o poslovanju. Radi se o čisto zaštitnim merama, da bi se sprečilo otuđivanje imovine i zaštitila imovina od nezakonitih akcija.

Ove mere zaštite biće ukinute čim budu date jasne direktive o postupku sa tom imovinom.

17. — BANAT

Posle izlaganja o pojedinim stručnim oblastima, mora se posebno ukazati na rezultate i probleme u privredi Banata. Sa svojih 9300 km² površine, ta plodna oblast između Tise, Dunava i rumunske granice nalazi se u severnom uglu područja vojnog komandanta Srbije. Kao što se vidi iz dela o ishrani i poljoprivredi, izvanredni su njeni naponi za snabdevanje jedinica i evropsku ratnu privredu. S obzirom na različite kapacitete, ti naponi su znatno veći nego oni na srpskom području. Oni, međutim, po efektu prevazilaze uveliko napore znatno plodnijih susednih oblasti, koje su do raspada dunavske monarhije činile sa srpskim Banatom jednu organizacionu celinu, Bačke, koja je ponovo pripala Mađarima, a naročito susednog rumunskog Banata. Ovaj napor je bio izvodljiv samo zato što je nemačka narodnosna grupa, i pored mnogobrojnih manjina (od ukupno 635.000 stanovnika 130.000 su Nemci, 90.000 Ma-

dari, 65.000 Rumuni, 15.000 Slovaci a ostali uglavnom Srbi), pod energičnim rukovodstvom vođe narodnosne grupe dr [Sep] Janka i u saradnji sa upravom kojoj je stajao na čelu folksdojčerski okružni načelnik dr Lap [Lapp], shvatila da celu oblast sa svim stanovnicima treba tako angažovati za potrebe nemačke ratne privrede koje zastupa glavni opunomoćenik za privredu da svako ispunjava svoju dužnost kao da je to nemačka pokrajina. To je moguće zato što su Vojna uprava i gl. opunom. za privredu u saradnji sa narodnosnom grupom u Banatu stvorili i održavali dobro organizovane privredne i upravne odnose. To je naročito važno zato što u Srbiji, gde nemiri i borbe bandi ometaju državnu vlast i kontrolu okupacionih snaga, veliki deo žetve odlazi po crnoberzijanskim cenama, a cene industrijskih proizvoda rastu u nedostatku raznih potrošnih dobara. Banatski seljaci su morali i dalje da gledaju kako se u susedne oblasti Mađarske i Rumunije dovozi iz Rajha na tržište znatne količine proizvoda, dok Banat dobija veoma male količine. Prilikom razmatranja rada na izgradnji Banata i njegovih napora, mora se posebno ukazati na to da se od 130.000 pripadnika narodnosne grupe više od 25.000 bori za Nemačku u SS-diviziji „Princ Eugen“ i drugim odredima Vermahta. Zato se moralo vrlo ekonomisati sa postojećim nemačkim snagama i to ne samo u poljoprivredi nego i u rukovodstvu i upravi.

Pod tim okolnostima, važan zadatak privrednog rukovodstva čini briga za Banat i rešenje njegovih problema. Da bi se poljoprivredni viškovi Banata zadržali za snabdevanje jedinica i za potrebe ratne privrede i sprečilo iskorišćavanje oblasti, zavedena je stroga privredna blokada prema Srbiji. Uvozna roba, naročito poljoprivredne sprave i mašine, prvenstveno je dodeljivana Banatu. Prema mogućnostima je forsirano snabdevanje stanovništva odećom i potrošnom robom. Za uvoznu robu su u mnogim slučajevima određivane niže cene nego za Srbiju, jer banatski seljak ne raspolaže istom količinom novca kao srpski koji živi od crne berze. S druge strane, cene za poljoprivredne proizvode znatno su povećane, naročito u 1943. godini, da bi se održala rentabilnost proizvodnje. Iz istih razloga je u Banatu razrezan manji porez nego u Srbiji, tako da, na primer, specijalni ratni dodatak na porez na zemljište u Banatu iznosi samo polovinu od stope koja važi u Srbiji. Banatski seljak koji u 1944. godini odgaji iste količine pšenice, kukuruza i sunco-kreta kao u prethodnoj godini prima premiju od 700 dinara po jutru, koja mu, ako primi određenu obavezu, već sada dobro dođe jer može da obračunava na porez za zemljište. U situaciji kad dalje rastu cene u Srbiji, mora se posebna pažnja

obratiti na to da se sličnim merama i dalje utiče na različit razvoj cena i troškova u Banatu.

Zbog napora Banata u oblasti poljoprivrede, preduzete mere, pomenute u delu o ishrani i poljoprivredi, radi trajnijeg poboljšanja poljoprivredne proizvodnje (uvoz priplodnih grla i visokorodnog semena, unapređenje mlekara, poboljšanje vinogradarstva) podešene su naročito potrebama Banata.

Pri tom se posebno moraju pomenuti dve mere velikog stila: izgradnja saobraćajnica i poboljšanje sistema odvodnjavanja. U saradnji sa glavnim odeljenjem „Tehnika“ Upravnog štaba i Tehničkom sekcijom Okružnog načelstva izvedeni su obimni radovi na oba područja.

Mreža puteva u Banatu (870 km izgrađenih puteva) je nedovoljna, jer su razna područja koja su važna za privredu bez saobraćajnica koje se mogu stalno koristiti. Osim toga, postojeći putevi su bez izuzetka zatečeni u lošem stanju prilikom sloma Jugoslavije. Uporedno su vršene popravke i izgradnja novih. O obimu radova najbolje govori količina utrošenog kamena. Ugrađeno je oko 150.000 tona.

Da bi se otklonila nestašica u domaćem kamenu — ranije je glavni liferant bila Hrvatska, odakle je u izveštajnom periodu, i pored velikih teškoća, dopremljeno 80.000 tona — izgrađen je jedini kamenolom u Banatu kod Vršca i uspostavljena veza sa prugom, tako da se u 1944. godini mogu pokriti potrebe Banata za redovno održavanje puteva.

Od puteva koji se grade, treba posebno pomenuti puteve Padej — Čoka, Borča — Čenta i Bečkerek [sada: Zrenjanin] — Vršac.

Novim putem Padej — Čoka, dugim 15 km, povezuje se sa mrežom puteva Banata severni vrh Banata koji je do sada bio nepovezan. Zemljani radovi su skoro završeni. Do sada je odvezeno oko 55.000 m³ zemlje. Sa postavljanjem kamena treba da se počne u proleće.

Novi put Borča — Čenta služi za vezu sa poljoprivredom Pančevačkog rita. Njime se istovremeno skraćuje i poboljšava put Beograd — Bečkerek. Sa pripremnim radovima počelo se u jesen 1943. Do sada je odvezeno 26.000 m³ zemlje.

Na ovom putu Vršac — Bečkerek, koji ima najveći privredni značaj za oblast koju naseljavaju Nemci, završeni su zemljani radovi u dužini od 44 km. Za daljih 40 km u toku su pripremnim radovi. Posebno treba pomenuti most preko Tamiša kod Sečnja. Taj važan most, dug 230 m, koji je stanovništvo tog kraja uzaludno tražilo u vreme Jugoslavije, podigla je Tehnička sekcija u Bečkereku 1943. godine, a u saobraćaj je predat u novembru iste godine.

Katastrofalne poplave u proleće i rano leto 1942. godine, kada se skoro 1/3 poljoprivrednih površina Banata našla pod vodom, jasno su pokazale koliko je potrebno održavanje i izgradnja *sistema odvodnjavanja* koji je u svoje vreme Mađarska izgradila u manjem obimu, ali ga je Jugoslavija potpuno zapustila. Njime bi se obezbedila poljoprivredna proizvodnja. Zato je izgrađen generalni plan za odvodnjavanje Banata i u njegovom sprovođenju je za 1 1/2 godinu popravljen, proširen i izgrađen sistem rovova tako da već danas, po proceni, ne može doći do poplava takvih razmera kao što su bile 1942. godine. Sa iznosom od 120 miliona dinara do sada je iskopano 3,3 miliona m³ zemlje. Već je poručeno 11 crpki ukupnog kapaciteta 30 m³/sec. po ceni od 65 miliona dinara i verovatno će biti završene 1944. godine. Postojeće vodne zajednice su proširene i ujedinjene u sposoban savez. Za ovih godinu i po dana je na taj način učinjeno za Banat na tom važnom polju toliko koliko ranije nije učinjeno ni za desetine godina.

Završne napomene

Iz prikaza ekonomskih prilika u Srbiji proizilazi da i ubuduće treba rešavati sledeća pitanja:

1. — vađenje ruda važnih za rat i nemačku industriju naoružanja,
2. — povećanje poljoprivredne proizvodnje radi poboljšanja nemačke i evropske ishrane,
3. — održavanje reda na polju novčanog prometa, cena i nadnica.

Izveštaj je pokazao kako su rešavana ta pitanja u periodu od jula 1942. do decembra 1943. godine. I pored teškoća koje rastu, dobijanje ruda je poboljšano. Poljoprivreda u Srbiji je dala više proizvoda i više je isporučila nego prethodnih godina. Monetarna politika se ipak pogoršala, cene i nadnice stalno rastu. Ipak je razvoj na tom polju ostao čvrsto u rukama nadležnih vlasti. U svakom slučaju, ne potcenjuju se opasnosti koje se naročito tu kriju za budući razvoj. Ipak se one ne mogu uzeti dovoljno ozbiljno, jer ni monetarna politika ni cene i nadnice ne mogu tako opteretiti privredu Srbije da bi to moglo imati posledica u političkom i vojnom pogledu. Zato se mora svim sredstvima pokušati da se uspori novčani opticaj i povećanje nadnica.

Zatim je u izveštaju ukazano na to da je potreban minimum bezbednosti da bi privreda ispunila svoj zadatak važan za rat. Rušenje nekoliko rudnika uglja veoma se loše odrazilo. Napredak privrede koji je obećavao uspeh iznenada je prekinut kada je obustavljen dovod energije. Još nisu otklonjene nastale štete. Obezbeđenje važnih rudnika i industrijskih pogona može se sprovesti sa srazmerno malo vojnih snaga. Daleko teže je obezbediti obradive površine. Najbolja žetva je izgubljena za ishranu stanovništva ako se ne može prikupiti. U Srbiji nema uslova za strogo ekonomisanje potrebnim dobrima. U prošlosti se pokazalo da se sa uspehom može sprovesti ekonomisanje ako se prilagodi postojećem stanju i ako se ima u vidu mentalitet stanovništva.³

³ Opširnije o privrednoj eksploataciji vidi knjigu: dr Nikola Živković, Ratna šteta koju je Nemačka učinila Jugoslaviji u drugom svetском ratu, Beograd, 1975.

Prilog

II

BORBA PROTIV USTANIČKOG POKRETA NA PODRUČJU JUGOISTOKA

NASTOJANJA ITALIJANA DA SE UČVRSTE U REJONU SARAJEVA

...¹

Sve ostale jedinice ostaju na polaznom položaju i čiste okolinu. Dana 18. 4. treba da nastupaju sve jedinice u pravcu Rogatice, istovremeno pročešljavajući teren. Predviđa se da čišćenje bude završeno do 1. 5. Od razvoja stanja kod neprijatelja zavisi 2. deo [operacije].²

Komandant oružanih snaga na Jugoistoku bio je saglasan sa tim namerama. Prema sporazumu u Opatiji, Rogatica je pripadala polaznom položaju naših jedinica. Ali, pošto to zbog sadašnjeg stanja kod neprijatelja nije bilo moguće, komandant cružanih snaga na Jugoistoku se saglasio da se Rogatica isključi. On je, međutim, pretpostavljao da će drugi deo operacije biti usmeren protiv ustaničke teritorije severno od Višegrad — Han-Pijesak (luk Drine). Komandant oružanih snaga na Jugoistoku je takođe posebno ukazao Borbenoj grupi „Bader“ na potrebu da jedinice koje ostaju u svojim polaznim položajima od 15. 4. do 18. 4. izvrše zaprečavanje (W. Bfh. Südost Ia, Br. 764/42. str. pov. od 20. 3. 42. — telegram Borbenoj grupi „Bader“).

Padalo je u oči da u tom operacijskom planu Borbene grupe „Bader“ nije bilo *predviđeno* angažovanje italijanskih snaga u

¹ U prilogu I objavljenom u knjizi 2 nedostajale su sledeće stranice originala: 171—179, 178—185, 191—192, 197—214 i 226—228 obrade kaptana Ernesta Vishaupta, koje su naknadno pribavljene. Tekst se nastavlja: knjiga 2, prilog I, str. 1102 (deseti red odozgo).

² Borbena grupa „Bader“, Ia, Br. 2/42 str. pov. i k-t oruž. snaga na Jugoistoku, Ia, Br. 704/42 str. pov.

rejonu severno od demarkacione linije, naime u oblasti oko Sarajeva. Koje su okolnosti dovele do toga vidi se iz karakterističnog dopisa generala artiljerije Badera od 27. 3. 42, u kome stoji: „Već iz pregovora u Sušaku (Opatiji) moglo se uočiti da Italijani teže ka oblasti oko Sarajeva. Izgleda da italijansko rukovodstvo želi da dođe na gotovo, dok su sve raspoložive nemačke snage vezane na Istoku.“

„Zato je komandant oružanih snaga na Jugoistoku izdao direktivu za planiranje zajedničke operacije (verovatno usmeno po završetku razgovora u Opatiji) da bi se sprečilo učvršćivanje Italijana u rejonu oko Sarajeva. Nema se ništa protiv toga da delovi italijanskih snaga prolaze ili se privremeno zadržavaju. Shodno tome izmenjen je prvi operacijski plan, koji je predviđao angažovanje jedne italijanske divizije preko Sarajeva, tako da je taj rejon ostao netaknut kako za vreme posjedanja polaznih položaja tako i za vreme izvođenja operacije.“

„Time je“, kako je dalje pisao general artiljerije Bader, „bio otežan zadatak italijanskih divizija, pošto su sve tri divizije morale dužim marš-rutama i lošijim putevima najpre da izbore polazni položaj kroz glavnu ustaničku oblast Foča — Goražde. Pri tako teškoj situaciji u italijanskoj okupacionoj zoni, morala su se očekivati ustezanja ili prigovori protiv tog plana.“

Zatim general artiljerije Bader nastavlja: „Protivno očekivanjima, general Roata je ipak odobrio predložene namere.“³

³ 23. 3. je nemački oficir za vezu pri K-di ital. 2. A izvestio generala artiljerije Badera:

„General Roata je potpuno saglasan sa nameravanim izvođenjem operacije. U pojedinostima je zauzeo sledeći stav: Da bi se dobilo u vremenu, treba umesto divizije „Sasari“ angažovati div. „Kačatori dele Alpi“, koja se sada nalazi u južnoj Dalmaciji. Tu diviziju treba u obalskoj zoni da smeni divizija koju treba dovesti iz Italije. Protiv istočne Bosne treba angažovati još jednu novu diviziju koja je bila predviđena za rejon Ljubljane. Tu diviziju treba angažovati pored divizije „Taurinenze“, sa levim krilom otprilike duž linije Konjic — Sarajevo“.

25. 3. je oficir za vezu pri K-di ital. 2. A izvestio, dopunjujući namere generala Roate: Prema saopštenju komandanta armije, počelo je transportovanje dve granične divizije — „Mesina“ (18. div.) i „Kačatori dele Alpi“ (22. div.) — prema Kotoru i Dubrovniku da bi ih oslobodile. Poslednja divizija treba da krene na sever u rejon „Taurinenze“ (1. brd. div.). *Planira se angažovanje još jedne kompletne divizije zapadno pored „Taurinenze“.*

Na kraju je nemački general pri Vrhovnoj komandi italijanskih oružanih snaga telefrafisao 27. 3. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku: „Posadne divizije „Murde“ (154. pd) i „Emilija“ (155. pd) dovode se iz Italije u južnu Dalmaciju, da bi tamo oslobodile snage za angažovanje u zajedničkim nemačko-italijanskim akcijama u istočnoj Bosni... Prema izveštaju nemačkog oficira za vezu pri K-di ital. 2. A, u zajedničkim akcijama biće od strane ital. 2. armije angažovane 1. al-

„On je istovremeno nagovestio zakašnjenje operacije, koje se može očekivati zbog teškog terena i otpora neprijatelja. Zato je on angažovao još jednu italijansku, četvrtu diviziju, koja do tada nije bila predviđena, da nastupa neposredno prema Sarajevu, a istovremeno je nagovestio nameru da jačim snagama posedne aerodrom Sarajevo, mada sam ja namerno odustao od upotrebe borbenih aviona (osim jedne eskadrile), s obzirom na nepreglednost operacijske zone koja je sama po sebi mala“ (dopis komandanta Borbene grupe „Bader“, Ia, br. 100/42 str. pov. od 27. 3. komandantu oružanih snaga na Jugoistoku, Ia, Br. 965/42. str. pov.).

Kada je, po završetku razgovora u Opatiji, bila pripremana zajednička akcija čišćenja uz toliko mnogo poteškoća, uzrok tome ipak nije ležao u nepoverenju koje je vladalo između Italijana i Hrvata, koje je još bilo povećano vestima o pregovorima između Italijana i komandanata srpskih nacionalističkih bandi.

U napred pomenutom dopisu komandanta Borbene grupe „Bader“, koji je 27. 3. uputio komandantu oružanih snaga na Jugoistoku, o tome je izvešteno sledeće:

„U vezi sa glasinama koje ovde (u Beogradu) uporno kruže — do sada nema dokaza — da je između italijanske komande, generala Nedića i Dangića postignuta saglasnost o priključenju istočne Bosne Srbiji, dok bi Italija posela ostalo područje između Bosne i Drine, osećam se obaveznim da ukažem na mogućnost da je ital. 2. A možda samo „formalno“ počela obećanu operaciju, ali da će na samom početku stati zbog teških terenskih uslova i otpora neprijatelja. Nasuprot tome će jedna italijanska divizija i vazduhoplovne snage posesti rejon oko i severno od Sarajeva na putu Mostar — Sarajevo — Vareš. Tada

pinska divizija „Taurinenze“, 22. divizija „Kačatori dele Alpi“ i još jedna divizija.“

O vremenu početka operacija izvestio je nemački oficir za vezu pri K-di ital. 2. A sledeće: „Vreme prikupljanja divizija zavisi od dovođenja dve nove divizije. Pošto se raspolože samo sa ograničenim brdskim transportnim prostorom, mora se računati sa izvesnim zakašnjenjem. Komandant armije (general Roata) računa sa time da se delimično moraju izboriti planirani polazni položaji. To će možda zahtevati više nego što je predviđeno.“

26. 3.: Nije moglo biti saopšteno vreme koje je potrebno za izvršenje transportovanja. *General Roata nagoveštava da postoji mogućnost da se odgodi početak operacija.*

Nemački štab za vezu pri K-di ital. 2. A, Br. 126/42 str. pov. od 23. 3. 42, K-da 12. A, Ia, Br. 966/42 str. pov., nemački Štab za vezu pri K-di ital. 2. A, Ia, 130/42 str. pov. od 26. 3, K-da 12. A 617/42 str. pov. i nemački general pri Vrh. k-di ital. oružanih snaga, Ia, Br. 722/42 str. pov. od... 3/42, K-da 12. A, Ia, br. 831/42. str. pov.

ne bi više ništa stajalo na putu Italijanima da dalje posednu rejon Bosna — Sava — Drina, pošto je 718. pd angažovana započetim operacijama, a Operativni štab Borbene grupe „Bader“ vezan za naređenja komandanta ital. 2. armije. Prema zapisniku sa pregovora u Sušaku (Opatiji), ona jedina odlučuje kada će civilna uprava biti predata hrvatskim vlastima. Ta odredba se može proizvoljno tumačiti. Jedinствeno žarište ustanka Foča — Goražde — Rogatica ostaje nedirnuto.“

„Rezultat takvog razvoja naneo bi veliku štetu nemačkom ugledu. Italijanska politika je nadigrala nemačku. Hrvatska vidi da je nedovoljna nemačka zaštita. Srbija dobija od Italije ono što joj Nemačka uskraćuje: istočnu Bosnu. To dvoje uticaće i na dalji razvoj na Balkanu.“

„Takvim političkim mogućnostima ne može se doskočiti vojnim sredstvima, naročito posle toga kako se dovodenjem četvrte italijanske divizije odnos snaga dalje pogoršao na štetu nemačkih snaga i nemačkog rukovodstva i što se mora računati sa time da će K-da ital. 2. A neposredno komandovati italijanskim jedinicama.“

Pri takvom mišljenju bilo je shvatljivo što komandant Borbene grupe „Bader“ nije više imao želju da sprovede u delo zajedničku akciju i što je rekao: „Zato bi trebalo oceniti da li da se opšta akcija...“

...⁴ Nije bilo svrsishodno da se te dve divizije dovedu na samo jedan uski put, njihovo snabdevanje nije bilo moguće. Zbog svega toga bilo je potrebno da se izmeni operacijski plan. Tako je trebalo jednu italijansku diviziju prikupiti u rejonu Višegrad — Priboj — Pljevlja, jednu oko Kalinovika, a jednu istočno od Sarajeva. Poslednju je trebalo transportovati prugom. Nemačku 718. pd i Hrvate trebalo je prikupiti u rejonu Kladanj — Vlasenica. Za angažovanje divizija general Roata je predvideo sledeće: jedna italijanska divizija da zatvara odsek Žepa — dolina Drine — Goražde, druga da zatvara odsek Goražde — Prača, a treća odsek Prača — Sokolac, dok su 718. pd i Hrvati imali da zatvaraju odsek Topolac — Han-Pijesak.

Od vazduhoplovnih snaga bili su sa italijanske strane predviđeni: dve grupe izviđača, dve grupe bombardera, dve lovačke eskadrile i transportni avioni. Smeštaj u Sarajevu.

Na završnom savetovanju 29. 3. pre podne, general artijerije Bader je govorio o izmenjenom operacijskom planu i tom prilikom naglasio da prema novom planu skoro da neće biti pročešljana upravo važna ustanička oblast oko Foča — Goražde. „Angažovanjem snaga iz raznih pravaca“ gubi se i dubina i

⁴ Tekst se nastavlja: knj. 2, pril. I, str. 1104 (sedmi red odozgo).

gustina koja je potrebna upravo u borbi protiv bandi. Desna italijanska bočna divizija suviše ide u širinu. Poteškoće u pogledu snabdevanja ne bi bile tako velike i zato njegovom prvobitnom operacijskom planu treba dati prednost nad izmenjenim. Na taj prigovor komandanta Borbene grupe „Bader“ odgovorio je general Roata veoma otvoreno: „Ako taj predlog pokreću politički razlozi da bi se Italijane držalo dalje od Sarajeva, to ne bi ništa promenilo u razvoju. Ranije ili kasnije nama će Sarajevo biti potrebno za stvari koje će kasnije doći.“

Posle mnogobrojnih prigovora na kraju je postignuto da general Roata prihvati operacijski plan Borbene grupe generala Badera. Jedino leva italijanska divizija nije trebalo da nastupa preko Kalinovika nego je trebalo da se transportuje željeznicom do Sarajeva, a odatle da krene u predviđeni polazni položaj.

Što se tiče početka operacije, general Roata je verovao da će italijanske snage biti oko 20. 4. spremne za operaciju ukoliko se za 10 dana završe borbe koje se očekuju kod Kalinovika. Pri tom je general artiljerije Bader naglasio da je poželjno da operacija uskoro započne, pre nego što jako olista drveće. Nemačko-hrvatske jedinice bi bile spremne 14. 5. kao što je naređeno. General Roata je istakao: „To zemljište je visinsko i proleće dolazi kasnije; bolje je da operacija počne posle brižljivih priprema, a zatim da glatko teče“.

General Roata je želeo da sebi zadrži pravo da odredi vreme potčinjavanja italijanskih grupa pod komandu Borbene grupe „Bader“ i još je jedanput naglasio zajedničko rukovođenje svim operacijama.

ROATINE DIREKTIVE BORBENOJ GRUPI „BADER“

Kada su bili završeni ti razgovori u Ljubljani, general Roata je saopštio svoje direktive Borbenoj grupi generala Badera.

Te operativne direktive za operacije pod kodiranim nazivom „Trio“ bile su date iscrpno. One su kao cilj zajedničkih operacija postavljale „uništenje ustanika u Bosni i smirivanje celokupnog područja.“

Trebalo je da te operacije počnu u istočnoj Bosni. U prvoj fazi („Trio I“) trebalo je najpre očistiti područje oko Rogatice, a zatim u drugoj fazi („Trio II“) luk Drine kod Vlasenica — Srebrenica. General Roata je sebi zadržao pravo da izda naređenje za sledeće faze, tj. za čišćenje sledećih zona. O početku operacija je u direktivama Operativnog odeljenja ital. 2. armije

stajalo da će operacije početi 15. 4. ili nekog drugog datuma koji će biti što je moguće bliže tom terminu. Zadržava se pravo da se tačno odredi vreme. Kao stvarni početak operacija smatra se vreme kada jedinice krenu sa svojih polaznih položaja koji su određeni za izvođenje operacije „Trio I.“

Rukovođenje operacijama: operacijama rukovodi general artiljerije Bader kao komandant Borbene grupe „Bader“. Za vreme trajanja operacija ta grupa se potčinjava Komandi ital. 2. armije.

Jedinice koje učestvuju u operaciji: nemačka 718. pd. ojačana nemačkim odredima koji dolaze iz Srbije i sa 10 mobilnih hrvatskih bataljona, ital. 22. pd „Kačatori dele Alpi“, ital. 1. alpinska divizija „Taurinenze“, ital. 5. alpinska div. „Pusterija“, italijanske i hrvatske vazduhoplovne snage, hrvatska mobilna i teritorijalna žandarmerija. Sve napred pomenute jedinice sačinjavaju Borbenu grupu „Bader“.

Sve italijanske jedinice operativno se potčinjavaju Borbenoj grupi „Bader“ od momenta kada dostignu polazne položaje za „Trio I“. Istovremeno se Komanda Borbene grupe „Bader“ operativno potčinjava Komandi 2. armije.

Direktive za prvu fazu „Trio“ uglavnom su tretirale sledeće: svrha „Trio I“ je smirivanje rejona Rogatica, uništenje ustaničkih odreda u okolini i u tom rejonu i temeljito čišćenje tog područja.

Glavni pravci operacije: zauzimanje polaznog položaja oko područja Rogatice:

Alpinska div. „Pusterija“: Višegrad — Priboj — Pljevlja — Čajniče.

Pešadijska divizija „Kačatori dele Alpi“: Gacko — Kalinovik,

Alpinska divizija „Taurinenze“: Turbe — Trnovo — prevoj Trnovo,

nemačka 718. pd: polazni položaj koji određuje k-t Borbene grupe „Bader“.

Da bi dostigla zonu koja joj je dodeljena, alpinska div. „Taurinenze“ treba da bude transportovana železnicom do Sarajeva. Snabdevanje preko Sarajeva. Kad pređe demarkacionu liniju, ta divizija se operativno potčinjava Borbenoj grupi „Bader“. Operacije divizija „Pusterija“ i „Kačatori dele Alpi“ do određenog polaznog položaja stvar su nadležnih italijanskih komandi.

Obrazovanje fronta okruženja oko Rogatice: 718. pd od Prače do Višegrada, ital. divizije od Višegrada do Prače. Tok

fronta okruženja duž linije: Drina do ušća Žepe kod Goražda — Goražde — Prača — Sokolac — Han-Pijesak — tok Žepe. Posle zauzimanja linije okruženja sledi koncentrični napad na Rogaticu (Komanda ital. 2. A, Op. od., Br. 6630 od 30. 3. 42).

...⁵

OPERACIJA ROGATICA

(prilog skica)

Stanje kod neprijatelja

Kada je Operativni štab Borbene grupe „Bader“ početkom aprila premestio svoje sedište iz Beograda u Sarajevo, obaveštajni bilteni o stanju neprijatelja pokazivali su da se povećala aktivnost mnogih ustaničkih bandi u istočnoj Bosni. Planina Ozren, severoistočno od Zenice, a pre svega oblast oko Sarajeva, planine Jahorina i Igman, bile su stalno skrovišta i sastajališta raznih ustaničkih grupa, koje su prepadima na hrvatske garnizone, pošte, snabdevačke kolone, železničke pruge i na civilno stanovništvo onemogućavale svaki normalni život i redovno upravljanje.

Takođe je izveštavano da se u rejonu oko Rogatice nalazi ustanička grupa, jačine najmanje 1000 ljudi, partizani i jedna crnogorska proleterska brigada, naoružani puškama, mitraljezima, minobacačima i sa 1—2 topa. Garnizon u Rogatici — ostatak od dva desetakovana hrvatska bataljona — izdržava napade te banditske grupe. Ona je paralisala svaki sobračaj na putu za Rogaticu, tako da se hrvatski garnizon i stanovništvo moglo snabdevati samo vazдушnim putem.⁶

Direktiva Borbene grupe „Bader“

10. aprila je Operativni štab Borbene grupe „Bader“ izdao „Operacijsku zapovest za nastupanje ka rejonu Rogatice“.

Plan Borbene grupe „Bader“ za angažovanje snaga i taktičko izvođenje zajedničke akcije čišćenja u istočnoj Bosni predviđao je:

Kao polazni položaj za koncentrični napad na Rogaticu treba dostići: ital. 5. brd. div. „Pusterija“ rejon Višegrad — Priboj — Pljevlja — Čajniče, ital. 22. pd „Kačatori dele Alpi“ rejon Gacko — Kalinovik, ital. 1. brd. div. „Taurinenze“ glavninom rejon Turbe — Trnovo — Dobro Polje, a delovima koji su vezani za put rejon oko Pala, 12 km jugoistočno od Sara-

⁵ Isto, str. 1105 (šesti red odozdo).

⁶ Operativni štab Borbene grupe „Bader“, Ic, Br. 163/42 pov. od 8. 4. 42, Obaveštajni bilten o stanju neprijatelja br. 1.

jeva, 718. pd sa hrvatskim jedinicama koje su joj potčinjene rejon Pale — Mokro — Olovo — Vlasenica — Han-Pijesak, a nemačke snage komandujućeg generala i komandanta u Srbiji rejon Višegrad — Užice.

Pošto dostignu te „polazne položaje“, divizije primaju pojedinačna naređenja u kojima je trebalo da bude naređeno dalje nastupanje u sledeće rejone: ital. 5. brd. div. u rejon Višegrad — Ustiprača. Ta divizija u prvo vreme nije smela da pređe Drinu na sever, izuzev mostobrana kod Višegrada. Ital. 22. pd trebalo je da nastupa u rejon Ustiprača — Gorazde — Vranići, ital. 1. brd. div. u rejon Osječani — Podgrab, ojačana nemačka 718. pd u rejon Podložnik — Sokolac — Han-Pijesak — Podžeplje, a nemačke snage iz Srbije na liniju duž Zepe i Drine od Gođenja do Višegrada. Iz tih rejona je trebalo iznenada obrazovati front okruženja oko Rogatice. O tome je trebalo izdati posebna naređenja.

Po dostizanju polaznih položaja trebalo je početi nastupanje u cilju obrazovanja obruča oko Rogatice. čisteći područje kojim se nastupa.

U toku nastupanja trebalo je očistiti od ustanika područje kojim se nastupa u okvirima vremena kojim se raspolagalo i prema direktivama komandanata divizija.

Bilo je planirano da se nastupanje divizije radi obrazovanja obruča oko Rogatice reguliše i pojedinačnim naređenjima upućenim divizijama i to tako da sve jedinice u isto vreme obrazuju front okruženja.

Posle iznenadnog i jedinstvenog obrazovanja fronta okruženja trebalo je da počne zajednička akcija čišćenja. Bilo je planirano da se obruč oko Rogatice dnevno sužava za 3—4 km. Time je trebalo omogućiti temeljito i sistematsko čišćenje.

Po završetku akcije trebalo je rejon oko Rogatice obezbediti mešovitim odredima koji bi tu ostali. Glavninu odreda Bobene grupe „Bader“ trebalo je posle toga angažovati za čišćenje rejona Vlasenica — Srebrenica do Drine.

...⁷

Da usporeno nastupanje italijanskih jedinica nije bio jedini razlog odlaganja početka operacije vidi se i iz telegrama nemačkog of. za vezu pri K-di ital. 2. A od 17. aprila, u kome stoji:

„Zbog stalne opasnosti od podmornica, ponovo je odloženo transportovanje divizije „Murde“. Nekoliko puta je prekinuta pruga Dubrovnik — Metković. *Još se ne može predvideti vreme*

⁷ Tekst se nastavlja: knj. 2, pril. I, str. 1109 (devetnaesti red odozdo).

prikupljanja divizija „Kačatori dele Alpi“ i „Taurinenze“. *Delovi vode borbu. Izgleda da pojačan otpor neprijatelja u Crnoj Gori i Hercegovini znatno utiče na italijanske namere. Uprkos tome, general Roata ne ispušta iz vida cilj Sarajevo.* Ponovo je izražena želja da se divizija „Taurinenze“ uputi na marš peške“ (nemački Štab za vezu pri K-di ital. 2. A, Ia, Br. 188/42 str. pov. od 17. 4 — k-t oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1007/42 str. pov. od 18. 4. 42).

Iz ostalih saopštenja of. za vezu pri K-di ital. 2. A doznalo se da se divizija „Kačatori dele Alpi“ prikupljala kod Nevesinja, jugoistočno od Mostara, odakle je tek 23. ili 24. aprila trebalo da delovima krene prema Gackom u svoje polazne položaje i tek bi 8. ili 9. maja krenula sa svojom levom grupom od Kalinovika, ukoliko „ne dođe do novih zakašnjenja usled aktivnosti ustanika“.

Divizija „Pusterija“ trebalo je da učestvuje u operacijama u istočnoj Bosni samo sa četiri bataljona. Ona je mogla da stigne na Drinu *do 25. aprila* samo „ukoliko ih ne ometu borbe“. Divizija „Taurinenze“ trebalo je da do 25. aprila dostigne pešice i železničkim transportom svoje polazne položaje kod Sarajeva. Do 20. aprila nije stigao ni jedan transport u Sarajevo, niti je izvešteno da je iz Mostara krenula pešice neka jedinica. Pruga Mostar — Sarajevo mogla je dnevno da primi najviše 6 transportnih vozova. Zato se nije moglo računati da će se divizija prikupiti kod Sarajeva pre početka maja.

Tako je nastupanje Italijana trajalo dosta vremena. Moralo se računati sa daljim neometanim povlačenjem ustanika iz istočne Bosne u italijansku okupacionu zonu. U međuvremenu se veoma pogoršala situacija hrvatske posade u Rogatici, koja je bila opkoljena od 10. marta i iscrpljena glađu, pegavim tifusom i pomanjkanjem municije, utoliko više što je vremenska situacija često onemogućavala najnužnije snabdevanje garnizona u Rogatici, koje se vršilo avionima.

Ta situacija i naređenje komandanta oružanih snaga na Jugoistoku, da se napad puk. Francetića u luku Drine od Vlasenice do Srebrenice iskoristi za raščišćavanje situacije u istočnoj Bosni, dovela je konačno, posle izvesnog oklevanja, do odluke Bobene grupe „Bader“ da se ne čeka nastupanje italijanskih jedinica, nego da 718. pd sa potčinjenim hrvatskim odredima, posle dostizanja rejona — Prača — Sokolac — Han-Pijesak — ušće Žepe, neodložno krene u čišćenje obruča oko Rogatice do Prače i Drine i da deblokira Rogaticu. Vreme nastupanja trebalo je prepustiti 718. peš. diviziji. Priključenje na desno krilo divizije do Prače, koje je bilo predviđeno za

italijanske snage, trebalo je da obezbedi hrvatski bataljon u Ilidži, kome je istovremeno bilo stavljeno u zadatak da vrši bočno osiguranje i obezbeđenje do Prače.⁸

...⁹

PREDLOZI KOMANDANTA ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU

Komandant oružanih snaga na Jugoistoku izvestio je 21. aprila OKW: „Borbe za nemačko-hrvatski polazni položaj i usporavanje pokreta italijanskih snaga doveli su do toga da se glavnina ustanika povukla iz nemačkog okupacionog dela istočne Bosne u italijansku zonu prema Hrvatskoj i Crnoj Gori. Nemačke i hrvatske jedinice moraju izvršiti udar preko polaznog položaja da bi sprečile neprijateljske snage oko Rogatice. Napad je u toku.“

„Prema izveštaju nemačkog generala u Rimu, italijanske divizije koje treba dovesti radi zajedničkog napada vezane su snažnim borbama južno od demarkacione linije. Zato se i dalje ne može računati sa pravovremenom intervencijom italijanskih snaga u planiranom zajedničkom napadu. Time je stvorena nova situacija. Izgleda da angažovanje italijanskih jedinica u nemačkom okupacionom delu istočne Bosne nije više potrebno. Zato komandant oružanih snaga na Jugoistoku dostavlja OKW predlog za dalje izvođenje borbenih dejstava. Nemačko-hrvatske jedinice treba da gone ustanike do demarkacione linije i da izvrše zatvaranje.“

„Italijanske jedinice treba kao i do sada da prema sopstvenoj proceni vrše čišćenje južno od demarkacione linije.“

„Stavlja se van snage naređenje da Borbena grupa „Bader“ preuzima komandu nad tri italijanske divizije. Ne treba više predviđati angažovanje Italijana severno od demarkacione linije. Nemačko-hrvatske snage Borbene grupe „Bader“ treba da posednu, očiste i obezbede oblast istočne Bosne severno od demarkacione linije. U tu svrhu i radi zaštite interesa vojne privrede, u istočnoj Bosni treba da ostane 718. pd.“

Na kraju ovog telegrama komandant oružanih snaga na Jugoistoku je zamolio OKW da se saglasi sa tim predlogom i da uskoro donese odluku, pošto je Borbena grupa već krenula i pošto je neposredno predstojao razgovor između generala

⁸ Operativni štab Borbene grupe „Bader“, Ia, Br. 309/42 pov. od 19. 4. 42 (K-t oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1491/42 pov. od 23. 4. 42).

⁹ Tekst se nastavlja: knj. 2, pril. 1, str. 1112 (treći red odozgo).

Badera i generala Roate.¹⁰ A general Roata je bio taj koji nije bio voljan da pre vremena prekine operacije o kojima je dogovoreno u Opatiji.

RAZGOVORI U MOSTARU

Kada se 21. aprila general Roata sastao u Mostaru sa generalom Baderom, nemački general je izjavio da se na osnovu poslednjih događaja (povlačenje Crnogoraca, uspešne mere hrvatske vlade) situacija veoma poboljšala. Zato izgleda da se ustanak u istočnoj Bosni može ugušiti i bez italijanske pomoći. General Roata je bio vidno neraspoložen zbog iznenadnih izjava nemačkog generala. On je nastojao da obuzda svoje uzbuđenje i rekao je da naslućuje da se nemačka procena situacije bazira na hrvatskom uticaju. Saveznici ipak ne mogu Hrvatima „dati zadovoljenje“, kada su oni nejedinstveni. General Roata se, istina, morao složiti s tim da je pri sadašnjoj situaciji zajednička operacija postala ništavna, ali je on i pored toga želeo da izvede do kraja pokrete jedinica koji su već počeli (železnički transport divizije „Taurinenze“ za Sarajevo, polazni položaj italijanskih jedinica kod Višegrada, Foče i Kalinovika).

O svojim namerama general Roata je izjavio da će on nastaviti sa dovođenjem italijanskih divizija u predviđene polazne položaje, izuzev divizije „Pusterija“, koja treba da zatvara odsek Drine od Višegrada do Goražda samo sa četiri bataljona. Divizija „Taurinenze“ trebalo bi da nastavi pokrete u rejon zapadno od Sarajeva, a kada pređe demarkacionu liniju da se „kasnije“ potčini Borbenoj grupi „Bader“. Diviziju „Kačatori dele Alpi“, koja će se inače otkaćiti, on bi zadržao sebi na raspolaganju. General Roata je čvrsto ostao pri tome da u Sarajevu organizuje bazu za snabdevanje.

General Roata je svoj zahtev za nastavljanje započetih pokreta obrazložio time da nije njegova stvar da prekine operacije. On sumnja da će se trajnije popraviti situacija u istočnoj Bosni. Po završetku operacija u istočnoj Bosni trebalo bi oceniti da li bi bilo korisno da se izvede koncentrična operacija protiv ustanika koji su se povukli iz Rogatice i koncentrisali se na području Foče. Dalje operacije bi se morale pripremiti na osnovu situacije. On računa sa time da će se u leto ponovo pogoršati situacija. „Do tada“ — nagoveštavao je general Roata — „Borbena grupa ‚Bader‘ treba da *slobodno raspolaže* italijanskim divizijama.“

Kada su bili završeni razgovori u Mostaru, general artiljerije Bader je tražio od komandanta oružanih snaga na Jugoistoku da utiče na OKW da ova brzo donese odluku o pred-

¹⁰ K-t oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1028/42 str. pov. od 21. 4. 1942.

loženom završetku zajedničkih nemačko-italijanskih operacija.¹¹ Komandant oružanih snaga na Jugoistoku je, međutim, u spremnosti generala Roate da Borbenoj grupi „Bader“ i dalje stavi na raspolaganje italijanske oružane snage video povoljnu priliku da se italijanske snage zadrže u njihovoj sopstvenoj okupacionoj zoni u cilju aktivnijeg vođenja borbi. On je još 22. aprila izvestio OKW o namerama generala Roate i zamolio za brzu saglasnost „pošto se to rešenje za čišćenje italijanske zone može iskoristiti i južno od demarkacione linije“. Pod tim okolnostima komandant oružanih snaga na Jugoistoku je povukao predlog koji je 21. 4. uputio OKW — da Borbena grupa „Bader“ ne preuzme komandu nad italijanskim divizijama.¹²

General artiljerije Bader je verovao da general Roata sa svojim zahtevom za produženje zajedničkih operacija prvenstveno ima u vidu političke ciljeve (pri tome verovatno igra ulogu i želja Italijana za prestižem!). „To potvrđuju“ — kako je general artiljerije Bader izvestio u telegramu od 22. 4. — „i opsežni italijanski planovi za izgradnju baraka na aerodromu u Sarajevu i izgradnja velike baze za snabdevanje, kao i italijanskog skladišta građevinskog drveta“. Namera generala Roate da italijanske divizije ostavi na „slobodnom raspolaganju“ Borbenoj grupi „Bader“ samo je tako zamišljena da bi italijanske jedinice praktično ostale u sadašnjim rejonima. Međutim, nije više opravdano da italijanske jedinice ostanu u nemačkoj zoni, a nemačko komandovanje u italijanskoj zoni ne može se zamisliti, utoliko pre što 718. pd ostaje vezana za nemački okupacioni deo Bosne. General artiljerije Bader je zato ponovio svoj predlog da se zajedničke operacije pod nemačkom komandom nastave samo do demarkacione linije i da se italijanskim snagama izda direktiva da ponovo napuste nemačku okupacionu zonu.¹³

ODLUKA OKW

Odluka OKW, koja je doneta u tim danima „koalicionog rata“, bogatim trvenjima i poteškoćama, donela je olakšanje.

23. aprila je OKW naredila: „Iz izveštaja komandanta oružanih snaga na Jugoistoku proizlazi da, na žalost, ponovo nije uspelo planirano opkoljavanje ustanika. Treba čvrsto ostati pri

¹¹ Borbena grupa „Bader“, Ia, Br. 342/42 pov. od 22. 4 (K-t oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1466/42 pov. od 22. 4. 42).

¹² K-t oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1466/42 str. pov. od 22. 4. 42.

¹³ Borbena grupa „Bader“, Ia, Br. 358/42 pov. od 22. 4. 42 (K-t oruž. snaga na Jugoistoku, Ia, Br. 1488/42 pov. od 23. 4. 42).

nameri koja je utvrđena u Sušaku (Opatiji) da se ustanici unište zajedničkom operacijom. Razumljivo je samo po sebi da to treba izvoditi tamo gde se nalaze ustanici. Dalje operacije treba izvoditi bez obzira na političke pravce prema opštim direktivama K-de italijanske 2. A i shodno izmenjenoj taktičkoj situaciji. Za načelno odstupanje od opšteg plana ne postoji nikakav povod, pogotovo što sadašnja operacija predstavlja samo prvi deo opšteg čišćenja“.

„Polazeći od zadatka da se opštom operacijom unište ustanici na bivšoj jugoslovenskoj teritoriji i time zemlja smiri i ekonomski iskoristi, operacije treba dalje voditi u saglasnosti sa K-dom ital. 2. A.“¹⁴

K-da Supremo takođe ostaje čvrsto pri tome da se izvodi zajednička operacija kako je dogovoreno, sve do potpunog uništenja ustanika, bez obzira na demarkacionu liniju.¹⁵

ČIŠĆENJE OBRUČA OKO ROGATICE (prilog skica)

U nastupanju prema svojim polaznim položajima 718. pd je 14. aprila dostigla svojom severnom pukovskom grupom rejon Kladanj — Olovo i pri tome naišla na jak otpor neprijatelja. Ona je 15. aprila nastavila nastupanje u južnom pravcu. Južna pukovska grupa je nastupala u rejon istočno od Sarajeva. Njihove pokrete veoma je otežavao visoki sneg u planinama.

Nastupajući iz svog polaznog rejona Sarajevo — Kladanj — Vlasenica preko planina Romanije i Javor, 718. pd je već oko 20. aprila stigla na predviđeni front okruženja Prača (mesto) — Sokolac — Han-Pijesak — Žepa (reka). Tu se divizija prikupila i 23. aprila krenula u koncentrični napad na Rogaticu. Nailazeći na neznatan otpor neprijatelja, ali na velike terenske poteškoće, sledećih dana je planski pročešljala planinsko zemljište istočne Bosne. U međuvremenu se neprijatelj povukao iz rejona Rogatice dalje na jug i jugozapad.

Od italijanskih oružanih snaga su 21. aprila stigli železničkim transportom tek prednji delovi 1. brdske div. „Taurinenze“ do Sarajeva. Peta brdska div. „Pusterija“, koja je dolazila iz Crne Gore, bila je 24. aprila udaljena još za dva dana marša južno od gornjeg toka Drine.

Tako se toga dana nije uopšte moglo izvršiti zatvaranje na južnom delu fronta okruženja između Višegrada i Foče.

¹⁴ OKW /Wfst/ Op. Br. 001383/42 str. pov. od 23. 4. (W. Bfh. Südost, Ia, Br. 1039/42 str. pov. od 23. 4. 42.)

¹⁵ Prema saopštenju nemačkog generala pri Vrh. k-di ital. oružanih snaga — W. Bfh. Südost, Ia, Br. 1038/42 str. pov. od 23. 4. 42.

25. aprila su nemačke i hrvatske jedinice Borbene grupe „Bader“ već opkoljavale Rogaticu sa severozapada, severa i severoistoka u krugu od oko 12 km. Ital. 5. brdska div. je tada dostigla svojim prednjim delovima Drinu između Višegrada i Goražda i počela, svakako sa zakašnjenjem, da zatvara prelaze preko reke. Neprijatelj je pokušavao da se, još pre nemačkih jedinica koje su nadirale, povuče preko Drine na jugoistok i na jugozapad preko Prače na područje planine Jahorine. Italijani nisu izvršili zatvaranje ni tu ni južno od Jahorine kod Kalinovika. Ital. 22. div. „Kačatori dele Alpi“ bila je još daleko. Ona je tek krenula od Nevesinja i Gacka i u svom nastupanju naišla na jak otpor bandi, drumske zapreke, snežne nanose i velike terenske poteškoće.

Tako je 718. pd prilikom čišćenja u luku Drine kod Rogatice naišla na samo slabiji otpor neprijatelja i donela samo nešto malo plena. Borbena grupa „Bader“ je 28. aprila dostigla svoj cilj, Rogaticu. Njeni prednji odredi su sledećeg dana stigli dalje južno na Praču i Drinu. U međuvremenu je ital. 5. brdska div. „Pusterija“, koja je stigla na gornji tok Drine, između Višegrada i Goražda, radi zatvaranja, izvestila da je zarobila oko 500 ustanika i zaplenila oružje, ali da se glavnina ustanika u međuvremenu povukla iz rejona oko Rogatice preko Prače u planine jugoistočno od Sarajeva. Ital. 22. div. „Kačatori dele Alpi“ se tada u napadu probila kroz ustaničku oblast do Gackog. Komandant oružanih snaga na Jugoistoku je po završetku operacije „Rogatica“ tražio od K-de ital. 2. A da se Borbenoj grupi „Bader“ potčine 1. brd. div. „Taurinenze“, koja se tada prikupljala u rejonu zapadno od Sarajeva i ital. 22. div., koja je stigla kod Gackog, da bi sa te dve italijanske divizije opkolili i uništili ustaničke grupe koje su se povukle iz istočne Bosne u italijansku okupacionu zonu i koje su se ponovo prikupile u planinama zapadno od Foče i kod Goražda.

Prilikom čišćenja rejona oko Rogatice gubici ustanika su u periodu od 11. aprila do 3. maja iznosili 168 mrtvih i 1.309 zarobljenih. Sopstveni gubici su iznosili:
mrtvih: Nemaca 2, Italijana 5, Hrvata 13;
ranjenih: Nemaca 16, Italijana 21, Hrvata 21.
Plen u oružju, municiji i zalihama bio je neznatan.

OPERACIJA „FOČA“ (prilog skica)

Pripreme

Još je bila u toku operacija „Rogatica“ kada je general artiljerije Bader 24. aprila izvestio komandanta oružanih sna-

ga na Jugoistoku o svojim namerama da se nastave zajedničke nemačko-italijanske operacije. Trebalo je da najpre ital. 1. brd. div. „Taurinenze“ očisti planinu Igman, pošto se prikupi u rejonu zapadno od Sarajeva, kao polaznom rejonu za čišćenje područja Sarajevo — Kalinovik — Foča — Goražde, koje bi vršile ital. div. „Taurinenze“ i „Kačatori dele Alpi“, uz istovremeno sadejstvo nemačke 718. pd i italijanske brdske div. „Pusterija“.¹⁶ General Roata se saglasio sa tim planom.¹⁷

OPERACIJSKA ZAPOVEST BORBENE GRUPE „BADER“

Borbena grupa „Bader“ je 29. i 30. aprila izdala naređenje za čišćenje planine Igman i za operaciju „Foča“, čišćenje rejona Jahorina pl. — Dobro Polje — Kalinovik — Foča — Goražde — Prača.

Najpre je trebalo da ital. 1. brdska div. „Taurinenze“, polazeći 2. maja iz svog polaznog položaja zapadno od Sarajeva u širokom frontu sa napred ešeloniranim desnim krilom, očisti planinu Igman i pojas istočno od puta Ilidža — Kalinovik.

718. pd trebalo je da se posle čišćenja rejona oko Rogatice preformira za operaciju „Foča“, očisti područje južno od Prače, da u Goraždu uspostavi vezu sa ital. 5. brd. div. „Pusterija“, koja se nalazila južno od gornjeg toka Drine, i da spreči povlačenje ustanika preko Prače na sever, a naročito na planinu Romaniju.

Do 12. maja trebalo je obrazovati sledeći front okruženja za operaciju „Foča“: ital. 1. brd. div. na liniji Dobro Polje (jugost. od Trnova) — Delijaš, ital. 22. div. „Kačatori dele Alpi“ na liniji Ocrkavlje (zapadno od Foče) — Dobro Polje, 5. brd. div. „Pusterija“ na istočnoj obali gornjeg toka Drine od Goražda do Foče i 718. pd između Goražda i Prače (mesto). Osim toga je trebalo da 718. pd očisti planinsko zemljište jugozapadno od Prače kod Nohorića do naređenog fronta okruženja, naslanjajući se na 1. brd. div. „Taurinenze“.

Trebalo je da usledi naređenje za sužavanje fronta okruženja obrazovanog na napred opisani način, kao i za čišćenje oko Foče; 5. brd. div. „Pusterija“ trebalo je da od 12. maja na istočnoj obali Drine od Goražda do Foče sprečava izvlačenje ustanika preko te reke. Bokove i pozadinu njene linije odbrane na Drini trebalo je da obezbeđuju dve divizije borbenim izviđačkim patrolama. Bilo je planirano da se delovi divizije „Ka-

¹⁶ Borbena grupa „Bader“, Ia, Br. 395/42 str. pov. od 24. 4. 42. (W. Bfh. Südost, Ia, Br. 1052/42 str. pov. od 25. 4. 42).

¹⁷ Nemački štab za vezu pri K-di ital. 2. A. Br. 0106/42 pov. od 27. 4. 42. i K-t oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1563/42. pov. od 28. 4. 42.

čatori dele Alpi“, koji postanu slobodni prilikom sužavanja obruča, prebace na gornji tok Drine radi ojačanja odseka 5. brd. div.¹⁸

NOVI PREDLOZI ITALIJANA

Usled pripreme za operaciju „Foča“, K-do Supremo je iznenadila komandanta oružanih snaga na Jugoistoku novim zahtevom. Kako je saopštio nemački general pri Vrhovnoj komandi italijanskih oružanih snaga 3. maja, maršal Kavalero [Cavallero] je želeo da Komandi italijanskog 6. AK generala Dalmaca [Dalmazzo] neposredno potčini tri italijanske divizije, „Pusterija“, „Kačatori dele Alpi“ i „Taurinenze“, koje su bile dodeljene Borbenoj grupi „Bader“, pošto bi general Roata trebalo da iz Dubrovnika rukovodi jedinstvenom operacijom novoformiranih grupa, generala Badera i generala Dalmaca. Komandant oružanih snaga na Jugoistoku je preko nemačkog generala u Rimu ukazao na nepovoljne posledice takve promene komandnih odnosa za vreme operacije i upozorio da su ti novi planovi general-pukovnika Kavalera u suprotnosti sa sporazumima zaključenim u Sušaku i Opatiji i da je zato potrebna saglasnost OKW. Maršal Kavalero je na to izrazio spremnost da sačeka stav OKW i da izda direktivu ital. 2. armiji da dve divizije, „Kačatori dele Alpi“ i „Taurinenze“, ponovo potčini njihovom nadležnom 6. AK, dok bi divizija „Pusterija“ ostala kod Borbene grupe „Bader“.¹⁹

OKW se saglasila sa predlogom K-do Supremo, prema kome se dalje operacije u Hrvatskoj izvode pod neposrednim rukovodstvom Komande ital. 2. armije sa Korpusom generala Dalmaca i divizijama „Kačatori dele Alpi“, „Taurinenze“ i sa Borbenom grupom „Bader“ i nemačkim snagama (718. pd) i italijanskom divizijom „Pusterija“ koja joj je potčinjena.²⁰

TOK OPERACIJE

(prilog skica)

U prvim danima maja hrvatske jedinice su smenile obezbeđenja 718. pd na Prači i Drini južno od Rogatice. Divizija je vršila izviđanje na južnoj obali Prače i vršila pregrupisanje sa ital. 5. brd. div. za operaciju „Foča“. U pozadini 718. pd, severozapadno od Rogatice i severoistočno od Sarajeva, nije se više naišlo na neprijatelja prilikom naknadnog čišćenja.

¹⁸ Borbena grupa „Bader“, Ia, Br. 120—123/42 str. pov. od 29. i 30. 4. 42.

¹⁹ K-t oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1111/42 str. pov. od 3. 5. 42.

²⁰ OKW/WFSt/Op. Br. 001307/42 str. pov. od 3. 5. 42 (W. Bfh. Südost, Ia, Br. 1118/42 str. pov. od 4. 5. 42.)

U pozadini ital. 5. brd. div. „Pusterija“ još su se pojavljivale grupe bandi u crnogorskim planinama. Iz rejona Gacko, gde su ustanici lokalnim napadima ponovo uznemiravali ital. 22. div. „Kačatori dele Alpi“ prilikom njenih akcija češćenja, neprijatelj se sada povlačio u planine na severoistoku. U pozadini te divizije, na putu prema Nevesinju, još su se pojavljivale ustaničke grupe.

2. maja je ital. 1. brd. div. „Taurinenze“ krenula iz rejona zapadno od Sarajeva u čišćenje planine Igmana. Oni su prokrstarili planinu krenući sa severozapada i već 3. maja dostigli njen južni kraj, nailazeći na neznatan otpor neprijatelja. Po završetku čišćenja Igmana, divizija je dalje nastupala u jugoistočnom pravcu zajedno sa jednim bataljonom 718. pd, koja je, naslanjajući se na levo krilo Italijana, čistila područje jugoistočno od Sarajeva. Znatniji otpor neprijatelja morao je biti slomljen samo na putu za Kalinovik, na planinskom prevoju kod Trnova. U međuvremenu je 718. pd prešla 4. maja preko Prače južno i jugoistočno od Rogatice u južnom pravcu, slomila pojedinačni otpor neprijatelja i očistila planinski predeo severno i severozapadno od Goražda. Već 9. maja ta je divizija dostigla svoj polazni položaj za operaciju „Foča“ između Prače i Goražda, gde je uspostavila vezu sa italijanskom 5. brd. div. Ta divizija, koju su u pozadini uznemiravali prepadi ustanika, polako se pomerala duž gornjeg toka Drine — uzvodno — da bi obrazovala front okruženja između Goražda i Foče.

Sa juga je krenula iz rejona Gacko — Nevesinje 22. pd „Kačatori dele Alpi“ ital. 6. arm. korpusa da bi se sa jednom slabijom grupom spustila od Gacka preko planine u dolinu gornjeg toka Drine, a glavninom nadirala putem preko Uloga ka Kalinoviku. 1. brd. div. „Taurinenze“, koja je od 7. maja bila potčinjena ital. 6. AK, slomila je posle čišćenja Igmana neprijateljski otpor na planinskim prevojima kod Trnova i približila se svom delu fronta okruženja Dobro Polje — Delijaš.

U međuvremenu je general Roata dao direktivu ital. 6. AK da svoj polazni položaj za operaciju „Foča“ dostigne još 10, a ne 12. maja. Zatim je trebalo da 6. AK nadire ka Foči da bi zatvorio front na južnoj strani. Još 10. maja je naredila K-da ital. 2. A da sve raspoložive snage odmah krenu na Foču i to da 6. AK nastupa sa 22. div. preko Kalinovika, a sa 1. brd. div. sa jakim desnim krilom preko Dobrog Polja. Borbena grupa „Bader“ je dobila naređenje da sa jakim južnim krilom nastupa sa linije Prača — Goražde prema Foči, a ital. 5. brd. div. trebalo je da vrši obezbeđenje na Drini.

Borbena grupa „Bader“ je već 11. maja u 13 00 časova dostigla prednjim odredom 718. pd Foču, bez borbe. Ital. 5. brd-

ska divizija, koja joj je bila potčinjena, stigla je istog dana do visova severoistočno i istočno od Foče. Unutrašnje krilo 718. pd i ital. 1. brd. div. nastavili su čišćenje područja Jahorine planine. Ital. 1. brd. div. je desnim krilom dostigla istočno od Kalinovika put za Foču. Ital. 22. pd je prednjim odredima stigla južno od Kalinovika. K-da ital. 2. A imala je nameru da 12. maja uspostavi vezu između 6. AK i Bobbene grupe „Bader“ na putu Foča — Kalinovik i time zatvori opkoljeno područje sa juga. Dalje južno, 5. brd. div. trebalo je da u dolini Drine južno od Foče ide u susret delovima 22. div., koji su dolazili od Gacka preko planine.

Za 13. maj je bilo planirano da istočna kolona ital. 22. div. dalje nadire u severozapadnom pravcu ka Foči, a zapadna kolona te divizije da čisti planinu istočno od Uloga. Odsek Jeleč (na pola puta Kalinovik — Foča) trebalo je da čisti i zatvara 1. brd. divizija. 718. pd Bobbene grupe „Bader“ trebalo je da u sadejstvu sa ital. 1. brd. div. ponovo očisti područje istočno od Dobrog Polja, a delovi 5. brd. div. da nastave nadiranje dolinom Drine u južnom pravcu.

Istočna kolona 22. div. dostigla je 13. maja planinski prevoj severoistočno od Gacka koji vodi u dolinu Drine. Zapadna kolona još nije mogla da stigne do Kalinovika zbog porušenih mostova. 1. brd. div. je prodrla do rejonu Jeleč, jugoistočno od Foče. Prednji odred 718. pd, koji je prodro na put Foča — Kalinovik, nije još mogao da uspostavi vezu sa 1. brd. div. zbog porušenih mostova. Severno krilo 718. pd je prokrstarilo planinu severozapadno od Foče u jugozapadnom pravcu, a ital. 5. brd. div. je nastavila čišćenje južno od Foče.

Dva sledeća dana, 14. i 15. maja, sve grupe su nastavile čišćenje rejonu oko Foče. Na putu Kalinovik — Foča uspostavile su vezu 718. pd i ital. 1. brd. div. Prilikom čišćenja doline Drine, jedinice ital. 5. brd. div. su naišle na neznatan otpor neprijatelja. U celom rejonu čišćenja nalazile su se još samo slabe grupe ustanika i bilo je malo plena. 22. div. 6. arm. korpusa je preformirala svoje snage za novu operaciju u rejonu Neretva — Ulog na putu Nevesinje — Gacko. 718. pd je završila svoje akcije čišćenja u rejonu Foče i spremala se za prelazak na smirivanje rejonu oko Sarajeva. Po želji K-de ital. 2. A, ital. 5. brd. diviziji je ostao na raspolaganju jedan ojačani bataljon 718. pd radi ponovnog čišćenja u rejonu oko Goražda. Trebalo je da taj bataljon kasnije smene hrvatske jedinice.

Prilikom operacije „Foča“ ustanici su imali sledeće gubitke: 107 mrtvih, 250 ranjenih i 741 zarobljen. Nasuprot tome, Nemci su imali samo 2 ranjena i 1 mrtvog, a Italijani 2 ranjena.

VIII — Borbe protiv bandi u leto 1942.

1. — OPERACIJA ČIŠĆENJA BORBENE GRUPE „ZAPADNA BOSNA“

od juna do avgusta 1942.

(prilog skica)

Pripreme za operaciju na Kozari

Sredinom maja bila je završena zajednička nemačko-italijanska operacija u rejonu Foče, osim manjih ponovnih čišćenja. 718. pd se vraćala u nemački okupacioni deo istočne Bosne severno od demarkacione linije. Po želji generala Roate, u rejonu Goražda ostao je samo jedan ojač. bataljon te Divizije. Njega je kasnije trebalo da smene hrvatske jedinice. General Roata je predložio Komandi Supremo novu zajedničku operaciju severno od demarkacione linije pod njegovom komandom, na koju bi se nastavilo čišćenje u italijanskoj okupacionoj zoni uz sadejstvo nemačke 718. pd.²¹ Komandant oružanih snaga na Jugoistoku je smatrao da je nepoželjno da 718. pd pređe liniju Tarčin — Kalinovik — gornji tok Drine u južnom pravcu zbog potrebe obezbeđenja oblasti oko Sarajeva, koja je naročito važna za vojnu privredu i zbog toga što se raspolagalo slabim nemačkim snagama.²² Što se tiče nemačkog okupacionog dela istočne Bosne, tamo je ustanički pokret bio razbijen operacijama Bobbene grupe „Bader“, „Trio I“ i „Foča“, i bio je ograničen samo na lokalne prepade. Nastavljeno je gonjenje ostataka bandi. Akcije smirivanja počele su da pokazuju dobre rezultate. Nemački autoritet je porastao: stanovništvo se vraćalo u svoja mesta i delimično počelo ponovo da radi. Srbi, Hrvati i Muslimani su se pokorili — ali isključivo nemačkom autoritetu. Preduslov za iskorišćenje do sada postignutog uspeha ostao je: nemačko komandovanje, prisustvo nemačkih trupa, kao i upravne mere prema nemačkom uzoru.

Zato je 718. pd morala da se vrati u istočnu Bosnu, da bi tamo, sa jednom pukovskom grupom u rejonu oko Sarajeva a sa drugom kod Tuzle, stalno kontrolisala, patrolirala i nastavila smirivanje područja između Drine, Save i Bosne. Sve ustaške jedinice koje su se nalazile u tom rejonu ostale su potčinjene 718. pd; nemačka Feldžandarmerija je sarađivala prilikom formiranja hrvatske žandarmerije i uprave.²³

²¹ Prema izveštaju nem. Štaba za vezu pri K-di ital. 2. A od 15. 5. 42. k-tu oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1204/42 str. pov. od 16. 5. 42.

²² Stav k-ta oruž. sn. na Jugoistoku prema namerama maršala Kavalera, dopis Ia, Br. 1133/42 str. pov. nemačkom generalu pri Vrh. k-di ital. oružanih snaga.

²³ Komandujući general i k-t u Srbiji, Ia, Br. 263/42 str. pov. od 23. 5. 42.

O daljem vođenju borbi već je bilo govora 6. maja, na sastanku generala Roate sa zamenikom načelnika Operativnog štaba Vermahta, gen. ppuk. Warlimontom [Warlimont] i načelnikom Štaba komandanta oružanih snaga na Jugoistoku, generalom Ferčom [Foertsch], koji je održan u Sarajevu. Složili su se da se Borbena grupa „Bader“ rasformira po završetku operacije „Foča“, a njene jedinice vrata u rejon severno od demarkacione linije.

Načelnik OKW je 13. 5. uputio telegram komandantu oružanih snaga na Jugoistoku u kome je izjavio da je saglasan da se „nemačke jedinice po završetku operacije „Foča“, u sporazumu sa K-dom ital. 2. A, povuku u rejon severno od demarkacione linije“. Njihov zadatak bi tada bio da u nemačkoj okupacionoj zoni, zajedno sa hrvatskim jedinicama, uguše još postojeća žarišta ustanka, kao i da obezbeđuju vojnoprivredne objekte i saobraćajnice. Po završetku operacije „Foča“ trebalo je rasformirati Borbenu grupu „Bader“. General Bader bi tada ponovo preuzeo svoje zadatke kao komandant u Srbiji. Time se sporazumi zaključeni u Sušaku (Opatiji) i Ljubljani smatraju sprovedenim.²⁴

Komandant oružanih snaga na Jugoistoku je u vezi s tim uputio generalu artiljerije Baderu sledeća pitanja: Kada će u sporazumu sa K-dom ital. 2. A biti slobodna 718. pd radi izvršenja zadataka na smirivanju severno od demarkacione linije? Kada je moguće rasformiranje Štaba Borbene grupe „Bader“? Kakav je redosled sledećih akcija: Sarajevo, Ozren, Majeвица, Prijedor? Pri tome treba imati u vidu da su za vojnu privredu posebno važne pruge Sarajevo — Brod, Tuzla — Doboj — Brod, a prema novoj direktivi i transport rude Prijedor — Bos. Novi — Kostajnica — Sunja. Sa kojim hrvatskim snagama se može računati na sadejstvo sa 718. pd prilikom akcija severno od demarkacione linije? (dopis k-ta oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1181/42 str. pov. od 13. 5. 1942. Operativnom štabu Borbene grupe „Bader“).

U međuvremenu je OKW u telegramu od 12. 5. naredila k-tu oruž. sn. na Jugoistoku sledeće:

„Načelnik Uprave za vojnu privredu i naoružanje (Wi. Rue. Amt) ukazuje na hitnost smirivanja područja Mostar — Dubrovnik uz obezbeđenje železničke pruge, a naročito na potrebu obezbeđenja pruge preko Neretve kod Gabele južno od Mostara. Sada ne kreću važni nemački transporti sa boksitom. Prilikom miniranja železničkog mosta Gabela došlo je do zastoja transporta na neodređeno vreme. Uprava moli da se kod

²⁴ Dopis OKW /Wfst/ Op. (H) Br. 001593/42 str. pov. od 13. 5. 42. k-tu oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1181/42. str. pov. od 13. 5. 42.

K-do Supremo izdejstvuje da se ubrzano preduzmu stalne mere obezbeđenja. Uprava takođe traži da se preduzmu mere za obezbeđenje transporta rude iz rudnika železa Prijedor“.²⁵

Načelnik Operativnog štaba Borbene grupe „Bader“ je 17. 5. izvestio k-ta oruž. sn. na Jugoistoku:

718. pd je odmah slobodna za akciju smirivanja severno od demarkacione linije. Štab Borbene grupe „Bader“ ja završio svoj zadatak. Smirivanje istočne Bosne novim akcijama nema svrhe, pošto u smirenim oblastima moraju stalno ostati snage. Na osnovu dosadašnjeg iskustva, najviše izgleda na uspeh ima povratak 718. pd u njene garnizone i njena pomoć u organizovanju uprave i prilikom čišćeja okoline. Akciju „Prijedor“ treba izvesti nezavisno od toga i to što pre, sa hrvatskim snagama, uz sadejstvo 1—2 nemačke čete (dopis načelnika Štaba Borbene grupe „Bader“, Ia, Br. 142/42 str. pov. od 17. 5. 42. k-tu oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1214/42. str. pov. od 17. 5. 42).

20. 5. održani su u Štabu k-ta oruž. sn. na Jugoistoku. u Arsakli, razgovori sa nemačkim generalom u Zagrebu, gen. Glez-Horstenauom [Glaise-Horstenau], načelnikom Štaba komandanta u Srbiji, g-štabnim pukovnikom Kevišem [Kewisch] i sa načelnikom Štaba Borbene grupe „Bader“, g-štab. ppuk. Pfafferotom [Pfafferott], o nastavljanju smirivanja u Bosni. O rezultatu tih razgovora komandant oružanih snaga na Jugoistoku izvestio je OKW:

„Ustanički pokret u nemačkoj zoni istočne Bosne je razbijen. Mogući su manji lokalni prepadi, ali oni nemaju značaja. Nastavlja se gonjenje ostataka bandi. Nemačko komandovanje, prisustvo nemačkih trupa i upravne mere prema nemačkom uzoru ostaju preduslov za iskorišćavanje postignutog uspeha.

U zapadnoj Bosni je od 15. 5. znatno porasla aktivnost bandi. Radi očuvanja interesa nemačke vojne privrede treba što pre očistiti taj rejon.“

Zato je komandant oružanih snaga na Jugoistoku izvestio o sledećim namerama:

Namere za dalje vođenje borbi

Istočna Bosna: 718. pd (bez jednog bataljona za operaciju „Zapadna Bosna“) ostaje, kontroliše i patrolira po istočnoj Bosni i nastavlja započeto smirivanje. Njoj ostaju potčinjene sve oružane i policijske snage koje se tamo nalaze, uključujući ustaše. Ona će njima rukovoditi i kontrolisati ih.

²⁵ Dopis OKW /WFSt/ Op. (H) Br. 001601/42 str. pov. od 12. 5. 42. k-tu oruž. sn. na Jugoistoku, Ia, Br. 1182/42 str. pov. od 13. 5. 42.

Zapadna Bosna: Nju će sredinom juna čistiti i smirivati hrvatska borbena grupa pod nemačkom komandom. Odmah treba da počnu pripreme nemačkih i hrvatskih jedinica.

U tu svrhu je komandant oružanih snaga na Jugoistoku naredio:

718. pd treba da jednom pukovskom grupom dostigne rejon borbenih dejstava oko Sarajeva, a drugom pukovskom grupom rejon oko Tuzle. Odatle treba da vrši smirivanje dodeljenih rejona osiguranja.

Nemačko vojno rukovodstvo treba da pomaže bespomoćnu hrvatsku upravu na svim poljima koja su od prvorazrednog značaja za smirivanje.

Istočna Bosna: Izvođenje operacije u zapadnoj Bosni prenosi se na komandujućeg generala i komandanta u Srbiji, koji će odmah preduzeti sve mere u vezi s tim u neposrednoj saglasnosti sa nemačkim generalom u Zagrebu.²⁶

OKW se saglasila sa tim namerama komandanta oružanih snaga na Jugoistoku.²⁷

U zapadnoj Bosni se u međuvremenu sve više povećavala aktivnost bandi u rejonu Banja Luka — Petrinja — Bos. Novi — Prijedor. Radi zaštite interesa nemačke vojne privrede, trebalo je taj rejon što pre očistiti od bandi i smiriti. Za taj zadatak je do sredine juna formirana nemačko-hrvatska Borbena grupa „Zapadna Bosna“ pod komandom komandanta 714. pd, general-majora Štala [Stahl].

Borbena grupa „Zapadna Bosna“ se sastojala od 721. pd (2 bataljona) i I/750 pp 718. pd, 924. landesšicen-bataljona 714. pd, od štaba i dve baterije 661. art. divizionu, jedne baterije 654. art. divizionu i jedne brdske baterije 670. art. divizionu, od štaba I divizionu i 2. i 3. čete 202. pt puka. Osim toga su uzete i dve hrvatske brd. brigade, koje su formirane u rejonu Petrovaradina i u Slavoniji i do početka nastupanja obučavane pod nemačkim rukovodstvom.

Trebalo je da operacija počne sredinom juna.

28

OZBILJNA SITUACIJA BORBENE GRUPE „ZAPADNA BOSNA“

Povlačenjem Italijana iz Treće zone krajem juna došlo je do novog, opasnog razvoja situacije. Iz severozapadnog dela Crne Gore prodrlo je nekoliko ustaničkih brigada u Hrvatsku,

²⁶ K-t oruž. sn. na Jugoistoku. Ia, Br. 1237/42 str. pov. od 20. 5. 42.

²⁷ OKW /WFS/ Op. (H) 001777/42 str. pov. od 26. 5. 42.

²⁸ Tekst se nastavlja: knj. 2, pril. I, str. 1116 (petnaesti red odozdo).

pre svega u tek očišćene oblasti Kalinovik, Nevesinje, Gacko, Foča i Goražde, koje su rušile pruge između Sarajeva i Mostara, i, uz stalan priliv tih crnogorskih bandi južno od demarkacione linije, zauzele rejon između gornjeg toka Une i zapadne Hercegovine, koji je napustila jaka ital. 2. armija. Tada su se ostaci bandi koji su se već nalazili u toj oblasti priključili odmetnicima koji su pristizali iz Crne Gore i ugrožavali celu hrvatsku teritoriju.

Tako su se uskoro i u zapadnoj Bosni pokazale posledice opasnih italijanskih mera. Stalnim prilivom iz evakuisane italijanske okupacione zone formirale su se jače grupe bandi na divljoj planini Grmeč, koje su, ponovo ojačane, napadale slabe hrvatske garnizone u oblastima koje su napustile italijanske jedinice i nadirale preko demarkacione linije između Ljubije i Suhače do Sane i u rejon južno i jugozapadno od Bos. Novog. Zapadno od Bos. Novog i na južnom kraju velike i teško pristupačne planine Šamarica takođe su se prikupljale nove grupe bandi, pogotovo što Hrvati nisu temeljito izvršili čišćenje te planine i rejona između Sane i Une do linije Prijedor — Bos. Dubica. Pošto je Borbena grupa „Zapadna Bosna“ krenula u napad na Kozaru sa slabo osiguranim zapadnim krilom, moralo se pri takvom razvoju situacije računati sa time da će za vreme operacije neprijatelj nadirati sa Šamarice u pozadinu zapadnog fronta, kao i sa juga protiv osiguranja na liniji zaprečavanja Sanski Most — Ljubija — Prijedor. Pokazalo se, dakle, da je bio ozbiljno ugrožen front okruženja oko planine Kozare. Ta situacija je nametala potrebu da se preformira Borbena grupa „Zapadna Bosna“, tim pre što napad nije više bio izvodljiv sa novoformiranim hrv. brd. div. koji su imali malu vrednost što se tiče jačine, opreme i organizacije. Zbog svega toga, komandujući general i komandant u Srbiji se odlučio, uz saglasnost komandanta oružanih snaga na Jugostoku, da Borbenoj grupi „Zapadna Bosna“ dovede nemačka pojačanja iz Srbije — jedan štab peš. puka, četiri peš. bataljona, četiri baterije i jednu inž. četu 714. pd. Još 23. jula krenula su ta pojačanja. Do njihovog dolaska trebalo je držati i ojačavati front okruženja oko Kozare, a tek tada nastaviti napad prema toj šumovitoj planini.

Stalna opasnost

U međuvremenu su borbe u zapadnoj Bosni postajale iz dana u dan sve jače. Poslednje sedmice juna, ustaničke grupe iz italijanske okupacione zone su pokušavale da pređu demarkacionu liniju južno od Banje Luke, južno od Sanskog Mosta

i južno od Bos. Novog. U lokalnim borbama su ipak zadržane sve te grupe bandi i odbijeni su ostali lokalni pokušaji proboja ustanika koji su bili opkoljeni na Kozari, ali su se kod Hrvata ustanici uspjeli probiti delimično duboko, nanoseći velike gubitke.

Tako je 24. 6. morao biti odbijen napad bande, jačine 200 ljudi, na Štab 2. hrv. brigade. Istočno od Bos. Novog je iz dana u dan dolazilo do sukoba. Tu su dve hrvatske čete za osiguranje napustile svoje položaje pred lokalnim napadom jedne bande. Dan kasnije, 24. 6, ustanici, koji su dolazili iz italijanske zone, izbacili su hrvatsku posadu iz Rudice, južno od Bos. Novog. Ponovo su morali da budu angažovani nemački tenkovi da bi popravili situaciju kod Hrvata.

U danima od 25. do 30. juna, neprijatelj je sa Kozare nastavljao sa pokušajima proboja protiv Bobbene grupe „Zapadna Bosna“. Nisu uspjeli njegovi lokalni napadi na južnu grupu za zatvaranje. Kod zapadne grupe za zatvaranje došlo je do novih opasnosti. Vidno je opadala borbena vrednost hrv. brdskih div. Tu se daljim angažovanjem tenkova morao ponovo učvrstiti front okruženja. U međuvremenu su nemačke jedinice očistile ugroženu oblast iza 2. hrv. brd. brig.

28. juna je južna grupa lokalnim napadom zapadnog krila u severozapadnom pravcu zauzela 3—4 km zemljišta, savlađujući žilav otpor neprijatelja. Uz znatne gubitke za neprijatelja i neznatne sopstvene gubitke, osvojen je rejon severoistočno i severozapadno od Prijedora. Izviđanjem južne grupe ustanovljeno je da se severno od puta Banja Luka — Prijedor nalaze jaka poljska utvrđenja neprijatelja. Nastavljanjem lokalnih napada u cilju poboljšanja svoga položaja, južna grupa je 1. jula zauzela kotu 978 severno od Bistrice na glavnom grebenu Kozare. Avioni su uspešno tukli koncentracije bandi na zapadnom delu planine. Južna grupa je napadajući u severnom pravcu dostigla 2. jula greben sa obe strane kote 978. Lisina, severno od Kazarca. Dok se južni deo fronta okruženja postepeno pomerao na sever, delimično do grebena Kozare, morali su skoro svake noći da se suzbijaju pokušaji neprijatelja da se probije na zapad. U tim borbama junački su poginuli jedan nemački komandant bataljona i dva komandira čete.

Početakom jula ponovo se zaoštrila situacija u pozadini Bobbene grupe „Zapadna Bosna“ zbog priliva ustanika iz evakuisane italijanske zone.

Prilog

III

DOKUMENTI NEMAČKOG RAJHA ZA PERIOD OD 3. JANUARA DO 31. DECEMBRA 1943. KOJI SU OBJAVLJENI DO SADA U DRUGIM TOMOVIMA ZBORNIKA

1. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ o borbama protiv jedinica NOV u Bosni 3. i 4. januara 1943. godine (tom IV, knj. 9, dok. br. 206)
2. Saopštenje komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 5. januara 1943. god. o odmazdi za izvršenu akciju na železničkoj stanici u Kovačevcu (tom I, knj. 5, dok. br. 154)
3. Naređenje komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 6. januara 1943. god. feldkomandanturi 809 da strelja 6 ljudi radi odmazde zbog diverzije na pruzi Beograd — Niš (tom I, knj. 5, dok. br. 155)
4. Zapovest komandanta policije poretka Alpske oblasti od 6. januara 1943. god. za akciju protiv Pohorskog bataljona (tom VI, knj. 5, dok. br. 110)
5. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 7. januara 1943. god. o situaciji u zapadnoj Bosni i o saradnji četnika i Nijemaca (tom IV, knj. 9, dok. br. 208)
6. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 8. januara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 8. do 11. januara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 111)
7. Saopštenje feldkomandanture u Nišu od 9. januara 1943. god. o izvršenju odmazde zbog diverzije na pruzi Beograd — Niš kod s. Lužana (tom I, knj. 5, dok. br. 156)
8. Izveštaj Žandarmerijske stanice Oplotnica od 9. januara 1943. god. o uništenju Pohorskog bataljona (tom VI, knj. 5, dok. br. 114)
9. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 11. januara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 8. do 11. januara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 117)
10. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 11. januara 1943. godine kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 5, dok. br. 118)
11. Izveštaj nemačkog poslanstva u NDH od 11. januara 1943. god. Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu o pokolju Srba u Sremu (tom I, knj. 17, dok. br. 89)
12. Zapovijest komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 12. januara 1943. god. za koncentraciju trupa za izvođenje operacija „Weiss“ (tom IV, knj. 9, dok. br. 214)
13. Operacijska zapovijest komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 12. januara 1943. godine za vođenje operacija „Weiss“ (tom IV, knj. 9, dok. br. 213)

14. Zapovijest komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 12. januara 1943.god. o postupku prema stanovništvu (tom IV, knj. 9, dok. br. 215)
15. Izveštaj predsednika opštine Oplotnica od 13. januara 1943. god. pokrajinskom savetniku sreza Maribor o uništenju Pohorskog bataljona (tom VI, knj. 5, dok. br. 119)
16. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 14. januara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 11. do 14. januara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 120)
17. Zapovest Drugog bataljona Devetnaestog policiskog puka od 14. januara 1943. god. za akciju protiv partizana na Vovaru (tom VI, knj. 5, dok. br. 121)
18. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 15. januara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u istočnoj i zapadnoj Bosni (tom IV, knj. 9, dok. br. 222)
19. Dnevni izvještaj njemačke grupe za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 15. siječnja 1943. god. o rezultatima borbe za Voćin (tom V, knj. 11, dok. br. 153)
20. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 18. januara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 14. do 18. januara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 124)
21. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 21. januara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 18. do 21. januara 1943. god. (tom VI, knj. 5, dok. br. 125)
22. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 22. siječnja 1943. god. o dejstvima njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica na području Korduna, Banije, Slavonije i Bosne (tom V, knj. 11, dok. br. 168)
23. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 22. januara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Baniji i Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 9, dok. br.230)
24. Dnevni izvještaj njemačke grupe za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 23. siječnja 1943. god. o dejstvima protiv jedinica NOV i PO Hrvatske u Kordunu i Baniji (tom V, knj. 11, dok. br. 172)
25. Dnevni izvještaj njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 24. siječnja 1943. god. o borbama duž pruge Novska — Nova Gradiška (tom V, knj. 11, dok. br. 185)
26. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 25. januara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 21. do 25. januara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 126)
27. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih njemačkih rukovodilaca, održane 25. januara 1943. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske

- vlade dr Müller-Hacciusa, po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 5, dok. br. 127)
28. Izvještaj njemačke grupe za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 25. siječnja 1943. god. o borbama u Kordunu i Baniji (tom V, knj. 11, dok. br. 193)
 29. Dnevni izvještaj njemačke grupe za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 26. siječnja 1943. god. o dejstvima njemačkih i ustaško-domobranskih snaga (tom V, knj. 11, dok. br. 198)
 30. Dnevni izvještaj njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 26. siječnja 1943. god. o borbama duž pruge Novska — Nova Gradiška (tom V, knj. 11, dok. br. 202)
 31. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 26. januara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Baniji i Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 9, dok. br. 234)
 32. Dopis njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 27. januara 1943. god. o učešću čelnika u operaciji „Weiss“ (tom IV, knj. 9, dok. br. 235)
 33. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 27. januara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Baniji i Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 9, dok. br. 236)
 34. Dnevni izvještaj opunomoćenog njemačkog generala u Hrvatskoj od 27. siječnja 1943. god. o borbama na području Slavonije (tom V, knj. 11, dok. br. 206)
 35. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 28. januara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Baniji i Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 9, dok. br. 237)
 36. Izvještaj njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 28. siječnja 1943. god. o napadima na prugu Novska — Okučani i Karlovac — Zagreb (tom V, knj. 11, dok. br. 211)
 37. Dnevna zapovest zapovednika policije Alpske oblasti od 28. januara 1943. god. za pohvalu protiv-bande „Ludvik“ (tom VI, knj. 5, dok. br. 129)
 38. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 29. januara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 9, dok. br. 239)
 39. Izvještaj njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 29. siječnja 1943. god. o napadu na Smrtić i Bogičevce i o namjerama podređenih jedinica (tom V, knj. 11, dok. br. 213)
 40. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 29. januara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 25. do 29. januara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 130)

41. Dopunska zapovijest komande njemačkih trupa u Hrvatskoj od 30. januara 1943. god. o zaključenju prve faze operacije „Weiss“ (tom IV, knj. 9, dok. br. 240)
42. Naređenje komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 30. januara 1943. god. da se završi prva faza operacije „Weiss“ (tom IV, knj. 9, dok. br. 241)
43. Dnevni izvještaj njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 30. siječnja 1943. god. o kretanju jedinica Četvrte divizije NOV i PO Hrvatske i dovlačenju pojačanja na prugu Novska — N. Građiška (tom V, knj. 11, dok. br. 218)
44. Dnevni izvještaj 718. njemačke pješadijske divizije od 30. januara 1943. god. o situaciji kod Teslića, Jajca, Travnika i Tuzle (tom IV, knj. 9, dok. br. 202)
45. Izveštaj Drugog pripravnog bataljona „General Laudon“ od januara 1943. god. voćstvu nemačke narodne grupe o napadu partizana na selo Deč (tom I, knj. 17, dok. br. 91)
46. Jačina pojedinih njemačkih divizi^a koje su učestvovala u prvoj fazi operacije „Weiss“ (tom IV, knj. 9, dok. br. 242)
47. Dnevni izvještaj njemačkog štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 1. februara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 10, dok. br. 179)
48. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 1. februara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 10, dok. br. 181)
49. Zahtev komande njemačkih trupa u Hrvatskoj od 1. veljače 1943. za angažovanjem talijanskih jedinica na području Bihać — Kulen Vakuf (tom V, knj. 12, dok. br. 92)
50. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 1. februara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 29. januara do 1. februara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 133)
51. Zahtev Komande Jugoistoka od 3. veljače 1943. god. da talijanske jedinice posjednu teritorij južno od demarkacione linije na kojoj je završena operacija „Weiss“ (tom V, knj. 12, dok. br. 111)
52. Zapovest zapovednika polici^e poretka Alpske oblasti od 3. februara 1943. god. za preduzimanje mera protiv stanovništva posle poraza kod Staljingrada (tom VI, knj. 5, dok. br. 135)
53. Dnevni izvještaj njemačke 718. pješadijske divizije o stanju na terenu centralne i istočne Bosne na dan 5. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 190)
54. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 5. februara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 1. do 5. februara 1943. god. (tom VI, knj. 5, dok. br. 139)
55. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 8. februara 1943. god. o bor-

- bama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 10, dok. br. 195)
56. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 8. februara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 5. do 8. februara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 140)
 57. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 10. februara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 8. do 10. februara 1943. god. (tom VI, knj. 5, dok. br. 143)
 58. Dnevni izvještaj njemačke 718. pješadijske divizije o stanju na terenu centralne i istočne Bosne na dan 11. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 205)
 59. Zapisnik komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 12. februara 1943. god. za izvođenje operacije „Weiss II“ (tom IV, knj. 10, dok. br. 206)
 60. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 12. februara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 10. do 12. februara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 146)
 61. Objava feldkomandanture Vrnjačka Banja na dan 13. februara 1943. godine o streljanju zbog izvršenih akcija partizana u kruševačkom okrugu (tom I, knj. 5, dok. br. 157)
 62. Obavještenje njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 15. februara 1943. god. o poduzimanju operacija iz doline Neretve u pravcu Livna (tom IV, knj. 10, dok. br. 216)
 63. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ o završetku prve faze operacije „Weiss“ i o pretrpljenim i nanijetim gubicima od 20. januara do 15. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 227)
 64. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 15. februara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 12. do 15. februara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 149)
 65. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih njemačkih rukovodilaca održane 15. februara 1943. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 5, dok. br. 150)
 66. Naređenje komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 16. februara 1943. god. višem komandantu SS i policije za streljanje 400 talaca u Beogradu zbog ubistva 4 Nemca (tom I, knj. 5, dok. br. 158)
 67. Dnevni izvještaj 704. lovačke divizije od 16. februara 1943. god. (tom I, knj. 5, dok. br. 159)
 68. Dnevni izvještaj njemačke 718. pješadijske divizije o situaciji na sektoru Jaice — Travnik na dan 16. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 224)
 69. Dnevni izvještaj njemačke 718. pješadijske divizije o situaciji u centralnoj i istočnoj Bosni na dan 17. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 228)

70. Dnevni izvještaj njemačke 718. pješadijske divizije o situaciji na terenu centralne i istočne Bosne i Hercegovine na dan 18. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 235)
71. Saopštenje feldkomandanta iz Vrnjačke Banje od 18. februara 1943. god. o izvršenoj odmazdi u Kruševcu za porušenu prugu kod Đunisa (tom I, knj. 5, dok. br. 160)
72. Saopštenje komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 19. februara 1943. god. o streljanju 400 ljudi u Beogradu kao odmazda za ubijena 4 Nemca u s. Toponici, srez požarevački (tom I, knj. 5, dok. br. 161)
73. Izvod iz izveštaja Obaveštajnog odeljenja komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 19. februara 1943. god. o aktivnosti partizanskih jedinica u Srbiji (tom I, knj. 5, dok. br. 162)
74. Obavještenje njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 19. februara 1943. god. o bombardovanju položaja jedinica NOV sjeverno i zapadno od Mostara (tom IV, knj. 10, dok. br. 242)
75. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 19. februara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 10, dok. br. 244)
76. Dnevni izvještaj njemačke 718. pješadijske divizije o situaciji u centralnoj Bosni i dolini Neretve na dan 19. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 245)
77. Dnevni izvještaj njemačke 718. pješadijske divizije o borbama protiv jedinica NOV oko Jajca i Donjeg Vakufa na dan 20. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 253)
78. Obavještenje njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 21. februara 1943. god. o izdatom naređenju SS divizije „Princ Eugen“ da potpomogne ugrožene italijanske jedinice (tom IV, knj. 10, dok. br. 260)
79. Dnevni izvještaj njemačke 718. pješadijske divizije o situaciji u centralnoj Bosni i borbama protiv jedinica NOV u dolini Neretve na dan 21. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 262)
80. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 22. februara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 10, dok. br. 273)
81. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 22. februara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini i Hercegovini (tom IV, knj. 10, dok. br. 272)
82. Dopis njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 22. februara 1943. god. o naređenju Vrhovnog komandanta za Jugoistok da 718. njemačka divizija nastupa u pravcu Mostara (tom IV, knj. 10, dok. br. 271)

83. Izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 22. februara 1943. god. o iskustvima iz operacije „Weiss I“ (tom IV, knj. 10, dok. br. 263)
84. Dnevni izvještaj njemačke 718. pješadijske divizije o situaciji na području Jajca, Bugojna i Ivan-Sedla na dan 22. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 275)
85. Obavještenje njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 23. februara 1943. god. o datumu početka operacije „Weiss II“ (tom IV, knj. 10, dok. br. 280)
86. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 23. februara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 10, dok. br. 282)
87. Dnevni izvještaj njemačke 718. pješadijske divizije o borbama protiv jedinica NOV oko Jajca i u dolini Neretve na dan 23. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 283)
88. Zapovest Komande 19. policijskog puka od 23. februara 1943. god. za akciju na Kamniškom sektoru (tom VI, knj. 5, dok. br. 159)
89. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 24. februara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 10, dok. br. 288)
90. Dnevni izvještaj njemačke 718. divizije o situaciji u dolini Neretve, Jajca i istočne Bosne na dan 24. februara 1943. godine (tom IV, knj. 10, dok. br. 290)
91. Obavještenje njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 25. februara 1943. god. o namjeri Nijemaca da posjedu rudnik boksita kod Mostara (tom IV, knj. 10, dok. br. 292)
92. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 25. februara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV i Bosanskoj krajini i Hercegovini (tom IV, knj. 10, dok. br. 293)
93. Saopštenje policijske prefektуре za Banat od 26. februara 1943. god. o streljanju 50 pripadnika i simpatizera NOP-a u Beloj Crkvi (tom I, knj. 17, dok. br. 96)
94. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 27. februara 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini i dolini Neretve (tom IV, knj. 10, dok. br. 302)
95. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 27. februara 1943. god. o aktivnosti ustanika od 24. do 27. februara 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 161)
96. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 28. februara 1943. god. o

- borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni i dolini Neretve (tom IV, knj. 10, dok. br. 306)
97. Uputstvo komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 28. februara 1943. god. o izvršenju odmazde ubijanjem ljudi (tom I, knj. 5, dok. br. 163)
 98. Izvještaj Drugog pripravnog bataljona „General Laudon“ od februara 1943. god. o hapšenju pripadnika NOP-a od strane Nemaca (tom I, knj. 17, dok. br. 95)
 99. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 1. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 168)
 100. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih njemačkih rukovodilaca održane 1. marta 1943. god. kod predsjednika Štaferske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 5, dok. br. 162)
 101. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 2. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 171)
 102. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 3. marta 1943. god. o pravcima nastupanja SS „Princ Eugena“, 369. i 718. njemačke divizije (tom IV, knj. 11, dok. br. 175)
 103. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 3. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 176)
 104. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 4. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 181)
 105. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 5. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 189)
 106. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 5. marta 1943. god. o aktivnosti ustanika od 3. do 5. marta 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 163)
 107. Saopštenje feldkomandanta iz Vrnjačke Banje od 5. marta 1943. god. o odmazdi za izvršeni napad na pruži Čačak — Lajkovac (tom I, knj. 5, dok. br. 164)
 108. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 6. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 193)

109. Obavještenje njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 6. marta 1943. god. o izvođenju operacija njemačkih divizija u pravcu doline Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 192)
110. Zapovest zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 6. marta 1943. god. za pohvalu šeste čete 19. policijskog puka za akciju u Poljanskoj dolini i na Slevcu (tom VI, knj. 5, dok. br. 165)
111. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 7. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 198)
112. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 8. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 203)
113. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 8. marta 1943. god. o aktivnosti ustanika od 5. do 8. marta 1943. god. (tom VI, knj. 5, dok. br. 167)
114. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 9. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 206)
115. Zapovest komandanta žandarmerijskog okruga Kranj od 9. marta 1943. god. za pooštrenje mera bezbednosti zbog napada partizana na žandarmerijsku stanicu Ihan (tom VI, knj. 5, dok. br. 169)
116. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 10. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 212)
117. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 10. marta 1943. god. o aktivnosti ustanika od 8. do 10. marta 1943. godine (tom VI, knj. 5, dok. br. 170)
118. Saopštenje feldkomandanta iz Vrnjačke Banje od 10. marta 1943. god. o streljanju 80 ljudi kao odmazda za razaranje rudnika Vrbica i Oplenac (tom I, knj. 5, dok. br. 165)
119. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 11. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 11, dok. br. 215)
120. Zapovest žandarmerijskog okruga Kranj od 11. marta 1943. god. za dšlokaciju Trećeg bataljona Devetnaestog policijskog puka (tom VI, knj. 5, dok. br. 171)
121. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 12. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 11, dok. br. 218)

122. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 13. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 11, dok. br. 221)
123. Saopštenje feldkomandanture Vrnjačka Banja od 13. marta 1943. god. o streljanju 20 ljudi zbog ubistva predsednika opština u Toponici i Rakincu, srez požarevački (tom I, knj. 5, dok. br. 166)
124. Saopštenje žandarmerijskog odeljenja Slovenj Gradec od 13. marta 1943. god. komandantu žandarmerijskog okruga Maribor o partizanskoj akciji u Koruškoj (tom VI, knj. 5, dok. br. 175)
125. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 14. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 11, dok. br. 227)
126. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 15. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 11, dok. br. 231)
127. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca održane 15. marta 1943. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 5, dok. br. 176)
128. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 16. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 11, dok. br. 234)
129. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 17. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 11, dok. br. 238)
130. Obavještenje njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 18. marta 1943. god. o potrebi izvođenja operacija duž doline Neretve i o obrazovanju jednog kontumacionog logora u Mostaru (tom IV, knj. 11, dok. br. 241)
131. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 18. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 11, dok. br. 242)
132. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 19. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 11, dok. br. 246)
133. Okružnica zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 19. marta 1943. god. povodom dodeljivanja pešadijske jurišne značke učesnicima u borbama protiv partizana (tom VI, knj. 5, dok. br. 184)
134. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ za 20. i 21. mart 1943. god. o

borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 11, dok. br. 258)

135. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 22. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 267)
136. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 23. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini i dolini Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 277) -
137. Obavještenje komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 22. marta 1943. god. o preuzimanju izvršne vlasti na operativnom području Hrvatske (tom IV, knj. 11, dok. br. 268)
138. Izveštaj žandarmerijskog sreza Radovljica od 22. marta 1943. god. o situaciji na području sreza (tom VI, knj. 5, dok. br. 191)
139. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 24. marta 1943. god. o borbama i rasporedu nekih njemačkih jedinica (tom IV, knj. 11, dok. br. 280)
140. Saopštenje feldkomandanta u Vrnjačkoj Banji od 25. marta 1943. god. o streljanju 20 ljudi zbog rušenja telefonskih linija (tom I, knj. 5, dok. br. 167)
141. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 26. marta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 11, dok. br. 290)
142. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih njemačkih rukovodilaca, održane 29. marta 1943. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa, po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 5, dok. br. 201)
143. Naređenje komandujućeg generala i zapovednika Srbije od marta 1943. god. feldkomandanturi 610 da strelja 10 ljudi kao odmazdu za izvršenu akciju na pruzi kod Darosave (tom I, knj. 5, dok. br. 168)
144. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 1. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV kod Slavenskog Broda i Kotor-Varoši (tom IV, knj. 12, dok. br. 168)
145. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 2. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Slavoniji i Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 174)
146. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 3. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Slavoniji, Sremu, Baniji i Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 180)

147. Uputstvo komandujućeg generala i zapovednika Srbije od 3. aprila 1943. god. o spaljivanju naselja i kuća (tom I, knj. 5, dok. br. 169)
148. Obznana krajskomandanta u Požarevcu od 3. aprila 1943. god. o streljanju 75 ljudi zbog ubistva jednog Nemca iz Organizacije Tot (tom I, knj. 5, dok. br. 170)
149. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 4. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Slavoniji, Baniji i Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 186)
150. Izveštaj žandarmerijskog odeljenja Slovenj Gradec od 5. aprila 1943. god. komandi žandarmerijskog okruga Maribor o napadu partizana na Mežicu (tom VI, knj. 5, dok. br. 203)
151. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 6. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Baniji i Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 12, dok. br. 195)
152. Izveštaj komandanta žandarmerije kod šefa civilne uprave za Korušku od 6. aprila 1943. god. zapovedniku policije poretka Alpske oblasti o sukobu sa partizanima kod Luše (tom VI, knj. 5, dok. br. 205)
153. Izveštaj žandarmerijskog okruga Kranj od 7. aprila 1943. god. o napadu partizana na žandarmerijsku stanicu kod Jesenovca i direktive u vezi sa patroliranjem i postavljanjem zaseda (tom VI, knj. 5, dok. br. 207)
154. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 7. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Hrvatskoj i Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 199)
155. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 8. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Hrvatskoj i Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 203)
156. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 9. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Hrvatskoj i Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 206)
157. Saopštenje feldkomandanta iz Vrnjačke Banje od 9. aprila 1943. god. o streljanju 40 ljudi zbog izvršenih akcija partizana na prugu i telefonske veze u Šumadiji (tom I, knj. 5, dok. br. 171)
158. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 10. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Hrvatskoj i Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 210)
159. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 11. aprila 1943. god. o bor-

- bama protiv jedinica NOV na sektoru Bosanski Petrovac — Vrtoče (tom IV, knj. 12, dok. br. 213)
160. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 12. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na drumu Ključ — Bosanski Petrovac (tom IV, knj. 12, dok. br. 218)
 161. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 13. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na drumu Ključ — Bosanski Petrovac (tom IV, knj. 12, dok. br. 221)
 162. Saopštenje feldkomandanta iz Vrnjačke Banje od 16. aprila 1943. god. o streljanju 10 ljudi zbog ubistva predsednika opštine u Plaskovcu kod Topole (tom I, knj. 5, dok. br. 172)
 163. Saopštenje krajskomandanta iz Požarevca od 16. aprila 1943. god. o streljanju 30 ljudi zbog ubistva predsednika opštine i napada na železničku stanicu u Sirakovu (tom I, knj. 5, dok. br. 173)
 164. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 18. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Hrvatskoj i Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 241)
 165. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 19. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Hrvatskoj i Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 249)
 166. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 20. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 253)
 167. Zapovest žandarmerijskog okruga Kranj od 20. aprila 1943. god. za držanje patrola u sukobima i obaveštenje o sukobu žandarmerijske patrola iz Kamne Gorice sa partizanima kod Kroke (tom VI, knj. 5, dok. br. 220)
 168. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 21. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 256)
 169. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 23. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 261)
 170. Objava krajskomandanture iz Zaječara od 23. aprila 1943. god. o naplati kazne od sreza Zaglavskog i o hapšenju talaca (tom I, knj. 5, dok. br. 174)
 171. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 24. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 263)
 172. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 25. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 265)

173. Izvod iz ratnog dnevnika 104. lovačke divizije za vreme od 25. aprila do 14. maja 1943. godine (tom I, knj 5, dok. br. 177)
174. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 26. aprila 1943. god o borbama protiv jedinica NOV u Bosni i Sandžaku (tom IV, knj. 12, dok. br. 271)
175. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 28. aprila 1943. god o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 277)
176. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 29. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 279)
177. Zapovest zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 29. aprila 1943. god. za pripravno stanje jedinica uoči Prvog maja (tom VI, knj. 5, dok. br. 224)
178. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 30. aprila 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 12, dok. br. 283)
179. Naređenje komandujućeg generala i zapovednika Srbije od aprila 1943. god. feldkomandanturi u Nišu o izvršenju odmazde i prikupljanju talaca (tom I, knj. 5, dok. br. 175)
180. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 1. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Baniji i Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 13, dok. br. 150)
181. Izveštaj žandarmerijskog sreza Kamnik od 1. maja 1943. god o spaljivanju magazina željezničke stanice Trzin (tom VI, knj 6, dok. br. 74)
182. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 2. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Hrvatskoj i Bosni (tom IV, knj. 13, dok. br. 152)
183. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 3. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Hrvatskoj i Bosni (tom IV, knj. 13, dok. br. 155)
184. Dnevni izvještaj komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj od 3. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Banije i Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 153)
185. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 3. maja 1943. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 6, dok. br. 77)
186. Dnevni izvještaj 369. pješake divizije od 4. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na području istočne Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 158)

187. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 5. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 159)
188. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 5. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 162)
189. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 6. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 163)
190. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 6. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 166)
191. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 7. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 167)
192. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 8. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 169)
193. Dnevni izvještaj njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 9. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 170)
194. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 9. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 171)
195. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 9. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 175)
196. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 9. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOVJ (tom IV, knj. 13, dok. br. 176)
197. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 10. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOVJ (tom IV, knj. 13, dok. br. 177)
198. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 11. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOVJ na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 179)
199. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 11. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 183)
200. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 11. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOVJ (tom IV, knj. 13, dok. br. 184)
201. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 12. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 185)

202. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 12. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 186)
203. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 12. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV (tom IV, knj. 13, dok. br. 187)
204. Uputstvo komandanta nemačke 118. lovačke divizije od 12. maja 1943. potčinjenim jedinicama o postupku trupa pri izvođenju pretstojećih operacija (tom II, knj. 9, dok. br. 1)
205. Saopštenje feldkomandanta iz Vrnjačke Banje od 12. maja 1943. god. o streljanju 10 ljudi zbog izazvanog sudara na železnici kod Kruševca (tom I, knj. 5, dok. br. 176)
206. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 13. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 188)
207. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 13. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOVJ (tom IV, knj. 13, dok. br. 191)
208. Dnevni izvještaj 118. lovačke i 369. pješačke divizije od 13. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 190)
209. Zapovest komandanta nemačke Prve brdske divizije od 14. maja 1943. potčinjenim jedinicama za izvođenje operacije „Svarc“ (tom II, knj. 9, dok. br. 2)
210. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 14. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 192)
211. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 14. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOVJ (tom IV, knj. 13, dok. br. 194)
212. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 15. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOVJ i početku izvođenja operacija „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 204)
213. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 15. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 196)
214. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 15. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 203)
215. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 16. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 211)
216. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 16. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 210)

217. Dnevni izvještaj komandanta Jugoistoka od 16. maja 1943. god. Vrhovnoj komandi oružanih snaga o početnim dejstvima nemačkih divizija angažovanih u operaciji „Švarc“ (tom II, knj. 9, dok. br. 3)
218. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 16. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 205)
219. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 16. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 209)
220. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 17. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 219)
221. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 17. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 218)
222. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 17. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 212)
223. Dnevni izvještaj njemačke 118. lovačke divizije od 17. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 216)
224. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 17. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 217)
225. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 17. maja 1943. god. kod predsjednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müllera-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 6, dok. br. 93)
226. Saopštenje feldkomandanta iz Vrnjačke Banje od 17. maja 1943. god. o streljanju 10 ljudi u Kragujevcu zbog pogibije 5 pripadnika SDS kod Belanovice (tom I, knj. 5, dok. br. 178)
227. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 18. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 224)
228. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 18. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ tom IV, knj. 13 dok. br. 226)
229. Dopis njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 18. maja 1943. god. o pristizanju jedinica 373. divizije na položaje SS divizije „Prinz Eugen“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 225)
230. Dnevni izvještaj njemačke 118. lovačke divizije od 18. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na području Kalinovik — Foča (tom IV, knj. 13, dok. br. 221)

231. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 18. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na području Čajniča i Teslica (tom IV, knj. 13, dok. br. 222)
232. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 19. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 234)
233. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 19. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 233)
234. Dnevni izvještaj njemačke 118. lovačke divizije od 19. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na području Foče (tom IV, knj. 13, dok. br. 231)
235. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 19. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Sandžaka i Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 232)
236. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 20. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 239)
237. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 20. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 235)
238. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 20. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Sandžaka i Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 238)
239. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 21. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 243)
240. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 21. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne i Sandžaka (tom IV, knj. 13, dok. br. 242)
241. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 22. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 247)
242. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 22. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne i Sandžaka (tom IV, knj. 13, dok. br. 246)
243. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 23. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 251)
244. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 23. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 13, dok. br. 250)
245. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 24. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 13, dok. br. 252)

246. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 24. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 253)
247. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 25. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne i Sandžaka (tom IV, knj. 13, dok. br. 257)
248. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 25. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 258)
249. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 26. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 262)
250. Dopis njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 26. maja 1943. god. o Musolinijevoj zapovjesti za učestvovanje italijanskih jedinica u operaciji „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 261)
251. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 26. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na prostoru Bosne i Sandžaka (tom IV, knj. 13, dok. br. 260)
252. Saopštenje feldkomandanta iz Beograda od 26. maja 1943. god. o streljanju 125 ljudi zbog 2 ubijena i 1 ranjenog Nemca kod s. Dražanj (tom I, knj. 5, dok. br. 179)
253. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 27. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 266)
254. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 27. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 265)
255. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 27. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 263)
256. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 27. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne i Sandžaka (tom IV, knj. 13, dok. br. 264)
257. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 29. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 271)
258. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 28. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne i Sandžaka (tom IV, knj. 13, dok. br. 268)
259. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 29. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne i Sandžaka (tom IV, knj. 13, dok. br. 270)
260. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 29. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 272)

261. Izvještaj Zigfrida Kašea od 29. maja 1943. god. Ministarstvu inostranih poslova Trećeg Rajha o organizacionim izmenama kod italijanskih oružanih snaga na Balkanu i o poteškoćama pri vrbovanju za novu SS diviziju (tom II, knj. 9, dok. br. 6)
262. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 30. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 275)
263. Dnevni izvještaj 373. i 369. pješačke divizije od 30. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne i Sandžaka (tom IV, knj. 13, dok. br. 274)
264. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“ od 31. maja 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 13, dok. br. 279)
265. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 31. maja 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 13, dok. br. 277)
266. Objava komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od maja 1943. god. o postupku prema stanovništvu (tom IV, knj. 13, dok. br. 195)
267. Dnevni izvještaj njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 1. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 111)
268. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije za 1. jun 1943. god. o borbama protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 115)
269. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 2. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 119)
270. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 2. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 117)
271. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 2. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 120)
272. Dnevni izvještaj njemačkog komandanta Jugoistoka od 3. juna 1943. god. Vrhovnoj komandi oružanih snaga o toku operacije „Schwarz“ i ostalim dejstvima na području Hrvatske, Bosne i Srbije (tom II, knj. 9, dok. br. 7)
273. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 3. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 122)
274. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 3. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 121)
275. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 3. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske na terenu istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 123)

276. Dnevni izvještaj nemačkog komandanta Jugoistoka od 4. juna 1943. Vrhovnoj komandi kopnene vojske (tom II, knj. 9, dok. br. 8)
277. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 4. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 125)
278. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 4. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 126)
279. Saopštenje feldkomandanta iz Niša od 4. juna 1943. god. o streljanju 10 ljudi zbog ubistva šefa policije u Leskovcu (tom I, knj. 5, dok. br. 180)
280. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 5. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 129)
281. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 5. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 127)
282. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 5. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 130)
283. Izveštaj Žandarmerijske stanice Šmartno pri Litiji od 5. juna 1943. god. zapovedniku policije poretka Alpske oblasti o partizanskom napadu na Javorje, Debeče i Osredek (tom VI, knj. 6, dok. br. 107)
284. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 6. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 131)
285. Dnevni izvještaj 373. i 369. pješačke divizije od 6. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 132)
286. Dnevni izvještaj nemačkog komandanta Jugoistoka od 7. juna 1943. god. Vrhovnoj komandi oružanih snaga o daljim namerama pri izvođenju operacije „Schwarz“ (tom II, knj. 9, dok. br. 9)
287. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 7. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 134)
288. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 7. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 135)
289. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 8. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 139)
290. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 8. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 137)

291. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 8. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 140)
292. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 9. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 143)
293. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 9. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na području Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 141)
294. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 9. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 144)
295. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 10. juna 1943. god. o izvođenju operacije Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 147)
296. Naređenje komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj od 10. juna 1943. da nijedan čovek zatečen u okruženju na Sutjesci ne sme ostati živ (tom II, knj. 9, dok. br. 10)
297. Naređenje komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 10. juna 1943. god. da se strijeljaju svi muškarci sposobni za vojsku koji se budu zatekli na prostoriji Piva — Sutjeska (tom IV, knj. 14, dok. br. 145)
298. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 10. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 148)
299. Dnevno izvješće njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 11. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 151)
300. Dnevni izvještaj 373. pješačke divizije od 11. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u centralnoj Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 152)
301. Dnevni izvještaj nemačkog komandanta Jugoistoka od 12. juna 1943. Vrhovnoj komandi oružanih snaga o završnim borbama u operaciji „Švarc“ (tom II, knj. 9, dok. br. 11)
302. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 12. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 155)
303. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 12. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 156)
304. Zapovest višeg vođe SS i policije Alpske oblasti od 12. juna 1943. god. za sklanjanje poginulih nemačkih vojnika (tom VI, knj. 6, dok. br. 114)
305. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 13. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 159)

306. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 13. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 157)
307. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 13. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 160)
308. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 18. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 176)
309. Odlomak iz dnevnika telefonskih depeša kod zapovednika policije poretka Alpske oblasti — komandno mesto Bled o borbama u Tu-hinjskoj dolini (tom VI, knj. 6, dok. br. 115)
310. Dnevni izvještaj nemačkog komandanta Jugoistoka od 14. juna 1943. Vrhovnoj komandi oružanih snaga o ishodu operacije „Schwarz“ i o merama preduzetim u vezi s aktivnošću jedinica NOVJ na raznim sektorima nemačkog okupacionog prostora u Jugoslaviji (tom II, knj. 9, dok. br. 12)
311. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijan-ske Druge armije od 14. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 163)
312. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 14. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 161)
313. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 14. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 164)
314. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijan-ske Druge armije od 15. juna 1943. god. o izvođenju operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 166)
315. Privremeni zaključni izvještaj Komande nemačke Prve brdske divizije od 15. juna 1943. komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj o obostranim gubicima na divizijskom operativnom području u to-ku izvođenja operacije „Schwarz“ (tom II, knj. 9, dok. br. 13)
316. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 15. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 167)
317. Izveštaj Žandarmerijske stanice Braslovče od 15. juna 1943. god. o napadu partizana na Letuš (tom VI, knj. 6, dok. br. 119)
318. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijan-ske Druge armije od 16. juna 1943. god. o završetku operacije „Schwarz“ (tom IV, knj. 14, dok. br. 171)
319. Dnevni izvještaj njemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj od 16. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 169)
320. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 16. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 172)

321. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 17. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 173)
322. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 17. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 174)
323. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 17. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 175)
324. Dnevni izvještaj komandujućeg generala i zapovednika Srbije za 18. juni 1943. god. (tom I, knj. 5, dok. br. 181)
325. Dnevni izvještaj 373. pješačke divizije od 18. juna 1943. o situaciji na sektoru Konjic — Travnik (tom IV, knj. 14, dok. br. 178)
326. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 18. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 177)
327. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 19. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 179)
328. Poverljivi izvještaj komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj od 20. juna 1943. Vrhovnoj komandi oružanih snaga o toku borbe i iskustvima u operaciji „Švarc“ (tom II, knj. 9, dok. br. 14)
329. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 20. juna 1943. god. o koncentraciji njemačkih jedinica u Bosni i Hercegovini (tom IV, knj. 14, dok. br. 180)
330. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 20. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 181)
331. Izvještaj Drugog bataljona 19. SS policijskog puka od 20. juna 1943. god. zapovedniku policije poretka Alpske oblasti o partizanskoj mobilizaciji (tom VI, knj. 6, dok. br. 122)
332. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 21. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 183)
333. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 21. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 184)
334. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 21. juna 1943. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 6, dok. br. 123)
335. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 22. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 185)

336. Zapovest Žandarmerijskog okruga Kranj od 22. juna 1943. god. za ponvalu posade Žandarmerijske stanice Gornji Tuhnj za držanje u borbi protiv partizana (tom VI, knj. 6, dok. br. 125)
337. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 23. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 186)
338. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 24. juna 1943. god o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 187)
339. Dnevno izvješće 369. pješačke divizije od 24. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na području istočne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 188)
340. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 25. juna 1943. god. o koncentraciji njemačkih jedinica u istočnoj Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 189)
341. Dnevni izvještaj 118. njemačke lovačke divizije, 369. i 373. pješačke divizije od 25. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 190)
342. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 26. juna 1943. god. o koncentraciji jedinica u istočnoj i centralnoj Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 191)
343. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 26. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 192)
344. Objava krajskomandanture Zaječar od 26. juna 1943. god. o hapšenju talaca (tom I, knj. 5, dok. br. 182)
345. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 27. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 195)
346. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke divizije od 27. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 196)
347. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 28. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u istočnoj i centralnoj Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 197)
348. Dnevni izvještaj 373. pješačke divizije od 28. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 198)
349. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi italijanske Druge armije od 29. juna 1943. god. o situaciji u Bosanskoj krajini (tom IV, knj. 14, dok. br. 199)
350. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 30. juna 1943. god. o koncentraciji njemačkih jedinica u Bosni (tom IV, knj. 14, dok. br. 201)

351. Dnevni izvještaj 369. pješačke divizije od 30. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 202)
352. Dnevni izvještaj 369. i 373. pješačke i 118. njemačke lovačke divizije od 30. juna 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 14, dok. br. 203)
353. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 1. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 171)
354. Izvod iz zapovijesti 373. pješadijske divizije od 2. jula 1943. god. za poduhvat protiv jedinica NOV na prostoru Cardaci (tom IV, knj. 15, dok. br. 172)
355. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 4. jula 1943. god. o kretanju i borbama jedinica NOV na teritoriji centralne i istočne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 175)
356. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 5. jula 1943. god. o prikupljanju jedinica NOV na prostoru Vlasenica — Kladanj — Vareš (tom IV, knj. 15, dok. br. 177)
357. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 5. jula 1943. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 6, dok. br. 136)
358. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 6. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 178)
359. Prijedlog komandanta 4. bugarskog puka od 6. jula 1943. god. za angažovanje puka u borbi protiv jedinica NOV i PO Jugoslavije posle operacije „Sshwarz“ (tom IV, knj. 15, dok. br. 179)
360. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 7. jula 1943. god. o zauzimanju Zvornika od strane jedinica Narodnooslobodilačke vojske (tom IV, knj. 15, dok. br. 180)
363. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 8. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 183)
364. Zapovest zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 8. jula 1943. god. za akciju u srezu Celje (tom VI, knj. 6, dok. br. 138)
365. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 10. jula 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u istočnoj Bosni (tom IV, knj. 15, dok. br. 185)
366. Naredba žandarmerijskog okruga Kranj od 10. jula 1943. god. za reorganizaciju žandarmerije u Gorenjskoj u vezi sa predislukacijom policijskih trupnih jedinica (tom VI, knj. 6, dok. br. 140)

367. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 11. jula 1943. god. o napadu na Prnjavor i borbama protiv jedinica NOV u istočnoj Bosni (tom IV, knj. 15, dok. br. 186)
368. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 12. jula 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV u istočnoj Bosni (tom IV, knj. 15, dok. br. 187)
369. Izvod iz izveštaja Štaba 373. legionarske pješadijske divizije od 12. jula 1943. god. o rezultatima poduhvata protiv jedinica NOV na prostoru Čardaci (tom IV, knj. 15, dok. br. 189)
370. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 13. jula 1943. god. o akcijama i borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 190)
371. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 14. jula 1943. god. o akcijama i borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 192)
372. Dnevni izvještaj SS divizije „Princ Eugen“ od 14. jula 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 194)
373. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 15. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 197)
374. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 15. jula 1943. god. o situaciji na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 195)
375. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 16. jula 1943. god. o akcijama NOV na teritoriji istočne i centralne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 201)
376. Izvod iz dnevnog izveštaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 16. jula 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 198)
377. Dnevni izvještaj SS divizije „Princ Eugen“ od 16. jula 1943. god. o akcijama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 200)
378. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 17. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 204)
379. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 17. jula 1943. god. o pokretima njemačkih divizija i borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 202)
380. Dnevni izvještaj SS divizije „Princ Eugen“ od 17. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 203)

381. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 18. jula 1943. god. o pokretima i borbama jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 15, dok. br. 207)
382. Dnevni izvještaj SS divizije „Princ Eugen“ od 18. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji centralne i istočne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 206)
383. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 19. jula 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 209)
384. Dnevni izvještaj SS divizije „Princ Eugen“ od 19. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji centralne i istočne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 210)
385. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih njemačkih rukovodilaca održane 19. jula 1943. god. kod predsjednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 6, dok. br. 144)
386. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 20. jula 1943. god. o situaciji na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 212)
387. Dnevni izvještaj SS divizije „Princ Eugen“ od 20. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 213)
388. Dnevni izvještaj 373. pješadijske divizije od 20. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji zapadne i centralne Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 214)
389. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 21. jula 1943. god. o borbama jedinica NOV u Bosni (tom IV, knj. 15, dok. br. 216)
390. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 21. jula 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 215)
391. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 22. jula 1943. god. o situaciji na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 218)
392. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 23. jula 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 220)
393. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 24. jula 1943. god. o pokretima i akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 222)
394. Dnevni izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 26. jula 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji istočne Bosne i Bosanske krajine (tom IV, knj. 15, dok. br. 227)

395. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 26. jula 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 225)
396. Izvod iz dnevnog izvještaja 373. pješачke divizije od 26. jula 1943. god. o napadu jedinica NOV na domobrane kod Ključa (tom IV, knj. 15, dok. br. 226)
397. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 27. jula 1943. god. o akcijama i borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 228)
398. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 28. jula 1943. god. o akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 230)
399. Obavještenje Štaba 369. pješadijske divizije od 29. jula 1943. god. o postupku prema simpatizerima NOP i zarobljenim pripadnicima NOV i PO Jugoslavije (tom IV, knj. 15, dok. br. 232)
400. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 30. jula 1943. god. o akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 15, dok. br. 233)
401. Prepis dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 1. avgusta 1943. god. o pokretima i akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16. dok. br. 122)
402. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 1. avgusta 1943. god. o borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 123)
403. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 2. avgusta 1943. god. o borbama i akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 126)
404. Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 2. avgusta 1943. god. o akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 124)
405. Izvještaj Komande 373. legionarske divizije od 2. avgusta 1943. god. o preuzimanju korpusnog prihvatilišta za zarobljenike od strane 114. njemačke divizije (tom IV, knj. 16, dok. br. 125)
406. Zapovest zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 2. avgusta 1943. god. za pohvalu Sedme čete devetnaestog policijskog puka (tom VI, knj. 6, dok. br. 159)
407. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih njemačkih rukovodilaca održane 2. avgusta 1943. god. kod predsjednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 6, dok. br. 162)
408. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije o situaciji na teritoriji Bosne na dan 3. avgust 1943. god. (tom IV, knj. 16, dok. br. 129)

409. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 3. avgusta 1943. god. o situaciji na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 127)
410. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije o situaciji na teritoriji Bosne i Hercegovine na dan 4. avgusta 1943. godine (tom IV, knj. 16, dok. br. 131)
411. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 4. avgusta 1943. god. o aktivnosti jedinica NOV i PO Jugoslavije na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 130)
412. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 5. avgusta 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji Bosanske krajine i centralne Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 133)
413. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 5. avgusta 1943. god. o akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 132)
414. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 6. avgusta 1943. god. o akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 134)
415. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 7. avgusta 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 135)
416. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 8. avgusta 1943. god. o situaciji na teritoriji centralne Bosne i Bosanske krajine (tom IV, knj. 16, dok. br. 137)
417. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 9. avgusta 1943. god. o aktivnosti jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 139)
418. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 9. avgusta 1943. god. o akciji protiv partizana na Žirovskom vrhu (tom VI, knj. 6, dok. br. 166)
419. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 10. avgusta 1943. god. o aktivnosti jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 140)
420. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 12. avgusta 1943. god. o akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 142)
421. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 14. avgusta 1943. god. o akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosanske krajine i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 146)
422. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 14. avgusta 1943. god. o akcijama i borbama protiv jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 145)
423. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 15. avgusta 1943. god. o aktivnosti jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 148)

424. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 16. avgusta 1943. god. kod predsednika Stajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Stajerskoj (tom VI, knj. 6, dok. br. 174)
425. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 17. avgusta 1943. god. o pokretima i borbama jedinica NOV na teritoriji zapadne Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 152)
426. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 17. avgusta 1943. god. o aktivnosti jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 150)
427. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 18. avgusta 1943. god. o zauzimanju Mrkonjić-Grada od strane jedinica NOV i situaciji na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 153)
428. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 19. avgusta 1943. god. o borbama i akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 154)
429. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 20. avgusta 1943. god. o aktivnosti jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 156)
430. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 21. avgusta 1943. god. o aktivnosti jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 158)
431. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 22. avgusta 1943. god. o situaciji na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 159)
432. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 23. avgusta 1943. god. o situaciji na teritoriji zapadne Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 161)
433. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 23. avgusta 1943. god. o akcijama jedinica NOV oko Banje Luke, Travnika i Dervente (tom IV, knj. 16, dok. br. 160)
434. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 22. avgusta 1943. god. o aktivnosti ustanika od 19. do 22. avgusta 1943. god. (tom VI, knj. 6, dok. br. 180)
435. Saopštenje zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 23. avgusta 1943. god. o završetku akcija poternih odeljenja u srezu Celje (tom VI, knj. 6, dok. br. 182)
436. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 24. avgusta 1943. god. o situaciji na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 162)
437. Zapovest zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 24. avgusta 1943. god. za akciju na Svetu planinu (tom VI, knj. 6, dok. br. 185)
438. Izvod iz dnevnog izvještaja komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 25. avgusta 1943. god. o aktivnosti jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 164)

439. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 25. avgusta 1943. god. o aktivnosti ustanika od 23. do 25. avgusta 1943. godine (tom VI, knj. 6, dok. br. 186)
440. Izvod iz dnevnog izvještaja Petnaestog brdskog armijskog korpusa od 26. avgusta 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji centralne i zapadne Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 166)
441. Izvod iz dnevnog izvještaja Petnaestog brdskog armijskog korpusa od 27. avgusta 1943. god. o situaciji na teritoriji Bosne i sjeverne Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 168)
442. Izveštaj Karabinijerske stanice Vrhnika od 27. avgusta 1943. god. o prekidu železničke pruge i napadu partizana na voz između Preserja i Goričice (tom VI, knj. 6, dok. br. 191)
443. Dnevni izvještaj Petnaestog brdskog armijskog korpusa od 28. avgusta 1943. god. o aktivnosti jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 170)
444. Izveštaj zapovednika policije poretka Alpske oblasti od 28. avgusta 1943. god. o aktivnosti ustanika od 25. do 28. avgusta 1943. god. (tom VI, knj. 6, dok. br. 192)
445. Izvod iz dnevnog izvještaja Petnaestog brdskog armijskog korpusa od 29. avgusta 1943. god. o situaciji na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 171)
446. Vanredna zapovijest br. 42 Komande 373. legionarske pješadijske divizije od 29. avgusta 1943. god. za obezbeđenje motornih kolona (tom IV, knj. 16, dok. br. 172)
447. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 30. avgusta 1943. god. o akcijama jedinica NOV na teritoriji Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 16, dok. br. 173)
448. Izvod iz dnevnog izvještaja Petnaestog brdskog armijskog korpusa od 31. avgusta 1943. god. o akcijama i borbama jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 16, dok. br. 175)
449. Naređenje komandujućeg generala i zapovednika Srbije od avgusta 1943. god. feldkomandanturi u Nišu da izvrši streljanje 70 ljudi kao odmazdu zbog akcije partizana (tom I, knj. 5, dok. br. 183)
450. Izveštaj oblasnog rukovodstva narodne grupe za istočni Srem od 1. septembra 1943. god. o dejstvima partizana u staropazovačkom, rumskom i mitrovačkom srezu (tom I, knj. 17, dok. br. 119)
451. Naređenje vojnog zapovednika Jugoštoka od 2. septembra 1943. god. feldkomandanturi u Nišu da strelja 450 lica za 7 ubijenih i 4 ranjena nemačka policajca (tom I, knj. 5, dok. br. 184)
452. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 2. septembra 1943. god. o dejstvima jedinica NOV na teritoriji Bosne (tom IV, knj. 17, dok. br. 153)
453. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 3. septembra 1943. god. o akcijama jedinica NOV na području zapadne Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 17, dok. br. 155)

454. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 4. septembra 1943. god. o situaciji na području zapadne Bosne i Hercegovine (tom IV, knj. 17, dok. br. 157)
455. Izvještaj njemačkog Štaba za vezu pri Komandi Druge italijanske armije od 6. septembra 1943. god. o situaciji na području Hercegovine i zapadne Bosne (tom IV, knj. 17, dok. br. 159)
456. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 6. septembra 1943. godine kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Müller-Hacciusa po pitanju uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 6, dok. br. 199)
457. Naredba višeg SS vođe i policije Osamnaeste korpusne oblasti od 9. septembra 1943. god. za pojačanje budnosti u jedinicama (tom VI, knj. 7, dok. br. 156)
458. Dnevna zapovest komandanta policije poretka Alpske oblasti od 10. septembra 1943. god. o objedinjenim nazivima borbenih akcija (tom VI, knj. 7, dok. br. 157)
459. Saopštenje feldkomandanta iz Niša od 10. septembra 1943. god. o streljanju 10 ljudi u Zaječaru zbog izvršenog napada na postrojenja za ispiranje kvarca u Rgotini (tom I, knj. 5, dok. br. 185)
460. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca održane 21. septembra 1943. godine kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade dr Milera-Hacciusa povodom pitanja uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 7, dok. br. 158)
461. Izvještaj komandanta njemačkog Petnaestog brdskog armijskog korpusa o strijeljanju viših oficira i generala bivše italijanske vojske, o mjerama odmazde nad stanovništvom i o situaciji na području zapadne i istočne Bosne za vrijeme od 24. septembra do kraja oktobra 1943. godine (tom IV, knj. 18, dok. br. 176)
462. Izveštaj komandanta policije i službe bezbednosti — ispostava Radovljica — od 25. septembra 1943. god. pomoćnom uredu službe bezbednosti u Radovljici o predlogu belgardističkih vođa za osnivanje jedinstvene vlade i oblasti u Sloveniji (tom VI, knj. 7, dok. br. 159)
463. Uputstvo Komande Petnaestog brdskog armijskog korpusa od 29. septembra 1943. god. o postupku sa višim italijanskim komandantima koji su predavali oružje jedinicama Narodnooslobodilačke vojske (tom IV, knj. 17, dok. br. 164)
464. Obavještenje Štaba Sedme SS divizije „Princ Eugen“ od 29. septembra 1943. god. o hvatanju i osudi na smrt italijanskog generala Cigala Fulgosi (tom IV, knj. 17, dok. br. 165)
465. Telefonska depeša komandanta žandarmerije za Štajersku od 30. septembra 1943. o napadu na nastavni centar Radmirje (tom VI, knj. 7, dok. br. 160)
466. Zapisnik sa sednice odgovornih nemačkih rukovodilaca održane 5. oktobra 1943. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade povodom pitanja uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 7, dok. br. 161)

467. Saopštenje područnog redarstva iz Osijeka od 9. oktobra 1943. god. o vesanju 20 simpatizera i pripadnika NOP-a (tom I, knj. 17, dok. br. 121)
468. Naređenje 373. pješadijske divizije od 10. oktobra 1943. god. za represalije prema stanovništvu (tom IV, knj. 18, dok. br. 172)
469. Izveštaj komandira SS odreda za zaštitu rudnika uglja na području Tuzle od 11. oktobra 1943. god. o borbama oko Tuzle (tom IV, knj. 18, dok. br. 173)
470. Izveštaj 369. pješadijske divizije od 14. oktobra 1943. god. o djelatnosti jedinica NOV na sektoru Travnik — Tarčin (tom IV, knj. 18, dok. br. 174)
471. Izveštaj komandanta Drugog alarmnog bataljona u Mozirju od 16. oktobra 1943. saveznom vodstvu Štajerskog domobranstva o akciji na Meninu planinu (tom VI, knj. 7, dok. br. 162)
472. Izveštaj komandanta Žandarmerijske stanice Dol od 17. oktobra 1943. komandantu policije bezbednosti Alpske oblasti o napadu jedinica NOV i PO Slovenije na nemačka uporišta Dol i Kal (tom VI, knj. 7, dok. br. 163)
473. Izveštaj Prve kozačke belogardijske brigade od 18. oktobra 1943. god. Prvoj kozačkoj diviziji o dejstvima protiv jedinica NOV na području Fruške gore (tom I, knj. 17, dok. br. 125)
474. Zapisnik sa sednice Štaba odgovornih nemačkih rukovodilaca održane 19. oktobra 1943. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade povodom pitanja uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 7, dok. br. 164)
475. Izveštaj komandira Žandarmerijske stanice Rogaška Slatina od 20. oktobra 1943. komandantu policije i službe bezbednosti za Donju Štajersku o napadu partizana na rudnik Mali Tabor (tom VI, knj. 7, dok. br. 165)
476. Izveštaj komandanta njemačkih snaga u NDH od 23. oktobra 1943. o dejstvima jedinica NOV oko Sokolca i Lašve (tom IV, knj. 18, dok. br. 175)
477. Izveštaj komandanta vermanšaft bataljona — Zapad od 24. oktobra 1943. god. komandantu vermanšafta u Mariboru o napadu partizana kod Gomilskog (tom VI, knj. 8, dok. br. 158)
478. Izveštaj komandanta vermanšaft bataljona — Zapad od 24. oktobra 1943. god. o napadu partizana kod Gomilskog (tom VI, knj. 8, dok. br. 159)
479. Izveštaj komandira Treće alarmne čete u Braslovčama od 24. oktobra 1943. god. komandantu vermanšaft bataljona u Mozirju o napadu partizana kod Gomilskog (tom VI, knj. 8, dok. br. 160)
480. Izveštaj komandanta vermanšaft bataljona — Zapad od 25. oktobra 1943. god. komandantu vermanšafta u Mariboru o logorima partizana u rejonu Černilec — Menina planina — Dobrovlje (tom VI, knj. 8, dok. br. 161)

481. Izveštaj komandanta vermanšaft bataljona — Zapad od 25. oktobra 1943. god. o dislokaciji i brojnom stanju jedinica (tom VI, knj. 8, dok. br. 162)
482. Izveštaj Žandarmerijske stanice Slovenj-Gradec od 27. oktobra 1943. god. o napadu partizana na rudnik Stari trg (tom VI, knj. 8, dok. br. 163)
483. Izveštaj komandanta vermanšaft bataljona — Zapad od 28. oktobra 1943. god. komandantu vermanšafta u Moriboru o preduzetoj akciji na sektor Černilec — Tolsti vrh (tom VI, knj. 8, dok. br. 164)
484. Izveštaj komande vermanšaft bataljona — Zapad od 30. oktobra 1943. god. o napadu partizana na uporište Šmartno ob Dreti (tom VI, knj. 8, dok. br. 165)
485. Izveštaj komandanta vermanšaft bataljona — Zapad od 30. oktobra 1943. god. višem saveznom vodi u Moriboru o napadu partizana na uporište Šmartno ob Dreti (tom VI, knj. 8, dok. br. 166)
486. Izveštaj Žandarmerijske stanice Šmartin od 31. oktobra 1943. god. o napadu partizana na Zamak (tom VI, knj. 8, dok. br. 167)
487. Spisak akcija izvedenih od strane Nemaca protiv jedinica na teritoriji slovenačkog primorja u oktobru 1943. godine (tom VI, knj. 8, dok. br. 177)
488. Izveštaj komandanta policije i službe bezbednosti za Donju Štajersku od 1. novembra 1943. god. Glavnoj upravi državne bezbednosti o opštoj situaciji (tom VI, knj. 8, dok. br. 168)
489. Zapisnik sa sednice odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 1. novembra 1943. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 8, dok. br. 169)
490. Dnevna zapovest višeg vođe SS i policije Osamnaeste vojne oblasti od 6. novembra 1943. god. u vezi s određivanjem starešina za obuku slovenačkih domobranaca (tom VI, knj. 8, dok. br. 170)
491. Dnevni izvještaj (depeša) Trista sedamdeset treće legionarske pješadijske divizije od 8. novembra 1943. god. o situaciji na području Lapca i Bos. Krupe (tom IV, knj. 19, dok. br. 156)
492. Izveštaj Žandarmerijske stanice Konjice od 9. novembra 1943. god. o napadu partizana na Zreče (tom VI, knj. 8, dok. br. 171)
493. Poverljiv izveštaj nemačke divizije „Brandenburg“ od 12. novembra 1943. god. Komandi Druge tenkovske armije o pripremanjima za napad na Vrhovni štab NOV i POJ (tom I, knj. 5, dok. br. 186)
494. Zapisnik sa sednice odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 16. novembra 1944. god. kod predsednika Štajerske pokrajinske vlade u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Štajerskoj (tom VI, knj. 8, dok. br. 172)
495. Izveštaj Žandarmerijske stanice Radlje ob Dravi i šefa žel. stanice Vuhred od 21. novembra 1943. god. o napadu partizana na železničku stanicu Vuhred (tom VI, knj. 8, dok. br. 173)

496. Zapisnik sa sednice odgovornih nemačkih rukovodilaca, održane 30. novembra 1943. god. kod predsednika Stajerske pokrajinske vlade u vezi s pitanjima uprave u Donjoj Stajerskoj (tom VI, knj. 8, dok. br. 174)
497. Pregled aktivnosti partizana u vremenu od 1. do 30. novembra 1943. god. sastavljen u zemaljskom savetu u Celju (tom VI, knj. 8, dok. br. 175)
498. Zapovijest Komande Trista sedamdeset treće pješadijske divizije od 22. decembra 1943. god. za napad na jedinice NOVJ na prostoriji Bos. Novi — Prijedor (tom IV, knj. 20, dok. br. 210)
499. Izvještaj Komande Trista sedamdeset treće legionarske pješadijske divizije o borbama Trista osamdeset trećeg pješadijskog puka na prostoriji Bos. Novi — Prijedor od 24. do 29. decembra 1943. godine (tom IV, knj. 21, dok. br. 191)
500. Naređenje Komande Četrnaestog SS brdskog lovačkog puka Sedme SS divizije „Princ Eugen“ od 24. decembra 1943. god. za protivnapad (tom IV, knj. 20, dok. br. 211)
501. Izvještaj Komande Bobbene grupe „Gros“ od 26. decembra 1943. god. o izvedenom maršu na prostoriju Kozilo (tom IV, knj. 20, dok. br. 212)
502. Telefonska depeša Žandarmerijske stanice Ptuj od 27. decembra 1943. o napadu partizana na Donju Višnjicu i Cvetlin (tom VI, knj. 9, dok. br. 178)
503. Izvod iz dnevnog izvještaja Druge oklopne njemačke armije od 28. prosinca 1943. god. o borbama na otoku Korčuli (tom V, knj. 22, dok. br. 175)
504. Zapovijest Četrnaestog SS brdskog lovačkog puka od 28. decembra 1943. god. za odmor na prostoriji Kakanj — selo Doboj (tom IV, knj. 20, dok. br. 213)
505. Telefonska depeša Žandarmerijske stanice Marenberg od 28. decembra 1943. god. o iskliznuću voza kod Vuhreda (tom VI, knj. 9, dok. br. 179)
506. Zapovest za vezu u poduhvatu „Snežna vejavica“ protiv jedinica NOV i PO Slovenije na području Pohorja (tom VI, knj. 9, dok. br. 166).

REGISTAR

LIČNA IMENA

A

Ajcinger (Eitzinger) — 553
 Ajsgrubner (Eisgruber) — 216, 349
 Ajzenhart-Rote (Eisenhardt-Rothe)
 — 604, 605
 Albert Alesandro (Alessandro) —
 654, 658, 662
 Amon, fon — 284
 Anaker — 78, 92, 95, 384, 390, 392,
 393
 Andelić Živko — 642

B

Bačović Petar — 497
 Bader Hajnc (Heinz) — 554
 Bader Paul — 29, 63, 74, 87, 120, 126,
 135, 188, 190, 197, 199, 205, 213, 241,
 276, 409, 603—605, 653, 655, 816, 818,
 820, 825, 826, 828, 834
 Badoljo Pjetro (Badoglio Pietro) —
 464, 485, 540, 558, 638, 654, 687
 Bah (Bach) — 396
 Balen Josip — 668
 Barac Ljubomir — 642
 Bauer — 327, 330
 Begić Vilko — 573, 586
 Benak Aleksandar — 591
 Bem Hans (Behm) — 679
 Besel Arnold (Bessell) — 655, 659—
 662
 Binder Erich — 21
 Biroli Pircio (Biroli Alessandro
 Pircio) — 191, 238, 287
 Bjanki (Bianchi) — 654
 Bojdev Vasil — 527
 Bonini Silvio — 284—286
 Brant (Brandt) — 396, 401
 Brauner Jozef (Brauner Josef von
 Haydringen) — 207, 260, 400

Brener Karl — 309, 310
 Broz Josip Tito — 18, 39, 44, 117,
 128, 129, 132, 133, 173, 190, 191, 204,
 213, 214, 265, 277—279, 316, 319,
 324, 362, 374, 412, 437, 454, 458, 471,
 480, 501, 502, 558, 559, 563, 573,
 576, 602, 614, 621, 622—628, 638,
 639, 714, 715, 717, 721, 732
 Buci (Buzzi) — 288, 298
 Budak Mile — 35
 Bulat Edo — 591
 Buljan Vice — 735
 Buse (Busse) — 491
 Busman (Bussmann) — 479

C

Cabaso Josip — 668
 Cah (Zach) — 328
 Cinjani (Zignani) — 654

Č

Čakmak — 500
 Čelonja Miloš — 81

Ć

Ćano Galeaco — 35, 37
 Ćelović Dušan — 81

D

D'Arle Federiko — 298, 300
 Dalmaco Lorenzo (Dalmazzo Loren-
 zo) — 654, 655, 659, 660, 662, 663
 Damjanović Stevan Leko — 21
 Dangić Jezdimir — 817

Daumiler — 274, 280
 Dauner — 216
 de Matej (Mattei) — 659
 Degenhart — 232
 Dener Ernst (Dehner Ernst) — 530
 Derikonja Savo — 19, 20, 38, 40
 Dipold Benignus — 116
 Distler — 659
 Dojč Fridrih (Deutsch Friedrich) — 604
 Domanik Roman — 376
 Drenović Uroš — 332, 410, 508, 680
 Duče — vidi Musolini Benito

D

Điljoli Emilio (Giglioli) — 654
 Đujić Momčilo — 496, 508, 680
 Đukanović Blažo — 223
 Đurić Lušan — 261
 Đurišić Pavle — 62, 276—278, 287—289, 296, 297, 302, 314
 Đurović Mašan — 119, 184, 185

E

Emanuele Vittorio III — 464, 540
 Erdman Gustav (Erdmann) — 616

F

Fanler (Fahner) — 341
 Felber Hans Gustav — 488, 528, 533
 Ferč Herman (Foertsch Hermann) — 604, 657, 834
 Feroni Vito (Ferroni) — 667
 Fictum Jozef (Vitztum Josef) — 636
 Fišer — 284, 287, 290, 364
 Fleps Artur (Phleps Arthur) — 61, 112, 143, 154, 161, 183, 265, 686, 713, 725, 729
 Fo'and (Volland) — 90
 Folmar (Volmar) — 714
 Forkapa Nikola — 41, 65, 68, 82
 Fortner Johan (Johann Fortner) — 15, 25
 Francetić Juraj — 31, 823
 Frković Ivica — 591
 Frovajn (Frohwein) — 534
 Funk Valter (Funck Walther) — 208

G

Gajb Teodor (Geib Theodor) — 606
 Gajtner Herbert (Geitner) — 15, 17, 25, 45, 72, 84, 343, 360, 407, 457, 513, 526
 Gebels Jozef Paul (Goebbels Joseph Paul) — 132
 Gelen (Gehlen) — 225
 Gem (Gehmm) — 13
 Gertler — 373, 393
 Glez (Glaise) Edmund fon Horstenaun — 46, 125, 145, 237, 482, 483, 488, 632, 688, 835
 Glosman (Glossmann) — 516
 Gnam (Gnam) — 656, 658, 662
 Gojić Nikola — 334
 Grolman Helmuth — 546, 604
 Grot (Groth) — 298
 Grotman (Grothmann) — 401
 Grum Andro — 257

H

Hadrović Dragan — 437, 587
 Hadžiefendić Muhamed — 127
 Hajde (Heide) — 606
 Hajhen (Heichen) — 369
 Hajnc — 276, 278
 Handl — 556
 Harizanov — 407
 Haug — 388, 393
 Hedrih — 161, 178
 Hefer Stjepan — 668
 Henčel — 383
 Hene — 364—366, 370, 371
 Hercigonja Petar — 730
 Herl (Hörl) — 89, 90
 Hilebrand (Hillebrand) — 702
 Himler Hajnrih — 121, 122, 144, 145, 155, 236, 237, 309, 396, 399, 401, 691
 Hitler Ado'f — 35, 96, 97, 100, 101, 123, 124, 132, 144, 155, 156, 191, 236, 237, 288, 307, 399, 472, 477, 484, 487, 489, 517, 533, 536, 558, 580, 586, 593, 596, 598, 629, 634—636, 667, 747
 Hofman — 232, 606

I

Iberrajter Zigfrid (Ueberreither Siegfried) — 399
 Ivanov — 407
 Ivanović Bogdan — 642

J

Janić — 204, 214
 Janko Sep — 811
 Janković Milutin — 204
 Javorski Božo — 204, 214
 Jelovica Ivan — 293
 Jevđević Dobrosav — 38, 39, 124, 508
 Jodl Alfred — 144
 Jorge — 495, 496
 Jos (Joos) — 655—658, 661, 662
 Jovanović Ljubo Patak — 508
 Jupe Hans (Juppe) — 148
 Just — 611

K

Kajanović — 242
 Kajper Vilhelm (Keiper Wilhelm) — 641, 715
 Kaitel Vilhelm (Keitel Wilhelm) — 144, 485, 489, 506, 599
 Kalabić Nikola — 453, 508, 680
 Kalaitović Vuk — 242
 Kamerhofer Konstantin — 144, 145, 155, 192, 236, 396, 590, 600, 689
 Karđorđević Aleksandar — 264
 Karđorđević Petar II — 146, 264, 452, 492, 496, 574
 Karanović Nikola — 41
 Karganiko (Carzanico) — 662
 Kaše Zigrfid (Kasche Siegfried) — 34, 37, 210, 484, 632, 633, 635, 688
 Katanić Uroš — 204, 214
 Kaulbah (Kaulbach) — 604
 Kavalerio Ugo (Cavallero) — 830
 Kelc (Közl) — 392
 Keler (Köhler) — 556
 Keserović Dragutin — 204, 214
 Kerković Savo — 730
 Kerović Radivoje — 21, 66
 Keviš Erich (Kewisch Erich) — 835
 Kibler Jozef (Kübler Josef) — 165, 318, 353, 380, 604
 Kin Ernest (Kühn) — 634, 676
 Kogard Rudolf — 624, 625
 Koh (Koch) — 676
 Kononov — 649
 Konrad — 153, 695
 Kornejev — 626
 Kosorić Radivoje — 20, 38, 40, 66, 67
 Košutić Rudolf — 586
 Kovačević Dušan — 81
 Kovačević Kosta — 20, 41, 66

Kraft Stjepan — 588
 Kramarc — 716
 Kraus — 400
 Krempler — 719
 Kuchtner (Kuchtner) — 370
 Kulenović Džaferbeg — 245
 Kuzmanić Petar — 730
 Kvaternik Slavko — 31

L

Labudović Milorad — 186
 Lajtler (Leitler) — 260
 Lampe Herman (Hermann) — 605
 Lap (Lapp) — 811
 Ler Aleksander — 7, 104, 144, 173, 191, 286, 287, 297, 451, 465
 Lerh (Lerch) — 391
 Libohov — 667
 Lihtenberg (fon Lichtenberg) — 490
 Lindinger — 349
 Liters Rudolf — 11, 15, 26, 46, 155, 166, 177, 190, 236, 266, 271, 313, 321, 357, 443, 478, 486, 531, 543, 562, 693
 Lorković Mladen — 32, 34, 35, 37, 236, 688
 Ludviger Hartvig (Hartwig von Ludwigiger) — 346
 Lukačević Vojislav — 508, 680, 719

LJ

Ljotić Dimitrije — 146, 147

M

Maček Vlatko — 557, 586
 Maholc (Macholz) — 239, 320
 Mahold (Machold) — 286
 Majer — 701
 Mandić Gligo — 70
 Mandić Nikola — 557, 586
 Marinov Ivan — 527
 Maroši Ferenc (Ferenz von Marossy) — 31
 Martinović Ratko — 624
 Matic Momčilo — 119, 184, 185
 Matl Jozef — 214
 Mec Johan (Metz Jochan) — 481
 Medunić Aca Aleksandar — 68

Mihailović Dragoljub Draža — 27, 28, 32, 36, 61, 62, 73—75, 80, 85, 86, 117—119, 123, 125, 128, 129, 132—134, 146—149, 168, 184—186, 189—192, 195, 200, 202—204, 213, 214, 222, 224, 225, 242—245, 261, 264—266, 269, 277, 279, 282, 287, 290, 297, 314, 375, 408, 412, 425, 451—455, 481, 483, 501, 503, 507—511, 521, 522, 559, 573—575, 622—627, 639, 679, 680, 687, 719, 791

Mihov Nikola — 301

Mijović Novak — 738

Mil'ković Huska — 586

Mišić Aleksandar — 624, 625

Mittelbah (Mittelbach) — 393

Moreli (Morelli) — 298

Mugoša Dušan — 622

Mušolini Benito — 35, 37, 288, 464, 540, 655, 664

Mušicki Kosta — 16, 147—149, 264

N

Nagel — 310

Najdhold Fric (Neudholdt Fritz) — 166

Nait Donald — 730

Nardeli Bruno — 591

Navratil Fridrih — 557, 573, 586

Nedić M'lan — 14, 36, 132, 147—149, 184, 185, 210, 452, 507, 520, 573, 586, 587, 623, 624, 639, 817

Negri Paride — 298—300

Nenadović Voja — 642

N'kel (Nickel) — 76

Nikolov — 407

Nojbaher Herman (Neubacher Hermann) — 474, 484, 518, 533, 598, 606, 609, 630, 635, 636, 641, 661, 667, 679, 713, 714, 716

Nothauzen Franc — 213, 743

Novković Obren — 642

O

Oberkamp Karl rajhsriter fon — 422, 436, 463

Olčan Mihajlo — 507

P

Pahler — 137, 178

Parijani Alberto — 655

Pavelić Ante — 31, 32, 33, 35, 36,

208, 236, 237, 294, 557, 573, 588, 625, 632, 634

Panvic Helmut (Helmuth von Pannwitz) — 646

Pečnikar Vilko — 32

Perić Stjepo — 34—37

Petersen — 46, 47

Petrović Liubomir — 68

Petrić — 688

Pfaferot Verner (Pfafferott Werner) — 491, 835

Pfaifer Zigfrid (Pfeiffer Siegfried) — 717, 719

Pijade Moša — 44

P loti — 216

Pjetromarki Luka (Pietromarchi Luca) — 36

Pohe (Poche) — 261, 263

Pop-Dimitrov Aleksandar — 527

Popov — 407

Popović Koča — 41, 316, 362

Popović Krsta — 715

Popović M'ladin — 622

Popović Mitar — 642

Popović Nikola — 715

Popović Selimir — 242, 302

Pot Eugen (Eugen von Pott) — 46

Pojleke (Peulecke) — 365, 371

Premović Đorđe — 249

Prpić Ivan — 32

R

Radić Radoslav — 336, 508

Radonjić Savo — 642

Radović Borko — 20

Radović Mile — 67

Radović Novica — 36

Radović Petar — 70

Rajmelt (Reime't) — 298

Rainer Fridrih (Reiner Friedrich) — 121, 123, 399, 632—635, 692

Raihert — 26, 207

Raš (Rasch) — 664

Reić Srečko — 70

Remold — 273, 280

Re Đovani Karlo (Giovani Carlo Re) — 123, 124

Rendulić Lotar (Rendulitz Lothar) — 604, 605, 661—663

Rezener Ervin (Rösener Erwin) — 121, 310, 401

Ribar Ivan — 730

Ribar Ivo Lola — 730

Ribentrop Joakim — 587
 Roata Mario (Roatta) — 32, 35, 36,
 559, 816, 817, 819, 823, 825, 826, 829
 —831, 833, 834
 Roboti Mario (Robotti) — 123, 124,
 191
 Rode — 401
 Rokvič Mane — 508, 680
 Ronkalja Erkole (Roncaglia Ercole)
 — 284—290, 296, 297
 Ros (Roos) — 676
 Rosi (Rossi) — 654—662, 665, 666
 Rudelsdorf (Rudelsdorff) — 611

S

Simić Jevrem — 508, 680
 Spatoko Karlo (Spatocco Carlo) —
 664
 Stanišić Baja — 124
 Starogorac Smajo — 67
 Stipković Ivan — 81

Š

Šaltenbrand — 235
 Šerhauser — 142
 Šimić Franjo — 685
 Šlip (Schliep) — 661
 Šlubek (Schlubeck) — 655—658, 661,
 667
 Smithuber August — 54, 159, 180
 Špajdel Vilhelm (Speidel Wilhelm)
 — 488
 Šolc (Scholz) — 369
 Španenberger — 382
 Špehar — 633
 Šperling — 14, 15
 Štajfon — 263
 Štal Fridrih (Stahl Friedrich) — 836
 Štetner Valter fon Grabenhofen
 (Walter Stetner von Grabenhofen)
 —223, 275, 283, 284—290, 296—300,
 306, 324, 341, 350
 Štilpnagel (Stülpnagell) — 392
 Štokhauzen (von Stockhausen) —
 683
 Štratman — 107, 110, 142
 Štreker (Strecker) — 382
 Šulce (Schulze) — 334, 405, 407

T

Tatalović — 16
 Tilo (Thilo) — 298, 324
 Todorović Boško — 185
 Tonić Nikola — 70
 Trabuki (Trabuchi) — 654
 Trifunović Ilija — 186
 Tuči Karlo (Tucci Carlo) — 654, 659,
 660, 662, 663
 Turina dr Oskar — 591, 633, 634

U

Ulrih (Ulrich) — 334
 Uršić — 730
 Uzunović Jusuf — 80

V

Vagner (Wagner) — 58, 392
 Vajks Maksimilijan (Maximilian von
 Weichs) — 487, 604, 619, 629, 681
 Valner (Wallner) — 46, 48
 Varlimont Valter (Warlimont Wal-
 ter) — 144, 477, 519, 834
 Vasković Relja — 81
 Verderli Robin — 730
 Vertmiler — 385, 389
 Verner (Werner) — 553
 Visarionović Josif Staljin — 625
 Vishaupt (Wisshaupt) Ernest — 815
 Vist (Wüst) — 51, 92
 Wolfgang fon Šamije-Glicinski (Wol-
 fgang von Chamier-Glyczinski) —
 730
 Vrangel Nikolaevič Petar — 263
 Vranješević Slavoljub — 508
 Vukić — 617
 Vukmanović Svetozar Tempo — 622
 Vuksanović Ljubo — 642

Z

Zalminger (Salminger) — 273, 280
 Zauerbruh (Sauerbruch) — 662
 Zelmajr (Selmayr) — 630, 637, 657,
 684
 Zomer (Sommer) — 273, 339
 Zvzdić Hasan — 642

GEOGRAFSKI NAZIVI

A

Adrovići (kod Pljevalja) — 603
 Afrika — 36, 37, 448, 593, 744, 786
 Agrinion (u Grčkoj) — 446
 Ajdinovići (kod Olova) — 224
 Ajsnara bunar (kod Kulen-Vakufa) — 106
 Albanija — 62, 102, 134, 203, 242, 279, 299, 319, 322, 423, 427, 428, 447, 449, 473, 488, 501, 503, 508, 535, 538, 540, 563—566, 573, 576, 579, 594, 597, 605, 606, 609, 611, 619, 621, 622, 627, 628, 636, 652, 653, 655, 657, 658, 660, 662, 664, 666, 671, 713, 715, 716, 758, 759, 763, 777, 783
 Aleksandrija — 656
 Aleksandrovac (kod Slav. Požege) — 403
 Aleksandrovac (župski) — 205, 216
 Alibegovci (kod Doboja) — 42, 48, 50, 51, 69, 88
 Alipašin Most (kod Sarajeva) — 228
 Alpi — 399, 424
 Aluga (kod Zabljaka) — 344, 345
 Amfisa — 203
 Andrijevića — 268, 272, 275, 276, 281—283, 287, 297—299, 304—306, 340, 424, 425, 427, 538, 563, 602, 603, 612
 Andrijevo (kod Kolašina) — 321, 324
 Apenini — 537, 595
 Apulija — 594
 Arandelovac — 186, 189, 275, 408, 680
 Arapovina (kod Teslića) — 93
 Arca (it, kod o. Mamule) — 701
 Arsakla — 835
 Aržano — 685
 Asamati (kod Ohrida) — 637
 Atika — 101

Atina — 103, 203, 307, 445, 448, 487, 489, 540, 611, 621, 759
 Austrija — 620, 768
 Avtovac — 223

B

Babin Most (kod Prištine) — 217
 Babina gora (šuma, kod Karlovca) — 53, 57
 Babljak (kod Rogatice) — 693
 Bačka — 810
 Bačkovica (kod Bjelovara) — 293
 Bačina Bršta — 680, 695
 Bakar — 539, 632
 Bakovići (kod Fojnice) — 227
 Balina poljana (predeo, kod Han-Pijeska) — 420
 Balinovac (kod Tjentišta) — 362—365
 Balkan — 85, 86, 96, 97, 123, 128, 132, 184, 191, 203, 209, 307, 308, 423, 444, 452, 453, 464, 471, 492, 498, 500, 517, 524, 536, 538, 572, 594, 596, 620, 621, 655, 683, 799, 818
 Balkan (k. 1439, kod Šavnika) — 326
 Baltići (kod Sokolca) — 419
 Baljevina (k. 1430, kod Drvara) — 139
 Banat — 63, 74, 86, 187, 211, 212, 408, 455, 508, 511, 512, 526, 743, 744, 746—749, 751, 752, 754—756, 758, 767, 768, 771—774, 776—778, 782, 786—788, 792, 793, 809—813
 Bandurica (M. i V., pl. kod Mostara) — 159
 Banija — 245, 330, 409, 438
 Banova Jaruga (kod Pakraca) — 669
 Banovići — 672

- Banja Luka — 11, 33, 82, 129, 165, 175, 248, 336, 412, 413, 415, 416, 437, 508, 515, 544, 587, 590, 591, 615, 616, 673, 721, 732, 733, 836—838
- Banjačuica (kod Olova) — 435
- Banjica (kod Bije'ljine' — 722
- Bar — 604, 605, 698, 699, 701, 702
- Bare (kod Busovače) — 70
- Bare (D i G. kod Tjentišta) — 355, 358, 360, 390
- Barevo (kod Jajca) — 22, 71
- Bari (u Italiji' — 566, 626
- Barilović (kod Karlovca) — 52, 55, 59
- Bartasi (kod Foče) — 338
- Bašajkovac (šuma, kod Livna) — 152
- Batković (kod Bijeljine' — 81
- Bavan (šuma, kod Tjentišta) — 364
- Beč — 97, 808
- Bečkerek — vidi Veliki Bečkerek
- Begov Han (kod Zenice) — 501
- Begov konak (trig. 1557, kod Travni-ka) — 43
- Begov Potok (kod Tuzle) — 672
- Begovina (kod Teslića) — 94
- Beheći (kod Rogatice) — 434
- Belanovica — 189
- Beleni (kod Tjentišta) — 353
- Belgija — 801
- Beloljin (kod Prokuplja) — 217
- Benkovac — 539, 639
- Beočin — 571, 674, 772
- Beograd — 28, 30, 33, 63, 64, 86, 97, 100, 101, 103, 118, 120, 121, 125, 128, 134, 135, 175, 185—187, 196, 197, 202, 203, 211—214, 225, 241, 408, 445, 454—456, 474, 481, 487—489, 504, 511, 512, 514, 515, 517, 521, 522, 524—530, 533, 545, 561, 569—571, 577, 578, 583, 598, 604, 606, 609, 623, 645, 657, 662, 673, 713, 747, 766—768, 771, 774, 776, 783, 786, 787, 796, 804, 806, 808, 812, 817, 821
- Berane — vidi Ivangrad
- Berat — 653
- Berina glav. (k. 179, kod Prnjavora) — 728
- Berkovina (kod Han-Pijeska) — 67
- Berlin — 34, 122, 289, 309, 310, 533, 609
- Bešenovački Prnjavor (kod Srem. Mitrovica) — 552, 554—556
- Beška (kod Indije) — 571
- Bešpelj (G. i D., kod Jajca) — 22, 43, 71
- Bihac — 11, 25, 53, 54, 110, 142, 162, 173, 175, 247, 248, 334, 336, 411—413, 417, 438, 439, 480, 494, 543, 544, 550, 577, 584, 587, 591, 640, 690
- Biaković (kod Mostara) — 159
- Bijela (kod Herceg-Novog) — 698
- Bijela Stijena (kod Novske) — 230, 231, 233
- Bijela zemlja (kod Teslića) — 91, 92
- Bijelo Polje — 223, 238, 276, 279, 281, 282, 284, 285, 301—303, 305, 425—428, 563, 680.
- Bielievina (kod Topuskog' — 416
- Bieljina — 21, 41, 502, 639, 646, 672, 718, 722
- Bileća — 223, 267, 496, 612, 698, 699
- Bilimšće (kod Zenice) — 262
- Biliška glava (k. 1190, kod Livna) — 152
- Bilo-gora — 252, 257, 292, 293, 480
- Bioča (kod Berana) — 273
- Biogradci (kod Mostara) — 178
- Biokovo (pl.) — 494, 618, 631
- Biorine (kod Sinja) — 496
- Bioštica (kod Olova) — 435
- Bistrica (kod Kozarca) — 838
- Bistrica (kod Moikovca) 322, 325
- Bistrica (kod Prijepolja) — 238, 240, 244, 268, 312
- Bistrica (r., kod Foče) — 274, 368, 371
- Bistrica (r., kod Pala) — 461
- Bitelić (kod Sinja) — 735—737
- Bit'ine (kod Pljevalja) — 319, 321, 325, 343, 344
- Bitolj — 509, 527, 565, 566, 636, 664
- Bjelaj (kod Kulen-Vakufa) — 106, 110
- Bjelajci (kod Pakraca) — 232, 257
- Bjelasica (pl) — 304
- Bjelemić (sada: Odžaci, kod Kalinovika) — 72, 80
- Bjelovar — 11, 31, 574, 601, 613, 718, 721
- Blace (kod Kuršumlije) — 204, 214, 215, 217, 218
- Blagaj (kod Mostara) — 201
- Blagavica br. (trig. 229, kod Vojnića) — 55—57
- Blatnica (kod Teslića) — 21
- Blace — 198
- Blažuj (kod Sarajeva) — 227
- Bled — 402
- Blinjski Kut (kod Sunje) — 33
- Blizanci (kod Mostara) — 159, 180

- Boban (kod Šavnika) — 339
 Bobanova Draga (kod Posušja) — 158, 181
 Bobare (kod Nove Gradiške) — 230, 231, 233, 257
 Bobotov kuk (trig. 2522, kod Žabljaka) — 349, 357, 431
 Bogodol (kod Mostara) — 159
 Bogovići (kod Sarajeva) — 40, 66, 67
 Bogovina — 456
 Bogovolja (kod Slunja) — 414
 Bodegraji (kod Okučana) — 231
 Bor — 74, 97, 118, 187, 211, 264, 408, 455, 456, 509, 513, 528, 759, 775
 Borac (trig. 1285, kod Livna) — 152
 Borač — 374
 Borak (k. 549, kod Teslića) — 92, 94
 Borča — 812
 Borčani (kod Duvna) — 157, 161
 Boričje (kod Žabljaka) — 356
 Borik (k. 1341, kod Drvara) — 107
 Borinovići (k. 592, kod Olova) — 420
 Borje (kod Livna) — 152
 Borje (predeo, kod Žabljaka) — 267
 Borojevići (kod Kostajnice) — 336
 Borova glav. (k. 1179, kod Drvara) — 108
 Borovac (k. 806, kod Livna) — 152
 Borovnica (kod Ljubljane) — 493, 539
 Borovno (predeo, kod Tjentišta) — 383, 388
 Borovo — 529, 570
 Bos. Brod — 669
 Bos. Dubica — 249, 335, 550, 837
 Bos. Dubočac (kod Bos. Broda) — 727
 Bos. Gradiška — 544, 726, 733
 Bos. Grahovo — 105, 109, 112, 138—142, 154, 494, 497, 686, 703, 704
 Bos. Krupa — 162, 173, 201, 247—249, 334, 411, 413, 415, 417, 442, 543, 544, 676
 Bos. Novi — 33, 165, 223, 247, 248, 337, 411, 413, 416, 417, 480, 543—545, 550, 673, 690, 834, 836—838
 Bos. Petrovac — 11, 24, 53, 54, 104, 105, 107, 108, 111, 112, 127, 142, 154, 175, 225, 247—249, 332, 335, 412, 413, 415, 626
 Bos. Petrovo Selo — 336
 Bosanska krajina — 151, 245, 330, 409
 Bosanski Kobaš — 728
 Bosanski Šamac — 559, 575, 618
 Bosiljevo (kod Ogulina) — 53
 Bosna — 17, 31, 37, 64, 70, 79, 80, 127, 134, 167, 168, 198, 200, 201, 222, 243, 245, 246, 279, 314, 316, 331, 347, 412, 417, 418, 423, 437, 458, 479—481, 494, 497, 501, 502, 557—559, 575, 584, 586, 600, 611, 613, 614, 625, 627, 628, 646, 663, 672, 673, 684, 693, 703, 717, 720, 721, 726, 767, 776, 816—819, 821, 823—827, 833, 835—837
 Bosna (r.) — 18, 33, 43, 65, 72, 262, 421, 437, 480, 501, 559, 601, 673, 718, 719, 721, 723, 725, 727, 733, 833
 Bosut (r.) — 618, 646
 Bošćija gl. (kod Tjentišta) — 361
 Božići (kod Prijedora) — 248
 Brač (o.) — 582, 617, 627, 640, 705, 707, 712, 734, 736
 Bradina (kod Konjica) — 461, 548
 Brajakovići (kod Sokolca) — 435
 Brajkovača (kod Žabliaka) — 322
 Brankovići (kod Zavidovića) — 72
 Branešci (D. i G., kod B. Luke) — 414
 Branješci (kod Bos. Grahova) — 141
 Bravski Vaganac (kod Bos. Petrovca) — 107
 Brčko — 41, 68, 502, 600, 601, 646, 722, 724
 Brdo (kod Kranja) — 691
 Brestovac (kod Sl. Požege) — 230—232
 Brestovača (kod Rogatice) — 695
 Breza — 459, 460, 463, 672
 Brezici (kod Teslića) — 90
 Brezičani (kod Prijedora) — 336
 Brezik (trig. 1093, kod Olova) — 421
 Brezova Glava (kod Vojnića) — 53, 57
 Brijeg (k. 877, kod Tjentišta) — 388
 Brindizi (u Italiji) — 566
 Brinje (kod Ogulina) — 202, 224
 Brinjski klanac — 202
 Brišnik (D. i G., kod Duvna) — 685
 Britanija — vidi Velika Britanija
 Britvica (kod Mostara) — 179
 Brljevo (kod Plužina) — 319, 321
 Brnjica (kod Sjenice) — 199, 239
 Bročanac (kod Imotskog) — 157, 158
 Brod (kod Foče) — 198, 373
 Brod (kod Ogulina) — 493
 Brod Moravice — 494
 Brodarevo — 238, 240, 244, 263, 284, 301, 311, 653, 719

Brštanovo (kod Splita) — 735—738
 Brus — 213, 216
 Bujanj (kod Drvara) — 108
 Buč (kod Pakraca) — 256, 257
 Buče (kod Ivangrada) — 274
 Bučići (kod Travnika) — 71
 Bučke (kod Pakraca) — 292
 Bučko Kamensko — 255, 256, 258, 404
 Budečevica (kod Žabljaka) — 343
 Budva — 698, 699
 Buđevo (kod Sjenice) — 62, 240
 Bugarska — 307, 331, 629, 682—684, 775, 778, 782, 783, 785, 800, 801
 Bugojno — 23, 66, 166, 169, 175, 229, 685
 Buhovo (kod Mostara) — 158
 Bujanovac — 527
 Bukinje (kod Tuzle) — 668
 Bukova Glava (kod Aržana) — 157
 Bukovci (predeo, kod Doboja) — 50
 Bukovica (G. i D., kod Žabljaka) — 347, 349
 Bukovica (r., kod Šavnika) — 339
 Bukurešt — 307, 783
 Bulatovci (kod Zvornika) — 68
 Buletić (kod Teslića) — 92
 Buljan str. (k. 1610, kod Livna) — 151, 152
 Buna (kod Mostara) — 461
 Busovača — 18, 19, 66, 70, 71, 83, 227, 440, 559, 718
 Buško Blato (kod Aržana) — 685
 Butmir (kod Sarajeva) — 228, 549
 Bužim (kod Bos. Krupe) — 413, 690

C

Capardi (kod Zvornika) — 66—68, 81, 420, 558, 669, 722, 723
 Carevdar (kod Koprivnice) — 293
 Cavtat — 631, 698, 701
 Cazin — 162, 413—415, 690
 Celovac (Klagenfurt) — 122, 632, 633, 691
 Cerna (kod Vinkovaca) — 601
 Cernik (kod Nove Gradiške) — 231
 Cerovac (kod Karlovca) — 57
 Cetina (r.) — 685, 686
 Cetingrad — 411, 412, 416, 690
 Cetinje — 641, 642, 653, 698—700, 713, 715
 Cicibor (M. i V., k. 1065, kod Drvara) — 138

Cicvare (kod Pakraca) — 257
 Cikote (kod Pakraca) — 257
 Cincar (pl.) — 128, 151
 Cremužarica (k. 1330, kod Bos. Petrovca) — 105, 107
 Crikvenica — 494, 538, 539
 Crivic (kod Sinja) — 737
 Crkvice (kod Zenice) — 262
 Crljivica (kod Drvara) — 108
 Crna Gora — 36, 102, 118, 124, 128, 168, 173, 184, 185, 191, 195, 198, 203, 213, 214, 218, 222, 225, 238, 239, 265, 267—269, 276—278, 285—287, 297, 298, 301, 311, 312, 314, 319, 322, 324, 411, 417, 423, 425, 454, 473, 479, 481, 488, 503, 527, 535, 540, 562, 563, 572, 575, 576, 579, 594, 602, 606, 609, 611, 614, 622, 627, 641, 652, 653, 657, 659, 664—666, 713—716, 719, 758, 783, 823, 824, 827, 836, 837
 Crna Gora (kod Žabljaka) — 356
 Crne Lokve (kod Mostara) — 159
 Crni potoci (k. 1191, kod Drvara) — 107—109
 Crni vrh (kod Čajniča) — 320
 Crni vrh (k. 1519, kod Drvara) — 139
 Crni vrh (kod Livna) — 152
 Crni vrh (k. 595, kod Tešnja) — 69
 Crno (kod Mostara) — 159
 Crnjelovo (kod Bijeljine) — 41
 Cvijanovići (kod Vojnića) — 57

Č

Čabar — 632
 Čabulja (pl.) — 179
 Čačak — 87, 120, 126, 186, 508, 509, 624, 625, 680
 Čačilovac (kod Vojnića) — 58
 Čađavica (kod Ključa) — 115
 Čajetina — 198
 Čajniče — 222, 223, 241, 244, 268, 316, 320, 820, 821
 Čakor (pl.) — 424, 425
 Čapljina — 180, 460, 461, 471
 Čardak (kod Boljanića) — 317
 Čazma — 258, 293
 Čečava (kod Teslića) — 41
 Čečavac (kod Okučana) — 231, 233
 Čekanje (kod Cetinja) — 698
 Čelebić (kod Foče) — 316—320, 325, 372, 373
 Čelić (kod Brčkog) — 722

Čelopek (kod Gostivara) — 637
 Čemernica (r.) — 54
 Čemerno (kod Gacka) — 316
 Čemerno (kod Žabljaka) — 433
 Čenta — 812
 Češka — 801
 Četekovac (kod Voćina) — 256
 Čiovo (o.) — 640
 Čitluk (kod Mostara) — 159, 180
 Čoka — 812
 Črnomelj — 493, 539
 Čude (kod Olova) — 435
 Čuka (V. i M. kod Šahovića) — 305
 Čule (kod Mostara) — 159
 Čuklić (kod Livna) — 151
 Čuništa (D. i G., kod Olova) — 421

Č

Čatići (kod Kaknja) — 437
 Četina (r.) — 316, 319, 350
 Čerin (kod Mostara) — 158, 159
 Čorović (kod Olova) — 419
 Čoslije (kod Glamoča) — 730
 Čuprija — 13
 Čurevo (kod Tjentišta) — 327, 328,
 358, 373

D

D. Budački (kod Vojnića) — 58
 D. Gračanica (kod Zenice) — 262
 D. Kruševo (kod Čelebića) — 317,
 327
 D. Milanovac — 74
 D. Papratno (kod Čelebića) — 317
 D. Previša (kod Ključa) — 115
 D. Vakuf — 23, 82, 83, 129
 Dabar — 53
 Dalmacija — 34, 184, 195, 278, 479,
 482, 492, 493, 494, 497, 501, 517,
 557, 558, 619, 633, 638, 652, 669,
 684, 703, 816
 Danilovgrad — 698, 714
 Danska — 801
 Daruvar — 232, 255, 256, 291, 295,
 480
 Debar — 564, 612, 635, 636, 652, 664,
 682, 684
 Debela ravan (k. 1276, kod Tjentišta)
 — 389
 Debelo brdo (trig. 1401, kod Drvara)
 — 140

Debelo brdo (kod Teslića) — 69
 Debeljak (kod Slunja) — 414
 Deli-Jovan (pl.) — 454
 Delijaš (kod Sarajeva) — 829, 831
 Delina kosa (trig. 1413, kod Drvara)
 — 108
 Delnice (kod Rijeke) — 494, 538, 539
 Derventa — 41, 65, 68, 82, 83, 225,
 412, 695, 726, 728, 729, 733
 Detlak (kod Dervente) — 68
 Devetak (pl.) — 39, 66, 224, 458
 Devoli (r., u Albaniji) — 564, 566,
 653, 660
 Diklići (kod Dubrovnika) — 702
 Dilj (pl.) — 81, 255
 Dinara (pl.) — 105, 140, 150, 462
 Divan (kod Banje Luke) — 335
 Divci (kod Valjeva) — 623
 Divulje (kod Trogira) — 739
 Divuša (kod Bosanskog Novog) —
 — 690
 Dobož — 14, 15, 21, 42, 48—51, 65,
 66, 68, 69, 77, 83, 88, 90, 95, 437,
 480, 508, 575, 600, 613—615, 671,
 673, 718, 722—724, 726, 728, 729,
 733, 834
 Dobri do (predeo, kod Žabljaka) —
 — 430
 Dobrić (kod Mostara) — 159, 461
 Dobrigošće (kod Jablanice) — 168
 Dobrinje (kod Kaknja) — 437
 Dobrljin — 480
 Dobro Polje (kod Kalinovika) —
 201, 821, 829, 831, 832
 Dobroljupci (kod Aleksandrovca) —
 198
 Dobrun (kod Višegrada) — 268
 Dodekanez (Dodekanes) — 97, 278,
 619
 Dolenjska — 691
 Dolići (kod Teslića) — 90—92
 Doljanci (kod Slav. Požege) — 403,
 405
 Donja Štajerska — 310, 399, 402,
 482
 Donji Čevljanovići (kod Sarajeva)
 — 419, 723
 Drač — 465, 544, 551, 652, 655, 656,
 658—661, 663, 664, 666
 Drače (na Pelješcu) — 708
 Dračevo (kod Imotskog) — 157
 Draga (kod Slav. Požege) — 403,
 405
 Draga (r.) — 317, 355
 Dragaljevac (kod Bijeljine) — 41

- Dragaljevac (k. 1247, kod Kulen-
 -Vakufa) — 106
 Draganići (kod Karlovca) — 59
 Draglica (kod Čajetine) — 198
 Dragonožec (kod Zagreba) — 294
 Dragoradi (kod Olova) — 20
 Dragoš sedlo (brdo, kod Tjentišta)
 — 384, 391
 Dragotinja (D. i G., kod Prijedora)
 — 249
 Dragović (kod Pakraca) — 257
 Drapnići (kod Olova) — 420
 Dražica (kod Drvara) — 140
 Drenovac Slatinski — 255—257
 Drežnica (kod Konjica) — 461
 Drežnica (kod Kreševa) — 128
 Drežnik (kod Nove Gradiške) — 232
 Drežnik-Grad — 54
 Drim (r.) — 551, 604, 605
 Drina (r.) — 25, 40, 67, 134, 196,
 198, 200, 222, 264, 319, 338, 358,
 373, 418, 423, 454, 575, 600, 601,
 613—615, 623, 693—695, 721, 722,
 815, 817—819, 821—823, 825, 827—
 833
 Drinić (kod Bos. Petrovca) — 107,
 110, 111
 Drinovci (kod Imotskog) — 157, 158,
 181
 Drivuša (kod Zenice) — 262
 Drniš — 35, 495, 497, 516, 531, 539,
 550, 559, 560, 568, 639, 640, 675,
 736, 738, 739
 Drvar — 104—106, 108, 109, 111, 112,
 137, 138, 140, 142, 143, 154, 162,
 249
 Drvar-Selo (kod Drvara) — 138
 Drvenik (M. i V. o.) — 631, 705
 Držanlije (D. i G., kod Livna) —
 152
 Dubica — 11, 331
 Dubnica (kod Sjenice) — 281
 Dubovača (trig. 588, kod Mostara)
 — 178
 Dubrava (D. i G., na Pelješcu) —
 711
 Dubrave (D. i G., kod Ogulina) —
 493
 Dubrovnik — 222, 223, 446, 465, 496,
 498, 503, 544, 547, 551, 558, 559, 588,
 591, 631, 639, 652, 653, 659, 660,
 665, 673—676, 685, 697, 699—703,
 706, 734, 816, 822, 830, 834
 Duga Poljana (kod Sjenice) — 198,
 205, 215—217, 240, 241, 268
 Duge njive (predeo, kod Teslića) —
 92
 Dugi otok (o.) — 631
 Dugo dol (k. 1313, kod Bos. Gra-
 hova) — 141
 Dugo Selo (kod Zagreba) — 54, 258,
 570
 Dumanjići (kod Rogatice) — 421
 Dunav (r.) — 29, 63, 135, 186, 408,
 445, 447, 450, 511, 575, 624, 645,
 763, 768, 769, 810
 Dupci (kod Aleksandrovca) — 216
 Durmitor (pl.) — 325, 338, 346, 347,
 349, 355, 356, 424, 428—432
 Duvno — 150—152, 157, 178, 181,
 462, 638, 685, 686, 704
 Duvanjsko polje — 150, 151, 180
 Duži (kod Dubrovnika) — 702
 Dužice (kod Mostara) — 158
 Dvor na Uni — 248, 250, 334, 335

Dž

- Džimrije (kod Han-Pijeska) — 434,
 695
 Džindići (kod Rogatice) — 421, 434

D

- Đakovo — 529, 647
 Đerdap — 509, 786
 Đipša (kod Iloka) — 645
 Đulavec (sada: Miokovićevo, kod
 Podrav. Slatine) — 291
 Đurđevića Tara (kod Pljevalja) —
 304, 311, 323, 338, 339, 343—346,
 356, 429
 Đurđevićki ponor — 345
 Đurđevik (kod Tuzle) — 672, 721
 Đurići (kod Olova) — 419

E

- Egipat — 810
 Elba — 594, 596
 Elbasan (u Albaniji) — 564, 565,
 622, 652, 659, 666
 Engleska — vidi Velika Britanija
 Erdelj — 749
 Evropa — 592, 619, 770, 779

F

Fani (r. u Albaniji) — 566
 Farkašić (St. i N., kod Siska) — 294
 Farsala — 203
 Feričanci (kod Našica) — 256
 Fieri — 551
 Finska — 801
 Foča — 173, 200, 201, 222, 223, 225,
 238, 243, 267, 268, 317—320, 347,
 350, 352, 353, 370, 372—374, 376,
 575, 816, 818, 825, 827, 829, 831—
 833, 837
 Fojnica — 19, 227, 437, 458
 Fojnica (kod Gacka) — 223
 Francuska — 801
 Fruška gora — 207, 552, 554, 613,
 645, 646
 Fužine (kod Delnica) — 493, 494

G

G. Čevljanovići (kod Olova) — 419
 G. Milanovac — 87, 408, 624
 G. Morakovo (kod Nikšića) — 304,
 320, 321, 323
 G. Polje — 691
 G. Ribnik — 105, 109
 G. Taborište (kod Gline) — 59
 G. Tuzla — 601
 G. Vakuf — 66, 72, 83, 170, 174,
 717
 G. Vrhovci (kod Slav. Požege) —
 404
 Gabela (kod Čapljine) — 834
 Gacko — 223, 267, 321, 460, 462, 820,
 821, 828, 831, 832, 837
 Gaeta (u Italiji, kod Napulja) —
 594
 Gajevi (kod Olova) — 419
 Galić (k. 683, kod Ljiga) — 407
 Galići (kod Imotskog) — 158, 159
 Galovo br. (k. 213, kod Karlovca)
 — 53, 56, 58
 Garešnica (kod Bjelovara) — 293
 Garište (kod Imotskog) — 158
 Gašinci (kod Đakova) — 528, 647
 Gatačko polje — 223
 Gazivode (kod Sokolca) — 419
 Generalski Stol — 539
 Geruša (kod Sokolca) — 420, 694
 Gibraltar — 656
 Gizdovac (kod Splita) — 737
 Glamoč — 24, 44, 128, 141, 143, 151,

154, 162, 224, 462, 544, 717, 721,
 732, 736
 Glamočko polje — 730
 Glasinac — 19
 Glavica (k. 1001, kod Jeleča) — 368
 Glavica (kod Čelebića) — 317
 Glavica (k. 936, kod Bos. Grahova)
 — 138
 Glavičani (kod Bos. Novog) — 335
 Glina — 53, 54, 59, 60, 223, 256, 293,
 689, 690, 731
 Glina (r.) — 53, 54
 Glinsko Novo Selo — 54
 Gluha Bukovica (kod Travnika) —
 22
 Goč — 769
 Godijelji (kod Šavnika) — 357
 Goduša (kod Ivangrada) — 274
 Gođenje (kod Han-Pijeska) — 822
 Gojakovac (kod Teslića) — 50
 Gojakovići (kod Kladnja) — 723
 Gojilo (kod Kutine) — 669, 675
 Gojkovići (kod Vojnića) — 58
 Goleš (kod Travnika) — 82
 Goleši (kod Novske) — 230
 Goli Breg (kod Zagreba) — 731
 Goli krš (kod Prijepolja) — 312
 Goli vrh (k. 1594, kod Bos. Gra-
 hova) — 140
 Golija (pl.) — 347
 Golo brdo (kod Vrlike) — 738
 Golobrdci (kod Slav. Požege) — 403
 Gologlavo (kod Zenice) — 262
 Golubinci (kod Stare Pazove) — 28
 Goljak (kod Jastrebarskog) — 59
 Gomila (kod Sevnice) — 498
 Gornilica (kod Kotora) — 699
 Gomjenica (kod Teslića) — 69, 89,
 92
 Goranci (kod Mostara) — 179
 Goražde — 223, 238, 268, 317, 318,
 320, 350, 355, 547, 548, 575, 723,
 724, 816, 818, 821, 822, 825, 828,
 829, 831, 837
 Gorenjska — 122, 310, 399, 402, 691
 Gorica — 615, 691
 Gorica (kod Imotskog) — 157, 158,
 168, 178, 181
 Gornje Polje (kod Nikšića) — 471
 Gospić — 53, 202, 517, 543, 550, 589,
 733
 Gostilovina (kod Bijelog Polja) —
 304, 323
 Gostilj (kod Travnika) — 22, 42,
 43

Gostivar — 635, 636, 664, 682, 684
 Gostović (kod Zavidovića) — 674
 Gostun (kod Brodareva) — 281, 303—
 305
 Gotovuša (kod Pljevalja) — 356, 359
 Govza (kod Jeleča) — 365—368
 Govza (r.) — 366, 369
 Gr. Vraca (kod Zenice) — 262
 Grab (kod Tjentišta) — 350, 374
 Grab (k. 730, kod Drvara) — 139
 Grabovi doci (k. 784, kod Drvara)
 — 139, 140
 Grabovica (kod Livna) — 151
 Grabovica (r., kod Šavnika) — 347
 Grabovnica (kod Kuršumlije) — 217
 Grac (Graz, u Austriji) — 192
 Gračac — 516, 531, 532, 544, 589,
 639, 640, 680
 Gračanica — 69, 92, 94, 615, 646,
 718, 721
 Gračanica (kod Prozora) — 168
 Gradac (kod Karlova) — 731
 Gradac (kod Livna) — 157, 158
 Gradac (kod Pljevalja) — 267, 319
 Gradac (D. i G. kod Čelebića) —
 316
 Gradačac — 41, 480, 718
 Gradina (kod Dervente) — 728
 Gradina (kod Han-Pijeska) — 420
 Gradina (k. 775, kod Drvara) — 140
 Gradina (k. 306, kod Tešnja) — 51
 Gradina (k. 1130, kod Pljevalja) —
 321
 Gradišće (kod Zenice) — 262
 Gradište (kod Županje) — 600
 Gradusa (M. i V., kod Kostajnice)
 — 413
 Građenik (k. 639, kod Ljiga) — 407
 Gravos — 582
 Grbići (kod Rogatice) — 434
 Grborezi (kod Livna) — 151, 152
 Grčka — 98—100, 102, 103, 200, 203,
 222, 225, 307, 431, 444, 446—449,
 464, 456, 473, 474, 484, 487—489,
 503,—506, 518, 533, 579, 597, 598,
 610, 619, 621, 628, 657, 658, 763,
 777, 778, 785, 801
 Gredelica — 97, 456, 511, 512
 Grdijevići (kod Čelebića) — 317
 Gređani (kod Gline) — 59
 Grgurevci (kod Srem. Mitrovice) —
 552
 Grižane (kod Crikvenice) — 494
 Grlac (kod Rogatice) — 434

Grmeč (pl.) — 142, 162, 173, 175,
 201, 247, 248, 333, 334, 437, 837
 Grocka — 680
 Gromile (kod Sokolca) — 419, 693
 —696, 724
 Grosuplje — 539
 Gruda (kod Herceg-Novog) — 543,
 544, 551, 560, 698, 700, 701
 Grude (D. i G., kod Posušja) —
 180, 181
 Grupčin (kod Gostivara) — 527
 Guber (V. i M., kod Livna) — 153
 Guča (kod Čačka) — 508
 Gudavac (kod Bihaća) — 412
 Gudelj (trig. 1140, kod Olova) —
 419
 Gurdić (kod Prijepolja) — 268
 Gusiņje (kod Plava) — 429
 Gusti put (predeo, kod Tjentišta)
 — 359
 Guždelji (kod Rogatice) — 422
 Gvozdena vrata — 408, 455, 456,
 528

H

Hadžići (kod Sarajeva) — 227, 548,
 674
 Hajlovinna (kod Čelebića) — 317
 Halilovina (kod Tjentišta) — 383,
 385, 388
 Hamzići (kod Mostara) — 158, 159
 Han-Bila (kod Travnikna) — 71
 Han-Kram (kod Han-Pijeska) — 67
 Han-Pijesak — 67, 81, 172, 418, 434,
 435, 461, 693—695, 722, 815, 816,
 821—823, 827
 Hasa (kod Olova) — 420
 Herceg-Novii — 653, 698—701
 Hercegovina — 34, 35, 124, 127, 128,
 133, 168, 184, 191, 195, 200, 201,
 214, 222, 223, 245, 246, 265, 458,
 479, 481, 496, 497, 501, 503, 557,
 575, 586, 611, 668, 693, 823, 837
 Hios (Chios) — 97, 101
 Holandija — 801
 Homec (kod Domžala) — 691
 Homoljske pl. — 28, 74, 149, 455,
 510, 511, 522
 Hrašljane (kod Ljubuškog) — 160
 Hrčava (kod Tjentišta) — 355, 361,
 390
 Hrčavka (r.) — 327, 358, 381, 382,
 385

Hreljin (kod Rijeke) — 494
 Hrpelje (kod Kopra) — 594
 Hruševac (G. i D., kod Zagreba)
 — 294
 Hrvice (kod Sinja) — 735, 737
 Hrvatska — 15, 538, 611, 668, 670,
 718
 Hrvatsko primorje — 632
 Hum (kod Dubrovnika) — 685, 702
 Hum (kod Voćina) — 292
 Hum na Sutli — 677
 Humac (brdo, kod Ljubuškog) —
 160
 Hutovo (kod Čapljine) — 496
 Hvar (o.) — 582, 618, 705—707, 711,
 712, 734

I

Ibar (r.) — 217, 264, 511, 680
 Ibarska dolina — 215, 575
 Ifsar (D. i G., kod Čajniča) — 317
 Igalo — 699
 Igman (pl.) — 821, 829, 831
 Igrane (kod Makarske) — 712
 Ilića br. (kod Teslića) — 92
 Ilidža (kod Sarajeva) — 173, 227,
 228, 829
 Ilijaš (kod Sarajeva) — 419
 Ilok — 528, 645
 Ilova (kod Prnjavora) — 728
 Ilovica (kod Sarajeva) — 462
 Imotski — 156, 157, 179, 181—183,
 568, 685, 706
 Imotsko polje — 181
 Indija — 569—571, 577, 578, 671
 Irak — 810
 Irice (kod Teslića) — 91
 Irig — 645
 Istra — 580, 581, 591, 593, 594, 691
 Italija — 34, 36, 37, 277, 278, 288,
 308, 464, 482, 484, 485, 493, 498,
 500, 517, 527, 537, 540, 547, 558,
 573, 575, 583, 592—596, 619, 620,
 656, 657, 658, 660, 673, 692, 705,
 744, 773, 774, 782, 783, 801, 808,
 816
 Ivangrad — 238, 268, 272, 273, 274,
 278, 780, 281, 284, 286, 296, 303,
 —305, 424—426, 563, 564, 602, 603,
 612, 653
 Ivan-sedlo (prevoj, kod Konjica) —
 128—130, 547, 548
 Ivan-Sedlo (kod Konjica) — 461,
 502

Ivančići (kod Olova) — 674
 Ivanić-Grad — 574
 Ivanjica — 198, 199, 239, 241, 508
 Ivovik (kod Livna) — 152
 Izbično (kod Mostara) — 159

J

Jablan (kod Lijeve Rijeke) — 321
 Jablanica (kod Konjica) — 124, 128,
 165, 226, 461, 462, 590
 Jablanica (kod Nove Varoši) — 239
 Jabuka (kod Olova) — 420
 Jadar (r.) — 693, 694
 Jadovica (kod Prnjavora) — 728
 Jadovnik (k. 1650 kod Bos. Grahova)
 — 140
 Jadovnik (pl.) — 128, 242
 Jadransko more — 308, 565, 566,
 580, 582, 620, 668, 669, 674
 Jadrići (kod Trogira) — 736
 Jagodina (sada: Svetozarevo) — 126,
 185, 512, 520, 521
 Jahorina (pl.) — 347, 357, 821, 828,
 829, 832
 Jajce — 18, 22—24, 32, 38, 43, 65,
 71, 79, 80, 83, 127, 129, 170, 175,
 202, 333, 587, 591, 717, 721, 782
 Jakonja (kod Tivta) — 699
 Jakuševac (kod Zagreba) — 294
 Jameline (trig. 1248, kod Čelebića)
 — 317
 Jankova Klisura (kod Blaca) — 218
 Jankov kamen (trig. 1833, kod Sje-
 nice) — 239
 Janjina (na Pelješcu) — 278, 713
 Jaran (k. 1125. kod Duvna) — 157
 Jarando (kod Raške) — 205, 215
 Jaruge (kod Đakova) — 601
 Jasen (kod Vlasenice) — 723
 Jasenica (kod Dubrovnika) — 702
 Jasenica (Prav. i Musl., kod Bos.
 Krupe) — 162, 248
 Jasenice (kod Teslića) — 42, 93
 Jasenovac — 335, 336, 415
 Jasenovac (kod Bos. Petrovca) —
 105, 107
 Jastrebac (Veliki i Mali) — 508,
 509
 Jastrebarsko — 33, 60, 539, 731
 Javor (šuma, kod Drvara) — 106
 Javor (k. 950, kod Sokolca) — 419
 Javor (pl., kod Sjenice) — 241
 Javornik (trig. 1416, kod Drvara) —
 105, 108, 109

Javorovica (predeo, kod Nove Gra-
diške) — 230, 231, 257
Jedovnik (trig. 1539, kod Drvara)
— 139, 140
Jegej — 446, 449, 506
Jegejsko more — 96, 97, 102, 308,
472, 652, 653
Jehovina (kod Kaknja) — 437
Jelah (kod Tešnja) — 42, 50, 89,
90, 93, 728
Jeleč (kod Foče) — 350, 351, 355,
357, 359, 361, 362, 365—371, 373,
390, 832
Jelica pl. — 718
Jelin vrh (trig. 1856, kod Mojkovca)
— 280, 323
Jelovica pl. — 310
Jesenice — 675
Jesenice (kod Omiša) — 224
Jonsko more — 565
Josipdol (kod Ogulina) — 539
Jošanička reka — 217
Jošavka (r.) — 729
Jotanovići (kod Kotor-Varoša) —
728
Jovići (kod Vojnića) — 58
Julijska krajina — 493

K

Kabala (kod Herceg-Novog) — 701
Kablići (V. i M., kod Livna) — 153
Kace (šuma, kod Sarajeva) — 419
Kačanik — 527, 683
Kadina Luka (kod Ljiga) — 407
Kakanj — 437, 439, 459, 460, 669,
672, 718
Kalauzovići (kod Sarajeva) — 40
Kalendarovci (kod Dervente) — 68
Kalimanići (kod Rogatice) — 20,
434
Kalinovik — 38, 40, 72, 200, 201,
214, 223, 225, 267, 347, 362—364,
369, 370, 374, 460, 462, 723, 818
—821, 825, 828, 829, 831—833, 837
Kalnik (pl.) — 224, 291, 293, 294,
438, 574
Kaljina (r., kod Olova) — 420
Kamenica (kod Bos. Dubice) — 335
Kamenica (kod Sarajeva) — 723
Kamenica (kod Teslića) — 21
Kameniti Dolovi (kod Vlasenice) —
723
Kameniti vrh (k. 1226, kod Drvara)
— 106, 108

Kameno polje (trig. 1536, kod Šavni-
ka) — 326
Kamenski Vučjak (kod Slav. Požege)
— 403
Kamensko (kod Karlovca) — 53, 59
Kamnink — 310
Kačela (V. i M.) — 128
Kapić (trig. 1266, kod Sarajeva) —
419
Kapovac (trig. 792, kod Našica) —
230
Kaprije (o.) — 628, 630, 631
Kaptol (kod Slav. Požege) — 257
Karač (k. 380, kod Kotor-Varoša) —
38, 41
Karanovac (kod Doboja) — 21, 23
Karaula (kod Jablanice) — 590
Karaula (trig. 990, kod Rogatice) —
418, 434
Karlobag — 517, 543, 550, 576, 577,
631, 733
Karlovi Han (kod Duvna) — 151,
154
Karlovac — 33, 52—54, 59, 60, 294,
493, 494, 506, 539, 543—545, 575,
690, 727
Kastav — 632
Katinska šuma (u Poljskoj) — 331
Katun Milački Priboj (kod Kolaši-
na) — 305, 319, 320, 322, 325
Katun Potrk (kod Kolašina) — 303
Kazani (k. 1034, kod Tjentišta) —
358, 360, 388, 390, 392
Kerč (u SSSR-u) — 534
Kičevo — 635—637, 682, 684
Kifino Selo (kod Nevesinja) — 267
Kikaloo (k. 1340, kod Tjentišta) —
381—385, 388
Kikinda — 771
Kipar (o.) — 445
Kiseljak — 83, 227, 228, 458, 459,
723
Kisjelica (kod Lijeve Rijeke) — 304,
320, 323
Kisilići (kod Bijelog Polja) — 280,
281, 284
Kistanje — 539
Klačina (predeo, kod Bos. Grahova)
— 138
Kladanj — 20, 40, 67, 81, 201, 223,
418, 421, 434, 435, 437, 462, 693,
721, 722, 723, 818, 827
Kladnjice (kod Trogira) — 735, 739
Klenovac (rudnik) — 677
Klinci (kod Čelebića) — 317, 355
Klis — 558, 568

- Klisa (kod Slav. Požege) — 403—405
 Klopče (k. 311, kod Zenice) — 262
 Klupca (trig. 568, na Korčuli) — 708
 Klupe (kod Kotor-Varoša) — 77, 94
 Ključ — 53, 107, 108, 110, 115, 116,
 142, 154, 165, 170, 247—249, 437
 Kljun (kod Čelebića) — 317, 319
 Kljusina (predeo, kod Gacka) — 317
 Knezovljani (kod Kostajnice) — 334
 Kneževići (kod Bijelog Polja) — 303
 Knežina (kod Olova) — 20, 40, 67,
 421, 693
 Knežpolje (kod Mostara) — 159, 160,
 179
 Knin — 35, 53, 128, 225, 481, 495—
 497, 501—503, 516, 531, 539, 545,
 558, 560, 591, 638, 639, 680, 686,
 736
 Kobila (rt, kod Herceg-Novog) —
 701
 Kobilovac (k. 1318, kod Pljevalja)
 321, 325
 Kočane — 527
 Kočerina (kod Mostara) — 158
 Kočevje — 498
 Koiadinovići (kod Ključa) — 116
 Kokin Brod — 198, 199, 239—241
 Kokorina (kod Gacka) — 223
 Kolarić (kod Vojnića) — 57, 58
 Kolašin — 223, 225, 266, 268, 269,
 276—281, 284, 285, 302, 303, 305,
 313—315, 320, 322, 324, 339, 341,
 424—429, 432, 535, 536, 563, 602,
 603
 Kolijevka (kod Čelebića) — 317
 Kolo (kod Duvna) — 160, 161
 Koločep (o.) — 631
 Kolubara (r.) — 407
 Komandirovo brdo (k. 1593, kod Šav-
 nika) — 321
 Komar (kod Travnika) — 82
 Komarevo (kod Sunje) — 33
 Komarnica (r.) — 321, 347, 348, 424
 Komušina (kod Teslića) — 69
 Konaci (k. 1260, kod Livna) — 152
 Konak (u Sarajevu) — 422, 436, 463
 Kondželj (kod Prokuplja) — 205, 216,
 218
 Kongora (kod Duvna) — 157, 161
 Konjic — 124, 128, 165, 168, 169, 173,
 175, 226, 227, 247, 461, 480, 481,
 502, 544, 548, 559, 673, 723, 816
 Konjska gl. (šuma, kod Nove Gra-
 diške) — 230, 231
 Kopaonik (pl.) — 204, 214, 217, 454,
 508, 509, 522
 Koprivnica — 295, 613
 Koračići (kod Olova) — 419
 Korana (r.) — 52, 53, 55
 Korča (u Albaniji) — 564, 652
 Korčula (o.) — 582, 618, 628, 631,
 705—708, 711, 712
 Kordun — 438
 Koričani (G. i D., kod Travnika) —
 42, 71
 Korintski kanal — 444, 448, 473, 619
 Korita (kod Livna) — 151
 Korita (predeo, kod Bos. Grahova)
 — 138, 140
 Koritnik (brdo, kod Tjentišta) — 329
 Korlaće (kod Raške) — 205, 215
 Kornat (o.) — 631
 Koruška — 122, 309, 670, 691
 Korzika — 448
 Kos — 619
 Kosa (k. 1409, kod Drvara) — 110
 Kosica velika (k. 1339, kod Drvara)
 — 107
 Kosier (pl.) — 106
 Kosovo (predeo, kod Knina) — 481,
 495
 Kosovo (predeo) — 210, 508, 527, 535,
 562—564, 572, 573, 575, 576, 640,
 652
 Kosovska Mitrovica — 13, 186, 198,
 199, 204, 205, 213, 215—217, 220, 221,
 264, 273, 275, 283, 299, 300, 423,
 425, 432, 456, 508, 511, 512, 515, 520,
 521, 523, 524, 526, 534, 535, 571, 602,
 620
 Kostajnica — 11, 53, 203, 331, 333,
 335, 337, 413, 502, 671, 673, 690,
 834
 Kostolac — 74, 118, 766, 767, 787
 Kostreša (kod Sarajeva) — 20, 39
 Košur (brdo kod Tjentišta) — 327,
 347, 381—385, 387, 392
 Košutica (kod Sokolca) — 435, 723
 Kotor — 446, 464, 503, 544, 551, 564,
 641, 642, 655—658, 660, 665, 667,
 688, 689, 697—701, 716, 816
 Kotor-Varoš — 28, 38, 41, 76, 77, 82,
 173, 201, 223, 332, 333, 336, 412,
 414, 415, 501, 726, 728
 Kotorac (kod Sarajeva) — 462
 Kotorski zaliv — 503, 564, 565
 Kotorsko (kod Dervente) — 728
 Kovanj (kod Rogatice) — 67, 422

- Koviljača (k. 933, kod Kulen-Vakufa) — 53, 54
 Kovren (kod Bijelog Polja) — 311
 Kozara (pl.) — 175, 246, 247, 334, 411, 833, 837, 838
 Kozarac (kod Prijedora) — 544, 838
 Kožana — 203
 Kraba (rudnik, kod Tirane) — 567
 Kragujevac — 29, 126, 185, 408, 512, 515, 520, 521, 524, 526, 528
 Krajnići (kod Zavidovića) — 421
 Kraljevica — 538, 634
 Kraljevo — 13, 100, 126, 133, 185, 196, 213, 215, 300, 456, 524, 526, 544, 578, 604, 605, 624, 659, 680
 Kraljevo Polje (kod Vlasenice) — 81
 Kram (kod Han-Pijeska) — 461
 Kranjska — 122, 670
 Kras — 615
 Krašić (kod Karlovca) — 33, 494
 Kravarsko (kod Zagreba) — 294
 Krčevine (kod Olova) — 420
 Krčevine (predeo, kod Teslića) — 41
 Krf (o.) — 566
 Krehin Gradac (kod Mostara) — 159
 Kreka (kod Tuzle) — 668, 672
 Krekovi (kod Tjentišta) — 358, 360, 382—387, 390
 Kreševo — 227, 458
 Kričke (kod Novske) — 230, 233
 Krit (Kreta) — 96, 97, 101, 446, 447, 449, 488, 619, 657
 Kriva Reka (kod Takova) — 87
 Kriva Rijeka (kod Bos. Kostajnice) — 334
 Krivaja — 674
 Krivaja (r.) — 421, 717, 723
 Krivajevići (kod Olova) — 420
 Krivi Do (kod Gacka) — 316, 373
 Krivi Put (kod Senja) — 493
 Krivodo (kod Mostara) — 159
 Krivodol (brdo, kod Drvara) — 107
 Križ (trig. 307, kod Teslića) — 42, 89, 90
 Križevci — 224
 Krk. (o.) — 632, 633
 Krmarova kosa (trig. 1345, kod Drvara) — 107, 108
 Krndija (pl.) — 255
 Krnovska gl. (trig. 1634, kod Šavnika) — 321
 Krnjak (D. i G., kod Vojnića) — 56
 Krnjeuša (kod Bos. Petrovca) — 249
 Krstac (pl., kod Konjica) — 224
 Krstaći (kod Šahovića) — 281
 Krš (kod Žabljaka) — 344
 Kruma (u Albaniji) — 566
 Krupanj — 74, 264, 624
 Krušače (kod Sokolca) — 420
 Kruščica (kod Travnika) — 71
 Kruševac — 13, 27, 74, 86, 119, 126, 185, 204, 213, 507, 508, 510, 520, 521, 526
 Kruševci (kod Olova) — 20, 420
 Kruševo (D. i G., kod Žabljaka) — 359, 360, 471
 Kruškovac (izvor, kod Drvara) — 108
 Kruškovac (k. 1182, kod Bos. Grahova) — 138—141
 Kučevo — 74, 185, 408
 Kučova (u Albaniji) — 566
 Kućište (na Pelješcu) — 711
 Kuk (k. 1821, kod Gacka) — 316
 Kuk (pl., kod Drvara) — 141
 Kukes (u Albaniji) — 551, 566, 605
 Kukrik (k. 661, kod Drvara) — 139
 Kukujevci (kod Šida) — 570, 571
 Kula (kod Sokolca) — 40, 693, 694
 Kula Fazlagića (kod Gacka) — 223
 Kulen-Vakuf — 53, 162, 412
 Kulina (trig. 1197, kod Bijelog Polja) — 303
 Kulizino (kod Sjenice) — 199
 Kuljenovci (kod Bos. Broda) — 727
 Kumane — 667
 Kumanovo — 527
 Kumbur (kod Herceg-Novog) — 701, 702
 Kunosići (kod Olova) — 419
 Kupa (r.) — 54, 294, 731
 Kupari (kod Dubrovnika) — 699
 Kupres — 23, 71, 151, 462, 638, 639
 Kuršumlija — 120, 198, 204, 213, 215—218, 423, 508
 Kusače (kod Han-Pijeska) — 434
 Kusanovac (k. 1117, kod Duvna) — 160
 Kusturice (kod Rogatice) — 418
 Kutina (kod Han-Pijeska) — 435
 Kutina — 295, 669, 675
 Kuzmin — 600, 615
 Kvarner — 632

L

- Labinot (kod Elbasana, u Albaniji) — 622
 Lajkovac — 87, 120, 186

- Lakišić Kula (kod Mostara) — 159
 Lama — 203
 Lamia (u Grčkoj) — 446
 Lapad (kod Dubrovnika) — 697, 698
 Lapovo — 100, 196, 455, 511, 512
 Lapovci (kod Đakova) — 528
 Larisa — 203, 474
 Lastovo (o.) — 582, 631, 705, 707
 Lastva (pl., kod Tjentišta) — 385—387, 392
 Lastva (kod Trebinja) — 543, 544, 703
 Lašva — 65, 71, 83
 Latinovići (kod Bos. Petrovca) — 111
 Lazarevac — 186
 Lebane — 509, 522
 Lebane (kod Prištine) — 205, 216, 218
 Lečevica (kod Splita) — 736
 Ledenice (G. i D., kod Risna) — 698
 Ledinci (kod Petrovaradina) — 645
 Lekenik (kod Siska) — 294, 543
 Lemnos (o.) — 101, 449
 Lepavina (kod Koprivnice) — 293
 Lepetane (kod Kotora) — 701
 Lerós (o.) — 619
 Leskovac — 27, 126, 225, 509, 520, 521
 Leskovac (kod Dvora na Uni) — 248
 Leskovac (kod Karlovca) — 52, 55
 Leskovac (kod Ohrida) — 637
 Lešovići (kod Užica) — 268
 Letonija — 801
 Lešimir (kod Srem. Mitrovice) — 552, 645
 Ličko Petrovo Selo — 690
 Ligursko more — 595
 Lijeva Rijeka (kod Mateševa) — 304, 320—323
 Lika — 31, 32, 34, 35, 438, 497, 502, 591
 Lim (r.) — 62, 240, 274, 279, 284, 296, 298, 302, 304, 424, 425, 612
 Lipe (kod Duvna) — 161
 Lipik — 233, 294
 Lipljan (kod Prištine) — 605
 Lipno (kod Ljubuškog) — 158—160, 180
 Lipova glava (k. 973, kod Drvara) — 107—109
 Lipova gl. (trig. 210, kod Vojnića) — 58
 Lipovčići (kod Kotor-Varoša) — 77
 Lipovo (G. i D., kod Kolašina) — 268, 279, 280, 303, 428
 Lisa (rudnik) — 118
 Lisac (kod Pljevalja) — 321
 Lise (kod Mostara) — 159, 160, 161, 179, 181, 182, 460
 Lisina (kota 978, na Kozari) — 838
 Lisina (k. 1653, kod Drvara) — 139
 Lisnik (kod Srem. Rače) — 646
 Livanjsko polje — 151
 Livno — 35, 137, 142, 150—154, 181, 202, 224, 627, 629, 638, 684—686, 703, 704, 730, 732, 735
 Logar (prevoj, u Albaniji) — 564, 565
 Logatec — 539
 Logorun — 628
 Lokrum (o.) — 631, 701
 Lokve (kod Rijeke) — 494
 Lom (pl) — 108
 London — 133, 184, 242, 497
 Lopiže (D. i G., kod Sjenice) — 240, 242
 Lopud — 631
 Loskunjska g. (šuma, kod Vojnića) — 58
 Lotaringija — 36
 Lovreč (kod Zadvaria) — 685
 Lovnica — 521, 624, 769
 Lubnice (Gornja Sela kod Ivangrada) — 274, 280, 304, 305
 Lučke Kolibe (kod Tjentišta) — 355, 362
 Ludbreg (kod Koprivnice) — 293, 528
 Luka (kod Bos. Grahova) — 704
 Lukač most (sada: Bobotov most, kod Konjica) — 461
 Lukavac (kod Tuzle) — 600, 668, 776
 Luke (kod Drvara) — 106
 Luke (kod Šavnika) — 320—322, 324, 340
 Lukovica (kod Domžala) — 691
 Lumbarda (na Korčuli) — 711
 Lupac (o.) — 628
 Lupoglava (k. 1129, kod Livna) — 152
 Lusnić (kod Livna) — 153
 Lušci-Palanka (kod Sanskog Mosta) — 249

LJ

- Ljig — 189
 Ljig (r.) — 407
 Ljilici (kod Prijepolja) — 312
 Ljubija (rudnik, kod Prijedora) — 335, 675, 837

Ljubin grob (kod Tjentišta) — 358, 360
 Ljubina (M. i V., kod Tjentišta) — 361, 389
 Ljubinje — 496
 Ljubinje (kod Ključa) — 115
 Ljubiš (kod Kokina Broda) — 198
 Ljubljana — 122, 482, 493, 498, 539, 596, 816, 819, 834
 Ljubljanska pokrajina — 121, 122
 Liubovija — 694
 Ljubuški — 159, 160, 180, 181, 460
 Ljuti Brijeg (kod Han-Pijeska) — 420
 Ljutnica (r.) — 317

M

M. Kik (trig. 1217, kod Bos. Grahova) — 141
 M. Košuta (k. 1801, kod Tjentišta) — 363
 M. Očijevo (kod Kulen-Vakufa) — 106
 M. Šatornica (k. 1063, kod Drvara) — 108
 M. Tičevo (kod Drvara) — 141, 143
 M. Velika (kod Slav. Požege) — 255, 403, 404
 M. Visoka (k. 1132, kod Bos. Grahova) — 139
 Macuti (kod Karlovca) — 52, 57, 60
 Mačkatica (rudnik) — 759
 Madljika (trig. 1318, kod Kuršumlije) — 204, 214, 217
 Mađarska — 457, 578, 629, 718, 749, 751, 768, 771, 778, 786, 801, 808, 811, 813
 Magaljdol (kod Jaica) — 22, 43, 71
 Magaonik (k. 548, kod Duvna) — 160
 Maglaj — 95, 480, 718, 728
 Maidanpek — 118, 264, 769
 Maieвица (pl.) — 19, 21, 41, 67, 81, 437, 480, 718, 721, 723, 834
 Majkići (kod Ključa) — 116
 Majland — 782
 Makarska — 503, 558, 560, 617, 640, 686, 706, 712
 Makarsko primorje — 547
 Makedonija — 522, 611, 622, 623, 683, 758, 759, 763
 Makljenovac (kod Doboja) — 50, 88
 Mala Usora (potok) — 42
 Malići (kod Pribinića) — 69, 77

Malinište (k. 1370, kod Sarajeva) — 419
 Malo Polje (kod Vlasenice) — 81
 Malta (o.) — 445
 Maljen (pl.) — 408, 454
 Maljkovići (kod Trogira) — 736
 Man. Moštanica (kod Bos. Dubice) — 334
 Manastir Morača (kod Mateševa) — 304, 320, 323
 Mandra (kod Sokolca) — 422
 Mandre (kod Rogatice) — 695
 Margetići (kod Sokolca) — 434, 435
 Marina (kod Trogira) — 640
 Marina kosa (kod Nove Gradiške) — 230—232, 257
 Marini (kod Bos. Kostajnice) — 334
 Marino brdo (pl., kod Bos. Grahova) — 141
 Martinac (kod Prnjavora) — 733
 Maslovare (kod Kotor-Varoša) — 77, 94, 95, 728
 Mateševo — 268, 269, 274, 276, 280, 281, 304, 306, 311, 312, 320, 323, 324, 340, 428, 602, 603
 Matica (r., kod Imotskog) — 157
 Matkovac (kod Zvornika) — 41
 Medeno Polje (kod Kulen-Vakufa) — 106, 110, 111
 Medinovača (k. 1455, kod Žabljaka) — 344
 Medvednik (pl.) — 408, 454
 Medveđak (k. 249, kod Vojnića) — 58
 Medveđe br. (kod Tjentišta) — 358, 360
 Međeđa (kod Zvornika) — 721
 Međeđi vrh (trig. 2139, kod Nikšića) — 304, 320, 321, 323
 Međugorje (kod Mostara) — 159
 Međugorje (pl., kod Bos. Grahova) — 141
 Međumurje — 718
 Mekiš (kod Tešnja) — 69, 90
 Melos — 101
 Meljine (kod Olova) — 421
 Memića Kula (kod Mojkovca), — 321, 325
 Memići (kod Zvornika) — 83, 721
 Mesina (na Siciliji) — 445
 Mešaići (kod Tjentišta) — 390
 Metaljka (kod Čajnića) — 316, 317
 Metković — 495, 496, 547, 582, 589, 590, 617, 668, 674, 822
 Mičivode (kod Rogatice) — 434
 Mielo — 645, 648

- Mihaljčići (kod Mrkonjić-Grada) — 143
Miholj Polje (kod Tjentišta) — 388
Mijoljica (kod Kolašina) — 321, 324
Mikanovci (kod Vinkovaca) — 529
Miladići (kod Kotor-Varoša) — 728
Miletići (kod Ključa) — 115
Milešina (kod Sinja) — 737
Milići (kod Foče) — 373, 694
Milinklada (kod Tjentišta) — 355, 360, 361, 374, 383—387
Milna (na o. Braču) — 617
Miloševići (kod Šavnika) — 263
Milovo (kod Bijelog Polja) — 305
Miljakuša (trig. 1375, kod Drvara) — 107
Miljevac (kod Teslića) — 90
Miljevina (kod Foče) — 357
Mirići (kod Čelebića) — 317
Mironja (kod Han-Pijeska) — 420
Mišlovo (kod Rogatice) — 695
Miškovci (kod Dervente) — 41, 68, 83
Mišljen (kod Ljubinja) — 496
Mitlena (Mytilene) — 97, 101
Mižnovići (kod Olova) — 421
Miešaići (kod Tjentišta) — 383, 385
Mladenovac — 120, 186, 275, 408, 526
Mlaka (V. i M., kod Zagreba) — 294
Mlava (r.) — 149
Mliništa (kod Mrkonjić-Grada) — 143
Mliečanica (r.) — 336
Mljet (o.) — 582, 631, 705, 707, 711
Modriča — 615
Modrinje (kod Kaknja) — 437
Mojkovac — 274, 279—281, 302—304, 312, 321, 323, 325, 339, 425, 426, 428, 563
Mokro (kod Sarajeva) — 459, 674, 723, 822
Mokronoške Kolibe (kod Drvara) — 140
Molat (o.) — 631
Monako — 809
Morača (r.) — 299, 302, 305, 320, 322, 323, 340, 424, 427—429
Moskva — 168, 184, 452, 620
Moslavačka gora — 252, 258
Moslavina — 293, 574
Mosor (pl.) — 494, 686
Mostar — 123—125, 128, 130, 133, 156, 160, 161, 175, 178, 180, 181, 206, 223, 265, 440, 442, 458, 460—462, 465, 481, 502, 545, 547, 560, 577, 578, 584, 588, 590, 591, 616, 673—675, 676, 685, 702, 708, 730, 817, 823, 825, 834
Mostarsko blato (kod Mostara) — 178, 179, 180
Moševići (kod Sarajeva) — 419
Mošnjača (trig. 1190, kod Aržana) — 178
Moštre (D. i G., kod Sarajeva) — 228
Movran (trig. 843, kod Splita) — 736
Mratinje (kod Gacka) — 338, 347, 358, 433
Mravica (kod Prnjavora) — 42
Mrci (kod Rogatice) — 695
Mrčin Klb. (kod Tjentišta) — 361
Mrežnica (r.) — 53
Mrkalji (kod Tjentišta) — 383
Mrkalji (kod Han-Pijeska) — 165, 694—695, 722
Mrkonjić-Grad — 82, 143, 162, 165, 415, 721
Mrkonjić (kod Rogatice) — 421
Mrkopalj (kod Ogulina) — 493, 593
Mrkotić (kod Teslića) — 21, 69
Mrtovlasi (kod Slav. Požege) — 403—405
Mučna (kod Koprivnice) — 293
Muć (kod Sinja) — 495, 640, 735—737
Mudrike (kod Travnika) — 71, 82
Muhovo (kod Sjenice) — 198
Muo (kod Kotora) — 698
Murino (kod Andrijevice) — 274, 283, 306, 603
Murter (o.) — 630
Muslići (k. 1157, kod Duvna) — 160
Muslimani (D. i G., kod Sinja) — 735
Mustafina Klada (kod Kutine) — 258
Muštre (kod Trogira) — 736

N

- Našice — 202, 256
Nedajno (kod Žabljaka) — 356
Negotin — 408, 453, 454, 521
Nemačka — 26, 31, 36, 46, 47, 100, 122, 123, 132, 146, 148, 149, 207, 209, 212, 245, 251, 278, 331, 332, 410, 431, 452, 456, 464, 474, 477, 484, 485, 488, 512, 519, 528, 558, 584, 592, 599, 627, 632, 634, 641, 642, 656, 661, 671, 674, 676, 677, 680,

683, 713, 718, 743, 745, 746,
749, 751, 752, 756—759, 763, 768,
769, 771—779, 782—784, 788, 793,
794, 798, 800—802, 805, 808, 811
Nemački Rajh — vidi Nemačka
Nemila (kod Zenice) — 23
Neorić (kod Sinja) — 737
Nerađe (trig. 1350, kod Brusa) — 217
Neretva (r.) — 124, 128, 151, 160,
173, 174, 180, 191, 214, 265, 267,
483, 832, 834
Neretvica (r.) — 168
Neštin (kod Iloka) — 645
Nevesinje — 201, 214, 223, 267, 460,
462, 496, 823, 828, 831, 832, 837
Nevesinjsko polje — 225
Nezavisna Država Hrvatska — 14,
15, 25, 33, 34, 36, 46, 97, 98, 99,
101—103, 117, 121, 122, 144, 145,
155, 162, 184, 187, 192, 200, 206,
208, 222, 236, 237, 242, 245, 246,
251, 268, 269, 331, 333, 366, 396,
399, 410, 436, 440, 442, 447, 452,
457, 465, 473, 474, 478, 482, 483,
485, 486, 488, 489, 492, 493, 501,
504, 505, 511, 515, 518, 532, 533,
538—540, 546, 552, 557—560, 572,
573, 578, 579, 583, 584, 586, 588,
592, 594, 597, 615, 622, 623, 625—
629, 632, 633, 637, 638, 650, 651,
668, 672, 673, 676—678, 698, 702,
716, 758, 769, 771, 772, 775, 779,
782, 783, 785, 788, 800, 801, 812,
818, 824, 830, 836
Nikšić — 223, 238, 319, 320, 321, 340,
341, 349, 357, 425, 440, 471, 535,
653, 698, 699, 714, 715
Nisko (kod Splita) — 736
Niš — 13, 28, 29, 62, 100, 120, 121,
126, 133, 186, 187, 192, 196, 203,
204, 213, 225, 456, 510—512, 520,
521, 524—526, 534, 778
Nišići (kod Olova) — 419
Nohorići (kod Prače) — 829
Norveška — 47, 605, 801
Nova Gradiška — 11, 169, 207, 230—
235, 255, 257, 400, 570, 574
Nova Varoš — 86, 118, 198, 202, 225,
238—240, 242
Novi Vinodolski — 539, 733
Novi Pazar — 198, 199, 204, 205, 213,
215—217, 240, 241, 299, 300, 423,
425, 432, 503, 523, 534, 535, 563
Novi Sad — 529, 545, 569, 571, 577,
578

Novi Šeher (kod Maglaja) — 65, 69,
72, 88, 90
Novi Vinodol — 494
Novo Mesto — 538, 539
Novska — 11, 230, 256, 400, 570
Nozdra (k. 757, kod Foče) — 371
Nuštar (kod Vinkovaca) — 529

NJ

Njegovuđa (kod Žabljaka) — 344,
345
Nježić (kod Slav. Požege) — 403—
405

O

Oblak (k. 1505, kod Tjentišta) —
360
Oblaj (kod Tomuskog) — 438
Obodnik (kod Kotor-Varoša) — 76
Obrenovac — 407
Obrovac — 517
Orkavljje (kod Foče) — 367, 829
Očevlja (kod Olova) — 420, 421
Odošino brdo (k. 985, kod Čelebića)
— 317
Odra (kod Zagreba) — 294
Odžakovci (kod Slav. Požege) — 405
Ogledna (trig. 1349, kod Brusa) —
217
Ograda (predeo kod Drvara) — 107
Ogulin — 53, 493, 494, 498, 502, 538,
539, 543, 545, 575, 589, 690
Ohrid — 527, 564, 636, 637
Ohridsko jezero — 564
Oklinci (šuma, kod Bos. Petrovca)
— 107
Okolišta (predeo, kod Ivanjice) —
199
Okučani — 11, 207, 230—233, 235,
255, 257, 400
Okruglaš (pl., kod Bos. Grahova) —
141
Okruglača (kod Plievalja) — 322
Okrugljača (k. 603, kod Posušja) —
179
Olovo — 20, 23, 67, 81, 418, 420, 421,
434, 435, 693, 721—723, 822, 827.
Oljasi (kod Slav. Požege) — 404
Omanice (predeo, kod Olova) — 419
Omiš — 539, 558, 591, 618, 640, 706,
712

Opaļjenica (k. 1271, kod Drvara) — 107
 Opatija — 815, 816, 817, 818, 825, 827, 830, 834
 Orahovica — 255, 256
 Orahovica (kod Vranduka) — 22
 Orahovička kosa (pl.) — 303
 Orahovljani (kod Ključa) — 115
 Orahovo (kod Olova) — 479
 Orahovlje (kod Ljubuškog) — 158
 Orajevica (k. 1839, kod Žabljaka) — 357
 Orašje (na Tari) — 355, 356
 Orašje (kod Doboja) — 49
 Orlanduza (zrliv) — 711
 Orlovac (pl., kod Livna) — 152
 Orliavac (kod Nove Gradiške) — 230
 Ortona (u Italiji) — 594
 Osičak — 479, 553, 570, 577, 578, 647, 674, 779
 Osivica (kod Teslića) — 89, 92
 Osječani — 822
 Osiečenica (pl.) — 106, 110
 Osmaci (kod Zvornika) — 68, 420
 Oštrožac (kod Konjica) — 169, 226, 547
 Ostrožin — 54
 Ostrvica (k. 1841, kod Šavnika) — 321
 Ošljak (k. 1256, kod Duvna) — 157
 Ošljak (brdo, kod Širokog Brijega) — 179
 Oštarije (kod Ogulina) — 493, 494, 651
 Oštra (rt, kod o. Mamule) — 701
 Oštra glava (trig. 1312, kod Tjentišta) — 385
 Oštra kosa (brdo, kod Žabljaka) — 317
 Oštreļj — 105—108, 110, 249, 250, 337
 Oštri kuk (k. 1342, kod Tjentišta) — 364
 Oteša (potok) — 368
 Otočac — 333
 Otoka (kod Bos. Krupe) — 223, 413, 415, 417, 690
 Otok (kod Zupanje) — 600
 Otrantski kanal — 472
 Ozalj — 539
 Ozren (pl., kod Doboja) — 21
 Ozren (pl., kod Sarajeva) — 19, 723, 834
 Ozren (pl., kod Zenice) — 821

Ozren (k. 1405, kod Tjentišta) — 355, 358, 360, 361, 374, 383—388, 390—392
 Ozren-sedlo (kod Tjentišta) — 391

P

Padova (u Italiji) — 596
 Pag (o.) — 631
 Padej (kod Sente) — 812
 Pajtov-Han (kod Podlugova) — 83
 Paka (kod Slav. Broda) — 81
 Pakrac — 202, 255, 256, 258, 292, 480
 Palalići (kod Mikonjić-Grada) — 143
 Pale (kod Sarajeva) — 67, 461, 674, 821, 822
 Palermo (luka) — 564
 Palež (k. 1474 kod Brusa) — 217
 Paljike (kod Teslića) — 93
 Pančevački rit — 812
 Pančevo — 526, 772
 Pandurica (brdo, kod Gacka) — 317
 Pantelerija (o. u Sredozemnom moru) — 445
 Panj (kod Sinja) — 735, 737
 Paprača (kod Zvornika) — 41
 Papuk (pl.) — 202, 224, 255—257, 292, 438, 480, 502
 Pasjača (kod Teslića) — 41
 Pasji Nugao (kod Žabljaka) — 344
 Pastirevo (šuma, kod Bos. Kostajnice) — 334
 Pašina Kosa (katun, kod Žabljaka) — 340
 Pašman (o.) — 582, 631
 Patraski zaliv — 448
 Pauče (kod Pljevalja) — 319, 321
 Paunovac (kod Ključa) — 249
 Pavno Polje (kod Bijelog Polja) — 305
 Pavlovići (kod Kotor-Varoša) — 77
 Pavlovići (kod Zvornika) — 41
 Pčinja (r., kod Kolašina) — 324
 Peć — 216, 217, 273, 279, 283, 298, 306, 341, 424, 535, 564, 602, 603, 612, 664
 Pećigrad (kod Cazina) — 413
 Pećine (G. i D., kod Travnika) — 22, 71, 83
 Pečuj (G. i D., kod Travnika) — 42, 70
 Pediše (kod Sokolca) — 419

- Peloponez (Peloponnes) — 97, 101, 307, 446, 472, 473, 619
 Pelješac (poluostrvo) — 582, 617, 618, 627, 628, 631, 639, 708, 711—713
 Pelješki kanal — 708, 711
 Perast — 699
 Perućica (kod Jajca) — 24
 Pešeljevica (k. 1570, kod Žabljaka) — 347
 Pešinci (trig. 916, kod Bos. Grahova) — 138
 Pešurići (kod Višegrada) — 693
 Petkovića (predeo kod Nove Gradiške) — 231, 257
 Petrinja — 11, 54, 333, 416, 690, 836
 Petrova gora (pl.) — 54, 247, 248, 333, 415, 689
 Petrovac (na Mlavi) — 74, 87, 119, 185, 199, 408
 Petrovac na moru — 698
 Petrovaradin — 570, 645, 836
 Petrović (kod Duvna) — 157, 181
 Peulje (D. i G., kod Bos. Grahova) — 140, 141, 143
 Pezer (kod Imotskog) — 158
 Pijesak (kod Teslića) — 94
 Piliuzić (kod Tešnja) — 89, 94
 Pirej — 101
 Piskania (kod Raške) — 198
 Pišćevina (kod Imotskog) — 158
 Pitomine (kod Žabljaka) — 325
 Piva (r.) — 266, 267, 298, 316—321, 325, 327, 329, 338, 344, 346, 347, 354—360, 374, 423, 424, 428—432
 Pivska planina — 325, 430
 Pjenovac (kod Han-Pijeska) — 435
 Plana (kod Bileće) — 267
 Plandište (kod Sarajeva) — 462
 Platamon (rt, kod Kotora) — 701
 Platinica (r.) — 221, 303, 428
 Plavno (kod Knina) — 493
 Plećaš (k. 1029, kod Drvara) — 141
 Pleće (k. 1349, kod Tjentišta) — 358, 388, 392
 Pleternica (kod Slav. Požege) — 405
 Plitvička Jezera (kod Titove Korenice) — 333
 Ploča (kod Aleksandrovca) — 205, 216
 Ploče (kod Metkovića) — 551, 558, 560, 617, 631, 668
 Pločnik (kod Rogatice) — 694
 Plješivica (pl.) — 128, 173
 Pljevlja — 134, 216, 238, 241, 243, 244, 266, 268, 298, 303, 319, 320, 323, 325, 338, 340, 350, 356, 428, 429, 563, 719, 724, 818, 821
 Po (r., u Italiji) — 596
 Pod (predeo, kod Bos. Grahova) — 139, 140, 143
 Podača (kod Makarske) — 712
 Podbrđani (kod Bos. Kostajnice) — 334
 Podgaj (kod Rogatice) — 418
 Podgaj (kod Žabljaka) — 326, 344
 Podglavica (kod San. Mosta) — 110
 Podgora (kod Makarske) — 618, 631
 Podgorač (kod Našica) — 647
 Podgorica (sada: Titograd) — 269, 296, 298, 299, 304, 311, 320, 323, 340, 427, 564, 602, 603, 612, 653, 665, 698—702, 714
 Podgorje (kod Mostara) — 159
 Podgrab (kod Rogatice) — 461, 822
 Podgradci (D. i G., kod Bos. Gradiške) — 336
 Podravec (u Albaniji) — 567
 Podgrmeč — 247
 Podhum (kod Konjica) — 168, 169
 Podhum (kod Livna) — 151
 Podić (kod Drvara) — 141
 Podkrajci (kod Pljevalja) — 321, 325
 Podložnik (kod Sokolca) — 822
 Podlugovi (kod Vareša) — 81
 Podomar (kod Sokolca) — 420
 Podorašac (kod Konjica) — 228, 229
 Podravska Slatina — 255, 291, 294
 Podujevo — 198, 218, 508, 523
 Podvrško (kod Nove Gradiške) — 231, 233, 257
 Podžeplje — 81, 84, 822
 Poganac (V. i M., kod Koprivnice) — 293
 Pokuplje (predeo) — 731
 Polatina (kod Kuršumlije) — 217
 Polja (D. i G., kod Mojkovca) — 268
 Poljakovci (kod Slav. Požege) — 405
 Poljane (kod Topuskog) — 416
 Poljavnica (kod Bos. Novog) — 249
 Polje (kod Trse) — 431
 Polje (kod Tjentišta) — 360, 384—386
 Poljice (kod Drvara) — 109, 140, 141
 Poljice (kod Dubrovnika) — 703
 Poljice (kod Karlovca) — 55
 Poljska — 784, 801
 Ponjerka (kod Han-Pijeska) — 67
 Ponor (kod Titove Korenice) — 333

- Popov Most (kod Tjentišta) — 381
 — 383
 Popovača (k. 909, kod Bos. Grahova)
 — 138
 Popovići (kod Bos. Grahova) — 141
 Popovac — 772
 Poratak (kod Sarajeva) — 40
 Poriječani (kod Kaknja) — 437
 Porto Edda — 576
 Posušje — 157, 158, 161, 178—182,
 695
 Postinje (G. i D., kod Splita) — 735,
 736
 Pošćenje (kod Šavnika) — 348
 Poštarići (kod Tjentišta) — 382, 384,
 386, 387, 392
 Potklečani (kod Duvna) — 159
 Potkrajce (kod Bijelog Polja) — 302
 Potnjani (kod Đakova) — 647
 Potoci (kod Drvara) — 105, 108, 109,
 415, 416
 Potočani (kod Livna) — 152
 Potočani (kod Teslića) — 90
 Povelic (kod Prnjavora) — 728
 Požarevac — 27, 87, 117, 125, 149,
 185, 520, 521, 526
 Požeza — 13, 625
 Požeška kotlina — 255, 403
 Prača — 461, 816, 820, 821, 823,
 824, 827, 829, 831
 Prača (r.) — 828—831
 Prašovići (kod Sjenice) — 199
 Prčanj — 698
 Prgomjet (kod Trogira) — 735, 736,
 738
 Prekaja (kod Drvara) — 109, 112,
 137, 139—143
 Preljubovići (kod Han-Pijeska) —
 421, 435
 Premka (kod Kičeva) — 637
 Prenčani (kod Žabljaka) — 325, 326
 Prepolac (kod Kuršumlije) — 205,
 216
 Pročevo (kod Olova) — 420
 Pribelja (kod Glamoča) — 462
 Pribinić (kod Teslića) — 21, 94
 Priboj na Limu — 238, 244, 268, 351,
 563, 818, 820, 821
 Pribude (kod Sinja) — 737
 Pridorci (kod Bugojna) — 66
 Prijedor — 170, 201, 223, 248—250,
 331, 332, 336, 337, 545, 673, 834—
 838
 Prijepolje — 238, 240, 242, 244, 268,
 301, 311, 312, 327, 427, 563, 719
 Prijespa (pl., kod Žabljaka) — 356
 Prilep — 527, 636, 664
 Priluka (kod Livna) — 153
 Primorci (kod Mostara) — 159
 Primorje — 591
 Primošten (kod Šibenika) — 612,
 631, 735
 Prisade (kod Doboja) — 88
 Prisap (kod Livna) — 153
 Prisoje (kod Livna) — 151
 Pristan (kod Herceg-Novog) — 701
 Priština — 241, 283, 605
 Prizren — 216, 551, 564, 605, 636,
 652, 700
 Prnjavor — 41, 42, 65, 68, 82, 333,
 412, 413, 414, 727—729
 Prnjavor (kod Petrinje) — 54, 59
 Proboj (kod Ljubuškog) — 158, 180
 Prokike (kod Senja) — 494
 Prokuplje — 204, 205, 215, 218
 P olog (kod Livna) — 151—153, 462
 Prosara (pl.) — 334
 Prozor — 128, 129, 165, 169, 460,
 502, 587
 Prvić (o.) — 618, 628, 630, 631
 Psunj (pl.) — 230, 235, 255, 257, 480,
 502
 Pula — 594
 Pupnet (na Korčuli) — 708
 Puračić (kod Tuzle) — 600
 Putinci (kod Rume) — 28
 Putišići (kod Čelebića) — 317

R

- Račići (kod Čelebića) — 317
 Račišće (na Korčuli) — 707, 711
 Radišćići (kod Mostara) — 158, 159
 Radanović (kod Kotora) — 699
 Radin (kod Tuzle) — 672
 Radinja (pl., kod Muća) — 737
 Radomje (kod Domžala) — 691
 Radonja (r.) — 53, 57, 58, 60
 Radović (kod Cetingrada) — 416
 Radovići (kod Tivta) — 698
 Raduša (kod Teslića) — 21
 Rađenovci (kod Novske) — 230
 Rađevići (kod Rogatice) — 695
 Rajac (trig. 848, kod Ljiga) — 407
 Rajić (kod Novske) — 230, 256, 258
 Rajkovac (kod Doboja) — 50
 Rajkovići (kod Sokolca) — 419
 Račlovac (kod Sarajeva) — 490, 502
 Rakića kosa (k. 1384, kod Drvara)
 — 105—108

- Rakino Brdo (kod Zvornika) — 41
 Rakita (Slepač Most, kod Bijelog Polja) — 279
 Rakitno (kod Posušja) — 180
 Rakitnica (potok, kod Rogatice) — 695
 Rakitovac (kod Kamnika) — 310
 Rakova Noga (kod Olova) — 421, 723
 Rakovac (kod Petrovaradina) — 645
 Relja (kod Beograda) — 772
 Rama — 461, 544
 Rama (r.) — 151, 168, 169, 173, 175
 Rankovići (kod Teslića) — 41, 42, 69—71, 77, 89—92, 94
 Rasinja (kod Koprivnice) — 293
 Raskršće (predeo, kod Prnjavora) — 728
 Raskršćani (kod Kotor-Varoša) — 77
 Rastenjak (predeo, kod Okučana) — 230, 232
 Rastik (predeo, kod Bos. Grahova) — 141
 Rastošnica (kod Zvornika) — 718
 Rastovača (kod Posušja) — 180
 Rastovača (k. 1005, kod Sokolca) — 419
 Rastovo (kod Travnik) — 18, 19, 22, 42, 66, 70
 Rastuša (kod Teslića) — 41, 42, 728
 Raščani (kod Duvna) — 157, 161
 Rašinovac (kod Bos. Petrovca) — 111
 Raška — 13, 198, 199, 204, 213, 215, 217, 240
 Rataj (kod Foče) — 357, 367, 368
 Ravna gora (kod Valjeva) — 28, 453, 454
 Ravna Gora (predeo, kod Voćina) — 256, 257
 Ravna Gora (kod Delnica) — 539
 Ravna stn. (kod Tjentišta) — 360
 Ravne (kod Kl'adnja) — 420
 Ravnice (kod Ogulina) — 494
 Ravno borje (predeo, kod Tjentišta) — 388
 Razboj (kod Bos. Gradiške) — 335
 Razvršje (kod Žabljaka) — 325
 Ražnjevo (kod Brčkog) — 41
 Redak (kod Žarkovine) — 91
 Repište (predeo, kod Srba) — 106
 Resan — 527
 Resanovci (kod Bos. Grahova) — 138
 Rešetnica (kod Sokolca) — 419
 Ribnica (potok, kod Olova) — 723
 Ribnica (r. kod Ključa) — 115
 Ribnica (kod Ljubljane) — 493, 539
 Ribnica (kod Vateša) — 722
 Ribnik (kod Ključa) — 437
 Ričice (kod Zenice) — 262
 Ričina (r.) — 178
 Rijeka — 493, 494, 498, 502, 589, 591, 594, 628, 633, 691
 Rijeka (potok, kod Čelebića) — 320
 Rijeka (kod Foče) — 319, 353
 Rijeka (r., kod Žabljaka) — 356
 Rim — 34—36, 134, 192, 285—288, 464, 540, 594, 654, 655, 657, 782, 824, 830
 Risan — 697, 699, 700
 Risovac (kod Bos. Krupe) — 248, 335, 412
 Rivanj (o.) — 631
 Rodos (o., u Grčkoj) — 445, 446, 472, 619, 653, 661
 Rogaćići (kod Sarajeva) — 548
 Rogatica — 20, 39, 40, 67, 80, 165, 173, 174, 223, 224, 418, 421, 461, 462, 692—695, 723, 724, 815, 818—824, 827—831
 Rogolji (G. i D., kod Nove Gradiške) — 230—233, 257
 Rogoznica (kod Šibenika) — 550, 735
 Rokvići (kod Drvara) — 142
 Romanija (pl.) — 19, 20, 38—40, 67, 80, 827, 829
 Rore (kod Bos. Grahova) — 141, 142
 Roško Polje (kod Aržana) — 180, 181
 Rošnjača (trig. 1183, kod Aržana) — 181
 Rovna (G. i D., kod Busovače) — 70
 Rožaj — 425, 603, 680
 Rubiku (u Albaniji) — 566
 Rudanka (kod Doboja) — 51, 69, 70
 Rudice (kod Bos. Novog) — 416, 838
 Rudnik (kod G. Milanovca) — 119, 189
 Rudnik (pl.) — 135, 408, 453, 455, 509
 Rudo — 526, 563
 Rujiška (kod Bos. Novog) — 247
 Ruma — 28, 529, 553—556, 572
 Rumunija — 457, 503, 629, 674, 768, 775—778, 783, 785, 786, 801, 811

Runjevica (k. 671, kod Drvara) — 140, 142
Rusija — 86. 209, 263, 573, 574, 583, 620, 627, 656, 681, 810
Ruževići (kod Teslića) — 41

S

Samobor — 11
Samos (o.) — 619, 653
Sana (r.) — 53, 130, 175, 201, 247, 249, 250, 334, 438, 837
Sandići (kod Brčkog) — 68
Sandžak — 74, 191, 214, 224, 239, 241—244, 265, 279, 298, 299, 311, 319, 322, 347, 374, 452, 483, 563, 575, 576, 625, 693
Sanski Most — 53, 116, 247, 248, 332, 481, 837
Sapna (kod Zvornika) — 718, 722
Sarajevo — 15, 19, 20, 32, 33, 38—40, 67, 80, 129, 165, 166, 174, 176, 177, 200, 223, 224, 226—229, 250, 267, 271, 285, 286, 288, 369, 419, 421, 422, 431, 436, 437, 439, 440, 442, 458—463, 480, 481, 490, 498, 502, 544, 547, 548, 559, 560, 577, 578, 584, 587—591, 615, 616, 674, 693, 697, 718, 719, 721, 723—725, 727, 815—823, 825, 827—834, 837
Sardinija — 448
Saseno (o.) — 631
Sava (r.) — 8, 21, 25, 32, 63, 81, 202, 206, 207, 224, 294, 438, 445, 447, 479, 501, 502, 511, 528, 553, 559, 570, 589, 600, 601, 615, 618, 646, 647, 690, 718, 721, 722, 726, 731, 728, 733, 775, 818, 833
Sečanj — 812
Sedlo (trig. 2226, kod Žabljaka) — 347, 357, 358
Seget (kod Trogira) — 640
Selište (kod Čelebića) — 317
Seljane (kod Prijepolja) — 242
Semberija — 639
Senkovići (kod Rogatice) — 434
Senj — 494, 517, 539, 543, 575
Seonica (kod Duvna) — 157
Sestrunj (o.) — 631
Severin na Kupi (kod Ogulina) — 539
Severna Irska — 810
Sevnica — 498
Sicilija — 444, 445, 448, 450, 451, 472, 492

Sijerci (kod Sokolca) — 420, 434, 435
Silješarski v. (k. 1420, kod Bos. Grahova) — 139, 140
Siljevac (trig. 1214, kod Jeleča) — 365—369, 371
Siljevica (pl., kod Tjentišta) — 388
Siljevica (kod Kuršumlije) — 217
Sinalj (trig. 1431, kod Duvna) — 157, 161
Sinj — 152, 495—498, 516, 531, 532, 539, 544, 547, 560, 568, 639, 686, 735, 737
Siniajevina (pl.) — 338, 347, 424, 425, 428, 429
Sipovača (k. 948, kod Livna) — 152
Sisak — 11, 25, 33, 224, 233, 293, 294, 480, 669, 718, 727, 731
Sitnica (kod Ključa) — 115, 335
Sivša (kod Doboja) — 49, 51, 728
Sjedinjene Američke Države (SAD) — 620, 809
Sjenica — 62, 86, 118, 198, 199, 202, 215, 216, 225, 238—241, 244, 299, 300, 564, 719
Skadar — 464, 503, 544, 551, 564, 566, 567, 604, 605, 652, 653, 699, 715
Skakavci (kod Travnika) — 71
Skender-Vakuf — 82
Sklopočanje (kod Čelebića) — 317
Skoplje — 100, 133, 196, 464, 465, 509, 527, 544, 664, 683, 759
Skradin (kod Šibenika) — 640
Skradska gora (brdo, kod Vojnića) — 55
Slano — 698
Slat. Drenovac — 256
Slatina (kod Gline) — 59, 731
Slatina (kod Kruševca) — 119
Slatina (G. i D., kod Šavnika) — 339
Slavonija — 31, 79, 200, 207, 222, 229, 252, 291, 292, 437, 438, 454, 479, 569, 574, 576, 577, 613, 618, 645, 767, 836
Slavonska Požega — 224, 255—257, 403, 480
Slavonski Brod — 19, 33, 38, 65, 68, 81, 82, 129, 176, 202, 228, 255, 285, 296, 351, 437, 439, 480, 529, 530, 570, 574, 577, 578, 584, 589, 591, 613, 614, 639, 647, 671—673, 719, 726, 727, 733, 834
Slivnje (kod Kladnja) — 721
Slovačka — 670, 768, 801

- Slovenija — 122, 309, 399, 401, 402, 493, 496, 593, 594
- Slunj — 52—54, 202, 334, 335, 413—415, 480, 494
- Služanj (kod Mostara) — 159
- Smederevo — 29, 275, 767, 777, 786
- Smederevska Palanka — 275, 408, 522
- Smiljevac (trig. 1612, kod Jajca) — 128
- Smričani (kod Livna) — 151, 152
- Smrtići (kod Sokolca) — 434
- Sofija (u Bugarskoj) — 100, 196, 489, 637, 657
- Sokolac — 24, 418—422, 433—435, 458—460, 615, 692—694, 725, 818, 821—823, 827
- Sokolina (k. 1397, kod Jeleča) — 365
- Sokolina (kod Šćepan Polja) — 356
- Sokolovac (kod Koprivnice) — 293
- Sokolovac (kod Surduice) — 205, 216
- Sokolovići (kod Sokolca) — 40, 67, 434, 458, 693
- Solde (kod Mostara) — 159
- Solin — 531
- Solun — 100, 101, 103, 196, 203, 286, 289, 300, 445, 446, 448, 504, 506, 611, 621
- Sovići (kod Imotskog) — 158
- Split — 224, 465, 483, 496, 498, 503, 531, 539, 544, 547, 558, 560, 567, 568, 575, 577, 589, 591, 617, 626, 629, 639—641, 675, 676, 706, 734, 736, 739
- Spreča (r.) — 718, 721—723
- Srbica (kod Kičeva) — 637
- Srbija — 12, 27—29, 33, 61, 63, 73, 74, 85, 86, 97—100, 103, 117, 118, 125, 132—135, 146—149, 168, 182—186, 192, 195, 196, 198, 200, 202, 209, 210, 212, 222, 224, 242, 243, 246, 263, 265, 268, 307, 314, 407, 418, 423, 447, 451, 453, 454, 457, 473, 474, 477, 481, 483, 488, 503, 505, 507, 509, 511, 513, 518, 520—522, 524, 525, 528, 533, 534, 572, 575, 577, 579, 586, 587, 592, 593, 599, 609, 610, 623, 624, 627, 657, 674, 680, 694, 715, 716, 719, 743—749, 751, 752, 754—756, 758, 763—769, 772—788, 793—795, 798, 800, 802, 803, 805, 807—811, 814, 817, 818, 820, 822, 837
- Srdani (kod Duvna) — 157
- Srebrenica — 693, 694, 822, 823
- Srednje (kod Sarajeva) — 419, 422
- Sredozemlje — 36, 96, 102, 444
- Sredozemno more — 308, 472, 620, 656, 788
- Srem — 32, 207, 437, 438, 501, 528, 552, 553, 569, 577, 600, 613, 645
- Sremaška luka (k. 1272, kod Tjentišta) — 363
- Sremska Rača — 528, 600, 601, 646
- Sremska Mitrovica — 126, 202, 224, 645
- Sremski Karlovci — 645
- Srnećica (kod Mostara) — 159
- Srnetica (pl.) — 105, 107
- Srnice (Pravoslavne i Muslimanske, kod Gradačca) — 601
- Srpske Moravice — 539
- Stabna (kod Gacka) — 321
- Stalać — 120
- Stankovac (kod Gline) — 59, 731
- Stankovača (k. 1007, kod Bos. Grahova) — 138
- Stanojevići (kod Teslića) — 726, 728
- Stara Pazova — 28
- Stari Brod (kod Višegrada) — 40, 67, 695
- Stari Gradac (kod Bjelovara) — 293
- Stari Trg (kod Trepče) — 205, 215
- Staro groblje (kod Gline) — 59
- Staro Selo (kod Topuskog) — 335, 336
- Staro Selo — 248
- Staro Selo (kod Koprivnice) — 291
- Stanovi (kod Rudanke) — 69
- Stepen (kod Duvna) — 160
- Stijena (trig. 1115, kod Sarajeva) — 419
- Stjenica (trig. 785, kod Olova) — 420
- Stijanići (kod Livna) — 151
- Stoca (predeo, kod Tjentišta) — 360
- Stojkovići (kod Travnika) — 84
- Stojnica (trig. 505, kod Imotskog) — 158, 160
- Stolac — 223, 266, 460
- Stolice (kod Krupnja) — 74
- Stolovi (k. 860, kod Foče) — 368
- Stolovi (kod Žabljaka) — 317
- Ston — 617
- Stožeri (k. 1460, kod Tjentišta) — 328—330, 360
- Strahov (šuma, kod Jeleča) — 366
- Strati — 101
- Stražba (brdo, kod Teslića) — 49

Stražbenica (k. 1119, kod Drvara) — 108, 109
 Stražeman (kod Slav. Požege) — 255, 403, 405
 Stražemanski pctok — 404
 Stražnica (k. 449, kod Mostara) — 158
 Strmac (kod Tjentišta) — 360
 Strmac (sanatorijum, kod Nove Gradiške) — 230, 231
 Strmačka (brdo, kod Slunja) — 414
 Struga — 635, 636, 682, 684
 Struge (k. 1141, kod Drvara) — 108, 109
 Studenci (kod Đurđevića Tare) — 321, 325, 344
 Studenci (kod Aržana) — 181, 685, 706
 Stup (kod Sjenice) — 239
 Stupari (kod Tuzle) — 458, 722
 Stupna (kod Jajca) — 24
 Sudan — 810
 Sudići (kod Olova) — 421
 Suecki kanal — 36, 656
 Suha (kod Foče) — 338, 350, 356, 358, 373
 Suhaća (kod Bos. Novog) — 837
 Suhobor (k. 1263, kod Bos. Grahova) — 139
 Suhopolje (kod Glamoča) — 730
 Suhovrh (k. 1457, kod Livna) — 152
 Sunja — 33, 129, 175, 295, 480, 584, 834
 Susek (kod Rume) — 645
 Sušac (o.) — 582
 Sušak — 498, 538, 539, 575—577, 591, 632—634, 660, 816, 818, 827, 830, 834
 Sušica (r., kod Žabljaka) — 356, 429, 430, 431
 Sušina (kod Aržana) — 157, 179
 Sutjeska (r.) — 317, 327, 329, 330, 338, 342, 346, 347, 350, 351, 354, 355, 357—360, 373, 374, 381—383, 385, 387—389, 431
 Sutla (r.) — 677
 Sutomore — 698
 Sutošlija (izvor, kod Drvara) — 107, 108
 Suva Rtina (k. 2284, kod Žabljaka) — 356
 Suvaja (D. i G., kod Srba) — 110
 Suvo polje (predeo, kod Luka) — 321, 324
 Sv. Franjo (kod Sinja) — 737

Sv. Ivan Zelina — 613
 Sv. Jakov (kod Ogulina) — 539
 Sv. Trojica (kod Tivta) — 698
 Svilajnac — 87
 Svinjarice (šuma, kod Drvara) — 108
 Svinjarina (kod Nevesinja) — 223

Š

Šabac — 125, 520, 521, 526, 786
 Šadći (kod Tjentišta) — 328, 329
 Šahovići (sada: Tomaševo) — 266, 268, 281, 284, 285, 298, 299, 302—305, 326, 327, 346, 424—427
 Šahbegovići (kod Olova) — 723
 Samarica — 130, 162, 165, 173, 175, 246—250, 333, 334, 438, 689, 690, 837
 Šarinci (kod Prnavora) — 413
 Šaševci (kod Olova) — 420
 Šator (pl.) — 105, 128, 141
 Šatornica (pl.) — 106, 108
 Šavnik — 223, 266, 267, 319—321, 325, 338—341, 343, 344, 347—349, 356, 357, 428—430, 433, 471, 535
 Šćedro (o.) — 706
 Šćepan Polje — 429
 Šekovići (kod Vlasenice) — 19, 68, 418, 490, 435, 718, 722
 Šent Valentin — 691
 Šešćići (kod Gostilja) — 43
 Ševo (kod Trogira) — 736
 Šibenik — 465, 481, 503, 531, 544, 545, 550, 558—560, 568, 589, 612, 628, 630, 631, 638—640, 669, 675, 676, 680
 Šići (kod Sarajeva) — 419
 Šid — 529, 600
 Šijak — 653
 Šiljak (izvor, kod Kulen-Vakufa) — 106
 Šipan (o.) — 631
 Šipek (pl., kod Kamnika) — 310
 Šipovljani (kod Drvara) — 138, 140
 Širinci (kod Nove Gradiške) — 230, 232
 Široka Rijeka (kod Vojnića) — 249
 Široka stena (k. 776, kod Zenice) — 262
 Široki Brijeg — 124, 182
 Škomić (kod Slav. Požege) — 403

Škopotnica (r.) — 320
 Škumbin dolina (u Albaniji) — 564
 Šljeme (k. 1599, kod Drvara) — 109
 Šljeme kozilsko (t. 1021, kod Drvara) — 107
 Šnigavić (kod Nove Gradiške) — 232, 233
 Šodrova glava (trig. 863, kod Mostara) — 159
 Šolta (o.) — 582, 631, 705, 707, 734
 Št. Vid (kod Stične) — 691
 Štajerska — 310
 Štavalj (kod Sjenice) — 199, 240
 Štip — 527
 Štitar (kod Sokolca) — 419
 Štitkovo (kod Sjenice) — 239
 Šubić (šuma, kod Bos. Grahova) — 139
 Šulica — 151, 152, 181, 462, 717, 721
 Šumadija — 189
 Šumetlica (kod Pakraca) — 257
 Švaicarska — 801
 Švedska — 801

T

Tahaljine (kod Imotskog) — 158
 Tamiš (r.) — 812
 Tara (r.) — 508, 680
 Tara (r.) — 268, 274, 302, 304, 305, 312, 316—326, 338—340, 343, 344, 347, 350, 355, 356, 359, 360, 424, 426, 428, 430, 432, 612
 Taračin Do (kod Sarajeva) — 419
 Tarčin (kod Sarajeva) — 166, 231, 833
 Tek'ja (na Dunavu) — 29
 Tepca (kod Žabljaka) — 325
 Tepelene — 652
 Terzići (kod Rogatice) — 418
 Teslić — 14, 15, 18, 21, 23, 32, 33, 38, 41, 42, 48—50, 65, 66, 68—70, 76—78, 80, 82, 83, 88, 90—93, 95, 173, 412, 547, 726—728
 Tešić Gusti — 41, 42, 69, 89, 93
 Tešanka (kod Tešnja) — 83
 Tešanj — 15, 21, 42, 51, 69, 70, 83, 89, 90, 95, 227, 480, 501
 Tetovo — 635, 636, 682, 684
 Tičevo (V. i M., kod Drvara) — 141, 497
 Tijat (o.) — 628, 630
 Tikvići (kod Sarajeva) — 419
 Timar (kod Šavnika) — 340

Tirana (u Albaniji) — 286, 503, 564, 566, 567, 604, 605, 622, 652, 653, 655, 659—664, 665
 Tisa (r.) — 810
 Tisovo brdo (kod Tjentišta) — 358
 Titova Korenica — 333
 Tivat — 699, 700, 701
 Tjentište — 327, 350, 352, 354, 356, 358—360, 373, 374, 384, 385, 387—391
 Točionik (kod Rogatice) — 434
 Tomislavgrad (sada: Duvno) — 462
 Topčider (deo Beograda) — 456, 511
 Topla Kosa (kod Drvara) — 107
 Topola — 408
 Topolac (kod Han-Pijeska) — 818
 Toponica (kod Požarevca) — 117
 Topusko — 413, 438
 Toranj (kod Slav. Požege) — 404, 405
 Tovarnica (pl.) — 384, 693
 Trakija — 101, 278, 474, 488
 Trašte (kod Kotora) — 701
 Travnik — 18, 19, 22, 32, 33, 38, 42, 66, 70, 71, 79, 80, 82—84, 169, 170, 176, 437, 501, 547, 548, 591, 627, 629, 685, 704, 717, 721, 732
 Trbušće (kod Foče) — 338
 Trebava (predeo) — 718
 Trebinja (kod Karlovca) — 53, 56—58
 Trebinje — 496, 697—700, 702, 703
 Trebnje — 498
 Trenkovo — 404
 Trepča (rudnik) — 205, 215, 264
 Treska — 217
 Treskavac (trig. 1805. kod Tjentišta) — 355, 383—385, 388, 389
 Treskavica (pl.) — 347
 Tribošić (kod Mostara) — 159
 Trili (kod Sinje) — 568, 685, 686
 Trnakovac (kod Okučana) — 233
 Trnava (kod Đakova) — 528
 Trnovačko jezero (kod Gacka) — 338
 Trnovica (kod Zvornika) — 722
 Trnovo (kod Sarajeva) — 67, 462, 481, 559, 723, 820, 821, 829, 831
 Trnovski gozd — 615
 Trnjaci (kod Brčkog) — 68
 Trnjak (kod Bos. Grahova) — 139, 140
 Trogir — 544, 568, 640, 736, 739
 Trpanj (na Pelješcu) — 618, 631
 Trpezica (kod Ohrida) — 637

Trovrh (k. 1057, kod Foče) — 317, 318, 373
 Trst — 278, 447, 449, 493, 531, 589, 594, 615, 632—634, 669, 675, 692
 Trstenci (kod Dervente) — 68
 Trstenik — 186
 Tistenik (na Pelješcu) — 711
 Tršćanski zaliv — 448, 449
 Trubiona (kod Mojkovca) — 325
 Tržič (Monfalkone) — 615, 691
 Tuganje (predeo, kod Tjentišta) — 328
 Tuli (kod Trebinja) — 698
 Tulovo (kod Pljevalja) — 312, 325
 Tunis — 330
 Tupanari (kod Vlasenice) — 722
 Turanjska br. (k. 186, kod Karlovca) — 53, 57, 59
 Turbe (kod Sarajeva) — 820, 821
 Turbe (kod Travnika) — 18, 22—24, 32, 70, 92, 83, 547
 Turopolje (kod Zagreba) — 293, 731
 Turopolje (predeo) — 731
 Turska — 96, 97, 101, 246, 331, 448, 472, 500, 783
 Turska voda (izvor, kod Bos. Petrovca) — 107, 108
 Turska Voda (ž. st., kod Bos. Petrovca) — 110
 Tušilović (kod Karlovca) — 52, 53, 56, 58, 59
 Tušnja (kod Šavnika) — 320, 322, 340
 Tutin — 199, 210, 217
 Tuzla — 21, 41, 67, 81, 83, 127, 130, 201, 223, 224, 420, 437, 438, 501, 502, 558, 559, 575, 591, 600, 601, 614, 615, 639, 646, 671, 672, 674, 693, 718, 721, 722, 727, 833, 834, 836

U

Ugar (r.) — 71
 Ugljan (o.) — 631
 Ugljane (kod Sinja) — 496
 Ugljevik (kod Bijeljine) — 672
 Ugrinovci (kod Ljiga) — 87
 Ugrovača (r.) — 179
 Ukrina (r.) — 728
 Ularice (kod Doboja) — 49, 50, 728
 Ulcinj — 716
 Ulog (kod Nevesinja) — 267, 460, 723, 831, 832

Uljan (o.) — 582
 Umetići (kod Kostajnice) — 336
 Umka — 680
 Umljanović (kod Drniša) — 737
 Umovi (pl.) — 428
 Una (r.) — 110, 130, 175, 201, 247, 249, 250, 334, 411, 437, 438, 528, 690, 837
 Unac (D. i G., kod Gacka) — 321
 Unac (r.) — 105, 106, 108, 109
 Unešić (kod Drniša) — 739
 Uroševac — 566, 605, 606, 715
 Uskočka planina — 53
 Usora (r.) — 18
 Ustikolina — 198, 359, 548
 Ustiprača — 268, 822
 Ušće (kod Raške) — 198, 205, 216
 Utinja (ž. st.) — 58
 Uvala (kod Drvara) — 109
 Uzarići (kod Mostara) — 159, 179
 Uzovički potok (kod Tjentišta) — 383, 387—391
 Uzup (kod Foče) — 317, 319, 338
 Užice — 13, 126, 198, 199, 225, 239, 241, 312, 409, 508—510, 520, 521, 525, 526, 625, 680, 820

V

V. Gorica (kod Zagreba) — 293, 294
 V. Gradište — 453, 786
 V. Jasenica (kod Bos. Krupe) — 335
 V. Javornik (trig. 718, kod Daruvara) — 256
 V. Kik (trig. 1274, kod Bos. Grahova) — 141
 V. Kikinda — 526
 V. Kladaša (kod Slunja) — 335, 336, 411, 413, 415, 416, 690
 V. Klekovača (t. 1961, kod Drvara) — 107, 110
 V. Obljaj (trig. 1195, kod Bos. Grahova) — 138
 V. Očijevo (kod Drvara) — 106
 V. Pješčanica (r.) — 303
 V. Plana — 74
 V. Poganac (kod Koprivnice) — 291
 V. Ravan (trig. 1216, kod Čelebića) — 317
 Vaganj dol (pl., kod Bos. Grahova) — 141
 Valona — 448, 449, 465, 544, 551, 564, 566, 576, 631, 652, 653, 655, 656, 658, 660, 666

- Valjevo — 125, 408, 509, 520, 521, 526, 623
 Varaždin — 224, 295, 613
 Varda (brdo, kod Tjentišta) — 360
 Varda (k. 1297, kod Livna) — 157
 Vardar (r.) — 758
 Vardište (kod Višegrada) — 718, 727
 Vareš — 19, 43, 72, 83, 422, 458—460, 462, 463, 639, 669, 675, 676, 722, 817
 Vasiljev vrh (trig. 1520, kod Sjenice) — 240
 Vašarovići (kod Ljubuškog) — 158
 Vaškovo (kod Žabljaka) — 325
 Vela Luka (na Korčuli) — 708
 Velagići (kod Ključa) — 53
 Velebit (pl) — 495
 Veles — 527
 Velež pl. — 267
 Velika (kod Plava) — 273
 Velika Britanija — 209, 246, 290, 332, 412, 620, 627, 638, 810
 Velika Morava (r.) — 149, 624
 Veliki Bečkerek (sada: Zrenjanin) — 408, 520, 521, 526, 812
 Veliki Jastrebac (pl.) — 119
 Veliki krš (k. 897, kod Bos. Grahova) — 138, 139
 Veliki stolac (trig. 1673, kod Višegrada) — 695
 Veliko br. (k. 1481, kod Bos. Grahova) — 141
 Veliko brdo (k. 233, kod Vojnića) — 58
 Velja Međa (kod Ljubinja) — 496
 Veljun (kod Slunja) — 52, 53, 56
 Venecija — 596
 Verona — 596
 Videž (kod Tjentišta) — 363, 369
 Vidoši (kod Livna) — 152
 Vidova gora (trig. 1293, kod Rogatice) — 693, 694
 Vidovići (kod Mostara) — 159
 Vidovo Selo (kod Drvara) — 139
 Viganj (na Peļješcu) — 711
 Vijačani (kod Prnjavora) — 413
 Vijača (D. i G., kod Olova) — 420
 Vijenac (kod Jajca) — 83
 Vijenac (pl.) — 105
 Vikoč (kod Čelebića) — 317
 Vilić Selo (kod Nove Gradiške) — 231
 Vilinjak (trig. 1764, kod Tjentišta) — 384, 387, 388, 392
 Vinište (kod Zavidovića) — 72
 Vinkovci — 529, 530, 569, 570, 577, 578, 614, 615, 618
 Vipavska dolina — 615
 Virovitica — 601, 613
 Vis (k. 1371, kod Jeļeča) — 366, 367, 369, 370
 Vis (k. 1712, kod Tjentišta) — 358
 Vis (o.) — 582, 631, 705—707
 Visibaba (k. 1178, kod Bos. Grahova) — 141
 Visočnik (k. 1252, kod Han-Pijeska) — 40
 Visoka (trig. 1448, kod Bos. Grahova) — 139
 Visoka čuka (k. 2182, kod Resna) — 637
 Visoko — 227, 228, 459, 460, 462, 490, 723
 Visuć (kod Bos. Grahova) — 139
 Višegrad — 40, 67, 130, 165, 174, 198, 199, 268, 351, 454, 458, 460, 461, 673, 693, 695, 723, 727, 815, 818, 820—822, 825, 827, 828
 Vitao (k. 1755, kod Gacka) — 321
 Vitez (kod Travnika) — 38, 42, 70, 71, 84, 227
 Vitina (kod Ljubuškog) — 158, 180
 Vitkovci (kod Teslića) — 70, 93, 94
 Vitljanovo br. (k. 1452, kod Mojkovca) — 325
 Vitorog (pl.) — 128
 Vkl. Glavica (k. 1033, kod Duvna) — 160
 Vladičin Han — 527
 Vlahovići (kod Stoca) — 496
 Vlajići (kod Teslića) — 41, 42, 69, 89, 90
 Vlaka (kod Priepolja) — 268
 Vlasenica — 20, 39, 40, 67, 80, 81, 84, 165, 173, 174, 418, 422, 433—435, 437, 458, 461, 480, 615, 693—696, 718, 722, 723, 818, 819, 822, 823, 827
 Vlašić-planina — 28, 38
 Voćin — 255, 256, 291, 292—294, 295
 Voćinska r. — 255
 Vodice (kod Šibenika) — 640
 Vođinci (kod Vinkovaca) — 601
 Vojlovica r. — 255
 Volinja (kod Dobrljina) — 480
 Vojnić — 57, 58, 690
 Vojnik (kod Šavnika) — 471
 Vojskova (kod Bos. Dubice) — 334
 Voloder (r., kod Čelebića) — 319, 325
 Vračar (deo Beograda) — 680

- Vran (k. 1961, kod Duvna) — 157
 Vrančev vrh (k. 1294, kod Drvara) — 106, 107
 Vranduk (k. 251, kod Dervente) — 728
 Vranduk (kod Zenice) — 53, 501, 718
 Vraneši (kod Rogatice) — 434
 Vranići (kod Goražda) — 317, 822
 Vranj (kod Sarajeva) — 19
 Vranje — 527
 Vranjoša greda (k. 1411, kod Bos. Grahova) — 141
 Vrapče Polje (kod Bijelog Polja) — 312
 Vratar (kod Rogatice) — 693
 Vratnik (k. 268, kod Vojnića) — 56, 57
 Vražić (kod Jaica) — 24
 Vrbas (r.) — 246, 411, 437, 726—729, 733
 Vrbnica (kod Foče) — 338, 347, 350, 351, 353, 355, 361—363, 369, 381, 383, 384, 385, 388—390
 Vrbnička reka — 355
 Vrbničke Kolibe (kod Tjentišta) — 355, 362
 Vrbovsko — 539
 Vrdnik — 207, 635
 Vrelo (kod Cetinja) — 698
 Vrelo (kod Teslića) — 89
 Vreoci — 766
 Vrgada (o.) — 631
 Vrginmost — 54, 59
 Vrgorac (kod Ljubuškog) — 496
 Vrhovi (trig. 1177, kod Han-Pijeska) — 420, 434
 Vrhovine (kod Otočca) — 35, 53, 202
 Vrhpolje (kod Duvna) — 157
 Vrljka (kod Knina) — 495, 503, 550, 735, 736, 738
 Vrljčka krajina — 686
 Vrnograč (kod Topuskog) — 336, 411—413, 690
 Vrnjačka Banja — 13, 520, 604, 698
 Vrpolje (kod Sl. Broda) — 601, 618
 Vršac — 409, 526, 812
 Višljani (kod Brčkog) — 41
 Vrtoče (D. i G., kod Drvara) — 142
 Vrtoče (kod Bos. Petrovca) — 162, 175, 249
 Vučevo — 338
 Vučitrn — 198, 205
 Vučjak (kod Slav. Požege) — 256
 Vujanovići (kod Teslića) — 91, 92
 Vukmanić (kod Karlovca) — 53, 57, 58
 Vukovar — 529, 645, 674
 Vuković (kod Drniša) — 738

Z

- Zadar — 465, 495, 539, 544, 545, 550, 558—560, 582, 628, 631, 639, 640, 734
 Zadvarje (kod Metkovića) — 686
 Zagone (kod Olova) — 421
 Zagoričani (kod Livna) — 152
 Zagorje — 438
 Zagreb — 11, 28, 32—34, 39, 46, 48, 54, 60, 123, 125, 128, 236, 237, 292,, 293, 295, 307, 331, 448, 480, 493, 502, 515, 533, 543, 545, 561, 569, 570, 577—580, 586, 588, 589, 614, 616, 625, 633, 651, 668, 669, 671—673, 676, 677, 688, 718, 726, 727, 731
 Zajača — 74
 Zaječar — 126, 520—522
 Zaklopača (kod Vlasenice) — 20
 Zakomo (kod Rogatice) — 418, 434
 Zakmur (kod Foče) — 338
 Zakutnica (kod Olova) — 419
 Zamršten (kod Tjentišta) — 355, 361, 388, 389
 Zaostro (kod Pljevalja) — 303
 Zapoljak (kod Bos. Krupe) — 162
 Zaseok (kod Drvara) — 108
 Zaton (kod Bijelog Polja) — 274
 Zaton (kod Dubrovnika) — 698
 Zavala (kod Slanog) — 702
 Zavelim (trig. 1346, kod Aržana) — 181
 Zavidovići — 21, 43, 65, 66, 72, 83, 88, 95, 421, 462, 677, 722
 Završje (kod Sarajeva) — 419
 Zdenčina (kod Jastrebarskog) — 731
 Zebe (kod Bos. Grahova) — 138, 139
 Zelenik (M. i V., k. 1627, kod Drvara) — 106
 Zešenika (kod Herceg-Novog) — 566, 675, 676, 700, 701, 702
 Zelengora — 347, 351, 355, 357, 361, 374
 Zelevo (kod Sinja) — 735—737
 Zemljica (kod Kokina Broda) — 201
 Zemun — 33, 171, 230, 511, 615, 616, 672, 784, 785

- Zenica — 15, 39, 43, 66, 68, 72, 83,
166, 172, 174, 177, 226, 228, 229,
261, 262, 440, 458—460, 462, 479,
508, 548, 549, 669, 672, 677, 821
- Zg. Tuhinj (kod Kamnika) — 691
- Zgon (kod Ključa` — 116
- Zidine (kod Sokolca) — 419
- Zlarin (o.) — 618, 628, 630, 631
- Zlatibor — 563
- Zlatar (pl.) — 242, 563
- Zlošelo (kod Kupresa` — 462
- Zmajan (o.) — 628, 630
- Zmajevac (trig. 681, kod Tešnja) —
69
- Zrmanja (r.) — 496
- Zrmanja-Vrelo — 640
- Zubeta (kod Vareša`) — 420
- Zvečan — 205, 215, 275, 534, 535
- Zvečevo — 256—258
- Zvijezda (pl.) — 19
- Zvornik — 21, 38, 39, 41, 66, 67, 81,
83, 418, 420, 421, 454, 455, 458, 600,
601, 613—615, 693, 717, 718, 721—
725
- Ž**
- Žabari (kod Brčkog) — 41
- Žabljak — 302, 320, 325, 340, 343,
344, 346, 347, 356, 428—430
- Žabljak (D. i G., kod Livna) — 151
- Žagalj (k. 1447, kod Srba) — 106
- Žarkovina (kod Teslića) — 41, 42,
89, 91, 94
- Ždrimci (kod G. Vakufa) — 66
- Žegra (kod Gnjilana) — 527
- Želin (kod Ključa` — 115
- Žepa (r.) — 818, 821—823, 827
- Žepče — 14, 21, 43, 65, 72, 79, 83,
84, 88, 89, 95, 421, 480, 728
- Žeravica (kod Olova) — 20, 23, 40
- Žeravinac (kod Bijeljine) — 21
- Žirje (o.) — 628, 630, 631
- Žirovac (kod Dvora na Uni) — 413,
690
- Žitomislić (kod Mostara) — 180,
675
- Živinice (kod Tuzle) — 420, 721, 722
- Živković (kod Vojnića) — 55
- Živkovića Kosa (kod Vojnića) — 58
- Žliebovi (kod Han-Pijeska) — 39,
40, 83, 84, 421, 434, 435, 458, 459,
694, 723
- Žuberkovac (kod Nove Gradiške) —
230, 232
- Žumberak — 128
- Županja — 601, 618
- Žut (o.) — 631
- Župić (kod Petrinje`) — 416
- Žutica (šuma, kod Zagreba) — 224

VOJNE JEDINICE I KOMANDE, USTANOVE, ORGANIZACIJE I OSTALI POJMOVI

ARMIJE

- bugarske:**
- 5-ta — 527
- italijanske:**
- 2-ga — 97, 191, 473, 474, 492, 498, 516, 531, 532, 538, 539, 540, 559, 816—822, 828, 830—834, 837
 - 9-ta — 540, 652, 654—657, 659—665, 667
 - 11-ta — 472, 473, 504, 540, 657
- nemačke:**
- 1. oklopna — 580, 581, 615
 - 2. oklopna — 488, 504—506, 509, 514—516, 528, 530, 531, 538—540, 545, 546, 550, 551, 557, 561, 562, 567, 569, 570, 572—574, 576—590, 582, 600, 601, 604, 605, 611, 614—618, 630, 631, 636, 645, 650, 651, 655, 659, 661, 662, 664, 680, 684, 689, 690, 692, 703, 705, 717, 719, 720, 726, 727, 730—732, 786
 - 12-ta — 99
- BATALJONI**
- bugarski:**
- 4. granični — 527
 - 5. granični — 527
 - 6. granični — 527
 - 7. granični — 527
 - 8. granični — 527
 - 9. radni — 527
 - 12. radni — 527
- 14. inženjerski — 527
- 14. pozadinski — 527
- četnički:**
- 4. Srpskog dobrovoljačkog korpusa — 119
 - C-37 — 119
 - C-54 — 119
 - „Knez Asen“ — 65
 - Knežinski Vlaseničke brigade — 20
- folksdojčerski:**
- 2. pripremni „Maks Emanuel fon Bajern“ — 293
 - 738-mi — 14, 77, 92
- italijanski:**
- 20. mostovni — 539
 - 54. dobrovoljački milicijski — 539
 - 89. dobrovoljački milicijski — 539
 - 137. dobrovoljački milicijski — 539
 - 227. streljački — 539
 - „Aosta“ — 243
 - Železnički inženjerski — 539
- nemački:**
- „Hajs“ (Heiss) — 403—405
 - Nosački 54 — 280, 314, 535, 536

- Obalski lovački „Brandenburg“ — 614, 707, 708, 711
- Policijski „Binder“ — 134
- SS „Vagner“ — 360, 389, 391
- „Slezinger“ (Schlesinger) — 404, 405
- „Šriber“ (Schriber) — 265, 258
- 46. rezervni inženjerijski — 528, 571
- 86. rezervni inženjerijski — 229
- 186. rezervni — 529, 571
- 202. tenkovski — 116, 166, 229, 351, 356, 420, 454, 480, 544, 548, 549
- 222. inženjerijski — 699
- 288. landesšicen — 408
- 501. feldžandarmerijski — 229
- 659. (mot.) inženjerijski — 216, 220, 274, 283, 306, 340, 394, 395
- 923. landesšicen — 408
- 924. landesšicen — 836
- 939. pešadijski — 571
- 977. landesšicen — 408

NOVJ:

- 1. diverzantski 6. korpusa — 669
- 1-vi Banijskog NOP odreda — 416
- Kamniški Kamniško-savinjskog NOP odreda — 310
- Mostarski 10. hercegovačke brigade — 374, 673
- Otočki partizanski — 631
- Prateći — 143
- Seget-Marina — 640
- „Solaja“ — 22
- Zasavski Kamniško-savinjskog NOP odreda — 310

ustaško-domobranski (bajne):

- 2-gi 1. pukovnije — 413
- 2. jurišni — 404, 405
- 11-ti — 294
- 27-mi — 558

BRIGADE

bugarske:

- 1. konjička — 527

četničke:

- 2. romanijska — 20
- Kalinovička Drinskog korpusa — 20
- Kosovska — 225
- Rogatička — 201
- Sarajevska — 19, 201
- Vlasenička — 20
- Zrmanjska — 225

domobransko-ustaške (zdrugovi):

- 1. gorska — 256, 258, 260, 291, 418
- 1. ustaška — 461, 547
- 2. goška — 130, 250, 411
- 2. lovačka — 130, 165, 190, 413, 461, 689, 690, 727—729
- 2. ustaška saobraćajna — 549, 617
- 3. brdska — 143, 165, 175, 190, 247, 413, 417, 560, 600, 601, 727
- 3. stajaća — 294
- 4. lovačka — 256, 267, 293, 294, 317, 318, 342, 352, 360, 372, 373, 376, 379, 380, 419, 420—422, 434, 435, 529
- 5. pešadijska — vidi 2. gorska
- 5. stajaća — 23, 224, 685

nemačke:

- 2. kozačka — 723, 726, 727, 729, 733
- „Niderland“ — 650, 651
- „Viking“ — 650

NOVJ:

- 1. dalmatinska udarna — 19, 22, 66, 71, 82, 265, 321, 374, 501, 558, 568, 618, 631
- 1. hercegovačka — 23
- 1. istarska „Vladimir Gortan“ — 581, 594
- 1-va 8. divizije — 494
- 1. krajiška udarna — 71, 201, 333, 390
- 1. prekomorska — 705
- 1. proleterska — 14, 41, 42, 48, 49, 65, 82, 198, 201, 265, 302, 329, 362, 372, 373, 383, 418, 427, 454, 501, 568

- 1. slovenačka udarna „Tone Tomšič“ — 493
- 1. vojvođanska — 437, 454, 600, 718
- 2-ga 6. divizije — 481, 495
- 2-ga 8. divizije — 415, 480, 494
- 2. dalmatinska — 23, 198, 265, 355, 358, 372
- 2. hercegovačka — 22
- 2. istarska — 581, 594
- 2. krajiška udarna — 247—249, 333
- 2. prekomorska — 705
- 2. proleterska udarna — 23, 198, 316, 327, 338, 358, 372, 383, 563
- 2. slovenačka NOU „Ljubo Šercer“ — 493
- 2. slovenačka NOU „Matija Gubec“ — 402
- 2. Unske operativne grupe — 438
- 2. vojvođanska — 437, 454, 553, 646, 672, 718
- 3. dalmatinska — 265, 316, 684
- 3. krajiška udarna — 14, 41, 42, 48, 49, 68, 70, 76, 89—91, 93, 94, 265, 302, 372, 383, 414, 481
- 3. proleterska (sandžačka) — 265, 311, 321, 325, 372, 374, 429, 563, 672, 677
- 3. slovenačka NOU „Ivan Cankar“ — 402
- 3. vojvođanska — 552, 553, 718
- 3. udarna 8. divizije — 494
- 4. dalmatinska (Splitska) — 558, 568, 684, 685, 736
- 4. banijska Unske operativne grupe — 411, 438
- 4. krajiška udarna — 22, 143, 247, 249, 333, 414
- 4. kordunaška udarna — 33
- 4. proleterska (crnogorska) — 201, 265, 358, 428, 563, 602
- 4. slovenačka udarna „Matija Gubec“ — 493
- 4. vojvođanska — 646, 718
- 5. dalmatinska — 496, 640
- 5. crnogorska udarna — 82, 201, 249, 265, 321, 374
- 5. krajiška (Kozarska) — 249, 334, 336, 413, 673, 726, 727
- 5-ta 8. divizije (preformirana u 2-gu 8. divizije) — 438
- 5. slovenačka udarna „Ivan Cankar“ — 493, 498
- 5. vojvođanska — 718
- 6. dalmatinska — 639, 704
- 6. istočnobosanska NOU — 19, 38—40, 66, 67, 81, 265, 329, 338, 358, 383, 434, 435, 559
- 6. krajiška — 248, 333, 334
- 6. slovenačka NOU „Ivan Gradnik“ — 402
- 6-ta 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske — 202
- 7. dalmatinska — 639
- 7. banijska — 265, 434, 501, 672
- 7. krajiška — 143, 151, 265, 333, 334, 420, 434, 502
- 8. dalmatinska — 640
- 8. krajiška — 143, 201, 333, 414, 675
- 8. banijska — 33, 265, 420, 501
- 9. dalmatinska 20. divizije — 640, 736
- 9. hrvatska 6. divizije — 202
- 9. krajiška „Simo Solaja“ — 22
- 10. hercegovačka — 32, 42, 69, 72, 265, 358, 374, 496, 673
- 11. dalmatinska — 705
- 11. krajiška — 333
- 12. dalmatinska — 617
- 12. krajiška — 247, 559, 726, 727
- 12-ta 4 (hrvatske) divizije — 202, 255, 257, 291, 292, 480, 727
- 13. dalmatinska — 618, 631
- 13. proleterska „Rade Končar“ — 33, 53, 402
- 14-ta 5. operativne zone NOV i PO Hrvatske — 202
- 14. srednjobosanska — 24, 727
- 16. banijska — 265
- 16. omladinska „Joža Vlahović“ — 255, 257, 480
- 17-ta 4 (hrvatske) divizije — 255, 257, 292, 403
- 18-ta 4 (hrvatske) divizije — 202, 255, 257, 291, 292
- 21. slavonska — 401, 502
- 21. vojvođanska — 418
- Brodska 12. divizije — 647
- Čehoslovačka „Jan Žižka“ — 292
- Majevička — 265, 338, 372, 383, 480

ČETE

nemačke:

- Alarmna „Projs“ (Preuss) — 327—329

- „Brandenburg“ — 119, 135, 189, 190
- Propagandna — 690—103
- 12. oklopna za specijalnu name-
nu — 118, 229, 350, 351, 355, 390,
601, 613
- 15 (padobranska) puka „Bran-
denburg“ — 551
- 1087. sanitetska — 177
- Tehnička veze „S“ — 241
- Tehnička za naročitu upotrebu
— 166

NOVJ:

- „Matija Gubec“ — 293, 416

DIVIZIJE

bugarske:

- 3-ća — 195
- 7. pešadijska — 62, 474, 488, 504
- 9. pešadijska kraljevska — 12, 13,
28, 62
- 14. pešadijska — 527
- 15. pešadijska — 527
- 21. pešadijska — 62
- 24-ta — 199, 205, 215, 241, 268,
354, 695, 719
- 25. pešadijska — 407, 408, 454
- 27-ma — 205

četničke:

- Dinarska — 225, 497, 738

domobranske:

- 1. gorska — 256, 258, 291
- 1. pješačka — 294, 413
- 2. pješačka — 66, 247
- 4. pješačka — 247, 412, 420
- 5. pješačka — 81
- 6. pješačka — 707

italijanske:

- „Areco“ — 652
- „Bergamo“ — 203, 539
- „Brenero“ — 652, 664, 665
- „Emilija“ — 564, 653, 666, 816

- „Evgenija Savojskog“ (Eugenio
di Savoia) — 539
- „Ferara“ — 238, 321, 344, 346—
348, 356, 357, 358, 430, 431, 653
- „Firence“ — 652, 666, 667
- „Izonco“ (Isonzo) — 539
- „Kacatori dele Alpi“ (Cacciatori
delle Alpi) — 539, 816, 817, 820
— 823, 825, 828—832
- „Kuneo“ — 653
- „Lombardija“ (Lombardia) — 53,
59, 539
- „Marke“ — 201, 653
- „Mesina“ — 816
- „Murde“ (Mu.ge) — 201, 539,
653, 816, 822
- „Parma“ — 652
- „Peuda“ — 652, 666
- „Pulje“ — 216, 298, 306, 341, 652
- „Pusterija“ — 820, 821, 822, 823,
825, 827—832
- „Taurinenze“ — 134, 192, 216,
223, 238, 243, 284—286, 299, 311,
312, 319, 321, 325—327, 344, 345,
355, 356, 358, 364, 653, 664—666,
816, 817, 820—823, 825, 827—832
- „Re“ — 53
- „Regina“ — 653
- „Sasari“ — 53, 816
- „Venecija“ — 238, 243, 274, 282,
284, 285, 296, 299, 303, 312, 321,
344, 563, 602, 603, 612, 653, 666
- „Zara“ — 539

nemačke:

- 1. brdska — 190, 192, 198, 204,
205, 213—215, 219, 240, 266, 268
— 272, 275, 276, 278—281, 283, 284,
292, 296—299, 302—304, 306, 311
— 313, 315, 320—322, 325—327, 338,
340, 341, 344—347, 356, 357, 394,
395, 423, 424, 426—432, 440, 442,
505, 534, 535, 565, 636, 693, 695,
696, 718, 719, 723—725, 733
- 1. kozačka — 577, 600, 601, 613
— 616, 645—651, 689, 727, 733
- 1. SS-oklopna — 612, 613
- 13. SS „Handžar“ — 331
- 24. oklopna — 595
- 44. pešadijska — 594, 595
- 65. pešadijska — 594, 595
- 71. pešadijska — 594, 595, 651

- 90. oklopna grenadirska — 595, 596
- 100-ta — 440, 442, 447, 465, 505, 506, 509, 513, 515, 544, 551, 565, 567, 636, 659, 660, 663, 664, 666
- 104. lovačka (ranije 704. pešadijska) — 190, 238, 240, 241, 264, 266, 276, 311, 312, 325, 327, 340, 356, 428, 505
- 114. lovačka (ranije 714. pešadijska) — 245, 247, 249, 250, 251, 330, 324, 337, 409, 411, 412, 415, 441, 442, 480, 485, 486, 505, 516, 517, 532, 544, 550, 559, 560, 568, 612, 618, 628, 631, 641, 703, 704, 721, 733, 737
- 117. lovačka (ranije 717. pešadijska) — 327
- 118. lovačka (ranije 718. pešadijska) — 190, 192, 226—228, 261, 262, 267—271, 316—321, 330, 342, 343, 350—353, 355, 356, 358—361, 371—373, 375, 376, 379—381, 383, 386, 387, 391—395, 440, 442, 443, 446, 484, 515, 543, 544, 551, 565—567, 602, 603, 612, 613, 617, 631, 653, 665, 685, 686, 700, 706, 707, 712, 713
- 162-ga — 595, 629
- 173. rezervna — 447, 505, 506, 528, 529, 530, 569—572, 613, 645, 646
- 181. pešadijska — 604, 697, 699
- 187. rezervna — 48, 130, 162, 176, 202, 207, 229, 234, 247, 255, 460, 417, 505, 506, 528—530, 569—572, 600, 601, 613, 618, 646, 694—696, 718, 721, 722, 726, 727, 729, 733
- 264. pešadijska — 628, 631, 637, 640, 735, 726
- 297. pešadijska — 407, 408, 454, 455, 505, 508, 513, 515, 544, 551, 565, 567, 602—605, 612, 726
- 305. pešadijska — 594—596
- 342. pešadijska — 214, 369
- 361. pešadijska — 596
- 362. pešadijska — 596
- 367. pešadijska — 636, 650, 651, 732
- 369. legionarska — 7, 11, 33, 46, 53, 54, 59, 106, 109, 110, 115, 116, 143, 151, 152, 165, 166, 169, 170, 174, 176, 177, 190, 261, 262, 268—270, 311, 312, 316, 317, 319—321, 350, 351, 355, 356, 358, 359, 361—363, 365, 366, 368—371, 374, 394, 395, 418, 420, 441, 443, 451, 462, 478, 479, 490, 505, 544, 547, 549, 588, 613, 687, 694—696, 718, 719, 723, 725, 573
- 371. pešadijska — 596, 689, 690, 726, 731, 733
- 372-ga — 192, 412, 441, 443, 505, 544, 548, 629, 690, 721
- 392. legionarska — 727, 734
- 704. pešadijska (kasnije 104. lovačka) — 62, 74, 86, 118, 119, 133, 148, 165, 187, 189, 192, 195, 197
- 714. pešadijska (kasnije 114. lovačka) — 25, 46, 53, 119, 124, 130, 131, 162, 165, 166, 172, 175—177, 207, 250, 836, 837
- 717. pešadijska (kasnije 117. lovačka) — 11, 33, 46, 53, 54, 115, 116, 162, 165—167, 171, 174, 175, 177
- 718. pešadijska (kasnije 118. lovačka) — 14, 17, 24, 25, 37, 38, 48, 64, 72, 76, 77, 79, 84, 88, 95, 119, 124, 125, 129—131, 165, 166, 168, 169, 172, 174, 175, 177, 261, 818, 820, 822—824, 826—833, 835, 836
- 721. pešadijska — 836
- „Brandenburg“ — 276, 278, 315, 614, 717,
- „Rodos“ — 653
- SS „Adolf Hitler“ — 594, 595
- SS-dobrovoljačka „Princ Eugen“ — 11, 12, 28, 33, 52—54, 49, 61, 62, 104, 106, 112, 137, 143, 150, 154, 156, 161, 174, 177, 178, 183, 190, 266, 267, 269—271, 316, 317, 320, 321, 324, 338—340, 355, 356, 358, 359, 361, 373, 388—390, 392, 394, 395, 417, 418, 422, 433—435, 443, 458, 459, 460, 463, 465, 466, 468, 470, 471, 485, 486, 496, 502, 505, 506, 516, 532, 544, 547, 548, 550, 558, 559, 568, 587, 612, 613, 617, 618, 631, 641, 659, 660, (dalje 7. SS „Princ Eugen“ — 693—696, 707, 718, 722—725, 733, 811
- SS-motorizovana „Herman Gering“ — 594
- SS-okl. grenadirska „Nordland“ — 505, 506, 515, 517, 650
- „Viking“ — 651

NOVJ:

- 1. proleterska udarna — 14, 15, 38, 41, 48, 49, 65, 66, 68, 89, 90, 105, 128, 198, 222, 242, 265, 314, 316, 321, 338, 347, 350, 355, 357, 362, 372, 383, 418, 429, 454, 480, 481, 502, 568, 673, 677, 704
- 2. proleterska udarna — 23, 128, 198, 201, 222, 265, 314, 316, 347, 350, 355, 357, 358, 362, 372, 428, 480, 547, 559
- 3. udarna — 18, 19, 21, 22, 24, 32, 65, 66, 70—72, 82, 128, 201, 223, 265, 320, 321, 347, 357, 362, 374, 430, 547, 563, 602, 673
- 4. krajiška — 105, 201, 247—249, 333, 334, 481, 502, 568, 675
- 5. udarna — 105, 115, 127, 151, 201, 224, 249, 333, 414, 437, 481, 490, 559, 693, 717
- 6-ta — 202, 481, 495
- 7-ma — 33, 104, 105, 127, 265, 338, 347, 357, 358, 362, 420, 429, 434, 480, 501, 672
- 8-ma — 33, 202, 411, 415, 438, 480, 494, 575
- 9-ta — 201, 558, 618, 631, 684, 685, 736
- 10. udarna — 403, 501, 502
- 11. udarna — 547, 559, 726
- 12. slavonska 4 (hrvatska) — 202, 229, 255, 257, 259, 291, 412, 480, 647, 721, 727
- 13-ta — 575
- 14-ta — 575
- 15-ta — 575
- 16. vojvodanska udarna — 418, 454, 502, 558, 600, 646, 718, 721
- 17. istočnobosanska udarna — 435, 480, 559, 600, 717, 721
- 18-ta — 575
- 19. dalmatinska — 640, 704
- 20. dalmatinska — 640, 735, 736
- 26-ta — 617, 618, 631, 705, 706
- 27-ma — 717, 721
- 28. udarna — 502

DIVIZIONI**bugarski:**

- 1. konjički 14 art. puka — 527
- 2. konjički — 527

- 5. brdski — 527
- 15. brdski artiljerijski — 527

domobranski (sklopovi):

- 1. artiljerijski 7. lov. pukovnije — 419
- 9. artiljerijski — 250

GRUPE**italijanske:**

- armija „Istok“ — 473, 474, 540, 652—658, 660—662, 664, 665, 667

nemačke:

- armija „B“ — 504, 536, 537, 576, 593, 594, 596, 612, 613
- armija „E“ — 100, 104, 269, 451, 488, 504, 505, 514, 516, 543, 611
- armija „F“ — 487—489, 506, 515, 531, 532, 582, 604, 605, 610, 611, 726
- Artiljerijska „Grose Lege“ — 304, 323, 329
- Artiljerijska „Šmit“ — 339
- Borbena „Anake“ — 76—78, 89, 92, 95, 317, 318, 355, 359, 360, 374, 384
- Borbena „Bader“ — 815, 817—835
- Borbena „Bahman“ (Bachmann) — 418, 420—422, 434, 435
- Borbena „Berger“ — 704
- Borbena „Brauner“ — 718, 719, 721, 723—725
- Borbena „Brozer“ — 107—112, 140—143
- Borbena „Centar“ — vidi Borbena „Hedrih“
- Borbena „Diče“ — 139, 141—143, 151, 419
- Borbena „Fišer“ — 350, 363, 364, 366, 367, 369—371, 601
- Borbena „Fogel“ — 165, 169
- Borbena „Folmer“ (Vollner) — 419, 421, 434, 435
- Borbena „Gertler“ — 317, 318, 327—329, 352, 360, 381, 382, 383, 385—393

- Borbena „Han“ — 141, 143, 316, 373, 383, 419
 - Borbena „Hedrih“ („Hedrich“) — 56, 57, 59, 152, 154, 157, 159, 160, 415
 - Borbena „Hene“ (Höhne) — 363—370
 - Borbena „Huber“ — 15
 - Borbena „Huve“ — 413, 414
 - Borbena „Istok“ — 54, 59, 60, 255—259
 - Borbena „Ludviger“ — 301, 304, 311—313, 319, 321, 323—325, 338—340, 343, 344, 346—348, 351, 353, 356
 - Borbena „Mekelburg“ (Meckelburg) — 138—140
 - Borbena „Petersen“ — 419—422, 434, 435, 459
 - Borbena „Remold“ — 273, 274, 280, 281, 283, 302—305, 323, 324, 339—341, 347—350, 427, 428
 - Borbena „Rukser“ (Ruckser) — 231, 233, 255—257
 - Borbena „Severozapad“ vojno-upravnog komandanta Jugoistoka — 694, 696
 - Borbena „Šerhauser“ — 154
 - Borbena „Šmithuber“ — vidi Borbena grupa „Zapad“
 - Borbena „Šperling“ — 14, 15, 49,
 - Borbena „Stratman“ — 107, 154, 181
 - Borbena „Vagner“ — 110, 132—140, 154, 158
 - Borbena „Vertmiler“ (Wörtmüller) — 350, 361—363, 366, 367, 373, 374, 385, 388—390
 - Borbena „Vist“ (Wüst) — 48—51, 88, 91
 - Borbena „Wolf“ („Wolf“) — 418, 419, 434, 435
 - Borbena „Zapad“ — 52, 54, 57—60, 106—111, 137, 142, 151, 152, 157—161, 182, 229, 252, 255, 258, 260, 291, 295, 320, 459
 - Borbena „Zapadna Bosna“ — 833, 835, 838
 - „Ajsgrube“ (Eisgruber) — 216, 217, 339—341
 - „Daumiler“ — 273, 274, 280, 281, 283, 302, 306, 323, 339, 426, 428
 - „Dauner“ — 216, 217
 - „Erdman“ (Erdmann) — 414
 - „Grajner“ — 318, 360, 390
 - „Hal“ (Hahl) — 88
 - „Hofman“ — 257
 - „Jug“ — 415
 - „Majr“ (Mayr) — 216, 217, 218
 - „Mert“ („Merth“) — 49, 50, 88—90
 - „Nikl“ — 92
 - „Oberkofler“ — 76—78
 - „Piloti“ (Piloty) — 216, 217, 218, 220
 - „Pohe“ — 261, 262
 - „Poltnik“ (Poltnigg) — 49, 50, 76—78, 88, 89—95
 - „Rudat“ — 76—78
 - „Šaltenbrand“ (Schaltenbrand) — 232, 233, 257, 258
 - „Štilpnagel“ — 317, 318
 - „Sriber“ — 256—258, 260
 - „Stekl (Stöckl)“ — 77, 92—94
 - „Šter“ (Sterr) — 229
 - „Tribukajt“ (Tribukait) — 383, 388—391, 393
 - „Volfart“ (Wohlfartl) — 88
 - „Zalminger“ — 273, 274, 280, 281, 283, 302—305, 323, 347—349, 428
 - „Zomer“ (Sommer) — 339—341
 - „Zigfrid“ — 717, 719
- NOVJ:**
- Drinska operativna — 373
 - Glavna operativna VŠ — 124, 150, 174, 191, 214, 222, 223, 265, 316, 321, 325, 344, 358, 395, 418
 - partizanskih odreda za Dalmaciju — 496
 - sjevernodalmatinskih bataljona — 495
 - Unska operativna — 336, 411, 414, 415, 438
- GUVERNATORATI**
- Crne Gore — 134, 285—287, 297
- KOMANDE**
- bugarske:**
- Vrhovna — 97

četničke:

- bosanskih četničkih odreda — 336, 508
- Vrhovna jugoslovenske vojske u otadžbini — 28

italijanske:

- granične zaštite — 539
- Vrhovna italijanska (Komando Supremo) — 35, 185, 191, 265, 287, 297, 531, 654, 655, 657, 658, 660, 816, 817, 827, 830, 833, 835

nemačke:

- Abver (Odeljenje za obaveštajnu i kontraobaveštajnu službu) — 17, 31, 34, 36, 37, 101, 103, 202, 214, 614, 684, 714
- Admirala Dodekaneza — 102
- Admirala Jegeja — 97, 101, 102, 473, 514
- Ajnzac-komanda Zemun — 615, 616
- glavni opunomoćenik za privredu u Srbiji — 101, 213, 524, 610, 743—745, 747, 748, 753, 759, 799, 808, 811
- Feldkomanda 599—195, 211, 218, 275, 521
- Feldkomanda 605—591
- Feldkomanda 610—195, 264, 520
- Feldkomanda 809—195, 520, 521
- Feldkomanda 816—195, 520, 521
- Feldkomanda 1034—591
- Feldkomanda 1035—591
- Feldkomanda Crne Gore 1040—606, 609, 641, 642, 700, 715, 716
- komandanta Grčke — 533
- komandanta Juga — 96, 97, 102, 536, 543, 593—596
- komandanta Jugoistoka (K-de Grupe armija „E“) — 27, 29, 61, 63, 73, 75, 87, 96—104, 117, 120, 123, 132, 144, 146, 166, 171, 181, 188, 190—192, 206, 208, 239, 239, 251, 263, 276, 278, 287, 300, 301, 307—309, 363, 431, 432, 436, 441, 444, 445, 448, 449, 451, 464, 465, 472—477, 487, 489, 490, 492, 504, 506, 507, 514—517, 519, 527, 533, 536, 550, 572, 592, 598, 599, 611,

- 614, 617, 619, 628, 630, 635—637, 651, 654, 657, 659, 661, 663, 665, 679, 680, 682, 684, 688, 689, 717, 731, 732, 734
- komandanta Južne Grčke — 101, 103, 514
- komandanta nemačkih trupa u Hrvatskoj — 7, 8, 11, 15, 25, 26, 29, 32, 35, 47, 63, 75, 87, 100, 101, 104, 105, 115, 120, 123, 127, 155, 162, 165, 166, 167, 170, 171, 174, 188, 190, 214, 237, 238, 265, 266, 269—271, 276, 279, 280, 285, 287, 289, 295, 296, 300, 301, 311, 312, 318, 327, 342, 345, 351, 356, 357, 359, 361, 363, 370, 394, 428, 431, 432, 436, 442, 447, 464, 465, 477, 478, 483, 485, 490, 491, 514—516, 591
- komandanta SS i policije — 16, 103, 126, 145, 147, 195, 197, 206, 236, 276, 309, 399, 401, 402, 518, 521, 534, 552, 597, 598, 635, 636
- komandanta oružanih snaga na Jugoistoku — 7, 16, 99, 104, 815 —817, 823—826, 828—830, 833—836
- komandanta Soluna i Jegeja (kasnije Viša feldžandarmerija Solun-Jegeja) — 101, 103, 489, 504
- komandanta Srbije — 99, 797, 834, 835
- komandanta tvrđave Krit — 488, 489, 504
- komandanta vazduhoplovstva Jugoistoka — 658
- komandanta vazduhoplovstva Hrvatske — 269—271, 283, 490, 546, 614—616, 696, 706, 712, 717, 720
- komandanta vazduhoplovstva Vrhovne komande Vermahta — 536
- komandanta Zapada — 536, 596
- komandujućeg admirala Jadrana — 582, 583, 706, 711, 712,
- komandujućeg generala i komandanta u Srbiji — 12, 13, 16, 17, 27, 61, 73, 85, 97, 99—101, 103, 117, 125, 132, 134, 146, 150, 183, 189, 195—197, 198, 199, 204, 205, 209, 213, 238, 239, 240, 241, 243, 263, 264, 275, 300, 301, 311, 312, 351, 356, 407—409, 451, 457, 464, 507, 509, 513—515, 743, 822, 836

- Kopnene vojske (OKH) — 429, 441, 444, 474, 513, 571, 679, 732,
- Krajskomanda 823 — 408, 520
- Krajskomanda 832 — 520, 521
- Krajskomanda 833 — 520, 521
- Krajskomanda 834 — 520, 521
- Krajskomanda 838 — 520, 521, 535
- Krajskomanda 847 — 520, 521
- Krajskomanda 857 — 520, 521
- Krajskomanda 861 — 520, 521
- Krajskomanda 867 — 520, 521
- Mornaričke Grupe „Jug“ — 96, 102, 514, 582
- nemački general pri Vrhovnoj komandi italijanskih oružanih snaga — 816, 817, 824, 830, 833
- nemačkog opunomoćenog generala u Albaniji — 597, 606
- nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj — 26 31 32, 34, 46—48, 97, 99, 101, 103, 123, 125, 165, 206, 207, 236, 237, 255, 291, 295, 465, 477, 485, 488—490, 514—516, 518, 533, 562, 591, 597, 688, 689, 835, 836
- opunomoćenika Rajha za Grčku — 99, 100
- opunomoćenika Ministarstva spolnih poslova za Jugoistok — 598
- Pomorska za Dalmaciju — 582
- utvrđenog Krita — 98—101
- vojnopravnog komandanta Crne Gore — 606, 609
- vojnopravnog komandanta Grčke — 474, 477, 484, 488, 489, 490, 515, 516, 518, 597, 610
- vojnopravnog komandanta Jugoistoka — 477, 488, 489, 505, 509, 515—520, 528, 533, 536, 546, 583, 597—600, 609, 610, 680, 683, 684, 694, 696, 717, 719, 721
- vojnopravnog komandanta Srbije — 515, 520, 526, 545, 546, 600, 601, 613, 615
- odreda za borbu protiv bandi — 399
- vazduhoplovna Jugoistoka — 514
- SS-specijalna „Oto“ — 553, 554
- Vrhovna Vermahta (OKW) — 31, 122, 144, 147, 155, 173, 190, 191, 208, 236, 237, 287, 289, 297, 332, 394, 472, 474, 477, 484, 485, 487, 489, 516, 518, 519, 527, 533, 580,

597, 599, 609—611, 628, 630, 635, 676, 680, 682, 732, 734, 824—827, 834—836

KOMANDE MESTA

- Banja Luka — 591
- Beograd — 441
- Požarevac — 520
- Sarajevo — 591

KORPUSI

bugarski:

- 1. kraljevski okupacioni — 13, 62, 74, 134, 185, 189, 195, 197, 198, 199, 241, 264, 407, 409, 505, 509, 510, 515, 545

četnički:

- 1. ravnogorski — 186
- Bosanskokrajiški — 332, 410, 412
- Drinski — 20, 32, 66
- Goske garde — 453
- Ozrenski — 225
- Romanijski — 19, 32, 38
- Srpski dobrovoljački — 16, 17, 28, 29, 74, 75, 119, 134, 135, 146—150, 185, 186, 189, 210, 263, 284, 408, 409, 453, 455, 507—509, 521, 522

domobranski (zbor):

- 2-gi — 84, 255—257, 259, 405, 412, 600
- 3-ći — 45, 77, 84, 462

nemački:

- 2. SS-oklopni — 615
- 3. SS-oklopni — 505, 515, 528, 538, 543—545, 550, 612, 629, 650, 651
- 5. SS-brdski — 322, 505, 604, 605, 613, 630, 631, 684—686, 688, 692—694, 700, 703—707, 712, 713, 717, 719—721, 726, 727, 729, 732—734

- 10. vazduhoplovni — 102, 207
- 14. armijski — 515
- 15. brdski armijski — 505, 515, 530, 543—546, 548, 550, 551, 557, 561, 567—569, 583, 591, 612, 615, 616, 630, 631, 638, 639, 641, 650, 651, 680, 685, 686, 703, 707, 726, 729, 730, 733, 734
- 21. armijski — 505, 515, 543, 544, 545, 551, 562, 577, 602, 604, 605, 631, 653, 659, 664, 665
- 22. armijski — 505, 543
- 51. motorizovani — 551
- 58. armijski — 473
- 69. rezervni — 447, 505, 515, 528—530, 545, 569, 572, 600, 601, 613, 615, 618, 645, 647, 650, 651, 717, 724—726, 729, 733
- Ruski zaštitni — 28, 29, 74, 120, 18, 205, 220, 263, 264, 408, 409, 453, 455, 509, 521

italijanski:

- 3. armijski — 505, 506
- 4. armijski — 652, 660, 663, 664
- 5. armijski — 53, 499, 538, 539
- 6. armijski — 124, 499, 532, 653, 830—832
- 8. armijski — 473
- 11. armijski — 499, 539
- 14. armijski — 284, 296, 304, 320, 321, 323, 338, 340, 357, 653, 665
- 18. armijski — 409, 521, 532, 539
- 25. armijski — 652, 659

NOVJ:

- 1. bosanski udarni — 105, 143, 151, 247, 333, 417, 418, 575, 685
- 1. hrvatski (preimenovan u 4.) — 336, 415, 558, 575, 689
- 1. slavonski (2. hrvatski) preimenovan u 6. korpus NOVJ — 502, 609
- 2. bosanski udarni — 412, 481 (preimenovan u 5. udarni) — 558, 575
- 2. udarni — 563, 564, 602, 612, 623, 692
- 3. udarna — 559, 692, 717
- 8-mi — 685, 686

LEGIJE

- Muslimanska — 246
- Muslimanska „fon Krempler“ — 719
- „Kondor“ — 702
- 105. Dobrovoljačke milicije — 539

LOGORI

- u Beogradu — 126
- u Nišu — 126
- u Osijeku — 46, 47
- u Sisku — 46, 47
- u Šapcu — 126
- u Zemunu — 46, 47, 535

MINISTARSTVA

bugarska:

- rata — 98, 407

nemačka:

- privrede — 758, 773, 800
- saob. ačaja — 787
- spoljnih poslova — 34, 101, 474, 482, 483, 518, 533, 606, 609, 632, 679, 713, 759

NDH:

- narodne privrede — 668, 670, 671
- rata — 586
- domobranstva — 573
- propagande — 208
- oružanih snaga — 208
- unutrašnjih poslova — 688

ODREDI

četnički:

- Limsko-četnički sandžački — 296
- „Borja“ — 70
- „Kočić“ — 332
- Majevički — 68

- Ozrenski — 70, 225, 261
- Trebavski — 70, 225
- Zenički — 261, 262
- Zetski leteći — 124

POJ:

- Banijski — 293, 416
- Birčanski — 66, 81
- Jastrebački — 74
- Kaln'čki — 224, 294
- Kamniško-savinjski — 310
- Kozarski — 438, 480
- Lički — 481
- Majjevički — 66, 81, 600, 672
- Mljetski — 711
- Osječki — 647
- Pazinsko-porečki — 594
- „Plavi Jadrán“ — 639
- Podgrmečki — 675
- Posavski — 669
- Požarevački — 119
- Pulski — 594
- Rasinski — 74, 119
- „Učka“ — 594
- Valjevski (Suvoborski) — 189
- 1. južnomoravski — 119, 204
- 1. primorsko-goranski — 494
- 1. sremski — 553, 645, 646
- 1. šumadijski — 87, 186
- 2. sremski — 553, 646
- 3. kraj'ski — 22
- 3. NOP 3 operativne zone NOV i PO Hrvatske — 28, 66, 81

OKRUZI

nemački:

- 11-ti — 171
- 12-ti — 171
- 17-ti — 171
- 18-ti — 402

OPERACIJE

- „Akse“ (Achse) — 484—486, 537, 540, 558, 657
- „Adler“ — 612, 613, 628, 727, 733, 734
- „Alpenrose“ (Alpenrose) — 611, 613
- „Arnim“ — 613

- „Balkanšluht“ (Balkanschlucht) — 612
- „Berane“ — 603
- „Braun“ — 202, 207, 229, 234, 252, 255, 258—260
- „Citen“ — 684, 686, 703
- „Cipfel“ (Zipfel) — 618
- „Distel“ — 612
- „Edelvajs“ (Edelweiss) — 612, 613
- „Foča“ — 828, 829, 831, 834
- „Gajzerih“ (Geiserich) — 567—569
- „Hazenjagd“ (Hasenjagd) — 735
- „Herbst 2“ — 618
- „Herbstgewiter“ (Herbstgewiter) — 617, 702, 707, 708, 711—713, 734
- „Kane“ (Cannae) — 718, 734
- „Klara“ — 411, 412, 415, 416
- „Konstantin“ — 450
- „Kugelblic“ (Kugelblitz) — 628, 626, 692, 693, 717—719, 721
- „Landsturm“ (Landsturm) — 618
- „Lika“ — 516
- „Margareta“ — 718
- „Mistar“ — 130, 190, 191
- „Morgenvind“ — 734
- „Napfkuhen“ — 726, 727, 733
- „Oto“ (Otto) — 247, 249
- „Panter“ — 689
- „Pac“ (Patz) — 612
- „Paula“ — 335, 438
- „Pfungsten“ — 412, 415
- „Prozit“ — 403
- „Šnešturm“ — 717, 719, 720, 721, 726, 727, 732, 733
- „Švarc“ — 190—192, 265, 266, 271, 271, 278, 279, 284, 316, 325, 353, 372, 375, 376, 381, 394, 423, 432, 437, 439, 440, 443, 466, 468, 470, 471, 534, 618
- „Trio“ — 819, 820
- „Ulrih“ — 335
- „Vajs“ — 7, 8, 46, 52, 80, 104, 115, 123, 124, 129, 130, 155, 162, 172—174, 190, 191, 201, 222, 265, 265, 471, 495
- „Valdrauš“ ((Waldrausch) — 733
- „Vajnahtsman“ — 726, 731, 734
- „Vildzau“ („Wildsau“) — 600, 601, 613—615, 618
- „Virovitica“ — 252, 258, 260
- „Volkenbruch“ (Volkenbruch) — 615, 616
- „Zerojber“ (Seeräuber) — 617

PUKOVI

bugarski:

- 4. radni — 527
- 14. artiljerijski — 527
- 34. pešadijski — 217
- 51. pešadijski — 527
- 52. pešadijski — 527
- 53. pešadijski — 527
- 54. pešadijski — 527
- 55. pešadijski — 527
- 56. pešadijski — 527
- 61. pešadijski — 301, 304, 311, 312, 323, 325—327, 340, 344, 345, 347, 353—356, 428, 430, 431
- 63. pešadijski — 351
- 64. pešadijski — 215
- 65. pešadijski — 215
- 67. pešadijski — 215

četnički:

- 4. SDK — 201

domobranski (pukovnije):

- 1-vi 1. pješačke divizije — 413
- 2. brdski lovački — 294
- 2. novački — 294
- 3-ći 2. pješ. divizije — 66, 247
- 4-ti 1. lovačkog zdruga — 547, 728
- 4. pješački — 14, 21
- 5. lovački — 646
- 5. pješački — 81
- 6-ti 1. lovačkog zdruga — 728
- 7-mi 4. lov. zdruga — 318, 419, 419, 422, 434, 436
- 7-mi 9. art. sklopa — 250
- 8. lovački — 646
- 8. pješački — 92
- 9-ti 2. lov. zdruga — 461, 463
- 9-ta 9. art. sklopa — 250
- 10-ti 4. pješ. div. — 247
- 11. gorski — 294, 411, 414
- 13-ti 4. lov. zdruga — 373
- 14. pješački — 702
- 15. pješački — 14, 418
- Zagrebački konjički — 294

italijanski:

- 1. artiljerijski — 539
- 4. artiljerijski — 539
- 6. artiljerijski — 539
- 11. bersaljerski — 539
- 12. konjički „Saluco“ (Saluzzo) — 539
- 14. konjički „Aleksandrija“ (Alessandria) — 539
- 23. pešadijski — 539
- 24. pešadijski — 539
- 25. pešadijski — 539
- 26. pešadijski — 539
- 51. pešadijski — 539
- 52. pešadijski — 539
- 57. artiljerijski — 539
- 73. pešadijski — 539
- 74. pešadijski — 539
- 83. divizije „Venecija“ — 563, 602
- 121. pešadijski — 538
- 122. pešadijski — 538
- 153. artiljerijski — 538
- 154. artiljerijski — 539
- 158. artiljerijski — 539
- 259. pešadijski — 539
- 260. pešadijski — 539
- 292. pešadijski — 539
- 311. pešadijski — 538
- „Firence“ — 653
- „Kvide“ (Quide) — 653, 664
- „Monferato“ (Monferrato) — 653

nemački:

- 1. lovački rezervni — 694, 718, 722, 723, 725, 727
- 1-vi 1. brdske divizije — 277
- 1. SS-brdski lovački — 56—58, 105, 107, 142, 152, 154, 157—161, 178, 181, 419, 459, 460, 462, 463, 544, 548, 551
- 1. SS-pol. okl. gren. — 505, 506, 509, 528, 595
- 2. „Brandenburg“ — 613, 636, 719
- 2. oklopni za vezu — 582
- 2. SS-pol. okl. gren. — 505, 506, 509, 528
- 2. SS-brdski lovački — 54—56, 58, 106, 107, 137, 138, 139, 142, 151, 154, 157, 159, 160, 180, 181, 459—463, 548, 549, 551, 612
- 3. kozački — 728, 729

- 3. Ruskog zaštitnog korpusa — 207, 222
- 4. „Brandenburg“ — 238, 240, 266, 269, 273, 274, 311, 320, 394, 395, 409, 505, 551, 600, 628
- 4-ti l. brdske divizije — 277
- 5. kozački — 727—729
- 5. policijski — 455, 719
- 6. kozački — 728, 729
- 7. SS-brdski artiljerijski — 418—421, 435, 459, 460, 462, 463, 495, 724
- 7. lovački — 317
- 9. protivavionski — 702
- 1^a SS-divizije „Princ Eugen“ — 320, 321, 465, 505, 515, 545, 612
- 17. rezervni grenadirski — 529
- 34. pešadijski — 13
- 36. pešadijski — 13
- 45. rezervni grenadirski — 571
- 56. minobacački — 595
- 79. brdski artiljerijski — 216, 220, 274, 280—283, 303, 304, 323, 339, 341, 347—349, 427
- 88. brdski lovački — 323
- 92. grenadirski (mot.) — 442, 447, 464, 465, 505, 506, 509, 515, 544, 551, 558, 560, 568, 614—616, 695, 696, 717, 722, 733
- 98. brdski lovački — 216, 219—221, 273, 374, 280—282, 303, 306, 314, 323, 339, 347, 349, 426—432
- 99. brdski lovački — 216, 217, 229—231, 273, 280, 303, 306, 311, 312, 339, 347, 349, 425—432
- 120. pešadijski — 256, 257
- 133. rezervni grenadirski — 570, 571
- 135. rezervni grenadirski — 293, 570
- 202. protivtenkovski — 836
- 222. artiljeijski — 699
- 227. grenadirski — 551
- 231. grenadirski — 529
- 264. artiljerijski — 641
- 324. streljački — 698
- 359. grenadirski — 697, 698
- 369. artiljerijski — 48, 367, 548
- 369. grenadirski — 361—364, 366—371, 548, 549
- 370. grenadirski — 319, 350, 351, 355, 361, 363—366, 370, 371, 374, 454, 547, 548, 723
- 462. rezervni grenadirski — 293, 570, 571
- 482. rezervni grenadirski — 570
- 486. grenadirski — 400
- 522. grenadirski — 408, 455
- 523. grenadirski — 455, 605
- 524. grenadirski — 408, 603, 605, 612, 634
- 602. grenadirski — 640
- 654. brdski artiljerijski — 326, 327, 345
- 661. artiljerijski — 251, 413
- 668. artiljeijski — 49, 76, 227, 228, 685, 686, 707
- 721. lovački — 251, 337, 412, 414, 415, 417, 550, 686
- 724-ti — 117, 118, 135, 165, 240, 241, 268—270, 281, 303, 305, 311—313, 324—327, 343—345, 359, 361, 367—369, 371, 394, 395, 428
- 734-ti — 381—383, 385, 388, 391, 394, 395
- 737-mi — 115, 116, 169
- 738. pešadijski — 76, 91—95, 226, 327, 329, 358, 373, 381—383, 385—393, 603, 685, 707, 711, 712,
- 741. pešadijski 714 pd. — 165, 175, 207, 248, 550, 612, 636
- 749-ti — 116, 168, 169
- 750-ti — 48, 49, 76, 77, 88, 89, 91—95, 227, 267, 317, 318, 352, 360, 382—391, 707, 708, 711, 712, 836
- 892. grenadirski — 640, 641, 737, 739
- 893-ći — 737, 739
- 901. oklopni grenadirski — 595, 694, 717, 722, 726, 733
- Brdski artiljerijski — 56, 57, 105, 107, 137, 140, 142, 151—153, 158, 159, 180, 181, 471

SEKTORI NOVJ

- Kninski — 495
- Skadar — Kosovo — 298
- Pomorski Dalmacije — 641
- 3. pomorsko-obalski — 631
- 4. pomorski obalski — 706

ŠTABOVI

- Glavni NOV Albanije — 622

bugarski:

— Generalštab kraljevski — 636

italijanski:

— Generalštab ital. oruž: snaga — 654, 656

NDH:

— Generalštab — 208, 295

nemački:

- Generalštab Komande Kopnene vojske — 119, 200, 222, 444, 479, 484, 487—489, 500, 517, 519, 532, 537, 598
- Generalštab Vrhovne komande Vermahta — 307—309, 485, 486, 488, 489, 504—506, 517, 519, 536, 538, 596, 614, 732
- Operativni Bobbene grupe „Bader“ — 818, 821, 824, 834, 835
- Operativni Vermahta — 434
- opunomoćenog komandanta u Srbiji — 214
- Vazduhoplovni operativni — 656, 657
- Vojnoprivredni Grčke — 610, 611
- Vojnoprivredni Jugoistoka — 597, 598 (preimenuje se u Voinoprivredni Jugoistok) — 609—611, 669
- Voinoprivredni u Zagrebu — 677
- Voinoupravni vojnoupravnog komandanta Jugoistoka — 518
- Komandni vojnoupravnog komandanta Jugoistoka — 518, 533, 597, 598
- Upravni voinoupravnog komandanta Jugoistoka — 533, 534, 583, 597, 598
- za posredovanje rada — 46, 47
- za osiguranje železnica Hrvatske — 207, 408, 569—572
- za rukovođenje operacijama na moru — 102
- za vezu pri italijanskoj 2 armiji — 492, 514, 515, 538—660, 817, 822, 829, 833

- za vezu pri ital. Grupi armija „Istok“ — 514, 516, 652—657, 659, 661, 663, 664—667
- za vezu pri Višoj komandi oružanih snaga „Slovenija—Dalmacija — 168, 239, 320

NOV i POJ:

- Glavni NOV i PO Srbije — 623
- Glavni NOV i PO Hrvatske — 292, 438, 581, 639, 717, 731
- Glavni NOV i PO Vojvodine — 552, 646
- VŠ NOV i POJ — 43, 44, 66, 174, 338, 347, 466, 501, 622, 626, 673, 730

UPRAVE

- Generalna direkcija za ishranu u Zagrebu — 588
- Intendantska uprava pri vojno-upravnom k-tu Jugoistoka — 598
- Uprava za vojni transport Jugoistoka u Beču — 488, 786
- Uprava za snabdevanje — 524
- Uprava za vojnu privredu i naoružanje — 122, 834
- Vojna uprava p i vojnom komandantu Jugoistoka — 747

VOJNE USTANOVE

- Ispostava u Solunu — 610
- Nemačko poslanstvo u Zagrebu — 34, 208, 482, 533, 676, 688
- Organizacija Tot — 75, 120, 136, 176, 676, 677, 679, 759, 772, 785, 787
- Poslanstvo u Beogradu — 716
- generalni opunomoćenik za privredu — 213, 610, 743
- specijalni opunomoćenik firera za Jugoistok — 518, 533, 598, 606, 630, 641, 661, 667, 679, 713
- opunomoćenik Rajha nacionalsocijalističke zajednice „Snaga kroz radost“ — 103
- opunomoćenik rukovodstva Rajha za pitanja propagande — 103
- Vojnoprivredni oficir u Zagrebu — 668, 669

- Propagandno odeljenje Jugoisto-
ka — 103
- Tajna vojna policija 510 — 103
- Ured za inostrane poslove na Ju-
goistoku — 518

ZONE

NOV i POJ:

- 3. operativna NOV i PO Hrvat-
ske — 28, 66, 81, 392
- 4. operativna NOV i PO Hrvat-
ske — 558, 575, 704
- 5. operativna NOV i PO Hrvat-
ske — 202
- „Jadranska obala“ — 632, 633
- Primorska operativna NOV i PO
Slovenije — 615

OSTALI POJMOVI

- Antifašističko veće narodnog os-
lobođenja Jugoslavije (AVNOJ)
— 44
- Centralna bolnica VŠ NOV i POJ
— 173, 347, 362, 374
- CK KP Albanije — 322
- CK KP Makedonije — 622
- CK KPJ — 622, 730
- Folksdojčeri — 75, 77, 131, 206,
207, 212, 521, 587, 589, 808, 811
- Jugoslovenska rečna plovidba
(JRP) — 786
- Jugoslovenska muslimanska or-
ganizacija (JMO) — 245
- italijanska vojna misija u Zagre-
bu — 123

- Komunistička partija Albanije —
622
- Komunistička partija Jugosla-
vije — 292
- Muslimanska vojnočetnička or-
ganizacija — 80
- Nacionalsocijalistička nemačka
partija — 691
- Nemačka vazduhoplovna misija u
Rumuniji — 101
- Nemačka vazduhoplovna misija
u Bugarskoj — 101
- Nemački vojni ataše u Sofiji —
100, 101, 489, 514, 515, 637
- Odeljenje stranih armija Zapad
(IV) — 479, 500
- Odeljenje za inostranstvo Abw
— 34, 537, 597
- Odeljenje vojne uprave kod ko-
mandujućeg generala i koman-
dandanta u Srbiji — 209
- Prva vazduhoplovna baza NOVJ
— 730
- Nemačko-grčko trgovinsko udru-
ženje (Degriges) — 759
- Odeljenje za pozadinu — isposta-
va Balkana — 561
- Sile Osovine — 245, 246, 331, 423,
654
- Srpska državna straža — 28, 29,
73, 74, 86, 117, 118, 120, 133, 134,
147, 149, 184, 185, 187, 188, 203,
205, 210, 220, 455, 510, 521, 522,
563
- Srpska granična zaštita (SGZ) —
510, 522
- „Zbor“ — 146—148
- Vojna misija VŠ NOV i POJ —
730
- Zemaljsko antifašističko veće na-
rodnog oslobođenja Hrvatske —
333

SKRAĆENICE

- A** — armija
- A. A.** — Aufklärungsabteilung (izviđački bataljon)
- A. A.** — Auswärtiges Amt (Ministarstvo spoljnih poslova Rajha)
- Abw** — Abwehr (Obaveštajna i kontraobaveštajna služba)
- AFŽ** — Antifašistički front žena
- AK** — Armeekorps (Armijski korpus)
- ANF** — Armeenachschubführer (načelnik armijske službe snabdevanja)
- AVII** — Arhiv Vojnoistorijskog instituta
- Az** — Aufschlagzünder (udarni upaljač)
- bat.** — bataljon
- BdS** — Befehlshaber der Sicherheitspolizei (komandant Policije bezbednosti)
- Bfh. d. dt. Tr. i. Kroatien** — Befehlshaber der deutschen Truppen in Kroatien (Komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj)
- Br.** — broj
- brd.** — brdska divizija
- ča** — četnika arhiva
- div.** — divizija
- Div. Gef St.** — Divisionsgefechtsstand (divizijsko komandno mesto)
- Div. St. Qu.** — Divisionsstabsquartier (divizijsko komandno mesto ili štab)
- Dt. Bv. Gen. i. Kroatien** — Deutscher Bevollmächtigter General in Kroatien (nemački opunomoćeni general u Hrvatskoj)
- DVO** — Deutscher Verbindungsoffizier (nemački oficir za vezu)
- E K.** — Einsatzkommando (specijalna komanda)
- EK** — Eisernes Kreuz (gvozdeni krst)
- E O.** — Einsatzort (mesto angažovanja)
- ES** — Einsatzstaffel (operativne formacije folksdojčera)
- F. d. R.** — Für die Richtigkeit (za tačnost)
- F. E. B.** — Feld-Ersatzbataillon (poljski dopunski bataljon)
- F. H.** — Feldhaubitze (poljska haubica)
- F. H. Qu.** — Führerhauptquartier (Firov glavni stan)
- F. H. Qu.** — Führungshauptquartier (glavni štab ili komandno mesto)
- F. K.** — Feldkommandantur (oblasna vojnoupravna komanda)
- F. P.** — Feldpost (vojna pošta)
- FS** — Fernschreiben (telegram)
- G. B. W.** — Generalbevollmächtigter für Wirtschaft (glavni opunomoćenik za privredu)
- Gen. St. d. H.** — Generalstab des Heeres (Generalštab Kopnene vojske)
- Gew. Gr. Ger.** — Gewehrgranatgerät (tromblom)

- H — Heer (kopnena vojska)
 H. Dv. — Heeresdienstvorschrift (vojno pravilo)
 H. K. P. — Heereskraftfahrpark (vojni auto-park)
 H. Qu. — Hauptquartier (štab. glavni stan ili komandno mesto)
 H. V. O. — Hauptverbandplatz (divizijsko previjalište)
 I. A. — im Auftrag (po ovlašćenju)
 I. V. — in Vertretung (zastupa)
 K-da — Komanda
 K. K. — Kreiskommandantur (okružna vojnoppravna komanda)
 K. R. — hitno
 KTB — Kriegstagebuch (ratni ili operacijski dnevnik)
 KVK — Kriegsverdienstkreuz (krst za vojne zasluge)
 LFSst — Luftwaffenführungsstab (general vazduhoplovstva)
 M. Pi — Maschinenpistole (automat)
 N. A. — Nachrichtenabteilung (bataljon za vezu)
 NAV — Nacionalni arhiv Vašington
 Nb — Nebe'bombe (dimna bomba)
 NDH — Nezavisna Država Hrvatska
 NOF — Narodnooslobodilački front
 NOP — narodnooslobodilački pokret
 NOU — narodnooslobodilačka udarna
 NOV i POJ — Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije
 Ob. d. L. Lw. Fü St — Oberbefehlshaber der Luftwaffe (Luftwaffenführungsstab (Komandant vazduhoplovstva/Generalštab vazduhoplovstva)
 O. B. Südost — Oberbefehlshaber Südost (komandant Jugoistoka)
 O. K. — Ortskommandantur (komanda mesta)
 OKH — Oberkommando des Heeres (Komanda kornene vojske)
 OKM/Skl. — Oberkommando der Marine/Seekriegsleitung (Komanda mornarice) Odeljenje za vođenje rata na moru
 OKW WFSt — Oberkommando der Wehrmacht/Wehrmachtsführungsstab (Vrhovna komanda Vermahta/Generalštab)
 Oper. (H) — Operations (Heer) — Operativno odeljenje Kopnene vojske
 Oper. (L) — Operations (Landesverteidigung) — (Operativno odeljenje teritorijalne odbrane)
 O. Qu. Bfst — Oberquartiermeister Befehlsstand (načelnik pozadine komande mesta)
 O. Qu. — Oberquartiermeister (načelnik za pozadinu)
 O. U. — Ortsunterkunft (mesto smeštaja)
 pd — pešadijska divizija
 pot. — potpisao
 pp — pešadijski puk
 Pz. Spr. Gran. — Panzersprenggranate (protivtenkovska zrna)
 RSK — Russisches Schutzkorps (Ruski zaštitni korpus)
 SD — Sicherheitsdienst (služba bezbednosti)
 S. Gr. W. — Schwerer Granatwerfer (teški minobacač)
 S. F. L. — Schwere Feldhaubitze (teška poljska laubica)
 SFK — Serbisches Freiwilligenkorps (Srpski dobrovoljački korpus)
 s. s. o. L. — Schweres Spitzgeschoss ohne Ladestreifen (teška šiljasta zrna bez dopunskog punjenja)
 s. S. L. — Schweres Spitzgeschoss mit Ladestreifen (teška šiljasta zrna sa dopunskim punjenjem)
 SSW — Serbische Staatswache (Srpska državna straža)

Tgb	— Tagebuch (delovodnik)
VA	— Vorausabteilung (istureni odredi)
V. G. St.	— Vorgeschobener Gefechtsstand (istureno komandno mesto)
V. O.	— Verbindungsoffizier (oficir za vezu)
W F St.	— Wehrmachtsführungsstab (Operativni štab/Genera'štab Vrhovne komande orožanih snaga)
WNO	— Wehrmachtschuboffizier (oficir za materijalno i telničko snabdevanje)
W. O.	— Wirtschaftsoffizier (oficir za privredu)
Wi-Rü Amt	— Wirtschafts und Rüstungsamt (Uprava za vojnu privredu i naoružanje)
Wwi Stb.	Griechenland — Wehrwirtschaftsstab Griechenland (Vojnoprivredni štab Grčke)
Wwi Stb.	Südost — Wehrwirtschaftsstab Südost (Vojnoprivredni štab Jugoistok)
Z. E. L.	— Zentralersatzteilelager (Glavno skladište rezervnih delova)
Z b. V	— zur besonderen Verwendung (za naročitu upotrebu)
I a	— Operationsabteilung (operativno odeljenje)
I c	— Nachrichtenabteilung (Obaveštajno odeljenje)

S A D R Ź A J

Dokumenti jedinica, komandi i ustanova Nemačkog Rajha 1943.

	Strana
Zapovest komandanta nemačkih trupa u NDH od 1. januara 1943. godine 369. pešadijskoj diviziji za koncentraciju snaga za operaciju „Vajs“ — — — — —	7
Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 2. januara 1943. potčinjenim ustanovama za premeštanje bugarske 9. pešadijske divizije u jugozapadnu Srbiju u cilju smene SS-divizije „Princ Eugen“ — — — — —	12
Zapovest 718. pešadijske divizije od 2. januara 1943. za osiguranje Doboja od iznenadnog napada jedinica NOV i POJ — —	14
Obaveštenje Operativnog odeljenja komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 4. januara 1943. komandantu SS i policije o formiranju Srpskog dobrovoljačkog korpusa — —	16
Desetodnevni izveštaj 718. pešadijske divizije od 6. januara 1943. o vojno-političkoj situaciji, borbama protiv snaga NOV i POJ. diverzijama na prugama i obostranim gubicima u Bosni — — — — —	17
Naređenje komandanta nemačkih trupa u NDH od 7. januara 1943. Komandi 718. pešadijske divizije za regulisanje komandnih odnosa i postupak sa stanovništvom na teritoriji NDH — — — — —	25
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 9. januara 1943. komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj situaciji, aktivnosti jedinica NOV i POJ, sopstvenim protivmećama i obostranim gubicima u Srbiji — —	27
Desetodnevni izveštaj nemačkog opunomoćenog generala u NDH od 11. januara 1943. Odeljenju za obaveštajnu i kontraobaveštajnu službu Vrhovne komande Vermahta o ustaško-domobranskim formacijama i aktivnostima jedinica NOV i POJ u Slavoniji i Bosni — — — — —	31
Izveštaj nemačkog poslanika u NDH Zigfrida Kašea od 11. januara 1943. Ministarstvu spoljnih poslova Rajha o ustaško-italijanskim odnosima i četničko-italijanskoj saradnji u Lici, Dalmaciji i Hercegovini — — — — —	34
Desetodnevni izveštaj Komande 718. pešadijske divizije od 15. januara 1943. o vojno-političkoj situaciji i borbama protiv snaga NOV i POJ u Bosni — — — — —	37
Zabeleška komisije nemačkog opunomoćenog generala u NDH od 16. januara 1943. o razvrstavanju talaca i pohapšenog sta-	

novništva na grupe i upućivanju na rad u Nemačku ili nemačke specijalne logore u Osijeku, Zemunu i Sisku — — — — —	46
Zapovest komandanta Bobene grupe „Vist“ od 16. januara 1943. za borbu protiv jedinica NOVJ u zahvatu komunikacije Doboj—Teslić i za deblokadu snaga u Tesliću — — — — —	48
Zapovest SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“ od 18. januara 1943. potčinjenim jedinicama za izvođenje operacije „Vajs“ — — — — —	52
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 20. januara 1943. komandantu Jugoistoka o aktivnosti jedinica NOVJ, protivmerama, obostranim gubicima i četnicima Draže Mihailovića u Srbiji — — — — —	61
Desetodnevni izveštaj 718. pešadijske divizije od 26. januara 1943. o vojno-političkoj situaciji, borbama protiv snaga NOV i POJ i četničko-ustaškoj saradnji u Bosni — — — — —	64
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 31. januara 1943. komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj i privrednoj situaciji, aktivnosti jedinica NOV i POJ i obostranim gubicima u Srbiji — — — — —	73
Zapovest Bobene grupe „Anaker“ od 1. februara 1943. potčinjenim grupama za napad na jedinice NOVJ u zahvatu komunikacije Teslić—Kotor-Varoš do Obodnika — — — — —	76
Desetodnevni izveštaj 718. pešadijske divizije od 6. februara 1943. o vojno-političkoj situaciji, borbama s jedinicama NOVJ i obostranim gubicima u Bosni i Slavoniji — — — — —	79
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 10. februara 1943. komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj i privrednoj situaciji u Srbiji — — — — —	85
Izveštaj Bobene grupe „Vist“ od 10. februara 1943. komandantu 718. pešadijske divizije o toku borbe s jedinicama NOVJ u rejonu Teslić—Novi Šeher—Žepče — — — — —	88
Naređenje komandanta Jugoistoka od 15. februara 1943. za organizaciju odbrane i regulisanje komandnih odnosa na Balkanu — — — — —	96
Zapovest komandanta SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“ od 17. februara 1943. potčinjenim jedinicama za napad na jedinice NOVJ u zahvatu komunikacije Bosanski Petrovac—Drvar — — — — —	104
Zapovest komandanta 717. pešadijske divizije od 17. februara 1943. potčinjenim jedinicama za proširenje mostobrana istočno od Ključa — — — — —	115
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 20. februara 1943. komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj i diverzijama i diverzijama na komunikacijama i objektima u Srbiji — — — — —	117
Zahtev gaulajtera Rajnera od 23. februara 1943. rašfireru SS Hajnrihu Himleru da podrži italijanske planove za zaprećavanje granice između Ljubljanske pokrajine i NDH — — — — —	121
Obaveštenje nemačkog opunomoćenog generala u NDH od 25. februara 1943. komandantu Jugoistoka o italijanskim planovima da se četnici Draže Mihailovića angažuju u operacijama „Vajs“ — — — — —	123
Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 28. februara 1943. feldkomandanturama i krajskomandanturama za osnivanje logora za taoce u Srbiji — — — — —	125

Desetodnevni izveštaj komandanta nemačkih trupa u NDH od 28. februara 1943. o vojno-političkoj situaciji, obostranim gubicima i aktivnosti jedinica NOV i POJ u Bosni i Hercegovini — — — — —	127
Desetodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 1. marta 1943. komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj i privrednoj situaciji i diverzijama na komunikacijama i objektima u Srbiji — — — — —	132
Zapovest SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“ od 1. marta 1943. potčinjenim borbenim grupama za produženje napada na jedinice NOV i POJ u rejonu Livna — — — — —	137
Zabeleška načelnika za pozadinu komandanta Jugoistoka od 4. marta 1943. o organizaciji policijske vlasti na teritoriji NDH — — — — —	144
Izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 7. marta 1943. komandantu Jugoistoka o formiranju i dela nosti Srpskog dobrovoljačkog korpusa — — — — —	146
Zapovest SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“ od 7. marta 1943. potčinjenim jedinicama za napad na snage NOV i POJ u Duvanjskom polju — — — — —	150
Naređenje Hitlera od 10. marta 1943. da se na teritoriji NDH posednutoj od nemačkih trupa organizuje i nemačka policijska uprava — — — — —	155
Zapovest za nastupni marš SS-dobrovoljačke divizije „Princ Eugen“ od 13. marta 1943. potčinjenim jedinicama u cilju obezbeđenja boksitnih rudnika u rejonu Mostara — — — — —	156
Naređenje komandanta nemačkih trupa u NDH od 14. marta 1943. potčinjenim divizijama za raspored i angažovanje na teritoriji NDH — — — — —	162
Izveštaj 717. pešadijske divizije od 14. marta 1943. komandantu nemačkih trupa u NDH o vojno-političkoj situaciji i dejstvima divizije u Bosni — — — — —	167
Procena vojno-političke situacije komandanta nemačkih trupa u NDH od 16. marta 1943. za period od 1. do 15. marta 1943. godine — — — — —	171
Zapovest SS-divizije „Princ Eugen“ od 16. marta 1943. potčinjenim pukovima za posedanje i odbranu područja boksitnih rudnika kod Mostara — — — — —	178
Petnaestodnevni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 19. marta 1943. komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj i privrednoj situaciji u Srbiji — — — — —	183
Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 23. marta 1943. potčinjenim jedinicama za borbu protiv partizanskih snaga u Šumadiji — — — — —	189
Stav Generalštaba Vrhovne komande Vermahta od 24. marta 1943. u vezi predloga komandanta Jugoistoka za izvođenje operacije „Švarc“ — — — — —	190
Uputstvo komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 24. marta 1943. godine 704. pešadijskoj diviziji o načinu vođenja borbe protiv partizanskih snaga u Srbiji — — — — —	195
Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 26. marta 1943. godine bugarskom 1. okupacionom korpusu da spreči prodor snaga NOV i POJ iz Bosne u Srbiju — —	198

Izveštaj Generalštaba Komande Kopnene vojske od 1. aprila 1943. o vojno-političkoj situaciji u Hercegovini, Bosni, Slavoniji i Srbiji — — — — —	200
Zapovest komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 1. aprila 1943. godine 1. brdskoj diviziji za angažovanje u rejonu Raška — Novi Pazar — Kos. Mitrovica — — —	204
Zabeleške sa sastanka komandanta Jugoistoka i nemačkog opunomoćenog generala u NDH od 4. aprila 1943. o vojno-političkoj situaciji i usavršavanju okupacione uprave u NDH —	206
Tromesečni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 5. aprila 1943. o vojno-političkoj situaciji i funkcionisanju okupacione uprave, radnoj snazi i finansijama u Srbiji — — — — —	209
Zapovest 1. brdske divizije od 6. aprila 1943. potčinjenim jedinicama za posjedanje, obezbeđenje i pacifikaciju prostorijske Novog Pazara — Raška — Bus — Kuršumlija — Kos. Mitrovica —	213
Izveštaj Generalštaba Komande Kopnene vojske od 8. aprila 1943. o vojno-političkoj situaciji u Bosni i Hercegovini, Slavoniji i Srbiji — — — — —	222
Pregled rasporeda potčinjenih i pridodatih jedinica 118. lovačke divizije 10. aprila 1943. u rejonu Zenica, Sarajevo, Konjic —	226
Izveštaj Rezervnog inženjerijskog bataljona 86 od 12. aprila 1943. Borbenoj grupi „Zapad“ o toku operacije „Braun“ protiv jedinica NOVJ u Slavoniji — — — — —	229
Zabeleška nemačkog opunomoćenog generala u NDH od 24. aprila 1943. o organizaciji nemačke policije na teritoriji NDH —	236
Naređenje komandanta Jugoistoka od 24. aprila 1943. komandantu nemačkih trupa u NDH, da svojim jedinicama smeni italijanske trupe u Novoj Varoši, Bistrici, Prijepolju i Sjenici — — — — —	238
Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 25. aprila 1943. potčinjenim jedinicama za posjedanje Sandžaka s analizom vojno-političke situacije na tom području — —	239
Mesečni izveštaj Operativnog odeljenja 114. lovačke divizije za april 1943. o vojno-političkoj situaciji, borbama s jedinicama NOVJ i obostranim gubicima u Baniji i Bosanskoj krajini —	245
Izveštaj Borbene grupe „Zapad“ od 1. maja 1943. o rezultatima i iskustvu iz operacija „Braun“ i „Virovitica“, vođenih protiv NOVJ u Slavoniji — — — — —	252
Izveštaj Borbene grupe „Pohe“ od 4. maja 1943. godine 369. pešadijskoj diviziji o saradnji sa četnicima Draže Mihailovića u rejonu Zenice — — — — —	261
Izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 6. maja 1943. komandantu Jugoistoka o ulozi, zadacima i angažovanju Ruskog zaštitnog korpusa i Srpskog dobrovoljačkog korpusa u Srbiji — — — — —	263
Zapovest komandanta nemačkih trupa u NDH od 6. maja 1943. potčinjenim jedinicama za operaciju „Švarc“ protiv jedinica Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba na prostoru Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine — — — — —	265
Zapovest 1. brdske divizije od 9. maja 1943. potčinjenim jedinicama za prikupljanje i zauzimanje polaznog položaja za napad na jedinice NOVJ na prostorijskoj Andrijevi — Berane —	272

Naređenje komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 11. maja 1943. Feldkomandanturi 599 da se strelja 150 talaca iz okoline Mladenovca, Arandelovca i Smederevske Palanke — — — — —	275
Predlog potpukovnika Hajnca od 11. maja 1943. komandantu Jugoistoka za angažovanje delova divizije „Brandenburg“ u Crnoj Gori i za saradnju sa četničkim odredima Pavla Đurišića nakon obavljenih pregovora u Kolašinu — — — —	276
Zapovest 1. brdske divizije od 14. maja 1943. potčinjenim jedinicama za izvođenje operacije „Švarc“ — — — — —	279
Zapisnik sa sastanka komandanta 1. brdske divizije i komandanta italijanskog 14. armijskog korpusa održanog 14. maja 1943. u Beranama, o sadejstvu nemačkih i italijanskih trupa u operaciji „Švarc“ — — — — —	284
Izveštaj Borbene grupe „Zapad“ od 14. maja 1943. nemačkom opunomoćenom generalu u NDH o vojno-političkoj situaciji i borbama protiv jedinica NOV i POJ u Slavoniji i na Kalniku — — — — —	291
Izveštaj komandanta 1. brdske divizije od 16. maja 1943. komandantu nemačkih trupa u NDH o nemačko-italijanskim odnosima u vezi vođenja zajedničkih dejstava protiv jedinica NOVJ i razoružanja četnika u Crnoj Gori — — — — —	296
Zapisnik sa sastanka komandanta 1. brdske divizije i komandanta italijanskog sektora Skadar — Kosovo od 16. maja 1943. o sadejstvu nemačkih i italijanskih trupa u borbi protiv jedinica NOVJ i razoružanju četnika u Crnoj Gori — — — —	298
Obaveštenje komandanta Jugoistoka od 17. maja 1943. komandantu nemačkih trupa u NDH da je bugarsko Ministarstvo rata odobrilo upotrebu bugarskih snaga u borbi protiv jedinica NOVJ na teritoriji Crne Gore — — — — —	301
Zapovest 1. brdske divizije od 18. maja 1943. potčinjenim jedinicama za organizaciju odbrane na liniji Lim — Tara — — — — —	302
Direktiva br. 48 B vrhovnog komandanta Vermahta Hitlera od 19. maja 1943. komandantu Jugoistoka za preuzimanje jadranske obale i ostrva od italijanskih oružanih snaga i za organizaciju odbrane — — — — —	307
Obaveštenje komandanta SS i policije u Koruškoj od 19. maja 1943. rajhsfireru SS Himleru da se zbog aktivnosti partizanskih snaga ne smanjuju policijske snage u Sloveniji — — — — —	309
Zapovest komandanta nemačkih trupa u NDH od 20. maja 1943. Borbenoj grupi „Ludviger“ za borbu protiv jedinica NOVJ u Crnoj Gori — — — — —	311
Beleška sa savetovanja pri 1. brdskoj diviziji od 21. maja 1943. o zajedničkim dejstvima nemačko-četničkih snaga protiv jedinica NOVJ u rejonu Kolašina — — — — —	313
Zapovest 118. lovačke divizije od 23. maja 1943. potčinjenim jedinicama za napad na snage NOVJ u širem rejonu Čelebića u okviru operacije „Švarc“ — — — — —	316
Zapovest komandanta nemačkih trupa u NDH od 25. maja 1943. potčinjenim jedinicama za sužavanje obruča i uništenje jedinica NOVJ u širem rejonu reka Pive i Tare — — — — —	318
Zapovest 1. brdske divizije od 26. maja 1943. potčinjenim borbеним grupama za napad na snage NOVJ u dolinama Tare i Morače — — — — —	322

Zapovest Borbene grupe „Ludviger“ od 26. maja 1943. godine 724. lovačkom puku za napad na snage NOVJ na odseku reke Tare — — — — — — — — — — — — — —	324
Izveštaj komandanta 1. bataljona 738. pešadijskog puka od 30. maja 1943. komandantu 118. lovačke divizije o borbama pro- tiv jedinica NOVJ u rejonu Čurevo — Tjentište — — —	327
Mesečni izveštaj Operativnog odeljenja 114. lovačke divizije od 31. maja 1943. o vojno-političkoj situaciji, borbama protiv jedinica NOV i POJ i obostranim gubicima na području Banije i Bosanske krajine — — — — — — — — — —	330
Zapovest 1. brdske divizije od 31. maja 1943. potčinjenim jedini- cama za proboj kroz planinu Sinjajevinu i stvaranje mosto- brana kod Šavnika — — — — — — — — — — — — — —	338
Izveštaj Operativnog odeljenja 118. lovačke divizije od 1. juna 1943. komandantu nemačkih trupa u NDH o petnaestodnevn- nim obostranim gubicima u bici na Sutjesci — — — — —	342
Zapovest Borbene grupe „Ludviger“ od 1. juna 1943. potčinjenim jedinicama za sužavanje obruča u rejonu Bitine — Žabljak — Šavnik — — — — — — — — — — — — — —	343
Zapovest 1. brdske divizije od 5. juna 1943. potčinjenim grupama da u sadejstvu s italijanskom divizijom „Ferara“ i Borbe- nom grupom „Ludviger“ okruže i unište jedinice NOVJ na Durmitoru — — — — — — — — — — — — — —	346
Zapovest 369. pešadijske divizije od 7. juna 1943. potčinjenim jedinicama za napad u rejonu Jeleča i Vrbnice — — — — —	350
Naređenje komandanta 118. lovačke divizije od 7. juna 1943. pot- činjenim komandantima da u rejonu Tjentišta pohapse sve stanovnike sposobne za vojsku od 15 do 45 godina — — —	352
Naredba komandanta Borbene grupe „Ludviger“ od 7. juna 1943. kojom se oficirima, podoficirima i vojnicima bugarskog 61. pešadijskog puka izražava priznanje i zahvalnost zbog do- brog sadejstva u borbama protiv jedinica NOVJ u opera- ciji „Švarc“ — — — — — — — — — — — — — —	353
Operacijska zapovest komandanta nemačkih trupa u NDH od 8. juna 1943. potčinjenim jedinicama za sužavanje obruča i uništenje partizanskih snaga u međurečju Pive i Sut- jeske — — — — — — — — — — — — — — — — — —	354
Naređenje komandanta nemačkih trupa u NDH od 10. juna 1943. potčinjenim jedinicama za dalje sužavanje obruča i uništenje snaga NOVJ u rejonu Sutjeske — — — — — — —	357
Izveštaj 118. lovačke divizije od 10. juna 1943. komandantu nemačkih trupa u NDH o dostignutim linijama i narednim zadacima u borbi sa jedinicama NOVJ u širem rejonu Sutjeske — — — — — — — — — — — — — — — — — —	359
Izveštaj Operativnog odeljenja 369. pešadijske divizije od 15. juna 1943. komandantu nemačkih trupa u NDH o proboju snaga NOVJ iz okruženja na Zelengori — — — — — — — — — —	361
Izveštaj komandanta 118. lovačke divizije od 16. juna 1943. o toku borbi sa snagama NOVJ, obostranim gubicima i iskustvima za vreme operacije „Švarc“ — — — — — — —	372
Izveštaj komandanta Borbene grupe „Gertler“ od 18. juna 1943. komandantu 118. lovačke divizije o borbama protiv jedini- ca NOVJ u toku operacije „Švarc“ od 2. do 13. juna 1943. godine — — — — — — — — — — — — — — — — — —	381

Izveštaj komandanta nemačkih trupa u NDH od 20. juna 1943. o obostranim gubicima i plenu u toku operacije „Švarc“ —	394
Naredba rajhsfirera SS Himlera od 21. juna 1943. kojom se celokupna teritorija opunomoćenika rajhsfirera SS u NDH proglašava područjem brobi protiv jedinica NOVJ — — — — —	396
Naredba rajhsfira SS Himlera od 21. juna 1943. kojom se teritorija Slovenije proglašava područjem borbi protiv jedinica NOVJ — — — — —	399
Obaveštenje komandanta 187. rezervne divizije od 23. juna 1943. rezervnom 486. grenadirskom puku o raspisivanju nagrade za hvatanje diverzanata duž pruge Novska — Nova Gradiška — — — — —	400
Dopis rajhsfirera SS Heinricha Himlera od 24. juna 1943. komandantu SS i policije Alpskog područja da je nezadovoljan delatnošću policijskih snaga u borbi protiv jedinica NOVJ u toku maja 1943. godine na teritoriji Slovenije — — — — —	401
Izveštaj Borbene grupe „Požega“ od 26. juna 1943. o rezultatima operacije „Prozit“ protiv jedinica NOVJ u rejonu Slavonske Požege — — — — —	403
Naređenje komandanta generala i komandanta u Srbiji od 29. juna 1943. godine 297. pešadijskoj diviziji da njene delove u Srbiji smeni bugarska 25. pešadijska divizija — — — — —	407
Mesečni izveštaj 114. lovačke divizije za jun 1943. o vojno-političkoj i privrednoj situaciji, borbama protiv jedinica NOVJ i obostranim gubicima u Bosanskoj krajini i Baniji — — — — —	409
Zapovest SS-divizije „Princ Eugen“ od 7. jula 1943. potčinjenim jedinicama za nastupni marš u cilju uništenja jedinica NOVJ u istočnoj Bosni — — — — —	417
Sumarni izveštaj 1. brdske divizije od 10. jula 1943. o borbama protiv jedinica NOVJ u toku operacije „Švarc“ — — — — —	423
Zapovest SS-dobrovoljačke brdske divizije „Princ Eugen“ od 11. jula 1943. potčinjenim borbenim grupama za napad na Mesečni izveštaj komandanta nemačkih trupa u NDH od 18. jula 1943. komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj i privrednoj situaciji, akcijama jedinica NOVJ, protivdejtstvima sopstvenih snaga i snabdevanju na teritoriji NDH — — — — —	436
Izvod iz mesečnog izveštaja komandanta Jugoistoka od 19. jula 1943. Komandi Kopnene vojske o vojno-političkoj situaciji na Jugoistoku s procenom mogućnosti odbrane Balkana u slučaju savezničkog iskrcavanja — — — — —	444
Mesečni izveštaj komandanta generala i komandanta u Srbiji od 19. jula 1943. komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj situaciji, četnicima Draže Mihailovića, dejstvima jedinica NOVJ, sopstvenim protivmerama i diverzijama na prugama u Srbiji — — — — —	451
Zapovest SS-dobrovoljačke brdske divizije „Princ Eugen“ od 22. jula 1943. potčinjenim jedinicama o njihovom rasporedu i zadacima u zoni obezbeđenja u Bosni i Hercegovini — — — — —	458
Naređenje komandanta Jugoistoka od 25. jula 1943. komandantu nemačkih trupa u NDH za preduzimanje mera na Balkanu u slučaju kapitulacije Italije — — — — —	464
Izveštaj SS-dobrovoljačke brdske divizije „Princ Eugen“ od 25. jula 1943. o iskustvima iz operacije „Švarc“ — — — — —	466

Hitlerova direktiva broj 48 od 26. jula 1943. za organizaciju komandovanja i odbranu Jugoistoka — — — — —	472
Naređenje 369. pešadijske divizije od 29. jula 1943. potčinjenim jedinicama o postupku prema zarobljenim partizanima na teritoriji NDH — — — — —	478
Izveštaj Generalštaba Komande Kopnene vojske od 2. avgusta 1943. o vojno-političkoj situaciji u Slavoniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Dalmaciji — — — — —	479
Predlog Nemačkog poslanstva u Zagrebu od 2. avgusta 1943. Ministarstvu spoljnih poslova Rajha za delatnost na vojno-političkom planu u saradnji s ustašama na područjima pod italijanskom okupacijom posle kapitulacije Italije — — —	482
Specijalno naređenje br. 2 Vrhovne komande Vermahta od 3. avgusta 1943. uz Hitlerovu direktivu br. 48 za pripajanje jugoslovenskih teritorija pod italijanskom okupacijom nemačkom okupacionom području posle kapitulacije Italije — — —	484
Naređenje komandanta nemačkih trupa u NDH od 6. avgusta 1943. SS-diviziji „Princ Eugen“ i 114. lovačkoj diviziji za pripreme i postupak pri razoružanju italijanskih oružanih snaga — — — — —	485
Specijalno naređenje br. 3 Vrhovne komande Vermahta od 7. avgusta 1943. uz Hitlerovu direktivu br. 48 za reorganizaciju sistema komandovanja i snabdevanja na teritoriji Jugoistoka — — — — —	487
Izveštaj komandanta nemačkih trupa u NDH od 12. avgusta 1943. komandantu Jugoistoka o napadu jedinica NOVJ na aerodrom Rajlovac kod Sarajeva — — — — —	490
Petnaestodnevni izveštaj Nemačkog štaba za vezu pri italijanskoj 2. armiji od 14. avgusta 1943. o vojno-političkoj situaciji, diverzijama i obostranim gubicima na italijanskom okupacionom području — — — — —	492
Petnaestodnevni izveštaj Generalštaba Komande Kopnene vojske od 15. avgusta 1943. o vojno-političkoj situaciji i aktivnosti snaga NOVJ na teritoriji Jugoslavije — — — — —	500
Naređenje Generalštaba Vrhovne komande Vermahta od 18. avgusta 1943. komandantu Jugoistoka za reorganizaciju sistema komandovanja na Jugoistoku — — — — —	504
Mesečni izveštaj komandujućeg generala i komandanta u Srbiji od 19. avgusta 1943. komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj i privrednoj situaciji, četničkom pokretu, sopstvenim protivmerama i diverzijama u Srbiji — — — — —	507
Naređenje komandanta Jugoistoka od 20. avgusta 1943. potčinjenim komandantima o preuzimanju komande nad svim snagama Vermahta na teritoriji Jugoslavije — — — — —	514
Obaveštenje komandanta Jugoistoka od 21. avgusta 1943. Vrhovnoj komandi Vermahta o razlozima izvođenja operacije „Lika“ — — — — —	516
Privremene instrukcije Generalštaba Vrhovne komande Vermahta od 25. avgusta 1943. Generalštabu Komande Kopnene vojske o nadležnosti vojnopravnog komandanta Jugoistoka u Beogradu — — — — —	517
Podsetnik Operativnog odeljenja vojnopravnog komandanta Srbije od 27. avgusta 1943. o vojnopravnoj organizaciji, snagama Vermahta i policije kao i kolaboracionista, o narodno-	

oslobodilačkom pokretu, stavu prema stanovništvu i mera- ma obezbeđenja u Srbiji — — — — —	520
Pregled rasporeda jedinica i komandi bugarskih oružanih snaga u Makedoniji od 28. avgusta 1943. dostavljen komandantu Ju- goistoka — — — — —	527
Zapovest 69. rezervnog korpusa od 28. avgusta 1943. o reorgani- zaciji sistema komandovanja, predisllokaciji potčinjenih je- dinica i zadacima u rejonu osiguranja severno od reke Save	528
Radiogram Grupe armija „F“ od 3. septembra 1943. Komandi 2. oklopne armije o zaposedanju Gračaca, Knina, Drniša i Sinja i o korišćenju puteva dotura duž jadranske obale	531
Obaveštenje Ministarstva spoljnih poslova Rajha od 4. septembra 1943. Nemačkom poslanstvu u Zagrebu o reorganizaciji ko- mandovanja, vojno-upravnih odnosa i snabdevanja na Ju- goistoku — — — — —	533
Izveštaj Voda feldžendarmerije 54 od 4. septembra 1943. godine 1. brdskoj diviziji o delatnosti i ulozi ovog voda za vreme operacije „Švarc“ — — — — —	534
Naređenje Generalštaba Vrhovne komande Vermahta od 8. sep- tembra 1943. potčinjenim komandama za razoružanje ita- lijanskih jedinica i posadanje njihove okupacione teritorije na Balkanu — — — — —	536
Obaveštenje 2. oklopne armije od 9. septembra 1943. godine 3. SS- oklopnom korpusu o rasporedu italijanskih oružanih snaga u Hrvatskoj — — — — —	538
Zapovest 2. oklopne armije od 9. septembra 1943. potčinjenim ko- mandama za posadanje teritorije Jugoslavije pod italijan- skom okupacijom i razoružanje na njoj zatečenih italijan- skih oružanih snaga — — — — —	540
Zapovest 369. pešadijske divizije od 11. septembra 1943. potčinje- nim jedinicama za angažovanje duž železničke pruge Sara- jevo—Mostar — — — — —	547
Obaveštenje 2. oklopne armije od 12. septembra 1943. komandan- tu Jugoistoka o rasporedu korpusa i divizija i njihovim zo- nama dejstva u vezi odbrane jadranske obale — — — — —	550
Zapovest komandanta policije poretka za NDH od 17. septembra 1943. potčinjenim jedinicama za akcije protiv partizanskih snaga na području Srema. — — — — —	552
Mesečni izveštaj 15. brdskog armijskog korpusa od 19. septembra 1943. godine 2. oklopnoj armiji o vojno-političkoj situaciji, dejstvima i pokretima jedinica NOVJ i sopstvenim protiv- merama na području Dalmacije — — — — —	557
Izveštaj 21. brdskog armijskog korpusa od 19. septembra 1943. godine 2. oklopnoj armiji o vojno-političkoj situaciji, aktiv- nosti jedinica NOVJ, sopstvenim protivmerama na području Kosova i Crne Gore — — — — —	562
Naređenje 2. oklopne armije od 20. septembra 1943. godine 15. brd- skom armijskom korpusu za napad protiv jedinica NOVJ u Splitu — — — — —	567
Naređenje 69. rezervnog korpusa od 21. septembra 1943. potčinje- nim jedinicama za organizaciju obezbeđenja železničkih pruga u Slavoniji i Sremu — — — — —	569
Mesečni izveštaj Operativnog odeljenja 2. oklopne armije od 22. septembra 1943. komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj	

i privrednoj situaciji, aktivnosti snaga NOVJ i sopstvenim dejstvima na teritoriji NDH, Crne Gore, Kosova i Srbije	572
Telegram Vrhovne komande Vermahta od 24. septembra 1943. Komandi 1. SS-oklopne armije da se u skladu sa Hitlerovim naređenjem uguši u Istri — — — — —	580
Radiogram komandujućeg admirala Jadrana od 28. septembra 1943. godine 2. oklopnoj armiji o redosledu zauzimanja ostrva u Jadranskom moru — — — — —	582
Tromesečni izveštaj Upravnog štaba Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 1. oktobra 1943. vojnoupravnog komandantu Jugoistoka o vojno-političkoj i privrednoj situaciji na teritoriji NDH — — — — —	583
Hitlerovo naređenje od 4. oktobra 1943. komandantu Juga i Grupa armija „B“ za organizaciju odbrane i predislokaciju snaga na teritoriji Italije, Istre i Slovenije — — — — —	593
Uputstvo Vrhovne komande Vermahta od 7. oktobra 1943. vojnoupravnog komandantu Jugoistoka za rad i organizaciju vojne, policijske, političke i privredne uprave na teritoriji Jugoslavije — — — — —	597
Naređenje Komande 2. oklopne armije od 7. oktobra 1943. Komandi 69. rezervnog armijskog korpusa za razbijanje jedinica NOV i POJ u severoistočnoj Bosni — — — — —	600
Naređenje komandanta 21. brdskog armijskog korpusa od 7. oktobra 1943. Komandi 297. pešadijske divizije za preduzimanje operacije protiv italijanske divizije „Venecija“ i jedinica NOVJ u Crnoj Gori — — — — —	602
Obaveštenje Operativnog odeljenja 181. pešadijske divizije od 7. oktobra 1943. potčinjenim jedinicama o angažovanju divizije na području Kosova i širem području Skadra — — — — —	604
Predlog opunomoćenika Ministarstva spoljnih poslova Nojbahera od 9. oktobra 1943. Ministarstvu spoljnih poslova za postavljenje vojnoupravnog komandanta i organizaciju feldkomandanture u Crnoj Gori — — — — —	606
Naređenje Štaba za privredu Vrhovne komande Vermahta od 15. oktobra 1943. za regulisanje organizacije vojne privrede na Jugoistoku — — — — —	609
Obaveštenje Operativnog odeljenja 2. oklopne armije od 15. oktobra 1943. komandantu Jugoistoka o operacijama koje će se sprovesti u Makedoniji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, snagama koje će u njima učestvovati i vremenu izvođenja — — — — —	611
Zapovest komandanta avijacije u NDH od 19. oktobra 1943. potčinjenim jedinicama za podršku 1. kozačke divizije i ojačanog 92. grenadirskog motorizovanog puka u operaciji „Vildzau“ — — — — —	614
Obaveštenje Komande 2. oklopne armije od 21. oktobra 1943. komandantu Jugoistoka o operacijama koje će se sprovesti na jadranskoj obali i ostrvima — — — — —	617
Procena komandanta Jugoistoka feldmaršala Vajksa od 1. novembra 1943. vojno-političke situacije na području Jugoslavije krajem oktobra 1943. godine — — — — —	619
Izveštaj Komande 2. oklopne armije od 1. novembra 1943. komandantu Jugoistoka da su sva dalmatinska ostrva posjednuta od jedinica NOV i POJ i da se planira njihovo ponov-	

no osvajanje u zoni dejstva nemačkog 15. i 5. SS-brdskog armijskog korpusa — — — — —	630
Obaveštenje poslanika u NDH od 3. novembra 1943. ministru spoljnih poslova Rajha o organizaciji uprave u operacijskoj zoni „Jadranska obala“ i razgovoru s Pavelićem po tom pitanju — — — — —	632
Izveštaj komandanta Jugoistoka od 6 novembra 1943. Vrhovnoj komandi Vermahta o načinu čišćenja od jedinica NOV i POJ i obezbeđenju rejona Tetovo—Debar—Kičevo—Struga	635
Podsetnik Obaveštainog odeljenja 264. pešadijske divizije od 7. novembra 1943. potčinjenim jedinicama o regionima koje drže jedinice NOVJ, njihovoj snazi i vojno-političkoj aktivnosti na teritoriji NDH — — — — —	637
Govor komandanta Feldkomandanture 1040 u Crnoj Gori od 8. novembra 1943. povodom formiranja „Nacionalne uprave“ u Crnoj Gori i postavljanja njenih članova — — — — —	641
Izveštaj Komande 1. kozačke divizije od 11. novembra 1943. o angažovanju u borbi protiv jedinica NOV i POJ na području Srema i Slavonije — — — — —	645
Naređenje Komande 2. oklopne armije od 14. novembra 1943. Komandi 3. SS-oklopnog korpusa da svoju zonu obezbeđenja u NDH prepusti 1. kozačkoj i 367. pešadijskoj diviziji — —	650
Izveštaj Nemačkog štaba za vezu pri italijanskoj Grupi armija „Istok“ od 15. novembra 1943. o toku razoružanja italijanskih oružanih snaga od 8. do 15. septembra 1943. u Dalmaciji, Crnoj Gori, Kosovu i Albaniji — — — — —	652
Izveštaj vojnoprivrednog oficira u Zagrebu od 15. novembra 1943. o eksploataciji prirodnih i privrednih bogatstava sa teritorije Hrvatske i Bosne i Hercegovine za potrebe Vermahta	666
Objašnjenje komandanta Jugoistoka od 21. novembra 1943. o skla—panju sporazuma s komandantima četničkih odreda Draže Mihailovića — — — — —	679
Izveštaj komandanta Jugoistoka od 2. decembra 1943. Vrhovnoj komandi Vermahta o vojno-političkoj situaciji i pretenzijama fašističke Bugarske u rejonu Tetova, Gostivara, Debra, Kičeva i Struge — — — — —	682
Zapovest Komande 5. SS-brdskog korpusa od 2. decembra 1943. za operaciju „Citen“ protiv jedinica NOV i POJ na području Dalmacije i jugozapadne Bosne — — — — —	684
Naređenje 369. pešadijske divizije od 2. decembra 1943. o postupku sa zarobljenim pripadnicima NOV i POJ, četnicima Draže Mihailovića i italijanskim vojnicima — — — — —	687
Obaveštenje nemačkog opunomoćenog generala u NDH od 3. decembra 1943. Ministarstvu unutrašnjih poslova NDH da Kotor do daljnjeg potpada pod nemačku vojnu upravu — —	688
Obaveštenje Komande 2. oklopne armije od 7. decembra 1943. komandantu Jugoistoka o de'stvima i grupisanju snaga za operaciju „Panter“ protiv jedinica NOV i POJ u rejonu Gline, Petrove gore i Šamarice — — — — —	689
Izveštaj gaulajtera i državnog namesnika u Koruškoj od 7. decembra 1943. rajhsfireru SS Hajnrihu Himleru o sistematskom paljenju zgrada koje koriste nemačke ustanove — —	691

	Strana
Zapovest komandanta 5 SS-brdskog armijskog korpusa od 9. decembra 1943. potčinjenim jedinicama za nastavak operacije „Kugelblic“ protiv jedinica NOV i POJ u istočnoj Bosni	692
Pregled dislokacije jedinica 181. pešadijske divizije od 9. decembra 1943. godine — — — — —	697
Izveštaj Operativnog odeljenja 15. brdskog armijskog korpusa od 12. decembra 1943. Komandi 2. oklopne armije o toku i rezultatima operacije „Citen“ protiv jedinica NOV i POJ u Dalmaciji i jugozapadnoj Bosni — — — — —	703
Zapovest komandanta 5. SS-brdskog armijskog korpusa od 13. decembra 1943. potčinjenim jedinicama za zauzimanje ostrva Mljet, Korčula, Hvar, Brač, Šolta i Vis — — — — —	705
Telegram predstavnika orunomoćenika Ministarstva spoljnih poslova Rajha Nojbaheira od 15. decembra 1943. poslaniku u Beogradu o vojno-političkoj situaciji u Crnoj Gori — —	713
Naređenje Operativnog odeljenja 2. oklopne armije od 18. decembra 1943. Komandi 5. SS-brdskog armijskog korpusa za produženje operacije „Kugelblic“ pod nazivom „Šnešturm“ s ciljem gonjenja jedinica NOV i POJ i njihovog uništenja u istočnoj i centralnoj Bosni — — — — —	717
Zapovest komandanta 5. SS-brdskog korpusa od 18. decembra 1943. potčinjenim komandama za operaciju „Šnešturm“ protiv jedinica NOV i POJ u istočnoj Bosni — — — — —	720
Zapovest komandanta 5. SS-brdskog korpusa od 23. decembra 1943. potčinjenim komandama za operaciju „Napfkuchen“ protiv jedinica NOV i POJ u centralnoj Bosni — — — — —	726
Izveštaj Obaveštajnog odeljenja 15. brdskog armijskog korpusa od 23. decembra 1943. Komandi 2. oklopne armije o napadu na aerodrom Suhopolje na Glamočkom polju i pogibiji Ive Lole Ribara — — — — —	730
Obaveštenje Operativnog odeljenja 2. oklopne armije od 26. decembra 1943. komandantu Jugoistoka o preduzimanju operacije „Vajnahtsman“ protiv jedinica NOV i POJ jugoistočno od Zagreba — — — — —	731
Obaveštenje komandanta Jugoistoka od 29. decembra 1943. Vrhovnoj komandi Vermahta o planiranim operacijama protiv jedinica NOV i POJ početkom 1944. godine — — — — —	732
Naređenje Komande 264. pešadijske divizije od 29. decembra 1943. potčinjenim jedinicama za čišćenje od snaga NOVJ reiona Zelevo—Kladnjice—Prgomet—Brštanovo — — — — —	735

Prilog I

Sumarni izveštaj nemačkog glavnog opunomoćenika za privredu u Srbiji Franca Nojhauzena o eksploataciji prirodnih i privrednih bogatstava Jugoslavije za potrebe Nemačkog Rajha od druge polovine 1942. do kraja 1943. godine — — —	743
--	-----

Prilog II

Borba protiv ustaničkog pokreta na području Jugoistoka — —	815
--	-----

Prilog III

Dokumenti Nemačkog Rajha za period od 3. januara do 31. decem- bra 1943. koji su do sada objavljeni u drugim tomovima Zbornika	— — — — — — — — — — — — — — — —	839
Registar	— — — — — — — — — — — — — — — —	875
Skraćenice	— — — — — — — — — — — — — — — —	925

Lektor
Nada Ribar

Tehnički urednik
Dragoslav Džinić, pukovnik

Korektori
Nada Ribar
Vera Lačimić
Živka Popak

Registar
Živka Popak

Štampa: Grafičko preduzeće „Kultura“,
OOUR „Štamparija Kultura“, Beograd, Makedonska 4.

Štampanje završeno juna 1978. godine

Tiraž: 1.000 primeraka